

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ

8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

22-23 Ekim 2021

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ

8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Editörler:

Bican Veysel YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

22-23 Ekim 2021

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ

**8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER**

Editörler:

Bican Veysel YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

İngilizce Mütercim

Eyyüp ALTINIŞIK

Kapak Tasarımı

Doç. Dr. Zakire ALİYEVA - Sultan GÜNER

BASIM TARİHİ

Ekim 2021

ISBN: 978-605-70071-2-4

BASIM YERİ

Akademi Ajans Matbaa

Davutpaşa Mahallesi Güven İş Merkezi No: 230 Topkapı/İstanbul

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ
8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Sempozyumu Düzenleyen:

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği

Sempozyum Tarihi:

22-23 Ekim 2021

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU 12

SEMPOZYUM BİLİM KURULU 12

TAKDİM 15

Bican Veysel YILDIZ 15

AÇIŞ KONUŞMASI 17

Bican Veysel YILDIZ 17

AÇIŞ KONUŞMASI 23

Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÇOCUK KİTAPLARINDA NİTELİK: BİÇİM VE İÇERİK UYUMU 23

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK 23

ÇOCUĞUN GERÇEKLE İLİŞKİSİ AÇISINDAN TEMATİK RESİMLİ KİTAPLAR 35

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA 35

ÇOCUKLARIN ÖĞRENMESİNDE VE GELİŞİMİNDE GÖRSEL ÖĞELERİN ETKİSİ 43

Doç. Dr. Abdul Fareed BROHİ 43

ÇOCUK KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSEL ÖGELERİN ÇOCUĞUN GELİŞİMİNE ETKİLERİ 52

Dr. Metanet VAHİDOVA 52

DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA ÇOCUK KİTAPLARININ DEKORASYON ÖZELLİKLERİ (UKRAYNA VE TÜRKİYE ÇOCUK EDEBİYATI RESİMLİ YAYINLARI ÖRNEĞİNDE) Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Dr. Öğr. Üyesi Nadiia SENCHYLO-TATLILIOĞLU 58

ÇOCUKLAR İÇİN YAZILMIŞ PİYANO KİTAPLARININ GÖRSELLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 70

Prof. Dr. Feyzan GÖHER 70

SELAMİ MÜNİR YURDATAP'IN “ZIP ZIP HASAN” RESİMLİ ÇOCUK ROMANLARINDA GÖRSEL ÖGELER 79

Necle Gül ERCAN 79

ÖZEL EĞİTİM ÇOCUK' SÜRELİ YAYININDA YER ALAN MASALLARIN GÖRSELLİK VE ANTİTORİTER ANLATIM BAĞLAMINDA ELE ALINMASI 85

Bircan DAĞDELEN 85

MASALLARIN GÖRSELLEŞTİRİLMESİNDE MUSTAFA DELİOĞLU ÇİZGİSİ 96

Ümit Yaşar ÖZKAN 96

Elif Konar ÖZKAN 96

HİKÂYE KİTAPLARI RESİMLEME VE BEYİN İŞLEVLERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ 104

Sevil CİVELEK 104

ÇOCUKLARDA ÇEVRE BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA ANİMASYON FİLMLERİN ROLÜ: “KAPTAN PENGU VE ARKADAŞLARI: MANDALİNA’NIN GÜNLÜĞÜ” ÖRNEĞİ 115

Dr. Zehra DURSUN 115

Arş. Gör. Dr. Ayşegül ÇİLİNGİR 115

MASALLARDA ETİK-ESTETİK KAVRAYIŞLAR BAĞLAMINDA GÜZELLİK FENOMENİ 128

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKYÜZ ÖZTOKMAK 128

MİLLÎ MANEVÎ HAFİZAMIZI CANLANDIRMA ARACI OLARAK NİZAMİ GENCEVÎ’NİN ESERLERİNİN GÖRSEL SUNUMLARI 136

Doç. Dr. Zakire ALİYEVA 136

NİZAMİ GENCEVÎ VE ÇOCUK EDEBİYATI 143

Doç. Dr. Elnara AKİMOVA 143

ÇOCUKLARDA AHLÂKÎ NİTELİKLERİN OLUŞUMUNDA NİZAMİ GENCEVÎ’NİN “SIRLAR HAZİNESİ” ESERİNDEN YARARLANMA 147

Öğr. Gör. Gülnara ABDULLAYEVA 147

NİZAMİ GENCEVÎ’NİN ŞİİRLERİNDE GENÇLERE VERİLEN ÖĞÜTLER VE KAZANDIRILAN DEĞERLER 151

Könül ASLANOVA 151

NİZAMİ GENCEVÎ’NİN OĞLUMA NASİHAT’INDA AHLÂKÎ VE MANEVÎ DEĞERLER 155

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE 155

NİZAMİ GENCEVÎ – SÖZÜ İNSAN, İDEALİ ADALET, MAKSADI EDEP 161

Doç. Dr. Semengül GAFAROVA 161

MAHZENÜ’L-ESRÂR’DA İNSAN VE İNSANIN İTİBARI 165

Mustafa ÖĞÜNÇ 165

YUNUS EMRE ŞİİRLERİNDE GENÇLERİN ALABİLECEĞİ ÖĞÜTLER 171

Könül HACİYEVA 171

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE ÇOCUK VE GENÇLERE VERİLEN MESAJLAR 176

Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA 176

ÇOCUK EĞİTİMİNDE HACI BEKTAŞ-I VELİ ÖĞRETİSİNİN ÖNEMİ 181

Gülay SORMAGEÇ 181

ÇOCUK EDEBİYATI AÇISINDAN AHİ EVRAN 187

Sevinç ÜNEY ŞAHİN 187

MEHMET AKİF ERSOY VE İSTİKLAL MARŞI KONUSU RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ ÇOCUK EDEBİYATI YAPITLARINDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 198

Aziz ERDOĞAN 198

Keziban ÖZCAN 198

ÇOCUK EDEBİYATINDA MEHMET AKİF VE İSTİKLÂL ŞİİRLERİ 211

Doç. Dr. Fidan ABDURAHMANOVA 211

MEHMET AKİF ERSOY VE MİRZE ELEKBER SABİR’İN ÇOCUKLAR İÇİN ÖĞRETİCİ ŞİİRLERİNDE MANEVİ VE AHLÂKİ DEĞERLER 215

Doç. Dr. Reşad ASGEROV 215

Doç. Dr. Bağır BABAYEV 215

MEHMET AKİF ERSOY’UN ESERLERİNDE ÇOCUK VE GENÇ TİPİ (DİRVAS ÖRNEĞİ) 225

Keziban ÖZCAN 225

ABDULLA ŞAİK’İN ÇOCUK ŞİİRİ 234

Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI 234

ABDULLA ŞAİK’İN VAZİFE ADLI HİKÂYESİNİN ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİNE GÖRE İNCELENMESİ 237

Doç. Dr. Soner SAĞLAM 237

ABDULLAH ŞAİK’İN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE GENÇ NESLİ ULUSAL TÜRKÇÜLÜK RUHUyla EĞİTMEK VE ONU GERÇEK BİR VATANDAŞ OLARAK YETİŞTİRMEK 247

Doç. Dr. Yusif HÜSEYNOV 247

Doç. Dr. Reşad ASGEROV 247

Doç. Dr. Novruzeli REHİMOV 247

Doç. Dr. Bağır BABAYEV 247

EDEBİ NİNNİLERİN FOLKLOR TEMELİ 255

Gülnar MEMMEDOVA 255

ÇOCUK GELİŞİMİNDE MASALLARIN ETKİSİ/ÖNEMİ 261

Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU 261

İRAN TÜRKLERİNİN ÇOCUK FOLKLORUNDA “SİCİLLEME” 271

Öğr. Gör. Dr. Seçkin SARP KAYA 271

KLASİK EDEBİYATIN MODERN GENÇLERİN AHLÂKÎ VE MANEVÎ EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Doç. Dr. İlham AĞAZADE 298

AZERBAYCAN - KIRGIZ NESRİNDE DESTAN KRONOTOPU (KEMAL ABDULLAH VE CENGİZ AYTMATOV ESERLERİ ESASINDA)

Doç. Dr. Aytac ABBASOVA

GENCE EDEBİYAT ORTAMINDA YARATICI ÇOCUK EDEBİYATI ARAŞTIRMASI: ALASGAR ALİYOĞLU'NUN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE 311

Dr. Aynur NOVRUZOVA 311

GÜLZAR İBRAHİMOVA'NIN “YENİ YIL SIRRI” ADLI MASALI ÜZERİNE ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME 318

Yaşar SÖZEN 318

IBIRAY ALTINSARIN BİLİNCİNDEKİ İSLÂM DEĞERLERİ 346

Yerkegöl ARYKKARA 346

ALAVİYA BABAYEVA ESERLERİNDE MANEVÎ DEĞERLERİN PROPAGANDASI 352

Dr. Saadet BAYRAMOVA 352

MİLLÎ-MANEVÎ VE BEŞERÎ DEĞERLERİN ÖĞRETİLMESİ AÇISINDAN EZİZE CEFERZADE'NİN ÇOCUK HİKAYELERİ 357

Doç. Dr. Parvana BAYRAM 357

BEHİÇ AK'IN YAŞASIN Ç HARFİ KARDEŞLİĞİ ADLI ÇOCUK ROMANI ÜZERİNE KÖK DEĞERLER AÇISINDAN BİR İNCELEME 372

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ 372

Doç. Dr. Raşit KOÇ 372

DUYARLIK EĞİTİMİ BAĞLAMINDA GÖKTUĞ CANBABA'NIN ÇOCUK EDEBİYATI ESERLERİ 380

Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR 380

Öğr. Gör. Hatice Derya YILMAZ 380

MEHMET EMİN YURDAKULUN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE SOSYAL PROBLEMLERİN YANSIMASI VE TERBİYE MOTİVİ 389

Dr. Ayten ABBASOVA 389

ZAHİD HALİL'İN ESERLERİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ MOTİFLERİ 397

Dr. Gülnar GAMBAROVA 397

ALAKBAR NAHÇIVAN'IN YARATICILIĞINDA ÇOCUK EDEBİYATI ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ 403

Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA 403

İLKER YUSUF'UN “ADAM OLACAK ÇOCUKLAR” KİTABINDAKİ ŞİİRLERİN TEMATİK OLARAK İNCELENMESİ 408

Doç. Dr. Raşit KOÇ 408

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ 408

AİLEDE ÇOCUK YETİŞTİRME VE ÇOCUK HAKLARININ EDEBİYATTA AKSİ 414

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA 414

TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA ŞİDDET VE SALDIRGANLIK OLGUSUNUN YANSIMASI ÜZERİNE 427

Prof. Dr. Engin YILMAZ 427

ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KARAKTERLERİN OKUL ÇEVRESİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARA KARŞI UYGULADIKLARI AKTİF BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ 433

Okan BORA 433

Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ 433

ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KAHRAMANLAR ARACILIĞI İLE ÖNE ÇIKAN ETKİSİZ DİNLEME TÜRLERİ 446

Öğretmen Harun KAYA 446

Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ 446

6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ERDEMLER TEMASINDAKİ METİNLERDE YER ALAN DEĞERLER 458

Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN 458

Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN 458

7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ ERDEMLER TEMASINDA YER VERİLEN DEĞERLER 467

Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN 467

Ammar DENİZ 467

OKUMA KÜLTÜRÜNE KATKISI BAKIMINDAN TRT ÇOCUK KİTAPLIK 476

Dr. Öğr. Üyesi Hülya YOLASIĞMAZOĞLU 476

EK 1. SEMPOZYUM PROGRAMI 485

EK 2. OTURUM EKRAN GÖRÜNTÜLERİ 489

EK 3. KATILIMCILARIN BİYOGRAFİLERİ 493

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Bican Veysel Yıldız (ÇOGEYB Yönetim Kurulu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek (ÇOGEYB Akademik Kurul Başkanı / Atatürk Üniversitesi)
Dr. Melike Günyüz (ÇOGEYB Yönetim Kurulu / İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa Habıbbeyli (Azerb. Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edb. Enst. Müdürü)
Prof. Dr. Muhtar Kazımoğlu (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Müdürü)
Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı (ÇOGEYB Yönetim Kurulu / Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Işıl Altun (Folklor Akademi Dergisi Baş Editörü / Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Liailia Mingazova (Tataristan, Kazan Volga Region Federal Üniversitesi)
Prof. Dr. Merziyye Necefova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Zhanna Yusha (Rusya, Novabirsk Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Abdul Fareed Brohi (Pakistan Uluslararası İslam Üni. Çocuk Edebiyatı Bölüm Bşk.)
Doç. Dr. Fatima Hocin (Makedonya Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahir Kahhar (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi)
Doç. Dr. Fidan Gasimova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Dr. Öğr. Üyesi Lilya Memetova (Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi/Kırım)
Esat Erbil (Irak Türkmen Yazarlar Birliği Başkanı)
Yerkegül Arykkara (Kazakistan L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)
Nilufar Bagherzadeh Akbari (İran Yazarlar Birliği)

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ali Duymaz (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Gültekin (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Almaz Ülvi Binnatova (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Aynur Koçak (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahir Selçuk (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir Şişman (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver Düzgün (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Elizade Esgerli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Elnare Akimova (Azerb. Milli İlimler Akademisi Edb. Enst. Çocuk Edb. Şb. Bşk.)
Prof. Dr. Ertegin Salamzade (AMİA Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü)
Prof. Dr. Esmâ Şimşek (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyzan Göher (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Gıyasettin Aytaş (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan Atnur (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülin Öğüt Eker (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanife Dilek Batıslam (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. İslam Sadıg (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Prof. Dr. İsmet Çetin (Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. Türk Dili ve Edb. Eğitimi ABD Bşk.)
Prof. Dr. Jovanka Denkova (Makedonya İştıp Goce Delcev Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü)
Prof. Dr. M. Abdullah Arslan (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut Çelik (Makedonya İştıp Gotse Delcev Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehdi Hejvanî (İran, Azad-i İslami Üniversitesi)
Prof. Dr. Mitat Durmuş (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazlı Eda Noyan (Bahçeşehir Üni. İletişim Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü)
Prof. Dr. Ramazan Gafarlı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Prof. Dr. Seyfeddin Rızasoy (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Prof. Dr. Suat Ungan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülin Arseven (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Afak Ramazanova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Doç. Dr. Atıf Akgün (Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü)
Doç. Dr. Aygün Bağırılı (Azerb. Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü)
Doç. Dr. Azer Turan (Azerbaycan Edebiyat Gazetesi Editörü)
Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebülfez Ezimli (Nahçıvan Devlet Üniversitesi Nahçıvan Muallimler Enstitüsü)
Doç. Dr. Elçin Abbasov (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel (Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)
Doç. Dr. İlkin Rüstemzade (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Doç. Dr. Kemine Memmedova (Azerbaycan Nizâmî Gencevî Milli Edebiyat Müzesi)
Doç. Dr. Könül Hacıyeva (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Mehman Hasanlı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Mustafa Said Kıymaz (Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Said Kurşunoğlu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Neslihan Karakuş (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Nezaket İsmayilova (Nahçıvan Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan Yılmaz (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Raile Kaşgarlı (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Raşit Koç (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Serap Uzuner Yurt (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Turhan Tuna (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahir Zorkul (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin Mahmut Yakar (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Zülfikar Bayraktar (Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Akyüz Öztokmak (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Solmaz (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Gör. Gülperi Mezkit Saban (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Yolasıgımazoğlu (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Abalı (İğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kevser Tozduman Yaralı (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şakire Balıkçı (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Ömeroğlu (Avrasya Yazarlar Birliğı Yönetim Kurulu Başkanı)
Dr. Faruk Dündar (İngiltere Glasgow Üniversitesi)
Dr. Ruhengiz Aliyeva (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Ali Hakkoymaz (Şair-Yazar)
Bestami Yazgan (Şair-Yazar)
Emine Usein (Kırım/Ukrayna Yazarlar Birliğı)
Erdoğan Ergin (Eğitimci, Yazar)
Gölşay Sormageç (Şair, Yazar)
Hayrettin İvgin (Halk Bilim Araştırmacısı-Dünya Söz Akademisi Başkanı)
Hüseyin Bokaî (İran Yazarlar Birliğı)
Keziban Özcan (Yazar)
Mehmet Akpınar (Eğitimci, Yazar)
Nevin Nesrin Soysal (Yazar, Besteci)
Nuran Turan (Yazar)
Nurgöl Şenefe (İllüstratörler Platformu Kurucu Başkanı)
Seher Keçe Türker (Eğitimci Yazar)
Vural Eyikan (Yazar)

TAKDİM

Bican Veysel YILDIZ

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği
Yönetim Kurulu Başkanı

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında ülkemizde, gönül coğrafyamızda ve dünya genelinde birçok yeni ve farklı çalışma var. Çocuğa, gence ve edebiyata bakış değıştikçe çocuk ve gençlik edebiyatına bakış da değışiyor. Çocuğa ve gence verilen değerin artması ile doğru orantılı olarak çocuk ve gençlik edebiyatına verilen önem de artıyor. Hiç şüphesiz bu çok müspet bir gelişme. Fakat bu müspet gelişmenin doğurduğu bir sakınca da var: Rağbetin ve ilginin arttığı her şey gibi edebiyatın bu alanına da liyakatsizlerin bir hücumu var. Yetkin olmayan birçok kişi çocuk edebiyatı türlerinde eser yazmayı deniyor. Ne yazık ki bu yazılanların azımsanmayacak bir çoğunluğu yayınlanıyor. Çocuk edebiyatının “çocuksu edebiyat” zannedilmesi hatasının yaygın olarak yaşadığının somut delili bu eserler. Çocuk ve gençlere dair hassasiyetimizin gerektirdiği titizlikle onlara yönelik edebiyat üretme zorunluluğu, bizi bu alanda ciddi, titiz, bilimsel temelleri sağlam, etik ve estetik değeri ilkeleşmiş, sürekli ve planlı programlı çalışmalar yapmaya mecbur kılıyor. Anne ve babaların hayatlarının bir anlamda çocuklara adanmış hayatlar olduğunu her anne baba bilir. Biz çocuk edebiyatçıların hayatları da çocuk ve gençlere adanmış hayatlardır. Bütün bir ömrü çocuklara, gençlere adanarak yaşamının, onlara dair endişelerle bir ömrü geçirmenin zorluğu yanında hayata ve evrene çocukların kalbinden bakarak yaşamının güzelliğini de tadıyoruz.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği adına 2014 yılından beri düzenli olarak her yıl ekim ayının 20. gününün içinde bulunduğu haftanın cuma ve cumartesi günlerinde Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu düzenliyoruz. Ana teması “Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Eserlerinde Görsel Unsurlar” olan 8. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Covid-19 salgını nedeniyle 22-23 Ekim 2021 tarihlerinde online olarak yapıldı. Yunus Emre’nin vefatının 700. yıl dönümü, Hacı Bektaş Veli’nin vefatının 750. yıl dönümü ve Ahi Evran’ın doğumunun 850. yıl dönümünün UNESCO anma ve kutlama yıl dönümleri programına alınması ve 2021 yılının Türkiye’de ‘Yunus Emre ve Türkçe Yılı’, ‘İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Yılı’, Azerbaycan’da ise ‘Abdullah Şaik Yılı’ ve ‘Nizâmî Gencevî Yılı’ ilan edilmesi vesilesiyle sempozyumda bu başlıklara da yer verildi.

BU İSİMLERİN ÖNEMİNE 1-2 CÜMLE İLE DEĞİN!!!!!!!

Ana tema olarak Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Eserlerinde Görsel Unsurlar, bununla birlikte Yunus Emre, Çocuk Edebiyatı Dili Olarak Türkçe, İstiklal Marşı, Mehmet Akif Ersoy, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran, Abdullah Şaik, Nizâmî Gencevî konuları işlendi. Yunus Emre, Mehmet Akif, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran, Abdullah Şaik ve Nizâmî Gencevî’nin hayatları, eserleri, sanat ve edebiyat anlayışları, çocuk ve gençlik edebiyatı ile ilişkilerini konu alan bildiriler tartışıldı.

İki gün boyunca altışar oturumla toplam 12 oturum olarak düzenlenen sempozyumda 68 katılımcı tarafından 55 bildiri sunuldu. 8. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu’na Türkiye, Amerika, Azerbaycan, Makedonya, Ukrayna, Pakistan, Kazakistan, Nahçıvan’ın da aralarında bulunduğu birçok ülkeden akademisyen, şair, yazar, gazeteci, editör, yayıncı ve ressam katıldı.

Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, uluslararası katılımcı sayısı ve yayın kriterleriyle akademik ve bilimsel değerlendirmelerde gerekli kriterleri yerine getiren uluslararası bir etkinliktir.

8. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'na katkı sunan Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. İsa Habibbeyli, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Azerbaycan Temsilcisi Sayın Prof. Dr. Merziyye Necefova, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Şubesi Müdürü Sayın Prof. Dr. Elnare Akimova, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı Sayın Doç. Dr. Aygün Bağırılı, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Fidan Qasimova ve burada adını yazamadığımız başta sempozyumun tüm katılımcıları, oturum başkanları olmak üzere katkı sunan herkese teşekkür ederiz.

Sempozyumun online yayınında hiçbir desteğini esirgemeyen Kâzım Karabekir Ortaokulu Müdürü Sayın Mustafa Bilgi'ye, teknik yayın yönetmenliği ve İngilizce tercüme desteği ile başarılı bir sempozyum gerçekleştirmemizde en büyük pay sahibi edebiyatçı Eyyüp Altınışık'a, editörlük desteği vererek bilgi birikimi ve estetik anlayışı ile sempozyum kitabına güzellik katan Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Akademik Kurul Başkanı Dr. Öğretim Üyesi Tacettin Şimşek'e teşekkür ederiz.

AÇIŞ KONUŞMASI

Bican Veysel YILDIZ

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği
Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli Hocalarım,

Hepiniz sekizinci Uluslararası Çocuk ve gençlik edebiyatı Sempozyumuna hoşgeldiniz. Bildiğiniz gibi 2013 yılında kurulan derneğimiz 2014 yılından beri düzenli olarak her yıl Ekim Ayı'nın 20. günün içinde bulunduğu haftanın cuma ve cumartesi günlerinde Uluslararası Çocuk ve gençlik edebiyatı Sempozyumu düzenlemektedir. Bu geleneği bozmadan devam ettirmeye gayret etmekteyiz. Son iki yılda maalesef dünyayı saran COVID-19 Pandemi süreci nedeniyle yüz yüze sempozyum yapma şansımız olmadı. Son iki yıldır online olarak sempozyumlarımızı yapmak zorunda kalıyoruz. Fakat Hiç ara vermeden buna rağmen sürekliliği ve istikrarı devam ettirmek adına sempozyumlarımızı devam ettirdik. Bildiğiniz gibi her yıl Bir Ana tema belirleyerek Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yapılması gereken Çalışmaları bu ana tema üzerinden yürütmektediriz. Bu yıl çocuk edebiyatı ile görsel sanatların ilişkisi, çocuk kitaplarının tasarımı, animasyon, illüstrasyon, karikatür, resim ve benzeri görsel sanatlar ile çocuk edebiyatının ilişkisi üzerine ana temasını belirledik ve Bu tema üzerine çalışmalarımızı yürüttük.

Bu yıl UNESCO tarafından Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü, Hacı Bektaş Veli'nin vefatının 750. yıl dönümü ve Ahi Evran'ın doğumunun 850. yıl dönümünün UNESCO anma ve kutlama yıl dönümleri programına alınması ve 2021 yılının Türkiye'de 'Yunus Emre ve Türkçe Yılı', 'İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Yılı', Azerbaycan'da ise 'Abdullah Şaik Yılı' ve 'Nizâmî Gencevî Yılı' ilan edilmesi vesilesiyle sempozyumda bu başlıklara da yer verdik. Bu önemli edebi şahsiyetlerin doğum ve ölüm yıldönümlerine denk gelmesi nedeniyle özel yıl ilanı yapıldı. Özel yıl ilanından dolayı biz bu yıl yapacağımız sempozyumda Mehmet Akif Ersoy, Yunus Emre, Nizâmî Gencevî, Hacıbektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Abdullah Şaik'i sempozyum konusu içerisine dahil ederek çocuk ve gençlik edebiyatı uzmanları tarafından bu şahsiyetlerle ilgili akademik çalışmalar yapılmasını ve bu şahsiyetlerin çocuk edebiyatı ile ilişkilendirilmesine katkı sunmayı amaçladık. Bu yüzden hem tarihi şahsiyetleri bakımından hem edebi kimlik ve kişilikleri bakımından kendi gönül coğrafyamızın önemli isimlerini bu sempozyumun konu başlıkları içerisine dahil ettik. Bu sayede bir yönüyle de daha önce yaptığımız halk edebiyatı, folklor ve tarih ile çocuk edebiyatının ilişkilendirilmesi, müzik ile çocuk edebiyatının ilişkilendirilmesi, bu sene yaptığımız gibi görsel sanatlar ile çocuk edebiyatının ilişkilendirilmesi ve benzeri çalışmalarımızı devam ettirmiş olduk. Bu isimleri sempozyum konularına dahil etmekle bu önemli şahsiyetlerin, önemli karakterlerin çocuk edebiyatı alanında tanınmaları, anlaşılması ve bunların hayatlarının, kimlik ve kişiliklerinin, yaptıkları çalışmaların çocuk edebiyatı alanında çalışma yapan şair ve yazarların, sanatçıların ve akademisyenlerin gündemine gelmesini sağlamış olduk. Bu önemli şahsiyetlerin hayatlarını, kendi gönül coğrafyamıza ve edebiyatımıza katkılarını çocuklarımıza tanıtmak adına çocuklarımızın bu konuda gerçek, somut bilgilere ulaşması için çocuklarımızdan önce bu alanda faaliyet gösteren sanatçıların bu önemli şahsiyetleri tanınması ve tanıtması açısından böyle bir yol izledik. Dolayısıyla bu yıl görsel sanatlar ana teması ile birlikte bu önemli şahsiyetlerle ilgili başlıkları da sempozyumun başlıkları içerisine dahil ettik.

Bizim yaptığımız çalışmalarla ilgili en önemli hedeflerimizden biri, çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yaşanan sorunlara çözüm üretmek adına çocuk edebiyatı alanında faaliyet gösteren akademisyenlerin, şairlerin, yazarların, çizerlerin ve bu sanatın diğer paydaşlarının ortak bir platformda buluşarak bu ortak platformda sorunlara çözüm üretmesine, çocuk ve gençlik edebiyatı alanında çalışma yürüten akademisyenlerin ve sanatçıların bilgi birikimlerinin artırılmasına katkı

sunmaktır. Arzuladığımız özellikte nitelikli eserlerin verilmesinin biricik yolu budur. Sempozyumlara ve çalıştaylara da için bu yönüyle bakıyoruz.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği olarak düzenlemekte olduğumuz uluslararası çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumlarının belki de diğer sempozyumlardan en önemli farklarından biri, bizim sempozyumlarımızın artık bir mektep durumuna gelmiş olmasıdır. Sekizincisini düzenlediğimiz bu sempozyumların her yıl değişen katılımcılarıyla beraber değişmeden sekiz yıldır sürekli bu sempozyumlara katılan ve katkı sunan akademisyenlerimiz, şair ve yazarlarımız, sanatçılarımız var. Dolayısıyla değişmeden sürekli aynı sempozyumlara katılan ve katkı sunan akademisyenlerimiz, sanatçılarımız, şair ve yazarlarımız ile her yıl en az kongre niteliğinde bir çalışma yürütme durumunda oluyoruz. Bir taraftan çalışmalarımıza katılan ve katkı sunan hocalarımızın, akademisyenlerimizin alana dair bilgi ve birikimlerini yenilemeye katkı sağlarken bir taraftan da bu çalışmalarla biz kendimizi güncelliyor, kendi bilgi birikimlerimizi, tecrübemizi artırmış ve biz de yeni şeyler öğrenmiş oluyoruz. Bu açıdan Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu bir mektep niteliği taşımaktadır.

Önümüze koyduğumuz önemli hedeflerden biri olan çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yapılacak çalışmaları yürüteceğimiz bir enstitü kurma hedefimizle ilgili çalışmalarımızı da sürdürmeye devam ediyoruz. Bu Enstitüyü Türkiye’de kurduğumuzda bu çalışmalara katkılarımızın daha çok olacağına, Çalışmalarımızı yürüttüğümüz bütün ülke ve bölgelerde Çocuk edebiyatı alanına dair hizmetlerimizin daha çok ve daha verimli olacağına inanıyoruz.

Bizim bu çalışmalarımızın Türk ve İslam dünyası başta olmak üzere dünyanın her yerinde bu alanda çalışan akademisyenlerle sanatçılarla işbirliğini artırmaya Çocuk ve gençlik edebiyatındaki kaliteyi artırmadı ya nitelik güçlendirmeye hizmet edeceği kanaatimizi sürdürüyoruz. Siz değerli hocalarımızın sunduğu bildiriler getirdiği yeni öneriler üretti yeni tezler de İnaniyorum ki o her geçen yıl Uluslararası Çocuk ve gençlik edebiyatı Sempozyumunun fonksiyonlarını artıracak Ve bu sempozyumun Çocuk ve gençlik edebiyatına katkılarını her gün bir adım daha ileriye taşıyacaktır.

Burada /Bu anlamda kendileri ile işbirliği yaptığımız üniversitelerdeki bütün akademisyenlerimize de özellikle şükranlarımı sunmak istiyorum. Yine bizim çalışmalarımıza Türk dünyasından İslam dünyasından ve dünyanın farklı ülkelerinden katkı sağlayan akademisyenlerimiz ve onların Bünyesinde çalıştıkları akademik kurumların Bu katkıları da her geçen gün bizim gücümüzü artırıyor. Elbetteki Türkiye’de yapılan her çalışmanın dünyanın bir çok ülkesinde farklı bir aksi olmaktadır. Türkiye’de yapılan faaliyetlerin en güçlü aksinin görüldüğü ülkelerin başında hepimiz biliyoruz ki Azerbaycan, Pakistan, İran gibi kardeş Ülkeler gelmektedir. Özellikle Azerbaycan ile yaptığımız çalışmalar her geçen gün biraz daha güçleniyor. Bu anlamda Azerbaycan milli ilimler akademisi ile yaptığımız çalışmalar özellikle Nizâmî Gencevî edebiyat enstitüsü ve folklor enstitüsü ile yaptığımız ortak Çalışmalar her geçen gün biraz daha güçleniyor. Umuyorum ki gelecekte inşallah biz kendi Enstitümüz’ü kurduğumuzda Nizâmî Gencevî edebiyat Enstitüsünün hem Kimliğiyle hem de nizami geldiğinde bir edebiyatasyon içerisinde kurulmuş olan çocuk edebiyatı şubesi Ve olan çalışmalarımız daha güçlenerek artacak Bu yılki konularımızdan birisi biraz önce de bahsettiğim gibi Nizâmî Gencevî olduğu için biz bu ülke çalışmamızda Azerbaycan milli ilimler akademisi Nizâmî Gencevî edebiyat enstitüsü ile ortak çalışmalarımızı yine sürdürdük. Resmi olarak paydaşlık ilanımız olmasa da sempozyumun her aşamasında Bu kardeş kuruluş ile çalışmalarımızı güçlü bir şekilde devam ettirdik. Bu yönüyle bize katkı sunan hocalarımızın tümüne, Özellikle enstitünün başında bulunan değerli hocamız ise habip beyliğe ve ekibine çok çok teşekkür ediyoruz derneğimizin Azerbaycan’daki temsilcisi olan profesör doktor merziye Necefova ve Derneğimizin bilimsel yayın organı fotoğraf akademi dergisinin Azerbaycan temsilcisi saygıdeğer hocamız doçent doktor fidan kasımova Başta olmak üzere Azerbaycan’daki arkadaşlarımızın hepsine Katkılarından dolayı özellikle teşekkür ediyorum. Bu işbirliğini öyle umuyorum ki yakın bir gelecekte değerli dostumuz abdul Feraad Brohi’nein de katkılarıyla Pakistan’da da Azerbaycan’da aldığımız kadar yol almayı umuyoruz. İnşallah bu çalışmalar diğer ülkelerde de daha köklü bir şekilde devam edecek. Ben sözü daha fazla uzatmadan Azerbaycan Parlamentosu’ndaki toplantıya katılacağı için İsa hocamıza sözü bırakmak istiyorum. İsa hocamız da hem bizim çalışmalarımız Ve kendi çalışmaları hakkında Hem de özellikle Nizâmî Gencevî

ile çocuk edebiyatının ilişkisi üzerine sizlere Kısa bir konuşma yapacak. İsa hocam hoşgeldiniz. Ben sözü size bırakıyorum. Katkılarınız ve katılımınız için size teşekkür ediyorum.

AÇIŞ KONUŞMASI

Ord. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi
Bilim ve Eğitim Komisyonu Başkanı

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Başkan
Yardımcısı

Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Direktörü

Hürmetli Bican Bey ve Hürmetli Katılımcılar,

Her şeyden evvel, Türkiye’de çocuk edebiyatı hareketinin Türk ve İslâm Dünyası ile alakalandırma hareketini başlatan ve bunu bugünkü yüksek seviyeye kadar getirip çattırان size güç ve kuvvet arzuluyorum. Bu işi siz yıllardan beridir ki yorulmadan en yüksek noktalara, en yüksek hedeflere taşıyorsunuz. Bu, hem Türkiye’de Türk edebiyatının, Türk çocuk edebiyatının, medeniyetinin inkişafına büyük bir hizmettir, hem de sempozyuma katılan ülkelerde ve dünya genelinde çocuk edebiyatının inkişafına faydalı bir çalışmadır. Azerbaycan ile yaptığınız işbirliği artık aramızda bir kardeşlik yaratmıştır. Türkiye’nin çocuk edebiyatı şairleriyle, çocuk edebiyatı alanında yazan yazarlarıyla, çocuk edebiyatı hakkında çalışma yapan araştırmacılarıyla artık Azerbaycan’daki çocuk şairleri, yazarları ile çocuk edebiyatı araştırmacıları birbirlerini iyi tanıyorlar. Sizin etrafınızda bunların arasında mükemmel bir işbirliği ve diyalog oluşmuştur. Bu, sizin sempozyumun ve sizin şahsınızın Türkiye-Azerbaycan bilim adamlarının, çocuk edebiyatı uzmanlarının buluşması ve diyalogu için kurduğunuz mühim bir köprüdür. Bu köprünün sahibi sizsiniz. Sizin Azerbaycan ile kurduğunuz bu köprü, Azerbaycan’da da, Türkiye’de de çocuk edebiyatının inkişafına katkı sağlıyor. Şimdi işittim ki siz böyle güçlü ve inançlı bir köprüyü kardeş Pakistan ülkesi ile kurmaya da gayret ediyorsunuz. Beyan etmek isterim ki Azerbaycan Cumhuriyeti adına biz de kardeş Pakistan ile bütün yönleri ile ilişki kurmak ve ortak çalışmalar yapmak için çaba gösteriyoruz. Bu amaçla yakınlarda akademimiz adına bizzat davet ettim, Pakistan Edebiyat Akademisi’nin başkanı birkaç gün sonra Azerbaycan’a gelecek. Bu da Azerbaycan-Pakistan-Türkiye çocuk edebiyatı ve edebiyatın diğer kolları arasında bağlantı kurmak açısından önemli olacaktır. Biz de Pakistan ile kuracağımız ilişkilerimizin siz ve derneğiniz tarafından takdir edileceğini biliyoruz. Pakistan’la yapacağımız ortak çalışmalarını sizin derneğinizle, sizin işbirliği yaptığınız dostlarınızla birlikte, sizinle paydaş olarak yürütmek isteriz.

Bu yıl Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu’nun bir kolunu Nizâmî Gencevî’ye hasretmiş olmanızdan dolayı da size ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Nizâmî Gencevî, dünyanın en önemli şairlerinden biridir. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük on şairi arasında yer alan, hatta ilk beş şairi arasında olan en ünlü dünya şairlerinden biridir. Nizâmî Gencevî, Türk’tür ve Azerbaycanlıdır. Bu bizim için ayrı bir gurur vesilesidir. Nizâmî Gencevî, mükemmel şiirler yazmış, her biri kendi alanında zirve sayılan beş mesnevisini bir araya getirerek sadece kendisinin ve Türk edebiyatının değil, dünya edebiyatının ölümsüz eseri olan Hamse’yi yaratmıştır.

Nizâmî Gencevî, çok mükemmel şiirler yazmış bir şairdir, fakat dikkatten kaçırılmaması ve unutulmaması gereken bir şey var ki Nizâmî Gencevî, yazılı çocuk edebiyatının da kurucusudur. Onun 1180 yılında, henüz XII. Yüzyılda, Hüsrev ve Şirin eserinde oğlu Mehmet’e yazdığı nasihat, yazılı çocuk edebiyatının ilk örneğidir. Sonra Nizâmî Gencevî oğlu Mehmed’e nasihatini diğer eserlerinde, mesela “Leyla ile Mecnun” eserinde de devam ettirmiştir. Onun eserlerindeki nasihatnamelerin istikameti çocuk edebiyatıdır. Oğlu Mehmed’e hitaben yazdığı şiirler, Mehmed’in şahsında bütün çocuklara hitaben yazılmış mükemmel şiir örnekleridir. Buna göre de Nizâmî Gencevî sadece

hamse yaratıcısı değildir, uşak edebiyatının da banisidir. Bu yıl Azərbaycan'da Yunus Emre yılı da Türkiye ile paralel kaydedilmektedir. Bildirmek isterim ki, Yunus Emre'nin eserleri Azərbaycan'da birçok defa basılmıştır. Biz ise bu yıl Azərbaycan'da Yunus Emre'nin Mustafa Tatçı divanını ve Abdülbaki Gölpınarlı divanını yayınlıyoruz. Yaklaşık bir ay içerisinde basılmış olacak. Biz aynı zamanda kasım ayının sonunda Yunus Emre sempozyumu düzenleyeceğiz. Yunus, Türk yazı dilinin en büyük banilerinden biridir. O, aruz vezninden heceye geçişin atasıdır. Uşak edebiyatı daha çok hece vezninde yazılmıştır. Yunus Emre'nin şiirleri o kadar sadedir ki, sanki 21. yüzyılda yazılmıştır. Onun birçok şiirlerini hem de çocuklar için olan şiirler adlandırmak mümkündür. Yunus Emre Azərbaycan Türk xalq şeiri ile türk divan tefekkürünü en yüksek zirveye qaldırmıştır. Türk Yunus Emre bayramı Azərbaycan xalqının da şeir ve edebiyat bayramıdır. Hacı Bektaş Veli Azərbaycan'da ismi bilinen, haqqında tədqiqatlar aparılan teriqat atası, hem de şairdir. Azərbaycan'da Hacı Bektaş Veli haqqında bizim Şarkşinaslık İnstitutunda, Felsefe İnstitutunda araşdırmalar aparılır. Bu ilin başından beri Azərbaycanın her yerinde Mehmet Akif Ersoy sempozyumları keçirilib. Türkiye İstiqlal Marşının yüzüncü ildönümü Azərbaycan'da da elm adamları ve sanat adamları tarafından yüksek seviyede dəyərləndirilib. Edebiyyat və digər institutların alimləri Mehmet Akif Ersoy sempozyumlarında iştirak etmək üçün defalarla Türkiye'ye gediblər. Şimdi de Karadeniz sahillərində keçirilən Mehmet Akif Ersoy təörenlərində Edebiyyat İnstitutu, ümumiyyətlə Azərbaycan'dan nümayəndələr vardır. Türkiyədə elə bir təbdir, konfrans, seminar, təören, festival yoxdur ki, Azərbaycan orada Türkiye ilə bərabər olmasın. Bu Ulu Öndər Heydar Aliyevin dediği tek millet iki dövlət düsturunun bizim qarşımızda açdığı yeni bir yoldur. Bundan biz istidafə edərək ölkələrimizin və xalqlarımızın birliliyinə və bərabərliyinə daha böyük qatqılar göstəririk. Çocuk edebiyatı artıq Türkiyədə davamlı bir sempozyum ananesi olan bir təören halına gəlib çatdı. Sekkizinci dəfa bunun keçirilməsi bu işin artıq geriye dönüşünün olmadığını və faydalı olduğunu göstərir. Uşak edebiyatı zaten milletin inkişafı üçün, onun anadan doğulduqdan sonrakı bütün tərbiyəsi valideynləri qədər çocuk edebiyatının boynundadır. Çocuk edebiyatı mükəmmel ölkələrin vatanpərvər, mükəmmel gəncliyi gəzəl çocukluğudur. Türkiyədə sizin vəqfinizin gördüyü iş çocuk edebiyatının genişlənməsinə, inkişafına özünün töhvelərini verməkdə davam edir. Bizdə də Uşak edebiyatı şöbəsi yaradılıb. Bizdə çocuk edebiyatı inkişaf ediyor. Artıq bu şöbəyə təcrübəli tədqiqatçılar toplaşır. Uşak edebiyatına dair təörenlər keçirilir.

Onu da qeyd edim ki, biz uşak edebiyatı üzrə ən yaxşı araşdırmalar və ən yaxşı şeirlər üçün mükafat təsis etdik. Bu il ən yaxşı şeir ödülü Abdulla Şaiq ödülüdür. Abdulla Şaiq Azərbaycan uşak edebiyatının zirvəsində durur. Abdulla Şaiq, Rəşid bəy Əfəndiyev, Abbas Səhhet, Mirzə Elekber Sabir XX yüzilin başlarında Azərbaycan uşak edebiyatının çocuk şeirinin altın fondunu yaradıblar. Biz Abdulla Şaiq adına bir mükafat təsis etmişik. Onun birini bir şaire, digərini isə araşdırmacıya təqdim edəcəyik. Bu il biz Abdulla Şaiq çocuk edebiyatı mükafatını şair olaraq Zəhid Xəlilə verdik. Onun 80 yaşı tamam olub. 60 ildir çocuk edebiyatına xidmət edir. Çox böyük xidmətləri vardır. İkinci mükafatı bu il qaydalarda dəyişiklik edərək iki araşdırmacıya veririk. Mən bu mükafatın hörmətli Bican bəyə verilməsini təklif edərim. Elan edərim ki, AMEA Nizâmî Gəncevî adına Edebiyyat İnstitutu bizim əlaqələrimizin inkişafındakı davamlı xidmətlərinə görə, uşak edebiyatının inkişafındakı böyük xidmətlərinə görə hörmətli Bican bəyi Edebiyyat İnstitutunun təsis elədiyi ilk Abdulla Şaiq mükafatına layiq görür. Bican bəy siz bunu qazandınız. Sizi təbrik edərim. Biz bundan sonra da sizinlə birlikdə uşak edebiyatı çalışmalarımızı davam etdirəcəyik. İzmirde bir qurumla Uşak edebiyatı antologiyası hazırlamışıq. Hazırda çap prosesindədir. Biz bu günlərdə Zəhid Xəlilin yubileyini qeyd etdik. Biz kukla teatrında Dovşanın ad günü tamaşasına baxacağıq və s. Yeni bizdə də çocuk edebiyatı inkişaf edir. Bican bəy sizi bir daha Abdulla Şaiq mükafatı münasibətilə təbrik edərim, sempozyuma da bəşarılar diləyirəm.

ÇOCUK KİTAPLARINDA NİTELİK: BİÇİM VE İÇERİK UYUMU

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK*

Özet

Çocuk kitaplarında nitelik, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Bu, çocuğu ciddiye almanın göstergesidir. Çocuklar için üretilen edebî metinlerin öncelikle estetik özellik taşıması gerektiği bir gerçektir. Dilin poetik işlevde kullanıldığı metinler, didaktik olmayı değil, okuyucuya estetik haz vermeyi amaç edinir.

Niteliği görsellik, dilin kullanımı, ileti/mesaj, estetik değer ve kültür aktarımı gibi alt başlıklar altında incelemek mümkündür.

Bildiride, örnek metinler üzerinden çocuk edebiyatı metinlerinde nitelik unsurlarına dikkat çekilecek, alanla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili kimselere önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Görsellik, ana dilin kullanımı, ileti, estetik değer, kültür aktarımı.

QUALITY IN CHILDREN'S BOOKS: HARMONY OF FORMAT AND CONTENT

Abstract

Quality in children's books is a subject that needs to be carefully considered. This is a sign of taking the child seriously. It is a fact that literary texts produced for children should primarily have aesthetic characteristics. The texts in which the language is used in the poetic function do not aim to be didactic, but to give aesthetic pleasure to the reader.

It is possible to examine the quality under sub-headings such as visuality, use of language, message/message, aesthetic value and cultural transfer.

The paper will draw attention to the quality elements in children's literature texts through sample texts, and suggestions will be made to people who are directly or indirectly related to the field.

Keywords: Visuality, use of standard language, message, aesthetic value, cultural transfer.

Giriş

Nitelik Kavramı

Türkçe Sözlük'te nitelik “bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran özellik” olarak tanımlanır (TDK, 2011: 1775).

Öncelikle bir felsefe ve mantık terimi olan niteliğin Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları *vasıf* ve *keyfiyet*'tir. Kelime, Batı dillerinde *qualitas* (Latince), *qualität* (Almanca), *qualité* (Fransızca), *quality* (İngilizce) biçimlerindedir.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Erzurum, ORCID: 0000-0002-8141-1607, tacettinsimsek@atauni.edu.tr

Türkçede kullanılan “kalite” kelimesi “nitelik”le eş anlamlıdır.

Çocuk kitaplarında nitelik, kurmaca metinlerin görsellikte estetik, anlatımda edebîlik çizgisinde özgün ve ayrıcalıklı olma durumunu ifade eder.

Nitelikli bir metin için beş paydaşın birlikte çalışması zorunludur: Yazar, çizer, pedagog, editör ve yayıncı.

1. Yazar, öğreticilik kaygısına düşmeden ve edebîlikten ödün vermeden özgür ve özgün bir tavırla metin üretmelidir
2. Çizer, resim sanatının gerektirdiği duyarlılıkla tablo değeri taşıyan resimler çizmelidir.
3. Pedagog, çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal gelişimi yanında estetik gelişimini de dikkate alarak metin yazımına düşünsel katkıda bulunmalıdır.
4. Editör, öncelikle çocuk edebiyatına “iyi” ve “güzel” eserler kazandırmayı amaçlarken estetik beğeniyi öne çıkarmalıdır.
5. Yayıncı, çocuk söz konusu olduğunda maddî kazançtan önce manevî kazancı gözetmelidir.

1. Çocuk kitaplarında nitelik öğeleri

Çocuk kitabı söz konusu olduğunda niteliği belirleyen öğeler

- görsellik,
- dilin kullanımı,
- içerik,
- ileti/mesaj
- estetik değer,
- kültür aktarımı gibi başlıklar altında incelenebilir.

1.1. Görsellik

Çocuk kitaplarında görsellik, içeriğin tamamlayıcı ögesidir. Görsellerden soyutlanmış bir içeriğin karşılığını bulması zordur. Çocuklara okutulacak metinlerde görseller ihmal edilse de, çocukla birlikte okunacak kitaplarda görsellerden yararlanmak bir zorunluluktur.

Kapak ve sayfa tasarımı, görselliğin ana unsurlarıdır.

1.1.1. Kapak Tasarımı

Çocuk kitaplarında görsellik kapaktan başlar. Canlı ve sıcak renklerin kullanıldığı albenili kapaklar kullanılmalıdır. Görsellikteki nitelik, kapaktan sayfa tasarımına taşınmalıdır.

Seza Kutlar Aksoy
Uyku Ağacı
Resimleyen: Serap Deliorman

Aytil Akal
Işığını Yitiren Yıldız
Resimleyen: Aysın Delibaş Eroğlu

Tacettin Şimşek
Yeşil Gözlü Kardan Adam
Resimleyen: Saadet Ceylan

1.1.2. Sayfa Tasarımı

Görseller, temel okuryazarlık eğitiminden önce çocuklarda kavram gelişimini destekler. Okul öncesi çocuk kitaplarının en önemli öğeleridir. İşlenen konunun, anlatılan olayın, mekânın ve kahramanın zihinde canlandırılmasını sağlar.

Yayıncı açısından bakıldığında renk kullanımı, resim kalitesi kitabın maliyetini yükselttiğinden kazanç miktarı azalmaktadır. Yayıncıların bunu insana ve geleceğe yönelik tarihi bir yatırım olarak görmeleri gerekir.

Çocuğun algılamakta güçlük çekeceği kavramlar resimlerle görünür hâle gelir.

Çocuk kitaplarında resim süsleme, açıklama, tanımlama ve tamamlama gibi işlevler görür. Süsleme amacıyla yapılanlar, kitabı çekici hâle getirir. Sembolik anlatımlı, yer yer masal tadı veren resimlerdir. Metni açıklamaya ve tanımlamaya yönelik resimler, anlatımı somutlaştırmaya; yazıyla anlatılması zor olan konuları çizgi yardımıyla açıklamaya yarar. Düşünceyi, kavramı ve nesneyi sözcüklerle birlikte açıklama görevi üstlenir, böylece öğrenmeyi hızlandırır. Gergedanı görmemiş bir çocuğa, onu yazıyla anlatmak güçtür. Ancak yazının yanına bir gergedan resmi koymak yeterlidir. Metni tamamlayan resimler ise metinde eksik kalan bölümlere katkı yapma işlevi görür. Sayfa tasarımını ilgilendiren bir konudur. Gözün resim ve metin arasında geçişler yaparak metni daha rahat okumasını sağlamak için metnin resimle dengelenir.

Çocuğun söz dağarcığı sınırlı ise resimlemelerden hoşlanması doğaldır.

Okul öncesinde öğrenciler parlak, sıcak ve canlı renkleri severler. Kitapların içeriği yerine resimlerine ilgi duyarlar. Temel okuryazarlık becerileri olmadığı için resimler içeriğin önüne geçer. Kitap kendilerine okunduğu zaman içeriği öğreneceklerdir. Ancak önce kitabın resimlerine bakacak, resimleri okuyacak ve resimden bir hikâye çıkaracaklardır.

Çocuk kitaplarında resimlerin sanat değeri taşıması, çocuklarda estetik duyguyu geliştirmesi ve resim sanatına ilgiyi uyandırması bakımından önemlidir. Bu nedenle kitaplarda somut çizgiler yerine illüstrasyonlara yer verilmelidir.

Üç parmaklı, Cin Ali tipi çöp bacaklı, karikatür biçiminde resimler, çocuklarda estetik haz uyandırmadığı gibi, resim çizme hevesi de oluşturmaz, resim yeteneğinin ortaya çıkmasına da fırsat vermez. Çocukların kalemi ele aldıklarında çöp adamlar çizmeleri, onlar için çizilecek resimlerin bu nitelikte olması gerektiği çıkarımına yol açmamalıdır.

Çocuk kitabı resimleyen çizerlerin çocuğun dünyasını ve renk algısını iyi bilen usta ressamlar olması gerekir. Aksi bir tavır, çocuğu ciddiye almamak anlamına gelir.

Çocuk kitabı yazar ve çizerleri mutlaka birlikte çalışmalı, metin ve resim uyumuna özen göstermelidirler. Can Göknil, Feridun Oral, Serpil Ural, Ferit Avcı, Behiç Ak, Fatih Erdoğan gibi imzalar, yazar ressam sıfatlarıyla metin resim dengesini ustaca kurmaktadır.

Örnekler

1. Fatih Erdoğan'ın yazıp resimlediği *Artık Kendim Okuyabilirim* dizisinde yer alan *Okula Geç Kaldım, Fili Yuttu Bir Yılan, Pabucumun Bağı Çözüldü, Ablam Bana Dil Çıkardı, Dedem Neden Güldü?, Dedem Bana Düdük Yaptı, Beş Beyaz Benekli Baykuş Bana Bakıyor, Gırrr!* gibi hikâye kitaplarında metin ve resim karşılıklı sayfalara yerleştirilmiştir.

Yeşil, mavi ve sarının hâkim olduğu canlı resimler kitaplara sevimlilik katmıştır.

2. Melike Günyüz’ün yazıp Reza Hemmatirad’ın resimlediği *Gak Guklar’ın Maceraları* başlıklı hikâye dizisinde özgün bir uygulama olarak parmak izleriyle çizilen karga resimleri son derece ilgi çekicidir.

Gakguk diyarında bir gürültü bir patırdı. Sormayın neler oluyor.

Çocuklar toplanmışlar: "Gak gak da gak gak", "Guk guk da guk guk".

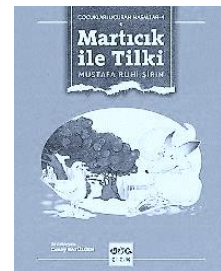
Akşama kadar böyle amaçsız ötüp duruyorlar.

3. Mustafa Ruhi Şirin'in yazdığı, Cenay Bayülgen'in resimlediği *Martıcık ile Tilki* de resimleme konusunda iyi örneklerden biridir.

Büyük gariye kıvrıldı
 Uzun kuyruk gariye kıldı
 Yarıya eğildi göğüsünü, bacakları uzadı
 Kollarını da kaldı ne de şaşmadı
 Dışarıya çıktı hep kıldı, bu dağın en üstüne
 Kırık, kırık taşları, kırık taşları
 Bu gün ne varmış, ne varmış, ne varmış
 Yalnızca bu gün

* 20 *

Bütün bu örneklerde metin resim dengesi resmin lehine olarak 1/3 oranını geçmemektedir.

1.2. Dilin Kullanımı

Çocuk kitaplarında dil, estetik bir obje olarak kullanılmalıdır. Öğrenciye “ne güzel yazılmış” dedirtmek, benzer metinleri dinleme/okuma hevesi uyandıracak bir dil ve söyleyiş güzelliği esastır.

Edebî metinler, dilin poetik/şiiirsel işlevde kullanıldığı metinlerdir. Çocuk edebiyatı metinleri için de durum aynıdır. Bu nedenle çocuklara yönelik edebî metinlerde ses ve imge yanında benzetme (teşbih), kişileştirme (teşhis), konuşurma (intak), ad aktarması (mecazımürsel), güzel neden bulma (hüsnitalil) gibi söz sanatlarına da yer verilmelidir.

Masallara özgü fantastik bir anlatım, çocukların hoşlanacağı bir özelliktir. Masal dilini esas almak, bu doğrultuda metinler kaleme almak, çocuk edebiyatı yazarlarının temel sorumluluklarından biridir.

Çocuğa ana dili sevdirmek, ilerleyen yaşlarda bu sevgiyi bilince dönüştürmek edebî metinlerle sağlanacaktır. Bu nedenle dili özenli, kelimelerin yerli yerinde, cümlelerin Türkçenin mantığına uygun olarak kullanılması gerekir.

Çocuk kitaplarında yazım ve noktalama yanlışına rastlanmamalıdır. Çocuğun edebî metinde karşılaştığı ve belleğine kaydettiği bir yanlış düzeltmek hem çok zordur hem de uzun zaman alır.

Bir şans oyununun “iddia” biçiminde yazılması gereken adı belleklere “iddaa” yazımıyla yerleşmiş, bu yanlış düzeltmek imkânsız hâle gelmiştir.

Reklamlardan göz belleğine takılan “bi kilim”, bir kitap kapağında görülen “*Bi’ Keresinde*” (Fatih Turanalp, Nar Çocuk, İstanbul 2013, Resimleyen: Sevgi İçigen), günlük dilde kullanılan “bi gün, şevkat, gelicez, seviyo” gibi yazım örnekleri önce telaffuzla kulağa, okuma yazmayı öğrendikten sonra da göze yerleşmekte, yanlışların kökleşmesine yol açmaktadır.

Çocuk kitaplarında dilin estetik bir obje olarak kullanımına Fazıl Hüsnü Dağlarca, Seza Kutlar Aksoy, Refik Durbaş, Cemal Süreya, Mustafa Ruhi Şirin, Mevlana İdris, Gökhan Akçiçek gibi şairlerin/yazarların eserlerinden örnekler verilebilir.

Örnekler

1. Fazıl Hüsnü Dağlarca

Oruç Köyü

-Anlattılar Cincik

Bir Dede varmış

Ölüvermiş ramazan günü

Arasında

Ak yeşil kırmızı mavi meleklerin

Ulaşmış cennete

İçeridekiler ayağa kalkarken

Sormuşlar: Nerelisin?

Yanıtlanmış: Oruçluyum.

(Dağlarca, 2000: 57)

2. Güneşi başıma geçirip bir şapka gibi,
Yağmur altında yürümek isterim.
Şeftali pembesi, kiraz kırmızısı dondurma gibi erir dilimde.

(...)

Mavi ev rengârenk,
Annem resim delisi.
Bana Biricik, der, sonra kucaklar, öper.
Pembe, kırmızı, mavi...
Annemle boyarız yeryüzünü.

(...)

Sıcacıkmiş yüreği,
Sevildiğini bilmek hoşmuş.
Batan güneş, başında
Tıpkı kızıl bir şapka.

Cıvılamış kuşlar gibi kız, neşeyle bağırmış:
-Evli evine, köylü köyüne,
İki evi olanlar, gitsin ikisine de!.. (Aksoy, 2008:11, 31, 33-34)

1.3. İçerik

Hayata, eşyaya, doğaya ve evrene iyimser bakan insanların ondaki güzellikleri fark edebileceği, hayranlık ve heyecan duyacağı açıktır.

Yazarlar, çocuklara yönelik eserlerinde hayata ve dünyaya iyimser bakışlarını, insanlarla ve diğer canlılarla ilgili olumlu yaklaşımlarını işlemelidirler. Sahip olamadıkları için hayıflanmayı değil, sahip olduklarından dolayı mutlu olmayı paylaşımına açmalıdırlar.

Kitaplarda konu, çocukların yakın çevresinden seçilmeli, anne, baba, kardeş, sevgisi, doğa olayları, hayvanlar ve olağanüstü nesne ve olayları işlenmelidir. Temalar seçilirken yaşama sevinci, iyimser hayat görüşü, umut, olay ve durumlar karşısında pozitif tavır alan bir birey oluşturma kaygısı güdülmelidir.

Edebî metnin çocukları düş kurmaya yöneltmesi, seçilecek konunun ilgi çekici olmasına bağlıdır.

Konunun işleniş biçimi de en az konu seçimi kadar önemlidir. İlginç bir konu bulmak yetmez; anlatımıyla öğrencinin dünyasına giren, onun zihninde ve gönlünde iz bırakan metinler kaleme almak gerekir.

Özgünlük konuda değil, konunun işlenişindedir. Pek çok yazar, aile sevgisini hikâyesine konu olarak seçebilir ancak öğrenciye duygusal deneyim yaşatan yazarlar kalıcı etki bırakırlar.

Konu sıradan bile olsa, işleyişin farklılığı metni ilgi odağı yapar. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, küçük-büyük, önemli-önemsiz konu yoktur. İyi işlenmiş-kötü işlenmiş ya da işlenememiş konu vardır.

Çocuk yayınlarında ele alınan konular

1. Öğrencilerin bireysel ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermelidir.
2. Aileden çevreye, doğaya ve evrene yönelik köklü bir sevgiyi pekiştirmelidir.
3. Hayal dünyasını zenginleştirmelidir.
4. Şefkat, merhamet, doğruluk, iyilik, çalışkanlık, yardımseverlik gibi değerleri yüceltmelidir.
5. Edebî metnin kurgusuna ideolojik dayatmaları yaklaştırmamalıdır.
6. Konu akla yatkın ve inandırıcı olmalıdır.
7. Sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir anlatımı öne çıkarmalıdır.

Örnekler

1. Ferit Avcı'nın *Kırmızı Fili Gördünüz mü?* adlı resimli hikâye kitabı, küçük bir çocuğun duvarda asılı tablodaki hayvanlardan birinin kaybolduğunu anlamasıyla başlar.

Duvardaki resim eğik durmaktadır. Çocuk, resmi düzeltmek için yaklaştığında filin resimde olmadığını fark eder. Bu, öncelikle çocuktaki düzen fikrini düşündürür.

Çocuk, çevresindeki nesne ve görüntülerin düzenine kayıtsız kalmaz. Hikâyede bu özellik yanında çocuklardaki zengin hayal gücü de sezdirilir.

Yaşadığı ortama ait bir görünüş, çocuğun hayal dünyasında bir kurmacaya dönüşür.

Dört beş yaşlarındaki çocukların masum yalanları ve cansız nesneleri canlıymış gibi görmesine dayanan animist tavrı da derin yapıda hikâyeyi besleyen unsurlardır.

Hayvan sevgisi çevresinde kurgulanan hikâye, çocuksu bir arayışı anlatır.

Önce kaybolan ve sonra ayrıldığı tabloya geri dönen Fil, kırmızıdır.

Hikâyede Kırmızı Fil dışında, Mavi Balina, Sarı Zürafa, Mor Kedi, Pembe Fare ve Yeşil Karga vardır.

Hikâyede, ana sınıfı öğrencilerinin renk algısını güçlendirecek bir anlatım içerir.

Yeşil, turuncu, mor, kırmızı, mavi ve sarı, Okul Öncesi Programı'nda öğrencilere kavratılması istenen renklendir.

Hikâyede bu altı renkten turuncu dışında beşine yer verilmiştir.

Pembe ise programda olmadığı hâlde hikâyeye giren ve çocukların ilgisini çeken bir renktir.

Bu, çocukların tanınması, bilmesi ve program gereği öğrenmesi gereken renklere yazar tarafından bir renk eklenmesi ve çocuğun renk yelpazesinin zenginleştirilmesi anlamına gelir.

Kırmızı Fili Gördünüz mü? adlı hikâye aynı zamanda çocuğun ilgi ve merak dünyasına, arama bulma heyecanına vurgu yapar. Yaşının getirdiği özellik gereği çocuk, çevresine sürekli sorular yöneltir. Sırasıyla Mavi Balina'ya, Sarı Zürafa'ya, Mor Kedi'ye, Pembe Fare'ye ve Yeşil Karga'ya fili görüp görmediklerini sorar. Hiçbiri Kırmızı Filin nerede olduğunu bilmemektedir.

Cüssesinin iriliği nedeniyle filin gözden kaybolması zordur. Yazar, metnin arka planına bu iri cüsse ile görünmezlik çelişkisini de yerleştirmiştir.

Kitapta hikâyeyi tamamlayan resimler, aynı zamanda çizer olan yazarın fırçasından çıkmıştır. Renkler, çizgiler, figürler çocuk dünyasına seslenir niteliktedir.

Yazarın aynı zamanda çizer olması, resim metin bütünlüğünü sağlamada çok önemli bir ayrıcalık oluşturmaktadır.

Resimlerde kullanılan bütün renkler, metinde adı geçen renklerdir. Bu da metin resim uyumunu gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Hikâyede, çevrenize dikkatle bakın, olan bitenin farkına varın, gözden kaybolan, değer verdiğiniz güzelliklerin peşini bırakmayın iletileri verilmiştir.

(Avcı, 1995: 1-16)

2. Feridun Oral'ın hikâyesini yazıp resimlediği Kırmızı Elma, okul öncesine yönelik nitelikli bir kitaptır.

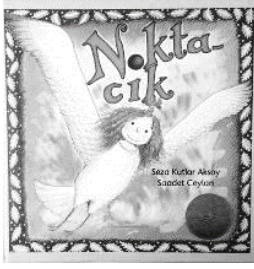
İçerik bakımından soğuk bir kış günü, karnını doyurmak için ağaçta gördüğü kırmızı elmaya ulaşmanın yollarını arayan bir tavşancığın hikâyesini anlatır.

Yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma duygularını yücelten kitapta metin de resimler de örnek gösterilebilecek özelliktedir.

3. Seza Kutlar Aksoy'un *Noktacık* adlı kitabı, babası tarafından "Noktacık", annesi tarafından "Biricik" diye çağırılan küçük bir kız çocuğun hayata iyimser bakışını ve yaşama sevincini yansıtır. Anne ve babasının ayrılmasından dolayı başlangıçta çok üzgünken çevresinden edindiği olumlu izlenimlerle kendini "iki evi olan" bir çocuk kimliğinde görmeye başlar.

ve
ve

Şiirsel bir dil kullanan yazar, boşanma gibi son derece karmaşık okul öncesi öğrencilerinin kavramakta güçlük çekeceği bir konuyu, yumuşatarak başarılı bir kurguyla anlatmıştır. Masal örgüsü içinde çocuk doğal unsurlar arasında kurulan diyalogla, olanı kabullenme ve bundan mutluluk üretme yolunu açmıştır.

Kitaba görsellik kazandıran Saadet Ceylan'ın resimleri de nitelikli örnekler olarak dikkati çekmektedir.

(Aksoy, 2008: 14-15, 32-33)

1.4. İleti / Mesaj

İletisiz metin yoktur, iletilsiz olduğu iddia edilen metin vardır. Kaldı ki iletilsizlik iddiası da bir iletidir. Burada önemli olan iletinin açıkça verilmemesi, örtük olarak sunulmasıdır.

Bir çocuk hikâyesinde bilgi de verilebilir, peygamber kıssalarına göndermeler de yapılabilir, bir düşünce ve davranış modeli de önerilebilir. Ancak bütün bunların metnin anlatımı içinde çocuğun kendi araştırma ve deneyimlerinden doğmuş sonuçlar olarak sunulması gerekir.

Çocuğun sezgilerine güvenilmeli, iletiyi metinden çıkarmasına izin ve fırsat verilmelidir. Teknik, yazarın söylemesi değil, kahramanın dilinden söylenmesi ya da davranışlarıyla yansıtılmasıdır.

Refik Durbaş'ın *Bir Güzel Havada* adlı metninde babasının çizdiği resimleri beğenmemesine karşın onu üzmemek için bunu söylememesi ve parkta oynama isteğini incelikle ifade etmesi üzerinden bir sevgi ileti veriliyor. Babanın sürprizle ortaya koyduğu sevgiye çocuğun sürprizle karşılık verme düşüncesi dile getiriliyor.

Refik Durbaş

Bu Güzel Havada

Babam, küçük sürprizler yapmayı çok sever.

Ben ona küçük kırmızı öpücükler veririm.

Anneme de küçük mavi öpücükler...

Babam, bugün de küçük bir sürpriz diye bir suluboya takımı ile bir resim defteri almış.

Oysa bu güneşli pazar günü parka gidip kumda oynasaydık daha hoş bir sürpriz olacaktı.

Ne sıkıcı, böyle güzel havalarda eve kapanıp anlamsız resimler yapmak!

Çocukların bir görevi de herhalde anne babalarını hoşnut etmek...

Neyse, babamla birlikte masaya oturduk.

*Suluboya takımını açtı babam, önüne de resim defterini koydu.
Annem bir çay bardağında su getirdi.
Bir büyük bardak meyve suyu getirseydi daha iyi olurdu ya ...
Babam, bana renkleri öğretecek.”*
“Bak, bu kırmızı,” dedi.
Bilmiyormuş gibi, yüzüne bakmadan,
“Hayır, bu çilek.” dedim.
“Bu sarı!”
“Hayır, muz!”
“Bu beyaz!”
“Kaymaklı dondurma!”
Babam kızar gibi oldu ama sevimli görünmeye çalışıyor.
“Şimdi seninle resim yapacağız,” dedi.
Fırçayı suya daldırdı.
Sonra kırmızı boyaya sürdü.
Resim defterine bir ağaç yapmaya başladı.
Bir yandan da bana anlatıyor:
“İşte böyle, kurşun kalemle resmi çizeceksin, sonra fırçayı suya daldırarak ve boyaya süreceksin.”
Ben, öylece bakıyorum.
Ağaçlar ve çiçeklerle ilk sayfayı doldurdu.
İkinci sayfayı açtı.
Bu kez çeşitli arabalar yapmaya başladı.
Bir kamyon, bir taksi, bir at arabası...
Üçüncü sayfaya küçük küçük evler...
Defter, neredeyse babamın yaptığı resimle dolacak.
Bir ara elimi uzatıp fırçayı almak istedim.
Babam,
“Bak, resim böyle yapılır,” dedi.
Fırçayı elinden bırakmaya hiç niyeti yok.
“Mahsusçuktan ağlayayım,” diye düşündüm.
Çünkü o kadar kötü resimler yapıyordu ki babacığım...
Büyükleri fazla üzmemeli... Hevesini alınca nasıl olsa bırakır.
“Baba, bir park resmi yapsana!” dedim.
“Park da nereden çıktı şimdi?” diye söylendi.
“Yok, hani hava çok güzel de... Şimdi parkta olsaydık ben kumda oynarken sen de güzel güzel resmini yapsaydım...”
Fırçayı suya daldırıp anneme seslendi:

“Bilge, bu çocuklar da çok akıllı oluyor. Doğru söylüyorsun Alican. Bu güzel havada ne diye evde oturuyoruz? Hadi kalk, parka gidelim...”

Ayakkabılarımı nasıl giyip sokağa fırladığımı hatırlamıyorum.

Şimdi, ben de babama küçük bir sürpriz yapacağım.

Ona güzel bir kuru boya resim takımı alacağım. (Durbaş, 2014:7-11)

1.5. Estetik Değer

Hayatın ve sanatın güzelliğini sezdirmek, doğa ve evrendeki güzellikleri fark ettirmek çocuk edebiyatı metinlerinin temel işlevleri arasında yer alır.

Çocuk kitaplarında estetik, emeği, ilgiyi ve dikkati gerektirir. Görsel bakımdan da, içerik açısından da iyi ve nitelikli eserler üretmek, maliyeti artırabilir. Bu konuda daha az kâr etmeyi göze almak gerekir.

Okuru, güzelliğin varlığından haberdar etmek bile bir edebî metnin amacı olabilir. Kişiyi kendi içindeki güzelliğin farkına vardırmak heyecan verici bir keşif yolculuğudur. En önemli buluş, kendini keşfetmektir (Şimşek, 2016: 127).

Edebî metin çocuk okuru bir keşif yolculuğuna çıkarır. Önce içindeki güzellik cevherini keşfetmeyi sağlar, ardından dış dünyayı kuşatan güzellikleri görmeye imkân verir. Yaşadığı çağı güzelleştiren insanlar yetiştirmeye öncülük eder.

Metin, iletisiyle evrene olumlu bakmayı, iç ve dış dünyamızdaki güzellikleri fark etmeyi ve keşfetmeyi öncelerken baskı kalitesiyle de estetik bir değer taşımaktadır.

Mustafa Ruhi Şirin

Kuş Sevince

Küçücük bir kuş

Fili sevdi

Uçtu fil

Küçücük bir kuş

Karanfili sevdi

Uçtu karanfil (Şirin, 2008: 24)

1.6. Kültür Aktarımı

Genel edebiyatta olduğu gibi çocuk edebiyatı metinleri de, kültür aktarımına yönelik iletiler taşır. Yaşadığı toplumu oluşturan ve ayakta tutan değerler sistemini çocuklara sezdirme işlevi görürler. Bu, toplumsal bütünlüğün ve sürekliliğin fark edilmesi anlamına gelir.

Tarihten, dinden, yaşama tarzından, sanat yapma ihtiyacından doğan bütün kültür öğeleri ve motifleri edebî metinler yoluyla çocuk okuyucunun dikkatine sunulur.

Gelenekler, inançlar, kalıplaşmış davranışlar; atasözü, deyim gibi dil göstergeleri, türküler, töreler, törenler, halk oyunları gibi toplumsal hayatın unsurları, kültür kapsamında değerlendirilir.

Kültür aktarımı yaparken edebîlikten ödün vermemek gerekir. Ayrıca evrensel kültürü yüceltmek adına, kendi kültür değerlerimiz hafife alınmamalıdır.

Gökhan Akçiçek'in aşağıdaki şiiri hem çocuk kahramanın duyarlılığını yansıtmaması hem de bir kültür ögesini aktarması bakımından ilgi çekici bir örnektir:

Gökhan Akçiçek

Dua

Allah'ım

Ne olur

Bizimle sessiz sessiz

Kur'an dinleyen

Güvercinler de

Gitsin cennete (Akçiçek,1995: 24)

Sonuç

Çocuklara yönelik kurmaca eserlerde biçim ve içerik bakımından niteliği öncelemek, dil zevki oluşturmak, edebiyatı sevdirmek ve estetik duyuş kazandırmakla mümkündür.

Özellikle resimleme ve kâğıt kalitesi maliyeti artırsa bile nitelikten asla ödün verilmemelidir.

Çocuk okurlara “Ne güzel yazılmış.”, “Bu resimler çok güzel.”, “Dilini beğendim.” “Konusu çok ilginç.”, “Bunun gibi başka kitaplar var mı?” gibi cümleler kurdurmak yazarlar, çizerler, editörler ve yayıncılar için çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akçiçek, G. (1995), *Bülbülderesi Şiirleri*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Aksoy, Seza Kutlar (2008). *Noktacık*. (Resimleyen: S. Ceylan), İzmir: Tudem.
- Avcı, F. (1995). *Kırmızı Fili Gördünüz mü?*. (Resimleyen: F. Avcı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dağlarca, F.H. (2000). *Cin ile Cincik*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Durbaş, Refik (2014). *Kurabiye evi*. (Resimleyen: B. Yılmaz), Can Çocuk Yayınları.
- Erdoğan, Fatih (1986). *Okula geç kaldım*. İstanbul: Mavi Bulut Yayınları.
- Günyüz, M. (2005a). *Ses yarışması*. (Resimleyen: R. Hemmatirad). İstanbul: Erdem Yayınları.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şimşek, T. (2010). *Çocuk Edebiyatı*. (4.Baskı), Konya: Suna Yayınları.
- Şimşek, T. (ed.) (2012). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*. 2.Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şimşek, T. (2016). Çocuk Kitaplarında Nitelik. *Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı ve Medya* (ed. T. Şimşek). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şimşek, T. (2015). Çocuk Edebiyatı Eserleri 1-2, L.Turan (ed.), *Çocuk Edebiyatı ve Medya* içinde. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Şirin, M. R. (2015). *Martıcık ile Tilki*. (Resimleyen: C. Bayülgen), Ankara: Kök Yayıncılık.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. (11.Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÇOCUĞUN GERÇEKLE İLİŞKİSİ AÇISINDAN TEMATİK RESİMLİ KİTAPLAR

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA*

Abstract

In this scientific study we refer to the illustrated books / picture books as a literary genre in children's literature. Once their age origins are indicated, an attempt will be made to define this term. Also, in this article we will look at the classification of different types of picture books. In the main part of the study, we will get acquainted with some of the works of the Macedonian children's writer - Jadranka Klisarova, more precisely with her work "Safe Children's World" (2017). Through the analysis of this work and its characteristics that define it as an illustrated collection of short stories/ illustrated children's novel, will be underlined the importance of this type of picture books for the general development of the child will be pointed out.

Key words: Children's literature, picture book, illustrated book, Jadranka Klisarova.

THEMATIC ILLUSTRATED BOOKS AS A CHILD'S RELATIONSHIP WITH REALITY

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA*

Özet

Bu bilimsel çalışmada çocuk edebiyatında bir edebi tür olarak resimli kitaplara/resimli kitaplara değiniyoruz. Yaş kökenleri belirtildiğinde, bu terimi tanımlamaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu yazıda farklı resimli kitap türlerinin sınıflandırılmasına bakacağız. Çalışmanın ana bölümünde Makedon çocuk yazarı Jadranka Klisarova'nın bazı eserlerini, daha doğrusu "Güvenli Çocukların Dünyası" (2017) adlı eseriyle tanışacağız. Bu eserin incelenmesi ve resimli öykü/resimli çocuk romanı koleksiyonu olarak tanımlanan özellikleri üzerinde durulacak, bu tür resimli kitapların çocuğun genel gelişimi açısından önemine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, resimli kitap, resimli kitap, Jadranka Klisarova.

Ortaya çıkışından çok sonra (XIII. ve XIV. yüzyıllar arasında tahmin edilen), resimli kitap, farklı içeriklere sahip (okuyucunun merakını uyandırmak amacıyla polemik, politik, dinî metin veya sansasyonel hikâye) olan bir tür renk broşürüydü. Sanatsal olarak dekore edilmiş ilk resimler arasında, Çek eğitimci Jan Amos Comensky'nin ünlü bir eseri, Orbis Pictus (1657), genç yetişkinler tarafından memnuniyetle okudukları bir çizim kitabı vardır.¹ Resimli kitap, çocuk şiiri, öyküsü, romanıyla

* Jovanka Denkova, PH.D., Department for Macedonian language and literature, Faculty of Philology, Goce Delcev University, Shtip, Macedonia, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

* Jovanka Denkova, PH.D., Department for Macedonian language and literature, Faculty of Philology, Goce Delcev University, Shtip, Macedonia, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

¹ Blaze Kitanov, Voja Marjanović, Za slikovnicata i stripot, in Literatura za deca i mladi, Faculty of pedagogy „Goce Delcev“, Štip, 2007, p.92-93.

birlikte, çocuk edebiyatının başlıca türleri arasında yer alır. Saf form değil, sanatsal ve edebi ifadenin bir birleşimidir. Resimli kitap, kitabın kelimeler tarafından bastırılmaması gereken bir kitaptır.¹

Resimli Kitapların Tanımları

Resimli kitap ve resimli hikâye kitaplarının farklı tanımları yapılmıştır, farklılıkları ve benzerlikleri hakkında birçok görüş ortaya atılmıştır. Genel olarak, okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik, anlatı bağlamı olan veya olmayan tüm kitaplara “resimli kitaplar” denir. Ancak vurgu anlatı üzerinde olacaksa buna “resimli hikâye kitabı” denir.² Cambridge sözlüğünde resimli kitaplar, özellikle küçük çocuklar için çok fazla resim içeren ve çok fazla kelime içermeyen bir kitap olarak tanımlanmıştır.³ Oxford sözlüğünde verilen de bir benzer, neredeyse aynı tanımdır.⁴ Belki de en uygun tanımı Amerikan Kütüphaneciler Derneği’nin (ALA, 2008) yaptığı “...resimli kitaplar, çocuklara görsel deneyim sağlayan diğer resimlerden farklıdır. Resimli kitap, kitabı oluşturan bir dizi görüntü aracılığıyla geliştirilen hikâye, tema veya kavramsal çerçeve boyunca bir içerik tekdüzeliğine sahiptir.” Yine Nodelman, ayrıca önemli bir tanım daha yapar: “resimli kitaplar öncelikle küçük çocuklar için tasarlanmıştır ve bilgileri görüntüler aracılığıyla iletirler veya bir metinle birleştirilmiş ya da metin içermeyen resimler aracılığıyla hikâyeyi anlatırlar. Bazı metinlerle birleştirilmiş veya metin içermeyen, bu sayede resimli kitaplardaki resimler ve metinler, diğer terimleri kullandıklarından farklı şekilde bilgi aktarır”.⁵

Resimli öykü kitapları ile ilgili farklı tanımlamalar yapılsa da bunların birbirine yakın ve birbirini tamamladığı görülmektedir. Resimli öykü kitapları özellikle okul öncesi dönem çocuklarının hayatında büyük bir öneme sahiptir. Resimli hikâye kitapları, hikâyeleri kelime ve resim kombinasyonları ile anlatırlar, bir kavramı zenginleştirir ve çeşitli bilgiler verir. Okul öncesi ve okul çağındaki çocuklar kendilerine okunan resimli hikâye kitaplarını dinleyerek edebiyat ve okuma kavramlarını geliştirmeye başlarlar. Resimli hikâye kitapları çocukların ilk deneyimledikleri kitaplardır.⁶

Edebî Tür Olarak Resimli Kitap Hakkında

Resimli kitap türünün özelliklerine gelince, resimli kitapların sınıflandırılması konusunda daha çok görüş vardır. Bu nedenle, resimli kitabın bilişsel karakterini vurgulayan Violeta Nikolić, “Laporelo ve Resimli Problem Kitabı” gibi bu tür resimli kitapların multimedya içerdiğine inanmaktadır. Aslında ilk türü resimli elektronik bir kitaptır, Laporelo okul öncesi çağındaki çocuklar için tasarlanmıştır ve Resimli Problem Kitabı herhangi belirli bir sorunu çözmeyi ifade eder. Bu doğrultuda ele alındığında, bu sınıflandırma Batarla Kokić tarafından bize verilen ve aşağıdaki resim tipleriyle alakalı sınıflandırma ile hemen hemen aynıdır. 1. İlk okurlar için resimli kitaplar 2. bir kavramla ilgili resimli kitaplar 3. Dijital formatta resimli kitaplar 4. Resimli kitaplar- oyuncaklar 5. dize biçiminde resimli

¹ Sunčana Škrinjaric, Život u slikovnici, Umjetnost i dijete, XII (69/1980), Zagreb, str.56-59 (kaj Lidija Bakota, Valentina Majdenic, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Zlatni danci 14, Filofski fakultet, Osijek, 2013)

² Uzman, F., S. (2001). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Prososyal Davranışlarının Resimli Çocuk Kitaplarıyla Desteklenmesi.(Ongoing Children Under Age Pre-School Education Institutions supported by Prosocial Behavior Illustrated Children's Books.)Yayamlanmamis Doktora Tezi Ankara, Hacettepe Üniversitesi/

³ Meaning of picture book in the English Dictionary, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/picture-book>, accessed on 11.11.2016

⁴ Picture book - definition of picture book in English, https://en.oxforddictionaries.com/definition/picture_book, accessed on 11.11.2016

⁵ At Ivana Batarelo Kokić, Nove razine interaktivnosti dječjih slikovnica, Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja, Vol. 64 No. 3, Hrvatsko pedagoško-književni zbor, ogranak Split i Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2015, str.378.

⁶ Mübeccel Gönen, Mine Durmuşoğlu, Selma Severcan, Examining the views of preschool education teachers on the content, illustrations and physical characteristics of the picture story books used in education, Procedia Social and Behavioral Sciences 1 (2009), p. 753–759.

kitaplar 5.¹ Campagnaro (2012), Roxburgh (1983) yanı sıra bu edebi türün birçok kuramcısı tarafından resimli kitap hakkında yapılmış çeşitli sınıflandırmalar da mevcuttur. Ve tüm bu sınıflandırmalar birbirleriyle alakalı olarak kabul edilebilir. Çünkü her sınıflandırmanın ve her türden resimli kitabın kendine has özellikleri, güçlü yanları ve çocuklar üzerinde olumlu etkileri vardır.

Resimli kitapların özel bir türü “Resimli problem kitapları” gibi görünüyor. Bu tür resimli kitaplar Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Resimli problem kitapları, aile ve toplumdaki kişilerarası ilişki problemlerini ele alan, ilgi odağında çocuklar olan, günlük hayattan beslenen resimli kitaplardır. Bu tür resimli kitaplar, çocukların ve ebeveynlerin kendi hayatındaki problemleri tanımasına ve kolaylaştırmasına yardımcı olur. Hela Činko² iyi asil ve itaatkâr, sevimli, uyumlu; oyuncak ayıları, erkek ve kız kardeşleri ve ebeveynleri ile mutlu mesut yaşayan çocuklar hakkındaki süslü hikâyelerin kulağında nasıl çınladığını aktarıyor.³

Jadranka Klisarova'nın "Güvenli Çocukların Dünyası" Kitabı Hakkında

Collection for children "Safe Children's World" (Publisher 2017), by Jadranka Klisarova,⁴ tematik ve anlamlı olarak ilişkili dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Ev Güvenliği, Trafik Güvenliği, Yabancı Güvenliği ve İnternet Güvenliği. Bu kitap ve amacı için yazarın kendisi şöyle diyecektir: “...Çocukluk, her insanın hayatının en güzel kısmıdır. Çocuğun, ailesi, yaşlıları, akrabaları ve arkadaşları ile çevrili güvenli bir ortamda büyüme hakkı vardır. Çocukluk çağındaki çocuk bir kuş gibi özgürce yaşar, arkadaşlarıyla oynar ve merakını geliştirir. Bazen masum çocuk oyunları onları tehlikeye sokar. Bu nedenle, "Güvenli Çocukların Dünyası" adlı kısa öyküler koleksiyonu aracılığıyla çocukları korumak ve onlara diğer insanların hatalarından ders alma fırsatı sunmak istiyorum. ... Kitabın sayfalarında gezinerek, çocukluk hayalleriniz ve güvenli günler dilerim.”.

En başta, kısa öykü koleksiyonunun tamamının öğretici olduğu ve birincil amacının çocuğu yalnızca görünüşte güvenli bir yer olan evde karşılaşabileceği tehlikeler hakkında bilgilendirmek olduğu belirtilmelidir. Daha sonra, genç okuyucuların karşılaştıkları sonuçlar aracılığıyla, belirli bir durumda nasıl eylem yapılmaması veya nasıl düzgün hareket edilmesi gerektiği konusunda talimat verilir.

İlk ünitenin ilk hikâyesi ("Evde Güvenlik"), bizi, annesi isteyken daha küçük, hasta kız kardeşi Nida'nın bakımına emanet ettiği çocuk Zoran ile tanıştırıyor. Zoran'ın niyeti en iyisi olmasına rağmen, evde daha fazla sorumlulukla karşı karşıya kaldığı anda dikkatsizleşir ve elektrikli aleti unutur ve bu da ellerinde yanıklara neden olur.

“Ateş” başlıklı ikinci öyküde, eski kağıtların toplanmasıyla çevrenin korunmasında izlenecek örnek olarak gösterilen çocukların ortak insani çevre eylemi, suçlunun işaret edilmediği, ancak yangınla sona ermektedir. Toplanan kağıtları güvenli olmayan bir yere bırakırken dikkatsizliklerine vurgu yapılır.

"Gerçek An" başlıklı üçüncü hikâye, sayısız ev işinin ortasında, alışveriş yaparken makineyi açık bırakan anneyi suçlu olarak gösteriyor. Ve evde maddi hasara neden olur, aynı zamanda çocuğunun hayatını da tehlikeye atar. Bu bütünden hikâyelerin temel fikri, tehlikelerin çevremizdeki her yerde, hepimizin en güvenli olduğunu düşündüğümüz yerde, hatta evde ve hem çocukların hem de yetişkinlerin bunlara maruz kalmasıdır. Bu nedenle, uyanıklık her zaman arzu edilir.

¹ Ivana Batarelo Kokić, Nove razine interaktivnosti dječjih slikovnica, Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja, Vol. 64 No. 3, 2015, str.379.

² Hela Čičko, Dva stoljeća slikovnice, at R. Javor, Kakva je knjiga slikovnica, Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2000, p.17-1

³ R. Javor, Kakva je knjiga slikovnica, Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2000, p.17-19.

⁴ Jadranka Klisarova (1961, Gevgelija) is an elementary class teacher in Skopje. She is famous author, she has published several works, including the collection of short stories for children "Star Flock" (2009), children's picture books "New Year Gift" and "Star in the Night" (2009), the adult novel "Amulet" (2012), the collection for children "Children from my school" (2015), collection for children "Safe Children's World" (2017), Tradition through grandma's pen (2018), etc.

İkinci kısa öykü dizisinin adı "Trafik Güvenliğidir ve yazar Klisarova buna en çok dikkat etmiştir. Klisarova, on iki kısa ama öğretici öykü aracılığıyla, genç okuyucuların trafikte günlük katılımcılar olarak karşılaşabilecekleri tüm durumları ele almaya çalışıyor. Böylece trafik terimleri bir nevi eğitim sınıfları olarak okuyuculara anlatılacaktır: trafik polisi, bisiklet yolu, kavşak, trafik ışığı, yaya geçidi, yol, yayalar, otoyol, binek araçlar, kamyonlar, yolda düzgün hareket vb.

Tüm bu kavramlar ve trafikteki anlam ve bilgileri sayesinde, genç okuyucular bazen yaşlılar, ebeveynler, büyükanne ve büyükbabalar tarafından yönlendirilecek ve bazen de çocuklar kırsaldaki akrabalarına trafiği anlatırken eğitimci olarak ortaya çıkacaktır (" Trafik şehirde "). Yazar Klisarova ile ilgili ilginç olan şey, tüm kavramları, bilgileri ve terimleri ve bunlara ilişkin açıklamaları çocuklara kuru ve öğretici bir şekilde aktarmaması, ancak tüm bu bilgileri bazı deneyimler yoluyla olumlu veya olumsuz yönde aktarmasıdır. Her hikâyenin son bölümünde, sonuç şeklinde verilen nokta kaçınılmaz olarak takip edilir.

Kitabın üçüncü bölümü "Yabancılardan Güvenlik" başlığını taşıyor ve adından da anlaşılacağı gibi, yazar burada yabancılarla olan tüm bu tehlikeli karşılaşmalara, hem erkek hem de kızların maruz kaldığı toplantılara dikkat etti. İlk iki hikâye "Ünlü Model" ve "Endişeli Anne", yabancılarla iletişim kurmanın tehlikesine açıkça işaret ediyor. Belirtilen hikâyelerde gösterildiği gibi, ilk durumda, kendi kendine form aracılığıyla, evde, ergenlik yıllarında ebeveynlerin istediği ilgiyi görmeyen "kurban" (reşit olmayan kız), sadakatle ve safça inanacaktır. Onu, anne babasının gurur duyacağı ünlü bir model yapacağına ikna eden tacizcinin yalan sözleri.

Neyse ki, kız saldırgandan kaçmayı başarır ve ikinci hikâye "Endişeli Anne" de aynı durum aslında yeniden anlatılır, ancak çocuğu hakkında endişeli başka bir annenin bakış açısından. Konuşma boyunca birçok öğretici mesaj duyulur. "Büyük çocuğun oyunu" başlıklı üçüncü hikâye, daha genç ama okul çocuklarına yakın olan istismarcıyı ortaya koyuyor. Bu sübyancı, bir önceki davada olduğu gibi, okul bahçesindeki gençleri takip ediyor. Gençlere benzer bir jargonla yaklaşıyor, yasaklı web siteleri vb. utandır, tacizci yakalanır ve çocuklar her yerde pusuya yatmış tehlikenin farkına varırlar.

Kitabın "İnternet Güvenliği" başlıklı son bölümü, yazar Klisarova, gençleri İnternet'ten gizleyen tehlikelere adadı, burada tehlike genellikle gençler tarafından iyi kelimelerin arkasına ustaca gizlendiği veya gizlendiği için tanınmaz / sahte profiller "İnternet Haberleri" hikâyesinde verilen örnekte, Jovana kızının kıskançlıktan sınıf arkadaşı Maria'yı incitmek istediği, nezaketini ve güvenini kullandığı ve profilinden başka bir sınıf arkadaşına anlaşmazlık yaratmak isteyen saldırgan mesajlar gönderdiği. Elbette ceza, uygunsuz davranış için Jovana'yı izole edecek ortamdan gelir.

Bu hikâyenin genç okuyucuları için ders, İnternet teknolojisinin kullanımının yasaklanmadığı, ancak çekici olanın, profillerini koruyarak ve aynı zamanda diğer insanların İnternet hakkındaki görüşlerine saygı duyarak uygun şekilde kullanılmasıdır. Bu dizinin ikinci hikâyesi olan "Yeni Arkadaş", bize modern yaşamda giderek daha fazla mevcut olan bir gerçekliği ortaya koyuyor. Yani, bu özel durumda, Maja kızı iyi kabul edildiği yeni bir okula gelir. Yeni ortamda, anne babanın ayrılmasından sonra annesiyle birlikte tek bir ebeveynle gelir.

Öyküde vurgulanan bir diğer nokta da annesinin yoğun programıdır: "Maja'nın günleri ilginçti, okuldaki herkes onunla takılmak istiyordu. Annesi çalışmaya başladı, bazen daha uzun kalıyor. Maja, okuldan dönerken evindeki tek eğlence bilgisayar başına oturup eski okuldan arkadaşlarıyla iletişim kurmaktı" (Klisarova: 2017, 44). Yeni ortamda arkadaşlıkların onun için çok şey ifade ettiği anlarda yeni arkadaşlıklar kurma olasılığı: "İlerleyen günlerde Maja sosyal ağlarda yeni arkadaşlıklar için mesajlar almaya başladı. Tüm teklifleri memnuniyetle kabul etti" (Klisarova: 2017, 45).

Ancak gizli dostluklardan habersiz, Igor adında bir sübyancı ile iletişim kurmaya başlar. Aynı zamanda, davranışı büyük ölçüde değişir ve annesinin dikkatini kızı çevirecek olan şey budur: "Kızının yüzü makyajlıydı, dudaklarında kırmızı ruj vardı ve gardırobundan bir bluz giyiyordu" (Klisarova: 2017), 46). Neyse ki annenin zamanında müdahalesi ve polisle olan işbirliği, sahte bir profilin arkasına saklanan sübyancı zamanla bulunur ve anne kızıyla yeniden yakınlaşır. Yazar, bu hikâyeden bir ders olarak, İnternet üzerinden iletişimin sadece ünlülerle ve ayrıca kontrollü (ebeveynler tarafından!) İnternet siteleri aracılığıyla yapılması gerektiğine dikkat çekiyor.

Resimli Kitaplardaki Çizimler Hakkında

Resim çocuğa etrafındaki dünyayı gösterir. Gerçekle çocuk arasındaki en ikna edici arabulucudur. Resim, çocuk ve resimli kitaptaki karakterler arasında bir diyalogu güçlendirir. Örnekleme, okuyucunun-izleyicinin kendi gerçeklik algısına göre şekillenmiş sıkışık dünyasındaki kelimelerin çağrıştırdığı basit görüntülerden çok daha fazlasını görmeye yönlendirir. İllüstratör, okuyucuyu satır aralarını görmeye ve okumaya teşvik eder. Resmin kelimelere göre bir avantajı vardır, çünkü daha hızlı ve daha kolay okunur, yani hemen eksiksiz bir sembol olarak görülür. İllüstrasyon, ışıklı, parlak, ünlü, mükemmel anlamına gelen Latince "ilustris" kelimesinden gelir.¹ Tam da bu nedenle, illüstrasyon genellikle metni netleştirir, anlaşılır, hatta ünlü kılar. Resimli kitaptaki illüstrasyon çocuğun yaşına uygun olmalıdır.² İllüstrasyonlar başlı başına birer edebiyattır ve ister tek başına kullanılsın ister yazılı metinlerle bütünleştirilerek kullanılsın, çocukların algılarını keskinleştirir, hayal güçlerini harekete geçirir ve gözlem duygularını artırır. Çocukların genel gelişimine iyi çizimlerle yardımcı olunabilir. İllüstrasyonlar çocuklara kişisel bir kimlik duygusu ve kültürel mirasları hakkında bir farkındalık verebilir. Uzun zaman öncesinde yaşanan olayları canlı çizimlerle canlandırılabilir. İllüstrasyonlar ayrıca klişeleri ortadan kaldırmaya ve yanlış bilinen kültürel kavramları düzeltmeye yardımcı olabilir.³

Resimli kitaplardaki illüstrasyonlardan bahseden Zhihui Fang, hikâyeye daha fazla katkıda bulunabileceklerini şöyle belirtir: İlk olarak, illüstrasyonlar dekoru oluşturur. Tüm edebiyatlarda olduğu gibi resimli kitaplarda da kurgu, bir hikâyenin zaman ve mekandaki yerini belirlemek, bir ruh hali oluşturmak, gerekirse tarihsel arka planı netleştirmek, bir düşman sağlamak veya sembolik anlamı vurgulamak için kullanılır. İkincisi, İllüstrasyonlar, bir resimli kitabın ruh halini belirlemede de son derece etkilidir. Daha sonrasında ise karakterleri tanımlar ve geliştirirler. Resimli kitaplardaki karakterlerin, onları çocuk okuyucuya çekici kılan özelliklere sahip olması ve de bu kısa edebi biçimin taleplerini karşılayabilmesi gerekir. Kısa bir hikâye normalde tamamıyla çokça gelişmiş karakterlere izin vermediğinden dolayı, çizimler, çocuklara hemen tanıdık ve inandırıcı olan durumları ve duyguları betimleyerek karakterleri çocukların zihninde geliştirmesine yardımcı olur. Ayrıca, çizimler konuyu genişletir ve geliştirir. Resimli kitaplardaki metinlerin kısalığı, genellikle hikâye planının gelişimini ciddi şekilde kısıtlar. Bu nedenle, bir hikâyenin konusu genellikle çizimlerle geliştirilebilir. Sözsüz resimli kitaplarda, tüm olay örgüsü resimlerle açıklanır. Resimli hikâye kitaplarında olay örgüsü resimlerle genişletilebilir veya biraz yuvarlanabilir. İllüstrasyonlarla ilgili önemli olan bir diğer şey ise farklı bir bakış açısı sunmasıdır. Amaçlanarak çizilmiş olsun ya da olmasın, çizimler metindeki bazen biraz farklı ve hatta çelişkili bir hikâye anlatır. Çizimin metne oranı ne kadar büyükse, hikâyenin yaratılmasında illüstrasyonların etkisi o kadar etkili olur, (Lukens, 1990) ve metinsel tutarlılığa da katkıda bulunurlar. Tutarlılık, bir metindeki fikirlerin düzenlenmesi veya sıralanmasının, muhatap alınan okuyucular için anlamlı olma derecesini ve bu fikirleri tartışırken kullanılan dilin, fikirlerin doğasını ve ilişkilerini görünür kılmasını ifade eder (Tannen, 1984). Çizimler, baskıyla iyi bir şekilde bütünleştirildiğinde veya metin için referans ipuçları sunularak metinsel tutarlılığa katkıda bulunabilir, metni güçlendirir. Bazı durumlarda, resimli kitap resimlerinin birincil işlevi, metni genişletmek veya büyütmek yerine pekiştirmektir. Kurgusal olmayan resimli kitaplar genellikle bu kategoriye girer, çizimler ve diyaloglar da kelimelerin görsel olarak yeniden ifade edilmesini sağlar...⁴

Resimli Kitapların Önemi

Zihinsel ve sosyal gelişime yardımcı olan kitap okuma alışkanlığı erken yaşlarda kazandırılmalıdır. Ailenin doğru türdeki kitapları seçmesi, çocukların okuma alışkanlığını içselleştirmelerine ve bir yaşam tarzı olarak benimsemelerine yardımcı olur. Çocukların sosyal, dil,

¹ Hlevnjak, B., (2000.), Kakva je to knjiga slikovnica?, str. 7.-8., u: Javor, R., (2000.), Kakva je knjiga slikovnica, str. 7.-11., Zbornik, Knjiznice grada Zagreba, Zagreb

² Čačko, P., (2000.), Slikovnica, njezina definicija i funkcije, str. 15., u: Javor, R., (2000.), Kakva je knjiga slikovnica, str. 12.-16., Zbornik, Knjiznice grada Zagreba, Zagreb.

³ Mabel Segun, The Importance of Illustrations in Childrens's books in Illustrating for Children edited by Mabel Segun. Ibadan: CLAN, 1988. pp 25-27

⁴ Zhihui Fang, Illustrations, Text, and the Child Reader: What are Pictures in Childrenfs Storybooks for?

bilişsel ve psiko-motor gibi birçok alanda önemli gelişim gösterdiği okul öncesi döneminde doğru kitap seçimi önemlidir. Özellikle dil gelişimi ve bilişsel gelişim alanında iyi bir kitabın rolü oldukça önemlidir. Bu aşamada herhangi bir edebi türde deneyim kazanmak okul öncesi dönem çocuklarının dil becerilerinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Hem okunan kitabı dinlemek hem de çizimlere bakarak tartışmak çocuğun dil ve bilişsel gelişimine katkı sağladığı gibi hayal gücünü de zenginleştirecektir. Çocuğun gelişimine uygun, onu etkileyen, ihtiyaçlarını karşılayan bir kitap, kendisini ve değerlerini anlamasına, kültürel mirasına saygı ve bağlılık geliştirmesine yardımcı olur. Bu şekilde çocuklar kendilerini tam olarak doğru seçilmiş bir kitapta bulur, yeteneklerini keşfeder ve özgüvenlerini geliştirirler.¹

Klisarova'nın kitabında eylemin yeri çoğunlukla ev, şehir, aile çevresidir, ama aynı zamanda yazar her yerde her türden tehlike olduğunu bilir, bu nedenle çocuğu apartmanın dışında, binaların çevresinde, aynı zamanda köydeki misafirlere ve akrabalara giderken nasıl gezdireceğini bilir. Küçüklere ev güvenliğini hakkında bir şey öğrettiğinde, çocuğu evdeki elektrikli aletlerle en doğrudan temasa sokar, çocuğa trafiğin tehlikelerini öğretmek istediğinde yazar çocuğu dışarı çıkarır. Çünkü iyi bilinir ki Çocukların en iyi öğrendikleri ve ne zaman ve görsel olarak gözlemlediklerini fark ettikleri. Bu şekilde, resimli kitabı aracılığıyla yazar, çocuğu sadece tehlikeler hakkında bilgilendirmediği, örneğin trafikte veya evde olduğu gibi, sadece eğitici-bilgilendirici işlevi gerçekleştirmekle kalmaz, burada çocuğu tüm bunlarla tanıştırır. Terimler ve anlamları.

Öte yandan, çocuğun bilgi edinmesi ve bir evin işleyişi, elektrikli aletlerin doğru yönetilmesi, karşıdan karşıya geçilmesi ile ilgili bilgi edinmesi ile gerçekleşen bu resimli kitapların bilişsel işlevinden bahsetmek gerekir. internet teknolojisinin kullanımı vb. Son olarak, bu resimli kitabın, içinde listelenen birçok deneyim aracılığıyla gerçekleştirilen deneyimsel işlevini unutmamalıyız. İnternet profillerini kötüye kullanma tehlikesinden önce, evde sel tehlikesi, yangın tehlikesi, okulda veya internette sübyancı tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarında, kitaptaki karakterlerin getirileceği tüm bu tatsız durumlar, tüm deneyimleriyle genç okuyucular hayatı ve gelecekteki bazı tatsız yaşam durumlarında nasıl davrandıklarını öğrenirler.

Lazzarich'in belirttiği gibi, resimli kitaplarda sunulan hikayelere metodik yaklaşım, "ortaokul çağındaki öğrencilerin bilişsel yeteneklerine uyarlanmalıdır. Resimli kitap seçerken özellikle önemli olan ilgililik, ülke özlemi, entegrasyon, ilginçlik ilkeleridir. , örneklik ve ivme".² Resimli kitap, her zaman ulaşılabilir olan ve çocukların kendilerinin yavaş yavaş fark edebilecekleri gerçek dünyanın bir parçasını sunan, çocuğun sadık bir partneridir, çünkü yorumlama, çocuğun kendi düşüncelerine, deneyimlerine ve duygularına girmesine izin veren bir süreçtir. Durumuna ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilir. Psikolojik önemi özellikle önemlidir, çünkü çocuklara hissettikleri gibi hissetmenin sorun olmadığını, oldukları gibi olduklarını teyit eder, bu onların özgüvenlerini güçlendirir ve aynı zamanda sorunları çözme ve çocukların tehditle savaşmalarını sağlama yeteneğini gösterir. Genel olarak, hikâye boyunca çocuklar duygularını nasıl tanıyacaklarını ve isimlendireceklerini öğrenirler, böylece hikâyeyle yaratıcı bir ilişki kurarak ve onları ifade ederek öğrenirler.³

Bir çocuğun doğrudan deneyimle yaşayamayacağı birçok şeyi resimli bir kitap aracılığıyla öğrenebilir ve bilir. Resimli kitap, çocuğun çok kültürlülük ve çok etniklilik, travmatik savaş veya şiddet deneyimi, bireylerin özel ihtiyaçları ve diğer sosyal konular, eski zanaatlar, uzak ülkeler ve benzerleri hakkında bilgi edinmesini sağlar. Resimli kitaplarda bu tür konular ilginç, esprili, göze batmayan ve mecazi anlamda işlenir.

¹ Miray Burcu Ozturk, Mine Canan Sendogdu, Esra Seker, Hatice Kubra Tekinsen, Parents with children in preschool children's picture book review elections, Procedia Social and Behavioral Sciences 15 (2011) 1906–1910.

² Marinko Lazzarich, Integracijske mogućnosti slikovnice u nastavni materinskog jezika, Život I škola, Časopis za teoriju i praksu odgoja I obrazovanja, broj 26, Filozofski fakultet, Učiteljski fakultet, Osijek, 2011.

³ Lana Mayer, Alternativni obiteljski oblici u njemačkim dječjim slikovnicama, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 13 – Suvremena dječja književnost, Filozofski fakultet, Osijek, str.283.

Estetik işlevi, resimli kitapta önemli bir rol oynar. Resimli kitabın estetik işlevi, çocuğa farklı duygu ve deneyimler kazandırma görevine sahiptir. Estetik işlevi, güzellik duygusu geliştirmenizi sağlar. Çocuk güzel bir kitap aldığı için çok mutlu olacaktır. İnce ve grafik tarafı genellikle bir kitaba ilginin tek ve en önemli uyarıcısıdır. Resimli kitabın çocuğun zevki üzerinde önemli bir etkisi vardır.¹

KAYNAKÇA

1. Batarelo Kokić, I. Nove razine interaktivnosti dječjih slikovnica, Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja, Vol. 64 No. 3, Hrvatsko pedagoško-književni zbor, ogranak Split i Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2015.
2. Čičko, H. Dva stoljeća slikovnice, at R. Javor, Kakva je knjiga slikovnica, Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2000, p.17-1
3. Čačko, P., (2000.), Slikovnica, njezina definicija i funkcije, u: Javor, R., (2000.), Kakva je knjiga slikovnica, str. 12.-16., Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb.
4. Gönen, M., Durmuşoğlu, M., Severcan, S. Examining the views of preschool education teachers on the content, illustrations and physical characteristics of the picture story books used in education, Procedia Social and Behavioral Sciences 1, 2009.
5. Hlevnjak, B., (2000.), Kakva je to knjiga slikovnica?, str. 7.-8., u: Javor, R., (2000.), Kakva je knjiga slikovnica, str. 7.-11., Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb
6. Javor, R., Kakva je knjiga slikovnica, Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2000.
7. Kitanov, B., Marjanović, V. Za slikovnicata i stripot, in Literatura za deca i mladi, book.1, Štip, Faculty of Pedagogy "Goce Delcev", 2007.
8. Klisarova, J., Bezbeden detski svet, Trimaks, Skopje, 2017.
9. Lazzarich, M. Integracijske mogućnosti slikovnice u nastavi materinskog jezika, Život i škola, Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, broj 26, Osijek, Filozofski fakultet, Učiteljski fakultet, 2011.
10. Leppälähti, M. Cultural Heritage in Picturebooks: Mauri Kunnas's Doghill and The Canine Kalevala, Libri&Liberi, 4 (1), 2015.
11. Mayer, L. Alternativni obiteljski oblici u njemačkim dječjim slikovnicama, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 13 – Suvremena dječja književnost, Osijek. Filozofski fakultet, 2013.
12. Nikolić, V. Značaj slikovnice za razvoj deteta, Book of proceedings from 10 international symposium "Vaspitač u 21 veku-14", Aleksinac, Visoka škola za vaspitace strukovnih studija, 2014.
13. Ozturk, M.B., Sendogdu, M.C., Seker, E., Tekinsen, H.K. Parents with children in preschool children's picture book review elections, Istanbul, Procedia Social and Behavioral Sciences 15, 2011.
14. Segun, M., The Importance of Illustrations in Children's books in Illustrating for Children, edited by Mabel Segun. Ibadan: CLAN, 1988. pp 25-27, <https://www.yumpu.com/en/document/view/20150930/the-importance-of-illustrations-in-childrens-books-mabel-segun>, accessed on 26.08.2021
15. Škrinjarić, S. Život u slikovnici, Umjetnost i dijete, XII (69/1980), Zagreb, str.56-59 (kaj Lidija Bakota, Valentina Majdenić, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Zlatni danci 14, Filofski fakultet, Osijek, 2013.
16. Stephens, J. Language and Ideology in Children's Fiction. London and New York: Longman, 1992.
17. Uzmen, F., S. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Alti Yaş Çocuklarının Prosocial Davralarını Resimli Çocuk Kitapları ile Desteklenmesi. (Ongoing Children Under Age Pre-School Education Institutions supported by Prosocial Behavior Illustrated Children's Books.) Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi/, 2001.

İnternet Kaynakları

¹ Petar Čačko, Čačko, P., (2000.), Slikovnica, njezina definicija i funkcije, u: Javor, R., (2000.), Kakva je knjiga slikovnica, str. 12.-16., Zbornik, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb.

1. Meaning of picture book in the English Dictionary,
<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/picture-book>, accessed on 11.11.2016
2. Picture book - definition of picture book in English,
https://en.oxforddictionaries.com/definition/picture_book, accessed on 11.11.2016.

ÇOCUKLARIN ÖĞRENMESİNDE VE GELİŞİMİNDE GÖRSEL ÖĞELERİN ETKİSİ

Doç. Dr. Abdul Fareed BROHİ*

Özet

Günümüzde görsel unsurların ve yardımların önemi inkar edilemez. Özellikle çocuk edebiyatında olduğu kadar eğitici ders kitaplarında da. Eğitim, toplumun gelişiminde hayati bir rol oynadığından herkes için elzemdir. Yeni nesil, toplumların çoğunda medyanın, özellikle sosyal medyanın etkisinde olmasına rağmen okuma materyalinin rolünü zayıflatamadı. Görsel öğeler, sınıf dersi öğrenme etkinlikleri için ek veya tamamlayıcı kaynak olarak kabul edildiklerinden eğitim için önemlidir. Görsel öğelerle donatılmış çocuk kitapları, okuma materyalini daha ilginç hale getirir. Metin, görsel öğeleri okumalara dâhil ederken canlanır. Görsel öğeler okuyucuların ne okuduklarını görmelerine yardımcı olur. Bu öğeler resimler, illüstrasyonlar, karikatürler, fotoğraflar ve benzerleridir. Bu öğeler okuyucunun metni daha iyi anlamasına yardımcı olur. Çocuklarda okuma alışkanlığı ve okuma yoluyla öğrenme her geçen gün azalıyor. Bu durumun üstesinden gelmek için sözlü gelenekler ve görsel araç gereçler okuyucu üzerinde etkisi olduğu için teşvik edilmelidir. Bu unsurlar, kavramların veya fikirlerin temsilidir. Metnin mesajını iletmek adına, kelimelerin ve fikirlerin biçimini alır.

Kültürel yüklerinin bir parçası olarak, görsel öğelere ve geleneklere sahip hikayeler ve metin kitapları, aydınların formüle ettiği ve taşıdığı kitaplardır. Bu literatürün bir kaçı tarafından icat edilip iletilmesi ve kitleler arasında dolaşıma sokulması gerekir ki bu kabul edilebilir veya reddedilebilir. Bazı hikayeler insan yaşamını ve doğasını canlandırır. Toplumsal bağlamda öyküler, farklı yaşlardaki insanların ilettiği bilgi ve deneyimin kaynağıdır. İnsanlar bu geleneklere ve hikayelere inanırlar, hatta bize büyü, mucizevi, hayalperest, batıl inançlı veya gerçek dışı görünebilirler.

Görsel öğeler etkili iletişim araçlarıdır ve sözlü gelenekleri resimler, illüstrasyonlar ve diğer biçimler şeklinde iletmek için büyük bir kaynaktır. Bu araçlar olumlu olarak kullanılabilir. Bu unsurların çocuklara ve gençlere sunulduğu birçok kitap vardır. Gerçek hikayelere ve bazıları batıl temalarla birlikte bilim kurguya dayanan, çocuklar ve gençler için üretilmiş çok miktarda çocuk edebiyatı eseri vardır. Ayrıca, üretilen literatür o kadar popüler hale geldi ki, sadece çocuklar değil, yaşlılar da onları ilgiyle okudu. Etkili Ahlâki eğitimin sadece derslerden, tavsiyelerden ve öğretilerden değil, aynı zamanda en iyi görsel unsurlara ve yardımlara sahip iyi edebiyat yoluyla da geldiği bir gerçektir.

Bu makalenin ve araştırmanın ana teması, özellikle gençlerin ve çocukların gelişimi, öğrenmesi ve eğitimi için kitaplarda yer alan görsel unsurların boyutlarına odaklanacaktır. Bu çalışma, görsel unsurların genç neslin öğrenmesinde ve gelişiminde nasıl katkıda bulunduğunu analiz edecektir. Ayrıca araştırmacı, görsel unsurların genel olarak dünya gençliği ve özellikle Müslüman dünyası gençliği üzerindeki etkisini ve yaklaşımlarını sorgulamaya çalışacaktır.

IMPACT OF VISUAL ELEMENTS IN THE LEARNING AND DEVELOPMENT OF CHILDREN

Abstract

* International Islamic University Islamabad Pakistan, fareedbrohi@gmail.com

One cannot deny the importance of visual elements and aids in the present era. Especially in children literature as well as in educational text books. Education is essential for everybody as it plays a vital role in the development of society. Although in most of the societies the new generation is being influenced by media especially the social media, but the role of reading material could not be lessened. Visual elements are important for education as they are considered as additional or supplementary resource for classroom course learning activities. Children books which are equipped with visual elements, make the reading material more interesting. Text come alive while including visual elements in readings. Visual elements help readers see what they are reading. It includes pictures, illustrations, cartoon, photographs etc. These elements help the reader a better understanding of the text. The reading habit and learning through reading in children is becoming low day by day. To overcome this situation oral traditions and visual tools and elements should be promoted as it has its effects and impact on the reader. These elements are the representation of concepts or ideas. It takes the form of words and ideas to convey the message of the text.

As part of their cultural freight, stories and text books with visual elements and traditions are those which the intelligentsia formulate and carry. This literature have to be invented and transmitted by some individuals and circulated among the masses, which may be accepted or rejected. Some of the stories animate human life and nature. In the social context, stories are the source of knowledge and experience communicated by people of different ages. People believe these traditions and tales even they might seem magical, miraculous, fanciful, superstitious or unreal to us.

Visual elements are effective tools of communication and a big source for transmitting the oral traditions in form of pictures, illustrations and other formats. These tools could be utilized positively. There are a number of books in which these elements are being presented for children and youth. There is an ample of children literature produced for children and youth which are based on real stories as some of them are based on science fiction along with some superstitious themes. Furthermore, the literature produced have become so popular that not only children but the elders read them with interest. It is a fact that effective moral training comes not only from lectures, advices and teachings but also through good literature having best visual elements and aids.

The main theme of this paper and research will focus on the dimensions of the visual elements which are inculcated in the books especially for the development, learning and education of youth and children. The study will analyze how visual elements contribute in the learning and development of young generation. Further the researcher will try to inquire about the impact, effects and approaches of the visual elements on youth of the world in general and youth of the Muslim world in particular.

Giriş

Toplumumuzda çocuklar karşılaştıkları hemen her şeyde resim ve imgeler deneyimlemeyi beklerler. Açıklayıcı çalışmaların eğitici bir fırsat haline gelmesi ve eğitim süreci içinde olduğu kadar müfredatta da eğitim sistemlerimizdeki çocukların öğrenme ortamlarına faydalı olacak şekilde dâhil edilmesi gerekmektedir. Bir resimli kitaba eşlik eden illüstrasyonları görsel olarak deneyimleyen çocukların yanı sıra gençler, genel okuduğunu anlamada orta düzeyde bir iyileşme göstermektedir. Hikâyeyi yeniden anlatma yetenekleri, hikâyenin resimlerini görmeyenlerden çok daha iyi olabilir. Resimleri bir hikâye olarak gören okuyucular, hikâye kendilerine yüksek sesle okunurken illüstrasyonları görmeyen okuyuculardan daha fazla dolaylı kelime gelişimi göstermektedir. Lewis Carroll tarafından yazılmış ve çok ünlü bir İngiliz çocuk romanı olan Alice Harikalar Diyarında 1885 yılında yayımlanmıştır. Cümlelerinden biri kitaplardaki görsel öğeler olgusunu çok güzel bir şekilde ifade eder: *"Bir kitabın ne faydası var ki" diye düşündü Alice, "resimler ve konuşmalar olmadan?"* (Carroll, 2000, s. 2)

Görsel Okuryazarlık ve Görsel Öğeler Nelerdir?

Görsel okuryazarlık, görsel imgeleri okuma, yazma ve oluşturma yeteneğidir. Ve görsel öge, görebileceğimiz bir şeyin herhangi bir yönüdür. Başka bir deyişle, 'herhangi bir resim kitabında

illüstrasyonlar ve kelimeler okunmalıdır... Kitap illüstrasyonlarına odaklanarak, çocuklar daha derin anlamlar elde edebilirler...' (Considine, 1986, s. 39)

Görsel düşünce olan başka bir terim daha var. Arnheim'a göre (1993) "görsel düşünme, zihnin gözlemlene ve akıl yürütmeyi birleştirme yeteneğidir" (s. 98). Görsel okuryazarlık temel olarak, geliştirildiğinde bir izleyicinin başkalarıyla etkili bir şekilde iletişim kurmak için görünür imgeleri ve mesajları kavramasını, yorumlamasını ve oluşturmalarını sağlayan bir grup edinilmiş yetkinlik olarak tanımlanır (Arizpe & Styles, 2003). Görsel okuryazarlık kavramının altında, imgelerin anlamı iletilmesi ve okuryazarlığın, doğru bir şekilde okuyabilmek ve yaratabilmek anlamına geldiği vardır. Görsel okuryazarlığın çalışma tanımında "imgelerin ve nesnelerin ne anlama geldiğini, nasıl bir araya getirildiklerini, bunlara nasıl yanıt verdiğimizizi veya yorumladıklarını, düşünce üslupları olarak nasıl işlev görebileceğini ve onları doğuran toplumlar içinde nasıl oturduklarını düşünmenin tarihidir" (Arizpe & Styles'ta belirtildiği gibi Raney, 2003, s. 41). Tanımlanan görsel okuryazarlık "görünür eylemler veya görüntüler aracılığıyla iletilen fikirleri tanıma ve anlamamanın yanı sıra imgeleme yoluyla fikir veya mesaj aktarabilme yeteneği olarak" tanımlanmıştır (Aanstoos, 2003 s. 189).

Resimlere, görüntülere ve diğer görsel öğelere sahip resimli kitaplar, tıpkı pencereler ve aynalar gibi tüm öğrenciler için eğitimin geliştirilmesinde güçlü araçlar olabilir. Aynanın geri yansıdığını ve pencerenin dünyaya bir bakış sağladığını bildiğimiz gibi, okuyucuların farklı bir mercekle bakmalarını sağlayan ve insanların deneyimlerini geri yansıtan, kendilerini ve kendi bakış açılarını daha iyi anlamalarına yardımcı olan bu öğrenme araçlarının da durum aynıdır. (Dolan, 2014 ve Corapi and Short, 2015).

Çocuklar için resimli kitaplar sadece genç okuyuculara sağladıkları edebi değer nedeniyle önemli değildir, aynı zamanda gelişimsel okuma sürecinde de önemli bir unsurdur. Resimli Kitaplar Nedir? 'İmgelemleri ve sembolüğü, simgeseli ve gelenekseli başarıyla birleştiren resimli kitaplar, başka hiçbir edebi formun ustalaşmadığı bir şeye ulaştı.' (Nikolajeva & Scott, 2000, s. 262) Çok ünlü bir atasözü vardır 'bir resim bin kelimeye bedeldir', tanım gereği bir resim kitabı iki iletişim modu içerir, görsel metin ve sözel metin. Bu iki metin, okuyucuların resim ve kelimelerin anlam yaratmak için bir araya gelme şeklini yorumlarken doldurmaları için boşluklar yaratır.

Günümüz neslinin yaklaşımı gözlemlenebilir. Çağımızın çocukları sadece maruz kalmaz, aslında hayatlarının her alanında görsel öğeler ve görüntülerle ilhak edilir. Bu görsel görüntü seli, dünyalarını tanımlamaya ve anlamaya yardımcı olmak için resim ve görüntülerin kullanımına olan bağımlılıklarına katkıda bulunmuştur. İlkokul düzeyindeki çocukların çoğunun, eğer seçme şansı verildiyse, illüstrasyona sahip olmayan eser yerine, resim, imge ve illüstrasyon içeren edebi eseri seçtiği deneyimlenmiş ve gözlemlenmiştir. İyi resimli çocuk kitaplardaki illüstrasyonlar "içeriğin o kadar ayrılmaz bir parçasıdır ki, hikâye resimler aracılığıyla çocuk tarafından 'okunabilir'(Sutherland ve Arbuthnot, 1972, s. 63). Bu resimli kitaplar, edebiyat dünyasında çocuklar ve gençler için üretilen ayırt edici bir türdür. İçeriklerinden ziyade sunumlarının kalitesine göre kategorize olmaları gerekir. Resimli kitaplar, illüstrasyonların anlam yaratmadaki metin kadar önemli olduğu kitaplardır - bazen daha da önemlidir (Galda ve Cullinan, 2006, s. 29).

Okumanın ilk aşamalarında ve çocukların kitabı anlamalarına yardımcı olmak için resimler bu literatürle ilişkilendirilir. Bu görsel yardımlar, okuyucunun metni anlamasına ve gerçekten okumadan ve aydınlatmadan önce anlamını çözmesine yardımcı olur. Resimli ve illüstrasyonlu kitap okuyan çocukların, illüstrasyonların kendileriyle paylaşılmadıkça hikâyelerden o kadar keyif almadıkları görülmüştür. Resimli kitapların görsel öğeleri ile dolaylı kelime gelişimi üzerinde ne kadar etkisi olduğu arasında da bir bağlantı vardır. Ayrıca, resimli kitaplarda ve metinlerde görsel öğelerin kullanılması, okuyucuların kavrayışını geliştirme yeteneklerine yardımcı olur. Akıcı okuyucular, yavaş okuyucular ve okumakta zorluk çeken okuyucular gibi birçok okuyucu türü vardır. Görsel öğeler ve resimli kitaplarda illüstrasyonların kullanılması, farklı türlerdeki okuyucuların, özellikle okumakta zorluk çeken okuyucuların anlamalarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Eğitim kurumlarında okumanın örgün öğretisi olmasına rağmen, edebiyatta özellikle okumada illüstrasyonları bir öğrenme aracı olarak kullanma fikrinin uygulanabilir ve alternatif bir araç olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu konuda araştırmacılar, bazen resimli kitaplara daha fazla ilgi duyan çocukların, resimlere daha fazla bağımlı hale gelebileceği ve metni yüksek sesle okurken resimlerin dikkatlerini dağıtabileceği konusunda endişe duyuyorlar. Bu aşamada çocuklar resimlere daha fazla konsantre olabilir ve

dinlerken hikâyelerin metin veya kelime öğelerine odaklanmayı bırakma eğiliminde olabilir. İllüstrasyonlardaki tercihler dikkatleri zihinsel imgelere ve eleştirel becerilere yönlendirmektedir. Çocukların bilişsel gelişiminde, öğrenme ve öğretmede yaygın olarak kullanılan zihinsel imgeler önemli bir rol oynar. Çocukların gelişiminde zihinsel imgeler, okullarda okumayı öğrenerek daha başarılı olmalarının en önemli yolu olarak da gözlenmektedir. Üstelik okuyucuların resimli kitaplara nasıl baktıklarını ve çalışmalarında kitaplardan nasıl bahsettiklerini ortaya koyuyor.

Konuyla ilgili daha fazla bilgiye geçmeden önce, 'resim' kelimesini tanımlama kriterlerinin özellikle ticari olarak üretilen kitaplarda bulunan kaliteli sanat çalışmalarına odaklandığını belirtmek önemlidir. Amerikan Kütüphaneler Birliği (ALA) her yıl Randolph Caldecott Madalyası'nı "bir önceki yıl ABD'de yayınlanan çocuklar için en seçkin Amerikan resimli kitabının sanatçısına" verir (Caldecott, 1987, sn. 1, para. 1). Bu ödül için ALA, gençlerin yanı sıra araştırmacının naçizane fikrine göre çocukların psikolojik ihtiyaçlarını da karşılamaya uygun olması gereken bir kriter belirler. 'Eser, bir çocuğa görsel deneyim elde etme fırsatı veren bir kitap olmalıdır. Kitaptaki resimler dizisi aracılığıyla geliştirilen hikâye çizgisinde, temada veya konseptte görülen kolektif bir birlikteliğe sahip olmalıdır. Çocukların anlayışlarına, yeteneklerine ve takdirlerine saygı gösteren bir çalışma olmalıdır; kullanılan sanatsal teknikte yürütmenin mükemmelliğini göstermelidir. Hikâyenin, temanın veya kavramın resimsel açıklamasının mükemmelliğini göstermelidir. Hikâye, tema veya kavramla ilgili olarak illüstrasyon tarzının uygunluğunu göstermelidir ve beraberindeki resimler aracılığıyla sunulan konu, tema, karakter, ortam, ruh hali ve bilgilerin bir tarifini göstermelidir.' (Caldecott, 1987).

Ayrıca, "Kitap çocuklar için uygun herhangi bir türün temsili olabilir. Kelimeler üzerinde oynama veya kelime kökenleri gibi dille ilgilenmelidir. Dil ve üslup kullanımında benzersizlik göstermelidir ve okuyucuyu okuduklarına veya duyduklarına açıkça cevap vermeye veya kişisel katılıma katılmaya davet etmelidir." (NCTE, 2001).

Bu olağanüstü kitap ödülünün kriterleri arasında, "yazma ve illüstrasyonda mükemmellik, hem metin hem de illüstrasyonlarda sunumun netliğine ve doğruluğuna sahip etmenin yanı sıra doğru dokümantasyon, dilin ayırt edici kullanımı ve illüstrasyonların olağanüstü sanatsal sunumu; gerçeklerin, kavramların ve fikirlerin ilginç ve uyarıcı sunumu; ilgi çekici yazı ve çekici illüstrasyonlar ve kitabın uygun olabileceği çeşitli yaş seviyelerine göre konu veya konu için bilgi sunum tarzının uygunluğu" yer alır (Sibert, 2000).

Dünyadaki illüstratörler ve yazarlar, "sanatı ve metni bir kitap için bir araya getirerek görselleri, resimleri ve kelimeleri bir araya getirmek için çalışırlar. Sanat, gerçekten iyi olduğunda, metni taklit etmez veya yansıtmaz. Aksine, kelimelerin çok ötesine geçen yeni bir boyut ekler" (Raymond, 1995, s. 64). Resimli kitaplardaki açıklayıcı çalışmaları tartışırken Lewis (2001) şunları söyledi: 'bize kelimelerin asla sadece kelimeler olmadığını, her zaman resimlerden etkilenen kelimeler olduğunu söyler. Benzer şekilde, resimler asla sadece resim değil, kelimelerden etkilendiği gibi resimlerdir...' (s.74). Elster ve Simons (1985), "Resimler aynı zamanda konuşmacıları ve hikâye diyalogu ayarlarını temsil ederek konuşulan ve yazılan dil arasındaki boşluğu kapatmaya yardımcı olur" (s. 148). Çizerler, okuma işlemini öğretmeye yardımcı olmak için illüstrasyonları bir araç olarak kullanır. Resimli kitaplarda yer alan illüstrasyonlar bir sanat formu olarak sunulurken, imge ve resimlerin tam olarak yazılanlar gibi çizilmemesi tavsiye edilir. Çizerler '...resimlerin işini yapması için metinde bir alan bulmalıdır. Sonrasında kelimelerin yapabildiği en iyi yerde anlatıyı ele almasına izin vermelisiniz" (Lanes, 1980, s. 110). Giderek daha görsel bir dünyada yaşadığımız ve görsellere olan ihtiyacın yakın gelecekte azalmayacağı bir gerçektir. Okuyucuların çoğu resimli kitaplarda hikâye okumanın ve paylaşmanın keyifli bulur. Resimli edebi eserleri okuyan öğrencilerin, hiçbir resim olmadan literatürü okuyan öğrencilerden önemli ölçüde daha fazla fikir detayı hatırladıkları da gözlemlenmiştir. İletişim, dil ve okuryazarlık gelişiminin temel araç ve işlevlerinden biridir. Kitaplardaki resimler ve illüstrasyonlar, anlama sürecine daha somut bir anlam tabanı verme kapasitesine sahiptir. 'Hikâye kitabı okumaya sık sık maruz kalan çocukların karmaşık cümleler kullanma olasılığı daha yüksektir, değişmez ve çıkarımsal anlama becerilerini artırmıştır, daha fazla hikâye kavramı gelişimi kazanırlar...' (Silvern, Isbell, Sobol, Lindauer & Lowrance, 2004, s. 158).'

Okumalarda Görsel Sunumun Etkileşimi

Gelişme dönemindeki okuyucuya sunulan çeşitli kaynaklardaki kelimelerle ilgili bilgi miktarında artış vardır. Resimli sözcükler, bir resimle birlikte olmayan sözcüklerden önemli ölçüde daha yüksek bir sıklıkta tanımlanır. Resimli kelimeler, resimle birlikte olmayan kelimelerden önemli ölçüde daha yüksek bir sıklıkla tanımlanır. Sözcük tanımlamadaki ek araçlardan biri olarak, resimlerin eklenmesi, bir çocuğun okuması gerekenlere yardımcı olmada yararlı olabilir. Yine ünlü bir atasözünü hatırlatmak isterim '**bir resim bin kelimeye bedeldir**'. Burada unutulmaması gereken bir şey var ki metne eşlik eden tipik resimli bilgiler ancak okuma durumuna bırakılmalıdır. Metin için açıkça önemli olmayan resimlerin çocukların dikkatini dağıtan bir başka önemli nokta daha vardır. Görsel öğelere, araçlara ve yardıma sahip kitaplar, okumadan, bakmadan ve üzerinde düşünmeden gerçekten var olmazlar, bu kitapların okuyucunun bir sayfa ile bir sonraki arasındaki boşluğu doldurmasına ihtiyacı vardır (Gail E. Haley, Considine, 1986, s. 42). Bu resimler ve illüstrasyonlar birçok yönden hizmet eder, bazen karakterleri tanımlar ve geliştirir. Çocuk edebiyatında bazı hikâyeler, okuyucunun kelime dağarcığını ve içinde yer aldığı metni neredeyse hissetmesine ve anlamasına yardımcı olan görüntülerin ve görsel araçların ayarlarına bağlı olabilir. Çocuk kitaplarındaki görsel öğeler, resimlerin mantıksal ve destekleyici gelişimi yoluyla metnin bütünleşmesine yardımcı olarak faydalı olabilir. Çocuklara yönelik üretilen literatürde görsel okuryazarlığa yer vermenin temel amaçlarından biri de okuyucunun sahip olduğu farklı bakış açısı ve üslupları gözlemleyebilmesidir. Yazarın veya sanatçının/çizerin bakış açısı da buna dâhil edilebilir.

Görsel Okuryazarlığı Geliştirmenin Önemi/Öğeleri

Hepimizin bildiği gibi ‘...dil, yollardan oluşan bir labirenttir. Bir yönden geldiğinde yolunu bilmektedir; aynı yere başka bir yönden geldiğindeyse yolunu kaybetmiştir.’ (Wittgenstein, Lewis, 2001, s. 124'te alıntılanmıştır). Çocuklara görsel okuryazarlık becerilerini nasıl geliştireceklerini öğretmenin temel nedenlerinden biri, çocuğun geliştirdiği sanatsal içgörüdür. Görsel öğrenmenin çocukların bilişsel gelişiminde önemli rol oynayan farklı yönleri vardır ve görsel öğrenmenin toplumda anlam çeşitliliği geliştirmesine sağlar. Görsel öğrenmenin bir başka özelliği de insanların görsel teknikleri kullanmasına yardımcı olur. Bu teorinin bakış açılarından biri, illüstrasyonların, okuyucunun anlama yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olan bir araç olarak kabul edilebileceğini belirtir. Görüntülerin varlığının sınırlamaları gevşettiği ve metni alternatif bakış ve düşünme biçimlerine açtığı ilginç bir gerçektir. Çocuklara görsel olarak nasıl algılayacakları öğretildiğinde, onlara gerekli okuryazarlık becerileri kazandırılır. Çocuklara eğitim deneyimlerinde çok boyutlu öğrenme yolları geliştirmeleri için her fırsat verilmelidir.

Daha fazla resim ve illüstrasyon içeren kaliteli kitapları bolca okumak, kelime dağarcığı geliştirmenin ve anlamının gelişmesinin temel yollarından biridir. Resimli kitap okumak, etrafımızdaki sanatı algılama, anlama ve takdir etme yeteneğini geliştirir, bu da olmasaydı varlığımız cansız olurdu. Resimli kitap okumak aynı zamanda heyecanı zevkle ve bazen de duygusal bağlılıkla birlikte getirir. Çocukların resimlere baktıklarında ve onları incelemenin bir sonucu olarak onlara yansıma, fikir ve duygular açısından yanıt verebilecek hale geldikleri eğitimcilere açık hale geldiğinde, farklı tepkilerin ve bilginin okuma deneyimleri yoluyla edinilensadece tek bir bilgi türü olmadığı görülebilir. (Judy Lavender Nicholas, 2007, s.55).

Çocuklar okumayı öğrenmeye başladıklarında, sayfa düzenini ve tasarımını daha iyi anlamaları da onlara fayda sağlayabilir. Bu aşamada önemli olan bir şey var ki, bu kitaplarda ve diğer literatürlerde sunulan görsel çalışmaların sadece metnin işlenmesi için değil, aynı zamanda okuyan veya dinleyen öğrenciler tarafından keşfedilebilecek potansiyel bilgileri de sağlaması gerekir. . Çoğu eğitimci için, sesleri öğrenmenin ve kelimeleri görselleştirmenin, çocukların büyük çoğunluğuna okumayı öğretmenin en etkili yolu olduğu açıktır. Bununla birlikte, yeni ve başlangıç seviyesindeki okuyuculara okumayı öğretenler tarafından çeşitli araçları içeren çok modlu bir yaklaşım düşünülmelidir. Günümüz çocukları, modern tarihteki diğer nesillere kıyasla grafik ve tasarım konusunda çok daha bilinçli. Bu, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, resimli kitapların seri üretimini mümkün ve ekonomik olarak erişilebilir hale getiren yeni baskı teknolojisi ile mümkün oldu. Toplumumuzdaki çocuklar, karşılaştıkları hemen hemen tüm öğrenme süreçlerinde resim ve

görseller isterler. Eğitim kurumlarımızda öğrenme ortamlarına faydalı olabilecek şekilde eğitimcilerin bu görsel yönelimden çeşitli yönlerini eğitim sürecine dâhil ederek yararlanmaları gerekmektedir. Okuma programlarının, çocukların gelişimine faydalı olduğu kanıtlanan illüstrasyonlar ve görsel unsurların çeşitli yaklaşımlarını ve kullanımlarını dâhil ederek metodolojilerini genişletmesi gerekir. Çocukların okuma gelişiminde, grafikler onlar için gerçekten önemli ve gerekli bir unsur olabilir. Yeni neslimizin sağlıklı zihinsel ve sosyal gelişimi adına, hikâyeyi ifade etmek için metin ve görseli bir araya getiren, resimli ve illüstrasyonlu yüksek kaliteli kitaplar öne çıkıyor. İki öğrenme yaklaşımı vardır; biri sözlü diğeri görsel. Çocuklar metnin anlamını geliştirmek için öğrenmenin bu yönlerini kullanırlar. Resimli kitaplar, erken yaşlardan yetişkinliğe ve ötesine kadar geniş bir okuyucu kitlesini ve çoğu durumda okumayanları bile eğlendirir. İlham verme güçleri geniştir. Resimli kitaplar ve illüstrasyonları, okuyucuları ömür boyu sürececek bir okuma sevgisine çekebilir.

Görsel Öğelere Bakan Çocukların Davranışları

Hikâye kitabı okumanın çocuklar için faydalı olduğuna dair birçok kanıt var. Hikâye kitabı okumak çocuklar için faydalıdır, çünkü bir çocuğun dünya hakkındaki bilgilerinin gelişmesine katkıda bulunur, daha sonraki kitap okuma motivasyonlarını artırır ve okuyucunun hayal gücünü ve yaratıcılığını teşvik etmek için yararlı bir araç olarak işlev görür. Ancak görsel imgelere ve öğelere sahip kitapların, çocukları metnin içeriğinden uzaklaştırabileceği ve okuyucuları illüstrasyonlara daha fazla bağımlı hale getirebileceği konusunda endişeler var. Öte yandan, çocuk edebiyatında resim ve imgelerin, edebiyatı anlama ve kavramadaki rolünün önemine dair birçok araştırmacının başka bir bakış açısı daha vardır. Sözlü metindeki kelimeler bağlamlarını destekleyici bir şekilde tasvir edilirse, bir hikâye kitabındaki resimler yeni kelimelerin öğrenilmesine ve yeni anlama olasılıklarına katkıda bulunur. Görsel öğelerin ve resimlerin önemli işlevlerinden biri, hikâye kitabındaki metnin sağlamadığı ek bilgiler vererek metni tamamlamak olacaktır. Resimler ayrıca bir hikâye kitabının atmosferini belirleyebilir ve metinde sunulandan farklı bir bakış açısı ekleyebilir. '...bilgi işleme için iki ayrı bilişsel yapı vardır; biri dili işlemek için diğeri ise görüntüler gibi sözel olmayan bilgileri yönetmek için (Paivio, 1986; Sadoski & Paivio, 2004; Sadoski, 2005). Bu iki ayrı sistem, resimlerin anlaşılmasında ve metnin anlatılmasında kendi rollerini oynarlar.

Bir başka ilginç soru, çocukların metinde veya anlatımda vurgulanan bir resmin görsel öğelerine sözlü metinle alakasız olanlardan daha fazla dikkat edip etmedikleridir. Çocukların görsel öğelere dikkatlerinin metin tarafından vurgulandıklarında arttığı, yani hikâyenin sözlü metnini bütünleştirdikleri bulunmuştur (Evans ve Saint-Aubin, 2005; Verhallen ve Bus, 2011). Bu sonuçlar, resimlerin hikâye kitabı okuması sırasında, özellikle sözlü metni yakından tasvir ettikleri takdirde, bilgi işlemenin hem sözlü hem de sözlü olmayan bilişsel sistemlerinin aktivasyonunu kolaylaştırmak için faydalı olduğunu göstermektedir.

Peygamberlik Metodolojisi

Bu konuya baktığımız zaman Peygamber'in idrak metodunu da görüyoruz. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti ve ayrıca İslam Peygamberi'nin bu konuya değinen hadis ve rivayetleri vardır. Kuranfarklı milletlerden bahseder ve bize birçok Peygamberin hikâyelerini anlatır. Hz. Muhammed'in hayatında, Peygamber'in sahabelerine yeryüzünde çizgiler çizerek, bunun Allah'a giden doğru yol olduğunu söyleyen bir dizi rivayeti (Hadis, حديث) keşfedebilirsiniz:

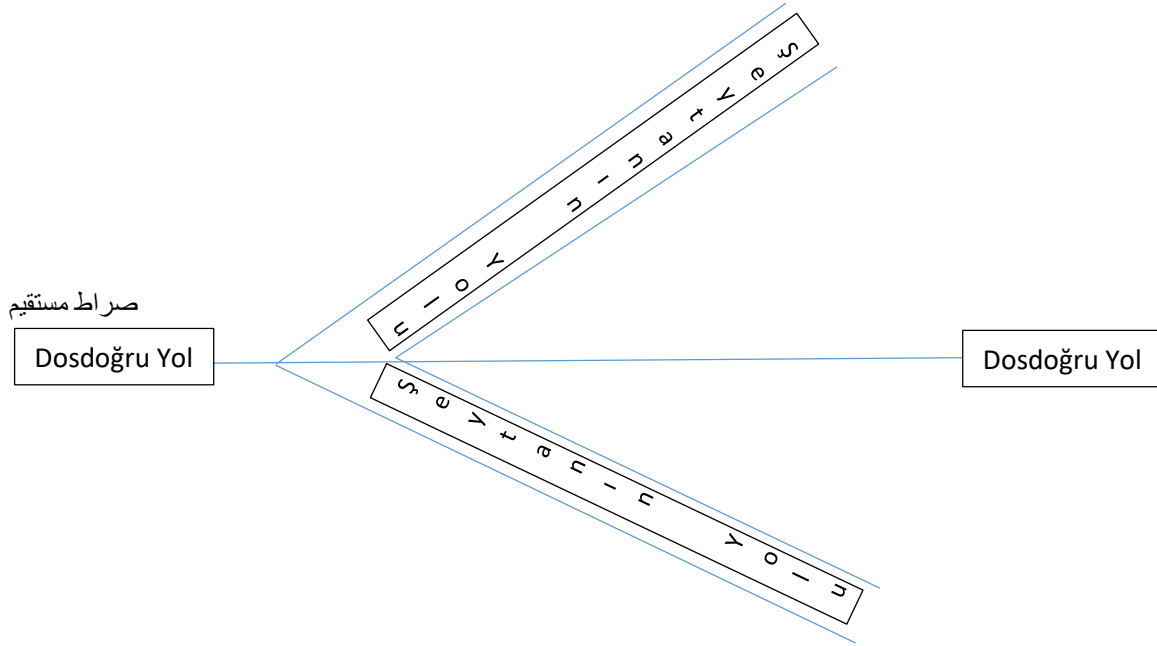
حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ عَنِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، قَالَ سَمِعْتُ مَجَالِدًا، يَذْكُرُ عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَخَطَّ خَطًّا وَخَطَّ خَطِّينَ عَنْ يَمِينِهِ وَخَطَّ خَطِّينَ عَنْ يَسَارِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ فِي الْخَطِّ الْأَوْسَطِ فَقَالَ " هَذَا سَبِيلُ اللَّهِ ". ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ هَؤُلَاءِ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ .

Cabir bin Abdullah şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v.) ile beraberdik ve o (kumda) bir çizgi çekti, sonra onun sağına iki, soluna iki çizgi çekti. Sonra elini orta çizgiye koydu ve: 'Bu, Allah'ın yoludur. Sonra şu âyeti okudu: Şüphesiz bu (Allah'ın emirleri) benim dosdoğru yolumdur, ona uyun ve (başka) yollara uymayın, çünkü sizi O'nun yolundan ayırırlar...' (Sünen İbn Mâce)

Peygamber'in aynı konuyla ilgili başka bir hadisi de vardır:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ هَذَا سَبِيلُ اللَّهِ مُسْتَقِيمًا قَالَ ثُمَّ خَطَّ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ ثُمَّ قَالَ هَذِهِ السُّبُلُ وَلَيْسَ مِنْهَا سَبِيلٌ إِلَّا عَلَيْهِ شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ ثُمَّ قَرَأَ وَإِنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ

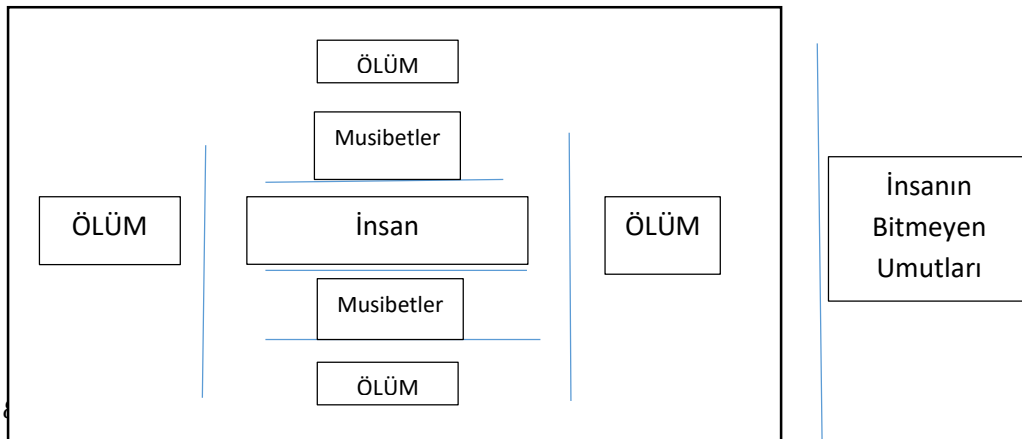
İbn Mes'ud (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) eliyle kuma bir çizgi çekti ve: **"Bu, Allah'ın dosdoğru yoludur"** buyurdu. Bunun üzerine Peygamber, sağa ve sola doğru çizgiler çizerek, **"Bunlar başka yollardır ve aralarında şeytanın yolundan başka bir yol yoktur"** buyurdu. Bunun üzerine Peygamber, **"Şüphesiz bu dosdoğru yoldur, ona uyun, başka yollara uymayın"** âyetini okudu (6:153) (Müsned Ahmed).

Peygamber'in yukarıdaki iki rivayetinde, görsel unsurların insanın eğitim ve gelişim sürecinde faydalı ve faydalı olabileceği gözlemlenebilir. Peygamber (s.a.v.) doğru yola işaret ederek ümmetine doğru yolda kalmaları için bu dersi vermektedir.

Muhammed'in (s.a.v.) başka bir güzel sözü vardır ki, Peygamber, ashabına ve takipçilerine bir umut dersi ve hayatın gerçeğini veren bir kutu çizer. Uzun süren umutlar, Peygamberimiz (sav)'in uyardığı bir şeydir. Peygamber kum üzerine bir kutu çizerek işaret etti:

İbn Mes'ud şöyle demiştir: Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ashabı ile otururken bir kare çizdi, sonra ortasına bir çizgi çizdi ve karenin dışına uzanmasına izin verdi ve sonra buna bağlı birkaç küçük çizgi çizdi. Her bir çizgiyi göstererek dedi ki: "Bu insandır ve bu kare onun kaçınılmaz ölümüdür. Onu her taraftan kuşatır ve bu dış hat (meydan) onun UMUT'udur ve bu küçük çizgiler, başına gelebilecek musibetler ve belalardır. Biri onu kaçırırsa başka biri ona isabet eder (yani yetişir), eğer yine onu kaçırırsa, üçüncüsü ona isabet eder, yani yetişir." (Sahih-i Buhari)

Hayatımızda, insan ömrünü aşan uzun umutlarımız bir tehlikedir. Bütün hayatımızı bu umutların gerçekleşmesi için harcıyoruz. Peygamber, bu uzun süreli yaşam umutlarının bu hayatta elde edilemeyeceğini öğretir. Bu yüzden 'Doğru Yol'u (مدى قست طارص)' takip etmek daha iyidir.

Sonuç

Çocuklar kitap seçiminde metnin değerini belirlerken çeşitli araçlar kullanırlar. İlgilerini çeken hikâyelerden hoşlanırlar. Bu ilgi, çocukların okuma tercihlerini belirlemede etkili bir faktör gibi görünmektedir. Okuma materyaline ilgi, yalnızca okumak için güçlü bir neden olmakla kalmaz, aynı zamanda okumanın diğer yönleri üzerinde de olumlu bir etki yaratır. Öğretmenler ve mentorlar çocuklara kitap seçiminde rehberlik etmelidir. Bu, onların daha fazla gelişmesi ve hem okulda hem de daha sonraki yaşamlarında iyi performans gösterme yetenekleri için çok önemlidir, çünkü her bireyin herhangi bir kariyer alanında başarılı olmak için kapsaması gereken bilgi miktarı artık istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Bu nedenle, günümüzde pek çok ülkede, görsel yardımcıları ve öğeler içeren resimli kitapların, çocukları kendi başarılarına okumaya başlamaya teşvik etmek için olgun bir araç olduğu varsayılmaktadır. Diğer yararlarından biri de, çocukların daha erken okumasını ve bazı durumlarda resimli kitap aşamasını tamamen atlayarak, mümkün olduğunca çabuk bölüm kitaplarına yönelmesini sağlar (Bosman, 2010; Sloat, 2013).

Ancak görsel öğelere ve araçlara sahip kitapların sunacağı çok daha fazla şey var. Resimler, imgeler, illüstrasyonlar ve diğer görsel öğeler dünyayı kapsamlı bir şekilde çocuklara tanıtıyor ve açıklıyor. Kitabın sağladığı hem sözlü hem de görsel referanslar, çocukların yeni kelimelere aşina olmalarını ve kelime dağarcıklarını geliştirmelerini sağlar. Halkın genel olarak farklı düşünmesine rağmen, resimli kitapların kelime hazinesi genellikle çok "zengin, çağrıştırmacı ve ilgi çekicidir" (Pierce, 2010). Çoğu zaman dil kalitesi bölüm kitaplarında kullanılan dilden çok daha fazladır. Bu nedenle, "bir yazar her kelimeyi, cümleyi ve paragrafı özenle oluşturmalıdır"; böyle bir dil kalitesine maruz kalmak, çocukların dil becerilerinin gelişmesine önemli ölçüde yardımcı olur (Pierce, 2010).

Resimli ve çizimli kitaplar çocukların bilgilerini genişleterek kendilerini daha iyi anlamalarını ve toplumla bütünleşmelerini sağlar (Reading is Fundamental, 2010). Tür ve tema çeşitliliği nedeniyle kapsamı geniştir. Bu öğeler genellikle çocukların hayal güçlerini geliştirir ve zihinlerinde yaratıcılığı artırır, bu da çocukların yeni fikirler düşünmelerine ve hayatlarına yeni olasılıklar getirmelerine yardımcı olur. Bu tür edebiyat, çocuklar tarafından belirli bir miktarda etkileşim gerektirir; bu, çocuğun konsantrasyonunu ve dikkatini geliştirir. Diğer bir faydası ise çocukların ve gençlerin hafızasının gelişmesidir. Çizimler ve resimler, sayfaları birbirine bağlayan diziler halinde oluşturulmuştur. Dizi genellikle hem görsel hem de sözlü öğelerden oluşur. Öğretmenlerin öğrencilerine öğretmek ve aktif öğrenmelerini sağlamak için farklı ve önemli yaklaşımlar kullandıklarını söyleyebiliriz. Zaman geçtikçe eğitim alanında ve literatürde birçok yeni yöntem ve teknik tanıtılmaktadır. Yazarlar ve öğretmenler, etkili öğrenmeyi sağlamak için farklı türde öğeler ve araçlar kullanırlar. Görsel yardımcıları öğrencilerin ilgisini çeker ve öğretmenlerin kavramları kolayca açıklamalarına yardımcı olur. Görsel yardımcıları ve öğeler aynı zamanda öğrencileri öğrenme süreçlerinde teşvik etmek için öğrenmede kullanılan öğretim yardımcılarıdır. Eğitim sisteminde görsel araçlar da önemlidir. Literatürde okuyucunun öğrenme sürecini teşvik etmek, daha kolay ve ilgi çekici hale getirmek için görsel öğeler kullanılır. Görsel yardımcıları, öğretimi etkili kılmak için en iyi araçtır ve bilginin yayılmasında en iyi yoldur. Bu unsurlar, öğrenmeyi daha gerçek, aktif, motive edici, teşvik edici, anlamlı ve parlak hale getirmek için kesin kavramları, anlayışları ve takdirleri netleştirmek, oluşturmak, ilişkilendirmek, koordine etmek ve desteklemektir. Sonuç olarak, görsel öğelerin doğru kullanımı daha fazla kavramın detaylandırılmasına yardımcı olur. Çocuklar, farklı görsel araçlardan doğru şekilde ilham aldıklarında iyi çalışabilirler ve doğru gördüklerinde ve duyduklarında doğru bir görüntü elde edebilirler. Bu unsurlar, öğrenciler için ilgi ortamı yaratır ve ayrıca öğrencilerin kelime dağarcığını ve anlayışını artırmaya yardımcı olur. Görsel yardımcıları, öğrencilere doğrudan deneyim sağlar ve öğrencilerin ilgisini çeker ve öğretmenin öğretme sürecine yardımcı olur.

Kitaplarda özellikle gençlerin ve çocukların gelişimi, öğrenmesi ve eğitimi için işlenen görsel unsurların birçok boyutu bulunmaktadır. Görsel unsurlar genç neslin öğrenmesine ve gelişmesine

katkıda bulunur. Son olarak, çocuklara özel olarak üretilmiş görsel öğelere edebiyatta yer verilmesinin belki de en önemli nedeni, bu türün kısa yaşam süresi boyunca defalarca değişmiş olabilecek temaları ve amaçlarıdır. En başarılı çocuk kitaplarının çoğu eğlendirmek, memnun etmek ve çocukların hayal gücünü ve yaratıcılığını yönlendirmek için yapılmıştır. Aktif bir okuyucu olmak mutluluk verir, aynı zamanda bu ilgi çekici hikâyelerin, deneyimlerin ve birlikte geçirilen değerli zamanların paylaşılması yoluyla nesilleri ve genel olarak insanları birbirine bağlar. Resimli kitapları başkalarıyla paylaşmak, çocuklara küçük yaşlarda çok önemli olan sevgi ve güvenlik duygularını sağlar. Nitekim görsel unsurların kullanımı Kuran'da ve Hz. Muhammed'in rivayet ve hadislerinde de bulunabilir.

KAYNAKÇA

1. Al-Quran.
2. Sahih Bukhari.
3. Musnad Ahmad.
4. Sunan ibn e Majah.
5. Arizpe, E. & Styles, M. (2003). *Children reading pictures: Interpreting visual texts*. London: RoutledgeFalmer.
6. Collins, M.D. & Cheek, E.H. (1999). *Assessing & guiding reading instruction*. New York: McGraw-Hill.
7. Carroll, L. (2000). *Alice's adventure in Wonderland*. New York: Heritage Illustrated, Digital Version.
8. Dondis, D.A. (1973). *A primer of visual literacy*. Cambridge: MIT Press.
9. Galda, L. & Cullinan, B.E. (2006). *Literature and the child*. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning.
10. NCTE. (2001). NCTE names notable children's books for 2000. *Reading Today*, 18 (4), 12.
11. Landers, S. (1987). Picture books as literature. *Innocence and experience: Essays and conversations on children's literature*. New York: Lothrop, Lee & Shepard.
12. Judy Lavender Nicholas (2006) An exploration of the impact of picture book illustrations on the comprehension skills and vocabulary development of emergent readers.
13. Beck, I.L & McKeown, M.G. (2001). Text talk: Capturing the benefits of read-aloud experiences for young children. *The Reading Teacher*, Vol. 55, No. 1 (Sep., 2001), pp. 10-20.
14. Walsh, M. (November 2003). 'Reading' pictures: what do they reveal? Young children's reading of visual texts. *Reading Literacy and Language*, 123-130.
15. Gambrell, L.B. & Jawitz, P.B. (1993). Mental imagery, text illustrations, and children's story comprehension and recall. *Reading Research Quarterly*, 28 (3), 265-273.
16. Caldecott terms and criteria: Randolph Caldecott medal. (1987). American Library Association. Retrieved 09/10/2021, from: www.ala.org/ala/alsc/awardsscholarships/literaryawds/caldecottmedal/caldecottter
17. Sibert medal terms and criteria. (2000). American Library Association. Retrieved 09/10/2021, from: www.ala.org/ala/alsc/awardsscholarships/literaryawds/sibertmedal/sibertterms/sibert
18. <http://clelejournal.org/wp-content/uploads/2016/05/Picturebooks-Authentic-literature-for-an-authentic-response-CLELEjournal-4.1.pdf>.

ÇOCUK KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSEL ÖGELERİN ÇOCUĞUN GELİŞİMİNE ETKİLERİ

Dr. Metanet VAHİDOVA*

Özet

Çocuk yayınlarında sözlü ve sözlü olmayanın tamamlayıcılığı, metnin iletişimsel etkisi en önemli noktalardan biridir. Okul öncesi çocuklar için kitap ve dergi tasarımına özellikle dikkat edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, çocuk yayınları sadece içerik olarak değil görünüm olarak da dünyayı anlamının araçlarından biri haline gelmektedir.

Genellikle çocuk yayınlarından beklediğimiz şey eğitici, etik ve estetik olmalarıdır. Bu üç bileşenden biri eksik olduğunda çocuk edebiyatı örneği kusurlu olur. Kitap veya dergide metni açıklamak ve yorumlamak için onu tamamlayan herhangi bir resim illüstrasyon olarak kabul edilebilir. Çünkü Latince "illustrare" (açıklamak) fiilinden türetilen "illustration" kelimesi gözle görülen açıklama demektir. Bu nedenle, nispeten daha büyük yaş gruplarındaki çocuklar için daha karmaşık çizimler yapmak mümkün olsa da, küçükler için bunlar sade ve anlaşılır olmalı, dikkat çekici olmasının yanı sıra metnin bir görüntüsünü de oluşturmalıdır.

Halk yazarı Anar'ın "Murad'ın Masalları" adlı kitabında, örneğin "Kelimeyi bul, yerine koy" metninde, anne çocuğa yabancı ifadeleri öğretirken, aynı zamanda "büyükanne", "dede", "torun" ve s. kelimelerin anlamlarını da açıklar. Bu metindeki illüstrasyona bakarsak torunlarının önünde duran Anar dedenin silüetini görebiliriz. Bu alanın uzmanları küçük çocukların hala kavramları öğrenme sürecinde olduklarından, bunalmamaları, illüstrasyonlar zihinleri karıştırmaması için onlara sadece göstermeyi amaçlamalı olduğuna dikkat ederler.

Metinlerin medyalar arası analizinde illüstrasyonun, eserin içerik ve biçim bütünlüğüne, algısal ufukların genişliğine hizmet eden bir araç olarak yorumlandığını belirtmek gerekir. Çocuk yayınlarına yönelik illüstrasyonlar, her zaman çocuğun sanatsal ve estetik zevkini şekillendirmenin bir aracı olarak kabul edilir. Anar'ın "Murad'ın Masalları"ndaki illüstrasyonlar çeşitlilik, milliyetçilik ve çocukların estetik dünya görüşünün oluşumu açısından kapsamlıdır. Küçükler için hazırlanan yayınlarda kitap ve derginin 70-80 faizinin illüstrasyon olduğunu dikkate alırsak, sanatçı bir nevi ortak yazar sayılabilir.

Çocuk kitaplarındaki illüstrasyonlar metnin içeriği ile bağlanarak görsel bir hikâye oluşturulabilirse, konunun işlevsel yönü çözülmüş sayılır. Ressam estetik zevkin gelişimine yerinde ve kıvamında vuruşlar ekleyebiliyorsa, gerçek bir sanat eseriyle karşılaşma şansımız olur.

Anahtar kelimeler: Çocuk kitapları, illüstrasyon, medyalararasılık, Anar, "Murad'ın Masalları".

THE EFFECT OF VISUAL ELEMENTS USED IN CHILDREN'S BOOKS ON CHILD DEVELOPMENT

Resume

The complementarity of verbal and non-verbal in children's publications, the communicative effect of the text is one of the most important points. Particular attention should be paid to the design of books and magazines for preschool children. It should be borne in mind that children's

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Şubesi, vahidovametanet@gmail.com

publications become one of their means of understanding the world, not only in content but also in appearance.

What we usually expect from children's publications is that they are educational, ethical and aesthetic. When one of these three components is missing, the children's literature sample is defective. In a book or magazine, a text can be considered any formal illustration that complements it in order to explain and interpret it. This is because the word "illustration", which is derived from the Latin verb "illustrare" (clarify), is a visual explanation. Therefore, although it is possible to draw more complex illustrations for children in relatively older age groups, for minors they should be simple and understandable, as well as visual and textual.

In Anar's book "Murad's Tales", for example, in the text "Find the word, put it", the mother also teaches the child unfamiliar expressions, such as "grandmother", "grandfather", "granddaughter" and so on. explains the meaning of the words. If we look at the illustration in this text, we can see the silhouette of Anar (grandfather) standing in front of his grandchildren. Experts in the field point out that since young children are still in the process of learning concepts, it is best to focus on illustrations so that they do not become overwhelmed.

It should be noted that in the intermedial analysis of texts, the illustration is interpreted as a tool that serves the integrity of the content and form of the work, the breadth of perceptual horizons. Illustrations for children's publications are always accepted as a means of shaping the child's artistic and aesthetic taste. The illustrations in Anar's book "Murad's Tales" are exhaustive in terms of diversity, nationalism and the formation of children's aesthetic worldview. If we take into account that 70-80% of the book and magazine in the publications prepared for minors are illustrations, then the artist can be considered a kind of co-author.

If the illustrations in the children's books can be connected with the content of the text and form a visual story, the functional side of the problem is considered solved. If the artist is able to add strokes in place and destiny to the development of aesthetic taste, we get a chance to meet a real work of art.

Keywords: Children's books, illustration, intermedia, Anar, "Murad's tales".

Xülasə

Uşaq Kitablarında İstifadə Olunan Vizual Elementlərin Uşağın İnkişafına Tesiri

Uşaq nəşrlərində verballıqla qeyri-verballığın bir-birini tamamlaması, mətnin kommunikativ effekti həyati vacib məqamlardandır. Xüsusən məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün kitablar, jurnallar hazırlanarkən dizaynına fikir verilməlidir. Nəzərə alınmalıdır ki, uşaq nəşrləri yalnız məzmunca deyil, görünüşcə də onların dünyanı dərk etmə vasitələrindən birinə çevrilir.

Adətən, uşaq nəşrlərindən gözlədiyimiz onların öyrədici, etik və estetik olmasıdır. Bu üç komponentdən biri əskik olanda uşaq edebiyatı nümunəsi qüsurlu olur. Kitabda, jurnalda mətni izah və şərh etmək məqsədilə onu tamamlayan istənilən rəsmi illüstrasiya hesab etmək olar. Çünki latın dilindəki "illustrare" (aydınlaşdırmaq) feilindən əmələ gələn "illüstrasiya" sözü gözlə görülən şərh, izahdır. Odur ki, nisbətən böyük yaş qruplarındakı uşaqlar üçün daha mürəkkəb illüstrasiyalar çəkmək mümkün sayılsa da, azyaşlılar üçün bunlar sadə və anlaşılan olmalı, göz oxşamaqla yanaşı, həm də mətnlə bağlı təsəvvür formalaşdırmalıdır.

Xalq yazıçısı Anar'ın "Murad'ın Nağılları" kitabında, məsələn, "Sözü tap, yerinə qoy" mətnində ana uşağa ona tanış olmayan ifadələri öyrədərkən həmçinin "nənə", "baba", "nəvə", "nəticə", "kötücə", "yadıca", "itəcə" sözlərinin də mənasını başa salır. Bu mətnə çəkilən illüstrasiyaya nəzər salsaq, orada nəvələrindən əvvəl dayanmış Anar babanın silüetini görmək mümkündür. Bu sahənin mütəxəssisləri qeyd edirlər ki, azyaşlı uşaqlar hələ məfhumları öyrənmək mərhələsində olduğundan, yaxşı olar ki, illüstrasiyalar onlara sadəcə göstərməyi hədəfləsin, şüuru çətinə salmasın.

Qeyd edək ki, mətnlərin intermedial analizində illüstrasiya əsərin məzmunu və formaca bütövlüyünə, qavrama üfqlərinin genişliyinə xidmət edən vasitə olaraq şərh edilir. Uşaq nəşrləri üçün hazırlanan illüstrasiyalar hər zaman uşağın bədii-estetik zövqünün formalaşması vasitəsi kimi qəbul

olunur. Anarın “Murad’ın Nağılları” kitabına çəkilməmiş illüstrasiyalar rəngarənglik, millilik və uşaqların estetik dünyagörüşünü formalaşdırmaq baxımından bitkin rəsmlərdir. Nəzərə alsaq ki, azyaşlılar üçün hazırlanan nəşrlərdə kitabın, jurnalın 70-80 % hissəsi illüstrasiyanın payına düşür, onda rəssamı, bir növ, həmmüəllif hesab etmək olar.

Balacalar üçün hazırlanan kitablara çəkilən illüstrasiyalar mətnin məzmunu ilə bağlanaraq vizual hekayəni formalaşdırma bilirsə, məsələnin funksional tərəfi həll edilmiş sayılır. Rəssam estetik zövqün inkişafına yönəlik yerində və qədərində olan ştrixlər əlavə etməyi də bacarırsa, gerçək incəsənət nümunəsi ilə qarşılaşmaq şansı əldə edirik.

Uşaq nəşrlərində verballıqla qeyri-verballığın bir-birini tamamlaması, mətnin kommunikativ effekti xeyli vacib məqamlardandır. Xüsusən məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün kitablار, jurnallar hazırlanarkən dizaynına fikir verilməlidir. Nəzərə alınmalıdır ki, uşaq nəşrləri yalnız məzmunca deyil, görünüşcə də onların dünyanı dərk etmə vasitələrindən birinə çevrilir. Bəzən annotasiyasında uşaqlar üçün yazıldığı qeyd olunan, lakin sadəcə, çap olunmaq xatirinə ərsəyə gəlmiş solğun, maraqsız, üstündə müəllifin portreti, arka cildində bioqrafiyası yer alan başdansovdu kitabları vərəqləyəndə onu oxumaq həvəsi tamamilə yoxa çıxır. Amma yaxşı ki, hazırda bu cür çatışmazlıqlarla ərsəyə gələn kitablار ötən əsrin sonlarındakı qədər çoxluq təşkil etmir. Uşaq edebiyatı nəşrləri bazarındakı rəqəbat artdıqca bu, keyfiyyətin də artmasına müsbət təsirini göstərir.

Kitab oxumayan uşaq çox vaxt oxumaq haqqında məlumatsız olan uşaq deməkdir. Ona bu zövqü tanımaq, “dadmaq” üçün təkan lazımdır. Elə bir təkan ki, uşaq mütaliəni can sıxıntısı, əziyyət kimi görməsin. Buna görə də kitab, mətn seçimində edebiyatın “maraqları” ilə yanaşı, uşaqların marağını da nəzərə almaq vacibdir. Biz böyüklər müasir uşaq edebiyatının fərqli olmalı olduğunu qəbul etməliyik. Bu günün uşağı telefondan, kompüterdən valideynindən daha artıq bacarıqla istifadə edə bilən, hər gün televizorda “uçan maşın”, “gəzən çəmodan”, “klon canlılar”, adamların işini görən robotlarla bağlı verilişlər izləyən “çoxbilmiş”dir. Getdikcə təəccüblənmək qabiliyyətimizi itirdiyimiz zamanın uşaqlarını aldatmaq da, əyləndirmək də, öyrətmək də asan deyil. Odur ki, bugünkü uşağın tələbi bizlərin uşaqlıq dövründəkindən daha artıqdır – onlara təklifimiz də adekvat olmalıdır.

Adətən, uşaq edebiyatından danışılarda daha çox məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün yazılan nümunələr üzərində dayanılır. Lakin uşaq edebiyatını yaş etibarilə şərti olaraq 3 mərhələyə ayırmaq olar: məktəbəqədər yaşlı, məktəb yaşlı kiçik uşaqlar və 10-14 yaşlı uşaqlar üçün yazılmış edebiyat. İndi azsaylı kitab mağazalarında uşaqlar üçün kitab tapmaq çətin deyil, xüsusən də, azyaşlılar üçün (Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, heç də bütün nəşriyyatlar yaş kvalifikasiyası aparmırlar, nadir hallarda hər hansı nəşriyyat kitabın uyğun yaş kateqoriyasına aid olduğunu qeyd edir. Bu, bəzən böyüklər üçün kitab seçimində çətinlik törədir.). Nəzərə alaq ki, ümumi şəkildə “uşaq edebiyatı” adı altında cəmlənsə də, bu 3 yaş kateqoriyasında uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş kitablار tamamilə fərqlidir. Əgər azyaşlı uşaqlar üçün kitab məsləhətçiyə, müəllimə, öyrədiciyə çevrilirsə, bu bölgədə üçüncü yaş kateqoriyasına aid olan yeniyetmələr üçün məlumatlanmaqdan daha çox, dialoqa girməyə şərait yaradır.

Adətən, bizim uşaq nəşrlərindən gözlədiyimiz onların öyrədici, etik və estetik olmasıdır. Bu üç komponentdən biri əskik olanda uşaq edebiyatı nümunəsi qüsurlu olur. Kitabda, jurnalda mətni izah və şərh etmək məqsədilə onu tamamlayan istənilən rəsmi illüstrasiya hesab etmək olar. Çünki latın dilindəki “illustrare” (aydınlaşdırmaq) feilindən əmələ gələn “illüstrasiya” sözü gözlə görülən şərh, izahdır. Odur ki, nisbətən böyük yaş qruplarındakı uşaqlar üçün daha mürəkkəb illüstrasiyalar çəkmək mümkün sayılsa da, azyaşlılar üçün bunlar sadə və anlaşılan olmalı, göz oxşamaqla yanaşı, həm də mətnlə bağlı təsəvvür formalaşdırmalıdır. Xalq yazıçısı Anarın uşaqlar üçün yazılmış “Murad’ın Nağılları” kitabında, məsələn, “Sözü tap, yerinə qoy” mətnində ana uşağa ona tanış olmayan ifadələri öyrədərkən həmçinin “nənə”, “baba”, “nəvə”, “nəticə”, “kötücə”, “yadıca”, “itəcə” sözlərinin də mənasını başa salır. Bu mətnə çəkilən illüstrasiyaya nəzər salsaq, orada nəvələrindən əvvəl dayanmış Anar babanın siluetini görmək mümkündür. Bu sahənin mütəxəssisləri qeyd edirlər ki, azyaşlı uşaqlar hələ məfhumları öyrənmək mərhələsində olduğundan, yaxşı olar ki, illüstrasiyalar onlara sadəcə göstərməyi hədəfləsin, şüuru çətinə salmasın.

Qeyd edək ki, mətnlərin intermedial analizində illüstrasiya əsərin məzmunu və formaca bütövlüyünə, qavrama üfqlərinin genişliyinə xidmət edən vasitə olaraq şərh edilir. Uşaq nəşrləri üçün

hazırlanan illüstrasiyalar hər zaman uşağın bədii-estetik zövqünün formalaşması vasitəsi kimi qəbul olunur. Anarın “Murad’ın Nağılları” kitabına çəkilmiş illüstrasiyalar rəngarənglik, millilik və uşaqların estetik dünyagörüşünü formalaşdırmaq baxımından bitkin rəsmlərdir. Nəzərə alsaq ki, azyaşlılar üçün hazırlanan nəşrlərdə kitabın, jurnalın 70-80 % hissəsi illüstrasiyanın payına düşür, onda rəssamı, bir növ, həmmüəllif hesab etmək olar.

“Murad’ın Nağılları” məktəbəqədər yaşlı uşaqların estetik zövqünün formalaşmasında rolu ola biləcək bir kitabdır. Çünki balacalar üçün hazırlanan kitablara çəkilən illüstrasiyalar mətnin məzmunu ilə bağlanaraq vizual hekayəni formalaşdırmağa bilirsə, məsələnin funksional tərəfi həll edilmiş sayılır, lakin rəssam estetik zövqün inkişafına yönəlik yerində və qədərində olan ştrixlər əlavə etməyi də bacarırsa, gerçək incəsənət nümunəsi ilə qarşılaşmaq şansı əldə edirik. Beləliklə, deyə bilərik ki, Anarın azyaşlılara ərməğanı olan “Murad’ın Nağılları” kitabı üz qabığından son səhifəsinə kimi həm uşaqlara xitab edən mətnlər, həm də rəng seçimi və miniatürlər, müxtəlif milli ornamentlərin istifadəsi baxımından yüksək zövq nümunəsidir.

Nəzərə alsaq ki, uşaqlar üçün qavramada vizuallıq böyük əhəmiyyət daşıyır, o zaman deyə bilərik ki, çox vaxt uşağın hər hansı bir kitabı və ya jurnalı oxuma səbəbi oradakı şəkillərin xoşuna gəlməsi olur. Böyük uşaq yazarı Hans Xristian Andersen deyirdi ki, azyaşlı uşaqlar siz onlara kitab oxuyarkən şəkilləri anlatdığınızı düşünürlər. Həqiqətən də, kitab məzmunca nə qədər dəyərli olursa olsun, azyaşlı uşağa kitabını özü seçmək imkanı verilsə, heç bir anlayışı olmadığı məzmunu görə deyil, gözüne xoş gələn görüntüyə görə seçim edəcək.

Professor Zahid Halil’in bu günlərdə işıq üzü görən “Demir Yumruk Dastanı” adlı kitabı da ilk növbədə elə dizaynı ilə diqqəti cəlb edir. Azyaşlı uşaqlar, yeniyetmə və gənclər üçün nəzərdə tutulmuş kitab TEAS Press nəşriyyatında ərsəyə gəlib. Kitabın dizaynında üz qabığının, səhifələrin keyfiyyəti bir yana, hər səhifədə mətnlərin ümumi ruhunu əks etdirən illüstrasiyalara da yer verilib. Məsələn, kitabın ilk səhifələrində azadlıq rəmzi kimi havada uçan quşlar təsvir edilib. Növbəti səhifələrdə Azərbaycan xalçaçılıq və miniatür sənətlərinə aid ornamentlər, kitabın ruhuna uyğun olaraq yenə də azadlığı, gücü, mübarizəni simvollaşdıran rəsmlər əks olunub. Vizuallığın xeyli əhəmiyyət daşıdığı uşaq nəşri olaraq kitabın dizaynı uşağı onu oxumağa sövq edir və bu rəsmlər də elə mətnlərin ideyaca tamamlanmasına xidmət edir. Məsələn, “Müharibənin ayaq izləri” mətnində müəllif yazır: “...Müharibə də canlıdır. Canlıların ən dağıdıcısıdır. Onun ayaq izlərindən sonra Xirosimalar, Naqasakilər, qardaşlıq qəbiristanlıqları, şəhidlər xiyabanları qalır.” Və bu kiçik esse şəhidlər xiyabanının, əbədi məşəlin kiçik rəsmi ilə bəzədilir.

Elə həmin mətnə Zahid Halil yazır: “Vətən idealdır! Vətən məsləkdir! Vətən əqidə birliyi.” Bu fikirlərə çox məşhur bir deyimi də əlavə etmək istərdim: “Vətənpərvərlik hər kəsin öz sahəsində işini peşəkarlıqla yerinə yetirməsidir.” Bu kitabın ilk səhifəsindən sonuna kimi məhz peşəkarlığın nümayiş edildiyini izləyə bilərik. Kitabda söz və təsvir tandemi bir-birini peşəkarlıqla tamamlayır. Həmçinin Zahid Halil’in son illərdə çap olunan “Şəkərabad şəhərinin uşaqları”, “Kralın kreslosu”, “Göyqurşağı”, “Orxan, Vəfa və Bənək”, Türkiyədə çap olunan “Kış masalı”, “Yumru yumak”, “Çilekli dere” və digər kitablarında da dizayn və illüstrasiyalar seçiminin uğurlu həll yolu tapıldığını deyə bilərik.

Azyaşlı uşaqlar üçün ərsəyə gələn kitablarda şəkillər mətnədən daha çox yer tutur. İrəli yaşlarda isə bu nisbət balanslaşdırılır. Çox vaxt uşaq kitablarının guya düşündürücü olması məqədilə mətni də, dizaynı da ağırlaşdırırlar. Sanki uşaq kitabda, jurnalda əyləncəli şəkillər izləsə, ciddi düşüncəyə malik insan olaraq yetişə bilməzmiş. Halbuki psixoloqların dediyinə görə də, həyatdan görülən təcrübəyə əsasən də demək olar ki, kiçik yaşlarında daha çox əylənən, uşaqlığını yaşayan insanlar gələcəkdə daha kreativ və pozitiv düşüncəli olurlar. Uşaqların çiynlərinə ağır yüklər qoymaq, onlardan beyinlərinə və ruhlarına ağır gələn tələblər etmək, həyatın çətinliklərinə hazır olmaları üçün bədbin notlara kökləmək doğru deyil. Azyaşlılara oxunan kitablardakı sözləri anlamaqda onlara məhz rəsmlər yardımçı funksiyanı daşıyır. Uşağın ağılı kəsər-kəsməz ondan filosof və ya qəhrəman yaratmağa çalışaraq dərhal istər məzmunu, istərsə də vizuallığı ağırlaşdırmaq yanlışdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların kitablarındakı rəsmlər uşaqların könlünü nə qədər çox oxşayırsa, onlar həmin kitabları daha çox sevir, şəkillərə əyləncə vasitəsi kimi yanaşırlar. Rəsmlər uşaqlara xəyal qurmağa, öz nağılını uydurmağa imkan verir. Azyaşlıların kitablarındakı illüstrasiyalar məhz realist,

gerçəkçi olmalı, anlaşılmaz, lazımsız detallarla ağırlaşdırılmamalıdır. Bu rəsmlər kitabdakı əsas personajları təvır etməli və həmin şəkillər onların davranışları ilə bağlı xəyal qurmağa uşaqlara imkan verməlidir. Bu təsvirlər bilavasitə mətnlə əlaqədar olmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, azyaşlılar üçün gördükləri hər şey dünyanı dərk etmə vasitəsidir. Onlar gördükləri hər şeylə maraqlanırlar, çoxlu suallar verir, aldıkları cavablarla beynlərində, xəyallarında bir dünya qururlar. Bu rəsmlər də onların bəzən heç vermədiyi suallara cavablardır və onların dünyanı qavramalarına kömək etməli, fikirlərini qarışdırılmamalıdır. Buna görə də kitab dizaynında bu cəhətlərin hamısını nəzərə almaq lazımdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan kitablardakı başqa bir vacib məqam şriftdir. Belə ki, yalnız görmə baxımından deyil, daha çox kiçik şriftlər uşaqlar üçün darıxdırıcı, hətta ürküdücü olduğundan onlar üçün mətnlər iri şriftlərlə yazılır. Əksər hallarda isə bu şriftlər sadə, sıxıcı qara rəngdə deyil, hər hansı parlaq rəngdə və yaxud qarışıq rənglərdə verilir. Məhz rəngli və müxtəlif ölçülü şriftlərin azyaşlıların kitabında, bir növ, illüstrasiyanı əvəz etdiyi məqamlar da az deyil.

Kitabların illüstrasiyasında istifadə olunan daha bir vasitə fotoşəkillərdir. Onlar da eyni dərəcədə mətnlə bağlı olmalı, onu bu və ya digər dərəcədə şərh etməli, mətni ifadə forması kimi müəyyən süjetə malik olmalıdır. Yenə də qeyd etməliyik ki, azyaşlılar üçün nəzərdə tutulmuş kitabda fotoşəkildən istifadə olunursa, onlar tamamilə aydın olmalı, mətnlə bağlı məlumat verməlidir. İstər foto, istər rəsmlərlə illüstrasiyada vacib məqamlardan biri rəng seçimidir. Rənglər insan həyatında yalnız dekorasiya rolunu oynamır. Ta qədim dövrlərdən bəri rənglər sənətdə, məişətdə və hətta siyasətdə simvolik anlam kəsb edib. Bu baxımdan rənglərin insan üzərindəki təsiri, psixoloji mənalandırmalar hər zaman tədqiqatçıların və sənətkarların diqqət mərkəzində olub. Kitablardakı şəkillər solğun olmamalı, balaca oxuculara neqativ ötürməməlidir. Lakin burada söhbət məzmunuzsuz parlaqlıqdan getmir: illüstrasiyaların məzmunu və rəngi məntiqi şəkildə bir-birini tamamlamalıdır.

Bilirik ki, uşaqlar şəkil çəkməyi çox sevirlər və onlar çox vaxt məfhumları əslində olduğundan fərqli rəngdə təsvir edirlər. Məsələn, uşağın günəşi yaşıl, saç bənövşəyi rəngdə təsvir etməsində qeyri-adi heç nə görünür. Çünki onlar necə təsəvvür edirlərsə, elə də təsvir edirlər. Lakin hələ ki, məfhumları realdakı kimi şüuruna, düşüncəsinə tam olaraq yerləşdirməmiş uşaq eyni halla kitabda, jurnalda qarşılaşmamalıdır. Çünki bu, onlarda fikir dolaşığı, anlaşılmazlıq yaradar. Azyaşlılar şərtlilikləri anlama bilmirlər. Günəşi yaşıla boyamaq imkanı və haqqını balacalara verməklə nəşrlərdə onlar üçün hər şeyi yalnız real təsvir etmək lazımdır.

Rəsmlərdəki məzmun və rəng sərbəstliyinə məktəb yaşlı uşaqlar üçün çap olunan kitablarda vermək mümkündür. Çünki bu yaşdakı uşaqlar nisbətən böyükdür və artıq məfhumlar haqqında kifayət qədər məlumatlıdırlar. "Uşaq kitabında illüstrasiyanın süjet həlli yalnız ədəbi mənbəyə əsaslanmalı deyil, həm də obrazların, onların aksesuarlarının, mühitin təsvirində məlumatlandırıcı olmalıdır. Ədəbi əsər tarixi xarakter daşıyarsa və ya hadisələr milli və etnoqrafik xüsusiyyətlərə malik olan əcnəbi ölkələrdə baş verirsə, illüstrasiya çəkməyə başlamazdan öncə həmin xalqın mədəniyyəti, şəhər və kəndlərin memarlığı, geyimi, məişəti haqqında kifayət qədər material toplamaq lazımdır. Lakin bir sənətkar üçün obrazlı ifadə qabiliyyəti illüstrator reallıqdan daha vacibdir. "Dəqiqlik düşünməmiş bir vərdişə çevrilməməlidir". Əgər illüstrasiya nağıl üçün çəkilsə, o zaman illüstrasiyada adi reallıqdan kənara çıxan bir fantaziya elementi yer almalıdır. Çünki fantaziya və təxəyyül sənətinin daimi yol yoldaşlarıdır." [3, 75]

Qeyd edək ki, nisbətən böyük yaşlardakı uşaqlar üçün kitablarda illüstrasiyalar azyaşlılar üçün olduğu qədər böyük əhəmiyyət daşıyır. Yeniyetmələr üçün kitabların şəkilli olub-olması, ümumiyyətlə, xüsusi önəm kəsb etmir. Təbii ki, kitabın dizayn həlli məzmunu tamamlayırsa, bu yalnız daha bir üstünlükdür. Fotoillüstrasiyalardan əsasən daha çox yeniyetmələr üçün kitablarda istifadə olunur. Çünki fotoqrafiya işarələr sistemi olaraq mətnə daxil ola bildiyi zaman mətnləşir, yazılana yalnız təsir etmir, həm də onun mahiyyətinə çevrilir. Fotoqrafiya görüb bəyəndiyimizi göz yaddaşında möhürləməkdirsə, edebiyat nəsnələri sözə köçürməkdir. Beləcə, bütün dünyanı öncə görüntü yaddaşımıza köçürmüş, sonra görüntünün yaddaşda doğurduğu intibalarla sözə çevirmiş oluruq. Deyək ki, bir ağaca baxırıq, onu fotoya köçürərkən reallığı dondurulmuş halda obyektivə möhürləyirik, haqqında bir mətn yazdıqda isə bu, gerçəyi nə dərəcədə əks etdirirsə, etdirsən, həm də müəllifin və oxucunun onu görmə bucağı və haqqında bəhs etmə imkanlarından asılı olur. İndiki halda isə söhbət 10-15 (bəzən bir qədər daha çox) yaşlı uşaqdan gedir və əks olunan foto və rəsmlərdə nəyi

görmək, necə şərh və interpretasiya etmək onun yalnız xəyal gücündən deyil, həm də yaddaşına möhürlənmiş bilgilərdən də asılıdır.

“Fotorəsmlərin kolleksiyasını toplamaq dünyanın kolleksiyasını toplamaq deməkdir” yazan S.Zontaq hesab edir ki, foto ətraf aləmi yaradan və formalaşdıran nəsnelərin ən sirli olanıdır. İstənilən məfhumun fotosu obyektiv reallığı deyil, artıq keçmişdə qalanı əks etdirir. Kitaba illüstrasiya olaraq daxil edilən fotolar mətnin dediklərini rəsmdə əks etdirməklə yanaşı, bir çox hallarda həm də mətnin susduqlarını tamamlayır. Burada artıq məsələ məlumatın sistem daxili, yaxud sistemdən kənar mahiyyətindədir. Başqa sözlə, fotoşəkil həm də mətnin bir hissəsinə çevrilməklə bir ayrı mahiyyət qazanır. Beləcə, bu illüstrasiyalardakı fotolar daha çox verbal mətndə təsvir olunanın qrafik ifadəsinə çevrilir.

Göründüyü kimi, uşaq kitablarında hansı illüstrasiyaların istifadəsinin məqsədə uyğunluğu məsələsi mətndən olduğu qədər və daha çox oxucunun hansı yaş kateqoriyasına aid olmasından asılıdır. Mətnlə illüstrasiyaların bir-birini tamamlaması baxımından tək-tək uğursuz nəşrlər olsa da, son illərdə Azərbaycan’da uşaq kitabları, əsasən, bu məsələ ilə bağlı ümidlə danışmağa imkan verir. Ölkəmizdə hər il onlarla maarifləndirici içərikli, yaxud bədii uşaq kitabları çap olunur və onların əksəriyyəti vizual olaraq da məqsədə uyğundur.

KAYNAKÇA

1. Anar. Murad’ın Nağılları. Bakı, 2020, 44 səh.
2. Zahid Halil. “Dəmir yumruq dastanı” Bakı, TEASS Press Nəşriyyat evi, 2021, 200 səh.
3. Макарова К.В. “Особенности детской книжной иллюстрации и ее отличия от взрослой”. «Культура и образование» № 1, 2010.

DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA ÇOCUK KİTAPLARININ DEKORASYON ÖZELLİKLERİ (UKRAYNA VE TÜRKİYE ÇOCUK EDEBİYATI RESİMLİ YAYINLARI ÖRNEĞİNDE)

Dr. Öğr. Üyesi Nadiia SENCHYLO-TATLILIOĞLU*

Özet

XXI. yüzyılda, geleneksel çocuk kitapları değişerek yeni bir görünüm kazanmış, etkileşimli oyunlarla birlikte genç okuyucular için ilgi çekici bir hale gelmiştir. Kitabın tasarımı çocuğun ona karşı tutumunu belirler. Dijitalleşme sürecinde çocuk kitapları biçim ve içerik olarak değişerek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bir çocuk kitabında illüstrasyon her zaman önemli olmuştur. Illüstrasyonlar vasıtasıyla, çocuk hikâyeden yeni görüntüler oluşturur ve böylece çevresini daha anlamlı hale getirir. Resimli çocuk kitabı, çocuğa yeni estetik anlamlar kazandırır, bilgi edinme arzusunu harekete geçirir, edebiyata ve okumaya karşı ilgi uyandırır. Günümüzde çocuk kitapları şekil ve resim içeriği bakımından giderek daha fazla multimedya yöneliyor. Aynı zamanda, günümüzde soyut düşünmeyi geliştiren, zevki, hayal gücünü, çocuğun ruhunun duygusal yönlerini modelleyen çok seviyeli bir yapıya dönüşmektedir. Modern bir çocuk kitabında, illüstrasyonlar çocuklarda düşünmeyi teşvik etmelidir. Yeni çağın kitap resimlemeleri birçok dijital gösterge barındırmaktadır. Pedagojik anlamda çocuğun faydalanabileceği bu görseller, çocuğun bilişsel gelişimine karşılık gelmeli ve görsel algı düzeyine uygun olmalıdır. Bu nedenle çocuk kitaplarını görselleştiren yaratıcı kişiden, önce çocuğun ilgi dünyasını yakalaması, sonra da kendine özgü anlatım dilini kullanarak yeni dünyalar tasarlaması beklenir. Böylelikle çocuğun ufkunun genişletilmesine önemli bir katkı sağlamış olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Ukrayna ve Türk edebiyatının modern popüler resimli çocuk kitaplarındaki form ve içerik olarak karşılaştırmaktır. Bu çalışmada sistematiklik, tipolojik ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Illüstrasyon, çocuk kitabı tasarımı, karakter tasarımı, çocuk gelişimi, dekorasyon.

FEATURES DECORATION OF CHILDREN'S BOOKS IN THE ERA OF DIGITALIZATION (IN THE EXAMPLE OF UKRAINIAN AND TURKISH CHILDREN'S LITERATURE ILLUSTRATED PUBLICATIONS)

Abstract

In the 21st century, the traditional children's books has changed and get a new look, it has become an interesting attraction for young readers. The design of the book determines the attitude of the child towards it. In the process of digitalization, children's books have changed in form and content and have become more complex. Illustration has always been important in a children's book. Illustration helps the child create images from the story and understand the world. Through illustrations, the child creates new images from the story and thus makes her environment more meaningful. The picture book for children gets new aesthetic meanings to the child, stimulates the desire for knowledge, arouses interest in literature and reading. Children's books today are increasingly turning to multimedia in terms of form and picture content. At the same time, today it turns into a multi-level structure that develops abstract thinking, models taste, imagination, emotional aspects of the child's psyche. In a modern children's book, illustrations should encourage thinking in children. The book illustrations of the new era contain many digital indicators. These visuals that the child can make use of in pedagogical sense should correspond to the child's cognitive development and be appropriate to the level of

* Ukrayna Milli Havacılık Üniversitesi Dilbilim ve Sosyal İletişim Fakültesi Ukrayna Dili ve Kültürü Bölümü,
ORCID: 000-0001-9196-7118, ifyc22@ukr.net
Assist. Prof. Dr., National Aviation University, Faculty of Linguistics and Social Communications,
Kyiv/UKRAINE, ORCID: 000-0001-9196-7118, ifyc22@ukr.net

visual perception. For this reason, the creative person visualizing the children's books is expected to first catch the world of interest of child and then design new worlds by using his own unique language of expression. Thus, he or she will make a significant contribution to the expansion of the child's horizon.

The aim of this study is to compare the modern popular children's picture books of Ukraine and Turkish literature in form and content. In this study, systematicity, typological and comparative method were used.

Key Words: Illustration, children's book design, character design, child development, decoration.

1. Giriş

Birçok farklı tür görsel içeren çocuk metinleri; masallar, hikâyeler, hayal gücünü besleyen fantastik metinler, dil oyunları içeren resimli anlatılar, şiirler ve şarkıları kapsamaktadır. Çocuklar ve kitaplar arasında bir köprü oluşturmak ve anlatı becerileri kazandırmak açısından resimli kitaplar, çocuk edebiyatında zihinsel ve görsel iletişim kaynağı olma görevini üstlenmiş önemli araçlardır. Bu kitaplar ile bilgi, sözel ve görsel kodların bir kombinasyonu olarak çocuğa iletelebilmektedir. Bu nedenle çocuk dünyasını inşa etme görevini üstlenen resimli kitaplarda görüntü ve metin karşılıklı olarak etkileşim içinde olmalı ve metnin işlevine uygun biçimler içermelidir. Yeni çağın kitap resimlemeleri birçok dijital gösterge barındırmaktadır. Pedagojik anlamda çocuğun faydalanabileceği bu görseller, çocuğun bilişsel gelişimine karşılık gelmeli ve görsel algı düzeyine uygun olmalıdır. Günümüz resimli kitaplarında kullanılan dijital yöntemler illüstratör için kullanım kolaylığı ve konforu açısından giderek daha popüler hale gelmektedir (Kılıç, 2021: 1).

Çocuk bakış açısı henüz biçimlenmemiş, temiz bir algıya sahiptir. Çeşitli deneyim ve yönlendirmelerle çevredeki nesneleri, olayları ve kavramları anlamlandırılma çabası gösterir. Bu yalın bakış açısı ilk zamanlar kendine özgü ifadeler ortaya koyarken, giderek genel anlayışın hakimiyetine girer. Nesnelere kendince isimler verme, oyunu kendi kurallarıyla oynamada olduğu gibi çevresini kendi çizgileriyle de anlatma bu duruma örnek davranışlar arasındadır. Elbette ki çocuğun gelişim evrelerinde temel edinimlerin kazanılarak büyüme doğal bir süreçtir (Kara, 2019: 2). Çocuklar; davranışları, duygu ve düşünceleri ile gelişim özellikleri bakımından yetişkinlerden farklı, öğrenmeye, gelişip değişmeye açık, son derece alıcı, kendilerine özgü biricik varlıklardır. Bu yüzden erken dönemde uyarıcılarla karşı karşıya gelmeleri, iyi düzenlenmiş bir ortamda, iyi planlanmış, kaliteli bir eğitim almaları son derece önemlidir. Yapılan araştırmalara göre, 17 yaşına kadarki zihinsel gelişiminin, %50 'sinin 4 yaşına, %30 'unun ise 4 yaşından 8 yaşına kadar olduğu, 18 yaşına kadar gösterilen okul başarılarının %33 'ünün 0-6yaşına kadar, aldıkları eğitime bağlı olduğu görülmüştür (Tatlıhoğlu, 2015:1).

Çocuk edebiyatı, diğer tüm edebi türlerden ayrılan özel bir yayın türüdür. Çocuk edebiyatı, her şeyden önce, çocukları sanatsal görüntüler aracılığıyla eğitme ve öğretme görevini yerine getirir. Bir "yetişkin baskısı" için bir kitap illüstrasyonu ve tasarımı metne ek bir "anahtar" ise, o zaman bir çocuk kitabı her şeyden önce dikkate alınması gereken bir kitaptır. Çocuk, önce kitapla tanışır, henüz okuyamaz. Bu nedenle, 0-6 yaşındaki bir çocuğun ilk kitap deneyimi bir kelime değil, bir illüstrasyondur diyebiliriz. İllüstrasyon, (Latından illustratio - illüstrasyon, resim) “edebi ve sanatsal eserlerin metinleri de dahil olmak üzere herhangi bir basılı metni açık bir şekilde açıklayan veya tamamlayan bir resimdir” (Літературознавчий словник-довідник, 2007). Çizimler metnin daha iyi yorumlanmasına yardımcı olur. Bu nedenle, çocuk kitaplarındaki imgeler, E. Ogar'ın belirttiği gibi, yorumlayıcı, bilişsel, eğitici, estetik, tamamlayıcı işlevleri yerine getirir. Çocuk edebiyatı, çeşitli özelliklerini inceleyen araştırmacıların her zaman ilgisini çekmiştir.

Bu alandaki araştırmacılara göre, çocuklar için illüstrasyonlar, yazar tarafından kelimelerle açıklanan karakterin, olgunun, olayın görsel bir düzenlemesi olarak hareket etmelidir. Yani, yorumlayıcı bir işlev gerçekleştirmelidir (Orap, 2002). İllüstrasyonlar, çocuğu genel olarak sanat kültürüne ve özel olarak kitap sanatına dâhil eder. Kitap illüstrasyonunun çocuğun sanatsal zevkini, hayal gücünü oluşturduğu inkâr edilemez. Özellikle E. Ogar, çocuk kitaplarının hazırlanmasındaki sorunları kapsamlı bir şekilde analiz etmiş, çocukların edebi söyleminin dilinin işlevsel ve iletişimsel yönlerini netleştirmiş, bu tür yayınlarda açıklayıcı materyalin önemine dikkat çekmiştir (Orap, 2002).

Ukrayna literatüründe, çocuk edebiyatında açıklayıcı unsurların çoğaltılması A. Zdrazhko tarafından incelenmiştir (Здражко, 2013). A. Kharchenko, Ukrayna çocuk kitaplarının tasarımını per masalları örneğinde incelemiştir (Харченко, 2010). Yu Fedina, çocuk kitabı illüstrasyonunun bilişsel, eğitici, estetik, telafi edici işlevlerini ve okul öncesi çocuklar tarafından algılanmasının özelliklerini keşfederek, çocuk yayınlarını göstermek için pedagojik ve sanatsal gereksinimler geliştirmiştir (Федина, 2014). M. Tokar, XX. yüzyılın ikinci yarısı ile XXI. yüzyılın başlarındaki kitap illüstrasyonunda Ukraynalı çocuk edebiyatının kahramanlarının görüntülerini analiz etmiştir (Tokar, 2018).

Günümüzde çocuklarda kitap okuma alışkanlığı yerini ekrana bakma alışkanlığına bırakmıştır. Çocuklar artık eskisi kadar okumaya vakit ayırmıyorlar, geleneksel kitap onların ilgisini çekmemeye başlamıştır. Bu nedenle, yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte çocuk kitaplarındaki illüstrasyonun da değişmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Çocuk edebiyatı oluşturmak için yayıncılar ve illüstratörler modern teknikler ve programlar kullanmaya başlamışlardır. Buna göre, çocuk kitapları 20 yıl önceki haline benzer olmaktan çıkmıştır. Bu değişiklikler araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Özellikle araştırmacılar, modern teknolojik ve kültürel değişimlerin çocuklarımızın okuma alışkanlıklarını nasıl değiştirdiği sorusuna yanıt bulmaya çalışmaktadır. Araştırmacılar, dijitalleşen dünyada çocukların okuma alışkanlıklarının nasıl değiştiğini anlamaya çalışıyorlar (Children's Reading Habits in a Digitized World). Araştırmacı Kristy Goodwin, teknolojinin dijital dünyada bir çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini (Goodwin, 2018); V. Oliynyk, ise Ukraynalı illüstratörün modern yaklaşımını (Олійник, 2011); Türk araştırmacılar E. Aşlıoğlu, İ. Kaya, bir çocuk kitabında grafik tasarım ve illüstrasyonun estetik önemi konusunu ele alıyor. Aşlıoğlu (2011) ve Kaya (2006) ise karakter tasarımını ve çocuk kitap tasarımını incelemişlerdir (Kara, 2019). Sonuçta günümüzde, modern çocuk kitapları şekil ve resim olarak giderek daha fazla multimedya yönelmeye başlamıştır.

Bu nedenle, çocuk kitabı tasarımının modern özelliklerinin Ukrayna ve Türk çocuk resimli yayınları örneği üzerinde incelenmesi önemlidir. Çalışmada çocuk kitabı illüstrasyonunun ele alınması bütüncül bir olgu olarak kitabın malzemesi üzerinden gerçekleştirilmiş, çocuk kitaplarında, ana illüstrasyon türleri, çocuk kitabı kapakları ve sayfa illüstrasyonları analiz edilmiştir.

2. Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amacı, Ukrayna ve Türkiye'nin modern popüler çocuk resimli baskılarındaki animasyonlu görüntülerin görüntüsünü analiz etmek etmektir. XXI. yüzyılın çocuk kitaplarını resimleme tekniklerinin özelliklerini belirlemek için yazarların ve sanatçıların çocuklar için eserlerin sanatsal görselleştirme pratiğinde kullandıkları kompozisyon çözümleri analiz edilmiştir. Günümüzde pek çok kontrolsüz görüntüye maruz kalan çocuğun, kaliteli öğrenmenin olduğu alana çekilebilmesi için, görsel karmaşanın yeniden düzenlenmesi ve nitelikli imajların işaret edilmesi gereklidir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, sistematiklik ve tipolojik yöntem ilkeleri kullanılmıştır. Çocuk kitaplarını örneklemeye yönelik üslup yaklaşımlarının belirlenmesi, genelleme ve sistemleştirme yöntemleriyle gerçekleştirilir.

4. LİTERATÜR TARAMASI

4.1. Çocuk Kitaplarında İllüstrasyonunun Başlaması

İllüstrasyonlu çocuk kitapları ayrı bir tasarım türü olarak 1870'lerde İngiltere'de ortaya çıktı. XVII. yüzyılın sonunda, çocuk ve yetişkin kitaplarında çok fazla bölünme yoktu. Çocuklar çoğunlukla dini literatürü okurlardı. İlk çocuk kitabı, 1658 yılında Çek rahip ve öğretmen J. A. Comensky tarafından yayınlanan "Resimlerdeki Duygusal Şeylerin Dünyası" (Orbis Sensualium Pictus) adlı bir kitap olarak kabul edilir.

Siyah beyaz gravürlerle resmedilmiş Latince bir ders kitabıydı. 18. yüzyılda, çocuklar için uyarlanan ilk yetişkin kitapları, D. Defoe'nun "Robinson Crusoe" (1719) ve J. Swift'in "Gulliver'in Yolculuğu" (1726) idi. Aynı zamanda, halk masalları, kısa öyküler vb.'nin giderek daha fazla baskısı ortaya çıkmıştır. 1812'de Grimm Kardeşler, büyük bir başarı elde eden Alman peri masalları, "Çocuk ve Aile Masalları" (Kinder-und Hausmärchen) adlı bir kitap yayınladı. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren çocuk edebiyatının aktif gelişimi başladı. İngiliz yazar Walter Crane (1845-1915) bilinen ilk çocuk illüstratörü olarak kabul edilir. O aynı zamanda renkli gravür tekniğinde çalışmıştır.

4.2. Çocuk Kitabı İllüstrasyon Türleri

XXI. yüzyılda çocuk kitapları önemli bir dönüşüm geçirdi. O. Pozdniakova göre, XXI. yüzyılda bir çocuk kitabındaki illüstrasyon, resim, grafik, heykel, fotoğraf, sanat ve el sanatları ve tiyatro sanatları dahil olmak üzere farklı görsel sanat türlerinin bir sembiyozu haline geldi. Bu nedenle bugün, bir dizi yeni sanatsal zorlukla ilişkilendirilen "geleneksel bir basılı kitapta çocuk için açıklayıcı bilgilerin çeşitliliğini" belirtebiliriz (Позднякова, 2013).

Kitlesel görsel bilgi sağlayıcılarla rekabet edebilmek için modern bir çocuk kitabı muhteşem olmalıdır. Kitap, genç okuyucuların ilgisini çekmelidir. Bu nedenle orijinal tasarıma çok dikkat edilir. Ve bu sadece parlaklıkla ilgili değil, aynı zamanda yeni sanatsal tekniklerin aranmasıyla da ilgilidir. Günümüzde sanatçılar kitap illüstrasyonları oluşturmak için çeşitli görsel araçlar ve yöntemler kullanmaktadır. Çocuk kitaplarındaki ana resim türlerini, oluşturulma sürecinde kullanılan malzeme türlerine göre şöyle yapılandırılmıştır:

- Çizimler kurşun kalemle yapılmıştır.
- Çizimler boyadan yapılmıştır.
- Çizimler sulu boya ile yapılmıştır.
- Grafik çizimleri var.
- Çizimler-kolajlar var.
- Uygulamalar var.
- Fotoğraflar var.

Kurşun kalem, mürekkep, kalem, suluboya - bunlar, yirminci yüzyıl boyunca ve özellikle - yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanatçılar tarafından çocuk kitaplarının tasarımında en sık kullanılan yazarın grafik teknikleridir.

Bilgisayar grafikleri de uzun zaman önce ortaya çıktı. 1960'larda, grafiklerle çalışmak için zaten tam teşekküllü programlar vardı. Ukrayna'da illüstrasyon alanında yayınlar XXI. yüzyılda yaygınlaştı. Bilgisayar grafikleri, özel olarak tasarlanmış programların kullanımını içerir. Örneğin; Corel Draw, Corel Painter, Art Rage ve diğerleri ve ayrıca bir grafik tablet kullanımı. Bazen çocuk yayınlarını, manuel yazarın tekniklerini göstermenin olağanüstü yolları vardır:

- Örgü örme
- Tel ve çubuk dokuma
- Ahşap oymacılığı
- Heykel (hamuru, kil veya plastik)
- Serigrafi.

4.3. Çocuk Kitaplarında İllüstrasyon Analizinin Özellikleri

Zaten XX. yüzyılın ortalarında, kitap grafikleri Batılı uzmanlar tarafından kendi stilistik ve figüratif yasalarıyla ayrı bir sanat formu olarak tanımlandı. Özellikle çocuk kitaplarındaki grafikler Z. Fang (1996) tarafından analiz konusudur. Araştırmacı, çocuk edebiyatı illüstrasyonunun genişletmeyi, açıklamayı, yorumlamayı amaçladığına inanmaktadır (Fang, 1996).

Ukraynalı araştırmacı M. Tokar, çocuklar için klasik edebiyattaki kahramanların görsel temsilinin iki alan bağlamında analizini şöyle ifade etmiştir:

1) Yerel - resimli ulusal edebiyatın özgünlüğü, eserlerin kimliğinin özellikleri ve kitap grafikleri aracılığıyla aktarımlarının karakteri kilit değere sahiptir.

2) Sorunlu - çocuk kitaplarının geliştirilmesine yol açan en alakalı konuların çalışmasına odaklanmak (Tokap, 2018).

Bugün kitap kültürünün hem tasarım hem de sanatsal düzeyde göze çarpan bir dönüşümü vardır. Amerikalı araştırmacı C. Driggs (2007), bir çocuk kitabında metnin kitap grafikleriyle farklı bir sanat alanı yaratacak şekilde birleştirildiğine dikkat çeker. Resimli kitap, yazılı metin ile açıklayıcı görüntü arasındaki etkileşimin "bilinçli bir estetik niyet" olarak birleştirildiği bir tür anlatı sunar. Kelimeler ve görüntüler aynı hikayeyi anlatmaz. (Driggs, 2007). Küçük okur, okurken gördüğü ve hayal ettiği arasındaki çelişkiyi kendi başına aşmaya çalışır. Bu, okuyucunun kelimeler ve görüntüler arasında bir bağlantı kurmaya çalıştığı bir tür oyundur.

C. Driggs, çocuklar için modern bir resimli kitabın özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1) Karakterlerin eylemlerini ve arsa çizgisini farklı şekilde temsil eden "kelimelerin ve görüntülerin simetrisinin" varlığı.

2) Resim ve metin birbirini tamamlar, kitabın mekanında bulunurlar.

3) Metin ve resimli parçalar birbirini güçlendirir.

4) Edebiyat ve grafikler aracılığıyla farklı hikayeleri yeniden anlatma yeteneği.

5) Edebi ve görsel arasındaki çatışma, eserin dramaturjisi fikrinin bütünlüğünü oluşturur. C. Driggs'e göre postmodern çocuk kitabında, hem edebi teknikler yoluyla hem de illüstrasyonun doğası gereği hikâyenin doğrusallığının tahribi söz konusudur (Driggs, 2007).

Kitap çocuklara hitap etmeli ve onların dikkatini çekmelidir. Bir çocuk kitabının ana özelliği karakterlerdir. Parlak görünüme sahip parlak karakterler olmalıdır. Ancak, çocuk kitapları için illüstrasyonlar için özel gereksinimler vardır. Çocuk edebiyatı için başarılı bir açıklayıcı içerik seçiminin ana koşulu, yaşa uymaktır, çünkü yaşla birlikte alıcının içerik, yapı, renk şeması gereksinimleri değişir.

Yayınlar, okuyucuların yaş kategorisine bağlı olarak dört gruba ayrılır:

- 5 yaşından küçük çocuklar için
- 6 -10 yaş arasında
- 11-14 yaş arası
- 15-18 yaş arası gençler için.

İlk grup (yani 5 yaşından küçük çocuklar) için yayın illüstrasyonunun en az %75 olması önerilir. Çizimler kitap sayfasının en az %50'sini kaplamalıdır. İkinci grup (6-11 yaş) için yayının gösterimi en az %30 oranında belirlenir. Resimden metne olan mesafe en az 6 mm olmalıdır. Üçüncü grup (11-14 yaş) yayınlar için, kıyıları %30 oranında artırmak kaydıyla, kenarlara resim konulmasına izin verilir. Çizimden metne olan mesafe de en az 6 mm olmalıdır. Dördüncü grup (15-18 yaş) için ise yayınlar, görüntünün anlaşılmasının imkansız olduğu durumlarda, resimlerin çoğaltılmasında kusurların varlığına izin vermez. Çizimden metne olan mesafe en az 6 mm olmalıdır (ДСТУ 29-62002).

Çocuk kitaplarında renkli resim çok önemlidir. Yayındaki renkli görüntüler doygun, yoğun ve tüm tonları korumalıdır. Çocuk yayınlarının açıklayıcı konseptinin özgün olması önemlidir. Bu nedenle, çocuklar için kitaptaki illüstrasyonun ana özelliklerine dikkat edilmelidir.

Öncelikle çocukların illüstrasyonu açık, anlaşılır ve düşünceli olmalıdır. Renkler önemlidir. Renk paleti karmaşık olmamalıdır. Parlak, neşeli, mümkünse zıt, ancak uyumlu bir şekilde birleştirilmiş renkler çocukların dikkatini çekmelidir. Bu yüzden renkli çizimler siyah beyazdan çok daha ilgi çekicidir. Kötü ya da iyi kahramanın tasvir edildiğini netleştirmek için karakterlerin yüz ifadelerinin görüntüsü önemlidir. Standart karakterler - ilgisiz, halsiz, sıkıcı olabilir. Çocuklar yeni, parlak kahramanlar görmek ister. Yazıların, sadeliği ve netliği önemlidir, ana karakterlerin merkezde ve ön planda, arka planda ise çocuğu başlıcadan uzaklaştırmayan nötr küçük karakterler veya görüntüler.

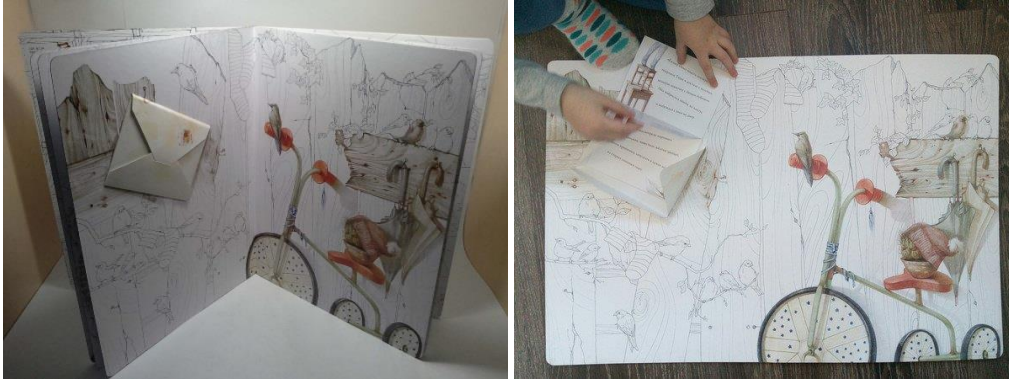
Çocukların ilgisini çeken ilk şey kitaptaki kapaktır. Bu nedenle, kapaklar küçük okuyucunun ilgisini çekecek özelliklere sahip olmalıdır.

4.4. Dijital Çağda Çocuklar İçin Ukraynaca ve Türkçe Kitap Tasarımının Özellikleri

Küresel multimedya zorlukları bağlamında, kitabın sanatsal ve estetik bileşeni, iletişim için ana güdüdür. Başarılı bir illüstrasyon, çocuğun çalışmanın içeriğini anlamasına yardımcı olur. Hareketli kitaplar, resimli çocuk kitapları arasında giderek daha fazla yer alıyor. Örneğin, Ukraynalı sanatçı Slava Schultz'un "Tashenka ve Kaktüs" (2016) kitabı, dünyanın en güzel kitaplarının koleksiyonuna dahil edildi (Stiftung Buchkunst). "Tashenka ve Kaktüs" kitabı, stres önleyici boyama kitabına çok benzer. Ancak bu yayının özelliği, sanatçının okuyucuyu diyaloga, işbirliğine, birlikte yaratmaya davet etmesidir.

Kitaptaki çizimler sadece kısmen boyanmıştır. Yazar, birlikte yaratma ve renklendirmenin tamamlanması için yer bırakır. Buna ek olarak, sanatçı resimlerde çocukların hayatında rahat, hoş bir atmosfer yarattı.

Kitap ayrıca, bu tuhaf yayının yapısında herkesten gizlenebilecek, kendiniz bir şeyler yaratma isteği uyandıran zarflar gibi çeşitli "sırlarla" doludur. Çocuk, bir kitap içinde bir kitap yaratmanın bir katılımcısı olur.

Slava Schultz "Tashenka ve Kaktüs" (2016). Слава Шульц «Ташенька і кактус» (<https://kashalot.com/club/post-6688685/>).

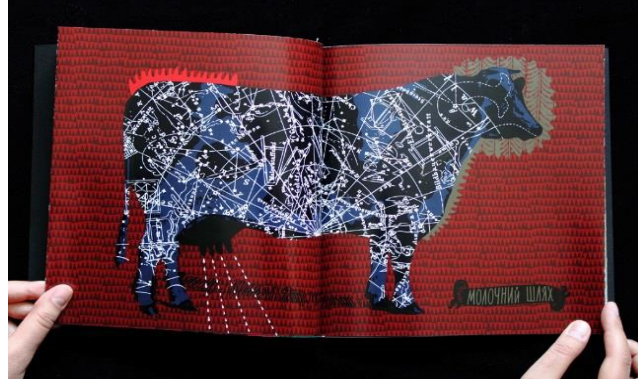
Açıklayıcı kavramların inşası, bugün kitabın ayrı bir sanatsal temsilidir. Bu eğilimin temsilcileri Ukraynalı sanatçılar R. Romanynshyn ve A. Lesiv'dir. "Agrafka" tasarım stüdyosunu kurdular ve çocuklar için bir dizi orijinal kitap yarattılar: "Eldiven" (Рукавичка, 2010) "Yıldızlar ve Haşhaş Tohumu" (Зірки і макові зернята, 2014), "Rondo'yu Değiştiren Savaş" (Війна, що змінила Рондо, 2015), resimli kitaplar "Yüksek sesle, sessiz, fısıltılar" (Голосно, тихо, пошепки, 2017), "Öyle Görüyorum" (Я так бачу, 2018) ve diğerleri.

Her kitabın belirli bir konsepti vardır. Örneğin, ünlü Ukrayna peri masalı "Eldiven" (2010) dokunsal duyumların kaynağı olarak yaratılmıştır. Kitap, suni bir yün kapağa "giyinmiştir". Yer imi, aynı yünden yapılmış bir eldiven şeklinde yapılmıştır. Örgü resim, masal yazarlarının sanatsal kararının bir özelliğidir. Örgü kumaşın farklı doku ve desenleri kullanılarak eldivenin içine düşen hayvan resimleri oluşturulur. "Eldiven" hareket kitabının özelliklerine sahiptir: Özel bir zarfta renklendirme, çizimi tamamlama önerisi.

R. Romanyshyn ve A. Lesiv "Eldiven" (Романа Романишин і Андрій Лесів, Рукавичка, 2010) (<http://bukvoid.com.ua/digest/2014/12/23/173559.html>).

R. Romanyshyn ve A. Lesiv'in "Süt hakkında" (2011) kitabı, metinsiz bir kitaptır. Sadece kısa başlıkları ve süt konulu özlü görsel kompozisyonları var: Sütle ilgili görselleştirilmiş ifadeler, efsaneler, aforizmalar ve daha fazlası. Bir sayfada, efsanevi Mısır kraliçesi Kleopatra düş alıyor, düş, önceki sayfadaki süt nehir ile başlar; bir sonraki sayfada, bir önceki sayfada birisi süt döktüğü için süt köşesi çıktı. Sütle ilgili kitap beyaz gibi görünmeli, ancak sadece süt beyaz ama kitap siyah. Yayın, yalnızca küçük bir ayna ile okunabilen kesilmemiş sayfalara sahiptir.

R. Romanyshyn ve A. Lesiv'in "Sütle Hakkında" (Про молоко, 2011) kitabı (<https://zbruc.eu/node/21761>).

Ukraynalı yayınevi "A-BA-BA-GA-LA-MA-GA" çocuklar için en yeni neo-modern kitabı temsil etmektedir. "A-BA-BA-GA-LA-MA-GA" yayınevi, illüstratör V. Yerko tarafından iPad için "Karlar Kraliçesi" Hans Christian Andersen'in (2012) interaktif bir kitap hazırladı. Kitaptaki karakterler ve nesneler etkileşimlidir (interaktif), hareket ederler ve ses çıkarırlar. QR kodu ve özel bir uygulama yardımıyla, Karlar Kraliçesi'nin gözlerinin içine bakabilir, Kai'nin saç stilini değiştirebilir, iPad'e hafifçe dokunabilir veya üfleyebilirsiniz. Kendinizi çarpık bir aynada görebilir, şöminedeki ateşi üfleyebilir, müzik duyabilir ve daha fazlasını yapabilirsiniz. Kitapta 7 oyun var – boyama (5 farklı çizim modu ile), bulmacalar (3 zorluk seviyesi), nesneleri bulma, bir melodiyi taklit etme ve daha fazlası. Kitap seslendirilmiştir ve farklı ses efektleri vardır, her karakter kendi sesiyle konuşur. Metindeki kelimeler vurgulanır, bu da okuma becerilerinin gelişimini destekler. Kitap üç dilde mevcuttur – Ukraynaca, Rusça, İngilizce.

Hans Christian Andersen'in "Karlar Kraliçesi", illüstratör (Vladislav Yerko, 2012) (<http://ababahalamaha.com.ua>)

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ayrıca "Karlar Kraliçesi" (2021) adlı resimli bir kitap da yayınlamıştır. Resimleyen: Dan Taylor. Kitap, hareketli illüstrasyonların sahnelerini görmek için dokunabileceğiniz, kaydırabileceğiniz farklı türlerde etkileşimler sunar. Küçük bir okuyucu Gerda'nın en iyi arkadaşını kurtarmasına yardım edebilir.

"Karlar Kraliçesi" (2021). Resimleyen: Dan Taylor (<https://babymilla.com.tr/urun/hareketli-kitap-karlar-kralicesi>).

"Osnovy" Yayınevi, halihazırda çocuk edebiyatının baskılarını içeren alternatif bir Ukrayna klasiği serisi yarattı: Ivan Nechuy-Levytsky'nin "Kaidashe Ailesi" (Кайдашева сім), Lesya Ukrainka'nın "Orman Şarkısı" (Лісова пісня), M. Gogol'un "Dykanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşamlar" (Вечори на хуторі біля Диканьки) ve diğerleri. Yayınların özelliği, ana karakterlerin görüntülerinin görsel bir anlatısını oluşturmanın olağandışı sisteminde yatmaktadır. Örneğin, I. Bagryany'nin kült romanı "Kaplan Avcıları" (1944) için çizimler dövme sanatçısı D. Temnyi tarafından yapılmıştır ve grafiklerin kendisi Amerikan klasik tarzı "eski okul" doğa kampı temasındaki dövmelerin ön çalışmasıdır.

Lesya Ukrainka'nın "Osnovy" tarafından yayınlanan "Orman Şarkısı" kitabı, dünya çocuk kitapları The White Ravens-2014 kataloğunda yer almaktadır. İllüstratör Polina Doroshenko farklı teknikleri bir araya getiriyor, çizimler için akrilik, kalem, dekupaj ve İtalyan kurşun kalem kullanmıştır.

"Kaplan Avcıları". İllüstratör D. Temnyi (<https://kyiv.dityvmisti.ua/blog/4505-prigodnitskij-roman-tigrolovi-vidavniststvo-osnovi-rekomendu/>)

"Orman Şarkısı". İllüstratör P. Doroshenko. (<http://litakcent.com/2014/03/26/lisovu-pisnju-prezentujut-u-suchasnomu-oformlenni/>).

4.5. Çocuklar Kitaplarında Modern Bir Özellik Olarak Serilik

Çocuklar için modern resimli kitabın bir diğer özelliği de kitapların "seri" olması. Bir serideki kitapların ortak bir tanınabilir şekli ve kapakta açıklayıcı öğeleri vardır. Örneğin, "Ukrayna aşk şiirleri", "Ukrayna masalları" ve diğerleri Vivat tarafından yayınlanan bir dizi Ukrayna kitabı "Minyatür" (2017). Kitabın küçük formatına ek olarak, serilik, kitap grafikleri türünde Ukrayna geleneksel sanatının motifleriyle O. Vakulenko'nun tasarımı ile desteklenmektedir. Okuyucuda bir ulusal kimlik duygusu, vatanseverliğin özelliklerini oluşturmak için illüstratör renkler ve ulusal sembollerin işaretlerini içerir.

"Ukrayna aşk şiirleri", "Ukrayna masalları". "Minyatür" serisi (2017). İllüstratör O. Vakulenko (<https://www.yakaboo.ua/ua/ukrains-ki-bajki-1564180.html>).

"A-BA-BA-GA-LA-MA-GA" yayınevi, "100 Ukrayna masalları" projesine aynı anda birkaç ünlü resimleyen dâhil etti - V. Yerko, K. Lavra, K. Shtanko, her biri kendi tarzı. Bu nedenle, 3 ciltten oluşan kitaptaki illüstrasyonlar, tarihselcilik ve etnografya, dekorativizm ve ilkelcilik, kırpma ve düzenleme, stilizasyon (tarihsel, etnografik), imgeleme ve aynı zamanda gösteri ile karakterizedir.

"100 Ukrayna masalları" (2012). İllüstratörler: V. Yerko, K. Lavra, K. Shtanko (<http://ababahalamaha.com.ua>).

Çocuk kitaplarının seriliği, Türk yayınlarının karakteristik bir özelliğidir. Örneğin Timaş Yayınevi'nin çocuklar için Türk masallarının minyatürleri serisi Müjgan Şeyhi tarafından, farklı hikayeler anlatan ancak eşit derecede tanınabilir bir tarzda dekore edilmiş 10 kitaptan oluşmaktadır.

Mini Masallar Seti 1 (10 Kitap). Yazar Müjgan Şeyhi (2016) (<https://www.hepsiburada.com/mini-masallar-seti-1-10-kitap-mujgan-seyhi-pm-ktimas41428>).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde, modern bir çocuk kitapları, illüstrasyonun düşünmeyi teşvik etmesi gerektiğini zorunlu kılmıştır. Metni tam anlamıyla göstermez, ancak paralel hikâyesini anlatır. Çizim metinle kesişir, ancak aynı zamanda başka görüntülerin oluşturulmasını da teşvik eder. Resimli kitaplar, sıradan sayfalardan farklı olarak, bir çocuk kitabı, zamanımızda çocuğun ruhunun soyut düşünmesini, zevkini, hayal gücünü, bazı duygusal yönlerini modelleyen çok seviyeli bir yapıya dönüşür.

Çocuk kitapları, çocuğun duyuşal duyumları üzerinde en büyük etkiye sahip olan ve hatta sanal gerçeklikle birleştirilen ayrıntılı etkileşimli hikâyelere dönüştürülür. Çocukların okuma isteği ve gelişimi açısından önem taşıyan resimli çocuk kitaplarında hikaye, illüstrasyon, doku, malzeme ve grafik tasarım bütünleşerek sözlü, görsel ve dokunsal anlatılara dönüşmektedir. Çocuğun gelişim süresince, çevresiyle kurduğu duygusal ilişkilerinde yer alan en önemli elemanlardan biri de resimli masal kitaplarıdır. Aynı zamanda metin ve illüstrasyonlardaki karakter çocuğun kişiliğinin gelişiminde önemli rol oynar. Çocukların özellikle bu psikolojik açıdan geçirdiği gelişmelerin incelenmesi illüstrasyon sanatçısına faydası olacaktır.

Çocuk kitaplarının hayal gücünü geliştirme etkisi belirgin bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Dijitalleşme çağında, çocuklar için kâğıt kitabı bir sanat nesnesi haline geliyor. Kitap, çocuğun maksimum sayıda duyguyla meşgul olur, okuyucuyu renk, dokunma, ses, boya kokusu, görüntülerin görselleştirilmesi ve modern QR kod teknolojileri kullanılarak karakterlerin canlandırılması vb. bakımdan çok yönlü olarak etkiler. Çocuk kitapları analizimiz, modern sanatsal illüstrasyonun bir çocuğun kitapla "temas ortamı" oluşturduğunu belirtmemize izin veriyor. Küresel multimedya zorlukları bağlamında, kitabın sanatsal ve estetik bileşeni, iletişimin ana nedenidir ve çocuğun eserin içeriğine ve kitabın sanatsal ve figüratif sistemine nüfuz etmesinin "derinliğini" belirler. Günümüzde geldiğimiz noktada, çocuklara yönelik yayınları gösterme biçimi, materyal yapısı ve tekniği seçenekleri büyük ölçüde genişlemiştir. Birçok illüstrasyon, karton, ahşap, ince dallar, iplikler vb. gibi farklı malzemeler kullanılarak elle alınmaktadır. XXI. yüzyılın başında, çocuk kitaplarının tasarımı modern teknolojiden giderek daha fazla etkileniyor.

Çocuğun yaşamına daha ilk çocukluk döneminden itibaren giren kitap, onun içinde yaşadığı dünyayı tanımasını; sanatın en yeni biçimleriyle erken yaşlarda karşılaşarak, estetik yargılar geliştirmesinin, okuma alışkanlığı edinmesinin ve öğrenmesinin başlıca araçlarından biridir. Eğer bu dönem için hazırlanan kitaplardaki grafik düzenlemeler çocuğun ilgisini çeker ve merakını uyandırırsa,

ileriki yaşlarda çocuğun okumaya karşı ilgi duymasının yanı sıra, düzeye uygun etkili bir anlatım ve resim birleşimi, çocuğun estetik tecrübesini de geliştirir. Çocuğun biçimleri, dokuları ve renkleri tanımasında; görsel belleğinin gelişmesi ve böylece farklılıkların ve benzerliklerin ayırımını yapabilir duruma gelmesinde okul öncesi dönemde kitaplar aracılığı ile sunulan resimler ve diğer grafik düzenlemeler önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle okulöncesi dönem için hazırlanan kitapların çocukların ilgileri, ihtiyaçları ve gelişim özelliklerine uygun olması gerekir (Aşılıoğlu, 2011).

KAYNAKÇA

Aşılıoğlu, E. (2011). Grafik sanatçıların çocuk kitaplarının grafik tasarıma ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Children's Reading Habits in a Digitized World. Erişim adresi: <https://www.fremtidensbiblioteker.dk/childrens-reading-habits-in-a-digitized-world> (15.09.2021).

Driggs, Carol (2007). Unique Visual and Literary Art Form : Recent Research on Picturebooks. Language Arts. Vol. 84 (3). P. 273.

Fang, Z. (1996). Illustrations, text, and the child reader : What are pictures in children's storybooks for?. Reading Horizons. Vol. 37(2).

Goodwin, K. (2018). Dijital dünyada çocuk Büyütmek: Teknolojiyi doğru kullanmanın yolları. (Çev., Tülin Er). Aganta Kitab Yayınevi.

Kara, C. (2019). Çocuk kitapları için karakter tasarımından kitap tasarımına deneysel bir illüstrasyon uygulaması. GSED 42. DOI: 10.32547/ataunigsed.524314.

Kaya, İ. (2006) Çocuk kitabı resimlerinde estetik boyut. 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ankara Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/840.pdf>, Erişim tarihi: 16.09.2021.

Kılıç, A. (2021). Çocuk kitabı illüstrasyonları ve dijital kolaj illüstrasyon tekniği üzerine bir değerlendirme, Journal of Arts, 4(2), 79-85.

Tatlılıoğlu, K. (2015). Erken çocukluk döneminde çocuğa kazandırılan değerlerin çocuğun kişilik gelişimine etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-10.

Видання для дітей. Поліграфічне виконання : ДСТУ 29-62002. [Чинний від 2002–08–01]. Erişim adresi: <http://www.chytomo.com/standards/vydannya-dlya-ditey-polihrafichnevykonannya-hstu29-62002>.

Здражко, А. (2013). Українські видання перекладної дитячої літератури періоду незалежності України (на початку 1990-х років). Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 43(2), S. 77-83

Літературознавчий словник-довідник (2007). За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ «Академія».

Огар, Є. (2002). Дитяча книга: проблема видавничої підготовки : навчальний посібник. Львів: Аз-Арт.

Олійник, Вікторія (2011). Сучасний погляд українського художника-ілюстратора на оформлення дитячої книги (на прикладі творчості Костя Лавра). Вісник ХДАДМ. 4. s. 63– 66.

Позднякова, О. (2013). Использование художественных ресурсов изобразительного искусства в иллюстрировании детской книги. Теория и практика общественного развития. 7. s. 147–149.

Токар, М. (2018). Художньо-естетичні особливості дитячої книжкової ілюстрації. Вісник Львівської національної академії мистецтв, 35, 220-233.

Токар, Марина (2018). Образи героїв української дитячої літератури в книжковій ілюстрації другої половини XX – початку XXI століття. Львів. Erişim adresi: <https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Rozklad/18.10.18/.pdf>, Erişim tarihi: 10.10.2021.

Федіна Ю. (2014). Освітньо-виховний потенціал ілюстрації дитячої книги. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_35_22 10, Erişim tarihi: 1.10.2021.

Харченко, О. (2010). Дизайн оформлення української дитячої книги на прикладі казок. Вісник ХДАДМ. 1, 146–149.

ÇOCUKLAR İÇİN YAZILMIŞ PİYANO KİTAPLARININ GÖRSELLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Feyzan GÖHER*

Özet

Çalgı eğitimi, çocukların duygusal ve sosyal gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Bu önem, çocuğun duygularını ifade etmesi, toplum içinde özgüvenini yüksek hissetmesi, fiziksel becerilerinin artması gibi çok çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Aynı anda iki elin de aktif kullanımı dolayısıyla psiko-motor gelişime büyük bir katkı sunan piyano, sürekli akort gerektirmemesi, yaylı ve üfleli çoğu çalgıya oranla entonasyon problemi olmaksızın ilk öğrenenlerin dahi temiz ses üretebilmesi, yine diğer çalgılara kıyasla duruş ve tutuş problemlerinin daha az yaşanması gibi etkenler nedeniyle, on yaş altı çocukların eğitiminde sık tercih edilen bir çalgıdır. Çok yönlü bir koordinasyon gerektirmesi, piyano çalanların yetilerini geliştirmekle beraber, öğrenim aşamasındaki güçlüklerin de temel nedenlerinden birisidir.

Piyano eğitiminin farklı yaş gruplarına hangi yöntemler kullanılarak verilmesi gerektiği, pek çok araştırmacı tarafından üzerinde çalışılmış bir husustur. Bilhassa on yaş altı çocukların sıkılmadan piyano eğitimine devam etmesi, aynı zamanda planlı şekilde eğitimin sürmesi için metotların içeriği başat rol üstlenmektedir. Bu çalışmada on yaş altı çocuklar için hazırlanmış piyano kitapları, çalma ve çalışma teknikleri açısından değil, sempozyum içeriğine de paralel olarak biçim-içerik açısından incelenmiştir. Renklerin, fotoğraf, çizim ve diğer görsel malzemenin, çocukların dikkatini çekecek açıklayıcı metinlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk piyano kitapları, Müzik eğitimi, Piyano eğitimi, Kitaplarda resim ve illüstrasyon kullanımı.

EVALUATION OF PIANO BOOKS FOR CHILDREN IN TERMS OF ILLUSTRATIONS

Prof. Dr. Feyzan GÖHER*

Abstract

Music instrument education has a great importance in the emotional and social development of children. This importance can be evaluated from various aspects such as the child's expression of feelings, high self-confidence in society, and increase in physical skills. The piano is important in terms of psycho-motor development due to the active use of both hands at the same time. Compared to other instruments, posture and grip problems are less common, and the absence of tuning problems, especially for new learners, is among the reasons why the piano is preferred for children under the age of ten. The fact that it requires a versatile coordination is one of the main reasons for the difficulties in learning, as well as improving the skills of piano players.

The method by which piano education should be given to different age groups is a matter that has been studied by many researchers. The content of the piano books is extremely important for children under the age of ten to continue their piano education without getting bored and at the

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Anabilim Dalı, feyzan_goher@yahoo.com

* Niğde Ömer Halisdemir University, Turkish Music Conservatory, Musicology Department, feyzan_goher@yahoo.com

same time to continue their education in a planned manner. In this study, piano books prepared for children under the age of ten, have been examined not in terms of playing techniques, but in terms of form-content in parallel with the content of the symposium. The importance of colors, photographs, illustrations and other visual materials and explanatory texts that will attract children's attention has been emphasized.

Keywords: Children's piano books, Music education, Piano education, Use of pictures and illustrations in books.

GİRİŞ

Okul öncesi evre, beyin gelişiminin en yoğun ve hızlı yaşandığı dönemdir. Bu dönemde çocuğun ne kadar keşfedebileceği, neler öğrenebileceği ve hangi hızla öğrenebileceği çocuğun çevresinin ne kadar destekleyici olduğuyula ve çocuğa ne gibi olanaklar sunulduğuyula yakından ilişkilidir (MEB, 2013: 10). Müzik eğitimi çocukların psiko-motor ve duygusal gelişiminde, kendilerini ifade etmelerinde, hayal güçlerinin özgürce gelişmesinde büyük bir öneme sahiptir. Macar eğitimci Kodali *“Eskiden bir çocuğun müzik eğitimi, doğumundan dokuz ay önce başlamalı diye düşünürdüm. Şimdi aynı düşüncede değilim. Çocukların müzik eğitimi annenin doğumundan dokuz ay önce başlamalı”* demektedir (Kamacıoğlu, 1993). Gerçekten de çocuğun doğru ellerde, doğru şekilde müzik eğitimi alması, onun hayatının devamını etkileyebilecek bir güce sahip olabilir.

Müzik eğitiminin önemli bir kısmını oluşturan enstrüman eğitimi, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Bu önem, çocuğun duygularını ifade etmesi, toplum içinde özgüvenini yüksek hissetmesi, fiziksel becerilerinin artması gibi çok çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Aynı anda iki elin de aktif kullanımı dolayısıyla psiko-motor gelişime büyük bir katkı sunan piyano, sürekli akort gerektirmemesi, yaylı ve üfleli çöğü çalgıya oranla entonasyon problemi olmaksızın ilk öğrenenlerin dahi temiz ses üretebilmesi, yine diğer çalgılara kıyasla duruş ve tutuş problemlerinin daha az yaşanması gibi etkenler nedeniyle, on yaş altı çocukların eğitiminde sık tercih edilen bir çalgıdır. Çok yönlü bir koordinasyon gerektirmesi, piyano çalanların yetilerini geliştirmekle beraber, öğrenim aşamasındaki güçlüklerin de temel nedenlerinden birisidir.

Piyano eğitimi özveri ve sabırla çalışma gerektiren uzun bir süreçtir. Eğitimi eğlenceli, istekli, sevimli hale getirmek (Pamukçu ve Özer, 2015: 36) bilhassa küçük yaştaki çocuklar için son derece mühimdir. Piyano eğitiminin farklı yaş gruplarına hangi yöntemler kullanılarak verilmesi gerektiği, pek çok araştırmacı tarafından üzerinde çalışılmış bir husustur. Bilhassa on yaş altı çocukların sıkılmadan piyano eğitimine devam etmesi, aynı zamanda planlı şekilde eğitimin sürmesi için kitapların, izlenen metotların içeriği başat rol üstlenmektedir.

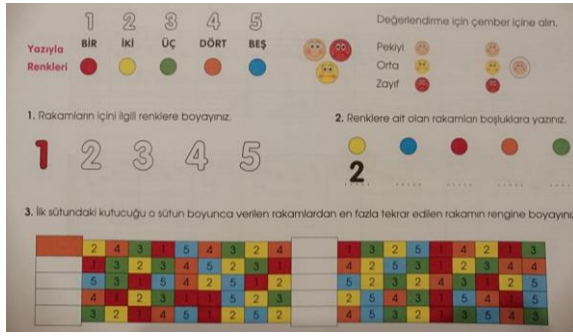
Bu çalışmada on yaş altı çocuklar için hazırlanmış piyano kitapları, çalma teknikleri açısından değil, sempozyum içeriğine de paralel olarak biçim-içerik açısından incelenmiştir. Renklerin, fotoğraf, illüstrasyon ve diğer görsel malzemenin, çocukların dikkatini çekecek açıklayıcı metinlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Piyano Eğitiminde Renk ve Görsel Kullanımına Yönelik Yaklaşımlar

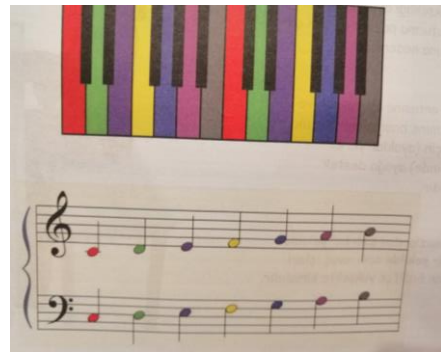
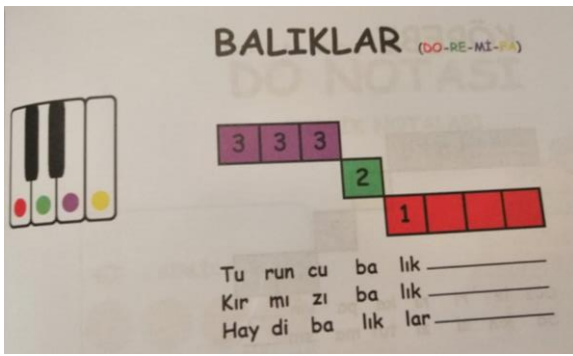
Okul öncesi müzik etkinliklerinde, çocukların kendiliğinden ortaya çıkardığı ve tekrarlamaktan hoşlandıkları şarkı söyleme, şiir, tekerleme, el çırpma, dans gibi çalışmaları temel alan Orff eğitimi (Sığırtmaç, 2005: 72), çocukların müzik yoluyla bütüncül şekilde eğitimlerine ve ebeveynin rolüne odaklanan Suzuki yöntemi, yaratıcı oyunlara ve ritmik hareketlere ağırlık veren Dalcroze yöntemi, daha çok dil ve müzik ilişkisini temel alan Kodali yöntemi gibi piyano eğitimine yardımcı olarak kullanılabilecek çeşitli yöntemlerden söz etmek mümkündür. Bu başlık altında ise daha çok renklerin, görsellerin kullanımını içeren yöntemlere değinilmiştir.

Küçük yaştaki öğrencilere piyano ile birlikte notaları ve ritmik yapıları öğretebilmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan birisi, tuşlara farklı renklerde ve her biri belli bir notayı temsil eden renkli etiketlerin yapıştırılmasıdır. Bu, bilhassa küçük yaştaki çocukların eğitiminde tercih edilmektedir. Böylece çocuk örneğin kırmızı notayı ya da rengi gördüğünde kırmızı tuşa, sarı notayı

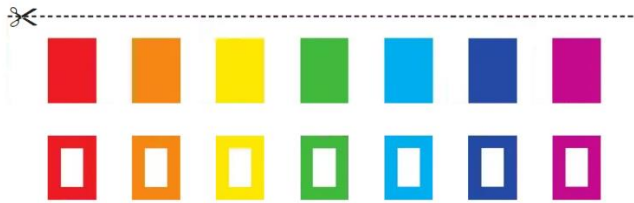
ya da rengi gördüğünde sarı tuşa basarak, doğrudan nota işaretleri ile öğrenenlere nazaran daha hızlı bir gelişme sağlar.

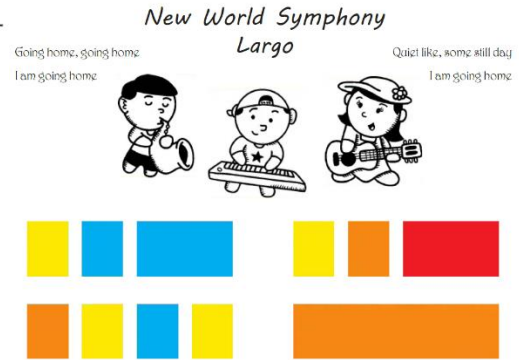
Görsel 1 ve Görsel 2. Renklerle Piyano Öğretimine Örnekler (Yavuzoğlu, 2020)

Görsel 3 ve Görsel 4. Renklerle Piyano Öğretimine Örnekler (Kamalı, 2020)

Görsel 5. (üstte) Piyano tuşlarının üzerine yapıştırılması için kitaplara eklenen etiketler

Görsel 6. (sağda) Renklere uygun şekilde çalınması istenen ölçüler ve altta açılımı (Yahyazade, 2020)

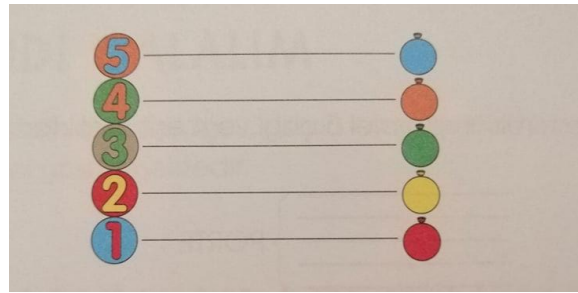
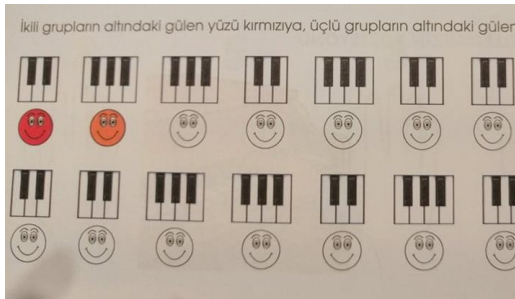
Çocuk müzik kitaplarında renkler ilgiyi arttırabilir, öğrenme sürecinde bellek ve verimlilik açısından olumlu sonuçlar sağlayabilir. Bu yöntem, notasyonun öğrenilmesi ve repertuarın akılda kalması açısından olumludur (Gregorian ve Milyartini, 2019: 166)

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere pek çok piyano kitabı, renklerle eğitim esasına uygun olarak düzenlenmiştir. “Renkli” eğitim genellikle parmak numaraları eşliğinde (başparmak için 1, işaret parmağı için 2 vb.) birlikte verilmektedir. Bu kitapların bir kısmı, içinde tuşlara yapıştırılması istenen renkli etiketlerle satılmaktadır. Bu yöntem şüphesiz ki ilk başta hızlı bir ilerleme sağlayacaktır. Renkler ve tuşların koordinesi aynı zamanda eğlencelidir. Ancak bu aşamada çok fazla kalmadan, öğrencinin piyano ve tuşlarla tanışmasını takiben, kademe kademe renklerden bağımsız olarak

notalarla çalınma geçilmelidir. Aksi takdirde tıpkı sadece parmak numaralarını ezberleyerek çalan öğrenciler gibi, küçük çocuklar da renklerle çalınma bağımlı hale gelebilir ve gelişimi yavaşlar. Bir diğer ifade ile tuşlara renkli etiketlerin yapıştırılması hızlı ve zevkli öğrenmeyi sağlaması bakımından tercih edilebilir ancak kısa bir süre sonra kademeli olarak sadece notalarla eğitime geçilmelidir. İncelenen kitaplar, genel olarak bu fikre uygun bir yaklaşım göstermişlerdir. Ancak tuşların sadece renklerle zihinde kalması aşamasına oldukça uzun bir süre ayıran kitaplar da vardır.

Yavuzoğlu (2020), *Okul Öncesi Piyano Eğitimi* adlı kitabını aynı zamanda bir boyama kitabı gibi şekillendirmiş; renkler yardımıyla öğretilecek nota, süre değeri ve diğer bilgilerin akılda kalıcılığını öğrenciye verilen boyama ödevleri ile peçinlemeye gayret etmiştir. İman (2020) da *Küçük Yaşlar İçin Piyano Metodu* başlıklı çalışmada boyama etkinliklerine yer vermiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Renkler eşliğinde yapılan eğitimde, aynı rengin birden fazla anlam içermesi, küçük çocuklar için kafa karıştırıcı olabilir. Kırmızının hem do sesini, hem de tuş gruplarını gösterir şekilde kodlanması gibi. Renklerle verilen komutlar net olmalıdır. Bir notanın simgesi olarak öğretilecek rengi içeren şekilde farklı bir rengin de kullanılması, öğrencinin algılamasını zorlaştırabilir.

Görsel 7. Tuş gruplarının renklerle ifadesi

Görsel 8. Aynı komutta birden çok rengin kullanılması

Notaların isimlerinin ve dizekteki yerlerinin öğrenilmesinde renklerden faydalandığı gibi süre değerlerini anlatmak için de renkli görseller kullanılabilir. Nitekim Görsel 6'da sunulan örnek hem renklerle notayı göstermektedir, hem de o renkle gösterilen kutucuğun uzun ya da kısa olması yoluyla süre değerlerini vermektedir.

Görsel 9. Süre değerlerinin şekillerle öğretimi (Yavuzoğlu, 2020), **Görsel 10.** (İman, 2020)

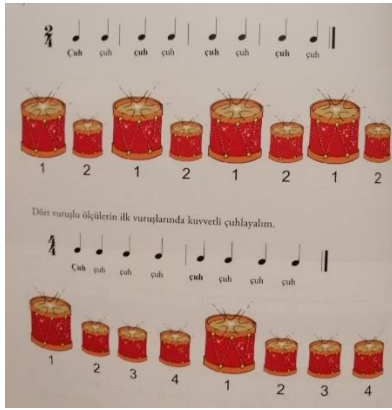
Görsel 9'da görüleceği üzere renkler, simgeledikleri notaları gösterirken, şekillerin altındaki ayaklar ise süre değerlerini öğretmeye yönelik olarak çizilmiştir. Burada, duran ayaklar, adım atanlardan iki kat daha uzun süre beklemeyi gerektirir. Eser aynı zamanda başlığına uygun şekilde

resimlendirilmiştir. Görsel 10'da ise “ses” ve “sus” komutlarının sevimli çizimler eşliğinde öğretilmesine bir örnek yer almaktadır. Ses istenen yerde hayvanların şekilleri üzerinden onların seslerinin çıkartılması istenmiştir. Eğlenceli bir oyuna dönüştürülen bu etkinlikte susulması gereken kısımlar aralara serpiştirilmiştir.

Nota adları çocuklar tarafından sevilen bir yiyecek ya da oyuncak ismi ile özdeşleştirilerek öğretilabilmektedir. Sevimli hayvan çizimlerine, çocuklar için yazılmış piyano kitaplarında çok sık yer verilmektedir.

Görsel 11. Farklı öğretici unsurların kullanımı (Çağlar, 2018)

Erken dönem piyano eğitiminde seslerin gürlekleri yani nüanslar da görseller eşliğinde çok daha kolay öğretilabilmektedir. Salih Aydoğan Hocamızın *Piyano, En İyi Dostum O* adlı kitabında kuvvetli vuruşlar büyük; zayıf vuruşlar küçük trampet şekli ile gösterilmiştir.

Görsel 12. Görsellerle Nüans Öğretimi (Aydoğan, 2016)

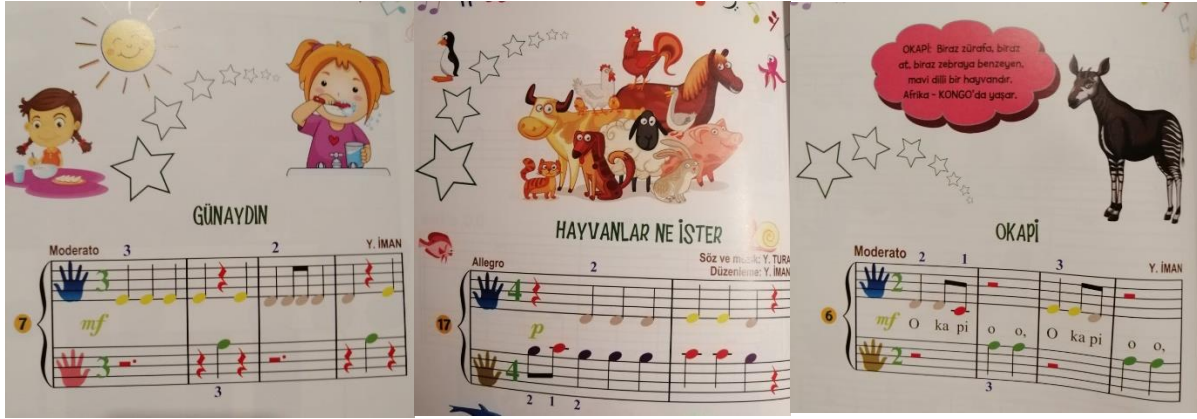

Seslerin hareketlerini (iniş-çıkış) görseller yardımıyla netleştirmek, piyano kitaplarında tercih edilebilen bir yaklaşımdır.

Görsel 13. Seslerin çıkışına eşlik eden merdiven çıkan çocuklar (Tanman, 2016)

Çocukların ilgisini çekmek için piyano kitaplarının kapaklarında ve içinde renkli görsellerin kullanımı gün geçtikçe artmıştır. Bu şüphesiz doğru bir yaklaşımdır. Esere verilen isim ile (örneğin minik tavşan) kullanılan görselin uyumu da önemlidir. Eserin de bu ad ve resimle uyumlu olması (örneğin tavşan zıplaması gibi staccato -kısa kesik çalışlar- çalım içeren etüt) bütüncül bir anlayış için daha da faydalı olacaktır.

Doğru oturuş ve doğru el pozisyonlarının görseller eşliğinde sunulması, sözle anlatılmaya çalışılmasından çok daha etkilidir. Çocuklara yönelik olsun olmasın pek çok piyano kitabında buna ilişkin fotoğraf ya da çizimler yer almaktadır. Çocuk şarkılarında olduğu gibi çocuklar için yazılmış piyano eserlerinde de doğru alışkanlıkları geliştirmeye (temizlik, saygı, sevgi gibi) yönelik başlıklara ve bu başlıklarla uyumlu çizimlere sık rastlanmaktadır. Eğitim fakültesi / enstitüsü kökenli piyano metodu yazarlarınca bu uygulamalar daha sık tercih edilmektedir.

Görsel Grubu 14. Konusu açısından eğitici nitelikli parçalara örnekler (İman, 2020)

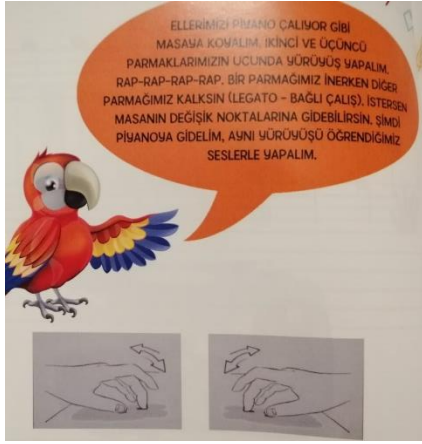
Piyano parçaları ile sadece müzik bilgilerinin değil, kimi zaman genel bilgilerin de verildiği görülebilir. Örneğin Görsel Grubu 14'te sağda, okapinin nasıl bir hayvan olduğu bilgilendirme notu ile anlatılmış, hayvanın çizimine yer verilmiş, renkler eşliğinde okapi adını taşıyan piyano parçası sunulmuştur.

Piyano kitaplarında, etüdün adına ve içeriğine yönelik olarak kısa açıklama metinleri yer alabilmektedir. Okul öncesi çocuklarda ailesi ya da öğretmeni tarafından okunabilecek bu kısa metinler, açıklayıcılıkları, dikkat çekmeleri açısından önemlidir (bkz. Görsel 16). Bununla birlikte bazı piyano kitaplarında uzun hikayeler yer almıştır. Hikayedeki kahramanların başından geçenler daha sonra küçük piyano parçaları ile bağlantılı şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Hikayelerde kullanılan kelimelerin ve yazı dilinin seçiminde, hitap edilen yaş grubunun göz önünde tutulması önemlidir. Bu şekilde yazılı ve müzikli hayal gücünün işbirliği gelişecek; çocuğun müzikal ve genel gelişimi son derece olumlu yönde etkilenecektir.

Örneğin Aydoğan (2016), piyano kitabının başında hikayesini anlatmaya başladığı korkuluk Pino'yu kitap boyunca ara ara görseller, küçük hikayeler eşliğinde sunmaya devam etmiştir. Kitabın kahramanı Kıvanç ve Pino'nun resimli hikayeleri, piyano parçalarının daha istekli şekilde çalınmasını sağlamak üzere işlenmiştir.

Görsel Grubu 15. Uzun-kısa metinler ve hikayeli görsellerin kullanımı (Aydoğan, 2016)

Metot eğitimi boyunca yol gösteren çizgi kahramanın, piyano çalmasına ilişkin bilgileri aktarması; okul öncesi dönem için bu bilgilerin öğretmen ya da ebeveyn tarafından çocuğa okunması, bilgilerin akılda kalıcılığı açısından faydalı olacaktır.

Görsel 16. İman'ın Piyano Metodunda yol gösteren kuşlardan olan Bay Gaga (İman, 2020)

Kitabın ve dolayısıyla içindekilerin sahiplenilmesi ve sevilmesi için sevimli bir isim yazma etiketinin eklenmesi, öğrenciyi teşvik edecektir.

Görsel 17. Kitap girişindeki isim etiketi (Özer, 2020).

Jeu Yeon Ryu tarafından gerçekleştirilen erken dönem piyano eğitimine yönelik doktora tezinde (2017: 108), piyano eğitimi sürecinde, çizimlerin, hikayelerin, sohbetlerin, şarkı söylemenin ve doğaçlamaların son derece önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Küçük yaşta piyano öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmalarda, öğrencilere müzik yoluyla hissettikleri çağrışımları çizmeleri istenmiştir. Çocuklar bu şekilde kendileri için anlamlı olan deneyimleri, fikirleri, duygularını müzik vasıtasıyla keşfetme ve ifade etme imkanı kazanmışlardır. Bunlar bir anlamda “kendini keşfetme oyunları”dır.

Görsel Grubu 18. Piyano eğitiminde çizim yaptırma (Ryu, 2017: 96,98)

Notaları, deneyimleri, müziğin hissettirdiklerini çizimler yoluyla aktarmak, çocuğun psikolojik gelişimi açısından çok faydalı bir süreçtir. Sanat dalları arasındaki iletişimin erken yaşlarda beyinlerde canlandırılması ve bütüncül eğitim açısından da bu yaklaşım son derece faydalıdır.

Piyano kitaplarının genel müzik terminolojisi ile birlikte, bilhassa çocuklar söz konusu olduğunda, dinleme, yaratma, hareket etme, şarkı söyleme gibi etkinlikleri de içermesi kritik öneme sahiptir (Thomas-Lee, 2003: 223-225). Resmin müzikal yaratıcılıktaki önemi, P. Thomas- Lee tarafından hikayeli anlatıma, doğaçlamaya imkan tanıyan “Bir Resim Çal” etkinliği ile vurgulanmıştır. Burada öğrenci gördüğü bir resmin hikayesini, ona hissettirdiklerini piyanoda doğaçlama yaparak, müzikle anlatmaktadır.

Genel hatları ile bakıldığında (ki bu konuda geniş çaplı bir çalışma yapılması önerilebilir) 2000 yılı öncesi ve sonrasındaki piyano kitapları karşılaştırıldığında, görsellerin seçimi konusundaki titizlik, renkli görsellerin kullanımı, farklı kazanımların verilebilmesi için renkler ve görsellerden faydalanılması konularında olumlu bir gelişme olduğu ifade edilebilir.

Kimi kitaplarda kullanılan karakterlerin hemen hepsinin çok yakın yüz hatları ile çizildiği görülebilir. Bu durum, görsellerin çekiciliğinin kaybolmasını sağlayabilir. Etüdün ismi ile alakası olmayan görsellere de yer verilebilmektedir. İlgisiz görsel kullanımı, amaçtan uzaklaşılmasına, çocuğun dikkatinin kaybolmasına yol açabilir.

İncelenen bazı piyano kitapları, kitap sona erdiğinde öğretmen tarafından öğrenciye verilebilecek diploma benzeri bir kısımla sona ermektedir. Çocuğun isminin yazıldığı bu diploma, teşvik edici bir uygulamadır. Ancak burada kullanılan görselin sadece erkek çocuk çizimi ile verilmesi bir eleştiri olarak ifade edilebilir. Kız öğrenciler, kendilerini özdeşleştirebilecekleri bir çizim arayabilirler. Benzeri durum, tersi için de geçerlidir. Kitapların içindeki çizimlerde de hem kız hem de erkek çocukların dikkate alınması önemlidir.

Sonuç

Bireyin tüm hayatını etkileyen okul öncesi piyano eğitiminde, çocuğun yaşına uygun, ilgi çekici görsellerin kullanılması gün geçtikçe yaygınlaşan ve olumlu etkiler doğuran bir uygulamadır. Görsel seçimleri genellikle piyano parçasının adı ile uyumlu seçilmektedir. Renklerle piyano eğitimi çocuğun dikkatini çekmek ve hızlı bir gelişim sağlamak için sık kullanılmaktadır. Bu uygulamada çok uzun süre kalınmaması ve renklerin zihinde kalıcılığı, eğlendiriciliği, farklı görsellere kanalize edilerek adım adım nota ile çalma geçilmesi önerilebilir. Renkler, sadece nota adlarını öğretmede değil, notaların dizek üzerindeki yerlerini, süre değerlerini öğretmek için de kullanılabilir. Seslerin hareketleri (iniş-çıkış vb) ve nüanslar, görsellerin akılda kalan mesajları ile daha çabuk kavranabilmektedir. Erken döneme özgü piyano kitaplarında kimi zaman tek bir çizgi kahramanın maceraları üzerinden eğitim sürdürülmektedir. Çocukların çizgi karakterlere duydukları ilgi, bir karaktere kendilerini yakın hissetmeleri açısından bu yaklaşım olumlu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca etütlerle bağlantılı hikayelerin veya kısa açıklamaların kullanımı da önemli bir uyarandır. Bir eserin adı ve içeriği ile kullanılan görsel ve metinlerin uyumu, piyano eğitimini son derece olumlu etkiler.

Bazı kitaplarda sürekli aynı yüz hatlarına sahip karakterlerin kullanılması; içerik ile uyumsuz çizimlere yer verilmesi; kız-erkek çocuk çiziminin eşit kullanımının göz ardı edilmesi gibi durumlar saptanmıştır. İlgisiz görsel kullanımı, amaçtan uzaklaşılmasına, çocuğun dikkatinin kaybolmasına yol açabilir. Eserlere eşlik eden açıklama veya hikayelerin hitap edilen yaş grubu göz önünde tutularak değerlendirilmesi önem taşıyacaktır.

Notaların, günlük deneyimlerin, müziğin hissettirdiklerini çocuğun renkli boyalarla çizmesini istemek (*müzikten resme yöntemi*) veya bir resmin onda hissettirdiklerini müzikle piyano çalarak anlatmasını istemek (*resimden müziğe yöntemi*), çok yönlü ve özgür eğitime imkân tanıyabilir. Bu yaklaşımlar, sanat dalları arasındaki iletişimin erken yaşlarda beyinlerde canlandırılması ve bütüncül eğitim açısından son derece faydalıdır. Piyano kitaplarında mümkün olduğunca çok duyu organına ve duyguya hitap eden etkinliklere yer vermek, eğitim ve psikolojik gelişim açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Aydoğan, Salih (2016), *Piyano – En İyi Dostum O*, Ankara: Arkadaş Yay.

- Gregorian Sanctus ve Rita Milyartini (2019). “Color Usage Study in Poco Piano Book for Beginner Young Children”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, C. 419, *2nd International Conference on Arts and Design Education (ICADE 2019)*, s.163-166.
- İman, Yalçın (2020). *Küçük Yaşlar İçin Piyano Metodu*, Ankara: Arkadaş Yay.
- Kamacıoğlu, F. (1993). “Eğitim Müziği ve Kodaly Metodu”, *1. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu*, Trabzon.
- Kamalı, Ceren (2020). *Renkli Notalarla Piyano Öğrenelim*, Konya: Eğitim Yay.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*, Ankara: MEB Basımevi.
- Özer, Burcu (2020). *Neşeli Notalar – 4 El Piyano Kitabı*, Konya: Eğitim Yay.
- Pamukçu S. Sena ve Mehmet Can Özer (2015). “Çocuklarda Piyano Başlangıç Yaşı Müzik Eğitiminde Kullanılan Yöntemlerin Değerlendirilmesi”, *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, S.7, s.29-38.
- Ryu, Jee Yeon (2017). *Exploring Music And Piano Playing With Young Children: A Piano Teacher's Pedagogical Stories*, Doktora Tezi, British Colombia Üniversitesi.
- Sığırtmaç, Ayperi Dikici (2005). *Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi*, İstanbul: Kare Yay.
- Tanman, C. Levent (2016). *Piyano Eğitimi Kitabı – 1*, İstanbul: Ultra Grafik Matbaa.
- Thomas-Lee, Paula M (2003). *Piano Pedagogy For Four- And Five-Year-Olds: An Analysis Of Selected Piano Methods For Teaching Preschool Children*, Georgia Üniversitesi, Atina.
- Yahyazade Saeed (2020). *My First Piano*, Hamrah Music.
- Yavuzoğlu, Nail (2020). *Okul Öncesi Piyano Eğitimi 5-7 Yaş*, İstanbul: İnkılap Yay.

SELAMİ MÜNİR YURDATAP'IN "ZIP ZIP HASAN" RESİMLİ ÇOCUK ROMANLARINDA GÖRSEL ÖGELER¹

Necle Gül ERCAN*

Özet

Doğduğu andan itibaren dünya ile etkileşim hâlinde olan çocuk, öğrenme ve keşfetme arzusu ile çevresini tanır. Çocuğun çevresini tanıma sürecinde onu doğrudan etkileyen birçok etken vardır. Bunlardan biri de resimli çocuk kitaplarıdır. Resimli çocuk kitapları, çocuğun hem bedensel hem de fiziksel gelişimine etki ederek onları hayali bir dünyada yolculuğa çıkarır. Böylece çocuklar farklı bir pencereden hayata bakarlar. Resimli çocuk kitapları aracılığıyla çocuk düşünmeye ve sorgulamaya başlar. Çocukların çevreyi ve dünyayı keşfetmesine katkı sağlayan resimli çocuk kitabı yazarlarından biri de Selami Münir Yurdatap'tır. Yurdatap, resimli roman serisi olarak adlandırdığı *Zip Zip Hasan* adlı çocuk kitaplarında görsel öğelerden faydalanmıştır. Bu çalışmada, *Zip Zip Hasan* resimli roman serisinde yer alan görsel öğelerin içerik uyumu ve nitelikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, resimli çocuk kitabı, Selami Münir Yurdatap, *Zip Zip Hasan*, görsel öge.

VISUAL ELEMENTS IN SELAMİ MÜNİR YURDATAP'S "ZIP ZIP HASAN" ILLUSTRATED-CHILDREN'S NOVELS

Abstract

The child, who is in interacts with the world from the moment he is born, knows his environment with the desire to learn and discover. There are many factors that directly affect the child in the process of recognizing his environment. One of them is children's illustrated books. Illustrated children's books influence both the physical and physically development of the child, taking them on a journey through an imaginary world. So children look at life through a different window. Through illustrated children's books, the child begins to think and question. Selami Münir Yurdatap is one of the authors of the illustrated children's book that contributes to children's exploration of the environment and the world. Yurdatap has benefited from visual elements in children's books called *Zip Zip Hasan*, which he calls as a series of illustrated novels. In this study, the content harmony and qualities of the visual elements in the *Zip Zip Hasan* illustrated novel series were examined.

Keyword: children's literature, illustrated children's book, Selami Münir Yurdatap, *Zip Zip Hasan*, visual element.

Giriş

Çocuk ve edebiyat birbirinden farklı derin anlamlar içeren iki kavramdır. Bu iki kavramın birbiriyle ilişkisi çocuğun dünyaya gelmesiyle başlar. Çocuk dünyaya geldikten sonra çevresiyle etkileşime geçer. Böylece çocuk dil ile tanışır ve içerisinde bulunduğu kültürün dil yapısını ailesinden öğrenir. Çocuk bir süre sonra kendini hazır hissettiği zaman sesler çıkarmaya ve dili kullanmaya başlar.

¹ Bu çalışma "Selami Münir Yurdatap ve Halk Bilimi" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, neclaguleran@outlook.com

Bu süreçte çocuğun dinlediği ilk edebî metinler ninniler, öyküler ve masallardır (Bilgin, 2011: 2). Çocuğun gelişiminde etkili olan bu ürünler çocuk edebiyatının önemli malzemeleri olarak kabul edilir.

Sever çocuk edebiyatını: “erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adı” olarak tanımlar (Sever, 2021: 17). Bu kavram *çocuğa göre, çocuk için, çocuk duyarlılığı* biçiminde de adlandırılır (Yalçın-Aytaç, 2016: 16). Çocuk edebiyatı, günümüzde niteliğini arttırarak gelişmekte ve değişmektedir. Çocuk edebiyatının önemli işlevlerinden biri de çocuğun her anlamda gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişim ve değişim neticesinde çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimine katkı sağlayan çocuk kitapları ortaya çıkar. Çocuğun sürekli değişen ve gelişen bir varlık olmasında resimli çocuk kitaplarının yeri de azımsanmayacak ölçüdedir.

Bunun yanı sıra resimli çocuk kitapları, çocukların okumaya başlamasına ve okuma beceresinin gelişmesine de yardımcı olurlar. Ayrıca bu kitaplar çocukların sözcük dağarcığının gelişmesine de katkıda bulunduğu gibi kitaplarda bulunan görsel öğeler, çocuğun çağrışım ve karşılaştırma yapmasına olanak verir (Yalçın-Aytaç, 2016: 55). Bu bağlamda çocuk, kitaplarda bulunan görsel öğeler aracılığıyla düşünme, yorumlama ve sorgulama yetileri elde eder.

Çocuk kitaplarında karşılaştığımız resimleme ya da illüstrasyon metin, sözel unsurları görsel olarak betimleyen ya da yorumlayan unsurlar olarak tanımlanır. Kitaplarda yer alan resimler, metinde anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin görsel olarak yansımasıdır (Bilgin, 2011: 52). Bu şekilde metne yansıyan görsel öğeleri çocuk somutlaştırarak zihninde canlandırır. Bu noktada çocuk kitapları resimlenirken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar ortaya çıkar:

1- Nitelikli bir resimleme için çizer metni iyi anlamalı, mekânı ve figürleri ona göre oluşturmalıdır.

2-Çizer, çocuk dünyasına yakın bir sanatçı duyarlılığına sahip olmalı ve yalın bir anlatımla çocuğun görsel eğitimine katkıda bulunan, sanat değeri taşıyan eserler oluşturmalıdır.

3-Resimler çocuklara yeni yaşantılar, yeni bilgiler, yeni değerlendirmeler verebilmeli ve çocukların yaratıcı gücünü göz önüne almalıdır.

4-Çocuk kitaplarındaki renklere dikkat edilmeli, okuyucunun beş duyusunu harekete geçirecek renkler seçilmelidir.

5-Kitaplarda resimlerin yerleştirilmesi, satır arası boşlukların ayarlanması ve sayfa düzenine dikkat edilmesi gerekir. Yazı ile metin bütünleşmelidir (Bilgin, 2011: 52-53).

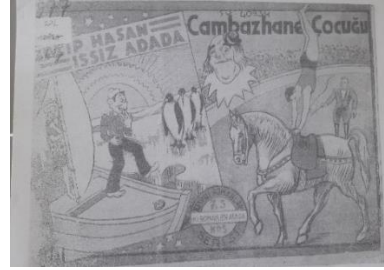
Karatay’a göre ise görseller çocuğun yaratıcılık yeteneğini etkilediği gibi bu yeteneğin gelişimine de katkı sağlar. Günümüzde görsel öğeler hemen her alanda kullanılmaktadır. Bundan dolayı görseller, çocuğun görsel okuryazarlık gelişiminde ve temel okuryazarlık eğitiminde önemli bir yere sahiptir (Karatay, 2011: 78).

Çocukların yaşamı, insanı tanımları ve öğrenmelerine yardımcı olan resimli çocuk kitapları aynı zamanda çocuklara estetik zevk kazandıran bir uyarandır (Sever, 2021: 166). Resimli çocuk kitaplarında bulunan görsel öğeler metni açıklayıcı, yorumlayıcı, eğlendirici ve güldürücü olmalıdır. Ayrıca resim ve metin uyumu da oldukça önemlidir.

Bu hususlar göz önünde bulundurarak resimli roman serisi yazarı Selami Münir Yurdatap’ın *Zıp Zıp Hasan’ın Serüvenleri* adlı kitaplarında yer alan görsel öğelerin verilen içerik ile uyumlu olup olmadığı ve metinde yer alan resimlerin nitelikleri hakkında bilgi vereceğiz. Yurdatap’ın *Zıp Zıp Hasan’ın Serüvenleri* adı altında topladığı “*Zıp Zıp Hasan Gemici, Zıp Zıp Hasan İzmir Fuarında, Zıp Zıp Hasan Fener Stadyomunda Zıp Zıp Hasan Avcı, Nasrettin Hoca ile Zıp Zıp Hasan, Zıp Zıp Hasan Issız Adada, Zıp Zıp Hasan Polis Hafiyesi ve Zıp Zıp Hasan’ın Gülünç Fıkraları*” resimli roman serisinde görsel öğeler oldukça fazladır.

Dünyayı dolaşarak maceralar yaşayan Zıp Zıp Hasan’ın yaşadıklarını 1940’lı yıllarda oluşturan Selami Münir Yurdatap, bu maceraları on beş günde bir tefrika ederek yayımlar (Çetindaş, 2020: 1). Bu kitaplarda iki farklı roman bir aradadır. Bundan dolayı da kitapların kapaklarında iki

farklı görsel yer almaktadır. Kapaklarda yer alan resimler, çocukların ilgisini çeken görsellerdir. *Zıp Zıp Hasan Gemici*, *Zıp Zıp Hasan Issız Adada* kitaplarının kapaklarındaki görseller eğlendirici ve merak uyandırıcı resimlerdir.

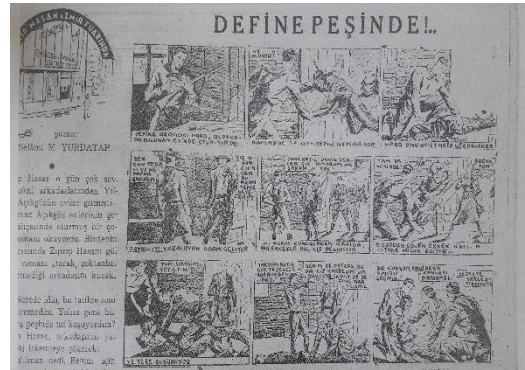

Yurdatap, Zıp Zıp Hasan'ın yaşadığı maceraları gözler önüne sermek için kitabın adıyla uyumlu görseller kullanmıştır. *Zıp Zıp Hasan Gemici* kitabının kapağında yer alan resimler, romanda anlatılan olayı destekler niteliktedir. Kitabın kapağında Kara Kaptan, Aşçı Çınçak, Zıp Zıp Hasan, güzel bir kadın, fil ve diğer hayvanların mimikleri karşımıza çıkar. *Zıp Zıp Hasan Issız Adada* kitabında da Zıp Zıp Hasan karakteri, Zıp Zıp Hasan'ın kız arkadaşı ve penguenlerin resmi yer alır. Yazarın kapaklarda dikkat çekici görsellere yer vermesinin nedenini ise çocukların dağınık olan ilgilerini bir noktada toplamaya çalışmak şeklinde açıklamak mümkündür.

Bahsini ettiğimiz ilgili kitapların her biri iki romandan oluşmaktadır. İlk roman Zıp Zıp Hasan'ın maceralarından oluşurken ikinci romanda ise Amerikalı kovboylar ve define avcılarıyla ilgili öyküler yer alır. Bu kitapların bir diğer özelliği ise kitapların son kısmında küçük hikâye ve bilmeceler adlı bölümlerin yer almasıdır. Yurdatap, kitabın içeriğini her sayıda farklı bir şekilde okuyucuya sunar. Yazar, resimli roman serisi olan Zıp Zıp Hasan'ın maceralarını bir sayıda görsel öğelerle anlatırken (Resim 1) diğer sayfalarda Amerikalı kovboyların öykülerine yer verir. Bir sonraki sayıda ise Amerikalı kovboyların serüvenlerini çizgi roman olarak anlatırken (Resim 2) Zıp Zıp Hasan'ın maceraları sayfanın kenarında metin olarak yer alır.

Resim 1

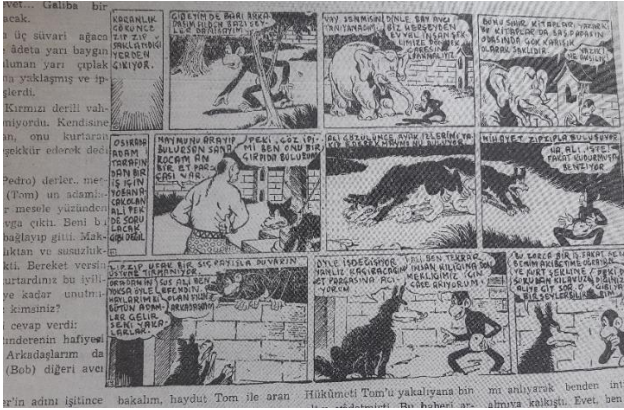
Resim 2

Zıp Zıp Hasan İzmir Fuarında, *Zıp Zıp Hasan Fener Stadyomunda*, *Zıp Zıp Hasan Polis Hafiyesi* ve *Zıp Zıp Hasan'ın Gülinç Fıkraları* adlı kitaplarında Yurdatap, anlattığı olaylar ile ilgili resimleri metnin başında ya da birkaç sayfa sonrasında uygun yerlere yerleştirmiştir. Kitaplar içerisinde ise sadece *Nasrettin Hoca ile Zıp Zıp Hasan* kitabında çizerin adı yer almaktadır.

Zıp Zıp Hasan İzmir Fuarında ve *Zıp Zıp Hasan Fener Stadyomunda* adlı kitaplarda yazı ile anlatılan olayların ilgili görsellerle aynı sayfada yer almaması yazarın okuyucunun anlatılan olayı zihninde canlandırmasını amaçlamasından kaynaklanmaktadır.

Zıp Zıp Hasan'ın dünyayı dolaşmak için çıktığı yolculukta başından geçenlerin anlatıldığı *Zıp Zıp Hasan'ın Serüvenleri* adlı kitapta sihir yoluyla hayvana dönüşen Ali, Avcı ve Zıp Zıp Hasan'ın çizimleri özgündür.

Metin içerisinde karşılaştığımız Papaz, Ali'yi file, Avcı'yı köpeğe ve Zıp Zıp Hasan'ı ise maymuna dönüştürmüştür. Kahramanların sihirle başka bir varlığa dönüştürülmesi görsel öğelerle okuyucuya aktarılmıştır. Yurdatap, bu şekilde kelimelerle aktarılamayan durumları görsel öğeler kullanarak çocuklara iletir. Böylece resimlerle iletişime geçen çocuk kendi dünyasında yeni anlamlar yaratabilir.

Resimli roman serisinde yazarın kahramanın başından geçen olağanüstü olayları resimlendirmesi de ilgi çekicidir. Zıp Zıp Hasan zor durumda olan Buda'nın adamının hayatını kurtarır. Buda'nın adamı, Zıp Zıp Hasan'a bir gerdanlık hediye eder. Zor durumda kaldığı zaman bu gerdanlıktan bir boncuğu havaya atmasını söyler. Metinde yine Buda'nın adamı olan Altes, Zıp Zıp Hasan'a sihirli bir manto vererek istediklerini yaptırmaya çalışır.

Zıp Zıp Hasan Gemici adlı resimli romanda okuyucuların cevaplaması için de sorular sorulduğunu da görmekteyiz. Yazar burada çocuğun düşünmesini ve sorgulamasını arzu etmektedir.

Zıp Zıp Hasan'ın Serüvenleri ve *Zıp Zıp Hasan Gemici* kitaplarında görsel öğelerin çizerleri farklı olduğu için Zıp Zıp Hasan karakterinin çizimi de farklılık göstermektedir. Resimlerin farklılık göstermesi çocuğun hayal gücünde iki farklı karakter yaratabilir.

Yurdatap'ın tam resimli roman serisi içerisinde *Zıp Zıp Hasan'ın Serüvenlerinin* anlatıldığı kitaplarda, görsel öğelerin çizeri karakalem çizim yapmıştır. Kitaplarda yer alan resimlerde çizer, çok ince ayrıntılara yer vermiştir. Resimler, metinde anlatılan olayın zihinde canlanmasını sağlayacak niteliktedir. Yurdatap, metinde yer alan karakterlerin duygu durumlarını mimiklerle görsellere yansıtmıştır. Metinde anlatılan olay ile resimler içerik açısından da uygundur. Resimler çerçeve içerisinde ve Yurdatap, metindeki kahramanların konuşmalarını da çerçeve içerisinde vermiştir. Yazar, resimlemede ayrıntılara dikkat ederek çizimlerde farklı yüzler tercih etmiştir. Karakterlerin çizimlerinin farklı olması yazarın özgün olduğunun göstergesidir.

Sonuç

Selami Münir Yurdatap'ın resimli çocuk romanları değerlendirilirken kitaplarda yer alan görsel öğelerin nitelikleri ve içerik uyumu dikkate alarak sekiz kitabı incelenmiştir. Yazar, resimli çocuk romanlarında metin kadar çocuğun ufkunu genişleten görseller kullanarak nitelikli resimler tercih etmiştir. Kitaplardaki resimler işlenen konu, olay ve ana fikri ortaya koymaktadır. Metinlerde anlatılan olaylar ile görsel öğeler uyumludur. Yurdatap, basit ve konuya uygun görseller kullanmıştır. Yazar, Zıp Zıp Hasan'ın yaşadığı her olayı görsel öğelerle okuyucuya yansıtmıştır.

Yurdatap, sekiz kitabın tümünde ön kapak resimlemesi yapmıştır. Resimlemeler de metinde anlatılan olayı yansıtmıştır. Kitapların eleştirebileceğimiz tek yönü ise yazarın görsel öğeleri ve metni tek renk kullanarak çizmesi ve yazmasıdır. Bu durumun nedenini yazarın yaşadığı dönemin şartlarına ayak uydurarak –matbuatın çok gelişmemesi ve yazarların okuyucu üzerinde etkili olan görsel öğelerden yararlandığını söyleyebiliriz.

Yurdatap'ın resimli roman serisinin metin kısımlarında çocukların anlamını bilmediği kelimeler de bulunur. Yazar, sözcüklerle anlatılan bu kısımları görsel öğelerle bütünleyerek çocuğun anlam dünyasını canlı tutmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

BİLGİN, Handegül (2011), *5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik 1990-2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Kitapların Çocuğa Görelik Kavramına Göre İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÇETİNDAS, Dilek (2020), *Selami Münir Yurdatap Maddesi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selami-munir-yurdatap>.

KARATAY, Halit (2011), *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınlar: Ankara.

SEVER, Mustafa (2021), *Çocuk ve Edebiyat*, Tudem: İzmir.

YALÇIN, Alemdar – AYTAŞ, Gıyasettin (2016), *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları: Ankara.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Bay Tekinin Oğlu-Zıp Zıp Hasan Fener Stadyomunda*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Esrarengiz Taş-Zıp Zıp Hasan'ın Gülünç Fıkraları*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Tahta Çocuk ile Sihirbaz Kadın-Zıp Zıp Hasan Polis Hafiyesi*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Yetkinin İntikamı-Zıp Zıp Hasan Avcı*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Zıp Zıp Hasan Gemici-Merih Yıldızının Esrarı*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Zıp Zıp Hasan İssız Adada-Cambazhane Çocuğu*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Zıp Zıp Hasan İzmir Fuarında-Define Peşinde*, Sertel Basımevi: İstanbul.

YURDATAP, Selami Münir (1941), *Zıp Zıp Hasan'ın Serüvenleri-Altın Derenin Hafiyesi*, Sertel Basımevi: İstanbul.

ÖZEL EĞİTİM ÇOCUK' SÜRELİ YAYININDA YER ALAN MASALLARIN GÖRSELLİK VE ANTİTORİTER ANLATIM BAĞLAMINDA ELE ALINMASI

Bircan DAĞDELEN*

Özet

Çocuk edebiyatı sahasında yazılan edebî türler biçim ve içerik bakımından belli başlı özelliklere dikkat edilerek oluşturulmaktadır. Çocuk edebiyatı türlerinde biçim yönünden dikkat edilmesi gereken en önemli özelliklerden biri görsellik; içerik bakımından dikkat edilmesi gereken en önemli nitelik ise antiotoriter anlatımdır. Görsel unsur, metnin içeriğindeki bilgiler doğrultusunda çizgilerin ve renklerin bir araya gelerek anlam kazanmasıdır. Antiotoriter anlatım ise, genel anlamda yazarın anlatım biçimini ifade etmektedir. Yazarın kendi düşüncelerini okura benimsetmediği, taraflı bir şekilde yönlendirmediği aksine okuru düşünmeye yönelttiği, olayların sonucundaki çıkarımı çocuklara bıraktığı bir anlatım tarzıdır.

Özel Eğitim Çocuk süreli yayını, özel gereksinimli bireylere yönelik olarak 2020 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Bu süreli yayın ilkbahar, yaz, sonbahar, kış şeklinde mevsimsel olarak yayımlanmıştır. Yılda dört kere yayımlanan çocuk dergisinin içeriğinde farklı edebî türlere yer verilmiş ve görsel unsurlarla edebî türler desteklenerek dergiye canlılık katılmıştır.

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayını doküman olarak incelenmiş; veriler ise betimsel analizle elde edilerek açıklanmıştır. Araştırmanın evrenini *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayını, örneklemi ise bu süreli yayında yer alan masallar oluşturmaktadır. Bu çalışmada araştırmanın örneklemi oluşturan masallar, çocuk edebiyatının temel özelliklerinden olan görsellik ve antiotoriter anlatım bağlamında incelenerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsellik, antiotoriter anlatım, *Özel Eğitim Çocuk* dergisi.

ANALYSIS OF THE TALES IN 'ÖZEL EĞİTİM ÇOCUK' SERIAL PUBLICATION WITHIN THE CONTEXT OF VISUALITY AND ANTIAUTORITER EXPRESSION

Abstract

Literary genres written in the field of children's literature are formed by paying attention to certain features in terms of form and content. One of the most important features to be considered in terms of form in children's literature genres is visuality; The most important feature to be considered in terms of content is the anti-authoritarian expression. The visual element is the combination of lines and colors in line with the information in the text and gaining meaning. Anti-authoritarian expression, on the other hand, refers to the author's style of expression in general. It is a style of expression in which the author does not impose his own thoughts on the reader, does not direct them in a biased way, on the contrary, directs the reader to think, and leaves the inferences of the events to the children.

Özel Eğitim Çocuk periodical began to be published in 2020 for individuals with special needs. This periodical is published seasonally in the form of spring, summer, autumn and winter. Different literary genres were included in the content of the children's magazine, which was published four times a year, and literary genres were supported with visual elements, adding vitality to the magazine.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, bircanbircan048@gmail.com

In the research, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. In the study, *Özel Eğitim Çocuk* periodical was examined as a document; data were obtained and explained by descriptive analysis. The universe of the research is *Özel Eğitim Çocuk* periodical, and the sample is the tales in this periodical. In this study, the tales that constitute the sample of the research were analyzed and interpreted in the context of visuality and anti-authoritarian expression, which are the main features of children's literature.

Keywords: Visuality, anti-authoritarian expression, *Özel Eğitim Çocuk* magazine.

'Özel Eğitim Çocuk' Süreli Yayınında Yer Alan Masalların Görsellik ve Antiautoriter Anlatım Bağlamında Ele Alınması

Giriş

a) Çocuk Edebiyatında Görsellik ve Antiautoriter Anlatım

Çocuk edebiyatı, çocuğun ilişkilerini düzenleyen yaş grubuna göre, duygu ve düşüncelerini eksiksiz olarak anlatmasını amaç edinen bir edebî türdür (Yalçın&Aytaş, 2017:21). Çocuklara yönelik olarak hazırlanan çocuk edebiyatı, bünyesinde çeşitli ve farklı edebî türleri barındırmaktadır. Çiçek'e göre "çocuk yazını deyiminin kapsamına, masallar, efsaneler, romanlar, öyküler, şiirler, anılar, oyunlar, çocuk dergileri, gazeteleri, ansiklopedileri, antolojileri vs. girer" (Çiçek, 2017:18). Birbirinden farklı olan bu türler, çocukların fiziksel ve ruhsal anlamdaki gelişim özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıyla oluşturulmaktadır.

Çocuğun yaşamsal gereksinimlerinin karşılanması, çevresindeki uyaranların niteliği, kendini özgürce gerçekleştirmeye dönük ortamların varlığı, onun gelişimini etkileyen temel değişkenlerdir (Sever, 2013:41). Gelişim süreçleri çocuk edebiyatında tür ilişkilerini de biçimlemektedir (Güleryüz, 2013:282). Edebî metinlerde biçim ve içerik, bir elmanın iki yarısını ifade etmektedir. Biri olmadan diğeri eksik ve anlamsız olmaktadır. Biçim, genel anlamda edebî türlerin dış yapısının şekil, boyut, yazı, punto, kâğıt, resim, cilt açısından niteliklerini belirtirken; içerik ise metinlerin dil, üslup, konu, tema, karakter yönünden özelliklerini belirtmektedir. Bu nedenle "çocuğa özgü kitapların dış kapağından rengine, kullanılan kâğıdın kalitesine, resimlemelerin içerikle uyumuna, karakterlerin boyutlarına kadar her şeyiyle çocukların ilgisine uygun ölçü ve formatta olmalıdır" (Aytekin, 2016:57).

Çocuk edebiyatında yer alan süreli yayınlar, çocukların sevdiği ve zevkle okuduğu edebî türlerden biri olmuştur. "Çocuklar için hazırlanan gazete ve dergiler her dönemde bu yaş grubunun ilgisini çekmiştir" (Temizyürek vd, 2016:219). Çocukların ilgisi, algısı, zevki ve bireysel farklılıkları göz önüne alınarak hazırlanan süreli yayınlar, hem şekil bakımından hem de içeriğinde yer verilen edebî türler açısından çocukların duygu ve düşüncelerine uygun olarak yayımlanmaktadır.

Çocuk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi süreli yayınların hazırlanma aşamasında da hem şekil hem de içerik yönünden dikkat edilmesi gereken özellikler bulunmaktadır. Biçim bakımından dikkat edilmesi gereken öncelikli özelliklerden biri, görsel unsurdur. Çocukların dünyasında ve onlar için hazırlanan edebî ürünlerde görsel unsur önemli bir yere sahiptir. Çünkü "görsel algılama öğrenmenin kalıcı olmasını sağlar. Çocuk görsel yolla aldığı bilgiyi daha kolay kavrayabilir (Çakmak Güleç&Geçgel, 2015:214).

Şimşek'e göre görsellik kavramı, "metinde ve/veya kitapta işlenen konunun, anlatılan olayın zihninde canlanması" (Şimşek, 2012:82) durumunu ifade etmektedir. Bu tanımdan hareketle denebilir ki edebî ürünlerin görsel yönü, metinle bütünlük oluşturarak metni tamamlayıcı bir niteliğe sahip olmalıdır. Eğer resimler metinle bağlantılı bir niteliğe sahip olmazsa işlevini yitirerek işlevsiz hâle gelir (Sofuoğlu, 1979:21).

Çocuk edebiyatı türlerinde genellikle "çocuk, öncelikli olarak bir bütün olarak resme bakar ve resimdeki ayrıntıları keşfetmeye çalışır. Başka bir söyleyişle, çocuk, resmi alımlayana kadar renk türlerini, çizgi biçimlerini, renk ve çizgilerin oluşturduğu görselleri, görsellerin yansıttığı durumları, görseldeki karakterin eylem ve davranışlarını inceler. Çocuğun resme yönelik bu çabası, resimde

yansıtılan olaya anlamsal olarak ortak olmasını sağlar. Bu bakımdan, resimlerin renk, çizgi, doku, boşluk, biçim, tonlama ve kompozisyon olarak bütünlük oluşturmaları ve çocuğun gelişimsel düzeyini yansıtması gerekir” (Çer, 2016:106).

Görsel unsur açısından süreli yayınların gerek dışında gerekse de içeriğinde yer alan “resimler, fotoğraflar ve şekiller çocukların algılayış seviyeleri göz önünde tutularak mümkün olduğu kadar açık, sade ve net olmalıdır. Renkli resim ve fotoğraflarda renkler birbirine karışmamalıdır” (Oğuzkan, 2013:348). Resimler konuya uygun, anlatılanları açıklayıcı, hatta konu üzerinde düşündürücü olmalıdır. Metinde anlatılanlarla resim uyumlu olmalı, ters düşmemelidir (Fırat, 2020:9). Başka bir söyleyişle, resmin alımlanma düzeyi ile çocuğun gelişimsel düzeyi arasında koşutluk olmalıdır. Böyle bir anlayışla hazırlanan resimler, çocuğun görme ve işitme duyusunu geliştirerek çocukta kalıcı etkiler bırakabilir. Bu bakımdan, resmi yapılandıran değişkenlerin alımlama güçlüğü yaratmayarak uyum içinde olması gerekir. Bu yönüyle resimler, sözcüklerle anlatılan sanatçının görsel yorumuyla bütünlümlü, sözcüklerin oluşturduğu anlam dünyasına bir yorum katmalıdır (Çer, 2016:103-104).

Çocuk edebiyatı türlerinde sadece dış yapı bakımından değil içerik yönünden de dikkat edilmesi gereken birtakım özellikler bulunmaktadır. Edebî ürünler hazırlanırken içerik bakımından dikkat edilmesi gereken temel özelliklerden birisi, yazarın üslubudur. Edebî türlerde üslup kavramı, bir konunun nasıl ifade edildiğine dair bilgiyi içermektedir. Çocuk edebiyatında yazarın üslubunu/anlatım biçimini ifade eden antiotoriter anlatım, edebî türlerin içerik yönünden dikkat edilmesi gereken niteliklerindendir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde yazarın üslubunda yansıttığı antiotoriter anlatım tarzı, hem edebî türlerin niteliğini belirlemekte hem de çocukların edebî yapıtları sevmesini ve benimsemesini sağlamaktadır. Dilidüzgün’e göre çocuk edebiyatı türlerinde “yazar, eğitici bir kimlikle ne çocuklara doğruyu gösteren bir otoritedir ne de her şeyin en iyisini bilen bir öğretmendir. Tersine, kitabında kurduğu dünyayı okurlarıyla paylaşan, sorunları birlikte çözmeye çalışan bir kimliktir” (Dilidüzgün, 2003:87). Bundan dolayı “çocuk edebiyatında antiotoriter kavramı, çocuk kitaplarında bir tür olmaktan öte, kitabın okuruna olan yaklaşımını belirleyen, onun biçimini yansıtan bir özelliktir” (Dilidüzgün, 2003:87).

Antiotoriter anlatım tarzının yansıtılacağı edebî türlerde “demokratik bir ortamın oluşturulması, çok anlamlılık özelliğinin sağlanması, eserin ana fikri olarak değerlendirilebilecek ifadelerle yer verilmemesi, otoriter anlatımlı metinlerde olduğu gibi slogana benzeyen cümlelerin kullanılmaması, okurun yapması ya da yapmaması gerekenleri belirten emir ve gereklilik ifadelerinin/cümlelerinin yer almaması vb.” (Fırat, 2020:19) özelliklerine anlatıcının dikkat etmesi gerekmektedir.

Çocuk edebiyatında “antiotoriter anlatım özelliği taşıyan metinlerde yazar ve okur arasında fikir alışverişi mümkündür. Bu tür metinler, okurun metni sorgulamasına, eleştirel bir okuma geliştirmesine, eleştirel düşünmesine zemin hazırlar. Kısacası çocukların kitap okurken konu üzerinde düşünebilmesini, konuyu kendi duygu ve düşünce dünyaları etrafında değerlendirebilmesini ve bir sonuca varabilmesini sağlar. Okuru zihinsel olarak aktif tutar. Yazar doğrudan bilgi veren bir öğretici değil yardımcı, yol göstericidir (Fırat, 2020:18).

b) Özel Eğitim Çocuk Süreli Yayını

Özel Eğitim Çocuk süreli yayını üç ayda bir özel gereksinimli bireylere yönelik olarak yayımlanan dijital bir dergidir. *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınının yayımlanan sayıları, çocuk edebiyatı türlerinin biçim ve içerik yönünden taşınması gereken niteliklere uygun olarak hazırlanıp okuyucuya sunulmuştur. Üç ayda bir yayımlanan derginin mevcut yayımlanan dört sayısı bulunmaktadır. Süreli yayının ilk ve ikinci sayısı 64, üçüncü sayısı 66, dördüncü sayısı ise 68 sayfadan oluşmaktadır. *Özel Eğitim Çocuk* dergisinin ayrıca görme ve işitme engelli bireylere yönelik dijital baskısı da bulunmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacını, *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınının mevcut sayılarında yer alan masal türünün görsellik ve antiotoriter anlatım bağlamında incelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan her veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir (Yıldırım&Şimşek, 2003:140-141). Araştırmada çocuk edebiyatı türlerinin biçim ve içerik bakımından sahip olması gereken belli başlı temel özellikleri arasında yer alan görsellik ve antiotoriter anlatım özelliği ölçüt olarak ele alınmış ve özel gereksinimli bireylere yönelik olarak çıkarılan *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayını doküman olarak incelenmiştir. Çalışmanın verileri ise betimsel analizle elde edilmiştir. Betimsel analize göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım&Şimşek, 2003:158).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayını oluştururken; örneklemi ise bu süreli yayının mevcut sayılarında yer alan masallar oluşturmaktadır. *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınının yayımlanan mevcut sayılarında yer alan masal isimleri ve sayfa numaraları sırasıyla tabloda verilmiştir.

Tablo 1: *Özel Eğitim Çocuk* Süreli Yayınında Yer Alan Masallar

<i>Sayı</i>	<i>Dergi Adı</i>	<i>Masal Adı</i>	<i>Sayfa Numarası</i>
1	Özel Eğitim Çocuk	İyilere Her Gün Bayram	20-21
1	Özel Eğitim Çocuk	Arkadaş Edinemeyen Aslan	58-59
2	Özel Eğitim Çocuk	Göğsü Kınalı Serçe	20-21
2	Özel Eğitim Çocuk	Rengârenk Karanfil	56-57
3	Özel Eğitim Çocuk	Kangurunun Parmak Uçlarındaki Dünya	32-33
3	Özel Eğitim Çocuk	Bülbül ile Bezirgân	38-39
4	Özel Eğitim Çocuk	Küçük Kurbağa	30-31
4	Özel Eğitim Çocuk	Gökyüzü Dostluğu	40-41

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınının mevcut sayıları PDF olarak indirilmiş ve okunmuştur. Araştırmanın örneklemini oluşturan masal türü, çocuk edebiyatı türlerinin dikkat edilmesi gereken başlıca özelliklerinden görsellik ve antiotoriter bağlamında ele alınarak incelenmiş ve veriler betimsel analizle ortaya koyulmuştur. *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınında yer alan masallar önce görsel bakımdan metne uygun olup olmama yönüyle incelenmiş daha sonra ise masal metinlerinin içeriği antiotoriter anlatım tarzının özelliklerini yansıtır yansıtmaması yönünden incelenerek yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde *Özel Eğitim Çocuk* süreli yayınında yer alan masallar, “masallarda görsel unsur ve antiotoriter anlatım tarzına ilişkin bulgular” başlığı altında sayı sayı ele alınarak açıklanmış ve yorumlanmıştır.

Masallarda Görsellik Unsuruna ve Antiotoriter Anlatım Tarzına İlişkin Bulgular

Tablo 2: Özel Eğitim Çocuk 1. Sayısındaki Masallarda Görsel Unsur ve Antiotoriter Anlatım

Dergi Sayısı	Masal Adı	Sayfa Numarası
1	İyilere Her Gün Bayram	20-21
1	Arkadaş Edinemeyen Aslan	58-59

Özel Eğitim Çocuk süreli yayınının ilk sayısında Bestami Yazgan'ın yazdığı Hilmi Korkmaz'ın ise resimlendirdiği 'İyilere Her Gün Bayram' adlı masalda resimler, metni tamamlayıcı ve metinde anlatılan olaya uygun olarak yapılmıştır. Görsellik yönünden renkler, canlı ve metne uygun niteliktedir. Masalın yazarı olan Bestami Yazgan, masal metnini antiotoriter anlatıma uygun olarak kaleme almıştır. Yazar, masal metnini çocukların anlayacağı ve seveceği bir üslupla dile getirerek onların düşünmelerine, karar vermelerine ve olumlu değerleri görebilmesini sağlamıştır.

İlk sayıda yer alan ikinci masal ise, Üzeyir Gündüz'un yazdığı, Esin Ersin'in ise resimlendirdiği 'Arkadaş Edinemeyen Aslan' adlı masaldır. Görsel yönden masaldaki renkler ve figürler, masalın tamamlayıcısı şeklinde oluşturulmuştur. Masalda görsellik, metinle bütünlük oluşturacak nitelikte ve metnin içeriğinden haber verecek şekildedir. İçerik yönünden ise masal, antiotoriter anlayış doğrultusunda kaleme alınmıştır. Masal metni açık, anlaşılır, yönlendirmeyen, düşündüren bir yapıya sahip olarak dile getirilmiştir. Masal yazarının antiotoriter anlatım biçimi, çocukların algılayışına uygun bir şekilde masala yansıtılarak masalın okunurluğunu ve beğenilirliğini artırmıştır.

Tablo 3: Özel Eğitim Çocuk 2. Sayısındaki Masallarda Görsel Unsur ve Antiotoriter Anlatım

Dergi Sayısı	Masal Adı	Sayfa Numarası
2	Göğsü Kınalı Serçe	20-21
2	Rengârenk Karanfil	56-57

Özel Eğitim Çocuk süreli yayınının ikinci sayısında yer alan ilk masal 'Göğsü Kınalı Serçe' adlı masaldır. 'Göğsü Kınalı Serçe' masal, Uğur Kılıç tarafından yazılmış, Hilmi Korkmaz tarafından ise resimlendirilmiştir. Bu masalın görseli, masal metni hakkında bilgi verici, masalı tamamlayıcı bir nitelikte oluşturulmuştur. Resimdeki figürler ve renkler çocukların dikkatini çekecek nitelikte ve canlılıktadır. Göğsü Kınalı Serçe adlı masal metninde yazarın anlatımı, antiotoriter anlatım

doğrultusunda oluşturulmuştur. Masalın yazarı Uğur Kılıç, benimsemiş ve masalına yansıtmış olduğu antiotoriter anlatımla çocukları sıkmayan, belli değerleri benimsetmeyen aksine çocuklara düşünme fırsatı veren, olayların neticesini doğrudan belirtmeyip dolaylı olarak sezdiren bir üslupla masalını kaleme almıştır.

Bu sayıda yer alan ikinci masal ise 'Rengârenk Karanfil' adlı masaldır. *Rengârenk Karanfil* adlı masal, Ayşegül Süzen Dağ tarafından kaleme alınmış, Şebnem Aydın Gündüz tarafından resimlendirilmiştir. Masalın başlığında 'rengârenk' kısmı renkli olarak gölgelendirilmiş ve metnin etrafında yer alan resimler ise metne uygun bir biçimde çizilmiştir. Masalda gerek figürler gerekse renkler masala uygun olarak oluşturularak resim ve metin arasındaki bütünlük sağlanmıştır. Masal metninin içeriğinde yazarın üslubu/ifade biçimi antiotoriter anlatım doğrultusunda şekillenmiştir. Yazar antiotoriter anlatımıyla olması ve olmaması gereken unsurları olayın akışı içinde karşılaştırılmalı olarak okuyucuya sunmuş, doğrudan düşüncelere yer vermemiş, çıkarılması gereken dersleri masalın içerisinde slogan şeklinde kalıp sözlerle değil dolaylı olarak çocukların düşünmesine olanak verecek şekilde sezdirerek masalını kaleme almıştır.

Tablo 4: Özel Eğitim Çocuk 3. Sayısındaki Masallarda Görsel Unsur ve Antiotoriter Anlatım

Dergi Sayısı	Masal Adı	Sayfa Numarası
3	Kangurunun Parmak Uçlarındaki Dünya	32-33
3	Bülbül ile Bezirgân	38-39

Özel Eğitim Çocuk süreli yayınının üçüncü sayısında yer alan ilk masal, 'Kangurunun Parmak Uçlarındaki Dünya' adlı masaldır. 'Kangurunun Parmak Uçlarındaki Dünya' adlı masal, Ayşegül Süzen Dağ tarafından kaleme alınmış, Nur Dombaycı tarafından resimlendirilmiştir. Masalda doğaya özgü figürler ve renkler hem canlı, dikkat çekici ve gerçek hayata uygun hem de metinle bütünlük sağlayacak bir biçimde oluşturulmuştur. Masal metni, antiotoriter anlayış çerçevesinde kaleme alınmıştır. Masal yazarı anlatım biçimiyle masalın başından sonuna kadar çocuklara rehberlik eden, olayın akışı içerisinde seçim hakkını çocuklara bırakarak yönlendirmeden kaçınan, alınması gereken mesajı dolaylı olarak okura sezdiren bir anlayış çerçevesinde masalını kaleme almıştır.

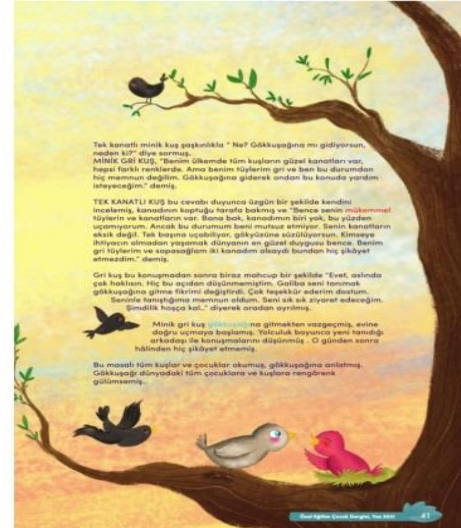
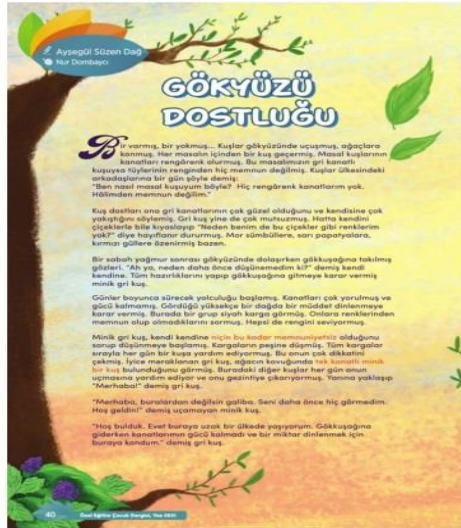
Sayının ikinci masalı ise, 'Bülbül ile Bezirgân' adlı masaldır. 'Bülbül ile Bezirgân' adlı masal, Mehtap Teker tarafından kaleme alınmış, Tuğçe Türe tarafından da resimlendirilmiştir. Bu masalın görseli, metinle uyumlu ve renk olarak da diğer masallardan farklı olarak koyu tonlar kullanılarak oluşturulmuştur. Masaldaki görseller ile metin arasında bütünlük sağlanmıştır. Yazarın üslubu, antiotoriter anlatıma uygun bir şekilde masala yansımıştır. Yazar, antiotoriter anlatım tarzıyla masal metninin başından sonuna kadar rehber konumunda olmuş, vermek istediği mesajı olayın akışı içerisinde dolaylı bir şekilde okura sezdirmiş, okurun düşünmesine fırsat vermiş ve düşüncelerini emir ve gereklilik ifadeleriyle sınırlandırmamıştır.

Tablo 5: Özel Eğitim Çocuk 4. Sayısındaki Masalarda Görsel Unsur ve Antiotoriter Anlatım

Dergi Sayısı	Masal Adı	Sayfa Numarası
4	Küçük Kurbağa	30-31
4	Gökyüzü Dostluğu	40-41

Özel Eğitim Çocuk süreli yayınının dördüncü sayısında yer alan ilk masal, Uğur Kılıç'ın kaleme aldığı, Tuğçe Cüre'nin ise resimlendirdiği 'Küçük Kurbağa' adlı masalıdır. Masalın resmi, canlı, dikkat çekici ve masala dair bilgi verecek bir şekilde oluşturulmuştur. Resimlerin görsel yapısı çocukların dikkatini çekecek canlılıkta ve renkliliktedir. Yazar üslubunu antiotoriter anlatımın taşınması gereken özellikleri çerçevesinde oluşturmuştur. Böylece yazar antiotoriter anlatım tarzıyla hem masalın sevilerek okunmasını sağlamış hem de çocukların masal türüyle olan bağının olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Sayıda yer alan ikinci masal ise 'Gökyüzü Dostluğu' adlı masalıdır. 'Gökyüzü Dostluğu' masalı Ayşegül Süzen Dağ tarafından kaleme alınmış, Nur Dombaycı tarafından resimlendirilmiştir. Masal metninin resmi masala uygun çizilmiş, renkleri ise canlı ve metnin içeriğine dair bilgi verecek bir şekilde oluşturulmuştur. Masal metni, antiotoriter anlatım doğrultusunda kaleme alınmıştır. Yazarın üslubu, antiotoriter anlatımın özelliklerine uygun bir biçimde şekillenerek masala yansımıştır. Masalda yazarın anlatım biçimi, çocukları düşündüren, düşüncelerinin önüne set çekmeyen, emretmeyen, doğrudan bilgiye yer vermeyen bir niteliktedir.

Özel Eğitim Çocuk dergisinde yer alan masalların biçim yönünden görselleri, genel olarak canlı, masal metnini anlatan, tamamlayan ve metne dair bilgi verir nitelikte oluşturulmuştur. İçerik yönünden ise yazarların üslubu/anlatım biçimi, antiotoriter anlatım tarzına uygun, okuyucuyu yönlendirmeyen, rehberlik eden, düşüncelerine fırsat veren, emredici ifadelerden kaçınan, seçim hakkını okura bırakan niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk edebiyatı, bünyesinde birbirinden farklı birçok edebî ürünü barındırmaktadır. Edebî türlerin ortaya çıkarılışında gerek iç yapısı gerekse de dış yapısında dikkat edilmesi gereken nitelikler bulunmaktadır. Bu özellikler doğrultusunda edebî ürünler, küçük okurların dikkatini ve ilgisini çekecek nitelikte hazırlanıp okuyucuya sunulmaktadır.

Araştırmaya konu olan *Özel Eğitim Çocuk* dergisinin dış ve iç yapısı, renkli, canlı, göze ve kulağa hitap eden bir yapıya sahiptir. Derginin bu özelliği, özel gereksinimli bireylerin estetik yönden gelişmesine katkı sağlayan olumlu bir niteliktir. Derginin içeriğinde hem eğlendirici etkinliklere, oyunlara hem de eğitici ve öğretici farklı edebî türlere yer verilmiştir. İçeriğinde farklı metin türlerine yer verilmesi, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının gözetildiğini göstermektedir. Dergide farklı edebî türlerin yer alması, derginin zevkle okunmasını sağlayan önemli ve olumlu bir özelliktir.

Araştırmada *Özel Eğitim Çocuk* dergisinde yer alan masallar, çocuk edebiyatının şekil ve içerik yönünden dikkat edilmesi gereken temel niteliklerinden olan görsellik ve antiotoriter anlatım bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Masal türü, çocuk edebiyatında çocuklar tarafından sevilerek okunulan/dinlenen edebî türlerden birisidir. Araştırmaya konu olan *Özel Eğitim Çocuk* dergisinin mevcut olan her bir sayısında iki masala yer verilmesi, çocukların sevdikleri şeylere önem verildiğinin göstergesi olmuştur.

İnceleme verileri doğrultusunda *Özel Eğitim Çocuk* dergisinde şekil yönünden görselliğe ağırlık verildiği saptanmıştır. Görsellik, çocuk edebiyatında çocuklar için önemli bir niteliktir. Tüm çocuklar kendileri için yazılmış olan her edebî türde görselliğe dikkat ederler. Genel olarak edebî türlerin biçim yönünden önemli bir özelliğini yansıtan görsel unsurlar, dergide renkli, canlı ve çocukların dikkatini çekecek nitelikte oluşturulmuştur.

Araştırmada incelenen bir diğer veri ise antiotoriter anlatımdır. Süreli yayının içeriğinde yer alan masallarda yazarların anlatım biçiminin antiotoriter anlatım tarzına uygun olduğu saptanmıştır. Yazarın üslubunu belirten antiotoriter anlatım, çocukların seveceği ve benimseyeceği bir anlatımdır. Dergide masal yazarları otoriter anlatımın tam tersi bir anlayışı ifade eden antiotoriter anlatım tarzına uygun olarak masallarını kaleme almışlardır. Masal metinleri, antiotoriter anlatımın özellikleri doğrultusunda çocukları yönlendirmeyen, düşünmesine olanak veren, doğru ve yanlış tarafı olarak benimsetmeyen, emir ve gereklilik ifadelerine yer vermeyecek şekilde oluşturulmuştur.

Dergide “*Gökyüzü Dostluğu, Kangurunun Parmak Uçlarındaki Dünya, Rengârenk Karanfil*” adlı masal metinlerinde yazarın antiotoriter anlatımıyla ayrıca özel gereksinimli bireylerin kendilerindeki farklılığın kötü bir şey olmadığı aksine kendilerine özgü niteliklerin onların farklılıklarını biricik yaptığı sezdirilmiştir. Derginin masal yazarları arasında Ayşegül Süzen Dağ isimli yazarın ismi, ikinci ve üçüncü sayıda farklı şekilde yazılmıştır. Bu durum masalın farklı kişiler tarafından yazıldığı izlenimini çocukta uyandıracak için ismin yanlış yazıldığına dair bilgi verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Süreli Yayın Kaynakları

GÜREL, Çağrı (2020). “*Özel Eğitim Çocuk*”, S.1, Sonbahar, Ankara.

GÜREL, Çağrı (2020). “*Özel Eğitim Çocuk*”, S.2, Kış, Ankara.

GÜREL, Çağrı (2021). “*Özel Eğitim Çocuk*”, S.3, İlkbahar, Ankara.

GÜREL, Çağrı (2021). “Özel Eğitim Çocuk”, S.4, Yaz, Ankara.

Diğer Kaynaklar

AYTEKİN, Halil (2016). “Çocuk ve Gençlik Edebiyatı”, Ankara: Anı Yayıncılık.

ÇER, Erkan (2016). “0-6 Yaş Çocuk Kitaplarında Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelik”, Ankara: Eğiten Kitap.

DİLİDÜZGÜN, Selahattin (2018). “Çağdaş Çocuk Yazını”, 3. bs., İzmir: Tudem Yayınları.

FIRAT, Hatice (2020). “Çocuk Edebiyatında Çocuk Gerçekliği”, Bursa: Ekin Yayınevi.

GÜLERYÜZ, Hasan (2013). “Yaratıcı Çocuk Edebiyatı”, 4. bs., Ankara: Edge Akademi.

OĞUZKAN, Ferhan (2013). “Çocuk Edebiyatı”, 10. bs., Ankara: Anı Yayıncılık.

SEVER, Sedat (2013). “Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü”, 2. bs., Ankara: Tudem Yayınları.

SOFUOĞLU, Mübeccel (1979). “Anaokullarına Giden Beş ve Altı Yaş Çocuklarının Seçilmiş Resimli Kitaplar Hakkındaki Beğenilerinin İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Bilim Uzmanlığı Tezi.

ŞİMŞEK, Tacettin (2012). “Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı”, 2. bs., Ankara: Grafiker Yayınları.

TEMİZYÜREK, Fahri, ŞAHBAZ, N. Kemal, GÜREL, Zeki (2016). “Çocuk Edebiyatı”, Ankara: Pegem Akademi.

YALÇIN, Alemdar, AYTAŞ, Gıyasettin (2017). “Çocuk Edebiyatı”, 9. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.

YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan (2003). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, 3. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MASALLARIN GÖRSELLEŞTİRİLMESİNDE MUSTAFA DELİOĞLU ÇİZGİSİ

Ümit Yaşar ÖZKAN*

Elif Konar ÖZKAN**

Özet

Bu çalışmada, masalın hayali kışkırtan diline ve dünyasına yakın bir görsellik peşinde olan Mustafa Delioğlu çizgisi incelenecek ve yorumlanacak. Özellikle Tahir Alangu'nun derleyip düzenlediği masallar için yaptığı çalışmalar merkeze alınarak çizerin geliştirmeye çalıştığı görsel dil değerlendirilecektir.

Mustafa Delioğlu'nun uzun süreli bir çocuk ve gençlik edebiyatı çizerlik kariyeri bulunmaktadır. O, arayan ve bulduğu ile yetinmeyen bir sanatçıdır. Bu arayışlarının verimlerine bakıldığında, çocuk ve gençlik edebiyatında giriştiği deneylerle en yaratıcı ve sanatlı çizgiyi aradığı görülmektedir.

Delioğlu'nun ürünleri/eser portföyü içinde masalların görselleştirilmesi ayrı bir yer tutmaktadır. Onun masalların nasıl tasvir edileceğine özellikle kafa yorduğu; masalların görselleştirilmesinde gelenekten yola çıkarak kendine has bir çizgi oluşturduğu belirtilebilir.

Çizerin, Tahir Alangu tarafından hazırlanan Billur Köşk Masalları'nın 2005 yılında Dünya Kitapları için yaptığı çizimlerde, güçlü desenler, canlı tasvirler bulunmaktadır. 2010 yılında Yapı Kredi Yayınları için yaptığı çizimlerde ise kendini tekrar etmediği, masalları görselleştirmek için geleneğin imkânlarını kullanarak daha minimalist ve kendine has bir görsel dil kurmaya çalıştığı görülmektedir. Mustafa Ruhi Şirin'in yazdığı Mavi Rüya Gören Çocuk, Tahir Alangu tarafından derlenen Kediler Padişahı ve Keloğlan Masalları kitaplarında da bu deneysel üslubu sürdürdüğü ve çeşitlendirdiği dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Masalların görselleştirilmesi, Mustafa Delioğlu, gölge oyunu, tasvir geleneği, minimalizm.

THE LINE OF MUSTAFA DELİOĞLU IN THE VISUALIZATION OF FAIRY TALES

Summary

In this study, the line of Mustafa Delioğlu, who seeks a visuality close to the imaginary language and world of the fairy tale, will be examined and interpreted. In particular, the visual language that the illustrator tried to develop will be evaluated by focusing on the works he has done for the tales compiled and edited by Tahir Alangu.

Mustafa Delioğlu has a long career as a cartoonist in children's and youth literature. He is an artist who seeks and is not satisfied with what he finds. When the yields of these searches are examined, it is seen that he sought the most creative and artistic line with his experiments in children's and youth literature.

Visualization of fairy tales has a special place in Delioğlu's products/work portfolio. He was particularly concerned about how to portray fairy tales; It can be stated that in the visualization of tales, it creates a unique line based on tradition.

The illustrations of Billur Köşk Tales, prepared by the illustrator Tahir Alangu for the World Books in 2005, contain strong patterns and vivid descriptions. In the drawings he made for Yapı Kredi Publications in 2010, it is seen that he did not repeat himself and tried to establish a more minimalist and unique visual language by

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
umityasar.ozkan@stu.fsm.edu.tr

** Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Öğretim Görevlisi,
elif.konarozen@uskudar.edu.tr

using the possibilities of tradition to visualize fairy tales. It is noteworthy that he continued and diversified this experimental style in the books Blue Dreams Seen Child written by Mustafa Ruhi Şirin, Kediler Sultan and Keloğlan Tales compiled by Tahir Alangu.

Keywords: Visualization of fairy tales, Mustafa Delioğlu, shadow play, tradition of depiction, minimalism.

Giriş

Masallar, sözlü kültür ürünüdür. Bir sözlü anlatı türü olarak masal, tamamen şifahi nakil üzerine kuruludur. Anlatıcının sözüyle dinleyiciye aktarılan imajlar, dinleyenin hayalinde canlanır. Masal imajları sözlü kültürün pratikliği taşıır. Tasvirler hızlı ve kısadır. Anlatıcı, mekânları, figürleri ve hareketleri birkaç kelimeyle kuruvermelidir. Dinleyen bu imajları kendi hayalinde kurarken/canlandırırken özgürdür. Aynı masalı dinleseler de alıcılar, kendi saraylarını istedikleri gibi çizeceklerdir muhayyilelerinde.

Masallar görselleştirilirken bu özgürlüğü ketleme riski ortaya çıkar. Bunun en popüler örneği Disney'dir. Pamuk Prenses'ten Külkedisi'ne, Disney'in animasyona uyarladığı masallar, belli imajlarda dondurulmuştur. Bu masalları seyreden çocuklar için masalın unsurları hazır çizilmiş ve sabitlenmiştir. Peki, bu risk nasıl bertaraf edilebilir? Masalların görselleştirilmesinden tamamen vazgeçilmesi söz konusu olmayacağına göre Disney tarzı görsel dilin ötesinde başka görsel üsluplar geliştirmek tıpkı masal anlatıcılarının yaptığı gibi çocuklara belli görsel ipuçları vererek onları hayal kurarken özgür bırakmak mümkündür. Masalları görselleştiren sanatçılar zaman zaman alışılmış, benimsenmiş yoğun görselliğin ötesine geçecek deneylere girişmişlerdir. Bu sanatçılardan biri de Shaun Tan'dır. Shaun Tan'ın Jack Zipes'in İngilizceye çevirdiği Grimm Masalları için yaptığı heykeller, masallar, minimalist ve hayali kışkırtan bir üslupla görselleştirildiğinde ortaya nasıl ezber bozucu işler çıkabileceğine güzel bir örnektir. Tan'ın kitabına önsöz yazan İngiliz yazar Neil Gaiman, masal figürlerinin görselleştirilmesi ile ilgili olarak şöyle demektedir:

“Yani, garip bir biçimde, onları herhangi belirgin bir tasvirle anlatmaya çalışmak yanlış olacaktır. Gün doğumundan bile güzel bir prensesin çizimi aklımızda beliren prensese benzemeyecektir. Son iki yüz yıldır bu masalları resimleyen sanatçılar bize kişisel tasvirlerini sundular. Edmund Dulac'ın rengarenk sarayları ya da Kay Nielsen'in gökyüzü ve hayvanları, Arthur Rackham'ın eğri büğrü, insanı tutacak gibi duran ağaçları gibi... ...Shaun Tan burada başka bir şey yapıyor, daha temel bir şey. Heykelleri hiçbir şeyi tanımlamıyor, sadece önerilerde bulunuyor. Betimlemiyor, ima ediyorlar. (Tan, Shaun, 2020: 9-10.)”

Gaiman'ın işaret ettiği minimalist arayışları sanatçımız Mustafa Delioğlu'nun masal görsellerinde de bulmak mümkündür.

Masalların Görselleştirilmesinde Mustafa Delioğlu Çizgisi

Mustafa Delioğlu, 1946'da Erzincan'ın Paşağı köyünde doğmuştur. 1955 yılında dönemin şartlarından dolayı gecikmeli olarak okuma yazmayı öğrenmiş şekilde ilkokula başlar. 1962'de ailece İstanbul'a göçerler. Hayatını kazanmak için esnaf çırağına başlar. Daha sonra tabela ve İstanbul gravürlerini yağlıboya çalışarak kazanç sağlamaya başlar. 1967'de Beyoğlu Şehir Galerisi'nde küçük bir salonda resim sergisi açar. 1968'de bir reklam şirketinde çizgi film fonu boyayarak çalışır. Askerlik sonrası da aynı şirkette işe devam eder. 1972'de kitap kapakları çizmeye başlar. 1974'te de kendi atölyesini kurar

ve çocuk kitapları resimlemeye başlar. Kişisel ve karma pek çok resim sergisi açmış; resim ve illüstrasyon ödülleri almıştır. 2015'ten beri de yeni atölyesinde resimler yapmaya ve çocuk kitapları resimlemeye devam etmektedir.

Resim yapmayı çocukluğundan itibaren çok seven Delioğlu, eğitimini alamasa da alaylı olarak kendini yetiştirerek bu alanda ilerlemiş ve haklı bir yer edinmiştir.

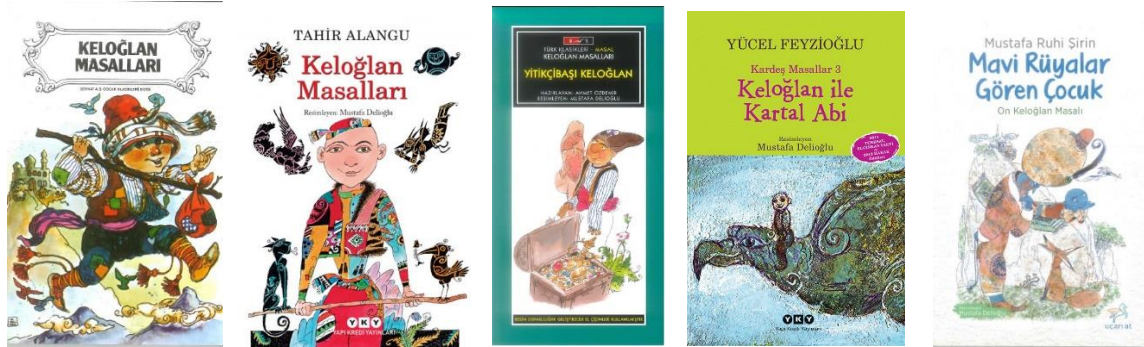
Mustafa Delioğlu, 1976'da çıkan Para Dolu Damacana kitabından beri çocukların (ve gençlerin) dünyasını, hayallerini çizmeye ve renklendirmeye devam eder. O, tekniğini dondurmaz, sürekli zengin bir arayış içindedir. "Resim dediğin, sanat dediğin, yazı çizi dediğin şey yolunda yürüdükçe gelişir. (Gündüz, 2018: <https://www.iyikitap.net/2018/04/27/para-dolu-damacana-resimleyen-mustafa-delioğlu/>)" diyen Delioğlu, bulduğuyla yetinmeyen, aramaktan usanmayan bir sanatçıdır.

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında masal, şiir, hikâye gibi farklı türler için kalemini ve fırçasını kullanan Delioğlu, masalların kendisi için ayrı bir önemi olduğunu şöyle ifade eder:

"Bugün bunları yapabildimse burada beraber konuşuyorsak şüphesiz o masalların çok etkisi var. Tamam, iç yapınız böyle bir hayata müsait ama onu destekleyen şeyler olduğu zaman daha açılıyorsunuz. O halk masalları ile büyüydük. ... Gerek teyzelerimin gerek annemin anlattığı masallara bakıyorum Boratav'ın kitaplarında var¹. ... Bakın işte sanatın içinde, masalla öğretiyor, kafasına sokmuyor, aman kızım falan demiyor. İşte güzellik burada, sanatın insana katkısı bu. Ona unutamayacağı şekilde güzel güzel veriyor, keyif alarak veriyor, sanatın gücü bu. (Sever, 2016: 34-35.)"

Delioğlu'nun masallar ile kurduğu bağ çocukluğunda köklenir. Bu bağ, onun bulduğunun ötesine geçme azmiyle birlikte değerlendirilmelidir. Delioğlu, masal dinleyen çocuğun hayretine sahip bir ressamdır. Aynı masalı her seferinde taze bir görsellikle canlandırabilir. Delioğlu'nun elbette bir üslubu vardır ama bu katı, donmuş, sabit bir üslup değildir. Bu sayede masalları da kalıplaşmış imajlara hapsetmez.

Onun, masalları görselleştirirken her seferinde üslubunu nasıl güncellediğini anlamak için Keloğlan yorumlarına bakılabilir.

1994 baskılı Keloğlan Masalları'nın kapağını, Tahir Alangu'nun Keloğlan Masalları'nın kapağındaki ve içindeki illüstrasyonları, Ahmet Özdemir'in hazırladığı Keloğlan Serisindeki illüstrasyonları, Yücel Feyzioğlu'nun derlediği Keloğlan ile Kartal Abi kitabındaki illüstrasyonları ve Mustafa Ruhi Şirin imzalı Mavi Rüyaalar Gören Çocuk kitabındaki Keloğlan illüstrasyonlarını incelediğimizde Delioğlu'nun Keloğlan'ı kendi üslubu içinde her seferinde nasıl yeniden yorumladığı görülür. Bu Keloğlanların birbirine benzeyen yanları olsa da figürler tamamen aynı değildirler. Masal nasıl anlatana, dinleyene, ortama göre değişip zenginleşirse çizer de bütün bu unsurları dikkate alarak aynı masal figürünü her seferinde yeni bir gözle ele alıp yorumlamaktadır.

¹ Jack Zipes, Shaun Tan'ın Şakıyan Kemikler kitabına yazdığı Girimm Kardeşler Nasıl Başarılı Oldu adlı yazısında, Grimm masallarının illüstre edilme süreçlerini anlatır. Bu sürecin günümüzdeki son duraklarından biri Shaun Tan'ın heykelleridir. Zipes, Tan için "köy çocuğu" vurgusu yapar. Bu vurgu, sanatçının doğal ve derin duyarlılığına işaret eder. Delioğlu'nun sanatı için de böyle bir vurgu yapılabilir.

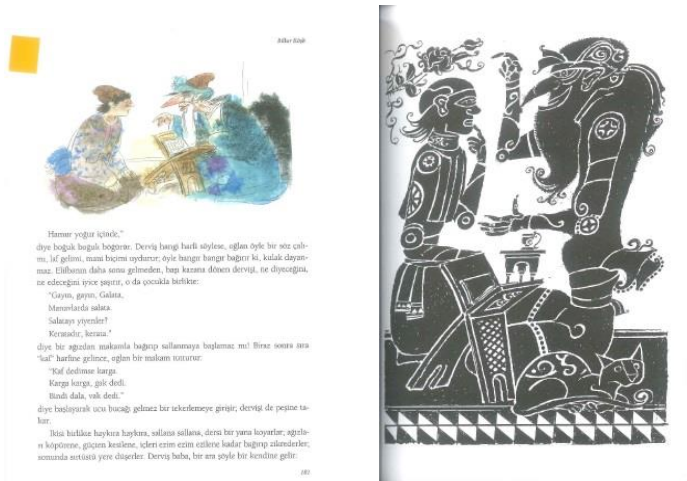

Masal, her anlatıcı ve yazarda çeşitlenip zenginleşir. Tahir Alangu'nun Keloğlan'ı ile Mustafa Ruhi Şirin'in Keloğlan'ı, belli ortak nitelikleri taşıysalar da birebir aynı değildir. Dolayısıyla bu metinlere eşlik eden ve onları tamamlayan Keloğlan çizimleri de aynı olmayacaktır. Delioğlu, çizer olarak yazar ve metin ile nasıl bir çalışma disiplini kurduğunu şöyle ifade etmektedir:

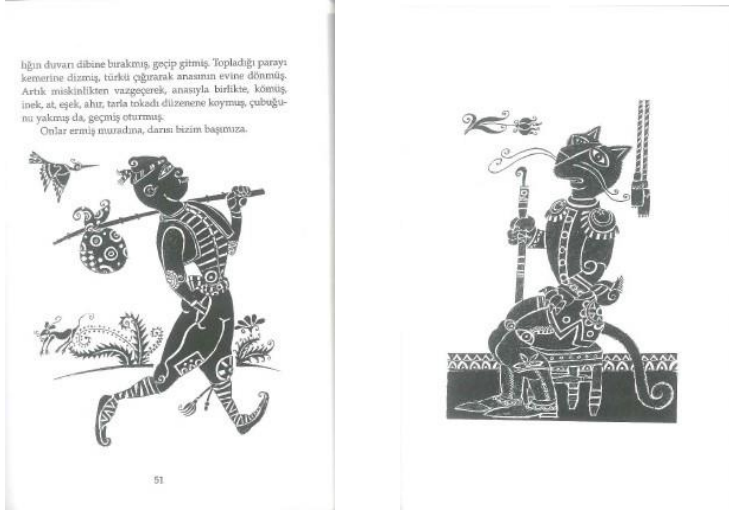
“Metin geliyor, metni sıkı bir şekilde okuyorum; çünkü metin sıkı okunmalı. Niye? Oradaki tipi kavrayacaksınız. ...Onun için metni iyi okumak lazım. O metni kavradıktan sonra tipi çiziyorum. ... Aslına bakarsanız bir pedagog gibi de çalışmıyorum. Yanlış yapmamaya çalışıyorum. Zaten işi doğru yaptığınız zaman doğru yeri bulmuş olacak. Onun için ben işin iyi çıkmasına bakıyorum. (Sever, 2016: 39-41.)”

Delioğlu'nun Tahir Alangu tarafından derlenen Billur Köşk Masalları, Kediler Padişahı ve Keloğlan Masalları için geliştirdiği görsel dil, ilham vericidir.

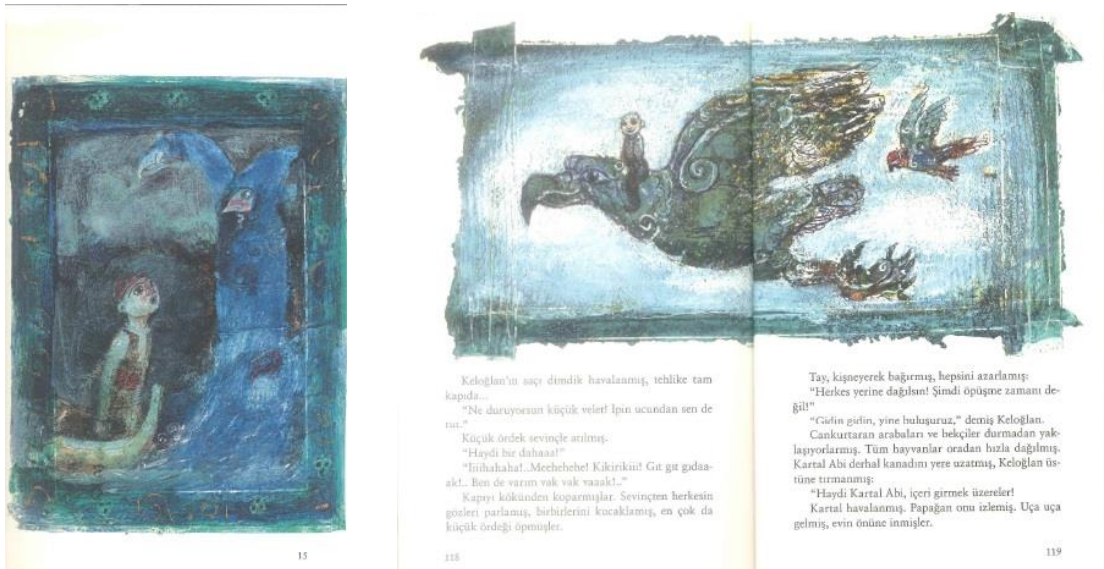
Sanatçının arayışları ve buluşlarını örneklendirmek için farklı tarihlerde farklı yayınevinden çıkmış Tahir Alangu'nun Billur Köşk Masalları'nı nasıl resimlediğini inceleyerek bir karşılaştırma yapmak faydalı olacaktır. Delioğlu, aynı masalı farklı tarihlerde görselleştirirken de genellikle aynı sahneleri seçmemiştir. Bu çalışmada karşılaştırma açısından benzer sahneler seçilerek incelenmiştir.

Tahir Alangu'nun Keloğlan Masalları ve Kediler Padişahı kitaplarında da sürdüreceği bu minimalist görsel masal dilinde sanatçı, gölge oyununun, minyatürün imkânlarından el almış gibidir. Bu kitapların kapakları renkli olsa da içlerindeki illüstrasyonlar siyah beyazdır ve perspektif anlayışı modern resimden ziyade minyatür ve hayal perdesinin 'tek boyutlu' evrenine yakın durmaktadır. Delioğlu'nun beslendiği kaynaklar arasında taş baskısı kitap görsellerinin hatta Siyah Kalem'in olabileceği ihtimali de akla gelmektedir.

Sanatçı bu tercihiyle masal anlatıcılarının sözle kurdukları hayal tekniğinin görsel karşılığını aramaktadır sanki. Masal anlatıcıları gibi o da malzemesini seyreltip azaltmış, okurunun hayaline alan açmıştır. Fakat onun için bu da ulaşılabilecek nihai nokta değildir.

Aynı minimalizmi farklı tekniklerle bu sefer renkli olarak Yücel Feyzioğlu'nun Kardeş Masalları serisine taşır. Delioğlu, masalları görselleştirirken teknik, biçim açısından en uygun olanı bulma peşindedir. Teknik arayışlarını da şöyle dile getirir:

"Ecoline dediğimiz boyayla çalışıyorum. İlk başlarda sadece ecoline çalışıyordum. O da bir sulu boyadır ama daha parlak ve homojen bir boya. Sonra çeşitli boyalar çıktı. ... Derken benim tatminsiz tarafım daha başka şeyler de olmalı dedi. ... Akrilik boya su bazlı bir boyadır ama yağlı boya gibi kullanabilirsiniz. ... Çabuk, hızlı çalışmamdan dolayı akrilik boya kullanmak bana çok avantajlar

sağladı. Sonra onun içine pasteli de katabildim. ... Bunun dışında tükenmez kalem çizgileri uyguluyorum. Tükenmez kalemin özel bir çizgisi var. ... Sanatın zanaatı da çok önemli. Zanaatını bilmeden iyi sanat çıkmıyor ortaya. Tabii bu, benim çok araştırmacı, yeni bir şey yapma heyecanımı korumamdan geliyor. Sürprizi seviyorum. ... Tekniklerle devam edecek olursak; Ecoline boya, tuz, plastik tutkal, pastel ve diğer yan şeyler kullanmaktayım. Pipo tütününü de kullandığım olmuştur. ... Rölyef havası versin diye bazen başka şeyler de yapıştırıyorum. ... Şunu söylemek istiyorum: Ben her şeyi kullanıyorum ama tabii bunun filmi çekilecek, baskıya gidecek. Çok da kalın şeyleri kullanamazsın; çünkü filmi çekilmez. ... Son zamanlarda yaptığım ikinci bir tekniğim de -o da gravür havası veriyor- kâğıdı kazıyarak resim yapma. O çok özel bir teknik. ...Kâğıt yıprandığı için sürdüğünüz zaman boya dağılıyor ve dokulu bir görüntü çıkartıyor. O da suluboya veya akriliği sulandırarak uyguladığım bir teknik. ... Tekniğe çok önem veriyorum, tavsiye de ediyorum. Teknik konusunda sınırsız şeylere çocuklar kafalarını çalıştırsınlar ve yeni şeyler bulsunlar, yeni şeyler denesinler. ... Bir tarzımın olmasına çok dikkat ettim. Bir tarzım olsun; bu tabii her çizerin rüyasıdır. ... Çizgimi, içten bir çabayla oluşturduğumu zannediyorum. O araştırma çizgilerini bir tarz edineyim diye koymadım, tarzım öyle. Araştırma çizgileri, resim sanatı bakımından şöyle bir keyiftir: Size oradaki serüveni hissettirir, gezinmiş dersiniz. Ressam burada gezinmiş, gezinirken çizgisini bulmuş. Verdiği lezzet odur. (Sever, 2016: 50-54)”

Sonuç

Özetle çocuk ve gençlik edebiyatı bağlamında masalların görselleştirilmesi bir meseledir. Masalın hayali kışkırtan dilini görselleştirme noktasında Mustafa Delioğlu’nun arayış ve buluşları dikkat çekici ve ilham vericidir. Sürekli arayan ve bulduyuyla yetinmeyen bir sanatçı olan Delioğlu, çocuk ve gençlik edebiyatı için yaptığı işlerde de bu arayışı azim ve ciddiyetle sürdürmüştür/sürdürmektedir. Onun özellikle Tahir Alangu’nun Billur Köşk Masalları, Kediler Padişahı, Keloğlan Masalları ve Yücel Feyzioğlu’nun Kardeş Masallar serisindeki kitaplar için yaptığı illüstrasyonlar, masal dilinin görselleştirilmesine kafa yoran yazar ve ressamlar için zihin ve yol açıcıdır. Delioğlu, bu çalışmalarıyla masalları görselleştirirken ezberlenmiş bir görselliğe mahkûm olmadığımızı göstermiştir.

KAYNAKÇA

Mustafa Delioğlu’nun Resimlediği Masal Kitaplarından Örnekler:

- Keloğlan Masalları (1994), İstanbul: Serhat Yayınları.
- Alangu, Tahir (2009/2012). Kediler Padişahı, İstanbul: YKY.
- Alangu, Tahir (2009). Keloğlan Masalları, İstanbul: YKY.
- Alangu, Tahir (2005). Billur Köşk Masalları, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Alangu, Tahir (2010). Billur Köşk Masalları, İstanbul: YKY.
- Feyzioğlu, Yücel (2014). Pıspısı Hanım ile Sıçan Soluk Bey, İstanbul: YKY.
- Feyzioğlu, Yücel (2014). Title ile Bitle, İstanbul: YKY.
- Feyzioğlu, Yücel (2014). Keloğlan ile Kartal Abi, İstanbul: YKY.
- Özdemir, Ahmet (2011). Yitikçibaşı Keloğlan, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Özdemir, Ahmet (2011). Keloğlanın Oyunu Irmaktan Çıkar Koyunu, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2017). Mavi Rüya Gören Çocuk, İstanbul: Uçan At Yayınları.

Diğer Kaynaklar

- Gündüz, Doğan (2018). Para Dolu Damacana “Resimleyen: Mustafa Delioğlu”, İyikitap, Sayı: 104, İzmir: Tudem Yayın Grubu.

Sever, Sedat (2016). Çizginin İçtenliği: Mustafa Delioğlu, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Tan, Shaun (2020). Şakıyan Kemikler, İstanbul: Desen/Tudem Yayın Grubu.

HİKÂYE KİTAPLARI RESİMLEME VE BEYİN İŞLEVLERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ

Sevil CİVELEK*

Özet

Hikâye ve masalların insan beyni için ne kadar önemli olduğuna dair araştırmaları, Masal ve Beyin isimli yüksek lisans tezimde ortaya koydum. Bununla birlikte özellikle hikâye kitaplarının resimlenmesi ve bunun insan beyni üzerine nasıl bir etki yaptığı konusunun beyin görüntüleme tekniklerinin de yardımıyla ayrıca çalışılması gereken bir konu olduğunu fark ettim.

Günümüzün teknolojik gelişmeleriyle birlikte beyin görüntüleme alanında da birçok yeniliklere ulaşılmıştır. Bu teknoloji yardımıyla diğer alanlarda olduğu gibi masal ve hikâye anlatımı alanında da pek çok görüntüleme gerçekleştirilmiş ve bunlar raporlanmıştır. Bu kapsamda çocuk kitaplarında kullanılan görsel öğelerin çocuk beynindeki etkisinin nasıl ve neler olduğu da araştırılmıştır.

Sonuçlar, resimli kitap okumaya kıyasla hikâye anlatımında daha uzun süreli beyin aktivasyonu göstermiş ve hikâye anlatımının çocuklarda psikolojik ve eğitici bir ortam olarak olası avantajlarını ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalarda resimli çocuk hikâye kitaplarının beyin sadece belirli alanlarını (konuşma ve görme) aktive ettiği gözlemlenmiştir. Tahmin ve anlamlandırmada çocuğu pasifleştirdiği ve diğer bölgelerde de aktifleşmeye sebep olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Resimli kitap okumada sağlanan görsel yardımların bolluğunun, hayal gücünün gelişmesi için yararlı olmayabileceği hatta hayal gücünü engelleyebileceği bulguları elde edilmiştir. Görüntüleme sonuçlarında işitsel ve görsel algı ağlarında bir hayli çok aktivite bulunduğu ama beyin birçok farklı ağı (ağ grupları gibi yani) arasında pek fazla ilişkililik/bağılantılilik görülmediği verilerine ulaşılmıştır. Çizim ve animasyonların çocuğun yapacağı işin hepsini kendilerinin gerçekleştirdiği; çocukların sadece bu gördüklerini anlamlandırmaya enerji harcadığı ama hikâyeyi anlama durumunun en kötü seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çocuk hikâye ve masal kitaplarında resimlemenin sanıldığı kadar faydalı olmayabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hikâye kitapları, beyin görüntüleme, resimleme, hayal gücü, olumsuz etkiler.

STORY BOOKS ILLUSTRATION AND ITS NEGATIVE EFFECTS ON BRAIN FUNCTIONS

Summary

I put forward my research on how important stories and fairy tales are for the human brain in my master's thesis titled Tales and the Brain. However, I realized that the subject of illustration of story books and how it affects the human brain is a subject that needs to be studied separately with the help of neuroimaging techniques.

With today's technological developments, many innovations have been reached in the field of brain imaging. With the help of this technology, many images have been realized and reported in the field of fairy tale and storytelling, as in other fields. In this context, how and what the effects of the visual elements used in children's books are on the child's brain were also investigated.

The results showed longer brain activation in storytelling compared to picture book reading and revealed possible advantages of storytelling as a psychological and educational environment for children. Studies have shown that children's picture storybooks activate only certain areas of the brain (speech and vision). It has been

* Üsküdar Üniversitesi Nörobilim Yüksek Lisans Öğrencisi, sevilcivelek-62@hotmail.com

concluded that it pacifies the child in estimation and interpretation and does not cause activation in other regions.

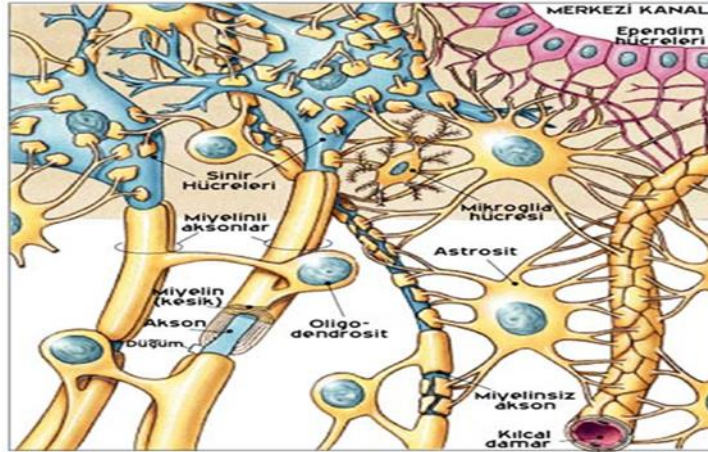
Findings have been obtained that the abundance of visual aids provided in picture book reading may not be useful for the development of imagination and may even hinder the imagination. In the imaging results, it has been found that there is a lot of activity in the auditory and visual perception networks, but there is not much correlation between many different networks of the brain (such as network groups). Drawings and animations do all the work that the child will do; It has been determined that children only spend energy to make sense of what they see, but the situation of understanding the story is at the worst level.

As a result, it has been seen that illustration in children's story and fairy tale books may not be as useful as it is thought.

Keywords: Storybooks, brain imaging, illustration, imagination, negative effects.

İnsanoğlu varolduğundan beri kendi yapısını merak ederek araştırmalar yapmıştır. Felsefe, psikoloji, eğitim bilimleri sürekli olarak nicel ve nitel araştırmalar yaparak insan denen muammayı çözmeye, anlamaya, tanımlamaya çalışmıştır. Günümüzde teknik gelişmeler insan bedeninin çalışma düzeneklerini görüntüleme ve bazı durumlarda bu bedene müdahale ve tedavi yöntemleri geliştirdiler. Tabii ki beyinle ilişkili görüntüleme teknikleri bu ilerlemeden payını aldı. Günümüzde bu görüntüleme teknikleriyle elde edilen bilgiler insan davranışına ışık tuttu.

Tüm davranışlarımızın kaynağı beynimizdir. Davranışlarımızın ortaya çıkmasında, her ne kadar dışsal ve içsel uyarıcıların belli bir rolü varsa da, tepkinin verilmesinde zihinsel süreçler daha etkili olmaktadır. Özellikle de tepkinin nasıl verilmesi gerektiği hususunda.¹

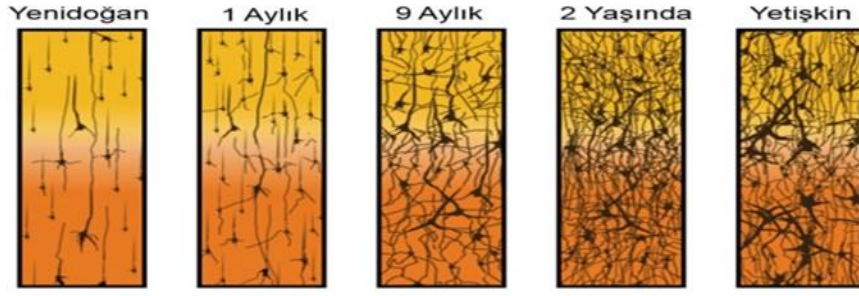
*Hücre Bağlantıları*²

Beynimize şekil veren şey nedir? Deneyimdir, yani yaşadıklarımızdır. Yaşlandıktan sonra bile, deneyimlerimiz beynimizin fiziksel yapısını değiştirmektedir. Bir deneyim yaşadığımız vakit, beynimizdeki nöron adı verilen hücreler aktive olur, yani “kablolanarak” yeni bağlantılar oluştururlar. Beynimizdeki yüz milyar nöronun her birinin diğerleriyle on bin bağlantısı (bu sayı değişik rivayetler var) vardır. Beyindeki belirli devrelerin ne şekilde aktive olduğu, görme ve duymanın yanı sıra daha

¹ Topbaş E., Dindar Beyin, Panama Yayıncılık, Ankara, Kasım 2013, s,14

² (D.Silverthorn, Human Physiology 2012) Sinan Canan s 35 Değişen Beynim

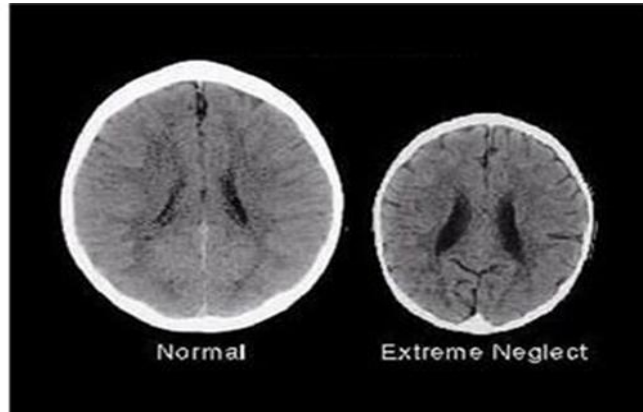
soyut olan düşünme ve akıl yürütme gibi zihinsel aktivitelerimizin doğasını da belirler.¹

Bebek dünyaya geldiğinde nöron sayısı bir yetişkinle aynı olsa da öğrendikçe yeni bağlantılar oluşacaktır²

İnsan yavrusu dünyaya ilk geldiğinde de yetişkin kadar nörona sahiptir. Ancak henüz nöronlar arası bağlantılar oluşmamıştır. Bu bağlantılar bebeğin bakımını üstlenen ebeveynler ve çevresinden aldığı uyaranlar ile oluşacak, güçlenecek ve kalıcı hale gelecektir. İhmal ise bu sürece sekte vuracaktır. Çünkü uyaran olmazsa öğrenme gerçekleşmeyecek, uyaran almayan alanlardaki bağlantılar ise beyin tarafından tasarruf amacıyla budanacak, ortadan kaldırılacaktır. Uyaranların tekrar edilmesi ile daha kalıcı bağlantılar oluşur.³

UNICEF'in de desteklediği Charles Nelson'un Bükreş'te yürüttüğü erken müdahale projesinde iki yaşından önce bir aileye evlat verilen veya koruyucu ailesi olan kimsesiz çocukların gelişimlerinin normale yakın olduğu fakat bu yerleştirme iki yaşından sonra olursa bir aile yanında kalmanın olumlu etkileri olmadığı gözlemlenmiştir. Beynin ihtiyaçları kritik devrelerde karşılanmazsa sonradan düzeltmek için çok gayret gerekecektir ve sonuç her zaman olumlu olmayabilir. İleride daha ciddi problemlere yol açmaması için erken müdahale bilişsel gelişimi destekleyen en önemli yaklaşımlardandır.⁴

⁵*Yeterli ilgi alakayı görmeyen, yeterli uyarana maruz kalmayan beyin ve normal beyin mukayesesi*

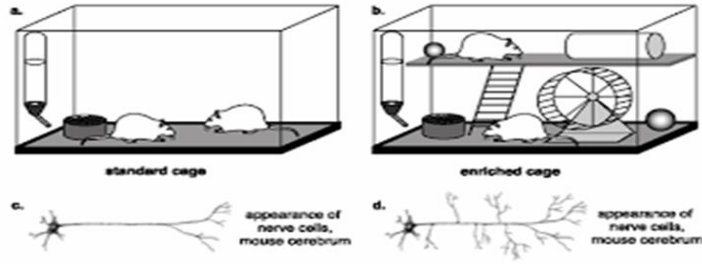
¹ Siegel D.J., Bryson T.P., Bütün- Beyinli Çocuk, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2011. s,22-23

² (Synapse Density Over Time Source: Corel, J.L. The postnatal development of the human cerebral cortex. Cambridge, MA: Harvard University Press; 1975)

³ Akdağ F, Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale"

⁴ Akdağ F, Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale"

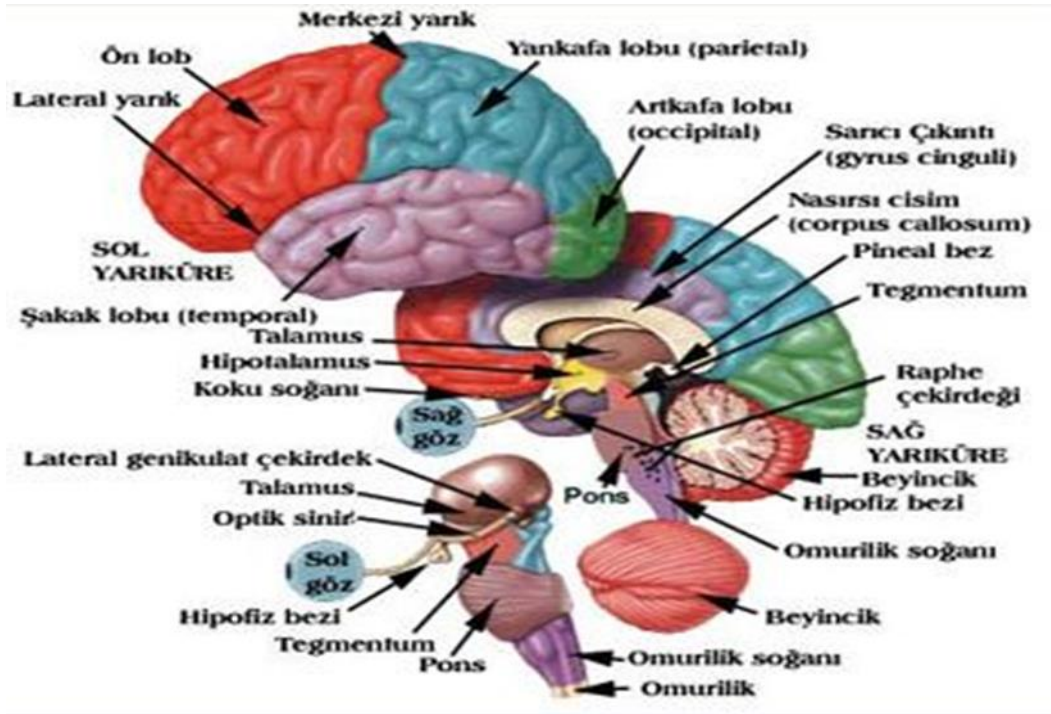
⁵ Kaynak: Bruce D. Perry, M.D., Ph.D./Ch, Neurologists say that the sizeable difference between these two brains of two different 3-year-olds has one primary cause: the way that their mothers treated them.<http://www.medicaldaily.com/chilling-brain-scans-show-impact-mothers-love-childs-brain-size-243328>

¹ Uyaran zenginliğinde sağdaki resimdeki gibi hücre bağlantıları gelişmektedir.

BEYİN BÖLGELERİ

Omurilik vasıtasıyla sinir sistemi uyarılarını beyne iletir. Uyarılar beyinde işlenir, sinir sistemindeki omurilik vasıtasıyla beyne ulaştırılır. Beyinde aktif işleme süreci sonucunda tekrar omurilik vasıtasıyla gerekli yerlere ulaşarak yanıtlar oluşturulur. Sanki çift yönlü bir trafik akışıdır.² Uyarılar ile gelen bilgiler beynin belli işlemleri gerçekleştirme yeteneğine sahip bölgelerde işlenir.³

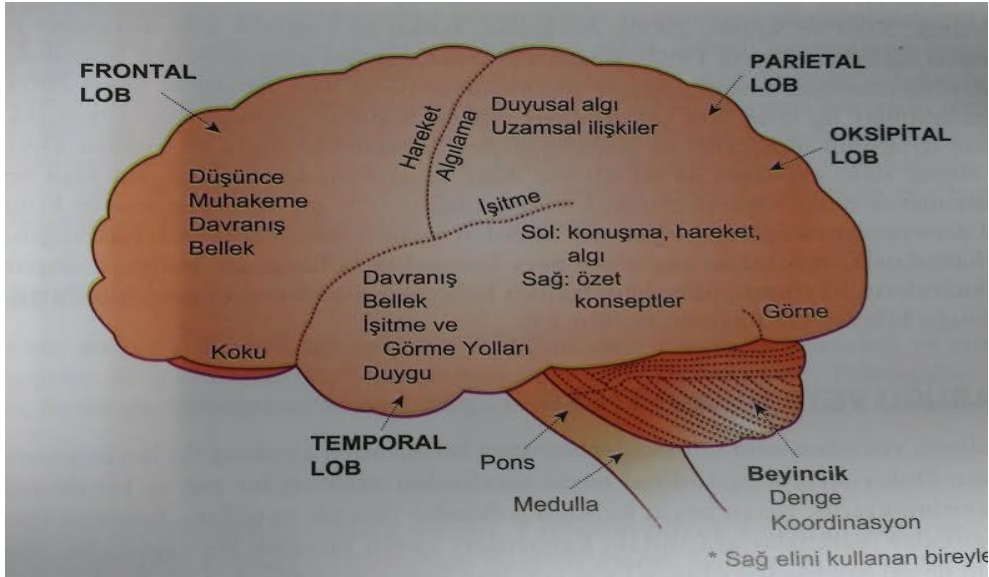
Şekil: Beyin Bölgeleri⁴

¹ <https://scientiportal.wordpress.com/2015/11/01/451/>

² Eagleman, D., Beyin Senin Hikayen, Domingo Yayınevi, İstanbul 2016, s. 89.

³ Onan, Bilginer, "Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Ana Dili Eğitime Yansımaları", TÜBAR, 27 (Ocak 2010), s. 530.

⁴ <http://www.sinanacan.net/insan-sinir-sistemi-1/> (4 Mart 2018).

Beyin Bölgelerindeki İşlevler¹

Sinaptik bağlantıların yoğunlaştığı alanlar assosiasyon alanları olarak adlandırılmaktadır. Farklı duyu organlarından beyne ulaşan bilgiler serebral kortekste birincil duyu alanlarında işlem görürler. Birincil duyu alanlarının etrafında ise “duyu asosiasyon” ve çok modalite asosiasyon alanları vardır. Talamus da bu alanlara direkt olarak bilgi gönderebilir. Uyarıya gelen bilgi birincil duyu merkezine geldikten birkaç milisaniye sonrası asosiasyon alanlarında işlem görmeye başlar. Uyarı değerlendirilir, değişik özellikler tahsil edilir, yeniden bir araya getirilerek bütünleştirilir. Sonuç olarak uyarı anlamlandırılır. Böylece uyarı ile gelen bilgi beynin her alanında değerlendirilerek o alanlarında bilgisini sahip olur. Şeylerle ilgili bütün bir ilgiye sahip olunur. Böylece uyarı anlamlandırılmış olur.²

Duyularla elde edilen bilgiler beyinde işlenir ve beyin kendi gerçekliğini kurar. Ama her defasında bu gerçekliği yeniden inşa etmez. Dünyaya geldiği andan itibaren oluşturduğu gerçekliği her yeni duyu verisi ile karşılaştırır, daha da geliştirir, yeniden dizayn eder. Şeyler hakkında artık onunla bir kez daha karşılaştığında onu tanımlayabileceği şemaları oluşturmuştur. Ve insan bu işlemin farkında bile olmaz. Çünkü artık beyin bu işlemlerde otomatik olarak gerçekleştirecek kadar uzmanlaşmıştır.³

Bir hikaye dinlenildiğinde sadece duyma ile ilgili alanlar değil hikayede geçen her türlü olay ile ilgili alanlar aktive olacaktır. Böylece hikayeyi dinleyen ve anlatanın beyinlerinde senkronizasyon da gerçekleşecektir.

“Örneğin tarantula ısırması için yer arar gibi kızın elinin üstünde yürümeye başladı, kız gözlerini fal taşı gibi açtı. Korkudan nefesi kesilmişti. Sanki felç olmuştu.” Önce dinleyen kişinin teninde örümcek olması hissi parietal lobu, ısırma ve ölüm korkusu limbik sistemi, felç gibi olması motor alanları aktive edecektir.

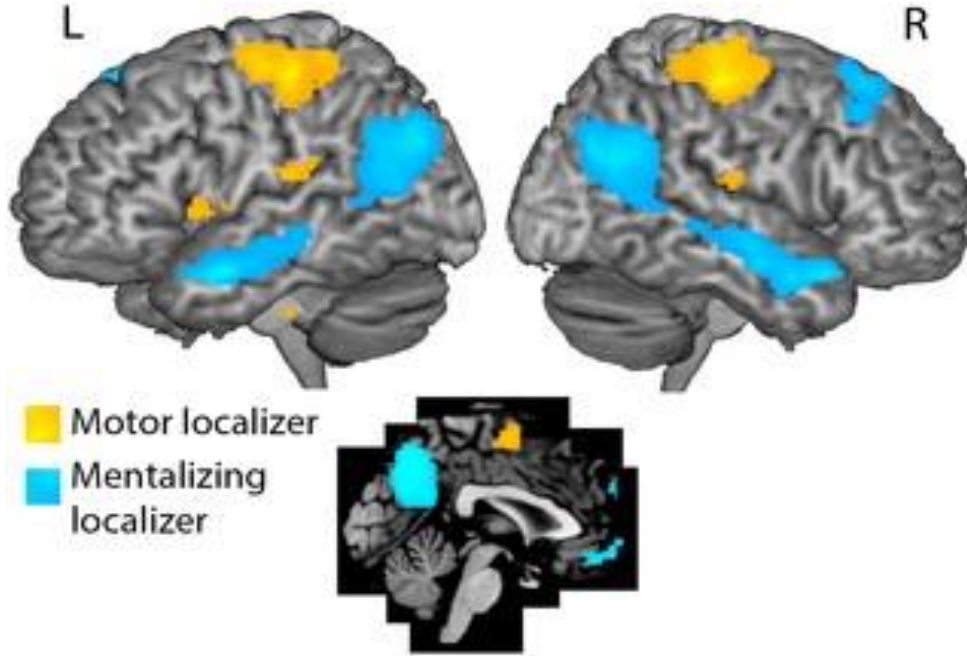
¹ Barnes J. Temel Biyolojik Psikoloji, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 32

² Bulduk S. Duyum ve Algı Psikolojisi, Nobel Tıp Kitabevleri Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2014, s.9-11

³ Eagleman, D. Beyin Senin Hikayen, Domingo Yayınevi, İstanbul 2016, s. 65.

¹ fMRI, aynı hikayeyi dinleyen iki kişinin beyin aktiviteleri de aynıdır.

Öykülerin Beyinde Yarattığı Aktivitelere Dair Örnekler²

Sarı renkli bölümler “aksiyon sahnelerini canlandıran” kişilere ait faaliyetleri; mavi renkliler ise “duygu ve düşünceleri zihinsel olarak kurgulayan” kişilere ait faaliyet alanlarını göstermekte.

Cincinnati Çocuk Hastanesi Tıp Merkezi’nden Dr. John S. Hutton bir araştırma gerçekleştirdi. Evinde ebeveynlerin anlattığı hikayeleri dinleyen 3-5 yaş arası çocuklarda manyetik rezonans görüntüleme teknikleri kullandı. Evde kitap okuma oranları arasında farklılıklar buldular. Ebeveynlerin daha fazla kitap okuduğu çocukların parietal-temporal-okspital birliktelik korteksi olarak adlandırılan beyin bölgelerinin daha yüksek aktivite görüntülendi. Büyük çocuklarda bu daha önce gözlemlenmişti. Dr. Hutton 3-5 yaş aralığındaki çocuklarda da hikaye dinlerken bu alanların aktifleştğini tespit etti.

¹Hasson, Uri, *What Happens in the Brain When We Hear Stories?*, 18 Şubat 2016, <https://blog.ted.com/what-happens-in-the-brain-when-we-hear-stories-uri-hasson-at-ted2016/> (24 Aralık 2018).

²Canan, S., *Öğrenmenin Unutulmaya Yüz Tutan Yolları*, <https://nbeyin.com.tr/ogrenmenin-unutulmaya-yuz-tutan-yolları/> (25 Aralık 2018).

Çocukların yaşam boyu kullanacakları beyin ağları oluşumunda sözel okuma veya hikaye anlatmanın önemini vurguladı. Ayrıca insanlar tarafından sözlü anlatımın kreatif bir zihin oluşturduğunu belirtti.¹

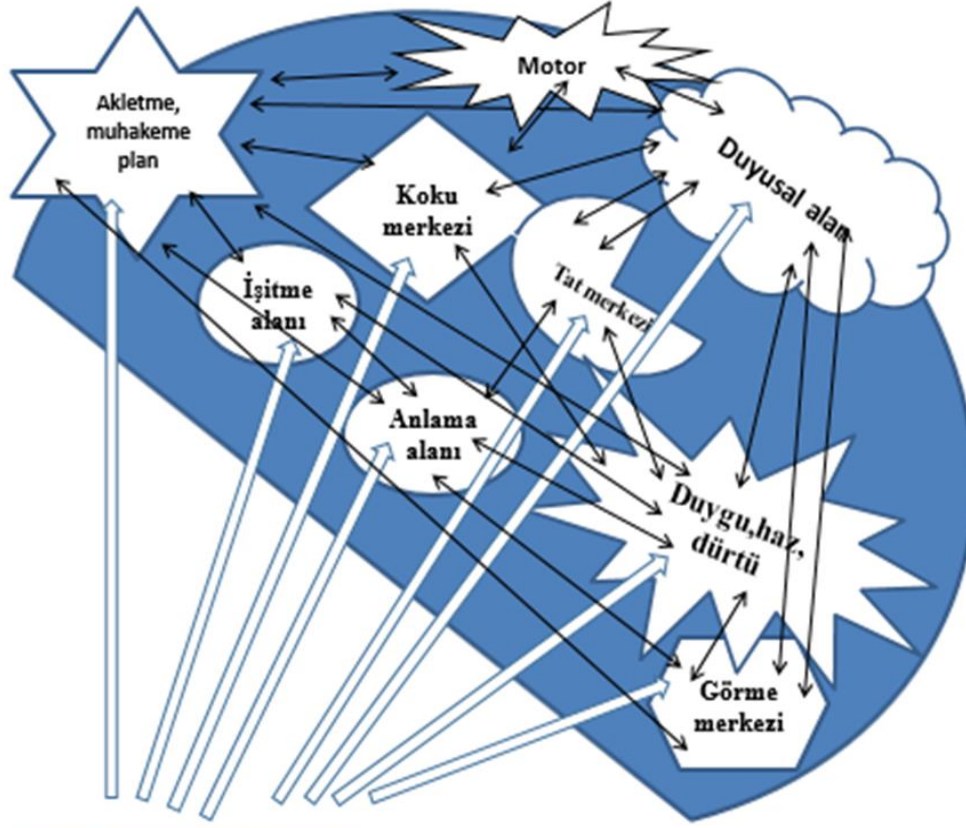
İnsan var olalı beri kültür aktarımının, insan zihni donanımının aktif bir argümanıdır. Gelişim dönemlerinden başlayarak yaşam boyu insana rehberlik eder. Çünkü masal dinlemek ile nöronal bağlantılar aktive olmaktadır. Ne kadar masal dinlenir ise nöronlar arası tıpkı patikalar gibi yollar oluşur. Yollar oluşumlarını tecrübe ile eşleştirebiliriz. Mesela sürekli masal dinlenildiğinde yeni nöron bağlantıları oluşarak insan davranışları hakkında belli şemaları oluşturur. Hatta sadece insanlar değil bilmediği diyarları, yaşantıları tecrübe edebilir.

Beynin çalışma prensibi tasarruflu olmaktır. Beyin farklı alanlarındaki farklı işlevleri yapan alanların gelen uyarıları ayrı ayrı işleyerek bunları birbirleriyle ilişkilendirir. Ve az bir uyarı ile gelen uyarılar ile yeni öngörüler oluşturur. Daha sonra gerçekleşebilecek olaylara dair de tahmin etme yeteneği kazandırmaktadır.

Her ülkenin kendine has masalları ve masal anlatıcıları vardır. Masal anlatıcısının anlatma kabiliyetiyle birlikte masaldaki unsurlar beynin tüm alanlarını aktive edecek yeni bağlantılar oluşacaktır. Ayrıca eski bağlantılar ile birleşerek yeni çağrışımlar oluşacaktır. Böylece yaşamı anlamlandırma, sorunları tanımlama, baş edebilme yetenekleri kazanılacaktır. Bu işlevler masal sayesinde daha kolay hale gelecektir.²

¹ Hutton, John S. vd., "Home Reading Environment and Brain Activation in Preschool Children Listening to Stories", *Pediatrics*, 136/3 (Eylül 2015), s. 466-478.

² Daha detaylı bilgi için bakınız, Civelek S., *Masal ve Beyin*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

*Hikaye Anlatılırken Etkilenerek Aktifleşen Beyin Faaliyetleri ve Birbirleriyle İlişkilenmeleri*¹

Hikaye Kitapları Resimleme ve Beyin İşlevlerine Olumsuz Etkileri

Günümüzde beyin üzerine yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Hikaye ve masal anlatıldığında veya kitap üzerinden okunması esnasında beyinde neler olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Cincinnati Çocuk Hastanesi'nde araştırmacı ve çocuk doktoru olan Hutton bir çalışma yayınlamıştır. Son dönemlerde yayınlanan bir çalışma, üç değişik hikaye anlatımı üzerinden küçük çocukların beyinlerinde neler olabileceğine dair bir fikir veriyor. Başyazar Dr. John Hutton, "Goldilocks etkisi"nin belirgin olduğunu söylüyor. Bu yaklaşım çocuk masalından türetilmiş olup aşırı olanı değil, kararında olanı seçmemiz gerektiğini vurgulayan bir yaklaşım.

Çalışmada 4 yaş civarında 27 çocuk bir MRI cihazında hikaye okunurken görüntüleme yapıldı. Onlara üç şekilde hikaye okundu : yalnızca ses, resimli anlatımı olan hikaye kitabı ve bir çizgi film. Bu üç versiyonda Robert Munsch'un Web sitesindeki eserler kullanıldı. Hikayeler okunurken ve seyredilirken MRI cihazı beyin ağlarındaki etkileşimleri, işlemleri taradı.

- “Çocukların sadece sesli hikayeyle meşgul olduğu durumda beynin dil merkezindeki ağların etkinleştiği görülmüş, ancak beynin diğer bölgelerinde genel olarak az bağlantı gerçekleştiği

¹ Civelek S., Masal ve Beyin, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019

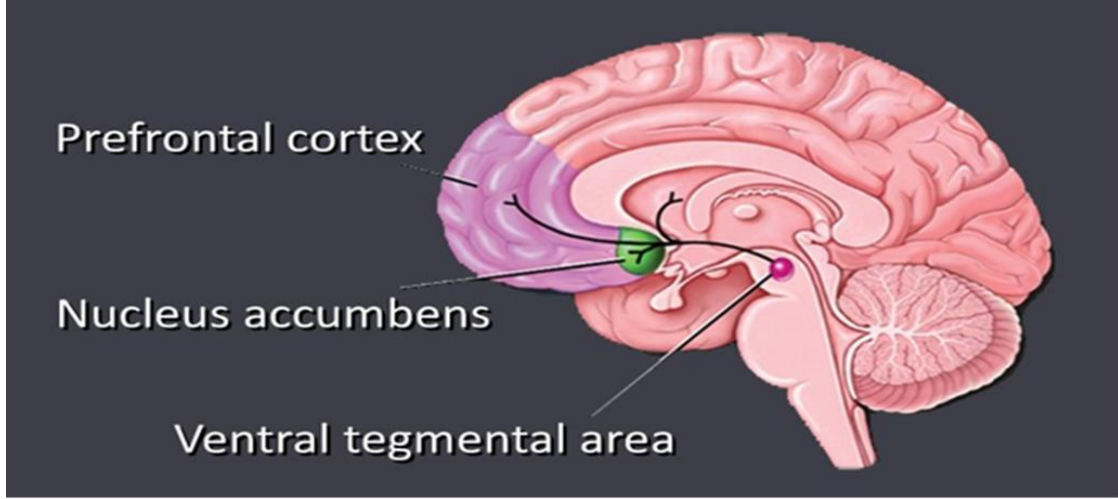
saptanmıştır. Araştırmacılar bu durum için “Çocukların anlamak için zorlandıklarını gösteren fazlaca kanıt vardı.” diyor.

- Çocukların sesli ve hareketli görselle (çizgi film, animasyon) meşgul olduğu durumda (çok sıcak): Dil ve görsel algılama merkezindeki ağlarda aşırı hareketlilik gözlemlenmiş, ancak beynin farklı ağları arasında pek fazla etkileşime rastlanamamıştır. Hutton “Beynin dil merkezindeki ağlar hızlı veri akışına sahip bu sesli ve hareketli hikayeye ayak durmaya çalışıyordu” diyor. “Biz bunu, sesli ve hareketli animasyonun çocuğun işleteceği tüm zihinsel süreçleri çocuk için yaptığı şeklinde yorumladık. Hikayenin ne anlama geldiğini çözebilmek için maksimum enerji harcıyorlardı.” Üç durum içerisinde çocukların hikayeyi anlamlandırmakta en çok zorlandıkları durum bu olmuştur.

- Çocukların resimli hikaye kitaplarıyla meşgul oldukları durum ise Hutton tarafından “ideal” olarak tanımlanıyor. Çocukların hikaye kitabındaki görsellerle meşgul olduğu durumda dil merkezindeki ağların etkileşiminin, yalnızca sesli hikayeye meşgul olunan duruma göre azaldığı görülmüştür. Hutton bu durumu, sadece kelimelere dikkat etmek yerine, çocukların hikâyeyi anlamlandırmak için görselleri ipucu olarak kullanmaları olarak açıklamaktadır. “Çocuklara bir resim verin, böylece zihinlerini çalıştıracak bir nedenleri olur” diyen Hutton, “Animasyon ile sesli, hareketli ve görsel uyaranların hepsi bir kerede birbirinin üzerine yığılıyor ve çocuklar zihinlerinin farklı bölgelerini çalıştırmak zorunda kalmıyorlar.” diyerek sözlerine devam ediyor.”¹

Uzun süren bir çalışma sonucu masal ve beyin ilişkisini ortaya koymaya çalıştım. Dr. Hutton çalışmalarını okuduğumda ve piyasada satışa sunulan bazı çok resimli kitapları gördüğümde bu alanda bazı konulara dikkat çekmek istedim. Akademik çalışmalarda interdisipliner bir yaklaşım kullanarak oluşturulan bir alan zorunluğunu vurgulama amacındayım.

Her ne kadar Dr. Hutton resimli kitapların beynin birçok alanını aktive ettiğini iddia etsede görseli olan kitaplarda dil alanının pasifleştiğini de vurguluyor. Sadece sesli hikayede çocukların anlamak için zorlandığını vurgulasada Sinan Canan her bir seminerinde beynin zorlanması gerekliliğinin insan beyninin sağlığı için gerekliliğini ifade ediyor.

Beynin Haz Alanları²

Ayrıca beyin için zorlanma kaçınmayı gerektirir. Hazza meyillidir. Zorlanmadığı hikayede nöronal bağlantılar görsel alanda daha aktif olacaktır. Oysaki özellikle zorlandıkça beynin her alanı aktifleşmesi söz konusu olacaktır. Beynin en önemli özelliği elemiden, sıkıntıdan kaçmak, kolayca, rahata koşmaktır. Beynin haz bölgesi bu mekanizmanın oluştuğu bölümdür. Bu ileriki yaşantısında da

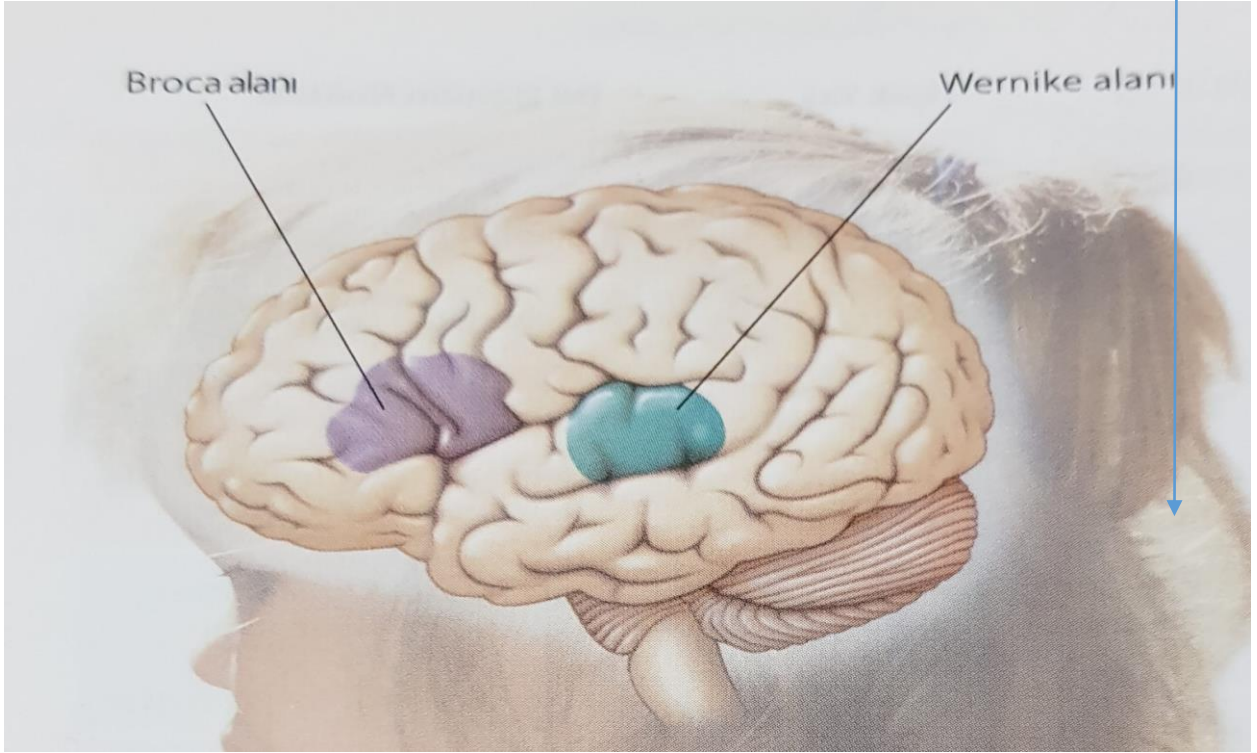
¹ Kamenetz, A. (2018, Mayıs 24). What’s Going On In Your Child’s Brain When You Read Them A Story? [Web blog yazısı]. <https://www.npr.org/sections/ed/2018/05/24/611609366/whats-going-on-in-your-childs-brain-when-you-read-them-a-story>

² <https://noroblog.net/2018/04/05/beyindeki-odul-mekanizmasi-nasil-calisir/>

her şeyi hazır bulma kolaycılığı istek ve davranışına sebep olabilecek ve problem çözümlerinde hazır cevaplar arama durumu ortaya çıkarabilecektir.

Das Kopfkino, zihinsel sinema, var olmayan bir duruma zihinde vücut verme. Almancada bu kelime masal için kullanılmaktadır. İnsan zihninde oynayan sinema, insan zihninin aktif çalışmasında önemli faktörlerden biridir masallar ve hikayeler. Oysa ki hikaye ve masallar da aşırı yoğun resimleme ve imajinasyon çocuğun hayal dünyasını pasifleştirir. Çünkü artık kitapta tüm olay örgüsü vardır. Ve düşünüp imgelem yapmasına gerek yoktur. Oysaki sadece ipucu veren, sadece bazı noktalara vurgu yapan, aşırı olmayan resimler zihin anlama, yorumlama ve fikretme potansiyelini geliştirecektir.

Masallar ve hikayelerde figürlerin tek tipleşmesi çocukların hayallerini sınırlandırmaktadır. Oysaki her kültürün kendi yaşantısını yansıtması, farklı kültürlerin de tanımlanması önemlidir.

Konuşma ve Anlama Alanı Hem Kendi İçinde Hem Birbirleriyle Sürekli Bağlantılar Kurmaktadır.¹

0 – 5 yaş arası beyinde nöron bağlantılarının çoğaldığı dönemdir. Bu dönemdeki zengin verimli kaynaklar bu bağlantıların çoğalması ve tekrar ile kuvvetlenmesine destek olacaktır. Verimli olmayan uyaranlar ise hücre aktivasyonunu tetiklemeyecek, beyin tasarruf etmek amacıyla kullanılmayan nöron bağlantılarını budayacak, ortadan kaldıracaktır.

İlk çocukluk döneminde dil ve konuşma becerileri gelişimi için uyaranlar çok önemlidir. Çocuğun anlatılanı, konuşulanı anlayıp, kavramasına destek olmak gereklidir. Masal bu anlamda çok önemli bir kaynaktır. Çocuğun dili kavrayıp, benimsemesine destek olacaktır. Tekrar tekrar masal anlatımı ile bir çok kelimeye maruz kalan çocuğun dil edinimi güçlenecektir.

Broca alanı konuşmanın, dilin merkezidir. Wernicke alanı anlamlandırma merkezidir. Yeterli uyarana maruz kalınmadığında anlama, anlamlandırma ve fikretme fakirleşecek, uygun yanıt oluşturma da zayıflayacaktır. Akıl ve duygunun dengeli kullanımında anlama ve anlamlandırma insan yaşamı için çok önemlidir. İşte masallar tamda bu yüzden insan zihni için zengin kelime hazinelerine sahiptir. Masallar ile kelime dağarcığı zenginleşen insanın çözüm üretme, başarılı olma ve hatta mutluluk elde etme şansı oluşur.

Kitapta resimleme olması tamamlayıcı veya ipucu olması bir sakınca teşkil etmez. Ama hikayenin konusunu tümüyle resimleyen, sözel alana gerek duyurmayan kitaplar beyin konuşma ve anlama

¹ Santrock W, Jhon, Yaşam Boyu Gelişim, Nobel Yayıncılık, 2014

alanını pasifize etmektedir. Ayrıca çocuğun hayal ve imajinasyon alanları gelişimi için önce resimsiz veya uygun dozda resimli kitaplar olması çok önemlidir.

Bu çalışmada özellikle 3-5 yaş çocuk kitabı resimleme konusunda interdisipliner çalışmalar yapılması gerekliliğine dikkat çekmeye gayret edilmiştir. Edebiyat, psikoloji, nörobilim, sosyal psikoloji vb. ortak çalışmalar ile çok anlamlı ve verimli sonuçlar elde edilebilecektir. Masal ve Beyin adlı yüksek lisans tezinde masal anlatılırken beyinde gerçekleşen işlemler hakkında daha detaylı bilgi bulunmaktadır.¹

¹ Civelek S., Masal ve Beyin, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019

ÇOCUKLARDA ÇEVRE BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA ANİMASYON FİLMLERİN ROLÜ: “KAPTAN PENGU VE ARKADAŞLARI: MANDALİNA’NIN GÜNLÜĞÜ” ÖRNEĞİ

Dr. Zehra DURSUN*

Arş. Gör. Dr. Ayşegül ÇİLİNGİR**

Özet

Bugün dünyanın ve insanlığın karşılaştığı sorunların başında doğa ve çevre kirliliği gelmektedir. Yüzyıllardır süre gelen doğal kaynakların insanlar tarafından yanlış kullanımı sonucunda ortaya çıkan çevre sorunları, günümüzde önemli boyutlara ulaşmaktadır. Bu yüzden gelecek nesillerin daha sağlıklı ve güvenilir bir dünyada yaşamalarını sürdürebilmeleri için çevreye duyarlı bireyler olarak yetiştirilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Teknolojik anlatım dili ile çizgi film ve animasyonlar da çocuklara aktarımı hedeflenen bilginin etkili ve kalıcı olmasında büyük öneme sahiptir. TRT Çocuk’ta yayınlanan ‘Su Elçileri’ adlı çizgi diziden uyarlanan ‘Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina’nın Günlüğü’ animasyon filmi, çevre farkındalığını işleyen örneklerinden biridir. Film, Çevre konusunda neler yapılabilir?” sorusuna yanıt aramakta ve küresel ısınmaya dikkat çekmektedir. Çalışmanın amacı, çizgi filmlerin çocuklara bilgi aktarma ve farkındalık oluşturmadaki katkısını tespit etmektir. Bunun için Araştırmada ‘Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina’nın Günlüğü’ adlı animasyon filmi izlenilmiş ve animasyon filminin çocuklarda çevre bilincini oluştururken nasıl unsurlar kullandığı betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Animasyon filminin, dünyada son zamanlarda insan kaynaklı yaşanan çevre sorunlarını çocuklara eğlendirirken öğrenmeye sevk ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina’nın Günlüğü, Çizgi Film, Animasyon, Çocuk, Çevre Bilinci.

AN ANIMATION EXAMPLE OF ' KAPTAN PENGU VE ARKADAŞLARI: MANDALİNA’NIN GÜNLÜĞÜ’ IN CREATİNG ENVİRONMENTAL AWARENESS FOR CHILDREN

Abstract

Today, nature and environmental pollution are the leading problems faced by the world and humanity. Environmental problems, which have emerged as a result of the misuse of natural resources by people for centuries, reach important dimensions today. herefore, it becomes a necessity to raise future generations as environmentally sensitive individuals so that they can continue to live in a healthier and safer world. With the technological expression language, cartoons and animations are of great importance for the effective and permanent information that is aimed to be transferred to children. The animated film ' Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina’nın Günlüğü’, adapted from the cartoon series Su Elçileri’ broadcast on TRT Çocuk, is one of the examples of environmental awareness. What can be done about the film, the Environment?” seeks an answer to the question and draws attention to global warming. The aim of the study is to determine the contribution of cartoons in conveying information to children and raising awareness. For this purpose, the animated movie 'Captain Pengu and His Friends: Mandarin's Diary' was watched in the research and the elements of the animated movie in creating environmental awareness in children were examined by descriptive

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, Erzincan, zehrarts@gmail.com

** Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema ABD, Kayseri, aysegul_cilingir@hotmail.com

analysis method. It has been determined that the animated film encourages the children to learn while entertaining the environmental problems that have recently been experienced in our world.

Key Words: Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü, Cartoon, Animatioan, Child, Environmental Awareness.

Giriş

Günümüzde dünyada yaşanan küresel ısınma olgusu tüm canlıların hayatlarını etkilemektedir. Dünyanın her yanında artan yangın, deprem, sel vb afetler bu konuda insanların bilinçlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bilinçlendirmenin gelişen teknoloji ile gerçekleştirilmesi hem ilgi çekicilik hem de ulaşılabilirlik açısından önemli katkılar sağlamaktadır. Geleceğin sahibi olan çocukların çevre konusunda bilinçlendirilmeleri bu bağlamda çok daha önemlidir. Bu yüzden onların ilgisini çeken, onları eğlendirirken öğrenmeye sevk eden animasyon filmler, çevre farkındalığı kazanabilmeleri için önemli araçlardır. Animasyon filmlerdeki gerek karakterler gerek mekânlar gerekse de söylemler sinemanın görsel ve işitsel avantajları ile harmanlanarak çocukların dünyalarına seslenilmesine olanak vermektedir. Çalışmada incelenen Kaptan Pengu ve Arkadaşları: 'Mandalina'nın Günlüğü' animasyon filminde de bu unsurlar birlikte kullanılmıştır. Bu animasyon filminde hayvan karakterlerle küresel ısınma konusuna çocukların anlayabileceği şekilde görsel ve diyaloglarla değinilerek onlara çevre bilinci kazandırılmak istendiği görülmektedir. Bu amaçla tasarlanan filmde özellikle su konusuna dikkat çekilmektedir. Bu konunun öne çıkmasının en önemli nedeni, filmin Su Elçileri” çizgi filminden uyarlanmasıdır. Çalışmada animasyon filmlerin çocuklarda çevre bilinci kazandırmadaki rolü, “*Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü*” animasyon filmi üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini olan bu filmin tercih edilmesinin nedeni, küresel ısınma özellikle de su konusuna değinilirken çocuklara çevre bilinci kazandırılma amacı taşımaktadır. Film çevre bilinci kazandırılmasına yönelik tasarlanan karakterler ve söylemler öne çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Çocuklarda Çevre Bilinci

Gelişen ve değişen teknolojiye bağlı olarak sanayileşme olgusu beraberinde kentleşme, çevre atıkları, doğal kaynakların yanlış tüketimi, nüfus artışı gibi nedenler çevre sorunlarının da artmasına yol açmaktadır. Tüketim odaklı toplumsal yeni yaşam pratikleri ile birlikte ihtiyaçlar doğadan karşılanmasına neden olurken, bu süreçte doğa, insan yaşamının bir nesnesi haline dönüşmüştür. Böylece bu yeni yaşam şekli sonucunda doğanın yapısında bozulmalar başlamış ve sonucunda doğadaki canlıları ve yaşamı tehdit eden çeşitli çevre sorunlarına zemin hazırlamıştır. Çağımızda artan çevre sorunları karşısında dünyamızın ve doğal kaynakların korunması açısından toplumda çevre bilinci ve duyarlılığının oluşturulması önemlilik arz etmektedir. Çevre farkındalığının oluşturulmasında toplumun en küçük birimi olan aileden, eğitimcilere, toplumun her kesiminden ve her yaşta bireyine çok büyük sorumluluklar ve görevler düşmektedir.

Özdek de (1993:189) çevre konusunda bilinçlenme, duyarlılık kazanma ve bireylerin çevreye karşı tutum ve davranışlarını olumlu yönde geliştirmenin çevre eğitimiyle olacağını belirtmektedir. Özellikle okullar içinde yürütülen çevre eğitimi uygulamaları, öğrencilerin çevre bilinci oluşturmada önemli katkı sağlayabilir. Çünkü çocukluk döneminin önemi düşünüldüğünde verilen çevre eğitiminin geleceğin sahibi çocuklardaki bu gelişim ve kolay öğrenme sayesinde alacakları çevre eğitimi ile onların çevreyi daha iyi tanımaları, sevmeleri ve çevreyi korumaya yönelik farkındalıkları da artacaktır. Bu amaçla çocuklarda ekolojik bilinç oluşturmak ve sorunların çözümünde doğrudan bireyin katılımı sağlamak amacıyla çevre koruma adına projeler yapılmakta ve çevre eğitimi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Zeytinburnu Belediyesi'nin İstanbul Aydın Üniversitesi işbirliği ile “Çevreye Zeytin Dalı” sloganıyla yaptığı projede eğitimde görselliğin öğrenmede kalıcı olacağı düşüncesi ile yola çıkmıştır. Proje, Çevreci Zeytin Çocuk kahramanı ile özellikle çocukların ilgisini çekerek kahramanın vereceği mesajlar ve örnek davranışları sayesinde toplumun bilinçlenmesini ve çevre sorunlarının azaltılması

hedeflemiştir. Afyonkarahisar'da TÜBİTAK tarafından da desteklenen bu proje kapsamında okul öncesi öğrencileri doğada çevre ve doğa bilinci eğitimi ile tanıştırılmıştır. Okul öncesi 20 çocuğa doğal ortamda, canlılar ve bitkiler hakkında bilgiler verilmiştir. Verilen bu eğitimlerde çocuklara çevre ve doğanın korunmasının önemi anlatılarak, farkındalık oluşturulması amaçlanırken, çocukların doğaya duyarlı büyümeleri amaçlanmıştır. Benzer proje ve eğitimlerin yanı sıra çevre bilinci oluşturmaya yönelik çocuk kitaplarının da her geçen gün sayısının artmakta olduğu görülmektedir. Kitaplardaki karakterlerle yakınlık kuran çocuklar, buradaki iyi ya da kötü davranışları da içselleştirebilmektedir. Bu nedenle çevre eğitimi açısından nitelikli kitaplarla tanışan çocukların, çevreye karşı duyarlı bireyler olmasında bu tür kitapların önemli katkıları olacağını düşünülmektedir. (Wells ve Zeece: 2007).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çevre ve su kaynaklarının korunması konusunda toplumdaki farkındalığı yükseltmesi amacıyla hazırlanan Avrupa Birliği destekli **“Su Elçileri Eğitim ve Farkındalık Artırma Teknik Destek” Projesi yapılmıştır.** Proje kapsamında medya ve eğitim kanalıyla kamunun özellikle çocukların ve gençlerin verimli su kullanımı hakkında farkındalığı artırılırken, bilgi ve becerilerinin farklı iletişim araçları ile geliştirilmesi hedeflenmiştir. TRT Çocuk kanalında yayınlanan içerisinde su tasarrufu, geri dönüşüm, sıfır atık gibi konular ele alınmıştır. “Su Elçileri” çizgi filminden uyarlanan ve çalışmamızın örneklemini olan “Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ adlı animasyon filmi de bu projenin devamı niteliğindedir.

Çizgi film ve animasyonlar da görsel ve işitsel duylara hitap etmesi nedeniyle çocukları kolaylıkla etkilemektedir. Bununla birlikte çocuklar izledikleri çizgi filmlerdeki sevilen karakterleri rol model olarak taklit içerisine girerler. Çocuklar bu karakterlerin tutum ve davranışlarını içselleştirebilmektedirler. Bu nedenle sinema ve televizyon gibi mecralarda yayınlanan çocuk eğitimine yönelik yapımlar yer almaktadır. Bu tür yapımların çocuklar üzerinde olumlu etkisinin yüksek olacağı düşüncesi ile çocukları eğlendirirken öğrenmeye sevk etmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın örneklemini olan, yapımcılığını ve yönetmenliğini Nurullah Yenihan’ın üstlendiği Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ adlı animasyon filminde, kürsel ısınma ve çevre sorunlarına dikkat çekilirken, eğlendirici karakter ve görsel etkileri ile çocukları eğlendirirken öğrenmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Animasyon Filmler ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Sinema, ilk toplu gösterimlerin yapılmaya başlandığı 1895 yılından beri değişen toplumsal, kültürel, tarihsel ve teknolojik süreçlerden etkilenmektedir. Sinema, filmlerin oluşum ve gösterim süreçlerinde teknoloji ile önemli bir ilişki içerisinde. Gelişen teknoloji sinemanın da bu bağlamda dönüşümüne olanak sağlamaktadır. Animasyon da bu gelişmelerle bağlı olarak ilerlemektedir. Animasyon kavramı, TDK sözlüğünde “canlandırma” olarak kısaca tanımlanır. Furniss, animasyonun hareket yanılmasının yine hareket yoluyla sıralı olarak yaratılması ile meydana geldiğini ifade etmektedir (Furniss, 2016:12). Bu kavram Türkçede “Canlandırma Sineması” olarak ta kullanılmaktadır. Animasyon ya da diğer bir kullanımla canlandırma sinemasının gelişimini Hallas dört evrede ele almaktadır. Bu evreler şunlardır:

1. *Başlangıçtaki büyücülük ve gözbağcılık dönemi,*
2. *1920’lerde, çizgi- filmin sinema endüstrisinin tecimsel eğlence araçlarından biri durumuna gelmesi,*
3. *1930 ve 40’larda, canlandırma filmin uzun gösterimli (metrajlı) eğlenti filmi biçimine dönüşmesine yol açan, teknik gelişim dönemi,*
4. *içinde bulunduğumuz ve canlandırma filmin, televizyon reklamının özel deneme ve eğitim filmlerine değin, hemen her alanda büyük ölçüde yaygınlaşması dönemi”* (Hallas, 1979, s. 260).

Hallas’ın animasyon filmlerinin gelişimini ele aldığı evrelerden dördüncü evre, günümüzde eğitim filmleri bağlamında ön plana çıkmaktadır. Bu eğilimin en önemli nedenlerinden biri animasyona sadece çocukların değil yetişkinlerin de rağbet göstermesidir. Animasyon filmlerin ekonomik boyutu dışında kültürel aktarım, eğitim ve eğlence amaçlı kullanımları da günümüzde yoğun bir şekilde mevcuttur.

1978 yılında ASIFA¹ başkanı olan John Hallas yayınladığı “ Animation Manifesto” sunda canlandırmanın çocuk, genç ve erişkin eğitiminde etkin rol oynayabileceğini ve toplumsal işlevlerin net bir şekilde anlaşılmasına da olanak sağlayabileceğini ifade etmektedir (Hallas, 1979: 270). Günümüzde dijital öğrenme metotlarının kullanımının artması ile birlikte gerek televizyon gerekse dijital platformlar çocuklar için yeni öğrenme alanları olarak önem kazanmaktadır. Bu yüzden çocukların dünyasına hitap eden animasyon filmler de öğretme, eğlendirmek, kültürel aktarım sağlamak ve bilinç kazandırma amaçları için kullanılmaya başlanmıştır. Animasyon filmlerin fantastik evren yaratabilme gücü özellikle çocuklar için verilmek istenen mesajın başarıya ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Çocuk dünyasında özel yeri bulunan hayvan figürlerinin tercih edilmesi eğitim amaçlı birçok animasyon yapımında dikkat çekici derecede fazladır. Bilis, animasyon filmlerin sahip oldukları teknik imkânları anlatısal unsurlarla birleştirerek çocukların dünyalarında özel olarak yer alan hayvan ve onlara hitap edecek şekilde hazırlanan uçak, araba gibi araçlarla bütünleştirilebildiğini ifade etmektedir (2014: 202). Sinemanın çoğaltılabilme unsuru ile birlikte kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Sinemanın büyüğü yapısı kitleleri etkileme gücünü arttırmaktadır. Günümüzde dijitalleşmenin yaygınlaşması ile birlikte sinema filmleri insanların filmlere daha rahat erişebilmesine olanak sağlamaktadır. Animasyon filmlerde kullanılan teknoloji animasyonun özellikle çocuklar için ilgi merkezine yerleştirmektedir.

Çocukların eğitimlerinde kullanılan animasyonların bu çerçevede hayvan figürleri ile hazırladığı sıkça karşılaşılan bir durumdur. Çocuklara eğitim verilmesi ya da farkındalık kazanmalarının sağlanmasında animasyon filmler önemli araçlar konumuna gelmektedir. Günümüzde televizyonun yanında yaygınlaşan bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi araçlar sayesinde çocukların bilgiye ulaşması daha kolay hale gelmektedir. Çocukların çeşitli alanlarda eğitim alabilmelerinin sağlanması bu teknolojiler ile daha kolaylaşmaktadır. Animasyon filmlerin de bu mecralarda gösterilebilmesi eğitim amaçlı animasyon film sayısını da arttırmaktadır. Bu bağlamda çalışmada incelenen Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü” çocukların çevre konusunda farkındalık kazanmalarına yönelik hazırlanmış bir animasyon filmidir. Bu film TRT Çocuk kanalında yayınlanan “Su Elçileri” çizgi dizisinin devamı olarak çekilmiştir. Bu film, 2020 yılında gösterime girmiştir. Filmin yakın tarihli olması ve günümüzde dünyada öne çıkan küresel ısınma konularına değinilmesi filmin konusunu güncelliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu film çevre konularına değinen bir filmidir. (İğit, 2016: 977), çevre ile ilgili animasyon filmlerin öğüt verirken komedi unsurları ile eğlendiren ya da trajik olarak işleyip düşünmeyi sağlayan mesaj ileten ve bunu tarihsel, toplumsal ve kültürel normlarla ilişkilendirerek yaptığını belirtir.

Çalışmanın Amacı

Çocuklarda çevre bilincinin oluşturulmasında animasyon filmlerde hangi unsurlar ve bunların nasıl kullanıldığı tespit etme amaçlanmıştır.

Çalışmanın Örneklemi

Çalışmanın örneklemi “Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ adlı animasyon filmi oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ adlı animasyon filmi betimsel analizi yöntemi ile incelenmiştir.

¹ ASIFA (Uluslararası Canlandırma Film Birliği)

ÇALIŞMANIN BULGULARI

Karakterler:

Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ animasyon filminde, Penguen: Kaptan Pengu, Manda: Mandalina, Mirket: Misket, Pelikan: Pelik olarak dört ana kahraman ve arkadaşları olan yan kahramanlar yer almaktadır. Su problemi ve küresel ısınma gibi çevresel sorunları ele alan yapımda karakterler doğada yaşayan ve çevresel faktörlerden en çok etkilenen hayvanlardan seçilmiştir. Filmdeki karakter belli özellikleri ile öne çıkmaktadır.

Resim1. Kaptan Pengu ve Arkadaşları

Kaptan Pengu, animasyon filminde kutup bölgelerinde yaşayan canlılara temsil olarak seçilen bir karakterdir. Pengu’nun buzulların erime nedenini ve arkadaşı *Putuk*’u bulmak için yola düşmesi ile macera başlamaktadır. Kaptan Pengu, yardımcı, iyi niyetli, yol gösterici ve bu liderlik özellikleri ile animasyonda başkahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Karakterin soğuk bir yerde yaşadığı izlenimi karakterin kafasındaki yünden bir şapka ile verilmektedir.

Suyu sevmesi ile bilenen manda hayvanından yola çıkılarak *Mandalina* karakteri oluşturulmuştur. Suyun yanlış ve kötü kullanımı bu karakter üzerinden verilmiştir. Bu karakter çocukların ilgisini çekecek şekilde mor gövde ve yeşil renkte olmasının yanı sıra tavırlarıyla sevimli ve neşeli bir kahraman olarak tasarlanmıştır. Günümüzde insanlarda olan bazı özelliklerin de atfedildiği karakter, bir İnsan-hayvan birleşimi olarak çocukların ilgisini daha çok çekebilmektedir. Manda ve insan öğelerinin birlikteliği ile mizahi olarak sunulan bu karakter, aynı zamanda bir sosyal medya fenomenidir.

Su etrafında yaşayan canlılara örnek olarak seçilen diğer bir kahraman da Pelikan: Pelik’tir. Pelikanlar özellikleri doğrultusunda çok göç ederler. Bu nedenle pelikanlar çevrede olup bitenler konusunda diğer hayvanlardan daha bilgilidir. Pelik, karakterler arasında en yaşlıdır. Yaşından dolayı tecrübesi çoktur ve bu özelliklerinden dolayı filmin kahramanları için yol gösterici rolde yer almaktadır. Pelik’in yaşlı, tecrübeli ve cinsiyetinin bir dişi olduğu taktığı gözlük ve kolyeden anlaşılmaktadır. Ayrıca filmde adı geçen diğer yan karakter Peli de Pelik’in torunudur.

Suyun az olduğu yerlerde yaşayan mirmekti temsilen oluşturulan Misket de diğer bir ana karakterdir. Kurak yerlerde yaşaması ve sevimli bir görüntüsü olması sebebiyle animasyon filmi için seçilmiş bir tipleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Mirketlerin çok hızlı ve gözlem özellikleri onların çevreyi iyi görebilmelerini sağlar. Mirketlerin bu özelliklerinin temsil edilebilmesi adına Misket karakteri, başında hızdan-ve hava koşullarından etkilenmeyerek etrafı iyi görebilmesine yardımcı olan bir gözlük nesnesi ile tasarlanılmıştır. Misket karakterinde film boyunca gerek davranışları gerek söylemleri ile çevreye duyarlı bir karakter olarak sunulmaktadır.

Filmin ana karakterleri dışında anlatımı güçlendiren ve ana kahramanların amaçlarına ulaşmada etkileri olan yan karakterler vardır. Bu yan karakterler ve özellikleri şunlardır;

Putuk karakteri, küresel ısınmanın etkisiyle kutuplarda buzulların erimesi ve su akıntılarının yer değişmesi sonucunda kaybolan karakterdir. Kaptan Pengu, arkadaşı olan Putuk’u bulmak için bu maceraya atılmıştır. Bu karakter bir nevi kahramanın maceraya atılma sebebidir. Putuk dışındaki bir

diğer yan karakter, hem denizde hem de karada yaşayan bir canlı olan Yengeç'tir. Yengeç hayvanının iki farklı yaşam alanı olması onun tercih edilmesi için önemli bir nedendir. Yengeç animasyon filminde yönetmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmde yönetmen yengeç karakteri üzerinden suyu kendi ihtiyaçları doğrultusunda boşa kullanan canlılara dikkat çekilmek istenmektedir. Bu karakterin su konusundaki tavırları ile gösteri toplumu eleştirisi de verilmek istenmiştir. Asistan Balık ise suda yaşayan canlılardan seçilen diğer bir karakterdir. Başında duran fanusu ile çocuklara balıkların karada yaşayamadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Dünyada tükenmeye yüz tutan canlılardan olan Caretta caretta da film içerisinde yer alana yan karakterlerden biridir. Filmin bir sahnesinde kahramanların karşılaştıkları bir kaplumbağa annesini aradığını ve giden kaplumbağaların dönmeleri gerektiği halde henüz dönmediklerini söylemektedir. Çizgi filmdeki bu kaplumbağa yumurtlama dışında suda yaşayan ve nesli tükenmekte olan Caretta caretta'dır. Filmde bu canlılar su akıntılarının düzensizliği yüzünden geri dönmedikleri anlaşılır. Kahramanlar sahilde kaybolan caretta caretta yumurtalarını bulmaya çalışır.

Mekân

Kaptan Pengu ve Arkadaşları: 'Mandalina'nın Günlüğü' animasyon filminde çevre sorunları ele alınırken farklı birçok mekân kullanılmıştır. Kahramanlar, kutuplardan başlayarak, dünyayı gezmektedirler. Orman, ada ve çöllerden geçerek dünyada yaşanan buzulların erimesi, kuraklık, orman yangını gibi problemlere değinmektedirler. Filmde farklı mekân kullanılmasının nedeni, ele alınan küresel ısınma sorunun dünyanın tümü için büyük bir sorun teşkil etmesidir.

Mesajlar

Kaptan Pengu ve Arkadaşları: 'Mandalinanın Günlüğü' filminde geçen bazı diyaloglar ile hedef kitlesi olan çocuklara çevre bilincine dair mesajlar verilmektedir.

Kaptan Pengu, adadaki kuraklığı görerek “...havadaki nem dengesizliğinin nedeni belli oldu. Her şeyin dengeli olması için buranın da dengeli olması gerekir” der. Kaptan Pengu, bu söylemi ile doğadaki denge unsuruna değinerek bunun önemini altını çizmektedir.

Pelik, adada deprem olduğunu söylediğinde Kaptan Pengu; “Deprem kimseye zarar vermez. Önemli olan o bölgedeki binaların sağlam yapılmasıdır”. Kaptan Pengu bu ifadesi ile depremin yani doğal olanın değil insan eliyle inşa edilen binaların tehlikeli olduğunu söyleyerek, doğanın dengesine tekrar dikkat çekmektedir.

Mandalina ise atlayacak suyu kalmadığı zaman üzülmemektedir. Kendisi de bu üzüntüsünü “Birgün video yüklemesem, takipçi kaybediyorum” şeklinde ifade ederek küresel bir sorundan ziyade gösteri olgusunu öne çıkardığını göstermektedir. Misket ise Mandalina'nın bu üzüntüsüne karşılık “takipçi mi kaybediyorsun? Dünya suyunu, toprağını, buzullarını kaybederken sen kalkmış takipçi kaybediyorsun diyorsun” sözlerini söyleyerek kendisinin doğa konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Bu söylemlerle Mandalina ve Misket farklı kaygılara sahip iki farklı karakter olarak sunulmaktadır.

Diğer bir sahnede Misket “doğada her şeyin birbiri ile bağlantısı vardır” sözleri ile doğanın dengesine dikkat çekmektedir. Kaptan Pengu'nun “Su hayattır” söylemi bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

Kaptan Pengu “Bizim ve bizim gibi düşünenlerin ortak bir yanı vardır Lunba. Evimizin penceresinden baktığımızda nasıl bir dünya görmek istediğimizi biliyoruz. Kurak ve kirli bir dünya mı görmek istersin? Yemyeşil ve temiz bir dünya mı?” diyerek kendi hayalindeki dünyayı resmetmekte, ayrıca yaşanan küresel ısınma olgusunu da ele alarak bir karşılaştırma yapmaktadır.

Filmin son sahnesinde Yönetmen yengecin yeni projesi doğrultusunda filmin kahramanları küresel ısınmayı kendi yaşadıkları bölgede maruz kaldıkları sonuçlar ile birlikte anlatmaktadırlar. Bu şekilde yapılandırılan filmde, yönetmen Yengeç ve diğerleri günümüzde yaşanan doğal felaketlere kendi bakış açılarından yaklaşmaktadırlar. Burada önemli olan bu felaketlerden sadece bir canlı grubunun

değil tüm canlıların olumsuz olarak etkilenmesidir. Aşağıda verilen söylem ve diyaloglar bu savı destekler şekilde tasarlanmıştır.

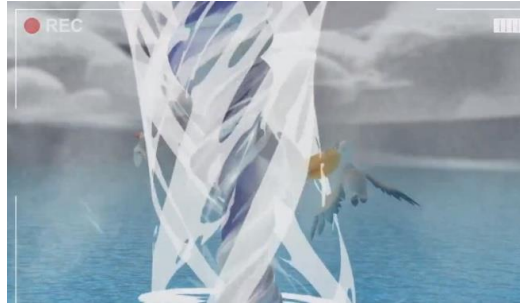
Kaptan Pengu: *Küresel ısınma atmosferdeki bazı gazların çoğalması yüzünden sıcaklık artışı demektir. Bu yüzden;*

Mirket Misket ve kardeşi: *“fırtına olur”*

Resim 4. Fırtına

Pelikan Pelik: *“Çok büyük afetler”*

Resim 5.Hortum

Carett caretta: *“Seller ve su taşkınları yaşanır”*

Resim 6. Sel Baskını

Ayı Putuk: *“Bu yüzden canlılar yuvalarını terk etmek zorunda kalır.”*

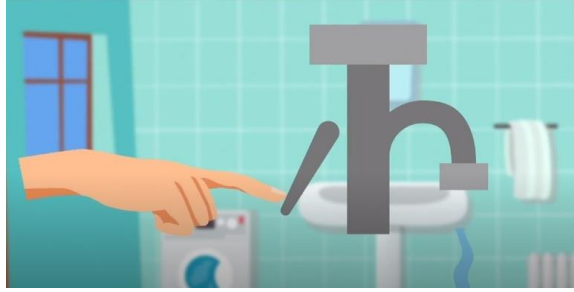

Resim 7. Eriyen Buzullar

Pengular: kuraklık yüzünden göç etmek zorunda kalırlar

Mandalina: peki ne yapmalıyız?

Enerjimizi dikkatli kullanmalıyız, “Fazla ışıkları söndürmeli, dişimizi fırçalarken musluğu kapatmalı, suyumuzu boşa harcamamalıyız.”

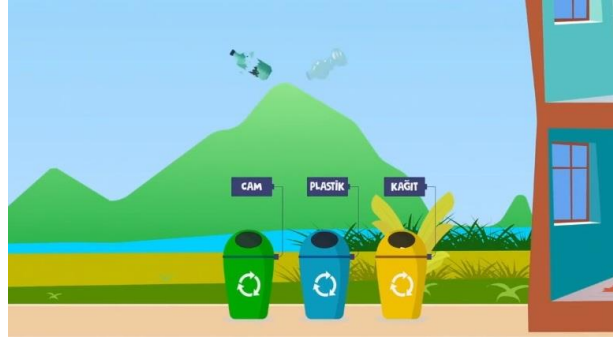
Resim 8. Su Tasarrufu

“Yakacakları idareli kullanmalıyız. Her daim araba kullanmak yerine daha fazla yürümeli veya toplu taşıma araçlarını kullanmalıyız.”

Resim 9. Yakıt Tasarrufu

“Ve unutmayın her çöp çöp değildir. Kağıtlar, plastikler camlar atıktır. Onları atık kutularına atmamız.”

Resim 10. Geri Dönüşüm

Pengu: “Herkes kendi evine dikkat ederse dünya çok güzel bir dünya olur. Bizden sonraki çocuklar güzel bir dünya bırakmak için çalışıyoruz. Sizlerde sizden sonraki çocuklara güzel bir dünya bırakmak için çalışacaksınız.”

Bilgi Aktarma

Kaptan Pengu ve Arkadaşları: ‘Mandalina’nın Günlüğü’ filminde çocukların çevre duyarlılığı kazanmaları için, karakterlerin diyalogları kullanılmakta görsellerle de bu söylemler desteklenmektedir. Bu söylemler:

Mandalina: “Ormana neden çöp atıyorlar anlamıyorum”

Pene: “Bu çöpleri neden topluyoruz.”

Pelik: “Bu çöp değil atık Pene’cim. Misket gitmek için bize atıklardan kayık yapacak.”

Pene: “Geri dönüşüm yani.”

Mandalina: “Şimdiki nesil her şeyi hızla öğreniyor desene “

Pene: İ”nternet diye bir şey duymadın mı sen”

Resim 11. Atık

Atıklar ile yapılan kayık sahnesi ve bu diyalogla geri dönüşüm anlatılmaya çalışılırken, çocuklara inernet aracılığı ile bu tür bilgilerin bulunabileceği bilgisi aktarılmıştır.

Resim 12. Atıklardan Yapılan Kayık

Bir sahnede, televizyon ile küresel ısınmadan bahsedilerek kahramanların ve dolayısıyla çocukların ‘küresel ısınma’ kavramını öğrenmeleri sağlanmaktadır.

Orman yangını sahnesinde kahramanların Orman yangın ihbar numarası olan 177’yi söylemesi ile izleyici kitlesi olan çocukların bu numarayı öğrenmelerini sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu sahne orman yangınlarına da dikkat çekilmektedir.

Resim 13. Orman Yangınları

Mandalina kendisine neden deniz suyunda yıkanmadığını saran Penny’ye, kara ve hava hayvanlarının deniz suyunda değil, tatlı suda yıkanabileceklerini şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Penny, tatlı suyun ne demek olduğunu sorduğunda Mandalina, tatlı suyun, yağmur ve yeraltından elde edilen suların yani içme sularını olduğunu söyler.

Başka bir sahne ise Misket, bulutların minik su damlalarından oluştuğunu ve yağmur olarak yeryüzüne düştüğünü anlattığı kısım da bu bağlamda bilgilendirme işlevini yerine getirmektedir.

İnsan ve Doğa İlişkisi

Animasyon filmi, sıklıkla çevre sorunlarının yaşanmasında insanların doğal kaynakları yanlış kullanımına ve en önemli doğal kaynak olan suyun olmadığı yerde insanın da olmadığına dikkat çekilmeye çekerek insan ve doğa ilişkisine değinmiştir.

Misket, “küresel ısınma afetleri etkiliyor. Evet. Ama insanların da önlem alması gerekir. Şuraya bakın, su kanalına ev yapmışlar. Sular yükselince de evler zarar görmüş” diyerek o insanların yanlış yerlere ev yaptıkları ve sonucunda terk edilmek zorunda kalınan evleri işaret etmektedir. Filmin bu sahnesinde de doğa ile insan yaşamı ve bazı çevresel sorunların insanlardan kaynaklandığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Resim 3. Su Altında Kalan Evler

Çizgi filmin kahramanları gittikleri adayı keşfe çıktıklarında adanın bir yanının yeşil diğer yanının ise kurak olduğunu görürler. Burada suyun olmadığı yerde insan yaşamına dair hiçbir şeyin olmadığı gösterilmiştir.

Resim 2. Kuraklık

Su Replikleri

Tekrarlar ve repliklerle suyun önemi çocuklara pekiştirilmeye çalışılmıştır.

- ✓ Mandalina hapsirince kahramanlar hep bir ağızdan “su yaşa, çok yaşa” ifadelerini kullanmaktadırlar.
- ✓ Mandalina, da film de yer yer “su bizim evimiz. Suda temizleniriz, her yanımızda su, susuz yaşanmaz doğrusu” demektedir.

Su repliklerinin yanında çocuklara eğlenirken bilgi vermek amacı ile kahramanların söylediği filmin konusu hakkında bilgi verecek bir şarkı yer almaktadır. Filmdeki bu şarkının sözleri doğal yaşam konusuna odaklanarak küresel ısınma konusuna da değinilmektedir. Bu şarkının sözleri şu şekildedir;

Dünyanın doğası var. Doğanın da bir dengesi var. Goriller, kuşlar hep birlikte mutlular.
Yapma, atma, çöpü denize atma, yapma atama plastiği yere atma, yapma atma suları boşuna akıtma.

Bir dünya var yaşamak için , bunların hepsi bizim için
Benim adım Kaptan Pengu buzullar erimeden önce beni tanıyan yoktu
Şimdi biliyorsunuz derdim var. Küresel ısınma
Yapman gereken çok basit, boşa harcama elektriği suyu
Bir arada yaşamak kolay dostum
Sen beni düşün ben de seni, ışıkları kapatıp uyu

Çölden gelen benim, kuraklık nedir bilirim, hey sen susuz yaşayabilir misin
Kaktüsleri sever misin

Her bir canlı her candan, gel yapalım susuz kalmadan,
Ama musluğu açık bırakırsan haberin olur çölde yaşamdan

Açılın Açılın Bakalım
Uzun Zamandır Ben Bir Starım
Adımı Söylenin Neydi Benim Adım Mandalina Mandalin
Suyu Sever Mandalina, Ağaçları Korur Mandalina, Doğanın Dostu Mandalina, Havasız
Yatamaz Yazık Ona
Tüm Çocuklar Dinleyin Beni, Çölü Değil Çevreyi Sevmeli,
Çevreyi Temiz Tutup Başkasını Düşünmeli. Burası Dünya.
Ne Demişler Suyla Yaş Çok Yaş Suyla Yaş Çok Yaş.

Resim 14. Kaptan Pengu ve Arkadaşları Sahnede

Sonuç ve Tartışma

Görsel sunumu ve anlatım dilinin etkin olması açısından çizgi film ve animasyonlar geleceğimizin nesilleri olan çocuklara değerler oluşturmada büyük bir rol oynamaktadır. TRT Çocuk'ta yayınlanan 'Su Elçileri' adlı çizgi diziden uyarlanan 'Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü' animasyon filminde çevre sorunlarına dikkat çekerek çocuklarda çevre bilinci oluşturma amacıyla karakterler, mesajlar, bilgi verme, insan ve doğa ilişkisi ve su replikleri gibi unsurların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Animasyon filmin içerisinde çocuklara çevre bilinci dışında yağmurun oluşumu, tatlı su, geri dönüşümün tanımı gibi bilgilerin de verildiği tespit edilmiştir.

Filmin genelinde hayvanlara atfedilen insansı özellikler, çocukların dünyasında bu niteliklerin daha anlaşılır olmasına olanak sağlamaktadır. Bu karakterler üzerinde çocuklara çevre konusunda farkındalık kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Animasyon filmlerin karakter tasarlama sürecindeki en önemli aşamalarından biri karakterin ayırt edici özelliğinin tasarlanmasıdır. Karakter unsuru içerisinde kurgulanan kişisel özellikler farkındalığı pekiştirme görevi yapmaktadır. Kaptan Pengu ve Arkadaşları: 'Mandalina'nın Günlüğü' animasyon filminde yer alan tipler, film içinde ele alınan küresel ısınma ve su probleminden etkilenen canlılardan seçilmiştir. Canlandırılan karakterin özellikleri, çevresel özellikler ile birlikte tasarlanılarak çocukların bu canlıların özelliklerini öğrenmesi amaçlanmıştır. Karakterlerin görsel tipler de bu özelliklere uygun olarak tasarlanmıştır. İyi verilen bir karakter tasarımı, karakterin özelliklerini ilk gözlemde hedef kitleye aktarabilmektedir (Süalp, 2019: 57).

Kaptan Pengu ve Arkadaşları: 'Mandalina'nın Günlüğü' filmi içerisinde birtakım pekiştirme ve yinelemelere başvurulmuştur. Bu tarz pekiştirmeler ve yinelemeler ile çizgi film türünün genel izleyicisi olan çocukların daha iyi öğrenmesini ve bu konuların daha akılda kalması sağlanmaktadır. Animasyon filminde bilinçlendirmenin çocukların zihninde kolay kalması için görseller ve karakterlerin ağzından doğrudan verilen mesajlar ile yapılmaya çalışılmıştır. Filmde sıklıkla çevre sorunlarının başında insanların doğal kaynakları yanlış kullanımı konusuna vurgu yapılarak insan ve doğa arasında ilişkinin öneminin altına çizilirken çocuklara çevre bilinci verilmek istenmiştir.

Kullanılan görsellerin, karakterlerin ve anlatım dilinin açık ve net olduğu tespit edilmiştir. Filmdeki karakterlerin çocukların sevdikleri hayvanlardan seçilmesinin nedeni, onların çocuk dünyasındaki yerleridir. Anlatımda açık ve net ifadelerin kullanılması ise bu söylemlerin ve bilgilerin çocuklar tarafından anlaşılabilirliğinin artmasını sağlamaya yöneliktir. Filmde mandalina karakteri üzerinden mizahın verilmesi, filmi izlemde ve verilmek istenilen etkinin çocuklar üzerinde daha kolay ulaşmasında daha etkili olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bilis, P. Ö. (2014). Rol Modelleri ve Toplumsal Değerler Açısından "Uçaklar" Adlı Animasyon Filmi Üzerine Bir İnceleme. Selçuk İletişim, 8, 201-228.

Furniss, M. (2016). A New History of Animation. New York: Thames & Hudson.

Hallas, J. (1979). Canlandırma Bildirisi. (A. Sipahioğlu, Dü.) Kurgu(2), 256-272.

İgit, A. (2016). Animasyon Filmlerinde İnsanve Doğa İlişkisi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4, 951-981.

Özdek, Yasemin. (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı. Ankara: TODAİE Yayını.

Süalp, Ömer (2019) Görsel Hikaye Anlatımında Karakter Tasarımının Anlatısal Boyutu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wells, R. ve Zeece, P. D. (2007). My place in my world: literature for place-based environmental education. Early Childhood Education Journal, 35(3), 285-291

Yenihan , Nurullah, “ Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalinanın Günlüğü”, 2020.

İnternet Kaynakça

<https://csb.gov.tr/su-elcileri-egitim-ve-farkindalik-artirma-teknik-destek-projesi-haber-107067> (E.T. 24.09.2021)

<https://www.zeytinburnu.istanbul/Cevreci-Zeytin-Cocuk-Projesi> (E.T. 24.09:2021)

MASALLARDA ETİK-ESTETİK KAVRAYIŞLAR BAĞLAMINDA GÜZELLİK FENOMENİ

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKYÜZ ÖZTOKMAK*

Özet

Masallar, doğası gereği sözlü olarak oluşur ve anonim yapısını devam ettirerek nesiller boyu aktarımını ve varlığını sürdürür. Sözün gücü ile çocuk zihninde anlatımı canlandırmayı hedefleyen masallar, çocuklar için görsel bir hayal dünyası çizer. Bazı masalların derlenip yazıya aktarılmasıyla söz, kayıt altına alınmış olur. Yazılı masal kitaplarının bazıları ise çocuklar için çizimler ile desteklenir. Ancak ilk yaratıldığı hâli ile sözlü olması ve sözün gücünden ilham alarak kelimeler vasıtasıyla görsel bir bellek oluşturmaya, çocuğun ilk estetik kavrayışının oluşumuna katkı sunduğunu düşündürür. Çocuk için tasarlanan estetik değerler, çocuğun eğitimi işlevine hizmet ederek aynı zamanda ilk etik bilgileri de iletir. Henüz bebeklik döneminde estetiğe ilişkin veri toplamaya başlayan bireyin, yaşamının devamında bunu bir yeti olarak kazanacağı öngörülebilir. Estetik kavrayışının gelişmesiyle bir çocuğun, daha seçkin tercihler yapabileceği ve böylelikle hayatına ve başka bireylere görece daha faydalı olabileceği ileri sürülebilir. Bu bakımdan genel olarak çocuk edebiyatının özel olarak masal türünün sağlayacağı toplumsal fayda göz ardı edilmemelidir. Zira estetik değer kavrayışı, toplumların gelişmişlik seviyeleri ile ilişkilendirilir ve hayal dünyasının zenginliğinin bu konuda önemli bir zemin oluşturacağı kabul edilebilir.

Bu çalışmada, Arthur Schopenhauer'un "Güzelin Metafiziği: Sanatın ve Güzelin Sırları" eserindeki görüşlerinden hareketle masal anlatımında çocuk eğitime ilişkin etik-estetik öğretiler irdelenecek; güzellik fenomeninin masalarda işlenişini üzerinde durulacaktır. Pertev Naili Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* isimli eserinde yer alan masallar, referans metinler olarak kullanılacaktır. Bir çocuğun ilk etik-estetik kavrayışının oluşmasında masalların yeri, masalarda imlenen güzellik kavramı üzerinden sorgulanacaktır. Masalarda estetik fenomeninin, görsel/nesnel ifadelerin yanı sıra metafizik kavrayışlar için de işlevsel olarak kullanıldığı bu bağlamda etik öğretileri kapsadığı görülür. Bu bakımdan çalışmada etik-estetik değerler, birbirine yakın kavramlar olarak kabul edilmekte ve birlikte kullanılmaktadır.

THE BEAUTY PHENOMENON IN FAIRY TALES IN THE CONTEXT OF ETHICAL-AESTHETIC CONCEPTIONS

Abstract

Tales, by their nature, are formed orally and continue their transmission and existence for generations by maintaining their anonymous structure. Tales, which aim to revive the narrative in the mind of children with the power of the word, draw a visual fantasy world for children. By some tales compiling and written down, the word is being recorded. Some of the written fairy tale books are supported by drawings for children. However, the fact that fairy tales are verbal as they were first created and that they create a visual memory through words, fairy tales contribute to the formation of the child's first aesthetic understanding, inspired by the power of the word. Aesthetic values designed for the child serve the function of education of the child and also convey the first ethical information. It can be predicted that the individual, who has started to collect data on aesthetics in infancy, will acquire this as a skill in the continuation of their life. It can be claim that with the development of aesthetic understanding, a child can make more distinguished choices and thus be more beneficial to child's life and other individuals. In this regard, the social benefit of children's literature in general and the tale genre in particular should not be ignored. Because the understanding of aesthetic value is

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cigdemakyuz@gmail.com

associated with the level of development of societies, and it can be accepted that the richness of the world of imagination will create an important base in this regard.

In this study, based on Arthur Schopenhauer's views in his work "The Metaphysics of Beauty: The Secrets of Art and Beauty", ethical-aesthetic teachings regarding child education in fairy tale telling will be examined, and the treatment of the phenomenon of beauty in fairy tales will be emphasized. The tales in Pertev Naili Boratav's work which is *Az Gittik Uz Gittik* will be used as reference texts. The place of fairy tales in the formation of a child's first ethical-aesthetic understanding will be questioned through the concept of beauty implied in fairy tales. In fairy tales, it is seen that the aesthetic phenomenon is used functionally for metaphysical insights beside visual/objective expressions, and in this context, it includes ethical teachings. In this regards, ethical-aesthetic values are accepted as close concepts and use together in this study.

Key Words: Fairy tale, ethical, aesthetic, beautiful, Arthur Schopenhauer.

Giriş

Olağanüstülüklerle örülü, hayal dünyasının renkleri ile şekillenen masal, herhangi bir kültürün ürünü olmaktan ziyade evrensel bir anlatı olma hüviyeti taşır. Tür olarak her toplulukta bulunmakla birlikte icra edildiği ortama ilişkin sosyal yaşam, dil, inanç gibi kültüre içkin unsurlar ile şekillenir. Masal araştırmalarının tarihi, Almanya'da Grimm Kardeşler'in 1812'de öncülük ettikleri derleme çalışmaları ile başlar, devam eden süreçte dünyada ve Türkiye'de sistematik bir biçimde ilerleyişini sürdürür. Bu çalışmalar neticesinde masalları tip, motif ve semboller başta olmak üzere birçok açıdan ve derinlikli inceleme imkânı doğar.

Türkiye'de masal araştırmalarını bilimsel yöntemlerle gerçekleştiren mukaddem araştırmacıların görüşleri, şu şekilde derlenebilir: Pertev Naili Boratav, masalları, yaşamla ilgili olmakla birlikte sosyal yaşama içkin olan dinlik ve büyüklük inanışlardan bağımsız, tamamen gerçek dışı ve anlattıklarında inandırmak gayesi olmayan kısa anlatılar (1983: 75) olarak tanımlarken Saim Sakaoğlu, masalların hayal ürünü olmasına rağmen dinleyenleri inandırma gücüne sahip (2002, 12) olduğunu belirtir. Şükrü Elçin, bilinmeyen bir yerde bilinmeyen şahıslara ve varlıklara yer vererek onların maceralarını konu aldığından (1993, 368) bahseder ve Umay Günay, asırlardır kültürün biriktirdiği bilgeliği, yaşanmak istenen ile yaşanmak zorunda kalınanı birlikte kendi mantık akışı içerisinde kendine has bir atmosfer ve üslupla (1992, 321) sunduğunu belirtir. Bilge Seyidoğlu, masalların kalıplaşmış yapısına dikkat çekerken (1988, 149-153), Esmâ Şimşek de özellikle başlangıç ve bitiriş formellerinin masallardaki klişe ifadeler olarak benzer sembolleri ihtiva ettiğini (2001, 3) dile getirir.

Masalların, gerçek yaşamdan semboller vasıtasıyla imlenen öğretiler taşıdıkları kabul edilir. Ancak sembollerin anlamlandırılması konusunda farklı görüşler belirebilir. Masalların dinamik yapısı göz önüne alındığında geçmişte başka anlamlar ihtiva eden bir sembol, aktüel zamanda farklılaşabilir (Luthi, 1986, 94-95), bu da masalın çok yönlü değerlendirilmesi gereğini doğurur. Masallardaki sembollerin çoğunlukla zıtlık kuramı ile desteklendiği görülür. Alegorik anlatımında “iyi”, “kötü”, “güzel”, “çirkin” tanımlamaları genellikle bir arada kullanılır. Jung'a göre toplumsal bilinçdışının yansımaları oldukları düşünülen bu imgeler, insan ırkının primitif bilgisiyle örülüdür ve kültürel veya toplumsal olmanın ötesinde evrenseldir. Jung, bu imgeleri arketip olarak adlandırır ve arketiplerin, kişisel komplekslerden ziyade kolektif bilinçaltını yansıttıklarını belirtir (2006, 16).

Masal, sözlü kültürde çeşitlenen yapıyla icra edildiği dönemden, icracıdan ve dinleyiciden etkilenir. Alan Dundes ve Richard Bauman masalın gösterime, canlandırmaya, bağlama ve türler arası geçişlere dayalı bir anlayışla incelenmesi gerektiğini ileri sürerler (Dundes, 1980, 20-32; Bauman 2013, 249-259). Bu yönü ile bağlamsal bir metin olarak kabul edilen masala ilişkin yapılan tanımlamalar da dönemin şartlarından etkilenir. Bu katmanlı yapıyla masalın birçok işlevi olmakla birlikte en belirgin olarak eğitim işlevini haiz olduğu ifade edilebilir. Henüz bebeklik döneminden başlayarak etik değerler öğretilmeye çalışılan birey, yaşamının devamında da masallarla karşılaştığında kendisine aktarılan bilgiler belleğine kaydedilir veya pekiştirilir.

Uluslararası boyutta değerlendirildiğinde ise masal anlatmalarının benzer içeriklerle örülü olmasının, insan ihtiyaçlarının dünyanın her yerinde benzer olmasından ileri geldiği düşünülebilir.

Estetik değer kavrayışı toplumların gelişmişlik seviyeleri ile ilişkilendirilebilir ve hayal dünyasının zenginliğinin bu konuda önemli bir zemin oluşturacağı kabul edilebilir. Maslow'un (1943, 370-396) ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği kişinin kendisini gerçekleştirme, en üst basamağı oluştururken estetik kavrayışın da kişinin kendilik algısında önemli bir etken olduğu ileri sürülebilir.

I. Arthur Schopenhauer, *Güzelin Metafiziği* ve Masal Estetiği

Güzellik (estetik) etimolojik olarak Yunanca duymak, algılamak anlamlarına gelen aisthanesthai ve aishetitos kelimelerinden türemiş ve güzele ilişkin sanatsal yaratımları ve kişiye haz veya heyecan duygularını veren şeyleri inceleyen bilim dalının ismi olarak ifade edilmiştir (Beardsley 1987, 9; Bozkurt 2000, 33.) Her ne kadar öznel bir algılayışın tezahürü olarak açıklamak zor olsa da Antik Çağ'dan beri filozofların güzellik üzerine düşündükleri ve bu kavramı tanımlamaya çalıştıkları bilinir: Phtogoras, güzeli, birbirine zıt olan şeylerin uyumlu harmanlanması ile ortaya çıkan denge; Heraklitos, uyum, ahenk ve denge; Sokrates, iyi olan, işe yarayan şey, Platon da hocası Sokrates'e benzer şekilde güzelliği iyilik ile yakın hatta benzer anlamlarda tanımlar (Şimşek 2014, 333-334). Genellikle güzel ile iynin paralel algılanışını içeren bu görüşlerin aksine Kant (2011, 61), iyilik ve güzellik kavramlarını ayırır. Kant'a göre bir şeye iyi diyebilmek için, ölçütlerinin ne olduğunun kavranması gerekirken güzel, belirli bir kavrama dayanmaksızın hoş giden şeydir.

Arthur Schopenhauer (2010, 25), *Güzelin Metafiziği* adlı eserinde güzeli, bizim alışkanlıklarımız ve hedeflerimiz ile ilişkili olmaksızın bize keyif veren şey olarak tanımlar. Bu görüşe göre güzele ilişkin kavrayışlarımız, o şey ile ilişkimiz doğrultusunda şekillenir. Pragmatik bir bakış açısı ile güzeli tanımlayan Schopenhauer, felsefi bakış açısını zıtlık kuramı üzerine kurar. Daha çok pesimist karakteri ile ön plana çıkan Schopenhauer (2010, 26), acı ve ıstırapın olumlu şeyler olduğunu düşünür ve mutluluğun sadece bir ıstırapın sona ermesine dayandığını ve olumsuz bir tabiatı olduğunu ifade eder. Güzelliği, metafizik bir kavram olarak ele alır ve güzel bir manzaranın ortaya çıkması için güneşin bulutların arasından sıyrılıp ansızın yüzünü göstermesi durumu ile güzel bir çehrenin gülüşü arasındaki bağa dikkati çekerek güzellik ve doğallık kavramlarının birlikteliğini gündeme getirir (Schopenhauer 2010, 34-35).

Doğallık ile güzelliğin benzer doğrultuda ilerlediğini ifade eden Schopenhauer (2010, 38), “her doğal şey kesinlikle güzeldir” der. Doğa ve sanat arasındaki ilişkiyi de sanatın, doğaya ne kadar yaklaşırsa o kadar olumlu seyir izleyebileceği yönünde açıklar. İnsanın estetik duygusuna hitap edecek eserlerin, tabiatın eserleriyle belirli bir oranda benzerlik göstermesi gerektiğini vurgular ve bu benzerliğin doğrudan olmaktan öte dolaylı bir biçimde tabiatın ruhunu taşıması gerektiğini ileri sürer. Örnek olarak balmumu eserleri veren Schopenhauer (2010, 43), gerçekliğe/doğal olana yaklaştığı için söz konusu eserlerin görece daha güzel olduğunu belirtir.

Schopenhauer (2010, 33), “şiiri sözcüklerin yardımıyla hayal gücünü harekete geçirme sanatı” olarak tanımlar. Annesinin roman yazdığı bilinen Schopenhauer, Almaya'daki gençlik yıllarında Goethe, Scwegel ve Grimm Kardeşler ile tanışır ve 1816 yılında yazdığı “Über das Sehn und die Farben” (Görme ve Renkler Üzerine) adlı eserini Goethe'nin etkisi ile kaleme aldığını söyler (2014, 8-9). Bu bakımdan masallar da sanat eseri hüviyeti ile şiirler için ifade ettiği görüşler kapsamında değerlendirilebilir. Schopenhauer (2010, 33-34) “şiiri sözcüklerin yardımıyla hayal gücünü harekete geçirme sanatı” olarak tanımlar ve sanatın, herhangi bir bilimin sunabileceğinden daha fazlasını gözler önüne serdiğini, sanatın özünü de münferit olanın ayrıntılı ve özenli bir temsiliyle türün ideasının açığa vurulmasının oluşturduğunu ileri sürer. Masalın da şiire benzer nitelikleri haiz olduğu ifade edilebilir. Çalışmada, bu bağlamda mezkûr düşünürün, etik ve estetik üzerine görüşlerini, masal metinlerine tatbik etmenin imkânı sorgulanır.

Çocuklara yönelik eserlerin sözcüklerden ziyade resimlere başvurulması beklenir. Henüz okuma yazma bilmeyen çocuklar resimler vasıtasıyla kitaplar ile tanışır. Pedagojik açıdan görsel öğeler, çocuk zihni açısından kavranması kolay somut semboller olarak değerlendirilebilir. Genellikle kısa metinlerde dikkatlerini toplayabilen çocuklara, hayvan masalların anlatılması tercih edilir (Şimşek 1991, 20). Birincil kültür ortamında sözlü olarak icra edilen masallar da bol sıfatlı anlatımları ile söze görsel bir alan yaratmaya çalışırlar.

Masallarda sıklıkla kullanılan sıfatlardan biri de “güzel”dir. “Güzel” sıfatı toplumun fiziksel olarak “güzellik” algısını göstermekle birlikte “güzelliğin” niteliğini ve sınırlarını da çizer. Bu bağlamda masal metninin ait olduğu toplumun güzellik fenomenine maddi ve manevi değerleri bağladıkları görülür. Pertev Naili Boratav’ın *Az Gittik Uz Gittik* adlı eserinde yer alan masallar daha çok hayvan masalları olma özelliği gösterse de güzellik temasını sıklıkla imledikleri tespit edilebilir. Nitekim eserde yer alan 48 masaldan birinin ismi “Dünya-Güzeli”dir.

Kişinin edebî-sanatsal bir üretimle ilk karşılaşması masallar vasıtasıyla gerçekleşir. Bu nedenle masal metninde yer bulan her şey, idealize edilir ve türün tamamını kapsar nitelikte algılanır. Bu bakımdan Schopenhauer’un (2010, 37)

“Gençliğimizde edindiğimiz izlenimlerin bu kadar önemli olmasının ve hayatın şafağında her şeyin kendisini böylesine ideal bir açıdan ve göz alıcı renklerde sunmasının nedeni şudur: Münferit şey aracılığıyla bizim için henüz yeni olan türle o zaman ilk kez tanışırız, böylece her münferit şey bize türünün bir temsilcisi olarak görünür. Dolayısıyla onda türün (Platonik) ideasını kavrarız ki bu hüviyetiyle güzellik onun için temel ve aslidir.”

görüşlerinden hareketle, masalların muhteiyatının ve içerdiği sembollerin, göstergebilimsel karşılıklarının bilinçli bir biçimde seçilmiş olması gerekliliğinin önemi kaçınılmaz bir biçimde belirir.

II. Masal Metinlerinde “Güzel” Tanımlamaları ve “Güzellik” Fenomeni

Boratav’ın *Az Gittik Uz Gittik* adlı eserinde yer alan masallarda sıklıkla güzelliğe atıfta bulunduğu görülür. Güzelliğin manevi bir boyutu içerdiği ve iyilik ile özdeşleştirildiği görülen masallarda, iyi karakterlerin güzel, kötü karakterlerin çirkin sıfatı ile tanımlanması söz konusudur. Masal metinlerinde güzellik, bazı durumlarda estetik bir öğreti olarak doğrudan iletilmese de buna dair sezgisel bir anlatımın var olduğu görülür. Güzele ve güzelliğe ilişkin unsurların, anlatıda ikincil planda sayılabilecek kahramanlar ile ilişkilendirilmediği daha çok başkahraman etrafında işlendiği görülür.

Eserde yer alan 14 numaralı “Dünya-Güzeli” (s. 66-74) isimli anlatıda her şeye sahip olan bir kralın gözlerinin kör olması sonucu bu duruma çareler araması sırasında “Dünya-Güzeli” ile karşılaşması konu edilir. “Dünya-Güzeli” o zamana dek tüm padişahların uğraştığı ancak alamadığı bir kadın olarak aktarılır. Padişahın gözlerinin ilacı da “Dünya-Güzeli”nin gergefinin altındaki topraklardadır. Güzelin mekân olarak tasarlandığı yer ve yaptığı iş de güzellik algısına dair önemli işaretler sunar. Zira Dünya-Güzeli anlatıda fiziksel olarak sırma saçlı ve ay parçası gibi tasvir edilirken yaptığı iş de gül bahçesinde gergef işlemektir. Anlatıda yiğit olarak nitelenen şehzade ile karşılaşan Dünya-Güzeli’nin olumlu yaklaşımına rağmen padişah ile karşılaştığında “ihtiyar, bunak” diyerek onu kovması, gençlik-yaşlılık ekseninde genç olanın nispeten makul kabul edilmesi, masalı oluşturan bilincin estetik kavrayışı ile ilintilidir. Buradan hareketle masal metinlerinde güzel görünenin daima olumlu anlamda önde olduğu iddia edilebilir.

Masallarda güzelliğin gençlik ile ilişkilendirildiği ve güzele duyulan hayranlık dolayısı ile güzellerin korunup kollandığı da sıklıkla görülür. Eserde yer alan 21 numaralı “Papağan” isimli masalda padişah, kızının öldürülmesini emrettiği sırada cellatların durumu, şu şekilde açıklanır:

“Kızın karşısına geçip bıçaklarını indirecekleri sırada, kız çarşafını açıyor; yüzü meydana çıkıyor, dünya güzeli... Cellatların elleri yanlarına düşüyor: «Aman Sultanım Biz sana kıyamıyacağız.» diyorlar. Hemen orda bir tavşan buluyorlar, onu kesip gömleği onun kanına buluyorlar. Sultanı dağ başında bırakıp gidiyorlar.” (s. 117)

Pamuk Prenses masalındaki benzer motifi hatırlatan bu durum, güzelin iyiyi de kapsamasından ileri gelir. Bu bağlamda anlatıda güzellik, kötülüğe galebe çalar. Schopenhauer (2010, 38) felsefesinde de insan suretinin güzelliği ve zarafeti, iradenin nesnelleşmesinin en yüksek aşaması, en açık görünürlüğü ile ilişkili olarak sunulur.

Masal metinlerinde güzelliği tamamlayıcı bir kavram olarak çirkinlik de genellikle cadı, dev, dev anası gibi anormal varlıklara yakıştırılır. Bu bağlamda “güzel”in normal olanı, “çirkin”in anormal

olanı sembolize ettiği dolayısıyla idealist bir bakış açısını yansıttığı ifade edilebilir. Eserde bir masal tekerlemesinde yer alan cadı şu şekilde tasvir edilir:

“Bir cadı karısı rastgeldi: lildirim likli, burnu ilikli, kazan başlı, kurbağa dişli, ölü kurbağa gözlü, dağarcık yüzlü, küp karınlı, patlıcan burunlu, şipirdiğini takıştırmış, könceciğini çekiştirmiş, pabucundan boşanan kıyraklar, haniya o bizim çakmaksız, namlısız, kundaksız tüfeğin saçması mı? Vızıldayıp geliyor ...” (s. 13)

“Benli-Bahri” isimli masalda da yine zıtlık üzerinden güzellik algısı aktarılmaya çalışılır. Masalda, genç, güzel ancak fakir bir kız kuyumcuya değerli bir taş satmaya gittiğinde, kuyumcu: “Seni bu kıyafetle bu taşı satmaya gelmiş görenler hırsız sanırlar.” (s. 77) diyerek evine götürerek karısının kıyafetlerinden giymesini ister. Güzel kıyafetler giyen kızın hırsız olduğunu düşünmek daha zordur. Kuyumcunun kızın hırsız olmadığını düşünerek ona yardımcı olmaya çalışmasında da “güzel” olmasının etkisi yadsınamaz. Zira masallarda güzellik, masumiyet ile de ilişkilendirilir.

“Altı Kız Babası” (s. 159) isimli masalda çirkinlik, şu şekilde işlenir: “üç otuzunda bir karı, sümükler sarkar, görenler korkar. Koca karının kızgını, yüzüne vurmuş düzgünü”. Masal başı tekerlemesinde de güzel ve çirkin tanımları şu şekilde yapılır: “Güzeller elinden dâd, çirkinler elinden derd ile feryad...”. “Telli-Top” isimli masalda ise başlangıç tekerlemesinde “Hu demiyenin başı kel olsun.” (s. 168) şeklinde bir ilenç ile başlanır. Kişinin başında saç olmaması güzellik anlayışına aykırıdır, burada çirkinliği beddua mevzuu edildiği görülür.

“Eşek-Kafası” isimli masalda normalin dışında olanın/anomalili evlat olsa istenmediği aktarılır:

“Bundan dokuz ay evvel bir derviş bana bir elma veriydi. Yarısını ben, yarısını sen yersek çocuğumuz olacağım söyleyidi. O gün bana hararet bastı, elmayı yedim. Bugün karnıma bir sancı girdi... Oturdum, bir koca eşek kafası çıkmaz mı? Ne yapacağımı şaşırdım. Hemen yeri kazdım, gömdüm.” (s. 144)

devamında eşek kafasını denize atmaya çalışırlar ancak yine kurtulamazlar. Ancak masalın sonunda iyilik, onun sultanın kızıyla evlenmesini ve yakışıklı bir gence dönüşmesini sağlar. Yinelenen bir husus olarak güzellik/yakışıklılık iyilik ile ilişkilendirilir.

Benzer bir durumu işlediği görülen “Nohut-Oğlan” (s. 272- 276) masalında, çocuğu olmayan bir çiftin dua ettikten sonra nohut şeklinde çocukları olur ancak aile bu çocukları istemez. Bu masalda da normale uygun değilse kötüdür anlayışı görülür. Estetiğe dair beklenti, doğal olmayana “çirkin” olarak niteler ve seçmemeye yöneltir.

“Tilki ile Çimenci Padişahının Oğlu” masalında kuyruksuz tilki, diğer tilkiler tarafından dışlanınca onlara bir oyun ederek ders vermek ister:

“Bizim tilki bunların ardından erişiyor:

«Ah kardeşler, diyor, ben de böyle bir tuzağa düştüm de kuyruğumu koparttılar. Şimdi siz de bir tuzağa düştünüz, kuyruksuz kaldınız, bana döndünüz. Birbirimize diyeceğimiz kalmadı. Haydi Allaha ısmarladık.” (s. 271)

Kuyruğu olmayan tilkinin, dışlanma sebebi de yine “normal” kabul edilmemesinden ileri gelir. Schopenhauer “her doğal şey kesinlikle güzeldir” derken ve “aynı şekilde her hayvan da güzeldir.” (2010, 38) diyerek hayvanların doğaları gereği güzel olduklarını belirtir.

Güzellik, masallarda sadece kadınlara has bir nitelik değil erkekler için de kullanılan bir sıfat olarak sunulur. (Bunun yanı sıra hayvanlar için de kullanıldığı daha önce verilen örneklerde görülebilir.) Masal metinlerinde erkelerin de olağanüstü güzellikte tasvir edilebildiğini görülür. “Balıkçı Güzeli” (s. 197) isimli masalda balıkçının oğlu fizik özellikleri de sesi de çok güzel tasvir edilir ve bu özellikleriyle padişahın hanımını kendine âşık eder.

III. Estetik/Güzellik Bağlamında Etik Değerlerin İnşası

Masal metinlerinde güzelliğin iyilik ile çirkinliğin kötülük ile özdeşleştirilmesinin, anlatıların eğitim işlevini haiz olmasından ileri geldiği düşünülür. Masal anlatımıyla hayatta karşılaşılabilecekleri olumlu ve olumsuz durumlara ilişkin bireylere semboller vasıtasıyla öğütler verilmek istendiği ve bu bağlamda estetik algıların etik değerleri aktarmada aracı görevi gördükleri ifade edilebilir.

Masal metinlerinde anne-evlat arasındaki bağa dikkat çekildiği, anne sütünün ve aile olmanın kutsallığına sıklıkla değinildiği görülür. “Erler Karısına Koca Olmaya Giden Keloğlan” isimli masalda Keloğlan, çatışmaktan kaçındığı devden kendisini korumak için onun göğsünden süt emerek süt çocuğu olur ve dev onu artık oğlu olarak kabul eder. Bu durum masalda şu şekilde aktarılır:

“Bakmış ki koca Dev Karısı oturmuş, güneşliyor. Memelerini de omuzlarına atmış... Keloğlan hemen varmış, Dev-Karısı'nın arkasına, memesine yapışmış, emmeye başlamış. O zaman Dev-Karısı dönmüş, demiş ki: Ah Keloğlan, benim mememden emmeseydin seni bir lokmada yutardım. Artık benim oğlum. Oldun” (s. 52).

Benzer bir durumun söz konusu olduğu “Çan-Kuşu Çor-Kuşu” masalında da bir dev ile karşılaşan oğlan, “Hemen sakızı atar ağzına, sağ memesine sarılır. Şap, şap emer. Dev şöyle bir bakar: “Ah insanoğlu, der, eğer sen sağ mememe” sarılmasaydın ben seni salları da sakızıma katardım...” (s. 111) der.

Her iki masalda da düşmanlık etmesi beklenen taraf normal dışı ve toplumca kabul edilebilir bir estetik idealizme uymayan biçimde “dev” olarak tasvir edilir. Bunun yanı sıra her iki dev de dişi ve annedir. Anne olmak devler söz konusu olsa dahi merhamet duygusunu çağrıştırır ve anneliğin en kutsal yanlarından biri kabul edilen anne sütünün mutlak maneviyatı tasdik edilir.

“Dev-Baba” masalında padişah babasından kaçan bir kız, gördüğü ışığı takip ederek vardığı sarayda bir dev ile karşılaşır. Bu masalda devin cinsiyeti erkek olarak belirlenmiş ve devin gazabından kurtulmak için kızın ona “baba” diyerek elini öpmesi gerekmiştir:

“Yarı belinden yukarısı çıplak kocaman bir dev. Kız hemen koşar “Babacığım,” diye devin boynuna sarılır, ellerini öper. Dev kıza der ki:

“Kız! Eğer sen bana babacığım demeseydin, ben seni hemen burda yerdim. Şimdi artık sen benim evladım oldun.” (s. 59)

Bu masalda, “dev ana” yerine “dev baba” karakteri geçirildiği görülür. Kahraman ve dev arasında baba-evlat ilişkisi kurulması dolayısı ile diğer masallarda olduğu üzere ailenin ve aile büyüğü olarak babanın mukaddesatı üzerinde durulması söz konusudur.

“Deli Gücük” masalında da estetik-etik değer ilişkisi kurulduğu ifade edilebilir. Masalda “diri girenin ölü çıktığı” handa konaklamak durumunda kalan şehzade, bu tehlikeyi göze alır ve “Ne olursa olsun...” der, o hana gider.” (s. 133). Handa güzel bir kız vardır ve kız güzelliğini sergilemekten kaçınmaz. Ancak şehzade kıza eril bir güç uygulamadığı için kız:

“Sen benim dünya-ahiret kardeşim ol. Buraya bugüne kadar kim geldiyse bana rahat vermez, musallat olurdu... Deli-Gücük de onları boğardı. Değil mi ki sen onlara benzemiyorsun, kendine hâkim olmasını biliyorsun, ben de sana iyilik edeceğim.” (s.135) der.

Bu masalda, güzellik kadın bedeni üzerinden erkek cinsini etkileyecek ve kötülük yapmasına vesile olabilecek bir güç olarak sunulurken buna karşı koyabilmesi erkek için Ahlâki bir değer ve erdem olarak kabul edilir. Bununla birlikte genel bir mesaj olarak iyilik edenin her zaman iyilik bulacağı da iletilmek istenir. Estetik-etik bağlamında güzelliğin bazen kaosa sebep olabileceği kahramanın, bu kaosu iyilik ile çözen kişi olacağı gösterilmek istenir.

Eserde yer alan masal metinlerinde tercih edilen renkler vasıtasıyla da etik-estetik kavrayışların işlendiği belirtilebilir. Schopenhauer, eserinin “Plastik Sanatlar: Resim, Heykel ve Mimari Üzerine” bölümünde renklere değinir. Bölümde, renklerin estetiğe katkısı şiir üzerinden “renkli bakır oyma baskıları kafiyeli, siyah beyaz oyma baskıları ise sadece vezinli manzumelere de benzetebiliriz.” (Schopenhauer 2010, 37) ifadesiyle açıklanır. “Çan-Kuşu Çor-Kuşu” masalında “kötü” olarak nitelenen “ebe kadın”, kendisini “iyi” göstermek için yeşil renkten medet umar. Masalda:

“Hemen o ebe karı kalkar. Bir yeşil ferace giyer, bir yeşil örtü örter başına, sarı mestler geçirir ayağına, eline değneğini alır, kaka kaka gider doğru o dağ başındaki çocukların çadırına... Girer çadıra: “Ah kızım, aman yavrum, der, Hicaz'a gidiyorum... Namaz vaktim geçecek. Şurada bir namaz kılayım.” (s. 109)

diyerek kötülüğü nötrlemesi için dinî simgelerden destek alır ve “kötü” kadın, iyi olma ereğini Hicaz’a (hac) gitmekle ve manevi sembol olarak yeşil rengi tercih etmekle gösterir.

Yeşil rengin ön plana çıktığı bir diğer masal olarak “Dev-Baba” masalı belirlenebilir. Masalda:

“Duvarda üç kat güzel elbise asılı: biri beyaz, biri siyah, biri de yeşil. “Bakayım şu yeşil elbiseyi giyeyim, bana yakışacak mı?” der. Elbiseyi giyer, aynanın karşısına geçer. Ne görsün: o kadar güzel olmuş ki, bu elbise ile nerdeyse kendi kendine âşık olacak. Hemen pencereye oturur. Sarayın önünden de bir dere akıyormuş, suyun karşı yakası yeşillikmiş...” (s. 60)

Elbise giyen kadının kendi güzelliği karşısında kendisine âşık olacak derecede hayranlık duyması, yeşil rengine bağlanarak renge sıradışı bir özellik yüklendiği ifade edilebilir.

Sonuç

Pertev Naili Boratav’ın *Az Gittik Uz Gittik* isimli eserinde yer alan masal metinleri, dikkatle okunduğunda estetik imgelerin yoğunluğu görülebilir. Schopenhauer’un *Güzelin Metafiziği* eserindeki görüşlerinden hareketle bahse konu olan estetik imgeler irdelendiğinde daha çok manevi bir ihtiyacı karşılamaya yönelik oldukları tespit edilebilir. “Güzel” sıfatına mazhar olan kahramanlar aynı zamanda “iyi”liğin de temsilcisidir. Dolayısıyla masal metinlerinde, zahiren beliren güzelliğin, sembolik bir anlatım ile esasen gönül güzelliğini imlediği anlaşılabılır. Masallarda güzellik ve çirkinlik çatışması üzerinden iyinin ve kötünün savaşı ve her zaman iyinin kazanması mevzu edilir. Bu zıtlık bağlamında yaşamın özünü, birbirini tamamlayan diğeri için farklı kabul edilen öğelerin oluşturmalarına işaret edilir.

Schopenhauer’un felsefesinde “güzellik” “doğallık” ile yakın ilişkilidir. Masallarda da doğasının dışına çıkan ve anormal olan şeyin, güzel olarak kabul edilmediği görülür. Etik-estetik kavrayışlar bağlamında değerlendirildiğinde ütopyik veya distopyik olarak tasarlanan masal düzeninde, olağanüstü varlıklar ve eşyalarla birlikte organik yaşamımızdaki “gerçek” kabul ettiklerimizin birlikte yer aldığı görülür. Bu kurgu evreninde fizik özellikleri ile “normal” kabul edilen varlıkların “güzel” ve “iyi”, doğalarının dışına çıkmış “anormal” devlerin, cadıların veya hayvanların ise “çirkin” ve “kötü” olmaları söz konusudur. Bu durum, toplumsal idealizmin estetik kavrayışlar vasıtasıyla yansıtılması olarak değerlendirilebilir.

Masal metinlerinde görsel algının anlatımdaki sıfatlar vasıtasıyla oluşturulmaya çalışıldığı, bu bağlamda güzel prenseslerin ve yakışıklı prenslerin, masalların asıl kahramanları olduğu; kötülük ile ilişkilendirilen karakterlerin ikincil dereceden öneme sahip oldukları da görülür. Bu bağlamda, masallarda kahramanların konumunun diğer edebî türlere göre daha net belirlendiği ifade edilebilir. Belirsiz alanlara neredeyse hiç yer bırakılmayan anlatılarda, mutlak iyilik ve kötülük hâkimdir. Bu durumun eğitim işlevinden dolayı pedagojik olarak tasarlandığı ve anlaşılmayı kolaylaştırmasından ileri geldiği öngörülebilir. Metafizik olgular da yine masallar da somutlaştırılırken benzer estetik anlatımlar ile çevrelenir. Kötü durumlar/duygular mutlaka çirkin insanların etrafında çirkin yerlerde vuku bulur. Benzer şekilde güzel insanlara ve güzel yerlere de güzel olaylar atfedilir.

Masal metinlerinde güzellik fenomenine cinsiyet bazlı bakılmadığı; birçok masalda erkeklerin de güzel olarak nitelendiği görülür. Dahası kötülüğü temsilen masallarda yer alan “dev” karakteri, aile söz konusu olduğunda iyiye evrilir. Bu çerçevede dev-anası ve dev-baba olarak anne-evlat, baba-evlat ilişkisi kurularak anne-baba-evlat söz konusu olduğunda kötülüğe dair her şeyin yok olduğu görülür. Bu durumu, aileye yüklenen kutsallık ile ilişkili değerlendirmek mümkündür.

Schopenhauer’un insanın hayatında ilk kez karşılaştığı her durumu genelleştirmesinden dolayı ilklerin önemine dikkati çekmesi, çocukların karşılaştıkları ilk edebî eserler olarak masallar bağlamında önem arz eder. Çocuk için tasarlanan estetik değerlerin, çocuğun eğitimi işlevine hizmet

ederek aynı zamanda ilk etik bilgileri de iletebileceği değerlendirilebilir. Etik-estetik kavrayışının gelişmesiyle bir çocuğun daha seçkin tercihler yapabileceği, hayatına ve başka bireylere daha faydalı olabileceği de düşünülebilir. Masallarda estetik fenomeninin, görsel/nesnel ifadelerin yanı sıra metafizik kavrayışlar için de işlevsel olarak kullanıldığı bu bağlamda etik öğretileri kapsadığı görülür. Tüm bunlardan olmak üzere eğitime ilişkin yeni yaklaşımlar ve yöntemler belirlenirken masalın özellikle estetik-etik anlatım imkânlarından istifade edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Richard (2013), “Tür, Performans ve Metinlerarasılığın Üretimi.” (Çev. Işıl Altun, Red. Y. Özay), Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, ss.: 249-259.
- Beardsley, Monroe C. (1987), “History of Aesthetics”, The Encyclopedia of Philosophy, (ed. Paul Edwards), New York: Macmillian Publishing, C. I.
- Boratav, Pertev Naili (1983), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Boratav, Pertev Naili (2009), Az Gittik Uz Gittik, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozkurt, Nejat (2000), Sanat ve Estetik Kuramları, Bursa: Asya Kitabevi.
- Dundes, Alan (1980), “Texture, Text and Context.” Interpreting Folklore, Bloomington: Indiana Univ. Press, ss.: 20-32.
- Elçin, Şükrü (1993), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Umay (1992), Türk Dünyası El Kitabı “Masal”, 3. Cilt, Edebiyat, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İmmanual, Kant (2011), Yargı Yetisinin Eleştirisi, (Çev.: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Jung, Carl Gustav (2006), Analitik Psikoloji, (Çev.: Ender Gürol), İstanbul: Payel Yayınları.
- Luthi, Max (1986), The European Folktale Form And Nature, (Çev.: John D. Niles), Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Maslow, Abraham Harold (1943), “A Theory of Human Motivation”, Psychological Review, 50, 370-396.
- Sakaoğlu, Saim (2002), Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur (2010), Güzelin Metafiziği Sanatta ve Edebiyatta Güzelin Sırları, (Çev.: Ahmet Aydoğan), İstanbul: Say Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur (2014), Aşk ve Cinnet, Ankara: Yason Yayıncılık.
- Seyidoğlu, Bilge (1988), Bayburt Halk Masalları ve Halk Düşüncesi, Masal Araştırmaları, Folktale Studies I. (Haz.: Nuri Taner), İstanbul.
- Şimşek, Ema (1991), Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl 14, Sayı 166, Kayseri: Üç Bilek Matbaası.
- Şimşek, Ema (2001), Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, C. 1 - 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, İsmail (2014), “Antikçağdan Alman İdealizmine; Estetik Bir Değer Olarak Güzellik”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 41. Erzurum.

MİLLÎ MANEVÎ HAFIZAMIZI CANLANDIRMA ARACI OLARAK NİZAMÎ GENCEVÎ'NİN ESERLERİNİN GÖRSEL SUNUMLARI

Doç. Dr. Zakire ALİYEVA*

Özet

Birçok yazara göre, modern bilim adamları, modern bilgide görsel unsurların artan rolüyle bağlantılı olarak, görsel fenomenlere çeşitli yönlerden ve hatta "sözelden görsele" geçişle birlikte araştırma nesneleri olarak giderler. Kültürün görsel bileşeninin artan rolü, günlük bilinç düzeyinde de kabul edilmektedir. Görselleştirme genellikle sözlü (el yazısı, basılı) metin veya "defter tutma"nın kültürel rolünde kademeli bir azalma ve sözlü olmayan metinlere geçiş olarak anlaşılır.

Bu kavram, sözlü metnin kültürün bütünlüğünü belirleyen bir sistem oluşturan bir bileşik olduğu görüşüne dayanmaktadır. Yazılı metin sözcüğün ilk görsel biçimi iken, tarihsel olarak metnin ilk sözlü biçimidir. Modern İnternet topluluğunun ilginç bir özelliğini fark ettik: video blog formatının popülaritesi, çocukları bir medya ürününün oluşturulmasına doğrudan katılmaya teşvik ediyor.

Nizâmî Gencevî'nin "Şah ve Kul", "Fitne", "İyi ve Kötü", "Kerpik kesen qocanın destanı" - Bu çizgi filmlerin çocukların hayatındaki rolü büyüktür. Çizgi filmler çocukların sadece psikolojik durumunu etkilemekle kalmaz, aynı zamanda eğitici ve aydınlatıcı bir değere sahiptir ve en önemlisi hayatı, çalışkanlığı, büyümeyi ve hedeflere ulaşmayı görsel olarak anlatır. Bunun bir başka yönden önemi ise büyük Nizâmî Gencevî şahsında klasik edebiyatımıza olan ilginin genç nesli yeni yaratıcılık arayışlarına ve görsel kaynaklar yaratmaya teşvik etmesidir. "Kerpik kesen qocanın destanı"nı anlatan e-kaynaklar, sanki çocuğun gelişimi hızlanıyormuş gibi, çocuklarla yetişkinler arasındaki çizgiyi çiziyor, sözlü metnin etkileşimli, hiper metne dönüştürülmesiyle internette, özellikle YouTube'da modern örnekler ortaya çıkarıyor. Nizâmî Gencevî gibi yetişkin bir şairin dünya görüşü, tutumu, yaşam deneyimi ve kelime dağarcığı ile tanışan çocuk ve ergenlerin dünya görüşü, tutumu, yaşam deneyimi ve kelime dağarcığı, düşünce ve algılarında sözde bir "olgunluk" verir. Bütün bunlar, Azerbaycanlı şair ve düşünür Nizâmî Gencevî'nin yarattığı eserler örneğinde modern kültürün doğasını, bilgiyi yeni nesle aktarmanın içerik ve yöntemlerini etkiler. Modern dünyada görsel bilgilerin önemi artıyor çünkü görsel bilgi diğer bilgi aktarım biçimlerinden daha eksiksiz ve daha kolay özümseiyor.

Anahtar Kelimeler: Görsel sunumlar, Nizâmî Gencevî, sözlü metn, Disiplinlerarasılık ilkeler, "Şah ve Kul", "Fitne", "İyi ve Kötü", "Kerpik kesen qocanın destanı".

VİSUAL PRESENTATIONS OF NİZAMÎ GANJAVÎ'S WORKS AS A MEANS OF REVİVİNG OUR NÂTIONAL SPİRİTUAL MEMORY

Summary

According to many authors, modern scientists, in connection with the increasing role of visual elements in modern knowledge, are moving to visual phenomena from different angles and even as objects of research with the transition from "verbal to visual". The growing role of the visual component of culture is also recognized at the level of everyday consciousness. Visualization is often understood as a gradual decline in the cultural role of oral (handwritten, printed) text and the transition to non-verbal texts.

This concept is based on the idea that the oral text is a composition that forms a system that defines the integrity of culture. Written text is the first visual form of a word, and historically the first oral form of text. We

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü, Bilimsel Enformasyon ve Çeviri Şubesi Müdürü, zakiraalieva@rambler.ru

noticed an interesting feature of the modern Internet community: the popularity of the video blog format encourages children to directly participate in the creation of a media product.

"Shah and Servant" by Nizâmî Ganjavi, "Fitna", "Good and Evil", "The Epic of a Husband, Brick" - these cartoons play a big role in the lives of children. Cartoons not only affect the psychological state of children, but also have educational and educational value, and most importantly, they clearly describe life, hard work, growth and achievement of goals. Another aspect of this is that the interest in our classical literature in the person of the great Nizâmî Ganjavi encourages the younger generation to seek new creative abilities and create visual resources.

as if child development is accelerating.

Modern examples on the Internet, especially on YouTube, by transforming spoken text into interactive hypertext.

The worldview, attitude, life experience and vocabulary of children and adolescents who are familiar with , attitude, life experience and vocabulary of an adult poet such as Nizâmî Ganjavi give the so-called "maturity" to their thoughts and perception. All this affects the nature of modern culture, the content and methods of transferring knowledge to the new generation, for example, the works of the Azerbaijani poet Nizâmî Ganjavi. In the modern world, the importance of visual information is increasing because visual information is more complete and easier to digest than other forms of information transfer.

Keywords: *visual presentations, Nizâmî Ganjavi, oral text, Interdisciplinarity principles, "Shah and Servant", "Fitna", "Good and Evil", "The epic of the man who cuts kerpic".*

Giriş

Edebiyatın görsel bileşeninin artan rolü, modern toplumdaki dönüşümlerin yoğunluğu, küreselleşme, yüksek teknoloji, görsel iletişim, bilgi yeniliği, ergonomi ve tasarım fikirleri gibi bir dizi faktörden kaynaklanmaktadır. Kültürel ve eğitimsel öncelikler değişiyor. Bütün bunlar modern kültürün doğasını, bilgiyi yeni nesle aktarmanın içeriğini ve yöntemlerini etkiler. Modern dünyada, görsel bilgilerin önemi diğer bilgi aktarım biçimlerinden daha eksiksiz ve daha kolay özümsemesi nedeniyle artmaktadır.

Birçok yazara göre, modern bilim adamları, modern bilgide görsel unsurların artan rolüyle bağlantılı olarak, görsel fenomenlere çeşitli şekillerde ve hatta "sözlüden görsele" geçişle araştırma nesneleri olarak giderler. (2, s.97, 1974)

Kültürün görsel bileşeninin artan rolü, günlük bilinç düzeyinde de kabul edilmektedir. Görselleştirme genellikle sözlü (el yazısı, basılı) metin veya "defter tutma"nın kültürel rolünde kademeli bir azalma ve sözlü olmayan metinlere geçiş olarak anlaşılır.

Bu kavram, sözlü metnin kültürün bütünlüğünü belirleyen bir sistem oluşturan bir bileşik olduğu görüşüne dayanmaktadır. Yazılı metin sözcüğün ilk görselleştirme biçimi iken, tarihsel olarak ilk olan metnin sözlü biçimidir. Bu makaleyi yazarken, Nizâmî Gencevî sözünün kudretinden, mucizeyi canlı tasvir etme gücünden esinlenerek yaratılan görsel sunumlara baktık ve bu düzlemde Modern İnternet topluluğunun ilginç bir özelliğini fark ettik: video blog formatının popülaritesi, çocukları bir medya ürününün oluşturulmasına katılmaya daha fazla teşvik ediyor.

Multidisipliner Görselleştirme ve Nizâmî Ganjavi'nin Çalışmalarındaki Değerler

Nizâmî Gencevî'nin eserlerinin okullarda, çocuklar ve gençler arasında çeşitli varyantlarda - kitaplar, resimli albümler, çizgi filmler, filmler vb. - tanıtılması ve öğretilmesi yönünde atılan adımlar, milli edebiyat ve sanat belleğimizi korumak ve Nizâmî'nin mirasına olan ilgiyi artırmak için olumlu ve başarılı çabalar. Nizâmî'nin eserlerindeki yüksek ilmî ve manevî değerler hakkında çocuk ve gençlerin bilgilendirilmesi, bu değerlere kendi algılarında hakim olmaları çok önemlidir. Bilgiyi aktarmanın evrensel bir yolu olarak sanat ve edebiyat gelişir, kendini ifade etmeyi etkinleştirir. Görsel kültürün gelişiminin pedagojik modeli, disiplinler arası ilkelere uygulanır. Bu anlamda Nizâmî

Gencevî'nin mirasını ve bilimsel fikirlerini öğrencilere aktarmanın yollarından biri de multidisipliner bir yaklaşımdır. Örneğin, yer adları öğretilirken, "Hamsa"da bahsedilen ilgili coğrafi adların kökeni ve anlamı hakkında ek bilgilere ilgi duyulur. Veya Nizâmî Gencevî, Genceli Nizâmî olarak anılır. Genceli derken Gence şehrine olan ilgi de bir örnek. Doğanın nadide incileri olan Azerbaycan faunası, ceylan, karaca ve geyiklerin korunmasıyla ilgileniyorsanız, hümanist şairin "Sırların Hazinesi", "Leyli ve Mecnun" şiirlerine başvurabilirsiniz: "İnsanın İzzeti"nde, "Firidun ve Ceylan Hikâyesi"nde, "Mecnun'un Ahuları Serbest Bırakması", "Mecnun'un Ceylanı Serbest Bırakması" vb.

Filoloji Doktoru Teymur Kerimli yazır: "Tarihçi Nizâmî, filozof Nizâmî, düşünür Nizâmî, tarihi ve tarihi kaynakları kendi fikri doğrultusunda sanatsal bir şekilde yorumlayıp sunursa, şair Nizâmî kendi poetik tarihini, tarihsel poetikasını yaratır" (4, s. 221, 2002) Büyük şairin zengin düşünce ve fikirlerinin eğitim, öğretim ve yetiştirme konusundaki eserlerinde pedagojik süreçte kullanılması da günümüzün bir gerçeğidir.

Bilindiği gibi büyük şairin "Hamsa" adlı eserinde resim, mimarlık, halı dokumak ve diğer sanatlar ve sanatşılar hakkında pek çok değerli fikirler bulunmaktadır. Özellikle, "Yedi güzel" eseri, renklerin özelliklerini ve resim sanatını yüceltir. ("Yedi güzel" eserinde Behram'ın yedi renkte yedi kubbe inşa etmesiyle ilgili hikayeler vb.)

Nizâmî'nin Sözü'nün Gücüyle Oluşturulan Görsel Materyallerin Çocukların ve Gençlerin Gelişimindeki Rolü Üzerine

Psikologların insanları etkilemedeki temel aracı onları kelimelerin gücüyle ikna etmektir. Nizâmî Gencevî'nin eserlerinde ifade edilen bilge fikirlerin gücünün yarattığı psikolojik noktalar, insan psikolojisinin en ince ve en derin katmanları hakkında psikolojik düşünceler özellikle ilgi çekicidir. Bu noktadan hareketle genç neslin eğitim, öğretim, aydınlanma ve gelişme süreçlerinde bu ilmî ve edebî mirasın uygulanması, bu manevi dünyaya asırlık bir köprünün kurulması gerekli ve etkilidir.

Nizâmî Gencevî Adına Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölüm Başkanı Filoloji Doktoru Elnare Akimova yazır ki, "Nizâmî, gerçek bir insanı gerçek bir şaire bağlayan zirvelere yükselmiş bir sanatçıdır. Burada çocukluk ya da yetişkinliğin tonlarını aramak uygunsuz görünüyor çünkü onun eserinde kavram eğitim düzeyinde gerçekleştirilmekte, dünya ve toplum sorunları büyük bir hassasiyetle ele alınmaktadır" (1,2021)

Bu anlamda Nizâmî Gencevî'nin hayatı ve kişiliği ideal bir örnektir.

Nizâmî Gencevî örneğinde ideal bir amaçlılık imajıyla karşı karşıyayız. Nizâmî Gencevî, düşünce ve eylemlerinde bir an bile amaçsız yaşamadı. Burada kelime, tüm özülle öz anlamına gelir.

Bu zamanda Nizâmî Gencevî, dahi ve çalışkan, amaç ve eylemlerin bir çocuğudur. İster psikolog ister öğretmen olun, yeni nesli örnek almalı ve çocuklarımıza çalışmayı öğretmeliyiz. (11, 2021) Bu bağlamda, Nizâmî Gencevî'nin YouTube'da yayınlanan çalışmalarıyla ilgili son zamanlarda daha popüler olan çocuk video bloglarından bazılarını inceledik:

"Şah ve hizmetkar" (10) - kısa animasyon film, senarist Adham Gulubeyov, besteci Ogtay Rajabov, Azerbaycanfilm, 1976) - sadık bir hizmetkar ve acımasız, zalim hakkındadır. Şah Bir gün zalim Şah, genç hizmetçisine kızarak aç köpeklerin önüne fırlattı... Köpekler hizmetçiye saldırırlar da onu tanıdılar ve geri çekildiler. Geçmişte hizmetçinin köpeklerle baktığı ve onları beslediği ortaya çıktı. Böylece köpekler iyiliği yere düşürmür, hizmetçiye yakalamır (sadakat ve iyiliğin önemi).

"Fitne" - (7) - kısa animasyon film, senarist Adham Gulubeyov, Besteci Agshin Alizade, Azerbaycanfilm, 1970). - İnsanın çalışkanlığı ve iradesi sayesinde en zor, hatta akıl almaz şeylerle bile baş edebilir. Filmin arkasındaki fikir bu. Hikâyenin kahramanı Fitne güzel bir kızdır. Hökmdarın sevgisini ve saygısını kazanarak hökmdara ve saray erkânına üstünlüğünü kanıtlar.

"İyi ve Kötü" bir uygulama filmidir – (8) - senarist: Adham Gulubeyov, Besteci: Javanshir Guliyev, Azərbaycanfilm, 1976) Karşılık olarak kötülerin kötülüklerinden bahsediyorlar. Filmde, iyi ve kötü arasındaki sonsuz mücadeleyi ve nihayetinde iyinin zaferi, iyiliğin gücü hakkında konuşulur.

Bu çizgi filmlerin çocukların hayatındaki rolü büyüktür. Çizgi filmlerin çocukların psikolojik durumlarını etkilemesinin yanı sıra eğitici ve aydınlatıcı bir değeri vardır ve en önemlisi hayatı, çalışkanlığı, büyümeyi ve hedeflere ulaşmayı görsel olarak anlatırlar. Bunun bir başka yönden önemi ise büyük Nizâmî Gencevî şahsında klasik edebiyatımıza olan ilginin onu yeni yaratıcılık arayışlarına ve görsel kaynaklar yaratmaya sevk etmesidir. Örneğin 14 yaşındaki Eyvaz Faig oğlu Ziyadov, Nizâmî Gencevî'nin animasyon yarışmasına "Nuşiravan ile Baykuşların Sohbeti" adlı animasyon filmini sunmuş ve yazmış: Herkese merhaba. Nizâmî Gencevî Yaratıcılık Tasarım ve Animasyon Yarışması'nda Nuşiravan ve Baykuşların sohbetini anlatan bir karikatür yaptım. ... kullanılan programlar Scratch, Mediabang paint pro ve Inshot'tır, izlediğiniz için teşekkürler - (9)

Şaire göre, sıkı çalışmanın getirdiği gurur duygusu, bir gencin yarattığı görsel kaynağın ruhuna gömülür. Çünkü Halk Şairi Samad Vurgun'un dediği gibi, “Nizâmî'nin eserlerinde çalışkan insanlardan saygı ve sevgiyle söz edilir. Çalışmalarında birçok çalışkan insanın - duvarcı ustaları, çiftçiler, inşaatçılar, çobanlar, bahçıvanlar - parlak görüntülerini buluyoruz ”(2). Nizâmî Gencevî'nin ölümsüz "Hamsa"sının öğretici öykülerinden yararlanan gençlerin ve gençlerin çeşitli görsel sunumlarında da bu parlak başarıların yer aldığını belirtmek gerekir.

Nizâmî Gencevî, insanların çiftçilik yapmaktan, ıssız topraklarda çalışmaktan, mahsul yetiştirmekten ve geçimini sağlamaktan (örneğin, "Leyli ve Mecnun") gurur duyduğunu coşkuyla yazdı ve sıradan iş adamlarının çalışma tutumunu övdü.

Manevi Dünyamızın Temelinde Tuğla ve "Tuğla Kesen Kişiler"

Şam şəhərində xeyli qoca bir kişi vardı, /Pəri kimi, cin kimi camaatdan qaçardı. /Toxuyardı özünə yaşıl otlardan köynək, /O, ruzi qazanardı hər gün kərpic kəsərək...

Şam'da çok yaşlı bir ihtiyar vardı, /Peri gibi, cin gibi insanlardan kaçartı. /Örüyordu özüne yeşil çimenden gömleğ, /Geçimini sağlardı her gün tuğla keserek.

Bir keresinde ona hikmet öğretmeye çalışan gencin:

... Torpağın qalxanına qılınc vurma bu qədər, /Qalx ki, səndən bir qarın çörək əsirgəməzlər –

Toprağın kalkanına kılıc vurma bu kadar, /Kalk ki, senden bir somun ekmek esirgemezler. sözlerine ihtiyarın cevabı:

Onunçün öyrətdim ki, əlimi bu sənətə, /bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə, /Deyiləm heç kəsə xəznədən ötrü möhtac, /Əlimin zəhməti ilə toxdur gözüüm, deyil a (türkçe : Hazine için kimseye ihtiyacım yok, /Gözlerim avucumun emeğine doydu aç değil)

Bugün “Kerpickesen kişinin hekayesi” -“Tuğla kesen ihtiyarın öyküsü”nün - içeriği lise ders kitaplarında, çocuklar için boyama kitaplarında hem sözlü, hem de manzum olarak yer almaktadır. Ayrıca hikaye, YouTube kanalında renkli resimler, performanslar, animasyonlar, programlar vb. ile çocuklar ve ergenler tarafından oluşturulan çeşitli formatlarda, farklı orijinal varyantlarda mevcuttur.

Azerbaycan'da anneler ve babalar yüksek öğrenime daha fazla ilgi gösteriyor. Herkes çocuğunun herhangi bir mesleğe hakim olmak yerine, ilk önce, daha yüksek bir eğitim alması gerektiğini düşünüyor... Ama hepimiz Nizâmî Gencevî'nin bu öyküsünü okuyarak büyüdük ve büyütüyoruz...(13)

Lise yıllarında hemen hemen hepimiz bu şiiri "Sırlar Hazinesi"nden ezbere öğrenmişizdir. Görünüşe göre yeni ezberlemiş, anlamamış ve örnek almamışız. İşsizlik çağımızın en büyük sorunlarından biridir. İş bulmak gerçekten çok zor. Her zaman geçimini sağlayabilen tek grup sanatçılar oldu.”(12, 2017).

Evet, her çağda ve her devirde çok farklı sanat türleri, geçimini sağlayan sanatçılar olmuştur. Modern çağımız onsuz değil, sadece formları, stilleri, teknolojisi, işi, pazarlama olanakları vb. değişebilir, gelişebilir. Örneğin, Prag'ın merkezi caddelerinden birinde, ortasına beyaz tuğlalar yığılmış. Birkaç euro ödüyorsunuz, o tuğlayı alıyorsunuz ve satıcının verdiği boyalarla üzerine istediğiniz resmi çiziyorsunuz ve sokağın ortasındaki "yığın" üzerine koyuyorsunuz. Biri adını, biri aşkını, biri ülkesinin bayrağını, biri en sevdiği filmin ya da kitabın adını söyler vb. yazar. Tuğla satan ihtiyar kişi. Bu "kale"ye taş koyanlar hem eğlenir hem de ihtiyacı olan özel bir gruba maddi destek sağlar. 2016 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar sırasında burada satışlar zirveye ulaştı. Prag'daki Azeriler ve Ermeniler, onlarca tuğla satın almak, ülkelerinin bayrağını yükseltmek ve onu kalenin tepesine yerleştirmek için birbirleriyle yarıştı. Bu savaşın galibi, ihtiyar kişi, desteğe ihtiyacı olan engelliler ve genel olarak sokak satış kültürü, sokak pazarlaması veya halk pazarlamasıydı. Bu, Nizâmî Gencevî'nin hayalini kurduğu mükemmel duvar ustasının modern bir örneği olabilir. (5).

XII. yüzyılın büyük şairi Nizâmî Gencevî'nin "Sırlar Hazinesi"ndeki yaşlı adam, ihtiyar ve zamanımızda Prag'daki yaşlı adam, ihtiyar kişi "Kerpik kesen kişinin hekayesi"deki tuğla, Prag'daki tuğla... Sanki bu "tuğla" insanlığın temeli olan bir tuğladır.

Sonuç

- Nizâmî Gencevî'nin yukarıda sıralanan bir dizi eserlerinin basılı metnlerinin görsele dönüşmesine tanık oluyoruz, gördüğümüz gibi - bunlar filme alınmış, animasyon filmlere, çizgi romanlara, grafik oyun formatlarına yol açabiliyor.

- Nizâmî Gencevî'nin görsele dönüşen hikayelerini sanki çocuklarla yetişkinler arasındaki çizgiyi çizer, modern "duvarcı" örnekleri ortaya çıkar / www.youtube.com/watch?v=Gth9NXxSitk, Çocuk portalında: <https://portal.azertag.az/en/node/9260>, "Dashkasan Hadı" yazısı bu makalenin sonunda). Edebi metin ve illüstrasyon materyalinin açıklığı (İnternet sitelerinde, YouTube'da), dokunsal, işitsel, mekansal, görsel özelliklere dayalı oyun türü, değişen illüstrasyon serisinin öğelerinin etkileşimi, hiper metne dönüştürme vb. çocuk zihnini etkiler.

- Nizâmî Gencevî gibi yetişkin bir şairin dünya görüşü, tutumu, yaşam deneyimi ve kelime dağarcığı ile tanışan çocukların ve ergenlerin düşünce ve algılarında sözde bir "olgunluk" verir. Çok çalışarak kazanılan deneyim ve bilgi birikimine dayalı olarak, hedefe yönelik bir gelişim stratejisi ortaya çıka bilir.

- Bu stratejinin ayrılmaz bir parçası olan XXI yüzyılın bilgi teknolojileri, çocuklar ve ergenler için modern edebiyatın cazibe merkezi haline geliyor.

- Sözel basılı metni hiper metne yaklaşmak yeni teknolojik fikirler yaratır. Teknolojinin gelişile, Nizâmî Gencevî dönemi ile modern toplum arasındaki orantısızlık, dijital çağda insanın yeri hakkında genç neslin kafasında sorular oluşturmaya başlıyor.

- Nizâmî Gencevî'nin eserlerinin görsel sunumları özlüğünde milli manevi hafızamızı canlı tutmaya yardımcı olan bir mekanizmadır. Bu mekanizmada didaktik işlev öne çıkar, edebi metnin algısı değişir.

- Amerikalı psikiyatrist ve profesör G.Small "Çevrimiçi Beyin. "İnternet Çağında İnsan" kitabında modern çocuklar doğumdan itibaren numaralandırılmıştır. Bilgisayar devrimine yakalanan ebeveynlerinden çok farklıdır. Etkileşim, metinlerarasılık, sayısallaştırma, hiper metin formatı vb. kavramlarla karakterize edilirler. (6, 2015) Bu değişikliklerle bağlantılı olarak klasik edebi mirasımızın yorum mekanizmasını görselleştirmeleri bekleniyordu.

- Bütün bunlar, Azerbaycanlı şair Nizâmî Gencevî'nin yarattığı eserler örneğinde modern kültürün doğasını, yeni nesle bilgi aktarmanın içeriğini ve yöntemlerini etkiler. Modern dünyada görsel bilgilerin önemi artıyor çünkü görsel bilgi diğer bilgi aktarım biçimlerinden daha eksiksiz ve daha kolay özümseiyor.

KAYNAKÇA

1. Akimova Elnarə. Prezidentin “Gənc nəslin tərbiyə edilməsi” çağırışı kontekstində Nizâmî Gencevî irsi... 19.10.2021- <https://literature.az/?lang=aze&page=185&newsId=117355>
2. Arnxeym R. *İskusstvo i vizualnoye vospriyatiye*. Moskva, Proqress, 1974 -392 c.
3. Əsgərova Nuray. *Əmək və zəhmət şairi* <https://nuhcixan.az/news/medeniyyet-turizm/43985-emek-ve-zehmet-sairi>
4. Kərimli Teymur. Nizami və tarix, red. Y.Qarayevs.221. Bakı, Elm 2002,226 s.
5. Kərpickəsən qoca və marketinq. <https://vugarbaba.info/k%C9%99rpick%C9%99s%C9%99n-qoca-v%C9%99-marketinq/>.
6. Klipovoye mışlenie fenomen sovremennosti (E-resurs) / Optimalnie kommunikatsii: PFTY. 18.03.2015. – URL: <http://jarki.ru/wpress/2015/03/18/3208/>.
7. Nizâmî Gencevî. “Fitnə” – Cizgi filmi (<https://www.youtube.com/watch?v=8bVK5W5JfyI&t=158s>
8. Nizâmî Gencevî. “Xeyir və şər” - Applikasiya filmidir. <https://www.youtube.com/watch?v=3T1PTeSGhZQ>
9. Nizâmî Gencevî. “Nuşirəvan və Bayquşların Söhbəti”. <https://www.youtube.com/watch?v=gMHrvD2Ggi4>)
10. Nizâmî Gencevî. “Şah və Xidmətçi” (<https://www.youtube.com/watch?v=7eSWuriZ7Gg>
11. Paşayeva Təranə. Nizâmî Gencevî İnsan Qəlbinin Azadlıq Himni // 525-ci qəzet, 2021, 08 may.
12. Rzayeva Mələhət. “Kərpic Kəsən Kişi”lər Niyə Yoxdur? <https://sherg.az/x%C9%99b%C9%99r/37396/onlayn-qəzet-04/10/2017>).
13. Taş Ustası Hadı (senaryo) /Zakire Aliyeva/

TAŞ USTASI HADİ (Senaryo)

Hadı evde. Taş parçaları və aletlər etrafa saçılmış durumda. Havzada çamur var. Elləri və yakası çamura bulanmış, vaktindən önce çalan kapı zili onu sinirlendiriyor. Sıradaki sınıf arkadaşı Bıdı. Odaya şaşkınlıqla bakan Bıdı:

-Hadı, ay Hadı, ne yapıyorsun? Ödevini yaptın mı? Bana ver, kopyalayayım, ne olacak? Onun yerine sana bisikletimi vereceğim.

Haydi:

-Anla! Ben bisiklet istemiyorum. Bu kadar yeter, ne zaman kendin için çalışacaksın?

Dedi ki:

-Eh, benim zamanım nerede? Babamdan para aldım, su parkına gideceğim ve sonra evde online oynayacağım. katılır mısın Bu nedir? Ne yapıyorsun

- Ben tuğla yapıyorum.

- Sen delisin sen ne biçim tuğlasın, her yerde tuğla var, o büyüklükte bir tuğla fabrikası var, istediğin kadar alsınlar, ha-ha-ha oynla!

- Ne anlıyorsun? Tuğlaların nasıl yapıldığını, neyden yapıldığını, yani teknolojilerini öğrenmek istiyorum. Metni kopyaladınız, bırakın işimi yapayım.

Bıdı elini sallıyor.

Ertesi gün çocuklar sınıfta toplanır, Hadı ve Bıdı tanışır.

Dedi ki:

- Çocukların yeni haberleri var! Dün gidip Hadı'nın çamurdan taş yaptığını gördüm. Bu Hadı geçmişte kaldı, taş ustası zamanında...

Çocuklardan biri:

- Dashkasanlı adam kim?

Dedi ki:

- Daşkasan adamı da! Çizgi film vareeee.

Haydi:

- Eee?! Ne anlayacaksın Hiç çalışıyor musun? Her gün anne babandan para alıp boş yerlere harcıyorsun, iş adamı olacağım, param olacak diyorsun. O parayı sana kim getirecek? Bazen Narmina'ya, bazen Vagif'e, bazen bana dersi aktarmam için yalvarıyorsun ve aktarmayınca herkesin önünde boynunu büküyorsun.

Dedi ki:

- İş adamı olacağım, taşçı değil!

Çocuklardan biri:

- Bu kadar! Kimin iş adamı olmasına yardım edeceksin? Okuma yazma bilmiyorsan, seni kim işe alacak?

Hadı:

- Gelecekte inşaat mühendisi olmak istiyorum. Bunun için inşaat malzemelerini anlamam gerekiyor. Tuğla kesmeyi öğrendim. İnanmıyor musun? Ayrıca bahçemize küçük bir tuğla evcik yaptım. İyi bir mühendis olursam, iyi para kazanırım.

Sınıfa sessizce giren ve tartışmayı dışarıdan dinleyen öğretmen şöyle dedi:

- Çocuklar ne hakkında tartışıyorlar? Bakın, söylediğiniz taş değil, çok çalışkan ve genç adama bir ders veren duvarcı.

Hadı, Bıdı, gelin buraya, bak dahi şairimiz Nizâmî Gencevî'nin "Tuğla kesen ihtiyarın öyküsü" adlı eserini "Sırlar Hazinesi"nden dinleyelim Bıdı ders alsın. Çocuklar dikkatlice dinler. Bıdı'nın hem arkadaşından, hem de ihtiyar duvar ustasından nasıl bir ders alacağını görün...

Hadı ve Bıdı hikayeni okurlar. Daha sonra öğretmen çocuklardan eserin kahramanlarını tanımlamalarını ister:

Tuğla yapan ihtiyarı karakterize eden çocuklar: gururlu, çalışkan, sanatçı, kimseyi küçük düşürmez, emeğinin meyveleriyle yaşar, yalnız ve yaşlıdır, ancak kimseye yük olmak istemez. O akıllıdır. Ona irad eden gençte akıllıca ve tutarlı bir şekilde yanıt verir.

Genç adamı karakterize eden çocuklar: Kibirlidir, büyüklere saygılı konuşamaz, yaşlı adama "bir somun ekmekten vazgeçmezler" diyerek hakarete bulunur.

Hadı'yi karakterize eden çocuklar: Akıllı. İyi okuyor ve gelecekte iyi bir inşaat mühendisi olmayı hedefliyor. Hedefe ulaşmak için çabalar.

Bıdı'yi eden çocuklar: Ebeveynlerinin kazandığı parayı boşuna harcıyor ve övünüyor. Amacı iş adamı olmak olsa da herhangi bir sanatla ilgilenmiyor.

Öğretmen: - Şam şehri nerede?/- Felek ne?/- Ruzi - nedir?/- İbret nedir? - sorular vere bilir.

NİZAMİ GENCEVİ VE ÇOCUK EDEBİYATI

Doç. Dr. Elnare AKİMOVA*

Özet

Makale, Nizâmî Gencevî'nin çocuk edebiyatının gelişimi ve oluşumundaki rolüne açıklık getirmektedir. Nizâmî Gencevî'nin mirasının Azerbaycan yazılı çocuk edebiyatının büyük bir cephaneliği olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda yazar, antik ve ortaçağ örneklerinin çocuk edebiyatına uygun olmadığını ısrar eden yazarlarla tartışır. Nizâmî'nin eserleri her durumda aşılana fikir, manevi olgunluk, saf ve daha yüksek bir başlangıç, mükemmel bir kişiliğin sınırlarını hedefleyen bir sembol ve işaretler sistemi, manevi zenginlik ve asil bir karakter yaratmayı amaçlayan bir sanattır. Şairin nasihat üslubuna, Ahlâki ve manevi değerlerin yüceltilmesine, insani niteliklere dayanan şiirinde içerdiği tüm felsefi derinlik ve metafizik katmana rağmen, yaratıcılığı bu üstünlüklerinden dolayı her şeyden önce önemlidir. Bu bağlamda şairin "Oğlum Muhammed'e Nasihat" adlı şiiri ana araştırma konusu olarak seçilmiştir. Makalede ayrıca Nizâmî'nin Allah'a karşı tutumu bu şiirin mısraları üzerinden yorumlanmakta ve oğluna nasihatini anne babalar için programatik bir şiirsel metin olarak değerlendirilmektedir. Şairin burada çocuk yetiştirmenin temellerini, yöntem ve tekniklerini anlattığı da söylenmektedir.

Anahtar kelimeler: Nizâmî Gencevî, çocuk edebiyatı, didaktik, eğitim, bilim, şiir.

NİZAMİ GENCEVİ AND CHILDREN'S LITERATURE

Associate Professor Elnare AKİMOVA*

Resume

The article clarifies the role of Nizâmî Ganjavi in the development and formation of children's literature. It is noted that Nizâmî Ganjavi's legacy is a large arsenal of Azerbaijani written children's literature. In this context, the author argues with the authors that the ancient and medieval examples are not suitable for children's literature. The idea instilled in all cases is spiritual maturity, a pure and higher beginning, a system of symbols and signs targeting the limits of a perfect personality, an art aimed at creating spiritual richness and a noble character. In spite of all the philosophical depth and metaphysical layer contained in the poet's poetry, which is based on the style of exhortation, the promotion of moral and spiritual values, human qualities, his creativity is important in the first place due to the superiority of these qualities. In this regard, the poet's poem "Admonition to my son Muhammad" was chosen as the main subject of research. The article also interprets Nizâmî's attitude to God within the verses of this poem, and his admonition to his son is valued as a programmatic poetic text for parents. It is also said that the poet explained the basics, methods and techniques of child rearing here.

Key words: Nizâmî Ganjavi, children's literature, didactics, education, science, poetry.

“OĞLUM MEHEMMED'E NASİHAT” - UŞAK EDEBİYATININ İLK ÖRNEĞİ

Nizâmî Gencevî'nin irsi Azerbaycan yazılı uşak edebiyatının məhvərində dayanan böyük arsenaldır. Yaradıcılığı büsbütün nəsihət üslubu, əxlaqi-mənəvi dəyərlərin, insani özəlliklərin təbliği

* Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölüm Başkanı, miryusifzade@mail.ru

* Institute of Literature named after Nizâmî Ganjavi, Head of "Children's Literature" Department, Doctor of Philological Sciences, Docent, miryusifzade@mail.ru

üzərində qərarlaşan şair poeziyasının ehtiva etdiyi bütün fəlsəfi dərinliyə, metafizik qata baxmayaraq, ilk növbədə bu keyfiyyətlərin üstünlüyü ilə önəm kəsb edir.

Azərbaycan uşaq edebiyatının təşəkkülü, formalaşması və inkişafı tarixindən bəhs edən bütün kitablarda, ədəbi-elmi və pedaqoji-metodik edebiyatların əksəriyyətində, eləcə də uşaq edebiyatına həsr edilən dərsliklərdə yazılı uşaq edebiyatının tarixini bir qayda olaraq Ə. Xaqani, N. Gencevi və M. Füzuli'dən başlayırlar. Rafiq Yusifoğlu'nun "Uşaq Edebiyatı" (2002), Qara Namazov'un "Azərbaycan Uşaq Edebiyatı" (2007), Zahid Halil və Füzuli Əsgərli'nin "Uşaq Edebiyatı" (2007), Vüqar Əhməd'in "Azərbaycan Uşaq Edebiyatı" (2006) kimi dərslik və dərs vəsaitlərində klassik sənətkarların ədəbi irsində olan didaktika, öyüd və hikmətli, nəsihət xarakterli nümunələr uşaq edebiyatının örnəkləri kimi təqdim edilmişdir. Hərçənd XIX və XX əsr ziyalıları olan S.Ünsizadə, S.Ə.Şirvani, F.Köçərli və başqaları bu tip əsərlərin uşaqların yaş və bilik səviyyəsi üçün uyğun olmadığını, onların yalnız oxu materialı kimi işə yaradığını vurğulamışdır. Bu qənaəti doğuran əsas səbəb ana dili məsələsi idi ki, dövrün ziyalıları uşaqlar üçün yazılan əsərin onların öz ana dilində olmasını, milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasının vacibliyini irəli sürür, dünyagörüş və bədii zövqün formalaşması məsələsini ikinci planda qabardırdılar. Bu ziyalıları görə Ə. Xaqani, N. Gencevi, S.Şirazi kimi sənətkarların əsərləri, "Gülüstan", "Bustan", "Leyli və Məcnun" və s. kitabların heç biri Azərbaycan dilində yazılmamış, uşaq dünyası, onların yaş psixologiyası nəzərə alınmamışdır. Amma burada bir mühüm məqam var və bu məqam ümumiyyətlə, Nizâmî irsinin dünya mədəniyyətin içindəki yerini – yolunu müəyyənləşdirməklə birbaşa bağlı məsələdir. Məlumdur ki, Nizâmî irsi İslam Şərqi mədəniyyəti içindədir. Bu, həmin dövrün reallığıdır, o dövrdə edebiyat büsbütün ümum-islam Şərqi mədəniyyəti içində qərarlaşmışdı. Nəinki Azərbaycan uşaq edebiyatı, ümumiyyətlə Azərbaycan edebiyatı deyilən bir anlayış yox idi. Həmin dövrdə mədrəsə və məktəblərdə adı çəkilən sənətkarların, o cümlədən Nizâmî'nin əsərlərindən dərs vəsaiti kimi istifadə edilmiş, onlardakı nəsihətimiz fikirlər, ibrətamiz hekayələr tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə böyük rol oynamışdır. Maraqlı bir faktın üzərində dayanmaq olar. 1947-ci ildə Nizâmî Yubileyi Komitəsi və Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının nəşr etdirdiyi "Nizâmî" adlı çoxcildliyin dördüncü cildində (redaktoru: Səməd Vurğun, müəvirləri: Mikayıl Rəfilov və Cəfər Cəfərov) Nizâmî'nin bəzi əsərlərinin Əvəz Sadıqov tərəfindən nəsr tərcüməsi verilmiş, kitabda yer alan bir neçə hekayə - "Xorasanlı və Xəlifə", "Çoban və Üzük", "Rəssam Maninin Hekayəsi", "Şəkər" və "Çörəkçinin Sərgüzəşti" uşaq edebiyatı nümunəsi kimi təqdim olunmuşdur (bax: 1, 142-176).

Hər halda "oxu materialı" kimi faydalı olsa belə dünya və cəmiyyət məsələlərinin geniş problematikasına varan Nizâmî sözünün yetişən yeni nəslin idrakında əvəzsiz təsir mənbəyi olması şübhəsizdir. Ona görə də "Azərbaycan yazılı uşaq edebiyatının tarixinin süni surətdə qədim və orta əsrlərə aparılması cəhdi tarixi, elmi-pedaqoji və məntiqi cəhətdən qeyri-elmidir" (2,5), - kimi fikirlərlə razılaşmaq olmur. Əksinə zəmin, bünövrə kimi elə bu zaman kəsirlərini məqbul sayaraq, bu sırada Nizâmî irsinin böyük missiya həyata keçirdiyini danmaq olmaz. Hansı missiya? Bu barədə fikirlərimizi əsaslandırmağa çalışaq.

Əvvəlcə onu vurğulayaq ki, neçə yüzillik boyu Nizâmî'dən təsirlənən şair və yazıçılar arasında uşaq edebiyatımızın bir sıra nümayəndələri vardır. Bu sənətkarlar Nizâmî Gencevi'nin müxtəlif əsərlərindən bəhrələnməklə hekayə və pyeslər meydana qoymuşlar. Məsələn, Abdulla Şaiq şairin "Yeddi Gözəl" poeması əsasında "Fitnə", "İsgəndərnamə" poeması əsasında isə "Nüşabə" pyeslərini yazmışdır. Mirmehdi Seyidzadənin "Sevgi" və "Fitnə" əsərləri Nizâmî'nin "Xosrov və Şirin" və "Yeddi Gözəl" poemalarının motivləri əsasında yaradılmışdır. Sovyet devri Azərbaycan uşaq edebiyatının tanınmış nasirlərindən olan Əli Səmədli Nizâmî'nin "Yeddi Gözəl" poemasında yer alan "Xeyir və Şər" hekayəsinin motivləri əsasında "Hərənin Bir Ulduzu" nağıl-povestini qələmə almış, Çin qızının söylədiyi bu məşhur hekayəni sadə və rəvan üslubda uşaqlara ərməğan etmişdir.

Edebiyat tariximizdə maraqlı bir fakta da diqqət yönəltmək istəyirəm. Məlumdur ki, Seyid Əzim Şirvani qəzəlinə gözəl bir nəzirə yazmış şagirdi Ələkbərə hədiyyə olaraq Nizâmî'nin "Xəmsə"sini göndərmişdir. Nizâmî'nin əsərlərinin uşaqlar üçün deyil, böyüklər üçün yazıldığını bildirən Seyid Əzim yəqin ki, "Xəmsə"ni də elə bu kontekstdə - layiqli bir "oxu materialı" olaraq öz şagirdinə uyğun bilmişdir. Hər halda danılmaz faktdır ki, gələcəyin ən gözəl satiriki olmaqla yanaşı, edebiyat tariximizə ən gözəl uşaq mətnlərinin müəllifi kimi adını yazdırmağı bacaran Mirzə Ələkbər Sabirin bu hünərində Nizâmî'nin məşhur beşliyinin məxsusi rolu olmuşdur.

Nizâmî öz yaradıcılığı ilə əsl insanla əsl şairi birləşdirən yüksəkliyə adlanmış sənətkardır. Bu, onun yaradıcılığında konsepsiya, təlim səviyyəsində gerçəkləşdiyindən, dünya və cəmiyyət məsələlərindən böyük həssaslıqla bəhs edildiyindən burada uşaq, yaxud böyük yaş senzinin çalarlarını axtarmağın özü belə yersiz görünür. Bütün hallarda aşılaraq ideya ruhsal yetkinlik, saf və ali başlanğıcdır, kamil şəxsiyyət olmağın sınırlarını hədəfə alan rəmz və işarələr sistemidir, mənəvi-əxlaqi zənginlik və nəcib xarakter yaratmaq qayəsinə yön almış sənətdir. O zaman biz mahiyyətə enib formanın deyil, məzmunun faydalılığı haqqında düşünüb qərar çıxarmalıyıq. Nizâmî'nin çox məşhur – “Zalım padşahla Zahidin dastanı”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, “Sultan Səncər və qarı”, “Fitnə”, “Nuşirəvan və bayquşların söhbəti”, “Meyvəsatanla tülkünün nağılı”, “Bülbül ilə qızılquşun dastanı”, “Yaralı uşağın dastanı” və başqa hekayətlərindəki ibrətamiz motivləri bir-bir şərh edərək onlardakı didaktik səviyyənin uşaqlar üçün nə qədər faydalı olmasından geniş bəhs etmək mümkündür. Bura şairin bütün poemalarına səpələnmiş təmsil və allegoriyadan məharətlə istifadəni, nağıl janrında sərgiləmiş olduğu ideya-məzmun vüsətini, humanist qayənin gücünü əlavə etsək, görürük ki, Nizâmî əsərlərində yeddidən yetmiş yeddiyə hər kəsin ala biləcəyi bir hikmət, bir dərs vardır. Dünya edebiyatında xüsusi olaraq uşaqlar üçün yazılmayan, lakin bütün yaş qrupları tərəfindən məhəbbətlə qarşılanan və çağımızadək oxunan əsərlər vardır. Bəşər əhli illərdir K. İ. Çukovskinin, P.P.Yermolovun əsərlərini təkrar-təkrar çap edir, A.S.Puşkinin nağıllarını, İ.A.Krılovun təmsillərini sevə-sevə oxuyur. Görkəmli rus tənqidçisi V.Belinskini belə bir fikri var: “Uşaq edebiyatı balaca uşağın tərbiyə edilmə, şəxsiyyətinin formalaşdırılma vasitəsidir... Uşaqlar nəticə, təsdiq və məntiqi ardıcılıq tələb etmirlər, onlara surətlər, rənglər və səslər lazımdır. Uşaqlar ideyaları sevmirlər, onlara tarixi rəvayətlər, povestlər, nağıllar və hekayələr lazımdır”. Bu baxımdan, yaradıcılığında daim xalq folklorundan, təbiət təsvirlərindən geniş istifadə edib çoxsəslı və çoxçalarlı mətnlər meydana qoyan Nizâmîni uşaq edebiyatının memarları sırasında almaqda tam haqlıyıq.

Qeyd edək ki, Nizâmî'ye bu statusu qazandıran həm də onun oğlu Məhəmmədə yazdığı nəsihətlərdir. Məlumdur ki, Nizâmî oğlu Məhəmmədə üç əsərində xitab etmişdir: “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun” və “Yeddi gözəl” poemalarında. Hər yeddi ildən bir - 7, 14, 21 yaşlarında edilən bu müraciətlərlə Nizâmî oğlunu mənən ömrün müxtəlif instansiyalarından keçirməyə, hər yaş mərhələsinə müvafiq ata nəsihəti verməyə çalışmışdır. Bunun özü Nizâmî'nin uşaqlarla bağlı həssas mövqe sərgiləməsinin, onlara hər yaşda hansı dəyərləri aşılamağı bilməsinin göstəricisidir.

Əvvəlcə bunu deyək ki, şair bu şəirlərdə oğluna gözəl müraciət üsullarına yer verir: “Yeddi yaşlı balam, gözümün nuru!”, “Sən, ey on dörd yaşlım, hər elmə yetkin”! Məhəmməd Əmin Rəsulzadə “Azerbaycan şairi Nizâmî” əsərində yazır: “İlk aşkının yadigarı oğlu Muhammedi (Mehmed) Şair daima düşünmüş, bu “Türk çocuğunu” candan bir ilgi ilə beslemişdir. Şairin, kendi “Mehmetciği”ne hitap eden beyitləri diqqətə dəyər düşünce və duyğularla doludur. Birer baba ögüdü şəklində olan bu hitaplar, hakim Şairin, olgun adam tipinin nasıl yetişebileceği hakkındaki en samimi duyğularına tercüman olmaktadır. Çok sıcak bir ilginin mahsulu olan bu duyğuları ile o, sevgili oğlunun hatırasını dahi, sevimli eserleri ile beraber, ebedileştirmiştir. Zaten o, oğlunu eserlerinden biri gibi telakki etmekte, onu kitaplarına kardeş saymaktadır” (3,50).

Bu fikirlər Nizâmî'nin oğlu Məhəmmədi klassik edebiyatımızda ilk uşaq obrazı kimi təqdim etməyə imkan verir. Bu obraz Nizâmî'nin əsərlərində daim diri, dinamik şəkildə daim mərkəzdədir. Oğlunun adı necə dəyərlər, şairin dilinin əzbəridir, ən sevimli əsərlərini ya Məhəmmədə xitabən başlayır (“Leyli və Məcnun” və “Yeddi gözəl”), ya da bitirir (“Xosrov və Şirin”). Şairin nəsihətlərində meyar birdir: Nizâmî övladına elm, sənət yolunun tükənməz bir xəzinə olduğunu anladır, bilik əldə etməyi, peşə sahibi olmağı cəmiyyət içində hörmət qazanmanın yeganə rəhni kimi qiymətləndirir: “Ucalmaq istəsən, bir kamala çat, / Kamala ehtiram göstərər həyat”.

Həmid Araslının 1940-cı ildə böyük yaşlı uşaqlar üçün sadə bir dildə yazıb çap etdirdiyi “Şairin həyatı” (redaktoru: Mir Cəlal) kitabında nəql olunur ki, bir gün evə gələn zaman oğlu Məhəmmədin şeir yazdığını görən Nizâmî ona elm yoluna yönəlməyi, sənətin dərinliklərinə varmağı təlqin etmişdir:

“Oğlunun elmdən, öyrənməkdən əl çəkib gücü düşmədiyi işə yapışmasından qorxan ata, onun təhsili ilə daha ciddi məşğul olmaq lazım gəldiyini düşündü.

Məhəmməd öz şeiri haqqında atasının rəyini bilmək istəyir və diqqətlə ona baxırdı.

- Demək şair olmaq istəyirsən?
- Bəli ata!
- Çox böyük arzudur. Ancaq oğul, hələ savad öyrən, bilik qazan! Elmsiz sənət, boş və mənasız əyləncədir. Fiqh öyrən, təbabət öyrən, şeirlə, qəzəllə məşğul olma. Xalqa biliklə, bacarıqla kömək et. Xalqın dərdinə qal və öz xidmətinlə dünyanı bəzə"! (4,65)

Nizâmî'nin oğluna nəsihətində bir məqamı da qeyd etmək lazımdır. Tanrı sevgisi Nizâmî'nin əsərlərində aparıcıdır, əvvəldən sonadək dominantlığını qoruyur. Onun üçün Tanrısız heç bir əxlaqi dəyərlər sistemi yoxdur. Tanrıya münasibət ölümsüzlük məqamında qərar tapmışdır. Burada Tanrı da, insan da diri, yer üzünün əsrəfi sayılan varlıqlardır. Onlardan biri digərini yetirən əsas səbəb kimi çıxış edir. İnsan Tanrını duyduğu, hiss etdiyi, ona tapındığı qədərincə öz varoluşunun təminatçısı salıya bilər. Nizâmî Gencevî oğlu Məhəmmədə nəsihətində yazır: "Sən Tanrıyla əhdini pozmasan,/Səni əmin eləyirəm ki, hər şeydən xilas olarsan".

Təsadüfi deyil ki, Allah sevgisini şair oğluna yeddi yaşından aşılamağa çalışır: "Ruzi verdi sənə o pərvərdigar, / Üstündə mənim yox, onun adı var". Yalnız bu məqam istisna olmaqla digər xüsusiyyətləri şair oğluna mərhələli şəkildə - yaş senzələrinə uyğun təlqin edir: bilik öyrənməyi, sənət dalınca getməyi, əxlaq, ədəb, mərifət elmindən hali böyüməyi. Bu təlqinlər içində özünü öyrənmək, öz dərinliyinə enmək kimi mühüm cəhəti də unutmur: "Bu əyri cizgilər cədvəlində sən/ Özünü şərh edib, özünü öyrən"! Bəli, özündən, ilkinliyindən Allaha doğru aparan yol! Bu yolun süvarisi isə qazanılan bilik və sənətdir!

Nizâmî Gencevî'nin "Oğlum Məhəmmədə nəsihət"i hər bir valideyn üçün proqram səciyyəli poetik məndir. Şair burada övlad tərbiyəsinin əsaslarını, üsul və metodlarını açıqlayır. Bir övladı faydalı insan, şəxsiyyət kimi necə yetişdirmək olar? Həyatın mənası nədədir, məqsəd, qayə necə olmalıdır? Səkkiz yüz səksən ildir Nizâmî öz öyüdləri ilə insanı gözəl tərbiyə əsasında böyütməyin, nizamı və ahəngi fərdi-mənəvi "mən"də aramağın yollarını təklif edir bizlərə. Ve səkkiz yüz səksən ildən sonra da bu yol bütün naqislikləri yarıb keçməkdə xalis xilas kimi görünür!

ƏDƏBİYYAT

1. Nizâmî (Nizâmî Yubileyi Komitəsi və Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının birgə təşkilatçılığı ilə. Dördüncü kitab). Bakı, Azərənşr, 1947.
2. Xeyrulla Məmmədov. XIX əsr Azərbaycan uşaq edebiyatı. Bakı, 1992.
3. Mehmet Emin Resulzade. Azərbaycan şairi Nizâmî. Ankara, 1951, Milli Eğitim Basımevi.
4. Həmid Araslı. Şairin həyatı. Bakı, Uşaq və Gənclər edebiyatı nəşriyyatı, 1940.

ÇOCUKLARDA AHLÂKÎ NİTELİKLERİN OLUŞUMUNDA NİZAMÎ GENCEVÎ'NİN "SIRLAR HAZİNESİ" ESERİNDEN YARARLANMA

Öğr. Gör. Gülnara ABDULLAYEVA*

Özet

Eğitim, insan yaşamının en önemli sürecidir. Bir insanın gelecekteki yaşamı, kendisine, ailesine, anavatanına ve çevresine karşı tutumu, çocukluktan itibaren yetiştirilmesiyle belirlenir. Genç nesilde Ahlâkî, estetik, ekonomik, emek, beden eğitiminin oluşumunda edebiyatın rolü büyüktür. Her bireyin yaşına uygun eserler seçilerek eğitim sürecinde literatürden yararlanmak daha uygundur. Çocukların algısının özellikleri, tipolojik yaş nitelikleri, yalnızca psikofizyolojik faktörlere değil, aynı zamanda çocukların sosyal özelliklerine de bağlı olan çocuk bilişlerinin antropolojik biçimlerinin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Çocuk edebiyatının bir özelliği vardır ve kökleri, yetişkinlerin algısından niteliksel olarak farklı olan çocukların gerçeklik algısının özelliklerindedir. Çocuk edebiyatı, çocuklar için özel olarak tasarlanmış ve çocukları sanatsal imgeler dilinde eğitmeyi amaçlayan edebiyattır. Duygusal bir etkisi olan çocuk edebiyatı eserleri üzerine yapılan Ahlâkî sohbetler, tartışmalar büyük bir ikna gücüne sahiptir.

Nizâmî Gencevî, çocukların okuması için mükemmel eserlerin yazarlarından biridir. 1141-1209 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gence şehrinde yaşamını sürmüş Nizâmî Gencevî'nin "Khamsa" serisinde yer alan eserleri genç neslin eğitiminde çok değerlidir.

Anahtar kelimeler: Nizâmî Gencevî, çocuk edebiyatı, pedagoji, eğitim.

Abstract

Education is the most important process of human life. The future life of a person is determined by his attitude to himself, his family, his homeland and environment, his upbringing from childhood. Literature has a great role in the formation of moral, aesthetic, economic, labor and physical education in the young generation. It is more appropriate to benefit from the literature in the education process by choosing works suitable for the age of each individual. Features of children's perception, typological age qualities are due to the diversity of anthropological forms of children's cognition, which depends not only on psychophysiological factors, but also on the social characteristics of children. Children's literature has a peculiarity and its roots are in the characteristics of children's perception of reality, which is qualitatively different from the perception of adults. Children's literature is literature designed specifically for children and aimed at educating children in the language of artistic images. Moral conversations and debates on children's literature, which have an emotional impact, have great persuasive power.

Nizâmî Ganjavi is one of the authors of excellent works for children to read. The works in the "Khamsa" series of Nizâmî Ganjavi, who lived in Ganja city of the Republic of Azerbaijan between 1141-1209, are very valuable in the education of the young generation.

Key words: Nizâmî Gencevî, Children's Literature, Pedagogy, Education.

Çocuk Edebiyatının Eğitimdeki Rolü

Eğitim, insan yaşamının en önemli sürecidir. Bir insanın gelecekteki yaşamı, kendisine, ailesine, anavatanına ve çevresine karşı tutumu, çocukluktan itibaren yetiştirilmesiyle belirlenir.

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Şeki Kampüsü, ga040229@gmail.com

Genç nesilde Ahlâki, estetik, ekonomik, emek, beden eğitiminin oluşumunda edebiyatın rolü büyüktür. Her bireyin yaşına uygun eserler seçilerek eğitim sürecinde literatürden yararlanmak daha uygundur. Çocukların algısının özellikleri, tipolojik yaş nitelikleri, yalnızca psikofizyolojik faktörlere değil, aynı zamanda çocukların sosyal özelliklerine de bağlı olan çocuk bilişlerinin antropolojik biçimlerinin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Çocuk edebiyatının bir özelliği vardır ve kökleri, yetişkinlerin algısından niteliksel olarak farklı olan çocukların gerçeklik algısının özelliklerindedir. Çocuk edebiyatı, çocuklar için özel olarak tasarlanmış ve çocukları sanatsal imgeler dilinde eğitmeyi amaçlayan edebiyattır. Duygusal bir etkisi olan çocuk edebiyatı eserleri üzerine yapılan Ahlâki sohbetler, tartışmalar büyük bir ikna gücüne sahiptir.

Nizâmî Gencevî'nin çocuk edebiyatındaki yeri

Nizâmî Gencevî, çocukların okuması için mükemmel eserlerin yazarlarından biridir. 1141-1209 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gence şehrinde yaşamını sürmüş Nizâmî Gencevî'nin "Khamsa" serisinde yer alan eserleri genç neslin eğitiminde çok değerlidir.

Bir yetişkinin veya çocuğun okuması için yazılmış bir eserde ana şey sanatsal bir görüntüdür. Yazar bir imaj yaratmayı başardığı sürece eseri çocuğun aklına ve kalbine ulaşacaktır. Nizâmî Gencevî hikâyelerinde bu eseri ustalıkla icra etmiştir. Nizâmî Gencevî'nin eserlerinde insanın hayatta her zaman zorluklarla karşılaştığı ve yaptığı iyiliklerle mutlaka üstesinden geleceği belirtilmektedir. Okuyucu, Nizâmî Gencevî'nin nezaket, cömertlik ve dürüstlük gibi niteliklere sahip kahramanlarına her zaman derin bir sempati duymaktadır.

Nizâmî Gencevî'nin çocukların okuyabileceği ve eğitim sürecinde yararlanabileceği hikayeleri daha çok Sırlar Hazinesi şiirinde yer almaktadır. Eser toplam 20 makale ve makale başına 20 hikayeden oluşmaktadır ve şair eserde devrinin geniş manzarasını yaratmıştır.

Nizâmî Gencevî'nin "Sırlar Hazinesi" Eserinin Çocukların Ahlâk Eğitimi Sürecinde Kullanımı

İsa peygamberin hikâyesi adlı bir hikayede İsa, ölü bir köpeği izleyen insanlarla karşılaşır. İnsanlar bir köpeğin vücudunun ne kadar iğrenç ve korkunç olduğunu tartışıyorlar. İsa'nın konuşma sırası geldiğinde, o, farklı tepki verir. O, köpeğin dişlerinin inci gibi beyaz olduğunu ve buradaki insanların hiçbirinin bu kadar güzel dişlere sahip olmadığını söylüyor. Çocuklar bu hikayeyi okudukça, onlarda başkalarının iyi niteliklerini takdir etmelerini sağlayan Ahlâki değerler oluşur. Hikayenin etkisiyle çocuklarda karşısındaki varlığın olumsuz özelliklerini görmezden gelmek, olumlu nitelikleri teşvik etmek nitelikleri oluşur. Şair, hikâyenin sonunda başkalarını suçlayan bir kişiye aynaya bakmasını ve önce kendi kusurlarını görmesini, bencil olmasını tavsiye eder:

Özgenin aybını, öz hüsnünü görme tek,
Önce öz noksanını göre bilen göz gerek.
Demiyorum, aynayı al eline, ya alma,
Öz aybını göre bil, özüne hayran olma!

Şair Sırlar Hazinesi eserinin Yaralı bir çocuğun destanı hikayesinde her zaman akıllı ve ihtiyatlı olmanın büyük felaketleri önlemede yardımcı olacağını tavsiye eder. Sokakta oynayan çocuklardan biri kayıyor ve düşüyor. Çocuklar durumunun ciddi olduğunu görünce ve ne yapacağını düşündüklerinde, çocuğun en yakın arkadaşı onu buraya atmaya teklif eder. Yaralı çocuğa her zaman düşman olan çocuklardan biri düşünür ve der ki, herkes bu işte parmağı olduğunu düşünecek. Bu nedenle yaralı çocuğun düşmanı onun babasına haber götürür.

Bu eseri okudukça, çocukların zeki olmasının her zaman iyi olduğu sonucuna varırlar. Şair, eserde çocuklara karar verirken duygusal olarak değil akıllıca hareket etmeyi tavsiye eder. Şair ayrıca genç kuşağa düşmanın zekasının dostun cehaletinden daha iyi olduğunu söyler:

Meslek düşmanlarından dostluk umma sen abes,
Yılanlar zehir verir, dirilik suyu vermez.
Mana yolunda yürü, bilgi basın tacıdır,
Bil ki, bilgili düşman cahil dosttan yahşıdır.

Sırlar Hazinesi eserinde yer almış hikayeler çocuk edebiyatının en eğitici eserlerindendir. Bunlardan biri de Ümitsiz padişahın bağışlanması destanı hikayesidir. Hikayede adil şahın uykusunda zalim sultana çektiği zulmler karşılığında tanrının ona hangi cezayı verdiğini sormuş ve zalim şah cevabında ömrünün sonlarında tanrıya penah getirdiğini söylüyor. Zalim sultan Tanrının onu aff etmesi için topladığı serveti mazlumlara ve dullara verir. Her kese iyilik yapır, devleti adaletli idare etmeğe başlıyor ve evezinde boynunda kul hakkı olmadan dünyasını değiştir.

Zalim sultan örneğinde şair, çocuklara kötülüklerden uzak durmak için hiçbir zaman geç olmadığını hatırlatır ve onlara kimsenin hakkına girmemeği, paraya düşkün olmamayı, cömert olmayı tavsiye ediyor:

Köhne yırtık döşekli bu dünyadan sen el çek,
Kirli eteğini yu, nefsin gözüne mil çek.
Ya sen garipler gibi rızık yağ yol gitmeye,
Ya çekil Nizâmî tek dünyadan bir köşeye.

Adil Nuşirevan ile vezirin hikayesi çocukları adalete çağıran en mükemmel edebiyat örneğidir. Bir gün veziriyle ava çıkan şah Anushiravan, iki baykuşun konuştuğunu görmüş. Vezire ne konuştuklarını sormuş. Vezir, birinin diğerine kız verdiğini ve başlık olarak bundan iki harabe daha istediğini söylemiş. Baykuş, böyle bir şaha sahip bir ülkede daha fazla harabe olacağını söylemiş. Kral bunu duyunca çok üzüldü ve zulmünün kuşlara düşmesinden utanmış ve avdan döndükten sonra ülkesinde adaleti tesis etmiş.

Eserde şair, çocuklarda olgun duygu ve düşüncelerin oluşumunu uyarlamıştır. Hikâyenin büyük bilişsel ve eğitimsel değeri vardır, özellikle çocuklar üzerinde derin bir etkisi vardır. Hikayenin yazıldığı dönemin gerçekliğinin var olduğu dönemin olaylarına yansıtması, ancak gerçek hayatın hikayenin konusuna doğrudan aktarılmasıdır, çünkü adalet her çağda ve her toplumda önemli olan Ahlâki bir niteliktir. Adil olmak için erken yaşlardan itibaren eğitim insan toplumu için çok faydalıdır.

Çocukların geleceğin yöneticileri, geleceğin toplumunun kurucuları, çeşitli alanlarda önde gelen isimler olacağını düşündüğümüzde, onların adaletli olmalarının önemini hissediyoruz. Bu amaçla Nizâmî Gencevî'nin adaleti teşvik eden eserlerine yönelik eğitici okumalar ve tartışmalar olumlu sonuçlar vermektedir.

Adil olmanın Ahlâki niteliğini aşıl原因 hikayelerden biri de Sultan Sencer ile karının hikayesidir. Bu hikayede Darga'nın zulmüne maruz kalan yaşlı kadın, Sultan Sencer'e şikayette bulunur ve ona adaletli olması için çağrıda bulunur. Sultan Sencer'in Türk hükümdarlarına yakışmayan adaletsizliğini eleştiren kadının sözlerine dikkat ettiğimizde Türk Ahlâkının ne kadar yüksek olduğunu görüyoruz. Eserin çocuklara öğretilmesi, onlara Türk Ahlâkının niteliklerini aşıl原因 için faydalıdır. Şair bu eserinde Türkçülüğün adaletin sembolü olduğunu defalarca dile getirir:

Dağ gibi yükselmişti bir zaman türk devleti,
Sarmıştı memleketi adaleti, şevkati.
Sen yıktın o şöhreti, batıp gitti o ad-san,
Demek, sen Türk değilsin, yağmacı bir Hindusan.

Meyvesatanla tilkinin ve cepkesenin hikayesi Nizâmî Gencevî'nin Sırlar Hazinesi'ndeki eğitici öykülerinden biridir. Meyvesatan adamın meyvelerini koruyan tilkini kandırmak için kepkese kendisini uyuyar gibi gösterir. Tilkini uykuya verdikten sonra paraları çalıp ortalıktan kayıp oluyor. Uyanıklık, saf olmamak, kurnaz insanların oyunundan kaçınmak için bu hikayeni

okumak ve tartışmak çocukların dünya görüşünü şekillendirmede önemli bir rol oynar. Eserin sonunda şair şair eğitici sözleriyle çocukları uyarır:

Kapıda duranların korkuludur yatması,

Ya başı elden gider, ya başından şapkası.

Uyuyacak yer değil dünya, uyan, Nizâmî!

Her şeyi eylemenin çoktan çatmış makamı.

Çocukların okuması için yazılan eserler, ilk sosyal becerileri öğretmeye ve kişilik oluşumunu öğretmeye hizmet ediyor ve konuşmaya aktif olarak hakim olmaya, yerel kelimenin güzelliğini ve ifadesini hissetmeye yardımcı oluyor. Bir sanat eserini anlayarak okumak, çocuğun estetik algısını, Ahlâki değerlere duyarlılığını, güzelliğini, imajını, şiirini ve sanatsal sözün parlaklığını geliştirir. Edebi dilin ifade araçları, çocukları gerçek yüksek kurgu örnekleriyle tanıştırır, edebi ve sanatsal izlenimler rezervi yaratır, dilin doğruluğunu ve etkileyciliğini ortaya çıkarır, metnin küçük bölümlerinin içeriğini aktarma yeteneğini geliştirir. Onları iletişim faaliyetlerine dahil eder ve edebi metnin estetik bir algısını sağlar. Buradan, kurgu yoluyla sadece çocukları eğitmekle kalmayıp, aynı zamanda kendilerini toplumda entelektüel olarak sunmalarına yardımcı olduğumuz sonucuna varıyoruz. Bu açıdan Türk dünyasının dehası Nizâmî Gencevî'nin eserleri vazgeçilmezdir ve yüzyıllardır her zaman alaka düzeyini korur.

KAYNAKÇA

1. Əhmədov B. A., Rzayev A. Q. Pedagogikadan müəhazirə konspektləri. Bakı, 1983.
2. Həsənov A. Ağayev Ə. Pedagogika. Bakı, 2007.
3. Həşimov Ə. Ş., Sadıqov F. B. Azərbaycan xalq pedagogikası. Bakı, 1993.
4. Həşimov Ə. Tərbiyənin qanunauyğunluqları və hərəkətverici qüvvələri haqqında. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 1990, №7(516).
5. İsmixanov M. A. Pedagogikanın əsasları. Bakı, 2005.
6. Kazımov N. M., Həşimov Ə. Ş. Pedagogika. Bakı, 1996.
7. Nizâmî Gencevî "Sırlar hazinesi", "Zengin yayıncılık". 2019
8. Nizâmî Gencevî "Xosrov ve Şirin", "Yazıcı" nəşriyyatı, Bakı- 1983
9. Nizâmî Gencevî "İsgəndərnamə", "Yazıcı" nəşriyyatı, Bakı- 1983
10. Nizâmî Gencevî "Leyli və Məcnun", "Yazıcı" nəşriyyatı, Bakı- 1983
11. Nizâmî Gencevî "Yeddi gözəl", "Yazıcı" nəşriyyatı, Bakı- 1983
12. Nizâmî Gencevî, Lirikə, Bakı, "Yazıcı" nəşriyyatı- 1988
13. Paşayev Ə. X., Rüstəmov F. A. Pedagogika. Yeni kurs. Bakı, 2002.
14. Rüstəmov F.A. Qərb pedagogika tarixi. Bakı, 2003.

NİZAMÎ GENCEVÎ'NİN ŞİİRLERİNDE GENÇLERE VERİLEN ÖĞÜTLER VE KAZANDIRILAN DEĞERLER

Könül ASLANOVA*

Özet

Eserlerinde yüksek Ahlâkî ve amelleri yücelten büyük şair Nizâmî Gencevî'nin çocuk edebiyatında özel bir yeri vardır. Büyük Azarbaycan şairi, çocuklara yönelik şiirlerinde öğütler vererek onları iyilik için savaşılmaya teşvik eder.

Nizâmî'nin Ahlâkî toplantılarında nezaket fikri çok önemli bir yer tutar. Dünyadaki yaşamın amacını, iyilik yapmak ve başkalarına iyilik yapmak olarak gördü.

Nizâmî'nin Ahlâkî toplantılarında dostluk ve dostluk konusu belirli bir yer tutar. Nizâmî, eserlerinde dost ve refakatçinin olumsuz ve olumlu yönlerinden bahseder ve arkadaş seçiminde dikkatli olunmasını tavsiye eder. Genç kuşağa oğlunun şahsında hitap etmiş, dürüst, alçakgönüllü, alçakgönüllü ve kibar olmalarını tavsiye etmiştir. Nizâmî ayrıca fikir alışverişinde insanların kısıtlanmasını ve aydınlanmasını talep etti.

Büyük Azarbaycan şairi Nizâmî Gencevî, yüce amelleri ve asil duyguları yücelten ölümsüz bir söz ustasıdır. Öyle bir sanat hazinesi yarattı ki, bu eşsiz sanat eserleri dünyayı dolaşarak milyonlarca insana manevi güç veriyor ve onları asil işler için savaşılmaya teşvik ediyor.

Nizâmî'nin nezaket konusundaki görüşleri, vatansever fikirleriyle yakından bağlantılıdır; halkını sevdi, onları yüceltmeye çalıştı ve aynı zamanda diğer milletlere saygılı davrandı.

Nizâmî'nin mirası, genç neslin eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla şairin eserleri eğitimle ilgili zengin fikirlerle doludur. Vatanseverlik, insanlık, halkın çıkarlarını her şeyin üstünde tutma, cesaret, kahramanlık, dostluk ve sadakat gibi asil Ahlâkî nitelikler bu eserlerde önemli bir yere sahiptir. Nizâmî insanlara, hükümdarlara, yaşlı ve genç nesillere nasihatleriyle sık sık hitap etmiş ve onlara doğru yolu göstermeye çalışmıştır. Nizâmî'nin çalışmalarının öne çıkan noktalarından biri Ahlâkî eğitimidir.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî Gencevî, çocuklara yönelik şiirler, yüce ameller, iyilik yapmak, genç nesillere nasihatler.

ADVICES GIVEN TO YOUNG PEOPLE IN NİZÂMÎ GENCEVÎ'S POEMS AND VALUES TO BE GAINED

Konul ASLANOVA

Abstract

The great poet Nizâmî Gencevî, who exalted high morals and deeds in his works, has a special place in children's literature. The great Azerbaijani poet exhorts children to fight for good by giving them advice in his poems.

The idea of courtesy is very important in Nizâmî's moral meetings. He saw the purpose of life in the world as doing good and doing good to others.

The subject of friendship and friendship occupies a certain place in Nizâmî's moral meetings. In his works, Nizâmî discusses the negative and positive aspects of a friend and benefactor and recommends that he be careful in choosing a friend. He addressed the young man in the person of his son and advised them to be

* Ağdam Okulu, Karabağ / Azarbaycan, c.abdurahman@mail.ru

honest, low-spirited, low-spirited and polite. Nizâmî also demanded that people be restricted and enlightened in the exchange of ideas.

The great Azerbaijani poet Nizâmî Gencevî is an immortal master of words who exalts noble deeds and noble feelings. He created such an art treasure that these unique works of art travel around the world, giving spiritual strength to millions of people and encouraging them to fight for the cause.

Nizâmî's views on courtesy are closely linked to his patriotic ideas; He loved his people, tried to exalt them, and at the same time treated other nations with respect.

Nizâmî's legacy plays an important role in educating the younger generation. Therefore, the poet's works are full of rich ideas about education. True moral qualities such as patriotism, humanity, keeping the interests of the people above everything, courage, heroism, friendship and loyalty have an important place in these works. Nizâmî addressed the people, rulers, old and young generations with his advice and tried to show them the right way. One of the highlights of Nizâmî's work is moral education.

Keywords: Nizâmî Ganjavi poems for children, noble deeds, doing good, advice to the younger generation.

Əsərlərində yüksək əxlaq və əməllər tərənnüm edən dahi şair Nizâmî Gencevî'nin uşaq edebiyatında özünəməxsus yeri vardır. Böyük Azərbaycan şairi uşaqlar üçün yazdığı poemalarında onları yaxşıqlıq xeyirxahlıq uğrunda mübarizəyə ruhlandıraraq nəsihətlər verir.

Nizâmî'nin əxlaqi görüşlərində xeyirxahlıq ideyası olduqca mühüm yer tutur. O, dünyada yaşamağın əsas məqsədini xeyirxah işlər görməkdə, başqalarına yaxşılıq etməkdə görürdü. Nizâmî'nin əxlaqi görüşlərində dostluq və yoldaşlıq məsələsi xüsusi yer tutur:

Uluların yolunun gərək qulu olasan,
Ülviyyətə yüksəlib, sən də ulu olasan.
Elə sadıq dost ara, səni darda qoymasın,
Çəkib tordan çıxarsın, səni torda qoymasın.

“Heysiyyəti qorumaq”

Nizâmî öz əsərlərində dostun və yoldaşın mənfi və müsbət sifətlərindən bəhs edir və dost seçməkdə ehtiyatlı olmağı məsləhət görür. O, öz oğlunun şəxsində gənc nəsə müraciət edir və təvazökar, sadə, ədəbli olmağı onlara məsləhət görürdü. Nizâmî fikir mübadiləsində adamların təmkinli və mərifətli olmalarını da tələb edirdi: “Torpaq vücuduna vurma min bəzək, \\\nİnsana qum kimi sadəlik gərək”.

Nizâmî Gencevî'nin əsərlərində vətənpərvərlik, dövlətin qayda qanunları, valideyin övlad sevgisi açıq şəkildə tərənnüm olunur. Dahi şair doğulduğu yurdu Gəncə şəhərini dünyanın bütün şəhərlərindən üstün tutmuşdu.

Nizâmî Gencevî yaradıcılığında Vətən məhəbbəti doğma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşir. “Dünya nemətlərindən əl çəkmək, insana zülm və zalımlıq hökm sürən dünyada öz məniyyətini, insani ləyaqətini qorumaq üçün lazımdır” (1.,7).

Nizâmî Gencevî'nin əsərləri uşaqlar üçün bir çox şair və yazıçılar tərəfindən tərcümə olunmuşdur. “İskəndər və Çoban” (Mirmehdi Seyidzadə), “Fitnə” (Mir Cəlal), “Xeyir və Şər” (Mir Cəlal) “İlin fəsilləri”, “Kərpickəsən” (Mir Cəlal), “Sehrli üzük” (Abdulla Şaiq), “Yaralı oğlan” (Qılman Musayev) kimi əsərləri və müəllifləri qeyd edə bilərik.

Nizâmî Gencevî'nin “Zalım padşahla Zahidin dastanı”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, “Sultan Səncər və qarı”, “Fitnə”, “Nuşirəvan və bayquşların söhbəti”, “Meyvə satanla tülkünün nağılı”, “Bülbül ilə qızılquşun dastanı”, “Yaralı uşağın dastanı” və başqa hekayələrindəki ibrətamiz motivlərini bir-bir şərh edərək onlardakı didaktik səviyyənin uşaqlar üçün nə qədər faydalı olmasından geniş bəhs etmək mümkündür. Bura şairin bütün poemalarına səpələnmiş təmsil və alleqoriyadan məharətlə

istifadəni, nağıl janrında sərgiləmiş olduğu ideya-məzmun vüsətini, humanist qayənin gücünü əlavə etsək görürük ki, Nizâmî Gencevî əsərlərində hər kəsin ala biləcəyi bir hikmət, bir dərs vardır.

Şair şahlara – göylərin və yerin sirlərindən agah olaraq, uşaq kimi davranmaması, ədalətli olması üçün də nəsihət şeirləri yazmışdır.

Hoqqasına, oynuna uymalısan göylərin?

Hikmətini, sirrini duymalısan göylərin.

O zaman ki, uşaqdın, dolmamışdın kamala,

Qafilliyin istərdi əyləncədən kam ala.

“Ədalətli və insafli olmaq haqqında şaha nəsihət”

Bu beytdə şair uşaqlara və onların yaşadlarına tədbirli və dürüst olmağı tövsiyə edir. Kim ki, ağıllıdır, kimdə ağıllılıq cövhəri var, ağılla hərəkət edir, ağılla düşünür onun hər işi uğurlu olacağına işarə edir. Nizâmî Gencevî'nin “Yaralı uşaq” şeirində isə şair sürüşərək yıxılıb ayağını sındıran bir oğlanın dostları tərəfindən quyuya atılmasından və əslində düşməni olan bir uşağın günahkar sayılmasından qorxaraq bu hadisəni xəbər verməsindən söhbət açır. Düşüncəli hərəkətin nəticəsində həmyaşına kömək edərək, həm özünü həm də dostunu xilas etməyə nail olur:

Hər kimdə ki vardısı, ağıllılıq cövhəri,

O bacarır hər işi, parlar onun gövhəri.

Fələklərin bəndini açar ancaq o qoçaq

Ki, basa bilsin onun başına bir gün ayaq. (Yaralı uşaq)

Nizâmî Gencevî'nin əsərlərində mənəvi-əxlaqi xüsusiyyətlərin tərbiyəsinə dair geniş nümunələrə rast gəlmək olar ki, bu nümunələrin də gənc nəslin inkişafında böyük əhəmiyyəti vardır. Dahi şair uşağın tərbiyəsində mühitin, ailənin, təhsilin, xüsusilə məktəbin rolunu önə çəkərək, yüksək qiymətləndirmişdir. Onun nəsihətləri və müdrik kəlamları əsrlərlə uşaqların tərbiyəsində mühüm rol oynayaraq, dövrümüzə də işıq salmışdır. Şairin “Oğlum Məhəmmədə nəsihət” – Elə ki böyüdün, belədir qayda, \ Atanın adından sənə nə fayda?, “Ədalətli və insafli olmaq haqqında şaha nəsihət”, “Qarı ve Sultansəncər dastanı”, “Kərpickəsən qocanın bir cavanla hekayəti”, “Nuşirəvanla vəzirə ve bayquşların söhbəti” bu mövzuya nümunə ola bilər.

Hər elin hökmdarı el dərdinə qalandı,

Zülmün hara çatıb ki, var-yoxumuz talandı.

Yetimlərin malını talamaqdır işin də,

Abxazları soymusan, şirə qalıb dişində.

(Qarı ve Sultansəncər dastanı)

Nizâmî Gencevî əməksevər və gözütöx olduğu üçün əsərlərində də hamını, xüsusilə uşaqları bu yola səsləyirdi. “Zavallı olmaq kimə isə haqq qazandıra bilməz; zəhmət çəkib güclü olmaq lazımdır” (Əbu Türxan).

Nizâmî Gencevî “Kərpickəsən kişinin dastanı”nda öz sözlərini gənclərə qocanın dili ilə ifadə edir. Şair əməyə, insana sərbəstlik verən onu başqalarının qarşısında boyun əyib, əl açmaqdan xilas edən vasitə kimi baxır. Şair həyatın mənasını zəhmətdə və insanların əməyi sevməsində görür. Cavanın bir yaşlıya məzəmmət etməsi onu özünə artıq əziyyət verməsində günahkar çıxarması: “Daş kimi kəltənlərə bel vurmaqdan nə çıxar?” qocanı özündən çıxır:

Qarşında boyun büküb əl açmayım deyə mən,

Əzəldən əl atmışam belə bir peşəyə mən.

Nə xəzinə yığanam, nə də tirmə geyənəm,

Öz halal zəhmətimin çörəyini yeyənəm.

Oğlu Məhəmmədə nəsihətində sənətin bir çox rütbəsindən söz açaraq, həyata faydalı elmə yiyələnməsini və özünüdərkə tövsiyə edir:

Bu əyri çizgilər cədvəlində sən
Özünü şərh edib, özünü öyrən!
Ol öz vicdanının sirrinə açar,
Çünki bu mərifət qəlbə nur saçar.
Elmlər elmidir demiş peyğəmbər
Din elmi, təbabət elmi müxtəsər.

Nizâmî yaradıcılığında ata – anaya hörmət, qayğı və məhəbbət birinci yerdə dayanır. “Leyli Məcnun” poemasında ananın qızı ilə, atanın oğlu ilə: “Canımsan, canımdan daha əzizsən, \\\ Evə dön, evimin işığısan sən” söhbətləri ailə dəyərləri və münasibətlərinə nümunədir. “İsgəndərnamə” poemasında İsgəndərin ölüm ayağında anasına göndərdiyi məktubda isə ana ilə oğul arasındakı hörmət və məhəbbət təcəssüm olunur:

İkiqat uzun da olsaydı ömrüm,
Axır yenə bir gün vardı bu ölüm.
Ən uzun ömür də kifayət deyil,
Nə fərqi, yaşadın otuz, ya yüz il?
Behiştə getməkdən qorxarmı insan,
Minlərlə açar var, yol da çırağban.

Uşaqların mənəvi inkişafında ibrətamiz əsərlərlə bərabər cizgi filmlərin də müstəsna rolu vardır. Nizâmî Gencevî'nin əsərlərindən eyni adlı nağıl novellasının motivlərindən “Fitnə” adlı cizgi filmi (rejissor Ağanağı Axundov) çəkilməmişdir ki, bu filmdə zəhmətin və iradənin insan həyatının xilasını kimi verilir.

Nizâmî Gencevî'nin yazdığı qiymətli əsərlər bütün zamanlarda müasir səslənmiş, bu gün də müasir səslənməkdədir. Çünki söz ustası Nizâmî bütün əsərlərini xalqın zəngin yaradıcılıq xəzinəsinə, onun mədəni sərvətlərinə arxalanaraq yaratmışdır. “Nizâmî Gencevî yaradıcılığına müstəqil və müasir Azərbaycan dövlətinin bugünkü münasibətində göstərir ki, dahi şairin irsini öyrənilməsi və təbliği artıq milli dövlətçilik səviyyəsinə yüksəlmişdir” (2., 10).

Edebiyat

1. Nizâmî Gencevî İsgəndərnamə, İqbalnamə. Bakı, “Lider nəşriyyatı”, 2004, 256 səh.
2. Təhminə Bədəlova “Nizâmîşünaslığın nailiyyətlərinə elmi baxış” Elm qəzeti, 14 fevral, 2020.

NİZAMİ GENCEVİ'NİN OĞLUMA NASİHAT'INDA AHLÂKİ VE MANEVİ DEĞERLER

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE*

Özet

Dünyaca ünlü Nizâmî Gencevî, sekiz asırdan fazla bir süredir eserleriyle Azerbaycan halkının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Büyük sanatçının tüm hayatı ve zengin edebi faaliyeti, Ortadoğu'nun önemli bir kültür merkezi olarak bilinen Gence ile bağlantılıdır. Şair hayatı boyunca burada yaşamış ve yaratmış ve dünya şiirine söz sanatının değerli incilerini vermiştir. Şairin "Hamsa"sı, insanlığın manevi zenginlik arayışının zirvesinde yer almakta ve dünya edebiyatının başyapıtları arasında değerli bir yer tutmaktadır. İnsanlığın sanatsal düşünce tarihinde yeni bir parlak sayfa açan büyük söz ustasının ölümsüz eserleri, hala insanların manevi ve Ahlâki mükemmelliğine hizmet etmektedir.

Güçlü eğitici eserleri, sekiz yüzyıl boyunca geçmiş nesillerin eğitimcileri olmuş, genç nesiller, ondan akıllıca tavsiyeler almıştır. Her zaman Ahlâki fikirler üzerine düşünen, hümanist Nizâmî, bugün çağdaşımızdır. Nizâmî'nin fikirleri, yüzyıllardır Azerbaycan'ın pedagojik düşüncesinde özel bir yere sahiptir. Nizâmî, yetenekli bir pedagoğ olarak eğitimde çağın dikkate alınmasının önemine vurgu yapmış ve eserlerinde bu konuya kendisi de değinmiştir. Nizâmî yaşdan bahsetmişken, büyük filozof ve tarihin ilk öğretmeni olan Aristoteles'in 7-7 yaş taksimini beğenmiş ve takdir etmiş, oğlu Muhammed'e 7, 14 ve 21 yaşlarında öğretici şiirler yazmıştır. Nizâmî'nin oğluna verdiği nasihat, tüm zamanların gençlerine bir hatırlatma olarak alınabilir. Nizâmî Gencevî'nin eseri birçok eğitim, nasihat, Ahlâk konusunda zengindir. Genel olarak Nizâmî'nin eserleri, yüzyıllardır gençlerin mükemmel bir insan oluşumunda eğitici ve yol gösterici olmuştur.

Bildiride, dahi Nizâmî Gencevî yaratıcılığında Ahlâki-manevi değerleri inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: XII yüzyıl Azerbaycan edebiyatı, Nizâmî Gencevî, "Oğluma nasihat", Ahlâki ve manevi değerler.

MORAL AND MORAL VALUES IN NİZÂMÎ GENCEVÎ'S ADVICE TO MY SON

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE*

The world-famous Nizâmî Gencevî has been an integral part of the Azerbaijani people for more than eight centuries with his works. The whole life and rich literary activity of the great artist is connected with Gence, which is known as an important cultural center of the Middle East. The poet lived and created here throughout his life and gave valuable pearls of word art to world poetry. The poet's "Hamsa" is at the top of the search for the spiritual wealth of mankind and occupies a valuable place among the headlines of world literature. The immortal works of the great master of words, which opened a new bright page in the history of human artistic thought, still serve the spiritual and moral perfection of people.

Strong educators have been educators of the past for eight centuries, and the younger generation has received wise advice from him. Nizâmî, a humanist who always thinks about moral ideas, is our contemporary today. Nizâmî's ideas have a special place in the pedagogical thinking of Azerbaijan for centuries. Nizâmî, as a competent pedagogue, emphasized the importance of taking the age into account in education, and in his works, he also touched on this topic. While Nizâmî was talking about his age, he liked and appreciated the 7-7

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü, asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr / l.askarzada@lit.science.az

* Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Literature named after Nizâmî Ganjavi, asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr / l.askarzada@lit.science.az

year old division of Aristotle, the great philosopher and the first teacher of history, and wrote instructive poems to his son Muhammad at the age of 7, 14 and 21. Nizâmî's advice to his son can be taken as a reminder to young people of all times. Nizâmî Gencevî's work is rich in education, advice and morality. In general, Nizâmî's works have been a guide and guide for young people in the formation of a perfect human being for centuries.

In the statement, we will examine the moral and spiritual values in the works of the great Nizâmî Gencevî.

Keywords: 12 th century Azerbaijani literature, Nizâmî Gencevî, "Admonition to my son", moral and spiritual values.

Giriş

Dünyaca ünlü Nizâmî Gencevî (1141-1209), Azerbaycan`ın kadim şehri Gence'de bir sanatçı ailesinde doğdu, tüm hayatı boyunca orada yaşadı ve yarattı. Gence medreselerinde eğitim görmüş, daha sonra kişisel okuma yoluyla Ortaçağ ilimlerini okumuş Nizâmî, özellikle Ortadoğu halklarının sözlü ve yazılı edebiyatını tanıdı. Şairi'nin eserleri Arap ve Fars edebiyatı, matematik, astronomi, astroloji, simya, tıp, botanik, ilahiyat, tefsir gibi sözlü ve yazılı gelenekleri, yanı sıra Kuran, şeriat, Hristiyanlık, Yahudilik, İran mitleri ve efsaneleri, tarih, Ahlâk, felsefe, ezoterik, müzik ve güzel sanatları iyi bilmesine işaret eder. Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça'yı da akıcı bir şekilde konuşan şairin, Yunan diline aşina olduğu kadar eski Yunan tarihi ve felsefesi, astronomi, tıp ve geometriye de hakim olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Saray şairi olmayı kararlilikla reddetmiş Nizâmî Gencevî, helal emekle yaşamıştır. Yaklaşık 1169/1170'de Derbent hükümdarı Seyfaddin Muzaffar tarafından köle olarak gönderilen Kıpçak kızı Afag (Appaq) ile evlendi ve 1174'te oğlu Muhammed doğdu.

Yaratıcılığa lirik şiirlerle başlayan şair, meslek hayatı boyunca lirik şiirler yazmış, şiirlerinde sosyo-felsefi fikirlerini ifade etmiştir. Lirikmi, yüksek ustalığı, aşka laik tutumu, insan kaderi hakkındaki hümanist düşünceleri ile ayırt edilen Nizâmî Gencevî, "*Hamsa*" ("Beş") yazarı olarak dünya edebiyat tarihine girdi.

1177'de bitirdiği ilk poeması *Mahzanü'l-Esrar* (*Sırlar Hazinesi*) şaire büyük bir ün kazandırmıştır. 1180 yılında III. Toğrul'un sifarişiyle *Hosrov ve Şirin* poemasını yazmış, Muhammad Cahan Pahlavan'a göndermişti. Cihan Pahlava'nın vefatından sonra tahta çıkan Gıyıl Aslan, şairle Gence yakınlarındaki çadırında buluşmuş ve şaire Hamdunyan adlı bir köy hediye etmiştir. 1188'de Şirvan hükümdarı, I.Ahsitan, şairden *Leyli ve Mecnun* konusunda bir eser yazmasını istedi. Nizâmî Gencevî bundan kaçınmak istese de oğlu Muhammed'in ısrarı üzerine teklifi kabul etti ve kısa sürede *Leyli ve Mecnun* poemasını yazdı. 1196'da yazdığı *Yedi Güzel* adlı eserini Aladdin, Korpe Arslan'ın adını bağladı. Yaşamının sonlarına doğru tüm edebi-estetik, sosyal-felsefi buluşmalarını özetleyen *İskendername* (1203) poemasını yazdı.

Zamanın evrensel sosyo-politik, sosyal ve Ahlâki idealleri hümanist şairin eserine canlı bir şekilde yansır. Şairin kahramanları arasında Türkler, Persler, Araplar, Çinliler, Hintliler, Zenciler, Yunanlılar, Gürcüler ve diğerleri var ve kahramanlar adalet, insanların mutluluğu ve yüksek hedefler için savaşırlar. Şairin eserlerinin önde gelen temalarından biri insan kişiliğine ve insan emeğine saygıdır. Her zaman insanlığı düşünen ve Ahlâki fikirleri yücelten hümanist şairin eserlerinde adalet, barış, insanlık, merhamet, Ahlâk, nezaket, çalışkanlık, dostluk, kardeşlik, Ahlâki nitelikler ön plandadır.

Nizâmî Gencevî, yarattığı eserlerle Kafkasya, Orta Doğu halklarının (Fars, Tacik, Hint, Afgan, Kürt, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız vb.) ve dünya kültür hazinesine girdi. Eserleri dünyanın birçok diline çevrildi. Şairin eserlerinin nadir el yazmaları, birçok şehrin (Moskova, St. Petersburg, Bakü, Taşkent, Tebriz, Tahran, Kahire, İstanbul, Delhi, Londra, Paris vb.) ünlü kütüphaneleri, müzeleri ve el yazmalarının fonlarında değerli inciler olarak korunmaktadır.

Oğluma Nasihat`ında Ahlâki ve manevi değerler

Nizâmî'nin eserleri güçlü bir eğitici güce sahiptir. Eski çağlardan günümüze şairin eserleri nesillerin yetiştiricisi olmuş, yeni nesiller ondan hikmetli öğütler almış ve değerli nasihatlar edinmiştir. Şairin şiiri insanları iyiliğe, hayırseverliğe, muhtaçlara yardıma çağırır;

*Bacarsan hamının yükünü sen çek,
İnsana en büyük şereftir emek
Sen de elden düşüp yorulsan eger
Senin de yükünü bütün el çeker.*

Nizâmî'ye göre iyi insan olmak, iyilik yapmak insan için manevi bir zenginliktir. Dostluğa ve yoldaşlığa Ahlâki bir nitelik olarak değer veren şair, gerçek, sadık bir dost bulmayı nasihat eder:

Ele sadık dost ara, seni darda koymasın

Çekip tordan çıkarsın, seni torda koymasın.

Genç neslin dürüstlük, cesaret, sadelik, nezaket gibi niteliklerde yetiştirilmesini tavsiye eden Nizâmî, yetenekli bir öğretmen olarak eğitim çalışmalarında yaş gözetilmesine büyük önem verir ve bu konudaki tutumunu eserlerinde dile getirmiştir. Yaş oranlarından bahsetmişken, büyük ve tarihin ilk hocası olan filozof Aristoteles'in 7-7 yaş taksimini beğenmiş ve takdir etmiştir. Oğlu Muhammed'e 7, 14 ve 21 yaşlarındayken öğretici şiirler yazmıştır. Yaratıcı mirasında fikrî, manevî ve insani değerlere geniş yer veren Nizâmî Gencevî, "*Oğluma Nasihat*" şiirlerinin her birinde oğlu örneğinde tüm çocuklar üzerinde eğitici bir etki bırakmak için özel bir çaba sarf etmiştir. Şair, bu şiirlerinde yaş, bilgi, manevi iletişim, manevi yakınlık temelinde olumlu bir eğitim etkisi yaratmaya çalışmıştır.

Nizâmî Gencevî, manevi iletişim ve manevi yakınlık yaratmadan çocuklar üzerinde yüksek bir eğitim etkisi yaratmanın imkansız olduğunu biliyordu. Oğlu Muhammed'in şahsında şiirler, tüm çocukları zihinsel ve ruhsal olarak zenginleşmek için harekete geçirir. Nizâmî Gencevî'nin "*Oğlum Muhammed'e Nasihat*"i sadece oğlu için değil tüm gençler için değerli bir öğüttür. Şair, 7 yaşındaki oğlu Muhammed'e ilk nasihatinde şöyle yazar:

Yeddi yaşlı balam, gözümün nuru!

Dilimin ezberi, kalbim süruru.

Ruzi verdi sana o Perverdigar,

Üstünde benim yok, O'nun adı var...

Bilik kesp etmekle dünyanı kazan,

Esmanı oku ki, mana alasan.

Kaç o sözlerden ki, manasız, boşdur,

İlahi ilmler öğrenmek hoşdur.

Ele namuslu ol, desin her gören:

Ağıllı oğluna, Nizâmî, ahsen! (Gencevi, 2004:).

Şiirde, çocuğun ruhuna uygun olarak zihinsel bilgi, Ahlâki ve manevi değerler edinmenin önemini, yararlarını ve değerini vurgulayan Nizâmî, oğlu Muhammed'i, tüm çocuklar gibi, kötülüklerden kaçınmaya, her eylemde herkese ideal bir örnek olmaya çağırmaktadır. "*Oğluma Nasihat*" şiiri, eğitimin pek çok unsuru, eğitimin pek çok yönü bakımından büyük bir etkiye sahiptir.

Nizâmî, oğlu Muhammed ikinci şiirini *Leyli ile Mecnun*'da yazar. Şair, öğretici düşünce ve duygularını, on dört yaşını doldurmuş olan Muhammed'e, yaşına uygun bir mükemmel eğitim teorisyeni olarak aktarır.

Sen ey 14 yaşlım, her ilme yetkin,

Gözünde eksi var iki alemin.

7 yaşar oldun o zaman ki, sen

Açıldı gül gibi gülende çimen,

İndiki çatmışdır yaşın 14'de,

Başın serv gibi durur göylerde.

Kafletde oynama, gayret vaktidir,
İndi hüner vakt , şöhret vaktidir.
Ucalmak istesen, bir kamala  at,
Kamala ihtiram gösterir hayat (Gencevi, 2004:51).

 ocuk yeti mesinde kendini eğitime çok değer veren Nizâmî Gencevî, tüm çocukları oğlu Muhammed  rne inde hayat dersleri ve bilimi öğrenmeye çağırır. Bu bağlamda Nizâmî'nin 21 yaşındaki Muhammed'e tavsiyesi tüm zamanların gençleri için önemlidir:

Ey oğul , sanadır sözüm, iyi bak.
Çünki ben yatıram, sense kal oyak.
Adın hoş g l d r ebediyyetin,
Muhammed isminin m hr s n, metin.
Adına iyilik sikkesini  al,
B y k   hret kazan, göklere ucal.
 yi ad kazanmış güzel dost ara,
Onda yeti irsin a  güne, vara.
Ho  etirli bir dost yakındır inan
Herze-herze durup konu anlardan.
Bir dostun olsa da eyibli eger,
Yüzünün adına leke getirer.
Ehtiyatsız bir ku  d  erse tora,
Başka yüz ku u da sürükler ora.
Mekke`nin yolunda uddu biri zer,
O rular yüz karın yırttı seraser.
Yatma goca kibi bu yolda aman,
Zalımdan kendini koru her zaman.
Bakma ki, oynakdır atın, ayık ol
Yadından çıkmasın görsen bed g vher,
Akrabi  ld r ki, yetirer zarar.
Hüner ardınca ko , halka hüner sa ,
Kapılar ba lama, er ol, kapı a .

Şair, oğlu Muhammed`e der; "Allah'ın emrine sen emel eyle, bil üstün gellersen her bir m  k le." Hayattaki tüm arzularınızı ve  zlemlerinizi ancak bilimsel bilgiyi derinden ve kesintisiz olarak, kısıtlama, derin düşünme ve tefekkür ile elde edebilirsiniz. Bu noktadan hareketle  air, *Yedi Güzel* adlı eserinde söylediklerimizi doğrulamaktadır:

Her kim   renme i bilmeyirse ar,
Sudan dürr, ta dan da g vher  ıkarar.
Ancak   renme i ar bilen insan
Mahrumdur dünyada bilik almakdan
Çok iti zihinler yatan oldular,

Sonunda sakı gab satan oldular.

Oğlu Muhammed'de, "*Çok iti zihinler yatan oldular,/Sonunda sakı gab satan oldular*" deyen şair, insanın her zaman ilmi bilgileri kesintisiz olarak elde etmesi gerektiğini belirtir.

Genel olarak, çok yönlü eğitim konularında Nizâmî Gencevî'nin yaratıcılığı zengindir; onun nesihatları her insanın yetiştirilmesinde önemli bir rol oynar. Her ebeveyn için çocukları üzerinde eğitim çalışmalarının verimliliğini ve kalitesini artırmak için gerçek bir temel oluşturur. *İskendername*'de, şair, "Dünyada baba var mıdır, gerçek; Ağıllı oğuldan başka bir istek" fikrini kanıtlamak için oğlu İskender'in eğitimine, insan olarak oluşumuna ne kadar dikkat ve özen gösterdiğini kanıtlar. İskender dünyaya gözlerini açtığı anda, babası Felagus üzerinden gam ve kederi attı, sevgisini ve şefkatini oğlunun üzerine döktü, herkese mücevherler dağıttı. Misk ve şarap sel gibi aktı. Babası İskender'e okçuluk ve kılıç yapımını öğrettikten sonra, zamanının en bilgili filozofu Nigumashi onu bir öğretmen ve eğitmen olarak atadı. Nigumash, İskender'e bilgelik dolu derin bilgi öğretir, ona hiçbir gencin almadığı "şanlı bir terbiye" verir.

Büyük bir eğitimci olan Nizâmî Gencevî, eserlerinde Ahlâk eğitiminin içeriğini oluşturan Ahlâki nitelikleri övmüş ve bunların özünü açık bir şekilde açıklamış, ayrıca Ahlâk eğitiminin bazı yöntem ve tekniklerini göstermiştir. Onun *Hamsa*'sında şu Ahlâki eğitim yöntem ve tekniklerini buluyoruz: Ahlâki konuşma, görüşme, nasihat, tavsiye, talimat, vasiyet, teşvik, ceza, ikna vb. *İskendername*'de eğitimdeki rolüne, örnek oluşturma'nın önemine defalarca değinmiş ve ilgili sahneler yaratmıştır. Bu açıdan bakıldığında İskender'in bu eserde ziyareti sırasında her bakımdan örnek bir kentle karşılaşması daha karakteristiktir.

Nizâmî'nin Ahlâk ve Ahlâk eğitimi konusundaki değerli düşünce ve fikirleri, hikmetli sözleri, birçok neslin manevi eğitiminde önemli bir rol oynamış ve bugün hala böyle bir rol oynamaktadır. Dahî şairin eserlerinin bu yönünü çok takdir eden I.V. Goethe şunları yazdı: "Nizâmî'nin Ahlâki konulara adanmış eserleri ... sanatsal samimiyete sahiptir."

Nizâmî Gencevî, Doğu'da olduğu gibi, Avrupa'da da tanınır, okunur, hakkında yüksek fikirler söylenir. Avrupalı okuyucunun Nizâmî'nin adı ve eserleriyle ilk tanışması, XVII. y.y. Fransa'da "Bibliotèque orientale" ("Oriental Library") ansiklopedisi aracılığıyla olup. Sonraki yüzyıllarda, İngiliz bilgin John Malcolm, Avusturyalı oryantalist Joseph von Hammer ve diğerleri, Nizâmî Gencevî'nin sanatsal ve felsefi dehasını ve eserlerini Batı dünyasına en iyi tanıtan edebiyat eleştirmenleriydi.

Nizâmî'nin kendisinden sonra gelen bütün Batı ve Doğu edebiyatı üzerindeki etkisini tasavvur edebilmek için eserlerinde yazdığı analoji görüşlerin sayısını ve değerini göz önünde bulundurmamak gerekir. Onun için yazarlar arasında Amir Hosrov Dahlavi, Hacu Kirmani, Salman Savaci, Katibi, Cami, Hatifi gibi Doğu edebiyatının ünlü isimleri ve Fariaddin Attar gibi büyük İranlı şairler ve mistikler vardı.

Avrupa ülkeleri arasında Fransız oryantalistleri Nizâmî'nin çalışmalarına daha duyarlıydı. Fransızlar, 17. yüzyıldan beri Nizâmî okuyorlar. 19. yüzyılın sonlarında Alman yazarlar V.Hote ve H.Heine, Nizâmî'nin eserlerine başvurmuşlar ve Goethe, "Batı-Doğu Divanı"nda Nizâmî Gencevî'nin yaratıcı dehasına bazı şiirler ithaf etmiştir. 1897'de Paris'te yayınlanan Şarkiyat Kütüphanesi bu alanda bir dönüm noktası olmuştur. Rusya'da I.Byurno, A.Russo, K.Gotje, Louis Aragon, oryantalist Henri Massen gibi yazarlar, Barthold, Marr, Bertels gibi bilim adamları Nizâmî'nin çalışmalarına ilgi göstermişlerdir.

Sonuc: Nizâmî Gencevî, sekiz asırdan fazla bir süredir eserleriyle Azerbaycan halkının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Şairin tüm hayatı ve zengin edebi faaliyeti, Ortadoğu'nun önemli bir kültür merkezi olarak bilinen Gence ile bağlantılıdır. Şair hayatı boyunca burada yaşamış ve yaratmış ve dünya şiirine söz sanatının değerli incilerini ("*Hamsa*") vermiştir. Şairin *Hamsa*'sı, insanlığın manevi zenginlik arayışının zirvesinde yer almakta ve dünya edebiyatının başyapıtları arasında değerli bir yer tutmaktadır.

Şair güçlü eğitici eserleriyle, sekiz yüzyıl boyunca geçmiş nesillerin eğitimcileri olmuş, genç nesiller, ondan akılcıca tavsiyeler almıştır. Her zaman Ahlâki fikirler üzerine düşünen, hümanist Nizâmî, bugün çağdaşımızdır. Nizâmî'nin fikirleri, yüzyıllardır Azerbaycan ve Dünya edebiyatında,

pedogoji fikrinde özel bir yere sahiptir. Şairin oğluna verdiği nasihat, tüm zamanların gençlerine bir hatırlatma olarak alınabilir.

Nizâmî Gencevî, birçok eğitim, nasihat, Ahlâk konusunda zengin olan eserleriyle yüzyıllardır gençlerin mükemmel bir insan oluşumunda eğitici ve yol gösteren bir öğretmendir.

KAYNAKÇA

Gencevi Nizami (2004), Khosrov ve Şirin. Bakü, Lider yayıncılık.

Gencevi Nizami (2004).Sirlar hazinesi. Bakü, Lider yayıncılık.

Gencevi Nizami (2004). Leyli ve Mecnun. Bakü, Lider yayıncılık.

Gencevi Nizami (2004). İskendername - İkbalname. Bakü, Lider Yayıncılık.

NİZAMİ GENCEVİ – SÖZÜ İNSAN, İDEALİ ADALET, MAKSADI EDEP

Doç. Dr. Semengül GAFAROVA*

Özet

Nizâmî Gencevî'nin ilkin Şərq İntibahının zirvəsi olan yaradıcılığında, idealları öz parlaq bədii əksini tapmışdır. O, dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi dəyərləri çərçivəsində olan yaradıcılığı ilə dünyaya şövlənmişdi.

Nizâmî Gencevî üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insanlıq idi. O, irqi, milli və dini ayrı-seçkiliyi qətiyyətlə rədd edirdi. Bu şairin qəhrəmanları içərisində türk, fars, ərəb, çinli, hindli, zənci, yunan, gürcü və s. xalqların nümayəndələrinə rast gəlirik. Hümanist şair, müxtəlif dinlərə mənsub qəhrəmanlarını milliyətinə, dini görüşlərinə görə fərqləndirmirdi. Onun qəhrəmanları ədalət, xalq xoşbəxtliyi, yüksək məqsədlər uğrunda mübarizdirlər, insan şəxsiyyətinə, insan əməyinə ehtiram göstərirlər. Dahi şairin yaradıcılığının aparıcı mövzusu haqq, ədalət, bərabərlik idi.

Nizâmî Gencevî həm də vətənpərvər idi. O, təsvir etdiyi bütün hadisələri Böyük Türk dünyası ilə Azərbaycanla əlaqələndirməyə, vətənin keçmiş günlərini tərənnüm etməyə çalışmışdır. Nizâmî Gencevî yaradıcılığında vətən məhəbbəti doğma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşmiş və gözəl bir dillə təsvir edilmişdi.

Nizâmî əsərlərini [Fars dilində](#) yazmağı, özünə böyük bir qüsurluq bilmişdir. O, türk dilində yazmamasının səbəbinə "Leyli və Məcnun" əsərində bir daha toxunmuşdur:

Dilcə şeirimizdə olsa da kəsir,
Mənəca böyükdür ondaki təsir.

Nizâmî Gencevî'nin yaradıcılığı hümanizm, yüksək sənətkarlığı ilə Zaqafqaziya, Yaxın Şərq xalqları (*fars, tacik, hind, əfqan, kürd, türkmən, özbək, qazax, qırğız* və s.) edebiatlarının inkişafına güclü təsir göstərmiş, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuş və bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur. Əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri Moskva, Sankt-Peterburq, Bakı, Daşkənd, Təbriz, Tehran, Qahirə, İstanbul, Dehli, London, Paris və s. şəhərlərin məşhur kitabxana, muzey və əlyazmaları fondlarında qiymətli incilər kimi qorunub saxlanılır.

Açar sözlər: Dahi Nizâmî, Xəmsə, Məntiq, fəlsəfi fikirlər, poema.

NIZAMI GANJAVI - THE WORD IS HUMAN, THE IDEAL IS JUSTICE, THE GOAL IS DECENCY

Semengül QAFAROVA*

In Nizâmî Ganjavi's work, which was the peak of the early Eastern Renaissance, his ideals were reflected in his brilliant art. He inspired the world with his work within the most humane, universal socio-political, social and moral values of his time.

For Nizâmî Ganjavi, the highest criterion of personality was humanity. He firmly rejected racial, national, and religious discrimination. Among the heroes of this poet are Turks, Persians, Arabs, Chinese, Indians, Negroes, Greeks, Georgians and others. We meet representatives of nations. The humanist poet did not differentiate the heroes of different religions according to their nationality and religious views. Its heroes are fighters for justice, people's happiness, high goals, respect for human personality and human labor. The leading theme of the great poet's work was truth, justice and equality.

* Bakü Slavyan Universiteti, gulhusu01@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3548-8937

* Doctor of Philosophy in Philology Associate Professor, Baku Slavic University, Azerbaijan, gulhusu01@gmail.com

Nizâmî Ganjavi was also a patriot. He tried to connect all the events he described with the Great Turkic world and Azerbaijan, to glorify the past days of the homeland. In Nizâmî Ganjavi's work, patriotism was combined with the idea of heroism in the way of the native people and was described in a beautiful language.

Nizâmî found it a great shortcoming to write his works in Persian. He mentioned again in "Leyli and Majnun" why he did not write in Turkish:

Although the language is cut in our poetry,

Significance depends on the size of the reaction

Nizâmî Ganjavi's work with his humanism and high mastery had a strong impact on the development of the literature of the peoples of the Caucasus and the Middle East (Persian, Tajik, Indian, Afghan, Kurdish, Turkmen, Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, etc.), entered the treasury of world culture and translated into English. Rare manuscripts of his works have been published in Moscow, St. Petersburg, Baku, Tashkent, Tabriz, Tehran, Cairo, Istanbul, Delhi, London, Paris and others. Famous libraries, museums and manuscripts of the cities are preserved as precious pearls.

Key words: Genius Nizâmî, Khamsa, Logic, philosophical thoughts, poem.

Nizâmî Gencevî'nin ilkin Şərq İntibahının zirvəsi olan yaradıcılığında, idealları öz parlaq bədii əksini tapmışdır. O, dövrünün ən humanist, ümümbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi dəyərləri çərçivəsində olan yaradıcılığı ilə dünyaya şövlənmişdi.

Nizâmî Gencevî üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insanlıq idi. O, irqi, milli və dini ayrışikliyi qətiyyətlə rədd edirdi. Bu şairin qəhrəmanları içərisində türk, fars, ərəb, çinli, hindli, zənci, yunan, gürcü və s. xalqların nümayəndələrinə rast gəlirik. Hümanist şair, müxtəlif dinlərə mənsub qəhrəmanlarını milliyətinə, dini görüşlərinə görə fərqləndirmirdi. Onun qəhrəmanları ədalət, xalq xoşbəxtliyi, yüksək məqsədlər uğrunda mübarizdirlər, insan şəxsiyyətinə, insan əməyinə ehtiram göstərirlər. Dahi şairin yaradıcılığının aparıcı mövzusu haqq, ədalət, bərabərlik idi.

Nizâmî Gencevî həm də vətənpərvər idi. O, təsvir etdiyi bütün hadisələri Böyük Türk dünyası ilə Azərbaycanla əlaqələndirməyə, vətənin keçmiş günlərini tərənnüm etməyə çalışmışdır. Nizâmî Gencevî yaradıcılığında vətən məhəbbəti doğma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşmiş və gözəl bir dillə təsvir edilmişdir.

Nizâmî əsərlərini Fars dilində yazmağı, özünə böyük bir qüsurluq bilmişdir. O, türk dilində yazmamasının səbəbinə "Leyli və Məcnun" əsərində bir daha toxunmuşdur:

Dilcə şeirimizdə olsa da kəsir,

Mənaca böyükdür ondakı təsir.

Nizâmî Gencevî'nin yaradıcılığı hümanizm, yüksək sənətkarlığı ilə Zaqafqaziya, Yaxın Şərq xalqları (*fars, tacik, hind, afqan, kürd, türkmən, özbək, qazax, qırğız* və s.) edebiyatlarının inkişafına güclü təsir göstərmiş, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuş və bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur. Əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri Moskva, Sankt-Peterburq, Bakı, Daşkənd, Təbriz, Tehran, Qahirə, İstanbul, Dehli, London, Paris və s. şəhərlərin məşhur kitabxana, muzey və əlyazmaları fondlarında qiymətli incilər kimi qorunub saxlanılır.

Gəncədə dəfn olunduğu yerdə Nizâmî Gencevî'nin möhtəşəm məqbərəsi ucaldılmışdır.

Nizâmî Gencevî öz ölməz beş poeması ("Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun", "Yeddi gözəl", "İsgəndərnamə") ilə dünya edebiyatına tamamilə yeni bir poetik səs, nəfəs gətirmişdir. Nizâmî'nin ideal həyat, cəmiyyət sorasında olduğu, insanları sosial təbəqəsindən asılı olmayaraq mənəvi təmizliyə çağırdığı bütün əsərlərində təbliq olunur.

Nizâmî Gencevî'nin iqtisadi fikrini araşdırmaq və sistemə salmaq, fikir dünyasını bütövlükdə dərk etmək, yaşadığı ictimai-iqtisadi mühitə yaxından bələd olmaq üçün nizamişünaslığa dair əsas mənbələrlə tanış olmalı, fəlsəfi, əxlaqi və bədii görüşlərini öyrənməli, onun "Xəmsə" boyu sənədləşmiş iqtisadi ideya və fikirlərini araşdırmaq, həm maraqlı, həm də çətindir.

XII əsrdə Azərbaycan'da iqtisadi fikir və ideyalar özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. N.Gencevi (1141-1209) əmək və sərvət haqqında mükəmməl təlim yaratmışdır. Bu təlimə görə əmək maddi və mənəvi sərvətləri artıran əsas mənbədir. Əmək fəaliyyətinin səmərəliliyi, əməyə stimül doğuran amillərdən asılıdır. Dahi söz ustası böyük mütəfəkkir şairimiz N.Gencevi, əməyin yüksək nəticələr verməsi üçün hər şeydən əvvəl onun azad əmək olması ideyasını irəli sürmüşdür. O, hər kəsin qabiliyyətinə görə işlə təmin olunmasını, öz bacarıq və ustalığını artırması ideyalarını irəli sürmüşdür.

Dahi mütəfəkkir alimimiz N.Gencevi alqı-satqı prosesində bərabərlik prinsiplərinin də gözlənilməsindən, tələb və təklifin, əmtəələrin bazar qiymətlərinə təsirindən aydın təsvir etmişdir. Bundan başqa o, Azərbaycan'da pul sistemi haqqında, ümumiyyətlə pulun sosial-iqtisadi təbiəti haqqında mükəmməl elmi fikir və təsəvvürlər yaratmışdır. "Xəmsə"sində səpələnən xüsusi iqtisadi fikir və ideyalar müəyyən sistem halına salındıqda, onun cəmiyyətin ictimai-iqtisadi münasibətləri haqqındakı təsəvvürləri daha aydın nəzərə çarpır.

Nizâmî Gencevî, bir çox hallarda əməyə, sərvətə, mübadiləyə, pula, bölgü və istehlaka öz əxlaq fəlsəfəsi mövqeyindən yanaşmış, əmək və əməkçi surətləri (obrazları) demək olar ki, bütün əsərlərinin başlıca qayəsini təşkil etmişdir.

Dahi mütəfəkkir şairimiz N.Gencevi'nin nəzəri-iqtisadi ideyaları, yaradıcılığında mühüm yerlərdən birini tutur. O, cəmiyyətin ictimai - iqtisadi quruluşu, əmək, əmək bölgüsü, sərvət və onun mənbələri, bölgü, istehlak məsələləri üzrə özünəməxsus bir tərzdə qiymətli fikirlər irəli sürmüşdür. Bu fikir və ideyaları, baxışları iqtisadi fikir tariximizi zənginləşdirən qiymətli töhfədir.

N.Gencevi'nin yaşadığı cəmiyyətin ictimai ziddiyyətlərini dərinlən qavraması, sosial ədalətsizliyə qarşı mübarizəsi, cəmiyyətin yenidən qurulması üçün yollar axtarması və ideal cəmiyyət haqqında fikirləri ictimai-iqtisadi fikir tariximizin ən qiymətli inciləridir.

“ Nizâmîni bütün şairlərdən fərqləndirən orijinallığını təmin edən onun “Xəmsə”sinə daxil edilmiş əsərləridir.”(3)

N.Gencevi bir mütəfəkkir alim kimi elmin qarşısında qoyduğu vəzifəni və "Sən çalış yaxşı öyrən dünyanı, bəşəri, bitkini, daşı, heyvanı" fikrini şərəflə yerinə yetirmişdir.

N.Gencevi'nin "Xəmsə"sində dünyagörüşü, təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqları, onların dərk edilməsinin əhəmiyyəti və digər nəzəri fikirləri poetik formada əks olunmuşdur. O yazır: "Yeni tarixlərdən ziyadə Yahudi, Nəsrani (xristian) və Pəhləvi tarixini aradım...., hər dildə olan xəzinələri topladım".(2)

N.Gencevi öz yüksək bilik səviyyəsi və yiyələndiyi dillərin vasitəsilə Şərqi böyük mütəfəkkirlərin fəlsəfəsini və mədəniyyətini mənimsəmişdir. O, dahi şair olmaqla yanaşı, öz dövrünə qədər və öz zamanəsində mövcud olan əsas bilik sahələrinə dərinlən bələd olan və bunlardan bəşəriyyətin faydalanması üçün yollar arayan böyük mütəfəkkir alimdir. N.Gencevi'nin əsərlərində insan, onun dünyada yeri və rolu, insanın insana, insanın cəmiyyətə və onu əhatə edən təbii mühitə münasibəti, cəmiyyətin ədalət və təbii qanunlar əsasında qurulması və idarə edilməsi kimi həyatı məsələlər həmişə əsas olmuşdur və o, dövrün mühüm ictimai, iqtisadi və siyasi hadisələrinə, bu hadisələrin cərəyan etdiyi mühitə biganə qalmamışdır. Onun "Xəmsə"si əvvəldən axıradək yaşadığı dövrün ictimai, iqtisadi, sosial və mənəvi problemlərin həllinə, öz xalqının və bütün bəşəriyyətin əzab-əziyyətdən, ictimai bərabərsizlikdən xilas olması məsələlərinə yönəldilmişdir. Buna görə də, N.Gencevi'nin yaradıcılığı öz aktuallığını itirməmiş, bəşər sivilizasiyasına 900 ilə yaxındır ki, xidmət edir və indi də etməkdədir.

N.Gencevi'nin iqtisadi ideyaları bağlı ilk təşəbbüs, görkəmli iqtisadçı alim, respublikada mühasibat və təhlil nəzəriyyəsinin əsasını yaradan mərhum prof. Ə.Q.Fərəcovan olmuşdur. Onun 50-ci illərdə yazdığı bir neçə məqalə və 1956-cı ildə nəşr olunmuş «Nizâmî'nin iqtisadi görüşləri haqqında» adlı 50 səhifəlik kitabçası vardır. Ə.Fərəcovan bu əsərində N.Gencevi'nin iqtisadi görüşlərinin yalnız bir qismi işıqlandırılmışdı, elmi ideyaları tam əhatə olunmamışdır.

N.Gencevi'nin bu sahədə irəli sürdüyü iqtisadi fikirlərə iqtisadi-nəzəri və tarixi araşdırmalar mövqeyindən yanaşdıqda iqtisadi həyat hadisələri və prosesləri haqqında irəli sürdüyü fikir və ideyalar, dövrümüzdə də çox mütərəqqi və öz aktuallığını itirməyən bir sistem haqqındadır.

N.Gencevi'nin yaşadığı XII əsr, özünün ən yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır. İntibah adlandırılan həmin dövr elmin, sənətin və mədəniyyətin geniş vüsət alması və çiçəklənməsi dövrü kimi səciyyələndirilir. Bu baxımdan, «Xəmsə»də daxili və xarici ticarət mənbələrinə, onların inkişafına və aparılması qayda-qanunlarına dair qiymətli fikirlər öz əksini tapmışdır. O, tacirlərə, alqı-satqı ilə məşğul olanlara, şərait və ədalət qanunları, həm də onların dükanlarını, mallarını oğru-quldurlardan qorumağa görə dövlət məmurları ilə sövdələşməyi tövsiyə edir.

N.Gencevi ölkələr və xalqlar arasında ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsini mütərəqqi yol kimi düzgün qiymətləndirmişdir.

Beləliklə, dahi mütəfəkkir N.Gencevi'nin iqtisadi fikir və ideyaları, «Xəmsə»boyu səpələnmiş beytlərdə, misralarda yaratdığı çox saylı obrazların dilində açıqlansada, o dövrdə iqtisad elmi olmadığından başqa elm sahələrinin tərkibində inkişafı müəyyənəşdirilmişdir.

20 Aprel 2012-ci ildə İtaliyanın paytaxtı Roma şəhərində Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi və Azərbaycanın İtaliyadakı səfirliyinin iştirakı ilə Roma şəhərindəki məşhur “Villa Borghese” parkında Nizâmî Gencevî'nin abidəsinin açılışında, Neapol Şərqşünaslıq Universitetinin professoru Mineli Bernardini çıxış edərək Nizâmî Gencevî'nin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş və Azərbaycanın Gəncə şəhərində dünyaya göz açan dahi şairin əsərlərini bütün dövrlər üçün əvəzsiz xəzinə adlandırmışdı. Professor söyləmişdir ki, dahi Nizâmî'nin yaradıcılığı Azərbaycan xalqına xidmət etməklə yanaşı, digər xalqlar üçün də böyük əhəmiyyət daşıyır. “Nizâmîni İtaliyada da yaxşı tanıyırlar”, - deyən alim xalqımızın dahi oğlunun əsərlərinin italyan dilinə tərcümə edildiyini, sevildiyini və onun bütün yaradıcılığının bəşəri əhəmiyyət daşdığını diqqətə çatdırmışdı.

Edebiyat

- 1.Azərbaycan edebiyatı tarixi 3 cildə, I cild EA-nın nəşri,- Bakı, 1960.
2. H. Araslı. Şairin həyatı. Bakı, 1967.
- 3.Zahid Halil, Əsgərli F. Uşaq edebiyatı. Bakı, 2007.

MAHZENÜ'L-ESRÂR'DA İNSAN VE İNSANIN İTİBARI

Mustafa ÖĞÜNÇ*

Özet

Edebî kudreti ve eserleriyle İran sınırlarını aşıp tüm dünyaca önemli bir şahsiyet, bir “edebî deha” olarak kabul edilen ve ilk hamsenin sahibi olan Genceli Nizâmî, Azerbaycan ve İran edebiyatının en önemli isimlerindendir. O, gerek eserlerinde ele aldığı konuları işleyiş biçimi, gerekse konuya ve beyite en uygun sözcükleri seçmekteki ustalığıyla üstün bir edebî yeteneğe sahiptir. Şairin doğum ve ölüm tarihi hakkında ihtilaflar olsa da doğruya en yakın görüş, şairin 1145 – 1209 tarihleri arasında yaşadığı görüşüdür. Kendisinden sonra gelen şairler tarafından üstat olarak kabul edilen Nizâmî'ye birçok şair tarafından nazire yapılmıştır. Bu şairler, kendilerinin Nizâmî gibi büyük bir şair olamayacaklarını itiraf ederek, onun edebî kudretini ifade etmişlerdir. Ayrıca şair, Türk edebiyatının abide şahsiyeti olan Ali Şir Nevâyî, büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî, Şark edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Hâfız-ı Şîrâzî ve yine Şark edebiyatında nasihatname türünün önde gelen isimlerinden Şeyh Sâ'di-yi Şîrâzî gibi önemli edebî şahsiyetleri de etkilemiştir.

Genceli Nizâmî eserlerinin tamamını Farsça ile kaleme almıştır. Onun ilk mesnevisi olan ve yine Farsça yazdığı Mahzenü'l-Esrar, Azerbaycan Türkçesine “*Sırlar Xəzinəsi*” adıyla aktarılmıştır. Şairin Anadolu Selçukluları'ndan Kılıç Arslan'a bağlı Mengücek sülalesinden Erzincan Hâkimi Fahrüddîn Behramşâh benî Davud adına yazdığı bu eser, 2400 beyitten oluşan, mesnevi türünde yazılmış bir nasihatnamedir. Eser yapısı itibarıyla hikmet, vaaz, Ahlâkî öğütler ve bu öğütler arasında yer verilen yirmi adet öğretici-Ahlâkî hikâyeden oluşmaktadır. Klasik mesnevi usulüne göre yazılan eser; tevhid, münacaat, naat, hükümdara övgü, kitabın yazılma sebebi bölümleriyle başlar. Eserin “Âgâz-ı dastan”, yani asıl konunun işlendiği bölümü, çeşitli konularda yirmi adet sohbet (makale) ve her sohbetin sonunda yer alan ahlâkî-öğretici yirmi hikâyeden oluşmaktadır. Altıncı ve yedinci sohbette Nizâmî, insanı ve insanın itibarını ele alarak insanlara çeşitli öğütlerde bulunmuştur. Bu çalışmada söz konusu bölümlerde Nizâmî'nin insana bakış açısı, insanın itibarına dair görüşleri ve insanlara öğütlere ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî Gencevî, Mahzenü'l-Esrar, Sırlar Hazinesi, mesnevi, Sırlar Xəzinəsi

HUMAN AND PEOPLE'S REPUTATION IN MAHZENÜ'L-ESRÂR

Abstract

With his literary power and works, Genceli Nizâmî, who crossed the borders of Iran and was accepted as a world-renowned figure, a "literary genius" and the owner of the first hamse, is the most important figure of Azerbaijani and Iranian literature. He has a superior literary talent, both in the way he handles the subjects he deals with in his works, and in choosing the most appropriate words for the subject and the verse. Although there are disagreements about the birth and death dates of the poet, the closest view to the truth is that the poet lived between 1145 and 1209. Nizâmî, who was accepted as a master by the poets who came after him, was made a nazire by many poets. These poets confessed that they could not be a great poet like Nizâmî and expressed his literary power. In addition, important poets such as Ali Şir Nevâyî, the monumental figure of Turkish literature, the great mystic Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî, one of the leading names of

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0003-4113-7161, mogunc@hotmail.com

Eastern literature, and Şeyh Sâ'di-yi Şîrâzî, who is also one of the leading names of the advice genre in Eastern literature, also affected.

Genceli Nizâmî wrote all of his works in Persian. His first masnavi, Mahzenü'l-Esrar, which he wrote in Persian, was translated into Azerbaijani Turkish as "Sirlər Xəzinəsi". This work written by the poet on behalf of Erzincan Judge Fahrüddîn Behramşâh benî Davud, from the Mengücek dynasty of Kılıç Arslan from the Anatolian Seljuks, is an advice written in masnavi style, consisting of 2400 couplets. In terms of its structure, the work consists of wisdom, sermon, moral advice and twenty didactic-moral stories included among these advices. The work written according to the classical masnavi method; It begins with the chapters of tawhid, munacaat, naat, praise to the ruler, and the reason for writing the book. "Âgâz-ı dastan", that is, the part of the work where the main subject is handled, consists of twenty conversations (articles) on various subjects and twenty moral-educational stories at the end of each conversation. In the sixth and seventh conversation, Nizâmî gave various advices to the people by addressing the human and the dignity of the human being. In this study, Nizâmî's perspective on human beings, his views on human dignity, and advice to people will be discussed in the aforementioned chapters.

Keywords: Nizâmî Gencevî, Mahzenü'l-Esrar, Treasure of Secrets, masnavi, Sirlər Xəzinə

Giriş

Edebî kudreti ve eserleriyle İran sınırlarını aşır tüm dünyaca önemli bir şahsiyet, bir “edebî deha” olarak kabul edilen ve ilk hamsenin sahibi olan Genceli Nizâmî, Azerbaycan ve İran edebiyatının en önemli isimlerindendir.

Şairin doğum ve ölüm tarihi hakkında ihtilaflar olsa da doğruya en yakın görüş, şairin 1145 – 1209 tarihleri arasında yaşadığı görüşüdür. Kendisinden sonra gelen şairler tarafından üstat olarak kabul edilen Nizâmî'ye birçok şair tarafından nazire yapılmıştır. Bu şairler, kendilerinin Nizâmî gibi büyük bir şair olamayacaklarını itiraf ederek, onun edebî kudretini ifade etmişlerdir.

Doğu edebiyatında birçok şairi etkileyen, birçok şair tarafından üstad kabul edilen Nizâmî, Türk ve Fars edebiyatının birçok önemli şahsiyetini etkilemiştir. Türk edebiyatının abide şahsiyetlerinden olan Ali Şir Nevâyî, büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî, Şark edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Hâfız-ı Şîrâzî ve yine Şark edebiyatında nasihatname türünün önde gelen isimlerinden Şeyh Sâ'di-yi Şîrâzî buna örnek olarak gösterilebilir (Akalin, 1998: 78).

Nizâmî aynı zamanda Azerbaycan edebiyatında ilk temsilî hikâyelerin sahibidir. Bu tür hikâyelere Hamse'de geniş yer veren şair, Mahzenü'l-Esrar'da da “Avcı, Köpek ve Tilki Destanı”, “Bülbül ve Kızıl Kuşun Destanı” gibi temsilî hikâyelere yer vermiştir (Öhməd, 2006: 63).

Nizâmî edebî kudretinin farkındadır. Neredeyse tüm eserlerinde şairliğiyle övünür. Ancak sonrasında pişman olarak tövbe eder. Ona göre söz en etkili silahtır. Akla ve duygulara büyük etki eder. Ülkeler fetheden, tembelliği ortadan kaldıran söz, insanı çirkinliklerden korur (Akalin, 1998: 76)

Mahzenü'l-Esrar

Eser 2400 beyitten oluşan, mesnevi türünde yazılmış bir nasihatnamedir. Yapısı itibarıyla hikmet, vaaz, Ahlâkî öğütler ve bu öğütler arasında yer verilen yirmi adet öğretici-Ahlâkî hikâyeden oluşmaktadır. Klasik mesnevi usulüne göre yazılan eser; tevhid, münacaat, naat, hükümdara övgü, kitabın yazılma sebebi bölümleriyle başlar. Eserin “Âgâz-ı dastan”, yani asıl konunun işlendiği bölümü çeşitli konularda yazılmış yirmi adet sohbet (makale) ve her sohbetin sonunda yer alan ahlâkî-öğretici yirmi hikâyeden oluşmaktadır.

Nizâmî bu eseri Anadolu Selçukluları'ndan Kılıç Arslan'a bağlı Mengücek sülalesinden Erzincan Hâkimi Fahrüddîn Behramşâh benî Davud adına yazdığı eserdir. Mahzenü'l-Esrar'a Türk ve İran edebiyatında birçok nazire yazılmıştır: Türk edebiyatından Ali Şir Nevâyî'nin Hayretü'l-Ebrar'ı, Çağatay hükümdarı Hâce bin Abdülvahhab'ın Maksadü'l-Etvâr'ı; İran edebiyatından Emir Hüsrev Dehlevî'nin Matlau'l-Envâr'ı, Abdurrahman Câmî'nin Tuhfetü'l-Ahrâr'ı bunlardan bazılarıdır (Akalin, 79-80).

İnceleme

İnsan Kur'an'ın muhatabı olduğu gibi, aynı zamanda Kur'an'ın ana konularından biridir. Bakara Suresi 30. ayette şöyle buyrulmaktadır: “Hani, Rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?..’ Bu ayette görüldüğü üzere insanoğlu Allah tarafından halife olarak seçilen şerefli bir varlıktır. Kâinatta yaratılan maddî manevî tüm varlıklar arasında şüphesiz en şerefli insandır.

Başta Mevlânâ olmak üzere birçok mutasavvıf şairin kendisinden etkilendiği Nizâmî, şairlerinden anlaşıldığı üzere bir mutasavvıf şairdir. Kimi kaynaklarda onun tarikat mensubu olduğu söylenmektedir. Bir mutasavvıf olmasının yanında Arapça ve Farsçayı da son derece iyi bilen Nizâmî'nin iyi bir Kur'an bilgisine sahip olduğu söylenebilir. Buna kanıt olarak Nizâmî'nin insanı yeryüzünün en değerli varlığı olarak görmesi gösterilebilir. Nizâmî de Allah'ın halifesi olarak gördüğü insanoğlunun şerefli bir varlık olduğunu belirtmiş, kâinattan verdiği örnekler ve öğütleriyle insanın şerefini kanıtlamaya çalışmıştır.

Gökyüzünü bir perde olarak gören Nizâmî, âlemi yaratan Allah'ı “oyunbaz sanatkâr” olarak tanımlar. Sanatkâr (Allah), ardında binlerce sır saklı olan göğün bu mavi perdesinin ardına geçerek orada insanoğluna türlü oyunlar oynamaktadır. Ancak insanoğlu bunu göremez. Bu gök perdenin arkası da görülemez. O perdeden yalnızca ışık sızar. Bu ışığı ise ancak kalp gözü açık olanlar görebilir.

Pərdənin dalındadır bu oyunbaz sənətkar, / Yoxsa hardan çıxardı bu oyunlar, hoqqalar!

Sən qəlbinin gözünü alışdır bu pərdəyə, / Pərdədən sızanları sezib biləsən deyə.

Bu göy rəngli pərdənin arxasında min əsrar, / Çox-çox, həddindən artıq müvəqqəti vücut var (1194-1196) (Yusifli, 2004: 118).

Nizâmî'ye göre aşkın temsilcisi insandır. Aşkın temelini atan insanoğlu, aşkın türlü cefasını çekmiştir. Yine âlemdə yaratılan her ne varsa hepsi insanoğlunun hizmetine sunulmuştur. Nizâmî, bu durumu şu beyitle ifade etmektedir: “1201 Bu iki âləmdə cə yaxşı, yaman hər nə var – / Sənin köhlən atının tərkinə bağladılar...”. Bu beyit bir sûfî şair olduğu tartışmalı olan Nizâmî'nin Kur'an bilgisini de ortaya koymaktadır. Çünkü Caşiye sûresinin 13. ayetinde, yeryüzündeki nimetlerin insan için yaratıldığı bildirilmektedir: “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.”.

Cihanı bir eve benzeten şair, insanı bu evin en güzel ev arkadaşı olarak görmektedir. Ona göre dünya bir kuştur. İnsan ise bu dünya kuşu için en güzel yemdir. Çünkü onun nefsi vardır. Ve dünyaya, dünya nimetlerine meyletmektedir. İnsana sık sık öğütler veren Nizâmî, bu noktada da bir öğüt verir. İnsanoğluna, “kuşların şahı, bilge kuş” olarak bilinen efsanevi Simurg gibi dünya kuşunun başına geçerek ona hükmetmesini öğütler. İnsanoğlu “can kafesini” dünya kuşunun pençelerinden kurtarmalıdır. Burada “can kafesini kurtarmak” ifadesi, tasavvuftaki “nefsin elinden kurtulma” anlayışını hatırlatmaktadır. Çünkü Nizâmî de dünya-insan ilişkisi bağlamında 1203. beyitte dünyanın insana güzel görüldüğünü söyler. Bu beyitle birlikte düşünüldüğünde, 1205. beyitteki sözünü ettiğimiz “can kafesini kurtarmak” ifadesi, nefsin elinden kurtulmayı ifade etmektedir.

Cahan evləri üçün sən ən gözəl həmxanə, / Dünya quşu görübmü səndən yaxşı bir danə?

Təbiəti hey didən quşdan, quzğundan əl çək, / Hökm et dünya quşunun başı üstə Simurğtək.

Ya quşun caynağını qopar can qəfəsindən, / Ya da öz qəfəsini onun hökmünə ver sən (1203-1206)

Kalp ve gönül, tasavvuf şairlerinde en çok kullanılan kavramlardandır. Sûfilerce Allah'ın tecelligahı olarak kabul edilen gönlün bu özelliği, şüphesiz ki insanın diğer mahlûkata üstünlüğünü göstermektedir. Bir kutsî hadiste Allah'ın, “Ben yere göğe sığmadım fakat mü'min kulumun kalbine sığdım (Aclûnî, 2000: 230).” dediği bildirilmektedir. Bu hadis de insanın şerefini gösteren bir kanıttır. Nizâmî 1212. beyitin ikinci dizesinde bu hadisi hatırlatmaktadır: “Gəldi, sənin evində qurdu can Kəbəsinə.”. Bu dizenin bir diğer önemi Nizâmî'nin tasavvufi bilgisini göstermesidir. Allah'ın tecelligahı olan gönlün, Kâbe'ye benzetilmesi tasavvuf şairlerinde de görülen bir durumdur. Örneğin Mevlânâ, gönlün önemi noktasında şu sözleri söylemektedir: “Kâbe, Azer oğlu İbrâhim'in binâsıdır.

Gönül ise Celil ve Ekber olan Allah'ın nazargâhıdır.” Yine Yunus Emre'nin şu beyti, bu kullanımın en güzel örneklerindendir: “*Sorun bana akli iren gönül mi yiğ Kâ'be mi yiğ, / Ben ayduram gönül yiğdür gönüldedir Hak durağı.*” (Gölpınarlı, 1943: 130)” Nizâmî'ye göre bedenın gerçek bir değeri yoktur. Esas önemli olan gönüldür, Allah temiz gönüllerdedir. Sözün kaynağı olan gönüldür. Şair burada konuyla ilgili bir benzetmeye yer verir. Seher yelinin nergisin gözlerine sürme çekerek onu güzelleştirdiği, kimyanın mise kırmızı rengi vererek güzellik kattığı gibi topraktan yaratılan bedene güzelliğini veren de gönüldür.

Sən Tanrını ən təmiz, nurlu könüldə ara, / Qara kilimli bədən çəkər səni kənara.

Nərgizin gözlərinə sünnə çəkər dan yeli, / Misə qızıl rəngini verən kimya deyilmi? Bədən dediyin nədir? Bir ovuc sulu torpaq, / Əsas könüldür ki, söz könüldən qopur ancaq (1213-1215)

Hak, temiz gönüllerdedir, esas olan da gönüldür. Ancak böyle bir gönle sahip olmak kolay değildir. Nizâmî bu durumu anlatırken temiz gönlü samur kürküne, bu yolda çekilen çileyi ise ceylan göbeğine benzetir. Ceylan göbeği serttir. Ancak ceylana dünyanın en meşhur kokularından misk kokusunu veren de bu sertliktir. İnsanoğluna yakışan da altınla ipek elbiseler giymek değil, riyazet, çile elbisesi giymektir. Muradına eren kişiler ancak cefa çekerek buna ermiştir. Bu dizeler de Nizâmî'nin mutasavvıf yönünü göstermektedir. Burada tasavvuftaki “çile soyunmak” ya da “çile çıkarmak” âdeti akla gelmektedir. Kırk gün süren, nefsi heva ve heveslerinden arındırmak olan çile çıkarmanın sonunda nefis temizlenmesi ve insanın misk gibi temiz ve güzel koulu olması hedeflenir.

Samur kürkünə bənzər yumşaq könül diləsən, / Ceyran göbəyi kimi sərtliyə dözməlisən.

Sərtlik - riyazət donu yaraşır yalnız sənə, / Zər-zibani, ipəyi əbəs taxma əyninə.

Dərisinin sərtliyi mişk vermiş ceyrana, Eşq məktubu yazırlar bu dəridə canana.

Hansı vəfa əhli ki, yetmiş əhdə, murada, Yalnız cəfa çəkməklə qalxa bilmiş o qata. (1217-1224).

Çile çekmenin, derde katlanmanın insanın kemale ermesi için önemli bir aşama olduğunu belirten Nizâmî'ye göre dertlere sabretmek peygamberlik basamağıdır. Gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin hayatlarına baktığımızda, hepsinin çeşitli şekillerde sınavdan geçtiği görülür. Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesi; Hz. Peygamber'in başından deve pisliklerinin dökülmesi ve atılan taşlardan dişinin kırılması ve daha birçok olay, Nizâmî'nin bu beytinin kanıtı niteliğindedir.

Qəmə, dərdə tab etmək - peyğəmbərlik pilləsi, / Sən axtaran dincliklə - yalnız ölüm kölgəsi. (1225)

İnsanın itibarlı bir varlık olduğunu belirten ve ona çeşitli öğütler veren Nizâmî, 1232 beyit ile 1278. beyit aralığında bir temsili hikâyeye yer verir. “Avcı İle Köpeğin ve Tilki'nin Hikâyesi” adlı bu hikâye, Nizâmî'nin insana sabretmeyi öğütlediği beyitlerle aynı çerçevededir. Gözleri keskin, iyi atıcı olan bir avcı, bir gün av köpeğini kaybeder. Avcı, köpeğinin ardından gözyaşı döker, çok üzülür ancak sabreder. Çünkü avcı, dünyanın gelip geçici ve daima değişen bir yer olduğunu; insanın, rastladığı üzüntülere sabretmesi durumunda mutlaka sevinçle ödüllendirileceğini bilmektedir. Avcı sabrının karşılığını alır ve kaybolan av köpeği ansızın ortaya çıkar.

Bircə bundan şadam ki, bu ölümlü dünyada, / Sevinc, kədər həmişə bir-birini qovmada.

Bu boş, fani dünyada, bu dəyişən qalibdə, / Xidmət, sərvət, səltənət elə gedib-gəlib də.

Bir azca şadlanıram dərdim, qəmim olanda, Çünki sevinc müjdəsi gətirir qəm cahanda. (1251-1252).

Hikâyenin 1261. beyit ile 1277. beyit arasındaki bölümü hikmet-nasihat bölümüdür. Avcının dilinde nasihatlerin verildiği bu bölümün konusu insan ve rızıktır. İnsan gece gündüz çalışıp daha çok gelir elde etmek ister. Ancak rızık Allah'tandır. 1273. beyitte “O gün ki, xəlq olundu bizim sürətlərimiz, Dərhal ayırd edildi dürlü qismətlərimiz.” sözleriyle insanın rızıkının ezelde belirlendiğinin söyleyen şaire göre insan ne kadar çalışırsa çalışsın bu rızıktan fazlasını kazanamaz. İnsana düşen, Allah'a gönülden inanmaktır. İnsan geçimini sağlamak ve Allah'a iyi bir kul olmak için çalışmalıdır. Çünkü Allah'a inanan, çalışıp Allah'a tevekkül eden kimseler hiçbir zaman rıziksiz kalmaz:

Gecə-gündüz çabalar dolanmaq üçün hər kəs, / Öz qismətindən artıq, inan, heç nə yeyəməz!

Əzəldə söz verdiyin din uğrunda, get, çalış, / İşləməklə nə dövlət, nə də ruzu çoxalmış. (1275-1276)

Ayrı bir başlıqta ele alınmasına rağmen, “İnsanlık Mertebesinin Bütün Hilkatlerden Üstünlüğü” adlı yedinci sohbet, insanın şerefinden söz eden altıncı sohbet ile aynı konudadır. “*Sən, ey fələklər qədər uca, dəyərli İnsan!(Yusifli, 125)*” dizesiyle insana seslenen Nizâmî’ye göre insan şerefli bir varlıqdır. Allah’ın yarattığı tüm canlılar insan için yaratılmış, insanın hizmetine sunulmuştur. Konunun daha iyi anlaşılması için örnekler veren şair, insanın bebeklik dönemine değinerek itibarını kanıtlamak ister. İnsan küçük bir bebekken dahi lezzet peşindedir. İnsanı şuh bri sevgili gibi güzel gören Nizâmî’ye göre insan, Allah’ın yarattığı en güzel varlıqdır. Allah’ın kudret kalemiiyle en güzel şekilde çizilmiştir. Nizâmî’nin bu sözleri, Tîn suresinin 4. ayetini hatırlamaktadır. Bu ayet mealen şöyledir: “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık (<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/tin-suresi-95/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>)).”

Səni öncə bəsləmiş dayəni yad eylə, an, / Qənd, şəkər dadmayınca süd əmmədin sən ondan.

De, sənə bundan böyük yaxşılıq olardımı? / Sən də artırmalısan yaxşılığı, yardımı.

Bilsən qüdrət qələmi nə qəşəng çəkib səni, / Bir nigar təsviritək şux, gözəl surətini.

Bütün canlı xilqətlər öz qulun, nökarındır, / Düşüb sənə toruna, dən istəyənlərindir (1281-1285).

İnsan daima çalışmalı ve kendisinden kötü durumda olanları gözetlemelidir. İhtiyaç sahiplerine yardım etmelidir. Onlara karşı daima insaflı ve merhametli olmalıdır. İnsan, kendisine iyilik yapan bir kimseye mutlaka iyilikle karşılık vermeli:

Səndən kəm olanları vur hesaba yerbəyer, / Bu cəfa çəkənlərin müddunu insafla ver. (1292)

Sənə papaq verənə başmaq verəsən gərək, / Pərdəli göz, pərdəni yırtarlar yoxsa Aytək. (1294)

Güzel surette yaratılan insan örtünmeli, sahip olduğu güzellikleri saklamalıdır. Nizâmî bruada gece-gündüz örneğini kullanır. İnsan seher vakti gibi gecenin karanlığı yararak ışık saçtığı gibi ortaya çıkmamalıdır. Sırrını ve sahip olduklarını gece gibi örtmeli, saklamalıdır. Nitekim Allah dostu erenler de o perde sayesinde sırrını saklamıştır.

Oyan! Fəqət sübhətək pərdə cıran olma sən, / Qaranlıq gecə kimi pərdə saxla, əzizlən. (1295)

Duy pərdə ardındakı Tanrı ərənlərini, / Pərdəli saxladılar sənə hər cür sirrini. (1300)

İnsan perdenin ardında durması gerektiği gibi bir sırrı, hikmeti olmayan gönüllerden de uzak durmalıdır. Sırrı olmayan söz dinlemek insan için boş bir davranıştır.

Duy pərdə ardındakı Tanrı ərənlərini, / Pərdəli saxladılar sənə hər cür sirrini. (1300)

Şüphesiz ki Nizâmî’nin yukarıdaki beyitlerde söz ettiği sır, ilahi sırdır. İlahi sırlara sahip kimseler Allah dostları, veliler ve erenlerdir. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi Nizâmî, insanlara kırk günlük çile çıkarmayı öğütler. İnsan ancak bu yolla maddi ve manevi olarak temizlenebilir. Allah dostu erenler de sahip oldukları mertebeye kırk gün zindanda çile çıkararak ulaşmışlardır. Hz. Yusuf da ulaştığı başarı ve düzgün kişiliğinden dolayı zindana atılmış ancak zindanda boş yere yatmamıştır. Zindandan çıkan Hz. Yusuf, Mısır’a sultan olmuştur. Şaire göre bir kimse bu mertebeye ererek ilahi sırlara vâkıf olması durumunda artık kendisini korumalı, perdenin ardında durmalı, perde arkasından gelen seslere yani dünyalık uğraşlara aldırış etmemelidir.

Pərdəlisən, əlini uzatma başqa yerə, Bu pərdənin dalında uyma yad ahənglərə.

Sən əsrar pərdəsinin xəlvətində get, əyləş, / Dinlə məhrəm pərdəni, azca düşün, fikirləş.

Get, cismini qırxcə gün dustaq et bəri, ey ər, / Cismini könlün kimi saf bir aləmə döndər!

Zindanda yatmaq ilə şərəf qazanır ərlər, / Yusif zindana düşdü, əbəsmi yatdı məgər?(1302-1305)

Gönül dəyərli cevherdir. Onun dəyərini bilmək və onu korumaq gerekir. Riyazetlə çilə çektikten sonra insanın ulaşacağı dərəcə də “gönül eri”dir. İnsan bu noktaya ancak riyazetlə erebilir. Gönül madenindəki saf altın, ancak riyazetlə ortaya çıxar. Riyazetsiz saf altın, bir gümüş olaraq görünür. Ona parlaqlığını, sarı rengini verən riyazettir.

Könlün qədrini bilmək, o zirvəyə ucalmaq, / Riyazətlədir yalnız, igidliklədir ancaq!

Könlünün mədəninə yatan saf qızıl ki, var, / Gümüş tək görünməsin, riyazətlə qıl aşkar, (1306-1037)

İtibarlı bir varlıq olan insanın kendini yüceltmesi, kâmil insan olaraq ilahi sırlara ermesi riyazetlə mümkündür. Aynı zamanda riyazetlə çilə çəkerken, insanın düşmanı olan nefsi heva və heveslerinden arındırmaq gerekir. Nefsi kontrol altına alan bir kimse peyğambərlik kudretinə ulaşmış olur. Nefis, şeytan və dünyalık heveslerden kaçarak dünyaya sığınmaq, insanı kemalə və mutluluğa erdirecek tek yoldur. İnsan için en iyi sığınak Rəbb’inin kanatları altına, din evinə sığınmaqdır. Bu yolda çeşitli zorluqlar olsa da insan bunlara katlanmalıdır.

Boş sevdadan əl üzmək - böyüklük əlaməti, / Nəfsi rəm edə bilmək - peyğəmbərlik qüdrəti.

Təslim eyləyə bilsən nəfsini iradəyə, / Öz mülkün bil cənnəti, halaldır cənnət sənə.

Nəfsin zıncırovundan fəryad səsidir gələn, / Şeytana mızdur olma, dinin bəndəsi ol sən!

Dinə sığın, cəbrə döz, elə zirvəyə qalx ki, / Yaxın düşə bilməsin sənə məhşər ataşi.(1314-1317)

Sonuç

Allah Kur’an’da, insanı kendisine bir halifə olaraq və ən gözəl surətte yarattığını bildirmişdir. Bu durum, insanın şərəfli bir mahlûk olduğunu göstərməkdir. İnsan için kullanılan “eşref-i mahlûkat” ifadəsi də bu durumun bir kanıtıdır.

Genceli Nizâmî şübhəsiz ki iyi bir Kur’an bilgisinə sahiptir. Kur’an’da şərəfli bir mahlûkat olaraq görülen insan, Nizâmî’yə görə də şərəfli bir mahlûkattır. Ancak insan için aslolan, kendisine ezelden verilen bu şərəfi korumaqdır. Bu da ancak riyazetlə və çalışmaqla mümkündür. İnsan dünyanın hilelərindən və nefsin heva və heveslərindən qaçmalıdır. Din evi, insan için ən iyi sığınaktır. Nefsinin terbiyə edibilen insana cənnət həlaldir. O, Allah’ın dininə sığınmışdır. Ancak bu yolu seçən kimsələr mutluluğa erecekdir.

Nizâmî’nin mutasavvıflığı konusunda çeşitli görüşlər olsa da inceleme bölümündə ortaya qoyulan kanıtlar, onun bir mutasavvıf şair olduğunu göstərməkdir. Çünki Nizâmî’nin gerek gönül konusunda, gerek riyazet/çilə konusundakı görüşləri mutasavvıflarla aynıdır. Nizâmî’yə görə kâmil insan olmaq için riyazetlə nefsi terbiyə etmək gerekir. Mutasavvıflara görə də durum aynıdır. Nizâmî’yə görə çilənin süresi kırk gündür. Tasavvufta da çilə kırk günle başlar.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İ. (2000). *Keşfü’l-Hafâ*. (Thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf). Beyrut: El- Mektebetü’l-Asriyye.

Akalın, N. (1998). *Nizâmî-yi Gencevî’nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*. Bilig (7). 67-91.

Əhməd, V. (2006). *Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı*. Bakı: Müəllim.

Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı –Metinler Sözlük, Açıklama-*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.

<https://kuran.diyaret.gov.tr>

Yusifli, X. (2004). *Sirlər Xəzinəsi*. Bakı: Lider.

YUNUS EMRE ŞİİRLERİNDE GENÇLERİN ALABİLECEĞİ ÖĞÜTLER

Könül HACIYEVA*

Özet

Yunus Əmrənin şeirlərində toxunduğu əsas mövzular nəfs, qənaət, mərhəmət, din, əxlaq, ilahi eşq, ölüm və fənilikdir. O, bu mövzulardan bəhs edərkən yetişən gənc nəslə olduqca aydın, anlaşılabilir şəkildə çox önəmli mesajlar vermişdir. Yunus Əmrənin şeirlərdə dilə gətirdiyi hikmətli fikirlər gənclərin yaşamağa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə biləcək, onları düzgün yönləndirəcək öyüdlərdir. Yunus Əmrə hər şeydən öncə insana yüksək dəyər verir, konul qırmağı, insan övladının qəlbinə dəyməyi qeyri-məqbul sayır. Sözü yüksək dəyər verən şair elm və biliyin də insanın zinəti sayıldığını, onu digər canlılardan fərqləndirən əsas keyfiyyətlərdən olduğunu şeirlərində təkrarlamaqdan yorulmamışdır. Onun nəfs, halal, haram haqqındakı fikirləri həyata yeni atılan, hələ hər hansı bir yaşam təcrübəsi olmayan gənclərə yol göstərir. Gəncliyə, ümumiyyətlə, insanlığa ünvanlanan bir çox şeirində müdrik şair dünya malının dünyada qalacağını vurğulayır. Ümumiyyətlə, Yunus Əmrənin dünya haqqındakı düşüncələri, gəldiyi qənaətlər hər bir dövrün gənc insanı üçün aktualdır.

Açar sözlər: Yunus Əmrə, gənclər, öyüd, şeir.

ADVICE YOUNG PEOPLE CAN TAKE IN YUNUS EMRE POEMS

Assoc. Prof. Konul HAJIYEVA*

Abstract

The main subjects mentioned in Yunus Emre's poems are soul, mercy, contentment, morality, divine love. While addressing these issues, he tried to convey very important messages to the younger generation in a very clear and understandable way. The wise thoughts expressed by Yunus Emre in his poems are a lesson that can leave a significant impact on the lives of young people and guide them to the right path. Above all, Yunus Emre values people and calls them not to break their hearts. The poet, who values the word very much, never gets tired of repeating in his poems that science and knowledge also bring honor to man and that there are basic qualities that distinguish him from other living things. His ideas about nafs, halal and haram are guiding young people who have just started life and have no life experience. The wise poet emphasizes that the world's goods will remain in the world in many of his poems that appeal to the youth and humanity in general. In general, Yunus Emre's thoughts about the world and his conclusions concern the youth of all ages.

Keywords: Yunus Emre, youth, advice, poem.

Giriş

Yunus Əmrə mükəmməl mədrəsə təhsili görmüş, təfsir, fiqh, elmi-üsuli, astronomiya kimi elmləri, İran və Yunan mifologiyasını gözəl bilmiş, söz sənətinin sirlərinə dərinlən bələd olmuşdur. Şeirlərini əsasən türk dilləri üçün doğma və xarakterik olan bir vəznə, heca vəznində yazmasına baxmayaraq, ərəb və fars dillərini də bilmiş, ərəz vəznində də poetik nümunələr yaratmışdır. Lakin şairin öz yaradıcılığında heca vəzninə üstünlük verməsi onun neçə yüz illərdir türk xalqlarının qəlbində

* Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Nizâmî Gencevi Edebiyat Enstitüsü, konulhaciyeva75@gmail.com

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Edebiyat İnstitutu, konulhaciyeva75@gmail.com

özünə əbədi yer qazanmasına səbəb olmuşdur. Məşhur türkiyəli edebiyatşünas alim İskəndər Pala yazır: “Türk kultürü içinde Yunus Emre’nin durduğu yer ve zamanın, bir başlangıç olmak bakımından büyük önemi vardır. 13. yüzyıl, Türk edebiyatının yeni bir yön bularak farklı bir mecrada akmaya başladığı ve bu akışı Anadolu coğrafyasına sindirmeye çalıştığı zamanların giriş kapısıdır. Bu yüzyıl içinde en dikkate değer kişiler olarak Mevlana ile Yunus karşımıza çıkar ki her ikisi de Anadolu ve Türklüğün tasavvufa yönelmesinde büyük rol oynamışlardır”.(Pala,2012:20) Yunus Əmrə Monqol istilalarının Anadolunu ağuşuna aldığı bir vaxtda yayılmaqda olan bir sıra mənfi yönümlü cərəyanlara nəinki qoşulmamış, onların türk bütünlüyünə zərər verməsinə mane olmaqla böyük missiya yerinə yetirmişdir.

Yunus Əmrə hər şeydən öncə insana yüksək dəyər verir, konul qırmağı, insan övladının qəlbinə dəyməyi qeyri-məqbul sayır. Şair kiməsə mənəvi dayaq olmağı, bir insanın könlünü almağı bəyəndiyini, təqdir etdiyini dilə gətirir. O həm də öz həyatında, davranışlarında qəlb qırmamağa, əməllərilə konüllərdə özünə yer etməyə çalışmışdır. Yunus Əmrənin şeirlərindəki bu müraciətlər bütün insanlığa, əsasən də böyüyən gənc nəsle ünvanlanmışdır. Yunus Əmrə bunları öz həyatında, öz əməllərində tətbiq etdiyi kimi digər insanlardan, xüsusilə də gənclərdən gözləyir. Onun nəfs, halal, haram haqqındakı fikirləri həyata yeni atılan, hələ hər hansı bir yaşam təcrübəsi olmayan gənclərə yol göstərir. “Nəfsdir səni yolda qoyan, yolda qalır nəfsə uyan” deyən şair-filosof tamahkarlıq və nəfsin insanın ən böyük düşmanı olduğunu bildirmək istəmişdir. Şair həyatdan mənəvi zənginliklər qazanmaq üçün istifadə etməyi döənə-döənə tövsiyə edir. Şair daim könül almağın, ürək dostlarının sayını artırmağa çalışmağın insan üçün nə qədər vacib olduğunu şeirlərində tez-tez vurğulayır. Şairin əsərlərində işlətdiyi dil və üslub haqqında oxuyuruq: “Yunus’un kullandığı dil, İslami Türk medeniyətinin o devirde taşıdığı bütün zənginliyi içine alan ve aksettiren bir özellik arz eder”.(Şentürk ve Kartal, 2004:79)Yunus Əmrə islami dəyərlər sayılan səbir, qənaət, səxavət, xeyirxahlıq və fəziləti bütün insanlığın əsaslanmalı olduğu dəyərlər hesab edir və əsərlərində də daim bu keyfiyyətlərə sahib olaraq insan olmağın mümkünliyünü təlqin etməyə çalışır. Onun “din tamam olunca doğar muhabbet” mısrası buna sübutdur. Bu nəsihətlər gənc nəslin söykənməli olduğu mühüm dəyərlər haqqındadır. Şair-filosof insan sevgisini ilahi sevgi ilə “Yaradılanı xoş gör, Yaradandan ötrü” məfkurəsi ilə əlaqələndirir. Şairə görə, insanlar ruh etibarilə Allahdan gəlidiyi üçün onlar arasında ayrışeçkilik qoyulmamalıdır. Yunus Əmrə gənc nəslə də bu cür düşünməyə dəvət edir.

Bir gez gönül yıktın ise, kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil

Bir gönül yaptın ise, er eteğin tuttun ise

Bir gez hayr ettin ise, birine bin az değil

Gönül Çalabın tahtı,gönüle Çalab baktı

İki cihan bedbahtı her kim gönül yıkar ise

Ak sakallı pir koca bilimez hali nice

Emek vermesin hacca bir kez gönül yıkar ise (Gölpınarlı,2006:459)

Göründüyü kimi, şair kiməsə mənəvi dayaq olmağı, bir insanın könlünü almağı bəyəndiyini,təqdir etdiyini dilə gətirir. Şair bunları deməklə yanaşı, həm də öz həyatında, davranışlarında qəlb qırmamağa, əməllərilə konüllərdə özünə yer etməyə çalışır. Qəlb ovundurmaq məsələsi şairin bütün yaradıcılığına hakimdir. İnsan sevgisinə, insana yüksək dəyər verilməsinə söykənən bu məqam sanki ustad ozanın şüarına çevrilmişdir.

Gönülmü yeğ,Kabemi yeğ,ayıt bana,ey aklı eren.

Gönül yeğdürür zira kim,gönüldedir dost durağı (Gölpınarlı,2006:425)

Həyatı, gündəlik yaşamı ilə başqalarına örnək və nümunə olan sevgi aşıqı şair insan üçün daim konüllər qazanmağı,ürək dostlarının sayını artırmağı vacib bilmişdir.

Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için

Dost'un evi gönüllərdir, gönüllər yapmağa geldim (Gölpınarlı,2006:441)

Şair adi insanların durduğu məqamdan qat-qat uca, çatmaq istədikləri məqsədlərdən çox-çox yüksək amalların zirvəsində qərar tutur. Şair haqqında oxuyuruq: “Yunus, şiirində, çevresindən, eşyadan, doğadan, dünyevi dəyərlərdən söz etməkə birlikdə, o, maddi dəyərləri heçbir zaman gaye olaraq ele almamışdır. Onun gayesi ilahidir”.(Tatçı, 2020:5)

Həyatı haqqında yazılanlara nəzər yetirdikdə Yunus Əmrənin necə bir kamilləşmə yolu keçib müdriklik zirvəsini fəth etdiyini görmək olar. Şairin bütün yaradıcılığı boyu gəldiyi bu qənaət ağılı, məntiqi olan hər bir gənc insanı öz məənəviyyatı barədə düşünməyə vadar edir: “çiy idim, bişdim”, yəni, “cahil idim, kamilləşdim”.

Taptuk'un tapusunda kul olduk kapusunda

Yunus miskin çiğ idik pişik elhamdulillah (Gölpınarlı,2006:236)

vəya

Kuru idik yaş olduk kanatlandık kuş olduk (Gölpınarlı,2006:21)

Bu misrasında da şair məənəvi cəhətdən yüksəldiyini, sevgi ilə təmizlənilib ucaldığını dilə gətirmək istəmişdir. Ümumiyyətlə, insan ömrünün mənasını, həyatın əsas məqsədini anlamaq üçün Yunus Əmrə yaradıcılığının əsasında duran təfəkkürü idrak etməyə ehtiyac vardır. O, insan həyatının əsas məqsədini müəyyən edərək bunu ən gözəl şəkildə şeirlərində əks etdirən yeganə filosof-ozandır. Gənclərin onun verdiyi mesajlardan öyrənəcəyi çox məqamlar vardır. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, Yunus Əmrə insanlar arasında sevginin hökm sürməsi və insanların qəlbinin haqq eşqi, tanrı sevgisi ilə dolması üçün çalışmışdır. Məhz buna görə də o, başqa təsəvvüf şairləri kimi sözü müqəddəs hesab etmiş, şair kəlamını “tanrı avazı” adlandırmışdır.

Söz karadan aktan değil, yazıp okumaktan değil

Bu yürüyən halktan değil, halık avazından gelir

(Gölpınarlı,2006:334)

Buradakı fikir o qədər dolğun, bitkin, sadə və aydın şəkildə ifadə olunmuşdur ki, dinləyəni susub düşünməyə və yenə də düşünməyə vadar edir. Sözü tərifini bu dərəcədə dəqiq və səhih verən, onun məqsədini düzgün müəyyən edib qiymətləndirən ikinci bir şair göstərmək çətindir. Yunus Əmrə tez-tez şair kəlamının həm də haqq kəlamı olduğunu vurğulamaqla oxucusunu daha diqqətli olmağa, haqq sədasına qulaq verməyə dəvət edir.

Ey sözlerin aslın bilen, gel de, bu söz nerden gelir

Söz aslını anlamayan sanır bu söz benden gelir (Gölpınarlı,2006:334)

Digər bir şeirində də söylədiklərinin haqq sözü olduğu fikrini önə çəkir.

Yunusun sözleri hak, cümlemiz dedik saddak

Kanda istersen anda HAK, cümle vücudda bulduk (Gölpınarlı,2006:380)

Yunus Əmrə həm də “Az söz ərin yüküdür, çox söz heyvan yüküdür” deyərək az danışmağın tərəfdarı olduğunu bəyan edir. O, bunu öz həyatında, öz əməllərində tətbiq etdiyi kimi digər insanlardan da gözləyir. “Çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz” deyən Yunus Əmrənin bu fikri şairin bir çox misraları kimi müdrikəsinə söylənmiş bir deyim olub atalar sözü dəyərini qazanır. Öz sözünün dəyərini də yaxşı bilən ustad kəlamlarının gövhərə bərabər olduğunu dönə-dönə vurğulamaqdadır. Sözü bu qədər yüksək dəyər verən şair elm və biliyin də insanın zinəti sayıldığını, onu digər canlılardan fərqləndirən əsas keyfiyyətlərdən olduğunu şeirlərində təkrarlamaqdan yorulmamışdır. Şair insan övladına elmlə olmağın vacibliyini ən əvvəl onun özünü və haqqı tanıması üçün önə çəkmişdir.

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsən
Ya nice okumaktır

Okumaktan mani ne
Kişi Hak'kı bilmektir
Çün okudun bilmezsən
Ha bir kuru emektir (Gölpınarlı,2006:326)

Onun əqidəsinə görə özünü tanımağa xidmət etməyən, haqqı tanımağa yönəlməyən elm elm sayıla bilməz. Oxuyub özünü tanımamağı şair “quru əmək” hesab edir.

Okudum bildim deme
Çok taat kıldım deme
Eğer Hak bilmez isen
Abes yere yelmektir (Gölpınarlı,2006:326)

Yetişməkdə olan gənc nəsil olduqca aydın, anlaşıqlı şəkildə ifadə edilən bu fikirlər üzərində düşünüb lazımı nəticələr çıxara bilər. Şairin eşq haqqındakı baxışları da gənclər üçün maraq kəsb edir. Yunus Əmrə əsl sevginin ilahi sevgi olduğunu dilə gətirmiş, ilahi eşqi tərənnüm etmişdir.

İşitin ey yarenler aşk bir güneşe benzer
Aşk olmayan kişi misali taş a benzer
Taş gönülde ne biter dilinde ağı tüter
Nice yumşak söylese sözü savaşa benzer (Gölpınarlı,2006:167)

Göründüyü kimi, eşqi, sevgisi olmayan insanın daşdan bir fərqi yoxdur Yunus Əmrə üçün. Şairə görə sevgisiz, hissiz söylənən söz belə ünsiyyətə deyil, savaşa yol açar.

Aşk var gönlü yanar yumşanır muma döner
Taş gönüllər kararmış sarp katı kış a benzer
Geç Yunus endişeden gerekse bu pişeden
Ere aşk gerek evvel ondan derviş a benzer (Gölpınarlı,2006:167)

Yunus Əmrə təsəvvüf şairi olaraq kainatla qaynayıb-qarışmışdır, onda haqq sevgisi o qədər güclüdür ki, o hər yerdə Haqqı görür, Allahın təcəllasını müşahidə edir. Kainatı sevgi idarə edir. Eşqin başlanğıcı da Allah qatındadır və oradan bütün ələmlərə saçılmışdır. Təsəvvüfə görə, Allah bütün varlığı sevgi ilə idarə etməkdədir. Dərvişlik isə eşqdır, Allah qatında qəbul olunmaqdır, nəfsə qalib gəlmək, nifaqa, münafiqşəyə, lovğalığa, riyaya, düşmanlığa, qarşı mübarizə etməkdir. Eşq Yunus Əmrənin fəlsəfi anlayışlarında məhz bu cür başa düşülür. Yunus Əmrə irsinin görkəmli araşdırmaçılarından olan professor Mehmet Dəmirçi bu barədə yazır: “Yunus Emreyə görə aşk ezelidir, yaratılışın səbəbidir...Aşk denizine dalan ölür,fakat yeni bir dirilişə yol açar. Aşk ən önəmli maneəvi eyitimi araçısıdır...Yunus Emre'nin telkin etdiyi insan sevgisi,yakın çevredən başlamak üzere sudaki halkalar misali genişləyərək bütün insanlığı kucaklayacaq mahiyyətdədir.”(Demirci,1997:76) Tədqiqatçı Yunus Əmrə tərəfindən təqdim və təbliğ edilən sevginin məna və məqsədini çox dəqiq, düzgün izah etmişdir. Yunus Əmrə dərin fəlsəfi məsələləri çox aydın, çılpaq dillə xalqa çatdırıb bilmişdir. Buna görə o hər anlayışdakı, hər yaşdakı insanın duyğu dostuna çevrilməyə müvəffəq olmuşdur. Onun nəfs, halal, haram haqqındakı fikirləri də insan oğlunu dərin-dərin düşünməyə vadar edəbiləcək qüdrətə malikdir. “Nəfsdir əri yolda qoyan, yolda qalır nəfsə uyan” deyən şair-filosof tamahkarlıq və nəfsin insanın ən böyük düşmanı olduğunu bildirmək istəmişdir. Yunus Əmrənin dünya haqqındakı düşüncələri, gəldiyi qənaətlər hər bir dövrün insanı üçün aktualdır, gərəklidir.

Gelin tanşık edelim iş kolayın turalım

Sevelim sevillelim dünya kimseye kalmaz (Gölpınarlı,2006:433)

Bu söylənilənlərdən nəticə çıxarmaq, dünyada dürüst yaşamaq, həyatı düzgün qurmaq insanın qarşısında bir vəzifədir. Şair həyatdan mənəvi zənginliklər qazanmaq üçün istifadə etməyi dönə-dönə tövsiyə edir. Dünyanı bütün faniliyi, keçiciliyi ilə xarakterizə edən şair onu bir bazara bənzədir. “Ana rəhmindən gəldik bazara, bir kəfən aldıq döndük məzara” deyən şair insanın bu dünyadan kəfəndən başqa heç bir maddi varlığa sahib olmadan getdiyini olduqca obrazlı şəkildə ifadə etmişdir.

Sonuç

Yunus Əmrə yaradıcılığı özünün öyüd-nəsihət səciyyəsi ilə uzun əsrlər türk insanının mənəvi dünyasına sevgi və eşq diktə etdiyi kimi hələ bundan sonra da çox yüzilliklər boyu insanlığın sevgi dünyasına işıq salacaq, insanın əsl dəyərini anlamağa səsləyərək, onu yer üzünün əşrəfi bilməyə çağıracaq və gənclərə öyüd səciyyəsinə qoruyub saxlayacaqdır. Ümumiyyətlə, Yunus Əmrənin dünya haqqındakı düşüncələri, gəldiyi qənaətlər hər bir dövrün gənc insanı üçün aktualdır.

KAYNAKÇA

1. Demirci, Mehmet, **Yunus Emre'de ilahi aşk ve insan sevgisi**, Kubbealtı Yayın evi. İstanbul,1997
2. Gölpınarlı, Abdülbaki, **Yunus Emre-Hayati ve bütün şiirleri**, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006
3. Pala, İskender. **Akademik Divan Şiiri Araştırmaları**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012
4. Şentürk, Ahmet Atilla, Kartal Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004.
5. Tatçı, Mustafa, **Yunus Emre Divanı**, H Yayınları, İstanbul, 2020.

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE ÇOCUK VE GENÇLERE VERİLEN MESAJLAR

Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA

ÖZET

Dünya edebiyatının genel olarak Türk edebiyatının tanınmış şairi, sufizmin devamcısı, tasavvuf şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus Emre, paha biçilmez eserleriyle Türk tasavvuf edebiyatında yeni bir sayfa açmıştır. Bu yıl 2021, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Yunus Emre Yılı ilan edildi. Tüm Türk dünyası bu güçlü sairin bilge şiirlerini eserlerini büyük coşkuyla incelemeye can atıyor. Türk edebiyatının bazı araştırmacılarının Mustafa Özçelik, Sadık Yalsızuçanlar, Ali Temizel, Tatış Mustafa Yunus Yunus Emre hakkındaki değerli araştırmalarına odaklanalım. Ali Temizel araştırmalarına göre, bu güne kadar Yunus Emre şiirleri bir çok dillere çevrilmiş olsada Farsçaya çevrilmemiş. Yunus Emre gibi XIII yüzyılın türk halk tesevvuf ve irfan şairinin iranlı şairler tarafından tanınmadığından Yunus Emre’nin seçilmiş şiirlerinin farsçaya çevrilmesinin gerekli olduğu söylenmiş. Edebiyat araştırmacısı Mustafa Özçelik Yunus Emreni bir psikolog gibi kendini bilen biri düzgün insan olmayı hedefleyen biri gibi tanımış ve hep öyle de kalacak Yunus Emre insan olmak - şahsiyet olmak – nefretten sevgiye, düşmanlıktan dostluğa, cahillikten elme bilgeliğe çağırmıştır. O şiirleri ile tek kendi milletine seslenmedi, onun şiirlerindeki manalar bütün dünya insanların karşılık bula bilecek özellikler taşıyor. Onun hepimizin bildiği “Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevelelim “ mısraı, ırkı, dini ayırmadan sevgi çağırışıdır. Bundan dolayı şairin şiirleri hep taze kalıyor ve hiç bir zaman unutulmuyor.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Yunus Emre’nin eserleri, şiirleri, sevgi, dostluk.

MESSAGES GIVEN TO CHILDREN AND YOUTH IN YUNUS EMRE'S POEMS

Ruhengiz ALİYEVA*

Summary

Yunus Emre, a famous poet of world literature, a follower of Sufism and one of the most important representatives of Sufi poetry, opened a new page in Turkic Sufi literature with his invaluable works. This year, 2021 has been declared the year of Yunus Emre by the President of the Republic of Turkey, Recep Tayyip Erdogan. The entire Turkic world enjoys studying the wise poetry of this great poet. Let's focus on the valuable research of some Turkish literature scholars about Yunus Emre, such as Mustafa Ozchelik, Sadyk Yalsizuchanlar, Ali Temizel, Tatishi Mustafa. Ali Temizel notes that the poems of the 13th century Sufi poet Yunus Emre, translated into many languages of the world, were not translated into Persian, since he was not recognized by Iranian poets and noted the need to translate selected of his poems into Persian. Literary critic Mustafa Ozchelik introduces Yunus Emre as a psychologist, as a person who knows himself and who shows how to be a good person. He urged people to be humane, to be individuals, to strive for love, friendship, for science. Poems of Yunus Emre are addressed not only to his people, the meaning of his poems has a peculiarity - they are understandable to all people. His famous call “Let's get acquainted, let's get along, let's love and be loved” is a call to love without division into races and religions. Therefore, his poems are always relevant and not forgotten.

Keywords: Turkish literature, creativity of Yunus Emre, poetry, love, friendship.

* Senior Research Fellow, Institute of Literature Named After Nizâmî Ganjavi of ANAS, PhD in Philology,

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Çocuk ve Gençlere Verilen Mesajlar

Dünya edebiyatının genel olarak Türk edebiyatının tanınmış şairi, sofizmin devamacısı, tasavvuf şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus Emre, paha biçilmez eserleriyle Türk tasavvuf edebiyatında yeni bir sayfa açmıştır. Bu yıl 2021, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Yunus Emre Yılı ilan edildi. Tüm Türk dünyası bu güçlü şairin bilge şiirlerini eserlerini büyük coşkuyla incelemeye can atıyor. Türk edebiyatının bazı araştırmacılarının Mustafa Özçelik, Sadık Yalsızuçanlar, Ali Temizel, Tatış Mustafa Yunus Yunus Emre hakkındaki değerli araştırmalarına odaklanalım. Ali Temizel araştırmalarına göre, bu güne kadar Yunus Emre şiirleri bir ok dile çevrilmiş olsa da Farsçaya çevrilmemiş. Yunus Emre gibi X III yüzyılın Türk halk tasavvuf ve irfan şairinin İranlı şairler tarafından tanınmadığından Yunus Emre'nin seçilmiş şiirlerinin Farsçaya çevrilmesinin gerekli olduğu söylenmiş. Edebiyat araştırmacısı Mustafa Özçelik, Yunus Emre'yi bir psikolog gibi kendini bilen biri düzgün insan olmayı hedefleyen biri gibi tanımış ve hep öyle de kalacak. Yunus Emre insan olmak - şahsiyet olmak – nefretten sevgiye, düşmanlıktan dostluğa, cahillikten ilme bilgeliğe çağırmıştır. O şiirleri ile tek kendi milletine seslenmedi, onun şiirlerindeki manalar bütün dünya insanlarında karşılık bula bilecek özellikler taşıyor:

“Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevillelim“ hepimizin bildiği bu mısraı ırkı, dini ayırmadan sevgi çağırışıdır. Bundan dolayı şairin şiirleri hep taze kalıyor ve hiç bir zaman unutulmuyor.

Yunus Emre'nin hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Kendi yazılarından ve bazı kaynaklardan bulduğumuz küçük bilgiler onun hayatı hakkındaki bilgilerimizin temelini oluşturmaktadır. Yunus Emre'nin XIII yüzyılın ikinci çeyreği ile XIV yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı sanılmaktadır. Bazı araştırmacılar Sarıköy'de, bazıları ise Karamanlı'da olduğunu söylüyorlar. Alimler Hacı Bektaş Veli'nin bir eserine dayanarak Sarıköy'de yaşamış olabileceğini söylerler. Emre'nin eserinin ilham kaynakları Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli ve diğer şairlerdir. Yunus Emre bu insanlar sayesinde Tanrı sevgisini, aşkı ve Ahlâkı öğrenmiş ve öğretmiştir. Bazı kaynaklar Hacı Bektaş-Vali'den ders aldığını ve onun hocalığını çok sevdiğini söylüyorlar. Ölümü 1320. yıl olarak kabul edilen Yunus Emre 82 yıl yaşadı. Bu nedenle doğum tarihinin 1238. yılda olduğu söylenmektedir. Kısacası Yunus Emre, XIII. yüzyılda yaşamış ve günümüze pek çok değerli eser bırakmış bir halk şairidir. Yunus Emre dünya dillerine çevrilmekte ve araştırılmaktadır. Şair her zaman araştırmacıların, dilbilimcilerin, tarihçilerin ve filozofların araştırma nesnesidir.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Azerbaycan Kültür Bakanlığı sık sık Müslüman dünyasının dehası Yunus Emre'ye adanmış etkinlikler ve konferanslar düzenlemektedir. Her iki ülkenin bilim adamlarının araştırmaları her zaman merak doğurmuştur. Yunus Emre araştırmacıları Azerbaycan'da da her zaman araştırmalar yapmış, onun hakkında monografiler, makaleler yazılmıştır. XIII yüzyıl Türk sofist tasavvufunda her zaman Emre'nin eserleri hakkında konuşulmuş, edebi eleştiride bulunan âlimler de birçok farklı fikirler söylemişler. AMEA Edebiyat Enstitüsü araştırmacısı Huraman Hummatova, XIII asrın Türk tasavvufi şairi Yunus Emre'nin yarattığı merak doğuran eserleriyle 90'lı yıllardan beri uğraşıyor. "Yunus Emre'nin lirikası" monografisi, şairin şiirinin dini ve felsefi dünya görüşü, dil ve üslup özellikleri, sanatsal özellikleri, Yunus Emre'nin Azerbaycan edebiyatında incelenmesi gibi güncel konuları kapsamaktadır. Huraman Hummatova, şairin şiirlerini her yönüyle inceleyen, tasavvuf fikirlerini yansıtan yüzlerce makale ile ülkemizde ve yurtdışında dergi ve konferanslarda sunumlar yapmıştır. "Yunus Emre'nin makaleler toplusu" kitabında Huraman Hanım'ın çok sayıda makaleleri, yeni ve ilginç araştırmaları yer alıyor. Araştırmacı Yunus Emre hakkında toplamda 70'den fazla makalenin yazarıdır.

Saltanat Aliyeva, araştırma tezinde tüm Türk şiirine ve Yunus Emre şiirine dikkati çekiyor. O, Gazi Burhaneddin ve Yunus Emre'nin eserlerindeki mısraları karşılaştırdığımızda, başta Yunus Emre şiiri olmak üzere tüm Türk şiirlerinin Gazi Burhaneddin için önemli bir kaynak olduğu sonucuna varmıştır. Yunus Emre'nin eserlerindeki tasavvufi fikirler şairin eserlerini de etkilemektedir. Gazi Burhaneddin'in Divanı'nda tasavvufi fikirlerin yer almasının sebeplerinden birinin Yunus Emre'nin eserlerinin etkisi olduğunu söylemeye zemin hazırlamaktadır. Çünkü o dönemin Yunus Emre'den sonra birçok sair tasavvufi fikirlere kendi eserlerinde farklı yönleriyle yer vermişler. Yunus Emre

özellikle Türk-Azeri ozan şiirini klasik Doğu (Türk) tasavvuf şiiri gelenekleriyle sentezlemeyi başarmıştır. Özellikle Emre'den sonra edebiyat insanları tasavvuf hakkında sade bir dilde büyük gerçekler anlatmaya başladı. Böylece Yunus Emre edebiyatta zorluğun karmaşıklığının basit, açık bir poetikasını yarattı. Buda esas sebeplerden biriydi. Aynı zamanda Yunus Emre ve Gazi Burhaneddin döneminin özellikle XIII-XIV. yüzyıllar- tasavvufi fikirlerin düşüncelerin alevlendiği edebiyat âleminde yaygın olduğu bir dönem olduğunu özellikle vurgulamak isteriz. O dönemde tasavvufi fikirlerin şiire yansması da belli bir çevreden etkilenmişti ve böyle bir ortamda elbette Gazi Burhaneddin ve Yunus Emre başta olmak üzere birçok şairin eserlerinde de ister istemez benzerlikler vardı.

Yunus Emre'nin birçok şiirlerinde gençlere nasihat vermeyi önemseydiğini bariz şekilde görüyoruz. Onun yaratıcılığında didaktik Ahlâkı insanlara anlatmaya çalışması karakteristik özelliklerindendir. Bu konu şairin eserlerinde çok dikkat çekiyor. Konuşulan bu didaktik Ahlâk konusunu açıklamak isterdim. Her şeyden önce şunu söylemek isterim ki, Yunus Emre insanlar arasında sevginin yaşanması ve insanların kalbinin hak aşkı, tanrı sevgisiyle dolması için çalışmıştır. Tam da bu yüzden o diğer tasavvuf şairleri gibi sözü mukaddes bilmiş, şair kelimasını "Tanrı avazı" olarak tanımlamıştır.

Söz karadan aktan değil, yazıp okumaktan değil,

Bu yürüyen halktan değil, halık avazından gelir.

Bu mısranın geniş açıklanmasına gerek duyulmaz çünkü bu fikirler o kadar dolgun, bitkin , sade, açık şekilde ifade edilmiştir ki sanki okuyucusunu susup düşünmek zorunda bırakıyor.

Genellikle şiirlerinin çoğunda sanki insanlarla konuşuyor ve onlara nasihatler veriyor hayatla ilgili düşüncelerini aktarıyor. Yunus Emre için insanlar o kadar değerli ki gönül kırmayı, kalp yaralamayı onlara layık görmüyor:

Bir gez gönül yıktın ise, kıldığın namaz değil,

Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil.

Mısralardan da görüldüğü gibi şair gönül kıran insanların dinden imandan uzak olduklarını, kıldıkları namazların bile kabul olunmadığını söylemiştir. O düşünceleriyle, yazdıklarıyla okuyucularına sanki bir mesaj veriyor ve her zaman "doğru insan" olmağa çağırıyor. Şair bu düşünceleriyle birlikte insan hayatında kalpten dostların var olmasını önemsiyor.

Dost elinden ölürsem, hiç gümansız geri gelem

Ganimet görsem bu demi, can şükranı veri gelem.

İnanmayan, gel sinime, dost adını eyit, kığır

Kefen donum pare kılıb, toprağımdan duru gelem

Bundan böyle nolasını akıl şerh etmeye

Yunus eydür âşıklara, dost haberin veri gelem

Görüldüğü gibi şiirlerini okudukça dostluğa ve insanlığa olan saygı daha da belirginleşiyor. Emre'nin temeli, büyük ve sağlam bir temele dayanıyordu ve onun şiirlerinde hep dostluğun insan için ne kadar değerli, gerekli bir şey olduğunu odak noktası yapmıştır. Yazar herkese iyi bir örnek, iyi bir arkadaş olmayı tavsiye ediyordu.

Eğer beni Cercisleyin, yetmiş kez öldürür isen

Dönem geru sana varam, zira ki arım yok düdür

Yunus dahi âşık sana, göster didarını ana

Yarım dahi sensen benim, ayruk nigarım yok düdür.

Şairin şiirlerinin çoğu Allaha sevgi, insanlara sevgi, arkadaşlığa, sağlam dostluğa aittir. Özellikle de şiirlerinin ilk beyitleri gerçek güzelliklerden, insani sevgiden bahseder "Söyler isem

Sensin Sözü” adlı şiirinde de insanın sevgi heyecanını, güzellik ve muhabbet karşısında insan ruhunun perestişkârlığını açıklıyor. Şairin anlattığı aşk pak ve temizdir. Anlattığı arkadaşlık ise karşılıksız, menfaatsiz, sadakatli olanıdır. Yunus Emre, bu büyük şahsiyet, muhteva bakımından derin anlamlar taşıyan, ancak okunuşu çok sade ve net olan şiirleriyle Anadolu halkına gerçeği kendi dilinde anlatabilen emsalsiz bir dâhidir. Yunus Emre, hakikatin karmaşık anlamını, devrinin ilim ve edebiyat dili olan Arapça veya Farsça yerine Türkçe ile ifade etmeyi tercih eden ve bu dönemlerde herkesten daha başarılı olan bir tasavvuf şairidir. Evreni mistik bir şairin duyarlılığıyla düşünen Yunus Emre, evrendeki en önemli gerçektir. Dünyanın insan için yaratıldığını düşünen Yunus Emre, şiirlerinin her satırının aşkla dolu olduğu varlık dünyasında insanın eşsiz yerine atıfta bulunuyor. Yunus'a göre insan, Allah'ın tüm yaratıkları arasında evreni her anlamıyla kabullenen, sevgiyle kucaklayan, Rabbini iyi tanıyan ve onu tam olarak idrak edebilen tek varlıktır. Bu nedenle dünyaya "halife" olarak gönderilen bir kişinin bilmesi gereken ilk şey kendisidir. Çünkü insanın kendini bilmeden Rabbini tanınması mümkün değildir. İnsan, Allah'ın halifesi olarak yetiştirme potansiyeline sahip, yeryüzünde yaratılmış en ideal varlıktır. Evrenin mükemmel bir özeti olan insan, ancak insanlığını idrak ettiğinde, yani kuvvetten eyleme yaratılışının mükemmelliğini idrak ettiğinde evrenin manevi değerleri tam anlamıyla anlaya bilir. İşte o zaman insan için gerçek dostluk, aşk, arkadaşlık, dürüstlük, insanlık her zamankinden daha yüksek seviyede anlam kazanır. Dostluğu anlatan bu mısralarda da şairin dikkat çektiği noktaları açık görüyoruz. “Kime kim dost gerek ise” şiirine bakalım:

*Kime ki dost gerek ise, söyleyem ne kılasını,
Terkeyle kendözünü, hiç anmaya n'olasını.*

*Resim olur aşıklara, dost önünde kurban olmak,
Minnet tutar cümle aşık, canını aşk alasını.*

*Her kim aşık olmadıysa, kurtulmadı mekr elinden,
Cümlesini aşk eritir, dünya ahret belasını.*

*Layık değildir değme can, dost yoluna harc olmaya,
Ümit tutar cümle aşık, dosta kurban olasını.*

*Dosttan yana giden kişi, kendözünden geçmek gerek,
Dost yağmalar can şehrini, alır gönül kalesini.*

*Dost yoluna gönülüne geri dönmek olmayacak,
Bilme misin bu kamusu senden geri kalasını.*

*Aşığın kahr nalesi, hemen sabretmek çaresi,
Alemden aşk meyhanesi, nuş eyle gel sakisini.*

*Suret gözü ne göreceksin, dost meclisi neredeliğin,
Can kulağıdır işiten bu aşıklar nalesini.*

*Bu dünyada dosttan artık Yunus nesne sevemedi,
Bilmez misin gayretsize dost ve düşman gülesini.*

Yunus Emre üç zamanın şairidir – dünün, bu günün, yarınların. Yaşadığı asırdan bu zamana kadar gelmeyi başarmış bir şairdir. Bu fikirler bu söylenenler tabii ki de zamanla onaylanacaktır. Şiirleri bugün de bizim için geçerli ve değerlidir. Yunus Emre gönüllerde, edebiyatta, tasavvuf ilminde yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

1. “Yaşayan Yunus Emre” Beynelhalk Elmi Konfrans Materialları, Bakı, 2013 s.712.

2. Yenə Orada səh.662.
3. Yene Orada səh 285-286.
4. Yenə Orada səh. 745.
5. Xuraman Hümətova “Yunus Emre” Makaleler Topplusu, Bakı ,2012
6. Səltənət Əliyeva “Qazi Bünhanəddinin Divanı’nın Sənətkarlıq Xüsusiyyətləri” Dissertasiya, Bakı,2021 s.

ÇOCUK EĞİTİMİNDE HACI BEKTAŞ-I VELİ ÖĞRETİSİNİN ÖNEMİ

Gülay SORMAGEÇ*

Özet

“Hakka sadık, halka insafı ol. Büyüklere himmet ve saygı, küçüklere şefkat, düşmanlara yumuşaklık, dostlara vefa, nefse hâkimiyet, dervişlere cömertlik, bilginlere alçak gönüllülük göster ve cahillere sükût et.”

Hacı Bektaş Veli’ye ait olan bu cümleden yola çıkarak özellikle “küçüklere şefkat” cümlesinin çocuklara verdiği önemi ortaya koymaktadır. Ocak zadelerle yaptığımız röportajlardan anladığımız Bektaşilikte “biz çocuklarımızı azarlamayız, emir cümleleri kurmayız. Sadece severiz, saygı duyarız ve çocuğu Allah’ın en kıymetli emaneti biliriz. Ehli Beyt sevgisini yaşayarak öğretiriz.” Anlaşılan ve görülen o ki; çocukları kalıplama değil, sevgi ve şefkatle kucaklama, azarlamama, onurunu kırmama, edep, erkâna uymalarını kendiliğinden kolaylaştırıyor. Şahsım Cem Evi ziyaretlerimde özellikle Perşembe geceleri bir araya gelinen ibadetlerde orada bulunan çocukların ve gençlerin saygısı, nezaketi, zarafeti ve uyumluluğuna hayranlık duyduğumu ifade etmeden geçemeyeceğim.

Anahtar Kelime: Hacı Bektaş Veli, Hac-ı Bektaş Veli Öğretisi, çocuk eğitimi.

THE IMPORTANCE OF HACI BEKTAŞI PARENT TEACHING IN CHILD EDUCATION

Gülay SORMAGEÇ*

Abstract

“Be loyal to the truth, be fair to the people. Show mercy and respect to the elders, compassion to the little ones, gentleness to the enemies, loyalty to friends, self-control, generosity to the dervishes, humility to the scholars, and keep quiet to the ignorant.”

Based on this sentence belonging to Hacı Bektashi Veli, it reveals the importance given to children by the sentence "compassion for the little ones". In Bektashism, which we understand from the interviews we made with the January zades, “we do not scold our children, we do not make orders. We just love, respect and know the child as the most precious trust of Allah. We teach Ehli Bayt love by living it.” It is understood and seen that; not molding them, but embracing them with love and compassion, not scolding them, not insulting them, and making it easier for them to follow the rules of decency. During my visits to the Cem House, I cannot help but express my admiration for the respect, kindness, grace and harmony of the children and young people who are there, especially at the meetings that come together on Thursday nights.

Key Words: Hajj-i Bektashi Veli, Teaching, Child Education.

HACI BEKTAŞ-I VELİ ÖĞRETİSİ

Hacı Bektaş eliyle, diliyle, beliyle dürüst olan kişilerden oluşan toplumun da dürüst olacağını ön görmüş, hayatı boyunca bunun mücadelesini vermiştir. Kendinden sonra sistemleştirilmiş olsa da,

* Şair-Yazar, gulaysormagec@hotmail.com

* Poet-Author, gulaysormagec@hotmail.com

bizzat kendisinin temellerini attığı tekkesinde, (dergâhında, ocağında) tasavvufun temellerini yanındaki taliplere, mihmanlara, dervişlere, canlara anlatmış, orayı bir okul olarak kurumsallaştırmıştır. Hac-ı Bektaşî Velinin sözleri ve halk içinde uyandırdığı yankısı çok önemlidir.

“Bir insanın dışardan abdest almasıyla temizliği tamam olmaz. İçinde kötü huylar kaldı mı, kötü huylu olması dolayısıyla, makbul bir insan olması mümkün olmaz!”

“Âlimlere fikir lazımdır, dervişlere fikir. Zira ki fikirsiz âlim seraptır; zikir siz derviş yapraksız ağaçtır. Madde karanlığı akıl nuru ile cehalet karanlığı ilim nuru ile nefis karanlığı, marifet nuru ile gönül karanlığı aşk nuru ile aydınlanır.”

Eline, beline, diline sahip çık öğüdü halk içinde şöyle anlaşılmıştır. Eline sahip ol: hırsızlık yapma. Diline sahip ol: kötü söz söyleme. Beline sahip ol: zina yapma. Fakat daha kapsamlı anlam içermektedir bu üç kelime. Sözlerle devam edelim:

“Edep, erkâna bağlıdır ayağımız, başımız,

Güllerden koku almıştır toprağımız, taşımız

Soframızda yenilen lokmalar hep helaldir

Yiyenlere nur olur, ekmeğimiz, aşımız.”

Hacı Bektaş-ı Veli öğretisinin de özellikle Alevi-Bektaşî kardeşlerimizin hayatında, İslam’ı anlamasında, yaşamasında ve hayatı tanzim etmesinde önemi büyüktür.

“Bektaşilikte önemli olan Hak Muhammed Ali yolunun yürümesidir. Bu inançta; gönül kalsın, yol kalmasın, genel bir düsturdur. Yani uyulması gereken kuraldır. Yol cümleden uludur. Bu yol için nice başlar feda edilmiştir. O nedenle yol her şeyden üstündür. Yol doğruluk, dürüstlük, erdemlilik yoludur. İnsanların birbirinden razı olmaları gereken; Muhammed Ali’nin yaktıkları çer ağların yakıldığı yoldur. Yol kir, leke götürmez. Yola uymayanlar, yolun kurallarını yerine getirmeyenler, yolun dışına atılırlar. Bu benliğin yok edildiği, herkesin, her şeyin üstünde bir değerler sistemi olduğu için bir kişinin benliğine yenilerek yaptığı kabahatlerle kirletilemeyecek kadar kutsal ve ulu bir yoldur. O nedenle yol cümleden uludur, o nedenle her kim olursa olsun, hangi mevkide, makamda olursa olsun, dünyanın en güzel insanı olsa da, en zengin insanı olsa da, ordu komutanı olsa da, devlet başkanı olsa da eğer yolun kurallarına uymuyorsa yola alınmaz, yolun yürüdüğü gerçek bir ceme, meydana alınmaz. Hatta sohbe bile dâhil edilmez. Onunla sohbet de edilmez.” Hacı Bektaş’a göre insan kendisine dürüst olursa, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirse, âlemleri yaratan Tanrı’nın sırrına erebilirse menzile ulaşmış olur. Tanrı’ya ulaşmak, Tanrı sırrına ermek hiç de zor bir şey değildir. Ama uyulması gereken kurallar, aşılması gereken bentler vardır, engeller vardır. İnsan niçin ikiyüzlüdür, niçin kişi yalan söyler? Elbette kişisel menfaati için, kolaylıkla bazı zorlukları savuşturmak için, rahatlamak için, emellerine kavuşabilmek için. Öyleyse kişi bunlardan sıyrılırsa, zoru başarırsa, en büyük cihadı yani nefsiyle yaptığı cihadı başarabilirse, kendisine karşı samimi olursa Hakk’a karşı da samimi olmuş olur. Zaten kişi Hakk’ı aldatamaz ama eğer ilk önce kendini düzeltmezse insan, kendi kendisine dürüst olmazsa, Tanrı’nın huzuruna dürüst olarak çıkamaz. Akla, fikre ve mantığa önem verilmelidir. Bu da davranışlarımızla ortaya konulmalıdır.

Anadolu Müslümanlarının Piri olan Hacı Bektaş-ı Veli bu bağlamda insanların yolunu aydınlatmış, gönüllerini muhabbetle doyurmuştur. Onu günümüze kadar taşıyan en önemli etken insana verdiği değerdir. Anadolu Müslümanlığı bir hayat tarzı ve güçlü bir kültür olarak kendini ortaya koymuştur. Bir tarafı dinden beslenirken diğer tarafı da kendine has sosyal bir akım olarak vücut bulmuştur. Bu nedenle Türk insanının inkılapçı mücadelesinde Horasan Erenlerinin özellikle Hacı Bektaş-ı Velinin rolü büyüktür, mayası güçlüdür. Milli mücadele ruhu dediğimiz gerçek ise bu ruhun tecellisi ve ta kendisidir! Mustafa Kemal Atatürk’te bunu düstur edinmiş ve başarmış, Allah kendisine Milli Mücadelenin önderliğini nasip etmiştir. Amasya, Erzurum ve Sivas kongrelerinde vatanın düşman işgalinden kurtarılması için çalışmaları başlatan ve örgütlenmeyi sağlayan ulu önder, işte bu sözün manasını kavradığı için Ankara’ya gelişinden önce 22 ve 23 Aralık 1919 tarihlerinde Hacı Bektaş’a uğramış, hâcenin dergâhında iki gün kalmıştır. Çanakkale ruhunda da bu öğüdün şaha kalkmış halini görüyor ve hissediyoruz.

“Eline, beline, diline sahip çık” cümlesiyle öğütlenenin de daha kapsamlı olduğunu ifade etmiştik. El; il olarak yani vatan olarak; bel, işlenecek toprak ve çalışma olarak; dil ise konuşulan dil Türkçeye sahip çıkılması, korunması ve geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Ahi Evran gibi ol, beline sahip çık...
Karamanoğlu Mehmet gibi ol diline sahip çık...
Mustafa Kemal gibi ol, eline/iline sahip çık...

Anadolu Müslümanlığının inşasında kabul görmüş ilkeler şöylece formüle edilmiş ve insanlar bu ilkelerle ihya olmuştur:

Hazreti Ali efendimizin sevgisi
Ehli Beytin sevgisi
Kardeşlik
Eşitlik
Hakça bölüşme
Sevgi, barış, hoşgörü
Her türlü haksızlığa karşı olmak
İlmi düşünceyi esas almak

HÂCE BEKTAŞÎ

Gülay SORMAGEÇ

Pir Hâce Bektaşî Velî;
Ayıplama diyor dili,
Sök, at yüreğinden kini,
Sil, süpür gönül evini

Helal kazan, Hakça paylaş;
Vefasızdan olmaz yoldaş,
Hoşgörüyü eyle sırdaş,
İlim, irfan tek arkadaş

Yönün dönmüş halktan yana;
Bağlıdır edep, erkâna,
Sevgiyle durmuş divana,
Mertlikle çıkmış meydana

Nasihatin duyup, dinle
Kem demeyesin dilinle
Barışık ol sen kendinle;
Şerri tutma hiç elinle,

Sarmalansın kardeşçe kol,
Adaletle yürünür yol,
Yaban olma, bakma hiç sol,
Bir ol, iri ol, diri ol;

Hâce: *Yüksek ilmi ve irfanıyla etrafındaki kişilere yol gösteren, onlara İslam'ın inanç esaslarını detaylı bir şekilde anlatan müderrisler.*

Sol bakmak: Ön yargılı olmak ve soğuk davranmak.

ERENLER

Gülay SORMAGEÇ

Erenler hey erenler
Gönüllere girenler
Aşk ile demlenenler
Hac-ı Bektaşî gibi

Sevmektir şîarı
Sevgi en büyük karı
Hoşgörünün hep yarı
Dervîş Yunus'um gibi

Horasan tüten ocak
Yayıldı köşe, bucak
Mazluma açtı kucak
Ahmet Yesevi gibi

Her halinle yine gel
Sana yoktur hiç engel
Umuda tutun da gel
Rumi Mevlana gibi

(Çocuklar için kaleme aldığımız bu şiir Sanatçılar Birliği Başkanı Akın OK tarafından "Gülaynağme" başlığıyla Youtube'da seslendirilmiştir.)

Çocuk Eğitiminde Hac-ı Bektaşî Veli Öğretisi

"Hakka sadık, halka insafı ol. Büyüklere himmet ve saygı, küçüklere şefkat, düşmanlara yumuşaklık, dostlara vefa, nefse hâkimiyet, dervîşlere cömertlik, bilginlere alçak gönüllülük göster ve cahillere sükût et."

"Küçüklere şefkat" cümlesiyle çocuklara merhamet ve sevgiyle rehberlik ifade edilmektedir. Peygamberimizin " Küçüklerini sevmeyen bizden değildir." Öğüdü ile ne kadar örtüşmektedir. Bu bağlamda yaptığımız söyleşilerden de ortaya çıkanda budur. Isparta Bektaşî Ocak Zadelerinden İbrahim Özçelik; Çorlu Kırklar Cem Evi Kurumsal Dedesi İbrahim Bayer; Çorlu Cem Vakfı Başkanı Dr. Muzaffer Birdal ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiden bizde kalanları paylaşıyoruz. Bu zamana kadar hayatımızda yer etmiş Alevi- Bektaşî kardeşlerimizden edindiğimiz tecrübeyi zaman zaman Perşembe geceleri ibadet maksadıyla toplanılan cem evi ziyaretimizden harmanlayarak, çocuk eğitiminde Hac-ı Bektaşî veli öğretisinin önemi ve etkisi üzerine hasbihal ettik. Bu ziyaretlerimizde özellikle gençlerin edebi, saygısı, ağır başlılığı, meclis içinde erkânı öncelemeleri, çocukların sessizliği ve olgunluğu dikkatimizi çekmişti. Çocuk çocukluğunu işler elbette ama cem evinde şahit olduğum çocukların yüz ifadesinde ve davranışlarındaki ölçü şahsımı çok etkilemiştir. Bu makaleyi ve söyleşiyi gerçekleştirmemde bu gördüklerim ve hissettiklerim itici güç olmuştur. Söyleşi yaptığımız; Isparta Bektaşî Ocakzadelerinden İbrahim Özçelik; Çorlu Kırklar Cem Evi Kurumsal Dedesi İbrahim Bayer beyefendilere şu soruları sorduk:

Sizin kimlik ve kişiliğinizin inşasında Hac-ı Bektaşî Veli öğretisinin etkisi nedir? Bu bağlamda çocukluğunuzda yahut gençliğinizde unutamadığınız anılarınız var mı? Cem evinde gençlerin edep-erkâna bağlılığı ve naif tavrı şahsımın çok dikkatini çekmiş ve hayranlık uyandırmıştır, bunu nasıl başarıyorsunuz? Okullarımızda Horasan erenleri yeterince anlatılıyor mu?

Verilen cevaplarda en can alıcı noktaları burada dile getirmek istiyorum. Isparta Bektaşî Ocak Zadelinden İbrahim Özçelik; çocuklar konusunda çok dikkatli ve hassas davranıldığını asla onurunu kıran, kişiliğini zedeleyen aşağılayıcı, hakaret içeren cümlelerin kurulmadığını ifade etti. Kalıplama yerine yaşayarak örnek olmanın önemsendiğini böylelikle bağırıp, çağırmadan, hırpalanmadan büyütülen çocukların meclislerde de olgunluk göstermesinin zor olmadığını ifade ettiler.

Çorlu Kırklar Cem Evi Kurumsal Dedesi İbrahim Bayer beyefendi ise; sevgi, saygı, hoşgörü, şeffaflık, demokrasi (kendini özgürce ifade etme) dediğimiz bu değerleri çocuklarımızı ve gençlerimizi kalıplamadan kendiliğinden köklerinden su verilen ağaç misali yavaş yavaş ve sindirerek öğrendiklerini ifade ettiler. Çocuklara emanet sorumluluğu ile yaklaşıldığı ve böyle kabullenildiğini ifade ettiler. Alevilik; İslam'ın Türkmen yorumu, tasavvufun derin yoludur. Nefesler Kur'an'ın Türkçe yorumu olarak erenler tarafından dile getirilmiştir. Cem esnasında nefesleri işiterek büyüyen çocukların bundan etkilenmemeleri mümkün değildir. Rızalık; dara çekilmek, düşkün olmamak yani yoldan çıkmamak çok önemlidir, ölen yakının arkasından erkân kurulması çok önemlidir. Bütün bu saydıklarımızı yaşayarak öğrenen çocukların kişilik gelişiminde ve kimlik oluşumunda çok önemli yerinin olduğunu ifade ettiler.

Çorlu Cem Vakfı Başkanı Muzaffer Birdal beyefendi de; edep- erkân ailemden aldığım en önemli mirastır. Babamın “doğru durun, doğru duvar yıkılmaz” öğüdünü kulağıma küpe ve kendime hayat düsturu yaptım. Kimlik ve kişiliğimin inşasında bu cümle önemli mihenk taşı oldu diyerek kısa ve öz ifade ettiler. Çocukluğumdan hafızamda kalan hatıra annem bizi yıkadıktan sonra son fasıl geyik gözüyle yıkardı, çıkarırken de Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali diyerek çıkarırlardı. Bunu hiç unutmadığını ifade ettiler.

Kültürlenme yoluyla öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, beceri ve davranışlar hiç şüphesiz her insan için kişilik ve kimliğinin inşasında temeldir. Söyleşimizden de çıkardığımız sonuç bu zaten.

SONUÇ

Söyleşimizden kısaca çıkardığımız sonucu özetlersek, düşkünlük olarak adlandırılan yola uymama, etkin bir terbiye yöntemi ve önemli bir yaptırımdır. Çocukları kalıplamak değil, sevgiyle rehberlik etmek, Çocuklara hakaret ve onurunu rencide edici söz ve davranışlarda bulunmamak. Rızalık olarak formüle edilen kul hakkına riayet oldukça önemli bir sorumluluktur. İnsana değer ve insan gönlüne özen göstermek esastır. Kadın, erkek eşittir ve her ikisi de insandır. Ayrımcı söylem ve davranışa yer yoktur. Sözlü kültür öğretimin eğitim aracı olarak kullanılmasında oldukça önemlidir. Nefes çok önemli yer tutar. Çünkü nefes Kur'an'ın Türkçe yorumu olarak erenler tarafından dile getirilmiştir. Bağlama: Telli Kur'an; Çalıp, söyleyen: Dilli Kur'an olarak oldukça saygındır ve önemli bir eğitim aracıdır. Dara çekilmek: Ölmeden önce ölmek, pir huzurunda Allah'a söz vermek insanın kendini kontrol altına alması açısından oldukça etkindir. Dengeyi gözetmek önemlidir. Örneğin acıkmak ve uyumak bir ihtiyaçtır ama sınırsız değildir. Yeteri kadar olmalıdır. Kendimize eziyet etmemek esastır. Çalışmak çok önemlidir. İbadet olarak görülür ve çalışırken gerçekleşen her eylem kutsaldır ve ibadet hükmündedir. Yaratılan her şeye ibret nazarıyla bakmayı öğrenmek; akıl, fikir, mantık birlikteliğiyle yol alına bilineceğini iyi anlamak ve ihmal etmemek. İlme önem vermek esastır. Şeffaflık önemli çünkü İslam tamamen şeffaftır!

Bütün bunlardan bizde uyanan kuvvetli düşünce cami kadar cem evlerine de çocukların ve gençlerin gitmelerinin olgunlaşma noktasında önemli katkılar sağlayacağı istikametindedir. Elbette bunun için şeffaflığını savunduğumuz ve bundan kuşku duymadığımız dinimiz gibi şeffaflık esas alınmalı, önyargılardan kurtulmalıyız ki; Hac-ı Bektaşî ve Horsan Erenlerinin Kur'an ve sünnet esas alınarak açtığı yolda ilerlememiz mümkün olabilsin. Birlik چراغının yanmasında da bu önemlidir.

Edebiyatımızda sözlü Kültür önemli bir yer tutmaktadır. Horasan Erenleri sözlü kültürün öncülerindendir. Bizim konumuz Hac-ı Bektaşî Veli olduğu için sözlü kültürün nefeslerle aktarıldığı bir gerçektir. Çocukların ve gençlerin meclislerde nefes söyleyenleri modellemeleri oldukça etkindir. Hali, tavrı, söyledikleri imbiğten süzülürcesine ruhlarına ve dimağlarına işlemektedir. Öyleyse bu gerçeği görmezden gelemeyeceğimizi iyi anlamamız gerekiyor.

HÂCE BEKTAŞI
Mâhür Nefes

Göfte: Gülay Sormageç
Beste: Erdoğan Tozoğlu

2/4 140
Söyler
arabesme
(1), (2) (1)
1 PİR HA CE BEK TA ŞI VE Lİ
A YIP LA MA Dİ YOR Dİ Lİ SÖK AT YÜ RE GİN DEN Kİ Nİ SİL SÜ PUR GÖ
NÜL E Vİ Nİ ssz HE LAL KA ZAN HAK ÇA PAY LAŞ
VE FA SIZ DAN OL MAZ YO DAŞ HOŞ GÖ RÜ YÜ EY LE SİR DAŞ
İ LİM İR FAN TEKAR KA DAŞ (2) YÖ NÜN DÖN MÜŞ HALKTAN YA NA BAĞ LI DAR E
DEPER KÂ NA SEVGİ Yİ LE DUR MUŞ Dİ VA NA MERT LİK LE ÇIK MIŞ MEY DA NA
ssz NA Sİ HA TİN DU RUP DİN LE KEM DE ME YE
SİN Dİ LİN LE BA RI ŞIK OL SEN KEN DİN LE ŞER Rİ TUT MA HIÇ E LİN LE son

HÂCE BEKTAŞI

- 1 PİR HÂCE BEKTAŞI VELİ; AYIPLAMA DİYOR DİLİ,
SÖK, AT YÜREĞİNDEN KİNİ. SİL, SÜPÜR GÖNÜL EVİNİ
HELAL KAZAN, HAKÇA PAYLAŞ; VEFASIZDAN OLMAZ YOLDAŞ,
HOŞGÖRÜYÜ EYLE SİRDAŞ, İLİM, İRFAN TEK ARKADAŞ
- 2 YÖNÜN DÖNMÜŞ HALKTAN YANA; BAĞLUDIR EDEP, ERKÂNA,
SEVGİYLE DURMUŞ DİVANA, MERTLİKLE ÇIKMIŞ MEYDANA
NASİHATIN DURUP, DİNLEKEM DEMEYESİN DİLİNLE
BARİŞİK OL SEN KENDİNLE; ŞERRİ TUTMA HIÇ ELİNLE,
GÜLAY SORMAGEÇ

Bestekâr Erdoğan Tozoğlu tarafından bestelenmiştir.

KAYNAKÇA

Bektaşî Ocak zadeleriyle Röportajlar

Turan Bozkurt'un Hünkâr Hacı Bektaşî Veli Kitabı

Gülay Sormageç Şiirleri

ÇOCUK EDEBİYATI AÇISINDAN AHI EVRAN

Sevinç ÜNEY ŞAHİN*

Özet

Bu çalışmada, ahilik kurumunun ve bu kurumun öğreti, eğitim ve prensiplerinin topluma etkileri temel alınarak, çocuğa göreliğini sağlayan çocuk edebiyatı eserlerinin incelenmesi ve ahilik felsefesinin Çocuk edebiyatında olmasının ehemmiyeti ve gerekliliği ele alınacaktır.

Ahilik prensiplerinin çocuğa öğretilmesi ve içselleştirmesinin sağlanması konusunda çocuk edebiyatı eserlerinden faydalanmanın kullanışlılığı üzerinde durulacaktır.

Ahilik teşkilatı, mesleki dayanışmayı amaçlayarak kurulmuş olsa da iyi insan, iyi esnaf, iyi Müslüman olmayı temel alan Ahlâki ilkeleri üyelerine kazandırarak Ahlâklı bir toplum meydana getirmek de amaçlarından biri olmuştur. İş Ahlâkının dolaylı ve zaman zaman da direk olarak toplumun kalkınmasında oynadığı rolün idrakinde olan bu sistem, yüzyıllar boyu son derece başarılı bir şekilde varlığını devam ettirmiştir.

Günümüzde de ticari hayatın ayıpları kabul edilen; kusurlu mal, fahiş fiyat, kalite- fiyat dengesizliği, rüşvet, hileli çek- senet işleri ve hileli iflas gibi durumlar, tüm toplum hayatını olumsuz yönde etkileyen durumlardır. Bir çocuk yetişirken, söz konusu olan bu olumsuz davranışlara tevessül etmeden yaşamanın önemini anlaması, yarın bir iş gücü sahibi olduğunda nasıl davranacağını belirleyecektir. Çocuklarımızın geleceğimiz olduğu gerçeği bizi, onların her açıdan kâmil insanlar olarak yetişmeleri için gereken tüm tedbirleri almaya itmektedir. Ahilik felsefesi, “Ahlâklı iş adamları ve çalışanlar” yetişmesi açısından bir kılavuz, daha doğru ifadeyle güçlü bir kaynaktır.

Bu bağlamda cevabı aranacak sorular şunlardır: Çocuk edebiyatı eserlerinin genel olarak içinde barındırması gereken özellikler nelerdir? Çocuk edebiyatı eserleri çocuğun eğitiminde ne kadar bir yer kaplamaktadır? Ahilik nedir? Prensip ve öğretileri nelerdir? Ahlâki eğitimde ahilik öğretilerinin yeri nedir? Bahsi geçen prensip ve öğretilerin çocuk kitaplarına tema olmasını gerektiren nedenler nelerdir? Bu öğretiler hangi yaş grubuna hitap eden eserlerde tema olarak kullanılmalıdır? Bugüne kadar yayınlanmış eserlerde ahilik ve felsefesi ne kadar yer almıştır?

Bu soruların cevapları ışığında Matrak Yayın Grubu’nun Eylül ayında piyasaya sürdüğü, “Ahi Evran Dede’nin Zaman Makinesi” isimli, üç kitaptan oluşan setin ve Timaş Yayınları’ndan çıkan, “Ahi Evran Efsanesi” isimli iki kitaptan oluşan setin incelenmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahi Evran, Ahi Evran Felsefesi, çocuk edebiyatı, esnaf, ticaret, Ahlâk.

AHI EVRAN IN TERMS OF CHILDREN'S LITERATURE

Sevinç ÜNEY ŞAHİN*

Abstract

In this study, the importance and necessity of examining the works of children's literature that make it suitable for the child, and the importance and necessity of the philosophy of the ahi-order in children's literature, will be discussed based on the effects of the ahi-order institution and its teachings, education and principles on the society.

* Gazeteci- Editör- Ressam, svnc.shn@gmail.com

* Editor, journalist, svnc.shn@gmail.com

The usefulness of making use of children's literature works will be emphasized in order to teach the principles of Akhism to the child and to ensure that the child internalizes them.

Although the Ahi organization was established with the aim of professional solidarity, it has also been one of the aims of this organization to create a moral society by teaching its members the moral principles based on being good people, good tradesmen and good Muslims. This system, which is aware of the role that business ethics indirectly and sometimes directly plays in the development of society, has continued its existence for centuries with great success.

Conditions such as defective goods, excessive price, quality-price imbalances, bribery, fraudulent checks-bonds and bankruptcies, which are considered the faults of commercial life today, are situations that negatively affect the life of the whole society. A child's understanding of the importance of living without resorting to these negative behaviors while growing up will determine how they will behave when they have a job tomorrow. The fact that our children are our future pushes us to take all the necessary measures for them to grow up as decent people in every respect. The philosophy of Akhism is a guide, or more accurately, a powerful resource for raising "moral businessmen and employees".

In this context, the questions to be answered are: What are the characteristics that children's literature works should have in general? How much space do the works of children's literature occupy in the education of the child? What is Akhism? What are the principles and teachings? What is the place of Akhism teachings in moral education? What are the reasons why the mentioned principles and teachings should be a theme of children's books? Are these requirements real? For which age group should these teachings be used as a theme in books? How much has Akhism and its philosophy taken place in the works published so far? Is it necessary for Akhism and its philosophy to be the subject of children's literature? (With causes and effects.)

In the light of the answers to these questions, the set consisting of three books named "Ahi Evran Dede's Time Machine" released by Matrak Publishing Group in September and the set consisting of two books named "Ahi Evran Legend" published by Timaş Publishing Group will be examined. In the light of the answers to these questions, the series consisting of three books named "Ahi Evran Dede's Time Machine" released by Matrak Publishing Group in September and the series consisting of two books named "Ahi Evran Legend" published by Timaş Publications will be examined.

Keywords: Ahi Evran, Philosophy of Ahi Evran, children's literature, tradesmen, trade, ethics.

Giriş

Biz yetişkinler, “Çocuk Edebiyatı” deyip duruyoruz ve tamamen çocukları ve onların geleceğini ilgilendiren böylesine önemli bir konuda tüm hassasiyetimizi çocuğu, parantez içinde insanı, yani kendimizi anlamaya vermek yerine, büyük büyük laflar etmenin peşine düşüyoruz. Bu cümleleri “Çocuk Edebiyatı”nı tarif etmek istediğimde aklıma gelen sayısız tarif üzerine kurdum. Aklıma gelen tüm o tarifler ve sarf ettiğim cümleler ışığında Çocuk Edebiyatı’nı kısaca şu şekilde tarif edebiliriz diye düşündüm: Çocuğu merkezine alan, çocuk bakışı ve çocuk kalbiyle yazılan ve yetişkinler tarafından da ilgiyle okunabilen eserler Çocuk Edebiyatı tanımının içine giren eserlerdir.

Çocuk Edebiyatının bu genel tarifinden sonra Çocuk Edebiyatı’nda işlenen temalar üzerinde durmakta fayda var. Genel olarak bu hususta söylenecek söz, hemen her şey çocuk kitaplarına tema olabilir; alt yaş sınırı gözetilerek. Önemli olan işin “nasıl” yapıldığıdır. Bu husus son derece önemlidir ama sanıldığı gibi de mutlaka bir psikolojik danışman imzasına da gerek yoktur. Mustafa Ruhi Şirin’e göre çocuk bakışı, çocuğu birey kabul eden, onun doğallığını öyküye katan, “çocuk dürbünü” ile bakan ve gören, çocuk için yazdığını bilen sanatkârın yapabileceği bir ustalık işidir. Ancak bu dili kullanabilen, bu bakış açısını yakalayabilen sanatkârlar “hakiki çocuk edebiyatı yazarı”dır ve hakiki çocuk edebiyatı yazarlığı sonradan edinilebilen bir yeti değildir, kişinin sonradan bu dili öğrenmesi pek de mümkün değildir.

İçinde bulunduğumuz yılın Ahi Evran yılı ilan edilmesi, bugün bu sempozyumda “Ahilik” kavramının konuşulmasına da vesile olmuştur. Bu vesileyle, çocuk edebiyatı eserlerinde “Ahilik ve etkileri konusu ne kadar yer almıştır?” sorusu da gündemimize girmiştir.

Bu bildiride, yukarıdaki sorunun yanında, söz konusu olan “Ahi Evran” ve “Ahilik” kavramı çocuk edebiyatı eserlerinde yer almalı mıdır, neden yer almalıdır sorularına da cevap aranmıştır.

Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Genel Olarak İçinde Barındırması Gereken Özellikler Nelerdir?

Çocuklar için kitap yazmanın zorluğu artık herkes tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Hele de çocuklar için yazılan eserler bir amaca yönelik ise bu mesele daha da zorlaşır. Çünkü çocuklar için yazmak denilince anlaşılması gereken çocukça yazmak olmadığının artık herkes farkında. Belki birkaç istisna çıkacaktır lakin kayda değer olmayacakları kesin. Çocukları kucaklayacak bir eser ortaya koymak çok ciddi bir birikim ve çok özel bir çalışma gerektirir. Günümüz çocuklarının teknolojiyle ve dolayısıyla tüm dünyayla sıkı bir ilişki içinde olduklarını düşünürsek artık çocuklarımızı o klasik parmak sallama yöntemi ya da “al bunu oku öğren” metoduyla eğitemeyeceğimiz gayet açık olarak görülmektedir. Değişen dünyaya ayak uydurmanın bin bir çeşit yolu ve yöntemi var; pek tabii ayak uydurmak, tüm bu değişimleri sorgusuz sualsiz kabullenmek anlamına gelmez.

Kitapla ilişki kurmak, okumayı bilmese de konuşmakta güçlük çekse de her çocuğun hakkıdır. Resimli kitap ve dergiler, okul öncesi dönemde dil gelişimini desteklediği gibi çocuğun kendisini tanımasına kendisini bulmasına olanak sağlar, toplumsallaşmasına yardımcı olur, yalnızlığı, kimsesizliği azaltır, sanatsal ve kültürel deneyimler kazandırır, sevinç, neşe, keyif kısaca haz verir. Çocuğun bütün gelişim alanlarına katkı sağlayan, onun dünya ile iletişimini kuvvetlendiren, okuma yazma becerisinin kazanılmasına yardım eden çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuğu erken dönemde tanıştırmak, yararları düşünüldüğünde bir kez daha önem kazanmaktadır.

Erken dönemde uygun yapıtlar, çocukları mutlaka olumlu yönde etkileyecektir. Okul öncesi dönemde kitapla ilgili deneyimler, çocukların daha sonraki yıllarda okumayı öğrenmeye karşı duygu ve tutumlarını oluşturmada ilk adımlardır. Bu nedenle okul öncesi dönemin ve resimli kitapların önemi dikkatlerden kaçmamalıdır. Erken dönemde uygun yapıtlar çocuğu mutlaka olumlu yönde etkileyecektir.

Resimli kitaplar; çocuğun belleğinden kavramların imgelerini oluşturur. Kavramların görsel imgeleriyle çocuğun belleğine yerleşmesine olanak sağlar. Çocukların duyu algılarını geliştirir. Kavramsal gelişimini destekler. Soyut ve somut kavramları öğrenmelerini kolaylaştırır. Nesneleri sınıflandırma, gruplandırma, kavram oluşturma, anımsama, dikkat etme, düşünme gibi bilişsel süreçlerini işletir. Resimli kitaplar; çocuğun kavram, sözcük bilgisi, gramer, anlama dinleme, sorulara cevap verebilme, öykü zincirini kurabilme, bellek, sıralı cümle üretebilme, dili kullanabilme, çözümleme yeteneğini artırır. Dilin zenginliğinin farkına vardırı, okuma zevki uyandırır. Resimli kitapların, çocuğun sanat eğitimine ve görsel algısına katkısı vardır. Kitaplardaki resimler kendine has biçim ve biçimleriyle çocuğu kavrayacak, heyecanlandıracak, çocuğun düşünmesine ve yeni sorular üretmesine yardımcı olacaktır.

Kitaplar, günlük yaşamda karşılıklı konuşmanın (çocuk-yetişkin) önemli bir bölümünü oluştururlar. Toplumun değer sistemiyle birlikte günlük ilişkilerdeki problem çözme stratejilerini de yansıtır. Kitaplar karşılıklı konuşmanın oluşturulmasında etken olduğundan okunan kitabın anlaşılmasındaki güçlükler, yetişkinlerin çocuklar için daha iyi eğitimsel stratejiler yaratmasına yol açar. Kitaplar çocuklara anne baba, kardeş dışında ilişki kurabileceği yeni arkadaşların komşuların yer aldığı çevreyi tanıtır. Bu ilişkiler içinde sorunların, sevinçlerin, dayanışmanın, paylaşmanın olduğu değişik durumlarla örneklendirerek, çocuk için yeni yaşam kesitleri oluşturur. Çocuklara kendileriyle çevresindeki yetişkinlerle arkadaşlarıyla kardeşleriyle yaşayabileceği sorunların çözümüne ilişkin ipuçları sunar.

İyi bir çocuk kitabı; çocuğun düşünme, sorun çözme ve yaratıcılık gücünü artırır, çocukta doğa olaylarına karşı ilgi uyandırır. İnsanları ayırmaksızın sevmesine yardımcı olabilir. Ailesine karşı bağlılık duygularını güçlendirmesine sağlar. Gelişim düzeyine uygun davranışlar kazanmasına katkıda bulunur. Dilin kurallarını erken yaşta öğrenmeyi ve dili geliştirmeyi sağlar. Aynı zamanda çocuğun resme, dramatik etkinliklere, müziğe, sanat alanlarına karşı ilgi duymasına yardım edebilir. Çocuğun kendisini daha iyi tanıması gerekiyorsa davranışlarını değiştirmesi için ona kılavuzlukta bulunurken, çocuğa yaşamın değişik yönlerini öğrenmesinde, türlü insan tiplerini tanımasında, başka ülkeler ve toplumlar üzerinde bilgi edinmesinde çok zengin imkânlar sağlar. Çocuklar sanatçının kurguladığı

olayların kahramanlarıyla özdeşim kurarak iyiye, güzele, doğruya yönelebilir. Sanatçının yarattığı insana özgü duygu yoğunluğu ile kıskançlık, nefret, düşmanlık gibi duygulardan arınabilirler.

Genel olarak çocuklar, okudukları kitaplardan arta kalanlarla bir yandan yetenek yelpazelerini geliştirirken diğer yandan da günlük yaşamlarını kolaylaştırıp renklendirirler. Ruhsal ihtiyaçların karşılanmasında ve bütün gelişim alanların desteklenmesinde katkıları aşikâr olan çocuk kitaplarının önemi gayet açıktır.

Çocuk yayımlarının üslup ve anlatımını küçümsememek gerekir. Çocuk yayını demek zevksiz, yapmacıklı bir dille yazılmış hafif kitap ve dergi demek değildir. Çocuk için yazılmış bir yazı büyüklerce de zevkle okunabilecek değerde olmalıdır. Çocuğa kapsam özellikleriyle birlikte üslup ve sanat değeri de taşıyan eserleri tanıtmak ve tattırmaktan çekinmemelidir ancak üslup ve sanat çabasıyla yersiz uzun tasvirler yapmak, ağır mistik konulara değinmek de amaçtan uzaklaşmak demektir.

Çocuk için kullanılacak ifade, şüphesiz büyüklerin dünyasına ait kelime ve sözlerden örülme bir üslup demek değildir. Böyle olduğu hâlde hiçbir güzel ve büyük şeye yabancı olmayan çocuk, güzel yazıdan anlayacak kadar zevk ve bilinç sahibidir. Çocukların büyükler için yazılmış bazı büyük eserlerden zevk almaları bu düşüncenin açık bir kanıtıdır.

Çocuklar için hazırlanan kitapların yetişkinlerinkinde olduğu gibi büyük bir özenle hazırlanıp onların beğenisine sunulması gerekir. Herhangi bir duygu, düşünce ya da olay, yazı ve resimle ancak usta bir elde somutlaştırılıp kitaba dönüştürüldüğünde çocuklara yarar sağlayabilir. Elde edilen güzel bir sonuç aynı olayın, aynı konunun ya da aynı hayal unsurunun daha güzelini yaratmaya hazırlayacaktır. Güzel bir kitap daha güzel açılmış bir yolun başlangıcıdır. Bu nedenle güzel yazıları, güzel eserleri arayıp bulmak bunları yaratanları desteklemek, çoğaltmak, yenilerini özendirmek gerekir. Çocukluk döneminde değişik yaşlarda onlara sunulacak kitapların bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Özellikle okul öncesi çocuğunun eline verilecek kitaplarda sonraki dönemlerden önemli bazı farklılıkları bulunmaktadır. Kitapların hazırlanışında bu dönem çocuklarının gelişim özelliklerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Zihin ve dil gelişim evrelerinin, duygularının, ihtiyaçlarının, beklentilerinin, ilgilerinin tanınması ona göre kitabın hazırlanmasını kolaylaştıracaktır. Eğer ortak bir çalışma ise çocuk yazarının çocuk çizerinin ve gelişim uzmanının iyi bir beraberliği oluşturması iyi nitelikli kitapların yaratılmasını sağlayacaktır.

Çocuk yayımlarında aranılacak anlatım özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

* Kısa cümleler kullanılmalı: Cümlelerin uzunluğu ortalama 5-6 kelimeyi pek aşmamalıdır. Sınıf seviyesi alçaldıkça cümleler kısa, yükseldikçe biraz daha uzun olmalıdır.

* Cümleler özellikle tek özneli, tek yüklemli olmalı; bir cümle ile yalnız bir fikir verilmelidir.

* Şatafatlı kelimelerden, yapay, gösterişli ve bol sıfatlı anlatımlardan kaçınılmalıdır.

* Gereksiz bütün kelimelerden, sözlerden ve fikirlerden sakınılmalıdır. Amacımızı belirtme bakımından hiçbir yararı bulunmayan her söz ve fikir anlatılmalıdır.

*Konuştuğumuz gibi yazmalıyız. Yazdığımızı okuyanlar karşılarında bizi dinliyor sanmalıdırlar. Biz büyükler, çoğu zaman farkında olmadan, karşımızdakilere hitap edeceğimize, kendimizle konuşuyor gibi davranırız.

* İşlenecek konular, küçüklerin bildikleri, denedikleri varlıklara ve olaylara bağlı olmalıdır.

* Çocukların kafasında kavramları bulunan kelimeler seçilmelidir. Örneğin, çocuk şiirlerinde sık sık geçen “aile muhabbeti”, “şeref” gibi kelimeleri veya birtakım teknik terimleri kullanırken bunların çocukların kafasında bir anlamı bulunup bulunmadığı düşünülmelidir. “Aile muhabbetini” vermek için yaratılacak bir olay veya serüven “aile muhabbeti” kavramını birçok sözden daha etkili belirtebilir.

* Yazılacak masal, hikâye konularını seçerken çocukların psikolojik yapılarını göz önünde bulundurmalıdır.

*Fiillerin canlı olmasına dikkat edilmelidir. Düşünmek tasarlamak, niyet etmek gibi cansız fiillerden çok koşmak, yürümek, görmek gibi canlı fiiller kullanılmalıdır. Getirildi, alındı, söylendi

biçimindeki edilgen çatılı fiiller yerine getirdi, aldı, söyledi biçimindeki etken çatılılar tercih edilmelidir.

* Çocuklar için gerçek anlamlarına ses imajları bakımından daha yakın olan sıfatlar, isimler seçilmelidir. “Arı, vız vız dedi, Vak vak ördek badi badi yürü dedi...” “

Çocuk yayınlarında bulunmaması gereken zararlı yayınlar şunlardır:

- *Üslup ve sanat değeri ne olursa olsun, dini inançları tartışan
- *Anayasa ilkeleri dışına çıkıp yabancı ideolojileri aşıl原因an
- * Toplumumuz Ahlâk anlayışını sarsan, gelenek ve göreneklerimizi küçümseyen
- *Milli değerlerimizi eleştiren
- *Çocukların ve gençlerin heyecanlarını kötüye kullanan yayınlar zararlıdır.

Çocuk edebiyatı eserleri çocuğun eğitiminde ne kadar bir yer kaplamaktadır?

Toplumların temelini oluşturan çocukların eğitilmesi gereği açıktır. Bu gereklilik tüm dünya ülkelerinde kabul görmektedir. Çocuk, yaşadığı çağda ve içinde bulunduğu toplumda bir yere sahip olacağını bu eğitim ve uygulanacak edebiyat aracılığıyla anlayabilecektir. Ancak bu demek değildir ki, edebiyat bir eğitim aracıdır. Hayır edebiyat bir eğitim aracı değildir. Hiçbir yazar, çocukları "yola sokmak, terbiye etmek" için eline kalemi kâğıdı alıp yazmaya başlamaz, başlamamalı da. Edebiyat varlığımızı zenginleştiren, derinleştiren bir sanat disiplindir. Dışarıda çocuğu bekleyen ideal bir dünyanın olmadığı da düşünülürse, çocuğun bu dünyanın umudunu, sevgisini, şefkatini, güzelliğini bilmeye ihtiyacı olduğu kadar; öfkesini, kötülüğünü, haksızlığını, yanlışlığını, yokluğunu, yoksunluğunu, korkusunu, zalimliğini, yalnızlığı, ölümü ve acıyı da bilmesi gerektiği bir gerçektir ki, bunlarla baş etmeyi öğrenebilsin. Artık didaktik eserlerden ziyade, alt yapısı sağlam kurgulanmış metinlerin yer aldığı eserler daha çok ilgi görmektedir. Çocuğu önemseyen, yapıcı seçenekler sunarak üreticiliği hedef alan bir kültür oluşturma yolunda yazarlara, yayıncılara, anne-babalara görevler düşüyor. Unutmayalım onlar, bizim geleceğimizdir...

Çocuk kitaplarının öncelikli amacı, çocuklara yaşam ve insan gerçeğine ilişkin sanatçı duyarlılığı ile kurgulanmış ipuçları sunmak, anadilinin kullanım olanaklarını sezdirmek ve onları yazılı kültürle sağlıklı ve sürekli etkileşim kurabilen bireyler kılabilmesidir. Bu nedenle, çocuğa biçim verme düşüncesiyle, onun eğitilmesi gereken ideal bir yetişkin olarak görülerek çocuk edebiyatı yapıtları oluşturulmamalıdır. Başka bir söyleyişle, kitaplarda çocuklara neler yapması ya da neler yapmamasının söylenmesinden çok, neler yapması ya da neler yapmaması gerektiği sezinletilmelidir. Bununla birlikte kitaplar, çocukların davranış ve eylemlerinin başkaları üzerinde yaratacağı sonuçları görmesine olanak tanımalıdır.

Bu alandaki çalışmalarıyla tanınmış eğitimci Jacob Leland, A.Ferhan Oğuzkan'ın dilimize çevirdiği Curriculum Letter adlı yapıtında çocukların neden edebiyata gereksinim duyduğunu şöyle açıklamaktadır:

1. Edebiyat hoş vakit geçirtici, eğlendirici bir şeydir. Hoş vakit geçirtmeyi eğitimin başlıca amaçlarından biri olarak düşünmekten çekinilmemelidir. Elbette radyonun, resimli dergilerin, sinemanın ve televizyonun yanında okumaya da bir yer ayrılması gerekir. Eğer çocuklar okulda okumayı sevmeyi, okumaktan sadece okumak için zevk almayı öğrenmezler ise hoşça vakit geçirten bir unsurdan yoksun kalırlar. Bu bakımdan, edebiyatı, bir hoş vakit geçirme aracı olarak öğretim programına alınacak değerli unsurlardan biri biçiminde pekâlâ düşünebiliriz.

2. Edebiyat ruha canlılık verir, yaşama gücünü artırır. Edebiyat kimi zaman bizi, hayatın çok ciddi ve üzücü durumlarından uzaklaştırır, götürür. Güzel bir düzyazı veya şiir okumanın kazandırdığı yaşantılarla bir insan kısa zamanda bugünkü tasalarından kurtulma olanağı bulur ve sonra da bu tasarıların karşısına daha güçlü, daha dinlenmiş halde çıkmanın yollarını öğrenir. Çocuklara okulda bu gibi yaşantılar edinmek için birtakım olanaklar verilmediği sürece onlar ruhun canlanıp güçlenmesinde edebiyatın bu şaşırtıcı, olağanüstü değerini hiçbir vakit öğrenemeyeceklerdir.

3.Edebiyat yaşamı tanımaya yardım eder. Çocuklar yaşamı ve yaşama yollarını öğrenmek için edebi eserlere gereksinim duyarlar. Başka bir kimsenin yaşamını ilgilendiren durumları öğrenmek için edebiyat aracılığıyla elde edilen pek ilginç yaşantıları -televizyon, radyo vb.- hiçbir araç kazandıramaz. Kimi durumlarda kişisel yaşantılardan daha iyisi yoktur; ama bazı yaşantılar vardır ki bunlar türlü edebiyat eserlerini okunmasıyla birer rastlantı sonucu kazanılır. Kısaca, çocuklar yaşamı tanımak için edebiyata gereksinim duyarlar.

4. Edebiyat, bir rehberlik kaynağıdır. Edebiyat bir kimsenin kendini tanıyarak davranışlarını değiştirmeye yarayacak olanaklar hazırladığı için bir rehberlik kaynağı olarak da hizmet edebilir. Şüphesiz, bütün edebiyat eserleri böyle bir hizmeti görmez ve bu hizmet de her zaman klasik ölçüler içinde yerine getirilemez. Fakat, her birimizin yaşamında gereksinim duyduğumuz vakit bize kendimizi anlamak konusunda yardımcı olan en az bir kitap bulunmuştur.

5.Edebiyat, yaratıcı etkinlikleri özendirir. Çocuklar, başka alanlardaki yaratıcı etkinliklere geçmek için bir sıçrama tahtası olarak edebiyata gereksinim duyarlar. Başka sanatlarla ilişkileri bulunan zengin bir programın eşliğinde yaratıcılığa yönelten okuma etkinlikleri sayesinde bir sanat, başka bir sanatı desteklemiş, beslemiş olur. Okuma, çocuğu resim çizmeye ve dramatik sanat alanlarında ritmik yorumlamalar yapmaya özendirir. Çocuklar okuma ve dramatik sanat alanlarında ne kadar zengin yaşantılar edinirlerse yaşamın öteki yaratıcı alanlarında da o kadar zengin bir kişiliğe sahip olurlar.

6-Edebiyat, dil demektir. Çocuklar kendi dillerini geliştirmek için edebiyat eserlerine gereksinim duyarlar. Edebiyat güzel bir dildir ve içimizde, çocukların anadillerinin güzelliğini en iyi biçimde öğrenmelerini istemeyecek kimse var mıdır?”

7- Edebiyat aynı zamanda estetik algının gelişmesini sağlayan estetik bir yazın türü demektir. Çocuğa okunan masal, ninni, tekerleme gibi metinler ritm ve ses özellikleri ile çocuğun ilgisini çeker ve çocuğun estetik duygusu gelişme gösterir. Böylece çocuk, duygusal yönünü harekete geçiren edebi eserlere ihtiyaç duyar.

Ahi Evran kimdir?

Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran, 1171 yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mahmut'tur. Babasının adına ve doğum yerine nispetle Mahmut bin Ahmet el-Hoyi denmiştir. Zaman içerisinde yaptığı çalışmalardan ötürü, “Dinin yardımcısı” anlamına gelen “Nasiruddin” lakabını almıştır. Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketi olan Azerbaycan'da geçmiş olsa da gençliğinde Horasan ve Maverâünnehr'e giderek büyük alimlerden ders almıştır.

Ahi Evran tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tıp alanında derin bir âlim; tasavvufda da yüksek bir makam sahibi olmuştur. Bağdat'ın İslâm dünyasının büyük sanat ve ilim merkezi olması, Ahi Evran'ın çok yönlü yetişmesinde etkisi büyüktür. Ahi Evran-ı Veli, Anadolu'da özellikle esnafa İslâmiyeti anlatmayı ülkü edinmiş, hayatlarını İslam'a uygun hale getirmeleri için nasihatlerde bulunmuştur.

Ahi Evran Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'de bir deri işleme atölyesi kurarak çalışmaya başlamış, kısa zamanda esnaf arasında çok sevilen bir şahsiyet olmuştur. Moğollara karşı Kayseri'yi savunan Ahileri, Ahi Evran teşkilatlandırmıştır.

1237 yılında I. Alâeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesi üzerine Sultan'la gönül bağı bulunan Ahiler, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Vezir Sadettin Köpek'e karşı koymuşlardır. Hatta bu dönemde Ahi Evran ve bazı ileri gelen Ahiler, Konya'da tutuklanmışlardır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine Celaleddin Karatay getirildiğinde Ahiler ve Türkmenler üzerindeki baskı kalkmıştır. Denizli'ye gitmiş olan Ahi Evran, tekrar Konya'ya dönmüş; daha sonra da ömrünün sonuna kadar Kırşehir'de yaşamıştır.

Ahi Evran-ı Veli, özellikle yeni kurulan Ahilik sistemi ile Anadolu'ya göç eden Türkmenlere hem aş hem iş vermiş; onları tekke ve zaviyelerde iyi bir Müslüman ve vasıflı bir meslek sahibi insan haline getirmiştir. Onların hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışan insanlar olarak yetişmelerine önem vermiş ve bu hususta çalışmalar yapmıştır. Böylece Anadolu'nun iktisadi kalkınmasına ve imar edilmesine öncülük etmiştir.

Kardeşliğin, cömertliğin, yiğitliğin, fedakârlığın, doğruluğun, dürüstlüğün, kalitenin, üretimin, ahlâkın, sanatın, aklın ve bilimin esas alındığı Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran-ı Veli, Moğollara karşı mücadele ederken 93 yaşında şehit edilmiştir 1261 (H.653). Kabri Kırşehir’de kendi adı ile anılan caminin avlusunda bulunmaktadır.

Ahilik nedir? Fütüvvet Nedir? Prensip ve öğretileri nelerdir?

Ahilik, kelime olarak Arapça’da “kardeşim” veya Türkçe’de de Divan’ül Lügat’it Türk’te geçen tanımıyla “akı” “cömert”, “eli açık” anlamlarında kullanılmaktadır.

Terim olarak, XVIII. yüzyıldan sonra bir esnaf-sanatkâr birliği hâline dönüşmüş olan, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu’da görülmeye başlayan, Anadolu’nun yurt olmasında ve Osmanlı Devleti’nin kurulmasında büyük rol oynayan dinî, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî boyutları olan bir sistem olarak tarif edilebilir.

Ahiliğin başlangıçta bir esnaf teşkilatı olarak ortaya çıkmamıştır; içlerinde kadıların, müderrislerin, devlet adamlarının, askeri görevlilerin de olduğu bilinmektedir.

Ahilik, Ahi Evran tarafından kurulan esnaf dayanışma teşkilatıdır. Halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de Ahlâki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Kendi kuralları, kurulları ve zaviyeleri vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik, iyi Ahlâkın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir. Ahi Evran'a Ahi Baba da denir.

Kadınlar, Ahiliğin "kadınlar kolu" olarak adlandırabileceğimiz Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatına üye olmuşlardır.

Ahiliğin en önemli özelliklerin birisi; teşkilata mensup kimselerin, yani esnaf-sanatkâr ve çalışanların manevi ihtiyaçlarına cevap verecek bir inanç ve ahlâk anlayışına sahip olmalarıdır. Bu özelliği ile Ahilik temel kurallarını Fütüvvetçilikten almıştır.

Fütüvvet Arapça bir kelime olup, sözlükte cömertlik, gençlik, yiğitlik, kahramanlık, alçak gönüllülük, diğerkâmlık gibi anlamlara gelir. Fütüvvetten bahseden eserlere bakılırsa, bu kavramın içinde neredeyse, İslamiyet’in telkin ettiği bütün güzel ahlâk esaslarını bulmak mümkündür. Mutasavvıflara göre fütüvvet, peygamberlerden kalma bir ahlâk yoludur.

Sülemî'nin Fütüvvet Kitabı'ndan şu hususları başlıklar halinde sunabiliriz:

- o- Kötülüğe iyilikle karşılık vermek,
- o- Yaptığı işten karşılık beklememek,
- o- Gücü varken affetmek,
- o- Başkalarının kusurlarını bırakıp, kendi kusuruyla uğraşmak,
- o- Şefkatli olmak, başkalarını kendisine tercih etmek,
- o- Hiçbir durumda yaltaklanmamak,
- o- Zenginse, fakiri hiçbir sebeple hizmetinde kullanmamak,
- o- Halka tenezzül etmemek, yüz suyu dökmek,
- o- Verenin de, alanın da Allah olduğunu bilmek,
- o- Kerem sahibi olmak,
- o- Alçak gönüllü olmak, kendini beğenmişlikten kaçınmak,
- o- Hiç kimseyi azarlamamak,
- o- Sır saklamak,
- o- Hizmette ve vermede ayırım yapmamak.

Sadece bazılarını saydığımız bu fütüvvet prensipleri, netice olarak, insanı başı dik gönlü dok olmaya, alıcı değil verici durumda bulunmaya, dolayısıyla üreticiliğe, bütün varlıklara karşı sevgi ve şefkat beslemeye ve manevi olgunluğa yöneltten hususlardır.

Bu ve benzeri güzelliklerin laf olarak sıralanması kolaydır, fakat asıl olan uygulamadır. İşte Ahilik, iyi bir organizasyonla, mesleki ve teknik faaliyetler yanında, bu prensipleri derece derece tatbik sahasına koyan kurumdur. Böyle bir sistemde, tabi olunan tasavvuf terbiyesi ve ulaşılabilecek manevi olgunluk sonucu, önce kişinin kendi kendini kontrolü söz konusudur. Öyle ki Ahi sanatkâr, yaptığı bir işi kurallardan önce Allah'ın beğenmesine önem verirdi. Otokontrolün kâfi gelmediği durumlarda ise, Ahi teşkilatının güçlü iç disiplini ve sosyal baskı ile, sayılan ilkelerin yaşanır hale gelmesi mümkün olmuştur.

Selçuk Üniversitesi Tarih bölümünde öğretim üyesi Prof. Dr. Mikail Bayram fütüvvetle ilgili düşüncelerini şöyle dile getiriyor.

«Fütüvvet Teşkilatı Fütüvvet, İslam dünyasında kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik mefkuresinin adıdır. Şövalyelik nasıl Orta Çağ Batı dünyasına ait mahsus bir ülkü ise, Fütüvvet Teşkilatı Fütüvvet de Orta Çağ İslam dünyasına ait bir ülküdür. Nasıl ki Araplar İslam'dan önce kültürlerinde mevcut olan Fütüvvet anlayışını İslami değerlerle geliştirip devam etmişler, nasıl ki Farslar “cevanmerdi” anlayışını aynı şekilde İslam süzgecinden geçirmişler, Türkler de kendi “Akıllık” ülküsünü İslami Ahlâk ve değerlerle geliştirerek devam ettirmişlerdir. Arap kültüründe ideal kahraman, sehavet ve şecaat timsali olan Fütüvvet erinin adı "Feta", İran kültüründe "Cevanmerd", Türk kültüründe "Akı"dır. Türk Akıllığı, İslamiyetle Arap Fütüvvet şiarından etkilenmiştir. Akılar birbirlerine karşı kardeşçe tutumundan dolayı Akı kelimesi yerini Ahi kelimesine bırakmış ve Abbasi Devlet]'nin sona ermesiyle Fütüvvet yerini Ahiliğe bırakmıştır. »

Ahlâki eğitimde ahilik öğretilerinin yeri nedir?

Ahi Evran, Farabi ve İbn-ı Sina'nın eserlerini okumuş. Fahreddin Razi'den de ders alarak, ekonomi ve tıp alanında kendisini yetiştiren bir ilim adamıdır. Anadolu'da, ilmini ve tecrübesini Ahilik sistemine dönüştürerek günlük hayata geçirir. O da devrin ünlü alimleri gibi düşünerek eğitimin amacının insanların ihtiyaçlarını gidermek olduğuna inanır. Bu düşüncenin özü; Kabiliyetleri farklı olan bireylere aynı eğitim vermenin hatalı olacağı görüşüne dayanır.

İnsanlar arasında fiziki yapı, akıl ve düşünce açısından farklılıklar olması tek tip insan yetiştirilmesini önlemiştir. Bu konuda Ahi Evran herkesin anlayacağı bir açıklamada bulunur. İlim yapmaya kabiliyeti olanlar ilim yapmalı, sanata kabiliyeti olan bir mesleğe yönlendirilmelidir. Aslında insanların farklı kabiliyette olması, Allah'ın insanlara bahşettiği bir nimettir. Böyle olmasıydı aralarında yarışma duygusu yerine haset duygusu gelişir bu da fertler arasında zulmün, kötülüğün ve bozgunculuğun nedeni olurdu.

Sanatın çeşitli dalları vardır. Fertler yeteneklerine göre kendisine en uygun olanını seçmeli bu konuda uzmanlaşması sağlanmalıdır. Ahi Birlikleri'nde bir meslek dalına eleman alınırken, bir takım sınamaya tabi tutulurdu. Her şeyden önce mesleğe aday olan kimsenin istidadı ve yetenekleri dikkate alınırdı. Huy ve kabiliyeti denenir, zekâ derecesi ölçülür ve çocuğun hangi mesleğe yatkın olduğu tespit edilirdi. Böylece gencin ileride başarı gösterebileceği bir meslek secimi yapıldı. Tabi ki bu seçimden önce çocuğun isteği de göz önünde bulundurulur. Ondan mesleğini sevmesi ve başarılı olması beklenirdi.

Ahi Evran kendisinden önceki düşünürlerin ileri sürdükleri, ihtiyaçlarla ilgili görüşlerini, herkesin anlayacağı biçimde açıklayan bir kitap yazmıştır. Letaif-i Hikmet adını verdiği eseri, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'a sunmuştur. Kitabın ana fikri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Şöyle ki; insanoğlu medeni tabiatlıdır. Yani insan, yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratılmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demirci, marangoz, yapı ustası, kuyumcu, hekim, derici gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok sayıda insana ihtiyaç duyulur. Bu meslek dallarının gerektirdiği alet ve

edevatı imal etmek için de birçok insan gücüne ihtiyaç vardır. Bu yüzden, toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretimini için lüzumlu olan bütün sanat kollarının yaşatılması şarttır. Bununla da kalmayıp, insanların sonradan doğacak ihtiyaçlarını karşılamak için yeni sanat dallarının meydana getirilmesi gerekmektedir.

Bir kimsenin Ahi olabilmesi için ve Ahilik Teşkilatı'na alınabilmesi için 124 Ahilik kuralını bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- İyi huylu ve güzel Ahlâklı olmak,
- İşinde ve hayatında doğru ve güvenilir olmak,
- Ahdinde sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
- Sözünü bilmek, sözünde durmak,
- Hizmette ayırım yapmamak,
- Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
- Güler yüzlü olmak,
- Dost ve meslektaşlarına karşı tatlı sözlü, samimi ve güler yüzlü olmak,
- Hataları yüze vurmamak,
- Dostluğa önem vermek,
- Din ve mezhep gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek
- Tevazu sahibi ve hoşgörülü olmak,
- Anaya ataya hürmet etmek,
- Dedikodu yapmamak,
- Komşularına iyilik yapmak,
- İnsanların işlerini içten ve gönülden güler yüzle yapmak.
- Başkalarının malına hıyanet etmemek.
- Sabır ehli olmak,
- Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
- Daima hakkı korumak,
- Öfkesine hâkim olmak,
- Suçluya yumuşak davranmak,
- Sır saklamak,
- Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,

Maiyetinde ve hizmetinde olanları korumak ve haklarını vermek, gibi toplumun huzuru ve geliş için gerekli şartlardır.

Ahiliğin bu gibi kaidelerinin yanında 6'da şartı vardır bunların 3'ü açık olmalıdır 3'ü de kapalı. Ahinin eli, kapısı, sofrası açık, gözü, dili, beli kapalı olmalıdır. Bu şartlara uyanlar Ahi olabilmektedir.

Bahsi geçen prensip ve öğretilerin çocuk kitaplarına tema olmasını gerektiren nedenler nelerdir?

Çocuk kitaplarında, hemen her şeyin tema olarak kullanılabileceğini önemli olanın bunun sadece nasıl olacağı olduğunu söylemiştik. Ahilik görüldüğü üzere toplumun şekillenmesinde,

toplumda sosyal ve Ahlâki anlamda gelişme sağlanmasında önemli rol oynayan bir felsefeye sahip bir yapıdır. Çocuk, doğuştan birçok özellikle dünyaya gelse de yaşadığı toplumun birçok özelliğini de kendi kişiliğine katarak büyür. Eğer düşünen, sorgulayan çocuk bilincini kaybetmeden büyürse zaman içerisinde toplumdan, eğitiminden, velhasıl hayatına giren her şeyden aldıklarını sorgulama, yorumlama ve sentezleme yapacaktır. İnsan denilen varlık İslam fitratı üzerine yaratılmış olduğu için, fitratını korumayı başarmış ya da bir şekilde fitratına dönüş yapmış insanlar kendisi ve toplumu için neyin iyi neyin doğru olduğunun ayrımını yapabilme kudretine sahip olurlar.

Bahsi geçen öğretilerin çocuk kitaplarında yer bulması, sezdirme yöntemiyle bilinçlerine ekilmesi, geleceğimizin sahibi çocuklarımızın, ülkelerin varlığının devam ettirmelerindeki en önemli etken olan ticarete başarılı olmalarını sağlayacak bir temel olacaktır.

Ticaretin nabzını doğru tutan ülkeler, daima daha hür ve daha güçlü olmuşlardır. Dış işlerinde ve iç işlerinde güçlü olmanın temel şartı, sağlam bir ekonomidir. Sağlam ekonomi de sağlam esnafların çalışmalarıyla yaratılır. Ahilik ve fütüvvet felsefesiyle yetişecek nesiller, içselleştirmiş oldukları bu felsefenin kendilerine kazandırmış olduğu Ahlâkla hareket etmeleri hem sağlıklı aileler ve dolayısıyla sağlık bir toplum hem de sağlıklı bir ekonomi oluşturacaktır.

Artık eğitim sistemi değişmiştir, usta çırak ilişkisi neredeyse kalkmıştır. Okullarda iş eğitimleri verilmekte ama meslek okullarına gitmeyenler, çalışma hayatıyla ilgili birçok bilgi ve tecrübeden yoksun kalmaktadırlar. Meslek okullarında verilen bilgilerin yanında ahilik ve fütüvvet ilkelerine daha çok yer verilmesi, bu milletin menfaatine olacaktır. Ve ne yazık ki, üniversite okumuş herkes okuduğu bölümde istihdam edilememektedir. İstihdam dışı kalanların birçoğu ticari hayata girmektedirler.

Bu kaçınılması güç sonuç bizi, çocuklarımızın her halükârda bir şekilde ticaretle ilgili, ticari Ahlâkla ilgili bilgilendirilmeleri gerektiği hususuna götürür. Bu husus asla göz ardı edilmeyecek ve ertelenmeye tahammülü olmayan bir husustur.

Bu öğretiler hangi yaş grubuna hitap eden eserlerde tema olarak kullanılmalıdır?

Ahilik ve fütüvvet felsefesi ve kuralları, okul öncesine hitap eden eserlerde dahi bir şekilde yer alabilir. Zira biraz evvele değindiğim bu felsefe ve kurallar, Ahlâklı bireyler yetiştirerek toplum Ahlâkını inkişaf ettirmek temeli üzerine kurulmuşlardır.

“Çocuğun yetiştirilmesi” dediğimiz şeyin anne karnında başlayan bir durum olduğunu göz önünde bulundurursak, bu iddiamızın hiç de boş olmadığı anlaşılabilecektir.

Bugüne kadar yayınlanmış eserlerde ahilik ve felsefesi ne kadar yer almıştır?

Bugüne kadar yayınlanmış eserlerde kısa bir araştırma yaptığımızda gördük ki, genel Ahlâki öğretiler elbette yer almıştır ama ahilik kurallarını tema olarak ele alan eser sayısı yok denilecek kadar az. Ulaşamadığım bilğim dahilinde olmayan eserlerin varlığından haberi olan dinleyicilerimizin bunu bir şekilde bizimle paylaşmaları bizi son derece memnun edecektir. Ahi Evran’ın ve ahilik kavramını fantastik öğelerle süsleyerek anlatan güncel bir kitap var. Bu eser yazar Zübeyir Tokgöz tarafından kaleme alınmış iki kitaplık bir setten oluşuyor. Timaş Yayınları’ndan çıkan bu eserin ilk baskısı 2014 yılına ait. Genel İsmi Ahi Evran Efsanesi olan eserin birinci kitabı Kayıp Zaman 5 baskıya ulaşmış. İkinci kitap Ejderhanın Dönüşü ise 2. Baskıda kalmış. Eser ilk gençlik kategorisinde yer almış ama 9 artı yaş için uygundur diyebiliriz.

Eserin içeriğini kısaca anlatırsak, üç çocuğun zaman yolculuğuyla Ahi Evran’ın yaşadığı döneme giderek onunla tanışmaları ve ahilikle ilgili birçok şeyi yaşayarak öğrenmeleri diyebiliriz. Dili oldukça naif, sade ve anlaşılır olan eserin çizimleri siyah beyaz olarak yapılmış. Yazarın “Ejderha” gibi, zamanımızın çocuklarında ilgi uyandıracak bir canlıyı nerdeyse baş karakter gibi kullanması yerinde bir seçim olmuş. Eser, ilk olması hasebiyle özellikle değerli bir eser.

Ahi Evran ve ahilik kavramının işlendiği diğer bir eser de henüz çok taze ve çok yeni. Kendisi de Çocuk Edebiyatı alanında yeni olan bir yayınevinin ilk yayını olması bakımından ayrıca önem taşıyor. Ahiliğin tarihinde yer alan şehirlerimizden Konya’da kurulan Matrak Yayın Grubu tarafından basılan eser üç kitaptan oluşuyor. Yazar, Hasan Sami Şengün’ün kaleme aldığı ve Hasan Ca müstear ismiyle yayınlanan eserin ismi: Ahi Evran Dedenin Zaman Makinesi. Bu eserde de diğer eserde olduğu gibi zaman yolculuğu kullanılmış bu eserde de zaman yolcusu çocuklar var. Eserin işlenişi elbette

farklılıklar arz ediyor. Bu eserde kahramanlar, kendi dünyalarında ticari yaşama ayak atarak, esnaflığı ve zamanımızda ahiliğin uygulanabilirliği ve hatta uygulanmasının gerekliliğini bizzat yaşayıp tecrübe ediyorlar. Fantastik bir yanının olmasıyla birlikte, günlük yaşamdan sahneler de önemli bir yer tutmuş eserde. Ayrıca temanın işlenişinde mahalle kavramı, mahalle esnafı kavramları da inceliklerle kullanılarak birlik ve beraberlik gibi değerlere de yer verilmiş.

Lakin, her iki eser de özellikle bir ilk olmaları hasebiyle çok değerli olmakla birlikte, Ahi Evran'ın ve felsefesinin bir tarihi bilgi gibi verilmiş olduğunu görüyoruz. Bu temada bir eserin var olması elbette ki gereklidir, bunda bir yanlış yok. Son sözümüz bundan sonra yayınlanacak eserler için olacaktır.

Hiçbir yazar, çocukları "yola sokmak, terbiye etmek" için eline kalemi kâğıdı alıp yazmaya başlamaz, başlamamalı da demiştik. Çocuk Edebiyatı eserlerinin yazılışında gösterme değil sezdirme yönteminin başarıyla kullanıldığı eserlere ihtiyacımız var. Yazarlarımızın bu hususta daha hassas davranmaları gerekmektedir. Çocuklara yazmakla Çocuk Edebiyatı eseri yazmak arasındaki farkı gören yazarlarımızın bunu çok güzel başardığını görüyoruz. Ahi Evran, Fütüvvet ve Ahiliği tema olarak daha fazla eserde görmek, en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

Şirin, Mustafa Ruhi (Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı-2019).

Sever, Sedat (Çocuk ve Edebiyat-2008).

Neydim, Necdet (Çocuk Edebiyatı-2003).

Leland, Jacob (Curriculum Letter, 1995).

MEHMET AKİF ERSOY VE İSTİKLAL MARŞI KONULU RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ ÇOCUK EDEBİYATI YAPITLARINDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Aziz ERDOĞAN*

Keziban ÖZCAN**

Özet

Çalışmada, Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitapları, çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler açısından incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini yapılan alan taraması sonucunda ulaşılan Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitapları oluşturmaktadır. Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşımızı konu alan resimli çocuk kitaplarının çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler bağlamında çocuğa göreliğini incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Kitapların incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Örneklemini oluşturan resimli çocuk kitapları, “Çocuklara Seslenen Yazınsal ya da Öğretici Kitapları Değerlendirme Ölçeği” kullanılarak incelenmiştir. Kitaplar tasarım ve resim özellikleri açısından incelendiğinde, sayfa düzenindeki öğelerin birbiri ile uyumu ve görsel dilin anlatım gücünden faydalanma ile ilgili bazı sorunlar tespit edilmiştir. İçerik açısından bakıldığında ise kitaplarda çocukların düzeyine uygun konuların işlendiği ve çocukların gelişimlerini kuvvetlendirecek karakter geliştirildiği görülmüştür. Kitaplarda Türkçenin anlatım gücü ve olanaklarından yeterince faydalanılmadığı, dilsel düzenlenişin çocukların düş, düşünce ve imgelem gücüne katkı sağlamakta yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Kitaplar eğitsel ilkeler açısından değerlendirildiğinde, sağlıklı değerler sistemi oluşturulmasına özendirildiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: M. Akif Ersoy, İstiklal Marşı, resimli çocuk kitabı.

ANALYSIS OF ILLUSTRATED CHILDREN’S BOOKS ON MEHMET AKİF ERSOY AND THE NATIONAL ANTHEM IN TERMS OF THE FEATURES THAT SHOULD BE FOUND IN CHILDREN’S LITERATURE WORKS

Aziz ERDOĞAN*

Keziban ÖZCAN**

Summary

In the work, illustrated children’s books on Mehmet Akif Ersoy and the National Anthem, were researched in terms of features that should be found in children’s literature Works. The sample of the research consists of illustrated children’s books on Mehmet Akif Ersoy and National Anthem which were reached as a result of the field scanning. This study was carried out in order to analyze the relevance of the illustrated children’s books about our national poet Mehmet Akif and the National Anthem in terms of the features that should be found in the Works of children’s literature. In the analysis of the books; document analysis, one of the qualitative research methods, was used. The illustrated children’s books, which constitute the sample, were analysed using the evaluation scale of

* Eğitimci-Yazar, bizimaziz@hotmail.com

** Öğretmen, kezibanozcanmebturkceogr@gmail.com

* Educator writer, bizimaziz@hotmail.com

** Educator, kezibanozcanmebturkceogr@gmail.com

literary or educational books appealing to children. When the books were analysed in terms of design and picture feature, some problems were identified regarding the harmony of the items in the page layout and making use of the expressive power of visual language. In terms of content, it has been seen that topics suitable for the level at children are covered in the books and the characters that will strengthen the children's development are developed. It has been determined that the expression power and possibilities of Turkish haven't been used enough and the linguistic arrangement is insufficient to contribute to the power of children's dreams, thoughts and images. When the books are evaluated in terms of educational principles, it has been determined that establishing a healthy value system has been encouraged.

Keywords: M.Akif Ersoy ,Turkish National Anthem, The illustrated children's books.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy'u ve İstiklal Marşımızı anlamak da anlatmak da çok zordur. Mehmet Akif Ersoy'u ve İstiklal Marşımızı çocuklara aktarmak için farklı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların en önemli parçalarından biri çocuk kitaplarıdır. Çocuğun hayal dünyasını zenginleştiren, öğretici, yaş ve gelişim durumuna uygun, barındırdığı resimlerle uyumlu yapıtlara çocuk edebiyatı yapıtları denmektedir (Yazıcı, Yıldız ve Durmuşoğlu, 2018). "Bu yapıtların amacı çocuğa öğüt vermek, doğrudan öğretmek değildir. Bu yapıtlar çocukların kendilerini, yaşamı ve insanı tanıyabilmelerini sağlamalıdır." (Sever, 2018, s. 98). Yapıtlar çocuk okura dil bilinci ve okuma zevki kazandırmalıdır. Çocuk edebiyatında iletiler örtük olmalıdır; çıkarımları çocuk kendisi yapabilmelidir. Çocuğun kendisini tanımasına, kişiliğini geliştirmesine katkıda bulunmalıdır (Oğuzkan, 2010). Resimli çocuk kitapları da, çocuk için yazılı edebiyatın başladığı, içinde çocuğun gelişim özelliklerine uygun konu ve uzunlukta metin ve metinle uyumlu resimlerin olduğu, çocukların hayal gücünü geliştirirken aynı zamanda yeni şeyler öğreten kitaplardır (Yazıcı ve diğerleri, 2018).

Resimli çocuk kitapları, okul öncesi dönemden başlayarak her yaş ve dönemde çocuğun eğitim ve öğretiminde çok etkili olmakla birlikte çocuğun fiziksel, bilişsel, ahlâkî, dil, kişilik ve sosyal gelişimini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Bayram, 2009). Resimli çocuk edebiyatı yapıtlarında metin ve resimler etkileşim hâlinindedir. Birbirini desteklerler. Hem görsel hem yazılı anlatımla kitap hayat bulur (Alpöge, 2011). Resimli çocuk yapıtlarının, çocuğun yapıtla ilgili, farklı bakış açıları sağlaması açısından önemi büyüktür. Dilsel olarak da desteklenen resimli yapıtlar çocuktaki paylaşma isteğini artırır. Kendine yakın bulduğu olgularla mutlu olan çocukta, resimlemelerin farkındalığıyla kitap sevgisi aşılanmış olur. Zamanla bu sevgi ve mutluluk yapıta olan bağlılığı artırır (Celepoğlu, 2017). Resimli çocuk edebiyatı yapıtları çocuğun bilişsel, dilsel gelişimine uygun içerik barındıran ve bu içeriklerin görselle uygun olduğu yapıtlardır. Resimli çocuk kitapları oluşturulurken resimli çocuk kitaplarının sahip olması gereken özelliklere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Çocuk okurun milli ve manevi değerlerimizi tanıması ve anlamasında çocuk kitaplarının rolü büyüktür. Bu bağlamda milli ve manevi değerlerimizi anlatan çocuk kitapları üzerinde yapılacak incelemeler mevcut eserlerin varsa eksikliklerinin giderilmesinde ve yeni oluşturulacak eserlerin daha nitelikli hâle gelmesinde önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Mehmet Akif Ersoy'u ve İstiklal Marşımızı konu alan resimli çocuk kitaplarını, çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler açısından inceleyerek kitapların çocuk okurlar açısından uygunluğunu belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşımızı konu alan resimli çocuk kitaplarının, çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler bağlamında çocuğa göreliğini incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın Önemi

İstiklal Marşı ve Akif'i çocuklara aktarmak için yazılan eserler sayıca az ve yetersizdir. Akif'i ve İstiklal Marşını yeni nesle anlatacak farklı yöntem ve özgün çalışmalar yapılmalıdır. Alan yazında Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının incelenmesine dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Deseni

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler bağlamında incelenmesi amaçlanan bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırması hedeflenen olaylar veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmalarda doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187).

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmanın kapsamı, Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşımızı konu alan resimli 5 çocuk kitabıyla sınırlıdır. Araştırmada elde edilen bulgular, bu 5 kitap için geçerli olduğundan Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşımızı konu alan diğer eserler için genelleme yapılmamıştır.

İncelenen Dokümanlar

Araştırmanın örneklemini Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu ulaşılan 5 resimli çocuk kitabı oluşturmaktadır. Söz konusu resimli kitaplar belirlenirken orta ve son çocukluk dönemine hitap eden eserler olmasına dikkat edilmiştir. Kitapların orta ve son çocukluk seviyesine uygunluğu, yazarla yapılan görüşmeler, uzman görüşü, kitaplardaki yazı puntosu, satır aralığı ve resimlemeler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen resimli çocuk kitapları Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1.

İncelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu Resimli Çocuk Kitapları

No	Kitabın Adı	Yayınevi	Basım Yılı	Yazar	Resimleyen
1	Mehmet Akif'le Bir Gün	Timaş Çocuk	2011	Mustafa Orakçı	Eren Dedeleroglu
2	Göge Yükselen Hilal	Bağcılar Belediyesi	2021	Turgay Anar	Yavuz Selim Baş
3	Hayatını Millete Adayan Şair	Simge Yayıncılık		Cemal Telci	-
4	Ben Mehmet Akif Ersoy	2023 Yayıncılık	2016	Suat Turgut	Ogan Kandemiroğlu
5	Milli Şairimiz Mehmet Akif	Eğlenceli Bilgi Yayınları	2018	Metin Özdamarlar	Ebrar Çiçek Alp Türkbiner Nur Kayaalp

Tablo 1 incelendiğinde kitaplardan *Hayatını Milletine Adayan* adlı kitabın basım yılı ve resimleyen bölümlerinin olmadığı görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Aracı

Araştırmada, belirlenen resimli çocuk kitaplarının değerlendirilmesinde Sever (2018) tarafından geliştirilen “Çocuklara Seslenen Yazınsal ya da Öğretici Kitapları Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Çocuk kitaplarını değerlendiren ölçek “Tasarım Özellikleri ve Resim, Konu ve Kurgu, İzlek (Tema), Karakter ve Kahraman, Dil ve Anlatım, İleti, Eğitsel İlkeler” olmak üzere yedi alt bölümden oluşmaktadır. Ölçekte toplam 81 madde bulunmaktadır. Dil ve Anlatım bölümünün 9, 10 ve 11. maddeleri çocuk şiirlerine yönelik oluşturulduğu için değerlendirmede kullanılmamıştır. Böylece ölçek 79 madde olarak uygulanmıştır. Beşli likert tipiyle oluşturulan ölçeğin puanlamaları; çok iyi (5), yeterli (4), kısmen yeterli (3), yetersiz (2), çok yetersiz (1) şeklinde yapılmıştır. Ölçeğin puan aralıkları Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2.

Çocuklara Seslenen Yazınsal ya da Öğretici Kitapları Değerlendirme Ölçeği’nin Puan Aralıkları

	Çok İyi	Yeterli	Kısmen	Yetersiz	Çok Yeterli	Yetersiz
Maddelerin Puan Aralığı		63-75	51-62	39-50	27-38	15-26
Tasarım Özellikleri ve Resim Bölümü		67,02-80	54,4-67,1	41,6-54,3	28,8-41,5	16-28,7
Konu ve Kurgu Bölümü		50,4-60	40,8-50,3	31,2-40,7	21,6-31,1	12-21,5
Karakter ve Kahraman Bölümü		54,6-65	44,2-54,5	33,8-44,1	23,4-33,7	13-23,3
Dil ve Anlatım Bölümü		42-50	34-41	29-33	18-25	10-17
İleti		33,6-40	27,2-33,5	20,8-27,1	14,4-20,7	8-14,3
Tema(İzlek)		29,4-35	23,8-29,3	18,2-23,	12,6-18,1	7-12,5
Eğitsel İlkeler Bölümü		50,4-60	40,8-50,3	31,2-40,7	21,6-31,1	12-21,5

Tablo 2’de görüldüğü üzere kitaplara yönelik değerlendirmeler maddelere, bölümlere ve ölçeğin tamamına yönelik ayrı ayrı yapıldığı için puan aralıkları da ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Resimli çocuk kitapları söz konusu ölçek maddeleri doğrultusunda araştırmacı tarafından değerlendirilmiş ve sayısal veriler elde edilmiştir. Tasarım ve resim özellikleri açısından kitapların incelenmesinde Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik ve Resim Bölümü araştırma görevlilerinin uzmanlıklarından, içerik ile ilgili değerlendirmelerde Türkçe Eğitimi Bölümü araştırma görevlilerinden yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

“Çocuklara Seslenen Yazınsal ya da Öğretici Kitapları Değerlendirme Ölçeği” kullanılarak örnekleme oluşturan tüm resimli çocuk kitaplarına yönelik elde edilen bulgular SPSS 22 programıyla sayısal verilere dönüştürülmüştür. Kitapların geneline yönelik ölçeği oluşturan yedi ana bölüm esas alınarak genel değerlendirme yapılmıştır. Ardından ise her kitap için ölçeğin tamamına yönelik değerlendirme yapılmıştır.

Kitaplar hakkında bir yargıda bulunabilmek için kitapların; ölçek maddelerinden, bölümlerinden ve ölçeğin genelinden elde ettikleri puanların toplamı, ölçekteki puan aralıklarıyla karşılaştırılarak hangi düzeye denk geldikleri belirlenmiştir.

Ölçek genelinde 81 madde bulunmaktadır fakat incelenen eserler arasında şiir bulunmadığı için dil ve anlatımın 9, 10 ve 11. maddeleri ve değerlendirilmeye tabi tutulmamıştır. Aynı zamanda Hayatını Milletine Adayan Adam kitabında olay örgüsü olmadığı için karakter ve kahramanın 11, 12, 13. maddeleri ile iletinin 1. maddesi değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Bulgular

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler doğrultusunda incelenmesine ilişkin bulgular ölçeğin alt bölümlerine yönelik başlıklar halinde sunulmuştur.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Tasarım ve Resim Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının tasarım ve resim özelliklerine yönelik puanlamalar Tablo 3’te verilmiştir:

Tablo 3.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Tasarım ve Resim Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

Tasarım Özellikleri ve Resim	Toplam Puan
1. Kitabın boyutu, hacim ve ağırlığı yaş düzeyine uygundur.	72
2. Kâğıt dayanıklı, göz sağlığı açısından uygundur.	60
3. Kapağın görsel etkisi, çocuğun okuma ve izleme etkisini artırmaktadır.	67
4. Cilt dağılma ve kopma olmayacak şekilde hazırlanmıştır.	60
5. Sayfa düzenindeki öğelerin (resim, fotoğraf, yazı, rakam vd.) birbiriyle uyumu estetik bir etki sağlamaktadır.	66
6. Sayfa kenarlarındaki boşluklar izleme-okuma rahatlığı sağlamaktadır.	71
7. Harflerin puntosu düzeye uygundur.	73
8. Harf renkleri izleme-okuma isteğini artırıcı niteliktedir.	71

9. Harf kalınlıkları izleme-okuma isteğini uyandırıcı niteliktedir.	72
10. Görseller çocukta resim diliyle iletişimi isteklendirecek özellik taşımaktadır.	66
11. Resimlerdeki nesne ve varlıklar, sanatçının yorumlarıyla çizilmiştir.	66
12. Resimler, metnin anlamını tamamlamaktadır.	66
13. Resimler, metnin çocuğunun belleğinde canlandırılmasına katkı sağlamaktadır.	67
14. Resimler, metne görsel dilin anlatım gücüyle yeni yorumlar katmaktadır.	64
15. Resimler, çocuğun düş ve düşünce serüvenine çıkmasına, eğlenmesine katkı sağlayacak özellikler taşımaktadır.	64
16. Resimler, çocuğun kavramsal birikimini kullanarak öyküler oluşturabilmesini sağlayacak özellikler taşımaktadır.	64

Tablo 3 incelendiğinde resimli çocuk kitaplarının boyut, kapak, sayfa düzeni ve harf özellikleri bakımından “çok iyi” ve yeterli düzeylerde oldukları görülmektedir. Kitaplarda kullanılan kâğıdın dayanıklılık özelliğinin “yeterli” puan aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Tutkallama tekniğiyle bir araya getirilen kitaplar, cilt bakımından “kısmen yeterli” düzeydedir. Her ne kadar incelenen bir kitap dışında iç sayfalarda siyah-beyaz resimler kullanılsa da kitapta yer alan resimlerin “yeterli” düzeyde olduğu söylenebilir. İncelenen kitapların tasarım özellikleri ve resim bakımından genel değerlendirmesine bakıldığında “yeterli” düzeyde olduğu düşünülebilir. İncelenen 5 resimli çocuk kitabının bir tanesi 20×20 cm diğerlerinin ise 13,5×19,5 cm, ya da 13,5×20,5 ebatında olduğu tespit edilmiştir. Kitapların, çocukların düzenli bir kitaplık oluşturmalarına elverişli ölçülere ve özelliklere sahip oldukları söylenebilir. Kitaplar, boyut olarak orta büyüklüktedir. Hacim ve ağırlık bakımından ise kolayca taşınmaya ve kullanılmaya elverişlidir. Ele alınan resimli çocuk kitaplarının %84’ünde birinci hamur kâğıt, %26’sında ise ikinci hamur kâğıt kullanılmıştır. Kullanılan kâğıtlar arka sayfadaki resimleri ve yazıları göstermeyecek kalınlığa ve ışık yansımaya sebebiyet vermeyecek matlığa sahiptir. Bu durum kitabın okunabilirliğini artırmaktadır. Kullanılan kâğıtların mat olması ayrıca göz sağlığı açısından olumlu bir özelliktir. Kitapların tamamında ince karton kapak kullanıldığı görülmektedir. Kapaklarda kullanılan kartonlar yeterli esnekliğe sahiptir ve kapak resimlerinin etkili bir şekilde yansıtılmasına olanak sağlamaktadır. Kitap kapaklarının tamamında resim ve kitap ismi ön plana çıkarılmıştır. Resimli çocuk kitaplarının, kapak resimlerinde genellikle başkahraman ve olayların geçtiği ana mekânlar yer almaktadır. Bu durum olayın ve kahramanın okuyucunun zihninde canlanmasını kolaylaştırabilecektir. Kapak resimlerinde kullanılan renklerin canlılığının kitabın dikkat çekiciliğini arttırdığı söylenebilir. Fakat kapak resmi haricindeki diğer resimlerin siyah beyaz olması, resim üzerindeki renk unsurunun etkisini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca sulu boya tekniğiyle oluşturulan resimlerin siyah beyaz olarak çoğaltılması, resimdeki derinlik algısını ortadan kaldırdığı gibi bazı ayrıntıların okuyucu tarafından görülmesini de engellemektedir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Konu ve Kurgu Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının konu ve kurgu özelliklerine yönelik puanlamalar Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Çocuk Kitaplarının Konu ve Kurgu Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

Konu ve Kurgu	Toplam Puan
1. Metinde ele alınan konu düzeye uygundur.	71
2. Konunun ele alınışı özgündür.	67
3. Kurguda, olayların anlatılmasında anlamsal bir tutarlık vardır.	68
4. Çatışmalar çocukların anlama ve anlamlandırma düzeyine uygundur.	68
5. Olay kurgusu, çocuğun okuma isteğini canlı tutacak özelliktedir.	67

6. Çatışmalar çocuğun sevgi ve özgürlük gereksinimlerine uygundur.	69
7. Çatışmalardaki merak ögesi, okuma ilgi ve isteği uyandırabilecek niteliktedir.	68
8. Çatışmaların kurgulanışında aşırı duygusallıktan kaçınılmıştır.	67
9. Olay kurgusunda, abartılmış merak ve rastlantısallıktan kaçınılmıştır.	67
10. Kitaptaki olaylar dizisi çocuğun gülmesi, heyecanlanması ve düş kurmasına olanak sağlamaktadır.	67
11. Metnin kurgusu yalın bir anlatım çizgisiyle oluşturulmuştur.	70
12. Kahraman, olay kurgusunda inandırıcı biçimde geliştirilmiştir.	60

Tablo 4'e bakıldığında resimli çocuk kitaplarının konu ve kurgularıyla ilgili maddelerinin “çok iyi” düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonucun sebebi olarak incelenen resimli çocuk kitaplarında aynı konunun ve aynı karakterin işlenmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Konu ve kurgu genel olarak okuyucunun düzeyine uygun olsa da bazı kitaplarda çeşitli kurgusal hataların olduğu, konunun özgün bir biçimde ele alınmadığı ve kahramanın özelliklerinin tam olarak yansıtılmadığı görülmektedir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Tema (İzlek) Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının tema özelliklerine yönelik puanlamalar Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Çocuk Kitaplarının Tema (İzlek) Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

<u>İzlek (Tema)</u>	<u>Toplam Puan</u>
1. Yazarın / şairin çocukta uyandırmak istediği etkinin kurgulanışı uygundur.	69
2. İzlek, yazımsal kurgu ile geliştirilmiştir.	68
3. İzlek, çocuğa; yaşam, insana, doğaya özgü durumları duyumsatmaktadır.	67
4. İzlek, çocuğun gülerek, düşünerek ve duyarak yaşantı kazanmasına olanak sağlayıcı özelliktedir.	69
5. İzlek, “sevgi” üzerine yapılandırılmıştır.	67
6. İzlekler, çocuğun soyutlama yapmasına olanak sağlayıcı niteliktedir.	67
7. Konu ve izlek uyumu, bütünlüğü sağlamaktadır.	67

Tablo 5'e bakıldığında resimli çocuk kitaplarında işlenen temalara ait maddelerin tamamının ve genel ortalamanın “çok iyi” puan aralığında olduğu görülmektedir. Konu ve kurgu ilişkisi içerisinde yansıtılan temaların, okuyucunun karakter gelişimini destekleyici özellik gösterdiği söylenebilir. Tema-konu-kurgu arasında kurulan ilişki ile soyut kavramlar somutlaştırılarak çocuğun gelişim düzeyine uygun hâle getirilmiştir. İncelenen resimli çocuk kitaplarının biri dışında metin ile aktarılan temalar, okuyucunun düş kurarak, duygu ve algılarını kullanarak yaşantı kazanmasını sağlayacak özelliktedir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının İleti Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının ileti özelliklerine yönelik puanlamaları Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının İleti Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

İleti	Toplam Puan
1. Olay kurgusu, yazınsal bir anlayışla yapılandırılmıştır.	67
2. İletiler yazınsal ipuçları ile sunulmuştur.	70
3. İletiler çocuğun duygu ve düşünce evrenine uygundur.	65
4. Metnin iletileri çocuğa yeni yaşantılar kazandırıcı özelliktedir.	69
5. İletiler insana ve yaşama ilişkin yeni duyarlıklar oluşturacak özelliktedir.	70
6. İletiler çocuğun girişimciliğini desteklemektedir.	68
7. İletiler metnin yazınsal kurgusu içine sindirilmiştir.	66
8. Yazınsal kurgu, çocuğa anlamı yapılandırma sorumluluğu vermektedir.	65

Tablo 6'ya bakıldığında iletilere ait maddelerin genel ortalamasının “çok iyi” puan aralığında olduğu görülmektedir. İletiler genellikle yazınsal kurgunun içerisinde okuyucuya sezdirilmektedir. İletiler çocuğun duygu ve düşünce evrenine uygundur. Bir kitap dışında diğerleri çocuğa yeni yaşantılar kazandırıcı özelliktedir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Karakter ve Kahraman Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının karakter ve kahraman özelliklerine yönelik puanlamaları Tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Karakter ve Kahraman Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

Karakter ve Kahraman	Toplam Puan
1. Karakter, ruhsal özellikleri ile iyi geliştirilmiştir.	67
2. Karakter fiziksel özellikleri ile iyi geliştirilmiştir.	70
3. Olay- karakter bütünlüğü, uzlaşması sağlanmıştır.	69
4. Geliştirilen karakter çerçevesi insan ve yaşam gerçekliğinin anlaşılmasına dönük ipuçları sunmaktadır.	68
5. Kahramanın yaşadığı değişimler olaylarla ilişkilendirilmiştir.	67
6. Kahramanın olay kurgusundaki (varsa) değişimleri inandırıcıdır.	67
7. Çocuğun özdeşim kurması için kitaptaki kahramanın sayısı uygundur.	72
8. Kahraman, çocuğun özdeşim kurabileceği özellikler taşımaktadır.	71
9. Kahraman, ulaştığı başarıları gerçekten hak etmiştir.	72
10. Kahramanın davranışlarında abartıya kaçılmamıştır.	70
11. Kahramanın amaca ulaşması rastlantıya bırakılmamıştır.	72
12. Kahramanın yaşadığı çevre, olay kurgusuyla bütünleştirilmiştir.	68
13. Kahramanlar arasındaki çatışmalardan düğün ve çözümlerin sunulduğu yazınsal özellik taşımaktadır.	67

Tablo 7 incelendiğinde maddelerin ise “çok iyi” puan aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonucun sebebi olarak incelenen resimli çocuk kitaplarında aynı karakterin işlenmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Karakter genel olarak iyi yansıtılmış olsa bir kitapta karakterin işlenmesinde yetersizlikler görülmektedir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Dil ve Anlatım Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının dil ve anlatım özelliklerine yönelik puanlamalar Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Dil ve Anlatım Özelliklerine İlişkin Puan Aralığı

<u>Dil ve Anlatım</u>	<u>Toplam Puan</u>
1. Türkçenin anlatım gücü ve olanakları, çocuğun dilsel düzeyine uygun bir yaklaşımla sezdirilmiştir.	69
2. Anlatım duru, akıcı ve içten cümlelerle yapılmıştır.	69
3. Noktalama ve yazım kurallarına uyulmuştur.	74
4. Metnin dilsel düzenlenişi çocukların düş, düşünce ve imgelem gücüne uygundur.	67
5. Cümlelerdeki sözcük sayıları çocuğun dil düzeyine uygundur.	70
6. Çocuğun dilsel düzeyine uygun Türkçenin söz varlığından yararlanılmıştır.	62
7. Anlatımda Türkçe sözcükler egemendir.	70
8. Anlatım çocuğun beş duyusunu devindirici özelliktedir.	69
9. Dizelerdeki dilsel düzenleniş, çocukların düş ve imgeleme gücünü uyarmaktadır (Okunan şiir kitabı ise).	-
10. Dizelere kısa yalın ve bellekte kalıcı özellikler taşımaktadır (Okunan şiir kitabı ise).	-
11. Ses ve sözcüklerin yarattığı işitsel erki, çocukta şiir okuma isteği uyandıracak özelliktedir (Okunan şiir kitabı ise).	-
12. Metin bir bütün olarak çocuğa öykülenebileceği düzgün bir dil çevresi sunmaktadır.	69
13. Metin bir bütün olarak çocuğun kavramsal gelişimini desteklemektedir.	69

Tablo 8 incelendiğinde, resimli çocuk kitaplarının dil ve anlatıma yönelik her maddenin toplam puanının “çok iyi” aralığında olduğu görülmektedir. İncelenen kitaplar şiir kitabı olmadığı için ölçekteki 9, 10 ve 11. maddeler değerlendirilmeye alınmamıştır. Yazarların sade, anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Yazarlar, kısa cümleler ve paragraflarla anlaşılabilirliği artırmış, noktalama işaretlerinin doğru ve düzenli kullanımı akıcı bir okuma sağladığı gibi hedef kitlenin okuma becerisini geliştirmesine de yardımcı olacağı düşünülebilir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Eğitsel İlkeler Açısından Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının eğitsel ilkelere yönelik puanlamaları Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Eğitsel İlkeler Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Puan Aralığı

<u>Eğitsel İlkeler</u>	<u>Toplam Puan</u>
1. Kitapta öğüt veren dayatmacı bir yaklaşım benimsenmemiştir.	67
2. Kitapta çocuğa duyma, düşünme sorumluluğu veren; düşündürürken güldüren bir yaklaşım yeğlenmiştir.	66
3. Girişimcilik, benlik duygusu ve yaratıcılık desteklenmiştir.	60

4. Cinsel rollerin ayrıştırılmasından kaçınılmıştır.	71
5. Kadına ve erkeğe biçilen değer ve yüklenen anlam arasında fark yaratılmasından kaçınılmıştır.	70
6. Çocuğun kendi cinsel kimliği içinde kişiliğini geliştirilmesine olanak verilmiştir.	69
7. Yaşamda sorunların çözümü için iletişim kurulması özendirilmiştir.	68
8. Şiddet ve kaba gücün bir sorun çözüme yöntemi olmadığı gösterilmiştir.	60
9. Siyasal ve dinsel tekinlerden uzak durulmuştur.	67
10. Yazgıcılık ve boş inançtan uzak durulmuştur.	65
11. Çocuğun sağlıklı değerler sistemi oluşturması özendirilmiştir.	66
12. Denetimci ve kuralcı anlayışlara karşı olan bir yaklaşım sezdirilmiştir.	65

Tablo 9 incelendiğinde resimli çocuk kitaplarının eğitsel ilkeler yönünden “çok yeterli” ya da “yeterli” düzeyde olduğu görülmektedir. Çocukların sağlıklı değerler sistemi oluşturması özendirilmiştir. Kitaplar genel olarak çocuk okurun eğitsel ilkeler yönünden gelişimine olumlu katkılar sunacak yeterlilikler de olmasına rağmen incelenen bir kitabın bu bağlamda eksik kaldığı söylenebilir.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Genel Değerlendirmesi

Araştırma kapsamında incelenen_Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının genel değerlendirmesine yönelik puanlamalar Tablo 10’da verilmiştir:

Tablo 10.

Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu resimli Çocuk Kitaplarının Genel Değerlendirmesine İlişkin Puan Aralığı

	Toplam Puanlar							Genel Toplam
	Tasarım ve Resim	Konu ve Kurgu	Tema(İzlek)	İleti	Karakter ve Kahraman	Dil ve Anlatım	Eğitsel İlkeler	
Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitapları								
Mehmet Akif’le Bir Gün	67	41	28	27	52	38	42	288
Göğe Yükselen Hilal	41	48	21	32	52	41	50	292
Hayatını Millete Adayan Şair	27	19	14	16	32	31	35	174
Ben Mehmet Akif Ersoy	70	50	28	33	54	42	47	324
Milli Şairimiz Mehmet Akif	80	80	34	38	64	55	58	409
Genel Ortalamalar	57	47,6	25	29,2	50,08	41,4	46,4	297,4

İncelenen çocuk kitaplarının genel değerlendirmesini gösteren Tablo 10’a bakıldığında tasarım açısından *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitabın 27 puanla “yetersiz” puan aralığında olduğu görülmektedir. Bu kitapta dış kapakta ve iç sayfalarda resim yer almasına rağmen kitabın künye

kısımında bulunan resimlerin kime ait olduğu yer almamaktadır. Ayrıca kitapta dağılmaya ve yıpranmaya karşı daha az direnç gösteren ikinci hamur kâğıt kullanılmıştır. *Milli Şairimiz Mehmet Akif* adlı kitabın 80 puanla, *Ben Mehmet Akif Ersoy* kitabı ise 70 puan ile “çok iyi” puan aralığındadır. Resimli çocuk kitabında bulunan resimlerde ayrıntılara yer verilmiş, resimler metne görsel dilin anlatım gücü ile katkı sunmuştur. Diğer kitaplardan *Mehmet Akif’le Bir Gün* 67 puan ile “yeterli”, *Göğre Yükselen Hilal* kitabının 41 puanla “yetersiz” puan aralığında olduğu tespit edilmiştir. İkinci hamur kâğıt kullanımından dolayı da iç sayfadaki bazı resimler netliğini kaybetmiştir. Bazen de kitapta anlatılanların görsellerle uyum sağlamadığı görülmektedir. Konu ve kurgu açısından bakıldığında ise *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitabın 19 puanla “çok yetersiz” puan aralığında olduğu görülmektedir. Kitabın genelinde anıların olduğu, kurgu yönünden yetersiz olduğu tespit edilmiştir. *Milli Şairimiz Mehmet Akif* adlı kitabın 80 puanla ile “çok iyi”, diğer resimli kitapların “yeterli” düzeyde oldukları anlaşılmaktadır. Kitaplar işlenen tema açısından değerlendirildiğinde ise *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitabın 14 puanla “çok yetersiz” puan aralığında olduğu görülmektedir. *Göğre Yükselen Hilal* kitabının 21 puanla “kısmen yeterli” puan aralığında olduğu tespit edilmiştir. *Milli Şairimiz Mehmet Akif* adlı kitabın 34 puanla “çok iyi” puan aralığında olduğu diğer kitapların da yeterli puan aralığında olduğu görülmektedir. *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitap dışındaki kitapların karakter ve kahraman açısından “çok iyi” ya da “yeterli” düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kitaplardan *Milli Şairimiz Mehmet Akif* ve *Ben Mehmet Akif Ersoy* ve dil ve anlatım açısından “çok iyi” düzeydedir. *Mehmet Akif’le Bir Gün* ve *Göğre Yükselen Hilal* adlı kitaplar yeterli puan aralığındadır. *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitap ise 31 puanla “kısmen yeterli” puan aralığındadır. Eğitsel ilkeler açısından baktığımızda *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitap ise 35 puanla “kısmen yeterli” puan aralığındadır. *Milli Şairimiz Mehmet Akif* adlı kitap “Çok iyi”, diğer resimli kitapların ise “yeterli” düzeyde olduğu görülmektedir. Kitapların genel puan aralıklarına tek tek bakıldığında *Hayatını Millete Adayan Şair* adlı kitabın puan aralıklarının “kısmen yeterli,” yetersiz” ya da “çok yetersiz” olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli 5 çocuk kitabının çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikler açısından incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İncelenen 5 resimli çocuk kitabının bir tanesi 20×20 cm diğerlerinin ise 13,5×19,5 cm, ya da 13,5×20,5 ebatında olduğu tespit edilmiştir. Gönen ve diğerleri (2011) çocuk kitaplarına yönelik yapmış oldukları çalışmalarında bu oranın öykü/roman türü çocuk kitapları için uygun bir oran olduğunu belirtmişlerdir. Bu açıdan Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının farklı boyut özelliklerine sahip olsa da çocukların düzenli bir kitaplık oluşturmalarına elverişli ölçülere ve özelliklere sahip olduğu söylenilebilir. Kitaplarda, maliyetinin düşük olması nedeniyle tercih edilen ikinci hamur kâğıtların kaliteli baskıya uygun olmaması ve dayanıklılık özelliğinin bulunmaması olumsuz bir özellik olarak görülmektedir. Kitabın fiziki özellikleri kitabın tercih edilmesi noktasında önem arz etmektedir. Kitabın biçimsel özellikleri kitap okuma üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Okurun kitabı vitrinde gördüğü an, onunla ilk buluştuğu andır. Hakkında hiçbir bilgiye fikre sahip olmadığı kitabı eline alan okur, onu ön ve arka kapağına bakarak incelemeye başlar. Sever (2015) kitap kapağında kullanılan tasarım, sayfa düzeni, kâğıdın kalitesi, kitaba karşı oluşan ilgiyi belirler. *Milli Şairimiz Mehmet Akif*, *Ben Mehmet Akif Ersoy* ve *Mehmet Akif’le Bir Gün* kitaplarında resim ve kitap ismi ön plana çıkarılmıştır. Kapakların tasarımı çocuğun kitap içeriğine yönelik düşsel bir hazırlık yapmasına katkı sunabilecek özelliktedir. Şimşek (2012)’de çocuklar için hazırlanan kitaplarda kitabın kapağının, çocukların kitaba ilgilerini çeken ilk görsel olduğunu vurgulamıştır. Kapak, yapıtı hem sağlam yapar hem de dikkat çekiciliğini artırır. Kıbrıs’a (2010, s. 39) göre ise “Çocuk yapıtları hangi yaş için olursa olsun dış kapakları çocukların ilgisini çekecek biçimde, konusuyla uyumlu olmalıdır.” Bu doğrultuda bu üç kitabın kitaplarının kapak tasarımı açısından çocukların dikkatini çekecek ve onları hayallere sürükleyecek özelliklere sahip olduğu söylenilebilir. Ancak diğer kitapların da yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

İncelenen kitaplardan *Milli Şairimiz Mehmet Akif*, yer alan resimler, çocuk okurun gelişim özelliklerine uygun olsa da bazı eksiklikleri de bulunmaktadır. Kapak resmi haricindeki diğer resimlerin siyah beyaz olması, resim üzerindeki renk unsurunun etkisini ortadan kaldırmıştır. *Hayatını*

Millete Adayan Şair adlı kitabında ise resimler çok yetersiz olup resimleyen kişi kitabın künyesinde yer almamaktadır. Anaz (2018)'e göre; Yapıtlarda kullanılan resimler ve fotoğraflar, bir sanat eğitimi olan çocuk edebiyatını destekler nitelikte olmalıdır. Yine bu resimler çocuk gelişiminde çok büyük bir öneme sahiptir. Kitaplara konu ve kurgu açısından bakıldığında incelenen bütün kitaplar aynı konuyu işlemiş olsa da ele alınış biçimi ve kurgu yönünden kitaplarda farklılıklara görülmektedir. *Milli Şairimiz Mehmet Akif* adlı kitapta konu özgün ve planlı bir biçimde ele alınmışken *Hayatını Millete Adayan Şair* isimli kitapta plan bulunmamaktadır. Tema, konu, kahramanlar ve düşünce, duygu ve durumların yazarın belirlediği bir sıraya göre anlatılması planın bir nevi tanımıdır. (Oğuzkan, 2010) Genel olarak kitapların tasarım ve resim özellikleri açısından, resimlemelerde renk unsurunun psikolojik etkisinden faydalanılmadığı, ciltleme ve kâğıt kullanımından kaynaklı bazı sorunların olduğu tespit edilmiştir. İçerik açısından bakıldığında ise “*Hayatını Millete Adayan Şair*” hariç konunun çocukların düzeyine uygun işlendiği, bunun özgün ve tutarlı bir şekilde kurgulandığı belirlenmiştir. Çocuklara örnek teşkil edecek karakterin geliştirildiği, onların kişilik gelişimlerini kuvvetlendirecek iletiler sunulduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konulu resimli çocuk kitaplarının yeni baskılarına ve çocuk edebiyatı alanında bu konuda oluşturulacak eserlere yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

İkinci ve üçüncü hamur kâğıtlar yırtılma ve yıpranmaya karşı daha az direnç gösterdiği için çocuklara yönelik oluşturulan kitaplarda birinci hamur kâğıt kullanılmalıdır. Tutkallama yöntemiyle oluşturulan ciltler sayfaların birleşim yerlerinde kopma ve ayrılmaya sebebiyet verebileceği için çocuk kitaplarında daha dayanıklı ciltleme yöntemleri (ip dikişli) kullanılmalıdır. Çocuklar için kitap seçimi yapacak kişilerin yönlendirilmesi açısından çocuk kitaplarının kapak sayfalarında tavsiye edilen yaş aralıklarına yönelik bilgiler verilmelidir. Özellikle kitapların iç sayfalarında yer alan resimler siyah-beyaz olarak çoğaltılmamalı, resimlerde renk unsurunun insan psikolojisi üzerindeki etkilerinden yararlanılmalıdır. Resimler doğal ve canlı olmalı, konuyu net olarak ifade etmelidir. Kitaplarda ele alınan konu ve kurgulamalar hedef düzeyin psikolojisine ve olaylara bakış açısına uygun olarak oluşturulmalıdır. Türkçenin anlatım ve estetik gücü hissettirilmeli, dil aynı zamanda kültür aktarımını sağlayan bir araç olarak kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alpöge, G. (2011). *Okul öncesinde değer eğitimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Anar, T. (2021). Göğe Yükselen Hilal (Baskı). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Anaz, Z. (2018). *Mavisel Yener'in çocuk edebiyatı yapıtlarının dil özellikleri söz varlığı, anlatım teknikleri ve dış yapı özellikleri bakımından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Bayram, Z. T. (2009). *Resimli çocuk kitaplarının okuma alışkanlığı üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Celepoğlu, A. (2017). *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Gönen, M., Uygun, M., Erdoğan, Ö. ve Katrancı, M. (2011). Resimli çocuk kitaplarının fiziksel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, (196), 258-272.
- Oğuzkan, F. (2010). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Orakçı, M. (2011). Mehmet Akif'le Bir Gün (3. Baskı). İstanbul: Timaş Çocuk.
- Özdamarlar, M. (2018). Milli Şairimiz Mehmet Akif (18. Baskı). İstanbul: Eğlenceli Bilgi Yayınları
- Sever, S. (2015a). *Çocuk edebiyatı*. İstanbul: TUDEM Yayıncılık
- Sever, S. (2015b). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: TUDEM Yayıncılık
- Sever, S. (2018). *Sanatsal uyaranlarla dil öğretimi*. Ankara: TUDEM Yayıncılık
- Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatı tarihine ön söz, çocuk ve gençlik edebiyatı özel sayısı. M. R. Şirin. (Yay. haz.). *Türk Dili Dergisi*. 756.
- Telci, C., Hayatını Millete Adayan Şair, İstanbul: Simge Yayıncılık.

Turgut, S. (2016). Ben Mehmet Akif Ersoy (14. Baskı). İstanbul: Güneşyolu Yayıncılık.

Yazıcı, D. N., Yıldız, C. ve Durmuşoğlu, M. C. (2018). Erken çocukluk dönemi resimli çocuk kitaplarının eğitsel özelliklerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1196-1209.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

ÇOCUK EDEBİYATINDA MEHMET AKİF VE İSTİKLÂL ŞİİRLERİ

Doç. Dr. Fidan ABDURAHMANOVA*

Özet

Dünyanın her yerindeki çocuklar yalnızca coğrafi konumla ayırt edilir. Çocuklara saflığın ve masumiyetin simgesi olan dünya hakkında yazmayı öğretmek ve duygularını ön plana çıkarma başarısı için çabalamak çoğu zaman şair ve yazarların işidir. Özellikle savaş ve bağımsızlık mücadelesi sırasında çocukların coşku ve zafere giden yolu aşılacak şiirlere ihtiyacı vardır. Çocuk edebiyatı, çocukluktan beri silahlanmış bir ordu, ileri bir teknoloji ve aynı zamanda bilinçaltında geleceğe bir mesajdır.

Tüm şairlerin yaratıcı yolunun çocukluktan ve çocuklar için şiir yazmaktan geçmesi tesadüf değil. "Adamlığın Yolu Nerdense, Bul Da Girmeye Bak", "Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem", "Birlik" gibi şiirlerin yazarı olan İstiklal şairi Mehmet Akif Ersoy'un şiirleri buna örnek olabilir. Çocuklar için: "Nasihatım sana: Her şeyle işigali bırak; / Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak." yazan şair bir başka şiirinde çocuklara hakikat yolunda birlik çağrısı yapar:

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz.

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz;

Düşer mi tek taşı sandın harim-i namusun,

Meğerki harbe giden son nefer şehid olsun. (Birlik)

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, İstiklâl şiirleri, Mehmed Akif Ersoy, Türk Şiiri.

Summary

Children all over the world are distinguished only by geographical location. It is often the job of poets and writers to teach children to write about the world, which is a symbol of purity and innocence, and to strive to bring their feelings to the fore. Especially during the war and the struggle for independence, children need poems that will instill a path to enthusiasm and victory. Children's literature, an army armed since childhood, is an advanced technology and at the same time a message to the future under consciousness.

It is no accident that the creative path of all poets passed from childhood and writing poetry for children. The poems of Mehmet Akif Ersoy, the poet of Independence, who is the author of poems such as "The Way of Mankind Comes Wherever You Can Find It", "I can't applaud the oppressor, I can never love the oppressor", and "Unity" can be an example of this. For children: "My advice to you: Stop dealing with everything; \\ Wherever the path of man is, find it and try to enter." In another poem, the poet who writes calls for unity on the path of truth to children.

Keywords: Children's literature, Istiklal poems, Mehmed Akif Ersoy, Turkish Poetry

Çocuk Edebiyatında Mehmet Akif ve İstiklâl Şiirleri

Bütün dünyada çocuklar yalnız coğrafi mövqeyinə görə fərqlənirlər. Çocuklara saflıq ve məsumluq rəmzi olan dünya hakkında yazmayı öyrətmək, onların duyğularını ön plana çıxarmaqda

* Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü, fidan_abdurahmanova@mail.ru

uğur qazanmağa çalışmaq çox vaxt şair və yazıçıların işidir. Xüsusilə ötən əsr müharibələr dövrələrində uşaqların böyüməsində, onların duyğu və düşüncələrinin toparlanmasında ədəbiyyatın – şiirin böyük rolu vardır. Bu şairlər arxa cəbhədə, çətinliklərlə üz – üzə böyüyən uşaqlardır. Bəlkə də bu səbəbdən çoxunun “Çocuqluğum” adlı şiiri vardır:

Peygamberin günümüzde küçük sahabileri biz çocuklardık,

Bedir’i, Hayber’i, Mekke’yi özlerdik, sabaha kadar uyumazdık. (Sezai Karakoç)

Bütün uşaqların təhsilə, ailəyə, qayğıya ehtiyacı vardır. Hər kəs öz ailəsində doğulur. “Ailə – birləşməyə qan qohumluğu ilə başlanan uşaqların yetişdirildiyi məsuliyyətli bir qrupdur” (Anthony Giddens). Bu sahədə uşaq ədəbiyyatının böyük xidmətləri vardır. Böyük türk şairi Mehmet Akif Ersoyun yaradıcılığında vətən, xalq, yurd sevgisi ilə yanaşı uşaqların da özünəməxsus yeri vardır. Vətənin torpağına dəyər verən hər bir insan onu qorumaq və gələcək nəsillərə ərməğan verməyi də bacarmalıdır. Şair həmçinin valideynlərə:

Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma! (Ye's)

İnsan təbiəti etibarilə ictimai varlıqdır. “İnsanı yaradan təbiət, formalaşdırən və inkişaf etdirən isə cəmiyyətdir” (V.Belinski). Şair hər misrasında insanı cəmiyyət üçün ideal gənclik yetişdirməyə çağırır. Şairin önə çəkdiyi uşaq obrazı gələcəkdəki nümunəvi insanın uşaqlığıdır. Şair uşaqların hər günündə yanındadır, bayramlarda da...

Koşan, gezen, oturan, məniler düzüp çağırən.

Davullu zurnalı 'dans' eyliyen, coşup bağırən,

Bu kâinât-ı sürûrun içinde gezdikçe,

Çocukların tarafındaydı en çok eğlence. (Bayram)

Xüsusilə müharibə və müstəqillik mübarizəsi dövründə uşaqların ruh yüksəkliyi, qələbəyə aparan yolları aşılaraq şiirlərə ehtiyac vardır. Uşaq ədəbiyyatı uşaqlıqdan silahlı ordudur, qabaqcıl texnologiyadır, eyni zamanda, gələcəyə şüurlu mesajdır.

Ey şəhid oğlu şəhid, isteme benden makber,

Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber. (Çanakkale Şehitlerine)

“...və uşaqlar kimi heç yılmadan canları pahasına yardımlarının dokunması üçün, vatanı kurtarabilmək üçün ölənlər, ölümün kahramanlığını yaşayanlar da, mutlaka şəhittir. (Yavuz Koçak). Şair həmçinin millətin xalqın birliyini uşaqlara dərk etdirir:

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz.

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz; (Birlik)

İlk şiirlərini Baytarlıq Məktəbi'ndə yazan şair divan şiiri ənənəsinə uyğun yazırdı. Mehmet Akif şiirlərində sivilizasiyanın inkişafını və xüsusilə də uşaqların maariflənməsini, ayılmasını istəyir.

Nasihatım sana: Her şeyle iştigali bırak;

Adamlığın yolu nirdense, bul da girmeye bak.

Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez;

Yular takıp seni bir kimsecikler sürükleyemez.

Adam değil misin, oğlum: Gönüllüsün semere;

Küfür savurma boyun kestiğin semercilere. (Adamlığın Yolu Nirdense, Bul da Girmeye Bak)

Uşaqlar və cəmiyyət haqqında universal tərifi vermək çətinidir. Tarixin gedişatında cəmiyyət dəyişdiyi kimi, cəmiyyətlə birlikdə uşaqları əhatə edən insanların psixologiyası da dəyişmişdi.

Dünyada gördüyümüz bütün çocuklar cəmiyyətin davamıdır. Uşaqlar yalnız nəslin davamı deyil, dünyanın davamıdır, gələcəyə calayan varlıqlardır. Böyük şair çocukları tarixlərdən silinməyən bayramlara bənzədir:

Afak bütün hande, cihan başka cihandır;
Bayram ne kadar hoş, ne şetâretli zamandır!
Bayramda güler çehre -i masûmi sabâvet,
Ümmîd çocuk sûreti safında iyandır.
Her cebbəde bir nûr -i mücerred lemeânda; (Bayram)

Uşaqlar bioloji, psixoloji, iqtisadi varlıq kimi cəmiyyətin ən kiçik vahididir. Fikrimizcə Akif Ersoy çocuklar haqqındakı şiirlərini “ailə, xalq, camaat, cəmiyyət” olaraq müəyyənləşdirir. “Bebek yahud Hakkı Karar” şiirində şair uşağın oyuncağa zülmünü diqqət mərkəzinə çəkir. Şeirdə iki bacının oyuncağa olan münəibətinin qısa təfərrüatı çocuklarda öz səhvini görmək və onu düzətmək şəraiti yaradır:

Ne yaptı, beybaba, bilsen... Zavallıcık bebeğe?
— Ne yaptı? — Dövdü bir a'lâ, sonunda kırdı.
— Niye? — Bilir miyim, ona sor...
Kız, getir bebeğni hadi!
Ferîde kaçtı yanımdan, getirmek istemedi.
Çiçek çıkarmışa dönmüş, getirdiler ki; yüzü;
Birer kafes gibi kalmış o kuş bakışlı gözü.
Başında saçtan eser yok, ayak topal, kollar
Omuzdan oynamıyor, kim bilir ne illeti var?
O kanlı canlı bebek şimdi işte bir kötürüm...
— Bu ölmüş artık ayol, göm, götür de, hem ne ölüm! (Bebek yahud Hakkı Karar)

Şair öz ailəsini də unutmur. Hər uşağın ailəsini poeziyaya gətirəndə öz atasının ibrətamiz nəsihətlərini yada salır:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir. Bu gece
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyuverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!
Hayal otuz sene evvelki hali pîşimden
Geçerdi, başladım artık yanımda görmeye ben: (Fatih Camii)

“Mehmet Âkif, Müslüman Türk’ü, cəmiyyətin her kesimi hayatın her safhasında bütün ilə tanıyan, öyle yaşayan, duyan və bu duyushları ən güzəl ifadələndirən nâdir bir san’atkâr olaraq anılmaya hak kazanmışdır. Bunun yanında onu Türk’ü 1000 senedir Türk yapan iman kutbuna katıksız bağlılığı ilə bir inanmış, idealist bir dava adamı olaraq da tanımaya, öğrenməyə muhtacız. Ve hele bu davanın

tezatsız ahlâk anlayışı ilə sürdürdüyü ve süslediği hayatı onu çok müstəna bir sembol halinə getirmişdir” (Süleyman Yalçın).

Nəticə etibarı ilə deyə bilərik ki, yanaşdığımız məsələdə Mehmet Akif öz qələmindən uşaqların dünyasını qorumaq, istiqlalını əldə etmək və gələcəyə aparmaq üçün istifadə edir. Cəmiyyətin mənəvi cəhətdən yüksəlməsinə xidmət etməli olduğunu düşünmüş və bu fikirləri şiirlərinə tətbiq etmişdir. Akif edebiyatı cəmiyyəti xeyirə doğru yönəldən bir vasitə kimi görürdü.

Yenilik Mehmet Akif Ersoy’un şiirlərində - çətinliklə, lakin inadla özünə yol açır. Poetik dəqiqlik – detal və təfərrüat bu poeziyanın əsas xüsusiyyətləri idi. Yeniliyin başlıca əlamətlərindən biri də cəmiyyətdə uşaqların və gənclərin dini və fəşəfi baxımından psixologiyasının dərinləşməsi idi. Burada isə artıq insan amili, uşaqlarda şəxsiyyətin və dini əqidənin formalaşması əsas məsələlərdəndir.

Mü'min -ki bilir gördüyü yekrûze cihânın

Fevkində ne âlemləri var subh-i bekanın;-

Bin cân ilə elbet çekecek etse de bilfarz,

Her devri hayâtın ona binlerce belâ arz.

Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te'emmül,

Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül... (Tevhid Yahut Feryad)

MEHMET AKİF ERSOY VE MİRZE ELEKBER SABİR'İN ÇOCUKLAR İÇİN ÖĞRETİCİ ŞİİRLERİNDE MANEVİ VE AHLÂKİ DEĞERLER

Doç. Dr. Reşad ASGEROV*

Doç. Dr. Bağır BABAYEV**

Özet

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de Mehmet Akif Ersoy, Azerbaycan'da Mirza Elekber Sabir, yaşadıkları toplumun acılarını ve ihtiyaçlarını gören ve çözümlerini arayan sanat insanlarıdır. "Safahat" ve "Hophopname"de, toplumun sosyal ve politik başarısızlıklarının nedenleri ortaya çıktı ve İslam dünyasını doğal olarak kuşatan cehaletle mücadelenin yolları önerilmiştir. "Safahat" ve "Hophopname" çocuk edebiyatı sahasında da yararlanılması gereken bir kaynaktır.

"Safahat'da Akif'in çocuk psikolojisini ne kadar iyi bildiğini, çocuklara ne kadar değer verdiğini görüyoruz. O, şiirlerinde millî, Ahlâkî, kültürel ve evrensel değerlerin ve eğitimin önemini vurgulamaktadır. Gençleri "Asim'in nesli" olarak adlandırıyor, onu bu ideal için hazırlıyor, her zaman toplumun geleceğini güvence altına almanın ilk adımı olarak doğru çocuk yetiştirmenin önemine dikkat ediyordu. Mehmet Akif'in, özellikle çocuklara yer verdiği "Dirvas", "Fatih Camii", "Hürriyet", "Âmin Alayı", "Bayram", "Küfe", "Bebek", "Selma" ve "Mezarlık" gibi şiirlerinde esas kahramanlar çocuklardır. Hikâyelerinde Akif'in çocuklarla gençleri ayırmadığı, onları her daim yan yana düşündüğü dikkati çeker. Akif'in bazı şiirlerinde çarşıda, pazarda ve okulda alakasız kalan çocukların cemiyet hayatında ne gibi yaralar açabileceği, ne gibi sosyal çalkantılara zemin hazırlayacağı anlatılmaktadır. Mehmet Akif "Küfe" adlı şiirde çocukların okutulması gerektiğinin üzerinde durur, "Bayram"da babasız çocuklara yer verirken çocuklarla bayram arasında bir ilişki kurar, başka bir şiirinde ise çocuğa ailede verilen eğitimin önemini dile getirir.

Ateizmi ideolojiye ve dini, teolojik dünya görüşüne karşı mücadeleyi kamu politikasına dönüştüren Sovyet İmparatorluğu'nun 70 yıllık döneminde, Sabir'in yaratıcılığı ve dünya görüşü, haklı, nesnel araştırmalara dahil edilmemiş veya yanlış aydınlatılmamıştır. Sabir'in İslam dinine karşı tutumu, İslam felsefesinin sanatsal yansıması konusu, İslami değerlerin eserinde ciddi, nesnel ve geniş bir araştırmaya ihtiyacı vardır. Sabir, nadir yeteneğiyle, zamanının, çevresinin, toplumunun böylesine açık bir aynasını yarattı. Elbette, Sovyet dönemindeki Azerbaycan Edebiyatı araştırmacılarının Sabir'in dini eserlerine sessizce geçtikleri anlaşılmaktadır. Sabir'in, hayatını ve eserini geniş ve objektif bir şekilde inceleyerek, onun gerçekten dindar bir şair olduğu, büyük Yaratan'a olan inancını ve sevgisini açıkça gösterdiği, onun bilgeliğine ve gücüne derin bir saygı gösterdiği sonucuna güvenle vardık.

Dünya görüşünde, dindar bir müslüman olarak Azerbaycan Türklerinin eski ve güzel Ahlâkî değerlerinin yanı sıra İslam değerlerini de içeren Sabir, özellikle çocuklara yönelik şiirlerinde onlara bu özellikleri aşılama istemiştir. Ulusal ve Ahlâkî değerlerimizin temelini oluşturan aile değerleri konusu da, şairin eserlerinde sıkça dokunulanlardan biri olarak özel bir yer tutmuştur. Eserlerinde Sabir, Kur'an-ı Kerim'den gelen kutsal sözleri, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) öğretici hadislerini ustaca kullandı ve her Azerbaycan'lı ailesine aile değerlerini aşılama istedi. Sabir cehalete karşı en büyük ve en güçlü silahın doğru yetiştirme ve eğitim olduğunu savunarak cehaleti tüm geri kalmışlıkların, ayrıntıların, felaketlerin ana nedeni olarak gördü.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, asgarov_rashad@mail.ru

** Nahçıvan Devlet Üniversitesi, baqirbabayev59@mail.ru

Sabir'in okulla, eğitimle ilgili düşünceleri "Mekteb Şarkısı", "Mektebe Terğib", "Mekteb Şagirdlerine Töhfe", "Anneler Bezeği", "İsgender ve fakir" gibi şiirlerinde anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Şair, ulusal ve dini birliğin, dayanışmanın halkın ilerlemesi için büyük bir faktör olduğunu ve bu birliği engelleyen temel nedenin cehalet atmosferi olduğunu ve bu ortamdan kurtulmanın tek yolunun aydınlanma, eğitim olduğunu çok iyi biliyordu. Sabir, topluma sağlam gelecek nesillerin kazandırılması için vacip gördüğü hususları ele alırken kadının ailedeki, toplumdaki rolünü de belirtmeyi unutmaz, kadının ilim sahibi olmasının genç neslin terbiyesi açısından mutlak olduğunu altını çizer.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Mirza Elekber Sabir, çocuk edebiyatı, öğretici şiirler, manevi ve Ahlâki değerler.

SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN DIDACTIC/INSTRUCTIVE POEMS BY MEHMET AKIF ERSOY AND MIRZE ELEKBER SABIR FOR CHILDREN

SUMMARY

In the late 19th and early 20th. The centuries in Turkey, Mehmet Akif Ersoy, in Azerbaijan, Mirza Elekbar Sabir are people of art who see the suffering and needs of the society in which they live, and are looking for solutions. Safahat and Hophopnam identified the causes of social and political failures of society and suggested ways to combat ignorance that naturally surrounds the Islamic world. Safahat and Hophopnam are also a resource that should be used in the field of children's literature.

We can see how well Akif knows child psychology in Safahat, how much he values children. In his poems, he emphasizes the importance of national, moral, cultural and universal values and education. He called the youth the "Asim generation", prepared them for this ideal, always drew attention to the importance of proper upbringing of children as the first step towards ensuring the future of society. The main characters of such poems by Mehmet Akif as "Dirvas", "Fatih Mosque", "Freedom", "Amen Procession", "Bayram", "Kyube", "baby", "Selma" and "cemetery" are children. In his stories, it is worth noting that Akif did not separate children from teenagers and always thought about them side by side. Some of Akif's poems tell about what wounds can be inflicted by children who remain uninteresting at the bazaar and at school, and what social upheavals can serve as the basis for the life of society. Mehmet Akif in the poem "Kyube" emphasizes the need for children's education, a child without a father participates in "Bayram", establishes relations between children and Bayram, and in another poem expresses the importance of education in the family.

In the 70-year-old era of the Soviet Empire, which turned atheism into an ideology and the struggle against religious, theological worldview into state policy, Sabir's creativity and worldview were not justified, were not involved in objective research or were incorrectly covered. Sabir's attitude to the religion of Islam, the subject of artistic reflection of Islamic philosophy, needs a serious, objective and broad study of Islamic values. With his patience and rare talent, he created such an open mirror of his time, his environment and his society. Of course, it is clear that researchers of Azerbaijani literature in Soviet times calmly turned to Sabir's religious works. Studying Sabir's life and work extensively and objectively, we came to the conclusion with confidence that he was really a religious poet, openly showed faith and love for the Great Creator, deeply respected his wisdom and power.

In his worldview, being a pious Muslim, Sabir wanted to instill these traits in his poems, especially for children, including the old and beautiful moral values of Azerbaijani Turks, as well as Islamic values. The theme of family values, which are the basis of our national and moral values, also occupied a special place in the poet's works as one of the most frequently touched upon. His works include Sabir, his sacred words from the Holy Koran, the Prophet. He skillfully used his instructive hadiths and wanted to instill family values in every Azerbaijani family. Patience claimed that the greatest and most powerful weapon against ignorance is proper upbringing and education, and considered ignorance as the main cause of all failures, details, catastrophes.

Sabir's thoughts about school and education were written in an understandable language in such poems as "the song of mekteb", "Mektebe Tergib", "Repent with the students of mekteb", "my mother", "İsgender and poor". The poet knew perfectly well that national and religious unity, solidarity is a big factor for the advancement of the people, and the main reason preventing this unity is the atmosphere of ignorance, and the only way to get out of this environment is enlightenment, education. While Sabir solves the issues that he considers necessary in order to provide society with future generations, he does not forget to point out the role of women in the family and society, he emphasizes that the knowledge of women is absolute from the point of view of educating the younger generation.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Mirza Elekber Sabir, children's literature, instructive poems, spiritual and moral values.

GİRİŞ

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de Mehmet Akif Ersoy, Azerbaycan'da Mirza Elekber Sabir, yaşadıkları toplumun acılarını ve ihtiyaçlarını gören ve çözümlerini arayan sanat insanlarıdır. "Safahat" ve "Hophopname"de, toplumun sosyal ve politik başarısızlıklarının nedenleri ortaya çıktı ve İslam dünyasını doğal olarak kuşatan cehaletle mücadelenin yolları önerilmiştir. "Safahat" ve "Hophopname" çocuk edebiyatı sahasında da yararlanılması gereken bir kaynaktır.

"Safahat'da Akif'in çocuk psikolojisini ne kadar iyi bildiğini, çocuklara ne kadar değer verdiğini görüyoruz. O, şiirlerinde millî, Ahlâkî, kültürel ve evrensel değerlerin ve eğitimin önemini vurgulamaktadır. Gençleri "Asim'in nesli" olarak adlandırıyor, onu bu ideal için hazırlıyor, her zaman toplumun geleceğini güvence altına almanın ilk adımı olarak doğru çocuk yetiştirmenin önemine dikkat ediyordu. Mehmet Akif'in, özellikle çocuklara yer verdiği "Dirvas", "Fatih Camii", "Hüriyet", "Âmin Alayı", "Bayram", "Küfe", "Bebek", "Selma" ve "Mezarlık" gibi şiirlerinde esas kahramanlar çocuklardır. Hikâyelerinde Akif'in çocuklarla gençleri ayırmadığı, onları her daim yan yana düşündüğü dikkati çeker. Akif'in bazı şiirlerinde çarşıda, pazarda ve okulda alakasız kalan çocukların cemiyet hayatında ne gibi yaralar açabileceği, ne gibi sosyal çalkantılara zemin hazırlayacağı anlatılmaktadır. Mehmet Akif "Küfe" adlı şiirde çocukların okutulması gerektiğinin üzerinde durur, "Bayram'da babasız çocuklara yer verirken çocuklarla bayram arasında bir ilişki kurar, başka bir şiirinde ise çocuğa ailede verilen eğitimin önemini dile getirir.

Ateizmi ideolojiye ve dini, teolojik dünya görüşüne karşı mücadeleyi kamu politikasına dönüştüren Sovyet İmparatorluğu'nun 70 yıllık döneminde, Sabir'in yaratıcılığı ve dünya görüşü, haklı, nesnel araştırmalara dahil edilmemiş veya yanlış aydınlatılmamıştır. Sabir'in İslam dinine karşı tutumu, İslam felsefesinin sanatsal yansıması konusu, İslami değerlerin eserinde ciddi, nesnel ve geniş bir araştırmaya ihtiyacı vardır. Sabir, nadir yeteneğiyle, zamanının, çevresinin, toplumunun böylesine açık bir aynasını yarattı. Elbette, Sovyet dönemindeki Azerbaycan Edebiyatı araştırmacılarının Sabir'in dini eserlerine sessizce geçtikleri anlaşılmaktadır. Sabir'in, hayatını ve eserini geniş ve objektif bir şekilde inceleyerek, onun gerçekten dindar bir şair olduğu, büyük Yaratana olan inancını ve sevgisini açıkça gösterdiği, onun bilgeliğine ve gücüne derin bir saygı gösterdiği sonucuna güvenle vardık.

Dünya görüşünde, dindar bir müslüman olarak Azerbaycan Türklerinin eski ve güzel Ahlâki değerlerinin yanı sıra İslam değerlerini de içeren Sabir, özellikle çocuklara yönelik şiirlerinde onlara bu özellikleri aşılama istemiştir. Ulusal ve Ahlâki değerlerimizin temelini oluşturan aile değerleri konusu da, şairin eserlerinde sıkça dokunulanlardan biri olarak özel bir yer tutmuştur. Eserlerinde Sabir, Kur'an-ı Kerim'den gelen kutsal sözleri, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) öğretici hadislerini ustaca kullandı ve her Azerbaycan'lı ailesine aile değerlerini aşılama istedi. Sabir cehalete karşı en büyük ve en güçlü silahın doğru yetiştirme ve eğitim olduğunu savunarak cehaleti tüm geri kalmışlıkların, ayrıntıların, felaketlerin ana nedeni olarak gördü.

Sabir'in okulla, eğitimle ilgili düşünceleri "Mekteb Şarkısı", "Mektebe Tergib", "Mekteb Şagirdlerine Töhfe", "Anneler Bezeği", "İsgender ve fakir" gibi şiirlerinde anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Şair, ulusal ve dini birliğin, dayanışmanın halkın ilerlemesi için büyük bir faktör olduğunu

ve bu birliğı engelleyen temel nedenin cehalet atmosferi olduğunu ve bu ortamdan kurtulmanın tek yolunun aydınlanma, eğitim olduğunu çok iyi biliyordu. Sabir, topluma sağlam gelecek nesillerin kazandırılması için vacip gördüğü hususları ele alırken kadının ailedeki, toplumdaki rolünü de belirtmeyi unutmaz, kadının ilim sahibi olmasının genç neslin terbiyesi açısından mutlak olduğunun altını çizer.

BULGULAR

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Türkiye ve Azerbaycan’da şair ve yazarların yaşanan hayattan yola çıkarak sanatı toplumun hizmetine adadıkları bu yıllarda, güçlü gözlem ve tahlil yetenekleri ile Türk-İslâm coğrafyasında öne çıkan şairlerden ikisi Türkiye’de Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936) ve Azerbaycan sahasında ise Mirze Elekber Sabir’(1862-1911) dir (Erol, 2008: 101). Mehmet Akif ile Mirze Elekber Sabir’in ailede aldığı dinî terbiye ile eğitim kurumlarında kazandıkları bilimsel bilgiler, onların dünya görüşlerini etkilemiştir.

Adalet, hak, eğitim, ahlâk, fazilet, millet gibi kavramlar çerçevesinde Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkmış pek çok sıkıntının ıstırabını yaşamış bir sanat ve kültür adamı olarak Âkif, bu yöndeki gözlem ve tahlillerini hemen bütün boyutları ile “Safahat”ta yansıtmaktadır. Söz konusu eserde sosyal çarpıklıklar, yoksul halk tabakalarının, mazlumların yaşadığı trajedi, ahlâkî, siyasî ve kültürel yozlaşmalar güçlü bir gözlem ve realist bir yaklaşımın ürünü olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan aynı tarihlerde yeni bir yapılanma dönemine girmiş olan Azerbaycan edebiyatında “Hophopname” ise dönemin panoramasını ortaya koyar nitelikte bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaer, 2013: 313).

“Hophopname” adlı eser, başta Türkiye olmak üzere, pek çok ülkede büyük bir beğeni ile okunmuş ve tanınmıştır. Eser, Azerbaycan’da bir dönüm noktası kabul edilen 1905 sonrası gelişmelerin, âdeta karikatürize edilmiş bir tablosudur. Bu eseri ile Sabir, yaşadığı muhiti bütün detayları ile çalışmalarına aksettirerek sosyal, siyasî ve kültürel sahadaki gelişmelerin panoramasını ortaya koyacaktır (Karaer, 2013: 313). Hem Türkiye hem de Azerbaycan edebiyatında birçok seçkin ve değerli eserler arasında yer almakta olan Safahat ve Hophopname çocuk edebiyatı sahasında da yararlanılması gereken bir kaynaktır.

Bu iki aydınımız Safahat ve Hophopname’de sosyal çarpıklıkları, yoksul halk tabakalarının, mazlumların yaşadığı trajediyi, Ahlâkî, siyasî ve kültürel yozlaşmayı realist bir yaklaşımla ortaya koymuşlardır. Mehmet Akif de, Mirze Elekber Sabir de milletleri için parlak bir gelecek isteyen ve bu uğurda hayatları boyunca çaba sarf eden iki önemli aydınımızdır. Akif ve Sabir arasındaki bu benzerlik, o yıllarda, aynı zamanda yeniden yapılanma içerisine girmiş olan iki toplumun sosyal psikolojisini, duygu ve gönül birlikteliğini de ortaya koymaktadır. Bütün Türk Dünyası adına sosyal siyasî ve kültürel geleceğimiz açısından unutulmaması ve asıl vurgulanması gereken de budur. Her iki şair hakkında yapılan araştırmalar, yazılan yazılar, onların hayatını millete hizmete adanmış ve şahsiyet seviyesine ulaşabilmiş insanlar olduklarını göstermektedir.

Mehmet Akif, Türk dünyasını aydınlatan, yaratıcılığı gelecek nesillere örnek olacak bir kişidir. Çünkü şiirlerinin ulusal ruhu Türkcülük ruhudur. Bu anlamda Ersoy’un yaratıcılığı sonsuz üzüntü ve uzun bir ayrılık içinde olmasına rağmen, “İstiklal Marşı” ulusal edebiyatın en eksiksiz sayfalarını zenginleştiriyor. Eserleri, her zaman Türk, milliyetçi ve islamcı hisleriyle, tüm Türk dünyası için çok değerlidir. Medeniyetin beşiğini İslâm dünyası sayan, İslâm medeniyetine ve prensiplerine bağlı kalmakla yükselmenin mümkün olacağına inanan Mehmet Akif, milli Ahlâkı, milli ruhu telakki eder, onun iflasını en büyük ölüm sanırdı. Toplumun bilim, eğitim ve erdemle yükseleceğine inanan Akif, şiirlerinde millî şuura sahip, vatanını seven, çağın bilimsel gelişmelerine ayak uydurabilen, aynı zamanda kendi değerlerini de özümsemiş Ahlâklı nesillerin yetiştirilmesini arzu etmiş, Safahat’ta da bu değerlere geniş yer vermiştir.

Mehmet Akif Ersoy, İslâm Birliğini güçlendirmek için çalışan gerçek bir mümin olan vatanseverdir. Hayatı ve edebi faaliyetleri sadece Türk vatandaşlarına değil, Türk ve İslâm dünyasına da örnek teşkil etmektedir. Türk dünyasının geleceğine ve daha da güçlenmesine sürekli önem veren tanınmış bir politikacı, şair ve kelimenin tam anlamıyla vatansever bir kişi olan Mehmet Akif Ersoy, tüm hayatını bu iş için mücadeleye adanmıştır. Tüm sosyo-politik faaliyetleri, Türk dünyasının refahı, ilerlemesi ve başarıları üzerine çalışmalara adanmıştır. Ancak, tüm bunlara rağmen, şairin

çalışmasında, bağımsızlığın üstesinden gelme eğilimi, vatan tarafından edinilen özgürlüğün bir tehditle karşı karşıya olduğu gerçeğine kadar uzanmaktadır. Mehmet Akif Ersoy, yaşadığımız Türk topraklarının sadece bir bölge olduğunu kabul etmiyor, binlerce şehidin kanını taşıdığını, bu özgürlüğe ulaşmak için birçok fedakarlık yaptığını vurgulayarak bu olayları gururla hatırlıyor.

Mehmet Akif'in şiirlerinin ve yazılarının ana kaynağı olan ulusal manevi-Türkcülük konumu, ulusal edebiyatın en eksiksiz sayfalarını zenginleştirmektedir. Mehmet Akif Ersoy'un milli geçmişi var, her zaman türklüğüyle gurur duyuyordu. "İstiklal Marşı"nda şair, tüm Türk halkına, Türk dünyasına hitap ederek, eğer halk bu bağımsızlığı korumazsa, o zaman "Sana dökülen kanlarımız olmaz helal" diyerek, bu özgürlüğün büyük fedakarlıklara değer olduğunu, bağımsızlığın korunmasının onu elde etmek kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatıyor.

Türk halkının her zaman özgürce yaşadığını, Türk Ulusal kimliğiyle gurur duyduğunu belirten Mehmet Akif, Türk devletinin asla sömürge egemenliği altında olmayacağına ve görkemli bayrağının sürekli olarak gurur ve ihtişamla başının üzerinde sallanacağına inanıyordu. Çünkü bu bayrak binlerce yıldır tarihin görkemli kahramanca mücadelesinin anısını taşıyor.

Mehmet Akif'in çocuklarla ilgilenmesi, aslında onun ideali içindir. O, "Asım'ın nesli" dediği idealindeki gençliği hazırlamakla birlikte, cemiyetin geleceğini teminat altına almak için de ilk adım olarak çocukların düzgün yetiştirilmesinin vacipliğine her zaman dikkat çekmiştir. Üç sınıf halkla en başta da çocuklarla bu kadar yakın ilgili olmasının esas sebebinin ise şair kendisi, insanlığı anlamının yolunun çocuklara merhamet, sevgi göstermekten ve onlara yüz vermekten geçmesi olarak açıklıyor:

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler, bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;

Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan? (Ersoy, Safahat: 2009).

Onun "Dirvas", "Fatih Camii", "Hürriyet", "Âmin Alayı", "Bayram", "Küfe", "Bebek", "Selma" ve "Mezarlık" gibi şiirlerinde esas kahramanlar çocuklardır. Hikâyelerinde Akif'in çocuklarla gençleri ayırmadığı, onları her daim yan yana düşündüğü dikkati çeker. Örneğin "Hasta" şiirinde kahraman olarak bir gençle karşılaşırız. Şaire göre insanlar çocuk yaşta şekillendiği için bu yaşta iyi yetişen çocuklar geleceğin toplumunu oluşturacaklardır (Khalilova, 2019: 158).

Akif'in bazı şiirlerinde çarşıda, pazarda ve okulda alakasız kalan çocukların cemiyet hayatında ne gibi yaralar açabileceği, ne gibi sosyal çalkantılara zemin hazırlayacağı anlatılmaktadır. Çocukların okutulması gerektiğinin üzerinde durulduğu "Küfe" adlı şiirde okula gitmeyi çok istemesine rağmen gidemeyip babadan kalma eski bir küfeyle çalışmak zorunda kalan on üç yaşındaki Hasan karakteriyle karşılaşırız (Khalilova, 2019: 158).

Bayram denildiği zaman akla en başta huzur ve mutluluk, coşkulu kalabalıklar, sevinçler, çocuk cıvıltıları gelir. Mehmet Akif de "Bayram"da babasız çocuklara yer verirken çocuklarla bayram arasında bir ilişki kurar, bu günlerde çocukların masum yüzlerinin güldüğü ve bu temiz yüzlerde ümidin görüldüğünü dile getirir:

Bayramda güler çehre-i masum-ı sabavet,
Ümmid çocuk suret-i safında ayandır.
Her cebhede bir nur-i mücerred lemeanda;
Her didede bir ruh derna-dem cevlandır (Ersoy, Safahat, 2009: 302).

Başka bir şiirinde ise çocuğa ailede verilen eğitimin önemini dile getirirken, halkın fikir özgürlüğünün vacipliğine de dikkat çeker:

Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum.
Sade hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz;

Fıkr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz (Ersoy, Safahat, 2009).

Ulusal manevi değerler, gelecek nesillerin manevi dünyasını şekillendirmede rol oynayan çok önemli faktörlerden biridir. İslam felsefesinin, islami değerlerin yaşamda ve yaratıcılıkta tezahürünün konularını incelemeye dahil etmek, halkımızın ulusal-dini değerlere dönüşünün canlı bir ifadesi olarak görülmelidir. Devlet bağımsızlığımızın yeniden kazanması ile halkımıza ulusal-manevi ve dini değerleri geri getirme süreci başladı. Azerbaycan edebi ve felsefi mirasının önde gelen temsilcileri arasında Türklüğün birlik ve beraberliğini isteyen, cehaletle kıyasıya alay eden, Türk milletinin çağın ilerisinde bir zihniyete kavuşmasını dileyen, seçkin şairimiz olan Mirza Elekber Sabir de yeniden araştırıldı.

19. yüzyılın başlarında, Kuzey Azerbaycan da dahil olmak üzere Kafkasya'nın toprakları Rus imparatorluğu tarafından işgal edildikten sonra çarlık hükümeti dini alanda bir çok etkinlik gerçekleştirdi. Öncelikle Müslümanların dini yaşamını kontrol altına almak amacıyla yönetimler- dini kuruluşlar kuruldu. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Lakin Azerbaycan bir kez daha Ruslar tarafından işgal edildi, 1920'de Azerbaycan'da Sovyet iktidarının kurulmasından sonra Şeyhülislamlık Enstitüsü ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde kurulan Din Bakanlığı kaldırıldı.

Azerbaycan halkının 1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanmasının ardından geleneksel dini değerlere dönme süreci başladı. Her şeyden önce, Sovyet döneminde kapatılan Müslüman ibadet yerlerinin ve türbelerin faaliyetleri restore edildi, cumhuriyetin tüm bölgelerinde yeni camiler inşa edildi. Böylece, bağımsızlık döneminde halkımızın ulusal-manevi, dini değerlere dönüşü başladı. Bundan sonra Azerbaycan halkının dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası haline gelen islami değerlerin, ulusal-manevi değerler sisteminin, büyük şairimiz Mirza Elekber Sabir'in eserlerinde sanatsal yansımalarını bulduğu ortaya çıktı (Kasimbeyli, 2021: 150).

Genel olarak, Sovyet döneminin Azerbaycan edebiyatında araştırmacılar Sabir'i "ateist", "dine karşı savaşçı", "dini, Tanrını inkar eden", "materyalist" hicivci şair olarak tanımlamaya çalıştılar” (Kasimbeyli, 2021: 5). Ateizmi ideolojiye dönüştüren, dini, teolojik dünya görüşüne karşı mücadeleyi kamu politikasına dönüştüren Sovyet imparatorluğunun 70 yıl boyunca yüksek eğitilmiş, gerçek dindar figürler şiddetli baskının kurbanı olmuşlardı, gençler din eğitimi ve bilgisinden tamamen kopmuşlardı. Genel olarak Ahlâk, eğitim sistemi ateist bir dünya görüşü temelinde yaratıldı. Fakat bunların hepsi Azerbaycan halkının zihninden, kalbinden, ruhundan İslam dinine olan saygısını, islami değerleri çıkaramadı. Çünkü "manevi, islami değerlerimiz nesilden nesile aktarıldı, yaşadı, günümüze ulaştı. Bu, bugün halkımızın, milletimizin en büyük manevi zenginliğidir” (Aliyev, 2015: 199).

Eğitimle aile ilişkisini bir birinden bağımsız düşünmeyen, aile terbiyesine, ailenin okulla devamlı irtibat hâlinde olmasına önem veren Sabir, velilerin çocuklarının terbiyesinde bütünüyle sorumluluk taşımaları gerektiğini savunmuştur. Çünkü yalnız ailelerinde en iyi şekilde terbiye edilen, okulda da gerekli eğitimi alarak yetişen çocuklar, sağlam düşünceli, vatanını, milletini, çalışmayı seven birer birey olarak topluma yararlı fertler olurlar (Khalilova, 2019: 172).

Mirza Elekberin şiirleri çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirildiğinde daha çok eğitici öğeler içeriyor oluşuyla dikkat çeker. Şöyle ki, her bir insanın hem kendisinin hem de halkının mutluluğunu, refahını genç neslin eğitim almasında gören, çocukları milletin gelecek umudu olarak anlatan şair, şiirlerinde çocukların okula heveslendirilmesi, eğitimi sevmesi için yoğun bir çaba gösterir. Sabir'in okulla, eğitimle ilgili düşünceleri “Mekteb Şarkısı”, “Mektebe Terğib”, “Mekteb Şagirdlerine Töhfe” gibi şiirlerinde yalın ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır (Kasimbeyli, 2021: 169).

Sabir “Mekteb Şarkısı” şiirinde okulun çok güzel bir yer olduğuna dikkat çekilerek çocukların okula gitmesi için heves uyandırılmaya çalışılmıştır:

Mekteb, mekteb sen ne dilğüşesen,

Cennet, cennet desem sezasen (Sabir, Hophopname, II: 107).

Daha çok çocukların milletin gelecek umudu olması üzerinde durulan “Mektep Şagirtlerine Töhfe” şiirinde de çalışmanın önemine dikkat çekilir, tembelliğe özenip çalışmayanların hayatlarının

cehalet içinde geçeceği belirtilir. Bu yüzden de çocuklara tembellikten uzak durmaları, okuyup ilim sahibi olmaları nasihat edilir (Kasimbeyli, 2021: 175):

Kim ki gayretle zahmete alışır,
Kesbi-irfane ruzü şeb çalışır,
- Zahmeti mayeyi-saadet olur,
Yaşadıkça hemişe rahet olur.
Kim ki tenbelliğe mehebbet eder,
Daim eğlencelerle ülfet eder,
Geçirir vaktini cehalet ile
Bütün ömrü geçer sefalet ile. ...
Okuyun, milletin nicatı olun!
Ta ebed baisi-hayat olun!

Çocukların her zaman olumlu özellikler kazanmasını isteyen, onlara emeği, çalışmayı sevdirmeye çalışan ve bunu şiirlerine yansıtan Sabir, “Karınca” şiirinde de bu tutumunu devam ettirmiştir. Kendisinden büyük bir yükü zorla da olsa taşımaya çalışan küçük bir karıncanın anlatıldığı bu şiirde karıncayı görenler onun çok güçlü olduğu için bu zorluğun üstesinden geldiğini sanmaktadırlar. Fakat karınca, bu kadar ağır yükü fizikî gücüyle değil manevi bir güce dayanan çalışkanlığı ile taşıdığını belirtir (Khalilova, 2019: 178).

Şiirin son mısralarında ise şair, oğluna karıncanın bu özelliğini örnek göstererek ağır işten kaçmaması gerektiğini, emek uğruna başını bile verse buna değeceğini, insanlar arasında iyi ad çıkarmanın daha değerli olduğunu nasihat eder:

Ey oğul, murden götür ibret,
Git ağır işte işle gayret ile! ...
İş apar, baş giderse koy gitsin...
Ad kalır, bes değil mi, millet ile?! (Sabir, Hophopname, II: 122)

Sabir’in incelediğimiz çocuk şiirlerinde eğitime, okula, bilime heveslendirmenin büyük yere sahip olduğu, şairin özellikle genç nesli eğitim-öğretime yönlendirmek için büyük çaba harcadığı görülmektedir. Çünkü o, gençlerin kurtuluşunun bir tek doğru verilmiş bir eğitimle olabileceğine inanmakta ve bu düşüncelerini çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde defalarca yinelemektedir. Onun şiirlerinde okulda verilen eğitimle birlikte aile terbiyesinin öneminin de göz ardı edilmediği, çocuğun girdiği her ortamda ailesini temsil ettiğine dikkat çekildiği görülür. Azerbaycan okullarında ders programlarında geniş yere ve büyük öneme sahip olan Sabir’in çocuk şiirlerinin daha derinden öğretilmesi, ders dışında da tavsiye edilmesi önem arz etmektedir

Öğretim döneminde, öğrencilerine sürekli olarak ulusal, manevi ve Ahlâki değerlerle birlikte aşlamak isteyen Sabir, ”İskender ve fagır“ adlı şiirin sonunda çocuklara hitap ederek ”Ona inananların dostları“, “cümlelerin derdinin devası”, güclünün, güçsüzün Hudası” olan tekçe Allah”a(c.c.) elini açmaya çağırarak, yalnızca ihtiyaçlarını Ondan sormaya çağırdı:

Ey oğul, haceti Huda”ya dile,
Derdini zati-kibriya”ya dile
Cümlenin derdinin devası O”dur,
Acizin, kadirin Huda”sı O”dur (Sabir, Hophopname, II: 126).

Çocukları ders almaya, islami değerler ışığında eğitime çağırıp, “Allah yardımcın olsun” diyen Sabir, “Mektepe tarğib şiirinde ne kadar çok uyumanın- ataletin şeytandan ve böyle güzel bir eylemin-hızlı uyanmanın Allah’tan olduğunu vurguladı:

Oğul, oğul amandır,
Çox yuklamak yamandır.
Çox yuklamak -şeytan”dan,
Tez durmak- Allah”tandır (Sabir, Hophopname, II: 108).

İslam'ın aile ve Ahlâki değerlerinin değerlendirilmesi, büyük ölçüde Türklerin bu değerlere bakış açısıyla örtüşmektedir. Türklerin ulusal ve manevi değerlerinde olduğu gibi, islam dini değerlerinde babalara-annelere saygı, itaat, en önemli ve yüce konulardan biri olarak kabul edilir. Babaların-annelerin islami değerlerin bir parçası olarak onurlandırılması çağrısı, Kur'an'da defalarca yansıtılmıştır.

Azerbaycan Türklerinin dünya görüşlerinde ve kişiliklerinde eski ve güzel Ahlâki değerlerinin yanı sıra, islam değerlerini de önem vererek dindar bir Müslüman olarak Sabir, özellikle çocuklara yönelik şiirlerinde onlara bu özellikleri aşılama istemiştir. Ulusal Ahlâki değerlerimizin temelini oluşturan aile değerlerinin teması da büyük şairin çalışmalarında özel bir yere sahiptir. Eserlerinde Sabir, her Azerbaycan ailesine, Kutsal Kur'an'dan kutsal ilahi sözleri, Hz. Muhammed'(s.a.s.)in öğretici hadislerini ustaca kullanarak zikrettiği aile değerlerini aşılama istedi (Kasımbeyli, 2021: 72):

“Payı altındadır behişt annenin” –

Bu hadisi-şarifdir, inanın!

Bize lazımsa Hakka kul olalım,

Valideyne müti oğul olalım (Sabir, Hophopname, II: 117).

Büyük düşünür, hem manevi-Ahlâki değerlerin hem de mücadelenin taşıyıcısı ve propagandacısı olarak, yaratıcılığında, ebeveynlerine saygı duymayı, onların değerlerini bilmeni vurguladı, onlara saygı duymayanların kaderlerinin başarılı olamayacağını- “her iki dünyada da mutlu olamazlar”, - söyleyip, vurguladı (Kasımbeyli, 2021: 73):

Ataya hürmet etmeyen çocuğun,

Anneye hizmet etmeyen çocuğun...

Şübhesiz, hüsrden kenar olamaz,

İki dünyade bahtiyar olamaz (Sabir, Hophopname, II: 117).

Bu öğretileri dindar, Müslüman bir şairin kaleminden filtrelemek, nesnel okuyucudan şüphe duymayacak kadar açık bir şiirsel ifade bulmuştur. Çünkü eserlerinde Sabir her zaman Allah'a, Hz. Muhammed' (s.a.s.) e, islam felsefesine, islami değerlere saygılı davrandı ve içtenlikle vaaz verdi.

Sonuç olarak önceden de belirttiğimiz üzere Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ının bazı edebî teknikler kullanılarak çocuk edebiyatı sahasına sokulmasının, geleceğimizin teminatı olan çocuklara şiirle ulaşmaya çalışan Mirze Elekber Sabir'in de okullarda daha çok öğretilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz (Khalilova, 2019: 185).

SONUÇ

Mehmet Akif, ulusumuzun geleceğini, kurtuluşunu eğitimde görmektedir ve eğitimi bir kurum olarak ele almaktadır. Ona göre, ülkenin geleceği, iyi yetişmiş kuşaklarla mümkündür. Mehmet Akif, tembelliğe, cahilliğe, batının bilim ve tekniğinden ders çıkarmamaya kızar, sömürülmeyi bir kader olmaktan çıkartacak olanın ancak bilim ve teknikte gerçekleştirilecek atılımlar olduğunu söyler. Onun tuttuğu yol, hep çalışmaktır: “İstikbal için azim, istikbal için gayret.” Hayatının her sahnesinde halka, gençliğe, çevresine rehber olmuştur. O, öncelikle toplumu saran ümitsizliğin baş düşmanıdır. “Gayret, azim, ümit, uyanma, birlik” kelimeleri onun idealizmini yansıtır.

Mehmet Akif Ersoy, halkımızın gönül ve ruh dünyasını, öylesine çarpıcı, öylesine güzel ifade etmiştir. “İstiklal Marşı” ile Türk tarihinde silinmez bir sayfa edinmiştir. Ulusal birliğimizi güçlendiren, ulusal duygularımızı coşturan İstiklâl Marşı’mız, büyük yurt sevgimizi, paylaştığımız ortak değerlerimizi, ortak ülkümüzü anlatan dizeleriyle Türkiye Cumhuriyeti’ nin bağımsızlığının en önemli simgelerindendir. Vatan şairimiz Mehmet Akif Ersoy, azimle, inançla, büyük fedakârlıklarla yürütülen istiklal mücadelemizi, yazdığı muhteşem mısralarla destanlaştırmış ve ebedileştirmiştir. Bundan dolayıdır ki bütün Türk milleti, özellikle de yeni nesil kendisine armağan edilen bu eşsiz marşın her bir kıtasını, her bir dizesini kalbinin derinliklerinde hissettiği için Mehmet Akif Ersoy’a büyük hayranlık duymaktadır.

Sabir’in i çocuk şiirlerinde eğitime, okula, bilime heveslendirmenin büyük yere sahip olduğu, şairin özellikle genç nesli eğitim-öğretime yönlendirmek için büyük çaba harcadığı görülmektedir. Onun şiirlerinde okulda verilen eğitimle birlikte aile terbiyesinin öneminin de göz ardı edilmediği, çocuğun girdiği her ortamda ailesini temsil ettiğine dikkat çekildiği görülür. Azerbaycan okullarında ders programlarında geniş yere ve büyük öneme sahip olan Sabir’in çocuk şiirlerinin daha derinden öğretilmesi, ders dışında da tavsiye edilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Mehmet Âkif Ersoy. Safahat (M. Ertuğrul Düздаğ). Çağrı Yayınları. İkinci baskı, İstanbul 2005
2. Mehmet Âkif Ersoy. Safahat (haz: Hüseyin Abdurrahim Karadeniz). İstanbul: Hece Yayınları.2009.
3. Mehmet Âkif Ersoy. Safahat. (Haz: M. Ertuğrul Düздаğ). İstanbul: Bağcılar Belediyesi 1. Baskı Ekim 2014. 482 sah.
4. Haydar Aliyev'in politikası: hoşgörü [konuşmalar, toplantılar, tebrikler] / önsöz: M. Kurbanlı. - Bakü: Bilim ve Eğitim, - 2015. – 504 s.
5. Çokkültürlülüğe Giriş: Üniversiteler için bir ders kitabı / Kamal.Abdullah (ved).]. –Bakü: Doğu-Batı, - 2019. – 432 s.
6. Guliyev Elman. Türk halklarının Edebiyatı. Bakü, "Conatant empari", 2011, 568 S. Khalilova Günay (2019). Mehmet Akif Ersoy ve Mirze Elekber Sabir arasında bir karşılaştırma. Doktora Tezi. Ankara-2019. 317 sah.
7. Khalilova Günay (2019). Mehmet Akif Ersoy ve Mirze Elekber Sabir arasında bir karşılaştırma. Doktora Tezi. Ankara-2019. 317 sah.
8. Nihat Karaer. Mehmet Akif Ersoy'un Kafkas aydınlanması ve Kafkas aydınlanması üzerine etkileri. “Türk dünyasını aydınlatanlar: Mehmet Akif Ersoy, Hüseyin Cavid”. Kafkas Üniversitesi 16-18 Mayıs 2013, Bakü, Azerbaycan-523 s.(ss.311-318).
9. Seriyeye Gündoğdu; “Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerindeki Sosyal Mesajların XX. Yüzyıl’ın Başlarında Azerbaycan Şairlerine Etkileri”, Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (Mehmet Akif Ersoy’un Balıkesir’e Gelişinin 91. Yıldönümü Anısına), Balıkesir 2011.
10. Hasiyet Rustam. Türk dünyasını ışıklandıran Mehmet Akif Ersoy. “Türk dünyasını aydınlatanlar: Mehmet Akif Ersoy, Hüseyin Cavid”. Kafkas Üniversitesi 16-18 Mayıs 2013, Bakü, Azerbaycan-523 s.(ss.138-139).
11. Akif Ali. "Bin yıl geçse bile Akif unutulmayacak". Reyting.az <https://reyting.az...> 15-03-2021
12. Zafer Cirhinlioğlu, Musa Tektaş. Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerinde Sosyolojik Temalar. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2019 7(1) SS.99–109.
13. Fariz Süleyman oğlu Kasımbeyli. Mirza Elekber Sabir'in eserindeki İslami değerlerin sanatsal bir yansıması. Doktora derecesi için tezin yazarı. Bakü-2021. 32 S.
14. Fariz Kasımbeyli. Hz. Muhammed'in Mirza Elekber Sabir'in eserlerinde saygısı // - Bakü: filoloji soruları, - 2021. 2 numara, - s. 352-359.
15. Fariz Kasımbeyli. Mirza Elekber Sabir ve Hüseyin Cavid'in çalışmalarında ortak fikirler // “Hüseyin Cavid'in sonsuzluğu " konulu II. Cumhuriyet bilimsel Konferansı'nın materyalleri-Bakü: - 26 Ekim-2020, - S. 92-96.
16. Fariz Kasımbeyli. Mirza Elekber Sabir'in eserindeki İslami değerlerin sanatsal bir yansıması. Doktora derecesi için sunulan tez. Bakü-2021. 163 S.

17. Mirza Elekber Sabir. Hophopname. İki ciltde. Derleyen, Memmed Memmedov. Bakü: Doğu-Batı, Cilt 1. 2004. 480 S.
18. Mirza Elekber Sabir. Hophopname. İki ciltde. Derleyen, Memmed Memmedov. Bakü: Doğu-Batı, Cilt 2. 2004. 384 s.
19. Salamoğlu Teyyar. Sabir'in milli Rönesans ideali / / M. E. Sabır üzerine çalışmalar / derleyen Alhan Bayramoğlu. - Bakü: GBS, 2012. s. 388-412.
20. Фариз Гасымбейли. Запреты ислама в творчестве Мирзы Алекпер Сабира // – Одеса, Україна: Збірник наукових праць. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: “Філологія”, – 2017. №31 [1]. – с. 139-141.
21. Фариз Гасымбейли. Мирза Алекпер Сабир за целостность Ислама // Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Литература и художественная культура Тюркских народов в контексте восток-запад», – Казань: – 14-17 октября, – 2015. – с. 511-517.
- 22.

MEHMET AKİF ERSOY’UN ESERLERİNDE ÇOCUK VE GENÇ TİPİ (DİRVAS ÖRNEĞİ)

Keziban ÖZCAN*

Özet

Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy eserlerinde “Asımın Nesli” olarak gördüğü çocuk ve gençlere sıkça yer vermiştir. Safahatın altıncı kitabı Asım’da gençlere bir yol haritası çizer. Nasıl olmaları ya da nasıl olmamalarını manzum bir biçimde dile getirir. Mehmet Akif; dün olduğu kadar bu gün de vatanseverliği, feraseti, cesareti, çalışkanlığı, ufku ve fikir adamlığıyla aramızda yaşamaktadır. Gençleri hazine bilen Akif hayalindeki genç tipini Dirvas, Hasan, Nevruz ismini verdiği şiirleri ile anlatmaktadır. Bu çalışmanın amacı Akif’in çocuk ve gençliğe bakışını, çocuklar ve gençler üzerinden topluma vermek istediği mesajı ve çocuk ve gençlerde görmek istediği değerler silsilesi üzerinde durmak ve eğitimci yazar Aziz Erdoğan’ın kaleme aldığı, son çocukluk dönemine hitap eden “Dirvas” yapıtının çocuğa görelilik açısından uygun olup olmadığını araştırmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen veriler tasarım, konu, ileti, karakter, dil ve anlatım, eğitsel ilkeler çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın öne çıkan sonuçları şunlardır: Kitabın biçim ve içerik tasarımındaki görsel ve dilsel unsurların çocuğa görelilik açısından yeterli olduğu, kullanılan görsellerin çocukların konu hakkında betimleme yapmalarına fırsat tanıyacak şekilde çizildiği; yapıtta yer alan olayların son çocukluk dönemindeki çocukların düşünmesine, milli ve manevi değerlere yönelmesine, ruhsal yönden gelişmesine, Ahlâki değerleri benimsemesine, farklı metin türleri ile tanışmasına olanak sağladığı; kitapta yer alan kahramanların çocuğun sevgi ve güven ihtiyacına yanıt verebilecek özellikte olduğu; kitapta karakter ve olay betimlemelerinde deyimlere, sıfat ve isim tamlamalarına ve ikilemelere yer verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: M. Akif Ersoy, Çocuk, Genç, Dirvas.

Chid and Youth Tybe İn Mehmet Akif Ersoy Works (Dirvas Sample)

Keziban ÖZCAN*

Summary

Our Nationel poet Mehmet Akif Ersoy in his works, included the children and the youth frequently. Who are regarded as Asım’s generation by him. In Asım, the sixth book of Safahat, he suggests a route fort he youth. He tels them how they should be or shouldn’t be in a poetic manner . Mehmet Akif lives among us today as it was yesterday with his patriotism, understanding, courage, diligence, perspectiv and intellectualism. Akif who regards the youth as a treasure, writes his dream youth type in his Works called Dirvas, Hasan and Nevruz. The am of this work is to explain Akif’s aspect of the children and the youth and the message which he wants to give society by means of them. It also aims to emphasize on the range of values that the want to see at the youth and search the work “Dirvas” if it is suitalde or not for children which is written by an educatur writer, Aziz Erdoğan, and appeals to children. Data acquired by documentonolysis method which is one of the qualitative resarch methods has been analyzed within the design, topic, message, character, language, expression and educationnal principles.n Here are the prominent results of research it was determined that visual and linguistic factors of the book in its manner and content are adequate for

* Öğretmen, Tokat MEM, kezibanozcanmebturkceogr@gmail.com

* Educator, Tokat MEM, kezibanozcanmebturkceogr@gmail.com

children, the images used were drawn in the manner that it will provide children an opportunity to describe about the topic. It was also determined that the events in the work enable the children in last childhood period to think, tend to national and sentimental values develop spiritually, adapt ethical values, meet different text types. It was confirmed that names in the book can satisfy the need of the children's love and trust and in the character and event descriptions; idioms noun clauses, adjective clauses and reduplications were used.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, child, youth, Dirvas.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy ve Safahat ile ilgili çalışmalar Mehmet Akif Ersoy'u ya da onun vermek istediklerini çağa taşıma adına yetersiz kalmaktadır. Mehmet Akif toplumun her kesimine farklı yöntem ve üslupla anlatılmalıdır. Akif, çocukları ve gençleri toplumun temeli görür. Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy eserlerinde Asımın nesli olarak gördüğü çocuk ve gençlere sıkça yer vermiştir. Safahatın altıncı kitabı Asım'da gençlere bir yol haritası çizer. Nasıl olmaları ya da nasıl olmamalarını manzum bir biçimde dile getirir. Mehmet Akif, Asım'a bir görev veriyor. Bilimi öğrenmek ve onu yurda getirmek? Asım'a; Batının onca yıllık bilimini iyice gözden geçirmesini ve yurda getirmesini yalın bir dille, samimi bir üslupla öğütlüyor. Akif Asımın nesline güveniyor ve onu çok seviyor ve biliyor ki; Asım'ın nesli ahlâk abidesidir. Mehmet Akif bu konuda Asımlara en güzel örnektir. Mehmet Akif bir ahlâk abidesidir. Onun isyanı da imanı da ahlâklıdır. Onun ahlâklı tavrı hayatının merkezine oturur. Bu omurgalı düşünce hayatı boyunca şahit oluruz. Mehmet Akif; dün olduğu kadar bu gün de vatanseverliği, feraseti, cesareti, çalışkanlığı, ufku ve fikir adamlığıyla aramızda yaşamaktadır. Gençleri hazine bilen Akif; Dirvas, Hasan ve Nevruz ismi verdiği gençlere meftundur. Asım'ın Nesli, Mehmet Akif'in hayalini kurduğu, ülkesini emanet ettiği çalışkan bir gençliktir. Bu gençlik vatanını, milletini, dinini, devletini, tarihini ve toplumun değerlerini sever ve korumak için var gücüyle çalışır. Bu gençliğin haksızlığa tahammülü yoktur. Asım, nerde olursa olsun, kimden gelirse gelsin haksızlığa kaşı susmayan, devamlı hakkı haykıran ve hakkını söke söke alan güçlü bir gençliktir. Gücünü imanından, idealinden, inancından alır. Asımın Nesli, ülkesi düşmanlar tarafından işgal edilmiş, büyük savaşlar ve yıkımlar -Balkan savaşları, Çanakkale Savaşları, Kurtuluş Savaşı- yaşamış tekrar ayağa kalması için bir milletin ihtiyaç duyduğu nesildir. Bu nesil ülkeyi yeniden imar edecek, ayaklar altındaki insanlık onurunu yeniden hak ettiği yere yüceltecek ideal gençliktir. Asım'ın Nesli imanlı bir gençliktir. Gönüllere hitap eder, kardeşini incitmez; yaptığı her işte dünyayı ve ahreti hesaba katar. Şahsiyet kişinin bilgi, anlayış, kültür ve tecrübesinden sonra kazandığı bir melekedir. Asımın Nesli, bu melekeyi kazanan örnek şahsiyettir. Onun işi şahıslarla değil davalar iledir. Gençlere dayanmayan, gençliğin istemediği, içinde genç olmayan hiçbir fikir, hiçbir iş, hiçbir eylem başarıya ulaşamaz, ulaşmamıştır. Bu nedenledir ki halis niyetliler de, kötü niyet sahipleri de bütün planlarını gençler üzerine kurar. Akif gençliği keşfedilmeyi bekleyen bir hazine olarak görmüş ve şiirlerinde bunu daima dile getirmiştir. Öyle ki, Akif, yetişmesi uğruna her türlü mücadeleyi verdiği gençliğe bir ad verir: Asım'ın Nesli. O, Asım'ın Nesli'ne güvenir ve inanır. Onların yüzleri ayçiçekleri gibi güneşe dönüktür, ışığı takip ederler. Akif'in, küçük bir ışığın onları olgunlaştıracağına inancı tamdır.

Akif bu nesli şöyle tasvir eder: "İmanlı, sağlam vücutlu, Ahlâklı, hassas, irfan sahibi, müspet ilimlere mücehhez bir gençlik." Bu gençlik, Safahat'ın Asım bölümünde bakın nasıl dile getiriyor:

— "Bizi kim kurtaracak, var mı ki başka nesil?

— Asımın nesli, hocam?" (Safahat, Asım)

Akif'i, Asım'ın neslini toplumun hangi kesimine anlatmak istiyorsak bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. Dirvas bunun en somut örneğidir. Bu çalışmada Mehmet Akif'in çocuklar ve gençler ile ilgili düşünceleri, şiirlerinden hareketle ortaya konulmakta ve Safahat'ın altıncı kitabından hareketle Aziz Erdoğan'ın kaleme aldığı Dirvas kitabı üzerinde durulmaktadır.

Dirvas'ı son çocukluk dönemine hitap eden bir roman olarak da kabul edebiliriz. Edebiyatımızda çok değerli çocuk kitapları kaleme alındığı gibi çok kaliteli gençlik romanları da yazılıyor artık. Fakat ara dönem diyebileceğimiz ve ortaokul yıllarına denk düşen 10-13 yaş arasını kapsayan son çocukluk dönemi, edebiyatımızda nedense ihmal edilmiş. Çocukluktan gençliğe geçiş dönemi olan son çocukluk dönemi ne tam çocuk ne de genç olamamanın tereddütleri yaşanır, iç disipline dair sorunlar gözlemlenir. O yüzden bu dönem ihmal edilmemeli, çocuklara rol model olabilecek kahramanlarla yollarının kesişebileceği, gençliğe adım atarken onlara rehberlik edebilecek bilinçli eserler ortaya konmalı. İşte Aziz Erdoğan'ın Dirvas romanı için bu boşluğu dolduran, kahramanı ortaokul öğrencisi Dirvas vasıtası ile o yaş grubundaki okurlara rol model oluşturan başarılı bir roman diyebiliriz. Ortaokul öğrencilerinin kendi hayatlarından pek çok şey bulabilecekleri Dirvas romanı; bol diyaloglu yapısı, yalın anlatımı ve kitaba eşlik eden kaliteli resimleri ile de keyifle okuyabilecek bir eser olmuş. (Ferah Feza Erdoğan-15 Haziran, Yenişafak Kitap eki)

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı şiirlerinden örneklerle Akif'in çocuk ve gençliğe bakışını, çocuklar ve gençler üzerinden topluma vermek istediği mesajı ve çocuk ve gençlerde görmek istediği değerler silsilesi üzerinde durmak ve eğitimci yazar Aziz Erdoğan'ın kaleme aldığı, son çocukluk dönemine hitap eden "Dirvas" yapıtının çocuğa görelilik açısından uygun olup olmadığını araştırmaktır.

Araştırmanın Önemi

Mehmet Akif Ersoy'u ve onun çocuklara ve gençliğe bakış açısının aktarmak için yazılan eserler sınırlı ve yetersizdir. "Çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların dil gelişimini destekleyen, onlara anadilinin kullanılmasını, olanaklarını, yaratıcı gücünü sezinleten, anlama, yorumlama ve yeni anlamlar yaratma becerilerini kullanarak yaşamı ve insanı anlamaya yönelik deneyimler edinmelerini sağlayan yapıtlardır" (Sever,2013, s. 43).

Çeşitli amaçlarla kaleme alınan nitelikli çocuk kitapları okuma kültürünü kazandırmasının yanı sıra, çocuğun çok yönlü gelişimine üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Çocuk edebiyatında diğer türlerle karşılaştırıldığında daha az sayıda olduğu görülen sanat veya sanatçı eserlerini konu alan çalışmaların incelenmesi önemli olabilir. Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yer alan manzum hikâyelerden oluşturulan bir çocuk kitabına ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu çalışma, mevcut boşluğu tamamlaması ve ilgili alan yazına katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yer alan Dirvas şiirinden hareketle kaleme alınan kitabın çocuk edebiyatının temel öğeleri bakımından incelenmesine ilişkin yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin ilkelerine uyulmuştur. Çalışmanın verilerini betimleyebilmek amacıyla nitel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2009, s. 77) göre "Tarama modelleri, geçmişte olan ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır." Araştırmanın amacına uygun olarak Dirvas adlı eser doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmanın kapsamı, Aziz Erdoğan'ın son çocukluk dönemindeki çocuklar için yazdığı toplam 128 sayfadan oluşan, CKS yayınları tarafından basılan Dirvas adlı çocuk edebiyatı kitabıyla sınırlıdır. Araştırmada elde edilen bulgular, bu kitap için geçerli olduğundan yazarın diğer eserleri için genelleme yapılmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada incelenen eserin çocuğa görelilik açısından incelenmesi amacıyla doküman incelemesi yapılmıştır. Çocuğa görelilik ilkelerinin neler olduğu konusundaki alanyazına ait çalışmalara (Karaca ve Temizyürek, 2017; Tekin, 2017; Arıkan, 2018; Kirazlı, 2018; Sezer) ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda ortak olarak yer alan çocuğa görelilik ilkeleri tasarım, konu, ileti, karakter, dil ve anlatım, eğitsel ilkeler başlıkları altında toplanmıştır. Dirvas adlı kitap belirlenen ilkeler doğrultusunda okunmuş, okumalar esnasında notlar tutulmuş, daha sonra bu notlar düzenlenerek yazıya geçirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yer alan Dirvas şiirinden hareketle kaleme alınan Dirvas adlı çocuk edebiyatı eserinin çocuğa görelilik açısından incelenmesine ilişkin bulgular sunulmuştur.

1. Tasarıma ilişkin bulgular

Araştırmada tasarım ilkesi; büyüklük, kâğıt, kapak-cilt, sayfa düzeni, harfler ve resimler açısından incelenmiştir.

Büyüklük

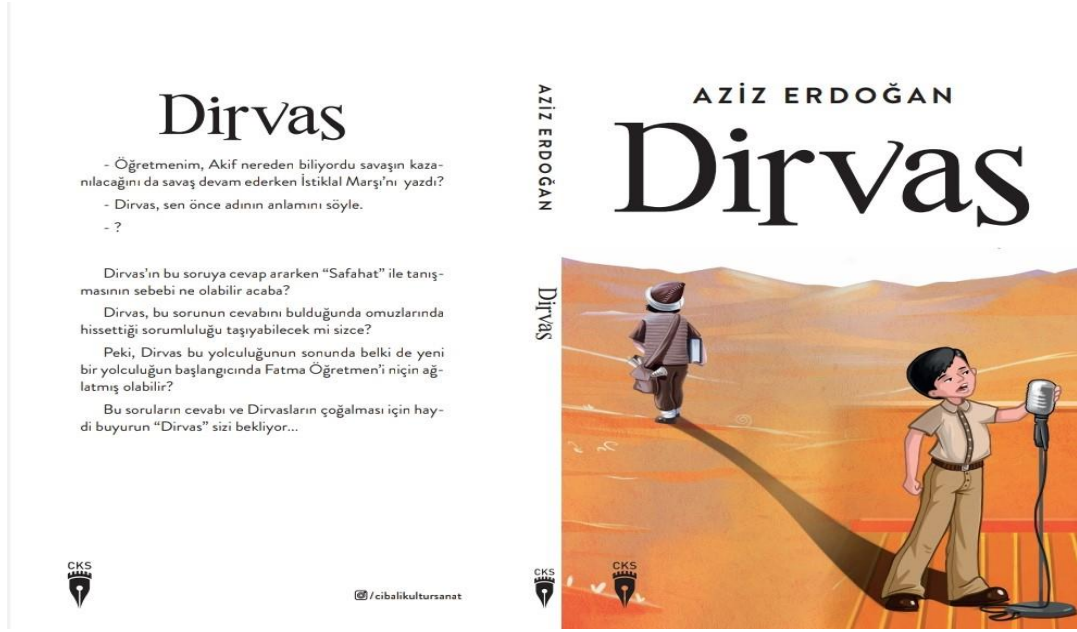
Kitap 13,5×19,5 cm ebadındadır. Gönen ve diğerleri (2011) çocuk kitaplarına yönelik yapmış oldukları çalışmalarında bu oranın öykü/roman türü çocuk kitapları için uygun bir oran olduğunu belirtmişlerdir. Bu boyutun orta çocukluk döneminin ilk yıllarından itibaren çocuk okurun kendi kitaplığını oluşturmaya ve düzenlemeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kâğıt

Kitapta mat, ikinci hamur kâğıt kullanılmıştır. Fiyat avantajı nedeniyle bu kâğıdın tercih edildiği düşünülmektedir. Çocuk edebiyatı eserlerinde kalın, kuşe olmayan ve fazla parlak olmayan kâğıtlar tercih edilmelidir. (Özcan, 2020)

Kapak-cilt

Kitabın adı ön kapakta beyaz zemin üzerine siyah renkle yazılmıştır. Arka kapakta ise beyaz zemin ve siyah renk tercih edilmiştir. Kitabın sırt kısmı dayanıklı yapıştırıcı ile yapıştırılmış, kapakta kalın kâğıt ve cilt kullanılmıştır. Bu bakımdan sağlam ve dayanıklıdır. Kitabın ön kapak resminde sahnede elinde mikrofon olan bir çocuk arkasında da koltuk altında *Safahat* olduğu düşünülen bir kitap taşıyan çocuk görülmektedir.

Resim 1. *Dirvas* adlı kitabın ön-arka dış kapağı

Arka kapakta kitabın içeriği hakkında bilgi veren kısa bir tanıtım yazısı yer almaktadır. Arka kapakta resim kullanılmamıştır. Kitabın ön kapak resimleri incelendiğinde kapak tasarımının çocukta ilgi uyandırabileceği düşünülmektedir. Kıbrıs'a (2010, s. 39) göre ise "Çocuk yapıtları hangi yaş için olursa olsun dış kapakları çocukların ilgisini çekecek biçimde, konusuyla uyumlu olmalıdır. "

Harfler ve sayfa düzeni

Çocuk kitaplarında, sayfa kenarında bırakılan boşlukların geniş olması tercih edilir. Çocuk yapıtlarında yaş ve sınıf seviyesine uygun harfler kullanılmalıdır. Yazar ve çizir tarafından kurgulanan içerik, yaş grubuna uygun yazı karakteri ve punto ile sunulmalı; harf, sözcük, satır arası, alt ve üst kenar boşlukları ile resim-metin uyumu, kitabın sayfalarında görsel bir bütünlük yaratmalıdır (Sever, 2012, s. 187-188). Bu bağlamda, incelenen kitabın sayfa düzeni, sayfa kenarlarındaki boşluklar, çocuğun kitabı rahat okuması bakımından uygun ve düzenlidir. Şirin (2012)'e göre harf aralıkları yakın olmamalı, yaş aralıkları fark etmeksizin satır araları ve harf aralıkları sıkışık olmamalıdır. Bu çerçevede *Dirvas* her yaştan okur için uygundur.

Resim

Çocuk kitapları resimli olmalıdır. Sayfanın en uygun yerine yerleştirilen resimlerin ayrıntılarına dikkat edilmelidir. Anlatılan konuyu barındıran, realist, ilgiyi çeken, çerçevesi, belli bir kalitenin üstünde, metinle uyumlu ve çocuk tarafından anlaşılması kolay olan resimler kullanılmalıdır (Demircan, 2006). 128 sayfadan oluşan kitabın 12 sayfasında sadece görsel yer almaktadır. Kitabın toplam sayfa sayısına bakıldığında %10'unun görsellerden oluştuğu söylenebilir. Resimler çocukların birden çok duyusunu işe koşar ve çocuk okurun soyut kavramları somutlaştırmasına olanak sağlar. *Dirvas* adlı kitapta da yer alan resimler metinde anlatılan olayı betimleme açısından işlevini yerine getirmektedir.

2. Konuya ilişkin bulgular

Araştırmada incelenen kitap, Mehmet Akif'in bir şiirinden ilham ile kaleme alınmıştır. Akif'in yedi kitaptan oluşan dev eseri *Safahat*'ın altıncısı kitabı olan, 2615 mısralık manzum şiiri *Asım*'ın (1924) içinde adı geçen, 13-14 yaşlarında, cesur, gururlu, doğru sözlü ve güzel konuşan, erdemli

birisidir Dirvas. Kitapta; bu şiirden ilham ile ismi konulan ortaokul öğrencisi Dirvas’ın Safahat’ın içine yaptığı yolculuk ve böylece Akif’i tanınması, okulda yaşadığı bir dizi olayın içinde anlatılır. Kitap, Türkçe dersinde Fatma Öğretmen’in öğrencisi Dirvas’a adının anlamını sorması ile başlıyor. Dirvas, soruyu cevaplayamamanın mahcubiyeti ile babasına bu ismin kendisine nasıl verildiğini sorunca, okur olarak bizler de kitabın sayfalarını çevirirken aynı zamanda Mehmet Akif’in o büyük eseri Safahat’ının içine doğru bir yolculuğa çıkıyoruz. Safahat’ta yer alan *Küfe, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer, Hasta, Köy Hayatı, Mahalle Kahvesi, Azim, Kır Ağası ve Dirvas* şiirleriyle tanışma yolculuğu ve bu yolculukta kendisinin ve çevresinin kazandığı değerler anlatılmaktadır. Yazar, böylece hem okuru Safahat’ın içindeki manzum hikâyelerin kahramanları ile tanıştırıyor hem de bizzat Dirvas’ın karakterinde şekillenen “Asım nesli”nin günümüz gençliğinde nasıl yetişebileceğinin cevabını da bize vermiş oluyor. Hikâye içinde hikâye tekniğini kullanan yazar, bu üslup ve yöntemle de okuru meraklandırıyor.

3. İletişim ilişkisi bulgular

İncelenen kitapta araştırmacı bir zekânın önünün açık olduğu ve iletişimin, aile, öğretmen-öğrenci iş birliğinin önemli olduğu verilen mesajlar arasındadır.

4. Karakterlere ilişkin bulgular

Kitapta düşünen, sorgulayan, duyarlı bir birey olma yolunda olan çocuk kahramanımız Dirvas karşımıza çıkmaktadır. Dirvas çocuk okurum özdeşim kurabileceği örnek bir karakterdir. Yazar Dirvas’ı ve Dirvas adında bir ortaokul çocuğundan hareketle Akif’in şiirlerini bu güne taşıyor. Romanda Fatma Öğretmen, Eşi Bilal Bey, Dirvas’ın sınıf arkadaşları ana kurguyu besleyen yan karakterler konumundadır. Yazar bazen de bu karakterleri özne yaparak bizi tarihi bir yolculuğa çıkarıyor. Orada Hasan, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer’i bize anlatıyor.

5. Dil ve anlatıma ilişkin bulgular

Araştırmada dil ve anlatım ile ilgili isim ve sıfat tamlamaları, zıt anlamlı sözcükler, karşılaştırma cümleleri, devrik cümleler, betimlemeler, benzetmeler, deyimler, ikilemeler, yansıma sözcükler, ara söz ve cümleler, iç konuşmalar incelenmiştir.

Kitapta geçen isim tamlamalarına örnekler:

Türkçe dersinde İstiklal Marşı’nı işliyorduk.... (Sf. 9)

Türkçe dersi, İstiklal Marşı, Kurtuluş Savaşı (Belirtisiz İsim Tamlaması)

Bana: “Dirvas isminin anlamını söyle, ben de bu soruna cevap vereyim.”dedi...(Sf. 9)

İsminin anlamı (Belirtili İsim Tamlaması), sınıfın yüksek sosyitesi (Arasına sıfat girmiş belirtili isim tamlaması)

Kitapta geçen sıfat tamlamalarına örnekler:

-Anne “Bu Akif, büyük adam” derdi babam... Onun evi, bütün vatandır... (Sf. 10) bu Akif (Sıfat tamlaması, İşaret sıfatı) büyük adam (Sıfat Tamlaması, Niteleme sıfatı) bütün vatan (Sıfat tamlaması, Niteleme Sıfatı)

Zıt anlamlara örnekler:

Sağı solu yokladı, kâğıt buldu, kalem bulamadı. (Sf. 11) sağ sol (zıt anlamlı kelime) buldu, bulamadı (Olumsuz anlamlı sözcükler) İnsanlarımız aç ve biilaç... aç, biilaç (olumsuz anlamlı kelime) Neyimiz var, neyimiz yok hepsini kaybettik... (Sf. 32) var, yok (zıt anlamlı sözcük)

Karşılaştırma cümleleri örnekler:

Fenerim artık etrafı aydınlatmıyordu. Fakat ikimizde de fer kalmamıştı. Hele onun uykusuzluktan mahmurluğu yüzünden okunuyordu. (Sf. 68) (Fenerle kişinin fer ve uykusuzluk açısından karşılaştırılması yapılıyor.)

Kitapta geçen devrik cümle örnekleri:

Size sorarım nereden buldunuz bu zenginliği? (Sf. 33) Devrik cümle

Ha anladım Dirvas. Onu da mı baban okudu sana? (Sf. 33) Devrik cümle

Betimlemelere örnekler:

Ne tüy tüs, ne sakal ne bıyık, yumurta suratlı birini siz nasıl bize sözcü seçersiniz. (Sf. 26) Çocuk tasvir ediliyor. (Betimleme)

Caddenin sağında görkemli bir konak gördüler. Yüksek kapısı, sur gibi duvarıyla sıradan evlerden farklıydı. Bahçesinde gökyüzüne ulaşan ağaçlar vardı. Kuşların şarkısı dışardan duyuluyordu. (Betimleme)

Benzetmelere örnekler:

Ne tüy tüs, ne sakal ne bıyık, yumurta suratlı birini siz nasıl bize sözcü seçersiniz. (Sf. 26) yumurta suratlı (benzetme)

Deyimlere örnekler:

Yokluk ve yoksulluk kol geziyor... (Sf. 11) kol gezmek (Deyim)

Kuraklık, yokluk ve yoksulluk milletin belini büktü...(Sf. 16) belini bükme (Deyim)

İkilemelere örnekler:

Ne tüy tüs, ne sakal ne bıyık, yumurta suratlı birini siz nasıl bize sözcü seçersiniz. (Sf. 26) tüy tüs (ikileme) sakal bıyık (ikileme)

Bilal Bey, bildiklerini tek tek anlattı...(Sf. 16) tek tek (ikilime)

Kitapta yansıma ifadelerden de yararlanılmıştır:

Ara söz ve cümlelere örnekler:

Halimizi anlatınca, durumumuzdan yakından haberdar olunca- vicdanlı adamdır- merhamet eder bize, bizimle ilgilenir. (Sf. 25) –vicdanlı adamdır- ara cümle

Yok, eğer bu zenginliği siz kazandıysanız –halife olan sizsiniz- kendi malınızdan ihtiyaç sahiplerine vermeniz gerekmez mi? (Sf. 33) –halife olan sizsiniz- (ara cümle)

İç konuşmalar

İşte o zaman birden bire içimi sonsuz bir hüznün kaplayıverdi de dedim ki: “Ya hamiiyetsiz olaydım, ya param olsa idi.” (Sf. 33) Tırnak içindeki kısımlar iç seslenişlerdir.

6. Eğitsel ilkelere ilişkin bulgular

Kitap sevgisi ve okumaya ilgi aile ortamında büyüyen alışkanlıklardan biridir. Okur bir çocuk yetiştirmekte en büyük etkenin ailedeki yerleşik okuma kültürü olduğu Dirvas’ın ailesinin evindeki kütüphaneden anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Geleceği oluşturacak çocukların nitelikli eserlerle tanışması önemlidir. Ebeveyn ve öğretmenler bu amaçla, çocukları sadece klasik çocuk kitaplarıyla değil günümüzde yayımlanan nitelikli çocuk

kitaplarıyla da tanıştırmalıdır (Tekin, 2017). Dirvas, Akif’in diline yaklaştıran, çocukların *Safahat*’ı okumaları ve anlamaya çalışmaları için istek uyandıran bir kitaptır. Bu kitap bir gencin yaşamında anne-babası ve öğretmeni ile kurduğu iletişimde edebiyatın, şiirin yer aldığı güzel bir örnektir. “Dirvas” akıcı, anlaşılır üslubunun yanı sıra daha önce ele alınmayan bir konuyu işlemesi, farklı bir okuma deneyimi sunması, *Safahat*’a yeni bir bakış açısı getirmesi bağlamında Akif ‘i tanıtmak ve *Safahat*’ı sevdirmek adın yazılan kitaplar arasında önemli bir yere sahip olacaktır. Kitap içerik özellikleri olarak okuyucuyu içine çektiği gibi baskı kalitesi ile de dikkat çekmektedir. Çocuğa yeni yaşantılar kazandıran eserler çocuğun kitabın sunduğu anlam evrenine daha kolay girmesine, kahramanlarıyla özdeşim kurmasına katkı sağlar. Bilinmelidir ki çocuk edebiyatının öncelikli amacı, öğüt vermek ya da öğretmek değildir. Çocuklara yaşam ve insan gerçeğine ilişkin sanatçı duyarlılığı ile kurgulanmış ipuçları sunmak, ana dilinin kullanım olanaklarını sezdirmek ve onları yazılı kültürle sağlıklı etkileşim kurabilen bireyler kılabilmek çocuk edebiyatının temel amacı olmalıdır. (Varışoğlu ve Aksin, 2019) Aziz Erdoğan’ın Dirvas adlı çocuk kitabı incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Yazar Mehmet Akif Ersoy üzerine birçok eser kaleme aldığından *Safahat*’a da Akif’in hayatına da hâkim görünmektedir. Bunu Dirvas’ı bir bütün incelediğimizde görüyoruz. Çocuklara, gençlere ve yaşlılara Akif’i anlatmanın farklılığını bu eserinde somutlaştırıyor. Dirvas’ı dil açısından zengin buluyoruz. Yazarın eğitimci kimliği, bilgi ve birikimi sayfalar arasında fark ediliyor. Deyimlerden, atasözlerinden, fıkralardan ve günlük konuşma dilinden yararlanıyor. Yer yer *Safahat*’tan şiirlerin verildiği yerlerde de günümüzde anlaşılmayan kelimeler ve çocukların anlamayacağını düşündüğü sözcüklere sayfa altlarında karşılıklarıyla yer veriyor. Bir nevi çocuklara sözlük kullanmanın önemini de gösteriyor. Kitapta kullanılan kâğıt çocuk okurun gözünü yormayacak özellikte, dayanıklı ve orta kalitede olduğu belirlenmiştir. Kapak ve iç kapak tasarımlarındaki görsel ve dilsel öğeler çocuğa göredir. İncelenen kitaptaki resimlerin çocukların konu hakkında betimleme yapmalarına yardımcı olur nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kitap konu açısından edebi metinlere özendirecek niteliktedir. Bunun yanında okuma kültürü gelişmiş bir aile profili görülmektedir. Karakter çerçevesi açısından kitapta yer alan kahramanların çocuğun sevgi ve güven ihtiyacına yanıt verebilecek özellikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitsel ilkelere açısından kitabın okuyucunun okuma, yazma ve konuşma becerilerinin gelişmesine, okuma alışkanlığı edinmesine yardımcı olacağı sonucuna varılmıştır.

Genel olarak bakıldığında Dirvas; *Safahat*’a ilgi uyandıracak, Akif’in diline yaklaştıracak, başka okumalara heves uyandıracak bir eser olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Y. (2018). Behiç Ak’ın çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel öğeleri bakımından incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. Mersin Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1), 12-27
- Karaca, G. ve Temizyürek, F. (2017). Sevim Ak’ın öykülerinin çocuğa yönelik ilkesi açısından incelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 177-195.

- Karasar, N.(2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kirazlı, N. (2018). Behiç Ak'ın çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğa görelilik açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gönen, M., Uygun, M., Erdoğan, Ö. ve Katrancı, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının fiziksel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi. Millî Eğitim Dergisi, (196), 258-272.
- Kıbrıs, İ. (2010). Çocuk edebiyatı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sever, S. (2013). Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü. İzmir:TUDEM
- Sever, S. (2019). Açılış konuşması. S. Karagül (Yay. haz.). Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı içinde (s.29) Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Şirin, M.R. (2012). Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı ders notları. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.
- Tekin, E. (2017). Süleyman Bulut'un çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Varışoğlu, B.; Tuzcuoğlu Aksin, Ş.H. (2019). Andrew Clements'in *Bunun Adı Findel* adlı çocuk edebiyatı eserinin çocuğa görelilik açısından incelenmesi. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (16), 639-656. D01:10.29000/rumelide.619651

ABDULLA ŞAİK'İN ÇOCUK ŞİİRİ

Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI*

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesinde ve ulusal çocuk şiirinin oluşmasında Abdulla Şaik'in yaratıcılığının rolü inkâr edilemez. Azerbaycan'lı ailesinde dünyaya gelen her çocuğun kelimeyle ve şiirle tanışlığı, annesinin ninnilerinden sonra Abdulla Şaik'in şiirleriyle başlar. Bu şiirler sayesinde çocuklar çevrelerini ve bir parçası oldukları dünyayı öğrenirler. “Karanfil”, “Menekşe”, “Çocuk ve Tavşan”, “Keçi”, “Bahar” gibi şiirler aracılığıyla sadece doğa ile iletişim kurmakla kalmaz, aynı zamanda eğlenerek çevrelerindeki canlıları da öğrenmeye başlarlar. Çocukların Abdulla Şaik'in imajları ile samimi bir şekilde iletişim kurmasının nedenlerinden biri bu metinlerin dilinin sadeliği diğer bir nedeni ise bu sadeliğin derinliği ve anlamıdır.

Çocuklar için yazdığı küçük şiirlerinde ilginç diyaloglar oluşturan şâir, bu eserlerinde rengarenk, dolgun ve doğal tablolar oluşturarak sanki bahsettiği konuyu kalemle değil de fırça ile anlatmıştır.

Halk bilimini, halk bilgeliğini, klasik Azerbaycan edebiyatı değerlerini, çevirisini yaptığı ve araştırdığı Rus ve Avrupa edebiyatının en iyi niteliklerini kendinde içeren Abdulla Şaik'in şiiri, yalnız ulusal çocuk edebiyatı fonunun değil, aynı zamanda beşerî düşünceleri sergilediği için dünya çocuk edebiyatının eşsiz örnekleri sırasında yer aldığını vurgulamak isterim.

Anahtar kelimeler: Abdulla Şaik, ulusal şiir, çocuk şiiri.

CHILDREN'S POETRY OF ABDULLA SHAIG

Ph.d Aygun BAGHIRLI*

Abstract

The role of Abdulla Shaig's creativity in the development of children's literature and formation of national children's poetry is undeniable. Acquaintance with the word and poetry of every child born in an Azerbaijani family begins with Abdulla Shaig's poems after mother's lullaby. Children get acquainted with the environment around them and the world of which they are a part of it through these poems. By the use of poems such as "Carnation", "Violet", "The Child and Rabbit", "Goat" and "Spring" they not only communicate with nature, but also learn about the living beings around them with pleasure. One of the reasons of cordial relation of children with the characters of Abdulla Shaig was the simplicity of the language of these texts, another reason was the depth and meaning of this simplicity.

The poet even in his short capacious poems for children established interesting dialogues and in these artistic examples he created multifaceted, rich and natural resources, it was as if he had described the object not with a pen but with a brush.

I want to emphasize that Abdulla Shaig's poetry that embodied in itself the best qualities of folklore, folk wisdom, the values of Azerbaijani literature and Russian and European literature that he

* Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü, aygunbagir77@gmail.com

* Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Literature named after Nizâmî Ganjavi

translated and studied is one of the unique examples not only of the fund of national children's poetry but as well as of world children's literature for its exhibiting human ideas.

Keywords: Abdulla Shaig, national poetry, children's poem.

ABDULLA ŞAİK'İN ÇOCUK ŞİİRİ

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesinde ve ulusal çocuk şiirinin oluşmasında Abdulla Şaik'in yaratıcılığının rolü çox böyükdür. Azərbaycan'lı ailesinde dünyaya gelen her çocuğun söz ve şiirle tanışlığı, annesinin ninnilerinden sonra Abdulla Şaik'in şiirleriyle başlar. Bu şiirler sayesinde çocuklar çevrelerini ve bir parçası oldukları dünyayı öğrenirler. "Karanfil", "Menekşe", "Çocuk ve Tavşan", "Keçi", "Bahar" gibi şiirler aracılığıyla sadece doğa ile iletişim kurmakla kalmaz, aynı zamanda eğlenerek çevrelerindeki canlıları da öğrenmeye başlarlar. Çocukların Abdulla Şaik'in imajları ile samimi bir şekilde iletişim kurmasının nedenlerinden biri bu metinlerin dilinin sadeliği, diğer bir nedeni ise bu sadeliğin derinliği ve anlamıdır. Aynı zamanda pedagog olan Abdulla Şaik, çocukların psikolojisini ve ilgi alanlarını iyi bildiğinden yüzyılı aşkın bir süreçte çocukların gözde şâiri olmuştur. Pedagog, çevirmen, dramaturg, nesir yazarı ve edebiyat eleştirmeni olan Abdulla Şaik, yaratıcılığındaki çocuk edebiyatı üzerine çalışması daha çok ağırlık taşımaktadır. Çocuk yazarı Alemdar Guluzade'nin net bir fikri var: "Çocuklara mükemmel bir eser yazmak için onların düzeyine yükselmek gerekir". Bence, şâir burada "çocuk düzeyine yükselmek" derken, onların gökyüzü kadar temiz ve henüz kinin, nefretin, kıskançlığın, hiylenin olmadığı dünyalarını kastediyor. Abdulla Şaik'in şiirinin ebediliğini koşullandıran edebiyat eleştirmeni Cavanşir Yusufli'nin deyimiyle "Abdulla Şaik'i devam eden olay" haline getiren ilk faktörlerden en birincisi karakterinin temiz ve saf olduğunu düşünüyorum. Şâirin yorulmadan, usanmadan insanlığı, dünyayı güzelleştirmek için hizmet etmesi, âdâb ve bilime yüksek değer vermesinden kaykanlanmıştır.

Şâirin, "Işık membası" şiirinde vatanın her köşesinin aydın ve müreffeh olması, aynı zamanda toplumun ilerlemesi ve gelişmesi için özellikle kadınların eğitilmiş olmasının önemini ve gelecek nesillerin özgür bir biçimde yaşaması için deneyimli ve açık fikirli annelerin yetiştirilmesinin gereğini belirtmiştir. Bilime önem veren şâirin, çocukları eğitime çağıran birçok şiiri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bilime ve eğitime büyük önem veren şâir, okul çocukları için çeşitli ders kitapları ve okuma kitapları hazırlamıştır. Her yeni açılan eğitim kurumu bu pedagog yazara neşe getirmiştir. 1919 yılında bugünkü Bakü Devlet Üniversitesinin kurulması vesilesiyle "Öğrenci Hayatı" eserini, 1921 yılında bugünkü Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinin marşını büyük bir sevinçle yazmıştır.

"Doğdu güneş kırmızı, can gülüm, can can" deyən Abdulla Şaik'in çocuklar için kaleme aldığı şiirlerinde, düşünce ve fikirlerinden doğan bir güneşin sıcaklığı ve bir Gün ışığı hâkimdir. "Hepimiz aynı Güneşin bir zerresiyiz" tümcesi yalnız Azerbaycan'ın değil, insanlığın, tüm dünyadaki çocukların duygu ve düşüncelerini anlatan, çocuk hakları ve hukuklarını savunan kurumların logosu olacak kadar derin ve parlak olduğuna muhtemelen siz de katılacaksınız.

Hepimiz bir yuva perverdesiyiz!
Hepimiz bir güneşin zerresiyiz!
Ayırmaz bizleri teğyîr-i lisan,
Ayırmaz bizleri tebdil-i mekân.
Ayırmaz bizleri İncil, Kuran,
Ayırmaz bizleri serhedd-i Şehan.
Ayırmaz bizleri ümman-i muhit,
Ayırmaz bizleri sehrâ-yi basit.
Ayırmaz bizleri heşmetli cibâl,
Ayırmaz: doğu, güney, batı, kuzey.

Herhangi bir din, dil, kutup ya da oluşumun insanlar arasında sınır oluşturmasını istemeyen şâir, tüm insanlığı serbest ve özgür, sadakat ve dostluk içinde görmek istemiştir. Bir başka şiirinde de zulme heykel diken padişahlara karşı çıkmış, sayelerinde mahvolmuş ve sönüklenmiş dünyaya, dağıl, diye suçlamayı okumuştur.

Çocuklar için yazdığı küçük şiirlerinde ilginç diyaloglar oluşturan şâir, bu eserlerinde rengârenk, dolgun ve doğal tablolar oluşturarak sanki bahsettiği konuyu kalemle değil de fırça ile anlatmıştır:

Parça parça düşerek kuşbaşı, gökten yere kar,
Sarılmış beyaz kılıfa boz dere, çöller, dağlar.
Bürümüş ortalığı tül gibi bir ince duman,
Karı birden sovurmuş göklere müthiş burağan.
Toplamış bir yere gah karları bir dağ gibi,
Gah kazmış gah kaşımış damlarə debbağ gibi...

Karlı boranlı bir kışın canlı tablosunu yaratan şâir, bu sanatçılık niteliğine “Fidan”, “Sonbahar”, “Menekşe”, “Kuzu” ve daha birçok şiirlerinde de sahip olmuştur. Fakat şâirin yaratıcılığındaki örnekler yalnız çiçek, dağ, çayır ile sınırlı değildir. O, aynı zamanda birçok eserinde çocuklara derin anlamlı bilgiler vermeyi büyük maharetle başarmıştır. Örnek olarak “Ninni” şiirine bakalım. Şiirin adı “Ninni” olsa da, bu annelerin bebekleri yatırmak için söylediği geleneksel bir ninni değildir, ne kadar çelişkili görünse de onları uyandırmak için söylenen bir ninnidir:

Ninni meleyim, sevdiceğim, yavrumcuğum, uyu!
Bir de ele geçmez bu çocukluk çağı, heyhat!
Türk oğlusun, ecdadın ulu, şanlı serefrâz,
Doğma vatanındır bu başı govğalı Kafkasya
Uyu yavruyken kendi beşiyinde henüz rahat,
Almış yine etrafını duman, fırtına, zulmet.
Gittikçe çoşarak Kür kendini taşlara çarpar.
Saçıkça köpük dalgalanar, öfkesi artar.

Şâir, beşikte uyuyan çocuğu, vatanı olan Kafkasya'nın her zaman kargaşa içinde olduğu konusunda uyarmış, bebek olduğu sürece rahat uyumasını, daha sonra onu büyük savaş ve mücadelelerin beklediği konusunda uyarmıştır. Ya da belki de her okuyucu “Güzel Doğu” şiirinin üç renkli güzelliğe adandığını bilmemektedir.

Bir zaman olmuşsun Doğunun esiri,
Şimdi çeyner seni Batının zinciri,
Ey sevgilisine hasretli peri,
Kalk, getir, nerde al duvağın senin!

Eserlerinde ve eylemlerinde istiklâli ve hürriyeti savunan bir yazar için ulusal özgürlüğün büyük bir değeri ve anlamı vardı. Muhammed Emin Resulzâden'in “millî istiklâlin sevincini ilk hissedenler” listesinde Abdulla Şaik'den de bahsetmesi tesadüf değildir.

Halk bilimini, halk bilgeliğini, klasik Azerbaycan edebiyatı değerlerini, çevirisini yaptığı ve araştırdığı Rus ve Avrupa edebiyatının en iyi niteliklerini kendinde içeren Abdulla Şaik'in şiiri, yalnız ulusal çocuk edebiyatı fondunun değil, aynı zamanda beşerî düşünceler sergilediği için dünya çocuk edebiyatının eşsiz örnekleri sırasında da yer aldığını vurgulamak isterim.

ABDULLA ŞAİK'İN VAZİFE ADLI HİKÂYESİNİN ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİNE GÖRE İNCELENMESİ

Doç. Dr. Soner SAĞLAM*

Özet

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden olan Abdulla Şaik Talıbzade (1881-1959), şair, nasir, dramaturg, tercümeçi, edebiyatşinas, içtimaî hadim, halk muallimi gibi unvanların yanında Çocuk Edebiyatının banisi olarak da anılmaktadır. Öğrenimini Tiflis ve Horasan'da tamamlayan Şaik, 1902'de Bakü'de Türkçe öğretmeni olarak göreve başlar. Yeni metotlarla ve millî değerlerin ön plana çıkarıldığı müfredat programlarıyla eğitim veren okulların açılmasında, bu okullarda okutulacak ders kitaplarının hazırlanmasında büyük hizmetleri olan Şaik'e "halk muallimi" unvanı verilmiştir. Çok yönlü bir sanatçı olan Şaik'in edebî yaratıcılığında çocukların ayrı bir yeri bulunmaktadır.

1906 yılının Ağustos ayında düzenlenen Birinci Muallimler Kurultayı'nın düzenleyicilerinden olan Abdulla Şaik, burada ana dili ve edebiyat dersleri için yeni ders kitaplarına ihtiyaç olduğuna dikkat çeker. Bu toplantı aralarında Şaik'in de bulunduğu bir komisyon seçilir ve onlara söz konusu kitapları hazırlama görevi verilir. Şaik, bu kitapları hazırlarken *Xoruz*, *Uşak* ve *Davşan*, *Seher*, *Qış*, *Tepel Kelim*, *Çoban Mahnısı*, *Payız* gibi çocuklara yönelik şiirler yazar. Bunlardan bir kısmı 1907'de ilk ders kitabı olan *Uşaq Çeşmey*'nde bir araya getirilir. Şaik'in 1910'da yayımladığı *Uşaq Gözlüyü* adlı eser de herkes tarafından büyük beğeniyle karşılanır. Bu eserleri hazırlarken Abdulla Şaik'in üzerinde önemle durduğu husus, Azerbaycanlı öğrencilerin kendi dil ve değerlerini okuyabilecekleri ders kitapları hazırlamaktır. O devirdeki birçok Azerbaycanlı münevver gibi Şaik'inde en büyük düşmanı cehalettir. Geri kalmışlık ile eş tuttuğu cehaletin karşısına eğitimi koyan Şaik, ancak eğitim sayesinde medeniyet ve çağdaşlığın elde edilebileceğini birçok defa dile getirir. Bu düşünceler ışığında çeşitli zamanlarda çocuklara yönelik manzum ve mensur eserler kaleme alır. Abdulla Şaik'in kaleme aldığı bu eserler, Azerbaycan Çocuk edebiyatının teşekkülünde ve sağlam bir oturmasında büyük bir rol oynamıştır.

Abdulla Şaik *Vezife* adlı hikâyesinde, iyi bir öğretmenin bir milletin geleceğinin teminatı olan çocuk ve gençlerin yetişmesinde ne kadar önemli bir role sahip olabildiğini işlerken diğer yandan toplumun temelini oluşturan aileyi bir arada tutan ana unsurun sevgi olduğunu vurgular. Bilindiği üzere çocuk edebiyatının dünyada gelişme göstermesinde, psikoloji ve eğitim bilimlerinde gerçekleşen yenilikler ışığında çocuğun ayrı bir birey olarak kabul edilmesi ve onun kendine özgü gelişim evrelerine sahip olduğunun kabul edilmesinin rolü büyüktür. Bu noktada Abdulla Şaik de bu hikâye çocuğu merkeze almıştır. Hikâye de çocuk nesne değil öznedir. Çocuğun iç dünyası çocuk gerçekliği ile başarılı bir şekilde okura duyumsatılmıştır. Günümüzde çocuklar için kaleme alınan eserler *çocuğa görelilik* ilkesi bağlamında *konu*, *kahramanlar*, *dil* ve *anlatım*, *ileti* alt başlıklarında incelenmektedir. Bu bildiride Abdulla Şaik'in *Vezife* adlı hikâyesi çocuğa görelilik ilkesine göre incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abdulla Şaik, hikâye, çocuk edebiyatı, inceleme, çocuğa görelilik.

* Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Güneybatı (Oğuz Grubu) Türk Lehçeleri ve Edebiyatı, soner.saglam@gmail.com

ANALYSIS OF ABDULLA SHAIK'S STORY *VAZİFE* ACCORDING TO THE PRINCIPLE OF RELATIVITY TO CHILDREN

Abstract

Abdulla Shaik Talibzade (1881-1959), one of the leading figures of 20th century Azerbaijani literature, is also known as the founder of Children's Literature, as well as titles such as poet, writer, dramaturg, translator, man of letters, public figure, public teacher. After completing his education in Tiflis and Khorasan, Shaik started to work as a Turkish teacher in Baku in 1902. Shaik was given the title of "public teacher", who had a great service in the opening of schools providing education with new methods and curriculum programs in which national values were brought to the fore, and in the preparation of the textbooks to be taught in these schools. Children have a special place in the literary creativity of Shaik, who is a versatile artist.

Abdulla Shaik, one of the organizers of the First Teachers' Congress held in August 1906, draws attention to the need for new textbooks for mother tongue and literature lessons. In this meeting, a commission including Shaik is selected and they are given the task of preparing the books in question. While preparing these books, Shaik writes poems for children such as "Xoruz (Rooster)", "Uşak ve "Davşan (Child and Rabbit)", "Seher (Dawn)", "Qış (Winter) ", "Tepel Kelim", " Çoban Mahnısı (Shepherd's Song)", "Payiz (Autumn) ", some of which were first published in 1907. It is brought together in the textbook "Uşaq Çəşmeyi (Children's Fountain)", which is also highly appreciated by everyone in Shaik's work "Uşaq Gözlüyü (Children's glasses)", published in 1910. While preparing these works, Abdulla Shaik's emphasis was on preparing textbooks in which Azerbaijani students could read their own language and values. Like many Azerbaijani intellectuals of that period, Shaik's greatest enemy is ignorance. Shaik, who puts education against ignorance, which he equates with backwardness, expresses many times that civilization and modernity can only be achieved through education. In the light of these thoughts, he writes verse and prose works for children at various times. These works, written by Abdulla Shaik, played a great role in the formation of Azerbaijan Children's Literature and its establishment.

In his story called "Vazife (Duty)", Abdulla Shaik deals with how a good teacher can play an important role in the upbringing of children and youth who are the guarantee of the future of a nation, while emphasizing that the main element that holds the family together, which is the foundation of society, is love. As it is known, in the development of children's literature in the world, in the light of the innovations in psychology and educational sciences, the recognition of the child as a separate individual and the recognition that he has his own developmental stages has a great role. At this point, Abdulla Shaik also put the child in the center in this story. In the story, the child is the subject, not the object. The inner world of the child is successfully conveyed to the reader with the reality of the child. Today, the works written for children are examined in the context of the principle of being suitable for the child, under the sub-titles of subject, heroes, language and expression, and message. In this paper, Abdulla Shaik's story "Vezife" will be examined according to the principle of child-appropriateness.

Keywords: Abdulla Shaik, story, children's literature, analysis, relevance to the child.

Giriş

Bilindiği üzere Kafkaslar ve Azerbaycan toprakları 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusların hâkimiyetine geçer. 1828'den itibaren Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılan Azerbaycan Türklüğü, kuzeyde Rus Güneyde İran egemenliği altında yaşamak durumunda kalır. Kuzey Azerbaycan'da Bakü, liman şehri olmasının da etkisiyle kısa zamanda tıpkı Tiflis gibi, bölgenin önemli sanayi ve kültür merkezi halini alır. Maarifçiler adıyla Azerbaycan aydınları 1850'li yılların ardından Azerbaycan'da modern düşüncenin öcülerini olurlar. Tatar münevverleri gibi onlar da Azerbaycan yeni öğretim metotlarıyla okullar açmaya başlar. Seyid Ezim Şirvani gibi isimlerin öncülüğünde bu okulların sayısı yüzyılın sonlarına doğru giderek artar. A. Kursavi, Ş. Mercani, M. Carullah gibi isimlerin bireysel gayretleriyle ilerleyen yeni öğretim metotlarıyla eğitim veren okullar açma girişimi İsmail Gaspıralı

ile sistemli bir hal alır ve kısa sürede 20. yüzyılın ilk on beş yılında tüm Türk dünyasına yayılır. Ceditçiler olarak adlandırdığımız bu şahsiyetler millî ve kültürel değerlerine bağlı yenilikçi fikirlere açık, iyi derecede Rusça bilen, Rusça üzerinden dünyayı, Rus edebiyatı üzerinden dünya edebiyatını yakından takip edebilen çok yönlü ansiklopedik şahsiyetlerdir. Onların en büyük düşmanı cehalettir ve bu düşmanı yenmek için iki önemli silah vardır. Bunlar; usul-i cedit okulları ve dergi, gazete gibi unsurlarıyla matbuattır. İşte 19. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelen Abdulla Şaik de bu ceditçi çizgide yaşam süren ve hayatının büyük çoğunluğunu eğitim-öğretim faaliyetlerine adanmış çok yönlü bir şahsiyettir. Onun “halk muallimi” unvanı alması boşuna değildir. Yükseköğrenimini tamamlar tamamlamaz 1902’de Bakü’de Türkçe öğretmeni olarak göreve başlayan Şaik, yeni metotlarla ve millî değerlerin ön plana çıkarıldığı müfredat programlarıyla eğitim veren okulların açılmasında, bu okullarda okutulacak ders kitaplarının hazırlanmasında büyük hizmetleri gerçekleştirmiştir.

1906 yılının Ağustos ayında düzenlenen Birinci Muallimler Kurultayı’nın düzenleyicilerinden olan Abdulla Şaik, burada ana dili ve edebiyat dersleri için yeni ders kitaplarına ihtiyaç olduğuna dikkat çeker. Bu toplantı aralarında Şaik’in de bulunduğu bir komisyon seçilir ve onlara söz konusu kitapları hazırlama görevi verilir. Şaik, bu kitapları hazırlarken *Xoruz*, *Uşak* ve *Davşan*, *Seher*, *Qış*, *Tepel Kelim*, *Çoban Mahnısı*, *Payız* gibi çocuklara yönelik şiirler yazar. Bunlardan bir kısmı 1907’de ilk ders kitabı olan *Uşaq Çeşmeyi*’nde bir araya getirilir. Şaik’in 1910’da yayımladığı *Uşaq Gözliüyü* adlı eser de herkes tarafından büyük beğeniyle karşılanır. Bu eserleri hazırlarken Abdulla Şaik’in üzerinde önemle durduğu husus, Azerbaycanlı öğrencilerin kendi dil ve değerlerini okuyabilecekleri ders kitapları hazırlamaktır. O devirdeki birçok Azerbaycanlı münevver gibi Şaik’inde en büyük düşmanı cehalettir. Geri kalmışlık ile eş tuttuğu cehaletin karşısına eğitimi koyan Şaik, ancak eğitim sayesinde medeniyet ve çağdaşlığın elde edilebileceğini birçok defa dile getirir. Bu düşünceler ışığında çeşitli zamanlarda çocuklara yönelik manzum ve mensur eserler kaleme alır (Erol 2005:5051).

Abdulla Şaik’in ilk neşredilen şiiri çocuklar için kaleme alınmıştır. “ananın öz oğluna lay-lay demesi” başlıklı bu şiirde, anne kendi evladına onun yüce ve şanlı bir soya, güzel ve çeşitli zenginliklerle dolu bir vatana sahip olduğunu söyler:

Lay-lay mälâkim, sevdiciyim, yavrucuğum, yat!

Bir dâ âlä düşmâz bu çocuqluq dâmi, heygat!

Türk oğlusan, âcdadın ulu, şanlı, sârâfraz,

İşte vatanındır, a guzum, şansı bu Qafqaz. (Abdulla Şaik 2005: 7-8)

Abdulla Şaik, çocuk psikolojisini, onun düşünce dünyasını ve ilgilendiği şeyleri, kişisel gelişimini dikkate alarak eserler yazan bir sanatkârdır. Onun kaleme aldığı bu eserler, Azerbaycan Çocuk edebiyatının teşekkülünde ve sağlam bir zemine oturmasında büyük bir rol oynamış ayrıca, edebi yaratıcılığının önemli bir bölümünü çocuklara yönelik eserlerin oluşturması onun Modern Azerbaycan edebiyatında “Çocuk edebiyatının bânisi” olarak anılmasını da sağlamıştır.

Bu çalışmada Abdulla Şaik’in *Vezife* adlı hikâyesi *konu, kahramanlar, dil ve anlatım* ile ilgili başlıkları altında incelenmiştir. İncelemede çocuğa görelilik ilkesi esas tutulmuş ve hikâyenin dört temel ögesi buna göre değerlendirilmiştir. İncelemeye geçmeden önce çocuğa görelilik ilkesi hakkında biraz bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Çocuk edebiyatı her şeyden önce bir edebiyattır ve edebî eserin; insanın estetik zevkini geliştirmesi, kurgusal yapı ile yaşam zevki oluşturması, bireye ve topluma Ahlâk eğitimi vermesi gibi temel işlevleri çocuk edebiyatı ürünleri için de söz konusudur. Ancak Çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran kendine özgü bazı iç dinamikleri bulunmaktadır. Nitekim bu edebiyatın hedef aldığı bir kitle vardır. Bu nedenle bu türde eser verecek yazar, şair ve çizerlerin çocuğun gelişim dönemlerini, ilgi, istek, tutum ve beklentilerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuk duyarlılığı gözetilerek “çocuğa görelilik” ilkesiyle hazırlanmalıdır. Bu aşamada sanatçının çocuksuluk ve çocuğa görelilik kavramları arasındaki ayrımı iyi yapması gerekmektedir. Çocuksuluk, dilin acemice kullanımı, anlatımda ilkelik olarak görülmektedir. Çocuğa görelilik ise, çocuğun ilgisini, gereksinimlerini, dil evrenini göz önünde bulundurmayı gerektirir (Sever 2019: 17). Çocuğa göre deyince, çocuklar için yapılacak edebiyatın çocuğun büyüme ve gelişme

çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram ilgisine, algılama dünyasına uygun bir duyarlılık anlaşılmalıdır (Şirin 1998: 19).

Genel bir açıklamayla, yazınsal nitelikli kitaplarda çocuğa görelilik; kitabın hem biçimsel, içerik ve eğitsel özelliklerinin çocuğun doğası, ilgi ve gereksinmesi, dil ve anlam evreni, bakış açısıyla örtüşmesi hem de yazın olma ilkelerini yerine getirmesidir (Çer 2014: 127).

Bir başka ifadeyle çocuğa görelilik, çocuk edebiyatı ürünlerinin edebiyat eseri niteliğine sahip olması yanında çocuğa özgü durum ve şartlar barındırması anlamına gelmektedir. Hüseyin Yurttaş'ın Çocuk ve Kitap adlı yazısındaki tanımı da bu noktaya dikkat çekmektedir:

“Çocuğa görelilik, çocuğun düşlem gücüne seslenen, onun rahatça ve tat alarak okuyup anlayabileceği dili ve anlatımı kendinde barındıran, ilgi duyabileceği konuları işleyen, onu duygu ve düşünce yönünden besleyen, kurgusu ve olay örgüsü karmaşık olmayıp onun kavrayabileceği bir düzeyde olan, dikkat dağıtıcı ayrıntılardan arındırılmış özellik ve niteliklerin bütünüdür.” (Yurttaş, 1997: 57).

Çocuğa görelilik, aynı zamanda Çocuk edebiyatı ürünlerinin metodik olarak incelenmesinde de esas oluşturmaktadır. Konunun uzmanları tarafından daha çok yazılı edebi ürünler, çocukların büyüme ve gelişme çağlarına olan uygunluğu ve bir edebiyat yapıtı niteliği taşıyıp taşımadığı noktasında incelenmektedir. Bu çalışmada Vezife adlı hikâye de söz konusu metodik yaklaşımla incelemeye çalışılmıştır.

İnceleme

İncelemeye geçmeden önce Vezife adlı hikâyenin kısa bir özetini vermenin konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Özet: Soğuk bir kışın günü odasında oturmakta olan öğretmenler Heslen adında bir öğrenci velisi görüşmeye gelir. Hosrov Teymürzade'nin babası olan Heslen, mahkeme görevli bir memurdur. Kıt kanaat ailesini geçindiren Heslen, evin ihtiyaçlarını karşılamak için biriktirdiği paraları bir kutuda saklamaktadır. Bir gün buradaki paraların bir miktar eksik olduğunu fark eder ve bunu yapanın oplu Heslen olduğunu düşünür. Fakat ne yaptıysa çocuğa bynu itiraf ettiremez. Bu konuda yardım istemek için öğretmenlerin yanına gelir. Durumu utana sıkıla öğretmene anlatır. İlk önce öğrencisi Heslen'in böyle bir şey yapmış olabileceğini kabul etmeyen öğretmen, Heslen ile olan görüşmesinin neticesinde baba ile aynı fikre sahip olur. Fakat onun için önemli olan çocuğun neden böyle bir davranış sergilediğidir. Bunun için eve giderek çocukun annesi ile görüşmek ister. Heslen'den bu konuda izin aldıktan sonra çocuğun annesi Meserret Hanım ile görüşür. Bu görüşmede Heslen'in eşi ve çocuklarına karşı nasıl bir tavır içinde olduğunu öğrenmeye çalışır. Meserret Hanım, öğretmenin ısrarcı tutumu ve soruları karşısında daha fazla dayanamaz ve o güne kadar en yakınlarına bile söylemekten tee-reddüt ettiği aile içi ilişkilerini öğretmene anlatır. Buradan anlaşıldığı üzere Heslen, oldukça asabi ve aşırı ciddi biridir. İşyerindeki bu tavrını evde de sürdürmekte, eşine ve ailesine sevgi ve şefkatle yaklaşmamaktadır. Bu görüşmenin ardından öğretmen öğrencisi Hosrov'un neden böyle yanlış bir davranışta bulunduğunu anlar. Ancak ona göre esas önemli olan bunu çocuğun da anlaması ve bu yanlıştan kendi iradesi ile geri dönmesini sağlamaktır. Öğretmenin sorduğu sorular ve yaptığı açıklamalar neticesinde Hosrov, parayı evden kaçıp başka bir ülkeye gitmek için çaldığını itiraf eder. Öğretmen, ona evde yaşadığı problemi çözeceğini söyler ve ardından Heslen ile görüşür. Heslen2 aolan biteni olduğu gibi anlatan öğretmen, ona eşine ve çocuklarına karşı daha sevgi dolu ve şefkatli olmasını tavsiye eder. Heslen, bundan sonra öyle olacağını söyleyerek oradan ayrılır. Aradan bir süre geçer ve Hosrov'un derslere olan ilgisi artar, arkadaşlarıyla ilişkileri düzelir. Ve bir gün yolda yürürken öğretmen ile Meserret Hanım yolda yürürken karşılaşırlar. Meserret Hanım, öğretmene nasıl teşekkür edeceğini bilemez. Kocasının kensine ve çocuklarına olan tavrının çok değiştiğini ve bun da kendisinin çok büyük rolü söyleyen Meserret Hanım büyük bir minnettarlıkla öğretmen teşekkür eder. Öğretmen teşekkürü kendisinin değil “Vezife”nin hak ettiğini söyler.

Konu: Vazife adlı hikâye bir öğretmenin mesleğine olan aşkı ve inancını konu edinir. Hikâyede eşi ve çocuklarına karşı evinde oldukça resmi davranan bir babanın bu davranışları neticesinde, evden kaçıp gitmek isteyen bir çocuğun, babasının evin ihtiyaçları için ayırdığı paradan bir miktar alarak içine düştüğü trajik durum, öğretmenin baba ve annenin haber vermesiyle olaya dâhil olması ve

meseleyi çözerek hem anne ve çocukların arzuladığı huzurlu ortamın tesisi hem de çocuğun tekrar başarılı bir öğrenci olması kurgusal yapı içerisinde okura sunulmuştur.

Kahramanlar: Hikâyenin başkahramanı müellim, yan kişiler ise Hesên, Hosrov, Meserret ve Remziyedir.

Müellim, hikâyenin başkahramanıdır. Yazar ismini vermemiş, betimlemeler ve diyaloglarla kahramanın karakter özelliklerini geliştirilmiştir. Olay örgüsünden anlaşıldığı üzere mesleğini çok seven, okul ve aile birlikteliğinin çocuğun başarısında çok önemli bir yeri olduğunun farkında olan idealist bir öğretmendir. Abdulla Şaik'in hayatını göz önünde bulundurduğumuzda onun yazarın kendisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Müellim, gelişen olay örgüsü içerisinde öğrencinin velisini dikkatlice dinleyip problemi anlamaya çalışır. Sadece dinlemekle yetinmez sorular sorarak daha detaylı bilgiler öğrenir. Öğrencisi Hosrov'u çok iyi tanıyan müellim, onun böyle yanlış bir davranışı yapması için çok geçerli bir sebep olduğunu düşünür ve anneyle de bir görüşme yaparak problemin çıkış noktasını tespit eder. Müellimin öğrencisi hakkında söylediği şu tespitler onun öğrencilerini çok iyi gözlemleyen ve onları dikkatle takip eden biri olduğunu bize göstermektedir:

“Son zamanlarda çox dalgındır, derslerini çox vaxt hazırlamır. Oyunlarda yoldaşları ilə iştirak etmir.....”

“... Fâkât o, ağı başında, mühakimesi sağlam bir uşaqdır. Ağâr o, bunu etmişsâ mütlâq bir mâqsedlâ etmişdir. Mâni maraqlandıran, düşündüren o mäsâledir...”

Müellim karakter olarak da oldukça samimi ve güven telkin eder birisidir. Bunu da çocuğun annesi Meserret Hanım ile olan diyalogundan anlamaktayız. Meserret hanım, en yakınındaki kişilere bile söylemediği bir sırrı öğretmene aşıkâr ederken şöyle diyor: *“-Ah! Ân yakın adamlarıma da bu vaxta qədâr açmadığım bu sirri sizä niyə açıb, söylediyimi bilmirâm, ...”*

Müellimin mesleğine olan saygısını gösteren yerlerden biri de öğretmenin Hosrov ile görüşmeden önce kafasının içinden geçirdiği düşüncelerdir. Yazar kendisi bize bunu göstermek istemiştir: *“.....stol başında sâbirsizliklâ Hosrov'u gözleyirdi. O hâyâtindâ bunu mühüm bir hadisä sayırdı, çünkü şagirdlärä nâ gädâr nüfuz ede bildiyini bununla öyrenecek idi. ... bu mäsälâni açmaq, illärdän bəri äldä ätmış olduğu täcrübälärdän qäti näticä almaq demäkdî....”*

Abdulla Şaik'in eğitim ile ilgili görüşlerini Müellim karakteri üzerinden verdiğini görmekteyiz. Müellimin, Meserret hanıma söyledikleri şu sözler okul ve aile birlikteliğinin çocuğun eğitim hayatında oldukça mühim bir yer tuttuğunu okuyucuya duyumsatır:

“-Sıxılmayın, ailä hâyatı ilä mäktab hâyatı arasında bir pãrdä, bir anlaşılmazlıq olarsa, gänc näsrimizin istädadının inkişafına ängäl olar. Bu ängällär aradan qaldırılmalıdır...”

-Xosrov'un babası olan Hesên mahkemede görevli bir memurdur. Açık bir karakterdir. Yazar önce onun dış görünüşünü tasvir etmiş ardından kendisini konuşturarak açık bir karaktere çevirmiştir. Hesên, aşırı ciddi bir karakter olarak dikkat çeker. Olay örgüsünde onun bu ciddi yapısının çok önemli bir yeri vardır. Bunu Hesên'in kendisi de söyler:

“... memurluğumda resmiyeti çox sevdiyim kimi aile heyatında da çox sevirem.”

Hesên'in bu tavrını ilerleyen bölümlerde hem eşi Meserret Hanım'dan hem de oğlu Hosrov'dan duyarız. Dolayısıyla yazar hem kahramanın kendisini hem diğer karakterleri konuşturarak Hesên'i okurun gözünde daha anlaşılır bir açık karaktere dönüştürür. Müellimin *“Hesênin reftarı sizinle necedir?* sorusu üzerine Meserret Hanım şunları söyler:

“Çox pis... Son derece edebi ve hiddetli bir adamdır. Evde kiçik bir şey onu hiddetlendirir., esebileşdirir. Çox remiyetçidir. Kiçik bir intizamsızlıq onu tebiî halından çıxarır men bu eve geleli, ondan xoş üz, yoldaşcasına bir reftar görmemişem.... Hele o evde olduğu zaman uşaqlarımın üzü gülmeyib. Ele oturma bele durma, bainı ele sallama deye onların her hareketini tenqid edir.”

Hesên açık olduğu gibi aynı zamanda dinamik bir karakterdir. Hikâyenin başlarında ve ilerleyen bölümlerde gördüğümüz asabi ve aşırı ciddi Hesên, son bölümde bu tavrından vazgeçmiş ve

ailesine daha şefkatle yaklaşan bir babaya dönüşmüştür. Bu, hem Hosrov'un okuldaki olumlu davranışlarıyla okura duyumsatılmış hem de müellim ile yolda karşılaşan Meserret Hanımın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

"... - Sizi çokdan görmek isteyirdim, dedi. – Ayağınız evimize deydiyi günden ailemizde bir değişiklik yarandı. İndi çok yahşıdır. Bilmirem ne etdiniz ki, Hesên birden deyişdi. Bu eadet qapısını üzüümüze siz açdınız...."

Xosrov da babası Hesên gibi açık ve dinamik bir karakterdir. Yazar onun karakter özelliklerini müellimin ağzından okura duyumsatır. Buna göre Hosrov, başarılı ve yetenekli bir öğrencidir. Fakat nedense son zamanlarda ödevlerini yapmıyor ve derslere karşı da ilgisizdir. Yazar, Hosrov'un dış görünüşü hakkında bilgi vermemiştir. Daha çok onun iç dünyasını okura duyumsatmaya çalışmıştır. Hosrov, oldukça yanlış olan bir davranış göstermiş ve evin giderleri için ayrılan paradan çalmıştır. Fakat yazar Hosrov'un iç dünyasını oldukça başarılı bir şekilde anlatarak okurun gözünde Hosrov'u daha anlaşılır kılmıştır.

Meserret Hanım da önce Hesên'in anlattıklarıyla ardından da öğretmenle olan diyaloglarında geliştirilen bir karakterdir. Yazar hikâyenin son bölümünde de Meserret Hanım ile müellimin diyaloguna yer verir. Ailesine oldukça düşkün bir anne profili çizen Meserret Hanım, olay örgüsünde düğümün çözülmesinde de kilit rol oynar. Onun verdiği bilgiler ile müellim problemin temel kaynağına ulaşır ve sorunu çözer.

Hikâyenin diğer bir kahramanı da Hosrov'un kardeşi Remziye'dir. Onun hakkında çok az bilgiye sahibiz. Hesên'in öğretmenle olan ilk diyalogunda onun küçük bir kız çocuğu olduğunu anlıyoruz. Bu bakımdan hikâyedeki tek kapalı karakter Remziye'dir.

Dil ve Anlatım: Vezife adlı hikâyede yalın ve anlaşılır bir dil kullanıldığını söyleyebiliriz. Hikâyenin tamamında kurallı cümleler yer almaktadır. Kısa ve yalın cümlelerin çoğunlukta olduğu hikâyede, yer yer uzun cümlelere yer verilmiştir. Kısa ve yalın cümle kullanımı anlatıma doğal bir nitelik kazandırıp okuma eyleminin de hızlı ve akıcı olmasına katkı sağlamaktadır:

"-O benim en yahşı talebelerimdendir. Demek, siz onun atasısınız? Sizinle çokdan görüşmeyi arzu edirdim. İndiye qeder tanış olmadığuma teessüf edirem. Bu nöqsanın kima ait olduğunu deyâbilmârâm."

Kişi betimlemelerinde daha çok kısa ve yalın cümleler tercih edilerek karakter açık hale getirildiği gibi okurun dikkati karakter üzerine çekilmiştir. Müellim, Hesên ile olan ilk görüşmesinde Xosrov'un son zamanlardaki durumunu şöyle dile getirir:

"Son zamanlar çox dalğındır, derslerini çox vaht hazırlamır. Oyunlarda yoldaşları ile iştirak etmir. Hemişe bir terefde büzülüb düşündür."

Meserret Hanım'ın müellimle olan ilk görüşmesinde, yazar annenin sözleriyle baba karakterini daha da açarak okurun dikkatini onun üzerine çeker:

"Çox pis... Son derece esebi ve hiddetli bir adamdır. Evde kiçik bir şey onu hiddetlendirir, esebileşdirir. Çox resmiyetçidir...."

Hikâyenin tamamında birkaç tane olan uzun cümlelere daha çok çevre betimlemelerinde rastlamaktayız. Çocuk edebiyatı metinlerinde okurun ilgisini dağıtacak, onun metni anlamasına engel olacak uzun betimlemeler tercih edilmez. Abdulla Şaik'in yaptığı betimlemeler bu bakımdan değerlendirildiğinde oldukça akıcı ve okurun ilgisini dağıtmayacak, aksine okurun dikkatini vakanın geçtiği yere çekebilecek niteliktedir.

Yazar hikâyesini üç bölümde vermiş, bunlardan ilk ikisine başlarken çevre ve mekân betimlemeleriyle anlatıma girmiştir. Hikâyenin başlangıcında kısa ve uzun cümlelerin bir arada olduğu bir çevre betimlemesi vardır:

"Noyabrın acıqlı bir sabahı idi. İki gün evvel başlamış olan xezri hele bütün şiddeti ile devam edir, bir ildırım gurultusu ile etrafı sarsıdır, yerleri eşerek, göylere sovurmuş olduğu toz-torpaqdan fezanı qalın, sarımtıl bir örtüye bürüyürdü. Qapı-bacaların viyultısı, pencerelerin cingiltisi, uzaqdan

eşidilmekte olan deniz dalgalarının deli gurultusu ruhlara ağırlık verir, eseblerde acı bir sızıltı hiss etdirirdi. Küşeler bomboş idi...”

Hikâyede çoklukla kısa ve yalın cümleler kullanılsa da kimi durumlarda olay akışını canlı bir şekilde anlatmak için “sıra, bağlı ve bileşik” yapıdaki cümlelerden de yararlanıldığı görülmektedir:

“Müellimin sözlerinden ürelenen Hesen ellerini bir-birine sıxaraq nezaketi andıran veziyyet aldıqdan sonra dedi: “

“Son cümleli söylerken Hesenin sesinde ve hareketindeki heyretten müellimde özünü itirdi, çaşqın-çaşqın onun üzüne baxdı.”

“Çalılır deyebilmerem, çünkü atası stol başına keçene qeder eline kitap almır; o, çalıştığı zaman Xosrov da kitaplarını açır, baxır, baxır.

Yazar, soru cümleleri ile karakterleri geliştirdiği gibi onların psikolojisinin okur tarafından daha iyi anlaşılmasını da sağlamıştır. Başka bir ifadeyle okur ile karakter bütünleşir. Özellikle Müellim ile Xosrov arasında geçen diyalogda çokça soru cümlesi kullanılmıştır. Bu cümleler ile okur, Hosrov’un iç dünyasını daha iyi anlayarak onunla özdeşim kurma seviyesine yaklaştırılmıştır. Hosrov, müellimin sorduğu ilk sorulara cevap vermez. Daha sonra müellimin sorduğu “ *Sen bu il çox deyişmişen. Şeklin,, zahirin o Xosrovdur?*” sorusu çocuk üzerinde etkili olur ve Xosrov öğretmenine açılır. Devam eden diyalogda müellim sorularla Xosrov’un problemini ortaya çıkarır.

Yine müellim ile görüşmeye gelen Hesen’in içinde bulunduğu ruh hali okura duyumsatılırken soru cümlesinden de yararlanılmıştır. Hesen, müellime kendini tanıtip meramını dile getireceği sırada ne diyeceğini bir anlığına unuttur:

“–He... Men ne söyleyirdim? Deye Hesen eline başına aparıp, düşündükten sonra axtardığını tapmış olan adamlara mexsus bir sesle söze başladı.”

Görüldüğü üzere buradaki soru cümlesi, bir cevap almak için sorulmamıştır. Tamamen karakterin psikolojisini okura duyumsatmak için kullanılmış ve bu konuda da oldukça başarılı olmuştur.

Hikâyenin dil ve anlatımında beden dilinden de başarıyla yararlanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde yazar karakterlerinin psikolojisini anlatmak için beden dilinden yararlandığını görmekteyiz:

Müellim ile görüşmeye gelen Hesen’in içinde bulunduğu ruh hali betimlenirken “ gözlerini yere dikerek durdu.” ifadesiyle Hesen’in gergin ve rahatsız hali okura duyumsatılır:

“Her ikisi oturdu. Namelum adam haradan ve nece söze başlayacağını bilmeyen adamlara mehsus bir halde kirpiksiz gözlerini yere dikerek durdu.”

Devam eden bölümde Hesen’in konuşmaya başlayacağı yine beden dili ile desteklenerek anlatılır: “... O, derin sükutdan sonra, nihayet, başını qaldırıp söz söylemek isteyenlere mehsus bir veziyyet aldı. ... ellerini bir-birine sürterek, stulumu bir az da müellime yaxınlaşdıraraq söze başladı.

Hesen, müellime paraları koyduğu kutudaki eksikliği fark ettiğini anlatırken onun yaşadığı şaşkınlığı ve telaşı yansıtmakta yazar yine beden dilinden yararlanır:

“O, ellerini dua edirmiş kimi göye qaldıraraq, heyretle müellime baxdı.”

Hikâyede ünlem cümlesi örnekleri de kullanılmıştır. Müellim ile Meserret Hanım arasında geçen diyalogda, eşi Hesen hakkında daha önce en yakınlarına bile söylemediklerini anlatacak olan kadının öğretmene olan hitabı ünlem ile verilerek okurun dikkati buraya çekilmiştir:

“– Derin bir ah köksünü şiddetle qabartdı. – Müellim! – dedi. Bilmirem bunları siz niye soruşursuz?”

Müellim de bunlara verdiği cevabın ardından Hesen’in ailesine karşı olan tavrını anlatması için “O halde bilmek lazımdır!” diyerek okurun dikkatini bu noktaya çeker.

Müellim, Hosrov ile olan konuşmasında çocuğun itirafı üzerine ona önemli tavsiyelerde bulunur. Özellikle evden kaçıp gitme düşüncesinin doğru bir davranış şekli olmadığı bir ünlem cümlesi ile okura duyumsatılır: “*Qaçmaq senin kimi terbiyəli bir uşağa esla yaraşmaz!*”

Hikâyenin adı olan *vezife* kelimesi, aynı zamanda hikâyenin de son cümlesidir. Başka bir ifadeyle bu edebî metni okuyan bir okurun ilk okuduğu kelime de son okuduğu kelime de vezifedir. Hikâyenin son bölümünde Meserret Hanım ile yolda karşılaşan müellim arasında kısa bir diyalog geçer ve Meserret Hanım ona, kocasının kendine ve çocuklarına çok iyi davrandığını, bunun öğretmenin sayesinde olduğunu söyleyip teşekkür eder. Öğretmen ise bunu başaranın “vezife” olduğunu söyler.

Hikâyede olay örgüsü, III. şahıs anlatıcı ile verilmiş; vakalar bu anlatıcıya bağlı olarak gözlemci ve Tanrısal bakış açısı ile okura sunulmuştur. “Dış anlatıcı” ya da “o anlatıcı” olarak da adlandırılan bu teknikte okur, karakterlerin başından geçenleri III. şahıs anlatıcı aracılığıyla öğrenir.

Vezife adlı eserde anlatıcı olaylara müdahil olmaz. Metnin genelinde olaylar tarafsız bir gözle müşahit anlatıcı tarafından aktarılır.

Abdulla Şaik, eserde tasvir tekniğinden de başarıyla yararlanmıştır. Hikâyede verilen betimlemeler 9-14 yaş grubu çocuk okurun algılama seviyesine uygun olup betimlemeler ile çocuğun duyularına yönelik algısal bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır.

Müellim ile görüşmeye gelen Hesen yazar tarafından şöyle betimlenmiştir:

“qapı ağzında orta yaşlı sümük vücudlu, uzunboy bir adam dururdu... gecelerini yuxusuz keçirmiş adamlar kimi qızarmış göz qapaqları bir-birine yaxınlaşmış, perişan saçlı kiçik başı gabağa doğru eyilmişdi. Etrafının tükleri tökülmüş papağı, yxası yeyilmiş qalın köhne paltosu rengsiz köyneyi ve yaxalığı onun kiçik bir memur olduğunu göstereir.”

Hikâyenin anlatımında diyalog tekniğinden sıkça yararlanılmıştır. Diyaloglu anlatım ile yazar, hikâyedeki şahısları iletişime geçirerek gelişen olay dizisine doğallık kazandırmış ve anlatımını güçlendirmiştir.

Hikâyede deyimlerden yararlanılarak Azerbaycan Türkçesinin anlatım gücü ve incelikleri ortaya konulmuştur. Dil ve anlatımın güçlü ve eğlenceli hale gelmesini sağlayan deyimler aynı zamanda kavramların somutlaştırılmasına da yardımcı olur. Hikâyede kullanılan deyimler çocuğun söz varlığının gelişimine olumlu katkı sağlayarak çocuğun ilgisinin canlı tutulmasını sağlamaktadır. Hikâyede geçen deyimlerden bazıları anlamlarıyla birlikte şöyledir:

Yerinden sıçramak (yerinden fırlamak): oturuşan yerden hızla kalkmak

Salam vermek: selamlamak.

söze başlamak: konuşmaya başlamak, bir konuya girmek

tenezzül etmek: kendi durumuna, düzeyine aykırı düşen bir şeyi veya işi kabul etmek

teessüf etmek: acımak, üzülmek, yazıklanmak

heber tutmak: haber almak kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek

cesareti kırılmak: (birinin) cesaretini kırmak: yürekliliğini gidermek, korkutmak

icazet vermek: izin, onay vermek.

İleti: *Vazife* adlı hikâyede olay örgüsü içerisinde birden fazla ileti okura verilmeye çalışılmıştır. Bu iletilerin tamamı hikâyenin başkahramanı olan müellimin ağzından okura sunulmuştur. Şu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Abdulla Şaik sözünü hikâyedeki müellime emanet etmiş, eğitimle ilgili görüş ve önerileri onunla dile getirmiştir.

Hikâyenin başlıca iletisi adından da anlaşılacağı üzere görev bilincidir. Öğretmenlik gibi kutsal bir mesleği kendisi de en iyi şekilde yapan Abdulla Şaik, bu hikâye ile adeta 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan’daki eğitim neferlerine bu mesleğin ne kadar önemli olduğunu edebi bir anlatımla ortaya koymuştur. Son bölümde Meserret Hanımın kendisine teşekkür etmesi üzerine Müellim, kendisinin bir şey yapmadığını esas teşekkürü “vezife”nin alması gerektiğini söyler. Türkiye

Cumhuriyetinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır!" Sözlerinde olduğu gibi, yazar yüksek bir şuurla görev bilincine sahip olan öğretmenlerin Azerbaycan'ın geleceğinin teminatı olan çocukların ve gençlerin iyi bir eğitim alarak yetişmelerini sağlamalı ve böylece halkına yapabileceği en iyi hizmeti yapmalıdır.

Vezife adlı hikâyenin diğer önemli bir iletisi de bir öğrencinin başarısında okul ve aile birlikteliğinin önemidir. Yazar bu iletii müellimin ağzından okura aktarmıştır. Meserret Hanımın kendi aile sırlarını anlattıktan sonra yaşadığı üzüntü üzerine müellim şunları söyler:

"Sıxılmayın, aile ile mektep her ikisi bir şeydir. Birisinin rehberi siz analar, o birisinin rehberi biz müellimlerik. Aile heyatı ile mektep heyatı arasında bir perde, bir anlaşmalıq olarsa, genç neslimizin istedadının inkişafına engel olar."

Müellim, Hesen ile konuşurken okul ile aile birlikteliğinin çocuğun geleceğindeki yerine dikkat çeker:

" – Hesen, dedi. Bu uşağın müqedderatı sizinle biz müellimlerin elindedir. Biz istesek onu faydalı, ya da zararlı bir vetendaş yetiştirerik."

Bilindiği üzere eğitim üç ayaklı bir saç ayağına benzetilir. Bunlar; öğrenci, okul ve ailedir. Bu üçünün birlikteliği başarıyı getirir. Bunlardan birinde oluşacak eksiklik öğrencinin eğitimini şüphesiz olumsuz etkileyecektir. Uzun yıllar öğretmenlik deneyimi olan Abdulla Şaik, bu gerçekliğe hikâyenin iki ayrı yerinde dikkat çekmiş ve okura bunu aktarmıştır.

Hikâyenin bir diğer iletisi aile hayatının önemidir. Toplumun en temel unsuru olan aile bireylerinin beden ve ruhsal olarak sağlıklı bireyler olmaları, çocukların huzurlu ve sevgi dolu bir aile ortamında yetişmeleri o toplumun refahı ve geleceği için çok önemlidir. Bunu çok iyi bile yazar, müellimin ağzından dökülen şu sözler ile bu mesajını okura aktarır:

"Bextiyarlığı uzaqlarda axtaranlar çox yanırlar. Onu kes özü, her şeyden evvel, aile hayatının kuruluşunda ahtarmalıdır..."

Olay örgüsü içerisinde okura duyumsatılan bir diğer ileti de sorunlar karşısında kaçıp uzaklaşmak değil onlarla yüzleşerek buna çözüm arama iradesi göstermenin daha doğru olacağıdır. Müellim ile Hosrov'un arasında geçen diyalogda müellim *"Qaçmaq senin kimi terbiyeli bir uşağa esla yaraşmaz!"* diyerek bu iletii okura duyumsatır.

Sonuç

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden olan Abdulla Şaik, uzun yıllar öğretmenlik yapmış, yeni öğretim metotlarıyla eğitim veren eğitim kurumlarının açılmasında ve bu okullarda okutulmak üzere ders kitaplarının hazırlanmasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bilindiği üzere bazı edebi eserler otobiyografik hususiyetler taşır. Bu bakımdan *Vezife* adlı hikâyenin başkahramanı olan Müellim, yazarın sözünü emanet ettiği bir karakter olanın ötesinde Abdulla Şaik'in kendisidir desek yanlış olmayacaktır. Hayatını eğitim öğretim faaliyetlerine adanmış, cehaleti Azerbaycan halkının en büyük düşmanı olarak gören Abdulla Şaik, bu hikâye ile adeta öğretmenlik mesleğine olan aşkını, görev bilincini okurların gönlüne nakşetmiştir.

Abdulla Şaik *Vezife* adlı hikâyesinde, iyi bir öğretmenin bir milletin geleceğinin teminatı olan çocuk ve gençlerin yetişmesinde ne kadar önemli bir role sahip olabildiğini işlerken diğer yandan toplumun temelini oluşturan aileyi bir arada tutan ana unsurun sevgi olduğunu vurgulamıştır.

Çocuk edebiyatı kavramının ortaya çıkmasında ve bu türde kaleme alınan eserlerin meydana getirilmesindeki en önemli dönüm noktası, çocuğun kendine özgü gelişim evreleriyle yetişkinlerden apayrı bir birey olarak kabul edilmesidir. Özellikle psikoloji ve eğitim bilimlerindeki gelişmeler ışığında çocuk, edebi eserlerde nesne değil bir özne konumuna gelmiş ve böylece çocuğun düşünce dünyasını dikkate alan ve onun gerçekliğini önemseyen eserler yazılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Mirza Fethali ve diğer Maarifçi Azerbaycan aydınlarının çalışmalarıyla Modern Azerbaycan edebiyatının temelleri atılmış, hikâye, piyes, roman vd. türlerde eserler kaleme alınmaya başlamıştır. Bu noktada Abdulla Şaik'in Azerbaycan edebiyat tarihinde Çocuk edebiyatının banisi

unvanını taşıması boşuna değildir. Çünkü gerek manzum mensur eserleriyle çocuğun dünyasına ulaşabilen, çocuk gerçekliğine hitap edebilen eserler yazarak Azerbaycan'da çocuk edebiyatının sağlam temeller üzerine inşa edilmesini sağlamıştır. *Vezife* adlı hikâye üzerine yaptığımız bu çalışma da bu görüşümüzü desteklemektedir. Abdulla Şaik'in çocuklara hitaben kaleme aldığı edebî eserlerin tamamı üzerine yapılacak metodik çalışmalar onun edebî yaratıcılığının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yazar *Vezife* adlı hikâyede çocuğu merkeze almış ve onu nesne değil özne konumunda kurgusal yapıda işlemiştir. Olay örgüsü içerisinde yer alan kahramanlar çocuk okurun özdeşim kurabileceği yazar tarafından çeşitli yöntemlerle geliştirilmiş açık karakterlerdir. Hikâyenin dil ve anlatımı Azerbaycan Türkçesinin anlatım gücü ve imkânlarını en güzel şekilde yansıtmaktadır. Hikâyede verilen iletiler kurgusal yapı içerisinde okuru sıkmadan, didaktik olma endişesinden uzak, edebî anlatımla okura sunulmuştur.

Azerbaycan'da çocuk edebiyatının sağlam temellerine oturmasında çok önemli hizmetlerde bulunan Abdulla Şaik'in *Vezife* adlı hikâyesi çocuğa görelilik ilkesinin niteliklerini başarıyla karşılayan bir edebi metindir.

KAYNAKÇA

Abdulla Şaiq, Seçilmiş eserleri. Üç cilt, I. Cilt, Bakı: Avrasiya Press, 2005.

Çer, E. (2014). Edebiyatta Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelilik İlkelerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erol, A. Abdulla Şaik Talıbzade, İzmir: Tibyan Yay.

Sever, S. (2019). Çocuk ve Edebiyat, İzmir: TUDEM.

Şirin, M. R. (1998). 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları,

Yurttaş, H. (1997). Çocuk ve Kitap. ADEÇKS, s.56-64.

ABDULLAH ŞAIK'İN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE GENÇ NESLİ ULUSAL TÜRKÇÜLÜK RUHUyla EĞİTMEK VE ONU GERÇEK BİR VATANDAŞ OLARAK YETİŞTİRMEK

Doç. Dr. Yusif HÜSEYNOV*

Doç. Dr. Reşad ASGEROV**

Doç. Dr. Novruzeli REHİMOV***

Doç. Dr. Bağır BABAYEV****

Özet

Yirminci yüzyılın başlarında Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Bey Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade, Celil Memmedkuluzade, Mirza Elekber Sabir, Üzeyir Hacıbeyli, Ömer Faik Nemanzade, Hüseyin Cavid, Abbas Sahhat, Abdullah Şaik ve diğer aydınlarımız ulusal ideolojinin önemini, halkımızın, çocuklarımızın yetiştirilmesinin, vatanımızın, milletimizin ve dilimizin korunmasının önemini savundular. Aralarında Abdullah Şaik, "Azerbaycan ulusal çocuk edebiyatının incisi"nin yaratıcılarından biridir. Azerbaycan ulusal çocuk edebiyatını ilk etapta yükselten ve çocuk şiirimize mükemmel katkılarda bulunan Abdullah Şaik'in eserleri, 100 yılı aşkın bir süredir küçük çocuklarımızın dilinin bir anıtidir. Çocuklarımızın ezberlediği şiir örnekleri onun kalemine aittir. Abdullah Şaik'in her yaştan çocuklar için şiirleri ve hikayeleri, dramatik eserleri hala dillerin bir anıtidir.

Abdullah Şaik, yirminci yüzyılın en parlak aydınlarından biridir ve hem edebi hem de teorik olarak ve pratik olarak çocuk edebiyatının geliştirilmesinde hizmet vermiştir. Abdullah Şaik, uzun yıllar çocuklarla çalışmış ve psikolojilerini derinden bilen bir eğitimci olarak çocukların eserlerini yazdı. Bu nedenle çocuklar şiirlerini öğrenmede zorluk çekmezler. Bu eserlerde yazar, küçük okuyucularının psikolojisini hesaba katmış ve kendilerine yüksek insani nitelikleri aşlamak için bir hedef belirlemiştir. Abdullah Şaik'in çocuk şiirleri, genç neslin milli Türkçülük ruhu içinde yetiştirilmesinde ve gerçek bir vatandaş olarak yetiştirilmesinde daha önemlidir.

Abdullah Şaik, çocuklar ve gençler için "Güzel bahar", "Konuşan bebek", "İntikamcı horoz", "Kalbin dikışı veya Kurban Bayramı"nın yazarı ve diğer dramaturji, şarkıların yazarıdır. Bu oyunlar içeriklerinde, ideolojik ve estetik özelliklerinde önemlidir. "Güzel bahar", Abdullah Şaik'in Azerbaycan'da çocuk oyun yazarlığının temellerini atan çocuklar için ilk oyunudur (Asadli, 2003: 15-16).

Abdullah Şaik, "Anavatanın yanan sesi" adlı şiirinde, Türk dünyasında ve Azerbaycan'da yaşanan kriz durumundan derin bir korkuyu ifade ediyor ve büyük dedelerimizin görkemli geçmişine Vatan diliyle bakıyor. Bütün tarafların düşmanlarla çevrili olduğu ortamda, durumdan çıkış yolu, Türkçe konuşulan halkların Ahlâki ve sosyo-politik bütünlüğüdür, zor mücadelelerde tek başına kazanmak zordur. Şanlı ve kudretli bir Türkün vatanı Kafkasya'nın neşeli, mutlu günlerine inanıyor. "Yeni Ayın şafağında " (II. Cilt, s.63-64) Ay'ın etrafındaki yedi yıldız yedi Türk devletinin sembolü olarak görüyor. Demek istediği, eğer Türk devletleri hilallerinin etrafında birleşirlerse, daha güçlü ve yenilmez olacaklar. Bu arzu, nimet, aslında, Türkçe konuşan halkların ve Türk devletlerinin birleşmesini gerektiren ulusal ve manevi bir fikirdir. Musavat Partisi halkımızı İslamcılık, Türkcülük ve çağdaşlık idealleri etrafında birleştirdi. Şiirsel "Arş" (II Cilt. s.52) şiirinde, yurttaşları bu partinin

* Nahçıvan Devlet Üniversitesi, y.h.huseynov@mail.ru

** Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, asgarov_rashad@mail.ru

*** Nahçıvan Devlet Üniversitesi, novruzrehimov62@mail.ru

**** Nahçıvan Devlet Üniversitesi, baqirbabayev59@mail.ru

etrafında toplanmaya, takip ettiği yol ve hedefe ulaşmaya çağırıyor: Dalğalanır üstümde şanlı Turan bayrağı, Alovlanır kalbimde “Erkenegün” ocağı.

Şair sadece Azerbaycan'ı değil, aynı zamanda Türk dünyasının Turan'ın- genel olarak kaderini de düşünüyor. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türk dünyasının yabancı düşmanlarla mücadeleleri onun ruhunda üzüntüye neden oluyor. Şiirsel "Araz'dan Turan'a" (II. Cilt, s.59-61), romantik bir sembolik şiirde, bu beladan kurtulmanın yollarını arıyor. Türk halkının özgürlüğünün ve bağımsızlığının romantik sanatsal yansıması olan Turan halklarının parlak geleceği, vatandaş şair Abdullah Şaik'in idealine, Türk dünyasının parlak geleceğine, özgürlüğüne ve mutluluğuna olan derin inancına güç katıyor. Şair, Türk dünyasının ve Türk ırkının Turan halklarının güzel geleceğinin Türk oğullarının elinde olduğuna inanıyor.

Anahtar kelimeler: Abdullah Şaik, çocuk edebiyatı, Türkçülük ruhu, Türk dünyası, Turan halklarının güzel geleceği.

TO EDUCATE THE YOUNGER GENERATION IN THE SPIRIT OF NATIONAL TURKISM IN THE CHILDREN'S POEMS OF ABDULLAH SHAIK AND TO EDUCATE THEM AS A REAL CITIZEN

Summary

At the beginning of the twentieth century, Ali-Bey Huseynzadeh, Ahmet-Bey-Agagolu, Mehmet Emin Rasolzadeh, Jalil Mammadkuluzadeh, Mirza Elekber Sabir, Uzeyir Hajibeyli, Omar Faik Nemanzadeh, Huseyn Javid, Abbas Sahhat, Abdullah Shaik and other our educators asserted the importance of national ideology, education of our people, children, protection of our homeland, nation and language. Among them, Abdullah Shaik is one of the creators of the "pearl of the Azerbaijani National Children's literature". He is one of the creators of the national children's literature of Azerbaijan. The works of Abdullah Shaik, who raised the Azerbaijani national children's literature to the first place and made an excellent contribution to our children's poetry, have been a monument of the language of our young children for more than 100 years. The samples of poems that our children have memorized belong to his pen. Abdullah Shaik's poems and stories for children of all ages, his dramatic works are still a monument of languages.

Abdullah Shaik is one of the brightest intellectuals of the twentieth century, who rendered services in the development of children's literature both literary-theoretically and practically. Abdullah Shaik wrote children's works as a teacher who has worked with children for many years and has a deep knowledge of their psychology. Therefore, children do not have difficulties in learning their poems. In these works, the author took into account the psychology of his young readers and set himself the goal of instilling high human qualities in them. Abdullah Shaik's children's poems are of greater importance in educating the younger generation in the spirit of national Turkism and as a true citizen.

Abdullah Shaik is the author of “Beautiful Spring”, “Talking Child”, “Vengeful Rooster”, “Seam of the heart or Eid al-Adha” and other dramaturgies and songs for children and teenagers. These games are important in their content, ideological and aesthetic properties. "Beautiful Spring" is the first play by Abdullah Shaik for children, which laid the foundations of children's drama in Azerbaijan (Asadli, 2003: 15-16).

In his poem "The Burning Voice of the Fatherland", Abdullah Shaik expresses deep fear of the crisis situation in the Turkic world and Azerbaijan and looks at the glorious past of our great-grandfathers in the language of the Motherland. In conditions when all sides are surrounded by enemies, the way out of the situation is the moral and socio-political integrity of the Turkish-speaking peoples, it is difficult to win alone in a difficult struggle. The motherland of the glorious and mighty Turk believes in the joyful, happy days of the Caucasus. “At the dawn of the new moon” (II. Tom, pp. 63-64) considers the seven stars around the moon to be a symbol of the seven Turkish states. I mean, if the Turkish states unite around their crescents, they will become stronger and invincible. This is a desire, a blessing, in fact, a national and spiritual idea that requires the unification of the Turkic-speaking peoples and the Turkish states. The Musavat Party united our people around the ideals of

Islamism, Turkism and modernity. In the Poetic "Arshe" (II Volume. s. 52) in his poem, he calls on his compatriots to gather around this party, the path and the goal that he follows: the glorious flag of Turan is submerged above me,

The poet thinks not only about Azerbaijan, but also about the fate of Turan - the Turkic world as a whole. At the end of the First World War, the struggle of the Turkic world with foreign enemies causes sadness in his soul. The poetic "From Araz" to "Turan" (II. Tom, pp. 59-61), in a romantic symbolic poem, he is looking for ways to get out of this trouble. The bright future of the peoples of Turan, a romantic artistic reflection of the freedom and independence of the Turks, draws strength to the ideal of the poet-citizen Abdullah Shaik, his deep faith in a bright future, freedom and happiness of the Turkic world. The poet believes that the wonderful future of the peoples of Turan - the Turkic world and the Turkic race is in the hands of his Turkish sons.

Keywords: Abdullah Shaik, children's literature, the Turkic spirit, the Turkic world, the wonderful future of the peoples of Turan.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başlarında Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Bey Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade, Celil Memmedkuluzade, Mirza Elekber Sabir, Üzeyir Hacıbeyli, Ömer Faik Nemanzade, Hüseyin Cavid, Abbas Sahhat, Abdullah Şaik ve diğer aydınlarımız ulusal ideolojinin önemini, halkımızın, çocuklarımızın yetiştirilmesinin, vatanımızın, milletimizin ve dilimizin korunmasının önemini savundular. Aralarında Abdullah Şaik, "Azerbaycan ulusal çocuk edebiyatının incisi"nin yaratıcılarından biridir. Azerbaycan ulusal çocuk edebiyatını ilk etapta yükselten ve çocuk şiirimize mükemmel katkılarda bulunan Abdullah Şaik'in eserleri, 100 yılı aşkın bir süredir küçük çocuklarımızın dilinin bir anıtıdır. Çocuklarımızın ezberlediği şiir örnekleri onun kalemine aittir. Abdullah Şaik'in her yaştan çocuklar için şiirleri ve hikayeleri, dramatik eserleri hala dillerin bir anıtıdır.

Abdullah Şaik, yirminci yüzyılın en parlak aydınlarından biridir ve hem edebi hem de teorik olarak ve pratik olarak çocuk edebiyatının geliştirilmesinde hizmet vermiştir. Abdullah Şaik, uzun yıllar çocuklarla çalışmış ve psikolojilerini derinden bilen bir eğitimci olarak çocukların eserlerini yazdı. Bu nedenle çocuklar şiirlerini öğrenmede zorluk çekmezler. Bu eserlerde yazar, küçük okuyucularının psikolojisini hesaba katmış ve kendilerine yüksek insani nitelikleri aşlamak için bir hedef belirlemiştir. Abdullah Şaik'in çocuk şiirleri, genç neslin milli Türkçülük ruhu içinde yetiştirilmesinde ve gerçek bir vatandaş olarak yetiştirilmesinde daha önemlidir.

Abdullah Şaik, çocuklar ve gençler için "Güzel bahar", "Konuşan bebek", "İntikamcı horoz", "Kalbin dikişi veya Kurban Bayramı"nın yazarı ve diğer dramaturji, şarkıların yazarıdır. Bu oyunlar içeriklerinde, ideolojik ve estetik özelliklerinde önemlidir. "Güzel bahar", Abdullah Şaik'in Azerbaycan'da çocuk oyun yazarlığının temellerini atan çocuklar için ilk oyunudur (Asadli, 2003: 15-16).

Abdullah Şaik, "Anavatanın yanan sesi" adlı şiirinde, Türk dünyasında ve Azerbaycan'da yaşanan kriz durumundan derin bir korkuyu ifade ediyor ve büyük dedelerimizin görkemli geçmişine Vatan diliyle bakıyor. Bütün tarafların düşmanlarla çevrili olduğu bir ortamda, durumdan çıkış yolu, Türkçe konuşulan halkların Ahlâki ve sosyo-politik bütünlüğüdür, zor mücadelelerde tek başına kazanmak zordur. Şanlı ve kudretli bir Türkün vatanı Kafkasya'nın neşeli, mutlu günlerine inanıyor. "Yeni Ayın şafağında" (II. Cilt, s.63-64) Ay'ın etrafındaki yedi yıldız yedi Türk devletinin sembolü olarak görüyor. Demek istediği, eğer Türk devletleri hilallerinin etrafında birleşirlerse, daha güçlü ve yenilmez olacaklar. Bu arzu, nimet, aslında, Türkçe konuşan halkların ve Türk devletlerinin birleşmesini gerektiren ulusal ve manevi bir fikirdir. Musavat Partisi halkımızı İslamcılık, Türkçülük ve çağdaşlık idealleri etrafında birleştirdi. Şiirsel "Arş" (II Cilt. s.52) şiirinde, yurttaşları bu partinin etrafında toplanmaya, takip ettiği yol ve hedefe ulaşmaya çağırıyor: Dalğalanır üstümde şanlı Turan bayrağı, Alovlanır kalbimde "Erkenegün" ocağı.

Şair sadece Azerbaycan'ı değil, aynı zamanda Türk dünyasının Turan'ın- genel olarak kaderini de düşünüyor. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türk dünyasının yabancı düşmanlarla

mücadeleleri onun ruhunda üzüntüye neden oluyor. Şiirsel "Araz'dan Turan"a"(II.Cilt, s.59-61), romantik bir sembolik şiirde, bu beladan kurtulmanın yollarını arıyor. Türk halkının özgürlüğünün ve bağımsızlığının romantik sanatsal yansıması olan Turan halklarının parlak geleceği, vatandaş şair Abdullah Şaik'in ideale, Türk dünyasının parlak geleceğine, özgürlüğüne ve mutluluğuna olan derin inancına güç katıyor. Şair, Türk dünyasının ve Türk ırkının Turan halklarının güzel geleceğinin Türk oğullarının elinde olduğuna inanıyor.

BULGULAR

Görüldüğü gibi, 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesinde bir canlanma yaşanmaktadır. Bu konuda 1906 ve 1907 yıllarında Bakü'de düzenlenen öğretmenlerin I. ve II. kongreleri, aldıkları kararlar ve Ulusal Çocuk Basınının oluşturulması önemli bir rol oynamaktadır. Bu olaylar çocuk edebiyatı alanında genç ve yeni yetenekli temsilcilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Akimova, 2021).

Abdullah Şaik, Azerbaycan öğretmenlerinin I. ve II. kongrelerinde anadili ve alfabe ders kitaplarına yönelik gerekliliklere uygun olarak, bu kongrelerden kısa bir süre sonra birbiri ardına okul öğrencilerine ders kitapları hazırlayıp yayınladı. Birkaç nesil Azerbaycan gençleri onları yıllar boyunca, bu güne kadar kullandılar. Çünkü her şeyden önce, bu ders kitapları, oyunlar ve hikayeler büyük ölçüde eğitimsel ve Ahlâki niyetlere hizmet ediyordu. Ayrıca klasik çocuk edebiyatımızın şiir, düzyazı ve drama türünde birçok unutulmaz örneğini de yarattı. Öğretim, bilimsel ve pedagojik faaliyetleri ve sanatsal yaratıcılığı her zaman bir bütün oluşturmuştur. "Dolayısıyla burada "şaik"lik" kelimesinin manevi ve Ahlâki anlamını aramak gerekiyor" (Garayev, 2001: 78).

Yirminci yüzyılın başlarında aydınları ve yazarları çocuk metinleri yazmaya teşvik eden nedenlerden biri, okullardaki öğrencilerin okuması için ders kitaplarının olmamasıydı. Bu nedenle, aydınlatıcı yazarlar sadece kendi dillerinde ders kitapları değil, aynı zamanda ders dışı okuma için kitaplar yazmayı da önemsediler. Bu aydınlar, çocuk edebiyatının gelişimini tüm ölçeklerinde ve tonlarında düşünmüşlerdir (Akimova, 2021). Yazılarında ve işlerinde bağımsızlığını vaaz eden bir yazar için kutsal yazıların ulusal özgürlüğün büyük bir değeri ve önemi vardı. Mehmet Emin Resulzade'nin "ulusal bağımsızlığın sevincini hissedenden ilk kişiler" arasında Abdullah Şaik'i de çağırması tesadüf değildir (Bağırılı, 2021).

Abdullah Şaik, 20. yüzyılda Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesinde hem sanatsal yaratıcılığıyla hem de ders kitaplarının yayınlanması alanındaki haklarıyla büyük çalışmalar yapan edebi şahsiyetlerden biridir. Çocuk edebiyatı alanında "Gülzar", "Türk Çelengi", "Edebiyat dersleri" (H. Cavid ile birlikte) gibi çeşitli türlerde önemli ve ilginç sanat eseri yazmıştır, ders kitapları hazırlayıp yayınladı, "Örnek Şaik okul"u yarattı (Akimova, 2021). "Tüm programı, ilgisi, misyonu ile Türkcülüğü teşvik eden Şaik Örnek Okulu, Azerbaycan'da ulusal personelin eğitimi alanında olağanüstü çalışmalar yapmıştır. Bilim, kültür ve edebiyat alanında özel bir yer ve hak sahibi olan binlerce aydın, Şaik Okulu'nun öğrencileridir" (Caferova: 2021).

20. yüzyılın 20'li yıllarına kadar olan tarihi dönemde Azerbaycan ruhunun ifadesi, vatanseverlik tezahürü, yeni tip okullar kuruldu, eğitimsel konular ön plana çıktı, çocuklarda eğitime ilgi uyandırıldı, çocuk edebiyatı ve çocuk basını örnekleri oluşturuldu, ders kitapları hazırlandı. Bu davada Abdullah Şaik çok değerli, övgüye değer ve büyük bir rol oynamıştır (Akimova, 2021). Şaik'in çocuk eserlerinin sevilmesinin nedenlerinden biri, bu eserleri eğitimci olarak, çocuklarla uzun yıllar çalışan, psikolojilerini derinlemesine bilen biri olarak yazmasıdır. Bu nedenle çocuklar şiirlerini öğrenmede zorluk çekmezler. Benim düşünceme göre, şimdi yazılan çocukların eserleri hem dilsel hem de sanatsal özelliklerinde farklılık göstermektedir.

Şaik, 20. yüzyıl çocuk edebiyatımızın yaratılması ve geliştirilmesi için sürekli olarak çalıştı. Anavatan'ın oğlunun büyük ve görkemli anavatanıyla, güzel ve zengin, esrarengiz doğasıyla bağlantılı olduğunu, manevi ve Ahlâki eğitiminin önemini gösterdiğini anlıyor. "Işık kaynağı" şiirinde şair, toplumun ilerlemesi ve gelişmesi için kadınların eğitilmiş olmaları, Anavatanlarının her köşesinin aydınlatılması, onları yetiştiren annelerin özgürlük seven ve barışsever olma ihtiyacını vurgulaması, böylece gelecek nesillerin mutlu yaşamaları için toplumun ilerlemesi ve gelişmesi için özellikle önemli

olduğuna inanıyordu. Şairin bilime, bilgiye, çocuklara eğitim, okuma yazma öğretimi çağrısında bulunan çok sayıda şiiri vardır” (Bağırılı, 2021). Örneğin, "Layla" şiirine bakalım. Şiirin başlığı "Layla" olmasına rağmen, annelerin genellikle beşiğin başlığında çocukları uyutmak için söyledikleri gibi Layla değil, paradoksal olarak uyanmaları için onları uyandırmak için söylediği Layla:

Türk oğlusun, ecdadın ulu, şanlı, serefraz,

İşte vatanındır, a kuzum, şanlı bu Kafkaz (Şaik, Cilt II: 21).

Şaik, çocuk psikolojisi, merakı ve anlayışı ile tanınan ince bir duyguya sahip bir sanatçıydı. Şiirler, küçük okuyuculara hem doğaya hem de güzelliğine sevgi duygusu aşılamayı amaçlamaktadır. Onlara saflık, düzenlilik, sıkı çalışma, bilim ve eğitim için ilgi ve sevgi duygusunu aşılamak amacıyla birçok şiir yazdı. Çalışkanlık düşüncesi, insanlara ihtiyaç ve rahatlık getiren işi yapmanın gerekliliği ve önemi, “Arı” şiirindeki bir arının örneğiyle verilmiştir. Bu, Şaik’in “Yeni gömekci (yardımcı)” adlı şiirinde de yer almıştır.

A. Şaik, ulusun geleceğinin çocukların yüksek eğitim düzeyine, annelerinin okuryazarlığına, eğitimlerine bağlı olduğunu biliyordu. Şaik, kadınlarımızın eğitim ve manevi özgürlük kazanmalarını sağlamak için yorulmadan savaşan meslektaşlarının ön saflarında durdu. İlginçtir ki “A.Şaik’in nesir eserlerinin hiçbirinde tam bir negatif Azerbaycan kadını-hanımefendisi yoktur. Yazarın kadın imgeleri-bir erkek olarak, bir anne olarak, bir kadın olarak- nazik, samimi, saf, iddiasız, dürüsttür ve en önemlisi ailelerine, kocalarına ve çocuklarına bakmakla yaşarlar. Onlar çağın kurbanları, trajedilerini kalplerinde yaşıyorlar, kaderlerine boyun eğiyorlar. Ölüyorlar ama sadakatlerini kaybetmiyorlar (Babayev, 2018: 107).

Şairin görüşüne göre, eğitilmiş ve iyi huylu bir annenin kucakları, ulusun geleceği için bir ışık kaynağıdır:

Terakki (ilerleme) etmeye lazımdır ancak,

Terbiyeli annelerin kucakları.

Kadınla her millet eyler terakki,

Kadındır milletin şamı, çırağı... (Şaik, Cilt II, s.36)

A.Şaik, ayrıca genç neslin askeri- vatansever eğitimine yönelik çalışmalara özel önem vermiş, bu konuda özellikle Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında yürüyüş ve şarkı söyleyen şiirler yazmıştır. Abdullah Şaik, genç nesli ulusal ruhta yetiştirmek, çocukları gerçek vatandaşlar olarak yetiştirmek için zamanın tüm imkanlarını ustaca kullandı.

Yazar tarafından çocuklar ve gençler için yazılan bu oyunlar, içerikte, ideolojik ve estetik özelliklerde iki gruba ayrılabilir: ilk gruba “Güzel bahar”, “Konuşan bebek”, “İntikamcı horoz”, “Kalp dikişi” veya Kurban bayramı” dahildir. "Güzel bahar" A. Şaik'in çocuklar için ilk oyunudur ve bu eserle Azerbaycan'da çocuk oyun yazarlığının temellerini atmıştır" (Esadli, 2003: 15-16).

O dönemde Türk dünyasının ve Azerbaycan'ın bir bütün olarak içinde bulunduğu kriz durumunu derinden deneyimleyen Abdullah Şaik, “Anavatanın Yanan Sesi” adlı şiirinde Anavatanın diliyle büyük dedelerimizin görkemli geçmişini inceliyor. O, Kafkasya'nın büyük Anavatanımızın neşeli ve mutlu günleri olduğuna ve cesur, asil çocukları biçiminde kendine güvenilir bir koruma bulacağına ve her zaman memnun olacağına inanmasıyla kendini rahatlatıyor:

Beş dünyanın vahşileri toplansa,

“Ölüm”- deyip, “Vatan!”- deyip koşarız.

Bu topraklar kanımızla boyansa,

Tek bir kişi kalınca öc alarız.

Bununla birlikte A. Şaik, vatandaşlarını vatanlarını suikast girişiminden kurtarmak için daima hazır olmaya, seferber olmaya çağırırdı. Şair, her bir tarafın düşmanlarla sarıldığı koşullarda yapılan zorlu mücadelelerde tek başına kazanmanın zor olduğunu anladı. Bu durumdan çıkış yolu, Türkçe

konusulan halkların manevi ve sosyo-politik bütünlüğünün yanı sıra mevcut neslin kahramanca geçmişiyle manevi bağlantısında da görülmüştür.

Türkcülük, Abdullah Şaik'in çalışmalarında da önemli bir rol oynamaktadır. Şiirlerinde Türk oğlunu birlik için çağırıyor. "Türk çelengi" kitabında şairin Türkcülüğü teşvik eden şiirleri bir araya getirilmiştir. Ona "Yeni Ayın Doğuşunda " adlı şiiri, eserinin Türkcülüğü teşvik eden sanatsal bir kroniği olarak adlandıırırsak yanılmayız. Eserinde yedi Türk devleti ulker'in yıldızı tarafından sembolize ediliyor" (Raşidli, 2020: 228). "Bu durumda romantik kahraman şöyle der: "Ben isterim yedi ülker kavuşsun bir-birine" (Şaik, Cilt II: 63-64) - şairin kendisinin yedi Türk devletini bir araya getirme arzusu. Romantik bir kahramanın yedi ülkenin birleşip güneş gibi parlaması hayali, şairin yedi Türk devletinin, tüm Türklerin birleşip parlaması için hayalidir" (Osmanlı, 2010: 110).

"Yeni Ayın Doğuşunda" (Şaik, Cilt II: 63-64), bir Türk annesinin, oğluna süslenmiş bir hilal göstererek, yeni doğan Ayın, bir Türk oğlundan umduğu anlamına geldiğini açıklar. Ayın etrafındaki yedi yıldıza dikkat ederek, bunların yedi Türk devletinin sembolleri olduğunu söylüyor. Tıpkı bu yıldızların Ayın etrafında daha parlak görüldüğü gibi, Türk devletleri de hilallerinin etrafında birleşirlerse daha güçlü ve yenilmez olacaklar. Genetik belleğin uyandırdığı bu tükenmez, yüce duygular, ulusal- ruhsal potansiyelimizin bir enerji kaynağı, Türk dünyasının aydınlık yarımına ışık tutan bir güç olarak dikkat çekiyor. Buna Türk dili konuşulan devletlerin manevi ve politik birliği olan yakınsamadan doğan güneş'i çağırın Türk oğlu, bütün dünyanın bu "kaderinin güneşini" bulmasını, hayatın bir yanardağ gibi ondan kaynamasını ve dünyaya barış getirmesini, kuzuyla kurt otlatmasını istiyor. Bu arzu, geleneğin kutsaması, aslında, Türkçe konuşan halkların, Türk devletlerinin birleşmesini isteyen ulusal-manevi bir fikir gibi geliyor.

Musavat, halkımızın ulusal- kültürel ve sosyo- politik tarihi mücadelesinde, İslamcılık, Türkcülük ve Çağdaşlığın ideallerini kutsal sloganlar ve uygulamalarla seçti. Böylece "Türk edemi merkeziyyet fırkası Müsavata ithaf" etdiyi "Marş" şiirinde Abdullah Şaik, yurttaşları bu parti, onun yolu ve amacı etrafında birleşmeye çağırıyor:

Dalğalanır üstümde şanlı Turan bayrağı,

Alovlanır kalbimde "Erkenegün" ocağı.

Haydı, yola çıkalım, haksızlığı yıkalım,

Turanda gün doğunca zülmetle çarpışalım!

Arş ileri, ileride cennet gibi cahan var,

Güneş orda hep doğar, seadet orda parlar (Şaik, Cilt II: 52)

A.Şaik, sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk dünyasının ve Turan halklarının kaderinden endişe duyuyor. Bu sıkıntıdan kurtulmanın yollarını aramaya çalışmak A.Şaik'in "Araz"dan Turana" (Şaik, Cilt II: 59-61), romantik bir tarzda yazılmış sembolik bir şiirin ana hikayesini oluşturur.

Onun düzyazısı aynı zamanda güçlü bir renklilik, form ve içeriğin birliği, uluslararası bir ruhla da ayırt edilir. Bunu onun romanlarında da görüyoruz. Yazarın "Talihsiz aile", "Çağımızın kahramanları", "İki muztarib" gibi eserleri, 20. yüzyılın başlarında roman ve hikayelerin ulusal türlerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Babayev, 2018: 141).

Abdullah Şaik, ulusal edebiyat tarihinde seçkin bir şair olarak bilinir. Buna "Mektup yetmedi", "Koç", "Araz" ve diğerleri dahildir. Eserleri 20. yüzyılın Azerbaycan nesirinin klasik örnekleri arasındadır. 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın kamu bilincinde yaratıcı eğilimlerin ortaya çıkması tesadüf değildir ve bir şekilde ya da başka bir şekilde, sanatının yanı sıra eserlerinde kendini gösterir. Aydınlanmanın ideolojik ve estetik temeli olan yaratıcı yönleri, gerçekçiliğin yanı sıra romantizm ve duygusallık da dahil edildi.

Her durumda, halkımızın ulusal etnokültürel nitelikleri ve manevi ve Ahlâki değerleri için Abdullah Şaik'in sonsuz sevgisini görüyoruz. Aynı zamanda, atalarımızın gururlu etnokültürel niteliklerini, kahramanlığımızın, cesaretimizin, dürüstlüğümüzün, tereddütsüzlüğümüzün niteliklerini, milletimizin değerli torunları olmamızı ve bu tarihi değerleri, okurlarına etkili sanatsal yollarla vaaz edip teşvik etmemizi her zaman yurttaşlarımızda tutmamızı istedi.

Yirminci yüzyılın başlarında, bu alanda Azerbaycan'ın ruhunu güçlendiren faktörlerden biri çocuk basınının yaratılmasıydı. Bu yönde atılan tüm adımlar başarısız olmasına rağmen, nihayet Debistan (1906-1908), Rehber (1906-1907) gibi dergilerin yayınlanma süreci başladı. Bu dergilerin kapanmasından kısa bir süre sonra, 1911 yılında, "Mektep" adı verilen çocuklar için bir dergi kurmaya karar verdiler ve bu çalışmayı yürütmek için izin aldılar (Akimova, 2021).

SONUÇ

"Hepimiz bir Güneşin bir zerresiyiz" eseri, şairin en güzel romantik şiirlerinden biridir ve o zamanki dünya görüşünü, uluslar arasındaki kötü güçlerin mücadelesini, insanlığın geleceğini, insanların kaderini göstermektedir. Abdullah Şaik, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu büyük bir sevinçle karşıladı. M.E.Resulzade, "ulusal bağımsızlığın sevincini ilk hissedenerler" olarak adlandırıyor. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Abdullah Şaik şiir yönünde daha aktif çalışmış, genç bağımsız şairlere ilham kaynağı olmuştur." Anavatanın Yanan Sesi "adlı şiirinde Günar, Altay Türkleri, Elhan ve büyük Oğuzların Altay Ordusunun gücü ön plana çıkıyor, "İki Mücahit "ya da" At sırtında yaralı asker" şiirinde - Cihan savaşının yaraları, Ermeni Taşnaklarının Azerbaycan topraklarındaki zulümleri, Karabağ'daki ayaklanmalar ön plana çıkıyor.

1918'de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağı yükseltildi. Fakat ondan önce, çelişkiler ve felaketler, siyasi kargaşa ve dönüşler bakımından zengin karmaşık ve kaotik bir dönemden geçiyor, gergin süreçler devam ediyor. Halkın ulusal ideolojisinin yönü belirlenir. Bu dalgaya Ali bey Hüseyinzade, "Türkleşme, İslamlaşma, Avrupalaşma" üçlüsü, Celil Memmedkulizade ile "Vatan, Millet, Dil" üçlüsüne katılıyor. Sürekli olarak ulusal dil, birlik, bağımsızlık, özgürlük, ulusal fikir ve eylemle ilgili sorular soruyorlar, bunun için savaşıyorlar, gelişiyorlar. 20. yüzyılın başlarında, Ali Bey Hüseyinzade'nin, Celil Memmedguluzade'nin, Abbas Sahhat'ın, Abdullah Şaik'in, Sultan Mecid Ganizade'nin, Raşid Efendizade'nin ve diğerlerinin sayesinde, ulusal ideolojinin soruları her zaman ön planda olmuştur, halkın ve çocuklarımızın aydınlanma konusu keskin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Vatan, millet, dil, fedakarlık, aydınlanma. Bu bilgiler tüm hayatlarını bu anları hedef alarak yaşadılar (Akimova, 2021).

1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti okulların kamulaştırılmasına ilişkin bir kararname yayınladı. İlk defa ana dili eşit ilan edildi ve Azerbaycanlılar kendi dillerinde okuma hakkına sahip oldular. Aynı yıl Abdullah Şaik, ders verdiği Bakü Realnı okulunda sınıfını devletletirdi ve tüm konuların Rusça öğretildiği sınıfta derslerin Türkçe olarak öğretilmesini sağladı. Bu eğitim o zamanlar büyük emek pahasına gerçekleşti. Şaik okulunun o dönemde kamulaştırılan ilk Azerbaycan okulu olduğu unutulmamalıdır.

Abdullah Şaik'in, okul ve aile, öğretmen ve toplum gibi konular her zaman ilgi odağı olmuştur. Çünkü hayatını buna harcadı. "Hasay" hikayesinde yazarın hümanizmi, genç nesle olan ilgisi ve sevgisi, geleceklerine olan inancı, iyimser ruhu bu anlatıda giderek daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. didaktik, eğitimsel ve bilgilendirici bir fikre eğilim, A. Şairin hayatının anlamını oluşturan aile-okul, toplum-okul, temel olarak "Hasay" hikayesinde yer almakta ve çözülmemektedir (Babayev, 2018: 80,82). Yazarın görüşüne göre, bir çocuğun mükemmel bir insan olarak büyümesi için, bir baba ve annenin yetiştirilmesinin birlik içinde olması gerekir.

Yeni okulların ortaya çıkması, ana dillerinde ders kitaplarının ortaya çıkması, aydınlanma dalgasının geniş çapta yeniden canlanması, baskı ağının genişlemesi, özellikle çocuklar için dergilerin yayınlanmasının başlangıcı, bunların hepsi çocuk edebiyatının gelişimini teşvik eden faktörlerdi. Bütün bir aydın neslinin ulusal izlenimi altında yaratılan çocuk edebiyatı, hala yaşama ve var olma gücüne sahiptir, çünkü başlangıcını sağlıklı ve sağlam bir başlangıçta bulan kişidir.

KAYNAKÇA

1. Akimova Elnare. Çocuk edebiyatında Azerbaycan'ın ideolojisi. Edebiyat Gazetesi, 26-04-2021.
2. Abdullah Şaik. Seçilmiş eserler: üç ciltde. Cilt II. Bakü: Avrasya Basın, 2005.
3. Abdullah Şaik. Seçilmiş eserler: üç ciltde. Cilt III. Bakü: Avrasya Basın, 2005.

4. Abdullah Şaik: bibliyografya / Ed.: N. Tahirova, L. Gafarova, T. Azizova; F. Köçerli Cumhuriyet çocuk Kütüphanesi.- Bakü, 2016.- 448 S.
5. Babayev Baba. Abdullah Şaik'in yayıncılık çalışmaları (monografi). Bakü: Avrupa Yayınevi, 2018-152 sayfa
6. Bağırılı Aygün. Abdullah Şaik'in çocuk şiiri. Edebiyat Gazetesi, 07 Haziran 2021
7. Caferova Nezmine. Abdullah Şaik: Her ulusun ilerleyişinde ve faaliyetlerinde en önemli faktör bilim ve Ahlâktır <https://science.gov.az> › news › open 22 Şub 2021
8. Garayev Yaşar. Bin yılın sonu... (21. yüzyıl ve Doğu değerleri).- Bakü: Elm, 2001.
9. Esadli Minahanım. Abdullah Şaik ve tiyatro (1910-1958) - Bakü, 2003.
10. Osmanlı Veli. Azerbaycan romantizmi: İki ciltde. Cilt I., Bakü: "Elm", 2010, 464 s.
11. Raşidli Raşide. 20. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Türkcülük. “Ülke lideri Haydar Aliyev'in doğum gününden 97. yıldönümüne adanmış "Haydar Aliyev ve Azerbaycan filolojisi” Cumhuriyet Sanal Bilim Konferansı malzemeler Bakü Devlet Üniversitesi filoloji fakültesi 22 Mayıs 2020. 515 sah. (ss.227-230).

Özet

Sözlü halk edebiyatı türleri sırasında çocuk edebiyatı türleri sisteminin oluşumunda masal türünün nicel olarak temel rol oynamış olmasına rağmen, bir takım folklor türleri de çocuk şiirleri sanatında ikinci hayatlarını bulmuştur ve bu sıraya yazılı çocuk edebiyatında yaratılmış olan ninni, dizgi ve bulmaca örneklerini de dahil etmek mümkün. Bu türler gibi, masallar da 20. Halk geleneklerinden gelen ninniler şiir sanatı örneklerinin yaratılmasında hazır model rolünü oynayarak çocuğun eğitim sürecinin izlenmesinde, eğitici mahiyetin dışı vurulmasında uygun bir kaynak rolünü yapıyordu.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Folklor, Ninni Motifleri.

Abstract

Although the type of fairy tale has quantitatively played a key role in the forming of the system of children's literature types among verbal folk-literature types, some folklore types have also gained their second lives in the children's poetics, and lullaby, dizgi and puzzle examples created in the written children's literature may also be included in this list. Alike these types, fairy tales were also a part of the children's literature types at the beginning of the 20th century. Acting as role models in the creation of poetic examples, the lullabies coming from the folk traditions played the role of an appropriate source in the observation of the children's education process and the expressing of the didactic substance.

Key Words: Children's Literature, Folklore, Lullaby Motives.

GİRİŞ

20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk edebiyatında anne nağmelerinin şiir tekniği kullanılarak bir takım şiir örnekleri-edebi ninniler yaratılmıştı: R.Efendiyev'in Annenin Sedası, A.Şaig'in Ninni, Mir Seyfeddin Seyidov Şirvani'nin Ninni Şarkısı, Arife'nin Beşik Başı, Rabia'nın Ninni eserleri ve s.

Edebi ve folklorik anne nağmelerini (ninnilerini) karşılaştırmalı bir şekilde araştırmış olan Rus bilim adamı V.V.Golovin ayrı ayrı kültür katmanlarına ait metin türlerinin özgünlüğünü belirlemiş, ninnilerin folklor metni olarak temel tür özelliğini; söyleme durumu, söyleme özelliği ve fonksiyonel şiirsel özelliklerle tanımlamıştır:

‘ 1. Söyleme durumu (uyuklatma, uyutma – sallama),

2. Söyleme özelliği (okunuş tarzı, tonlama, ses gücü),

3. Fonksiyonel şiir göstergeleri: ... ‘ninni’ formül ve motifleri. Bu göstergeler geleneksel kültürde anne nağmeleri için gereklidir. Önceki iki göstergenin kaybedilmesi prensip olarak metni anlamsal bütünlük açısından ihlal etmese de, bu metni geleneksel (kültürel) bir metin olarak mahvediyor ‘ (Головин Валентин Вадимович, 2000, 203).

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Doktora Öğrencisi, gulnarm89@mail.ru

Çocuk folkloru ve çocuk edebiyatının ilişkisine dair bir takım monografi ve tezlerin yazarı L.M. Sofiya, edebi ninnilerin folklor ninnilerinden farklı ana noktasını belirtmiştir: ‘Edebi ninniler folklor ninnilerinden farklı olarak, günlük kültürel gerçeklikleri (tahmin edici, koruyuculuk, bilgi kuramı fonksiyonlarıyla) belirtiyor. Her şeyden önce bir şiir sanatı olayıdır ve estetik fonksiyonu hâkim mevkide duruyor’ (Лойтер София Михелевна. 2002:104).

NİNNİLER

Ferhat Ağazade’nin Edebiyat Dergisi isimli makalesinde yayınlanmış olan Arifenin Beşik Başucu isimli edebi ninnisi kendi içerik, karakter ve motiflerini folklordan almış olmasına rağmen, folklor metnine özgü söyleme durumu ve söyleme tarzından mahrumdur. Edebi ninnilerin folklor metninden aldığı ‘pay’, esasen şekli işaretler, türlerin özellikleri, ninni formülleri ve çok sayıda *motiflerdir*. Çünkü edebi ninnilerin okunması folklor örneklerinde olduğu gibi belli bir zaman geçişiyle kısıtlanmıyor, özel söyleme tarzı (beşiği sallayarak) talep etmiyor ve bunları söyleyen kişiler anneler, babaanneler (anneanneler), dadılar değil de tüm yaş gruplarından olan insanlar olabilir.

Kuzum, yavru kuzum,

Uyu, kara gözlüm.

Çıktı ufka sözüm,

Neden ağlıyorsun? (Azerbaycan folkloru, 2005: 24).

İsminden de anlaşılacağı üzere, ninnilerin şiir tekniği kullanılarak yaratılan bu tür örneklerin anne nağmelerini hatırlatmasına rağmen, bu örnekler öncelikle bireysel yaratıcılık ürünü olarak lirik ruh halinin belirtisidir ve oluşum süreci ve amacı folklor örneklerinin yaratıcılık sürecine, söylenme tarzına eşit değildir. Tabi, folklor örneklerinin karakter ve motif seviyesinin, sözlüksel yapısının yazılı edebiyat için her zaman aktif kullanımda bulunmuş olmasına rağmen, yazılı edebiyatın ifade olanakları dışında bulunan bir takım özellikleri vardır. *Kısacası, bunlar yaranma tarzına göre söz sanatının birbirinden farklı iki kolu olarak ayrı ayrı özellikleriyle karakterize ediliyorlar. V.Propp, söyleme durumunu, türü belirleyen temel özellik olarak bulmuştur.* Dünyaya gelen insanın çevre hakkındaki ilkel düşünceleri, duyuları, bilgileri beşik nağmeleri aracılığıyla anneden çocuğuna iletiliyor ve anne çocuk iletişiminin ilkel konuşma şekli, şiirsel dili olarak karakterize ediliyor. Beşik başucunda hazin bir sesle bebeğin uyutulma sürecini gerçekleştirmek amacıyla dizilip yapılıyor ve doğrudan bebeği yatırmak amacıyla bebeğe hitap ediyor.

FOLKLOR VE EDEBİYATIN İLİŞKİSİ

Bunun yanında, ister folklor örnekleri, isterse de edebi ninniler farklı kültür katına ait olsalar bile, bunların aynı sistemin – çocuk edebiyatının kolları olarak aynı bir meta-sistemin iki dahili katı olarak birbirine etkisi uygun bir durumdur ve mümkündür. Folklor ve edebiyatın ilişkisi tek hatlı öze sahip değil, bir başka değişle folklorun edebiyata etkisiyle kısıtlanmıyor ve aksi yönde ilişkiyi – edebiyatın folklora etkisini de gözlemlemek mümkündür. Karşılıklı etkileşimin, etkinin önemli araçları, özellikle motif, karakter ve özel tür belirtileri (ninni söyledim, ninni ve s.) ile şartlanıyor. 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan’ın çocuk şiir sanatında bu ilişkinin, karşılıklı temasın özellikle karakter ve motif seviyesini gözlemlemek mümkündür ki, bu gözleme için de folklor ninnilerinin özelliklerine göz atmak önemli faktördür. Folklor metnine özgü ana türün belirginliği, söyleme gidişinde, söyleme zamanı, söyleme tarzı olarak yazılı edebiyattan farklı bir belirti olarak karakterize ediliyor. ‘Eğer edebi eserin yaratılması zamanı ile söylenmesi arasında zaman duraklaması varsa, sözlü örnekte böyle bir zaman duraklaması yoktur: bunun yaratılması ve söylenmesi bir olayın iki tarafıdır. Bu yüzden de: ‘Herhangi bir sözlü metin ne zaman okunuyor?’ sorusu anlamsızdır ve sadece ‘Bu sözlü metin ne zaman okunmuştur?’ söylemek mümkündür. Sözlü örnek, söylenme amacıyla değil, söylenme süreci için yaratılıyor’ (Лорд А.Б. Сказитель, 1994: 24). Ninnilerin şiirsel yapısı, ‘konu’, karakter, motif içeriği hakkında farklı yaklaşımlar bulunuyor. Rus folklor araştırmacılığı alanında V.V.Golovin sözlü ve edebi ninnileri ilk kez bir sistemin iki kolu olarak araştırmakla ninnilerin motiflerine dikkat vermiştir ve uyku çağırma, uyku dileme, gelecek hakkında hayaller, uyku

koruyucularının çağırılması, uyku bozucuların kovulması ve s. motiflerinin olduğunu, ninnilerdeki motif sayısının 18 kadar olduğunu belirtmiştir. Yazılı edebi örneklerin – edebi ninnilerin de bu motifleri kullanım üslubuna dikkat etmiş, ayrıca aksi ilişki – folklor motiflerinin yazılı edebiyata etkisi, yazılı edebiyatta elde ettiği ek tonlar ve bu tonların sözlü örneğe etkisine dikkat vermiş, sınıflandırmalar yapmıştır. Azerbaycan folklor araştırmacılığı alanında Ramazan Gafarlı, Çocuk Folkloru Türleri Sistemi ve Şiir Sanatı isimli monografisinde ninnileri fonksiyon ve içeriğine göre sınıflandırarak gruplara bölmüştü (Qafarlı Ramazan. Uşaq folklorunun janr sistemi ve poetikası, 2013:149)

Anne nağmelerinin temel yapısının yaratıcı aracı motif ve karakterler sistemi olup bunların edebi ninnilerle karşılıklı gelişimini sağlıyor. Ninnilerin temel fonksiyonları – motifleri sırasına uyku dilemeni, geleceğe dair hayalleri, uyku koruyucularının çağırılmasını, uyku bozucuların kovulmasını ve s. ait etmek mümkündür. Edebi ninnilerden daha çok folklor ninnilerine dair yukarıda listelediğimiz karakter-motif sistemi kullanımıyla yaratılan örnekler kastediliyor. 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk sanatında ninnilerin etkisiyle yazılmış olan şiir örneklerinin karakterler sistemi ve kullanılan folklor motiflerini gözden geçirmekle genel folklor üslubuna göz atalım. Veliler çocuklarına güzel gelecek diliyorlar. Buraya hem maddi, hem manevi refah dahildir ki, ninnilerin içeriğinde çocuklarla ilgili bu tür duyguların yer alması özgün bir durumdur. Listedeki bu karakter ve motiflerin yazılı edebiyatta kullanımı zamanı temel kriter, zamanın sosyal, ekonomik değişimleri, kültürel gelişim süreçlerini yansıtmaya olanak sağlayan metinler seçiliyordu. Bahadırılık çağı düşüncesinde bir annenin kendi çocuğuna dileği:

‘Okşasın dilim seni,
Büyütsün halkım seni,
Sahada at oynatan
Bir yiğit bileyim seni’ (Azerbaycan folkloru, 2005: 24).

‘Sahada at oynatan’ bir yiğit olarak görme gibi şiirsel halk dilinde kendini yaşatmıştır. 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk şiir sanatı için güncel olan konu milletin aydınlanması, çocukların okullara alınmasıydı. Bu yüzden, ninnilerde az rastlanan, çocuğun uykudan uyandırılması, giydirilip süsletilmesi gibi motifler yazılı edebiyat için etkili anlam kazanmaya başlamıştı.

‘Ezan okunuyor, yavrum,
Hadi, kalk ta süslen, yavrum,
Boyuna annen kurban,
Tıpış-tıpış yürüyen yavrum.’
Veya
Yavrum giymiş tertemiz,
Yavrum her çiçekten aziz.
Ben yavrumu seviyorum.
O da azizden aziz’ (Azerbaycan folkloru antologiyası, VII kitab, 2002: 343).

Benzer motifler kullanılarak yaratılan örnekler diğer Türk halkları için de özgündür. Türkmen hüvdilerine ait metin parçasına göz atalım:

Alma bersem al, cigim,
Dadıp görsem bal cigim,
Yedi yaşa barańda

Okamaga bar, cigim (Türkmenistan Türkmenistan türklerinin sözlü edebiyatında hüvdiler (ninniler), 2007: 45) .

Bu tür örneklerin zamanın güncel konularını yansıtmışından dolayı oluşma aşamasının yakın zamanlara ait olduğunu belirtmek mümkündür. 20. Yüzyılın başlarında edebi ninnilerin yanı sıra, çocuk şiir sanatına dair çoğu örneklerin zamanın güncel konularını yansıtmışına hizmet bakımından bu tür motifler hâkimdi. 20. Yüzyılın başlarında çocuk şiiri örnekleri sırasında nicel olarak çocukların okula çağırışı, okulun, bilimin teşvikinin yansıtıldığı şiir örnekleri hâkimdi.

Sabah olmuş, canım oğlum!

Uykudan uyan, oğlum!

Kuşlar, bülbüller ötüyor,

Bahçede çiçekler açmış,

Yeşermiş sümbüller,

Sabah olmuş, canım oğlum!

Uykudan uyan, oğlum!

Bahçede var güzel su,

Elini yüzünü temiz yıka,

Yeter oğlum bu uyku (Azerbaycan klassik uşaq edebiyatı antologiyası, 1998:123).

Yazılı edebi örneklerde eğitimsel amaca uygun hitap etme hedeflerinin sayısı yazarın isteğine bağlı olarak arttırılabilir. Reşid Bey Efendizade'nin Ağlar Çocuk şiirinde diğer canlı varlıklar da listeleniyor ki, ninnilerin çocuktan farklı diğer varlıklara yönlendirilmesi folklor şiir tekniğine özgü bir özellik değildir. Folklor şiir sanatında ninnilerin tek bir adresi var. Bebek. Çocuk edebiyatının öğretici fonksiyonuyla şartlanarak 'herkesin yaptığı' herkese ait genel kuralları öğretmek amacına hizmet ediyor.

Çocuğum sen neden uyumuyorsun,

Her zaman ah edip ağlıyorsun?

Uykuya gitmiş güneş, batıp rahatlamış.

O zaman gördüler güneş batmış.

Kuşlar yuvalarında uykuya dalmış.

Hem tavuk, hem civciv, hem horozlar (Azerbaycan klassik uşaq edebiyatı antologiyası, 1998:74).

Kişisel yaratıcılıkta karakterlerin sırası genişletilmiştir ki, bu da yazılı edebi uygunlukla şartlanıyor ve folklor şiir tekniğine özgü bir özellik değildir. Folklor metninin şekil ve içerik modeli alınarak karakterlerin anlamsal sırasının genişletilmesiyle evcil unsurlar eklenmiştir.

Reşid Bey Efendizade'nin Annenin Ninni Sedası isimli şiirinde Melek karakteri tanımlanmıştır ki, bu karakter çocukların yatağına geliyor ve uyumalarına yardımcı oluyor.

Yavruma ninni söylerse bülbüller,

Yavrumu güller beslerse,

Gökten inmiş melek gelmiş yanına,

Yavruma söylese tatlı diller:

İzin ver de annen de zavallıdır, uyusun, gül,

Uyu, yavrum, uyu kuzum, bir azcık dinlen' (Azerbaycan klassik uşaq edebiyatı antologiyası, 1998:74).

Halk şiir sanatında uyku koruyucular ve uyku getirenler kişisel yaratıcılıkta olduğu gibi detaylı şekilde anlatılmıyor. Bu mitolojik varlıkların faaliyeti açık şekilde görülebilir değil. Metinlerin içeriğine dikkat edince, uyumuş çocuğu koruyan farklı hayvan ve kuş karakterlerine, ayrıca kozmik

menşeli karakterlere rastlanıyor ki, bunları faaliyet planları karşılaştırmalara ve ayrı ayrı folklor metinlerine dayanarak yüzeye çıkarmak mümkündür. Bu karakterlerin fonksiyonlarını farklı metin parçalarına dayanarak belirlemek mümkündür.

Evinde yuvanda,

Yat kuzum beşiğinde.

Sabahyıldızı bir de ben

Seni korumaktayız (Azerbaycan bayatıları , 2004: 206) .

Sabahyıldızı kozmik menşeli bir karakterdir ve metnin içeriğinden belli oluyor ki, anne evladını bazı uyku bozucularından korumaya çalışıyor ve bu korunma zamanı Sabahyıldızı da anneye yardım ediyor. Azerbaycan'ın tören folkloru örnekleri sırasında rüzgarı çağırma töreninde Haydar karakteri yer alıyor. Bu karakteri çocuklara uyku getiren bir karakter gibi betimlemek mümkündür.

Haydar, esti su getir!

Çocuğa uyku getir.

Çimenlik ve yeşillikleri geçerek

Hoş kokular getir (Azerbaycan şifahi xalq edebiyatı (Antologiya), 2001:32)

A.N. Martinova, ninnilerdeki koruyucu karakterlerin menşesini büyülere bağlıyor ve büyülerin etkisiyle oluşan bu tür karakterlere ninni metinlerinde rastlandığını belirtiyor. Çocukları koruma amacıyla farklı farklı büyüler kullanılmıştır. Farklı mitolojik karakterler çocuğa uyku getirmek, uykunun bozulmasını önlemek, çocuğu korumak gibi fonksiyonlar kazanmıştır. V.P. Anikin'e göre, 'anne nağmelerinin genel tarihi evrimi tören unsurlarının ve büyü mahiyetinin kaybedilmesinden ibarettir' (Аникин, В. П. Русское устное народное творчество, 2004: 563)

Ninni söyledim adına,

Hay yetişsin yardımına

Büyüdüğün zaman

Beni de hatırla (Azerbaycan bayatıları , 2004: 205).

Evladına gelen dert belayı anne kendi üzerine çekmekle bunu önlemeye, yok etmeye çalışıyor ki, bu tür metinlerde büyülerin etkisinin varlığı tüm açıklığıyla kendini gösteriyor. Çocuğa gelen dert belayı kendi üzerine çekmekle çocuktan uzaklaşacağına güvencin şiirsel ifadesidir.

A ninni, yine ninni,

Canım, diyeyim sana ninni.

Sana gelen dert bela

Gelsin bana, ninni (Azerbaycan bayatıları ,2004: 207).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Herhangi folklor metni somut bir durumla ilgili olup işlevselliğiyle şartlanıyor. Yazılı edebi metinler somut durumla şartlanmıyor, bunların yaranması ve söylenmesi farklı zaman kesimlerini kapsayabilir.

KAYNAKÇA

Azerbaycan folkloru. (2005) (Məktəblilər üçün seçmələr). Bakı, “Şərq- Qərb” .

Azerbaycan folkloru antologiyası, VII kitab, (2002). (Qaraqoyunlu folkloru). Bakı, ”Səda” nəşriyyatı.

Azerbaycan bayatıları . (2004). Bakı, “XXI əsr Yeni nəşrlər evi”.

- Azerbaycan şifahi xalq edebiyatı (Antologiya). (2001). İki kitabda. Birinci kitab. Bakı, “Yeni Nəşrlər Evi”.
- Azerbaycan klassik uşaq edebiyatı antologiyası. (1998). Bakı, “Elm”.
- Qafarlı Ramazan. Uşaq folklorunun janr sistemi ve poetikası. (2013). Bakı, “Elm ve Təhsil” .
- Türkmenistan Türkmenistan türklerinən sözlü edebiyatında hüvdiler (ninniler). (2007). Yüksek lisans tezi. Hazırlayan Ayşe Yüksel KILIÇ. Tez Danışmanı Prof. Dr. İsa Özkan. Ankara.
- Аникин, В. П. Русское устное народное творчество. (2004): Учеб. для вузов / В. П. Аникин.— 2-е изд., испр. и доп.— М .
- Головин Валентин Вадимович. (2000). Русская колыбельная песня: фольклорная и литературная традиция. Санкт-Петербург.
- Лорд А.Б. Сказитель. (1994).Пер. с англ. и коммент. Ю.А. Клейнера и Г.А. Левинтона.. — М. «Восточная литература» РАН.
- Лойтер София Михелевна. 2002. Русская детская литература XX века и детский фольклор: проблемы взаимодействия [Электронный ресурс]. Дис. д-ра филологических науки, Петрозаводск.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE MASALLARIN ETKİSİ/ÖNEMİ

Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU*

Özet

Masallar, anonim halk edebiyatının sözlü kültürle oluşmuş edebî metinleridir. Sözlü kültür ürünlerinden biri olan masallar geçmişi bugüne ve geleceğe taşıyan bir kültür hazinesidir. Masallar, hem taşıdıkları kültür kalıpları hem de oluşturulan anlatma gelenekleri ile başlı başına bir kültür evreni yaratmışlardır. Masallar geçmişten günümüze aktarılırken yaşatıldığı ve anlatıldığı coğrafyanın kültürel ve toplumsal özelliklerini bünyesine katarak zenginleşir. Çocuk edebiyatı kavramının yeni yeni önem kazandığı ülkemizde, bu edebiyat alanında ortaya konmuş olan yazınsal ürünlerin en eskisi şüphesiz ki masallardır. Masallar, çocuklar için vazgeçilemeyen, hayal dünyalarını süsleyen ve zenginleştiren bir türdür. Masallar, toplumun kültürel değerlerini hayal ürünü motiflerle ve gerçek üstü kahramanlarla dinleyiciye ulaştırırlar. Masalların çocuk gelişimi açısından birçok yönden yarar sağlayacağı sıkça vurgulanmıştır. Masallar, çocukların dilsel, bilişsel ve duyuşsal olarak gelişimlerini destekler. Masallar, çocuk beynini güçlendiren besinler gibidir. Masallar, çocuğa kendi çözümlerini bulmasına yardımcı olabilecek önemli araçlardır. Masallar çocukların hem duygusal hem de mental olarak gelişmesinde çok yararlıdır. Masallarla büyüyen çocuk şiddete daha az meyillidir. Çünkü masallarda ön plana çıkan manevi değerler söz konusudur. İyilik, kötülük gibi ahlâki değerler verilirken; değerler arasındaki çatışmalarda anlatılır ve okuyuculara bir ders niteliği taşıyan öğütler verilir. Elde edilen bulgular da göstermektedir ki masallar çocuğun bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğun temel dil becerilerinin geliştirilmesinde de masalların etkili yöntem ve tekniklerle ele alınıp işlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, masalların çocuk gelişimi bağlamında önemine değinilmiş ve çocukların masalla buluşmalarının onlara sağlayacağı olası katkılar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Masal, masal ve eğitim, çocuk, çocuk edebiyatı, çocuk gelişimi, Türk masalları.

THE EFFECT/IMPORTANCE OF TALES IN CHILD DEVELOPMENT

Abstract

Tales are literal texts of anonymous folk. Tales, one of the oral cultural products, are a cultural treasure that carries the past to the present and the future. Fairy-tales have created a cultural universe of their own with both cultural forms and telling traditions. While tales are transferred from the past to the present, they are enriched by adding the cultural and social characteristics of the geography in which they live and are told. In our country, where the notion of child literature has just gained importance, the oldest of the literary products put forward in this literary field is undisputedly tale. Fables which enrich and embellish children's world of dreams are necessary kinds. Tales deliver to listener the regulation of people's cultural values with fanciful motifs and surreal heroes. It has been frequently emphasized that fairy tales will be beneficial in many ways in terms of child development. Tales support the linguistic, cognitive and affective development of children. tales are like foods that strengthen the child's brain. tales are important tools that can help the child find her own solutions. Tales are very useful for the development of children both emotionally and mentally. Growing with fairy tales is less prone to violence. Because there are

* Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bingöl/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5964-4343, kasimtatli@hotmail.com

universal and moral values that come to the forefront in fairy tales. Moral values such as good and evil are given in the conflicts between values And readers are given advice as a lesson. The findings obtained show that tales have an important place in the cognitive, affective and social development of the child. Tales should also be handled and dealt with efficient methods in developing the basic language skills of the child.

In this study the importance of tales is mentioned in the context of children's development and to them the possible contributions when children and tales meet.

Key Words: Tale, tales and education, child, child literature, development of child, Turkish tales.

1. Giriş

“Masal dinlememiş çocuklar büyüdülerinde kedi resmini bile cetvelle çizerler.” (Cemal Süreyya)

Yüzyıllardır süregelen, nesilden nesile, ağızdan ağıza aktarılan masal geleneğinden en az istifade etme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kuşakla karşı karşıyayız. Bu sebeple masal deyip geçmemek gerekir. Masalların eğlenme, eğlendirme, hoşça vakit geçirme işlevinin yanında toplum kurallarına ve değerlere destek verme, kültürü gelecek kuşaklara aktarma, toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulma gibi farklı işlevleri de bulunmaktadır. Masalın kişilik gelişimi ve sosyal gelişimde de olumlu etkileri görülür.

Zaman-mekan farkı olmaksızın her çocuk, hatta yetişkinler bile masal dinlemeyi çok sever. Çocukların hayal dünyasını, ifade kabiliyetini, bakış açılarını, dil ve düşünme becerilerini geliştiren çocuk edebiyatı malzemelerinden biri de halk edebiyatı ürünlerinden biri olan masallardır. Çocuk gelişimi üzerinde masalların çok önemli etkileri vardır. Masallar, toplumların kültür birikimleri olup nesilden nesile aktararak varlıklarını sürdürürler. Masallar, genellikle toplumun kültürel ve ahlâkî kurallarını hayal ürünü motiflerle ve gerçek üstü kahramanlarla dinleyiciye ulaştırırlar. Bu nedenle masalların eğitimsel işlevleri önemsenmiş ve özellikle çocukların masalla beslenmesinin onların gelişimi açısından yarar sağlayacağı araştırmacılar tarafından sıkça vurgulanmıştır (Yılmaz, 2012).

Eğlendirmek ve hoşça vakit geçirmek için kullanılan masalların eğitici yönlerinin olduğu bilinmektedir. Bu açıdan masal, *“terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı hikâye”* şeklinde de tanımlanmıştır. Masallar en acı dersi bile tatlandırarak verdiğinden, örnek davranışların insan bilincine aktarılıp yerleştirilmesinde yardımcı olacak eğitim aracı olarak görülmektedir. Özellikle sonu mutlu biten masalların çocukların gelişmesinde, kendilerini keşfetmelerinde, dünyaya umutla bakmalarında, onlara iyi ve doğru değerlerin öğretilmesinde önemi büyüktür. Dürüstlük, sabır, adalet, eşitlik, bağlılık gibi evrensel değerler en güzel kendilerini masallarda dile getirirler. Masal; halkın destansı, sözlü sanatsal yaratıcılığının türüdür. Masalın temelinde cazip hikâye, uydurma olaylar vardır. Ancak bu olaylar, gerçek olaylar gibi anlaşılmaktadır. Masalın içerisinde birçok olay vardır. Dramatik olaylar her zaman mutlu son ile bitmektedir (Sençilo & Irmak, 2019: 900).

Genellikle, *kolektif şuur* (juncu bir söylem; kişinin kendi bilinçaltının yanısıra toplumun da bir bilinçaltı olduğunu ileri süren kavram) taşıyan masalların içinde eski kültürlerin, dinlerin, törenlerin başlangıcını bulmak mümkündür. Masallarda çoğunlukla iyilik-kötülük, adalet-zülüm, doğruluk-haksızlık, alçakgönüllülük-kibir, vb. gibi zıt durumların temsilcisi olan kişilerin mücadelesinden ya da insanların, ulaşılması güç hedef ve gayelere varma isteğinden doğan hayaller işlenir. Bunlar belli bir topluma mal olabilecek özellikler olmayıp, herhangi bir toplumca kolaylıkla benimsenebilecek kalıp haline gelmiş temalardır (Kantarcıoğlu, 1991).

Masal; gerçek dünya ile hayal dünyası arasında bir köprüdür. Masalın, hayal ürünü olmakla birlikte, her durumda olağanüstü öğeler içermemesi ile de dikkati çeken ayrı bir tılsımı vardır. Masallarda hayatın kendisi vardır. Masallarda kendi sesimizi duyarız. Masal, çocuğun hayal dünyasına en yakın anlatı türüdür (Yılmaz, 2010). Masal kaynağından birçok bilim alanı yararlanır. Halk masalları bir ulus için zengin dil ve kültür hazinelerdir. Bir ulusun karakteri, eski ülküleri masallarda gizlidir. Dil yönünden de masallar zengin kaynaklarıdır. Anlatandan deyimleri, kelimeleri, ağız

özelliklerini tespit etmek mümkündür. Yine masallar sosyologlar için de önemli kaynaklardır. Gerek toplumun yapısının değerlendirilmesinde, gerekse halk kültür ve uygarlığının temellerini araştırmada belge durumundadır (Asutay, 2013: 276).

Günümüzde çocukların gelişimlerinde ve eğitim süreçlerinde katkı sağlamak için başvuru masallar önemini korumaktadır. Masalların önemi kadar masal içeriği, yapısı, dili ve masal anlatıcıları da oldukça önemlidir.

2. Yöntem

Bu çalışmada, literatür taraması yapılmış ve bu bağlamda derleme yöntemi kullanılmıştır.

3. Literatür Taraması

3.1. Masal Nedir?

Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde masal genel olarak şöyle tanımlanmıştır: “*İnsanoğlunun evren, dünya, yaşam, doğa, toplum ve kendisiyle ilgili tarihsel oluşum, düşün, istek ve izlenimlerinin az ya da çok değişikliğe uğrayarak ağızdan ağıza geçme yoluyla çağımıza ulaşan geleneksel anlatı örnekleri*” olarak tanımlanmaktadır (Acıpayam, 1978). Kıraç'a (1997) göre masal; “*kurgusunu insanın yaptığı bir düş*”; ünlü masal derleyicilerimizden P.N. Boratav'a (1992) göre masal; “*nesirle söylenmiş, dini inanışlardan bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz, anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı*”; Şirin'e (2007) göre ise masal, “*gerçeği soyutlayarak bilinçaltında resimleme sanatıdır*”.

3.2. Masalların İşlevi

Masalların değişik işlevlerinden bahsetmek mümkündür. Bunların başında eğlendirme ve hoş vakit geçirme işlevi sayılabilir. Fakat bunun yanında masalların toplumların kültürel, sosyal, psikolojik, Ahlâki vb. özelliklerini gelecek nesillere aktarma gibi bir özelliği de bulunmaktadır. Bunu yaparken eğitici, öğretici ve ders verici özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu tür özelliklerin hayvan masallarında (fabllar) daha belirgin olduğu söylenebilir. Ayrıca masallar derlendikleri yörelerin ağız özelliklerini taşıdıklarından dil çalışmaları için de bir kaynak teşkil ederler. Bu tür eserlerde kullanılan deyim, atasözü ve özlü sözler dinleyicilerin (özellikle çocukların) dil dağarcığının genişlemesine katkı sağlamaktadır. “Masallar, insanın hayat ve tabiat karşısındaki tavır, duygu, sezgi ve düşüncelerini konu alırlar. İnsanın tabiatla mücadeleye başladığı dönemin olağanüstü unsurları masallara vücut vermiştir. Dolayısıyla masallarda eski kültürlere, dinlere ve törelere ait motiflere sıkça rastlanır. Bir ülkenin herhangi bir yöresinde anlatılan bir masal az çok farklılıklarla o ülkenin başka yörelerinde de anlatılır. Hatta bir ülkeye ait bir masalın bazı motif ve unsurlarla başka ülkelerde de anlatıldığı görülür. Bu durumdaki masallar milli ve evrensel değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında, eğitimcilere uygulamada kolaylık ve yarar sağlayabilir (Sever, Memiş & Sever, 2015: 248; Yiğit & Kesmeçi, 2015: 1327; akt: Sençilo, 2018: 4). Sözlü geleneğin önemli boyutunu oluşturan masallar; kültürlerin, toplumsal değerlerin ve dil gibi bir toplumun ortak ürünü olan yazılı olmayan eserlerdir.

3.3. Masalın Çocuk Gelişimine Etkileri

Çocuk gelişimi açısından masalların birçok faydası bulunmaktadır. Öncelikle masal anlatan ile dinleyen çocuk arasında canlı bir iletişim vardır. Günümüzdeki gibi bilgisayarlar veya sosyal medya araçları üzerinden kurulan sanal bir iletişim şekli yoktur. Çocuk burada anlatıcının jest, mimik, ses tonu, vurgu, duraklama, beden dili gibi tüm dışarıdan görülebilecek davranışlarını izlediği gibi bunların arkasında gerçekleşen duyguları da hisseder. Bu sayede masal dinlerken sadece zihinsel bir aktarım değil aynı zamanda duygusal bir aktarım da meydana gelir. Bu aktarım sırasında çocuğun tam anlamıyla aktif olduğunu söylememiz gerekir. Masalı anlamak adına zihinsel faaliyetlerini harekete geçirirken, masal kahramanlarıyla ilgili hayaller kurarak duygusal dünyasını harekete geçirmiş olur. Olayların akışı içerisinde doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü, güzeli-çirkini farkına vararak bunlar arasındaki farkları öğrenmiş olur.

Masallara bakıldığında olumlu ile olumsuzun bir mücadelesi sürüp gitmektedir. Haklı ile haksızın, zenginlik ile yoksulluğun, adalet ile adaletsizliğin, güzellik ile çirkinliğin yani zıt kavramlarla özdeşleşen kahramanların mücadelesi dile getirilmektedir. Bu mücadele ise genelde iyiden, güzelden, haktan, akıllıdan yana sona ermektedir. Her ne sıkıntı, zorluk, aksilik, problem yaşanırsa yaşansın bunlar çözümlenir ve artık yenileri yaşanmaz. Her gecenin bir sabahı, her güzün bir baharı olduğu vurgulanarak, çocuğa zorlukların üstesinden geldiğinde onu bekleyen güzel günlerin olduğu hatırlatılır, her zaman umut aşılanır. Yalnız bu boş bir umut değil, insanın kendi iradesiyle, çabasıyla, gücüyle, gayretiyle, aklıyla kazanılmış, bir anlamda hak edilmiş bir umuttur. Hedeflerine ulaşmada azimle, korku ve umutsuzluğa düşmeden, sabırlı olmayı; karşılıklı ilişkilerde paylaşımı, merhameti, sevgi ve saygıyı; kıskançlık gibi insanı kemirip bitiren hasletler yerine şükretmeyi, kanaat etmeyi, alın teriyle kazanmayı öğreterek çocuğu hayata hazırlar (Öztabak, 2019).

Masallar, çocuklara verilmesi gereken soyut ders ve öğütlerin somutlaşmış, ete kemiğe bürünmüş halleridir. Masal yardımıyla çocuk soyuttan somuta yani hayalden gerçeğe bir geçiş yapar. Gerçeği kendi kafasında canlandığı öznel hayallerle somutlaştırır. Masal dünyası çocuğun içsel dünyasına hitap ettiğinden ve bu dünya çocuğa zevkli ve cazip geldiğinden, çocuk bir anda kendini masal dünyasında bulur ve orada yaşamaya başlar. Masal dinlerken o, bir başka alemdedir. Masal dinlenmiyor artık yaşanıyor. Bir başkasının masalı olmaktan çıkmış bizzat onun malı haline gelmiştir. Çocuğun kendi yaşadıklarını, kendi kabullerini, kendi hayallerini kabul etmesi ve içselleştirmesi artık daha kolaydır. Masallardaki iyi nitelikler güzelde, haklıda; kusurlar ve kötü nitelikler ise çirkinde, haksızda bulunur. İyiler ödüllendirilir, kötüler ise cezalandırılır, iyiler kazanır, kötüler kaybeder. Bu zıt karakterlerle örnek alınacak ve sakınılacak tutum ve davranışlar arasında net bir çizgi çizilir ve çocuğun bunları ayırt etmesi sağlanır. Böylece çocuk kazanan ve ödüllendirilen tarafta kendini konumlandırması gerektiğini öğrenir (Öztabak, 2019).

Masal çocuğun ruhsal, dil, kültür ve kişilik gelişiminde büyük bir öneme sahiptir ve masal dinlemeden, okumadan büyüyen çocukta hayal gücü ve düş dünyası kısıtlı olmaktadır (Kuzu, 2001). Masallardaki olağanüstü öğeler, konu, içerik ve verilmek istenilen mesaj çocuklara estetik beğeni kazandırma ve onları düşündürmede etkilidir. Yaratıcılık, çocukların değişen koşullara göre bilinen nesneler arasında daha önce hiç kimsenin kuramadığı yeni ilişkiler kurabilmesine olanak tanıyarak, onların topluma ve değişen koşullara uyumunu daha da kolaylaştırır (Adıgüzel, 1999).

4. Bilişsel (zihinsel/kognitif) Gelişimine Etkisi

Masallarda ele alınan konular, bir bakıma çocuğun iç sorunlarına, gerilimlerine gönderme yaparken dolaylı bir yoldan çocuğun dünyasına girer. Bu açıdan çocuk bilincine varmadan kendini masalda bulur. Masal her ne kadar doğrudan doğruya bir telkin vasıtası değilse de dolayısıyla ahlâkîdir. Masalların en büyük özelliği, iyilikle kötülüğün savaşında, iyiliğin galip gelmesidir. Çocuklar gerçekler arasında yetişkinler gibi mantıksal ilişkiler kuramazlar. Onların zihin dünyasında kendilerince bir işleyiş vardır ve bu dönemde hayal gücü büyük önem taşır. Masalın fantastik boyutunun, bir yönüyle gerçek, bir yönüyle hayal ürünü öğeler içermesi bu dönem çocuğunun büyük ölçüde ilgisini çeker. 4-8 yaşları arasında çocukların yaşamlarında düş gücü ciddi anlamda önem taşımaktadır. Masalın mantığı ile çocuğun mantığı birbirine yakındır. 10 yaşına kadar çocuklar, eşyayı canlandırdıkları için masaldan zevk alırlar (Yılmaz, 2010). Masallar gerçeklerin sınırlarını zorlayan anlatımlardır. **Dikkatlerini, hafızalarını ve muhakeme yapma becerilerini geliştirir.** İster yazılı ister sözlü olsun bir masal ya da hikâyeyi anlamlandırabilmek için öncelikle çocukların tüm dikkatlerini toplayarak dinlemeleri gerekir. Dikkat ve hafıza gibi bilişsel süreçler dışında çocukların verilmek istenen mesajları anlamlandırmaları için muhakeme ve çıkarım yapma becerilerini de kullanmaları önemlidir.

4.1. Dil Gelişimine Etkisi

Çocuğa masal okunması ya da anlatılması, çocuğun dil öğrenme sürecine de katkı sağlayabilir. Çocuk sürekli ve düzenli bir konuşma ortamında büyüyünce dili öğrenmesi daha hızlı olmaktadır. Kendisiyle ilgilenilmeyip herhangi bir şekilde konuşması için özel çaba harcanmayan çocuklar hem

daha geç konuşmaya başlamakta hem de kelime hazinesi daha az olmaktadır. Bu dönemde çocuk masalı anlamasa da sözcüklerin tekrarıyla dil öğrenimi hızlanmaktadır. Gökşen'e göre, çocukta ana dili kavramasına, gelişmesine büyük bir hizmeti olan masal, aynı zamanda çeşitli faydalar sağlayan bir sanat ve terbiye aracıdır. Henüz okuma yazma bilmeyen okul öncesi çağındaki yavruların başlıca fikir ve duygu besinini masallar teşkil eder. Masallar sayesinde ki çocuk, ana dilinin kelimelerini, kullanılış şekillerini kolaylıkla kavramaya ve okuma heves ve isteğini duymaya başlar... Dil gelişimi ve bilişsel gelişim “kavram oluşumu, düşünme, ilişkiler kurma, sorun çözme” gibi alanlarda etkileşim halindedir. Çocuğun öğrenmesinde dil önemli bir etmendir. Dolayısıyla, çocuğun dil gelişimini destekleyecek ortam ve koşulların okul öncesi dönemden başlayarak yaratılması gerekmektedir. Masallar; çocuğun hayal dünyasını, dil becerilerini geliştirir, hayata olumlu bakmalarını sağlar. Hayal kurmak, hatta hayali arkadaşlar edinmek, çocukların zihinsel gelişim süreçlerinde belli bir dönemi kapsar (Dökmen, 1984). Masallar aynı zamanda çocuğun ana dilinin gelişimi için de zengin fırsatlar sunar. Atasözleri, deyimler, ikilemeler, uyaklar, benzetmeler gibi dilin incelikleriyle donanmış zengin masallar, çocuğun ana dilinin ve hayal gücünün gelişimini sağlar. Ayrıca kelime hazinesini geliştirir, dinleme-anlama becerisine katkıda bulunur, olaylara farklı açılardan bakmayı öğretmek yaratıcılığı ve merak duygusunu geliştirir. Doğru telaffuz, vurgulama, sözcük kullanımını çocuk takip edecektir. Bu süreçte yeni kelime kullanıldığında çocuğa bu kelimelerin açıklaması yapılabilir (<https://aliskanlik.com>).

Ebeveyn olarak her zaman anlatan taraf değil, bazen dinleyen taraf olmak da önemlidir. Çocuğa da kendi masallarını oluşturması için alan açılmalıdır. Böylece hayata dair duygularını dışa vurabilir. Masal anlatımı pek çok terapi tekniğinde de kullanılan bir araçtır. Masallar büyü ve gizemli bir dünyaya yolculuktur ve çocuk için terapötik anlam taşır. Masalların bu gücünü anımsayarak, ‘an’da kalarak anlatmaya özen göstermenizi tavsiye ederim. Bol bol masal ve hikâye dinleyen çocuklar günlük konuşmalar sırasında duymadıkları yeni kelimelerle tanışma fırsatı bulur ve kelime dağarcıklarını geliştirirler. Kelime hazineleri geniş olan çocuklar kendilerini çok daha anlaşılır bir şekilde ifade edebilir ve daha rahat iletişim kurabilirler. Ayrıca, çocuklara sık sık hikâye okunması, hikâye anlatma becerilerine de katkıda bulunur (<https://www.tombulbebek.com>). Masal içerisinde geçen sözcükler çocuğun kelime dağarcığına eklenir ve onun iletişim kurarken zorlanmamasına yardımcı olur. Masal dinleyen çocuklar diğerlerine kıyasla anlatacağı konuyu daha kapsamlı şekilde karşılarındaki dinleyiciye aktarabilir.

4.2. Ahlâk Gelişimine Etkisi

Ahlâk gelişimi; temelde çocukların belirli davranışları “*iyi ya da kötü*” olarak değerlendirmeleridir. Çocukta Ahlâk gelişimi, çocuğun işlem öncesi dönemden, somut işlemler dönemine geçtiği 6 yaşına kadar başlamamaktadır (Senemoğlu, 2007). Eğitim değeri olan kaliteli masallar çocuğun ruhunu, iyi örneklerle göre inşa ederek onları inandıkları yolda güçlükleri yenecek Ahlâki bakımdan kişilikli birer insan olmaya yöneltir. Dünya ulusları bunun önemini bildikleri için çocuklarının ruhunu masallarla beslemektedirler (Pilancı, 2008). Çocuğun toplumsallaşmasında, ait olduğu kültürel değerleri öğrenmesinde, bilişsel gelişiminin devamı olan moral gelişiminde masalın işlevselliği önemlidir. Masallar ve hikâyeler ile bir toplum kendi değer yargılarını, geleneklerini ve sosyal yapısını bir sonraki nesle aktarmaktadır (Cooper & Ditchburn, 2008).

4.3. Sosyal-Kültürel Gelişimine Etkisi

Masallar, önemli kültür ve gelenek taşıyıcı özelliklere sahiptirler. Çocuğun sosyal benliğini keşfi, 6-8 yaşları arasında olmaktadır. Çocuk, onu çevreleyen somut dünyanın farkındadır. Masallar, insanlık tarihinde en büyük anlatım geleneğini oluşturması ve atalarımızın yaşadığı dünyanın hayal fotoğraflarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Zamanımıza kadar gelebilmiş olan masallar, tarihe tanıklık etmesi bakımından çeşitli hikâyeler içermektedir. Masallardaki iyilik ve güzelliğin galip geldiği vurgusu, çocuğun toplumda güzel huyları sayesinde zorlanmadan var olabilmesini sağlar. Çocuğu iyi ve Ahlâklı biri olmaya yönlendirir. Masallar, içinde barındırdığı olay ve kahramanlar aracılığı ile yaşamdan kesitler sunarak, yaşamın gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini anlatarak, çocuğu topluma hazırlarken, bir rehber görevi üstlenmektedir. Masallar bu yönü ile toplumun kültürel

ve sosyal yapısını yansıtan değerleridir. Masallar çocuklarımızın toplumun değer yargılarıyla bütünleşmiş kahramanlarıyla özdeşim kurarak sosyalleşmesi ve sağlıklı kimlik edinimleri için önemli bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır. Nesilden nesile aktarılan bazı masallar bizi eğlendirirken, insan davranışlarını da etkileyerek toplumun sosyal kurallarının ve değerlerinin de öğretilmesine katkı sağlar. Böylece çocuklar da o toplumda önem verilen değerleri masal ve hikâyelerle anlayabilir ve yaşamlarında da uygulayabilirler.

4.4. Eğitsel Gelişimine Etkisi

Çocuk eğitiminde masalın rolü çok büyüktür. Özellikle, okul öncesi çağlarda, halk bilimi unsuru olarak derlenen masallardan açık bir anlatım ve basit cümlelerle eğitici ve didaktik öyküler yazmak ya da anlatmak mümkündür (Güleç, 1988; Akt: Asuyat, 2013: 275). Geçmiş zamanlarda masalların toplumsal yaşama biçimi, iletişim konularında insanlara yol göstererek, eğitici rol üstlendiği düşünülmektedir. Masalın çocuklar için bir eğitim aracı olduğu artık bilinen bir gerçektir. Masallar özellikle okul öncesi ve okula yeni başlayan bütün çocukların büyük ölçüde ilgisini çekmektedir. Gizemli havası, serüven dolu fantastik olaylar içermesi, çoğunlukla iyilerin kazanıp kötülerin yenilgiye uğratılması temalı masallar çocuklar için ilginç olmaktadır. Başka bir deyişle masal, çocuğun dünyasına yakın bir dünya sunmaktadır (Dilidüzgün, 2003). Masallar toplumu eğiten temel öğelerden biri olarak görülmektedir. İnsanoğlu, kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini, masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donatmaya çalışmıştır (Helimoğlu, 2002). Ailesinin kendisine masal okuduğu sırada çocuk, kitaplarda saklı bir çok bilginin olduğunu öğrenir ve içerisinde kitap okuma arzusu hiç sönmez. Ayrıca çocuklar eğlenerek öğrenmeyi tercih ederler.

4.5. Duygusal ve Psikolojik Gelişimine Etkisi

Çocuğun yaşamında, hayal ve gerçek yan yanadır. Çocuk masallarda bu duyguyu tatmaktadır. Masal, çocuğun içinde bulunduğu yaşamı kavramasını, gerçekle gerçek olmayana ayırabilmesini öğretir. Çocuğun yaşamında masallar önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk, hayal gücünü geliştirmek, zenginleştirmek ve her daim canlı tutmak için masalda geçen olağanüstü ifadelerle ihtiyaç duymaktadır. Masallardan beslenen çocuk, onları dinledikçe, duydukça, okudukça, anlatıldıkça inanılmaz keyif almaktadır. Masallar, çocuksu duyarlılığı en iyi yansıtan edebî türdür. Masal, çocuk ruhunu besleyip hayal dünyasını zenginleştirirken çocuğu hayata, dolayısıyla geleceğe hazırlar. Masallar taşıdıkları sembolik unsurlardan ayıklandığında ortaya gerçek hayat çıkar. Çocuk, hayal ürünü olan masallarda, kendini geleceğe hazırlayan tecrübelerin bir kısmını kazanmaktadır (Karatay, 2007). Duygusal gelişimle sosyal gelişim birbirinden ayrı düşünülemez. İyi bir duygusal gelişim gösteremeyen çocuk, ebeveynleri, kardeşleri ve arkadaşları ile iyi iletişim kuramaz; çevreye uymakta zorluk çeker. Çocuğun dili doğru kullanmasında duygusal gelişim etkilidir. Doğru ifade, çocuğun duygularını çevreye anlatmasını ve çevreyle olumlu sosyal iletişim kurmasını sağlar. Gelişim bir bütündür ve bu nedenle herhangi bir alandaki gelişim diğer alanları da etkiler.

Çocuklar evde ailesinden gördüğü şefkat ve merhamet duyguları ile dışarıdaki hayatta yaşananları öğrenme imkânı edinemezler. Ancak her çocuk geleceğin yetişkin adayıdır. Bu sebeple çocukların kendi anlayacakları şekilde dışarıda yaşanan gerçek hayatı öğrenmeleri gerekmektedir. Masallardaki senaryoların çoğu sıra dışı olaylardan olsa da gerçek hayat içerisinde kesitler içerir. Masal ve psikoloji bu sebeplerle birbirine doğru orantılı şekilde gelişir (<https://ennlist.com>).

4.6. Empati duygularını destekler:

Masal ve hikâyeler, çocukların başkalarının başına gelen olaylara karşı daha duyarlı olmalarını öğretirken, empati duygusunu geliştirmelerine yardım eder. Masal ve hikâyeler çocukların başkalarının başına gelen olayları anlayarak onlarla empati kurmalarını ve duyarlılıklarını artırmalarına yardımcı olabilmektedir. 3-5 yaş arasında çocuklar diğer insanların duygu ve düşüncelerinin kendisinden farklı

olduğunu anlamaya ve karşısındaki kişiye yardım etmeye başlar. 6-9 yaş aralığı; empatinin tam anlamıyla başladığı dönemdir. Dilin gelişimi ve soyut düşünebilme becerisinin artması ile empati yeteneği de artış gösterir.

5. Bu Alanda Yapılan Çalışmalar

Bu alanda çok sayıda kuramsal ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları:

Türkben'in (2018) "*Ana dili eğitimi ve öğretimi sürecinde masalların çocuk gelişimine katkılarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi*" adlı çalışmasının bulgularına göre, çocuğun karşılaştığı ilk edebî türlerden biri olan masallar, hem okul öncesi hem de ilköğretim dönemi ana dili eğitimi ve öğretiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Elde edilen bulgular da göstermektedir ki masallar çocuğun bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğun temel dil becerilerinin geliştirilmesinde masalların etkili yöntem ve tekniklerle ele alınıp işlenmesi gerekmektedir.

Koç & Radmard'ın (2017) "*Masal Kitaplarının 5-6 yaş Grubu Okul Öncesi Eğitim Çocuklarının Gelişimi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri*" konusunda yapmış olduğu çalışmanın bulgularına göre, Masallarda görülen olumlu nitelikler %2,23 oranında görülürken, masallarda olumsuz nitelikler açısından %3,41 oranında bir sonuç görülmektedir. Bu da masalların çocuk gelişimi üzerindeki olumlu etkisinden çok olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir. Çocukların severek dinlediği ve özellikle gerçek üstü karakterleri ile çocukları cezbeden masal kitapları çocuğun iç dünyasına zarar vermesi açısından olumsuz yayınlar olarak gözlenmiştir. Henüz soyut düşünme becerisini kazanamamış olan çocukta masallar olumsuz davranış kalıplarının oluşmasına neden olurken, korku, şiddet, güvensizlik gibi duyguların kalıcı olması riskini de beraberinde getirmektedir.

Boratav'a (1958) göre, çocuk ana dilinin sahip olduğu zenginliği, dilin inceliklerini, hünerlerini büyük ölçüde masallardan öğrenir. Gülerüz'e (2013) göre, masallar çocuklara sınırsız bir özgürlük alanı sunmakta, insanoğlunun on binlerce yıldan beri yapıp ettiklerinin şifrelerini çözme imkan ve fırsatını sunmaktadır. Masallar büyük, sihirli ve gizemli bir dünya sunarak çocuğun evreni farklı bir şekilde görmesine ve şekillendirmesine imkân verir. Bu nedenle çocuklarda yaratıcı düşünmeyi geliştirmek, yaşanan problemlere farklı bakış açıları kazandırmak adına onlara masal okutulmalıdır. Arıcı'ya (2016) göre, çocuklara kazandırılmak istenen istedik davranışların daha kalıcı ve zevkle verilmesinde masallar bir eğitim aracı olarak kullanılabilir. Bir durum çalışması olan bu çalışmada, ana dili eğitimi ve öğretiminde masalların kullanımının öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Küçük, Gedik & Akkuş'a (2014) göre de masallar, çocukların istenen davranışları, değerleri, iletileri ve bilgileri kazanmasında eğitimcilere yarar sağlayabilir. Karatay'a (2007) göre, "masallar, insanın hayat ve tabiat karşısındaki tavrını, duygu, sezgi ve düşüncelerini konu alırlar. İnsanın tabiatla mücadeleye başladığı dönemin olağanüstü unsurları masallara vücut vermiştir. Kırac'a (1997) göre, masalları, adeta gerçek hayatın rüyası olarak gören masal dinleyicisini, uykuda olduğu sürece gördüğü rüyanın gerçekliğine inanan kişi olarak görmektedir. Ona göre, masalın atmosferine giren dinleyici, masalda anlatılanların görünen yüzünü sorgulama pesinde değildir. Can Emmez'e (2008) göre, çocuklara verilen soyut öğütler, masallar vasıtasıyla somutlaştığı gibi, masalların fantastik dünyasında güzelleştğine vurgu yapmıştır. Yalçın & Aytaş (2011) çocukların sahip oldukları özellikleri itibarıyla diğer yaş gruplarından ayrıldıklarını ifade etmektedirler. Bu dönemdeki çocukların gelişiminde masalların önemli olduğunu dile getirmektedirler. Masallar, gerek anlatım gerek de dilin kullanılış biçimi ile çocuğu etkilemektedir. Masalla birlikte çocuk, anlatılan dünyayla kendi hayal dünyasını birlikte yaşama olanağını yakalar. Kuzu'ya (2000) göre, masal sayesinde çocuk; yetişkinlerin dünyasını, çevresini, olayları ve insanları, yaşamın anlamını, kendisinin bu dünyadaki yerini sorgulayabilmektedir. Böylece çocuk, toplum içindeki ilişkileri, değerleri yoğun ve simgeci bir anlatımla vurgulayan masal ile toplumu değerlendirebilmektedir. En yalın hali ile bu özellikler güzel-çirkin, iyi-kötü, güçlü-güçsüz gibi karşıtlıkların birbirleriyle olan ilişkilerinde görülmektedir. Yalçın & Aytaş (2002), çocuğun ruh dünyasını ve algılama gücünü arttıracak yönde hazırlanan çalışmaların taşıdığı bilimselliğin, derinliğin ve başarının çocuğun gelecekteki başarısını da büyük oranda etkileyeceğini ortaya koymuştur. Şirin'e (1994) göre, masalda çocuk kendini bularak, onunla kolayca özdeşleşir, masalı yaşar, masal kahramanlarını kendine yakın hisseder. Kendisini

masaldaki olayların içerisinde dâhil etmekten zevk alır. Çocuk için masal hayaller dünyasında oynanan oyundan farksızdır. Büyüme ve gelişme çağındaki çocuk özelemlerini yoğun bir biçimde masallara yansıtır.

6. Sonuç ve Öneriler

Çocuğun hayal dünyasının beslenmesinde, dil ve düşünce becerilerinin geliştirilmesinde masallar, önemli bir yere sahiptir. “Yazınsal bir tür” olarak değerlendirdiğimiz masal türü, aslında özellikle çocuklar için üretilmiş olmamasına rağmen, günümüzde masalların çocuk yazını kapsamında ele alındığını görüyoruz. Bu nedenle günümüzde, çocukluğunda masal okumamış ya da dinlememiş bir yetişkine rastlamak neredeyse olanaksızdır. Yayınevlerinin yaptığı yüksek baskı sayıları göz önüne alınırsa, masalın günümüzde de büyük bir ilgiyle okunduğu söylenebilir” (Dilidüzgün, 2003).

Çocukluk, her bireyin mutlak deneyimlediği bir süreçtir. Oysa ki, yetişkinliğe geçiş ile fiziksel, bilişsel, psikolojik, sosyal, toplumsal ve duygusal düzeyde farklılaşan bireyler, çocukluk döneminde neyi, nasıl algıladıklarını kavramakta zorlanmaktadır. Geleneksel toplumlarda önemsenmeyen, ancak Yavuzer’in (1999)’in “*küçültülmüş bir yetişkin modeli değil, fakat kendine özgü zekâ ve kişilik özellikleriyle donanmış bağımsız bir birey*” olarak tanımladığı “çocuk” kavramı, günümüz modern toplumlarında farkındalık yaratmıştır. Çocuğun yaşama hazırlanmasında önemli yere sahip olan masalların dinleme, okuma, konuşma, yazma becerilerinin kazandırılmasında; güzel ve yararlı bir kişilik oluşturma, yaşamı güzel kılma, edebi zevk kazanma, düşünce ve kavram dünyasını geliştirme, plan ve düzeni öğrenme, sözü etkili kılma yönleriyle de etkili olduğu söylenebilir. Çocuk okuduğu ya da dinlediği masalla birlikte toplumun değer yargılarını, çevreye karşı duyarlı olmayı, iyi- kötü ve hak hukuk kavramlarını öğrenir ve birey olmanın şuuruna varır. Çocuk okuduğu masallar aracılığıyla okuma sevgisi kazanır ve okuma alışkanlığı edinir. Bu konuda yapılan çalışmanın bulgularından hareketle masalların çocuk gelişimi ve ana dili eğitimi açısından çok önemli olduğu görülmektedir. Masalların eğitimsel değeri iletilerde olduğu gibi çocuğa kazandıracağı kavramlar ve ifadelerle de alakalıdır. Masalların, çocukları ahlâkî gelişim ve kişilik gelişimi bakımından olduğu gibi dil gelişimi yönünden de etkilediği unutulmamalıdır (Yılmaz, 2010). Çocuk toplumun yarınıdır. Çocukların kendilerine ve çevrelerine karşı sorumluluklarını bilen ve bilinç düzeyi yüksek bireyler olarak yetişmesi toplumların geleceği için önemlidir. Çocukların, etrafında olup biten her şeyi sorgulayan, etkin, katılımcı, yaratıcı, haklarını bilen ve koruyan, sürekli değişen, çevresini de değiştiren bir çocukluk anlayışına sahip olmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak; bilinçli bir toplumun, bilinçli bireylerini yetiştirmek, çocukluk döneminde kazanılacak bilinçli bilgi birikimi ile sağlanabilir. Çok köklü bir yazın geleneğinden gelen ve belki de en eski bir yazın çeşidi olan masalların insanlığın düş gücü ile yaşıt ve ondan canlı bir parça olduğu, içinde doğasıyla birlikte insana özgü ne varsa barındırdığı, çocuklara iyi ile kötüyü belki de en iyi anlatabilen sınırsız öyküler olduğu sonucuna varmaktadır.

Öneriler:

Çocuklara her alanda yaşanabilir bir dünya bırakmak, biz yetişkinlerin sorumluluğudur. Çocuğu ilgilendiren her konuda görüş ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğü kendisine tanınarak, çocukların yaşadıkları çevreye sahip çıkmaları adına alınan kararlarda çocuk katılımı sağlanmalıdır. Çocuk gelişimi bir bütün olarak ele alınmalıdır. Çocuk kavramı, psikologların, sosyologların, eğitimcilerin, hukukçuların, antropologların, tarihçilerin, sağlık uzmanlarının, olduğu kadar biz mimarların da ilgi alanına giren bir konudur. Anne ve babalar çocukları erken yaşlarda kitaplarla tanıştırmalı, genellikle yetişkinleri rol- model alan çocuklarına kitap okuyarak örnek olmalıdır. Erken yaşlarda kitap sevgisini kazanan çocukların ileriki yaşlarda, tüm eğitim hayatları boyunca kitaplara ilgili oldukları düşünülmektedir. Aileler çocuk kitaplarının nitelikleri hakkında ön bilgi sahibi olmalıdır. Çocuk için faydalı yayınları seçerken dikkat edilmesi gereken hususları bilen bir aile nitelikli yayınları çocuğuna sunarak çocuğunun eserden olumsuz etkilenmesini önleyecektir. Kitabın cazip dış görüntüsünden daha önemli olan husus içeriğidir. Masal anlatımı esnasında çocuğun önüne sembolik oyuncaklar konulabilir ve çocuk, anlatım esnasında bu oyuncaklara dokunabilir. Örneğin

içinde filler geçen bir masal anlatıldığında çocuğun önüne farklı boyutlarda filler konulur ve çocuk süreç esnasında anne fil, baba fil ve çocuk fili, sırası geldiğinde seçer. Anlatılan/okunan masalla ilgili, sonrasında çizim yapılabilir, masalın içeriği oyunda canlandırılabilir. Masalların çocuğun hayal gücünü geliştirirken, bazen de gerçekliği olmayan bir dünyaya inanmasına ve kendini o dünyaya ait hissetmesine yol açtığı gözlenmektedir. Çocuklar için masal yazan yazarların, bu hususları göz önüne alarak masal kitabı yazarken çocuğa umut duygusu aşılamasına, çalışkanlık, yardımseverlik, paylaşma vb. olumlu kişilik özellikleri sergilemesine yönelik olaylar ve öyküler aracılığıyla yansıtmasına dikkat etmesi gerekmektedir. Kitapların çocuk edebiyatı kriterlerine, okul öncesi eğitim programının hedeflerine, ve okul öncesi dönem çocuğunun gelişimsel özelliklerine uygunluğu çok önemlidir. Çocuk kitabı yazarlarının kitap yazarken çocuk edebiyatı kurallarına uygun davranması ve okul öncesi çocuğunun gelişimi hakkında bilgi sahibi olması ve gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurması gerekmektedir (Koç & Radmard, 2017: 175-177).

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Adıgüzel, Ö. (1999). Aytül Akal'ının Çocuk Kitaplarına İç ve Dış Yapı Açısından Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1), 139-144.
- Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk Edebiyatı ve Kültürü*, Ankara: Pegem Akademi.
- Asutay, H. (2013). Çocuk Yazınının Fantastik Dünyası: Masallar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 265-278.
- Boratav, P. N. (1958). *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Boratav, P. N. (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cooper, H. ve Ditchburn, E. (2008). Masallar: Evrensel Değerler, Bireysel Farklılıklar, (Ed., M. Safran ve D. Dilek).
21. *Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi* (38-51), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Dilidüzgün, S. (2003). *Çağdaş Çocuk Yazını*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dökmen, Ü. (1984). Grimm ve Türk Halk Masallarındaki Davranış Modellerinin Operant Şartlama ve Denetim Odağı Açısından İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(1), 185-209.
- Can Emmez, B. (2008). *Sözlü Gelenekten Modern Masala: Çocuk Edebiyatında Masal Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güleryüz, H. (2013). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Helimoğlu, Y. M. (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 5(3), 463-475.
- Koç, Z. & Radmard, S. (2017). Masal Kitaplarının 5-6 Yaş Grubu Okul Öncesi Eğitim Çocuklarının Gelişimi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri, *ABMYO Dergisi*, Sayı 45, 165-181.
- Kıraç, E. (1997). Masallarda rasyonalite problemi. *Milli Folklor Dergisi*, 5 (36), 45-48.
- Kuzu, T. (2001). Masalın Değişmez Yasaları – İşlevsel Birimler, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), 219-229.
- Kuzu, T. (2000). Halk Masalı ve Sanat Masalı, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 153-159.
- Küçük, B., Gedik, F. & Akkuş Z. (2014). Masal Kitaplarının 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Değerleri Perspektifinden Analizi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1071-1087.
- Pıllancı, H. (2008). *Çağdaş Eğitimde Halk Edebiyatının Kullanılması*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, (13. Baskı). Ankara: Gönül Yayıncılık ve Matbaacılık.
- Sençilo, N. (2018). *Palu ve Ukrayna Masallarının Kahramanları Üzerine Bir Karşılaştırma*, Uluslararası Palu Sempozyumu, cilt II, 11-13 Ekim 2018, Elazığ.
- Sençilo, N. & Irmak, Y. (2019). *Ukrayna ve Muş Masallarının Formel Unsurlar ve Motifleri Bakımından Karşılaştırılması*, Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu, 10-12 Mayıs 2018.
- Şirin, M.R. (2007b). *Çocuk Edebiyatı Kültürü “Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Türkben, T. (2018). *Ana Dili eğitimi ve Öğretimi Sürecinde Masalların Çocuk Gelişimine Katkılarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi*, Turkish Studies Educational Sciences, 13(19), 1821-1841.
- Yalçın, A. & Aytaş, G. (2011). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, A. (2014). *Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri (Binbir Gece Masalları Örneği)*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 299-306.
- Yılmaz, G. (2010). *Çocukta Mekân Algısının Gelişiminde Masalın Etkisi/Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*, (25. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çevrimiçi Linkler:

- <https://aliskanlik.com/masalin-cocugun-gelisimine-etkisi.html>, Erişim tarihi, 21.11.2021.
- <https://www.bebek.com/masalların-cocuk-gelisimine-6-sihirli-etkisi/>, Erişim tarihi, 21.11.2021.
- <https://ennlist.com/2019/11/15/masalin-cocuklara-faydalari/>, Erişim tarihi, 21.11.2021.
- <https://www.tombulbebek.com/index.php/cocuk-saglik/cocuk-gelisimi/item/556-masal-ve-hikayelerin-cocukların-gelisimine-etkileri>, Erişim tarihi, 21.11.2021.
- <https://www.masal.org/kucuk-deniz-kizi.html>, Erişim tarihi, 21.11.2021.
- <https://www.trtcocuk.net.tr/ebeveyn-akademisi/cocuk-gelisimi/masallar-cocuklari-nasil-etkiliyor>, Erişim tarihi, 21.11.2021.

İRAN TÜRKLERİNİN ÇOCUK FOLKLORUNDA “SİCİLLEME”

Öğr. Gör. Dr. Seçkin SARP KAYA*

Özet

Çocuk folkloru, yetişkinler tarafından çocuklar için ve çocuklar tarafından kendi aralarında yaratılıp, aktarılıp icra edilen halk bilgisi ürünlerini içermektedir. Çocuk folkloru içinde bu özelliği gösteren halk bilgisi ürünlerinden biri tekerlemelerdir. Tekerlemeler masal gibi anlatmalarla, çeşitli geleneksel oyunlarla ve bağımsız bir metin olarak icra edilen çocuk şiiri şeklinde oluşturulabilir. Türk Dünyası'nın her bölgesinde benzer veya farklı özelliklerle çocuk folkloru kapsamında tekerleme çeşitleri ve örnekleri görmek mümkündür. İran Türkleri arasında Azerbaycan ve İran Türk sahasında ortak bir biçimde “sicilleme” olarak adlandırılan bir tür tekerleme mevcuttur. Düzgü, koşmaca gibi adlandırmalarla birlikte genellikle sicilleme/sicirleme olarak adlandırılan bu tekerlemeler İran Türkleri arasında bağlam, yapı/içerik ve işlev özellikleriyle yayılım alanı göstermektedir. Biz bu bildiride ilk olarak çocuk folkloru kavramına kısaca değineceğiz. Ardından tekerleme türünden kısaca bahsedip İran Türkü araştırmacıların verilerinden hareketle İran Türklerinin çocuk folklorunda sicillemelerle ilgili bilgiyi ele alacağız. Daha sonra İran Türklerinden derlenip yazıya geçirilmiş sicilleme metinlerini bağlam/işlev ve yapı/içerik özellikleri bakımından inceleyerek İran Türklerinin sicilleme türüyle ilgili yaratmalarını tahlil edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Çocuk folkloru, İran Türkleri, sicilleme.

“SİCİLLEME” IN CHILDREN’S FOLKLORE OF IRANIAN TURKS

Abstract

Children's folklore includes folklore products created, transmitted and performed by adults for children and by children among themselves. One of the folklore products showing this feature in children's folklore is nursery rhymes. Nursery rhymes can be created with fairy tale narrations, various traditional games, and children's poetry performed as an independent text. It is possible to see rhyme types and examples within the scope of children's folklore with similar or different characteristics in every region of the Turkish World. Among the Iranian Turks, there is a kind of rhyme called "sicilleme" in the Azerbaijan and Iranian Turkish field. These nursery rhymes, which are generally called sicilleme/sicirleme together with namings such as düzgü and koşmaca, show an area of spread among Iranian Turks with their context, structure/content and function features. In this paper, we will first briefly touch on the concepts of children's folklore.. Then, by briefly mention about the genre of nursery rhyme, based on the data of Iranian Turk researchers, we will deal with the information about sicilleme in the children's folklore of Iranian Turks. Then, we will analyze the Iranian Turks' creations regarding the sicilleme type by examining the sicilleme texts compiled from Iranian Turks in terms of context/function and structure/content characteristics.

Keywords: Children's folklore, Iranian Turks, sicilleme.

GİRİŞ

Çocuk folkloru, en temel özellik olarak çocukların sosyal ve kültürel varlıklarıyla ilgili olarak halk bilgisinin önemli bir grubudur ve büyük ölçüde çocuklar tarafından oluşturulan folklorik öğeleri içerir.

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİR, ORCID: 0000-0003-3528-1562, seckin.sarpkaya@ege.edu.tr

Bunun yanında yetişkinlerin çocukluklarından taşıdıkları, nostalji ve hafıza/hatıra gibi kavramlarla da ilişkilendirilebilecek halk bilgisi öğeleriyle, çocuklara yönelik halk bilgisi üretimleri çocuk folkloru alanıyla bağlantılı düşünülebilir.

Çocuk folkloru, çocuğun bireysel, bilişsel ve kültürel gelişiminin en önemli parçalarından birini oluşturur. Çocuk folkloruna ait öğeler çocuğun dil ile oluşturulan ilk kültürel yaratım, aktarım ve icralarını; zihin ve beden becerilerini içeren oyunları ve daha birçok halk bilgisi ürününü içerir. Çocuklar tarafından yaratılan folklor veya çocuğa dair folklor, her bir çocuğun hem kişisel gelişimi hem de mensubu bulunduğu topluluğun dil ve kültürüne dair gelişimi için hayati önem taşır.

Türk Dünyası'nın önemli geçiş ve kesişim bölgelerinden biri olan İran'da yaşayan İran Türkleri arasında çocuk folkloru ürünleri derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir fakat özellikle Türkiye'de Türk halk bilimi alanında az çalışılmıştır. Ayrıca İran Türklerinin dilleri, kültürleri ve kimliklerine yönelik geçmişten gelen ve nispeten azalmakla birlikte hâlâ devam eden sorunları açısından düşünüldüğünde İran Türklerinin çocuk folkloru önemli bir konumdadır.

Çocuk folklorunun içerdiği tekerleme, oyun ve benzeri öğelerle ilgili İran Türkleri arasında da zengin yaratım, icra ve aktarım durumu söz konusudur ve bu öğelerin incelenmesi İran Türklerinin çocuk folklorunu tanıyıp değerlendirme noktasında önem arz etmektedir. Bu düşüncelerden hareketle bu bildiride İran Türkleri arasında geniş yayılma alanı gösteren ve çoğunlukla “sicilleme” olarak anılan ürünleri konu edindik. Bildiride ilk olarak çocuk folklorunu çeşitli araştırmacıların görüşlerinden hareketle kavram ve kapsam açısından ele alacağız. Ardından çocuk folklorunun ürünlerinden biri olan tekerlemeye kısaca değinip, “sicilleme” kavramının Türkiye, Azerbaycan ve İran Türkleri arasındaki ortak ve benzer özelliklerini ele alıp bu terimi tanımlayacağız. İncelememizde İran Türklerinden derlenip İran'da yayımlanan Azerbaycan Elbilimi Dergisi'nin muhtelif sayılarında yazıya geçirilmiş 65 sicilleme metninden faydalanacağız ve sicillemelerin bağlam/işlev ve yapı/içerik özellikleri hakkında bilgi vereceğiz. Sonuç olarak İran Türkleri arasında sicilleme türünü örnekleriyle tanımlayıp bu türün İran Türklerinin çocuk folklorundaki yerini inceleyeceğiz. Çalışmamızda Türkiye, Azerbaycan ve İran Türk sahalarında ortak ve İran Türk sahasında nispeten güncel bir terim olan “sicilleme” ifadesini kullanacağız ve gerektikçe diğer adlandırmalara da değineceğiz. Tüm sicilleme metinlerini yazıya geçirmemiz bildiri sınırlarını aşacağı için çalışmamızda sicillemelerden ilgili kısımları metin içinde göstereceğiz.

1. Çocuklar İçin Folklor, Çocukların Folkloru

Çocuk folkloru çocuklara atfedilen halk bilgisi ürünleriyle ilgili bir terimdir. Çocuk folklorunun kapsamı, içeriği, bağlamı, kullanılışı ve işlevi de bu başlıkta işaret ettiğimiz “çocuklar için folklor” ve “çocukların folkloru” kavramları arasında oluşmaktadır. Bu bağlamda çocuk folkloruna yönelik temel tartışmalara kısaca değinmek istiyoruz.

Halk bilimi araştırmaları tarihinin erken dönemlerinde çocuklara ait halk bilgisi ürünlerine yönelik araştırmalarda çocuk oyunlarında ve şiirlerinde yetişkinlerin halk bilgisi uygulamalarından izler görme eğilimi görülmüştür (Simpson ve Roud, 2000, s. 59). Avrupa'da 12-13. yüzyıllarda “minyatür yetişkinler” olarak tasvir edilirken bu tutum 17. yüzyılda değişmiş ve çocuklar ayrı bir grup olarak ele alınmıştır. 19. yüzyıl sonlarıyla birlikte çocukların halk bilgisi ürünleri fark edilmiş ve kaydedilmeye başlanmıştır (Grider, 1997, s. 123-124). Bu dönemde çocuk folkloruna yönelik çalışmalarda “yetişkin hafızası kültürü” yaklaşımı görülmüştür ve yetişkinlerin çocukluk zamanlarına ve çocuk folkloruna dair hatıralarını kapsayan bir çalışma türü olmuştur (Grider, 1997, s. 128).

Çocuk folklorunun tüm öğelerinde mitik arka planları, ritüellerin izlerini ve yetişkin dünyasının tüm halk bilgisi üretimlerinin özelliklerini bulmak mümkündür. Bununla birlikte yetişkinlerin çocukluklarına dair hatıraları ve düşüncelerinden hareketle yetişkinlerin geçmişte bıraktığı çocuk folkloru edimlerine dair izler derleyip incelemek de mümkündür. Bu incelemeler çocuk folkloruna dair bir yönden, bir boyuttan yorum yapma imkânı tanıyacaktır.

Bunun yanında çocuk folklorunun özellikleri ve kapsamıyla ilgili tartışmalarda “çocukların kendi folkloru” vurgusu vardır ve bu kavram “yetişkinler tarafından anlatılan, öğretilen veya çocuklarla ilgili, çocuklar hakkındaki folklor” unsurlarından farklı bir anlam taşımaktadır. Sosyal bir grup olarak

çocuklar yetişkinlerin dünyasındaki kültürel uygulamalara benzer halk bilgisi ürünlerine sahiptir (Simpson ve Roud, 2000, s. 59). Bunun yanında çocuk folkloru “çocuktan çocuğa” geçen, çocuklar arasında gelenekleşmiş unsurları ve çocukların kültürlenme süreçleri, yolları ve durumlarını içeren bir kavramdır (Grider, 1997, s. 124). Çocuk folkloru çocukların oyunlarını, eğlencelerini, aralarındaki jargonu, bilmeceleeri, tekerlemeler başta olmak üzere tüm halk bilgisi ürünlerini ve uygulamalarını içeren bir terimdir (Watts, 2007, s. 68).

Çocuk folkloruyla ilgili bu bilgilerden de göreceğimiz üzere çocuk folkloru ifadesi “çocuklara ait folklor” ve “çocukla ilgili yetişkinlere ait folklor” tanımlamaları arasında yer almaktadır. Bu durum çocukların kendi aralarında var olan halk bilgisi ürünleri, yetişkinler tarafından çocuklar için üretilen halk bilgisi ürünleri ve yetişkinlerin halk bilgisi ürünlerinde çocukların rolü ve yer alış biçimleri gibi unsurlar sebebiyle çok yönlü bir özellik göstermektedir.

Bu noktada çocuk folklorunun kapsamına değinmek gerekmektedir. Azerbaycan Türkü araştırmacılarından Azad Nebiyev de V. P. Anikin’in “büyüklerin çocuklar için yarattığı numuneler, büyükler tarafından yaratılıp zaman geçtikçe çocuk folkloruna çevrilmiş numuneler, çocukların kendisi tarafından yaratılmış yaratıcılık numuneleri” şeklindeki üçlü tasnifini vererek bu tasnifin Azerbaycan çocuk folkloruna uygun olduğunu belirtmiştir (2009, s. 509-510). Benzer bir şekilde Ramazan Gafarlı çocuk folklorunun, büyükler tarafından yaratılıp aktarılan masallar, bilmeceleer, ninniler ve benzeri ürünlerle çocuklar tarafından yaratılıp aktarılan oyun şarkıları, tekerlemeler gibi ürünleri içerdiğini belirtir (2013, s. 9). Nebi Özdemir de çocuk folklorunun kapsamını “Çocuk folkloru, yetişkinlerin çocukla ilgili maddi ve manevi yaratmaları ile çocukların her türlü sözlü, sözsüz ve yarı sözlü yaratmalarını içerir. Bu ikili yapı, çocuk folklorunun kapsamının ve zenginliğinin belirtilmesi bakımından önemlidir. Nitekim çocuğun doğum öncesinden evleninceye kadar geçen yaşamı, pek çok gelenek, görenek, inanç ve benzeri ile doludur” (2006: 16-17), ifadeleriyle net bir şekilde ortaya koyar.

Burada son olarak İran’dan İran Türkü birkaç araştırmacının görüşlerine yer vermek istiyoruz. İran Türkü araştırmacılarından Alireza Sarrafi çocuklara yönelik halk bilgisi ürünlerinde yetişkinlerin rolüne ve işlev hususuna değinir. Sarrafi, çocuk folklorunun anlam ve kavram bakımından çocukların yaş özellikleri ve psikolojisinin göz önünde bulundurularak yaratıldığını, bu folklorun yaratılmasında hem çocukların hem de büyüklerin rolü olduğunu, oyun ve eğlenceyle birlikte terbiye etme işlevinin ön planda olduğunu vurgular (1385/2016, s. 45). Mir Hidayet Hesarî de çocuk folklorunun çocukların eğitimi ve terbiyeleri için anne babaların önemli bir aracı olduğunu vurgulamış ve çocuklara dair veya çocuklara ait halk bilgisi ürünlerinin çocukları hayata hazırlama işlevine değinmiştir (1384/2005, s. 12). Behram Esedî de çocuk folklorunun çocuk âleminde ayrı olmadığını ve çocukların başta dil olmak üzere birçok açıdan gelişmesi için en önemli unsur olduğunu, bu unsurlar arasında tekerleme türünden çocuk şiirlerinin önemli olduğunu belirtir (1395/2016, s. 12-22).

Çocuk folkloru temelde çocuklara ait, çocuklar tarafından yaratılıp, icra edilip aktarılan, çocuklar arasındaki dünyaya ve çocuk topluluğuna ait halk bilgisi ürünlerini içerir. Bununla birlikte yetişkinlerin hatıraları ve hafızalarında kalan çocuklukla bağlantılı halk bilgisi ürünleriyle birlikte yine yetişkinlerin çocuklara dair halk bilgisi ürünleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Çocuk grubunun folkloru oyun merkezli olmak üzere çocukların eğlenmesiyle eğlence işlevi önceliklidir. Bununla birlikte çocukların kültürlenmesi, yetişkinler topluluğunu ve dünyasını eğlenceli bir ortamda deneyimlemesi, dil becerileri başta olmak üzere birçok beceriyi edinmesi ve yetişkinlerin dünyalarını çocuklara aktarabilmesi işlevleri de ön plandadır. İran Türkü araştırmacıların çocuk folklorunun işlevine daha çok vurgu yapmaları da anlaşılabilir bir durumdur. Zira İran’daki Türk çocuklarının dil ve kültür edinimleri, İran’daki Türklerin mevcut durumu sebebiyle önem arz etmektedir. Bu bağlamda çocuk folkloru dil, kültür, kimlik gibi unsurlar bakımından da önemli bir işlev ve rol üstlenmektedir.

2. Çocuklarla Yetişkinler Arasında Paylaşılan “Sicilleme”

Çocuk folklorunun genel kapsamı ve Türk Dünyası çocuk folklorunda olduğu gibi İran Türkleri arasında da bu grubun halk bilgisi üretimlerinde tekerlemeler önemli bir yer tutmaktadır. “Sicilleme” olarak adlandırılan bu türün Türkiye, İran ve Azerbaycan arasında çocuk dünyası ve yetişkin

dünyasında kullanımı söz konusudur. Bu sebeple bir tür olarak tekerlemeyle ilgili kısaca bilgi verip “sicilleme” terimiyle nelerin ifade edildiğini değinmek gerekmektedir.

Pertev Naili Boratav’ın verdiği bilgidен hareketle tekerlemeler masal, Karagöz, Orta Oyunu ve âşık şiiri gibi birçok halk bilgisi ürünüyle birlikte, estetik bir özellik olarak yer alır. Ayrıca bunlardan ayrı olarak bağımsız tekerleme gibi bir geleneksel türden bahsetmenin mümkün olduğunu belirten Boratav, tekerlemelerin hem birçok icracının zihninde ve dilinde geleneksel bir estetik araç olduğunu hem de bir şiir türü ve biçimi olarak halk bilgisi ürünleri arasında yer aldığını dile getirmektedir. Ona göre tekerlemeler bağımsız bir söz sanatı gibi görülebilirler. Tekerlemeler birer “söz cambazlığı” olarak “güldürücü” yönleri ve konu ile yapılarındaki “çocuksu eda” özelliğiyle “çocuk geleneklerinde yeri olan” ve “çocuk folkloru içerisinde kendisine yer bulan” bir türdür (Boratav, 2000, s. 9-10; Boratav, 1969, s. 145, 146, 150).

Ali Duymaz’a göre tekerlemeler manalarından çok fonksiyonlarıyla değerlendirilebilir, tekerlemelerde mısra başı veya mısra sonu kafiyeleri gibi ses özellikleri görülür, ses oyunları ve güldürme, şaşırtma, tezat gibi unsurlarla duygu ve düşünceler söz kalıplarıyla iletilir, tekerlemelerin konusu ise belli bir bütünlük göstermez. Şekil özellikleri olarak tekerlemeler mensur, yarı manzum ve manzum olabilmektedir. Manzum tekerlemelerde ikiden yirmiyeye kadar dize görülebilmektedir ve bu tekerlemeler 7, 11 veya daha fazla hece ölçüsüyle oluşturulabilir. Tekerlemelerin kafiye yapısında ise temel unsur ses benzerlikleridir. Tekerlemeler çocukların dil gelişiminde, çeşitli halk anlatısı veya halk tiyatrosu türlerinde icrada ve metinde ve geleneksel oyunlarda çeşitli işlevler üstlenirler. Duymaz, tekerlemeleri tasnif ederken “belirli bir oyun, tören veya metne bağlı tekerlemeler” başlığında “çocuk oyunları tekerlemeleri, tören ve inanç tekerlemeleri, halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler ve seyirlik oyunlar ve halk sporlarına bağlı tekerlemeler” başlıklarına yer verirken diğer iki ana başlığı ise “yazılı veya gelişmiş edebiyat tekerlemeleri” ve “diğer tekerlemeler” şeklinde oluşturup âşık edebiyatı, tekke-tasavvuf edebiyatı gibi alanlardaki tekerlemelere değinir (2002: 20-28).

Bu bilgilerden de göreceğimiz üzere tekerleme farklı halk bilgisi ürünlerine bağımlı bir şekilde var olan ve icrada, metinde ve kültürde işlevsel bir araç ve bağımsız bir şekilde bir tür söz ustalığı, dil gelişimi aracı, çocuk folklorunun bir tür şiiri olma gibi özelliklerle görülen bir halk bilgisi ürünüdür. Tekerlemeler masal, halk tiyatrosu, âşıklık geleneği gibi alanlarda bir parça olarak yer alırken, kendilerine has bağımsız bir var olma özellikleri de vardır. Tekerlemeler ağırlıklı olarak çocuk folkloruna aittirler. Buradaki çocuk folkloru kavramını, yukarıda detaylı olarak belirttiğimiz çocukların folkloru ve çocuklar için folklor kavramlarıyla düşünmek gerekmektedir. Daha çok manzum olmakla birlikte mensur da olabilen tekerlemeler ritmik özelliklere sahiptirler ve dil becerisini geliştirebilecek, çocuğun kelimelere dönmeyen dilini açıp “dil döndüren” ürünlerdir. Tekerlemelerin içerik özellikleri ikinci planda kalıyor gibi görünse de çocuk folklorunun bir parçası olan içerik ve işlev özellikleri çocuk gelişimi, dil becerilerinin kazanılması, kültürlenme ve kimlik gibi süreçlerde önem arz etmektedir.

Bu noktada tekerleme geleneğinin ve türünün bir parçası olan sicillemelerin de çocuk ve yetişkin dünyasında yer alış ve kullanış biçimlerini Türkiye, Azerbaycan ve İran’dan araştırmacıların verileriyle ele alıp açıklamak yerinde olacaktır.

Türkiye ve Azerbaycan’dan bazı çalışmalarda bu adla anılan şiirlerin âşıklık geleneğine ve âşık şiirine ait olduğu belirtilmektedir. Doğan Kaya âşık edebiyatındaki sicilleme şiirlerini incelediği bir çalışmada bu terimi “bir konuda söylenmesi gerekenleri manzum olarak sayıp dökmek” olarak tanımlamaktadır. Onun verdiği bilgiye göre bu şiirler 7, 11 veya 16 heceli, bentlerden ibaret ve 16-64 arası mısra sayısı olan şiirlerdir ve nasihat, mistisizm, millilik ve Bektaşî inancı gibi konulara sahiptirler. Kaya, Çıldır Terekemeleri arasında bu şiirlere rastlanıldığı bilgisini de vermektedir (2000, s. 115-118, 121). Erman Artun da bu şiirler aracılığıyla “âşık fasıllarında, bağlama-muamma bölümünde rekabet hâlindeki âşıklardan yenen âşık, yenilen âşığı soyu ve kişiliğiyle ilgili ağır sözler söyleyerek taşıdığını” ve âşıkların bu şiirleri “kırılganlığa yol açacağı için tasvip etmediğini” belirtmektedir. Artun, bu tekerlemelerin İç Anadolu ve Doğu Anadolu’da, özellikle Kars yöresi âşıkları tarafından kullanılan bir şekil olduğunu, diğer adının “şeki” olduğunu ama bununla ilgili örnek bulunmadığını ve bu türün yaygın olmadığını belirtmektedir (2014, s. 423). Bu bilgilere ek olarak Nurettin Albayrak “şeki” isminin, bu şiir türünün Azerbaycan Cumhuriyeti’nin şehirlerinden biri olan Şeki’den yayıldığı için bu şiirlere sicillemeye ek olarak verildiğini belirtmektedir (2010, s. 490).

Maarife Hacıyeva ve Mehmet Rıhtım da hazırladıkları folklor sözlüğünde bu tekerlemelerin âşık karşılaşmalarında muamma bölümünde bulunabileceğini ve bu türü bir âşığın, diğer âşığı mat etmek için tenkit içeren sözlerle hicvettiği eserler olarak belirtirler (2009, s. 289).

Bu bilgilerde de görüldüğü üzere Türkiye ve Azerbaycan sahalarında Azerbaycan Türk kültür sınırları içerisinde âşık şiirinde az rastlanılan bir sicilleme geleneğinden bahsetmek mümkündür. Bu şiirler daha çok bir tür söz ustalığı şeklinde, daha çok âşık atışmalarında eleştiri ve hiciv amacıyla oluşturulan şiirlerdir. Sicilleme bir taraftan çocuk folkloruna ait, diğer taraftan yetişkinlerin dünyasında farklı bağlam ve işlevlerde kullanılan bir şiir çeşididir. Fakat âşık şiirinde de genel özelliklerini koruyarak tekerleme başlığına dâhil edilebilecek bir niteliktedir.

İran Türklerinin folklorunda sicilleme, sicirleme ve koşmaca adlarıyla anılan şiirler Türkiye ve Azerbaycan sahasında düzgü adıyla da görülmektedir. Bu sebeple Türkiye ve Azerbaycan sahalardan düzgü ve tekerlemelerle ilgili bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

Düzgü şiirler “nazmedilmiş eser, manzum parça, muhtelif konularda, daha çok ikilik veya üçlüklerle söylenen, hayata dair özlü sözler” olarak tanımlanmaktadır ve bu şiirler hayata dair birçok konuda olabilir. Düzgüler çocuk folkloru için özel bir yere sahip tekerlemelerdir ve “Kesibdi”, “Üşüdüm Üşüdüm” gibi örnekleri vardır (Kaya, 2014, s. 477-478, 488-489, 648-649, 740). Ramazan Gaffarlı düzgü adlı çocuk şiirlerinin kökeninin çok geçmiş zamanlara uzandığını ve avcılık, çiftçilik, dokumacılık gibi konularla ilgili emek nağmelerinde bunların izlerinin görüldüğünü belirtir. “Ekil-Bekil” adlı düzgüyü örnek olarak alan Gaffarlı, bu düzgünün avcılık nağmelerinden biri olduğunu ve çocuk folkloruna geçtiğini ifade etmektedir. Gaffarlı, düzgülerin çocuk folklorundaki bağlamıyla ilgili verirken “A Teşti”, “Kesibdi” gibi düzgülerin kızlar arasında okunup oyunlarda kullanıldığını, “Hamam hamam içinde” düzgüsünün masal başında söylendiğini ve “Ekil-Bekil” düzgüsünün oyunlarda ebe seçme için kullanıldığını belirtir (2013, s. 226-233).

Azerbaycan Türk sahasında Azerbaycan Cumhuriyeti’nden derlenmiş ve yazıya geçirilmiş tekerlemeler üzerine çalışmalarda “sicilleme”lere değinilmiştir. Ali Duymaz, Azerbaycan tekerlemeleri üzerine yaptığı çalışmada Azerbaycan Türk sahasında masal, oyun ve çeşitli törenlere bağlı “sanama, yanıltnaç, düzgü, pişrov” gibi eserleri tekerleme olarak incelemiştir. Bununla birlikte Duymaz, “layla” ve “ohşama”ların bazılarının da tekerleme kavramından hareketle incelenebileceğini belirtmiştir. Duymaz’ın bu çalışmasında Azerbaycan Türk sahasında geniş bir şekilde bilinen “Üşüdüm ha üşüdüm” ve “A teşti teşti” sicillemeleri de tekerleme örneği olarak ele alınmıştır (Duymaz, 2005).

“Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü”nde bu tür, Azerbaycan şifahî halk şiiri olarak tanımlanır; merasim nağmelerinde ve âşık tarzı şiirde görülebileceği belirtilir. Sicilleme örneği olarak “Üşüdüm ha üşüdüm” verilmiştir. Buradaki bilgiye göre sicillemeler belli bir vezne bağlı kalmadan, bir mevzudan öbürüne geçerek uzatılır; mevsim merasimlerinde ve düğün merasimlerinde müzikle bağlantılı, ritmik, güldürü içeren özelliklerle yer alır (Hacıyeva vd., 1999, s. 112-113).

Azerbaycan Türk sahasında düzgü ve sicilleme adlarıyla anılan bir tür mevcuttur. Bu türde belli bir şiir yapısı görülmektedir. İçerik olarak bir bütünlük bulunmasa da bu tür içeriğin yorumlanabilmesi için birtakım veriler sağlayabilir. Düzgü, sicilleme, bazen de koşmaca gibi adlarla anılan bu ürünler, tekerleme türünde özel bir grubu oluşturmaktadır, bunun yanında hem farklı halk bilgisi ürünleriyle birlikte hem de bağımsız bir söz cambazlığı ve çocuk şiiri olarak da gelenekte yer almaktadır.

3. İran Türklerinden Derlenmiş Sicillemelerin Özellikleri

İran Türklerinden derlenmiş sicillemeler geçmişten günümüze birçok kaynakta yazıya geçirilmiştir. İran’da Türk araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda bu tekerleme türünün adı, icra özellikleri, içeriği ve yapısı hakkında bilgi verilmiş ve genellikle “uşak folkloru” bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca bu metinler koşmaca, çocuk şiiri gibi adlarla çeşitli halk bilgisi türleri ve ritüellerine bağımlı olarak veya bağımsız birer şiir olarak ele alınmıştır, bu bağlamda çocuk folklorunda geniş bir kapsama sahiptir. Biz bu başlık altında İran Türklerinden derlenmiş metinler üzerinde duracağız, bu kısımda İran Türkü araştırmacılara ait çalışmalardaki verilere de değineceğiz.

3.1. Bağlam ve İşlev Özellikleri

İran Türklerinden derlenmiş sicillemelerin bağlam özelliklerine dair değineceğimiz ilk özellikler terminoloji, sicilleme metninin adlandırılması problemi ve sicillemelerin derlendiği yerlerden hareketle bu türün İran Türkleri arasında yayılım alanı olacaktır.

Bizim genel ve güncel bir adlandırmayla sicilleme terimiyle ifade ettiğimiz bu tür incelediğimiz kaynaklarda belli başlı terimlerle anılmaktadır. Bunlardan ilki “koşmaca” terimidir (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43; Sarrafi, 1395a/2016a, s. 49; Sarrafi, 1395b/2016b, s. 34; Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36; Keranî, 1395b/2016b, s. 82; Abbasî, 1390/2011, s. 19; Heyyav, 1390/2011, s. 35; İsmailzâde, 1395/2016, s. 45; Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142; Vefaî, 1395/2016, s. 35; Ocagi, 1397/2018, s. 97; Hayrifam, 1395/2016, s. 12). Çeşitli kaynaklarda da bu tekerlemelerin farklı şiir türleriyle birlikte koşmaca başlığı altında verildiğini de görmekteyiz. Bunun yanında bir kaynakta “eş’ar kudekan [çocuk şiirleri, çocukların şiirleri]” gibi bir tanımlama da mevcuttur (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43). Koşmaca terimi halk bilgisi ürünleri arasında daha çok şiir ifadesini karşılamak üzere tercih edilmektedir. Farklı çalışmalarda sicilleme olarak belirtilen ve incelenen metinler çoğu zaman şiir veya çocuk şiiri kapsamında koşmaca ifadesiyle karşılanmıştır. Burada koşmaca daha genel anlamda şiir özelliğini göstermektedir.

Bir diğer terim ise “sicirleme” ifadesidir (Rahmanî, 1395/2016, s. 47; Sarrafi, 1395c/2016c, s. 37; Sarrafi, 1395b/2016b, s. 34; Keranî, 1395b/2016b, s. 82; Karakanlı, 1395/2015, s. 142; Hasanî, 1395/2016, s. 141; Musuvî, 1395/2016, s. 39; Nâsırniya, 1390/2011, s. 25; Hurşidî, 1395/2016, s. 41; Purnimet, 1396/2017, s. 129; Ocagi, 1397/2018, s. 97). Bunun yanında “uşak sicirlemesi” (Âşık Güneş, 1395/2016, s. 80), “sicirreme” (Nâsırniya, 1390/2011, s. 25) ve güncel bir kullanım olarak “sicilleme” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 215) de görülmektedir. Farklı çalışmalarda koşmaca başlığı altında da verilebilen bu metnlerin inceleme yazılarında ve müstakil yayınlarda sicilleme ve sicirleme ifadeleriyle anılmıştır. Bu terim İran Türkleri arasında özel bir tekerleme ve çocuk şiiri çeşidini karşılamaktadır.

Birtakım çalışmalarda “uşak nağmesi” (Kâbilnejad, 1390/2011, s. 18), “uşak nağmeleri” (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 33) terimleri bulunur. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye’nin de etkisiyle “düzgü” (Ferehmendî, 1396/2017, s. 71; Hayrifam, 1395/2016, s. 12) ve “tekerleme” (Ferehmendî, 1396/2017, s. 71) terimleri de çeşitli çalışmalarda mevcuttur. Bu da sicilleme terimiyle karşıladığımız bu türün İran ve Azerbaycan Türk sahasında çocuk folkloru kapsamında yer alan bir tür çocuk şiiri / tekerleme olarak yaratılıp, icra edilip aktarıldığını göstermektedir.

Sicilleme ismi verilen bu türün her biri İran Türkleri arasında farklı isimlerle de bilinmektedir. Bazı sicillemeler ismiyle anılmazken, birçok sicillemenin ilk dizesiyle adlandırıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte burada bu türün yapı ve içerik özelliklerini ilgilendiren bir noktaya daha değinmek istiyoruz. Bazı metinlerin aynı isimle birbirinin eş metni hâlinde icra edildiğini ve icracıya göre içeriğinin veya dizelerdeki bazı ifadelerinin değiştiğini ya da uzayıp kısaldığını görmekteyiz. Bununla birlikte farklı isimlerle adlandırılan sicillemelerin metninde değişiklik yapılabildiğini ve icracıların bir metne başlayıp başka bir metinden parçalarla birleştirebildiğini de görüyoruz. Bu da icracıların belli başlı dizeleri ve parçaları ayrı ayrı veya birlikte kullanarak metin üretebildiğini göstermektedir. Bir örnek olarak bir icracı “Üşüdüm”, “Ay Teşti” veya “Kuru Kuru Kurbağa” sicillemelerinden parçaları birleştirebilmekte ve hazır kalıplarla sicilleme oluşturabilmektedir. Bu özelliğe yapı ve içerik kısmında da değineceğiz fakat bunun tekerlemeyi söyleyen kişinin icrasıyla ilgili olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Aşağıda alfabetik olarak belirttiğimiz metinlere ait isimler taradığımız kaynaklarda yer aldığı şekilleriyle verilmiştir ve kaynaklarda bu adların kaynak kişi veya araştırmacı tarafından verildiği açık bir şekilde belirtilmemiştir. Aşağıdaki isimlere bakacak olursak Ay Teşti Teşti Teşti, Üşüdüm Ay Üşüdüm ve Elimi Pıçak Kesibdi sicillemelerinin daha çok bilindiği ve icra edildiği görülmektedir:

Ahut Meni Ahutdı (Sarrafi, 1395c/2016c, s. 37), Ay Billim Billim Billim (Abbasî, 1390/2011, s. 19), Ay Hala Hala (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142), Ay Helli Helli (Hamitzâde, 1398/2019, s. 222), A Teşti Teşti Teşti (Vefaî, 1395/2016, s. 35), Ay Teşti Teşti (Hamitzâde, 1398/2019, s. 222, 229; Purnimet, 1390/2011, s. 15), Balaca Kızım (Hamitzâde, 1398/2019, s. 224), Cıkkılı Cıkkılı (Purnimet, 1396/2017, s. 130), Çeti Böri Hay Çeti Böri (Hamitzâde, 1398/2019, s. 226), Demirci Bazar (Kurbanî

Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 34) Elimi Pıçak Kesibdi (Karakanlı, 1395/2015, s. 143; Musuvî, 1395/2016, s. 40; Hamitzâde, 1398/2019, s. 220; Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142; Purnimet, 1396/2017, s. 129), Emkızı (Hamitzâde, 1398/2019, s. 215), Ha Billi Billi Billi (Musuvî, 1395/2016, s. 39), Ha Mamani Mamani (Abbasi, 1390/2011, s. 19) Ha Pişde Pişde Pişde (Rezvânî, 1388/2009, s. 30), Hapuşala Hapuşala (Keranî, 1395a/2016a, s. 83), Havalan Ha Havalan (Hamitzâde, 1398/2019, s. 225-226), Hebisne Ay Hebisne (Urmulu, 1390/2011, s. 17), Hedice Bitli Cüce (Hamitzâde, 1398/2019, s. 220), Hepisne (İsmailzâde, 1395/2016, s. 45), İki Koz (Rahmanî, 1395/2016, s. 47), Kavalı Çala Çala (Hamitzâde, 1398/2019, s. 215; Sarrafi, 1395c/2016c, s. 38), Keçel (Purnimet, 1396/2017, s. 130), Keçel Keçel Bamiye (Vefaî, 1395/2016, s. 35), Kur Kur Kuruğa (Hurşidî, 1395/2016, s. 41), Menim Yarım Naz Nazdı (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 33), Mindim Faytona (Vefaî, 1395/2016, s. 36), Mutala Mutal (Hamitzâde, 1398/2019, s. 228), Nenem Katih Çalardı (Nâsırniya, 1390/2011, s. 25), O Yana Kaşdum Tütün İdi (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43), Turşulu Aş (Hamitzâde, 1398/2019, s. 227), Turşulu Aş İçmerem (Vefaî, 1395/2016, s. 36), Üşüdüm (Hamitzâde, 1398/2019, s. 217), Üşüdüm Ay Üşüdüm (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43; Nâsırniya, 1390/2011, s. 26; Purnimet, 1396/2017, s. 129; Purnimet, 1390/2011, s. 16), Üşüdüm Ha Üşüdüm (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 37; Sarrafi, 1395b/2016b, s. 34; Nametî, 1389/2010, s. 14), Yağış Yağar (Hamitzâde, 1398/2019, s. 221), Yağış Yağar Dana Dana (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 44), Yüz Hatın (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 34), Zibili Zibili Zübeyde (Karakanlı, 1395/2015, s. 143).

İnceleme malzemesi olarak seçtiğimiz bazı metinlere ise kaynaklarda bir ad verilmemiştir. Yukarıdaki adların bir kısmı metnin içinde geçen bir cümle veya ifadeyken bir kısmı ise çocuklara yönelik bu metinlerde yer alan bir tür söz cambazlığını içermektedir. İran Türkleri arasında bu adlardan özellikle yukarıda belirttiğimiz sayıca çok olanlar dile getirildiğinde her yaştan kişinin bildiğini ve bir kısmını da olsa icra edebildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda yetişkinler için bir tür nostalji ve yetişkin hafızası unsuru olan bu metinler sözlü veya yazılı yolla aktarılmaya çalışılmakta, uygun bağlam oluştuğunda veya oluşturulduğunda yaşamaktadır. Günümüzde dahi bu tekerlemeler birçok kişi tarafından bilinmekte ve aktarılmaya çalışılmaktadır.

Bu sicillemeler İran'ın Türk bölgelerinde yer alan birçok yerde bilinmektedir. Bazı çalışmalarda bu türe ait ürünlerin özellikle İran Azerbaycanı'nda yaygın bir şekilde bilinmesinden ötürü derleme yerleri dahi yazılmamış, anonimliği ve yaygınlığı bu durum belirtilerek vurgulanmıştır. İncelediğimiz metinler arasında derleme yeri bilgisi verilen kaynaklardaki yerler şu şekildedir:

Binab (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 33), Halhal (Nâsırniya, 1390/2011, s. 25), Hemedan (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 49), Horasan (Rahmanî, 1395/2016, s. 47), Kazvin (Karakanlı, 1395/2015, s. 143), Milacerad (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43), Miyana (Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36), Nemin (Purnimet, 1390/2011, s. 15; Purnimet, 1390/2011, s. 16), Novaran (Karakanlı, 1395/2015, s. 143), Salmas (Abbasi, 1390/2011, s. 19), Sunkur (Hurşidî, 1395/2016, s. 41), Tebriz (Sarrafî, 1395b/2016b, s. 34; Sarrafî, 1395c/2016c, s. 37; Vefaî, 1395/2016, s. 35), Tebriz (Serdari) (Kâbilnejad, 1390/2011, s. 18), Tikantepe (Rezvânî, 1388/2009, s. 30), Urmiye (İsmailzâde, 1395/2016, s. 45), Zencan (Musuvî, 1395/2016, s. 39; Nametî, 1389/2010, s. 14).

Bu şehir dağılımından da göreceğimiz üzere İran Azerbaycanı ağırlıklı olmak üzere İran'da Türklerin yaşadığı birçok bölgede sicillemeler yaratılıp, aktarılıp icra edilmektedir. Aşağıda özel örneklerle de değineceğimiz üzere burada yer verdiğimiz kaynakların tamamı 2000 yılından sonraki derlemelerdir ve bu bağlamda güncel bağlamı göstermektedirler. Ayrıca kaynak kişi kayıtlarının çoğunun yetişkinler olması da bu metinlerin “çocuklar için yaratılan folklor” bağlamında, “yetişkin hafızası kültürü” kapsamında ve “nostalji” bakış açısıyla değerlendirilebileceğini göstermektedir. İran Türkü yetişkinler bu türün ürünlerini çocukluklarının bir hatırası ve birer kültürel kimlik aracı olarak hafızalarında tutmakta ve icra edip aktararak devamlılığını sağlamaktadır. Burada bir noktaya değinmek gerekmektedir. Azerbaycan Türk sahası “şiiir” ürünlerin özellikle sevildiği ve şiiir yaratım, icra ve aktarımının nispeten daha canlı olduğu bir sahadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ve İran Azerbaycanı'nda çeşitli meclislerde, ortamlarda; sohbet sırasında şiiirden konu açılması ve ortamda bulunan kadın veya erkek, genç veya yaşlı birinin şiiir icrası sıklıkla görülmektedir. Bu bağlamda şiiir ürünlerine karşı özel bir ilgiden söz etmek mümkündür. İran Türkleri arasında sicillemelerin çocuklar tarafından ve çocuklar için üretilen şiiirler / tekerlemeler olarak yaygınlığı anlaşılabilir. Bu türdeki halk bilgisi

ürünleri eğlencelik ürünler olmakla birlikte hafıza, hatıra, nostalji, kimlik ve kültür kavramlarıyla birlikte canlı tutulmaktadır.

Bu noktada sicillemelerin bağlam özellikleri kapsamında kim tarafından, nasıl ve hangi amaçlarla yaratılıp, icra edilip aktarıldığına da değinmek yerinde olacaktır. Sicillemelerin yaratım zamanı için genel olarak “çok kadim çağlardan ağızdan ağıza, nesilden nesle dolanarak elimize ulaşmış” (Sarrafî, 1395b/2016b, s. 34) gibi bir ifade kullanılmaktadır. Bununla birlikte çeşitli araştırmacılar “Elimi Pıçark Kesibdi, Ay Hala” (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 144) veya “Keçel Keçel Bamiye, Mindim Faytona, Turşu Aş İçmerem” (Vefai, 1395/2016, s. 36) gibi sicillemelerin daha yakın zamanda, en azından muasır dönemde üretildiğini belirtmektedir. İran Türkleri arasında yaygın olan sicillemelerin kökeninin eski zamanlara dayandığını ve eski Türk şamanlık ritüellerindeki büyü şiirlerine kadar uzandığını söylemek ve bu metinleri mitolojik bir okumayla içerik analizine tutmak mümkündür. Bununla birlikte bazı sicillemelerin metinlerine bakıldığında güncel unsurları görerek bu metinlerin yakın zamanda yaratıldığını vurgulamak gereklidir.

İncelediğimiz kaynaklarda belirtilen kaynak kişi bilgileri de yaş ve cinsiyet bakımından değişiklik göstermektedir. Araştırmacıardan Alireza Sarrafî derlediği bir sicillemeyi rahmetli şair Habib Sahir’den kaydettiğini belirtmektedir (1395c/2016c, s. 37). Sarrafî, derlediği başka bir sicilleme metnini ise çocukken annesinden öğrendiğini ifade etmektedir (1395c/2016c, s. 38). Bir diğer araştırmacı Solmaz Purnimet ise derlemelerini iki yetişkin kadından yapmıştır (1396/2017, s. 129-130). Diğer kaynaklarda yer alan kayıtlara göre Miyana’dan yapılan derlemelerde metinler on üç yaşında bir çocuk, 20’li yaşlarında iki genç ve 40 yaş üstü bir yetişkinden kaydedilmiştir (Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36). Zencan’dan bir sicilleme yetişkin bir kaynak şahıstan derlenmiştir (Musuvî, 1395/2016, s. 39). Bir âşık, kaydettiği metni “uşak sicirlemesi” adıyla belirterek çocuklara ait olduğunu vurgulamıştır (Âşık Güneş, 1395/2016, s. 80). Bir başka metni ise bir öğretmen, okulda öğrencisinden dinleyerek kaydetmiştir (Karkanlı, 1395/2015, s. 142). Başka bir çalışmada ise metinlerin aile büyüğü bir yetişkin tarafından çocuklara okunduğu kaydedilmiştir (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 34).

Yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere bu tür, çocuk folklorunun “yetişkinler tarafından çocuklar için yaratılıp icra edilen ve aktarılan halk bilgisi ürünleri” kapsamında da yer almaktadır. İran Türkleri arasında sicillemelerin icracılarının bu ürünleri icra etme sebepleri çocuk eğitimiyle birlikte masal ve oyun gibi halk bilgisi ürünleriyle bağlantılıdır.

İran Türkü araştırmacılar sicillemelerin “çocuklar için yaratıldığını ve çocuklar tarafından icra edildiğini” (Sarrafî, 1395b/2016b, s. 34), bu türün “yeni konuşmaya başlayan çocukların şiirli oyunlarında görüldüğünü” (Hayrifam, 1395/2016, s. 12), metinlerinde “çocuk dünyası için ilginç olan unsurların tekrar edildiğini” (Ferehmendî, 1396/2017, s. 71) ve yaratılma amaçlarının ise temelde “çocukların dili daha iyi öğrenmesi” (Hayrifam, 1395/2016, s. 12), “çocukların kelime haznesinin çoğaltılması ve dillerinin açılması” (Sarrafî, 1395b/2016b, s. 34) olduğunu belirtmektedirler.

İran Türkleri arasında sicillemeler çocuk dünyası için, onların eğlenmesi ve özellikle dil becerilerinin gelişmesi amacıyla yaratılıp, icra edilip aktarılmaktadır. Sicillemelerin temel kitlesi çocuklardır ve çocuk dünyasına uygun içeriklerle çocukların faydası amaç güdülerek gelenekte yer almaktadırlar.

İran Türkleri arasında sicillemelerin icra bağlamıyla ilgili verilerde bu tekerlemelerin ağırlıklı olarak oyunla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca masallarla ve günlük yaşamda çocuğu terbiye veya kontrol etme amacıyla icra edildiği örnekler de mevcuttur.

Bir örnek olarak “Ha Pişde” adlı sicillemenin aynı zamanda anne ve çocuğun oynadığı bir oyunun da adıdır ve bu metin çocuğa sayı saymanın öğretildiği bir oyunun parçasıdır. Bir anne, çocuğun parmaklarını tutarak sicilleme eşliğinde sayar ve bitişinde çocuğun ellerini birbirine vurarak oyun yapar. Bu metnin çocuğa sayı saymayı öğretme işlevi vardır (Rezvânî, 1388/2009, s. 30-31). Hemedan’dan derlenen bir sicillemede de bir anne ile çocuğun diyalogu vardır ve bu diyalogda çocuk çeşitli unsurları öğrenir (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 49). Başka bir örnekte ise bir dede, yürümeyi yeni yeni öğrenen bir çocuğu önünde tutup hafifçe sallayarak onunla oynar ve sicilleme okur (Abbâsî, 1390/2011, s. 19). Bir kaynaktan derlemeci, anneannesinin bir sicillemeyi kardeşi ağlayınca onu sakinleştirmek için evde söylediğini belirtmiştir (Keranî, 1395a/2016a, s. 83). Geçmişe ait kayıtlarda örnek olarak “Demirci Bazar” adlı metnilerle çocuklarının Binab’daki Demirci Pazarı’ndan geçerken

okudukları, bazı sicillemelerin kız çocuklarına özel okunduğu veya kız çocukları tarafından hamama gittikten sonra okunduğu belirtilmektedir (Kurbanî Akdem ve Binebli, 1392/2013, s. 34-36). İran Türkü araştırmacılarından Selamullah Cavid, “nağıllar yaraşığı” adıyla bu metinlerin masalların başlangıcında kullanıldığını da ifade etmektedir (Cavid, 1358/1979, s. 162-167).

Bu bilgiler bize sicillemelerin kullanım bağlamlarını ve amaçlarını göstermektedir. İran Türkleri arasında sicillemeler yetişkinler ve çocuklar tarafından, birlikte veya ayrı ayrı, oyunlarla ve masallarla birlikte veya bağımsız bir şekilde çocuk şiiri olarak icra edilmektedir. Bu türün işlevleri de çocuk gelişimi ve çocuğun dil becerisinin gelişmesi ve kültürlenmesi sürecinde yer almaktadır. İran Türkleri sicillemeleri “yaygın olarak bilinen birer halk bilgisi ürünü” olarak görmektedirler.

3.2. Yapı ve İçerik Özellikleri

İran Türkleri arasında yaygın olan sicillemelerin dize sayıları, hece sayıları ve kafiye düzenleri değişkenlik göstermektedir. Ayrıca yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere birçok sicillemenin birbirine bağlanabildiğini görmekteyiz. İran Türkleri arasında gelenekte sicillemeler belli başlı kalıp ifadeler veya bölümlerin birbirine bağlanmasıyla da oluşturulmakta, birbirinin eş metni sicillemeler farklı isimlerle ve birkaç dizelik farklılıklarla oluşturulabilmektedir. Sicillemelerin içerik özellikleri de buna bağlı olarak benzerlikler ve farklılıklara sahiptir. Tipik bir tekerleme özelliği olarak sicillemeler birbiri ardına bağlanan sözlerden ibaret bir söz cambazlığı olmakla birlikte içerik özelliklerinde mitik ve dinî unsurlar, günlük yaşamdan unsurlar, kültürel ifadeler, gerçek mekânlar ve isimlerle geleneklere ait birçok öğeyi barındırmaktadır. Ayrıca bazı ifadeler sicillemelerin kullanım alanlarına gönderme yapmaktadır.

Bu başlık altında ilk olarak sicillemelerin dize, hece ve kafiye özelliklerine değinmek istiyoruz. İncelediğimiz kaynaklarda yer alan metinlerin 4 dizeden 41 dizeye kadar geniş bir aralıkta oluşturulduğunu görmekteyiz. Belli başlı ürünler ise gelenekte kendi başlarına var olma ve bilinme özellikleriyle belli sayılarda dizelerle oluşturulurken yukarıda bahsettiğimiz kalıp ifadelerin ve bölümlerin birleştirilmesi ve icracıya bağlı olarak uzayıp kısalabilmektedir. Sicillemelerin dize sayılarıyla ilgili örnekleri şu şekilde göstermek mümkündür:

4 dizeye örnek olarak Demirçi Bazar adlı metni gösterebiliriz.

“Demirçi bazarda ne tapıya tapdı [buldu]

Sıçan pişiye bir tepih [tekme] atdı

Heyvan pişiyin bahiyesi atdı

Olan olundu savah vefatdu [öldü]” (Kurbanî ve Binebli, 1392, 2013, s. 33)

6 ve 9 dize olarak görülen Yağış Yağar ve Cıkkılı şu şekildedir:

“Yağış yağar dana dana

Uci gedir Hemedan’a

Gediyi deyi ... [Bu kısımda Ahmed, Hasan vb. bir kişinin ismi söylenir.] Han’a

Kızın versin [Bu kısımda Ahmed, Hasan vb. bir kişinin ismi söylenir.] Han’a

Kızlar gelsin toyuna

Kurban olsun boyuna” (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 44)

“Yağış yağar yağa yağa

Ulduz düşer bizim bağa

Gelin gedek oynamağa

Oynamağın vakti deyil
Kızıl gülün tahtı deyil
Kız güli ekerler
Mahmur üste sererler
Gelme bizim derbende
Senilen meni döyerler” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 221)

“Cıkkılı kızım du çay koy
Övümüzü süpür nahar [öğle yemeği] koy
Senin adın nemenedi
Emerika’dan [Amerika’dan] gelmedi
Üç min tümen atdım göve
Emmi canıva deymedi” (Kurbanî ve Binebli, 1392, 2013, s. 35)

“Cıkkılı cıkkılı dur çay koy
Evi süpür nahar koy
Menim adım Helime
Emirka’dan gelimeyim
Kırmızı donum olsun
Geyim gedim Tahran’a
Tahran’da toyum olsun
Kızlar gelsin toyuma
Kurban olsun boyuma” (Purnimet, 1396/2017, s. 130)

İran Türkleri arasında yaygın olarak bilinen bazı metinlerin de farklı dize sayılarıyla icra edilebildiğini söyleyebiliriz. Örnek olarak genelde “Üşüdüm Ay Üşüdüm” adıyla bilinen sicillemenin 27 (Hamitzâde, 1398/2019, s. 217-218), 28 (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43), 29 (Purnimet, 1396/2017, s. 129) 33 (Nâsirniya, 1390/2011, s. 26), 40 (Keranî, 1395b/2016b, s. 82) ve 41 (Nametî, 1389/2010, s. 14) dizelik metinleri bulunmaktadır. Burada örnek olarak 27 ve 41 dizelik örnekleri göstermek istiyoruz:

“Üşüdüm ay üşüdüm
Dağdan alma daşıdım
Almacığımı aldılar
Meni yola saldılar
Men yolumdan bezaram
Derin kuyi kazaram
Derin kuyi beş geçi
Hanı bunun erkeci
Erkec kazanda kaynar

Kanber yanında oynar
Kanber getdi oduna
Kargı batdı buduna
Kargı değil kamışdı
Beş barmağım gümüşdi
Gümüşi verdim tata
Tat mene darı verdi
Darını sepdim kuşa
Kuş mene kanat verdi
Kanatlandım uçmağa
Hayat kapısın açmağa
Hayat kapısı kilitdi
Kilidi babam yolunda
Babam yolu ser be ser
İçinde meymun gezer
Meymunun balaları
Meni gördi ağladı
Tumanına kığladı” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 217-218)

“Üşüdüm ha üşüdüm
Dağdan alma düşürdüm
Almacığı aldılar
Meni yola saldılar
Men yolumnan bezaram
Derin kuyu kazaram
Derin kuyu beş keçi
Onun vardı erkeci
Erkeci kazanda ağlar
Kanber yanında oynar
Kanberi kurd apardı
Kuyruğu yerde kaldı
Kuyruğun atdım tata
Tat mene darı verdi
Darını sepdim kuşa
Kuş mene kanat verdi
Kanat çaldım uşmağa
Hak kapısın aşmağa

Hak kapısı kilitdi
Kilid babam belinde
Babam Gilan yolunda
Gilan yolu ser be ser
İçinde meymun gezer
Meymun doğdu bir oğlan
Adın koydu Süleyman
Süleyman getdi oduna
Kargı batdı buduna
Kargı deyir kemişdi
Beş barmağı gümüştü
Gümüşleri itirdim
Hindustan’a yetirdim
Hindustan’ın atları
Meni gördü kişnedi
Ne için kişnedi?
Arpa üçün kişnedi
Mende arpa yoh uydu
Han kızında çoh uydu
Han kızı kalı tohur
Üstünde bülbül ohur
Menim büyük kardaşım
Allah’ın kelimın ohur” (Nametî, 1389/2010, s. 14)

İran Türkleri arasında yaygın olarak “Ay Teşti” ve “Elimi Pıçak Kesibdi” adlarıyla bilinen sicillemeler de farklı dize sayılarında görülebilmektedir. “Ay Teşti” sicillemesinin 11 (Vefaî, 1395/2016, s. 35), 21 (Purnimet, 1390/2011, s. 15) ve 22 (Hamitzâde, 1398/2019, s. 222) dizelik metinleri mevcuttur. “Elimi Pıçak Kesibdi” sicillemesinin ise 11 (Hamitzâde, 1398/2019, s. 220), 12 (Purnimet, 1396/2017, s. 129), 24 (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142-143) ve 26 (Karakanlı, 1395/2016, s. 143) dizelik metinleri bulunmaktadır. Biz burada iki sicillemenin de kısa ve uzun metinlerinden örnek vermek istiyoruz:

“A teşti, teşti, teşti
Vurdu Gilan’ı keçdi.
İki horoz savaştı.
Biri kana bulaştı.
Kan ahdı, çaya düşdü.
Çaydan bıldırcın üçdü
Bıldırçın billi billi

Gel ohu bizim dili
Bizim dil Urmu dili
Urmu burdan uzakdı
Derya ondan kabakdı [ilerideydi]” (Vefaî, 1395/2016, s. 35).

“Ay teşti teşti teşti
Vurdum Gilan’i geşdi
İki horuz savaşdı
Biri kana bulaşdı
Kan getdi çaydan aşdı
Çaydan göyerçin üşdi
Göyerçin ala dağda
Yuvası kelbi bağda
Ay dayı dayı gül senem
Mahmul donuvi giy senem
Mahvul donu filfılı
Gel ohu bizim dili
Bizim dil Urun dili
Urun’nen gelen atçı
Halçesi kana batdı
Galçeni getirende
Meydana yetirende
Meydanun ağaşları
Bar getirib başları
Aka dayımın kuşları
Tökülüb kaba döşleri” (Purnimet, 1390/2011, s. 15)

“Elimi pıçak kesibdi
Deste pıçak kesibdi
Yağ getirin yağlıyağ
Destmal [bez, mendil] getirin bağlıyağ
Destmal deve boynunda
Deve Eher çayında
Eher çayı sel gelir
Deste deste gül gelir
O gülün birin götüreydim
Saş tağıma düzeydim

Kardaşımın toyunda

Birce daban süzeydim” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 220)

“Elimi pıçah kesibdi

Deste pıçah kesibdi

Yağ getirin yağlıyak

Destmal verin bağlıyak

Destmal deve boynunda

Deve Gilan yolunda

Gilan yolu ser be ser

İçinde mahu gezer

Mahunu vurdum daşunan

Gözleri dolu yaşunan

Mahu doğdu bir oğlan

Adun koydu Süleyman

Süleyman geddi oduna

Karga batdı buduna

Karga deyil kümüşdi

Beş barmağı gümüşdi

Gümüşleri itirdi

Hindustan’a yitirdi

Hindustan’ın atları

Meni gördü kişnedi

Mende daru yohudu

Han kızında çoh udu

Han kızı kalu tohur

İçinde bülbül ohur

Onnan küçük kardaşı

Tarunun [tanrının] kelamın ohur” (Karkanlı, 1395/2016, s. 143)

Verdiğimiz bu örneklerde görüldüğü gibi sicillemeler icraya bağlı olarak farklı uzunluklarda olabiliyor. Bunun yanında farklı sicillemelerin parçaları birleştirilerek metinler istenilen ölçüde uzatılabilir.

İran Türklerinden derlenen sicillemeler hece sayısı olarak da belli bir aralıkta görülmektedir. Yukarıdaki örneklerle birlikte incelediğimiz sicillemelerin hece sayılarını belirtmek gerekirse daha çok 7’li hece ölçüsünün görüldüğünü söylemek mümkündür (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43; Nâsırniya, 1390/2011, s. 25; Hamitzâde, 1398/2019, s. 217-218; Nametî, 1389/2010, s. 14; Sarrafî, 1395a/2016a, s. 37-38, 49-50; Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 34; Karkanlı, 1395/2016, s. 143; Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142-143; Hasanî, 1395/2016, s. 141; Abbasî, 1390/2011, s. 19; Purnimet, 1390/2011, s. 15; Vefaî, 1395/2016, s. 35; Purnimet, 1396/2017, s. 129; Hamitzâde,

1398/2019, s. 219). Diğer sicillemelerde 7, 8, 9, 10 ve 11’li hece ölçüleri de kullanılmaktadır. Bazı sicillemelerde 7’li veya 8’li hece ölçüleri karışık bir şekilde bulunmaktadır (Karakanlı, 1395/2016, s. 142; Kâbilnejad, 1390/2011, s. 18; Purnimet, 1396/2017, s. 129; Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 44; Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 35; Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36; Abbasî, 1390/2011, s. 19; Hamitzâde, 1398/2019, s. 217-219). Sicillemelerin hece ölçülerinde görülen bir diğer unsur da serbest vezin hususudur. Bazı sicillemelerin hece ölçüsüne dayalı bir şekilde başladığı fakat icracının hece ölçüsünü bozup serbest bir şekilde, belli bir ritme ve ezgiye bağlı şekilde söylediği görülmektedir (Âşık Güneş, 1395/2016, s. 80; (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 33, 36; Rahmanî, 1395/2016, s. 47; Nâsırniya, 1390/2011, s. 25; Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43; Hamitzâde, 1398/2019, s. 220; Hurşidî, 1395/2016, s. 41).

Son olarak sicillemelerin kafiye düzenleri hakkında bilgi vermek istiyoruz. Öncelikle şunu söylemek gereklidir. Sicillemelerin hemen hepsi belli başlı ifadelerin art arda dizilmesi, sıralanması, birbirine bağlanması, çoğunlukla bir önceki dizedeki bir unsurun bir sonraki dizede de söylenmesi üzerine kurulmuştur. Bu özellik sicilleme için ön plana çıkan teknik bir durumdur ve sicillemenin tipik niteliklerindedir. Bu nitelik sicillemeye belli bir ritmik yapı ve akıcılık sağlamaktadır. İşlevsel boyutta ise sicillemenin bu özelliği icracının metni ezberlemesinde, çocukların da dil gelişiminde önemli bir roldedir. Sicillemeler bu birbirine bağlanan yapıda dize sayısı ve hece ölçüsü değiştirilerek oluşturulabilmektedir. Burada önemli olan yetişkin ya da çocuk fark etmeksizin icracının ritmi ve ezgiyi sağlayabilmesidir.

Sicillemelerin kafiye düzeni değişiklik göstermektedir. Birçok sicillemede kafiye düzenine dikkat edilmediği ve icracının tekerlemeye başladıktan sonra kafiye düzenini değiştirdiği görülmektedir. Sicillemelerde kafiye düzeni daha çok ikili bir şekilde, iki dizeye dayalı olarak aa / bb / cc düzeninde ilerlemektedir (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43; Sarrafî, 1395a/2016a, s. 37-38, 49-50; Âşık Güneş, 1395/2016, s. 80; Rahmanî, 1395/2016, s. 47-48; Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 33-36; Karakanlı, 1395/2016, s. 142-143; Hasanî, 1395/2016, s. 141; Hamitzâde, 1398/2019, s. 220, 222; Hurşidî, 1395/2016, s. 41). Bunun dışında birçok sicillemenin kafiye düzeninin serbest bir şekilde oluşturulduğunu söylemek mümkündür. İkili, üçlü hatta dörtlü yapılar, kafiye düzeninin bozulduğu örnekler de mevcuttur.

İran Türklerinden derlenen sicillemelerin yapı özelliklerinde temel nitelikler 4’ten başlayarak 40 kadar dizeye oluşturulabilmeleri, daha çok 7 ve 8’li olmak üzere hece ölçüsüyle veya serbest vezinle söylenebilmeleri ve kafiye düzenlerinin aa / bb / cc / dd temelli olmakla birlikte birçok metinde icracıların serbest davranabilmeleridir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere farklı sicillemeler birleştirilebilir, sicilleme geleneğinde bilinen kalıp ifadeler ve bölümler birleştirilebilir, bazı sicillemeler soru cevap şeklinde, bazıları da bir olay örgüsü biçiminde olabilir.

Tekerleme türünün genel özelliği olarak tekerlemelerin içeriğinin esnek ve rahat olması görülmektedir. Bazen tekerlemelerde içerik önemli değildir ve sadece dil becerisi ön plandadır. Fakat tam bir tekerleme metni sabit bir içerik özelliği sergilemese de metinlerinde belli başlı özellikler göze çarpmakta ve bu özellikler bağlam ve işlevle de bağlantılı olabilmektedir.

İran Türklerinden derlenen sicilleme metinlerinde İran Türklerinin yaşantısından gerçek unsurlar mevcuttur. Sicilleme metinlerinde İran’dan veya yakın coğrafyadan gerçek mekânlar, İran Türkleri arasında bilinen adlar, İran Türklerinin günlük yaşamından unsurlar, İran Türklerinin gelenekleri ve geleneksel yaşamlarından çeşitli öğeler, mitik ve dinî öğeler ve olağanüstü öğeler görülmektedir.

Sicilleme metinlerinde Gilan, Kaşan, İsfahan, Horasan, Tahran, Sicistan, Halhal, Keyvan, Eher, Meşed gibi İran coğrafyasına, özellikle İran Türk bölgesine ait mekânlar, Şirvan ile Azerbaycan’a ait bir şehir; Kaşka ve Tat gibi boy ve millet adları Arab (Arabistan), Mekke, Hindistan, Amerika gibi coğrafya adları yer almaktadır.

“Ay teşti teşti teşti

Vurdum Gilan’i geçdi

İki horuz savaştı

Biri kana bulaşdı” (Purnimet, 1390/2011, s. 15)

“Desmal düvve [deve] boynunda

Deve Kaşan yolunda

Kaşan yolu ser bi ser [baştan başa]

İçinne mahı gezer” (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43)

“Kilid babam çininda [boynunda]

Babam Şirvan yolunda

Şirvan yolu ser be ser

İçinde ceyran gezer” (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 49-50)

“Mindim ceyran boynuna

Düşdüm Arab yoluna

Arab yolu piveste

Yar gözü humar [uykulu] beste [kapalı]” (Rahmanî, 1395/2016, s. 48)

“Kızılları yuhladuh [yükledik]

İsfahan’a yolladuh

İsfahan’ın itderi [itleri]

Ülkütdüler atdarı [atları]” (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 37-38)

“İki horuz elleşdi

Biri kana bulaşdı

Kan getdi çaydan aşdı

Horasan’a yol aşdı” (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 33)

“Dervazadan [şehir kapısından] geçmirem

Dervaza benim olsun (olsun)

Kırmızı donum olsun

Geyim gedim Tehran’a

Tehran’da toyum olsun” (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 36)

“Dınkılı dınkılı du çay koy

Evimi süpür nahar koy

Menim adım Halime’di

İsfahan’nan gelmedi” (Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36)

“Hak kapısının aşmağa
Hak kapısı kilitdi
Kilidi deve boynunda
Babam Gilan yolunda” (Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36)

“Gümüşleri itirdi
Hidustan’a yitirdi
Hindustan’ın atları
Meni gördü kişnedi” (Karakanlı, 1395/2016, s. 143)

“Kümüşleri neyledi
Sicistan’a yetirdi
Menden arpa istedi
Mende arpa yohudu
Tat [Yerleşik veya İran Türklerine göre diğer halklar] kızında çoh udu
Tat kızı kilim tohur” (Karakanlı, 1395/2016, s. 143)

“Mindim buzun boynuna
Sürdüm Halhal yoluna
Halhal yolu daşlıdır
Anam gözü yaşlıdır” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 222)

“Mindim gevher boynuna
Sürdüm Halhal yurduna
Halhal yurdun gezirem
Herkes bize düşmandı
Onun boynun üzerem” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 223)

“Kiyvan yoli zerbedr
İçinde meymun gezir
Nezir Beg’in neyi var
Onun Kaşka atı var
Evinde bir luti var” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 231)

“Destmal ağam cibinde
Ağam Mekke yolunda
Mekke yolu ser be ser

İçinde meymun gezer” (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142-143)

“Destmal deve boynunda

Deve Eher çayında

Eher çayı sel gelir

Deste deste gül gelir” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 220)

“Ha şede, şede, şede

Gelin gedey Meşed’de

İmam bize yar olsun

Çağamız oğlan olsun” (Rahmanî, 1395/2016, s. 48)

Sicilleme metinlerinde İran Türklerinin günlük yaşamından kesitler ve gelenekleri de yer almaktadır. Aşağıda çeşitli örnekleri belirtmeden önce iki örneğe dikkat çekmek istiyoruz. İki sicillemde, bu metinlerin oyunla bağlantılı olduğunu gösteren ifadeler bulunmaktadır:

“Kurd kuş yağı dermandı

Canım sene kurbandı

Yoldaşla hamı getdi

Oyunlar burda bitdi!” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 219)

“Yağış gelir yağa yağa

Hasan Aga, Hüseyin Aga

Gelin gedeh oynamağa

Oynamağın vahti var” (Âşık Güneş, 1395/2016, s. 80)

Bir metinde ise sicillemenin masal başı tekerlemesi olarak kullanıldığını düşündürecek bir ifade mevcuttur:

“Her ne dedim özüme

Elim koydum gözüme

Gelin gedek ivimize

Nağıl deyim men size” (Keranî, 1395b/2016b, s. 82)

İran Türklerine ait sicillemelerde Sekine, Cemal Han, Emir Han, Erdeşir, Hasan, Hüseyin, Süleyman, Halime gibi isimler geçmektedir. Bununla birlikte araba, öğle yemeği, ders, ev işi, tümen (İran’ın gayri resmî para birimi) gibi günlük yaşamdan öğeler, halı dokuma, toy (düğün), Hara dili, Harun dili, Urmu (Urmiye) dili, halk dili, göç/yaylak, kurban, çömçe gibi dil, kültür ve gelenek unsurları yer almaktadır.

“Sekine can, sekine

Özüngi berme güne
Gün seni yahırdı
Üreyime çahırdı” (Rahmanî, 1395/2016, s. 47)

“Bu pişik kimin pişigidi
Cemile Hanım’un pişigidi
Cemile Hanım’un neyi var?
Şakkır şukkur çayı var” (Nâsırniya, 1390/2011, s. 25)

“Pişik kimin pişiği?
Cemal Han’ın pişiği
Cemal Han harda kaldı?
Tüfengi göyde kaldı” (Hamitzâde, 1398/2019 s. 222-223)

“Mahuları hayladım
Emir Han’a payladım
Emir Han da bir handı
Börkünün uci yandı” (Karakanlı, 1395/2016, s. 142)

“Oğlan doğdu külahsız
Adın koydu Erdeşir
Erdeşir geddi oduna
Kargı batdı buduna” (Karakanlı, 1395/2016, s. 142)

“Mahu doğdu bir oğlan
Adun koydu Süleyman
Süleyman geddi oduna” (Karakanlı, 1395/2016, s. 143)

“Kuça bağdan toz çıhdı
Bir inçe bel kız çıhdı
Kızı adı Kız Hatun
Boynunda var yüz altun” (Hasanî, 1395/2016, s. 141)

“Mindim maşına [araba]
Benzin kurtuldu
Getdim nahara
Nahar kurtuldu” (Vefâî, 1395/2016, s. 36)

“Kemişçiler iş töhür
İçinne bülbül ohur
Mennen köçük [küçük] kardaşım
Tarı kalamun ohur” (Abdülhüseyn, 1397/2018, s. 43)

“Demirçi bazarda ne tapıya tapdı
Sıçan pişiye bir tepih atdı” (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 35)

“Cıkkılı kızım du çay koy
Övümüzü süpür nahar koy
Senin adın nemenedi
Emerika’dan (Amerika) gelmedi
Üç min tümen atdım göve
Emmi canıva deymedi” (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 35)

“Menim adım Helime
Emirka’dan gelimeyim
Kırmızı donum olsun
Geyim gedim Tahran’a
Tahran’da toyum olsun
Kızlar gelsin toyuma
Kurban olsun boyuma” (Purnimet, 1396/2017, s. 130)

“Karku [kargı] dövi [değil] kemişdi
Beş barmağı gümüşdi
Gümüşi verdim tata
Tat mene darı verdi” (Nâsımiya, 1390/2011, s. 26)

“Dınkılı dınkılı du çay koy
Evimi süpür nahar koy
Menim adım Halime’di
İsfahan’nan gelmedi” (Bahtiyarî, 1392/2013, s. 36)

“Şah kızı halı tohur
Üstünde bir gül tohur
Gül üsde bülbül ohur” (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 37-38)

“Dervazadan geçmirem
Dervaza benim olsun
Kırmızı donum olsun
Geyim gedim Tehran’a
Tehran’da toyum olsun” (Kurbanî ve Binebli, 1392/2013, s. 36)

“Ohun başı mil mili
Gel ohu bizim dili
Bizim dil Hara dili
Bizim dildi el dili” (Keranî, 1395a/2016a, s. 83)

“Zencir kaçan saçıldı
Zencir kaçan fil filı
Gel danış bizim dili
Bizim dil Harun dili” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 223)

“Gel ohu bizim dili
Bizim dil Urmî dili
Urmu’dan gelen atlar
Ağzında ilan çatdar” (Kâbilnejad, 1390/2011, s. 18)

“Katan köynek mil mili
Gel ohu bizim dili
Bizim dil Urmu dili” (Urmulu, 1390/2011, s. 17)

“Gel ohu bizim dili
Bizim dil Urmu dili
Urmu burdan uzakdı
Derya ondan kabakdı” (Vefaî, 1395/2016, s. 35)

“Üşüdüm ay üşüdüm
Dağdan alma daşıldım
Almalarım aldılar
Mene zulüm kıldılar
Men zulümnan bezaram
Derin kuyu gazaram” (Keranî, 1395b/2016b, s. 82)

“Kanıadımız üzüldü
El yaylağa düzüldü
El yaylağa gelince
Buğdaları derince
Koca başı kesdiler
Kındırgadan asdılar” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 219)

“Sal tendire / Yanmır ahı
Çömçeni getir / Neyliyirsen?
Ferş tohuyuram / Ferşi neyliyorsen?
Gelin gelir / Gelin kimidi?” (Hamitzâde, 1398/2019, s. 220)

“Deste deste gül bağlar
O gülün birin özeydim
Tellerime düzeydim
Kardaşımın toyunda
Hırda hırda süzeydim” (Purnimet, 1396/2017, s. 129)

“Derin kuyu beş keçi
Beşi de erkek keçi
Erkek kazanda kaynar
Mahmud yanında oynar” (Purnimet, 1396/2017, s. 129)

“Menim adım Helime
Emirka’dan gelimeyim
Kırmızı donum olsun
Geyim gedim Tahran’a
Tahran’da toyum olsun
Kızlar gelsin toyuma
Kurban olsun boyuma” (Purnimet, 1396/2017, s. 130)

İçerik özellikleriyle ilgili olarak öne çıkan ve bizim de burada değinmek istediğimiz son unsurlar ise mitik ve dinî öğelerle birlikte çeşitli olağanüstülüklerdir. Sicilleme metinlerinde Hak kapısı, peygamber, Kur’an, Mekke, Allah kelamı, tanrı kelamı, imam gibi dinî öğeler ve inanç unsurları, Meşed gibi İran için önemli bir din merkezi yer almaktadır. Bunun yanında kuştan kanat alıp Hak kapısını açmak için göğe yükselmek gibi bir mitik unsur sıklıkla tekrarlanmaktadır. Sicilleme metinlerinde birçok olağanüstü öğeyle birlikte göğe uçmak, göğe giden at, gök boncuklu köpek, kuştan kanat almak, balığın veya ceylanın doğurduğu oğlan çocuğu, at ve ite verilen yem gibi olağanüstü unsurlar ve masal öğeleri de mevcuttur.

“Yaylığımın uci kere
Gönderdim peygambere
Peygamberden gelince
Vırdım sandık açıldı” (Kâbilnejad, 1390/2011, s. 18)

“Gümüşi verdim tata
Tat mene darı verdi
Darını sepdim kuşa
Kuş mene kanat verdi
Kanatdandım uşmağa
Hak kapısın aşmağa
Hak kapısı kiliddi
Kilid babam yolunda” (Nâsırniya, 1390/2011, s. 26)

“Bahdım Sekine kalı tohuya
Drehtde bülbül ohuya
Atası Kur’an ohuya” (Rahmanî, 1395/2016, s. 47)

“Ha şede, şede, şede
Gelin gedey Meşed’de
İmam bize yar olsun
Çağamız oğlan olsun” (Rahmanî, 1395/2016, s. 48)

“Şah kızı halı tohur
Üstünde bir gül tohur
Gül üsde bülbül ohur
Onnan kiçih kardeşi
Allah kelamın ohur” (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 37-38)

“Mende daru yohudu
Han kızında çoh udu
Han kızı kalu tohur
İçinde bülbül ohur
Onnan kiçik kardaşı
Tarunun kelamın ohur” (Karakanlı, 1395/2016, s. 143)

“Destmal ağam cibinde
Ağam Mekke yolunda
Mekke yolu ser be ser
İçinde meymun gezer” (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 142-143)

“Mahı doğdu bir oğlan
Adın koydu Nurali
Nurali geddi oduna
Kargı değdi buduna” (Abdülhüseyin, 1397/2018, s. 43)

“Ceyran doğar bir oğlan
Adını koyar Süleyman
Süleyman gedir bicine
Yıhlır arh içine” (Sarrafî, 1395a/2016a, s. 50)

“Gümüşi verdim tata
Tat mene darı verdi
Darını sepdim kuşa
Kuş mene kanat verdi
Kanatdandım uşmağa
Hak kapısın aşmağa
Hak kapısı kiliddi
Kilid babam yolunda” (Nâsırniya, 1390/2011, s. 26)

“Göye geden atı var
Göy moncuklu iti var
Arpa getir at yesin
Çörek getir it yesin” (Halefinejad Asl, 1398/2019, s. 143)

Sonuç

Çocuk folkloru, halk bilgisi ürünlerinin ve halk biliminin araştırma alanının özel bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu ifade çocuklar tarafından kendi aralarında oluşturulan folkloru ve gelenekte çocuklar için yetişkinler tarafından oluşturulan folkloru içermektedir. Bu ifade kapsamında yaratım, icra ve aktarımda çocuklar da yetişkinler de rol almaktadır. Çocuklar ve yetişkinler tarafından üretilen halk bilgisi ürünleri ev içi ve ev dışı çeşitli bağlamlarda, eğlence işleviyle birlikte çocuk gelişimini öne çıkaran, oyunla yoğun bir şekilde ilişkili olarak var edilmektedir. Çocuk folklorunun işlevleri çocuğun dil, kültür, kimlik, sosyal ilişkiler ile bireysel ve sosyo-kültürel gelişim sürecinde görülmektedir.

Çocuk folklorunun ürünlerinden olan tekerlemeler halk bilgisi ürünlerinde estetik ve işlevsel birer araç olarak veya bağımsız birer şiir olarak gelenekte yer alan ürünlerdir. Türk kültüründe tekerlemeler çocuk folkloru kapsamında yoğun bir şekilde görülmektedir. Daha çok nazım olmakla birlikte nazım-

nesir karışık veya nesir olabilen tekerlemeler çocuğun eğlenceli bir bağlamda dil becerisi başta olmak üzere bireysel ve toplumsal gelişiminde doğrudan işlevsel bir rol alır. Yetişkinler çocuklarını eğlendirmek ve onlara bir şeyler öğretebilmek için tekerlemeleri kullanabilirler. Çocuklar da kendi aralarında eğlenmek, oyunlarda ebeyi belirlemek başta olmak üzere birçok işlevle tekerlemeleri kullanabilirler.

Tekerleme türü Türk Dünyası sözlü kültüründe önemli bir yere sahiptir ve öne çıkan bir özelliktir. Tekerleme türünün kapsamı çok geniştir ve sınırları içinde farklı özelliklere sahip örnekleri vardır. Türkiye, Azerbaycan ve İran Türkleri arasında benzer ve farklı özelliklerle kullanılan tekerlemelerden biri de sicilleme adıyla anılan türdür. Bu türdeki üretimler Azerbaycan Türk kültürel sahasında koşmaca, düzgü gibi adlarla birlikte sicilleme, sicirleme, sicirreme, uşak sicirlemesi, uşak nağmesi, çocuk şiiri gibi adlarla da anılmaktadır. Türkiye’de âşıklık geleneğinde âşıklık geleneğinde sicilleme adlı bir şiir türü mevcuttur fakat özellikle Azerbaycan ve İran Türk sahasında sicilleme çocuk folklorundaki bir türün ismidir. Bu türe ait ürünler İran Türkleri arasında yaygın bir şekilde bilinmekte ve icra edilmektedir. İran Türkleri arasında sicillemeler özel bir tür oluşturmaktadır. İran Türkleri tarafından yayımlanan kaynaklara baktığımızda aynı metnin çocuk şiiri, koşmaca veya sicilleme adlarıyla tanımlandığını görmek mümkün. Burada önemli olan Türk Dünyası çocuk folkloru kapsamında İran Türklerine ait bir türün özelliklerinin belirtilmesidir. Türkiye ve Azerbaycan’da bu türe ait üretimler tekerleme kapsamında ele alınmıştır. İran Türkleri arasında bu metinler tekerleme ve çocuk folkloru kapsamındaki farklı şiirleri de içermektedir ve “sicilleme” adıyla İran Türklerinin Türk Dünyası folkloruna katkısıdır.

Biz bu çalışmada İran Türklerinden derlenip yazıya geçirilmiş 65 sicilleme metnini inceleme malzemesi olarak seçtik. İncelememizden elde ettiğimiz sonuçlara göre sicillemeler tipik bir tekerleme özelliği olarak geçmiş zamanlarda yaratılmıştır. Fakat bazı sicilleme metinleri günümüze yakın bir tarihte, güncel bir şekilde yaratılmış ve içeriklerinde güncel unsurları da içermektedirler. Bu da bize yaratımın devam ettiğini ve güncellendiğini göstermektedir. İran Türklerinde sicillemeler yetişkinlerle çocuklar arasında ve çocuklarla diğer çocuklar arasında bir diyalog ve oyun aracıdır. İran Türkleri arasında yetişkinler sicillemeleri yetişkin hafızası kültüründe birer nostalji aracı olarak çocukluklarından birer hatıra, İran Türkü kimlik ve kültür aracı ve çocuklara yönelik birer eğlence ve eğitim aracı olarak yaratıp, icra edip aktarmaktadır. Çocuklar da sicillemeleri eğlence amacıyla ve kültürlenme süreçlerinde icra etmektedir.

Yukarıda saydığımız sicilleme adları arasında “Üşüdüm Ay Üşüdüm”, “Ay Teşti Teşti Teşti” ve “Elimi Bıçak Kesibdi” öne çıkmaktadır ve bu sicillemeler yaygın olarak bilinmektedir. Sicillemelerin derlenme tarihi 2009 ve sonrasıdır ve İran’da Türklerin yaşadığı bölgelerden derlenmişlerdir. Bu da sicillemelerin güncel anlamda İran Türk coğrafyasında yaygın olduğunu göstermektedir. Sicillemelerin İran Türkleri arasında temel işlevi çocuk eğitimi ve çocukların eğlenmesidir. Sicillemeler masal başı tekerlemesi ve oyun tekerlemesi olarak kullanılabilirler.

İran Türklerinden derlenen sicillemelerin İran Türkü çocukların anadil öğrenimi ve kültürlenme süreçlerinde önemlidir. Sicillemeler İran coğrafyası, İran’daki Türklerin kültürel, mitik ve dinî öğeleriyle günlük yaşamından unsurlarla oluşturulmuştur ve bunların aktarımı da bu tekerlemeler aracılığıyla sağlanmaktadır. Sicillemelerde İran Türk coğrafyasının şehir ve bölge adları geçmekte, Kaşgay gibi bir Türk boyu, Urmu dili gibi bölgedeki Türkçeye gönderme yapan bir ifade ve Tat gibi yerleşiklik ve göçebelik karşıtlığında yerleşikliği ve diğer halkları karşılayan ifadeler kültürel açıdan İran Türk kimliğiyle ilgilidir. Sicillemelerde geçen adları ve günlük yaşam ile gelenek öğeleri İran Türkleri için bu metinleri birer kimlik ve hafıza kaydına ve çocuklara yönelik bir aktarıma dönüştürmektedir. Bu tekerlemeler oyunla ve masalla öğrenme aracına dönüşmektedirler. İran Türklerine ait bazı sicilleme metinlerinin kurgusal bir anlatının sunumuna benzer görüntüsü de bu işlevde önemli rol oynamaktadır. Özellikle tekerleme türünde kurgunun bir anlatıdan veya gerçeklikten uzak olabilmesi özelliği sicillemelerde de görülürken bu özellikten uzaklaşan ve bir anlatıya benzer içerikte olan sicillemeler de bulunmaktadır. Sicillemelerin içerik özellikleri daha önce kısaca belirttiğimiz üzere İran Türklerinin hayatlarından kesitleri, unsurları ve İran Türklerinin kültürel yapısıyla algı dünyasını çocuksu, olağanüstülüklerle süslenmiş bir şekilde, hayalî bir atmosferde ve eğlenceli bir şekilde örtük olarak iletmektedir.

Belli bir dize sayısı, hece ölçüsü ve kafiye sistemine dayanan sicillemeler serbest bir şekilde de icra edilebilmekte ve icracıya esneklik sağlamaktadır. Burada önemli olan şiir yapısı, ritim ve ezgidir. Sicillemelerin bu yapıyla yaygınlığı İran Türkleri arasında çocuk veya yetişkin fark etmeksizin şiirin sevilmesiyle ilgilidir. İcracılar belli başlı dizeleri ve sicilleme parçalarını birleştirerek yeni metinler de oluşturabilmektedir.

İran Türkleri arasında sicillemeler yetişkinler ve çocukların paylaştığı eğlenceli bir dil, kültür ve kimlik aktarım ortamının önemli bir aracı konumundadırlar. İran Türklerinin mevcut konumu ve kültür/kimlik bakımından endişeleri ve meseleleri göz önünde bulundurulduğunda sicilleme metinlerinin ve icralarının önemli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasî, Kazım (1390/2011). Ha Mamani, Mamani. Ay Billim, Billim, Billim, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 32, s. 19.
- Abdülhüseyn, Yusuf (1397/2018). Milacere Koşmacaları (Eş'ar Kudakan), Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 101, s. 43-44.
- Albayrak, Nurettin (2010). Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Artun, Erman (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Adana: Karahan Kitabevi.
- Âşık Güneş (1395/2016). Uşak Sicirlemesi, Azerbaycan Elbilimi Dergisi. Sayı 79-80, s. 80.
- Bahtiyarî, Fazullah (1392/2013), Uşak Folklorundan Örnekler, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 53, s. 36-37.
- Boratav, Pertev Naili (1969). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili (2000). Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı, Çeviren: İsmail Yerguz, İstanbul: Türk Tarih Vakfı.
- Cavid, Selamullah (1358/1979). Azerbaycan Folklorundan Numuneler 2. Cild, Tebriz: İntişarate Ferzane.
- Duymaz, Ali (2005). Azerbaycan Tekerlemeleri (Sanamaları) Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Cilt 5, Sayı 1, s. 37-46.
- Esedî, Behram (1395/2016). Uşak Dünyası ve Uşak Edebiyatı, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 87-88, s. 18-22.
- Ferehmendî, Ehed (1396/2017). Folklor ve Uşak, Elden, Sayı 1, s. 65-77.
- Gafarlı, Ramazan (2013). Uşak Folklorunun Janr Sistemi ve Poetikası, Bakü: Elm ve Tahsil.
- Grider, Sylvia (1997). Children's Folklore, Folklore An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, And Art, Editor: Green, T. A., California: ABC-CLIO, s. 123-129.
- Hacıyeva, Maarife ve Rıhtım, Mehmet (2009). Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı Sözlüğü, Bakü: AMEA.
- Hacıyeva, Maarife vd., (1999). Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı,
- Halefinejad Asl, Ramazan (1398/2019). Koşmaca, Azerbaycan Elbilimi Dergisi. Sayı 110-111, s. 142-144.
- Hamitzâde, Nimet (1389/2019). Sicillemeler, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 120-121, s. 215-235.
- Hasanî, İlyas Emir (1395/2016). Karkandan Bir Sicirleme, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 83-84, s. 141.
- Hayrifam, Muhammedreza (1395/2016). Uşak Folkloru, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 87-88, s. 10-13.
- Hesarî, Mir Hidayet (1384/2005). Azerbaycan Folklorunda Uşak Edebiyatı, Dilmac, Sayı 12, s. 12-17.
- Heyyav, Kiyan (1390/2011). Heyyav'dan Bir Neçe Koşmaca, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 33, s. 35-36.
- Hurşidî, Seyyid (1395/2016). Sunkur Sicirlemelerinden (Kur Kur Kuruağa), Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 87-88, s. 41-42.
- İsmailzâde, Muhammed Reza (1395/2016). Urmunun 'Hepisne' Koşmacası Muhtelif Rivayetleriyle, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 87-88, s. 45-46.
- Kâbilnejad, Rehim (1390/2011). Serdari'de Bir Uşak Nağmesi, Azerbaycan Elbilimi Dergisi, Sayı 32, s. 18.

- Karakanlı, Hasan (1395/2016). Sicirlemeler, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 83-84, s. 142-143.
- Kaya, Doğan (2000). Âşık Edebiyatı Şiir Şekillerinden Sicilleme Üzerine Düşünceler, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi, s. 115-138.
- Keranî, Hamid (1395a/2016a). Hapuşala, Hapuşala, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 79-80, s. 83.
- Keranî, Hamid (1395b/2016b). Koşmacalar (Sicirlemeler), *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 79-80, s. 82.
- Kurbanî Akdem, Behnaz ve Binebli, Anar (1392/2013). Uşak Nağmeleri, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 60, s. 33-37.
- Musuvî, Musi (1395/2016). Zengan'dan İki Sicirleme, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 87-88, s. 39-40.
- Netefî, Te'lnaz (1389/2010). Üşüdüm Ha Üşüdüm (Zencan Varyantı), *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 24, s. 14.
- Nâsırniya, Celil (1390/2011). Halhal Folklor Numuneleri Sicirremeler, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 37, s. 25-26.
- Nebiyev, Azad (2009). *Azerbaycan Halk Edebiyatı I. Bakü: Çırak.*
- Ocağı, Muhammedali (1397/2018). Sicirleme ve Koşmaca, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 108-109, s. 97-98.
- Özdemir, Nebi (2006). *Türk Çocuk Oyunları, Cilt 1, Ankara: Akçağ Yayınları.*
- Purnimet, Solmaz (1390/2011). Ay Teşti, Teşti, Teşti, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 32, s. 15.
- Purnimet, Solmaz (1396/2017). Sicirlemeler, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 89-90, s. 129-130.
- Purnimet, Solmaz (1390/2011). Üşüdüm Ay Üşüdüm, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 32, s. 16.
- Rahmanî, Ali Ekber (1395/2016). İki Koz – Horasan Türkleri Sicirlemelerinden, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 87-88, s. 47-48.
- Rezvânî, Muhammed, Ha Pişde, Pişde, Pişde, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*. Sayı 14-15, 1388 (2009), s. 30-31.
- Sarrafi, Ali Rıza (1395a/2016a). Hemedan'da Bir Koşmacadan Üç Varyant, Şirvan'dan, Kurican'a, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 87-88, s. 49-50.
- Sarrafi, Ali Rıza (1395b/2016b). Sicirlemeler (Koşmacalar) Hakkında, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 87-88, s. 34.
- Sarrafi, Ali Rıza (1395c/2016c). Tebriz'den İki Sicirleme, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*. Sayı 87-88, s. 37-38.
- Sarrafi, Alireza (1385/2006). Uşak Folkloru, *Dilmac*, Sayı 21-24, s. 45-58.
- Simpson, Jacqueline ve Roud, Steve (2000). *A Dictionary of English Folklore*, New York: Oxford University Press Inc.
- Urmulu, Ulduz (1390/2011). Hebisne ay Hebisne, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 32, s. 17.
- Vefaî, Zöhre (1395/2016). Tebriz'de Yaygın Olan Bir Neçe Koşmaca, *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*, Sayı 87-88, s. 35-36.
- Watts, Linda S. (2007). *Children's Folklore*, *Encyclopedia Of American Folklore*, New York: Facts on File, s. 68-69.

AZERBAIJAN - KIRGIZ NESRİNDE DESTAN KRONOTOPU

(Kemal Abdullah ve Cengiz Aytmatov Eserleri Esasında)

Doç. Dr. Aytac ABBASOVA*

Özet

Azerbaycan ve Kırgız edebiyatında postmodernist tarzda pek çok eser yazılmıştır. Bu üslupla yazılmış birçok eserde paralellik kendini göstermiştir. Bu paralellik, aynı anda iki çizginin soyut varlığıdır. Paralellik, sanatsal yaratımın şiirsel tekniklerinden biridir, bir sanat eserinin iki veya üç unsuru arasındaki iki paralel olayın karşılaştırılmasıdır. Bu tür karşılaştırmalar olaylar arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları vurgular. Çalışmanın bağlamına bağlı olarak, paralellik kurguya farklı anlam ve üslup tonları getirir. Azerbaycan edebiyatındaki “Kitabi-Dede Korkud” destanının ve Kırgız edebiyatındaki “Manas” destanının motiflerine dayanan birçok eserde bu paralelliği açıkça görebiliriz.

Araştırma, 1980-2000 yıllarında her iki halk tarafından yazılan düzyazı ve romanlardaki destanın kronotopunun keşfini ve gelişim yöntemini tartışacak. Romanlarda arketipsel olaylar ve türler, destanın kronotopuna göre yeniden yapılandırılır. Merkez bir görüntü seçer ve zaman ve mekanda onun etrafında döner. Böylesi dikkat çekici olay örgülerinden biri de Takgoz-Tepegöz'ün Dede Korkud motifli Azerbaycan nesrindeki mitolojik imgesi ve destan “Manas” ile Manas imgesiyle Kırgız nesrinin mitolojik imgesi ile ilgilidir. Antik dönemiyle tanınan Tepegöz'ün dünya literatüründe yenilmez bir düşman türü olarak bilindiği ve kaosu temsil ettiği bilinmektedir.

Yazarlar zamanının varlığı, geçmişe dönmemize, gelecekteki olayları tanımlamamıza, yazarın zamanına göre farklı zaman düzeyleriyle çarpışmamıza izin verir.

Anahtar Kelimeler: Destan, kronotop, Azerbaycan, Kırgız, roman.

AZERBAIJAN - EPIC CHRONOTOPE IN THE KIRGIZ PROSECUTION

(Based on the works of Kemal Abdullah and Cengiz Aitmatov)

Ilhama AGAZADEH

Abstract

Many works were written in the postmodernist style in Azerbaijani and Kirgiz literature. Parallelism has shown itself in many works written in this style. This parallelism is the abstract existence of two lines at the same time. Parallelism is one of the poetic techniques of artistic creation, the comparison of two parallel events between two or three elements of a work of art. Such comparisons highlight similarities or differences between events. Depending on the context of the work, parallelism brings different tones of meaning and style to the fiction. We can clearly see this parallelism in many works based on the motifs of the “Kitabi-Dada Gorgud” epic in Azerbaijani literature and the “Manas” epic in Kirgiz literature.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinin Folklor Enstitüsü, Azerbaycan/Bakü, folklogirl@mail.ru

The research will discuss the discovery and method of development of the chronotope of the epic in prose and novels written by both peoples in 1980-2000. In the novels, archetypal events and genres are restructured according to the chronotope of the epic. The center chooses an image and rotates around it in time and space. One of such remarkable plots is related to the mythological image of Takgoz-Tepegöz in Azerbaijani prose with Dada Gorgud motifs, and the mythological image of the epic "Manas" and the image of Manas in Kirgiz prose. Known for its antiquity, Tepegöz is known as an invincible type of enemy in world literature and it is known to represent chaos.

The existence of the author's time allows us to return to the past, to describe future events, to collide with different time levels relative to the author's time.

Keywords: Epic, chronotope, Azerbaijan, Kirgiz, novel.

Giriş

Sanat eserlerinin toplumsal çevredeki rolünün arttığı dönemden itibaren zaman ve mekân kavramlarının yanı sıra zaman ve mekânın birliği (kronotop) konusu da her zaman hem felsefede hem de edebiyatda en önemli kavramlar arasında yer almıştır. Antik çağda bile zaman, mekan ve hareket birliği dramada uyulması gereken temel yasa olarak kabul edilmiş ve hatta Avrupa Rönesansı sırasında Orta Çağ'da zaman, mekan ve hareket birliği klasisist edebiyatın temel ilkesi haline gelmiştir. Aslında bu sürecin sürdürülebilirliği şartlara bağlıydı. Antik çağda zamanın ve mekanın değişimini tam olarak yansıtan kusursuz dekorasyon seçenekleri yoktu. Zamanla mekân ve zaman kavramlarının birliği ve bölünmezliği değişmez bir kanun olarak kabul edilmiştir.

Kronotop (mekân ve zaman birliği) terimi Yunanca kökenlidir ve edebi eleştiride kelimenin tam anlamıyla "zaman-mekân" anlamına gelir.

"Kitab-ı Dede Korkud" Destanı Kronotopu

Zaman ve mekân kavramları ayrı ayrı mevcut değildir. Bu nedenle edebiyat eleştirisinde bu iki kavram hep birlikte ele alınır ve bedii eserler içeriğinde zaman ve mekan bir bütünlük içinde ele alınır. Geleneksel olarak, kronotopun bu iki unsuru, zaman ve mekanın belirli işlevini göstermek için ayrı ayrı incelenebilir. Özellikle yirminci yüzyılda ortaya çıkan modernizm ve onun çeşitli yönlerinde ve postmodernizm akımında, mekan ve zamanın birleşik tasviri büyük felsefi ve sanatsal öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Kemal Abdullah'ın "Tamamlanmamış Yazma", "Dede Korkut" metni ve "Şah İsmail" metni anlamsal boşlukları doldurmakta ve tarihsel gerçekliği rüyalar aracılığıyla yorumlamaktadır. Böylece hem modern zamanlar hem de Dede Korkut ve Şah İsmail Hatayı dönemi esere yansımıştır.

Roman, arketipsel olay örgülerini ve türleri yapıbozuma uğrattırıyor. Bu tür dikkat çekici olay örgülerinden biri, eserin Dede Korkut motifleriyle rezonansa giren mitolojik bir imge olan Tekgöz-Tepegöz ile ilgili olay örgüsüdür. Dünya literatüründe antikliği ile ünlü Tepegöz'ün yenilmez bir düşman türü olarak bilindiği ve kaosu temsil ettiği bilinmektedir. "Türk mitolojisinde yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilen chthonic (koatik) kökenli bir ruhun adıdır".

Kemal Abdullah'ın romanındaki ana karakterin Dede Korkut olduğunu belirtmek gerekir. O sadece Bayındır Han'ın sekreteri değil, aynı zamanda kelimenin en geniş anlamıyla sekreteri, aynı zamanda sırların koruyucusudur. Oğuz toplumunda herkes, Dede'ye emanet edilen sırrın her zaman korunacağını bilir.

Roman, Bayındır Han'ın Oğuz vilayetinde bir casus hakkında istişare ettiğini ve bunun için Kazan han, Beyrak, Bakil ve Oğuz vilayetinin diğer hanlarında bulunduğunu gösterir. kahramanları tek tek sorgular. Bu toplantının sekreteri olan Korkut, Bayındır Han'ın talimatları üzerine ifade edilen görüşleri ve sorulara verilen cevapları not eder. Sıra Aruz Goja'da. Sohbet sırasında oğlu Basat'ın tüm Oğuzları eski düşman Tepegöz'den nasıl kurtardığını anlatır. Ancak Tepegöz'ü konu alan romanın olay örgüsü ile destanın olay örgüsü arasında bazı farklılıklar olduğunu da belirtmek gerekir. Bu da çok doğaldır ve sözlü ve yazılı örneklerin farklı metinler olmasına dayanmaktadır. Öncelikle destanda Tepegöz'ün kökeni biliniyor, babası Gönur yaşlı bir Sarı Çoban, annesi ise peri kızı. Yani yarı insan,

yarı insandır. Romandaki Tek Göz'ün kökeni ve yeri bilinmemektedir. Denilir ki: “Tek gözlü adam, korkunç ordusuyla geldi ve Çanak Oğuz'dan akan Sellema nehrinin ağzını kesti. Asker sayısı yoktu, hesap yoktu. Nereden geldiğini ya da nereden geldiğini bilmiyordu”. “Türk mitolojik sözlüğü” de tek gözlü insanlar hakkında bilgi verir: Bunlardan biri bütün bir kabilenin adını tek gözlü, lideri Tepegöz'ün adını çağırırdı. Bir gözü başlarının ortasında olan bu yaratıklar insana benzemiyorlardı”.

Romanda Tekgöz nehrin suyunu keserek halkı susuz bırakır ve Oğuzların yanı sıra Basat da onunla bu amaçla savaşır. Onun suyu bloke etmesi, canavarların suyu bloke etmesi ve insanlara baskı yapması güdüsüyle hikayelerimizde yankılanır. Tepegöz, Aruz tarafından kovulduktan sonra peri annesi geldi ve çocuğun parmağına yüzük taktı. “Oğlum, sana ok isabet etmesin, kılıcın da vücudunu kesmesine izin verme!” dedi. Oğuzların arasından çıkıp yüksek bir dağa yerleşti. Yolun karşısına geçti, kaçırıldı ve büyük bir hırsız oldu.

Romandaki Tek Göz'ün aksine, Tek Göz'ün sihirli bir yüzüğü yoktur. Bunun yerine sihri var, dondan dona gidebilir. Basat'ın gözünde Aruz Koca, Burla Hatun veya Korkut'a benziyor. Buradan da anlaşılacağı gibi Tek Göz, diğer khthonic varlıklar gibi, dönme özelliğine sahiptir. J. Beydili şöyle yazıyor: “Görüntünün işlevsel doğasında temel bir yer tutan döndürme, şeytani doğaya içkin bir nitelik olarak chthonic varlıkların ana işaretidir, aslında onların önceliği ile bağlantılıdır. Dolaşım, dünyalar arasındaki sınırı işaret eder”. Büyü bittiğinde kafasında tek gözü olan bir canavara, Tepegöz'e dönüşür.

“Türk mitolojik sözlüğünde” yazıldığı gibi, “rotasyon, mitolojik semantiği olan bir folklor motifidir. Diğer, dünyayı karakterize eden ana karakterdir - chthonic (koatik) dünya. Dönme, yalnızca şeytani varlıkların görünümünde ve doğasında değil, aynı zamanda mitolojik olarak yapılandırılmış bir karakterin büyü dönüşümünde de kendini gösterir”.

Genel olarak belirtmek gerekir ki “Kitabi-Dede Korkut” Kemal Abdullah'ın bedii yaratıcılığının ve bilimsel etkinliğinin ana temalarından biridir. “Mitten Yazmaya veya Gizli Dede Korkut” adlı kitabı, bu destana adanmış ilginç bir monografidir. Kitap bir dizi paralellik gösteriyor, bunlardan biri Polyphemus ve Tepegöz'ün karşılaştırması.

Ancak destandaki Tepegöz imgesi ile romandaki Takgöz-Tepegöz imgesi arasında bazı benzerlikler vardır. Hem destanda hem de romanda Tepegöz, Basat tarafından öldürülür. Destanda Basat önce Tepegöz'ün tek gözünü kör eder. Çünkü kılıç vücudunu kesmez. Kılıcın vücuttan geçmediği tüm ulusların destanlarında vardır. Achilleus'un vaftiz annesi Fetida, onu cehennem ırmağı Sticks'in ateşine daldırdı ama ayaklarının altındaki suya dokunmadı. Buradan sadece kılıçlar ve oklar geçer. Alman destanı Nibelung'da Siegfried, öldürdüğü tanrının kanına gömülür. Karga sırtına yaprak koyduğu için kanamamış, sırtından sadece kılıç ve ok geçmiştir. Genelde milletler böyle hayali bir kahraman yarattıklarında, kahraman için bir ölüm yeri koyarlar. Sıradan kılıçlar gözün gövdesinden geçmez. İster Tepegöz'ün gizemli kılıcıyla kesmek, ister etten olduğu için gözünü çıkarmak mümkündür.

“Manas” Destanı Kronotopu

Uzun asırlar boyunca göçebe kültür içinde yaşayan “Manas” destanı Kırgızların, tercih edilen bu yaşama biçiminin gereği olarak daha çok sözlü dil yadigarları ve konar-göçerliğin sınırlı maddî tasarrufları ile yetinmeleri, onların Manas destanına daha sıkı bir şekilde sarılmalarına vesile olmuştur denebilir. Millî hafızanın inkişaf ettiği kültürel mirastan mahrum olan bir kültürde sözlü geleneğe sahip çıkmak ve onu yarı mukaddes bir metin halinde kabul etmek, elbette zaruri bir tercihten başka birşey değildir. Bu bakımdan Sovyetlerin çöküş sürecine girdiği yıllarda Kırgızlara azadlıkların hatırlatan ve bu konuda ilham veren yegâne güç “Manas” destanında saklı millî şuurun uyanışıdır. Asıl amaç da millî köke geridönüş etmek ve geleceye onun üzerinden yürümek idi.

Destan kronotopunu romanlarında kullanan Cengiz Aytmatov da bu kültür mirasını çağdaş bir “Manas” yorumcusu olarak terennüm etmekten geri durmamıştır. Aytmatov'un Manas destanı hakkında sözleri, onun kaleme aldığı hemen bütün eserlerinde şöyle ya da böyle yeralmış, estetik ve fikri açıdan beslenmiş hususlardır. Zaman ve mekânın birliği (kronotop) konusu onun “Yıldırım Sesli Manasçı” hikâyesinde doğrudan doğruya Manas kültü ve onun hürriyete götüren gücü dikkatlere sunulur.

“Yıldırım Sesli Manasçı” ailesi ile birlikte Issık-Göl kıyısında yaşayan Eleman adlı çocuğun hikâyesidir. Küçük Eleman büyür, “Yıldırım sesli” bir Manasçı olur. Kırgızların millî hislerini, bu güçlü destanı terennüm ederek ayakta ve zinde tutmaya çalışır. Onun terennümü Kırgızlara yeniden hayat verir. Bu “Manas”ın bir kavmi yeniden diriltmesine işaretir. Eserde zamanla mekân ve zaman kavramlarının birliği ve bölünmezliği değişmez bir kanun olarak kabul edilmiştir.

Eserde uzak geçmişte de olsa “Manas”ın Kırgızları nasıl azatlığa kavuşturduğuna göstermektedir. Aynı motif “Beyaz Gemi” romanındaki “Boynuzlu Geyik Ana efsanesi” kronotop olarak geçmişten hâl’e taşınan bir hürriyet motifi idi. Bu hikâyede de Manas âdeta kurmaca bir metin olmaktan çıkar bir kurtuluş manifestosuna dönüşür.

Yazarın Manas kültünü kullandığı eserlerinden biri de “Sultanmurat” ya da “Erken Gelen Turnalar” hikâyesidir. Zaman ve mekânın birliği (kronotop) konusu dün ve bugün olarak mükemmel işlenmiştir. Hem kahramanlık hem de aşk dile getirilirken “Manas” kültüne müracaat edilir. Hikâyenin kahramanı Sultanmurat mektebin güzel kızı Mirzagül’e sevdalıdır. Küçük kardeşi bu aşkı “Manas” destanındaki Semetey ile Ayçörek’in aşkına benzetir. Zira aşkın da hafızalardaki adresi “Manas” destanıdır. Romada yazar bu çocukları en mühim millî miraslarından biri olan “Manas” destanına ve onun kahramanı ile askerlerine benzetmeyi tercih etmiştir.. Çocuklarda kolektif şuuru uyandırmak için, ideolojinin çok arzuladığı bir tipden ziyade, onların ruhlarında aksini bulacak ve geleneksel kültürün mühim bir parçası olan “Manas” kültü üzerinde durması yazarın millî romantizminin bir tezahürüdür. Bu destandan öykü ve romana taşın duyarlığın ifadesidir. Çağdaş bir “Manas” yorumudur. Zira yazar, destandan aldığını, olduğu gibi değil kendi muhayyilesinde vermek istediği mesaja uygun olarak kesip biçtikten ve onu yeni fakat anlamlı bir kılığa soktukten sonra eserinde zaman ve mekânın birliğini (kronotop) tam kullanmaktadır.

Yazarın Manas destanından beslenerek yarattığı büyük romanı “Gün Olur Asra Bedel”de dikkatlere sunulan ve edebiyat dünyasında fırtınalar koparan Mankurt tiplemesidir. Mankurt tiplemesi romanın temel mesajını yüklenmiş gibidir. Yazar bugünün insanının anlatmak için tarihî hafızada ya da destan ve öteki sözlü edebiyat ürünlerinde saklı bir takım vakaları kullanarak onlardan çağdaş birer tip yaratmayı başarıyor. “Gün Olur Asra Bedel” romanında ön plâna çıkan Mankurt tiplemesi yazarın en büyük başarısıdır. Mifik zaman ve mifik mekanla birleşmiştir. Mankurt mitolojik bir terimdi ama bizim zamanlarımızı anlatmak için önemli bir imkândı. Totalitarizm bizi standartlaştırmak istese ve bunda kararlı olsa da bizim buna direnmemizin hayati önemini anlatmak istemiştik, bu tiplmeyi eski çağlardan getirmemin nedeni buydu. Milli ve manevi köklerini yitirip kendini kaybeden bir insan hafızasını kaybeder ve mankurt olur. Aytmatov’da Manas kültürünün izlerini ya da etkisini böyle bir ve doğrudan ifadelerin ve motiflerin desteklediği metinlerin yanında bir de ‘genel ruh’ta aramalıdır. Destan nasıl eskinin millî hafızasının teşkilinde en önemli rol oynuyor idiyse, bugünün romanları ya da öteki sanat türleri de millî hafızayı besleyecek zenginlikleri barındırmaktadırlar. Bu bakımdan Aytmatov’un romanlarını Manas’ın değişik ve yeni varyantları olarak kabul etmek ve bu dikkatle okumak onu daha iyi anlamak olacaktır.

Sonuç

“Kitabi- Dede Korkut” ve ”Manas” destanı uzun asırlar boyunca milli Türk kültürü içinde yaşayan Azerbaycan ve Kırgızların, tercih edilen bu yaşama biçiminin gereği olarak daha çok sözlü dil yadigârları ve konar-göçerliğin sınırlı maddî tasarrufları ile yetinmeleri, onların destanla daha sıkı bir şekilde sarılmalarına vesile olmuştur. Bu bakımdan her zaman Azerbaycan ve Kırgızlara hürriyetlerini hatırlatan ve bu konuda ilham veren yegâne güç olarak saklı milli şuurun uyanışıdır.

Aynı coğrafyada yaşayan ve aynı sözlü kültürden gelen iki kardeş yazarın aynı motifleri kullanmaları kadar tabii ne olabilir. Burada aranması gereken ustalık ve maharetin ne ölçüde sergilendiği gerçeğidir.

KAYNAKÇA

Abdulla B. Kitab-ı Dede Qorqud’un Poetikası. Bakü: Elm, 1999.

Abdullah K. Mifden Yazıya Yaxud Gizli Dede Qorqud. Bakü: Mütercim, 2009.

- Abdullah K. Sehrbazlar Deresi (Roman). Bakü: Mütercim, 2006.
- Abdullah K. Yarımçıq Elyazma. Bakı: XXI-YNE, 2004.
- Beydili (Memmedov) J. Türk Mitolojik Sözlüğü. Bakü: Karaağaç, 2003.
- Cengiz Aytmatov, Seçilmiş Eserleri, Bakı, Şerq-Qerb, 2017.
- Cengiz Aytmatov, Yıldırım Sesli Manasçı, Ötüken Yay., İstanbul 1990.
- Kitab-ı Dede Qorqud Ensiklopediyası. 2 Cildde. I. Cild. Bakı: Yeni Neşrler Evi, 2000
- Manas Ansiklopedisi, Bişkek 1995.
- Nizami Caferoğlu, “Cengiz Aytmatov, Musevi Mirasının Şairi, Büyük Medeniyetin Oğlu”, (Çev. H. Ahmed Schimiede) Türk Edebiyatı, Nisan 1990.

Özet

Çocuk edebiyatını zenginleştiren kaynaklardan biri klasik şiirdir. Klasikler zengin folkloru ustaca kullandılar, ulusal ve manevi değerlerimizi evrensel insanlarla birleştirdiler, dünya edebiyatına eşsiz örnekler sundular. Alegorik dilde yüceltme, didaktik öykülerin temsili biçiminde, yüksek ustalıklı yazılmış hümanist içeriklerin hatırlatıcıları ve öğretileri, çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde temel bir rol oynamıştır, onların manevi ihtiyaçlarını karşılamakta, sanatsal ve estetik ruhunu beslemektedir. Milli edebiyatımıza Rönesans ruhunu getiren büyük Azerbaycan şairi Nizâmî Gencevî'nin (1141-1209) ve onun ustası olduğunu düşündüğü selefi Afzaleddin Hagani Şirvani'nin (1126-1199) eserleri bu konuda oldukça geniş bir materyal sunmaktadır. Hayatı ve eserleri gençlere örnek olan sanatçılar, düşünce tarzına, ait oldukları halkın felsefesine derinden nüfuz etmiş, bilgelik hazinesinde güç kazanmış, aynı yüzyılda arapça ve farsça'da zamanın ruhuna uygun olarak yazıp yaratmışlardır. Her iki şairin ilahilerinde, ulusal dilde olmasa da, anavatanın imgesi, anavatanın sevgisi, halkın maddi ve manevi zenginlikleri, yaşamı ve gelenekleri ile tasvir edilen anavatanın imgesi açıkça görülmektedir. Hagani ve Nizâmî'nin ruhuyla Azerbaycan topraklarına bağlı olan türkizm - azerizm fikirleri, vatanlarına olan sevgilerinde güç bulmuşlardır. Bilime, bilgiye çok değer verdiler, bunu zamanlarının gençlerine tavsiye ettiler, onları anlamlı bir yaşam sürmeye, çalışkan olmaya, özgür ve adil bir toplum için savaşmaya ve insan mutluluğunu sağlamaya çağırdılar. Hem Hagani'nin, hem de Nizâmî'nin eserleri insan değerinin, onurunun ve haysiyetinin korunmasının ön plana çıktığı yerlerdir. Hümanizm, vatanseverlik her iki şairin edebi ve sanatsal mirasının kalbinde yer alır. Klasik edebiyat, her zaman olduğu gibi, modern insanın-geçliğin yanı sıra toplumun gelişmesinde de büyük önem taşımaktadır. Hagani ve Nizâmî'nin öne sürdüğü zengin fikir ve düşüncelerin, daha sonraki dönemlerde yaratılan çocukların eserleri üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Bu makale Afzaleddin Hagani Şirvani'nin ve Nizâmî Gencevî'nin mirasının çocukların ve gençlerin Ahlâkî ve manevi eğitimindeki rolünü araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, klasik şiir, Hagani, Nizâmî, hümanizm, didaktik.

INFLUENCE OF CLASSICAL LITERATURE ON MORAL AND MORAL EDUCATION OF MODERN YOUTH

Ilhama AGAZADEH**

Summary

One of the sources that enrich children's literature is classical poetry. Classics skillfully benefited from rich folklore, united our national and spiritual values with universal values, gave rare examples to the world literature. The didactic stories with humanistic content, the presentation of reminders

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü, iahmadova@inbox.ru

**Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Literature named after Nizâmî Ganjavi Department of Children's Literature, iahmadova@inbox.ru

and advice in allegorical language, in the form of representation, played a key role in the education of children and youth, met their spiritual needs, nourished their artistic and aesthetic spirit. The work of the great Azerbaijani poet Nizâmî Ganjavi (1141-1209) and his successor, preferably Khagani Shirvani (1126-1199), who brought a spirit of Renaissance to our national literature, gives a fairly wide material from this point of view. His life and work are exemplary for young people who deeply reflect on the way of thinking and philosophy of the people he belongs to, have received power from the treasure of wisdom, in the same century in Arabic and Persian languages in accordance with the spirit of time have created. Even if not in the national language, the image of the Native Land is clearly depicted with love for the native land, with love for the material and spiritual wealth of the people, his life, Customs and traditions. The Turkic-azerbaijanism ideas of Khagani and Nizâmî, which are connected with the Azerbaijani land with all their spirit, gained strength from their love for the motherland. They gave high value to science and knowledge, recommended it to the youth of their time, and called them to live a meaningful life, to be hardworking, to struggle for a free and just society that provides human happiness. Both Khagani and Nizâmî are at the forefront of protecting human value, dignity and dignity. Humanism, patriotism is the fluid of the literary and artistic heritage of both poets. Classical literature, as always, is of great importance in the formation of modern man-youth, as well as society. The rich ideas and ideas put forward by Khagani and Nizâmî had a great influence on the children's works created in later periods. This article examines the role of Khagani Shirvani and Nizâmî Ganjavi's heritage in moral and moral education of children and youth named after the century with unique examples of classical poetry.

Keywords: Children's literature, classical poetry, Khagani, Nizâmî, humanism, didactics.

Həyatdan yaxşı şey dünyada nədir?

Gənclikdən gözəl şey bir əfsanədir.

Xülasə

Uşaq edebiyatını zənginləşdirən mənbələrdən biri də klassik poeziyadır. Klassiklər zəngin folklordan məharətlə faydalanmış, milli-mənəvi dəyərlərimizi ümumbəşəri dəyərlərlə birləşdirib, dünya edebiyatına nadir nümunələr bəxş etmişlər. Yüksək sənətkarlıqla qələmə alınmış humanist məzmunlu didaktik hekayələrin, öyüd və nəsihətlərin alleqorik dillə, təmsil şəklində təqdimi uşaq və gənclərin tərbiyyəsində əsaslı rol oynamış, onların mənəvi ehtiyaclarını ödəmiş, bədii-estetik ruhunu qidalandırmışdır. Milli edebiyatımıza intibah ruhu gətirmiş dahi Azərbaycan şairi Nizâmî Gencevî (1141-1209) və onun xələfi, özünə ustad hesab etdiyi Əfzələddin Xaqani Şirvanin (1126-1199) yaradıcılığı bu baxımdan kifayət qədər geniş material verir. Həyatı və yaradıcılığı gənclər üçün nümunə olmuş sənətkarlar mənsub olduğu xalqın düşüncə tərzini, fəlsəfəsini dərinlən əxz etmiş, hikmət xəzinəsindən güc almış, eyni əsrdə zamanın ruhuna uyğun olaraq ərəb və fars dillərində yazıb yaratmışlar. Hər iki şairin təənnümündə milli dildə olmasa belə, doğma torpağa sevgi, xalqın maddi və mənəvi sərvətlərinə, onun həyatına, adət və ənənələrinə məhəbbətlə təsvir olunmuş Vətənin obrazı aydın görünür. Bütün ruhu ilə Azərbaycan torpağına bağlı olan Xaqani və Nizâmî'nin türkçülük - Azərbaycançılıq ideyaları onların vətənə sevgisindən güc almışdır. Elmə, biliyə yüksək dəyər vermiş, dövrünün gənclərinə də bunu tövsiyyə etmiş, onları mənalı ömür sürməyə, əməksevər olmağa, insan səadətini təmin edən azad, ədalətli cəmiyyət uğrunda mübarizəyə səsləmişlər. İstər Xaqani, istər də Nizâmî yaradıcılığında insana dəyər, şərəf və ləyaqətin qorunması ön plandadır. Humanizm, vətənpərvərlik hər iki şairin ədəbi-bədii irsinin mayəsindədir. Klassik edebiyat hər zaman olduğu kimi müasir insanın-gəncin, eləcə də cəmiyyətin formalaşmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Xaqani və Nizâmî'nin irəli sürdüyü zəngin fikir və düşüncələrin sonrakı dövrlərdə yaranmış uşaq əsərlərinə də böyük təsiri olmuşdur. Bu məqalədə klassik poeziyanın bənzərsiz nümunələri ilə əsrdən əsrə adlanmış Əfzələddin Xaqani Şirvani'nin və Nizâmî Gencevî'nin irsinin uşaq və gənclərin əxlaqi-mənəvi tərbiyyəsindəki rolu araşdırılıb.

Uşaq edebiyatına nədən başlamaq məsələsi bir çox hallarda mübahisə doğurur. Ədəbi fikirdə klassik poeziyanı uşaq edebiyatının başlanğıcı kimi təqdim edənlərlə yanaşı, bu fikrin əsassız olduğunu iddia edənlər də az deyil. Uşaqlara diqqət, qayğı, onlara uyarlı edebiyatın yaradılması, ədəbi-bədii zövqünü, ruhunu formalaşdırmaq bütün dövrlər üçün xarakterik məsələ olub. Doğrudur, bu

edebiyatın bir elm kimi öz qanun ve prinsipləri var. Bizim məqsədimiz nə uşaq edebiyatının sərhədlərini müəyyənləşdirmək, nə də tarixini qədimləşdirməkdir. Klassik mütəfəkkirlərin yaradıcılığı sırf uşaq edebiyatı hesab olunmasa da, gənclərin təlim-tərbiyəsinin doğru istiqamətdə aparılması baxımından hər zaman aktual olmuşdur. Əminliklə demək olar ki, uşaq edebiyatını zənginləşdirən mənbələrdən biri də məhz klassik poeziyadır. Yüksək sənətkarlıqla qələmə alınmış humanist məzmunlu didaktik hekayə, öyüd və nəsihətlərin alleqorik dillə, təmsil şəklində təqdimi zamanı zəngin folklordan məharətlə faydalanma, milli-mənəvi dəyərlərin ümumbəşəri dəyərlərlə birləşməsi sayəsində dünya edebiyatına nadir nümunələr bəxş olunmuşdur.

Milli edebiyatımıza intibah ruhu gətirmiş dahi Azərbaycan şairi Nizâmî Gencevî (1141-1209) ve onun xələfi, özünə ustad hesab etdiyi Əfzələddin Xaqani Şirvanin (1126-1199) yaradıcılığı bu baxımdan kifayət qədər geniş material verir. Tədqiqatçılar Xaqani və Nizâmî yaradıcılığını birləşdirən məqamlardan geniş şəkildə bəhs açmışlar. Hər iki şair mənsub olduğu xalqın düşüncə tərzini, fəlsəfəsini dərinlən əxz etmiş, hikmət xəzinəsindən güc almış, eyni əsrdə zamanın ruhuna uyğun olaraq ərəb və fars dillərində yazıb yaratmışlar. Millilik onların yaradıcılığının alt qatında ruhundadır. Bunu nəzərdə tutan Məmməd Əmin Rəsulzadə “Azərbaycan şairi Nizâmî” (1948) monoqrafiyasında yazır: “Konuları araşdırılınca Nizâmî’nin fars nasionalizmindən uzaq, türk sevgisiylə dolğun, Qafqaz mühit şərtlərinə bağlı, yurdunun tarixi müqəddarat və geopolitikindən doğan daimi qayğılarla ilgili olduğu görülür ki, bu surətlə o, əlbəttə, bir Azərbaycan şairidir.” (12; 53) Böyük ustadın bu fikirlərini olduğu kimi X.Şirvani yaradıcılığına da aid etmək olar. Xaqaninin istər “Töhfətül İraqeyn” poemasında, istərdə digər əsərlərində xalqına bağlı olması aydın sezilir. N.Xudiyev “Xalqın tarixi haqqı: dilimiz, varlığımız” araşdırmasında haqlı olaraq belə bir iddia irəli sürür: XI-XII əsrlərdə fars dilində yazıb-yaratmış Azərbaycan söz ustalarının hamısı özünün türk olduğunu hiss etdirir – bu özünü əsərlərin məzmununda, həm də bədii srukturunda, həm də Azərbaycanca ayrı-ayrı söz və ifadələrdən bilavasitə istifadədə göstərir. Qətran Təbrizi, Ə.Xaqani, N.Gencevi kimi sənətkarların yaradıcılığı buna sübutdur....onların fars dilindəki əsərlərində türk-Azərbaycan sözləri, ifadələri eyni dərəcədə çoxdur. (5; 106)

Nizâmî Gencevî’nin irsi bu baxımdan daha çox maraq doğurur və zənginliyi ilə seçilir. Prof. Z.Xəlil Nizâmî Gencevî’nin uşaq edebiyatı tarixindəki mövqeyini belə ifadə edir: “Xalq müdrikliliyini qoruyub yeni bir düşüncə zirvəsinə qaldıran Nizâmî Gencevî’nin əsərlərində qələmə alınan əhvalatlar uşaqların ən çox sevdikləri ədəbi parçalardır. Gənc oxucular mərdliyi, cəsurluğu, hazırcavablığı “Zalım padşahla Zahidin dastanı”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, “Sultan Səncər və qarı”, “Fitnə” və sair kimi bitkin süjetə, fəlsəfi ümumiləşdirməyə malik olan bədii parçalardan öyrənirlər. Buna görə də, müstəqil şəkildə yaranıb inkişaf edən Azərbaycan uşaq edebiyatının yaşı 100 il deyil, bəlkə də 800-1000 ildir.” (15; 3) Heç mümkün ola bilməz ki, Nizâmî əsərlərini qələmə alarkən uşaqları, onların tərbiyəsinə düşünüb onları nəzərə almasın.

Həm “Töhfətül İraqeyn”, həm də “Xəmsə” humanizm, ədalət, hallalıq, xeyirxahlıq, müdriklik və təmiz əxlaq kimi nəcib keyfiyyətləri özündə birləşdirən mənəviyyat haqqında yazılmış nadir ensiklopediyalardır. Belə dəyərli mənbələri uşaqlardan, gənclərdən uzaq saxlamaq ən azından günahdır.

Tarixin bütün dövrlərində bəşəriyyətin ən qabaqcıl, mütəfəkkir şəxsiyyətləri insan mənəviyyatını zənginləşdirən mütaliyəyə yüksək qiymət vermiş, cəmiyyətdə onların hər birinin rolunu layiqincə dəyərləndirmişlər. X.Şirvani və N.Gencevi o dövrdə bir sıra dünyəvi (edebiyat, şeir sənəti, hikmət, nücum və tibb elmləri) və dini elmlərin tədris olunduğu mədrəsələrdə oxumuş, müxtəlif biliklərə yiyələnmişlər.

Ədəbi irsi ümumtürk edebiyatının inkişafında müəyyən rol oynamış Xaqani Şirvani elmə, biliyə yüksək dəyər vermiş, dövrünün gənclərinə də bunu tövsiyyə etmişdir:

Məktəbdə elm oxu, fənn öyrən, dərs al,

Hər nə oxumusan bir-bir yada sal!

Əcəmi olduğun yetər, indi də

Get, otur, bir az da ərəbcə öyrən.

Gərəkdir bilikdə kamil olasan. (4; 39)

Həyatı və yaradıcılığı gənclər üçün nümunə ola bilən Nizâmî Gencevî oğlu Məhəmmədin simasında bütün gənclərə deyir:

Bilik kəsb etməklə dünyanı qazan,

Əsmanı oxu ki, mənə alasan.

Qaç o sözlərdən ki, mənasız, boşdur,

İlahi elmlər öyrənmək xoşdur. (11; 143)

“Klassik Şərq edebiyatının, həmçinin Azərbaycan bədii fikrinin tarixi təcrübəsi göstərir ki, didaktik edebiyat həyatın öz tələbi ilə yaranmışdır. Bədii söz insanla bağlı bütün ictimai məsələlərin ifadəsini öz üzərinə götürürdü. Nəsihətçilik motivləri edebiyatın mühüm istiqamətlərindən biri kimi tarixən mənəvi və estetik məzmun daşıyırdı. Böyük klassiklərimizin hər biri bu ənənəni yeni poetik formalarda, orijinal bədii təsvir sistemi vasitəsilə davam etdirmişdir.”(9; 6) Doğrudur, müasir uşağın tərbiyəsində nəsihətçilik qəbul olunmur. “Çalış öz xalqının işinə yara, Geysin əməlindən dünya zər-xara” deyən Nizâmî’nin oğlu Məhəmmədə və onun simasında bütün gənclərə ünvanladığı dəyərli kəlamlar quru, yorucu nəsihətçilikdən ibarət deyil:

Bir elmi öyrənmək istədikdə sən

Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.

Kamil bir palançı olsa da insan,

Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan. (11)

Uzun əsrlərdir aforizm kimi səslənən bu cür ifadələr gəncləri sabaha, yaşamağa, elm, bilik kəsb edib, qurub-yaratmağa ruhlandırır. Nizâmî Gencevî’nin fikirləri bundan sonra da yaşayacaq, təzə-təzə görünəcək. Çünki, “intibah dünyagörüşünün bütöv bir bədii təlimini Nizâmî’də ardıcıl şəkildə izləmək olar: xəlqiliyi və dünyəviliyi, humanizmi və əqlə hörməti, böyük hərflə İnsan axtarışını! (8; 160)

Nizâmî yaradıcılığında insana dəyər, şərəf və ləyaqətinin qorunması ön plandadır. Şair cahil insanların çoxluq təşkil etdiyi mühitdən qurtulmağın başlıca yolunu savadlanmaqda görmüş, insanı yaradılmışların ən dəyərlisi kimi təqdim etmişdir:

Nə şöhrət, nə yuxu, nə də ki yemək,

Həyatın mənası olmasın gərək.

Təbiət quranda xilqətimizi,

Başqa səhifədə yazmışdır bizi.

Anlayıb düşünək hər şeyi gərək,

Hər sirri açmaqda hünər göstərək. (11)

X.Şirvani’nin “Töhfətül-İraqeyn” (İki İraqın Töhfəsi) (1156) poeması fəlsəfi ruhda qələmə alınmışdır. Heç təsadüf deyil ki, professor Xəlil Yusifli “Töhfətül-İraqeyn” poemasını Nizâmî poemalarının böyük qardaşı adlandırmışdır. (2) Bu poema ilə “Xəmsə” arasında bir ruh yaxınlığı özünü göstərir. Poemada daha çox yaxşılıq etmək, insanpərvərlik göstərmək, hətta pislik edənə də yaxşıqla tərk-i silah etmək məsləhət görülür, şair dünyada ədalətsizliyin, zülmün kökünü yaxşı insanların kəsəcəyinə inanır:

Xacə mənə yaxşılığın qapısını bağladı,

Nə edim ki, pisliliyinə onun ağız açmayım?

Rəvamıdır, pis danışib, pak ağzımı bulayım?

Qoy nə qədər bacarırsa, xacə məni pisləsin,

Mənsə onu vəsf etməkdən geri addım atmayım.

Pis danışır, qoy danışsın, ləyaqəti ondadır,
Mənim ancaq pislik deyil, yaxşılıq olmuş payım.(4; 325)

N. Şəmsizadə'nin də vurğuladığı kimi, bütün orta əsrlər edebiyatında ən böyük qayə humanizm, bəşəri insansevərlik olub. (10; 41) Xaqani və Nizâmî yaradıcılığında böyük məhəbbətlə təbliğ olunmuş tərbiyənin əsas qayəsi insanpərvərlikdir. Dostluq, yoldaşlıq, əmək, zülm və haqsızlığın ifşası, azadlıq, bərabərlik, biliyin, sənət və elmin faydasını təbliğ etməklə gənclərin fikirlərini dəyişməyə, onları tərbiyyələndirməyə çalışmışlar. Dövrün diqqəti ilə yaranmış bu fikirlər "Səadət insaniyyətdir" deyən Nizâmî yaradıcılığında daha da inkişaf etmiş özünün yüksək səviyyəsinə çatmışdır:

Dünyada boşuna keçmədi ömrüm,
Yeməkdən, içməkdən başqa iş gördüm.
Hər gecə biliyə qapı açmadan
Başımı yastığa qoymadım bir an. (11; 295)

Klassik edebiyat müasir insanının-gəncin, eləcə də cəmiyyətin formalaşmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Xaqanin, Nizâmî'nin zəngin bədii üslubu, buradakı aforizmlərin, hikmət və nəsihətlərin uşaqlar üçün faydası danılmazdır.

Nizâmî yaradıcılığında mənəvi tərbiyə məsələləri mühüm yer tutur. "Aslanın erkəyi dişisi olmaz" deyən N.Gencevi qadının cəmiyyətdə uca məqamda olmasını arzulayır. "Xəmsə"nin qatları arasından tez-tez boylanan, müdrikliyi, mübarizliyi ilə seçilən, qürur və ləyaqətini uca tutan Azərbaycan qadını müasir gənc qızların tərbiyyəsində örnək ola bilər. Odur ki, aka-de-mik İsa Hə-bib-bəy-li yazır: "Ni-za-mi Gən-cə-vi şe-i-rin Al-la-hı-dır. Dün-ya-nın ha-ra-sın-dan, Şər-q-dən, yox-sa Qər-b-dən ba-xıl-ma-sın-dan asılı ol-ma-ya-ra-q, o, şe-i-r-sə-nət sə-ma-sın-da gü-nəş ki-mi par-la-yır". (6)

Edebiyatda vətənpərvərlik mövzusu hər zaman başlıca məqamda olmuşdur. Yaxın Şərq ölkələrini gəzib dolanan Xaqani Şirvani həmişə öz Vətəninə əziz tutur, ana yurdu müqəddəs, əvəzolunmaz məkan kimi təqdim edir:

Şirvan ki var, hər cəhətdən ülviyyətin anasıdır,
Onun hər cür səhər yeli dərdlərimin dəvasıdır.
Mən Vətənə qurban olum, qurulmuşdur düzgünlüklə,
Bağdadı da dolandıran onun bollu qidasıdır.
Şirvan əhli alicənab yaranmışdır, başdan-başa
O yer gözəl təbiətli bir lətafət məvasıdır. (4; 8)

Azərbaycan torpağının hər daşına, çiçəyinə övlad sevgisi, onun gözəlliklərindən aldığı mənəvi güc şairin misralarında aydın görünür:

Vətən həsrətilə töküb göz yaşı,
"Ah, vətən!" deyərəm mən hər sözbaşı.
Şamaxı! Ey mənim sevimli yurdum,
Mən sənə qoynunda xanıman qurdum. (4)

Milli ruhlu Xaqani'nin vətənə məhəbbət hissi şairin özünüdərkini təsdiqləyən amil kimi görünür.

Nizâmî'nin əsərlərində Vətənin ayrı-ayrı guşələri – Gəncə, Dərbənd, Şəki, Bərdə, Arran, Ərmən, Muğan kimi ərəziləri, Kəpəz dağı, Göygöl, Kür, Araz çayları yüksək şövqlə tərənnüm edilmişdir. Bərdənin təsvirinə həsr olunmuş parça fikirlərimizi sübut edə bilər:

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,

Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.

İyulda dağlara lalələr səpər,

Qışını baharın nəsimi öpər. (11; 17)

Nizâmî'də vətən anlayışı son dərəcə yüksək və şərəfli yerdədir. Azərbaycan torpağının özünəməxsus gözəllikləri, rəngarəng təbiət mənzərələri buradan aydın görünür. Şair bu gözəllikləri sevməklə kifayətlənmir, eyni zamanda Vətəni yağılardan qorumağın, son damla qanına qədər keşiyində durmağın vacibliyini göstərir, mübarizlik ruhu aşılayır:

Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək,

Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək!

Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:

“Qurd girməz sürüyə yatmasa çoban”.

Yurduna düşmənin yolun açma sən!

Hünər ardınca qoş, xalqa hünər saç. (11; 52)

Bu təkrarsız sənət inciləri dərin bəşəri əhəmiyyət kəsb edir. Şair insanın ləyaqətini onun vətənə xidməti, sadıqlığı ilə müqayisə edir.

“Xaqani şeiriyyəti dövrünün, zamanəsinin aynasıdır.” (7; 5) Mühitin, cəmiyyətin daim inkişaf və yüksəlişini arzulayan şairin yaradıcılığının özəlliklərindən biri də türklüyə dərin məhəbbətdir. Sonralar bu xüsusiyyət yüksək bədii ifadəsini Nizâmî Gencevî yaradıcılığında tapmışdır. Türkçülük, eləcə də Azərbaycançılıq ideyasının köklərini qədim dövrlərdə axtaran araşdırıcıdır tamamilə haqlı görünür. Azərbaycanın ictimai və fəlsəfi fikrinin ümumi inkişaf səviyyəsinin nəticəsi idi ki, xalq fəlsəfəsinə sığınan görkəmli şəxsiyyətlərin yaradıcılığında bu ideya aydın görünür. “Azərbaycançılıq ruhu vahid ümumşərq klassik edebiyatı kontekstində da yaşarlığını qoruyub saxlamış, qədim və orta əsrlərə xas yabançı ideologiyalar zəminində bu və digər şəkildə özünü göstərmiş, dahi sənətkarlarımız tərəfindən təbliğ və tərənnüm edilmişdir.” (13; 5) Bütün ruhu ilə bu torpağa bağlı olan hər iki sənətkarın tərənnümündə milli dildə olmasa belə, doğma torpağa sevgi, xalqın maddi və mənəvi sərvətlərinə, onun həyatına, adət və ənənələrinə məhəbbətlə təsvir olunmuş Vətənin obrazı aydın görünür. Xaqani və Nizâmî'nin irəli sürdüyü zəngin fikir və düşüncələrin sonrakı dövrlərdə yaranmış uşaq əsərlərinə də böyük təsiri olmuşdur. Bu məqalədə klassik poeziyanın bənzərsiz nümunələri ilə əsrdən əsrə adlanmış Əfzələddin Xaqani Şirvani'nin və Nizâmî Gencevî'nin irsinin uşaq və gənclərin əxlaqi-mənəvi tərbiyyəsindəki rolu araşdırılıb.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Edebiyatı Tarixi. Altı cildə. II cild. Bakı. Elm. 2007. 632 s.
2. Əliyev Səfərli. Xəlil Yusifli. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan edebiyatı. Maarif nəşriyyatı. Bakı. 1982.
3. Əsgərli Füzuli. Azərbaycan uşaq edebiyatının mərhələli inkişafı. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 2009, 435 səhifə.
4. Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. “Lider nəşriyyat”. Bakı. 2004, 672 səh
5. Xudiyev Nizami. Xalqın tarixi haqqı: dilimiz, varlığımız. Bakı. Elm və təhsil. 2014. 573s.
6. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı, “Elm və Təhsil”, 2017
7. Kəndli-Herisçi Qafar. Xaqani Şirvani. (həyatı, dövrü, mühiti) Bakı. Elm. 1988. 592 səh
8. Qarayev Yaşar. Seçilmiş əsərləri (5 cildə) V cild. Bakı, “Elm” 2016, 728 səh
9. Mirzəyev Əli. Azərbaycan uşaq edebiyatı. (Uşaq poeziyası materialları əsasında) Bakı, Mütərcim, 1999.
10. Nizaməddin Şəmsizadə. Ülviyyət aləminin poeziyası. Edebiyat qəzeti.- 2010.- 25 iyun.- S.2.
11. Nizâmî Gencevî. Oğluma nəsihət. Bakı, Teas Press Nəşriyyat evi, 2018.

12. Rəsulzadə Məhəmməd Əmin. Azərbaycan Şairi Nizami. Bakı. Təknur. 2011. 520s
13. Vəliyeva Sona. Azərbaycançılıq: milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi. Məsələnin qoyuluşuna dair. Bakı. "Azərbaycan" nəşriyyatı. 2011. 140 səh
14. Yusifov Mübariz. Nizamidə Azərbaycançılıq. Bakı. Elm və təhsil. 2012. 180s
15. Zəhid Xəlil, Füzuli Əsgərli. Uşaq ədəbiyyatı. Ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbələri üçün dərslik. ADPU-nun nəşriyyatı. 2007-ci il, 490 səhifə.

GENCE EDEBİYAT ORTAMINDA YARATICI ÇOCUK EDEBİYATI ARAŞTIRMASI: ALASGAR ALIYOĞLU'NUN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE

Dr. Aynur NOVRUZOVA*

Özet

Gence edebiyatında zengin ve kadim gelenek, içerik ve fikirlere sahip, ait olduğu insanların edebi ve sanatsal düşüncesini yansıtan Azerbaycan edebiyatının bazı örnekleri oluşturulmuştur. Zengin milli mirasa dayanan edebi-sanatsal örnekler, geleneksel edebiyatımızın asırlık özelliklerinin gelişmesinde önemli rol oynamış ve farklı tarihsel dönemlerde bu alanın zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Alasgar Aliyev, zengin edebi gelenekleri ile Gence edebiyatının önemli bir kolu olan çocuk edebiyatının gelişmesinde özel bir yere sahip edebiyatçılarından biridir. Konusu, kompozisyonu, sanatsal tasvir ve anlatım araçları, dili ve üslubu bakımından zengin olan çocuk eserleri, şiirsel değer ve anlam bakımından genç neslin sanatsal ve estetik oluşumuna hizmet eder. A. Aliyev'in "Aslandan büyük kedi", "Hasar", "Lagim", "Bakır'ın at binmesi", "Kulüp arabası", "Üşütmüş kız", "Tembel Elmaddin", "Garip şampiyon" şiirlerinde farklı yaş ve karakterdeki çocukların dinamik hareketleri, deyiimi, zor anlardan çıkış yeteneği, tepkiselliği, duygusal entelektüel alışkanlıkları ustaca anlatılır.

Açıklayıcılık, resimli tasvirler, güçlü alegoriler, abartı ve alegori kullanımı da şairin "Kısa gözüken Angut", "Kokulu kağıt çiçekler", "Karanlığı kovaladım", "Ağaç aç kaldı", "Uzun örgülü oğlan" ve b. şiirlerinin karakteristik özelliklerindendir. Bu eserlerde yazarın metafor temelinde oluşturduğu şiirsel imgeler güçlü bir etkiye sahiptir. Gerçeği sıra dışı şiirsel, lirik renklerle anlatan şairin kaleme aldığı büyüleyici doğadan, modern yaşam olaylarından alınan bu sanatsal örnekler, çocukların estetik beğenisinin oluşmasına hizmet ediyor.

Yazarın düşünce ve niyetinin etkinliğinin temel koşulu, sanatsal gerçeğin gerçekliği ve ikna edici olmasıdır. Kısacası A. Aliyev'in aldatıcı bir üslupla yazdığı "Kepek ve Köpek", "Bataklıkta", "Hazel", "Tarlada Şahin", "Tilki Kürkü", "Çoban" şiirlerinde derin düşüncelerin, küçük vuruşların, büyük konuların sanatsal ayrıntılarla anlatımı folklor motifleri üzerinde düzenlenmiştir.

Makalede, A. Aliyev'in milli ve insani değerlerin sanatsal ve estetik ifadesi olarak değer verilen çocuk eserleri, yeni edebi düşünce düzeyinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: şiir, çocuk, edebiyat, estetik, imaj.

CREATIVE SEARCH OF CHILDREN'S LITERATURE IN GANJA LITERARY ENVIRONMENT: AGAINST ON THE EXAMPLE OF ALASGAR ALIYOGLU'S WORKS

Summary

Some of the examples of Azerbaijani literature, which have rich and ancient traditions, content and ideas, reflecting the literary and artistic thinking of the people to which they belong, were created in the literary environment of Ganja. Literary-artistic examples related to this environment, which is based on the rich national heritage, played an important role in the development of the age-old features of our traditional literature, and contributed to the enrichment of this field in different historical periods. Alasgar Aliyev is one of the artists who has a special position in the development

* Gence Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID: 0000 – 0002 – 3850 – 199X, ashukurova@rambler.ru

of children's literature, which is an important branch of the Ganja literary environment with its rich literary traditions. His children's works rich in plot, composition, means of artistic description and expression, language and style, serve the artistic and aesthetic formation of the young generation in terms of poetic value and meaning.

Dynamic movements, idiom, ability to get out of difficult moments, responsiveness, emotional intellectual habits of children of different ages and characters are masterfully described in A.Alioglu's poems such as "Şirdən böyük pişik" ("Bigger cat than a lion"), "Hasar" ("Fence"), "Lağım" ("makeing way underground"), "Bəkirin at minməsi" ("Bakir's horse riding"), "Klub-maşın" ("Club-car"), "Üşüyən qız" ("Cold girl"), "Tənbəl Elməddin" ("Lazy Elmaddin"), "Qəribə çempion" ("Strange champion"), etc.

Illustrativeness, pictorial imagery, strong allegories, the use of exaggerations and allegories are also characteristic of the poet's poems such as "Gödək görünən anqut" ("Angut looking rough"), "Ətirli kağız güllər" ("Scented paper flowers"), "Qaranlığı qovaladım" ("I chased away the darkness"), "Ağac saxladı" ("The tree starved"), "Uzun hörüklü oğlan" ("Boy with a long braid"), etc. The poetic imagery created by the author on the basis of metaphor has a strong influence on these works of art. Taking their subjects from the charming nature, modern everyday events, these artistic examples written by the poet, who describes the reality with unusual poetic, lyrical colors, serve to form the aesthetic taste of children.

The reality and persuasiveness of the artistic truth are the main conditions for the effectiveness of the writer's thoughts and intentions. In short, the expression of deep thoughts, small strokes, the expression of large subjects with artistic details are regulated on the motives from folklore in A.Alioglu's poems "Kəpək və Köpək" ("Dandelion and Dog"), "Bataqlıqda" ("In the swamp"), "Xəzəl" ("Humor"), "Qırlıqda qırğı" ("Hawk in the field"), "Tülkünün tükü" ("Fox fur"), "Çapan" ("Slashing"), etc. written in a deceptive style.

In the article, A.Alioglu's children's works, valued as an artistic and aesthetic expression of national and human values, are studied on the level of new literary thinking.

Keywords: poetry, children, literature, aesthetics, image.

Zəngin ənənələrə malik olan, poetika və problematikasının təzəliyi ilə fərqlənən, bütün dövrlərin ideya-əxlaqi tələbləri və meyarları ilə səsləşən Azərbaycan uşaq edebiyatının nailiyyətlərinin bir qismi Gəncə ədəbi mühiti ilə bağlıdır. Milli zəmində yaranmış zəngin irsə dayanan bu mühitlə bağlı ədəbi-bədii nümunələr ənənəvi edebiyatımızın yaradıcılıq simasının müəyyənlişməsində əhəmiyyətli rol oynamış, ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə bu sahənin inkişafına öz payını vermişdir. Sələflərindən gələn mənəvi-estetik dəyərlər estafetini davam etdirən Ələsgər Əlioğlu da məhz Gəncə mühitinin ədəbi atmosferində formalaşmış və uşaq poeziyamızın poetik strukturuna yeniliklər gətirmişdir. Ədibin əsərlərinin bəzilərinin daha kiçik yaşlılar üçün nəzərdə tutulması, bəzilərinin isə əksinə, yaş məhdudiyyəti tanımaması onun qələminin fərdiliyini təsdiq edir. Ə. Əlioğlu yaradıcılığında Uşaq və Zamanın bədii düşüncədəki vəhdəti, balacaların dünyasına çağdaş sənətkar baxışı başlıca yaradıcılıq keyfiyyəti kimi diqqəti cəlb edir.

Dövlətlə səsləşən obrazlı deyimlər, sınaqdan çıxmış çevik poetik-üslubi maneralar, folklordan götürülmüş struktur-modellər müəllifin "Xortumsuz fil", "Yaz qalayan tonqal", "İtən bala göyərçin", "Yeraltı keçid", "Göydə uçan qurbağa", "Bələdçi ağaclar", "Səmişin qarışqalar" və b. kitablarına toplanmış nəzm və nəsr ilə qələmə aldığı əsərlərinin orijinallığını təmin edən yazıçı və yazı mədəniyyətinin elementləridir. Ədib "Yuvaya çatmır", "Qoy darıxmışam", "Boşqab sındıran oğlan", "Qoçaq Əsgər Ələsgər", "Narsız qoymuşdu", "Küləyə tapşırıdım", "Güllü corab", "Dərsdən qaçarkən", "Qurtarmayan nağıllar", "Pinti Vüqar" və b. şeirlərində "...mum kimi yumşaq, kənar təsirlərə ciddi müqavimət göstərə bilməyən uşaq psixologiyasını həssaslıqla duyur və ən bəsit hadisələr haqqında hələ sabit təsəvvürü olmayan balaca oxuculara düzgün məlumat verir. Bu psixologiya ictimai mühitdə baş verən hadisələr nəticəsində yavaş-yavaş formalaşır və müəyyən istiqamət alır". (Türk xalqları edebiyatı, 2008:215)

Çağdaş uşaq poeziyasının forma, sənətkarlıq axtarışlarında prioritet məsələlərdən biri şeirin hansı obrazın dilindən səslənməsidir. Ə. Əlioğlunun yaradıcılığında bu məsələnin müxtəlif

variantlarda - uşaqların,müəllifin,canlıların,təbiət hadisələrinin dilindən çox zaman dialoq şəklində həllinə rast gəlmək mümkündür.

Uşaq nitqinin innovativ əlamətlərini nəzərə alan müəllif demək olar ki, bütün şeirlərində məzmunla yanaşı formanın da çevikliyində, həmçinin alliterasiya, assonans və təkrarın poetik baxımdan effektiv formalarından istifadəyə diqqət yetirib. Bu silsilədən olan poetik nümunələrə qiymət verən görkəmli yazıçı, şair Tofiq Mahmud yazır: “Dil öyrətmək nöqteyi-nəzərdən eyni sözlərdən təzə qafiyələr işlətməyə Ə. Əlioğlu güclü meyl edir. Məsələn, “quşəppəyi-quş əppəyi”, “buğda-buğda”, “torəğayı-tor ayağı”, “süzmədi-süzmədi”, “biçənəyi-biçə nəyi” və sair kimi başqa-başqa mənə daşıyan qafiyələr yerində və müvəffəqiyyətlə işlənmişdir”. (Mahmud, 1983,4) Bu ampulada uşaq qəhrəmanının səciyyəsi tamamlayan “Qorxaq Tağı” şeirində bədii mükəmməlliklə yanaşı, həm də tərbiyəvilik, bədii təfəkkürün əxlaqi-mənəvi normativliyi də vardır.

Bostandan

Axşam çağ

Evə gəlirdi Tağı.

Onun ayaqlarına

Qəfil nəsə dolaşdı.

Möhkəm düşüb qorxuya,

O, yanıüstə aşdı.

Haray-həşir qoparıb,

Səs saldı tezcə oğlan:

Ay nənə, gəl,

Dolaş

Ayaqlarıma ilan!...

Tezcə onun səsinə

Nənə yüyürüb gəldi.

Yaxınlaşıb nəvəyə,

Diqqətlə baxıb güldü...

Deyim sizə, bu Tağı

Yaman qorxaq Tağıymış.

Ayağına dolaşan

İlan deyil, tağıymış.

Müxtəlif poetik formalara, mövzulara müraciət Ə. Əlioğlunun yaradıcılığında uşaq şeirinin uğuru kimi dəyərləndirilə bilər. Ümumiyyətlə, yeniliyə xüsusi həssaslıqla yanaşmaq onun yaradıcılığına xas keyfiyyətdir. Bu da özlüyündə onun bədii axtarışlarının məzmun və istiqamətini müəyyənləşdirir. Güclü müşahidədən gələn bədii keyfiyyətlər ədibin təbiət hadisələri və canlı aləmin xüsusiyyətlərindən bəhs edən “Meşə bulağı”, “Ağacın topu”, “Çəyirtkə”, “Sarıköynək”, “Toppuztikan”, “Oxotu”, “Şirpəncəsi”, “Şanapipik”, “Dəlibənd”, “Arıquşu”, “Qırxayaq” və b. şeirlərində sənətkarlıqla ifadə olunub.

Çöldə-düzdə bitirəm mən,

Adım qoyunqulağıdır.

Xırda tüklü yarpaqlarım,

Sanki qoyun qulağıdır...

Bilirsiniz,
Hər qoyunda
Olur ancaq iki qulaq.
Qulağımsa çoxdur mənim, -
Kim inanmır, gəlsin sayaq!

Ə. Əlioğlu şeirlərində bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, süjet, kompozisiya, məcaz və sintaktik fiqurlardan istifadə uşaqların marağı və müşahidəsi çərçivəsindədir. Ədibin uşaqlarda bitkin təsəvvür yaradan şeirlərinin bədii keyfiyyətindən bəhs edən şair, publisist Cavad Cavadlı yazır: “Sözlərin düzlüyü, seçilməsi, yığcamlığı, omonimlərdən, sinonimlərdən, cinslərdən, yerli-yerində istifadə edilməsi uşaqların söz ehtiyatını artırır, onları öyrənməyə, düşünməyə vadar edir”. (Cavadlı, 1982: 3)

Peyzaj lirikasının müasir modern imkanlarından istifadə edən şair balacaları təbiətin müxtəlif canlıları ilə ayrı-ayrı vasitə, fiqur və maneralarla tanış edir. Sənətkarlıqla qələmə alınmış təbiət tablosunu xatırladan lirik təhkiyəli şeirlər uşaqlarda Azərbaycanın misilsiz təbiəti haqqında zəngin estetik təəssürat yaradır. Professor Bağır Bağırov araşdırmalarında Ə. Əlioğlunun yüksək poetik səviyyədə ifadə imkanlarını ortaya qoyur: “Dil sadəliyi şeirlərin əksəriyyəti üçün xarakterikdir. Körpə balaların bitkilər və heyvanlar aləmi barədəki təsəvvürlərini genişləndirmək məqsədilə bitkilər və heyvanlar aləmindəki özünəməxsusluğu şair elə dəqiq və incəliklə qələmə alır ki, təsvir obyektini balacaların hafizəsinə əbədi həkk olunur, onlarda təsvir obyektinə maraq doğurur”. (Bağırov, 2008: 4)

Bağçada bir ağacı,
Almışdıq biz dövrəyə,
Bilmirdik ki,
Bu ağac
Niyə quruyub , niyə?!
Onu vaxtlı-vaxtında
Suvarmışdıq biz axı
Hətta unutmamışdıq,
Dibini yumşaltmağı.
Bağçada bu ağaca
Çəkmişdik hər cür qayğı.
İndi yoxuydu onun
Bir dənə də yarpağı.
Kəsəndən sonra bildik,
Ağacı nə qurutmuş.
Onu qurudan demə,
Gövdəsindəki qurduş!

Ə. Əlioğlunun təhkiyəsində tərəvəti və tamlığı ilə meydana çıxan qurbağanın göydə uçması, ağacın insanları ac saxlaması, qaranlığın qovulması, daşların uçması, yazın tonqal qalması və bu kimi ifadələrin doğruluğuna poetik duyumu güclü olan balacalarda şübhə yeri qalmır. Təbiətlə uşaq xarakteri arasında bir uyğunluq tapan ədibin əsərlərində həmişə öz dəyərində qalan bir həqiqət var - həyatın işıqlı tərəflərini təbliğ etmək, balacaları mənəvi gözəlliyə səsləmək. Ədibin folklordan gələn epik əsərlərə müraciətindəki əsas təfərrüatlar məhz bu səpkidədir. “Qırlıqda qırğı”, “Bataqlıqda”, “Xəzəl”, “Tülkünün tükü”, “Daşlıqda”, “Kəpək və Köpək”, “Birəbitdən”, “Dondurma”, “Sarmaşığı”, “Dananın hörüyü” və b. düzgü, yarılmıç üslubunda qələmə aldığı şeirlərdə müəllif əsas vəzifəsini

ancaq uşaqların əylənməsindən ibarət hesab etmir. O, daha çox uşaqların təfəkküründə emosiya yaratmağa uğurlu cəhd edir. Beləliklə də, folklor simvolikasından istifadə edərək təsirli, çox zaman da yumorlu misralarla balaca oxucularının nitqini, dünyagörüşünü zənginləşdirir.

Qırılığa

Qonub

Qırğı

Qırıldıydı:

Qırr...

Qırr...

Qoymayırdı

Qalxmağa

Qırılıqdan

Qırğını

Qır!

Yazıçı, publisist Sahib Axundov Ə. Əlioğlunun folklor motivli şeirlərinin sənətkarlıq məsələlərinin bəzi məqamlarına toxunaraq yazır: “Ə. Əlioğlu uşaqların nitq qabiliyyətini inkişaf etdirmək, onların düzgün orfoepik vərdislərə yiyələnmələrinə kömək etmək məqsədilə şeirlərində sözlərin və səslərin məqsədəuyğun şəkildə düzülüşünə xüsusi fikir verir. Müəllifin səslərin ahəngdar düzülüşü –alliterasiya üzərində qurulmuş şeirlərində folklorumuzun yarıltmac ənənələrinin müsbət təsiri aydın hiss edilir. Bu şeirlər uşaqların danışq qaydalarının formalaşmasında kömək etməkdən başqa, həm də onların sözlərin və səslərin melodik zənginliyinə, söz yaradıcılığına, səslər aləminə marağını artırır”.(Axundov,1982:4)

Ə. Əlioğlunun yaradıcılığında uşaq edebiyatının əzəli və əbədi mövzusu olan Vətən məfhumu ifadəsinin çəkisini “Xarıbülbul”, “Cıdır düzündə”, “Yeddimərtəbəli yollar”, “Laçın meşələrində”, “Şuşa qalası”, “İsa bulağı”, “Qələbə bayramı” və b. şeirlərindəki inikas dəqiq ifadə edir. Bu əsərlərdə mövzunun yeni tarixi-ictimai tələblərə uyğun, uşaq idrakı üçün müvafiq formada işlənməsi ədibin nümayiş etdirdiyi poetik ustalığına heyranlıq duyğusu yaradır. Vətənin təsvirində tarixin zahirə çıxardığı problemlər yığcam bədii dillə, tarixi-ictimai-siyasi olayların fonunda təqdim olunur. Uşaq poeziyasının mükəmməl nümunələrinin yaradıcılarından olan Q.İsabəylinin təbirincə desək, “Ələsgər Əlioğlu mövzunun içindən baxır zamanın aynasına”. (Əlioğlu, 2021:3) Bu şeirlərdə nə metaforalarla zəngin ritorik ifadələr, nə gurultulu nidalar, nə də xitablar var. Ə. Əlioğlunun yaradıcılığında Vətən obrazı normativ bir bədii vasitəyə çevrilərək xarıbülbul, Cıdır düzü, İsa bulağı, Laçın meşələri, Şuşa qalası kimi konkret anlayışları uşaq təfəkküründə canlandırır.

Ə. Əlioğlunun uşaqların həyatını və xarakterini ən müxtəlif səpkilərdə əks etdirən “Bəkirin at minməsi”, “Lağım”, “Cavanlaşan ağac”, “Hasar”, “Üşüyən qız” və b. süjetli uşaq şeirinin mükəmməl nümunəsi sayılan kiçik həcmli poemaları da balacaların maraqlı obrazları ilə zəngindir. Ədib uşaqların mənəvi təkamülünün müxtəlif məqamlarını poemalarında Bəkir, Rəşad, Elməddin, Nabat, Çiçək, Cəfər, Babək, Eldar, Bağır, Nərgiz, Turqut kimi müxtəlif yaş səviyyəsinə, müxtəlif əqidəyə, bacarığa, xarakterə, dünyagörüşə malik uşaq və yeniyetmələrin timsalında dəqiq bədii təsvirini verib. Şair psixoloji paralelizmi, yığcamlıq və bədiiyi, fikir dərinliyini, qeyri-adi ahəngi “Cavanlaşan ağac” poemasının kompozisiyasında kifayət qədər uğurla nizamlayır. Baba-nəvə obrazlarının mükəmməl münasibətlərinə diqqət çəkir.

-Baba,

Bəs sən

Deyirdin ki,

Bizə axı;

Adam kəsməz
Bir ağacı,
Bir budağı!
Söylə, yoxsa
Zarafatmış
Sənin sözün?
Bəs ağacı
Kəsmirsənmi
İndi özün!?
Fikrə getdi,
Baxdı baba,
Ağır-ağır.
Nəvəsinə
Belə cavab
Verdi axır:
-Mənim balam,
Dediklərim
Doğru sözdür.
Hamısı da,
Bircə-bircə
Bil ki, düzdür!
Diqqət yetir, -
Qoyma, balam,
Fikrin çaşsın;
Bu ağacı
Kəsmişəm ki,
Cavanlaşsın!
Qocalmışdı,-
Quruyurdu
Axı ağac.
İndi isə
Boy atacaq
Qulac - qulac!...

Müəllifin “İtən bala göyərçin” kitabına daxil edilmiş povest və hekayələrində onun qələmi üçün xarakterik olan məziyyət - təhlili keyfiyyət, təsvirdə, təfsilatda şərhin güclü əlamət kimi iştirakı, psixoloji araşdırma məharəti daha qabarıqdır. Yazıçı balaca qəhrəmanlarına yüksək mənəvi meyarlarla yanaşır, onların əməllərini bu meyarlar baxımından qiymətləndirir. “Yarımçıq sərnici”, “Əyilmiş budaq”, “Körpüsalan”, “Çırpılan tut”, “Tənbəlbəlanın nağılı”, “Yeldəyirmanı”, “Fotoşəkil”, “Qələm nağılı” və s. hekayələrində uşaqlara mütərəqqi fikirlər diktə olunur. Bu keyfiyyəti - bədii qayənin,

mətləbin şərhindəki genişliyi, ümumiləşdirməni, hər şeydən əvvəl, uşaq hissələrinin, arzularının təsviri ilə bağlı olduğu üçün müəllif fikrinin nailiyyəti kimi mənalandırmaq olar.

KAYNAKÇA

Makale: B. Bağirov. Balalara layiqli hədiyyə. “Gəncənin səsi” qəzeti, 13 dekabr 2008

Makale: C.Cavadlı. Salam, Ələsgər!”. “Azerbaycan müəllimi”.1 oktyabr 1982

Kitab: Ə.Əlioğlu. Sərnışın qarışqalar. Bakı, “Vektor”, 2021

Makale: T.Mahmud. İlk debüt. “Edebiyat və incəsənət” qəzeti.18 noyabr 1983

Makale: S. Axundov.Gənc şairin ilk kitabı. “Yüksəliş” qəzeti, 28 sentyabr 1982

Kitab: Türk xalqları edebiyatı (II). Beynəlxalq Uşaq Edebiyatı Konqresi materialları.

1-ci kitab. Qafqaz Universiteti. Bakı, 13-15 noyabr 2008.

GÜLZAR İBRAHİMOVA'NIN "YENİ YIL SIRRI" ADLI MASALI ÜZERİNE ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Yaşar SÖZEN*

Özet

Gülzar İbrahimova, Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden ve tanınan simalarından biridir. İbrahimova, Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatında daha çok çocuklar için kaleme aldığı masal ve şiirleri ile bilinir. Hatta Azerbaycanlı yazar ve şairler arasında mensur şiir yazarı; çocuklar arasında ise masal yazarı veya masal anası "Gülzar Nine" olarak tanınır ve sevilir. Yazarın özellikle devrin taleplerine uygun, çocuk duyarlılığı, çocuk bakışı ve çocuğa görelilik ilkeleri kapsamında çocuklar için kaleme aldığı çok sayıda edebî eseri vardır.

Gülzar İbrahimova'nın çocuklar için kaleme aldığı eserlerden biri de *Yeni Yıl Sırri* adlı masalıdır. Masalda temel ileti olarak çocuklara yardımlaşma ve empati kurma gibi değerlerin kavratılmasının yanında, Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine de önemli vurgular yapılır. Çalışmamızda temel iletileri yardımlaşma, empati ve Türkiye-Azerbaycan kardeşliği olan masal metni, çocuk edebiyatını yapılandıran temel öğeler (konu, kahramanlar, dil ve anlatım, ileti) bağlamında incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gülzar İbrahimova, Yeni Yıl Sırri, masal, çocuğa görelilik.

AN EXAMINATION ON GÜLZAR İBRAHİMOVA'S TALE NAMED THE NEW YEAR'S SECRET WITHIN THE CONTEXT OF THE PRINCIPLE OF RELATED TO CHILDREN

Abstract

Gülzar İbrahimova is one of the leading personality and well-known figures of Contemporary Azerbaijan Children's Literature. İbrahimova is known for her fairy tales and poems written mostly for children in Contemporary Azerbaijan Children's Literature. Among the Azerbaijani writers and poets, the prose poem writer; among the children, she is known and loved as the fairy tale writer or fairy tale mother "Gülzar Grandmother". The author has a large number of literary works that she wrote for children, especially in accordance with the demands of the period, within the scope of the principles of child sensitivity, child's point of view and appropriateness to the child.

One of the works written by Gülzar İbrahimova for children is the fairy tale called *New Year's Secret*. In the tale, besides helping children comprehend values such as helping and empathizing as the main message, important emphasis is also made on Turkey-Azerbaijan brotherhood. In our study, the tale text, whose main messages are cooperation, empathy and Turkey-Azerbaijan brotherhood, has been examined and evaluated in the context of the basic elements (subject, heroes, language and expression, message) that structure children's literature.

Key Words: Gülzar İbrahimova, New Year's Secret, relative to the child.

* Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Doktora Öğrencisi, Türkçe Öğretmeni, goktug3525@hotmail.com

GİRİŞ

1. Çocuk, Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Görelik Kavramları

Yeni Yıl Sırrı adlı masalı çocuğa görelik ilkesi bağlamında incelediğimiz için *çocuk*, *çocuk edebiyatı* ve *çocuğa görelik* kavramlarını kısaca izah etmeyi uygun gördük. Bilindiği gibi çocuk edebiyatı kavramının birçok bileşeni vardır. Bu bileşenlerin en önemlisi hiç kuşkusuz çocuk kavramıdır. Şu ana kadar çocuk ve çocukluk kavramları birçok ilmî ve popüler kaynaktan tanımlanmış, birçok ilim adamı, akademisyen ve çocuk yazarı tarafından da izah edilmeye çalışılmıştır.

Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlüğüne* bakıldığında, çocuk kavramının yedi farklı şekilde tanımlandığı görülür. Türkçe Sözlükte çocuk: *"Küçük yaştaki erkek veya kız; soy bakımından oğul veya kız, evlat; bebeklik ile erinlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak"* şeklinde tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2011: 556). Dilek Tüfekçi Can çocuk kavramını, *"Bebeklik döneminin bitiminden hemen sonra (2 yaş) başlayan ve ergenlik dönemine (15 yaş) giriş ile biten, bu iki dönem arasında gerek fiziksel, gerek duygusal, gerek sosyal açıdan gelişim gösteren, bu gelişimin neticesinde toplumda yetişkin birer birey durumuna geçmeye hazırlanan insan"* olarak tanımlar (Sağlam: 2020: 26-27). Tacettin Şimşek (2018: 13) ise *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* adlı eserinde çocuk kavramını, *"Doğum ve ergenlik çağı arasındaki dönemi yaşayan 0-15 yaş grubundaki küçük insan"* şeklinde açıklar.

Çocuk edebiyatı kavramı da farklı tanım ve değerlendirmelerle açıklamaya çalışılmıştır. Mustafa Ruhi Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* adlı eserinde Çocuk edebiyatı nedir sorusuna şöyle cevap verir: *"Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce ve duyarlıklarına, zevklerine, eğitilirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacı ile gerçekleştirilen çocuksu bir edebiyattır. Çocuk edebiyatı önce edebiyattır. Edebiyat yönü ile edebiyatın içinde en incelikli yazarlık biçimidir. Her yaşta okurun ilgisini çekebilen, okunabilen, dili, anlatımı ve biçimi ile edebiyatın içinde yeni bir türdür"* (Şirin, 2000: 9-10). Sedat Sever (2019: 17) ise çocuk edebiyatı kavramını, *"Çocuk edebiyatı (yazını), erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır"* şeklinde açıklar ve tanımlar.

Çocuk edebiyatının gelişmesinde, çocukluk dönemi, çocuk psikolojisi, çocuk eğitimi ile ilgili bilimsel çalışmaların artması neticesinde *çocuğa göre*, *çocuk için*, *çocuk duyarlılığı*, *çocuk gerçekliği* gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Sağlam, 2020: 28). Bu bağlamda çocuk için oluşturulan her edebî eserde çocuğa göre olma ilkesi temele alınarak birinci öncelik kabul edilir. Bunun için çocuğa görelik; onun ilgilerini, gereksinimlerini, dil evrenini göz önünde tutmayı, hazırlanacak okuma metnini bunlarla örtüşmeyi zorlar (Sever, 2019: 17). Dolayısıyla çocuk edebiyatı kültürü içinde en duyarlı yaklaşımları çocuğa görelik ilkesi belirler. Çocuğa göre deyince, çocuklar için yapılacak edebiyatın çocuğun büyüme ve gelişme çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram bilgisine, algılama düzeyine uygun bir duyarlık anlaşılmalıdır (Şirin, 2000: 19).

Bu bağlamda çocuğun okuyacağı metin ile çocuk arasında ilgi, gereksinim, dil, anlam, bakış açısı ve düzey bakımından bir ilişki olmak zorundadır. Çünkü kendi gerçekliğini kitapta bulan çocuğun okumaya karşı geliştireceği ilgi, yazın eğitiminin en önemli koşulu olan güdülenmeyi en üst düzeyde tutar (Dilidüzgün, 2004: 81). Bunun için çocuğa görelik; çocuğun düşlem gücüne seslenen, onun rahatça ve tat alarak okuyup anlayabileceği dili ve anlatımı kendinde barındıran, ilgi duyabileceği konuları işleyen, onu duygu ve düşünce yönünde besleyen, kurgusu ve olay örgüsü karmaşık olmayıp onun kavrayabileceği bir düzeyde olan, dikkat dağıtıcı ayrıntılardan arındırılmış özellik ve niteliklerin bütünüdür (Yurttaş, 1997: 57).

Tanımdan da anlaşılacağı gibi çocuğa görelik, çocuk kitaplarında, yazın olma özelliklerinin yanında çocuğa özgü koşulların dikkate alınmasıdır. Genel bir açıklamayla, yazınsal kitaplarda çocuğa görelik; kitabın hem biçimsel, içerik ve eğitsel özelliklerinin çocuğun doğası, ilgi ve gereksinimleri, dil ve anlam evreni, bakış açısıyla örtüşmesi hem de yazın olma ilkelerini yerine getirmesidir (Çer, 2016: 85-86).

2. Gülzar İbrahimova'nın Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Gülzar İbrahimova, Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden ve tanınan simalarından biridir. İbrahimova, Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatı sahasında daha çok çocuklar için kaleme aldığı masal ve şiirleriyle tanınır. Yazdığı masallar, her ne kadar günümüz çocuk dünyasının çağdaş konu ve temalarını içerse de klasik dönem Azerbaycan Çocuk edebiyatından, Azerbaycan'ın millî değerlerinden, kültüründen ve Azerbaycan Türkçesinin zengin söz varlığından önemli izler taşır. Bu bağlamda Gülzar İbrahimova; yerel bir çocuk yazarı olarak kalmamış, kaleme aldığı eserlerle ve bu eserlerin birçok yabancı dile çevrilmesiyle evrenselliği yakalayan bir yazar haline de gelmiştir. Dolayısıyla İbrahimova, kaleme aldığı çocuk masallarıyla dünya çocuk edebiyatında tanınan önemli bir şahsiyettir.

Gülzar İbrahimova, 21 Aralık 1958 yılında Azerbaycan'ın Zengezur mahalının Mehri rayonunun Eldere köyünde bir öğretmen çocuğu olarak dünyaya gelir. Doğumundan bir yıl sonra yani 1959 yılında ailesiyle birlikte Bakü'ye yerleşir. 1965 ila 1975 yılları arasında eski adıyla *Yasamal*, şimdiki adıyla *Oktyabr* rayonunda 13 Sayılı Orta mektebinde eğitim görür. 1977 yılında ise şimdiki ismiyle İktisat Üniversitesi'ne dâhil olur ve bu fakülteyi 1982 yılında bitirir. Bu fakülteden mezun olduktan sonra, kendi alanında Bakü'de birçok devlet dairesinde devlet memurluğu yaparak farklı işlerde çalışır.

İbrahimova'nın özellikle 2000'li yıllardan sonra gazete ve dergilerde yazdığı makalelerle edebî sahadaki çalışmaları başlar. Kaleme aldığı yazılar, okuyucu tarafından büyük bir beğeni ve takdirle karşılaştıkça yazarın bu sahadaki çalışmaları büyük bir ivme kazanır. 2004 ila 2011 yılları arasında ANS PRESS Neşriyat evinde çalışarak, *Bala Dili Çocuk* dergisi çıkmaya başladığı günden itibaren bu dergide şef-redaktör görevini başarıyla devam ettirir. Şu anda ise Azerbaycanlı çocukların eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük yardımları olan *Küçük Dünya İctimai Birliği*'nin kurucusu ve idare heyetinin başkanıdır. Ayrıca bu birlik tarafından kurulmuş *Sihirli Dünya* çocuk dergisinin de baş redaktörüdür. Bu zamana kadar özellikle çocukların eğitim görmesi konusunda maddi ve manevi olarak büyük hizmetleri olmuş ve önemli başarılar elde etmiştir.

Gülzar İbrahimova, edebî şahsiyetini daha çok masal, şiir, hikâye, roman, povest (mensur hikâye), piyes (temsil) ve çocuklar için tapmaca yazarak şekillendirmiştir. Ancak hem Azerbaycan edebiyat dünyasında hem de çocuk edebiyatı sahasında daha çok çocuklar için kaleme aldığı *nağıl* yani masal ve şiirleriyle tanınır. Hatta yazarın ilk eseri, çocuklar için kaleme aldığı ve 2000 yılında yayımladığı çocuk masallarından oluşan "*Nağıllar*" adlı bir masal kitabıdır. Çocuklar için yazdığı bu masal kitabı, çok sevilir ve büyük bir talep görerek kısa bir sürede tükenir. *Nağıllar* adlı masal kitabının yayımlanması, yazar için bir dönüm noktası olur ve yazarın edebî şahsiyeti büyük ölçüde şekillenmeye başlar.

Yazar, edebî kişiliğinin şekillenmesi ve oluşmasından sonra özellikle Azerbaycan Çocuk edebiyatı alanında talep gören önemli eserler kaleme almaya başlar. Bizim tespitlerimize ve yazarın ifadesine göre doksanın üzerinde kitabı vardır. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğunu sadece çocuk okurlar için kaleme almıştır. Gülzar İbrahimova, bir yazar ve şair olmanın yanında çocuklar için çok sevilen bir anne ve ninedir. Yazar, Azerbaycan yazar ve şairleri arasında mensur şiir yazarı; çocuklar arasında ise *nağıl* yani masal yazarı "*Gülzar Nine*" olarak tanınır ve sevilir.

İbrahimova; özellikle çocuk yuvalarında, kreşlerde, okullarda ve yetimhanelerde çocuklarla sık sık bir araya gelir ve onlarla zaman geçirir. Çocuklar için kaleme aldığı ve yayımladığı kitaplarından onlara hediye eder. Baş redaktörü olduğu *Sihirli Dünya* dergisinin Youtube kanalının 15.000'den fazla abonesi ve 5 milyona yakın takipçisi vardır. Dergiye ve yazara ait olan bu Youtube kanalında, İbrahimova'nın çocuklar için kaleme aldığı masal ve hikâyeler, video ve çizgi filmler bulunur. İbrahimova; Azerbaycan Yazarlar Birliği, Azerbaycan Gazeteciler Birliği ve Matbuat Şurası'nın bir üyesidir. Yazar, Həsənbəy Zərdabi mükâfatını almıştır.¹

¹ Gülzar İbrahimova'nın Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri ile ilgili bilgiler, yazarın kendisinden ve Gülzar İbrahimova - Wikipedia, Azad Ensiklopediya sayfasından alınmıştır.
(https://az.wikipedia.org/wiki/gulzar_ibrahimova).

3. Azərbaycan Türkçesiylə Yeni İl Sirri (Yeni Yıl Sırrı) Masal Metni

Emin hər dəfə “*Sehrli Dünya*” jurnalı alanda çox sevinirdi. Bu dəfə Yeni il jurnalı gəlməli idi, amma bayrama bir neçə saat qalsa da, jurnal hələ gəlib çıxmamışdı.

- Görəsən jurnal niyə gecikir? - Deyə, Emin düşünürdü ki, qapının zəngi çalındı. Gələn dostu Gülcan idi. O həm Eminin sinif yoldaşı, həm də qonşusu idi. Onlar hər il Yeni il bayramını bir yerdə keçirirdilər. Bu, çox maraqlı olurdu. Gecə saat 1-ə qədər çalib-oyanayar, fişəng atar, şənlənər, həmçinin şəhərdə atılan atəşfəşanlığa baxardılar. Gülcan soruşdu?

- Niyə bikefsən? Elə bil heç Yeni il deyil.

- Yox e..., Bayrama az qalıb Yeni il jurnalından xəbər yoxdur.

- Darıxma, mənim də jurnalım gecikmişdi, indi gəldi. Nə əcəb yolka bəzəməmisiz?

- Həvəsim yoxdur!

- Bəs sən nənə həvəsin var?

- Mən istəyirəm qəhrəman olum!

- Necə yəni? - Gülcan təəccübləndi.

- İstəyirəm kimi isə xilas edim.

- Onda gedim tullanım dənizə, sən də məni xilas elə!

- Sən zarafat edirsən, bu mənim arzumdur.

- Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan! İndi isə dur, yolka bəzəyək!

- Yaxşı, nə deyirəm, bəzəyək!

Uşaqlar təzəcə yolka bəzəməyə başlamışdılar, poçtalyon “*Sehrli Dünya*” jurnalını gətirdi. Emin jurnalı salafan paketindən çıxarıb, üstünə qoyulmuş hədiyyəni çıxarıb baxdı:

- Uy daa... “*Spaydermen!*”

- Yoxsa “*Hörümçək adam*”dır?

- Yox, “*Spaydermen*”dir!

- Çox qəşəngdir, mənim jurnalımdan isə kukla çıxmışdı.

Emin oyuncağını bir xeyli oynadandan sonra, Gülcana verdi. Gülcan isə Spaydermeni yolkanın hündür yerindən asdı. Uşaqlar az bir vaxtda yolkanı gözəl bəzədilər. İşıqlarını yandırdılar. Otaq birdən-birə gözəlləşdi. Yolka elə gözəl görünürdü, uşaqlar heyran olmuşdular, gözlərini ondan ayıra bilmirdilər.

Gülcan Spaydermeni göstərərək dedi:

- Çox qəşəngdir, zəhməlidir, lap bizim direktora oxşayır, bəlkə heç onu oyuncaq yerinə asmayaq?

- Sən onun duruşuna, gözlərinə diqqətlə bax, əsl Spaydermendir. Mənim çox xoşuma gəlir, qoy qalsın!

Birdən Gülcan qışqırdı:

- Emin, bax, o, gözlərini qırpdı.

- Ola bilməz!

Bu zaman televizorda əyləncəli verilişlər gedirdi. Amma birdən veriliş yarımçıq kəsildi, fəvqəladə xəbər gətirdi. Uşaqlar təəccüblə xəbərə qulaq asmağa başladılar. Elan edildi: “*Hava bürosundan verilən məlumata görə, Bakıda və şimal bölgələrində soyuq hava şəraiti gözlənilir, ara-sıra çovğun olacağı bildirilir. Səhərə qədər fasiləsiz qar yağacaq. Belə ağır qış bir çox ölkələrdə də*

davam etməkdədir. Yenicə aldığımız məlumata əsasən Türkiyədə - Uludağda turistlər qar uçqununa düşüb. Xilasedicilər hamını xilas etsələr də, balaca türk uşağının həyatını xilas edə bilməyiblər. Axtarış davam edir. Amma hələ də 3 yaşlı Sinandan xəbər yoxdur. Uşağın ata-anasını, sakitləşdirmək olmur. Onlar əlləri ilə qarı eşir, balalarını axtarırlar."

Uşaqlar bu xəbəri eşidəndə çox pis oldular. Gülcan ağlamağını saxlaya bilmədi:

- Yəqin bu gün orda Yeni ili qarşılayacaqdılar! Ona hədiyyə verəcəkdilər. Yazıq uşaq, görəsən indi hardadır?

Eminin də gözləri doldu. Ağlamasın deyə, pəncərəni açıb qarşısında dayandı. Bu vaxt uşaqlar yolkadan bir səs - cırıltı eşitdilər. Yolkadan asılmış Spaydermen elə cırıldayırdı, sanki bu saat partlayacaqdı. Gülcan təəccüblə soruşdu:

- Spaydermeni sən qurdun?

- Açarı var ki, onu qurum? Onda açar görməmişəm!

- Mən də!

Emin Spaydermeni yolkadan düşürtdü ki, görsün səs hardan gəlir. Bu vaxt Spaydermen bir göz qırpımında elə böyüdü, oldu uşaqlardan böyük. Ayaqları altından alov qalxdı. Uşaqların qorxduğunu görüb Spaydermen alovunu da, işıqlarını da söndürdü. Robot kimi danışaraq onları sakitləşdirdi:

- Məni "*Sehrli Dünya*" sehlrləyib! Mən adi oyuncaq Spaydermen yox, sehrli Spaydermenəm. Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.

- Necə? - Uşaqlar xorla soruşdular.

- Vaxt azdır. Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!

- Mən istəyirəm! - Emin belə deyən kimi Spaydermen əlini ona səmt uzatdı. Emin ondan yapışdı. Gülcan bir az qorxdı. Spaydermen bir anda güllə kimi şığıyaraq açıq pəncərədən bayıra sıçrasa da, Gülcan çatdırıb ondan tuta bildi. Uşaqlar gözlərini yumub-açmağa macal tapmamış artıq Uludağdaydılar. Hər tərəf dağlarla əhatə olunmuşdu. Dağlar qarın altında idi. Buldozer və çoxlu insanlar olan yerdən məlum olurdu ki, Sinanın axtarışı ordadır. Amma nədənsə Spaydermen onlardan çox uzaq məsafədə dayanıb, uşaqları düşürtdü.

Eminlə Gülcan çox nazik geyinmişdilər, nazik ev paltarında idilər. Burda isə çovğun elə güclü idi, uşaqlar ikisi də soyuqdan əsməyə başladı. Bununla belə gözlərini bərkdən açır, Sinanı axtarıb-tapmağa çalışırdılar. Onlar heç vaxt əlcəksiz qara əl vurmasalar da, indi qarı yalın əlləri ilə göyə sovrur, qarda azca qaraltı görmək arzusu ilə Sinanı axtarırdılar.

Spaydermen uşaqları yerə qoyan kimi özü qarın altına girib görünməz oldu. O, bir neçə dəfə qara batıb çıxdı. Sonuncu dəfə isə tək yox, Sinanla çıxdı. Uşaqlar sevindiklərindən elə qışqırdılar ki, bayaqdan tit-tir titrəmələri bir anda yox oldu. Gülcan soyuqdan qızarmış əlləri ilə Sinanın üz-gözünün qarını təmizlədi. Uşaq özünə gələn kimi ağlamağa başladı. O ağlasa da, Eminlə Gülcan sevindiklərindən gülürdülər. Spaydermen bir neçə dəfə işığını yandırıb söndürən kimi uşağın ata-anası uzaqdan: "*Oğlum, Sinan!*" deyə qışqırır, onlara tərəf qaçmağa başladılar. Çatmağa azca qalmış, Spaydermen robot səsi ilə dedi:

- Uçuşa hazır olun, qalxırıq!

Emin, Gülcan tez onun qanadlarından yapışdılar. Bir də gözlərini açdılar ki, evdədirlər. Amma sevinmədilər. Çünki unutmuşdular, Sinanın əlini buraxmamışdılar, o da gəlib Azərbaycana çıxmışdı. Spaydermen təzədən Türkiyəyə - Uludağa qayıtdı. Bu onun üçün elə də çətin deyildi. Qayıdıb düz ata-anasının arxasında Sinanı yerə qoydu. Bunu elə sürətlə elədi ki... "*Ata, ana!*" deyə, Sinan qışqıranda ata da, ana da dönüb gördülər ki, balaları yanlarındadır. Bu möcüzəyə hamı məəttəl qaldı.

Emin və Gülcan isə bu müddətə hələ sevinirdilər. Onlar elə şən idilər ki, heç nə gözlərinə görünmürdü. Əl-ələ tutub elə bərk fırlanırdılar, nə Spaydermenin səssizcə gəlib yolkadan asılmağını gördülər, nə də Eminin anasının onlara hirsle baxdığından xəbərləri oldu.

- Bu nədir? - Deyə, ana hirsle qışqırdı. Məgər qartopu oynamağa gedəndə ev paltarı ilə gedərlər? Bütün üst-başınız su içərisindədir. Gülcan xəstələnsə, Emin, günahkar sən olacaqsan!

- Yox, Səidə xala, bu, elə deyil! - Deyib Gülcan bütün olanları Eminin anasına danışdı. Emin də yolkadakı Spaydermeni ona göstərdi. Əlbəttə heç kəs onlara inanmadı. Uşaqlar pərt oldular. Amma bu, o qədər də vacib deyil. Vacib olan odur ki, indi Sinan ata-anasının yanındadır və onlar Yeni ili sevinc içərisində qarşılaya biləcəklər.

4. Türkiye Türkçesiyle Yeni İl Sirri (Yeni Yıl Sırrı) Masal Metni

Emin her defa “*Sihirli Dünya*” dergisini aldığında çok seviniirdi. Bu sefer de yeni yıl dergisi gelecekti ancak *Yeni Yıl Bayramı*’na birkaç saat kalmasına rağmen dergi henüz gelmemişti.

Emin:

- Dergi acaba neden gecikti?, diye düşünürken kapının zili çaldı. Gelen Emin’in arkadaşı Gülcan idi. Gülcan, hem Emin’in sınıf arkadaşı hem de komşularıydı. Onlar her yıl *Yeni Yıl Bayramı*’nı birlikte geçirirdiler. Bu, çok eğlenceli olurdu. Gece saat bire kadar çalıp oynar, eğlenir ve ayrıca şehirde atılan havai fişeklere bakardılar. Gülcan sordu:

- Neden keyifsizsin? Sanki hiç yeni yıl değil.
- Hayır... Bayrama çok az bir zaman var ama yeni yıl dergisinden halen bir haber yok.
- Üzülme, benim de dergim gecikmişti, az önce geldi. Neden yılbaşı ağacını süslemiyoruz?
- Hevesim yok!
- Acaba senin neye hevesin var?
- Ben kahraman olmak istiyorum!
- Nasıl yani? Gülcan şaşırdı.
- Birilerini kurtarmak istiyorum.
- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!
- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.
- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın! Şimdi dur, yılbaşı ağacını süsleyelim!
- Tamam, süsleyelim!

Çocuklar henüz yılbaşı ağacını süslemeye başlamışlardı ki, postacı *Sihirli Dünya* dergisini getirdi. Emin dergiyi paketinden çıkarıp, üstüne koyulmuş hediye baktı:

- Aaaa... “*Spaydırmen!*”
- Yoksa “*Örümcek Adam*” mı?
- Hayır, “*Spaydırmen!*”
- Çok güzel, benim dergimden ise kukla çıkmıştı.

Emin oyuncağını, bir hayli oynattıktan sonra Gülcan’a verdi. Gülcan ise Spaydırmen’i yılbaşı ağacının yüksek yerinden astı. Çocuklar kısa bir zamanda yılbaşı ağacını güzelce süslediler. Işıklarını yaktılar. Oda birden bire güzelleşti. Yılbaşı ağacı öyle güzel görünüyordu ki, çocuklar hayran olmuşlardı, gözlerini ondan ayıramıyorlardı.

Gülcan Spaydırmen’i gösterip:

- Çok sinirli, korkutucu, aynen bizim müdüre benziyor, acaba hiç onu oyuncak yerine asmayalım mı?

- Sen onun duruşuna, gözlerine dikkatle bak, gerçek bir Spaydırmen. Benim çok hoşuma gidiyor, bence kalsın!

Gülcan birden bağırdı:

- Emin, bak, o gözlerini kırptı.
- Olamaz!

Tam bu sırada televizyonda eğlenceli programlar yapılıyordu. Ama birden yayın yarıda kesildi ve olağanüstü bir haber verildi. Çocuklar şaşırarak haberi dinlemeye (habere kulak asmaya) başladılar. Haberde: *“Meteorolojiden verilen bilgiye göre Bakü’de ve kuzey bölgelerinde soğuk hava şartlarının hüküm süreceği tahmin ediliyor, ara sıra fırtına olacağı bildiriliyor. Sabaha kadar aralıksız kar yağacak. Bu ağır kış şartları birçok ülkede de devam etmektedir. Henüz aldığımız bilgiye göre Türkiye’de Uludağ’da turistler çığ altında kalmış. Kurtarma ekipleri herkesi kurtarsalar da küçük bir Türk çocuğunu henüz kurtaramamışlar. Arama devam ediyor. Ama henüz üç yaşındaki Sinan’dan bir haber yok. Çocuğun anne ve babası sakinleştirilemiyor. Onlar elleri ile karı eşiyor, çocuklarını arıyorlar.”* denildi.

Çocuklar bu haberi duyunca çok üzüldüler. Gülcan gözyaşlarını gizleyemedi:

- Şüphesiz bugün orada yeni yılı karşılayacaklardı! Ona hediye verecektiler. Acaba çocuk şimdi nerededir?

Emin’in de gözleri doldu. Ağlamamak için pencereyi açıp karşısına geçti. Tam o anda çocuklar yılbaşı ağacından bir ses, bir gıcırta işittiler. Yılbaşı ağacına asılı olan Spaydırmen öyle ses çıkarıyordu ki, sanki o an patlayacaktı. Gülcan şaşkınlıkla sordu:

- Spaydırmen’i sen mi kurdun?
- Anahtarı var mı ki onu kurayım? Onda anahtar görmedim!
- Ben de!

Emin, Spaydırmen’i sesin nereden geldiğini anlamak için ağacın üstünden aldı. O anda Spaydırmen, göz açıp kapayıncaya kadar öyle büyüdü ki, çocuklardan daha büyük oldu. Ayaklarının altından alevler çıktı. Çocukların korktuğunu gören Spaydırmen, alevini de ışıklarını da söndürdü. Robot gibi konuşarak onları sakinleştirdi:

- Beni *“Sihirli Dünya”* sihirledi! Ben sıradan bir Spaydırmen oyuncağı değilim, ben sihirli Spaydırmen’im. Sinan’a yardım lazım, onu bulmalıyım.

- Nasıl? Çocuklar korkarak sordular.
- Vakit çok az. Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!

- Ben istiyorum! Emin böyle deyince Spaydırmen elini ona taraf uzattı. Emin ona yapıştı. Gülcan biraz korktu. Spaydırmen bir anda kurşun gibi hareket ederek açık pencereden dışarı sıçrasa da, Gülcan yetişip ondan tuttu. Çocuklar gözlerini açıp kapamaya bile fırsat bulmamışken artık Uludağ’daydılar. Her taraf dağlarla çevriliydi. Dağlar karın altındaydı. Buldozer ve birçok insanın bulunduğu yerden hareketle Sinan’ı arama faaliyetlerinin orada olduğu anlaşılıyordu. Ama nedense Spaydırmen, onlardan çok uzak bir mesafede durup çocukları yere indirdi.

Emin ve Gülcan çok ince giyinmişlerdi, üzerlerinde evde giydikleri ince elbiseler vardı. Burada ise fırtına öyle kuvvetliydi ki, çocukların ikisi de soğuktan titremeye başladı. Bu fırtınada gözlerini zorla açıyor, Sinan’ı arayıp bulmaya çalışıyorlardı. Onlar hiçbir zaman eldivensiz kara dokunmasalar da şimdi karı yalın elleri ile göğe savuruyor, karda bir karartı görmek arzusu ile Sinan’ı arıyorlardı.

Spaydırmen çocukları yere bırakır bırakmaz karın altına girip görünmez oldu. O, birkaç defa kara girip çıktı. Sonuncu defa ise yalnız değil, Sinan’la çıktı. Çocuklar sevinçlerinden öyle bağıryorlardı ki, az önceki tir tir titremeleri bir anda yok oldu. Gülcan soğuktan kızarmış elleri ile Sinan’ın yüzündeki ve gözündeki karları temizledi. Çocuk kendine geldiğinde ağlamaya başladı. O ağlasa da Emin ile Gülcan sevinçlerinden gülüyorlardı. Spaydırmen birkaç defa ışığını yakıp söndürdüğü zaman çocuğun anne ve babası uzaktan *“Oğlum Sinan!”* diye bağırp onlara taraf koşmaya başladılar. Varmalarına çok az kalmış Spaydırmen robot sesi ile:

- Uçuşa hazır olun, kalkıyoruz!, dedi.

Emin ve Gülcan hemen onun kanatlarına yapıştılar. Gözlerini açtıklarında evdeydiler. Ama sevinmediler. Çünkü Sinan'ın elini bırakmayı unutmıştılar ve o da Azerbaycan'a gelmişti. Spaydırmən hemen Türkiye'ye Uludağ'a geri döndü. Bu onun için hiç de zor değildi. Dönüp tam anne ve babasının arkasına Sinan'ı yere koydu. Bunu öyle hızlı bir şekilde yaptı ki... Sinan "Anne, Baba!" diye bağırdığında, baba ve annesi dönüp çocuklarının yanında olduğunu gördüler. Bu mucizeye herkes hayret etti.

Emin ve Gülcan ise bu sırada halen seviniyorlardı. Onlar öyle mutlu idiler ki, gözleri hiçbir şey görmüyordu. El ele tutup öyle hızlı hareket ediyorlardı ki (dönüyorlardı ki) ne Spaydırmən'in sessizce gelip yılbaşı ağacına asıldığını gördüler ne de Emin'in annesinin onlara sinirle baktığını fark ettiler.

- Bu nedir?, diye Emin'in annesi sinirle bağırdı. Meğer kartopu oynamaya gittiklerinde ev elbisesi ile gidiyorlar? Bütün üstünüz başınız su içerisinde. Gülcan hastalansa Emin suçlu sen olacaksın!

Gülcan:

- Hayır, Saide hala, bu anladığın gibi değil!, deyip bütün olanları Emin'in annesine anlattı. Emin de yılbaşı ağacındaki Spaydırmən'i ona gösterdi. Elbette hiç kimse onlara inanmadı. Çocuklar üzüldüler. Ama bu o kadar da önemli değildi. Önemli olan, Sinan'ın anne ve babasının yanında olması ve onların yeni yılı sevinç içerisinde karşılayabilmeleriydi.

5. Yeni İl Sirri (Yeni Yıl Sırrı) Masal Metninin İncelenmesi

Çalışmamızda Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatının önemli bir temsilcisi olan ve hem Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatı hem de Dünya Çocuk edebiyatı sahasında daha çok çocuklara yönelik kaleme aldığı masal ve şiirlerle tanınan Gülzar İbrahimova'nın *Yeni İl Sirri (Yeni Yıl Sırrı)* adlı masalı, çocuk edebiyatını yapılandıran temel öğeler bağlamında incelenmiştir. Prof. Dr. Sedat Sever'in *Çocuk ve Edebiyat* adlı eserinde belirttiğine göre, çocuk edebiyatını yapılandıran konu, kahramanlar, ileti, dil ve anlatım adında dört temel öge vardır. *Yeni Yıl Siiri (Yeni Yıl Sırrı)* adlı masal metni, bu dört temel unsur kapsamında ele alınarak çocuğa görelilik ilkesi bağlamında incelenmiştir.

5. 1. Konu

İncelediğimiz masalın konusuna geçmeden önce, masalla ilgili bazı önemli noktaları izah etmek kanaatimizce doğru olacaktır. Öncelikle Sedat Sever'in çocuk hikâye ve masallarını incelerken kullandığı yöntemi kullanarak tahlilini yaptığımız masal, klasik bir masaldan ziyade çağdaş bir masal örneğidir. Masalın yazarı ise Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Gülzar İbrahimova'dır. *Yeni Yıl Sırrı* adlı masal, çağdaş masal özelliklerini taşıdığı için birçok yönden olduğu gibi konu bakımından da klasik masal örneklerinden belirgin çizgi ve unsurlarla ayrılır. Çünkü masaldaki konu, günümüz çocuklarının ilgi, istek, arzu, beklenti, yetiştirme tarzı, ihtiyaç ve hazırbulunuşluk seviyeleri göz önüne alınarak kaleme alınmıştır. Bundan dolayı masaldaki konuyu, klasik masallarda işlenen konulardan ayrı tutmak ve değerlendirmek gerekir. İncelediğimiz masal metni, birçok unsur bağlamında klasik masal örneklerinden ayrılrsa da birçok motif bakımından ise klasik masal örnekleri ile belirgin ve ortak benzerlikler gösterir.

Yeni Yıl Sırrı adlı masal, Azerbaycan'da yaşayan ve okul çağında olan Emin ve Gülcan'ın *Yıl Başı Bayramı*'na hazırlık yaparken çok kısa bir zaman içerisinde başlarından geçen küçük bir macerayı konu edinir.

Emin ve Gülcan; Azerbaycan'da yaşayan, aynı sınıfta eğitim gören ve aynı zamanda komşu olan iki yakın arkadaşdır. Her ikisi de Azerbaycan'da yayımlanan ve bir çocuk dergisi olan *Sihirli Dünya* dergisini alır ve okular. Yılbaşı olduğu için derginin *Yeni Yıl Bayramı*'na özel bir sayısı çıkacaktır. Emin; bu sayıyı sabırsızlıkla bekler, dergi henüz gelmediği için üzüldür ve endişe eder. Emin'in sabırsızlıkla beklediği anda kapının ziline çalınmasıyla masal başlar:

“Emin hər dəfə “Sehrli Dünya” jurnalı alanda çox sevinirdi. Bu dəfə Yeni il jurnalı gəlməli idi, amma bayrama bir neçə saat qalsa da, jurnal hələ gəlib çıxmamışdı.

- Görəsən jurnal niyə gecikir? - Deyə, Emin düşünürdü ki, qapının zəngi çalındı. Gələn dostu Gülcan idi. O həm Eminin sinif yoldaşı, həm də qonşusu idi. Onlar hər il Yeni il bayramını bir yerdə keçirirdilər. Bu, çox maraqlı olurdu.”

(Emin her defa “Sihirli Dünya” dergisini aldığında çox sevinirdi. Bu sefer de yeni yıl dergisi gelecekti ancak *Yeni Yıl Bayramı*’na birkaç saat kalmasına rağmen dergi henüz gelmemişti. Emin:

- Dergi acaba neden gecikti?, diye düşünürken kapının zili çaldı. Gelen Emin’in arkadaşı Gülcan idi. Gülcan, hem Emin’in sınıf arkadaşı hem de komşularıydı. Onlar her yıl *Yeni Yıl Bayramı*’nı birlikte geçirirdiler. Bu, çok eğlenceli olurdu.)

Yeni Yıl Sırrı masalı, bu cümlelerle başladıktan sonra olaylar metnin akışı içinde hızlı bir şekilde gelişerek çocuk okuyucuya sunulur. *Yeni Yıl Sırrı* adlı masal, klasik masal formatı ile başlamaz ve bu şekilde de devam etmez. Yani masalda başlangıç, geçiş ve bitiş formel ve kalıp sözleri yoktur. Bu özelliği ile de klasik masal metinlerinden ayrılır.

Masaldaki olaylar zinciri, Gülcan’ın Eminlerin evine gelmesi, Emin’e sorular sorması ve Emin’in de bu sorulara verdiği cevaplarla başlar ve gelişir:

“- Niyə bikefsən? Elə bil heç Yeni il deyil.

- Yox e..., Bayrama az qalıb Yeni il jurnalından xəbər yoxdur.

- Darıxma, mənim də jurnalım gecikmişdi, indi gəldi. Nə əcəb yolka bəzəməmisiz?

- Həvəsım yoxdur!

- Bəs sənın nəyə həvəsın var?

- Mən istəyirəm qəhrəman olum!

- Necə yəni? - Gülcan təəccübləndi.

- İstəyirəm kimi isə xilas edim.

- Onda gedim tullanıı dənizə, sən də məni xilas elə!

- Sən zaraıat edirsən, bu mənim arzumdur.

- Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan! İndi isə dur, yolka bəzəyək!

- Yaxşı, nə deyirəm, bəzəyək!”

(- Neden keyifsizsin? Sanki hiç yeni yıl değil.

- Hayır... Bayrama çok az bir zaman var ama yeni yıl dergisinden halen bir haber yok.

- Üzölme, benim de dergim gecikmişti, az önce geldi. Neden yılbaşı ağacını süslemiyoruz?

- Hevesim yok!

- Acaba senin neye hevesin var?

- Ben kahraman olmak istiyorum!

- Nasıl yani? Gülcan şaşırdı.

- Birilerini kurtarmak istiyorum.

- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!

- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.

- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın! Şimdi dur, yılbaşı ağacını süsleyelim!

- Tamam, süsleyelim!)

Gülcan'ın Eminlerin evine gelmesi, Emin'e neden bu kadar keyifsiz olduğunu sorması, Emin ve Gülcan'ın konuşmalarıyla başlayan olaylar dizisi, kapının ziline çalması ve postacının *Sihirli Dünya* dergisini getirmesiyle devam eder. Aslında daha masalın başında yazar tarafından ortaya bir çatışma konulur ve henüz giriş bölümünde ortaya konulan bu çatışma çözülerek gelişme bölümüne geçilir. Emin'in dergisinin yılbaşı bayramına birkaç saat kalmasına rağmen henüz gelmemesi, Emin'in bu duruma çok üzülmesi, keyifsiz olması ve endişe duyması masaldaki ilk çatışma unsurunu meydana getirir. Ama kapının ziline çalınır ve postacı tarafından derginin getirilmesi, metindeki ilk çatışmanın bittiğini çocuk okura sezdirir.

Postacının dergiyi getirmesi ile olaylar dizisinin gelişme bölümü başlar ve yeni çatışma ve maceralarla devam eder. Dergiyle beraber Emin'e bir hediye de gelmesi Emin'in sevincini ikiye katlar. Hediye olarak karşısında Spaydırmen oyuncağını görünce bu sevinç tarifi anlatılmaz bir duyguya dönüşür. Aslında yazar burada çocuk okura, bir çocuk için önemli olan iki unsuru anımsatır. Bunlar, bir çocuğun en iyi arkadaşı olan oyuncak ve kitaptır. Emin ve Gülcan'ın aylık çıkan bir çocuk dergisine abone olmaları, bu dergiyi takip etmeleri ve okumaları, çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırma yolunda hem çocuk hem de yetişkin okura verilen önemli bir iletidir. Bilindiği gibi bir çocuğa kitap okuma alışkanlığı küçük yaşlardan itibaren kazandırılır. Yazar, çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmak ve kendilerine uygun olan yayınları takip etmek için böyle bir yöntemle başvurur ve bunu okuyucuya anımsatır.

Bunun yanında yazarın dikkat çektiği diğer önemli bir nokta da oyun ve oyuncaktır. Özellikle okul öncesi çağdan ergenlik dönemine kadar bir çocuğun vazgeçemeyeceği temel şeylerden biri de oyun ve oyuncaktır. Bir çocuğun en yakın arkadaşı; sürekli zaman geçirdiği, birlikte oyunlar oynadığı ve beraber hayal kurduğu oyuncaklarıdır. Oyuncak ve oyunların çocukların bilişsel, duyuşsal, ruhsal ve psikomotor gelişimleri üzerinde olumlu etkileri vardır. Oyun ve oyuncak, çocuğu çok yönlü geliştiren, çocuk için en büyük akran özellikleri taşıyan unsurlardır. Yazar, Emin'in dergiyle beraber bir oyuncağın gelmesine çok sevinmesini ve bir çocuk için oyun ve oyuncağın ne kadar önemli olduğunu şu cümlelerle duyumsatır:

“Uşaqlar təzəcə yolka bəzəməyə başlamışdılar, poçtalyon “Sehrli Dünya” jurnalını gətirdi. Emin jurnalı salafan paketindən çıxarıb, üstünə qoyulmuş hədiyyəni çıxarıb baxdı:

- Uy daa... “Spaydirmen!”

(Çocuklar henüz yılbaşı ağacını süslemeye başlamışlardı ki, postacı *Sihirli Dünya* dergisini getirdi. Emin dergiyi paketinden çıkarıp, üstüne koyulmuş hediye baktı:

- Aaaa... “Spaydirmen!”)

Emin ve Gülcan, dergiye bakıp oyuncakla oynadıktan sonra yılbaşı ağacını süsler ve Spaydırmen'i yılbaşı ağacına asarlar. Bir ara Gülcan, yılbaşı ağacında asılı olan Spaydırmen'in gözlerini kırptığını görür ve bunu Emin'e söyler. Tam bu esnada açık olan ve eğlence programlarının verildiği televizyondan mühim ve olağanüstü bir haber verilir. Habere göre Bakü ve çevresinde ağır kış şartları hüküm sürer, zaman zaman fırtına olabilir, sabaha kadar aralıksız karın yağacağı söylenir ve bazı diğer ülkelerde de bu ağır kış şartlarının devam ettiği bildirilir. Ayrıca Türkiye'nin önemli bir kayak merkezi olan ve kış sporlarının yapıldığı Uludağ'da turistlerin çığ altında kaldığı, arama ve kurtarma ekipleri tarafından herkesin kurtarıldığı, sadece bir Türk çocuğu olan küçük Sinan'dan henüz bir haber alınamadığı ve Sinan'ı kurtarma çalışmalarının devam ettiği söylenir.

Bu haberi duyan Emin ve Gülcan, bu olaya ve özellikle Sinan'a çok üzülürler. Hatta ikisi de gözyaşlarını gizleyemezler. Yazar, bu haberi duyunca Emin ve Gülcan'ın çok üzüldüklerini ve ağladıklarını söyleyerek çocuk okura önemli duyguları anımsatır. Genel olarak masallarda işlenen konu ve değerler evrenselidir. Evrensel konu, tema ve değerlerin yanında yer yer yerel ya da millî dediğimiz konu, tema ve değerler de işlenir. Gülcan ve Emin'in Türkiye'de yaşanan bir olay karşısında Sinan için verdikleri tepkiler yani üzülmeleri ve ağlamaları evrensel bir değerdir. Dünyanın bir ucundaki çocuk, diğer bir ucundaki çocuk için üzülebilir veya sevinebilir. Yazar burada ortak olan değerleri kullanarak çocuk okura evrensel değerleri hem öğretir hem de anımsatır. Bunun yanında yazar, millî değerlere de büyük bir dikkat çeker. İki kardeş ülke olan Azerbaycan ile Türkiye'nin ortak

değerlere sahip olmaları, birbiri için üzülmeleri veya sevinmeleri Gülcan, Emin ve Sinan karakterleri üzerinden Türkiye ve Azerbaycan'daki çocuklara duyumsatılır ve bir ileti olarak verilir.

Uludağ'da yaşananlar ve Sinan'ın çığ altından kurtarılmaması, masal metninin diğer bir çatışmasıdır ve bu çatışma beraberinde birçok olay dizisini getirir. Böylelikle çatışma tırmanır ve çocuk okuyucunun merak duygusu da yükseltilmiş olur. Türkiye'de yaşananlara ve Sinan'ın karlar altında kurtarılamamasına çok üzülen Emin ve Gülcan, Spaydırmen'den bir ses geldiğini duyar ve fark ederler. Doğal olarak bu duruma çok şaşırır ve ne yapacaklarını bilmezler. Sesin nereden geldiğini anlamak için Emin, yılbaşı ağacında asılı olan Spaydırmen'i alır ve ona bakar. Bu sesin gelmesiyle beraber masalların vazgeçilmezi olan olağanüstü olaylar *Yeni Yıl Sırrı* masalında da başlamış olur. Spaydırmen aniden büyür ve çocuklardan daha büyük bir hale gelir. Ayaklarından alevler, gövdesinden ışıklar çıkar. Emin ve Gülcan, bu duruma çok şaşırır ve korkarlar. Çocukların korktuğunu anlayan Spaydırmen, robot sesiyle konuşmaya başlar ve asıl maksadını şu cümlelerle ifade eder:

‘- Məni “Sehrlı Dünya” sehrləyib! Mən adi oyuncaq Spaydermen yox, sehrlı Spaydermenəm. Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.

- Necə? - Uşaqlar xorla soruşdular.

- Vaxt azdır. Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!’’

(- Beni ‘‘Sihirli Dünya’’ sihirledi! Ben sıradan bir Spaydırmen oyuncağı değilim, ben sihirli Spaydırmen'im. Sinan'a yardım lazım, onu bulmalıyım.

- Nasıl? Çocuklar korkarak sordular.

- Vakit çok az. Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!)

Spaydırmen; *Sihirli Dünya* dergisi tarafından sihirlendiğini, sıradan bir oyuncak olmadığını, asıl maksadının Sinan'a yardım etmek olduğunu söyledikten sonra Sinan'a yardım etmek ve onu kurtarmak için kendisiyle birlikte gelmelerini teklif eder. Gülcan biraz korksa da ikisi de hiç tereddüt etmeden ve Sinan'a yardım etmek için Spaydırmen ile Türkiye'ye giderler. Bu yolculuk, her masalda olduğu gibi göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşir. Uludağ'a vardıklarında Spaydırmen hemen Sinan'ı aramaya başlar ve bulur. Sinan'ı karlar altında çıkardıktan sonra, Gülcan ise Sinan'ın yüzündeki karları temizler. Emin ile Gülcan incecik kıyafetler giymeleri ve çok üşümelerine rağmen bir o kadar da mutludurlar. Çünkü Sinan'ı kurtarmış ve ailesine kavuşmasına yardımcı olmuşlardır. Uzakta olan anne ve babası Sinan'ı gördüklerinde, Sinan'a doğru koşmaya başlarlar. Spaydırmen gitme vaktinin geldiğini söyleyerek hep beraber hemen oradan ayrılırlar. Yine göz açıp kapayıncaya kadar Azerbaycan'a gelirler. Lakin bu mutluluğun yanında küçük bir terslik de yaşanır. Çocuklar Sinan'ın elinden tuttukları için Sinan da onlarla beraber Azerbaycan'a gelir. Fakat Sinan'ı Türkiye'ye -anne ve babasının yanına- götürmek Spaydırmen için hiç zor değildir. Spaydırmen, Sinan'ı Uludağ'a bırakıp tekrar döner.

Bu arada Emin ve Gülcan çok mutludur. Ne Spaydırmen'in geri döndüğünü ne de Emin'in annesinin kendilerine sinirlendiğini fark ederler. Gülcan, başlarından geçen bu macerayı Emin'in annesine anlatsa da kimse onlara inanmaz. Emin ve Gülcan, bu duruma üzülseler de artık bu durumun onlar için hiçbir ehemmiyeti yoktur. Çünkü önemli olan, Sinan'ın kurtulması ve ailesi ile birlikte yeni yıla mutlu bir şekilde girmesidir. Sinan karlar altından kurtulur, ailesine kavuşur, böylelikle herkes yeni yıla mutlu bir şekilde girer ve masal da mutlu bir sonla biter.

Yeni Yıl Sırrı adlı çağdaş masal, sıradan karakterleri ve olağanüstü olayları ile özellikle çocuk okurun dikkatine çeker. Masal karakterlerinin çocuklardan ve çocukların oynadığı bir oyuncaktan seçilmesi, masalı okuyan veya dinleyen çocuğun masal karakterleri ile özdeşim kurmasını ve masal karakterleri ile bütünleşmesini sağlar. Masaldaki Gülcan, Emin ve Sinan karakterleri çocukların reel dünyadaki karşılıkları veya arkadaşlarıdır. Bundan dolayı karakter seçimi bakımından çocukların hem gerçek hem de hayal dünyalarına inilir ve çocukların öykünebileceği söz ve davranışları temsil eden karakterler tercih edilir.

Genel olarak her masalın klasik bir motifi olan olağanüstülükler, bu masal metninde de başarıyla işlenir ve olaylar arasında önemli bağlantılar kurulur. Masalın olağanüstü özellikleri günümüz çocuklarının oynadığı, zaman geçirdiği, özdeşim kurduğu veya örnek aldığı bir karakter yani

Spaydırmən üzerinden kurulur. Masal metnindeki olağanüstü olaylar, Spaydırmən'in ses çıkarması ve büyümesiyle başlayıp devam eder. Masaldaki olağanüstü olay ve motiflerin günümüz çocuğunun bildiği ve oynadığı bir oyuncak ve karakter üzerinden verilmesi, çocuk okuru metne bağlayarak metindeki merak duygusunu da inanılmaz derecede artırır. Hatta masalın başında Emin'in ben kahraman olmak istiyorum, birilerini kurtarmak ve birilerine yardım etmek istiyorum demesi bunun en büyük işaretidir. Günümüz çocuklarının özdeşim kuracağı ve öykünebileceği karakterlerin masalda yer alması masalın çocuk gerçekliği, çocuk duyarlılığı ve çocuğa görelilik ilkeleri bakımından uygun bir metin olduğunu gösterir.

Masalda çocukların korkabileceği ve şiddet içeren herhangi bir olumsuz unsur yoktur. Bunun yanında masalda ele alınan konu ve okura verilmek istenilen iletiler yaşama, insana ve doğaya karşı çocukta duyarlılık oluşturur. Masalın yazınsal kurgusu içerisinde hem yetişkin hem de çocuk okura birçok mesaj verilir. Ancak masal kahramanları olan çocukların birbirlerine yardım etmeleri, zorluklar karşısında birbirleri için üzülmeleri veya sevinmeleri ve hatta Türkiye-Azerbaycan kardeşliği ve dostluğu, günümüz evrensel değer ve çağdaş eğitim prensipleriyle birebir örtüşür.

Bütün bunların yanında masalda olumsuzluk teşkil edebilecek bir öge bağlamında, çocukların özdeşim kurabileceği ve öykünebileceği bir karakter ya da kahraman olarak Spaydırmən'in seçilmesi düşünülebilir. Spaydırmən'in yerine daha millî ve yerel bir karakter tercih edilebilirdi. Örneğin Spaydırmən karakteri yerine bir Türk kahramanı düşünülebilirdi. Lakin masallarda hem evrensel konu ve kahramanların yer alması hem de Spaydermen'in günümüz dünya çocukları arasında bilinen ve çok sevilen bir kahraman olması dolayısıyla bu durumun büyük bir olumsuzluk teşkil etmediği görülür.

Çocuk masallarında ön plana çıkan konu ve temalardan biri de değerler eğitimidir. Günümüz çağdaş masalların genelinde, hem okul öncesi hem de okul dönemi seviyelerinde değerler eğitimi önem verilir ve bu değerler sıklıkla işlenir. *Yeni Yıl Sırrı* adlı çocuk masalına baktığımızda karşımıza birçok temel değer çıkar. Bunlar; yardımlaşma, merhamet, millî birlik ve beraberlik gibi değerlerdir. Yazar, metnin kurgusu çerçevesinde bu değerleri merak duygusunu ön planda tutarak, çocuk okuru metnin içine çekerek ve metindeki karakterler ile özdeşim kurdurarak verir. Böylelikle çocuk okur, metnin kurmaca yapısı içerisinde hem evrensel hem de millî değerleri öğrenmiş olur.

Sonuç olarak masalda işlenen konu, çocuğun hayal ve özdeşim kurmasına, düşünmesine, duygulanmasına, heyecanlanmasına, birçok duyguyu yaşamasına ve yine birçok millî ve evrensel değeri öğrenmesine imkân sağlayacak özellikler gösterir. Masalın olay örgüsü içerisinde herhangi bir korkutucu veya olumsuzluk arz edecek unsur bulunmaz. Bu bağlamda masal metni; çocuk duyarlılığı, çocuk bakışı, çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik ilkeleri kapsamında çocuğa göre özellikler taşır.

5. 2. Kahramanlar

Masalın kahramanları ya da diğer bir adıyla başkışileri *Emin* ve *Gülcan*'dır. Emin ve Gülcan, kurgusal metin içerisinde başkışı olma özelliği taşırlar. Bu bağlamda her ikisi de açık karakter olma niteliği gösterirler. Yan kişiler ise *Spaydırmən*, *Sinan*, *Sinan'ın anne ve babası*, *Emin'in annesi Saide*, *dergiyi getiren postacı* ve *Sinan'ı kurtarmaya çalışan arama ve kurtarma ekibidir*.

Masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan, karakterlerin geliştirilmesi yöntemlerinden daha çok davranış, eylem ve konuşmaları üzerinden geliştirilir. Masalın başkışileri olan Gülcan ve Emin'in açık karakter olarak yer almasına ilişkin aşağıdaki ifadeler örnek gösterilebilir:

"Emin hər dəfə "Sehrli Dünya" jurnalı alanda çox sevinirdi."

(Emin her defa *"Sihirli Dünya"* dergisini aldığı anda çok sevinirdi.)

"- Görəsən jurnal niyə gecikir? - Deyə, Emin düşünürdü ki, qapının zəngi çalındı. Gələn dostu Gülcan idi. O həm Eminin sinif yoldaşı, həm də qonşusu idi. Onlar hər il Yeni il bayramını bir yerdə keçirirdilər. Bu, çox maraqlı olurdu."

(Emin: - Dergi acaba neden gecikti?, diye düşünürken kapının zili çaldı. Gelen Emin'in arkadaşı Gülcan idi. Gülcan, hem Emin'in sınıf arkadaşı hem de komşularıydı. Onlar her yıl *Yeni Yıl Bayramı*'nı birlikte geçirirdiler. Bu, çok eğlenceli olurdu.)

Masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan, daha çok davranış, eylem ve konuşmaları ile geliştirilerek çocuk okura sunulur ve çocuk okurun başkahramanlar ile bu yöntemlerle özdeşim kurmaları sağlanmaya çalışılır. Emin ile Gülcan arasında daha masalın başında geçen şu konuşma, Emin ve Gülcan'ın masalda hem açık karakterler olduğuna hem de davranış, eylem ve konuşmalarıyla geliştirildiklerine önemli bir örnek teşkil eder:

“Gülcan sordu?

- Niyə bikefsən? Elə bil heç Yeni il deyil.

- Yox e..., Bayrama az qalıb Yeni il jurnalından xəbər yoxdur.

- Darıxma, mənim də jurnalım gecikmişdi, indi gəldi. Nə əcəb yolka bəzəməmisiz?

- Həvəsim yoxdur!

- Bəs sənə nəyə həvəsin var?

- Mən istəyirəm qəhrəman olum!

- Necə yəni? - Gülcan təəccübləndi.

- İstəyirəm kimi isə xilas edim.

- Onda gedim tullanım dənizə, sən də məni xilas elə!

- Sən zərəfat edirsən, bu mənim arzumdur.

- Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan! İndi isə dur, yolka bəzəyək!

- Yaxşı, nə deyirəm, bəzəyək!”

(Gülcan sordu:

- Neden keyifsizsin? Sanki hiç yeni yıl değil.

- Hayır... Bayrama çok az bir zaman var ama yeni yıl dergisinden halen bir haber yok.

- Üzülme, benim de dergim gecikmişti, az önce geldi. Neden yılbaşı ağacını süslemiyoruz?

- Hevesim yok!

- Acaba senin neye hevesin var?

- Ben kahraman olmak istiyorum!

- Nasıl yani? Gülcan şaşırdı.

- Birilerini kurtarmak istiyorum.

- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!

- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.

- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın! Şimdi dur, yılbaşı ağacını süsleyelim!

- Tamam, süsleyelim!)

Masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan, birçok evrensel ve millî değere sahip olarak çocuk okura sunulur. Bu şekilde sunulmalarının nedeni, çocuk okurun masalın kurgusal metni içerisinde okuyucuya verilmek istenen evrensel ve millî değerleri öğrenmesi ve bu değerlere sahip olan masaldaki çocuk karakter ile özdeşim kurup bu değerleri gerçek hayatta da uygulayabilmesidir. Yazarın evrensel ve millî değerleri çocuk okurun anlayabileceği bir seviyede işleyip, bu konuda gayet başarılı olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Masalın başkişileri olan Emin ve Gülcan'ın sahip olduğu en önemli değerler, yardımseverlik ve empati kurabilme becerileridir. Empati, kendini karşıdaki kişinin yerine koyabilme, onun gibi düşünebilme ve davranabilme yetisidir. Empati, kişisel bir beceri olmanın yanı sıra evrensel bir değer olarak da kabul edilebilir. Aşağıdaki şu cümleler masalın kahramanlarında empati duygusunun nasıl işlendiğini gösterir:

“Uşaqlar bu xəbəri eşidəndə çox pis oldular. Gülcan ağlamağını saxlaya bilmədi:

- Yəqin bu gün orda Yeni ili qarşılayacaqdılar! Ona hədiyyə verəcəkdilər. Yazıq uşaq, görəsən indi hardadır?

Eminin də gözləri doldu. Ağlamasın deyə, pəncərəni açıb qarşısında dayandı.”

(Çocuklar bu haberi duyunca çok üzündüler. Gülcan gözyaşlarını gizleyemedi:

- Şüphesiz bugün orada yeni yılı karşılayacaktılar! Ona hediye verecektiler. Acaba çocuk şimdi nerededir?

Emin’in de gözləri doldu. Ağlamamak için pencereyi açıp karşısına geçti.)

Masalın başkişileri olan Emin ve Gülcan’ın Türkiye’de meydana gelen çığ felaketini televizyondan duyduktan sonra çığ altında kalan ve kurtarılmayı bekleyen Sinan için çok üzülmeleri ve göz yaşlarını gizleyememeleri, karakterlerdeki empati becerisinin geliştiğini çocuk okura gösterir. Böylelikle yazar aynı empati duygusunu, masalı okuyan veya anne ve babasından dinleyen çocuğa da kazandırmak ister.

Masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan’daki diğer bir evrensel ve millî değer ise yardım duygusu veya yardımseverliktir. Ağaçta asılı bekleyen Spaydırmen’in birden ses çıkarak büyümesi, bunu gören çocukların çok korkması, Spaydırmen’in çocukların korktuğunu anlayınca asıl maksadının Sinan’a yardım ederek onu kurtarmak olduğunu ve ona yardım etmek istiyorlarsa kendisi ile gelmelerini teklif etmesi üzerine Emin ve Gülcan’ın hiç düşünmeden evet demeleri ve Sinan’ı kurtarmak için gitmeleri, eserdeki kahramanların yardımseverlik duygusuna sahip karakterler olduğunu gösterir. Böylelikle yardımseverlik iletisi, çocuk okura metnin kurgusu içerisinde başarıyla verilir. Dolayısıyla evrensel ve yerel bir değer olan yardımlaşma duygusu çocuklara öğretilir ve anımsatılır. Bu bağlamda masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan, daha çok davranış ve konuşmaları ile geliştirilerek okuyucuya sunulur:

“Emin Spaydermeni yolkadan düşürdü ki, görsün səs hardan gəlir. Bu vaxt Spaydermen bir göz qırpımında elə böyüdü, oldu uşaqlardan böyük. Ayaqları altından alov qalxdı. Uşaqların qorxduğunu görüb Spaydermen alovunu da, işıqlarını da söndürdü. Robot kimi danışaraq onları sakitləşdirdi:

- Məni “Sehrli Dünya” sehləyib! Mən adi oyuncaq Spaydermen yox, sehrli Spaydermenəm. Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.

- Necə? - Uşaqlar xorla soruşdular.

- Vaxt azdır. Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!

- Mən istəyirəm! - Emin belə deyən kimi Spaydermen əlini ona səmt uzatdı. Emin ondan yapışdı. Gülcan bir az qorxdı. Spaydermen bir anda güllə kimi şığıyaraq açıq pəncərədən bayıra sıçrasa da, Gülcan çatdırıb ondan tuta bildi. Uşaqlar gözlərini yumub-açmağa macal tapmamış artıq Uludağdaydılar.”

(Emin, Spaydırmen’i sesin nereden geldiğini anlamak için ağacın üstünden aldı. O anda Spaydırmen, göz açıp kapayıncaya kadar öyle büyüdü ki, çocuklardan daha büyük oldu. Ayaklarının altından alevler çıktı. Çocukların korktuğunu gören Spaydırmen, alevini de ışıklarını da söndürdü. Robot gibi konuşarak onları sakinleştirdi:

- Beni “Sihirli Dünya” sihirledi! Ben sıradan bir Spaydırmen oyuncağı değilim, ben sihirli Spaydırmen’im. Sinan’a yardım lazım, onu bulmalıyım.

- Nasıl? Çocuklar korkarak sordular.

- Vakit çok az. Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!

- Ben istiyorum! Emin böyle deyince Spaydırmen elini ona taraf uzattı. Emin ona yapıştı. Gülcan biraz korktu. Spaydırmen bir anda kurşun gibi hareket ederek açık pencereden dışarı sıçrasa da, Gülcan yetişip ondan tuttu. Çocuklar gözlerini açıp kapamaya bile fırsat bulmamışken artık Uludağ’daydılar.)

“Eminlə Gülcan çox nazik geyinmişdilər, nazik ev paltarında idilər. Burda isə çovğun elə güclü idi, uşaqlar ikisi də soyuqdan əsməyə başladı. Bununla belə gözlərini bərkdən açır, Sinanı axtarıb-tapmağa çalışırdılar. Onlar heç vaxt əlcəksiz qara əl vurmasalar da, indi qarı yalın əlləri ilə göyə sovrur, qarda azca qaraltı görmək arzusu ilə Sinanı axtarırdılar.”

(Emin ve Gülcan çok ince giyinmişlerdi, üzerlerinde evde giydikleri ince elbiseler vardı. Burada ise fırtına öyle kuvvetliydi ki, çocukların ikisi de soğuktan titremeye başladı. Bu fırtınada gözlerini zorla açıyor, Sinan'ı arayıp bulmaya çalışıyorlardı. Onlar hiçbir zaman eldivensiz kara dokunmasalar da şimdi karı yalın elleri ile göğe savuruyor, karda bir karartı görmek arzusu ile Sinan'ı arıyorlardı.)

Ancak masalın sonunda masalın başkahramanlarının başından geçen bu küçük macerayı Gülcan'ın Emin'in annesine anlatması, ama hiç kimsenin çocukların bu anlattıklarına inanmamaları ve onların anlattıklarını bir hayal olarak görmeleri masalın karakterlerini geliştirmede olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkar. Aslında bu durum, reel dünyada bir gerçeklik olarak var olduğu için yazarın bunu bilinçli bir şekilde okura sunmak istediği düşünülebilir. Reel dünyada çoğu zaman büyükler veya anne ve babalar olarak çocuklarımızı dinlemeyiz, onların bazı söylediklerine inanmayız ya da abarttıklarını, hayal kurduklarını düşünürüz. Bu bağlamda yazar, gerçek yaşamda var olan bir durumu masal metninin kurgusal yapısı içinde yetişkin okura anımsatır ve bir nevi ders verir.

Masalın yan kişileri olan Sinan, Sinan'ın anne ve babası, Emin'in annesi, dergiyi getiren postacı, Sinan'ı bulmaya ve kurtarmaya çalışan arama ve kurtarma ekibindeki insanlar, daha çok davranış ve eylemleriyle metindeki olayların kurgusu içerisinde geliştirilmeye çalışılır. Bunun yanında masalda olağanüstü özellikleriyle ön plan çıkan Spaydırmən ise hem davranış ve eylemleriyle hem de konuşmalarıyla geliştirilir. Her masalda olduğu gibi belirli ölçütler çerçevesinde incelemeye çalıştığımız bu masalda da olağanüstü olaylar ve kahramanlar vardır. *Yeni Yıl Sırrı* masalında olağanüstü karakter, yaptığı olağanüstü kahramanlık ile ön plana çıkan Spaydırmən'dir.

Spaydırmən'in bir çocuk dergisi olan *Sihirli Dünya* tarafından sihirli yani olağanüstü özelliklere sahip hale getirilmesi, küçük bir oyuncakken kocaman bir robota dönüşmesi, insan gibi konuşması, hızlı bir şekilde hareket etmesi ve saniyeler içinde Türkiye'ye gidip, Sinan'ı hemen kurtarıp ve eski haline dönüşmesi, metnin kurgusu içinde çocuk okura sunulan olağanüstü olay ve özelliklerdir. Bu olağanüstü özellik veya olaylar, yine olağanüstü bir karakter olan Spaydırmən'in kişiliğinde bir araya gelir. Spaydırmən, sadece davranış ve eylemleriyle geliştirilmez bunun yanında konuşmalarıyla da geliştirilir. Spaydırmən'in konuşması aynı zaman kurgusal yapı içinde önemli bir olağanüstü motiftir:

“Emin Spaydermeni yolkadan düşürdü ki, görsün səs hardan gəlir. Bu vaxt Spaydermen bir göz qırpımında elə böyüdü, oldu uşaqlardan böyük. Ayaqları altından alov qalxdı. Uşaqların qorxduğunu görüb Spaydermen alovunu da, işıqlarını da söndürdü. Robot kimi danışaraq onları sakitləşdirdi:

- Məni “Sehrli Dünya” sehləyib! Mən adi oyuncaq Spaydermen yox, sehrli Spaydermenəm. Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.

- Necə? - Uşaqlar xorla soruşdular.

- Vaxt azdır. Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!”

(Emin, Spaydırmən'i sesin nereden geldiğini anlamak için ağacın üstünden aldı. O anda Spaydırmən, göz açıp kapayıncaya kadar öyle büyüdü ki, çocuklardan daha büyük oldu. Ayaklarının altından alevler çıktı. Çocukların korktuğunu gören Spaydırmən, alevini de ışıklarını da söndürdü. Robot gibi konuşarak onları sakinleştirdi:

- Beni “*Sihirli Dünya*” sihirledi! Ben sıradan bir Spaydırmən oyuncağı değilim, ben sihirli Spaydırmən'im. Sinan'a yardım lazım, onu bulmalıyım.

- Nasıl? Çocuklar korkarak sordular.

- Vakit çok az. Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!)

“- Uçuşa hazır olun, qalxırıq!”

(- Uçuşa hazır olun, kalkıyoruz!)

Masallardaki kahramanları birbirinden ayıran ve okuyucuya bu ayrımı belirgin bir şekilde gösteren kesin çizgiler vardır. Masalların şahıs kadrosuna ya da karakter yapısına baktığımızda genel anlamda iyi ve kötü karakterler olmak üzere iki kahraman tipi karşımıza çıkar. *Yeni Yıl Sırrı* masalında karakterlere bütünsel olarak baktığımızda tamamı iyi kahraman tipinden oluşur. Kötü karakter diyebileceğimiz bir kahraman tipi ile karşılaşmayız. Yazarın masalın içerisine sadece iyi karakter tiplerini yerleştirmesi ya da hiç kötü karakterlere yer vermemesi, büyük ihtimalle bilinçli bir şekilde yapılmıştır. Çünkü çocukların şiddet içeren karakterleri görmemesi veya tanımaması tercih edilmiş olabilir. Bunun yanında iyi kahraman tiplerini tanıyarak ve görerek onlarla özdeşim kurmaları çocuk okurdan beklenilmiş ve istenmiş olabilir.

Masalda her zaman insanlara yardım etmemiz gerektiği ve iyilik eden insanların daima kazanacağı iletisi, masalın başkahramanları olan Emin ve Gülcan aracılığıyla okura verilir. Bu bağlamda çocuk okura kendi yaş grubundan bir karakter kadrosu sunularak çocuk okurun masaldaki olayları daha iyi anlaması ve anlamlandırması, bunun yanında çocuk karakterler ile özdeşim kurmasının daha kolay olması sağlanır. Sonuç olarak masaldaki kahramanları bir bütün olarak ele aldığımızda, masalda çocuk karakterler daha fazla olduğu için çocuklara özdeşim kurabilecekleri ve öykünebilecekleri bir karakter çerçevesi sunulmuştur.

5. 3. Dil ve Anlatım

Yeni Yıl Sırrı adlı masalı dil ve anlatım bağlamında değerlendirdiğimizde, masalda çocuk okurun anlayabileceği ve anlamlandırabileceği yalın ve sade bir dil kullanılmıştır. Kullanılan dil daha çok kısa cümlelerden oluşan, akıcı ve hareketli bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda *Yeni Yıl Sırrı*, anlatımın kısa, duru ve içten cümlelerle yapılandırıldığı bir çocuk masalıdır.

Yeni Yıl Sırrı adlı masal, Azerbaycan Türkçesinin anlatım gücü ve zenginliğini genel olarak ilköğretim birinci kademedeki çocuğun dil gelişimine uygun kural ve kurgularla sezdirenen ve anımsatan bir masalıdır. Yazar, kurgusal yapı içerisinde Azerbaycan Türkçesinin gücünü ve zenginliğini çocuk okura sezdirirken özellikle Azerbaycan Türkçesinin söz varlığını oluşturan kısa ve kurallı cümlelerden, soru ve ünlem cümlelerinden, edebî sanatlardan, deyim ve yinelemelerden, söz tekrarlarından, yansıma, zıt, eş ve yakın anlamlı sözcüklerden, kişiler arası diyaloglardan, özgün söyleyişlerden, benzetmelerden ve tezatlı anlatımlardan oldukça faydalanmaya ve bu söz varlığını kullanmaya çalışır.

Yeni Yıl Sırrı adlı masal metnine baktığımızda genel olarak kısa ve kurallı cümle yapısını görürüz. Bu cümle yapısı yer yer olumlu ve olumsuz, yer yer ise soru ve ünlem cümleleri ile karşımıza çıkar:

“Emin hər dəfə “Sehrli Dünya” jurnalı alanda çox sevinirdi.”

(Emin her defa “Sihirli Dünya” dergisini aldığında çok sevinirdi.)

“- Görəsən jurnal niyə gecikir?”

(- Dergi acaba neden gecikti?)

“Onlar hər il Yeni il bayramını bir yerdə keçirirdilər.”

(Onlar her yıl Yeni Yıl Bayramı’nı birlikte geçirirdiler.)

“- Mən istəyirəm qəhrəman olum!”

(- Ben kahraman olmak istiyorum!)

“Uşaqlar az bir vaxtda yolkanı gözəl bəzədilər.”

(Çocuklar kısa bir zamanda yılbaşı ağacını güzelce süslediler.)

“Bu zaman televizorda əyləncəli verilişlər gedirdi.”

(Tam bu sırada televizyonda eğlenceli programlar yapılıyordu.)

“Uşaqlar bu xəbəri eşidəndə çox pis oldular.”

(Çocuklar bu haberi duyunca çok üzüldüler.)

“Eminin də gözləri doldu. Ağlamasın deyə, pəncərəni açıb qarşısında dayandı.”

(Emin’in de gözleri doldu. Ağlamamak için pencereyi açıp karşısına geçti.)

“Emin, Gülcan tez onun qanadlarından yapışdılar.”

(Emin ve Gülcan hemen onun kanatlarına yapıştılar.)

“Emin ve Gülcan isə bu müddətə hələ sevinirdilər.”

(Emin ve Gülcan ise bu sırada halen seviniyorlardı.)

Yazar, metnin kurgusal yapısı içerisinde kısa cümlelerin yanında fazla olmamakla birlikte uzun cümlelere de yer verir. Masal metnindeki uzun cümleler, metin için herhangi olumsuz bir durum teşkil etmez, anlatımı zorlaştırmaz ve anlatımın akışını bozmaz. Aksine metinde yer alan uzun cümleler, okuyucu için anlatımı daha akıcı hale getiren ve merak unsurunu ön planda tutan cümlelerdir. Kullanılan uzun cümleler, genel olarak birleşik, sıralı ve bağlı cümle yapısındadır:

“Bu dəfə Yeni il jurnalı gəlməli idi, amma bayrama bir neçə saat qalsa da, jurnal hələ gəlib çıxmamışdı.”

(Bu sefer de yeni yıl dergisi gelecekti ancak Yeni Yıl Bayramı’na birkaç saat kalmasına rağmen dergi henüz gelmemişti.)

“Gecə saat 1-ə qədər çalib-oyanayar, fişəng atar, şənlənər, həmçinin şəhərdə atılan atəşfəşanlığa baxardılar.”

(Gece saat bire kadar çalıp oynar, eğlenir ve ayrıca şehirde atılan havai fişeklere bakardılar.)

“Yolka elə gözəl görünürdü, uşaqlar heyran olmuşdular, gözlərini ondan ayıra bilmirdilər.”

(Yılbaşı ağacı öyle güzel görünüyordu ki, çocuklar hayran olmuştular, gözlerini ondan ayıramıyorlardı.)

“- Çox qəşqabaqlıdır, zəhmli dir, lap bizim direktora oxşayır, bəlkə heç onu oyuncaq yerinə asmayaq?”

(- Çok sinirli, korkutucu, aynen bizim müdüre benziyor, acaba hiç onu oyuncak yerine asmayalım mı?)

“Hava bürosundan verilən məlumata görə, Bakıda və şimal bölgələrində soyuq hava şəraiti gözlənilir, ara-sıra çovğun olacağı bildirilir.”

(Meteorolojiden verilen bilgiye göre Bakü’de ve kuzey bölgelerinde soğuk hava şartlarının hüküm süreceği tahmin ediliyor, ara sıra fırtına olacağı bildiriliyor.)

“Spaydermen bir anda güllə kimi şığıyaraq açıq pəncərədən bayıra sıçrasa da, Gülcan çatdırıb ondan tuta bildi.”

(Spaydirmen bir anda kurşun gibi hareket ederek açık pencereden dışarı sıçrasa da, Gülcan yetişip ondan tuttu.)

“Onlar heç vaxt əlcəksiz qara əl vurmasalar da, indi qarı yalın əlləri ilə göyə sovurur, qarda azca qaraltı görmək arzusu ilə Sinanı axtarırdılar.”

(Onlar hiçbir zaman eldivensiz kara dokunmasalar da şimdi karı yalın elleri ile göğe savuruyor, karda bir karartı görmek arzusu ile Sinan’ı arıyorlardı.)

“Spaydermen bir neçə dəfə işığı yandırıp söndürən kimi uşağın ata-anası uzaqdan: “Oğlum, Sinan!” deyə qışqırır, onlara tərəf qaçmağa başladılar.”

(Spaydirmen birkaç defa ışığını yakıp söndürdüğü zaman çocuğun anne ve babası uzaktan “Oğlum Sinan!” diye bağırır onlara taraf koşmaya başladılar.)

“Əl-ələ tutub elə bərk fırlanırdılar, nə Spaydermenin səssizcə gəlib yolkadan asılmağını gördülər, nə də Eminin anasının onlara hirsilə baxdığından xəbərləri oldu.”

(El ele tutup öyle hızlı hareket ediyorlardı ki (dönüyorlardı ki) ne Spaydirmen’in sessizce gelip yılbaşı ağacına asıldığını gördüler ne de Emin’in annesinin onlara sinirle baktığını fark ettiler.)

“Vacib olan odur ki, indi Sinan ata-anasının yanındadır və onlar Yeni ili sevinc içərisində qarşılaya biləcəklər.”

(Önemli olan, Sinan’ın anne ve babasının yanında olması ve onların yeni yılı sevinç içerisinde karşılayabilmeleriydi.)

Yeni Yıl Sırrı masal metni dil ve anlatım yönünden değerlendirilirken, üzerinde durulması gereken noktalardan biri de yazarın metin içinde başarıyla yaptığı kişi ve doğa betimlemeleridir. Yazar, metnin kurgusal yapısı içinde masal kahramanlarını geliştirirken kişi betimlemelerine başvurur ve kişi betimlemelerini özellikle çocuk okurun karakterlerin hem iç hem de dış yapısını tanımasında kullanır:

“Emin hər dəfə “Səhrli Dünya” jurnalı alanda çox sevinirdi.”

(Emin her defa *“Sihirli Dünya”* dergisini aldığında çok sevinirdi.)

“Gələn dostu Gülcan idi. O həm Eminin sinif yoldaşı, həm də qonşusu idi. Onlar hər il Yeni il bayramını bir yerdə keçirirdilər. Bu, çox maraqlı olurdu. Gecə saat 1-ə qədər çalib-oyanayar, fişəng atar, şənənər, həmçinin şəhərdə atılan atəşfəşanlığa baxardılar.”

(Gelen Emin’in arkadaşı Gülcan idi. Gülcan, hem Emin’in sınıf arkadaşı hem de komşularıydı. Onlar her yıl *Yeni Yıl Bayramı*’nı birlikte geçirirdiler. Bu, çok eğlenceli olurdu. Gece saat bire kadar çalıp oynar, eğlenir ve ayrıca şehirde atılan havai fişeklere bakardılar.)

“- Mən istəyirəm qəhrəman olum!

- İstəyirəm kimi isə xilas edim.

- Sən zərəfat edirsən, bu mənim arzumdur.”

(- Ben kahraman olmak istiyorum!

- Birilerini kurtarmak istiyorum.

- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.)

“Uşaqlar bu xəbəri eşidəndə çox pis oldular. Gülcan ağlamağını saxlaya bilmədi:”

(Çocuklar bu haberi duyunca çok üzüldüler. Gülcan gözyaşlarını gizleyemedi:)

“Eminin də gözləri doldu. Ağlamasın deyə, pəncərəni açıb qarşısında dayandı.”

(Emin’in de gözləri doldu. Ağlamamak için pencereyi açıp karşısına geçti.)

“Eminlə Gülcan çox nazik geyinmişdilər, nazik ev paltarında idilər. Burda isə çovğun elə güclü idi, uşaqlar ikisi də soyuqdan əsməyə başladı.”

(Emin ve Gülcan çok ince giyinmişlerdi, üzerlerinde evde giydikleri ince elbiseler vardı. Burada ise fırtına öyle kuvvetliydi ki, çocukların ikisi de soğuktan titremeye başladı.)

“Uşaqlar sevindiklərindən elə qışqırdılar ki, bayaqdan tir-tir titrəmələri bir anda yox oldu. Gülcan soyuqdan qızarmış əlləri ilə Sinanın üz-gözünün qarını təmizlədi. Uşaq özünə gələndə kimi ağlamağa başladı. O ağlasa da, Eminlə Gülcan sevindiklərindən gülürdülər.”

(Çocuklar sevinçlerinden öyle bağıryorlardı ki, az önceki tir tir titremeleri bir anda yok oldu. Gülcan soğuktan kızarmış elleri ile Sinan’ın yüzündeki ve gözündeki karları temizledi. Çocuk kendine geldiğinde ağlamaya başladı. O ağlasa da Emin ile Gülcan sevinçlerinden gülüyorlardı.)

“Emin və Gülcan isə bu müddətə hələ sevinirdilər. Onlar elə şən idilər ki, heç nə gözlərinə görünmürdü. Əl-ələ tutub elə bərk fırlanırdılar.”

(Emin ve Gülcan ise bu sırada halen seviniyorlardı. Onlar öyle mutlu idiler ki, gözleri hiçbir şey görmüyordu. El ele tutup öyle hızlı hareket ediyorlardı (dönüyorlardı).)

Yazar, masal metni içerisinde kişi betimlemelerinin yanında doğa betimlemeleri de yapar. Böylelikle çocuk okurun hem doğaya karşı duyarlılık hissi kazanmasını sağlar hem de metnin merak unsurunu arttırarak masalı daha akıcı ve eğlenceli hale getirir. Yazarın masalda yaptığı doğa betimlemelerine şu cümleler örnek verilebilir:

“Bakıda ve şimal bölgələrində soyuq hava şəraiti gözlənilir, ara-sıra çovğun olacağı bildirilir. Səhərə qədər fasiləsiz qar yağacaq. Belə ağır qış bir çox ölkələrdə də davam etməkdədir.”

(Bakü'de ve kuzey bölgelerinde soğuk hava şartlarının hüküm süreceği tahmin ediliyor, ara sıra fırtına olacağı bildiriliyor. Sabaha kadar aralıksız kar yağacak. Bu ağır kış şartları birçok ülkede de devam etmektedir.)

“Hər tərəf dağlarla əhatə olunmuşdu. Dağlar qarın altında idi.”

(Her taraf dağlarla çevriliydi. Dağlar karın altındaydı.)

“Eminlə Gülcan çox nazik geyinmişdilər, nazik ev paltarında idilər. Burda isə çovğun elə güclü idi, uşaqlar ikisi də soyuqdan əsməyə başladı.”

(Emin ve Gülcan çok ince giyinmişlerdi, üzerlerinde evde giydikleri ince elbiseler vardı. Burada ise fırtına öyle kuvvetliydi ki, çocukların ikisi de soğuktan titremeye başladı.)

Masalda yer yer söz sanatlarına rastlarız ancak benzetme (teşbih) sanatının veya unsurunun daha çok kullanıldığını görürüz. Benzetme yapılarak çocuk okurun doğa, kişiler ve nesneler arasında anlam ilişkileri kurması ve kurduğu bu anlam ilişkilerini somutlaştırması sağlanır. Benzetme sanatına şu cümleler önemli birer örnek teşkil eder:

“- Çox qasqabaqlıdır, zəhmlidir, lap bizim direktora oxşayır, bəlkə heç onu oyuncaq yerinə asmayaq?”

(- Çok sinirli, korkutucu, aynen bizim müdüre benziyor, acaba hiç onu oyuncak yerine asmayalım mı?)

“Robot kimi danışaraq onları sakitləşdirdi.”

(Robot gibi konuşarak onları sakinleştirdi:)

“Spaydermen bir anda güllə kimi şığıyaraq açıq pəncərədən bayıra sıçrasa da, Gülcan çatdırıb ondan tuta bildi.”

(Spaydirmen bir anda kurşun gibi hareket ederek açık pencereden dışarı sıçrasa da, Gülcan yetişip ondan tuttu.)

Masalda kahramanların olayların kurgusu içinde kendi aralarında gerçekleştirdikleri diyaloglar da önemli yer tutar. Masaldaki diyalog metinleri, karakterlerin konuşma yöntemi ile geliştirilmesinde, okurun karakterleri ve olayların akışını daha iyi anlama ve analiz etmesinde başat rol oynar. Masaldaki diyaloglar, aynı zamanda metindeki merak ögesini ön sıraya çekerek metni daha akıcı hale getirir:

“Gülcan soruşdu?

- Niyə bikefsən? Elə bil heç Yeni il deyil.

- Yox e..., Bayrama az qalıb Yeni il jurnalından xəbər yoxdur.

- Darıxma, mənim də jurnalım gecikmişdi, indi gəldi. Nə əcəb yolka bəzəməmisiz?

- Həvəsim yoxdur!

- Bəs sənə nəvə həvəsin var?

- Mən istəyirəm qəhrəman olum!

- Necə yəni? - Gülcan təəccübləndi.

- *İstəyirəm kimi isə xilas edim.*
- *Onda gedim tullanım dənizə, sən də məni xilas elə!*
- *Sən zaraflat edirsən, bu mənim arzumdur.*
- *Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan! İndi isə dur, yolka bəzəyək!*
- *Yaxşı, nə deyirəm, bəzəyək!’’*

(Gülcan sordu:

- Neden keyifsizsin? Sanki hiç yeni yıl değil.
- Hayır... Bayrama çok az bir zaman var ama yeni yıl dergisinden halen bir haber yok.
- Üzülme, benim de dergim gecikmişti, az önce geldi. Neden yılbaşı ağacını süslemiyoruz?
- Hevesim yok!
- Acaba senin neye hevesin var?
- Ben kahraman olmak istiyorum!
- Nasıl yani? Gülcan şaşırdı.
- Birilerini kurtarmak istiyorum.
- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!
- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.
- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın! Şimdi dur, yılbaşı ağacını süsleyelim!
- Tamam, süsleyelim!)
- ‘- Uy daa... “Spaydermen!”
- Yoxsa “Hörümçək adam”dır?
- Yox, “Spaydermen”dir!
- Çox qəşəngdir, mənim jurnalımdan isə kukla çıxmışdı.’’

(- Aaaa... ‘Spaydirmen!’’

- Yoksa ‘Örümcek Adam’’ mı?
- Hayır, ‘Spaydirmen!’’
- Çok güzel, benim dergimden ise kukla çıkmıştı.)

‘Gülcan Spaydirmeni göstərib dedi:

- *Çox qəşəbaqlıdır, zəhlidir, lap bizim direktora oxşayır, bəlkə heç onu oynacaq yerinə asmayaq?*

- *Sən onun duruşuna, gözlərinə diqqətlə bax, əsl Spaydermendir. Mənim çox xoşuma gəlir, qoy qalsın!*

Birdən Gülcan qışqırdı:

- *Emin, bax, o, gözlərini qırpdı.*
- *Ola bilməz!’’*

(Gülcan Spaydirmen’i gösterip:

- Çok sinirli, korkutucu, aynen bizim müdüre benziyor, acaba hiç onu oyuncak yerine asmalı mı?

- Sen onun duruşuna, gözlerine dikkatle bak, gerçek bir Spaydirmen. Benim çok hoşuma gidiyor, bence kalsın!

Gülcan birden bağırdı:

- Emin, bak, o gözlerini kırptı.

- Olamaz!)

“Gülcan təəccüblə soruşdu:

- Spaydermeni sən qurdun?

Açarı var ki, onu qurum? Onda açar görməmişəm!

- Mən də!’’

(Gülcan şaşkınlıqla sordu:

- Spaydırmen’i sen mi kurdun?

- Anahtarı var mı ki onu kurayım? Onda anahtar görmedim!

- Ben de!)

“Robot kimi danışaraq onları sakitləşdirdi:

- Məni “Sehrli Dünya” sehləyib! Mən adi oyuncaq Spaydermen yox, sehrli Spaydermenəm. Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.

- Necə? - Uşaqlar xorla soruşdular.

- Vaxt azdır. Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!

- Mən istəyirəm!’’

(Robot gibi konuşarak onları sakinləşdirdi:

- Beni “Sihirli Dünya” sihirledi! Ben sıradan bir Spaydırmen oyuncağı değilim, ben sihirli Spaydırmen’im. Sinan’a yardım lazım, onu bulmalıyım.

- Nasıl? Çocuklar korkarak sordular.

- Vakit çok az. Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!

- Ben istiyorum!)

Yeni Yıl Sırrı, Azərbaycan Türkçesinin anlatım gücü ve olanaklarını çocuklara sezdirme ve duyumsatma bakımından zengin özellikler gösterir. Masalda deyimler, ikilemeler, yinelemeler, kalıp sözler ve diyalog parçalarına yer verilir. Bu tür söz ve söz kalıpları, Azərbaycan Türkçesinin anlatım gücü ve inceliklerini yansıtan söz varlığı unsurlarıdır. Özellikle duygu ve düşüncelerin etkili bir şekilde anlatılmasını ve aktarılmasını sağlayan deyimler metin içerisinde sıkça kullanılır. Bu deyimler ve kullanıldıkları yerler şu şekildedir:

Xilas etmək: 1. Halâs etmek, kurtarmak. 2. Serbest bırakmak, hürriyetini iade etmek.

“- İstəyirəm kimi isə xilas edirəm.”

(- Birilerini kurtarmak istiyorum.)

Xilas etmək: 1. Halâs etmek, kurtarmak. 2. Serbest bırakmak, hürriyetini iade etmek.

“- Onda gedim tullanım dənizə, sən də məni xilas elə!”

(- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!)

Zarafat etmək (ələmək): Şaka yapmak, eğlenmek, oynamak.

“- Sən zarafat edirsən, bu mənim arzumdur.”

(- Sen dalga geçiyorsun ama ben bunu çok istiyorum.)

Arzu etmək: Arzu etmek, bir şeyin olmasını yürekten istemek.

“- Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan!”

(- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın!)

Arzusuna çatmaq: (Nail olmaq): Arzusuna ulaşmak, isteğine ulaşmak, dileği yerine getirmek.

“- Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan!”

(- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın!)

Heyran olmaq (qalmaq): Hayran olmak, vurulmak, meftun olmak; bir şey karşısında vurulmuşçasına şaşırıp kalmak.

“Yolka elə gözəl görünürdü, uşaqlar heyran olmuşdular, gözlərini ondan ayıra bilmirdilər.”

(Yılbaşı ağacı öyle güzel görünüyordu ki, çocuklar hayran olmuştular, gözlerini ondan ayıramıyorlardı.)

Gözünü ayırmamaq: Bir şeye sürekli bakmaktan kendini alamamak.

“Yolka elə gözəl görünürdü, uşaqlar heyran olmuşdular, gözlərini ondan ayıra bilmirdilər.”

(Yılbaşı ağacı öyle güzel görünüyordu ki, çocuklar hayran olmuştular, gözlerini ondan ayıramıyorlardı.)

Xoş gəlmək: Beğenmek.

Xoşa gəlmək: Beğenilmek, yüreğe sinmek.

“Mənim çox xoşuma gəlir, qoy qalsın!”

(Benim çok hoşuma gidiyor, bence kalsın!)

Yarımçıq qalmaq: Sona erdirilmemek, yarım bırakılmak, yarım kalmak.

“Amma birdən veriliş yarımçıq kəsildi, fəvqəladə xəbər getdi.”

(Ama birden yayın yarıda kesildi ve olağanüstü bir haber verildi.)

Xəbər vermək: Haber vermek, bildirmek, bilgi vermek, haberdar etmek.

“Amma birdən veriliş yarımçıq kəsildi, fəvqəladə xəbər getdi.”

(Ama birden yayın yarıda kesildi ve olağanüstü bir haber verildi.)

Qulaq asmaq: Kulak asmak. 1. Dinlemek. 2. Kulağını dayayarak dinlemek, muayene etmek. 3. Gizlice dinlemek, haber, bilgi öğrenmek maksadıyla dinlemek, duymak. 4. Söylenen şeyi yapmak, söz dinlemek, söyleneni kabul etmek. 5. Önem vermek, dinlemek, kâle almak, üzerinde düşünmek. 6. Üzerine titremek, sahip olmak, korumak, nezaret etmek, gözü üzerinde olmak.

“Uşaqlar təəccüblə xəbərə qulaq asmağa başladılar.”

(Çocuklar şaşırarak haberi dinlemeye (habere kulak asmaya) başladılar.)

Davam etmək: 1. Tahammül etmek, mukavemete karşı koymak. 2. Devam etmek, bir şeyin üzerinde sıkı sıkıya durmak, sebat göstermek.

“Belə ağır qış bir çox ölkələrdə də davam etməkdədir.”

(Bu ağır kış şartları birçok ülkede de devam etmektedir.)

Gözləri dolmaq: Gözleri dolmak, ağlayacak şekilde duygulanmak.

“Eminin də gözləri doldu.”

(Emin’in de gözleri doldu.)

Göz qırpmak: Göz kırmak. 1. Gözünü hemen kapayıp açmak. 2. Kırpışmak, yanıp sönmek (yıldızlar, ışık).

“- Emin, bax, o, gözlərini qırpdı.”

(- Emin, bak, o gözlerini kırpı.)

Göz qırpımında (qırpınca): Bir anda, bir anın içinde, göz açıp kapayıncaya kadar.

“Bu vaxt Spaydermen bir göz qırpımında elə böyüdü, oldu uşaqlardan böyük.”

(O anda Spaydirmen, göz açıp kapayıncaya kadar öyle böyüdü ki, çocuklardan daha böyük oldu.)

Kömək etmək (eləmək): Yardım etmək.

“Sinana kömək lazımdır, onu tapmalıyam.”

(Sinan’a yardım lazım, onu bulmalıyım.)

“Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!”

(Ona yardım etmək istiyorsanız benimle gelin!)

Macal tapmaq: İmkân bulmak, fırsat bulmak.

“Uşaqlar gözlərini yumub-açmağa macal tapmamış artıq Uludağdaydılar.”

(Çocuklar gözlerini açıp kapamaya bile fırsat bulmamışken artık Uludağ’daydılar.)

Göz açmaq: Göz açmak. 1. Dünyaya gelmek, doğmak. 2. Fırsat bulmak, imkân bulmak.

Göz yummaq: Göz yummak. 1. Önem vermemek, kusurlarını görmezlikten gelmek, bağışlamak. 2. Vazgeçmek, ümidini kesmek.

“Uşaqlar gözlərini yumub-açmağa macal tapmamış artıq Uludağdaydılar.”

(Çocuklar gözlerini açıp kapamaya bile fırsat bulmamışken artık Uludağ’daydılar.)

Əhatə olmaq: 1. Etrafını sarmak, çevrelemek, kaplamak. 2. Kavramak, kapsamak.

“Hər tərəf dağlarla əhatə olunmuşdu.”

(Her taraf dağlarla çevriliydi.)

Məlum olmaq: Malum olmak, bilinmek, açıklanmak, herkes tarafından bilinmek.

“Buldozer və çoxlu insanlar olan yerdən məlum olurdu ki, Sinanın axtarışı ordadır.”

(Buldozer ve birçok insanın bulunduğu yerden hareketle Sinan’ı arama faaliyetlerinin orada olduğu anlaşılıyordu.)

Tir tir əsmək (titrəmək): Soğuktan, korkudan, heyecandan dolayı şiddətli titremek.

“Uşaqlar sevindiklərindən elə qışqırdılar ki, bayaqdan tir-tir titrəmələri bir anda yox oldu.”

(Çocuklar sevinçlerinden öyle bağırıyorlardı ki, az önceki tir tir titremeleri bir anda yok oldu.)

Yox olmaq: Yok olmak. 1. Çıkıp gitmek, gözden kaybolmak. 2. Kaybolmak, yok olmak, gözden kaybolmak. 3. Çekilmek, görünmez olmak. 4. Tükenmek, bitmek.

“Uşaqlar sevindiklərindən elə qışqırdılar ki, bayaqdan tit-tir titrəmələri bir anda yox oldu.”

(Çocuklar sevinçlerinden öyle bağırıyorlardı ki, az önceki tir tir titremeleri bir anda yok oldu.)

Özünə gəlmək: Aklı başına gelmek, kendine gelmek, kendini toplamak.

“Uşaq özünə gələn kimi ağlamağa başladı.”

(Çocuk kendine geldiğinde ağlamaya başladı.)

Məəttəl qalmaq: 1. Hayret etmek, şaşırmak, ne yapacağını bilmemek, şaşırp kalmak. 2. Herhangi bir sebepten dolayı bir işi yapamamak, işe devam edememek.

“Bu möcüzəyə hamı məəttəl qaldı.”

(Bu mucizeye herkes hayret etti.)

Gözünə görünməmək: Hissedilmemek, duyulmamak.

“Onlar elə şən idilər ki, heç nə gözlərinə görünmürdü.”

(Onlar öyle mutlu idiler ki, gözleri hiçbir şey görmüyordu.)

Pərt olmaq: Sinir olmak, bir söz, hareket vs. den dolayı bozulmak, kalbi kırılmak, asabı bozulmak.

“Uşaqlar pərt oldular.”

(Çocuklar üzüldüler.)

Vacib olmaq: Vacip olmak, yerine getirilmesi, yapılması zarurî olmak, gerekli olmak.

“*Amma bu, o qədər də vacib deyil.*”

(Ama bu o kadar da önemli değildi.)

Masalda deyimlerin yanında ikilemeler, yansıma sözler ve yineleme ifadeleri anlatıma büyük bir incelik, zenginlik ve canlılık katar. Bu ifadelere şu cümleler örnek teşkil eder:

“Gecə saat 1-ə qədər **çalıb-oyanayar**, *fişəng atar, şənlənər, həmçinin şəhərdə atılan atəşfəşanlığa baxardılar.*”

(Gece saat bire kadar çalıp oynar, eğlenir ve ayrıca şehirde atılan havai fişeklere bakardılar.)

“- **Uy daa...** “*Spaydermen!*”

(- Aaaa... “*Spaydirmen!*”)

“*Otaq birdən-birə gözəlləşdi.*”

(Oda birden bire güzelleşti.)

“*Bakıda ve şimal bölgələrində soyuq hava şəraiti gözlənilir, **ara-sıra** çovğun olacağı bildirilir.*”

(Bakü’de ve kuzey bölgelerinde soğuk hava şartlarının hüküm süreceği tahmin ediliyor, ara sıra fırtına olacağı bildiriliyor.)

“*Uşağın **ata-anasını**, sakitləşdirmək olmur.*”

(Çocuğun anne ve babası sakinleştirilemiyor.)

“*Bu vaxt uşaqlar yolkadan bir **səs - cırıltı** eşitdilər.*”

(Tam o anda çocuklar yılbaşı ağacından bir ses, bir gıcırta işittiler.)

“*Uşaqlar gözlərini **yumub-açmağa** macal tapmamış artıq Uludağdaydılar.*”

(Çocuklar gözlerini açıp kapamaya bile fırsat bulmamışken artık Uludağ’daydılar.)

“*Bununla belə gözlərini bərkdən açır, Sinanı **axtarıb-tapmağa** çalışırdılar.*”

(Bu fırtınada gözlerini zorla açıyor, Sinan’ı arayıp bulmaya çalışıyorlardı.)

“*Uşaqlar sevindiklərindən elə qışqırdılar ki, bayaqdan **tir-tir** titrəmələri bir anda yox oldu.*”

(Çocuklar sevinçlerinden öyle bağırıyorlardı ki, az önceki tir tir titremeleri bir anda yok oldu.)

“*Sinanın **üz-gözünün** qarını təmizlədi.*”

(Sinan’ın yüzündeki ve gözündeki karları temizledi.)

“*Spaydermen bir neçə dəfə işığını yandırır söndürən kimi uşağın **ata-anası** uzaqdan: “Oğlum, Sinan!” deyər qışqırır, onlara tərəf qaçmağa başladılar.*”

(Spaydirmen birkaç defa ışığını yakıp söndürdüğü zaman çocuğun anne ve babası uzaktan “Oğlum Sinan!” diye bağırır onlara taraf koşmaya başladılar.)

“*Qayıdıb düz **ata-anasının** arxasında Sinanı yerə qoydu.*”

(Dönüp tam anne ve babasının arkasına Sinan’ı yere koydu.)

“Əl-əl tutub elə bərk fırlanırdılar, nə Spaydermenin səssizcə gəlib yolkadan asılmağını gördülər, nə də Eminin anasının onlara hirslə baxdığından xəbərləri oldu.”

(El ele tutup öyle hızlı hareket ediyorlardı ki (dönüyorlardı ki) ne Spaydirmen’in sessizce gelip yılbaşı ağacına asıldığını gördüler ne de Emin’in annesinin onlara sinirle baktığını fark ettiler.)

“Bütün üst-başınız su içərisindədir.”

(Bütün üstünüz başınız su içerisinde.)

“Vacib olan odur ki, indi Sinan **ata-anasının** yanındadır və onlar Yeni ili sevinc içərisində qarşılaya biləcəklər.”

(Önemli olan, Sinan’ın anne ve babasının yanında olması ve onların yeni yılı sevinç içerisinde karşılayabilmeleriydi.)

Masalda anlatımın akıcı olmasını, merak unsurunun ön plana çıkmasını, çocuk okurun masal kahramanları ile özdeşim kurmasını ve kullanılan dilin daha sürükleyici olmasını sağlayan soru ve ünlem cümlelerine de sıklıkla yer verilir. Anlatıda merak unsurunu tırmandıran soru cümleleri şu şekildedir:

“- Görəsən jurnal niyə gecikir?”

(- Dergi acaba neden gecikti?)

“- Niyə bikefsən?”

(- Neden keyifsizsin?)

“Nə əcəb yolka bəzəməmisiz?”

(Neden yılbaşı ağacını süslemiyoruz?)

“- Bəs sən nənə həvəsin var?”

(- Acaba senin neye hevesin var?)

“- Necə yəni?”

(- Nasıl yani?)

“- Yoxsa “Hörümçək adam”dır?”

(- Yoksa “Örümcek Adam” mı?)

“Bəlkə heç onu oyuncaq yerinə asmayaq?”

(Acaba hiç onu oyuncak yerine asmayalım mı?)

“Yazıq uşaq, görəsən indi hardadır?”

(Acaba çocuk şimdi nerededir?)

“- Spaydermeni sən qurdun?”

(- Spaydirmen’i sen mi kurdun?)

“- Açarı var ki, onu qurum?”

(- Anahtarı var mı ki onu kurayım?)

“- Necə?”

(- Nasıl?)

“- Bu nədir?”

(- Bu nedir?)

“Məgər qartopu oynamağa gedəndə ev paltarları ilə gedərlər?”

(Meğer kartopu oynamaya gittiklerinde ev elbisesi ile gidiyorlar?)

Masalda anlatımın akıcı ve sürükleyici olmasını sağlayan ünlem cümleleri ise şu şekildedir:

“- *Həvəsim yoxdur!*”

(- Hevesim yok!)

“- *Mən istəyirəm qəhrəman olum!*”

(- Ben kahraman olmak istiyorum!)

“- *Onda gedim tullanım dənizə, sən də məni xilas elə!*”

(- O zaman gidip denize atlayayım, sen de beni kurtar!)

“- *Arzu edirəm, bir gün arzuna çatasan! İndi isə dur, yolka bəzəyək!*”

(- İnşallah, bir gün istediğini yaparsın! Şimdi dur, yılbaşı ağacını süsleyelim!)

“- *Yaxşı, nə deyirəm, bəzəyək!*”

(- Tamam, süsleyelim!)

“- *Uy daa... “Spaydermen!”*”

(- Aaaa... “Spaydirmen!”)

“- *Yox, “Spaydermen”dir!*”

(- Hayır, “Spaydirmen!”)

“- *Mənim çox xoşuma gəlir, qoy qalsın!*”

(- Benim çok hoşuma gidiyor, bence kalsın!)

“- *Ola bilməz!*”

(- Olamaz!)

“- *Yəqin bu gün orda Yeni ili qarşılayacaqdılar!*”

(- Şüphesiz bugün orada yeni yılı karşılayacaktılar!)

“- *Onda açar görməmişəm!*”

(- Onda anahtar görmedim!)

“- *Mən də!*”

(- Ben de!)

“- *Məni “Sehrli Dünya” sehləyib!*”

(- Beni “Sihirli Dünya” sihirledi!)

“- *Ona kömək eləmək istəyirsinizsə, mənimlə gəlin!*”

(- Ona yardım etmek istiyorsanız benimle gelin!)

“- *Mən istəyirəm!*”

(- Ben istiyorum!)

“- *Uçuşa hazır olun, qalxırıq!*”

(- Uçuşa hazır olun, kalkıyoruz!)

“- *Gülcan xəstələnsə, Emin, günahkar sən olacaqsan!*”

(- Gülcan hastalansa Emin suçlu sen olacaksın!)

“- *Yox, Səidə xala, bu, elə deyil!*”

(- Hayır, Saide hala, bu anladığın gibi değil!)

Sonuç olarak *Yeni Yıl Sırrı* adlı masal, Azerbaycan Türkçesinin ifade gücü ve imkânlarını duyumsatan, çocukların özellikle dilsel gelişimlerine katkı sağlayan çağdaş bir çocuk masalıdır. Çocuk duyarlılığı, çocuk bakışı, çocuk empatisi ve çocuğa yönelik ilkelerinin merkezinde kaleme alınan bu masal, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığını, Azerbaycan Türkçesinin anlatım inceliğini, zenginliğini ve güzelliğini ortaya koyan çağdaş ve önemli bir çocuk edebiyatı ürünüdür. Özellikle masalın çocuğun ana dilinin zenginliklerini görmesine, ana dilini sevmesine sahip dilsel kurgusu, çocuğun dilsel ve kavramsal gelişimini destekler ve genel anlamda çocuğa göre nitelikler taşır.

5. 4. İleti

Masalda çocuk okurla paylaşılacak istenen iletiler, edebî bir kurgu içinde çocuğun dil gelişimine ve kavram alanına uygun bir çerçevede sunulur. İletiler; çocuğun hissetmesini, düşünmesini, hayal ve empati kurmasını sağlar ve çocuk okurda özellikle insana, doğaya ve yaşama karşı büyük bir duyarlılık oluşturur. Masalda yazar tarafından verilmek istenilen iletileri şu şekilde ifade edebiliriz:

** Yardımlaşma, en büyük evrensel değerlerden biridir. Dünyanın neresinde ve kim olursa olsun yardıma ihtiyaç duyan herkese yardım elimizi uzatmalıyız.*

Bu ileti, Emin ve Gülcan'ın hiç tereddüt etmeden Spaydırmen ile Türkiye'ye gelip, Sinan'ı kurtarmak için yardım etmeleriyle verilir. Sinan'a uzatılan yardım eli sonucunda Sinan hayatta kalır.

** İnsanların empati kurup birbirlerini anlamaları, insani bir sorumluluk ve duyarlılıktır.*

Bu ileti, Sinan'ın çığ altında kaldığını haber alan Emin ve Gülcan'ın bu haber karşısında çok üzülmeleri, kendilerini Sinan'ın ve ailesinin yerine koyarak ona yardım etmek istemeleri ile verilir. Böylelikle yazar, çocuklara empati duygusunu öğretmiş ve göstermiş olur. Masalı okuyan veya dinleyen bir çocuk, masal kahramanlar ile sadece empati kurmaz, bunun yanında onların yerine geçerek sorunlara farklı çözüm önerileri de getirir.

** İnsanlar zorluklar karşısında hiçbir zaman umudunu yitirmemelidir.*

Bu ileti ise Emin ve Gülcan'ın, Sinan'ın düştüğü durum karşısında umutsuzluğa kapılmamaları ve Sinan'ı kurtarmak için mücadele etmeleriyle verilir.

** Türkiye ve Azerbaycan sadece iki komşu ülke değildir. Türkiye ile Azerbaycan bir millet, iki devlettir.*

Bu ileti de Türkiye'de çığ altında kalan bir Türk çocuğu için Azerbaycan Türk çocuklarının üzülmeleri ve Türkiye'ye gelip kardeş bildikleri Sinan'ı kurtarmaları ile çocuk okura başarılı bir şekilde verilir.

Sonuç

Çalışmamızda Çağdaş Azerbaycan Çocuk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden Gülzar İbrahimova'nın Türkiye ile Azerbaycan dostluğunu konu edinen *Yeni Yıl Sırrı* adlı masal metni, çocuk edebiyatını yapılandıran temel öğeler bağlamında tahlil edilmiştir. Tahlil sürecinde bir çocuk edebiyatı ürünü olan masal; konu, kahramanlar, dil ve anlatım, ileti başlıkları altında incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde *Yeni Yıl Sırrı* adlı masalın, çocuk edebiyatını yapılandıran temel öğeler bağlamında çocuğa göre bir edebî ürün olduğu tespit edilmiştir.

Yeni Yıl Sırrı adlı masal; konu, kahramanlar, dil ve anlatım, ileti başlıkları çerçevesinde bilimsel bir tahlile tabi tutulduğunda masalın çocuk duyarlılığı, çocuk bakışı ve çocuğa yönelik ilkeleri kapsamında kaleme alındığı ve çocuğa uygun bir edebî metin olarak yazıldığı açıkça görülür. Masal, çağdaş bir konunun yanında verdiği ileti ve duygularla, dil ve anlatım bakımından Azerbaycan Türkçesinin söz varlığının incelik ve zenginliğini gözler önüne seren başarılı bir çocuk edebiyatı ürünüdür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çocuğa göre özellikler taşır.

KAYNAKÇA

- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Altaylı, Seyfettin (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Prestij Matbaası.
- Altaylı, Yasemin., Altaylı, Alpertunga (2009). *Azerbaycan-Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Tiyyem Yayıncılık.
- Çer, Erkan (2016). *Çocuk Edebiyatı (0-6 Yaş Çocuk Kitaplarında Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelik)*, Ankara: Eğiten Kitap.
- Dilidüzgün, Selahattin (2004). *Çağdaş Çocuk Yazını (Yazın Eğitime Atılan İlk Adım)*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Komisyon (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Namazov, Qara (2005). *Azerbaycan Uşaq Ədəbiyatı Antologiyası - III Cild - Nəsr (Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Antolojisi - 3. Cilt – Nesir)*, Bakı: Öndər Nəşriyyat.
- Sağlam, Soner (2020). *Türkmenistan Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilcileri-Türler)*, Ankara: Bengü Yayınları.
- Sever, Sedat (2019). *Çocuk ve Edebiyat*, İzmir: Tudem.
- Şimşek, Tacettin (Editör) (2018). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2000). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Yurttaş, Hüseyin (1997). *Çocuk ve Kitap*, (Editör: Didem Güneri Öztaşbaş), Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu, Sayfa: 56-64, Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Dil Eğitim Merkezi.
- (https://az.wikipedia.org/wiki/Gülzar_İbrahimova).

IBIRAY ALTINSARIN BİLİNCİNDEKİ İSLÂM DEĞERLERİ

Yerkegöl ARYKKARA*

Özet

Çağdaş Kazak edebiyatının kurucusu, Yazılı Kazak Edebiyatının Kiril alfabesi ile yazılmış ilk örneklerini yazmış Kazak Türkçesinin ilk edebi eseri olan «Qazaq Qrestomatyası» (Kazak Antolojisi) (1879) eserinin avtorı Kazak çocuk edebiyatının atası büyük Üstad Ibray Altinsarin'in şiir ve hikayelerindeki İslami değer meseleleri tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, ilk okul, çocuk edebiyatı, kurucu, ruh, halk.

Summary

Islamic value issues in the poems and stories of the great Ustad Ibray Altinsarin, the father of Kazakh children's literature, the author of the work "Qazaq Qrestomatyası" (Kazakh Anthology) (1879), the first literary work of Kazakh Turkish, who wrote the first examples of Written Kazakh Literature written in Cyrillic alphabet, the founder of contemporary Kazakh literature. is discussed.

Key words: Education, primary school, children's literature, founder, spirit, public.

Аңдатпа

Мақалада Қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушы, Қазақ жазба әдебиетін кирилл алфавиті үлігісінде жазылған алғашқы кітап «Қазақ хрестоматиясы» (1879) еңбегінің авторы, ұлт ұстазы, қазақ балалар әдебиетінің атасы Ыбырай Алтынсариннің өлеңдері мен әңгімелеріндегі Ислам құндылықтары мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөз: Оқу, тәрбие, ұстаз, ұлт, мұсылманшылық қағидалары.

Ibray (İbrahim) Altinsarin (d. 20 Ekim 1841 - ö. 17 Temmuz 1889), Kazak (Kazakça: Ыбырай Алтынсарин; Rusça: Ибрай Алтынсарин) eğitimci, dilbilimci, yazar.

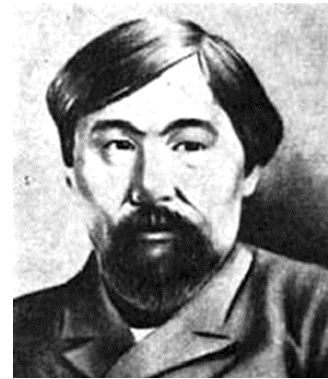
Doğum: 20 Ekim 1841, Kazakistan-Kostanay

Ölüm: 17 Temmuz 1889 (47 yaşında), Kazakistan-Kostanay

Meslek: Eğitimci, Yazar

Milliyet: Kazak

Dönem: 19.yüzyıl

Çağdaş Kazak edebiyatının kurucusu olarak tanınır. Yazılı Kazak Edebiyatının Kiril alfabesi ile yazılmış ilk örneklerini yazmıştır. Kazak Türkçesinin ilk edebi eseri olan «Qazaq Qrestomatyası» (Kazak Antolojisi) (1879) onun eseridir. Yazdığı gramer kitabıyla da Kazak Türkçesine ait ilk gramer çalışmasını yapmıştır. Arap alfabesi ile yazılmış Kazakça eseri ve

* L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Otırar Kütüphanesi Araştırma Merkezi Kıdemli Araştırma Görevlisi, Filoloji Adayı, shaymardan.gul@mail.ru

Rusça yazılmış eserleri de vardır. Rus klasiklerini Kazakça'ya çevirmiştir. Eserlerinin büyük çoğunluğunun çocuklara yönelik olması nedeniyle **Kazak çocuk edebiyatının atası** olarak tanınır[1].

Hayatını Kazak halkının eğitimine adan Altinsarin, Orenburg ve Torgay illeri başta olmak üzere tüm Kazak topraklarında okullar açmış ve Rus eğitim sistemini Kazak çocuklarına uygulamıştır. Çiftçilikle geçinen halkına çağdaş tarımın yöntem ve usullerini öğretmek için çaba harcamıştır.

Hayatı

1841'de Torgay bölgesi Nikoloyevsk ilçesi Arakaragay kasabasında(günümüzdeki Kostanay bölgesi, Zatobol köyünde dünyaya geldi. Babası eğitim almamış bir köy imamı idi[2]. Üç yaşında yetim kaldı ve tanınmış bir Kazak beyi olan dedesi Balkoja Janbırşın tarafından büyütüldü. Üç yıl kadar molladan eğitim aldıktan sonra Kazak çocuklarının okutulup tercüman olması için Ruslar tarafından açılan bir okula devam etti. Rus, Tatar, Arap ve Fars dillerini öğrendi.

1857'de okuldan mezun olduktan sonra tercüman olarak görev yaptı. 1859'da dedesinin yakın dostu ve Orenburg Sınır Komisyonu başkanı olan tanınmış doğu bilimci Vasiliy Vasilyeviç Grigoryev'in tercümanlığına başladı; bu sırada onun zengin kütüphanesinden yararlanma imkanı buldu. Puşkin'den başlayıp Tolstoy'a kadar Rus edebiyatı klasiklerini, Batı edebiyatı klasiklerinden Shakespeare, Goethe, Byron gibi yazarların eserlerini okuyarak kendini geliştirdi. Aynı dönemde doğu edebiyatıyla da tanıştı. Kazak tarihini, dilini, edebiyatını ve halk kültürünü araştırıp bu yönde yeni malzemeler topladı[1]. Bu görevi sırasında Kazan Üniversitesinin profesörü misyoner Nikolay İvanoviç İlminski ile tanıştı. Her akşam onun evine giderek anlamadığı Rusça kelimeleri ondan öğrendi. Grigoryev, Altinsarin ile İlminski'nin her akşam çalıştıklarını duyunca Altinsarin'i gündüz işlerinden de serbest bırakıp İlminski ile sürekli olarak çalışmasına imkân sağladı[3]. İki sene İlminski ile birlikte çalıştılar. Altinsarin, hayatının geri kalanında kendini eğitim hizmetine adadı ve bu hizmeti boyunca İlminski ile sıkı ilişkisini sürdürdü ancak onun misyonerlik faaliyetlerine katılmadı ve karşı çıktı[3].

1860 yılında Kazak çocuklarının okuyacağı okulların açılmasına izin verilmesiyle birlikte Altinsarin, Torgay şehrinde bu okulu açmak için işe koyuldu. Halktan ve yöneticilerden yeterince destek alamayınca köy köy dolaşarak destek topladı. Bir yandan da tercümanlık görevine devam ediyor ve dört öğrenciye kendi evinde ders veriyordu. Okul, 8 Ocak 1864'te açıldı. Halktan toplanan yardımlarla okulun yanına bir de yurt açıldı[1].

Eğitim çalışmaları devam ederken halk içinde şiir, hikâye, kıssa, destan gibi sözlü edebiyata ait olan malzemeyi derleyip yazıya geçirmek için yoğun çaba harcadı. 1874 yılında açılan Coğrafya Enstitüsünün Orenburg bölümüne atandı.

Kazakların yerleşik hayat geçmeleri gereğini görerek erkek çocuklarının marangozluğu, demir ustalığını ve diğer işleri; kız çocuklarının ise, iç giyim, elbise dikme, örgü örme, halı dokuma, at kılından kemer yapma gibi işleri öğrenebileceği okulların açılması için çalışmalar yürüttü.

1879 yılında Torgay'daki okullara müfettiş oldu. Bu görev ona istediği okulları açma fırsatı verdi. Torgay ve civarına liseler açarak her lise için kütüphane kurdu. Torgay'ın bütün kazalarına yatılı kız okulları açılması için çaba harcadı. Onun isteği ile 1891'de Torgay'da, 1893'te Kostanay'da, 1895'te Karabutak'ta ve 1896 yılında Aktöbe'de yeni kız okulları açıldı[1]. Açılan okullar için yeni türde kitapların basılması gerektiğini düşünerek Rus ve Batı edebiyatından çocuk edebiyatına ait eserleri inceleyip yeni eserler yazdı; böylece Kazak çocuk edebiyatının temelini attı[1].

1883 yılında «Qazaq Gazeti» adıyla ilk günlük Kazak gazetesini çıkardı. Gazete, Rusça ve Kazak Türkçesiyle 45x35 cm formatında 8 sayfadır. İlk dört sayfası Kazak Türkçesi, son dört sayfası ise onun Rusça çevirisidir.

Kendisi Orenburg'a taşınmak yerine Torgay'da yaşamayı sürdüren Altinsarin, Kostanay halkının yerleşik hayata geçmesi için çaba harcadı. Tobıl ırmağının kıyısındaki Arkarağay'da yaptığı evde hayatının sonuna kadar yaşadı. 17 Temmuz 1889'da hayatını kaybetti. 1991'de Kostanay'da bir anıt mezar yapılmıştır [4].

Ölümünden sonra Ilminski, Altınsarin'in mektupları ve resmî yazılarını Orenburg ve Torgay şehirlerini dolaşarak araştırmış ve 1891 yılında Kazan'da «Altınsarin Hakkında Hatıralar» adlı kitabını yayımlamıştır.

Eserleri: «Kırgızca (Kazakça) Okuma Kitabı», «Kazaklara Rusçayı Öğretmenin Temel Kuralı», «Müslümanlığın Temeli – (İslâm'ın Şartları)», «Orenburg Bölgesi Kazaklarının Ölen Adamı Gömme ve Ona Yemek Verme Geleneği Üzerine Deneme ve Orenburg Bölgesi Kazaklarının Dünür Olma, Kız Alma ve Düğün Yapma Geleneği Üzerine Deneme», «Kazak Gazetesi» «Altınsarin'in Yazdığı Mektuplar».

XIX yüzyılın ikinci yarısında, kazak maneviyatına çok büyük ve parlak üç isim katılmıştır. Bunlar, milletin asla unutmayacağı, tarihimizin gayet önemli bir parçasını oluşturmuş bireylerdir. Abay, Şokan, Üstad Ibray, kamuoyu lideri liderlerin üç zirvesine tırmanmıştır.

Bu, Kazak halkının sömürgecilerin avucuna düştüğü ve aydınların, bu kafesten kurtulmak için çabaladığı ve bunun için ilim irfanı ele aldıkları zamandı.

Halkımızın büyük oğlu, Üstad Ibray Altınsarin, Kazak topraklarında eğitim sistemini reforme ederek aynı zamanda *Kazak Hrestomatiyası* (1879, Orenburg) adlı ders kitabını yazmış ve bu çalışması kendi okurlarını bulmuştur. Yazar, Kazak çocuklarının bilincine, dünya görüşüne göre yazdığı şiir ve hikayelerde söz ustası, yaşadığı zor zamanın gelecekteki günlerini düşünmüş ve ana dilinin temizliği ve saflığı aracılığı ile genç Kazak çocuklarının yetişmekte olan bilincini milli düşünceyle doldurmuş ve mümin Müslüman çocukların asıl hassasiyetlerini göz önünde bulundurmaya çalışmıştır.

Halk üstadı Ibray Altınsarin:

“Zamanımız böyle olduğu için imkan bulup imkan buldukları yerlerde Kazak halkının bağımsızlığını bozup geleceğini yok etmeye çalışan düşmanlara karşı mücadele edebilmek gerekir”. [5],

demiştir. İşte Altınsarin, Kazak bozkırlarına girmekte olan manevi kolonizasyon, misyonerlik politikasına karşı mücadele ederek bunlara karşı mücadeleyi, halk geleneklerini kurtarmayı, ağız edebiyatını çocukların zihnine edindirmeyi, dilin saflığı için mücadele etmeyi amaçlamıştır.

Okuduğunuz zaman ilim ve irfana karşı sevginiz artıyor, emek hakkında yazılmış şiirlerini ve hikayelerinin her taraflı derin anlamının farkına varmaya çalışırsanız gönlünüz saf, tertemiz bir çeşmeden su içmiş gibi olur ve keyifli bir hale gelir.

Bu, gizemli bir dünya, gizemli bir haldir.

Tek Allah'a tapınıp

Hadi çocuklar okuyalım.

Eğitimi gönüle

İhlas ile kabul edelim. [5]

Bu şiir, Allah'ı hatırlamayla başlamaktadır.

Çocuk ruhunun piri, büyük üstad, gençleri, her şeyden önce, Ahlâk yoluna davet etmektedir. Ahlâk ve iman ile ilim irfana, sanatı öğrenmeye davet etmektedir.

Büyük şair Abay'ın “Evvela ayet, hadis, bu, söz başı”, “Allah ta gerçek, sözü de gerçek” dediği sözlerini göz önünde bulundurarak hem Abay, hem de Ibray için ilk önce Tanrı, Allahın kelamı, insanoğlunu iyiliğe, insanlığa, dürüstlüğe doğru getiren bir kuraldır.

İnsanlığın asılı olan, sözlerini hareketi ile gösteren sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.):

“Mümkün olduğunca insanlara davranışlarının en iyi yönlerini göster” [6],

buyurmuştur. Bu, olgunluk yolunu arayan her bir insan için bir nur ışığı gibidir.

Üstad İbray eğitiminin özelliği, onun ilk önce iman, imanın temelini oluşturan ilim irfan ve güzel huyları, insanlığı, insafılığı öğütmesindedir. Yazarın akıl sağlığını, biliminin her taraflı bilgeliğini gösteren tarafı da bu meselelerdir.

Günümüzde dünya edebiyatının altın hazinesine girmiş Müslüman Doğu söz sanatının asıl cevherleri, bu dinin tesirinde ortaya gelmiştir.

Üstad İbray edebi mirasının değeri, onun manevi kaynaklarının karmaşıklığındadır. Her şeyden önce o, kendisinin yaşadığı Kazak halkının mirasını derin bir şekilde edinmiş ve İslam dininin değerlerini öğrenmiş ve aslını boyuna sindirip bundan manevi kar almış şairdir.

Büyük üstadın çocuklara yazılmış eserlerinden anladığımız, onun genç yaşından itibaren bilincinin temelini, dünya tanımını İslam dininin saf ırmağından doldurmuş büyük bir ulema, yazar olduğudur.

Üstad eserlerinin asıl özelliğinin eğitim, terbiye amaçlı yazılması da, İslamın değerlerini yüceltip ustalıkla yazılmış şiirleri de, hikayeleri de iyiliğe, insanlığa çağırmakta, insanın içindeki güzel Ahlâkları uyandırmaktadır.

Örümcek, Karınca, Kırlangıç adlı hikayesinde yazar, en küçük böceklerin bile yaşam için durmadan hareket ettiklerini çocuk beynine özgü bir şekilde oldukça basit ve anlamlı örneklerle anlatmakta; *Baba ve Oğul* eseri aracılığıyla da çocukları küçüklükten tembellikten, tefecilikten uzak olmayı öğretmiş ve çalışkanlığı öğütme meselesine özel bir önem vermiştir.

Cömert adlı hikayesinde yazar, merhamet ve kanaati, dürüstlük ve adaleti konu etmektedir.

Bu, halk ağzında efsaneye dönüşmüş eski Arap halkına ait bir hikayedir. İbray, bu masalı çocuklara hikaye şeklinde sunmuştur. Çok zengin olmasına rağmen her gün çalışan Atımtay Jomart isimli adamın basitliğini seven insanlar: “Fakir gibi ağaç kesip ot topladığınızın anlamı nedir?” diye sormuşlar. Atımtay Jomart şöyle demiş: “Baştan güzel bir ata, pahalı elbiseye, bol paraya alışırsan gönlünü kör eder. Bu kararmış gönülle kibirlenip fukarayı farketmeyip muhtaçlara yardım etmeyi unuturum diye korkuyorum. Allahu Teala’nın nasip ettiği mal mülkü kendime ait diye zannedip kendim harcarsam mülkü veren Tanrının önünde günahkar olacağım diye korkuyorum” demiş. Hikayenin fikri, Atımtay Jomart’ın mert gönlünü örnek edip adaletini, temizliğini tanıtmaktadır.

İbray, *Zanginzade ve Fakirzade* adlı hikayesinde çocuğun yetiştirilmesinin özel önemi hakkında yazmaktadır. Üsen imajı aracılığıyla beceriklilik ve çalışkanlık, memnuniyet mesajını vermektedir.

Bu hikayede yazarın anlatmak istediği Üsen, ömrü boyunca hayatın zorluklarını çekmiş, kendisi çalışarak yaşamayı becermiş bir fakirin oğludur. Çocukluğundan çabalayıp çalışmayı öğrenmiş adam, hayatın farklı sınavlarında, kötü günlerinde ayakta kalabilir, her türlü zorlukları kaldırabilir. İşte bunu anlatmaktadır yazar. Bollukta, varlıkta yaşamış Asan da yaşamın zorluklarına karşı güçsüz, doğası zayıf insan olarak büyüyecektir.

Bununla beraber çalışmayı sevmeyip tembellik içinde büyüyen insanların yaşamak için farklı kötü hareketlere hazır olacaklarını, bunun da oldukça insafsız bir hareket olduğunu ve yetişkinlerin çocuklara küçüklükten çalışmayı öğretmenin ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Bu hikayenin sadece çocuklara değil, yetişkinlere de ders vereceği bir gerçektir. Aynı anda bugüne kadar anlamlı bir hikayedir bu.

Üstad İbray, Kazak gençliğinin eğitimi meselesini, ana sorunlardan biri olarak kabul etmiş ve gençlere eğitim, terbiye vermeden daha fazla bir şey olmadığına inanmıştır.

İbray, insanın çok yönlü oluşumunun temel öğelerinden biri terbiye olduğunu *Bahçe ağaçları* adlı hikayesinde ustaca göstermiştir. Şöyle:

“Bakmada olduğu gibi eğitimde de büyük bir anlam var, yavrum. Sen de bundan bir ders alabilirsin. Sen bir genç ağaçsın. Sana da bakım gerekir. Eğer ben senin yanlış yerini düzelterip faydalı

bir şey öğretirsem, öğrettiklerimi anlayıp dediklerimi yaparsan dürüst, düzgün bir kişi olacaksın. Bakımsız olursan sen de şu eğri ağaç gibi büyüyip yanlış yola düşebilirsin”.

Babasının yavrusuna söylediği vasiyeti anlatan bu hikayede büyük bir anlam vardır. İnsan, eğitimin meyvesidir.

Çocuk canının ustası Üstad Ibray’ın eserlerinde söz konusu olan insan değeri sorunları, çocukların ruhunu tesir edebilen güzel, dili kolay, içeriği çekici bir şekilde anlatılmaktadır. Yazar, çocuklara insanlık değerlerini öğretmekte, çeşitli iyi nitelikleri örnek vermekte, kötü özelliklerden nefret ettirmeye çabalamaktadır.

Sevgi, merhamet, sadakat hakkında yazılmış özellikle *Merhametli çocuk, Anne ve çocuk, Ağrıdan acıma daha güçlüdür* adlı hikayelerini söyleyebiliriz.

Örneğin, *Ağrıdan acıma daha güçlüdür* adlı hikayesinde insanın sabır, dayanıklılık gibi mükemmel güçlü iradeli nitelikler, karakterleri söz konusudur. Dikkatsizce, bir araba bir çocuğa çarpıyor ve bacağını kırıyor. Annesi bunu görünce bayılıyor. Bunu görünce çocuk, annesine acımış ve ağlamayı kesmiş. Hatta doktor, kırılmış bacağının kemiğini yerine oturturken sesini çıkarmamıştır. Buna sevinmiş doktor: “Bacağın ağrıtmıyor mu?” diye sormuş. Yanında annesinin olmadığını farketmiş çocuk: “Hem de nasıl. Çok ağrıyor. Ama canımın acıdığını görünce babaannem de merak eder, bana acır diye çaktırmamaya çalışıyorum” demiştir.

Merhametli çocuk hikayesinde küçük bir kız, padişahın hükmüyle kolu kesilmeye buyurulmuş babası için padişaha gelmiş ve kendi kolunun kesilmesini istemiştir.

“Değerli padişahım, babamın hatalı ve cezaya maruz olduğu bir gerçektir. Bunun için onun kolu kesilecek. İşte padişahım, bu babamın kolu” diye kendi kolunu kaldırmıştır. “Bu kol da benim cezalı babamın kolu. Ama bununla çocuklarını geçindiremez”, diyor küçük kız. Padişah, çocuğun merhametini görünce babasının hatasını affetmiştir. Bu hikayede küçük kızın değil sadece babasına karşı, annesi ve kardeşlerine karşı olan sevgisi de tasvir edilmektedir.

Sabır, dayanıklılık gibi huyları öven “*Asıl Bitki*” adlı hikayede, akıllı bir kızın arkadaşına: “O bitkiyi bulamayacaksın diye korkuyorum, bitkinin adı sabır...” denmekte ve bununla hikaye sona ermektedir. Bu cümle ile yazar çocukların düşünmesini istemektedir.

Üstadın şiirleri ve hikayelerindeki felsefi, pedagojik görüşlerin temel anlamı, Ahlâk meseleleri çerçevesinde çözümünü bulmuştur. Yazar, ergenleri toplumda nasıl oluşturmak gerek olduğunu, dürüst bir insan gibi yaşamanın yollarını gösteren, insan hayatındaki terbiyenin önemi, insanın güzel yaşaması, insanların arasındaki irtibat medeniyeti, Ahlâk, vicdan, insanlık, merhamet, sabır, sadakat, adalet vb insanın güzel hassasiyetlerini yüceltmektedir.

Üstad Ibray, kendi çalışmalarının temelinde Kazak halkının edebi eserlerden manevi enerji aldığını göz önünde bulundurarak millete, halka Ahlâki temelleri anlatmakta, gelecek neslin doğru, dürüst, merhametli insan olmasını amaçlamış ve eğitmeye çalışmıştır. Bunun için o, halkını iyiliğe, insaflığa, ilme çağırarak için kendi eserlerini adamıştır.

Büyük Üstad Ibray Altınsarin’in eserleri, terbiyenin altın temelidir.

Büyük bozkır halklarından çıkmış ve dünya çapında bilinmiş Ebu Nasır el-Farabi dedemizin şöyle güzel bir sözü var: “İnsana terbiyesiz verilmiş eğitim, tehlikeli” buyurmaktadır.

Büyük üstad, 14 Eylül 1884 tarihinde N.İ.İlinski’ye yazdığı mektuplarından birinde şöyle demiş:

“Ben, son nefesime kadar vatanıma faydalı bir insan olmak için çalışacağım, bu yolumdan asla sapmayacağım.

Allah’ım insanoğlunun gaddar hareketine karşı koymayı, haksız yere suçlanmaya maruz kalmamayı nasip eylesin”.

O zamanlarda *Orenburgskiy listok* adlı gazete, Altınsarin hakkında makul görüşleri sık sık yayınlamıştır. 1894’de, bu gazetenin 15. sayısında büyük Üstadın bir grup öğrencilerinin imzaladığı makalesi yayınlanmıştır. Bu makalede:

“Altinsarin’ın bizim için, göçebeler için yaptığı iyilikleri çoktur. Onun emeği bizim için pahalıdır... Altinsarin, halkının fikrini, düşüncesini, karakterini ve tüm yaşamının genel bir ruhunu tasvir eden insandır bizim için” diye yazılmıştır.

Öz halkının geleceği olan Kazak gençlerini tertemiz bir ırmak gibi saf eserleri ile eğitebilmiş büyük üstadın ölçsüz emeği zamanlar boyunca unutulmayacak ve gelecek nesiller için önemli bir yere sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Ekrem Ayan, Kazak Bozkırında İlk Öğretmen- Ibray Altinsarin, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 6, Sayı 5, Mayıs 2013 Kaynak hatası: Geçersiz: "ekrem" adı farklı içerikte birden fazla tanımlanmış. (Bkz: Kaynak gösterme)
2. Sinan Akgül, 18. ve 19. Yüzyıllarda İlminski’nin Eğitim Çalışmaları Bağlamında Kazakistan’ın Milli Eğitim Politikası ve Ibray Altinsarin, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 4, Sonbahar 2009
3. Ekrem Ayan, Ibray Altinsarin ve Nikolay İvanoviç İlminski’nin Kazak Eğitim Sisteminde Etkileri, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 3/7, Sonbahar 2008
4. The mausoleum of Ibray Altynsarin, Culturemap.kz sitesi Erişim tarihi:19.03.2015
5. Kel, balalar okılık. Ölen, angimeler men makal, jumbaktar. – Almatı: Atamura, 2006.–186 sayfa.
6. Urazov A. İslamdağı körkem minezdin man-manızdılığı.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы Исламской ценности в стихах и рассказах учителя нации, основателя казахской детской литературы Ибрая Алтынсарина.

Ключевые слова: Образования, учитель, нация, мусульманские принцип.

ALAVİYA BABAYEVA ESERLERİNDE MANEVİ DEĞERLERİN PROPAGANDASI

Dr. Saadet BAYRAMOVA*

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatının büyük yolunda her yaratıcının kendi yeri ve noktası vardır. Alaviya Babayeva, zengin yaratıcılığıyla edebiyata gerekli katkılarda bulunmuş isimlerden biridir.

Alaviya Babayeva (1921-2014), zengin edebi mirasıyla çok sayıda okuyucunun sempatisini kazanan sanatçılardan biridir. "İki Hayat" (Adabiyat gazetesi, 1936) hikayesiyle büyük edebiyata giren yazar, ilginç eserleriyle gönülleri kazandı. "Hikayeler" (1951), "Yalnız Ağaç" (1957), "Köy Yolları" (1958), "Sevgilim" (1959), "Sonbaharda" (1960), "Ayrar" (1961), "Ben yalnız Değilim" (1961), "Dedemin arılığı" (1961), "Yine bahar geldi" (1963), "Gölge" (1964), "Yapraklar ne fısıldar" (1965), "Dut ağacı" (1967), "İris, sümbül" (1968), "Hikayeler" (1969), "Böğürtlen Reçeli" (1971), "Cüce Sepetten Kaçtı" (2001) ve diğer kitaplar, yazarın zengin yaratıcı yolunun bir göstergesidir. Kitapların özünde kendini gösteren tema ve düşünce tarzı, tüm yönleriyle etnik bilincin dışavurumculuğu ve genç neslin bu doğrultuda yetiştirilmesi üzerine hesaplanmıştır.

Edebiyata geçen yüzyılın 30'lu yılların ikinci yarısında giren A.Babayeva, zengin yaratıcılığıyla çocuk edebiyatı tarihine adını yazdırmış ve çeşitli konulardaki eserleriyle genç neslin kalbini büyülemiştir. Kendine has üslubuyla öne çıkan yazar, bir nevi çocukların kalbinde uzman olarak onların his ve duygularını yeterince incelemiş, onların ilgi ve ihtiyaçlarını tatmin edecek eserleriyle gençlik kazanmıştır. "A.Babayeva sanat hayatına lisede okurken başladı. "Adabiyat" gazetesinde yayınlanan ilk öyküleri daha sonra genç yazarın "Öğretmenim" (1950) adlı kitabında toplanmıştır. Bu başarılı adım onu yazmaya teşvik etti.

Çocukların vatanseverlik ruhuyla yetiştirilmesi, kişilik oluşumunu sağlayabilecek değerlerin aşılması, büyüklere saygı gösterilmesi, bir değer olarak dostluğun aşılması ve diğer konular çeşitli konulardaki çalışmaların odak noktasıdır. A.Babayeva, duygu ve düşüncelerini, yüksek Ahlâki nitelikleri aşlamak için renkli formlar ve yöntemler kullanarak gerçekleştirdi.

Anahtar sözcükler: Alaviya Babayeva, çocuk edebiyatı, kurgu, milli-Ahlâki değerler, bireysel üslup ve b.

Summary

Every creator has his own place and point in the great path of Azerbaijani children's literature. Alaviya Babayeva is one of the names who has made necessary contributions to literature with his rich creativity.

Alaviya Babayeva (1921-2014) is one of the artists who won the sympathy of many readers with her rich literary heritage. The author, who entered great literature with the story "Two Lives" (adabiyat newspaper, 1936), won hearts with his interesting works. "Stories" (1951), "Lone Tree" (1957), "Rural Roads" (1958), "Darling" (1959), "The fall" (1960), "Buttermilk" (1961), "Not alone" (1961), "My grandfather purity" (1961), "Spring has come again" (1963), "The shadow" (1964), "What the Leaves whisper" (1965), "The mulberry tree" (1967), "Iris, hyacinth" (1968), "Stories" (1969), "Blackberry jam" (1971), "Dwarf escaped from the basket" (2001) and other books of the author's creative path is an indication of the rich. The theme and way of thinking that manifests itself

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü Kıdemli Araştırmacısı, ORCID NO: 0000-0003-2854-4694, saadat.bayramova.ss@mail.ru

at the core of the books have been calculated on the expressionism of ethnic consciousness in all aspects and the upbringing of the younger generation in this direction.

A.Babayeva who entered literature in the second half of the 30s of the last century Babayeva made her name in the history of children's literature with her rich creativity and fascinated the hearts of the younger generation with her works on various topics. The author, who stands out with his own style, has sufficiently studied their feelings and feelings as a kind of expert in the hearts of children, and has gained youth with his works that will satisfy their interests and needs. A.Babayeva began her artistic life while studying in high school. His first stories published in the newspaper "Adabiyat" were later collected in the young author's book "My teacher" (1950). This successful step encouraged him to write.

Raising children in the spirit of patriotism, instilling values that can provide personality formation, respecting elders, instilling friendship as a value, and other issues are the focus of research on various topics. A.Babayeva realized her feelings and thoughts using colorful forms and methods to instill high moral qualities.

Key words: Alaviya Babayeva, children's literature, fiction, national-moral values, individual style, etc.

Giriş

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının keçib gəldiyi möhtəşəm yolda hər bir yaradıcının öz yeri və məqamı vardır. Ələviyyə Babayeva da zəngin yaradıcılığı ilə bu sırada olub, ədəbiyata gərəkli töhfələr vermiş simalardandır. Fitri istedadı ilə gənc yaşlarından ədəbiyyatın qapılarını üzünə açan sənətkar orijinal düşüncəsi, etnik-əxlaqi dəyərləri təlqin üsulları ilə həmişə xüsusi marağa səbəb olmuşdur. "Sehrli Pillələr" (1974), "Hardasan Dost, Harda" (1977), "Küləyin Tərkində" (1983), "Səni Axtarıram" (1985), "Yanar Su" (1986), "Analar Ağlayırdı" (1987), "Açar" (1991), "Əlvida" (1994), "Bəlkə Sabah Olmadı" (1996), "Son Döngə" (2000) və s. kitabları janr, mövzu, üslub özünəməxsusluqları ilə sənətkarın nə qədər möhtəşəm yaradıcılıq yolu keçdiyini təsdiqləyir. Bu kitablar təkcə kəmiyyət göstəricisi olaraq nəzər-diqqəti cəlb eləmir, burada həm də yazıçının yaradıcı istedadı, mövzu axtarışları, həyatı dərk və təqdim üsulları bir bütöv olaraq ifadəsini tapır. Ayırı-ayrı hekayələrdə qaldırılan problemlər uşaqların mənəvi dünyasını ifadəyə və yüksək əxlaqi keyfiyyətləri aşılamağa hesablanmışdır. Bütün bunlar bir məram, məqsəd olaraq ədəbin yaradıcılığını izləmiş və sənətkar haqqında dolğun təsəvvür formalaşdırmışdır.

Azərbaycan Uşaq Ədəbiyatı və Ə. Babayeva

Keçən əsrin 30-cu illərin ikinci yarısında ədəbiyata qədəm qoyan Ə.Babayeva zəngin yaradıcılığı ilə adını uşaq ədəbiyyatının tarixinə yazmış və gənc nəslin qəlbini rəngarəng mövzularda yaratdığı əsərlərlə ovsunlamışdır. Üslub özünəməxsusluğu ilə seçilən ədib bir növ uşaqların qəlbini mütəxəssisi olaraq onların hiss və duyğularını kifayət qədər öyrənmiş, maraq və ehtiyaclarını ödəyəcək əsərləri ilə yaşarlıq qazanmışdır. "Ə.Babayeva bədii yaradıcılığa orta məktəbdə təhsil aldığı illərdən başlamışdır. Onun "Ədəbiyat" qəzetində çap etdirdiyi ilk hekayələri sonralar gənc yazıçının "Mənim müəlliməm" (1950) kitabında toplanmışdır. Bu müvəffəqiyyətli addım onu yazıb-yaratmağa həvəsləndirmişdir.

Ələviyyə Babayevanın mövzu dairəsi geniş və əhatəlidir. Ailə vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq tez-tez yaşayış yerini dəyişməsi, Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında yaşaması gənc yazıçının həyatı dərindən öyrənməsinə ciddi təsir göstərmişdir" (8, 372). Doğrudan da, onun ayırı-ayrı zaman kəsiklərində yazdığı hekayələrə diqqət yetirdikdə mövzu dairəsindəki genişlik və əhatəlilik özünü aydınlıqla göstərir. Etnoqrafik mədəniyyətdəki çeşidlilik, lokal səviyyənin müxtəlif aspektlərdə əsərə gətirilməsi, ayırı-ayrı regionların mədəniyyət özəlliklərinin epizodik məqamlarının təqdimi bir düşüncə və informasiya zənginliyi olaraq uğurlu təsir bağışlayır. "Mənim əzizlərim", "Sehrli pillələr", "Süsən, sünbül", "Sən Laləyə oxşama", "Tək ağac", "Sabirin bacısı", "Gülneranın ad günü", "Böyürtkən mürəbbəsi", "Çörək əhvalatı", "Günah məstanda imiş", "Ayrılan", "Təzə il", "Dalaşqan Həsən", "Nyə sözə baxmırsan", "Ballı qarı", "Yox, can nənə", "Qırmızı ulduz", "Savaşdılar, barışdılar" və s.

hekayələrin hər birisi uşaq dünyasının bir məqamını əks etdirmək və onların həyat təsəvvürlərini formalaşdırmaq məramına köklənir.

Məlum olduğu kimi, “sənətkarın mövqeyi (istər açıq şəkildə, istərsə də “gizli” tendensiya yolu ilə) hər bir əsərin ideya istiqamətini müəyyənləşdirir, yəni elə bir əsər tapmaq olmaz ki, orada bu mövqe aşkarlanmasın. İdeyalılıq, fəal həyat mövqeyi əsərə birbaşa “köçür”, daha oxucu üçün naməlum bir nöqtə qalmır... 60-70-ci illər Azərbaycan nəsrində edebiyatımızın əvvəlki dövrlərindən fərqli xarakterlərin meydana gəlməsi müəyyən dərəcədə sənətkar mövqeyi ilə bağlı məsələlərin araşdırılmasını tələb edir” (9, 160). Ə.Babayevanın uşaqlar üçün yazdığı əsərlərdə bu mövqe bir üslub özəlliyi səviyyəsində diqqət önünə gəlir. Sənətkar sanki öz hiss və duyğularını uşaq düşüncələri ilə eyniləşdirir və bütün hadisə boyu onlarla həmyoldaş olur. Mövzuya çevirdiyi əhvalat və hadisə bir növ onların birinin söylədiyi əhvalatı xatırladır. Yazıçı təhkiyəsi ilə bir orijinallıq sərgiləyir ki, bu sonrakı məqamlarda digər oxucular üçün səciyyəvilik qazanır, üslub müəyyənliyi səviyyəsində maraq doğurur. Məsələn, “Ağca və Qaraca” hekayəsində yazıçı Ağcanın portretini gözlərimiz önündə canlandırır: “Ağca ağappaq bir qızıdı. Gözləri Xəzər kimi gömgöy, saçları sapsarı. Alnına elə bil saman çöpü düzmüşdülər. Ancaq bunlar saman çöpü deyildi, kəhrəbə rəngli çətiri idi Ağcanın. Hamı ona Ağca deyirdi, əsl adı isə Gülaçar idi” (4, 270). Göründüyü kimi, müəllif təfəsilat və çatdırmaq istədiyi qəayə timsalında əsərin adından, obrazların xarakter xüsusiyyətlərinə qədər bir əhatəliliyi diqqət önünə alır. Hadisələrin sonrakı axarında oxuyuruq: “Bir gün Ağca məktəbdən gələndə qoltuğunda əskiyyə bükülü kiçik gətirdi. Kiçik cıندان içindən çıxan kimi eyvanda o tərəf-bu tərəfə qaçdı... Kiçüyün zingiltisinə nənə eşiyə çıxdı. Əlini əlinin dalına çırpıb ağzına apardı:

-Buy başıma xeyir, bu ağca kiçik hardan çıxdı?

-Nənə, o ağca deyil, Qaracadır. Gülşəngilin Bozdarının kiçüyüdür. Ağillı kiçükdür...

-Onun harası Qaracadır, ağappaq pambıq kimidir ki...

-Yox nənə, pambıq kimi deyil. Alnındakı qara xalı görmürsən”? (4, 271). Hekayənin işarələdiyi motiv uşaq və canlı təbiət, heyvanlara sevgi və qayğı, onların xarakterik xüsusiyyətləri timsalında mükəmməl bir mənzərəni diqqət önünə gətirir. Yazıçı Qaracanın mübarizliyi, çalağanla apardığı mücadilə timsalında tipik bir örnəyi nümunəyə çevirir. “Nənə bir əli ilə Qaracanın, o biri əli ilə Ağcanın başını tumarladı:

-Ağlama, qızım, sənə Qaracan hünərli Qaraca imiş, - dedi. – Həyəət çalağan gəlmiş, çil fərənin üstünə şığıyanda Qaraca ona cumur. Çalağan hara, Qaraca hara? Ancaq kiçik çalağanın başına qəfildən nə təhər qonursa, quş fərəni buraxır, düşür Qaracanın üstünə. Mən gəlmiş özümü yetirməşəydim, o məlun Qaracanı birtəhər eləmişdi. Baxdım ki, dimdiyi ilə Qaracanın gözünü töküb.

Nənə kiçüyü qoyun dərisinin üstünə qoydu. Ağca da içini çəkə-çəkə böyründə oturdu. Bir azdan kiçik yenə zingildədi. Dilini çıxarıb şorbanı yaladı.

Nənə dedi:

-Qorxma Ağca, Qaracaya zaval yoxdur, ölməz. Çalağanla vuruşan kiçik arxa yerə verməz. Nə olsun, dünya işığına tay gözlə də baxmaq olar. İndi ona çalağanla döyüşən Qaraca deyəcəklər” (4, 274). Sənətkarın zəngin yaradıcı istedadı, hadisə və əhvalatları çatdırma üsulu baxımından uşaqların bir tərəfdən heyvanlara həssaslığını ifadə edərsə, digər tərəfdən onların (Qaraca timsalında) yaşam üçün mücadiləsini, çil fərəni çalağanın caynağından necə xilas etməsini yüksək ustalıqla təqdim etməyə bağlanır. Zəngin xalq yaradıcılığından gələn üslub və mövzu özünəməxsusluqları, sintaktik fiqurların yerinə və məqamına görə işləkliyi Ə.Babayevanın hekayələrində bir xətt olaraq özünü göstərir. “Azərbaycan edebiyatı tarixində folklor və yazılı edebiyatın bir-birindən istifadəsi, qidalanması qarşılıqlı olmuşdur. Belə ki, folklor yazılı edebiyatın əsas mənbəyi olduğu və bütün inkişaf prosesində edebiyata təsir etdiyi kimi, edebiyat da öz növbəsində şifahi yaradıcılığa mühüm və səmərəli təsir göstərmişdir. Bu təsir dildə, formada, ifadə vasitələrində, xalq maraqlandıran, düşündürən bir sıra müasir ideya və motivlərdə özünü göstərmişdir... Xalqa yaxın olan sənətkarlar onun yaradıcılığına da biganə qala bilməmiş, folkloru hər cəhətdən faydalı qaynaq hesab etmişlər” (5, 466). Ə.Babayevanın uşaqlar üçün yazdığı əsərlərdə də bu bir tərəf olaraq əsas götürülmüşdür. Ümumiyyətlə, uşaq edebiyatı, demək olar, bütün üslub və mövzu zənginlikləri ilə xalq edebiyatından gələnlərə köklənir.

Əxlaqi-Mənəvi Dəyərləri Təqdim Üsulları

Uşaqların düşüncəsində olan aydınlıq və səmimiyyətlə xalq edebiyatının məzmununda olanlar həmişə bir-biri ilə həmahənglik təşkil etmişdir. Bu keyfiyyətlərə və təqdim üsullarına yiyələnmədən uşaq edebiyatı yazarı kimi uğur qazanmaq özü mümkünsüzdür. “Lətifənin pencəyi”, “Hörüklər”, “Nənə can, nağıl de”, “Qapının zəngi çalınır”, “Yatmaq istəyirəm”, “Alapars”, “Böyürtkən mürəbbəsi”, “Dinçıldə, sazım”, “Oqtay və Tokay” və s. hekayələr rəngarəng üslub özünəməxsusluğu ilə sənətkar qayəsini uşaqlara çatdırmaq məqsədi daşıyır. “Əlverişli süjetlət, şirin dil, rəvan təhkiyə, dolğun obrazlar, yaddaqalan xarakterlər, hadisələrdə əlvanlıq, daxili dinamika, gözlənilməz situasiyalar, bədii təsvir vasitələrinin bolluğu, zəngin fantaziya, nikbin ruh, zərif yumor və s. xalq edebiyatını uşaqlara sevdədir. Göründüyü kimi, folklor üçün geniş və əlverişli imkanları ilə uşaq edebiyatına çox şey vəd edir. Həqiqətən də onlar arasındakı əlaqə çoxxassəli, çox əlamətli xarakter daşmışdır” (7, 51). Ə.Babəyevanın yaradıcılığının enerji qaynaqları sırasında folklor müstəsna funksiyaya malikdir. Dünya edebiyatının ən möhtəşəm abidələri xalq edebiyatının zənginliklərindən istifadə əsasında əbədiyaşarlıq qazanmışdır. Uşaq edebiyatının görkəmli nümayəndələri bu zəngin xəzinədən imkanları daxilində yararlanmışlar. Əfsanə, rəvayət, atalar sözü, məsəl, yanıltmac, oxşama, layla, uşaq oyunları, nazlama, nağıl, mərasim folklor və s. uşaq edebiyatı üçün qaynaq rolunu oynayır. Xalq yaradıcılığı təkcə mövzu baxımından deyil, həm də ifadə üsulları ilə yazılı edebiyat üçün bütün zamanlarda bir örnək rolunu oynamışdır. Ə.Babəyevanın rəngarəng uşaq hekayələri məhz buradakı zəngin dil üslub özünəməxsusluqları ilə oxucuların ürəyinə yol tapmışdır. Məsələn, “Nənələr... əfsanələr...” hekayəsi əfsanə, rəvayət timsalında özünəməxsusluqla səciyyələncək bir üslubu fətləşdirir. “Nənə söyləyir, nəvə dinləyirdi. Qırmızısaçlı qız bəlkə də heç Mələk nənənin dediklərini başa düşmürdü, qəzet, məqalə, qərəz, səxavət, nifrət, kədər – bütün bunlar onun uşaq təxəyyülündə yəqin ki, hələ öz əl yerini, qəlibini tapmamışdı. Ancaq qız diqqətlə dinləyir, ilk dəfə eşitdiyi nağılı qanmağa səy edir, xatırında saxlamağa çalışırdı.

Nənə bildiklərini, şahidi olduğı və olmadığı hadisələri elə ürəklə, elə rəng çalarları ilə söyləyirdi ki, dinləyən bunların həqiqət olduğına bir an belə şübhə etmirdi. Qıvrımsaçlı qızçığaz da Səməd Vurğunun Mələk nənəsi ilə tanış, dost olduğına ürəkdən inanırdı.

Fikirləşirdim ki, illər ötəcək, bir zaman bu qıvrımsaçlı qız nənəsindən eşitdiklərinə təxəyyülünün əlavələrini də qatıb nəvələrinə danışacaq. Daş heykəl haqqında Mələk nənədən bu gün eşitdiklərini qərribə bir əfsanə kimi söyləyəcək və deyəcək ki, bunları mən nənəmdən eşitmişəm.

Mələk nənənin nağılını dinlədikcə mən əlli il yox, yüz il bundan sonra dildən-dilə düşəcəkdir əfsanələr barədə fikirləşirdim. Nənələrin yumşaq, qırıq kəsmiş dodaqlarından birbaşa ürəyimizə, yaddaşımıza axıb tökülən əfsanələr, nağıllar barədə düşünürdüm” (4, 297-298). Göründüyü kimi, burada müəllifin maraqlı və həm də tipik olacaq bir əhvalatı nənənin söhbəti timsalında verməsi təqdim üsulunun uğurluluğı baxımından daha çox diqqəti cəlb edir. Hekayənin adında əksini tapan ifadələr (“nənələr”, “əfsanələr”) uğurlu bir forma kimi həm də təsiredici funksiyası ilə səciyyələncir. Mələk nənənin Azərbaycan poeziyasının əvəzsiz sənətkarı S.Vurğunun heykəli önündə dayanıb söylədikləri bir yaddaş hadisəsinə çevriləcək qədər əhəmiyyətlidir.

Ə.Babəyevanın əxlaqi-mənəvi dəyərləri təqdim üsulları müxtəlifliklərlə, həm də özünəməxsusluqlarla nəzər-diqqəti cəlb edir. Yazıçı bunu bir yaradıcılıq örnəyi, ifadə özünəməxsusluğu ilə bədii mətnədə fətləşdirir. Onların zəngin uşaq fantaziyasına, hisslər və duyğular aləminə necə təsir etməyin üsul və yollarını müəyyənləşdirməyə üstünlük verir. Məsələn, “Küpə bala” hekayəsi bütün aspektləri ilə nağıl motivləri üzərində qurulması ilə səciyyələncir. Başlanğıc formullarından sonluq formullarına qədər bu prinsip qorunur. “Biri var idi, bniri yox idi, bir qoca var idi, bir də onun qarısı var idi. Övlad sarıdan qocaların baxtı qırıq idi” (4, 301). Uşaq dünyası özlüyündə bir nağıllar aləmidir. Müəllif də bu dünyanın özünəməxsusluq tərəflərini çatdırmaq üçün nağıl formullarından yararlanır. Hekayədə qabarıq şəkildə özünü göstərən övladsızlıq məsələsi son olaraq ilahi qüvvənin köməyi ilə həllini tapır. Ailənin sıxıntısı, övlad istəyi yazıcının uğurlu ifadə üsulunu tapa bilməsi ilə inandırıcı və təbii görünür. “Kişi getdi, ardınca qapı örtülən kimi qarı böyründə küpə əvəzinə bir gözəl-göycək oğlan uşağı gördü. Uşaq onun dizlərini qucaqlayıb dedi:

-Ana, sənin ana məhəbbətin tilsimi qırıb məni həyata qaytardı. Daha qəm çəkmə, həyata həyat gətirən ananın dünyada gərək kədəri, qüssəsi olmasın” (4, 304). Bütün bunlar yaradıcı istedadına və onun axtarışlarına bağlanmaqla insanın iç dünyasının ifadəsinə, istək və arzularının reallaşmasında bir ilahi qüvvənin əlinin olmasına bağlanır.

Qeyd etdiyimiz kimi, uşaq edebiyatının istedadlı nümayəndələrindən olan Ə.Babayevanın əsərləri təqdim üsullarının rəngarənglikləri ilə nəzər-diqqəti cəlb edir. “Sehrli pillələr” kitabına toplanmış “Süsən, sünbül”, “Sən Laləyə oxşama”, “Günah məstanda imiş”, “Ayran”, “Dalaşqan Həsən və s. hekayələri bunun örnəyidir. Məsələn, “Külək və qırmızı papaq” hekayəsində küləyin törətdikləri timsalında bütöv bir tablolu uşaq təsəvvürləri timsalında canlandırır bilir. “Küləyin oyunu tək-cə Reyhanla deyildi, o, səkinin üstünə düzülmüş söyüd-lərin də saçlarını yolub töküdü. Söyüdlər qəzəblə budaqlarını yelləyir, küləyi məzəm-mətləyirdilər. Yaxşı ki, söyüdlər varmış. Nəhayət, nazik bir budaq qızın qırmızı papağını küləyin əlindən aldı. Külək hirsələndi, var gücü ilə nazik budağı silkələdi, olan-qalan yarpaqlarını yolub tökdü.

-Ver, ver papağı, - deyib vıyıldı.

Budaq isə məzəmmətlə başını yellədi.

-Reyhanın papağıdır, vermərəm.

Budaq beləcə lap aşağı əyildi. Reyhan da papağını budaqdan aldı. Söyüdü nə vecinə qış keçəcək, bahar onun budaqlarına muncuq kimi yaşıl yarpaqlar düzəcək. Onda külək gücdən düşəcək, nə yarpaqları yolub tökəcək, nə də Reyhanın beretini götürüb qaça biləcək” (4, 274). Verilən nümunələrdə yazıçının təhkiyə üsulları, əxlaqi-mənəvi dəyərləri çatdırma özünəməxsusluğu yaradıcı axtarışlarına bağlanır. Ədibin sənətkar istedadının imkanlarını diqqət önünə gətirir.

Nəticə

Uzun və həm də zəngin yaradıcılıq yolu keçən Ə.Babayeva bir-birindən maraqlı əsərləri ilə uşaq edebiyatına əvəzsiz töhfələr vermişdir. Rəngarəng mövzularda yazılmış bu hekayələr uşaqların əxlaqi-mənəvi dəyərlər üzərində şəxsiyyət kimi formalaşması baxımından daha çox önəm daşıyır. Hər bir bədii örnək uşaq fantaziyasında olanları canlandırmaq, hisslər və duyğular aləmini hərəkətə gətirmək baxımından uğurlu təsir bağışlayır. Bu baxımdan Ə.Babayeva uşaq qəlbinin mütəxəssisi kimi diqqəti cəlb edir. Onların istək və arzularını, həyata baxışlarını, şən, qayğısız dünyalarını bir bütöv olaraq özünəməxsusluqla canlandırır. Bütün bunlar uşaq edebiyatının istedadlı nümayəndəsi Ə.Babayevanın istedadına və uğurlu yaradıcılıq axtarışlarına bağlanır.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan klassik uşaq edebiyatı antologiyası. Bakı: Elm, 1998, 300 s.
2. Babayeva Ə. Tut ağacı. Bakı: Gənclik, 1967, 95 s.
3. Babayeva Ə. Süsən Sünbül. Bakı: Gənclik, 1968, 100 s.
4. Babayeva Ə. Küləyin tərkində. Bakı: Gənclik, 1983, 356 s.
5. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq edebiyatı. Bakı: Maarif, 1992, 477 s.
6. Xəlil Z., Əsgərli F. Uşaq edebiyatı. Bakı: ADPU, 2011, 498 s.
7. Məmmədov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq edebiyatı. Bakı: Maarif, 1992, 288 s.
8. Namazov Q. Azərbaycan uşaq edebiyatı. Bakı: BDU, 2007, 444 s.
9. Yusufli V. Sənətkar mövqeyi və ədəbi qəhrəman. //Azərbaycan jurnalı, 1981, № 1, s. 160-171.

MİLLÎ-MANEVÎ VE BEŞERÎ DEĞERLERİN ÖĞRETİLMESİ AÇISINDAN EZİZE CEFERZADE’NİN ÇOCUK HİKAYELERİ

Doç. Dr. Parvana BAYRAM*

Özet

20. yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan çocuk edebiyatında önemli eserler yazılmıştır. Hikâye, povest ve tarihi roman yazarı, folklor araştırmacısı ve akademisyen Ezize Ceferzade (1921-2003)’nin de bu konuda önemli eserleri vardır. Yazarın çocuk edebiyatıyla ilgili ilk eseri *Qızımın Hekâyeleri* (1964) adlı küçük bir kitapçıktır. Bu eserden sonra o, sırasıyla *Anamın Nağılları* (1982), *Çiçeklerim* (1988) ve *Pişik Dili* (2001) adlı üç kitap daha yayımlatmıştır.

Ezize Ceferzade, sadece çocuklarla ilgili eserlerinde değil, hikâye ve romanlarında da güçlü, vatanına ve insanlara sevgi dolu, geleceğe umutla bakan, özgüvenli çocuk karakterleri oluşturmuştur. Hatta tarihi romanlarında meşhur bir karakterin hayatını anlatırken bile onun çocukluğunu çok daha farklı ve millî zeminde, başarıyla tasvir etmiştir.

Yazarın çocuk hikayelerinin en önemli özelliği, bu hikayelerdeki kahramanların gerçek hayattan ve daha çok aile çevresinde yaşayan çocuklardan seçilmesidir. O, sadece çocuk edebiyatı alanında eserler vermekle yetinmemiş, yeri geldiğinde bu alandaki eserlerin tenkit ve tanıtımını da yapmıştır.

Bu çalışmada, Ezize Ceferzade’nin çocuk edebiyatı alanındaki ilmî ve edebî çalışmaları ile birlikte Azerbaycan’da yayımlanmamış olan çocuk hikayeleri de incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Anamın Nağılları, masal derlemeciliği, çocuk hikayeleri.

AZİZA JAFARZADE'S CHILDREN'S STORIES IN TERMS OF TEACHING NATIONAL-MORAL AND HUMAN VALUES

Assoc. Prof. Dr. Parvana BAYRAM*

Since the beginning of the 20th century, important works have been given in Azerbaijani children's literature. Story, povest and historical novel writer, folklore researcher and academician Aziza Jafarzade also has important works on this subject. The author's first work on children's literature is a small booklet called *My Daughter's Stories* (1964).

After this work, he published three more books named "*My Mother's Tales*" (1982), *My Flowers* (1988) and *Cat Language* (2001), respectively.

Aziza Jafarzade has created strong, self-confident children's characters, who are full of love for their country and people, look to the future with hope, not only in her works about children, but also in her stories and novels. Even while describing the life of a famous character in her historical novels, she successfully described her childhood on a much different and national basis.

The most important feature of the author's children's stories is that the heroes in these stories are from real life and mostly from children living in family circles. She not only produced works in

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
pervane32@yahoo.com, pbayram@mehmetakif.edu.tr

* Mehmet Akif Ersoy University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature
pervane32@yahoo.com, pbayram@mehmetakif.edu.tr

the field of children's literature, but also criticized and promoted works in this field when appropriate.

In this study, the scientific and literary works of Aziza Jafarzade in the field of children's literature will be examined. In addition, children's stories such as which have not been published in Azerbaijan, will be discussed.

Keywords: My Mother's Tales, compilation of fairy tales, children's stories.

Giriş

Azerbaycan edebiyatının önemli kadın yazarlarından olan Ezize Ceferzade, tarihi-biyografik roman ustası, hikâye, uzun hikâye, masal, seyahatname yazarı, akademisyen, gazeteci, mütercim gibi vasıflarının yanı sıra çok titiz bir folklor derlemecisidir.

Yazarın çocuk hikayeleri ile birlikte 200'ü aşkın hikayesi, 18 uzun hikayesi, 15 tane tarihi-biyografik romanı bulunmaktadır. Yıllarca akademisyen olarak görev yapmış ve yüzlerce öğrenci yetiştirmiş olan yazar hocaların hocası olmuştur. Onlarla bilimsel kitabın ve yüzlerle ilmî makalenin müellifi olan Ceferzade'nin edebiyat, kültür ve medeniyet tarihimizde devasa hizmetleri olmuştur.

Çağının önemli seyyahlarından olan yazarın çocuk edebiyatı alanında da çok sayıda eserleri vardır. Bunların büyük çoğunluğu çocuk hikayeleridir. Ezize Ceferzade, sadece çocuk hikayeleri yazmakla yetinmemiş, döneminde bu alanda yazılan eserleri inceleyerek onların tanıtım ve eleştirisini de yapmıştır. Çeviri sahasında da önemli çalışmaları olan yazar, dünya edebiyatından ve Türk edebiyatından hem çocuk hikayelerini hem de diğer edebi türleri Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Yazarın kendi hikayeleri de birçok dünya diline tercüme edilmiştir. Bunlar arasında çocuk hikayeleri de vardır.

Ceferzade, ortaokul ve lise öğrencileri için klasik edebiyatı sevdirecek ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak şiir toplusu da hazırlamıştır. Ezize Ceferzade'nin çocuk hikayelerinin büyük çoğunluğu basılmıştır. Doğumunun 100.yılında yazarın arşivini incelediğimizde basılmamış çok sayıda hikayesinin de bulunduğunu öğrenmiş olduk. Bu çalışmada yazarın basılan ve basılmayan bütün çocuk hikayeleri incelenecektir. Ayrıca onun çocuk edebiyatı alanındaki tanıtma ve eleştiri niteliğindeki makaleleriyle birlikte çocuklar için hazırlamış olduğu topludan da bahsedilecektir.

Ezize Ceferzade'nin Kitap Olarak Basılmış Çocuk Hikayeleri

Ceferzade'nin basılan çocuk hikayeleri sırasıyla, *Qızımın Hekayeleri* (Bakü, 1964), *Anamın Nağalları* (1982), *Çiçeklerim* (1988) ve *Pişik Dili* (2001) adlı kitaplarda toplanmıştır.

19.yüzyılda yaşamış olan Karabağ Hanlığının son varisi şaire Hurşidbanu Natavan'ın hayatından bahseden *Natavan Haqqında Hekayeler* (1963) eserinde bile, yazar çocuk edebiyatıyla ilgili hususlara yer vermiştir. Buradaki hikayelerin bazıları büyük şairin kendi çocukluğunu, etrafındaki çocukları ve kendi çocuklarını anlatan hikayelerdir. Toplam 22 hikâyeden oluşan bu kitaptaki hikayelerin çoğunun dil ve üslubu genellikle çocuklar göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Özellikle eserdeki *Hediyye*, *Neğme*, *Ceyran*, *Semiş* ve *Qırxbuğum* hikayelerinin de muhteva yönünden çocuk hikayeleri içinde incelenmesi gerekmektedir. Yazarın çocuk edebiyatıyla ilgili basılmış kitaplarının içeriği aşağıda verilmiştir:

1. *Qızımın Hekayeleri*

1964 yılında yayımlanan bu küçük, 20 sayfalık kitapçıkta toplam 10 tane küçük hikâye yer almıştır. Kitapçık, Azerbaycan çocuk edebiyatı alanında da hikâyeler yazmış olan yazarın bu alanda basılmış ilk eseridir. Hikâyelerin esas kahramanı Kemale adlı henüz okula başlamayan altı yaşında bir kız çocuğudur. Hikayelerin kahramanı olan zeki ve hazırcevap Kemale, yazarın evlat olarak yetiştirdiği öz yeğenidir. Bu küçük çaplı kitap, âdeta bir okuma kitabı olarak tasarlanmıştır.

Hikâyelerin başlığı sırasıyla şöyledir: *Diyrceqli (Tekerlekli) Araba, Sağ El, Hardal, Güneş, Elçin'in Dersi, Mestan ve Derman, Diş, İnek, Yağış (Yağmur), Tüfeyli (Asalak)*.

Kitapta, Kemale, onun akrabaları, arkadaşları ve yakın çevresi ile ilgili gerçek hayatta yaşanmış olaylar anlatılmaktadır. *Qızımın Hikâyeleri* görsellik açısından da önemli bir kitaptır. Burada her bir hikâye ile ilgili oldukça etkili ve konuya uygun resimler çizilmiştir. Bu eserin yazarı kadar ressam D. Kazımzade'nin başarısı da ön plana çıkmaktadır.

Ezize Ceferzade, hatıralarında çocuk hikayelerinden oluşan *Qızımın Hekayeleri* kitabının meşhur şair Mirvarid Dilbazi'nin teşvik ve yönlendirmeleri sonucu basıldığını ifade etmiştir. Yazar, başlangıçta bu hikayelerin hassas çocuk kalbine hitap etmeyeceğini düşünse de çocuk edebiyatı alanında eserler vermiş olan Mirvarid Dilbazi onu destekleyerek cesaretlendirmiştir. Yazar, hatıraları içinde yer alan "*Şaire ve Ana Mirvarid Dilbazi*" başlıklı yazısında bu eserle ilgili olarak Mirvarid Dilbazi'den büyük destek gördüğünü şöyle ifade etmiştir:

"Mən Mirvarid xanımı çoxdan tanıyırdım. Sevirdim. Mahnılarını dinləmişdim: "Evimizə gəlin gəlir"... "Çoban Qara"... Lap çoxdan dönə-dönə evində olmuşdum... Mühəribənin o acı illərində cəbhələrdə çarpışan ömür yoldaşımızın dərdini birgə çəkmişdik. Həsrət, hicran qəlbimizi birgə qovuran günlərdə qələbəni eyni ehtirasla gözləmiş, arzulamışdıq. Bəzi şeirlərinin ilk dinləyicisi mən olmuşdum. Mənim də "Qızımın hekayələri" kitabıma ilk xeyir-duanı o vermişdi. Məni az qala məcbur etmiş, inandırmışdı ki, onlar uşaq hekayələridir. Halbuki mən onları çap etdirməyi ağılıma da gətirmirdim. İnənmirdim ki, onlardan bir şey çıxar, uşaq ruhunu duya bilməyimə mənə Mirvarid Dilbazi inandırmışdı. Redaksiyaya da özünü təqdim etmişdi. Bir sözlə, mən Mirvarid Dilbazını çoxdan tanıyırdım. Mətbuatda çıxan hər bir əsərini oxuyur, imzasını izləyirdim..." (Ceferzade, 2021, 134)

Bu kitapta yer alan hikayelerin çoğu Kemale'nin Bakü'de ve köye gittiğinde köyde kardeşleri, arkadaşları ve akrabalarıyla birlikte yaşadığı olaylardan hareketle yazılmıştır.

2. Anamın Nağilları

Anamın Nağilları, 1982 yılında Bakü'de Gençlik Yayınevi'nde basılmıştır. 176 sayfalık eserde, ünlü şair Memmed Aslan tarafından yazılmış "*Ecel Macal Verseydi*" başlıklı bir tanıtma yazısından sonra 25 masal yer almaktadır. Bu masalların ismi sırasıyla şöyledir:

Çörek, İlde Bir Yalan Danışan, Yumurta Ehvalatı, En Böyük Dərd, Üç Öpüş, Yahşı Komşu, Ponzabığın Nağılı, Artık Tamah Baş Yarar, Sedaget, Salhım Söyüdü Efsanesi, Yuhuyozan, Şəfa Bulağı, Daş Oğlan, Şam ve Pervane, İt Küçüyü Doğan İli, Kim Güclüdür, Salatın Ana, İki Ana, Aşımızın Kişimişi, Gün Güneş Oğlunun Nağılı, Ay Doğdu O Da Para, Deşikli Daşın Nağılı, Moda Karıyla Müde Karının Nağılı, Balkabak Oğlanın Nağılı, Palazkulağın Nağılı.

Bu masallarda, Azərbaycan toplumundaki ekmeğe, anneye, insanlara ve kutsal değerlere olan sevgi, saygı ve sadakatten bahsedilmektedir. Eserin en önemli özelliği, yetişen nesillerin insanlara, ekmeğe, emeğe saygı duymasını, yalandan ve haramlardan uzak durmasını, nefsin esaretinden kurtulmayı, gelenek ve göreneklere olan sevgi ve saygının azalmasını önlemektir. Ayrıca dinledikleri veya okudukları bu masallarda geçen vatanseverlik, kanaat, sadakat, dürüstlük gibi hususları çocuklara sevdirek ve eğlendirerek öğretmektir.

Eserin dış kapağındaki resim 1982 yılı için oldukça sıra dışı bir resimdir. Zira bu dönem Sovyet dönemidir ve böylesi zorlu bir dönemde, başında geleneksel örtüsü ile seccade üstünde ve rahle arkasında oturup ellerini dua için semaya kaldıran ve semadan inen ışıksel içinde nurlara bürünen ak saçlı bir Azerbaycan kadını tasvir edilmiştir. Resimdeki bu kadın kitaptaki masalların da anlatıcısı olan Ezize Ceferzade'nin annesi Büyükhannım Ana'dan başkası değildir.

Bu masallarda kahramanlık, yurt, vatan ve kardeş sevgisi üzerinde durulur. Vatan toprağının bir karışını dahi yabancılara vermemek, gerekirse bu uğurda son damla kanına kadar savaşmak gerektiği vurgulanır. Bu masallarda geçen yer isimleri de daha çok Şirvan bölgesindeki yer isimleridir. Şəfa Bulağı, Terlan Meşəsi, Ağuçkun Dağı, Peri Kayası, Acı Dere, Fit Dağı, Baba Dağı, Küdrü Düzü vb.

yer isimlerinin masallarda zikredilmesinin çocuklarda yurt ve vatan sevgisinin pekiştirilmesinde ayrı bir önemi vardır. Bu masaldaki gümüş giyimli yiğit, yazarın diğer eserlerinde de kahraman tiplmesi olarak karşımıza çıkmakta ve metinler arası çalışmalara kapı aralamaktadır. Küdrü'deki Karasu Kamışı, Lahıc işi bakır tepsi, Şirvan Şikestesi, Sarıtoprak Şikestesi, Bayatı Çoban gibi isimlerden; yemek çeşitleri ve gelenekler ile ilgili birçok husustan ve belge niteliğinde birçok olaydan da burada bahsedilmiştir.

Daş Oğlan masalında tarih şuuru, anne, kız kardeş, aile değerlerinden, yurt ve vatan sevgisinden bahsedilmiştir. Genç bir çobanın şahsında vatanını, vatanının güzelliklerini, nimetlerini yabancılara, işgalcilere peşkeş çekenlerin öğrenmesi gereken çok önemli dersler vardır. Topal Timur'un Azerbaycan topraklarına, özellikle Şirvan bölgesindeki Küdrü ovasına gelip gelmediğine de hassaslıkla yanaşan müellif, masalda tarih şuuru vermekle birlikte tarihe saygılı olmayı da göz ardı etmiyor. Eserin en önemli özelliği, bu masalları dinleyen veya okuyanların Azerbaycan Türkçesinin güzel, ahenkli tekrarlarını, ikilemelerini, benzetmelerini duymaları ve ruhlarına sindirmeleridir.

Şam ve Pervane masalında, divan edebiyatının önemli mazmunlarından olan Şem ve Pervane mazmunu kahramanlık, sevgi ve rakip ihaneti ekseninde ele alınmıştır. Burada, Semender adlı kahraman bir yiğitle obanın en güzel kızı Gonca'nın aşkı ve kabile başçısı Tüğyan'ın araya girerek onların kavuşmasına engel olması anlatılır (Bayram, 2013, 246).

Kitaptaki masallar daha çok masal-hikâye formunda olup gerçek masal hüviyeti gösteren 13 masal vardır. *Anamın Nağılları* 'nda anlatılan masallar tam anlamıyla masal değil, masal-hikâye türü arasında bir yerde durmaktadır. Bu konuyla ilgili Ceferzade üzerine araştırma yapan Asife Telmanqızı şöyle yazmaktadır:

“Nağıl-hekaye Azerbaycan nesrinde hele XIX esrin sonu XX esrin evvellerinde yaranmağa başlamışdır. Esrimizin 40-50-ci illerinde Eli Veliyev, S. Rehimov, M. Rzaquluzade ve başka yazıçılar bu sepkili hekayenin maraqlı nümunelerini yaratmışlar. Sonralar bu mövzuda Anar, M. Süleymanlı, E. Muğanlı, Ezize Ehmedova, Eli Semedli vb. xeyli eserler yazmışlar (Telmanqızı, 2002,18)

3. Çiçeklerim

30 sayfa civarında küçük, resimli çocuk hikâyelerinden oluşan bu eser 1988 yılında Bakü'de Gençlik Yayınevinde basılmıştır. Kitabın dış kapağında pembe çiçekli, bol yeşil yapraklı bir ağaca konmuş üç kuş resmi yer almaktadır.

Eserin iç kapağında kitapla ilgili “...Çiçeklerim kitabındaki hikâyelerin kahramanları, dere geçip dağ aşan, el obanı dolaşan, nağılların, laylaların, tapmacaların, düzgülerin, sanamaların, yanıltmaçların yol arkadaşı olan şirin şeker balalarımızdır. Evlerimizde günbegün boy atan, güneşe boylanan gül üzlü körpeler... Onların zarif, şuh sohbetinden yaranan hikayeleri yazar muhtelif yıllarda yazmıştır” şeklinde bir tanıtma yer almaktadır.

Eserde yer alan *Şirin Olasan, Mestan ve Derman, Pis (kötü) Söz, Gözümden Televizor (Televizyon) Var, Ana İyi (Kokusu), Dost, Tüfeyli (Asalak), Yağış (Yağmur), Diş, Elçin'in Dersi, Sağ El, Hardal, Güneş, Taze (Yeni) Ev, Diyircekli (Tekerekli) Araba, O Nedir Ele (Öyle) Kuyruklu, Demir İnek, Güneş Bacı, Sakkallı Baba, Gağayılar (Martılar) Öyretti* başlıklı 21 hikâyeden 10'u yazarın 1964 yılına yayımlanmış olan *Qızımın Hekâyeleri* eserindeki hikâyelerdir. Geri kalan 11 hikâyede ise Tuğay, Turan, Tural, Elçin, Kemale ve Aysu'nun başından geçenler anlatılmıştır.

4. Pişik Dili

Müellifin bu kitabı da çocuklar için yazılmış hikâyelerden oluşmaktadır. 2001 yılında Bakü'de Şirvanneşr'de basılan eserde, müellif tarafından yazılan “*Menim Dadlı Duzlu Nevelerim*” başlıklı bir girişten sonra 12 küçük hikâye yer almaktadır. Hikâyelerin başlıkları şöyledir: *Leyla ve Güneş, Babam, Tutuguşu, Bülbül, Gaçaglar'ı Kim Yazıb, Çimerlik, Horuz (Horoz), Yuhu (Uyku) Gözltiyü, Deniz Polisi, Burnumu Silerem, Suyunu İç, Kukla Yağır.*

Pişik Dili'nin kahramanı yazarın torunu Aydan'dır. *Qızımın Hekayeleri*'nde anlatılan hikayeler yazarın evladı gibi büyüttüğü Kemale'nin etrafında cereyan etmekteyken *Çiçeklerim*'de daha çok Turan'ın, Tuğay, Tural, Elçin, Leyla, Samir, Semaye ve Aysu'nun başından geçenler anlatılmaktadır. Bu isimlerin ve olayların tamamı yazarın aile çevresindeki çocuklardan ve onların maceralarından alınmıştır.

Bu hikâyeler de günlük hayatın içinden alınmış eğlenceli, bir o kadar da düşündürücü küçük hikâyelerdir. Çocukların masum ve oyun odaklı dünyasını, zekâ ve pratikliğini konu edinmiştir. 10 sayfadan oluşan kitabın sadece üst kapağında kucağı meyve dolu, ağzında da dişleri ile sapından tutmuş olduğu bir armut bulunan tatlı bir kız çocuğunun resmi dışında başka bir resim yer almamaktadır. Bu kitapların temel özelliği, kısa ve özlü hikayelerden oluşması dolayısıyla okula yeni başlayan çocuklar için okuma kitabı gibi de kullanılabilir olmasıdır.

Yurt Dışında Yayımlanan Çocuk Hikayeleri

Ezize Ceferzade'nin çocuk hikayeleri Sovyetler Birliği dahilindeki ülkelerde, özellikle Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de, Özbekistan'da, Karaçay Malkar'da vb. yerlerde bu ülkelerin diline çevrilerek yayımlanmıştır. *Qızımın Hekayeleri* kitabından *Diyrcekli Araba*, *Mestan ve Derman*, *Yağış* hikayeleri ile yazarın Azerbaycan dilinde yayımlanmayan *Atam Ezrayıldır?* (*Telejka*, *Mestan i Lekarstvo*, *Dojd*, *Azrail*) adlı 4 hikayesi 1964 yılında *Literaturny Azerbaydjan* (*Azerbaycan Edebiyatı*) dergisinin 4. sayında ve 78-79. sayfaları arasında P. Lidinoy'un çevirisiyle Rus dilinde yayımlanmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonraki yıllarda, yazar İran, Irak gibi ülkelere sefere çıktığında bu ülkelerde de çocuk hikayelerini yayımlatma fırsatı bulmuştur. Bağdat'taki Yurt dergisinde, İran'daki çeşitli dergilerde yazarın çocuk hikayeleri bu ülkelerin dil ve alfabesine çevrilerek yayımlanmıştır. 2000 yılında Almanya'da Nemat Rahmati tarafından hazırlanıp Almanca-Türkçe yayımlanan *Oxu* kitabında da yazarın *Çörek* (17-18), *Daş Oğlan* (50-51) ve *Bülbülün Nağılı* (52) adlı çocuk hikayelerine yer verilmiştir.

Çocuk Edebiyatıyla İlgili Çevirileri

Tercüme alanında da önemli çalışmaları olan yazar, Türkiye Türkçesinden, Rusçadan Azerbaycan Türkçesine çeviriler yapmıştır.

Bulgaristan'da yaşayan Türk alim Rza Mollov, şaire eşi Mefkure Mollova ile 1973 yılında Bakü'ye geldiğinde onları ağırlayan yazar, Rza Mollov'un *Hörümçek ve İpekğurdu*, *Baykuş ve Pervane* adlı iki hikayesini Azerbaycan Türkçesine çevirerek Edebiyat ve İncesent gazetesinde yayımlatmıştır. Mefkure Mollova'nın *Lenin*, *Zencinin Sesi*, *Hesret*, *Köhne Evim*, *İllerce*, *Sevgi* başlıklı şiirleri de Abbas Abdulla tarafından çevrilerek aynı sayıda yayımlanmıştır.

Ezize Ceferzade, 1992 yılında Ahmet Kabaklı'nın *Ejderha Taşı* adlı eserini Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine aktararak Bakü'de yayımlatmıştır. Bu eser de efsane ve rivayetlerden esinlenen esrarengiz çocuk edebiyatı örneklerinden oluşmaktadır.

Çocuk Edebiyatı Konusundaki İlmî Eserleri

Aynı zamanda bir klasik edebiyat uzmanı olan yazar, Elyazmalar Enstitüsünde çalıştığı sırada klasik şairlerimizin arşivlerde kaderine terk edilmiş gazel, kaside, kıta ve rubailerini derleyerek *Her Budaktan Bir Yaprak* başlığıyla kitap halinde bastırmıştır. Eser, müellifin 17-19.yüzyıllar arasında yaşayan halk ve divan şairlerinin çeşitli cönk ve yazmalardaki şiirlerinin toplandığı 232 sayfalık bir antolojidir. Klasik şiirin ve halk şiiri örneklerinin yetişen nesillere ulaştırılması açısından önemli olan bu eser, 1983 yılında Bakü'de Gençlik Neşriyatında basılmıştır.

Ezize Ceferzade'nin Çocuk Edebiyatıyla İlgili Diğer Hikayeleri

Yazarın masal, efsane ve rivayet kökenli birçok hikayesi vardır. Bunların bir kısmı *Anamın Nağullar'ında* basılmıştır. Fakat ilk eseri olan *Hekayeler* içinde 1948 yılında basılıp eline geçmeden yandırılan kitapta yer alması muhtemel olan *Terlan, Bülbül, Bülbülün Nağlı, Defne Yarpaqları ve sonraki yıllarda yazmış olduğu Qızbike Qız Qalası, Qoy Hemişe Sülh Olsun, Hediye* başlıklı 8 hikayesinin yanı sıra *Natavan Haqqında Hekayelerde* yer alan *Hediye, Neğme, Ceyran, Semiş ve Qırxbuğum* başlıklı 5 hikayesi de yazarın çocuk edebiyatı ürünleri arasında değerlendirilmelidir.

Buradan da Ezize Ceferzade'nin sanatının ilk dönemlerinden itibaren çocuk hikayeleri yazmaya başladığını görmekteyiz. 1948 yılında bastırıldığı *Hekayeler* adlı kitapta da muhtemelen bu hikayelerin birçoğu yer almaktaymış. Ne yazık ki eser daha matbaadayken toplatılıp yakıldığından bu konuda kesin bilgi veremiyoruz. Fakat o kargaşa dolu yıllarda yazarın köyde kuytu bir yere saklanan elyazmalarından hareketle elde edilen arşivini incelediğimizde bu hikayelerden bir kısmının eski metnine ulaştık ve 2021 yılında yayımlanan *Seçilmiş Eserlerinin VIII-IX. ciltlerinde* bu hikayelere yer verdik.

Bu çalışmada Ezize Ceferzade'nin yayımlanan ve yayımlanmayan çocuk hikayeleri ilk defa olarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Yazarın bugüne kadar çeşitli çocuk kitaplarında yayımlanan 33 çocuk hikayesi dışında yayımlanmayan 12 hikayesi de araştırılmıştır.

Ayrıca *Natavan Haqqında Hekayelerde* yer alan *Hediye, Neğme, Ceyran, Semiş ve Qırxbuğum* başlıklı 5 hikâye ile 2021 yılında yayımlanmaya başlayan ve şimdilik 12 cildi basılan *Seçilmiş Eserleri* içinde yer alan *Qehramana Hediye, Bülbül, Bülbülün Nağlı, Terlan, Defne Yarpaqları, Qızbike Qız Qalası, Qoy Hemişe Sülh Olsun, Hediye* başlıklı 8 hikâyenin de yazarın çocuk edebiyatı alanındaki eserleri arasında incelenmesi gerekmektedir. Bu hikayelerin tamamına *Anamın Nağullarında* yer alan 25 masal-hikâyeyi de ekleyecek olursak yazarın toplam 73 çocuk hikayesi vardır. Bu hikayelerden 12 tanesi henüz yayımlanmamıştır.

Ezize Ceferzade, 1960'lı yıllardan sonra yazdığı çocuk hikayelerinde kendi himayesinde evladı gibi büyüttüğü yeğeni Kemale, oğlu Turan ve aile içindeki diğer çocukların hikayelerine ağırlık vermiştir. Zamanla torunlarının hikayelerini de kaleme alan yazarın çocuk hikayelerinin temel özelliği, biyografik içerikli çocuk hikayesi olmasıdır. Bu hikâye kahramanlarının her biri gerçek hayatta ve yazarın yanı başında bulunan çocuklardır. Hatta bu hikayelerde bahsi geçen dış ve iç mekanlar da yazarın evi, köyü veya yakın çevresidir. Büyükler ise yazarın kendisi, annesi veya etraftaki diğer dost ve akrabalarından oluşmaktadır.

Ezize Ceferzade'nin Bugüne Kadar Basılmayan Çocuk Hikayeleri

Yazarın *Qızımın Hekayeleri, Çiçeklerim ve Pişik Dili* adlı kitaplarında basılan toplam 33 çocuk hikayesi vardır.

Doğumunun 100.yılı dolayısıyla Ezize Ceferzade'nin arşivini bir daha incelerken bazıları basılmamış olan “*Uşaq Hekayeleri*” dosyasında yazarın basılmayan 12 tane çocuk hikayesine daha ulaştık. Bunlar sırasıyla, *Öküç, Teyyareçi Olmaq İsteyirem, Neftçi Deyil, Atam Ezrayıldır?, Hind Qozu, Mindünyalı Ana, Ver Telegramını Öpüm, Ana Da..., Dostluq, Atamın Belini Sindiran Oğul, Atamı Mene Göster, Uşaqqlar Haqqında Miniaturler'dir.*

Bu hikayelerde de yine yazarın evlatları ve yakın çevresindeki çocuklardan bahsedilmiştir. Bu hikayelerde yazarın yurtdışında bulunduğu dönemlerden de izler vardır. Yakutsk'ta, Gana'da geçen günlerin ve kendi köylerindeki yaşamın izlerine bu hikayelerde rastlamaktayız. *Öküç, Teyyareçi Olmaq İsteyirem, Atam Ezrayıldır?* hikayelerinde özellikle çocukların kıvrak zekasından bahsedilmektedir. Diğer hikayelerde ise baba hasreti, dostluk ve arkadaşlık, sevgi, vefa, sadakat gibi insani hasletler ön plana çıkarılmıştır.

Ezize Ceferzade'nin Çocuk Hikayelerinin Konusu

Konusuna göre tasnif edecek olursak erken dönemde kaleme aldığı *Terlan*, *Bülbül*, *Bülbülün Nağılı*, *Defne Yarpaqları*, *Qızbike Qız Qalası* hikayeleri ile *Anamın Nağılları* içinde yer alan 25 hikâyeden çoğu, özellikle *Yumurta Ehvalatı*, *Salhım Söyüdün Efsanesi*, *Şəfa Bulağı*, *Daş Oğlan*, *Şam ve Pervane*, *İt Küçüyü Doğan İli*, *İki Ana*, *Deşikli Daşın Nağılı* gibi masal-hikayeler daha çok efsane ve rivayetlerden esinlenerek yazılmıştır.

1960 sonrası kaleme aldığı hikayelerde ise gerçek hayattan, ev ve aile çevresinden alınan konular yoğunluktadır. Bu dönemdeki hikayelerde bir anne ve toplumun bilinçli bir ferdi olarak yazarın realist unsurlara dikkat ettiği görülmektedir. Daha çok ailede çocuk terbiyesinin çok önemli olduğunu ön planda tutan hikayeler ağırlıktadır. Bu hikayelerde öne çıkan konular çocukların zeki, hazırcevap, akıllı ve söz dinleyen, özgüveni tam, her türlü sorun karşısında pratik çözümler üretebilen, kalbi ve ruhu sağlam çalışan bireyler olmasıdır.

Bu hikayelerde köyden şehre, şehirden köye giden ve buradaki yaşama alışmaya çalışan, gördükleri karşısında hayranlık ve şaşkınlıkla bocalayan, söyledikleri sözler fıkra gibi dillerde dolaşan çocuk safiyetinin izleri de görülmektedir.

Millî ve manevi değerlerle birlikte beşerî değerleri de ön planda tutan, dostluk, sadakat, büyüklere saygı ve sevgi duygularıyla birlikte sırası geldiğinde büyüklere faydalı nasihatler verebilecek pratik zekalı çocuklar bu hikayelerin temel kahramanlarıdır. *Atam Ezrayıldır?* hikayesinde Kemale'nin hazırcevaplığına ve duyduklarıyla öğrendikleri arasında bağlantı kurma yeteneğine tanık oluyoruz:

“Qonşumuzdakı Baxtı nənə öldü. Dünyadan yaxşı bir insan getdi. Bütün həyətin adamları kədərlənmişdi. Hamı mehriban qarıya son borcunu verir, onun cənazəsini ötürürdü.

Kəmalə də burada idi. O nənəminin tumanından tutmuş, dizlərinə qısılmış, nəvaziş gördüyü Baxtı nənənin nədənsə tabuta qoyub aparılmasına anlaşılmaz bir qorxu və həyəcanla baxırdı. Cənazə aparıldıqdan sonra qız, nənəsilə birlikdə evə dönürkən soruşdu:

— Baxtı nənəni kim öldürdü?

Həmsöhbətinin vəfatından kədərlənən nənə, gözlərinin yaşını silərək cavab verdi:

— Əzrayılın yolu yumrulsun bala, dünyadan nə canlar aparıb, yazıq Baxtı da onların biri.

Bundan bir az sonra dəst fincanlarımızdan birində gəlinciyyə su içirməyə çalışan Kəmalə, fincanı salıb sındırdı. Səsə gələn nənə:

— Vay, neynədin, ay bala, anan gəlib səni öldürəcək. Kəmalə gözlərini kələkbazlıqla nənəsinə zilləyib soruşdu:

— Nənə, bəyəm anam əzrayıldır?” (Ceferzade, 2021, 31)

Hind Qozu başlıklı hikâyede ise dostluk ve arkadaşlıkta sadakatli olma duyguları işlenmiştir. Bu hikâyenin kahramanı yazarın oğlu minik Turan'dır.

“Palma ağacları lap teleqraf dirəkləri kimi göyə ucalır, düm-düz gövdələrində bircə budaq da yoxdur. Zirvələrində uzun yarpaqlar çətir kimi açılib, yarpaqların dibində iri hind qozları sallanıb.

Turan, Palma çətinin kölgəsi altında durub, meymun çevikliyilə ağaca dırmaşan zənci uşağına baxır. Onun adı Apidir; Turan həmişə sahilə gələndə Apini görür, qıvrım tükələri zigil-zigil yumurlanmış başına, nazik, lakin çevik ayaqlarına tamaşa edir. Api palma kölgəsində balaca "çip" açıb meyvə satan anası üçün ağacdən hind qozu düşürür. Bəzən ağ cənablar yerdə səbətə yığılmış qozları bəyənmir, nəhəng ağacın lap zirvəsindəki bir qozu dərməyi tələb edirlər. Bu zaman Api, uzun xəncəri andıran çapacağını dişlərinə alır; hər iki əli və ayaqları ilə ağacın kötüyünü qucaqlayır... Sahildə çimişən ağacların çoxu, xüsusilə ağ uşaqlar bura yığılib heyvətlə Apinin ağaca necə bir cəldliklə dırmanmasına baxırlar... Kiçik bir səhv... Api kəlləsi üstə yerə gələ bilər... Dışındakı

çapacaqla özünü yaralaya bilər... Amma uşaq heç kəsə fikir vermir. Gözü müştərinin göstərdiyi palma qozundadır. Axı o bu qozun müqabilində ağadan bir-iki pesəv alacaq... Apinin hələ yeddi yaşı tamam olmayıb... Onun yer üzündəki bütün yaşlıları bilməsə də, Api artıq özü üçün yemək pulu qazanır...

Turan, qaraca gözlərindəki açıq bir həyəcanla Apinin hərəkətlərini izləyir; qorxu içində anasının əlindən yapışır:

— Ana, birdən yıxılrsa...

Ana da həyəcanlıdır, amma səsinə möhkəmlik verməyə çalışır:

— Qorxma, oğlum, yıxılmaz... Həyat onu yaxşı öyrədib — deyə pıçıldayır.

...Api ayağını yerə qoyanda Turan rahat nəfəs alır. Api xırda qəhrəmanlara məxsus sadə bir iftixarla gülür. Onun qara üzündə iki çərgə badam içi kimi ağ və yaraşıqlı dişlər parıldayır.

Turan cəld yerdən qaldırdığı iri hind qozunu Apiyə uzadır. O da Api kimi ağaca dırmana bilsəydi!..

Api Turanı tanıyır, bir neçə vaxtdan bəri sahilə onu görüb, arabir dilini bilmədiyi bu ağ uşaqla qumlar üstündə evlər-qalalar qurub... "Qızıl sahilin firuzə sularında qoşa qışqaldağ kimi çalxanıblar... Api qozu alır, anasının "çip"i qarşısında duran ağaya tərəf yönəlir. Ağ müştəri əlindəki iki pesəvlə uşağın yolunu gözləyir. Birdən nədənsə Api tərəddüd içində dayanır. Bir əlindəki qoza, bir də ağaya baxır və... geri, ağacın dibində duran Turanın yanına qayıdır. Turan heç bir şey başa düşmədən dayanıb. Api qozu zorla onun əlləri üstünə qoyur və anası tərəfə baxmadan qaçıb gedir... Hamı heyran içindədir. Turan sahilə dönə-dönə yediyi bu qozu ən əziz sovqat, qiymətli bir dost hədiyyəsi kimi bəyazına basır...

Bu hadisədən bir neçə il keçib... Qozun südü quruyub, amma Turan ona dəyməyib; doğma şəhərə qayıdanda özü ilə gətirib. Apinin yadigarı olan həmin qoz indi də Turanın otağında şkaflın üstündə durur." (Ceferzadə, 2021, 31-33)

Çocuk Edebiyatı Konusunda Yazılan Eserlerle İlgili Tenkit ve Tanıtma Yazıları

Yazarın çocuk edebiyatı konusunda yazılan eserlerle ilgili oldukça önemli eleştiri ve tanıtma yazıları vardır. Bunlar dönemin önemli şair ve yazarlarının çocuk edebiyatı alanındaki eserlerinin tanıtılması ve eleştirisi amacıyla yazılmıştır. Ezize Ceferzade'nin "*Tanıdıklarım, Sevdiklerim Xatirelerimde*" başlıklı anılarından oluşan eserinde çocuk edebiyatı alanında çalışmalar yapan bazı kişilerden ve eserlerinden de bahsedilmiştir. Bu da yazarın çocuk edebiyatı alanında hem edebî eserler ürettiğini hem çeviriler yaptığını hem de bilimsel-eleştirel eserler yazmakta olduğunu göstermektedir. Bu yazılarda, Xalide Hasilova, Ezize Ehmedova, Enver Yusifoğlu, Fikret Sadıq, Abdulla Şaiq, Mirvarid Dilbazi gibi şair ve yazarların çocuk edebiyatı alanındaki eserleri tanıtılmıştır.

Bu yazılar vasıtasıyla biz dönemin çocuk edebiyatı ürünlerini tanımakta ve bu dönem çocuk edebiyatındaki edebî süreçle ilgili bilgi sahibi olmaktayız. İlk yazı, "*Yazıcı, Redaktor Xalidə Hasilova*" başlıklıdır. Müellif burada Xalide Hasilova'nın edebî ve bilimsel çalışmalarından bahsederek onun çocuk edebiyatı alanındaki eserlerini tanıtmıştır:

"...Bunların içinde uşaq və gənclər üçün yazılmış "*İki Yoldaş*", "*Lalənin Kitabı*", Rus, Gürcü və ... dillərində çap edilmiş "*Sirli Atlı*", "*Təmizkar Sağsağan*", "*Ulduzlu papaq*", "*Rəna evlərini axtarır*", "*Lalələr*", "*Yaşıl Ayna*", "*Dəniz Çağırır*", "*Zəhra*" və başqa kitabları vardır.

Bütün povest ve hekayələrində Xalidə Hasilovanı müasirimiz olan insanın taleyi, onun cəmiyyəti, özünü əhatə edən insanlıq münasibəti maraqlandırır. Quran, yaradan bu insan bütün varlığı ilə əməli gələcəyə tuşlanmış gənclikdir. Bu gənclik köhnəliyə, geriliyə, avamlığa qarşı mübarizədə bərkidir, şəhərlər salır. Qumsal səhraları çiçəkli, bağlı-bağatlı, həyat qaynayan sosialist şəhərinə çevirir. Belə gənclərin bir neçəsinin surəti "*Unutmaram*" povestində çəkilib.

...İrəlində, söhbətimizin əvvəlində dedim ki, o, "*Azərbaycan qadını*" jurnalının redaktorudur. Bundan əvvəl o, 1966-1972-ci illərdə balaca balalarımız üçün çap edilən "*Göyərçin*" jurnalının redaktoru olmuşdur. O respublika və respublikadan kənar ittifaq

miqyasında bir sıra məsul yığıncaqlarda iştirak etmişdir. (Ceferzadə, 2021, 171- 175)

İkinci yazı yazarın adaşı Ezizə Əhmədova haqqındakı “*Adaşım, rəfiqəm Əzizə Əhmədova*” başlıqlıdır. Bu makale “*Uşaq Nəsrimizdə İlk Trilogiya*” başlığıyla 9 Temmuz 1998 tarixli “Edebiyat qəzetinin 4. sayında da yayımlanmışdır. Burada, Ezizə Əhmədova’nın çocuk edebiyatı konusundakı fəaliyyətlərindən və əsərlərindən ayrıntılı bir biçimə bəhs edilmiş, onun ilk dəfə Azərbaycan çocuk edebiyatında bir trilogiya yazması üzərində durulmuşdur. Bu yazı həm tanıtma həm də eleştiri içeriklidir.

“...Sən demə, təzə kitabları çapdan çıxan dostlarım mənə unutmayıb, mənə öz kitablarını bağışlayıblar. Onlardan biri Əzizə Əhmədovadır — onun “Köz kürəsi hörümçəklər ölkəsində” kitabı yaxınlarda nəşr olunub.

...Əvvəlcə onu deyim: Şadam ki, yazıçı bacım Əzizə Əhmədovanın ilk kitabı “Xınalı qayalar”a da mən yazmışam dost sözünü və o vaxtdan dostluğumuza bir zərrə xələl gəlməyib. Sonra onun “Könül dünyası”na dalmış, “Mavi gözlərin işığı”ndan həzz almışam. Onun hər bir uğuruna sevinib, sevincimi də oxucularımızla bölüşmüşəm.

Bu indi əlimdəki kitabımı oxuduqca düşünürdüm ki, onun meydana gəlməsi təsadüfi deyil. Axı, Əzizə Əhmədova yaradıcılığında ilk dəfə “ağzını açanda” “Xınalı qayalar”da uşaqlara müraciət edib... Və elə “Mavi gözlərin işığı”nadan mən Əzizə Əhmədovanı uşaqların sevimli yazıçısı kimi qəbul etmişəm. Çünki o, uzun illər məhz “Gənclik” nəşriyyatına rəhbərlik edib, uşaqlar üçün kitablar çap edib; uşaqlar üçün yeni-yeni əsərlər yaranmasına və nəşrinə çalışıb; uşaqlar üçün dünya edebiyatının ən gözəl nümunələrini tərcümə edib (C. M. Barri — “Piter və Vendi”, A. A. Miln — “Vinni Pux və hamı, hamı, hamı”, A. Rıbakov — “Atəş”, V. Hauf — “Balaca Muk”, A. Qaydar — “Məktəb”, “Təbilçinin taleyi”, İ. Franko — “Balaca Miron” və b.)

Sonra da 21 avqust 1985-ci ildə “Azərbaycan müəllimi” qəzetində “Balacalar üçün” adlı məqaləmdə yazdığım kimi, uşaq nəsrimizə ilk dəfə iri həcmli əsər-roman yazıb. Məşhur İsveç yazıçısı Astrid Lindqrenin “Balaca və Karlson”unu balalarımıza tərcümə vasitəsilə çatdırmaqla kifayətlənməyib. Cippolino, Buratino, Cırtan, Karlson və b. kimi uşaqlar arasında sevilən obrazlar silsiləsini Damdabaca surətilə də zənginləşdirib. “Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları” kitabı yazıçı Əzizə Əhmədovanın ədəbi uğuru oldu. Təəssüf ki, o zaman tənqidçilərimiz və kino sənətkarlarımız Damdabaca surətinin yanından ötüb keçdilər; sonrakı illərdə də başımıza gətirilən bəlalər əsərin diqqət mərkəzindən uzaq qalmasına səbəb oldu. Amma Əzizə Əhmədova öz ədəbi kəşfini yeni kitabla zənginləşdirdi və nəticədə “Köz kürəsi hörümçəklər ölkəsində” və “Açgöz quldurlar” əsərləri meydana gəldi. Əvvəlcə onu deyim ki, elə o zaman Damdabaca surəti bu kitabın yazılmasını tələb edirdi. Uşaqlar bilməliyi ki, bu Damdabaca kimdir? O haradan uçub gəlib? İndi məlum olur ki, bu gün görüşə gələn bu yeni kitabda Damdabaca ilə bağlı daha iki əsər verilib. Əgər bu üç əsəri, yəni artıq çapdan çıxmış kitabı və indi nəşr edilən iki yeni əsəri oxumaq növbəsinə sıralamış olsaq, onda: “Köz kürəsi hörümçəklər ölkəsində” — birinci; “Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları” — ikinci; “Açgöz quldurlar” üçüncüdür. (Kitabın əvvəlindəki müəllif sözündən). Deməli, edebiyatımızda ilk dəfə olaraq uşaqlar üçün trilogiya yaranıb. Bu trilogiyada müəllif uşaqların anlayışına, ruhuna uyğun obrazlar, hadisələr, macəralar, yeni çağdaş məzmunlu nağıllar, vətənimizin başqa-başqa dilbər guşələri, zəngin, rəngarəng təbiətiylə bağlı hekayətlər yaradıb. Onları şirin, yumorlu bir dillə, əlvan türkcəmizin atalar sözləri, tapmaca, nağıl, düzgü, yanıltmac və sairələrlə bağlı təsvir edir. Həm də bu dil folklorumuzla sıx bağlıdır, zərifdir, axıcıdır, surətlərin səciyyəsinə uyğun olaraq müxtəlifdir. Nağıl içində nağıl söyləmək, hər nağıl — hekayətdən bir tərbiyəvi nəticə çıxarmaq uşaqlar üçün yazılan əksər poeziya və nəsr nümunələrimizə xas olan xüsusiyyətdir və Əzizə xanım bu ənənəmizdən kənarda qalmamışdır.

Kitabda Od parçasına — uşaqlara sadə söhbətlərdə bilik verilir. Həm də bu ciddi bilikləri verəndə uşaq anlayışına yaxın və aydın olmaq üçün nasir yenə də folkloru, nağıl personajlarımıza müraciət edir (Ağ qoç, Qara qoç və b.), Bəzi nağıllarda müasir elm canlandırılır; uşaq təfəkkürünə uyğun canlılıqla, bir az da yumorla verilir. Surətlər: Təkcə elə qırx bir mağarada yaşayan hər bir hörümçəyin səciyyəsi uşağı gopçu, huşsuz, qorxaq,

xəbərci, paxıl, lovğa, yaltaq, qarınqulu, pinti və başqa pis xislətlərdən çəkindirir; onları didaktik moizələrlə deyil, canlı səhnəciklərlə xeyirxah, təmizkar, doğruçu, zəhmətkeş və s. olmağa çağırır. Bu onun hələ “Xınalı qayalar”dan başladığı mövzudur: Uşaqları yaxşılığa dəvət üçün, gözəl xislətli xarakterlər tərbiyə etmək üçün onlara məhz tərbiyəvi nəticə çıxan hekayətlər danışmaq, onları təbiətin möcüzələri ilə tanış etmək (bitki və heyvanat aləmi, hətta yağışın zivəyə düzülmüş şəhəbənzər damlalarıyla), cəmiyyətdə insan əlilə yaranmış əvəzsiz, misilsiz abidələrlə qarşılaşdırıb, məhz bu gözəllikləri (şəhərləri, qalaları və s.) yaradan ata və babalara layiq böyümək...

Müəllif kitabın üz qabığında öz məktəbli oxucularına müraciətlə yazır: “Əziz məktəbli dostum! Çox ola bilər ki, sən bu kitabı oxuyarkən oradakı bəzi tarixi həqiqətlərin, bəzi vacib həyatı məsələlərin mənasını kiçik olduğun üçün o qədər də dərk etməyəsən. Ancaq narahat olma! Mən əminəm ki, vaxt keçəcək, sən böyüyəcəksən, kitabda yadında qalan, bir vaxtlar mənasını dərk etməkdə çətinlik çəkdiyən həmin məsələləri xatırlayıb düşünəcəksən, qəlbindəki xalq sevgisi, yurd məhəbbəti bir qədər də güclənəcək. Mənim isə arzum budur!” Budur yazının məqsədi!

Mən ürək ağrısıyla, təəssüf hissiylə deməliyəm ki, bu maraqlı uşaq yazıçısının, uşaq nəsrimizdə mühüm iş görmüş Əzizə Əhmədovanın əsərlərini münəqqidlərimiz ya görüb oxumamış, ya da... Nə deyim, vallah, mənə elə gəlir ki, münəqqid ər — kişilərimiz qadın yazıçılarımızın yanından sükunətlə keçirlər. Nə üçün? Zəiflə — zəifini, qüsurlarını deyin, ya da... ya da doğru qiymətini verin. Bundan ötəri xüsusi “qadın yazıçılar üçün qadın tənqidçilər qrupu” yaratmaq mı lazımdır?

Mətləbdən uzaq düşüb yaradıcılıqla məşğul olan bacılarımın gileyini sözarası söylədim. Doğrusu elə mətləbim də mütəxəssislərin: Tənqidçi və uşaq edebiyatı haqda yazanların diqqətini Əzizə Əhmədovanın trilogiyasına cəlb etməkdə. Mənsə...” (Ceferzadə, 2021, 177-181)

Ezize Ceferzadə'nin sadəcə bu yazısını diqqətə alırsak çocuk edebiyatı alanındaki gelişmeleri nasıl takip edip eleştirel yorumlarda bulunduğunu, çocuk edebiyatının sadəcə edebî alanda değil sinema, tiyatro ve belgeseller aracılığıyla da geliştirilmesinden yana olduğunu görmekteyiz. Yazar, sinema ve tiyatrodan aldığı ilk eğitimin izlerini bütün sanatı boyunca devam ettirmiş ve kendi yazdığı roman ve hikayelerinde de bunu uygulamaya çalışmış, önemli olduğunu düşündüğü konularla ilgili hikaye, uzun hikaye ve romanlarını piyes şeklinde de düzenleyerek sahneye uyarlamıştır.

Bu yazıda, yazarın Azerbaycan çocuk edebiyatının millî ve uluslaraarsı bir zeminde gelimesinden yana olduğu görülmektedir. Sadəcə millî konularda eserler verməklə yetinilməməsi, çeşitli dillərdə yazılmış əsərlərin də dilimizə çevrilərək uşaqların xidmətinə sunulması gerektiği üzərində durmuşdur.

Gerçekten de Sovyet Dönemi edebiyatında *Dünya Uşaq Edebiyatı Kitabhanası* serisi altında külliyyatlar halində hazırlanan dünya çocuk edebiyatı ürünleri, dünya masalları serisiylə Azerbaycan uşaqları və gənçliyi bütün dünya edebiyatını tanıma fərsəti buluyordu. Yetişən uşaqlar həm kendi edebiyatlarını tanıyıp sevir hem də dünya edebiyatı nümunələriylə tanışaraq mukayesələrdə bulunma fərsətinə yəkalıyordı. Bu da nəsillərin kendini tanıyıp mukayesə etməsi bəkimindən oldukça önemli bir husustu.

Yazarın çocuk edebiyatıyla ilgili üçüncü edebî-eleştirel yazısı “*Təbiətə və insana qayğıkeş yazıçı — Ənvər Yusifoğlu*” başlığıyla yayımlanmışdır. Bu yazıda çocuk edebiyatı alanında əsərlər verən Ənvər Yusifoğlu və əsərlərindən bəhs edilərək onun vətən təbiatına olan vurgunluğu, əsərlərində bu təbiətin korunması için verdiği mesajlar üzərində durulmuşdur. Bu əsərlərdən hərəkətlə biz Sovyet edebiyatında Ekoələştirinin neredəysə 1960 sonları- 1970’li yıllardan itibərən başladığını görməkteyiz. Bu durum sadəcə Azerbaycan edebiyatına has değil, bütün Sovyet edebiyatına has bir durumdur. Sebebi də yanlış tarım və ilaqlama politikalarıdır. Cengiz Aytmatov’un Beyaz Gəmi, Dışı Kürdün Rüyalari, Kassandra Damgası gibi romanlarında ve genel olarak bütün Sovyet yazarlarının əsərlərində də bu durum görülməkdədir. Ezize Ceferzadə'nin 1960 sonrası yazdığı *Bir Zerre İz* povestində də vətən toprağına, çevreyə duyarlı bir öğretmen olan Reşad’ın şahsında vətənin yeraltı və yerüstü zenginliklərinin korunması gerektiği üzərində durulur, gənç öğretmenin bu yolda verdiği

mücadelelerden bahsedilir. Yazar bu povestte ele aldığı temel meselelərlə ilgili anılarını Enver Yusifoğlu ilə ilgili makalesində də dile getirmiş və Rusya'da iken tabiatı qarşı duyulmuş olan bir təhsilçinin bu konudakı düşüncələrindən bəhs etmişdir.

“Ənvər Yusifoğlunun insana, təbiətə böyük məhəbbət və qayğı dolu “Cərrahlar”, “Düşmənimin düşməni” romanlarını oxuyandan sonra mən də müasirlərimizin bitkin surətini yarada bilən qocaman ədibimizə qibtə edirdim. Onun kiçik hekayə və povestləri demək olar ki, xatirimdə az qalmışdı. Çünki adını çəkdiyim romanlarında o günün elə aktual məsələlərinə toxunurdu ki, oxuculardan ətraf mühiti və insan qəlbini qorumaq, ona qayğı ilə, məhəbbətlə yanaşmaq tələb edən ədib özü də təbiətin və insanın vurğunu kimi nəzərimdə yüksəlirdi.

1976-cı ildə Ənvər Yusifoğlunun “Gənclik illərinə səyahət” adlı kitabı çapdan çıxmışdır. Kitaba ədibin müxtəlif illərdə nəşr olunmuş üç povesti (“Gənclik illərinə səyahət”, “Alazan sahillərində”, “Dağlarda tonqal”) və iki hekayəsi (“Xamlamış cığırılar”, “Gecə qardaşları”) daxildir. Rəssam Q.Süleymanov kitabın cildinə qəribə, mən deyərdim ki, Ə.Yusifoğlunun bütün yaradıcılığına xas ola bilən bir şəkil çəkmişdir. Qabarlı bir əl yaşıl yarpaqlar üzərində çırpınan titrək, zərif bir quşcuğazı barmaqlarından qalxan hərəkətlə isindirir, qoruyur. Kitabın özündən əvvəl üz qabığındakı şəkildən söz açmağımız əbəs deyil. Çünki bundan əvvəlki romanlarında da, (“Düşmənimin düşməni” və b.) oxuduğumuz digər hekayə və povestlərində də Ənvər Yusifoğlunun demək olar ki, bir əsas mövzusu vardır: Qayğı! Təbiətə qayğı, insana qayğı.

Ənvər Yusifoğlunun ən böyük qayğılarından biri insanı əhatə edən mühitdir. Təbiətin gözəllikləri kimi amansızlıqla qamçılayır. Lüzumsuz yerə ağacdan bircə yarpaq, bircə budaq qoparanlar, şəxsi mənfəəti üçün meşələri qıraraq ziyan verənlər, çayların daşmasına (“Alazan sahillərində”), torpaq üzərindəki bitib tükənməz gözəlliklərin məhv olmasına səbəb olanlar insanların düşmənidir. Ənvər Yusifoğlu bütün yaradıcılığı boyu təbiətə vurğun bir vətəndaş yazıçı kimi çıxış edir. Təbiət təsvirlərində nasir Ənvər şair Ənvərə çevrilir. Şalələlərin şaqraq səsi, quşların rəngarəng nəğmələri, bulaqların zümzüməsi, yaşıl don geymiş, başı ağ örpəkli dağlar, zümrüd libaslı meşələr Ənvər Yusifoğlunun qələmində göy qurşağı kimi minbir rəng çalır. Canlanır.

Ənvər Yusifoğlu iydə ətriylə dolmuş havanı qanadları ilə varaq-varaq edən quşların minbir səslə musiqisinə heyran olmaqla qalmır, oxucunu da bu ecazkar təbiətin gözəlliklərindən zövq almağa çağırır. Başlıcası bu gözəllikləri qoruyub mühafizə etmək lazım olduğunu yada salır, tələb edir; bir yazıçı, vətəni sevən vətəndaş kimi tələb edir. Bu zaman onun səsinə oxucu qoca bir deyingənin nəsihətlərini deyil, məhz inandırıcı surətlərin vasitəsilə yaratdığı, lövhələrin vasitəsilə təsvir etdiyi yerləri görür, sevir, o da bir vətəndaş kimi, məsələn elə Salam, Həmzə kişi, Arçıl, Şalva (“Alazan sahillərində”), Qadın (“Xamlamış cığırılar”) tək əlinə girəvə düşəndə təbiətin düşmənlərinə qarşı çıxmaq niyyətinə düşür. O da Salam kimi az qala axırıncı ceyranı meşədə kabab edib araqla ötürə-ötürə “İstəyirəm Qafqaz cüyürü barədə elmi əsər yazıb, alim olam” deyən üzdənirəq meşəbəyi Kamran, xalqın sərvətini — meşələri qıraraq öz dədə malı kimi xərcləyən meşə “qoruqçusu” Sərvər və başqaları ilə mübarizəyə girişmək istəyir. İstəyir ki, onların əlini meşə qırıqları balta ilə üzsün, “bəsdir meşələrdə bəylik elədiyiniz, bəsdir Azərbaycanı yaşıllıqlardan məhrum etdiyiniz” desin.

Qəribə görünsə də, Ənvər Yusifoğlunun “Gənclik illərinə səyahət” kitabını, “Düşmənimin düşməni” romanını oxuyarkən 1961-ci ildə şahidi olduğum bir hadisə yadıma düşür: O zaman mən Peredelkindəki yaradıcılıq evimizdə mərhum Korney Çukovskigildə qonaq olmuşam. Yazıçılardan bir çoxu da orada idi və Korney Çukovski Pioner Tonqalına hazırlayırdı. Kim isə ona zarafatla dedi ki, “qoca adamsan, sənə dinclik lazımdır. Qoy tonqalı cavanlar qalsın”. K.Çukovski, qoca olmadığını pionerlərlə tonqal ətrafında amerika hindularının ona bağışladığı lələk papağı taxaraq etdiyi rəqs ilə sübut elədi. Bu öz yerində, amma az sonra atmacaya verdiyi cavab mənalı, olduqca gərəkli idi. O təxminən belə dedi: Uşaqlarımıza təbiəti sevdirmək, başlıcası, tanımaq lazımdır. Qoy tanışınlar və sevsinlər, onda qayğı ilə yanaşarlar quşa da, cücüyə də... Təəssüf ki, meşələrimizin üstünə tökülən dərmanlar quşları və cücüləri məhv edir. Mən qorxuram ki,

bir neçə ildən sonra uşaqlarımız cücüləri yalnız şəkildə görəcək, onları canlı-canlı görmək səadətindən məhrum olacaqlar.

Təsəvvür edin: Cücüləri canlı görmək səadəti!... (Ceferzade, 2021, 182-189)

Ezize Ceferzade'nin çocuk edebiyatıyla ilgili bir diğer yazısı ise "Sən kimsən, Fikrət? (Fikrət Sadiq)" başlıqlıdır. Bu yazıda, şair hakkında bilgi verilerek onun çocuk edebiyatı alanındaki eserlerinden bahsedilmiştir.

"...Qoy dostlarım nə deyir-desin, qoy Fikrət Sadiq Koroğlu nəyəsi çəksin, qoy... Amma mənim nəzərlərimdə bu gün 70 yaşı tamam olan şair Fikrət Sadiq kövrək, utancaq, təvazökar, tez sınan, tezcə də barışan, xəlifə uşaq üzlü bir insandır.

Bəlkə də bu xislət, bu əxlaq ona uzun illərin ağır əməyinin, zəhmətinə güzəranın möhürüdür. Bu ruzi çarpışmalarında nədən yapışmayıb Fikrət? Teleqraf tellərindən, qəzet səhifələrindən, kino dünyasından... buracan — ilk şeirinin ADU nəşriyyatında çapdan çıxan ədəbi almanaxdakı "Artist" və "Ana əli" nağılına. Elə nağıllardakı keşməkeşli həyatla çarpışmada bərkiyib. Zəhmətli, dincliyi ona poeziya aləmində şöhrət, zirvə qazanmasına mane olmayıb, əksinə bu təmkinli addımlar zəfər addımları olub. Bir-birinin ardınca 16 şeir kitabı. Bakı və bölgə səhnələrində dörd pyes. Həm də kitablar hər biri 1963-cü ildə çap olunan "Cığır" başlayıb. "Ömrün bir günü", "Dəniz küçəmizə gəlir", "Sevgi yağışı", "İşıq yaşı", "Ağ cığır", "Yerdən göyə ümid", "Məndən soruşsalar", "Dünya öz işində", "Seçilmiş əsərlər"... Buraya hələ körpələrimiz üçün, onların az qala öz dilində bəstələnmiş, səhv etməyən, onlar şeirdir, həm də bəstələndir: "Cırdan hara getmişdi?", "Göydə nə var?", "Göydən alma düşmədi", "Bir parça vətən", "Şeirli əlifba"... daha nələr!

Nərdə də sınayıb öz poetik qələmini, amma bu qələmdən süzülən şeirə xəyanət etməyib, cəmi üç hekayə yazıb. Uşaqlar üçün yazdığı "Sınıf-sınıf oyunu" hekayəsini də əlavə etsək, dörd olar.

Fikrət Sadiq şeirdən başı açılarda onacan məqalə də yazıb — "Adını de, səni tanıyım" və başqaları kimi...

Fikrət Sadiqın, diqqət etsəniz, əsərlərinin elə adından da nağıl, müdrik babaların deyimlərinin ətri gəlir.

Fikrət Sadiq səs zərgəridir. Onun hər kəlməsi bir naxış, bir qədim... qədim babaların ata sözü, nənələrin ilmələri, butasıdır. (Ceferzade, 2021, 211-215)

Yazarın tanıtma və anı karakterli bir digər yazısı "*Şaiq Əfəndi (Abdulla Şaiq)*" başlıklı Azərbaycan çocuk edebiyatının önəmli təmsilçilərindən olan Abdulla Şaiq'le ilgili yazısıdır.

"Biz, ondakı uşaq-muşaq, böyük hörmət və ehtiramla gözəl uşaq şeirlərinin müəllifi, yazıçı, dramaturq, alim Abdulla Şaiqi belə adlandırardıq, ona məhz belə müraciət edərdik. Bir də Azərbaycan tarixi romanının korifeyi, ağsaqqalı Məmməd Səid Ordubadını belə adlandırardıq, belə müraciət edərdik: "Səid əfəndi".

Bizim nəsil Abdulla Şaiqin şeirləriylə, oynaq, incə, uşaq anlayışına olduqca yaxın şeirləriylə dil açmışdıq. Hamısını analarımız, 20-ci illərdən əvvəl təhsil almış, "Dəbistan", "Məktəb" və s. kimi uşaq jurnalları, "Bəsirətül-ətfal", "Uşaq gözlüyü", "İkinci il", "Gülzar" kimi şair pedaqoqun dərsliklərindən həyata qədəm qoymuş analarımız öyrətmişdi bu şeirlərini bizə. Anam onun "Tülkü həccə gedir", "Tıq-tıq xanım" kimi əsərlərini bizə yaddaşdan söylər, əzbərlətdirər, dilimizin qüsurlu olmamasına çalışdı, Şaiq əfəndinin ecəzkar misralarıyla.

Sonradan məktəbliyə o zamankı "Gənc Tamaşaçılar teatrına" ayaq açıdıqdan sonra Şaiq əfəndinin "Xasay", "El oğlu", "Vətən", "Qaraca qız", "Fitnə" və başqa dramalarının tamaşasına gedir, dönə-dönə tamaşa etdiyimiz bu əsərlər bizə vətəni sevməyi, igid, düzgün olmağı öyrədirdi. Uşaqlığımızdan başlayaraq Şaiq əfəndi, gənclik illərimizə cəzə bizim müəllimimiz idi. Bizim nəslin.

Sonralar Yazıçılar İttifaqına getdikdə və orada mehriban, gülən simalı, incə hərəkətli Abdulla Şaiqi gördükdə ona böyük ehtiramla, usulluca salam verir, məhəbbətlə baxırdıq. O elə insan idi ki, onu görəndə, seyr edəndə adam özü də qeyri-ixtiyarı usullaşır, zərifləşirdi. Əlbəttə bizim, o zamankı gənclik arasında milli xüsusiyyətlərimiz olan böyüyə hörmət Şaiq əfəndiyə qarşı xüsusi əhəmiyyət alırdı. Biz ona təkcə salam verə

bilirdik, danışmağa, nəşə soruşmağa cürət etmirdik. Qorxudan deyil, dedim ki, o bizə şəfqətlə elə baxırdı ki, qeyri-ixtiyarı ona hörmətimizdən inanın ki, dilimiz tutulurdu bəlkə.

Şaiq əfəndigillə bir məhəllədə olurdu. İndi həmin o “Yuxarı dağlıq küçəsi” Abdulla Şaiq adını daşımaq şərəfinə nail olub. Amma bir məhəllədə yaşasaq da, böyük-küçük hörməti o tərəfə baxmağımıza da mane olurdu. Bilirdim ki, qibləm o tərəfədi. Onun qızı Gülbəniz, oğlu akademik Kamal Talıbzadə ilə xeyli sonra yaxınlaşdım. Şaiqin ömrünün son illərində demək olar ki, mən Azərbaycan’da olmamışam və sevdiyim şairin və insanın vəfatından, qayıdandan sonra xəbər tutmuşam. Allahın rəhmətinə qovuşmuş ən gözəl insanlardandı Şaiq əfəndi... (Ceferzade, 2021, 73-75)

Ezize Ceferzade’nin çocuk edebiyatı ile ilgili tanıtma ve eleştiri nitelikli son yazısı “*Şaire ve Ana Mirvarid Dilbazi*” başlığı ile yazılmıştır. Bu yazıdan hareketle, *Qızımın Hekayelerinin* basılmasının da Mirvarid Dilbazi’nin teşviki sonucunda gerçekleştiğini öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca burada, Sovyet dönemi Azerbaycan çocuk edebiyatının temel meseleleri hakkında ve yapılan bazı projeler hakkında da bilgi sahibi oluyoruz.

“... “Bəyan”, “Cincilim”, “Yonca”, “Boymadərən”... hərəsi şairin “aran evinə yaylaq ətri” gətirir. Bilmirəm yadımdadırmı Mirvarid xanımın? 1947-48-ci illərdə “Uşaqgəncnəşr” uşaqlar üçün çiçəklər haqqında əlvan bir kitab buraxmaq istəyirdi. O kitabın səhifəsində uşağa tanıtmək istənilən müəyyən bir çiçəyin, gülün rəssam tərəfindən çəkilmiş rəngbərəng şəkli, o biri yanaşı səhifəsində həmin çiçəyə aid şeir verilməliydi. Lap böyük ana şairimiz Xurşidbanu Natəvanın “Gül dəftəri” adlanan (təəssüf ki, indiyə qədər fotofaksimilesi və ya əlvan surəti oxuculara çatdırılmayan) albomu kimi bir kitab nəzərdə tutulmuşdu. Yadımdadır ki, o vaxt nəşriyyat şairlərimizə müraciət edib güllərə dair şeirlər, xırdaca miniatürlər istəmişdi. Bu miniatürlərdə həmin çiçəklərin ən vacib xüsusiyyətləri canlandırılmalıydı ki, uşaqlar həmin çiçəkləri tanıya bilsinlər, təbiəti sevsinlər, qorusunlar. O zaman həmin çağırışa böyük həvəslə cavab verən şairlərimiz içərisində mərhum Mirvarid xanım Dilbazi var də idi. Yadımdadır ki, o zaman bir neçə çiçək haqqında gözəl, ətirli şeirlər yazmışdı. Təəssüf ki, onlar üçcildliyə daxil olmayıb. Amma burada şairin son bir necə ildə təbiətə böyük məhəbbətlə yazdığı şeirlər, oxucusuna birbaşa təbiəti sevin demədən, ana torpağa məhəbbət, onu gələcək nəsillər üçün bütün gözəllikləri ilə birlikdə qoruyub saxlamağa, mühafizə etməyə çağırır. O zaman çiçəklər haqqında kitaba ən ciddi yanaşanlardan biri Mirvarid Dilbazi (heç bilmirəm həmin kitab çıxdımı sonralar), görünür ki, mövzunu unutmayıb, təbiətin gözəlliklərinə məftun şair ürəyi ilə davam etdiribdir.

Güllər, çiçəklər, quşlar, yerə nur yağdıran yağışlar həmdəmidir şairin. Abşeronu göbələk, əzgil gəlib —fərəhlənir şair. Quşlar qayıdır yuva qurur — uşaq kimi sevinir şair.

Ənənəvi, qüsurlu göstərmək xatirinə deyilməyib bu bir-iki kəlmə. Mirvarid Dilbazinin üçcildliyi elə böyük bir əməyin nəticəsidir ki, bugünkü gəncliyin tərbiyəsi üçün oraya toplanmış şeirlərinin canına, qanına vətən məhəbbəti, əməyə hörmət, beynəlmiləçilik, insansevərlik duyğuları elə hopub ki, orada nəinki qüsurlu axtarmaq, görmək belə mümkün deyil. (Ceferzade, 2021, 144-148)

Sonuç

Ezize Ceferzade’nin çocuk edebiyatıyla ilgili eserlerinde unutulmaya yüz tutmuş değerlerimiz, gelenek ve göreneklerimiz, atasözleri ve deyimlerimiz, eski tıp ve tababetle ilgili hususlar, düğün ve yas adetlerimiz, eski yerleşim yerleri ve onların isimleri, erkek ve kadınlarla ilgili güzellik ve süs unsurları, giyim kuşam, aile yapısı, çocuk eğitimi, anne-baba-çocuk münasebetleri ile ilgili çok değerli bilgilere yer verilmiştir. Yazarın çocuk edebiyatıyla ilgili eserlerinde de hikâyeye ve romanlarında olduğu gibi tarih ve vatan şuuru, millî-manevi değerlere sahip çıkılması, bu değerlerin çocuklara ve gençlere tanıtılması amaç edinilmiştir.

Kendi ailesindeki ve yakın çevresindeki çocukların yaşamından kesitler sunan *Qızımın Hekayeleri*, *Çiçeklerim*, *Pişik Dili* kitaplarında yer alan hikayelerde daha çok günlük yaşamdaki ve hayatın normal akışı içindeki çocuklardan, onların tutum ve davranışlarından bahsedilmiştir. Toplum içinde duyalı bir insan olmanın gerekleri, erdem, dürüstlük, pratik zekalı olup iş bitirebilme ve yerine

göre pratik zekasını ve çözüm odaklı fikirlerini büyüklere ve yaşlılara da sunma gibi özellikler Ezize Ceferzade'nin çocuk kahramanlarının temel özellikleridir.

Bu hikayelerin esas konusu özgüvenli ve adaletli, millî-manevi değerlerine sadık, merhametli ve vicdanlı, vatanına ve ailesine sevgi dolu mutlu bireylerin yetiştirilmesidir.

Bu çalışmada Ezize Ceferzade'nin yayımlanan ve yayımlanmayan çocuk hikayeleri ilk defa olarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Yazarın bugüne kadar çeşitli çocuk kitaplarında yayımlanan 33 çocuk hikayesi ile *Anamın Nağilları*'nda yer alan 25 masal-hikâyesi dışında yayımlanmayan 12 hikayesi de araştırılmıştır.

Ayrıca *Natavan Haqqında Hekayelerde* yer alan *Hediyye, Neğme, Ceyran, Semiş ve Qırxbuğum* başlıklı 5 hikâye ile 2021 yılında yayımlanan yazarın *Seçilmiş Eserleri* içinde yer alan *Qehramana Hediyye, Bülbül, Bülbülün Nağılı, Terlan, Defne Yarpaqları, Qızbike Qız Qalası, Qoy Hemişe Sülh Olsun, Hediyye* başlıklı 8 hikâyesinin de yazarın çocuk edebiyatı alanındaki eserleri arasında incelenmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Bu hikayelerin tamamını incelediğimizde yazarın çocuk edebiyatı alanında yazılmış toplam 73 hikâyesinin varlığı tespit edilmiştir. Bu hikayelerden sadece 12'i yayımlanmamıştır.

Ezize Ceferzade çocuk edebiyatı alanında sadece hikâye yazmakla yetinmemiş, bu alanda önemli bilimsel çalışmalara imza atarak bilimsel ve eleştirel yazılar yazmış, çeviriler yapmış ve çocukların kullanması amacıyla klasik edebiyat örneklerinden oluşan şiir toplusu da yayımlatmıştır.

KAYNAKÇA

Bayram Parvana (2012), “Anamın Nağilları”nda Kaybolmaya Yüz Tutan Milli-Manevi Değerler”, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan Yazarlar Birliyi ve Türkiye Yazarlar Birliğinin düzenlediği “II. Uluslararası Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Kongresi”, 11–13 Ekim 2012, Bakü. s.243-249.

Bayram, Parvana (2013), *Azize Caferzade, Hayatı, Sanatı, Hikayelerinin İncelenmesi*. Ankara. Akçağ Yay.

Bayram, Parvana (2021), “Ezize Ceferzade'nin Hikâyelerinin Konusu”. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. 2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872. s.107-129.

Ceferzade, Əzizə (2021e), *Seçilmiş Eserleri*. C.XII. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Caferzade Azize, *Anamın Masalları*, İstanbul, 1990.

Ceferzade, Əzizə (1963), *Natəvan Haqqında Hekayələr*, Bakı, Azərnəşr.

Ceferzade, Əzizə (1964), *Qızımın Hekayələri*, Bakı, Azərnəşr.

Ceferzade, Əzizə (1982), *Anamın Nağilları*, Bakı, Gənclik.

Ceferzade, Əzizə (1963), Balacalar Üçün, Bakı, *Edebiyyat və İncəsənət*, 08.03.1963.

Ceferzade, Əzizə (1963), Nevem Aydanın Hekayeleri, Bakı, *Cik-cik, Noyabr, No:01* (56).

Ceferzade, Əzizə (1988), *Çiçəklərim*, Bakı, Gənclik.

Ceferzade, Əzizə (1988), Azərbaycanlı Professor Ezize Ceferzade Irakda (Diş ve Tüfeyli Hikayeleri). Bağdad, *Yurd Jurnalı*.

Ceferzade, Əzizə (2001), *Pişik Dili*, Bakı, Şirvanneşr.

Ceferzade. Əzizə (2021), *Tanıdıklarım, sevdiklərim xatirələrimdə*. Hzl. Turan İbrahimov. Bakı. Hedef Neşrleri.

Ceferzade, Əzizə (2021a), *Seçilmiş Eserleri*. C.I. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Ceferzade, Əzizə (2021b), *Seçilmiş Eserleri*. C.VIII. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Ceferzade, Əzizə (2021c), *Seçilmiş Eserleri*. C.IX. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Ceferzade, Əzizə (2021ç), *Seçilmiş Eserleri*. C.X. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Ceferzade, Əzizə (2021d), *Seçilmiş Eserleri*. C.XI. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Ceferzade, Əzizə (2021e), *Seçilmiş Eserleri*. C.XII. Hzl. Parvana Bayram. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Djafarzade, Aziza (1964), Rasskazı o Doçurke (pervod: O. Lidinoy. Telejka, Azrail, Mastan i Lekarstvo, Dojd,) Literaturnıy Azerbaydjan. No:4. c.78-79.

Firuz, Baxrom (1981), Galasitora, (Sovyet yazarlarının uşaq hekaye ve şeirlerinden seçmeler) Duşanbe, Naşriyeti Maorif. 168-178.

Mollov, Rza (1973), Hörümçek ve İpekqurdu, Bayguş ve Pervane (çeviren: Ezize Ceferzade) Bakı, *Edebiyyat ve İncesenet*, 27.10. 1973. No:43.

Telmanqızı, Asife (2002), Ezize Ceferzadenin Bedii Dünyası, Bakı.

Uşaq hekayeleri (1960) // Əzizə Cəfərzadənin Ev Arxivi, Fond 'P', Qovluq № 31, Sənəd № 10, vərəq – 84.

Rahmati, Nemat (2000), Oxu kitabı (Aserbaidshanısche Chrestomathie), Engelschoff.

BEHİÇ AK'IN YAŞASIN Ç HARFİ KARDEŞLİĞİ ADLI ÇOCUK ROMANI ÜZERİNE KÖK DEĞERLER AÇISINDAN BİR İNCELEME

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ *

Doç. Dr. Raşit KOÇ **

Özet

Çocuk edebiyatının önemli türlerinden birisi de romandır. Klasik olarak adlandırılan ve çocuk edebiyatına mal olan kimi romanlar, hedef kitle olarak çocuklar için yazılmamışlardır. Bununla birlikte konularının uygun oluşu, kahramanlarının çocuk olması ya da yoğun maceralar içermeleri sebebiyle çocukların dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Ortaokul seviyesinden başlayarak çocukların tanıştığı bir tür olan romanlar hem içerik olarak farklı dünyalara ve görüşlere kapı açması hem de dilsel zenginlik içermeleri gibi sebeplerle çocuk okurlara katkı sunmaktadır. Günümüzde nicelik ve nitelik olarak etkisini arttıran çocuk romanları içinde Behiç Ak'ın kaleme aldığı romanlar ön plana çıkmaktadır. Çocuğun günlük hayatından kesitler içermesi ve günümüz sorunlarına temas etmesi bu kitapların ilgi görmesini sağlamaktadır. İncelemeye konu olan kitap sosyal medya ve çocuk-aile-okul-arkadaşlık evreninde toplumsal iletiler de veren bir yapıda kurgulanmıştır. Bu çalışmada MEB tarafından tanımı yapılan ve eğitim programlarının nihai gayesi olarak belirlenen on adet kök değer üzerinden bir inceleme yürütülmüştür. İlgili kitap hakkında alanyazın taranarak bilgiler verildikten sonra çalışmanın amacına ve yöntemine değinilmiştir. Bulgular ve Yorum başlığında içerik taraması sonucu değerlerle ilgili olan kısımlar göz önüne serilmiş ve sonuç kısmında eserin çocuklar için kök değerler açısından zengin ve olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk romanı, Behiç Ak, kök değerler.

Abstract

One of the important genres of children's literature is the novel. Some novels, which are called classics and cost children's literature, are not written for children as a target audience. However, they managed to attract the attention of children due to the appropriateness of their subjects, the fact that their protagonists were children or they included intense adventures. Novels, which are a genre that children meet starting from the secondary school level, contribute to child readers both because they open doors to different worlds and views in terms of content and because they contain linguistic richness. Among the children's novels that have increased their impact in terms of quantity and quality today, the novels written by Behiç Ak come to the fore. These books attract attention as they contain sections from the child's daily life and touch on today's problems. The book, which is the subject of the review, has been fictionalized in a structure that also gives social messages in the universe of social media and child-family-school-friendship. In this study, an examination was carried out on ten root values, which were defined by the MEB and determined as the ultimate goal of education programs. After reviewing the literature about the relevant book and giving information, the purpose and method of the study were mentioned. In the Findings and Commentary title, the parts related to the values as a result

* Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
mustafasaid_65@hotmail.com

** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
rasitkoc@yyu.edu.tr.

of the content scanning are revealed, and in the conclusion part, it is emphasized that the work is rich in terms of root values for children.

Key Words: Children's novel, Behiç Ak, root values.

1. GİRİŞ

Çocuk denen varlığın ve çocukluk denen zaman diliminin insan yaşamında ne denli önemli olduğu ortaya çıktıkça çocuk edebiyatına verilen değer ve bu konuya eğilen insan sayısı giderek artmaktadır. Etki alanını genişleten ve büyük kitlelerce ilgi gören bu alana gerek çocuklar gerek anne babalar ve gerekse de öğretmenler ve hatta çocuk kitabı yazmak isteyen genç insanlar büyük bir istekle yönelmektedirler. Türk çocuk edebiyatı genç yazarların /yazar adaylarının yoğun ilgi ve çabası ile nicelik ve nitelik olarak büyümeye devam etmektedir. Dijital dünyanın iletişimi ve etkileşimi hızlandırıp kolaylaştırması ile yazarlar ile doğrudan temas imkânına kavuşan yazar adayları aynı zamanda yazarlık ve editörlük üzerine düzenlenen çevrim içi seminer ve kurslara (Fatih Erdoğan / Çocuklar İçin Yazmak, Rebi Akademi vs.) da ulaşabilmektedirler.

Örgün eğitim kurumlarında mihver ders özelliği gösteren Türkçe derslerinde kullanılan ders kitapları da çocuk edebiyatı eserlerinin nitelikli örneklerinin çocuklarla buluştuğu önemli bir kulvardır. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) içerisinde en kalabalık kazanım sayısının okuma becerisine ayrılması ve birçok farklı kazanımın (söz varlığı vs.) okuma becerisi alt boyutlarında kazandırılmasının öngörülmesi çocuk kitaplarının önemini arttıran unsurlar arasında sayılabilir. Konunun bir diğer cephesi ise erken yaşlarda okuma alışkanlığı kazanmanın önemini kavrayan öğrenci ve velilerin Türkçe öğretmenlerinden okunacak kitap listeleri talep etmesidir. Anılan tüm bu durumlar çocuk kitaplarının özellikle de nitelikli çocuk kitaplarının önemini bir kat daha arttırmaktadır.

1.1. Behiç Ak ve Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği

Behiç Ak, Samsun doğumludur. Mimarlık eğitimi almıştır. Sanat hayatına çizer olarak başlamıştır. Tiyatro eserleri de yazmıştır. Cumhuriyet gazetesindeki çizgilerine zaman içerisinde tiyatro metinleri, çocuklar için öyküler, romanlar da eklenmiştir. “Tombiş Kitaplar Dizisi” ve “Gülümseten Öyküler Dizisi” adlı kitapları yoğun ilgiyle karşılanan yazar, serilere kitaplar eklemeyi sürdürmektedir. Karikatüre de devam eden sanatçının, son dönemde mesaisini daha çok çocuk romanlarına ayırdığı görülmektedir. *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* (2013) ile başlayan çocuk romanı çalışmaları *Postayla Gelen Deniz Kabuğu*, *Eve Giden Küçük Tren*, *Bebek Annem*, *Çatıdaki Gezegen*, *Bulutlara Şiir Yazan Çocuk*, *Her Şeyi Yanlış Anlayan Kedi*, *Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları*, *Altı Kırk Dört Dalgası* ve *Havada Asılı Kalan Top* (2021) ile devam etmektedir.

Ak'ın çocuk kitapları çeşitli bilimsel makalelere de konu olmuştur. Canbay ve Çetinkaya Edizer, (2012), Koç, Yıldız ve Coşkun, (2015), Karadeniz ve Özdemir, (2018), İnce Samur ve Arıkan (2018), Nur Çini (2019), Duran (2019), Uz ve Özcan (2020), Alkan ve Aydoğdu (2020), Arıkan ve İnce Samur (2020) yazarın kitaplarını inceleyen çalışmalar arasındadır. Doğrudan yazarın kitaplarını inceleyen çalışmalar dışında farklı değişkenlerin araştırıldığı ve birden fazla çocuk kitabını ele alan çalışmalarda da *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı çocuk romanı sıkça kapsam dahiline alınmıştır. Bu tercihin birinci sebebi, kitabın ödüllü bir metin olmasıdır. Çalışmaya konu olan eser farklı iki kurum tarafından (Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği 2013 ve ÇOGEM 2014) yılın çocuk romanı seçilerek ödüle layık görülmüştür.

Kitap on iki bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm ayrı başlıklar taşımaktadır. Behiç Ak'ın mizahi yönü bu romandaki karakterler üzerinden kendini göstermektedir. Bu mizahi bakış açısı aynı zamanda sanatçının güçlü gözlem yeteneğini de hissettirmektedir. Özellikle evin babası Rıza Bey anlatılırken kullanılan dil okuyanları gülümseten özelliktedir.

Barutçu ve Açık (2018: 204) çocuk kitaplarındaki deyimlerin kültür aktarımındaki rolü ve Türkçe ders kitaplarındaki deyimlerle örtüşme düzeyini inceledikleri ve *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* romanını da kapsam içine aldıkları çalışmalarında Behiç Ak tarafından yazılan çocuk romanları için toplumcu gerçekçi bir bakış açısına sahip olduğu saptamasında bulunmuşlardır. Bu tespiti toplumsal birlik

beraberlik ve yardımlaşma açısından ele alınan “çorbada tuzunun olması, imdadına yetişmek” vb. deyimleri esere hâkim olan söylemle bir arada değerlendirerek ulaşımlardır.

Kanmaz (2019: 83) araştırmasında *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı kitapta eleştirel düşünme becerisinin alt boyutlarından en çok “derinlemesine soru sorma” (%19.67), “açık olma” (%13.11), “kendini ve kendi çalışmalarını denetleme” (%11.48) ve “doğru çıkarımlarda bulunabilme” (%11.48) ile ilgili anlatımlara yer verildiğini tespit etmiştir. Aydın (2019) ödüllü çocuk kitaplarını incelediği çalışmasında *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* romanında sanal iletişim ve müsrifliğin eserin ana temalarından olduğu tespitinde bulunmaktadır. Ayrıca yine yazarın çocuk kitapları hakkında kurultaylar ve bilgi şöenlerinde sunulan ve bildiri kitaplarına giren bildiriler (Aytan ve Güngör, 2018; Karakuş ve Ören, 2018) de bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe öğretimi ile ilgili bilimsel bir metinde örnek kitap olarak sunulmuştur (Karadağ, 2020).

Karadeniz (2019: 223)’e göre Ak’ın çocuk edebiyatında önemli yazarlardan olduğunu gösteren bir durum 2017-2018 yılından itibaren kullanılan 6. Sınıf Başak Yayınları Türkçe Ders Kitabı’nda, Bilim ve Teknoloji temasında bir metni ile yer almasıdır. *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* (2013) romanında yer alan ‘Ali’nin Ödevi ve Köstebekler’ adlı bölümün ders kitabına girmesi yazarın öneminin en somut göstergesidir.

Aslan, Karaman Kepenekci, Karagül ve Doğan Güldenoğlu (2016)’nın birçok çocuk kitabını kapsama dâhil ettikleri çalışmalarında, barış eğitimi açısından değerlendirildiğinde *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı romanın özellikle hoşgörü ve kardeşlikle ilgili önemli iletiler barındırdığı ifade edilmektedir. Romanın bütününde kardeşlik kavramının sık sık yinelandığından hareketle romanın olay örgüsünün çocuklar arasındaki ortak bir paydada kurulan kardeşliğe dayalı olmasının barış eğitimi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Bir diğer deyişle romanın çıkış noktasının kardeşlik duygusu olduğu tespiti yapılmıştır.

Resim 1. *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* Kitabının Ön ve Arka Kapağı

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* isimli eseri kök değerler açısından incelemektir. Bu çalışma, alanında ödüllü bir metnin Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2019) başta olmak üzere diğer derslere ait programların da içeriğinde yer alan kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) bağlamında incelenmesi amacıyla kaleme alınmıştır.

2. YÖNTEM

Veri kaynağı olarak Behiç Ak'ın Güneşli Yayinevi tarafından (2015) yayımlanan (ilk baskı 2013) *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı eseri kullanılmıştır. Bu eser Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve farklı derslere yönelik olan tüm programlarda “Değerlerimiz” başlığı ile yer alan, tanımı ve kapsamı belirlenen on adet değer bağlamında incelenmiştir. Bahsedilen bu değerler, programdaki sırası ile şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Araştırma, nitel araştırma yöntemi esas tutularak hazırlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden “ Doküman İncelemesi” kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Bu modelde araştırma konusu olan olay, olgu, nesne, birey vb. kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2014: 77). Bu araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz kullanılarak incelenmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Bu bağlamda elde edilen veriler sistematik ve açık bir biçimde betimlenmiş, yorumlanmış ve neden-sonuç çerçevesinde bazı sonuçlar elde edilmiştir. İlgili çocuk romanı, iki araştırmacı tarafından kök değerler doğrultusunda incelenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu başlık altında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından farklı derslere ait öğretim programlarında yer verilen ve “Kök Değerler” olarak adlandırılan değerlerin *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı çocuk romanındaki görünüşleri alt başlıklar halinde ele alınmış ve bu değerler ilişkili olan diğer kavramlar ile somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

3.1. Adalet

Bilgisayarı kaybolan Ali, ödevini tekrar yazmakla uğraşırken bilgisayarı alan kişi Ali adına onun öğretmenine yazıp tamamladığı ödevi göndermiştir. Büyük beğeni ve alkış alan bu ödev, Ali'nin vicdanını rahatsız etmektedir. Bu durumun adil olmadığını düşünen Ali, resmen suç ortağı olduğunu düşünmekte ve kendisini hırsızının yazısını çalan bir hırsız olarak nitelemektedir (Ak, 2015: 68).

Adalet değeri ile ilgili dolaylı bir veri de Ali'nin amcası Sedat Bey'in ömür törpüleme mühendisi olarak aletlerin ömrünü kasten azaltması üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ali'nin dedesine ait eski model bir çamaşır makinesi 70 yıldır sorunsuz çalışırken yeni makineler kısa sürede bozulmaktadır. Benzer durumu kendi bilgisayarında da yaşayan Ali'nin bu durumu adaletsiz bulduğu söylenebilir.

3.2. Dostluk

Metinde yer alan dostluk değerine ilişkin bulguların iletişim kavramı etrafında ele alınması dikkat çekicidir. Ali'nin Facebook üzerinden kurduğu Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği grubuna üye olanlar arasında bir dostluk olduğu söylenebilir; fakat bu dostluk gerçek değil sanal bir dostluk olarak ortaya çıkmıştır. Metnin sonunda sanal grup dağılır; fakat gerçek bir arkadaş grubu dost kalmaya ve hep görüşeceklerine dair yemin ederler (Ak, 2015: 102).

Ali ile eskici çocuk Ümitsu tanıştıktan ve kaynaştıktan sonra Ali, Ümitsu'nun ne kadar dost canlısı biri olduğunu anlar. Metinde bu durum şu cümlelerle açıklanır:

Ümitsu dost canlısı bir çocuktü. İlk bakışta Ali'ye sır küpü, sert bir kaya gibi görünmüştü. Ama gerçek tam tersiydi. En gizli sırlarını beş dakika içinde anlatmaya hazırdı. Yufka yüreğinin tekiydi (Ak, 2015: 86).

3.3. Dürüstlük

Romanın kahramanı olan Ali'nin kendi kendine dürüst davranması metinde göze çarpan bir bulgudur. Tanışmayı ve arkadaş olmayı çok istediği Sevinç sonunda Ali'yi fark etmesi hatta Ali'yle gurur duyması üzerine Ali bu duruma beklenenin aksine sevinmez.

Sonunda Sevinç onu fark etmişti. Daha ne istiyordu ki? Ali mutluluktan havalara uçmalıydı. Oysa o, hüngür hüngür ağlamak istiyordu. Sanırım böyle fark edilmek istemiyorum diye düşündü. Hiçbir şey yapmamıştı ki sadece tıklanmıştı. (Ak, 2015: 61-63)

3.4. Özdenetim

Kişinin tepkilerini davranışlarını denetlemesi, otokontrol olarak tanımlanan özdenetim kavramı, kişinin amacına ulaşmak için kendini tanıması ve kendince doğru olanda ısrar etmesi olarak da yorumlanabilir. Benzer bir kavram da özeleştirici olarak düşünülebilir. Metin içinde romanın ana kahramanı olan Ali'yi tanımlayan bazı durumlara bu bakış açısı ile yaklaşmak mümkündür:

“Okulda bize sadece sorulara cevap vermeyi öğretiyorlar. Oysa ben soru da sormak istiyorum” diye tutturmuştu. (Ak, 2015: 13).

Bilgisayar sadece bir yazı aracı değil ki, aynı zamanda bir iletişim aracı.” Diye cevap verdi. “İkide bir internete girmekten yazmaya çok az vakit kalıyor (Ak, 2015: 18).

Ali kararlı bir tavırla “O ‘ç’ harfini benden almanı istemiyorum,” dedi. “Ben onu sevdim.” (Ak, 2015: 23).

3.5. Sabır

Sabır değerine ilişkin bulguların ilki evin annesi Ayla Hanım tanıtılırken aktarılmıştır. Rıza Bey'in ayda bir heves edip girdiği mutfakta her yeri kirletmesi ve mutfağı bir savaş alanına çevirmesi karşısında hiç konuşmadan sabırlı bakışlarla onu izlemesi olumlanmaktadır (Ak, 2015: 10).

Yine ikinci bölümde ödevi için bitmek tükenmek bilmeyen sorular soran Ali'ye öğretmeni tahammül etmekte zorlanırken Ayla Hanım her soruya büyük bir keyifle cevap vermektedir (Ak, 2015: 15).

3.6. Saygı

Saygı değerine ilişkin dolaylı bir örnek roman kahramanı Ali'nin eskici çocuk Ümitsu ile karşılaşması üzerine verilebilir. Ali, yaptığı işten dolayı akranını küçümsememiş, onunla saygı çerçevesinde iletişim kurmuştur. Kendisine yardımcı olması için ondan ricada bulunmuş ve tüm gün onunla mahalleleri dolaşıp çöp toplamıştır. Bununla birlikte ilerleyen süreçte Ümitsu ile arkadaş olup onun içindeki dost canlısı insanı keşfetmiştir.

3.7. Sevgi

Metinde sevgi değerine ilişkin ilk belirgin örnek evin Babası Rıza Bey'in yaşadığı kulak çınlaması problemine Ali'nin soruları sayesinde çözüm bulması ve büyük bir mutluluk duyarak Ali'ye eski dizüstü bilgisayarını vermesi ile ortaya konulmuştur (Ak, 2015: 16).

Roman kahramanı Ali'nin sınıf arkadaşı Sevinç'e duyduğu hayranlık da sevgi değeri çerçevesinde ele alınabilir.

Son zamanlarda en beğendiği kişinin Sevinç olması tesadüf değildi. Ona büyük saygı duyuyordu. Hatta sevgi... Evet güçlü bir sevgi! Ne de olsa, onun da adı Ç harfiyle bitiyordu. Tabii ki, Sevinç'in sahip olduğu başka şeyler de vardı: İri gözleri, rüzgârda uçuşan saçları, pürdikkatken bile dalgın olmayı becermesi (Ak, 2015: 27).

Ali'nin bozulan bilgisayarı ile birlikte giden ödevinin yardımsever biri tarafından ele geçirilerek ödevin öğretmene iletilmesi sonucu ortaya çıkan ödev metninde Ali'nin dedesinden bahsedilirken onun doğaya ve sokak hayvanlarına gösterdiği sevgi üzerinde durulmaktadır:

Aynen öyle yaptı. Çocuklarla, büyüklerle, kedilerle, kuşlarla, evlerle, bulutlarla, kaldırım taşlarıyla arkadaş oldu (Ak, 2015: 65).

3.8. Sorumluluk

Bu değere ait veriler özellikle müsriflik eleştirisi ile bir arada bulunmaktadır. İnsanlar tarafından kullanılan ve günlük hayatın vazgeçilmez gereği olan birtakım aletlerin dünya düzeni içerisinde belli bir süre sonra bozulacak şekilde üretilmesi ve bu durumun çokuluslu şirketler ve devletlerin bir politikası olması kitapta güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Kitabın girişinde evin babası olan Rıza Hoşgörü'nün elbise dolabına yapıştırdığı bazı notlardan bahsedilmektedir. Bu notlar sorumluluk değeri açısından ele alınabilir.

Boyuna çizgili pijamaları, enine çizgililerle yan yana koyalım.

Lütfen seyrettiğiniz filmlerin sonunu anlatmayın.

Muslukları sıkıca kapatın.

Lambaları söndürürseniz, ömürlerini uzatırsınız (Ak, 2015: 9).

Ali'nin soyadındaki fazla ç harfi Ali'yi farklı bir sorumluluk içine sokmuştur.

Ç harfini taşımanın sorumluluğu büyüktü.

Artık dişlerini sabah, öğlen ve akşam mutlaka fırçalıyordu. Baston yutmuş gibi dimdik yürüyor, ayakkabılarını her gün boyuyor, ütüsüz pantolonla asla dışarı çıkmıyordu. Sürekli ceketle dolaşıyordu. Bazı insanlara “siz” diye hitap etmeye başlamıştı. En çok kurduğu cümle, “Haklı olabilirsiniz ama ben sizin gibi düşünmüyorum”du. Artık o, kimseye ihtiyacı olmayan yalnız ve başarılı bir insandı. (Ak, 2015: 27).

3.9. Vatanseverlik

Vatanseverlik değerine ilişkin dolaylı bulguları tüketim çılgınlığı ile müsrifliğin bir arada işlendiği kısımlarda görmek mümkündür. Gereksiz yere kullanım dışı kalan her bir eşyanın millî servet açısından bir zarar olduğu düşünüldüğünde ömür törpüleme mühendisleri tarafından aletlere yerleştirilen mikrodevrelerin varlığı ters yoldan vatanseverlik değeri ile açıklanabilir.

3.10. Yardımseverlik

Bilgisayarını kaybeden Ali, eskici çocuk Ümitsu ile karşılaşır ve onunla sohbet eder. Kısa sürede kaynaştıktan sonra Ali Ümitsu'dan bilgisayarını bulması için yardım ister.

“Sana bir şey sormak istiyorum” dedi Ali çekinerek. Bilgisayarım bozuldu. Bozulmakla kalmayıp kayboldu. İnternete giremiyor, postalarımı bakamıyorum. Ödevimi tamamlayamadım. Ona rağmen biri ödevimi tamamlayıp internette öğretmene göndermiş. Sanırım, elektronik posta adresim ve bilgilerim ele geçirildi. Senin anlayacağın, tam bir bilmece! Çözmeme yardımcı olabilir misin? (Ak, 2015: 81).

SONUÇ

İlgili kuruluşlar tarafından iki ayrı ödüle layık görülen bir çocuk kitabı olan *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği*, çocukların dünyasına yakın bir çevrede geçmektedir. Çocuk ve aile ilişkisini güçlü bir şekilde yansıtan bu eserde, annenin, babanın, amcanın ve dedenin belirli bazı vasıfları ile okuyucuya sunulduğu görülmektedir. Bununla birlikte çocukluktan ergenliğe geçişteki önemli duygu

durumlarından olan karşı cinsle olan gerilim ve yakınlaşmalar da bu kitapta ele alınmaktadır. Sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkisi, arkadaşlık grupları ve popülerlik kaygısı eserde yansıtılan konular arasındadır. Yine çocuk dünyasına giren bilgisayar ve bu aletin fayda ve zarar eksenindeki kullanım durumları okuyucu açısından ilgi çekicidir.

MEB tarafından çerçevesi çizilen kök değerlerin bu eserde ele alınışını doğrudan ve dolaylı olarak sınıflandırmak mümkündür. Müsriflik konusu sorumluluk değeri ile bağlaşıklık görünürken sanal ilişkilerin zayıflığı dostluk değeri ile göz önüne konabilir. Sevgi ve yardımseverlik gibi değerlerin gösterimi ise daha doğrudan bir yolla yapılmaktadır.

Sonuç olarak bu kitapta değerlerin ele alınışı gerek doğrudan gerekse de sezdirme yolu ile başarı bir yolla yapılmıştır. Toplumsal konularla ilgili zengin iletilerin varlığı değerlerin somutlaşmasına katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Ak, B. (2015). *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği*. İstanbul: Güneşiği.

Arıkan, Y. ve İnce Samur, A. (2020). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Öğeleri Bakımından İncelenmesi. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 181-202.

Aslan, C., Karaman Kepenekci, Y, Karagül, S. ve Doğan Güldenoğlu, B. N. (2016). *Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Barış Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. ISBN: 978-605-136-287-8

Aydın, E. (2019). Türk Edebiyatındaki Ödüllü Çocuk Romanlarında Temalar (1948-2016). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya.

Aydoğdu, H. ve Alkan, E. (2020). Değerler Eğitimi ve Behiç Ak'ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları'nda Sevgi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(226), 185-204.

Aytan, T. ve Güngör, B. (2018). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarında Modernite ve Teknoloji Eleştirisi. V. *Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*. 19-20 Ekim 2018. İstanbul. ISBN: 978-605-67557-5-0

Barutçu, T. ve Açık, F. (2018). Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi . *Bilig*, (86) , 183-209. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/42609/518681>.

Canbay, H. ve Çetinkaya Edizer, Z. (2012). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarında Doğacı Zekâ. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 83-101.

Duran, K. (2019). Behiç Ak'ın “Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği” Adlı Çocuk Romanının Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7, (1), 334-251.

İnce Samur, A. ve Arıkan, Y. (2018). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarındaki Çatışmaların Mizah Ögesi Bakımından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (1), 165-182. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/36563/415465>

Karakuş, N. ve Ören, S. N. (2018). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarındaki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma. V. *Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*. 19-20 Ekim 2018. İstanbul. ISBN: 978-605-67557-5-0

Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.

Karadeniz, E. (2019). Behiç Ak'ın Çocuk Hikâyelerinin Çocuk Edebiyatının Temel Öğeleri Açısından İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.

Karadeniz, E. ve Özdemir, M. (2018). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarında Medya Ve Sosyal Medya Eleştirisi. *Sakarya University Journal Of Education*. 8 (4).

Kanmaz, F. E. (2019). Eleştirel Düşünme Becerisi Edindirme Bağlamında Çocuk ve Gençlik Kitaplarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Karadağ, N. (2020). Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Kullanımı: Eğitim Durumu Örneği. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3 (1), 67-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ceded/issue/53881/715613>.

Koç, K., Yıldız, S. ve Coşkun, R. (2015). Çocuklar Resimli Çocuk Kitaplarındaki Resimleri Nasıl Yorumluyor? Behiç Ak'ın "Uyurgezer Fil" Kitabı İle Yapılan Görsel Okuma Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 10(4).

MEB, (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar), Ankara.

Nur Çini, Y. (2019). Teknoloji Bağımlılığının Sebepleri Üzerine Bir Roman Analizi:“Postayla Gelen Deniz Kabuğu”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(2), 754-775.

Uz, M. ve Özcan, M. F. (2020). Behiç Ak'ın “Gülümseten Öyküler” Dizisindeki Hikâye Kitaplarının Kalıplaşmış Söz Varlığı Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 187-214.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

DUYARLIK EĞİTİMİ BAĞLAMINDA GÖKTUĞ CANBABA'NIN ÇOCUK EDEBİYATI ESERLERİ

Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR*

Öğr. Gör. Hatice Derya YILMAZ**

Özet

Çocuk edebiyatı eserlerinin çocuğun hayatında farklı bakış açılarını sağlaması yanında kendine, çevresine ve insanlara karşı duyarlılığını da arttırır. Bu bakış açısından hareketle çalışmada Göktuğ Canbaba'nın çocuk edebiyatı eserleri duyarlık eğitimi bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan yazara ait üç farklı çocuk romanı nitel araştırma yöntemi kullanılarak içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda eserlerde insanlara karşı duyarlık, çevreye karşı duyarlık, kendine duyarlık ve hayvanlara karşı duyarlık konularının ağırlıkta olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. İnsanlara karşı duyarlık ise kategoriler içinde en fazla vurgulanan konu olmuştur.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, duyarlık, duyarlık eğitimi.

Abstract

In addition to the fact that children's literature works provide different perspectives on the child's life, they also increase his sensitivity to himself, his environment and people. Based on this point of view, the children's literature works of Göktuğ Canbaba were examined in the context of sensitivity education in the study. Three different children's novels belonging to the author who made up the sample of the study were analyzed by content analysis using a qualitative research method. As a result of the study, it was concluded that the subjects of sensitivity to humans, sensitivity to the environment, self-sensitivity and sensitivity to animals are weighted in the works. Sensitivity to people has been the most highlighted issue within the categories.

Keywords: Children's literature, sensitivity, sensitivity education, Göktuğ Canbaba.

Giriş

Temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında sanat ve estetik yönünden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı olarak tanımlanır. (Şirin 2007: 16). Özellikle gelişim evreleri de gözetilerek çocuklara yaşam ve insan gerçekliğinin sezdirilmesi, kitapların en önemli yazınsal-eğitsel işlevidir (Sever, 2015: 95).

Çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile de okuyucu farklı değer yapılarını görebilir. Bu anlamda çocuk kitapları genellikle değer yargılarıyla ilgilidir (Çakmak Güleç ve Geçgel, 2014: 31).

Değer yargıları çocuğun dünyaya bakışını, insanlarla ilişkilerini ve yaşadığı sosyal hayatta insanlara, çevreye, hayvanlara duyarlık kazanmasını şekillendirir. Bu duyarlık yalnızca çevresine karşı bir tutum geliştirmenin yanında kendisine de duyarlı davranabilmesine olanak verir. Yazarın öncelikli sorumluluğu, çocukları kendi deneyimleriyle bilgilendirme ve yetiştirme anlayışından çok, dilin anlatım olanaklarıyla kurgulanmış; çocuğun kendini, insanı ve yaşamı tanımasına olanak sağlayacak yaşam durumları yaratmak olmalıdır (Sever, 2008:30).

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ymyakar@hotmail.com

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER, hderiyayilmaz@gmail.com

Çocukların duyarlık yeteneğinin oluşması için, öncelikle çocukların doğa sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi, adalet, hoşgörü, kültürel farkındalıklara, insan hak ve özgürlüklerine saygı, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dürüstlük, doğruluk, estetik, özgürlük, sorumluluk, yardımseverlik, içtenlik, anlayış, erdem, vicdan, iyilik, arkadaşlık, dostluk gibi çeşitli duygu ve değerleri bilmesi/öğrenmesi gerekir (Aslan, 2013:29). Bu anlamda çocuk edebiyatı yapıtlarının en önemli katkılarından biri de duygusal, duygusal ve düşünsel içerikli anlatımları, değerlerin önemini sezdirenen iletileri yoluyla okurlarını duyarlık eğitiminden geçirmektir (Aslan, 2019: 24).

Duyarlık eğitime yönelik alan yazında yapılan farklı çalışmalar mevcuttur. Tayşi (2019) Sevim Ak'ın öykülerinde 29 farklı duyarlık tespit etmiştir. Bu duyarlıklar içinde ise en sık geçen konuların insan ve insanın mutluluğu ve dilsel açıdan duyarlık olduğu tespit edilmiştir. Melanlıoğlu ise (2020) göç ve mültecilik konulu çocuk kitaplarını duyarlık eğitimi bağlamında incelemiştir. Çalışma sonucunda sevgiye duyarlık, kültürel duyarlık, aile bireylerine duyarlık, toplumsal huzura duyarlık, doğaya duyarlık, dilsel duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık ve iyilik yapmaya duyarlığın sıklıkla geçtiği tespit edilmiştir.

Mustafa Ruhi Şirin'in şiirlerinin ve masallarının duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesinin yapıldığı çalışmada (Evsen, 2019) pek çok duyarlık tespit edilmekle birlikte en fazla hayal ve düş gücüne duyarlığın yer aldığı görülmüştür. Yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesidir (Etoğlu Kıbrıs, 2019). Çalışmada 35 farklı duyarlık tespit edilmiştir. Bu duyarlıklar içinde en sık yer alan ise, insana ve insanın mutluluğuna, insani özelliklere ve doğaya duyarlık olmuştur.

Çocuk edebiyatı eserlerinde karşılaşılan farklı duyarlıklara yönelik iletiler ve duyarlı kahramanlar aracılığı ile çeşitli durum, olay ve insanlara bakış açısı şekillenecektir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı Göktuğ Canbaba'nın eserlerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesidir. Alan yazında yapılan araştırma neticesinde ilgili yazarın eserlerine yönelik duyarlık eğitimi bağlamında bir çalışma yapılmamış olduğu görülmektedir.

Yöntem

Çalışmanın Modeli

Çalışmada Göktuğ Canbaba'ya ait eserler nitel araştırma yöntemine uygun olarak yapılmış olup, doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011: 187) doküman incelemesi deseninin hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsadığını ifade ederler. Bu sebeple temel başvuru kaynağının yazara ait yazılı eserler olması, bu modelin tercih edilmesinde rol oynamıştır.

İncelenen Dokümanlar

Çalışmada incelenen eserlere yönelik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır. Eserlere ait kısaltmalara da tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Eserlere Yönelik Bilgiler			
Eser Adı	Yayınevi	Yayın yılı	Kısaltma
Hayaller Tarlasına Davet	Doğan Egmont	2021	HTD.
Uzayda Sahibini Arayan Köpek	Doğan Egmont	2021	USAK.
Ürkütücüler	Doğan Egmont	2018	Ü.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması aşamasında çalışmanın amacına yönelik olarak alan yazında yapılan çalışmalar, değerlik eğitime yönelik yapılan çalışmalar ve yazarın eserlerine yönelik yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra Göktuğ Canbaba'nın yazdığı çocuk kitapları temin edilerek ön okumaları yapılmıştır. Ön okumalar sonucunda temin edilen altı kitaptan üçü amaca yönelik olarak tekrar okunmuştur. Okumalardan elde edilen veriler kodlanarak tablolaştırılmıştır. Bu aşamada kodlamaların tutarlığına dikkat edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

1. Göktuğ Canbaba'nın Kitaplarında Duyarlık Eğitime İlişkin Bulgular

Canbaba'ya ait çocuk edebiyatı eserleri üzerinde yapılan çalışmada duyarlık eğitime yönelik insana karşı duyarlık, aileye karşı duyarlık, çevreye karşı duyarlık gibi ana başlıkları görmek mümkündür. Duyarlığa yönelik bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Duyarlık Eğitime İlişkin Bulgular	
İnsanlara karşı duyarlık	HTD(6,7,8,13,17,18,19,22,33,42,67,72,73,93,110,114,115,127); USAK(69,114,122);Ü(41,130,134,140,142,144,146,154,155,169).
Çevreye Karşı Duyarlık	HTD(42,43); USAK(31); Ü(46, 66, 158).
Kendine Duyarlık /Öz saygı	HTD,(6,22,93); (Ü, 66);(USAK,122,114).
Hayvanlara karşı duyarlık	HTD(5,43).

Tablo 2'de duyarlık eğitime yönelik verilere bakıldığında “İnsanlara Karşı Duyarlık” başlığının yoğunlukta olduğu görülmektedir. İkinci sırada “Çevreye Karşı Duyarlık”, daha sonra ise “Kendine Karşı Duyarlık” ve “Hayvanlara Karşı Duyarlık” olmak üzere sıralama yapılabilir. İnsanlara Karşı Duyarlık başlığında ise; “aile bireylerine karşı duyarlık”, “nazik olma”, “ön yargılı olmama”, “haklara karşı duyarlık”, “başkalarının iyiliğini düşünme/ bencil olmama”, “sorumluluk sahibi olma”, “empati kurma”, “farklılıklara duyarlı olma”, “arkadaşlık/dostluk”, “yalan söylememek/dürüst olma” gibi alt başlıklara ayrılmıştır.

1.1. İnsan İlişkilerine Yönelik Duyarlık:

1.1.1. Aile Bireylerine Karşı Duyarlık:

Hayaller Tarlası'na Davet isimli kitapta babası ölen Defne, annesinin mutsuzluğunu dindirebilmek, anılardan kurtulmasını sağlamak için bir serüvene atılır. Fakat öncesinde sadece onun keyfini yerine getirebilmek için sorular sorar:

“Yıldızlar neden oradalar anne?”

Annesinin bu türden soruları ilginç hikâyelerle yanıtlamayı sevdiğini bildiğinde onun keyfini ancak bu şekilde yerine getirebileceğinin farkındaydı (HTY, 7).”

Annesinin ufacak bir gülümsemesi bile Defne'yi heyecanlandırır:

“Annesi, Defne'ye gülümseyince bir an heyecanlandı küçük kız. Leyla Hanım'ın son zamanlarda pek güldüğü yoktu. Defne'de kocaman gülümseyerek karşılık verdi ve utandığı büyük ön dişlerini her zaman yaptığı gibi elleriyle sakladı (HTY, 6).”

Babasının ölümünden sonra annesinin mutsuzluğunu dindirmeye çalışması ise kitabın farklı bölümlerinde vurgulanan duyarlıklardandır:

O yüzden annesi uyuduğunda hiç vakit kaybetmeden Hayaller Tarlası'na girip ağacı bulacak, dallarına bağlı iplerden annesininkini seçip onu sıkı sıkı bağlayacaktı. Bu sayede annesi hatırasıyla barışacak, geçmişte yaşamaktan vazgeçecek ve uzun zamandır kayıp olan gülümsemesi geri gelecekti (HTY,13)."

"...Karanlık tarlaya girip annesinin kayıp gülümsemesini almaya gidecek cesur bir kızdı o (HTY, 17)."

"Bunu annem için yapmalıyım," dedi sonra fısıldayarak...(HTY, 18)."

"Yıldızların birinin ipini sıkı sıkı bağlamam gerekiyor. Ancak o zaman annem gülümsemesini tekrar kazanabilecek ve yeniden mutlu olacağız (HTD, 72)."

"Bazı yıldızlar gülümsemesini çalıyorlar çünkü ipleri çok ama çok gevşek bağlanmış ağaca. Yani annem bir hatıra doğru çekiliyor. İp çözülsünse bir daha asla gülümseyemeyebilir. Ama onları sıkı sıkı bağlarsam o zaman şimdi olduğu gibi soluk görünmeyecek annem...(HTD, 73)."

1.1.2. Nazik Olma:

İnsanlara karşı duyarlık başlığında görülen bir diğer alt başlık ise nazik olmadır. Hayaller Tarlası'na Yolculuk isimli kitapta korkuluğun kendi şiirini söylemesi üzerine Gümüş'ün saygısızlık edip homurdanması sonrası Defne bunun kibar olmayan bir davranış olduğunu düşünür:

"Ben çok sevdim şiirlerinizi. Siz ona bakmayın. O hep biraz huysuzdur," dedi Defne. "Çok teşekkür ederim" dedi konuşan Saman Beyefendi...(HTD, 33)."

1.1.3. Ön Yargılı Olmama:

Yazar farklı kitaplarında kurguladığı karakterler üzerinden ön yargılı olmanın bir canlıyı nasıl etkileyebileceğine değinmiştir. Hayaller Tarlası'na Yolculuk isimli kitapta insanlarla bir araya gelip birlikte yaşama istediği duyan ejderhanın yaşadıkları üzerinden ön yargıya karşı duyarlık aktarılmıştır:

"Aramızda kalsın ama ejderha biraz yalnızmış,"dedi Gümüş usulca. "Korktuğunda ve ağladığında kükrüyormuş sadece. Buraya geldiğinden beri köydekilerle tanışmak için hazırlık yapmış; kekler, börekler pişirmiş. Hatta gramofonda çalmak için plakları sırayla bile dizmiş. Ama mağaranın girişine gelip onun gitmesi için bağırıp çağıran köylüler yüzünden olduğu yerde kalakalmış, adım atamamış. SBBBGKDK, Ejderha'ya yaklaştı ve ona elini uzattı. Ejderha sivri turnaklarından birini tutmasına izin verdi kadının ve tokalaşılar."

"Evine hoş geldin(HTD, 127)."

Ürkütücüler isimli kitapta ise bir canavarın insanların kendisine karşı duydukları ön yargıya karşı hissettikleri sunulmuştur:

"İnsanları anlayamıyordu, bu onların en büyük zaafiydi. Onları önyargılardan ayırmak, bir Ürkütücü'ye şarkı söyletmekten bile daha zordu. Onlara nasıl kızabilirdi ki? Ateşi kullanıyorlar, evler yapıyorlar, hastalıklara çare buluyorlar ama en kolay şeyi yapamıyorlardı; kabullenmek ve karşılıksız sarılmak(Ü, 155)."

İnsanlar ve Ürkütücülerin farklı türlerde canlılar olması ve bu farklılığın insanların taşıdıkları olumsuz ön yargılar nedeniyle aralarında yaşanan sorunların ise Oli isimli canavarın insanlara yardım etmesiyle aşılması sağlanmıştır.

"Oli çatlağı kapatmakla kalmamış, aynı zamanda barajın kalbine muhteşem güzellikte devasa bir heykel yaparak çevredeki tüm canlılara ders vermişti. Birbirine sarılan Ürkütücü ile insan heykeli binlerce canlıyı ölümden kurtarmış, dostluğun ne kadar önemli, farklılıklardan doğan öfkenin ve anlaşmazlıkların ne kadar anlamsız olduğunu anlatmıştı(Ü, 169)."

1.1.4. Haklara Karşı Duyarlık:

Defne, Ejderha'nın köylerindeki mağaradan gitmesini isteyen köylülerin haksızlık yaptıklarını ve bir başkasının hakkına müdahale etmemesi gerektiğini ise duyarlığın zıddının yansıtıldığı kurguda farkına varır.

“Kaç kere taşınmak zorunda kaldın bugüne kadar?” diye sordu Defne.

“Sayamayacağım kadar çok,” dedi Ejderha.

“Defne etrafına şöyle bir bakınca buranın onun evi olduğunu ve kimseyi evinden gitmesi için ikna etmeye hakkı olmadığını üzümlere fark etti (HTD, 114).”

1.1.5. Başkasının İyiliğini Düşünme/Bencil Olmama:

Hayaller Tarlası'na Yolculuk isimli kitapta insanların kendisine karşı kötülük yapmasına karşın Ejderha, kendisine yardımcı olan çocuk arkadaşını zor durumda bırakmamak adına evinden ayrılmayı düşünür. Kendisinin yaşadığını başkasına yaşatmak istemez:

“Evimi terk edeceğim,” dedi Ejderha gülümsemeye çalışırken. “Benim yüzümden evine dönemeyeceğini bilmek beni daha çok üzer. Evsizliğin nasıl bir şey olduğunu biliyorum. Bunu senin yaşamamı istemem. Zaten burada kimse beni sevmiyor (HTD, 115).”

Ürkütücüler isimli kitapta Oli isimli canavara yardım edeceğini söyleyip yardım etmeyen ve onun kötü durumlar yaşamasına sebep olan ve sonrasında pişman olan ve bu pişmanlık duygusu ile hareket eden çocuğun ve Oli'nin verdiği cevap üzerinden bencil davranmama, başkasının iyiliğini düşünme kavramları da sorgulanmıştır.

“Sana yardım etmek istiyorum. Yaptığım şeyi affedebilmen için...”

Bunu iyi hissetmek için mi istiyorsun yoksa benim iyiliğim için mi? (Ü, 144).”

1.1.6. Sorumluluk Sahibi Olma:

Uzayda Sahibini Arayan Köpek'te, uzaylılar tarafından kaçırılan sahibini arayan köpeğin bu yolculuk sırasında asıl görevini unutup eğlenceye dalması ve sonrasında bunun yanlış olduğunu düşünmesi anlatılmaktadır.

“...Yapması gereken çok önemli bir görevi vardı ve artık daha fazla vakit kaybedemezdi (USAK, 69).”

1.1.7. Empati Kurma:

Empati kurma, yazarın kurgu aracılığı ile gösterdiği bir duyarlık olması yanında empatinin tanımını doğrudan bir ileti olarak da sunmuştur.

“Empati sahibi olmak demek, kendini karşıdaki insanın yerine koyup düşünmek demektir (USAK, 114).”

Farklı türlerin birbirlerine olan bakış açısı üzerinden ve empati kuramamaları üzerinden de çocuk okurun çıkarım yapacağı iletiler sunulmuştur.

“Ürkütücüler insanlardan, insanlar da Ürkütücülerden korkuyor ve çekiniyordu. Anlaşılan, iki taraf da birbirlerini anlamadığı sürece bu sonsuza kadar böyle sürecekti (Ü, 154).”

1.1.8. Farklılıklara Duyarlı Olma:

Yazar tarafından sıklıkla işlenen bir diğer duyarlık ise farklılıklara karşı saygı duymadır. Ürkütücüler'den farklı bir yapısı olan Oli, onlar tarafından ürkütücü görünmediği ve farklı uğraşları olduğu için dışlanır:

...Her varlık şapşalca şeyler yapar, dedi balık. Bu yaşamın kaderinde var, ama sen birisini üzecek ya da kıracak hiçbir şey yapmadın. Yalnızca kendin olmaya ve kendini anlatmaya çalıştın. Heykel yapmak mesela... Sanat şapşallık değildir (Ü, 134).

Kendi türleri içinde kabul görmeyen Oli, çocuk bir arkadaş bulur. Bu ilk defa yaşadığı bir durumdur:

“Geçen akşam yaşadığı korkunç anıları geride bırakmıştı çünkü belki de hayatında ilk defa onu olduğu gibi kabul edip seven biriyle birlikteydi (Ü, 41)”

He kendi türü hem de insanlar tarafından kabul görmeyen ve dışlanan Oli, kendi yeteneklerini kullanarak onlara kendisini kabul ettirir:

(Oli çatlağı kapatmakla kalmamış, aynı zamanda barajın kalbine muhteşem güzellikte devasa bir heykel yaparak çevredeki tüm canlılara ders vermişti.) Birbirine sarılan Ürkütücü ile insan heykeli binlerce canlıyı ölümden kurtarmış, dostluğun ne kadar önemli, farklılıklardan doğan öfkenin ve anlaşmazlıkların ne kadar anlamsız olduğunu anlatmıştı(Ü, 169).

Uzayda Sahibini Arayan Köpek isimli kitapta ise farklılıklara sahip insanları kabul etmenin bilge ve bilgi olmak anlamına geldiği anlatılır:

“Bilgili ve bilge olmak dünyayı ve evreni anlamak aynı zamanda insanı ve her canlıyı bir saymak, her farklılığı kabul edip onu kabul etmek anlamına geliyordu (USAK, 114).”

1.1.9. Arkadaşlık/Dostluk

Dostluk kavramı kitaplarda gerçek anlamıyla kullanılmasının yanında, insanların birbirlerini kabul edip, birbirlerine küsmemesi, evrensel anlamda barış sağlama gibi mecazi bir anlamda da kullanılmıştır.

“...Hayatta kaç kere sağlam bir dostla karşılaşılabilirdi ki? Arkadaşlar her zaman bulunuyordu ama bir dosta sahip olmak belki de hayattaki en değerli armağandı (Ü, 130).”

“Bu sergi dayanışmanın ve dostluğun bir nişanesi olacak. Bu diyarda yaşayan herkes el sıkışacak ve bir daha küslük olmayacak (Ü, 146).”

1.1.10. Yalan Söylememek/Dürüst Olma

İnsanlara karşı dürüst davranmaya yönelik olarak

“Ben korkağın tekiyim!” diye haykırıyordu.” Size yalan söyledim. Kendimi ispatlamak için size yalan söyledim (Ü,140).”

“Şövalyeliğin üçüncü kuralı: ASLA AMA ASLA YALAN SÖYLEME (HTD, 91).

1.2. Çevreye Karşı Duyarlık

Çevre duyarlılığına yönelik iletilerden ilki arabaların çevreye verdiği zarardır. Bu köpek kahraman Gümüş’ün gözünden eleştirilen bir durumdur:

Gümüş, arabaları sadece onlarla olan kötü hatıraları için değil, aynı zamanda kuyrukları olması gereken yerden sürekli kötü kokan dumanlar çıkardıkları için de sevmiyordu. Arabaları kovalarken nefessiz kalmasının bir sebebi de bu dumanlardı (HTY, 42).

Çoğu zaman insanların kendilerini zeki yaratıklar olarak görmelerine şaşırdı; zehir öksüren arabaları onlar icat etmişti, hayvanları hasta eden atıklar yine onlar tarafından atılıyordu... (HTD, 42).

Çevreye yönelik bir diğer zarar şehirlileşme, yapılaşma ve bunun sonucu olarak da yeşil alanların yok olması üzerinden verilmiştir:

Tarlanın öte tarafındaki yüksek binalardan da oldum olası hoşlanmadı. Gürültüsü ve çöpleri bitmek bilmiyordu. Eskiden çok sevdiği koruyu yok edip yapmışlardı o çirkin binaları. Gümüş, binaların arasında dolanırken bir zamanlar orada yaşayan ağaçların şarkılarını hâlâ duyabiliyordu. Belki de toprağın diplerinde bir yerlerde yeniden filizlenmeyi bekleyen kökler konuşmaya devam ediyorlardı birbirleriyle. Tamamen yok olmadıklarını hissetmek Gümüş'ü mutlu ediyordu(HTD, 43).

Köpek bir kahramanın gözünden insanlar ve dünyaya verdikleri zarar ise açık bir iletiyle eleştirilmiştir:

Tek anlayamadığı insanların dünyayı neden hiç sevmiyormuş gibi davrandığıydı(USAK, 31).

Ağaçlara verilen zarar yüzünden Ürkütücüler ve insanlar arasında yaşanan sıkıntıların kaynağının ise ağaçlara verilen zarar olduğu üzerinden yanlışlık vurgulanmaya çalışılır:

...Ama insanlar köylerimize girip ağaçlarımızı talan etmese biz hiçbir şey yapmayız. İnsanlar bizim umrumuzda bile değil ki (Ü, 46).

Çevreye karşı üstenci ve hükmedici bakış açısının yanlışlığı, Oli isimli kahramanın eleştirisi ile sunulur:

“Oli sırtını yaşlı kızılçamlardan birine dayayıp dünyanın bu haline üzüldü. Kimse birbirini anlamıyor, insanlar doğaya söz geçirmeye çalışıyor ve ona hükmedebileceklerini düşünüyordu (Ü, 158).”

1.3. Kendine Duyarlık /Öz Saygı

Hayaller Tarlası'na Yolculuk isimli kitapta Defne isimli kahraman fiziksel özellikleri dolayısıyla kendine güveni yoktur. Bu güvensizliğin sebebi ise başkalarının onunla dalga geçmesidir.

“Hayır, kocaman dişlerim var ve herkes benimle dalga geçiyor,” dedi kız elleri belinde. Kendini mutsuz hissedince bastığı toprağın içine biraz daha gömülmüştü sanki (HTD, 6).

Bir başka iletide ise kahraman Defne kendisinin kusur olduğunu düşündüğü dişlerini saklamaya çalışırken, Prenses bu durumun onu farklı kıldığını söyleyerek kendisinin de çillerinden memnun olmadığını belirtiyor.

...Defne elleriyle ağzını kapatırken kız onun elini usulca indirdi ve kocaman ön dişlerini görebildi. Defne'nin gülümsemesi yavaşça silindi suratından.

Bunlar için mi ağzını kapatıyorsun ? diye sordu Prenses sinirlenerek.

Ne yani, çok büyük dişler mi?

Sana çok farklı bir hava katıyorlar. Büyükler ama bu kötü olduğunu göstermez ki. Ama benim çillerim öyle mi? Her yerimi kaplıyorlar, sanki küçük kızıl karıncalar vücudumu istila etmiş gibi. Bunu da eminim o kendini bilmez arkadaşlarından duymuşsundur. Ah benim kurabiyelerim, dedi Sufle Şövalyesi. Ne kadar güzel görüldüğünüzü dışarıdan da görebilseniz keşke (HTD, 93).

Defne, başarıları konusunda da kendini yargılayıcı davranır:

Bir gece içinde birden fazla başarı kazanması zaten çok da mümkün değildi (HTD, 22).

Oli, türlerde ayırım olmaksızın her canlının kendine normal gelen bir davranış biçimini diğerinden beklediğini vurguluyor

Oli, pısırtıklar lafını duyar duymaz kendi çocukluğunu hatırladı. Ona da böyle diyorlardı. İnsanlar ve Ürkütücüler demek ki çok da farklı değildi, kendilerine normal gelen şeyleri diğerlerine de zorla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bu her canlıda aynı şekilde işliyordu herhalde (Ü, 66).

Kitap okumayı sevmeyen ve sonrasında kitap okuma alışkanlığını kazanan Sivrikulak kendine güvenini bu yolla sağlar.

Sivrikulak eskisi kadar bilgisiz değildi ve zor durumlarda artık kendine olan güveni daha fazlaydı çünkü yolculuğu boyunca kitaplar okumuş hatta alıntılar bile yapmaya başlamıştı. Bu büyük bir ilerlemeydi(USAK, 114).

Kendine duyarlık noktasında en açık verilen iletilerden biri de, kendi gibi olmak ve öyle yaşamaktır:

SivriKulak Notrat'taki asıl mutluluğun kendin gibi olmak, hiçbir varlığın kalbini kırmamak ve yorulana kadar hayal kurmak olduğunu pofuların zihnine kazıdığı (USAK, 122).

1.4. Hayvanlara Karşı Duyarlık

İnsanların hem kendilerinin hem de kullandıkları araçların, yaptıkları icatların hayvan yaşamına olumsuzluklarına dikkat çekilmiştir.

“Gümüş hayatı boyunca bir sürü zorluk atlatmış hem insanlarla hem de insanların zararlı icatlarıyla uğraşmıştı...(HTD, 42).”

Hayvan duyarlığı konusunda sadece yetişkinler değil çocukların da yanlış davranışları olabileceği üzerinde durulmuştur.

Ve çocuklar... Çocuklar çok çektirmişti Gümüş'e. Hepsi değil tabii ki, ama bazıları o daha küçükken kuyruğuna konserve kutuları mı bağlamamıştı, üzerlerine boya mı dökmemişti, taşla mı kovalamamışlardı... Bu çocuklardan bazıları da büyüyünce kırmızı arabalarıyla...(HTD, 43).

Sonuç

Çocuk edebiyatı eserlerinin insan yaşamını ve insanın duyarlıklarını göstermesinin yanında bu duyarlıkların hangisinin olacağı yazarların bakış açısı, çocuk edebiyatı ilkeleri, sosyal, kültürel ve evrensel değerlerin üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bakış açısından yola çıkılarak Göktuğ Canbaba'ya ait üç çocuk edebiyatı incelenmiştir.

İnsan ilişkilerine yönelik duyarlık başlığı altında farklı temalar olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki aile bireylerine yönelik olan duyarlıktır. Özelde anneye karşı yoğun bir duyarlığın olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürel unsurları içinde barındırdığı söylenebilir.

Evrensel boyutta ise insanların birbirlerine karşı nazik, ön yargısız, başkalarının haklarına duyarlı, empati kurabilen bireyler olmasına yönelik iletilerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu noktada yazar farklılıklara saygı duymanın, bir gruba ait olsa bile farklılıklarıyla toplum tarafından kabul edilemeyeceği ve sırf farklılıkları yüzünden yaşadığı sorunları ise kendine duyarlı, öz duyarlığa sahip olarak aşılabileceği üzerinde durmuştur. Öz duyarlığı sağlamanın yollarından birinin kendini geliştirmek(kitap okumak), başkaları tarafından kusur olarak görülen özelliklerini kabulden, kısaca kendini kabul etmekten geçtiği üzerinde durur. Ön yargılı yaklaşımın yetişkin karakterler tarafından yapıldığı, çocuk kahramanların ise bu duygularının olmadan koşulsuz kabulle yaklaştıkları görülmektedir. Metnin bütününe bakıldığında başkasının haklarına duyarlı olma, ön yargısız yaklaşma ve farklılıklara duyarlık temalarının sarmal şekilde birbirine bağlı olarak işlendiği görülmektedir. Bu yönüyle incelenen eserlerin bireysellikten toplumsallığa ve evrenselliğe geçişte önemli mesajlar içerdiği düşünülmektedir.

Çevreye karşı duyarlılıkta ise çarpık kentleşme, arabalardan çıkan zehirli egzoz dumanları, yeni yaşam alanları için ağaçların kesilmesi ve insanın dünyaya verdiği zararın farkında olmadan yaşaması yansıtılmıştır. Özellikle insanın üstenci bir bakış açısıyla kendini çevreden soyutlayarak hâkimi olduğunu düşünmesi de açık iletilerle kurgu içinde sunulmuştur. Buna rağmen doğanın yeniden canlanacağı ve insan müdahalesi olsa da devamlılığını sürdüreceği vurgulanmıştır. Bu anlamda insan tarafından çevreye bakışın eşitlik düzleminde olmasının vurgulanması ve çevre duyarlığına yönelik iletilerin olumlu olduğu düşünülmektedir.

Hayvanlara karşı duyarlılıkta çocukluk çağlarında hayvanlara karşı şiddete de dikkat çekilmiş ve bu durum köpek bir kahramanın duygularıyla aktarılmıştır. Bu durumun çocuğun empati kurma yeteneğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Göktuğ Canbaba'ya ait eserlerde kültürel ve evrensel bir takım duyarlıklar bulunmasının yanında bu iletiler çoğunlukla kurgu içinde verilerek, çoğu zaman da duyarlığa yönelik davranış ve duyguların zıddı yansıtılarak sunulmuştur. Bu anlamda hedef yaş grubunun seviyesi uygun olduğu

düşünülmektedir. Ayrıca kitapta yer alan bazı cümleler, olaylar, bölümler üzerinden de duyarlık eğitime yönelik etkinlikler tasarlanabilir.

İncelenen Kitaplar:

Canbaba, G. (2017). *Uzayda Sahibini Arayan Köpek*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Canbaba, G.(2018). *Ürkütücüler*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Canbaba, G. (2021). *Hayaller Tarlasına Davet*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

KAYNAKÇA

Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H. (2014). Çocuk edebiyatı okul öncesinde çocuk ve kitap. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Etoğlu Kibris, P. (2019). Çocuk edebiyatı eserlerinde duyarlık eğitimi: Gülten Dayıoğlu örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.

Evsen, K. (2019). Mustafa Ruhi Şirin'in çocuk şiirleri ve masallarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.

Karakuş Tayşi, E. (2019). Sevim Ak'ın öykülerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 19, 303-324.

Melanlioğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki kayıp mültecilerin izinde duyarlık eğitimi. *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), 161-179.

Sever, S. (2008). Çocuk ve edebiyat. Ankara: Tudem Yayınları.

Sever, S. (2015). Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü. Ankara: Tudem Yayınları.

Şirin, M. (2007). Çocuk Edebiyatı Kültürü / Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı. Ankara: Kök Yayıncılık.

Şirin, M. (2007). Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Ankara: Kök Yayınları.

MEHMET EMİN YURDAKULUN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE SOSYAL PROBLEMLERİN YANSIMASI VE TERBİYE MOTİVİ

Dr. Ayten ABBASOVA*

ÖZET

Her bir milletin geleceği olan çocukların yetkin bir kişilik olarak oluşmasında, milli kimliğini anlamasında okuduğu eserlerin önemli rolü vardır. Milli edebiyat cereyanının önde simalarından biri, Türkçülük ve milletçilik duygularını terennüm eden eserlerin yazarı, değerli fikir adamı Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944) yazarlığının çeşitli dönemlerinde yazdığı çocuk şiirlerinde büyüklerin dilinden verdiği öğütlerle, nasihatlerle milletin evlatlarını Türk gelenek-göreneklerine, örf-adetlerine uygun, köklerine bağlı asil Türk evladı gibi yetiştirmeğe çağırmaktadır. Şiirlerinde genc nesle gerekli nasihatler veren şair ebeveynlerin evlatları uğruna sayısız fedakarlıklar ettiğine dikkat çekiyor, evlatlardan ise onlara karşı vicdanlı, merhametli ve anlayışlı olmağı rica ediyor ("Baba bucağı"; "Anneciğim"; "Baba"). Eğitim konusuna hassaslıkla yaklaşan şair çocuklara sadece insanlara değil, bütün canlılara karşı humanist yaklaşımda olmalarını telkin ediyor. Bir çiçeği bile yetiştirdiği ana toprağın bağrından koparmamağa, bir kuşu bile kendi yuvasından ayırmamağa çağırır. Doğayı seven, merhametli, humanist evlatlar yetiştirmek sağlıklı toplum oluşturmak için ilkin şarttır ("Çocuklar"; "Bırak şu kuşcığazı" ve s.). Şairin bir grup şiirlerinde mevcut sosyal problemlerin küçük çocukların gelecek hayatına vurduğu zararlardan da ciddi endişe duyduğunu görüyoruz. Çocukların mecburen çalıştırılması, onların eğitimden uzaklaştırılması şairi endişelendirmektedir. Bütün çocukların ilkin vazifesinin eğitim almak olduğunu ısrarla belirten Mehmet Emin Yurdakul yalnız eğitimle, bilgiyle cihalete galib gelineceğine inanıyor, bir kaç şiirinde çocukların eğitim almak hakkının sınırlandırılmasına ciddi itiraz etmektedir ("Kibritsatan kız"; "Sürücü"; "Ahiretlik"; "Mektepli" ve s.). Takdim ettiğimiz bildiride "Türk şairi", "Milli şair" kimi adlarla Türk edebiyat tarihinde silinmez izi olan Mehmet Emin Yurdakul'un yazdığı çocuk şiirlerini konu ve fikir açısından araştırmaya alınacak.

Anahtar kelimeler: Mehmet Emin Yurdakul, çocuk şiirleri, eğitim, milli köke bağlılık, sosyal problemler.

DESCRIPTION OF SOCIAL PROBLEMS AND UNBRINGING MOTIVATION IN MEHMET EMİN YURDAKUL'S CHILDREN'S POEMS

RESUME

The role of the works of art read in the formation of children who are the future of the nation as a full-fledged personality, in the understanding of their national identity, in the formation of their artistic and aesthetic taste is irreplaceable. One of the leading figures of the national literary movement, the author of valuable works glorifying the feelings of Turkism and nationalism, socio-political figure Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944) wrote children's poems in different periods of his life. urges to grow up as a true Turkish child, rooted in his roots. In his poems, the poet gives useful advice to the younger generation, noting that parents make countless sacrifices for their children, and asks children to be honest, compassionate and understanding towards them ("Father's Hearth"; "My Mother"; "Father"). The poet, who has a special sensitivity to the issues of upbringing, inspires children to be sensitive not only to people, but to all living beings. Mother urges not to pluck a flower from the bosom of the earth, and not to separate a bird from its nest. Raising nature-loving,

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Bilimsel Araştırma Merkezi Araştırma Görevlisi, ayten.abbasova@list.ru

compassionate, humane children is a prerequisite for building a healthy society ("Children"; "Let go of this bird", etc.) The poet is very concerned about the involvement of children in forced labor and their exclusion from education. Emphasizing that the main task of all children is to get an education, Yurdakul believes that ignorance can be overcome only through education and enlightenment, and in some of his poems he strongly protests against the restriction of children's right to education.

In this article, we will analyze children's poems written by Mehmet Emin Yurdakul, an indelible mark in the history of Turkish literature, under the names "Turkish poet" and "National poet" in terms of subject and idea.

Keywords: Mehmet Emin Yurdakul, children's poems, upbringing, national roots, social problems, education.

Giriş

Şanlı bir tarihe sahip Türklerin 20. yüzyılın başlarında dört bir taraftan maruz kaldıkları işgaller ve etkilerden korunmak için yeniden milli birliğe malik olmasının önemini anlayan Mehmet Emin Yurdakul eserleri vasıtasıyla halkın şuurunda milli mücadele ruhunu uyandırmaya çalışıyordu. Vata ve millette olan sonsuz sevgisini kensisine seçtiği “Yurdakul” lakabı ile de isbat eden şair bütün eserlerinde kişisel duygulardan uzak bir şekilde Türkçülük ideolojisinin tebliğine çalışmıştır. Bu bakımdan Mehmet Emin Yurdakulun yazdığı onlarla eser öz maksadına yetmiş, ister ön cebhede, isterse de arka cebhede slogana çevrilmiş, halkın bir yumruk gibi birleşmesinde, milli kimliğini idrak etmesinde istisnasız rolü olmuştur. Milletin gelecek taassübünü çeken Mehmet Emin Yurdakul çocuk ve gençleri de unutmamış, onlara da bir sıra şiirler ithaf etmiş, bu şiirlerde hem toplumdaki sosyal problemlerin çocuklara ve gençlere etkisine, hem de genç neslin düzgün yetişmesinde terbiyenin önemine yer ayırmıştır. Bilindiği üzere milletin geleceği olan çocukların vatanını, milletini sevmesinde, duygu ve düşüncelerinin zenginleşmesinde, estetik zevkinin oluşmasında, büyüme ve gelişmelerine, hayal dünyalarının genişlemesine hitap eden eserlerin rolü istisnasızdır. Milli edebiyat cereyanının önde simalarından biri, Türkçülük ve milletçilik duygularını terennüm eden eserlerin yazarı, değerli fikir adamı Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944) yazarlığının çeşitli dönemlerinde yazdığı çocuk şiirlerinde büyüklerin dilinden verdiği öğütlerle, nasihatlerle milletin evlatlarını Türk gelenek-göreneklerine, örf-adetlerine uygun, köklerine bağlı asil Türk evladı gibi yetiştirmeye çalışmaktadır. Şairin bir grup şiirlerinde mevcut sosyal problemlerin küçük çocukların gelecek hayatına verdiği zararlardan da ciddi endişe duyduğunu görüyoruz. Çocukların mecburen çalıştırılması, onların eğitimden uzaklaştırılması şairi oldukça endişelendirmektedir. Bütün çocukların ilkin vazifesinin eğitim almak olduğunu ısrarla belirten Mehmet Emin Yurdakul yalnız eğitimle, bilgiyle cihalete galib gelineceğine inanıyor, bir kaç şiirinde çocukların eğitim almak hakkının sınırlandırılmasına ciddi itiraz etmektedir. Bu bakımdan bildiride Mehmet Emin Yurdakulun çocuk şiirlerini mevzu ve fikir bakımından incelemeğe alacağız.

Şairin “Küçük vatandaşlarım” notu ile yazdığı şiirlerden biri “Baba bucağı” ismini taşıyor. Şiirde evlatlarına, torunlarına öğüt, nasihat veren dünyagörmüş baba yaşadığı evin onun için ne kadar değerli olmasından söz eder. Dünyaya göz açtığı bu evde eğitim görmüş, aile-evlat sahibi olmuştur. En önemlisi ise Türk gelenek-göreneklerine uygun, milli değerlerine bağlı asil Türk evladı kimi yetiştirildiği için gurur duymaktadır:

*Torunlarım, bu evde bana kundak bağlanmış,
Salıncağım, o tatlı ninnilerle sallanmış;
Burda bana kadinnem ecdadımı öğretti,
Beni halis Türk etti.*

*Bizde olan ırz, edep bu ocakta saçıldı,
Bir mukaddes mekteptir; bu sevimli eviniz;
Siz burayı bir rahle önü gibi seviniz. (Yurdakul, 1969, 311)*

Baba evlatlarına da mensub olduğu millete, doğulduğu toprağa, büyüdüğü eve, ocağa bağlı olmağı nasihat edir. Şairin fikrinde doğub büyüdüğü evin değerini bilen her bir Türk evladı vatanının da değerini bilecektir.

Şiirlerinde genç nesle faydalı nasihatlar veren şair “Anneciğim” şiirinde de çocuklara annelerinin onların yolunda hangi fedakarlıklar ettiğini, kendisini evlatlarının yolunda kurban ettiğine dikkat çekir, evlatların borcunun ise annelerini incitmemeleri için ellerinden geleni etmeleri olduğunu söyler, “Babacığım” şiirinde ise çocuğun dilinden söylenenlerle evlatlarını rifah içinde büyütmek isteyen babaların çektiği zorluklar gösterilmektedir. Her zaman babasından tatlı, oyuncak isteyen küçük çocuk bir gün sokakda zor şartlarda çalışan emekçileri, onların zorlukla ekmek parası kazandığını görür ve babasına bundan böyle ondan çok şey istemeyeceğine söz verir:

*Babacığım, her akşam dizlerine yatarım;
Seni tamam bir saat lakırdıya tutardım,
Senden yemiş, uruba, oyuncaklar isterdim;
Can sıkıcı bir sesle haykırarak, “Al!” derdim.
Zavallı sen elimden her gün aciz kalırdın;
Bana bir şey alırdın.*

*Lâkin bu gün, çalışan işçilere rastladım,
Herbirinin bir baba olduğunu anladım,
Öğrendim ki her baba kanlı terler döküyor;
Bin zahmetle dişini, tırnağını söküyor.*

*Bundan sonra ben senden öyle şeyler istemem;
“Bana şunu al!” demem... (Yurdakul, 1969, 315)*

Mehmet Emin Yurdakul bu şiirle çocukları ebeveynlerine karşı merhametli olmağa, onlara anlayış ve vicdanla yaklaşmağa çağırır.

“Sabah” şiirinde ise şair horoz sesi ile uyandırılan çocuklara seslenir. Doğa uyanıyor, kuzular otlamağa gidiyor, insanlar işlerine başlıyor, kimisi ateş yakıyor, kimisi alet-edevatını hazırlamaktadır, yani her kes gün başlayınca kendi işinin peşine düşmektedir. Çocuklar ise okula hazırlanmaktadır. Bu, onların üzerine düşen görev en önemli görevdir. “Yavrucuğum, sen de derse hazırlan” diyen şair gelecek nesillerin bilim, maarif yolu ile gelişeceğine inanmaktadır:

*Bu saatte bak her yerde gayret var;
Kimi insan sapanını sürükler,
Kimi insan ocağını körükler;
Herkes işe kendisini hazırlar:*

Yavrucuğum, sen de derse hazırlan!... (Yurdakul, 1969, 312)

“Sofra başı” şiirinde yine de babanın dili ile evlatlara verilen öğütleri dinliyoruz. Baba sofrada yakınları ile birlikte yemek yediği günleri hatırlıyor, mutlu günlerde yediği kuru ekmeğin bile bal gibi tatlı olduğunu, en güzel günlerinin burada geçtiğini söyler. Milletçiliği ve Türkçülüğü eserlerinin genel leytmotivine çeviren şair milli gelenek-göreneklere sadık büyüyen evlatların aile değerlerini derk etmelerini oldukça önemli sayıyor, bir çok şiirlerinde buna dikkat etmeğe çalışır. Onun fikrinde böyle ailelerde büyüyen çocuklar milletin sağlam geleceğinin teminatçısıdır:

*Bu sinide büyük dedem yemek yemiş
Ve babama, “En zenginlik muhabbettir,
“Bir sofrada muhabbetle yenen yemek;
“Hatta kuru bir esmerce yavan ekmek
“En lezzetli ballı börek tadı verir,
“Bunu sen de bir vazife eyle!” demiş.
Ben burada her lokmamı tatlı yerim;
Allâh’ımın verdiğine şükr eylerim. (Yurdakul, 1969, 313)*

şair bir grup şiirlerinde toplumdaki sosyal problemlere dikkat çeker, bu problemlerin çocuklara verdiği zararlardan ciddi endişe duymaktadır. “Mektepli” şiirinde ümde vazifesi okumak, eğitim almak olan bir öğrencinin dilinden şair binlerle Türk evladına seslenir. Maariflenmekle cihalete galib geleceğine inanan öğrencinin sözleri ile Yurdakul Türk evlatlarına söylemek istediklerini satırlara şu şekilde döker:

*“Arkadaş,
“Ben bir küçük askerim:
“Benim de damarımda o kan var;
“Gözlerim o ateşle parıldar,
“Ben dahi cenk eylemek isterim.”
“Ey çocuk, kuvvetin ne?”
“Marifet!
“Kalemim, bana silâh olacak,
“Kitabım, bir kal’alık edecek,
“Günlerim futûhatla dolacak,
“Her yere benim ünüm gidecek!”
“Ey asker, düşmanın kim?”
“Cehalet!...” (Yurdakul, 1969, 317)*

Azyaşlı çocukların zorla çalıştırılması, onların eğitimden uzaklaşdırılması konusu şairi çok endişelendirmektedir. “Ahretlik” şiirinde azyaşlı bir köylü kızının çalışmak için Bolu’dan İstanbul’a gönderilmesi, tarladan verimli ürün ala bilmeyen babanın öküz almak için kızını bir kaç senelik bir ailenin yanına vermesi çox üzücü bir durumdur. Üzünden-gözünden keder, hasret, çaresizlik dökülen bu küçük kıza olan yaklaşım şairi derinden sarsar:

*“Ne acıklı bir haldir bu?..Baba evlad satıyor;
Bir masumun gözlerine her gün yaşlar doluyor;
Bir el onun bal ömrüne her gün ağu katıyor;
Bir çift öküz uğurunda bir kız kurban oluyor.*

*Bâri sizler dokunmayın, şu yuvasız kuşçuğa;
Dokunmayın memleketin şu bereli gülüne;
Dokunmayın annesizdir; dokunmayın, çocuğa;
Dokunmayın şimdi ağlar; dokunmayın gönlüne!... (Yurdakul, 1969, 53)*

“Sürücü” şiirinde çok az miktarda gelir karşılığında sabahdan akşama kadar at arabası süren, gece yatmağa bir karış yeri olmadığından ahırda gübrelerin içinde geceleyen gencin hali de içler acısı durumdadır:

*Gidiyorduk: Kar üstünde bir incecik çığırdan;
Gidiyorduk: İri buzlar sarkıtmıştı her saçak;
Gidiyorduk: Ben hayvanın üzerinde, o yayan;
Gidiyorduk: Ben giyimli, o zavallı yal’nayak.*

*Sefilciğin yırtık-pırtık bir uruba sırtında,
Görünüyor gibi idi vücûdünün her yeri.
O çatlamış, mosmor olmuş dudakları altında
Birbirine uruyordu beyaz, güzel dişleri.*

*“Oğlum, her bir seferinde sen kaç para alırsın?”
“Bir metelik.”
“Evin ner’de? Kimin kimsen var mıdır?...
“Ne evim var, ne kimsem var..”
“Gece nerde kalırsın?”*

“Ahırdaki gübrelikte... Sıcak olur, ısıtır.” (Yurdakul, 1969, 56-57)

Şair bu evlatların eğitimden uzak, aile sıcaklığından mahrum olmalarını üzülererek dile getirir. Milletin geleceği olan çocukların, gençlerin zor şartlar altında hayat mücadelesi etmesi, onların karşılaştıkları zorlukları gören, lakin elinden bir şey gelmeyen şairi derinden sarsmıştır:

*Ey kimsesiz, sefil çocuk! Ben seksen yıl yaşasam
Bu acıklı sözlerini hiçbir vakit unutmam;
Kim bilir ki bu akşam da böyle bir kış gününde,
Sana karşı duvar olan hangi ahır önünde
Aç ve çıplak bir dilenci gibi titrer durursun?
Ellerini, “Açın!” diye hangi taşa urursun?..*

*Ah, bu acı hallerini düşündükçe senin ben
Soğuk bir şey duyar gibi oluyorum içimden;
Ateşleri beyaz küllü mangalımın başında
Vücuduma kar yağıyor gibi bir şey olmada;
İşte ben de senin gibi titremeğe başladım.*

Donuyorum, çekiliyor her yerimden hayâtım!... (Yurdakul, 1969, 56-57)

“Kibritçi kız” şiirinde de aynı endişe duyulmaktadır. Babası vefat eden azyaşlı kız çocuğu annesi hasta olduğundan üç kutusu on kuruşa kibrit satıyor. Simaca oldukça güzel olan kız bakımsızlıktan perişan haldedir, sokaktan geçen insanların önüne koşarak onlara güzel sözler söyleyerek kibrit satmağa çalışır. Bir dilim ekmek bile vereni olmayan bu masum kızcığı kanatsız kuşa benzeden şair onun kaderine çok acıyor, ancak elinden hiçbir şey gelmemektedir:

*Masumcuğu alçak görmek.. Bu neden?
Bu çocuk da anasından doğarken
Mini mini bir kanatsız kuş gibi
Yaradılmak kanununa baş eğmiş;
Öyle ise suçsuz yere inciniş
Zavallının niçin olsun nasîbi? ...*

*Çalışıyor.. Çalışmasın ne yapsın?
Çalışmaktan başka yol yok ki sapsın.
Kendisiçün çabalayan kimi var?
Kimi var ki bir ekmeği, “Al, ye!...” der;
Bir şey veren ondan da bir şey ister...
Ah yoksulluk, ah babasız çocuklar!... (Yurdakul, 1969, 57-58)*

“Çiçekciğim”, “Bırak şu kuşcağızı” şiirlerinde şair çocuklarda doğaya, kuşlara, çiçeklere, hayvanlara karşı sevgi hissi aşılamaaya çalışır. Çiçekleri vakitsiz topraktan koparmamaya, kuşları yaralamamaya, yuvalarından ayırmamaya çağırır:

*Sakin sizler, ayırmayın; bir çiçeği bir toprak
Yetiştigi aziz bir yer üzerinden ayırmak
İşte böyle azab veren zâlim bir iş oluyor!... (Yurdakul, 1969, 63)*

*... Bırak konsun, şu koskoca ormanlığın içinden
Bîcâreye bir dikenli kara çalı çok mudur?
O da tıpkı sizin gibi bir kânunla yaşarken
Yeryüzünde onun da bir küçük hakkı yok mudur? (Yurdakul, 1969, 63)*

*...Bırak, birgün senin de pencerede cıvıldar;
Üzerine doğacak bir şafağı selâmlar;
Sana penbe baharın müjdesini getirir!... (Yurdakul, 1969, 63)*

Bütün canlılara humanist duygular besleyen evladlar gelecekte sağlam düşünceli toplumun bireyleri olacaklardır. Bir yaprağı, bir kuşu bile incitmeğe kıymayan bir çocuk insanlara karşı da merhametli olacaktır.

“Alil” şiirinde her iki gözü görmeyen, soğuk taş kaldırımında dilencilik yapmağa mecbur kalan engelli bir çocuğu görüyoruz. Yoldan geçen baba-oğul bu manzaradan oldukça etkilenirler. Şair anne-baba yanında, huzurlu ailelerde büyüyen çocuklarla sosyal teminatı olmayan çocukları kıyaslar, bütün evlatların eşit yaşamamasından doğan kederi duyulmaktadır. Aynı zamanda şair babanın dili ile tüm çocuklara ellerinde olan nimetlerin değerini bilmeyi tavsiye eder:

*“Ya bu alil?.. O bunlara hasret çeker
“Bu hasretle gözlerinden yaşlar döker,
Ömür ona bir sabahsız uzun gece;
Bîcâreye ne bir oyun, ne eğlence,*

*Dünya ona bir karanlık zindan demek;
Zavallılık mahbus ömrü geçirecek.*

*“Yavrum yavrum, gözlerinin kadrini bil;
“Bir insana görmek lutfu az şey değil;
“Şu hayata işte böyle alil doğmak,*

“Bak ne acı bir felaket sayılacak!” (Yurdakul, 1969, 310)

“Çömlekçi” şiirinde babanın evladına nasihatı timsalinde çocukları zahmeti, toprağı sevmeye çağırır. Baba evladına toprağın cömert olduğunu, ona alın teri dökümlere oldukça cömert davrandığını, kimseyi karşılıksız bırakmadığını söyler. Eğer bir insan ihtiyaç içerisindeyse, demek ki zorluk çekmek, çalışmak istememektedir. Çalışmaktan korkmayan her bir insan mutlak sonucunu görecektir:

*Bilir misin, hamuru bunun nedir? Şu toprak!...
Toprak diyip hor bakma; o bir aziz sinedir,
Çocukları üstüne titreyen bir ninedir.
Ondan bir şey isteyen hiç bir vakit boş kalmaz,
Yoksulluğun karanlık zindanında bunalmaz.
Şu kadar ki o, terli alınlan alkışlar.
Nasır bağlı ellere zenginlikler bağışlar.
Her gördüğün şen yuva, mesut insan onundur;
Bu dünyada çalışmak herkes için kanundur. (Yurdakul, 1969, 121)*

Yurdakul çocuklara hiçbir işi hor görmemelerini tavsiye eder. Eğer alın terinle, helallikle çalışırsan, mutlak karşılığını da göreceksin. Çömlekçinin timsalinde çalışkan insanları çocuklara sevdirmeye çalışan Mehmet Emin Yurdakul milletin evlatlarına hiç kimseyi hor görmemeği, çalışkan insanlara saygıyla yaklaşmayı nasihat eder:

*Çömlekçilik, hayır ben, hiç bir işten utanmam;
Canım tende oldukça çalışmaktan usanmam.
Benim kirli önlüğüm bana büyük şan verir.
Bir zanaat adamı olduğumu gösterir.
Yüzde işler, çamurlar... Bunlar leke değildir;
Irz ve namus karası alını yere eğiltir;
Yiyeceğim ekmeği terim ile kazanmak
Benim için mukaddes bir vazife olacak!...»*

*...Bak evlâdım, zanaat, ne mübarek bir iştir;
Şu çiğnenen toprağa nasıl şeref vermiştir.
Bir ustanın elinde her şey değer buluyor;
Hakir çamur yığını halis altın oluyor!... (Yurdakul, 1969, 121-122)*

Mehmet Emin Yurdakulun Türkçülük ve milletçilik sevdasını sade bir dille, coşgulu bir tarzda ifade eden şiirleri kadar hafızalarda yer edinmesi de, çocuk şiirleri de okurlar tarafından bu gün de seve-seve okunmaktadır.

KAYNAKÇA

Banarlı, Nihat Sami. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II. Devlet Kitapları. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979, 1366 S.

Gönensay, Hıfzı Tevfik. Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1949, 245 S.

Gürel, Zeki. Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı. Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2016, 288 S.

Tevetoğlu, Fethi. Mehmet Emin Yurdakul. Türk Büyükleri Dizisi. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, 198 s.

Tevetoğlu, Fethi. Milli Şair Mehmet Emin Yurdakul'un Üç Mektubu. "Türk Kültürü" Dergisi, Kasım 1986, №283, S.700-703

Yazıcı, Yüksel. Mehmet Emin Yurdakul. İstanbul, Töker Yayınları, 1987, 144 S.

Yurdakul, Mehmet Emin. Eserleri – 1. Şiirleri (Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel). Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, 436 s.

Yurdakul, Mehmet Emin. Türk sazi. İstanbul, Atlas Kitabevi, 1979, 191 s.

ZAHİD HALİL'İN ESERLERİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ MOTİFLERİ

Dr. Gülnar GAMBAROVA*

Özet

Azerbaycan edebiyatında çocuk şiirine her zaman bir ilgi olmuştur. Bu konuda yazı yazmak, çocukların ilgi alanlarını incelemek ve onların estetik zevkini şekillendiren eserler yaratmak zor olsa da bazı insanlar hayatlarını bu edebiyatın oluşmasına adanmışlardır.

Çocuk edebiyatı hakkında yazı yazmak, ilgilerini çeken konuları araştırmak ve çocukların estetik zevkini şekillendirecek eserler meydana getirmek zor olsa da bazı insanlar hayatlarını bu edebiyatın oluşmasına adanmışlardır. Bu şairlerden biri de eski bir yazar ve çocukların gözdesi olan Zahid Halil'dir. Zahid Halil, çocukların yaşam gözlemlerinden öğrenmeye çalıştıkları temaları literatüre taşıyor ve bir dizi özgün görüntü oluşturmaya çalışıyor. Eserlerine baktığımızda şairin şiirlerinin Vatan sevgisi aşıladığını görürüz. Bu şiirlerin çoğunda, çocukların bilişsel yeteneklerini şekillendiren motifler önde gelen bir konuma sahiptir. Zahid Halil, çocukların yaşam gözlemlerinden öğrenmeye çalıştıkları temaları literatüre taşıyor ve bir dizi özgün görüntü oluşturmaya çalışıyor.

Zahid Halil'in şiirleri, sorun, tema ve içerik zenginliği ile ayırt edilir. Böylece, bu şiirlerin bazılarında yazar, lirik kahramanın ana imajını - çocuğun belirli bir nesneye hitap etmesini - yazar ve bu şekilde fikri genç okuyucuya daha kolay iletmeyi başarır.

Şairin şiirlerine baktığımızda, yaratıcılığın ilk yıllarında yazdığı şiirlerle modern zamanlarda yazdığı şiirler arasında tema, üslup, şiirsel tarz bakımından çok az fark olduğunu görürüz. Bu, şairin geçmişte bile şiiri ciddiye alması ve her örneğinde çocukların istek, ilgi, duygu ve düşüncelerini yazmaya çalışmasıyla açıklanmalıdır. Çocuklar için yazılan her eser, her yaştan, estetik zevkten ve anlam düzeyinden binlerce insan tarafından okunur ve anlaşılır. Bu şiirlerin ana görevi, çocukların dünya görüşünün oluşumu, okul çocukları, ilgi alanlarının genişlemesi, Ahlâki ve manevi eğitim, karakterlerin olumlu gelişimidir.

Makale, Zahid Halil'in yaratıcılığında önemli bir yere sahip olan şiirleri inceliyor, konularını ve çocuklar için önemini irdeliyor.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, şiir, çağdaş dönem, Zahid Halil, tema, fikir.

THE MOTIFS OF CHILDREN'S LITERATURE IN ZAHID HALİL'S WORKS

Abstract

There has always been an interest in children's poetry in Azerbaijani literature. Although it is difficult to write about it, study children's interests, and create works that shape their aesthetic taste, some people have dedicated their lives to the formation of this literature.

Although it is difficult to write about children's literature, explore the topics that interest them, and create works that will shape the aesthetic taste of children, some people have dedicated their lives to the formation of this literature. One of these poets is Zahid Khalil, an ancient writer and favorite of children. Zahid Khalil brings the themes that children try to learn from life observations into the literature and tries to create a series of original images. When we look at his works, we see

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-2426-3636, ms.gulnar_babayeva@mail.ru

that the poet's poems instill a love of Homeland. In many of these poems, the motifs that shape children's cognitive abilities occupy a leading position. Zahid Khalil brings the themes that children try to learn from life observations into the literature and tries to create a series of original images.

Zahid Khalil's poems are distinguished by their wealth of problems, themes and content. Thus, in some of these poems, the author writes the main image of the lyrical protagonist - the child's appeal to a particular object - and in this way manages to convey the idea more easily to the young reader.

When we look at the poems of the poet, we see that there is little difference between the poems he wrote in the early years of decency and the poems he wrote in modern times in terms of theme, style, poetic style. This should be explained by the fact that the poet takes poetry seriously, even in the past, and tries to write the desires, interests, feelings and thoughts of children in each instance. Every work written for children is read and understood by thousands of people of all ages, aesthetic tastes and levels of meaning. The main task of these poems is the formation of children's worldview, school children, expansion of interests, moral and spiritual education, positive development of characters.

The article examines the poems that have an important place in Zahid Khalil's work, and examines their subjects and their importance to children.

Key words: children's literature, poetry, contemporary period, Zahid Khalil, theme, idea.

ZAHİD HALİL'İN ESERLERİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ MOTİFLERİ

Uşaqlar üçün əsərlər yaradan sənətkarlarda daha yüksək yazı qabiliyyətinin olması şərtidir. Belə ki, uşaq təfəkkürü müəyyən yaş mərhələsinə uyğun olaraq inkişaf etdiyindən bu xüsusiyyətləri əsas tutaraq hadisələrə yanaşılmalı, onların maraqlarını, baxış bucağını nəzərə almaq lazımdır. Görkəmli tədqiqatçı V.Belinski bu barədə yazırdı: “Uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, diqqətli, sakit, körpəcə-sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də canlı, şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır. Aydındır ki, uşaqlara qarşı məhəbbət, uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və təfərrüatını dərinlən bilmək də ən mühüm şərtlərdəndir. Uşaqlar son dərəcə həssasdılar, belə ki, onların xilas və həlak olması bu qabiliyyətdən asılıdır. Adam uşaqlıqda oxuduğu və xoşladığı hər cür boş və mənasız bir şeyi bütün ömrü boyu yadında saxlayır” [3, s. 57]. Uşaq şeirləri yaradan müəllif şair olmaqdan savayı həm psixoloq, həm də pedoqoq olmalı, onların incə ruhunu duymaq qabiliyyətinə malik olmalıdır.

Şairin şeirləri içərisində uşaqlara heyvanları sevdiren, onlara maraq, sevgi aşılayan şeirlər çoxdur. “Bildirçin”, “Qırqovul”, “Hacıleylək”, “Kəklik”, “Bülbül”, “Davakar sərçə” və sair şeirlərin elə adlarına nəzər salanda bunu aydın müşahidə etmək olar. Bu şeirlərin hər biri qısa, yığcam olmasına baxmayaraq, özünəməxsus mövzu, ideya və süjet xəttinə malikdir. “Davakar sərçə” şeirində öz aqressiv, təkəbbürlü xarakteri ilə seçilən sərçə gözdiyi buzun altında başqa sərçənin olduğunu zənn edir, dimdiyi ilə buzı deşir, amma nəticədə qazdığı quyuya özü düşür, çünki o buzun üstünə düşən şəklin özünün olduğunu bilmir. Bu şeir ilk baxışdan sadə görünsə də, əslində müəllif az sözlə çox fikir aşılamış olur. O, uşaqları bu cür lovğa, özündənrazi kimi mənfəi xasiyyətlərdən uzaq olmağa səsləyir.

Zahid Halil'in şeirlərinin problematikası, mövzu və mündəricəsi zənginliyi ilə seçilir. Belə ki, bu şeirlərin bəzilərində müəllif lirik qəhrəman kimi seçilən əsas obrazın-uşağın müəyyən obyektə müraciətini qələmə alır, məhz bu üsulla balaca oxucusuna ideyanı daha asan yolla çatdırmağa nail olur:

Köynəyi al lələdən,

Qırmızırəng qələmim!

Gəl mənim dəftərimə,

Xoruz çəkək qələmim.

Və yaxud “Keçi və Əziz” şeirində Əziz keçiyə müraciət edərək deyir:

-Mənim saqqalı keçim,

Bir badya süd ver içim [6, s.78].

Bu müraciət formasında yazılmış şeirlərin hər birini təşkil edən edən söz və ifadələr sadə, dilə yatımlı, seçilmiş, poetik obrazlılıqda fərdiləşdirmə və tipikləşdirmə qüvvətli yaradılmışdır. Məhz bu səbəbdən uşaqlar bu şeirləri qısa zaman kəsiyində yadda saxlaya, əzbərləyə bilirlər. Bu şeirlərdə uşaq nitqinə məxsus olan spesifik, cilalanmış ifadələr, üslub və ideya axtarırları aydın nəzərə çarpır.

Şairin poeziyasına nəzər salanda yaradıcılığının ilk illərində qələmə aldığı şeirlərlə çağdaş dövrdə yazdığı şeirləri arasında mövzu, üslub, poetik tərz baxımından fərqin az olduğunu şahidi oluruq. Bu, onunla izah olunmalıdır ki, şair elə əvvəlki dövrlərdə də şeiriyyətə ciddi yanaşmış, yaratdığı hər bir nümunədə uşaqların istəklərini, maraqlarını, duyğu və düşüncələrini qələmə almağa çalışmışdır. Uşaqlar üçün yazılan hər bir əsər yaş, estetik zövq və anlam səviyyəsi müxtəlif olan minlərlə insan övladı tərəfindən oxunaraq dərk edilir. Bu şeirlərin əsas missiyası balacaların, məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşması, onların maraq dairəsinin genişlənməsi, əxlaqi və mədəni tərbiyəsi, xarakterlərin müsbət istiqamətdə inkişafıdır.

Şairin şeirlərinin üstün və maraqlı cəhətlərdən biri də onun incə yumor, poetik zarafat tərzində yazılmasıdır. Bu şeirlərdən “Yalançı meşə”, “Dovşan və canavar”, “Yalan-palan”, “Tülkü və beçələr” və digər şeirlər uşaqların təbəssümünə və gülüşünə səbəb olur. Bu şeirlərdə Zahid Halil bizi adət etdiyimizdən fərqli situasiya ilə qarşı qarşıya qoyur. Canavar dovşandan, tülkü xoruz-beçədən qorxur, müəllifin təsvir etdiyi meşədə canavarlar qorxaq, dovşanlar qoçaqdı, xoruzlar, qarşıqalar pəhləvandı. Şən əhvali-ruhiyyə, uşaq təbiətinə məxsus olan incə, şirin yumor bu şeir nümunələrində daha qabarıq nəzərə çarpır. Yazıçı hər şeirin sonunda yazılanların uydurma olduğunu oxucusuna xatırladır.

“Təcrübə və reallıqlar sübut edib ki, uşaq edebiyatı meydana qoymağın çox qəliz şərtləri var. Bu dənizdə qol qanad atmaq hər adamın hünəri deyil, hələ keyfiyyətə təsir edən bu kəmiyyət sıxlığı getdikcə bizi nüfuzlu bir sahənin adını batırmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qoyur. Təsəvvür edin, dili və ifadə tərzilə uşaqların yaş səviyyələrinə uyğun olmayan nə qədər kitablar var. Mücərrəd nəsihət, quru mühakimə baş alıb gedir. Bədii zövqləri yenidən formalaşan uşaqlar üçün o qədər pis nümunələr meydana qoyulur ki, adam heyranətməyə bilmir” [1,s.5].

Elnarə Akimovanın fikrinə həmsərik olaraq bildirmək istəyirik ki, uşaq edebiyatı nümunələri ərsəyə gətirən müəllif uşağın təhtəşüurununu, yaş, qavrama səviyyəsini, onun marağını nəzərə alıb əsər yaratmalıdır.

Zahid Halil’in şeirləri içərisində uşaqların estetik zövqünün, mədəni dünyasının formalaşmasına böyük təkan verən təbiət təsvirləri ilə zəngin olan poetik nümunələr də üstünlük təşkil edir. Bu şeirlərdə müəllif cilalanmış, bədii təsir qüvvəsinə malik söz və ifadələrdən istifadə edərək rəngarəng mənzərələr yaradır, təbiətin əsrarəngiz gözəlliyini uşaqlara daha çox sevdilir. Bu şeirlərdə təbiət gözəllikləri sadəcə sadalanmır, həm də peyzaj və mənzərələrin vəsfindən doğan vətən sevgisi uşaqlara geniş təbliğ olunur.

Zahid Halil’in “Edebiyat” qəzetində nəşr olunmuş “Nərgizgülü və qış”, “Çinar”, “Çiçək və qız”, “Qara toyuq”, “Gecə xoruzu” və s. şeirlərində təbiət qüvvələrinin təsviri yer almışdır.

“Nərgizgülü və qış” şeirində şair nərgiz gülünü təsvir edir. Onun qışda açmasını bu gülün möhkəm, iradəli olması ilə əlaqələndirir.

“Bu şaxtaya, bu qara

Dözməz hər qız” dedilər.

Elə buna görə də

Ona “Nər qız” dedilər.

Öpdülər, oxşadılar,

“Nər qız”, “Nər qız” dedilər.

Lap axırda yorulub

Ona “Nərgiz” dedilər [6, s. 89].

“Torpağın məhəbbəti”, “Qış getdi bahar gəldi”, “Yaz günəşi şairdi”, “Meşə nəğmə oxuyur” şeirlərində təbiət təsvirləri vardır.

Zahid Halil’in 2018-ci ildə “Göyqurşağı” adlı şeirlər və mənzum nağıllardan ibarət kitabı çap olunmuş, bu kitabda həm müəllifin yeni, həm də köhnə şeirləri yer almışdır. Uşaqların marağına səbəb ola biləcək bir çox mövzular kitabda əks olunmuşdur: məktəbə, heyvanlara, quşlara, təbiətə aid olan şeirlər kiçikyaşlı balaların həmişə maraq dünyasını özünə cəlb edə bilib.

Zahid Halil’in “Nəvələr də yaşasın, nənələr də yaşasın” şeiri nənə və nəvənin dialoqu üzərində qurulmuşdur. Məlumdur ki, bütün nənə və babalar nəvələrinə dərin məhəbbətlə yanaşır, onları hamıdan, hətta övladdan da çox istəmişlər. “Övladda nəvə, dövlətdə dəvə” atalar sözü də əbəs yerə yaranmamışdır. Bu poetik nümunədə də nənənin nəvəyə olan bəşəri sevgisi bitib-tükənmir, onu əzizləyərək gah canını, gah malını qurban deyir. Dialoq şəklində qurulmuş bu şeirdə Zahid Halil uşaq dünyasının incəliklərinə varır, onların ucsuz-bucaqsız təxəyyül dünyasını açır, heyvanlara diqqət, sevgi aşılayır. Şeirinin sonunda nəvə nənəsinə deyir:

Mən sənə qurban olum,
Nənə, nənə, ay nənə.
Heç nəyi qurban etmə,
Bundan sonra sən mənə.
Gəl əlindən yapışım,
Gedək gəzək çəməndə.
Sağ-salamat yaşayaq,
Dünyada sən də, mən də.

Bu misaralardan da görünür ki, müəllifin kiçik qəhrəmanının qəlbi bəşəriyyətə sevgi ilə doludur. O, hər bir canlının yaşamasını, anası ilə birlikdə olmasını, kainatın sülh, əmin-amanlıq içində mövcudluğunu arzulayır.

“Mən babamın dostuyam” şeirində baba və nəvənin bir-birinə qarşı sonsuz məhəbbəti əks olunur. Babanın gülüşünü, səsini, sevincini böyük ehtiramla qələmə alan Zahid Halil onların dostluq, doğmalığa münasibətini dərin ehtiram hissi ilə qələmə alır:

O güləndə göylərdən,
Qara bulud çəkilir.
Sənə salam verəndə
Üzündən nur tökülür.

“Torpaq məhəbbəti” şeirində müəllif ilin iki fəslinin-yaz və qışın bədii mənzərəsini yaratmağa nail olmuşdur. Qışda yağan qarın hər tərəfi ağappaq örpəyə bürüməsi, sübhəcən yem gəzib ulayan yalquzağın səsi və s. müəllif tərəfindən dəqiqliklə işlənmişdir. Təbiət mənzərəsinin belə formada tərənnümü uşaqların dünyagörüşündə, təsəvvüründə önəmli rol oynaya bilər. Çünki bu şeiri əzbərləyən uşaq həm qış fəslinin gözəlliyini duyur, həm bu fəslə rəğbət bəsləyir, həm də təbiətin incəliklərini qavramağa çalışır.

Bu şeirdə biz qışa paralel baharın da obrazını görürük. Hətta müəllifin bahara qarşı xüsusi rəğbəti də aydın sezilir. Fikrimizcə, bahar oyanış, canlanma mövsümü olduğundan Zahid Halil ona xüsusi diqqətlə yanaşır:

Qış qalib gəlsə də köhlən atında,
Canında bir qorxu atəşi görür.
Yer rahat yatsa da qarın altında,

Hər gecə yuxuda günəşi görür.
Görür ki, baharın yaşıl saçından,
Çöllərə gül-çiçək yağışı yağır.
Yapışb günəşin qızıl saçından,
Çiçəklər çəməndə incilər yığır.

“Uşaq əsəri yaratmaq üçün sənətkardan böyük bir məharət tələb olunur. Uşaq ədəbiyyatı nümunələri özünün forma yığcamlığı, məzmun aydınlığı, dil sadəliyi, axıcılıq, oynaqlıq və ahəngdarlığı baxımından böyüklər üçün yazılan ədəbiyyatdan fərqlənir. Həmçinin, bu ədəbiyyatda obrazlı ifadələrdən gen-bol istifadə etmək məqbul sayılır” [4,s.89]. Zəhid Halil’in bütün əsərlərində biz uşaqların yaş səviyyəsinin nəzərə alınmasını, onların psixologiyasına uyğun mövzuların, problemlərin qoyulunu müşahidə edirik.

Zəhid Halil’in “Edebiyat qəzeti”ndə dərc olunmuş şeirlərindən biri də “Ağcaqanad” şeiridir. Bu poetik nümunə yumoristik əhval ruhiyyədə yazılmış və özünəməxsus orijinallığı ilə seçilir. İsti yay günlərində hamının qəniminə çevrilən ağcaqanad burda da insanlara zərər verən, onların istirahətinə mane olan bir həşərat kimi təsvir olunsada, əslində müəllifin qəlbinin dərinliklərində ona qarşı incə rəftarın olduğunu hiss edirik:

Ağcaqanad, ağcaqanad,
Üz gözümü azca qanad.
Sən olasan əziz canın,
Yavaşca çal kamançanı.

Bu şeirlərdən başqa, Zəhid Halil’in “Edebiyat qəzeti”ndə təbiət mənzərəsini əks etdirən şeirləri də dərc olunmuşdur. Bunlardan “Yağış və günəş”, “Yaz günəşi şairdir”, “Meşə nəğmə oxuyur” və digərlərinin adını çəkə bilərik.

Ədəbi prosesdə daim fəal iştirak edən, ölkənin ictimai-siyasi həyatında baş verən hər bir tarixi hadisəyə həssas yanaşan şair ikinci Qarabağ savaşı zamanı da öz şeirləri ilə arxa cəbhədə vuruşdu, Vətən uğrunda canını fəda edən qəhrəmanlarımızı vəsf etdi. Şairin 2021-ci ildə işıq üzü görən “Dəmir yumruq” kitabı elə bu hadisələrə həsr olunmuşdur. Kitabda şəhid generalımız Polad Həşimovdan və digər igidlərimizin qəhrəmanlıqlarından bəhs edilir. Ali komandanımız, prezident İlham Əliyevin müharibə ərəfəsində tez-tez istifadə etdiyi “dəmir yumruq” ifadəsi Azərbaycan xalqının, türklərin birliyinin simvoludur. Müharibə zamanı qardaş türk xalqının bizə göstərdiyi ilgi, yardım, dəstək bir daha bütün dünyaya onu sübut etdi ki, biz tək deyilik. Əzəldən bəri biz bir millətlik, daim düşməne qarşı birləşərək mübarizə aparmalıyıq:

Dünya çoxdan tük salır
Türkün nəre səmindən.
Qorxur türk dünyasının
Bir gün birləşməsindən.

Haqqın yanında oldu
Haqq aşığı Ərdoğan!
Bütün yer kürrəsinin
Yaraşığı, Ərdoğan!

Sən də dara düşəndə
Mən duraram dalında.

Qoymaram tək qalasan,
Aşırımda,dalanda.

Sən ulusan,müdriksən
Dədə Qorqud nəslisən
Bütün yer kürrəsinin
Ədalət nəfəsisən.

Qalx ayağa səsinə,
Qat həqiqət səsinə.
Haqqın nə olduğunu
Göstər yer kürrəsinə! [5,s.28]

Ümumiyyətlə, Zahid Halil'in poeziyası zəngindir və tədqiqatımız zamanı onların az qisminə müraciət edə bilsək də, bizdə belə bir fikir formalaşdı ki, şairin şeirlərinin qayəsi, ideya və problematikası uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayacaqdır.

KAYNAKÇA

- 1) Akimova Elnarə. Uşaq Edebiyatının Ciddiyyətinə Xələl Gətirənlər: Məsuliyyət Kimin Üzərinə Düşür."Edebiyat Qəzeti", 17 avqust, 2020.
- 2) Белинский В. Г. Взгляд на русскую литературу. М.: Гослитиздат, 1955, 184 с.
- 3) Zahid Halil. Seçilmiş Əsərləri. I Cild. Bakı, ADPU, 2008, 383 s.
- 4) Zahid Halil Və Əsgərli Füzuli.Uşaq Edebiyatı. Bakı: ADPU-nun Nəşriyyatı. 2007.
- 5) Zahid Halil. Dəmir Yumruq. Bakı: "3 Alma" Nəşriyyatı, 2021.
- 6) Zahid Halil. Göyqurşağı. Bakı: "3 Alma" Nəşriyyatı, 2018.

Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA*

Özet

Bu bilimsel makale, Nahçıvan edebi ortamının en ünlü isimlerinden biri olan Alakbar Abbasov hakkında bilgi vermekte ve çok yönlü eserinde çocuk edebiyatı hikayelerini incelemektedir. Araştırma genişledikçe ve derinleştikçe, keşfedilmemiş çeşitli konular ortaya çıkıyor. Alakbar Abbasov'un eseri bilim camiasına yeni tanıtılan sanatçılardan biridir. 1910-30 yıllarında edebi süreçle yakından ilgilenen Alakbar Abbasov, nesir, gazetecilik, edebiyat eleştirisi ve edebi çeviri alanındaki verimli çalışmalarıyla tanınıyordu. . Yazar basında farklı imzalarla yer aldığında, her defasında aynı imza basında "Alakbar Garib", "Aliakbar Nahçıvanlı", "Alakbar Abbasov", "A. Garib" ve diğer imzalarla yayınlanmıyordu. Alakbar Abbasov'un eserlerinde romanları, hikayeleri ve anlatıları, gazetecilik yazıları ve edebi-eleştirel makaleleri, farklı milletlerin edebiyatından çeviriler, yetenekli yazarın ciddi yaratıcı araştırmalarının ürünüdür.

Nahçıvan bölgesinde bugüne kadar yapılan araştırmalarda aralarında Alakbar Abbasov'un da bulunduğu yazar ve şairlerin eserlerinde çocuk edebiyatına dair birçok eser ortaya çıkarılmıştır. Yaratıcılığı çok zengindi, tarihi, etnografik, edebi ve sanatsal yazılarla basında yer alan değerli bilimsel-pedagojik, edebi eserler yazarak unutulmaz izler bıraktı. Ancak onun çok yönlü çalışması yakın zamana kadar incelenmemiş ve bilimsel düşüncenin ilgisinden uzak tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Alakbar Abbasov, hikâye, çocuk edebiyatı, yaratıcılık.

A CHILD IN THE CREATIVITY OF ALAKBAR NAKHCHIVAN ANALYSIS OF LITERATURE SAMPLES

Associate Professor Nazakat ISMAYILOVA*

Summary

This scientific article provides information about Alakbar Abbasov, one of the most well-known figures in the Nakhchivan literary environment, and researches and analyzes the stories of children's literature in his multifaceted work. As research expands and deepens, a variety of unexplored topics emerge. Alakbar Abbasov's work is one of the artists recently introduced to the scientific community. Alakbar Abbasov, who was closely involved in the literary process in 1910-30, was known for his fruitful work in the field of prose, journalism, literary criticism and literary translation. When the writer appeared in the press with different signatures, not every time the same signature was published in the press with the signatures "Alakbar Garib", "Aliakbar Nakhchivanli", "Alakbar Abbasov", "A. Garib" and others. In Alakbar Abbasov's works, novels, stories and narratives, journalistic writings and literary-critical articles, translations from the literature of different nations, are the product of serious creative research of the talented writer.

* Nahçıvan Devlet Üniversitesi, nezaket.ismayilova@yahoo.com

* Doctor of Philosophy in Philology, Nakhchivan State University, nezaket.ismayilova@yahoo.com

During the researches carried out in Nakhchivan region so far, many works on children's literature have been revealed in the works of writers and poets, one of which is Alakbar Abbasov. His creativity was very rich, he left unforgettable traces by writing valuable scientific-pedagogical, literary works, which appeared in the press with historical, ethnographic, literary and artistic writings. However, his multifaceted work has not been studied until recently and has been left out of the attention of scientific thought.

Key Words: Nakhchivan, Alakbar Abbasov, story, children's literature, creativity.

Giriş

Nahçıvan regionunda son dövrlərdə tanınmış simalarından olan Ələkbər Abbasov (Qərib) şərəfli bir ömür yolu keçmişdir. O, bədii yaradıcılığı ilə seçilən ədəbi-tənqidi və publisistik irsi, tərcüməçilik və nəşirlik fəaliyyətilə də məşğul olmuşdur. 910-30 cu illərdə ədəbi prosesdə yaxından iştirak etmişdir. Ələkbər Abbasov Nahçıvanda anadan olmuş, lakin təvəllüd tarixi mübahisəli olduğundan bu barədə dəqiqləşdirmə aparan prof. H. Həşimli tədqiqatlarında yazır: “Vaxtilə Nahçıvan MR Dövlət Arxivində araşdırma apararkən məhrum pedaqoq alim İ. Mollayevə aid materiallar arasında “Ələkbər Naxçıvanlı” adlı beş səhifəlik (dörd makina yazısı, bir əl yazma) mətn diqqətimi cəkdi” (8, s. 271) Bəzi yerlərdə Ələkbər Abbasovun təvəllüd tarixi haqqında belə bir fikir yürüdüldü ki, Ələkbər 1879-cu ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. Tədqiqatçı prof. H. Həşimli Ələkbər Abbasovun təvəllüd tarixi haqqında tam dəqiq olması üçün müqayisəli tutşdurma aparmış, sonda belə qənaətə gəlir ki, XIX əsrin 90-cı illərində (təxminən 1893 yaxud 1894-cu illərdə) Naxçıvan şəhərində dünyaya göz açmışdı. Nahçıvan mühitində yetişən Ələkbər Abbasov (Qərib) şərəfli bir ömür yaşamışdır. Onun yaradıcılığı çox zəngin olmuş, tarixi etnoqrafik, ədəbi-bədii yazılarla mətbuatda çıxış etmiş dəyərli elmi-pedaqoji, ədəbi əsərlər yazaraq unudulmaz izlər qoymuşdur. Lakin onun çoxşaxəli yaradıcılığı son vaxtlara kimi öyrənilməmiş, elmi fikrin diqqətindən kənarda qalmışdır.

Kərbəlayı Tağı oğlu Ələkbər Naxçıvanda anadan olmuş ilk təhsilini də bu şəhərdə M. T. Sidqinin “Məktəbi-tərbiyə” məktəbində almışdır. Sonra təhsilini davam etdirmək üçün 1909-cü ildə Tiflisə gedib Qori Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuş, 1913-cü ildə Qori Müəllimlər Seminariyasının bitirib müxtəlif mətbu orqanlarda çalışmışdır. Hələ seminariyada oxuduğu illərdə bir qrup gənclərlə tanış olur ki, onlardan biri Əli Qasimov (Əli Səbri) və Xəliləğa Nacılarov idi. Əli Səbri xatirələrində o günləri belə xatırlayır: “Mən Nahçıvanda şəhər məktəbi qurtarmışdım... Yoldaşlarım Xəlil Hacılarov və Ələkbər Abbasov Qoriyə oxumağa gedəndə mən də azacıq pul ilə atamdan xəlvət oraya qaçdım”. (8, s. 271) Ədəbi yaradıcılıqla hələ seminariyada oxuduğu illərdə 1910 cu illərdə başlamış hekayələr və povestlər yazmış, rus dilindən tərcümələr etmişdir. Qori Müəllimlər Seminariyasında oxuduğu illərdə ona dərs deyən, çox sevdiyi müəllimi Firudin bəy Kəcərli ona dəstək olmuş, yaradıcılığına istiqamət vermişdir. Bu barədə Ələkbər (Qərib) Abbasovla eyni vaxtlarda oxuyan tələbə yoldaşı olan Xəliləğa Nacılarov Qori Müəllimlər Seminariyasında unudulmaz müəllimi Firudin bəy Kəcərli haqqında 1957 ci ildə Tiflisdə yazdığı xatirələrində Ələkbər Qərib Abbasovu da yada salmış, onun edebiyata, mətbuata gəlişində həqiqətən ustad pedaqoqun təsiri və köməyini nəzərə catdırmışdır: “Oisa müddət ərzində Firudin bəy nəinki bizi savada alışırdı, hətta bizi məqalələr yazmağa, yönləndirərək yazdığımız məqalələri Bakı qəzetlərində cap etdirməyə müvəffəq etdi... Yenə gələn tələbələrımızdən Ələkbər Abbasovun öz yazdıqları məqalələri Bakı qəzetlərində cap edilmiş görərdi... Bəllidir ki, bu fəaliyyətlər yalnız tələbələrin fəaliyyəti deyildi... Tələbələrin bu sahədəki fəaliyyətlərinə istiqamət yaradan Firudin bəy Kəcərli idi.” (8, s. 271) 1913-cü ildə seminariyanı bitirdikdən sonra o bir müddət Tiflisdə, Bakıda mətbuat sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. Belə ki, 1920-ci ildə bir müddət “Kommunist”, (“Bakı”) qəzetində Tiflis müxbiri olmuşdur. Ondan sonra “Yeni fikir” qəzetində və “Dan ulduzu” jurnalında da ciddi xidmətləri olmuşdur. Jurnalın ilk yeddi sayı məhz onun məsul redaktorluğu ilə çıxmışdır. (3, s. 84)

Ələkbər Qərib Nahçıvanlının çoxşaxəli sənət yolunun, səmərəli və məhsuldar yaradıcılıq fəaliyyətinin bir hissəsi də uşaq edebiyatına xidmət etmiş, özünün dəyərli töhfələrini vermişdir. Dəyərli uşaq əsərlərinin müəllifi kimi də tanınan Ələkbər Qərib Nahçıvanlının müxtəlif illərdə yazdığı bədii əsərləri, o cümlədən yeddi hekayəsi və bir povesti, səkkiz publisistik və ədəbi-tənqidi yazıları, görkəmli

alim və tədqiqatçı Əziz Şərifə ünvanladığı məktubu, görkəmli rus yazıçısı N.M.Karamzindən etdiyi “Bədbəxt Liza” əsərini tərcümə etmişdir.

Ələkbər Qərib Nahçıvanlının 1920-ci ilədək yazdığı hekayələr ideya bədii xüsusiyyəti ilə seçilərək tərbiyə mövzusunə həsr olunmuşdur. Yazıcının bədii yaradıcılığını iki qrupa bölmək olar. Birinci hissə böyüklər üçün yazılan əsərlər, digər hissə də kiçik oxucuları üçün yazdığı əsərlərindən ibarətdir. Uşaqlar üçün yazılmış didaktik hekayələr “Zavallı Leyla xala”, “Bacı və qardaş”, “Uşaq divanı”, “Tamahkarlığın nəticəsi”, “Haqq divanı” kimi əsərlərdə müəllif yüksək insani dəyərlərdən və əxlaqi məziyyətlərdən bəhs edir. Ədib hekayələrində insanları xeyirə, ədalətə, yardımlaşmaya dəvət edir. “Zavallı Leyla xala” hekayəsi sanki ədibin vaxtilə tərcüməsini də həyata keçirdiyi böyük rus yazıçısı Karamzinin “Bədbəxt Liza” əsərinin təsiri altında yazılıb. Sadə və köməsiz bir qadın olan Leyla arvadın güzəranı ağır, yaşayış şəraiti cətin, kasıbcılıqda bir tərəfdən onu üzürdü. Azərbaycan'da çox sevilən Novruz bayramını keçirmək üçün heç bir şeyi olmayan Leyla xala qapısına bayram payına gələn uşaqların üzünə çıxma bilmir, çünki, uşaqlara verəcək bir sovqatı yoxdur. Leyla arvadın belə vəziyyətdə yaşadığını görən xeyirxah ruhlu uşaqlar belə bir fikrə gəlirlər, topladıqları bayram sovqatı və pulu evə qayıdarkən Leyla xalaya verib gedirlər. Ələkbər Qərib Nahçıvanlı 1911-1912-ci illərdə “İşıq” qəzetinin 5-ci sayında “Zavallı Leyla xala” hekayəsini çap etdirərək kiçik yaşlı oxucularına ibrətəməz fikirlər aşılamağa çalışmışdı. Əsərdə kimsəsiz uşaqların Leyla xalaya dəstəyi, qayğısı təsirli şəkildə göstərilmişdir. Uşaqlar bu nümunəvi hərəkətlərlə başqa uşaqlara örnək olaraq göstərilmişdir. Yazıcının əsərdə yaratdığı dolğun peysajlar, ədəbi müstəviyə gətirdiyi etnoqrafik detallar, təsvir etdiyi adət-ənənə koloriti daha da qüvvətlənmişdir. Ələkbər Qəribin istər böyükələr üçün istərsə də uşaqlar üçün yazdığı əsərlər müxtəlif mətbuat orqanlarında “İşıq”, “Məktəb”, “Gələcək”, “Gənclər yurdu”, “Kommunist”, “Yeni fikir”, “Qızıl şəfəq” kimi qəzet və jurnallarda çap olunmuşdur. Yazıcının uşaq əsərlərindən tək-cə “Bacı qardaş” hekayəsi “Məktəb” məcmuəsində 21 aprel 1913-cü il tarixli 7 sayında (3,s.71) Ələkbər Nahçıvanlı imzası ilə dərc olunmuşdur. “Bacı qardaş” hekayəsində müəllif əsasən kiçik oxucularını iki istiqamətə yönəldərək deməyə çalışır ki, yuxudan durarkən əl-üz yumadan süfrə başına gəlməzlər, ikincisində heyvanlara mərhəmətlə sevgilə yanaşılmalıdır. Onlarda canlıdırlar, qayğıya ehtiyacları vardır. Ədib bu hekayədə əsas obraz olan qardaş və bacının yəni Teymur və Fizzənin sonra isə Zərəfşanın yuxudan durmasının təsviri ilə başlayır. Bu uşaqlar çox istəyirlər ki, onların dovşanları olsun, bu arzularını nəzərə alan İsmayıl lələ qardaş bacı üçün dovşan tutub gətirir. Uşaqlar dovşanı görüb çox sevinirlər, axşam yatanda dovşanı tövləyə buraxırlar. Səhər də duran kimi uşaqlar tövləyə, dovşanı görməyə dedirlər. (6,s.43) Müəllif bu hekayədə kiçik yaşlı məktəbli oxucularına əsas tövsiyəedici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hər bir uşaq yuxudan durarkən birinci işi əl-üzünü yumalı, dişlərini fırçalamalıdır. Təmizliyə riayət etmək hər kəsin borcudur. “Bacı qardaş” hekayəsinin dili sadə və rəvan şəkildə yazılmışdır.

Ədibin hekayələri arasında öz sərlövhəsi, məzmunu və ideyası ilə bir-birinə yaxın olan “Haqq divanı” “Uşaq divanı” hekayələri də maraq doğurur. Hekayələrin adındakı “divan” – məhkəmə, mühakimə və cəza anlayışına görə də əsərlərdə hadisələr verilmiş və qənaətlər ortaya qoyulmuşdur. “Haqq divanı” hekayəsində İlahi ədalətə inam başlıca yerdə dayanıb. Hekayənin başlanğıcında böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulidən “Hər yerdə olsa qanlını, əlbəttə, qan tutar” misrası ilə epigraf gətirməsi əsərin məzmununu sərlövhədən duymağa imkan verir. Əsərdə Firudin və Firrax adlı obrazların simasında ümumiləşdirilmiş xeyir və şər problemi qoyulmuşdur.

Müəllif şifahi xalq edebiyatı və klassik əsərlərdə geniş yayılmış bu mövzuya müasir dövrün şərtlərinə uyğun yenidən müraciət edərək müasirlərinə yaxşı və düz əməl haqda təlqin yaratmaq istəyir. Əsərdə Firudin doğruluğu, düzlüyü, xeyirxahlığı təmsil edir. Firrax isə şəri, yalanı, bədxahlığı təmsil edərək Firudinə ölüm tələsi hazırlayırsa da, Allahın haqq divanı gərəyi ilə Firudin deyil, ondan qabaq mənzilə yetən Firraxın özü cəzasına çatır və xanın əmrinə uyğun şəkildə dəmir kürəsində işçilər tərəfindən yandırılır. Əsərin sonunda Firudin deyil, Firraxın öldürüldüyünü bilən Xanın dilindən deyilən “Bu özü də, doğrusu, haqq divanı deyilmi?” (3,s.86) fikri əsərin əsas ideyasını ümumiləşdirmiş və ortaya çıxarmış olur. Əsərdə, göründüyü kimi, Allahın ədalətinə inam və özünü mühakimə əsas ideyanı təşkil edir.

Bu əsərə uyğun mövzuda yazılmış “Uşaq divanı” hekayəsində də İlahi ədalət uşaq mühakiməsinin timsalında özünə yer tapır və gerçəkləşir. Əsərdə göstərilir ki, Harun Ər-Rəşid dövründə baş verən hadisələrin əsasında müəllif cinayət, mühakimə və cəza məsələsinə diqqəti cəlb

edir. Əsərdə göstərilir ki, Qasım adlı bir tacir zeytun altında gizlədilmiş bir küpə dolusu qızılını saxlamaq üçün doğrucul və haqqa düz olaraq tanıdığı dostu bir tacirə verir. Uzun illər keçəndən sonra Qasımın gəlmədiyini və onun öldüyünü güman edən xain və tamahkar tacir doğrucul arvadının etirazlarına baxmayaraq küpü gətirib açır və qızılları da oğurlayıb təzə zeytunları küpə dolduraraq yerinə qoyur. Geri qayıdıb küpəsini istəyən Qasım küpənin içərisində qızıllarını görmür və tacir də əməlini danaraq xəbərsiz olduğunu deyir. İş məhkəməyə düşür və Harun Ər-Rəşidə yetir. Bir gecə şəhəri gəzməyə çıxan Harun Ər-Rəşid bir həyətdə divan qurmuş uşaqların oyununu görür və dillər əzbərinə çevrilən Qasımla oğru tacirin məsələsinin necə ədalətlə mühakimə edildiyi və qərar verildiyinə şahidlik edib heyətdə qalır. Harun Ər-Rəşidin qərarı ilə müstəntiqlik edən uşaq saraya gətirilir və onun müstəntiqliyi ilə Qasımla tacirin məsələsinə baxılır. Çox ədalətli mühakimə və ağıllı istintaqdan sonra tacirin günahkarlığı ortaya çıxır, qızıllar qaytarılıb Qasıma verilir və xain tacir də cəzasına çatdırılır. Göründüyü kimi, hər iki əsərdə haqqa düz olmaq və doğruculluq başlıca ideyanı təşkil edir. Həm də ədalətli mühakimə və cəza məsələsi də ön planda dayanır. Birinci hekayədə əgər İlahi ədalətə inam yer alırsa, ikinci hekayədə ağıllı uşağın ədalətli mühakiməsi nəticəsində ortaya qoyulan ictimai ədalətə inam özünə yer tapır. Hər iki əsər, fikrimizcə, böyük Azərbaycan şairi Nizâmî Gencevî'nin didaktik ruhlu hekayətlərinin təsiri ilə yazılmışdır. "Haqq divanı" hekayəsi öz məzmunu etibarilə "Yeddi gözəl"dəki "Xeyir və Şər" hekayətini yada salırsa, "Uşaq divanı" hekayəsi Nizâmî'nin "Sirlər xəzinəsi"ndəki "Xain sofu ilə Hacı'nın dastanı" hekayətini xatırladır.

"Tamahkarlığın nəticəsi" hekayəsi "Artıq tamah baş yarar" atalar sözü epigrafi ilə başlayır. 1918-ci ildə Tiflis'də "Gələcək" qəzetinin üç sayında dərc edilmişdir. (3,s.86) Ələkbər Qərib "Tamahkarlığın nəticəsi" hekayəsində bir kor kişinin xəlifə Harun Ər-Rəşidə danışdığı həyat tarixcəsi üzərində qurulub. Harun Ər-Rəşid hərdən ya dərviş paltarı yada əcnəbi tacir paltarı geyinib hökmranlıq etdiyi ərazini gəzər nizam-intizamı yoxlayar hec bir qanunun pozulmadığını görüb geri qayıdırdı. Yenə belə bir gəzintidən qayıdanda körpünün üstündə kor kişinin oturduğunu görüb ona qızıl verib kecdi. Kor kişi Harun Ər-Rəşidən əl cəkmədi, hətta yalvardı ki, mənə bir şillə vur. Harun Ər-Rəşid vurmaq istəmədi kişi ələyindən yapışdı buraxmadı. Harun Ər-Rəşidən yavaşca kor kişiye şillə vurub kecdi. Yanındakı Cəfərə üzünü tutub təcübünü bildirdi və səhər mənim yanıma gətirərsən bu kişini səhər saraya gələn kişi başına gələnləri Harun Ər-Rəşidə danışdı. Elədiyi işin ömrü boyu peşman olduğundan özünə cəza olaraq yanından gəlib gedənlərə şillə vurmağı xahiş edir. "Tamahkarlığın nəticəsi" hekayəsində əsərində müəllif acgöz tacirin faciəli aqibəti timsalında sərvət hərisliyinin döğurduğu acı nəticələri nağılvari bir üslubda, folklor ənənələrinə istinadən əks etdirilmiş, oxucular gözü könlü tox olmağa, mənəvi kamilliyə çağırışdır. Bu hekayə "Gələcək" qəzetinin üç sayında çıxmış, qəzetin oxucuları öz aralarında "Keçəcək" qəzeti adlandırmışlar zarafatla çünki uzun uzadı nağıllar verildiyinə görə (2 s,64) Bu hekayələrlə Ələkbər Qərib 1910-cu illər uşaq nəsrimizdə əhəmiyyətli mövqe qazanmışdır. Yazıcı bu əsərlərində dərin psixologizm, obrazların hissi mənəvi yaşantılarının önə cəkilməsi, lirik ovqat, emosional təhkiyə, dolğun anaşılıq süjet, cazibədar kompozisiya, təbii axıcı, rəvan dil, cilalanmış üslub aparıcı mövqe tutur.(2 s,82)

Qraf L.N. Tolstoy'un əfəlinə tərbiyə verməsi" adlı məqaləsində uşaqlara qarşı humanist və səmimi olmağın davranışa fikir verməyin vacibliyi də yazıcı hər məqaləsində göstərir. Uşaqların həyatda düzgün istiqamətdə böyüməsində ailənin, müəllimin və cəmiyyətin də böyük rolu var. Yeni nəslin etik və estetik tərbiyəsinə istiqamət vermək, milli və bəşəri ideyalara hörmət və sədaqət, vətənpərvərlik, humanizm, əməksevərlik, dostluq, yoldaşlıq ruhunda tərbiyə olunmalıdır. Uşaqlara təbiəti sevməyi, təbiətlə yaxından tanış olmağı bu ruhda tərbiyə olunmasını aşılırdı. Bildiyimiz kimi Tolstoyun təlim-tərbiyə barədəki fikir və ideyalarında islam dininə yaxında ələdliyi ilə əlaqəli fikirləri də vardır. Ələkbər Nahçıvanlı yazırdı : " Tolstoy müsəlmanlıq qanuni təqdirdən sonra təkrar ediyor. İslamlarda bu gün belə tətbiq olunan cocuqları tez yatırır, sabah tezdən oyatmaq üsulunu da Tolstoy öz övladlarına tənbiş edirdi" Nəzərinizə çatdırıq ki, islam dinini öyrənmiş ömrünün sonunda bu dinə itaət etmiş onun bu barədə yazdıqlarını yayılmağa qoymamışlar. Özünə müsəlman kimi bir ölüm arzu etmişdi və eləcə də dünyasını dəyişmişdir. Müəllif "Qraf L.N. Tolstoyun əfəlinə tərbiyə verməsi" adlı məqaləsi bu gün də aktualdır və əhəmiyyətlidir.

Nahçıvan mühitində yetişən Ələkbər Abbasov (Qərib) həyatı yaradıcılığı elmi ədəbi irsi cox zəngin olmuş, tarixi etnoqrafik, ədəbi-bədii yazılarla mətbuatda çıxış etmiş dəyərli elmi-pedaqoji fəaliyyəti tərbiyəvi mövzuda yazdığı əsərlər uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrindən hesab olunur. Bu sahədə fikirlərimizi söyləməklə deyə biləri ki, onun coxsəxəli yaradıcılığı son vaxtlara kimi öyrənilməmiş,

elmi fikrin diqqətindən kənarda qalmışdır. Gələcək nəslin əxlaqi, mənəvi və estetik tərbiyəsində, ideyaca mətinləşməsində bu əsərlərin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, Ələkbər Abbasov gənc nəslin tərbiyə olunmasında uşaq edebiyatına böyük töhfələr vermişdir. XIX əsr Nahçıvan ədəbi mühiti tədqiqatçıları üçün dəyərli mənbədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həbibbəyli İ. XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan yazıçıları. Bakı. Nurlan nəş. 2004, 160s.
2. Həşimli H. Unudulmaz yazıçı Ələkbər Qərib Nahçıvanlı. Əcəmi nəş. 2020, s. 168.
3. Həşimli H Nahçıvan yazıçıları və məktəb jurnalı. Bakı; Elm və təhsil 2019. 144.
4. Rüstəmli A. Cümhuriyyət dövrünün ilk məcmuəsi-“Gənclər yurdu”Ulduz jurnalı, 2018. 6. Sayı
5. Naxçıvanlı Ə. Zavallı Leyla xala. “İşıq” qəzeti. 1911. 31,32,33,34 sayları. 1912. №2.
6. Naxçıvanlı Ə. Bacı və qardaş. “Məktəb” jurnalı. Bakı. 21 aprel. 1913, №7 səh.107-110.
7. Zəhid Halil, Füzuli Ələsgərli. Uşaq edebiyatı. Ali və orta ixtisas məktəb tələbələri üçün dərslik. ADPU-nun nəş. 2007. 490s.
8. Firudin bəy Köcərlinin şəxsi arxivi (tərtib edən və nəşrə hazırlayan Məmməd Adilov) Bakı: Cinar cap, 2008.

İLKER YUSUF’UN “ADAM OLACAK ÇOCUKLAR” KİTABINDAKİ ŞİİRLERİN TEMATİK OLARAK İNCELENMESİ

Doç. Dr. Raşit KOÇ*

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ**

Özet

Çocuk edebiyatının önemli türlerinden birisi de şiirdir. Çocuklar okul öncesi çağdan itibaren, ninni, mani, tekerleme, sayısmaca gibi şiir türleriyle tanışır. Okul çağından itibaren de değişik içerik ve şekillerdeki şiir örneklerini okumak, ezberlemek çocukların dil gelişimini ve sosyalleşmelerini olumlu yönde etkilemektedir. Dil gelişimini desteklemekle birlikte şiirler çocuklarda estetik duyguların gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Balkanlar çocuk edebiyatı içerisinde de çocuk şiirleri önemli bir yere sahiptir. Balkan Türklerinin Türklük bilincini canlı tutmasında, Türk çocuklarının ana dillerini unutmamasında Necati Zekeriya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü gibi şair ve yazarların eserleri önemli bir yere sahiptir. Adını saydığımız şair ve yazarlardan bayrağı devralan genç şair ve yazarlar Türk dilinin ve kültürünün bugün de unutulmaması için önemli eserlere imza atmaktadırlar. Günümüzde Zeynel Bektaş, Leyla Emin, İlker Yusuf gibi isimlerin eserleri bu açıdan önem arz etmektedir. Bu çalışmada incelenecek olan eser, genç şair İlker Yusuf’a ait “Adam Olacak Çocuk” adını taşımaktadır. Kitap, Divan yayıncılık tarafından 2020 yılında Üsküp’te basılmıştır. Bu çalışmada adı geçen eserdeki şiirler tematik olarak incelenerek adam olacak çocuklara hangi mesajların verildiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, çocuk edebiyatı, tema.

Abstract

One of the important genres of children's literature is poetry. Children are introduced to poetry types such as lullaby, mania, nursery rhyme, and counting from the pre-school age. Reading and memorizing examples of poetry in different content and forms from the school age affects the language development and socialization of children positively. Along with supporting language development, poems also contribute to the development of aesthetic feelings in children. Children's poems have an important place in the Balkans children's literature. The works of poets and writers such as Necati Zekeriya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü have an important place in keeping the consciousness of Turkishness alive in the Balkan Turks and in ensuring that Turkish children do not forget their mother tongue. Young poets and writers, who took over the flag from the poets and writers whose names we have mentioned, are creating important works so that the Turkish language and culture are not forgotten today. Today, the works of names such as Zeynel Bektaş, Leyla Emin, İlker Yusuf are important in this respect. The work that will be examined in this study is named “The Boy Who Will Be A Man” by the young poet İlker Yusuf. The book was published by Divan Publishing in Skopje in 2020. In this study, the poems in the mentioned work will be examined thematically and it will be tried to determine which messages are given to the children who will become men.

Key Words: Poetry, children's literature, theme.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
rasitkoc@yyu.edu.tr

** Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
mustafasaid_65@hotmail.com

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı içerisinde yer alan önemli türlerden birisi de şiirdir. Şiir, çocukların dil gelişimini desteklemesi, hafızalarını geliştirmesi bakımından önemlidir. Okul öncesi dönemden itibaren çocuklar, mani, ninni, sayısmaca, tekerleme gibi türleri ailelerinden ve yakın çevrelerinden duyarak öğrenirler. Okul öncesi eğitimi alan öğrenciler seviyelerine göre anne, baba sevgisi, hayvan sevgisi veya millî bayramlar gibi konular aracılığı ile şiirlerle tanışır. Bu tür şiirlerden beğendiklerini ezberlemekten zevk alırlar. İlerleyen yaş ve eğitim kademelerinde konu ve içerik olarak daha edebî ve farklı temalarda şiirleri okumak, onların okuma alışkanlığı ve sevgisi kazanmaları yanı sıra estetik zevk edinmelerini de sağlar.

Şiirler hemen her coğrafyada ve her kültürde çocukların ilgisini çeker, çocuklara kendi dillerinin inceliklerini ve kültürel değerlerini kazandırmak için de bir araç olarak kullanılmıştır ve kullanılmaya devam edilmektedir. Kültür ve gönül coğrafyamızın önemli yerlerinden biri olan evlad-ı fatihan Üsküp'te yaşayan soydaşlarımız da dillerini ve kültürlerini yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla şiiri geçmişten günümüze kadar etkili bir biçimde kullanmışlardır. Necati Zekeriya, İlhami Emin gibi hem öğretmen hem de şair-yazar edebiyatçılarımız Yugoslavya döneminde Türkçenin ve Türk kültürünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu büyük şairlerin taşıdığı bayrağı günümüzde genç şairler ve yazarlar devralmış durumdadırlar.

Çalışmamıza konu ettiğimiz *Adam Olacak Çocuk* çocuk şiirleri kitabının şairi olan İlker Yusuf bir sınıf öğretmenidir. İlker Yusuf, 1981 yılında Kuzey Makedonya'nın Gostivar kentinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde tamamlayan Yusuf, yükseköğrenimini Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yapmıştır. Şiir yazmaya küçük yaşlarda başlayan şairin şiirleri Kuzey Makedonya'da çıkan Türkçe gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Gostivar'ın "Mustafa Kemal Atatürk" ilkokulunda öğretmenlik yapan İlker Yusuf, 2011 yılında yayın hayatına başlayan "Balkan FM" radyosunun da kurucusudur. *Adam Olacak Çocuk*, şairin ikinci kitabıdır. Bu kitapta çocuklar günlük hayatlarından birer parça bulabilecektir. Çünkü kitapta yer alan şiirler ilkokul çağındaki çocukların ailelerinde, okulda, sokakta, oyunda yaşadıklarını konu eden şiirlerden oluşmaktadır.

KİTAPTA YER ALAN TEMALAR

Bu başlık altında *Adam Olacak Çocuk* adlı şiir kitabında yer alan temalar alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Açılan her bir alt başlıkta konuyla ilgili şiir örnekleri verilerek konunun daha somut olarak göz önüne serilmesi amaçlanmıştır. Kültür aktarımı, çocuğun dünyasına ait konular, sevgi, azınlık konumuna düşen bir toplumun hassasiyet ve değerleri, bilgilendirici bazı konular, sözlü geleneğin kuşaklar arasında taşınması, Türk kültürüne ait unsurlar gibi konulara da ayrıca bu alt başlıklarda dikkat çekilmiştir.

1. Aile Sevgisi

Çocuk şiirleri içerisinde hedef kitle olan çocuklara anne-baba sevgisi başta olmak üzere, kardeş sevgisi, aile içerisinde yer alan dede, nine gibi aile büyüklerini sevmeyi ve onlara karşı saygılı davranmayı da mesaj olarak veren şiirlere sıkça rastlanır. İlker Yusuf'un *Adam Olacak Çocuk* kitabında yer alan; Ailem, Annem, Anne Sevgisi, İki Kardeş şiirleri anne ve baba sevgisi başta olmak üzere aile ve kardeş sevgisini konu edinmektedir.

Ailem

Dedemin var gözlükleri
Çok sevimlidir mimikleri,
Ninem masal anlatmada maharetli
Ondan öğrendim Ali Baba ve Kırk Haramiler'i

Babam hafta içi çalışır
Hafta sonlarını ailemize ayırır,

Annem ev hanımıdır
Bizim masalımızın da kahramanıdır. (Yusuf, 2020: 10)

Örnek aldığımız bölümde görüldüğü gibi şiirde çocuğun gözünden dede, nine, anne ve baba anlatılır. Şiirde ninenin masal anlatmada maharetli olması sözlü kültür örneklerinin gelecek nesle nasıl aktarıldığını bize hatırlatır. Ayrıca çocuğun annesini kendi masalının kahramanı olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir. Bu dize bize annelerin çocukların gerçek kahramanları olduğu gerçeğini bir çocuğun diliyle anlatmaktadır.

2. Oyun

İncelediğimiz eserde işlenen temalardan birisi de oyundur. Oyun çocukların gerçek dünyalarıdır. Çocuklar oyunlarda üstlendikleri rollerle geleceğe, gerçek hayata hazırlanırlar. İlker Yusuf'un kitabındaki; Saklambaç, Oyun Parkı, Uçurtma, Kardan Adam şiirlerinde çocukların oyun sevgisine ve oynamaktan zevk aldıkları oyunlardan bazılarına değinilmiştir.

Saklambaç

Çocuklar koşuştular mahalleye
Saklambaç oynayacaklar, içlerinde neşe,
En büyüğüdür, ağabey sayılır Berke
Duvara doğru gözlerini yumdu, oldu ebe. (Yusuf, 2020: 18)
...

Uçurtma

Rengârenk uçurtmamı uçurdum
Bulutları uçurtmamla okşadım,
Kuyruğunu elimden bıraktım
Uçurtmamı yıldızlara ulaştırdım. (Yusuf, 2020: 20)
...

3. Okul / Kitap Sevgisi

İlker Yusuf'un kitabındaki temalardan birisi de, okul ve kitap sevgisidir. Çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı edindirmede çocuk edebiyatı eserlerinin önemli bir yeri vardır. Okuma sevgisi ve alışkanlığı önce ailede daha sonra okulda kazandırılmaktadır. Aile ve yakın çevreden okuma alışkanlığı kazanamayan çocuklar için okul daha da önemli bir rol üstlenmektedir. Eğitimci kimliği de bulunan İlker Yusuf, bunu bildiği için şiirleri vasıtasıyla çocuklara okulu, okumayı ve öğrenmeyi sevdirmeyi ister.

Okul

Kapılarını açık tutar
Çocuklar ona koşar,
Öğretmenler bize kucak açar
Öğretecekleri çok şey var. (Yusuf, 2020: 25)

Kitap

Kitap okuma alışkanlığım vardır
Babamdan kalan alışkanlıktır,
Öğretmenlerden nasihattir
Kitap insanı zeki yapandır.

Kitap benim en iyi dostum
Okumakla gelişir toplum,
Nerede bulsam okurum
Sonra mışıl mışıl uyurum. (Yusuf, 2020: 27)

Şiirde şair, okuma alışkanlığını babasından kalan bir alışkanlık olduğunu söylemektedir. Çünkü İlker Yusuf'un babası Sabit Yusuf, Kuzey Makedonya'da tanınan bir şair, yazar ve gazetecidir.

4. Hayvan Sevgisi

Çalışma konumuz olan kitabımızda işlenen temalardan bir diğeri hayvan sevgisidir. Çocuklar dış dünyayı keşfetmeye başladıkları andan itibaren can dostlarımızla tanışır. Hayvanları sevmek, korumak ve onlarla arkadaşlık etmek onlar için önemlidir. Hayvanlar aynı zamanda onların oyun arkadaşıdır. Bu sebeple onlara iyi davranmak çocuklara daha küçük yaştan itibaren kazandırılması gereken bir davranıştır. İlker Yusuf'un; Hayvanat Bahçesi, Beyaz Güvercin, Kuşlar, Tekir, Paşa şiirleri tema olarak hayvan sevgisini içermektedir.

Tekir

Ailemizden biridir kendisi
Mahallemizin delisi,
Bir gün evimize çıkageldi bir kedi
Dedem, tekir koydu ismini. (Yusuf, 2020: 41)
...

Paşa

Oyun oynamaya bayılır
Çocukların en iyi arkadaşıdır.
Bir tek Tekir'le arası açıktır
Herkes buna şaşırır. (Yusuf, 2020: 42)

5. Dinî ve Millî Değerler

Çocuk edebiyatı çocuklara millî ve dinî duyguların kazandırılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Günümüzde değerler eğitimi başlığında işlenen bu tür içerikler küçük yaştan itibaren çocuklara verilmeye başlanmaktadır. Böylece çocuklar içinde büyüdükleri toplumun kültürünü ve inanç sistemini öğrenerek hayata hazırlanmaktadırlar. İncelediğimiz kitaptaki; Bayram ve 23 Nisan şiirleri bu temaya örnektir.

23 Nisan

Bugün 23 Nisan
Seviniyor, coşuyor insan,
Çocuklara hediye edilmiş ilk bayram
Bizlere çok değer vermiş Ata'm.

Bugün 23 Nisan
Türkiye'mizdir bize anavatan
Şanlı ay yıldızlı bayrağımızı Makedonya'da sallarız
Bizim de bayramımızdır bugün, coşarız. (Yusuf, 2020: 44)

6. Tabiat Sevgisi

Çocuk edebiyatı eserlerinde işlenen temalardan birisi de tabiat sevgisidir. İçinde yaşadığımız doğayı sevmek ve korumak, gelecek nesillere güzel ve yeşil bir dünya bırakmak hepimizin görevi olmalıdır. Bu nedenle daha küçük yaştan itibaren çocuklarımıza bu sevgiyi aşılamamız gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek erken yaşlarda çocuklara hitap eden eserlerle mümkündür. İlker Yusuf'un kitabındaki; Köyde, Çiçekler, Kiraz Ağacı, Vardar şiirleriyle tabiat sevgisi işlemektedir.

Çiçekler

Bahçemizin en güzel yerinde

Kıpkırmızı çiçekler,
Ninemin emeği üzerlerinde
Koparamaz başka eller.

Kelebekler uçuşur üstlerinde
Arılar çiçekler çok severler,
Yeller esince bizim bahçede
Beraber dans ederler. (Yusuf, 2020: 35)

7. Meslekler

Adam Olacak Çocuk kitabındaki şiirlerde bazı meslek çalışanları ve bu mesleklerin özellikleri yer almaktadır. Bilindiği gibi çocuklar küçük yaşlardan beri oynadıkları oyunlarda çeşitli meslek çalışanlarını canlandırmayı severler. Bu oyunlar aynı zamanda onları gerçek hayata hazırlar. Böylelikle çocuklar hangi meslek erbabı hangi özelliği taşır, bu meslek çalışanlarının görevi nedir, hangi kıyafetleri giyer bunu taklitle öğrenirler ve ileride seçecekleri mesleğe hazırlık yaparlar. Bizim çalışmamıza konu olan eserde; Çiftçi Amca, Doktor Amca, Bakkal Amca, İtfaiyeci Amca şiirleri buna örnektir.

Doktor Amca

Doktor amca ne olur
Bana iğne yapmasan
Boğaz ağrım kaybolur,
Reçeteye şurup yazsan.

Çilekli dondurma yedim
Ardından soğuk su içtim,
Annemi dinlemedim
Doktor amca, hata ettim.

İğneden çok korkarım
Hap içmekte zorlanırım,
Bir daha sözünü dinlerim
Sizden şurup isterim. (Yusuf, 2020: 38)

8. Türkçe Sevgisi

Çocuk edebiyatı eserlerinin en büyük katkılarından birisi de çocuklarımıza ana dilinin inceliklerini ve güzelliklerini göstermek ve onlarda dil bilinci ve sevgisi uyandırmaktır. Bunu yaparken de hemen her edebî türden faydalanılmaktadır. Hikâyelerde, romanlarda ve şiirlerde Türk dilinin anlatım gücünden yararlanılarak çocuklarımızın ana dili edinimi sağlanmakla beraber sözcük dağarcıkları da zenginleştirilmektedir. İlker Yusuf, Türkçem, Masal, Şair Olma Dileği şiirlerinde dil sevgisini işlemektedir.

Türkçem

Türkçe benim ana dilim
Budur en büyük özelliğim,
Üstündür diğer dillerden
Gururumu düşürmem dilimden

Hayrandır herkes güzel Türkçeme
Yunus'un yüzyıllık şiirlerine,
Balkanlar'dan ta Hazar Denizi'ne
Türkçem herkesin dilinde.

Türkçe konuşur, Türkçe düşünürüm
Bütün şarkılarımı Türkçe söylerim,

SONUÇ

Çocuk edebiyatı içerisinde en etkili türlerden birisi şiirdir. Çocukların okumaktan, ezberlemekten zevk aldıkları şiirler çocuklarımızın konuşmayı öğrenmeye başladıkları andan itibaren tanıştıkları bir türdür. Hatta bu tür içerisinde saydığımız ninniler çocuklarımızın daha beşikteyken duydukları, kulaklarını ve dimağlarını besleyen örneklerdir. Çocukların şiirle olan birliktelikleri oyun çağında tekerlemelerle, sayışmalarla devam eder.

Çocuklar okul çağında seviyelerine göre her türden şiiri okumakta ve hoşlandıklarını ezberlemektedirler. Ahenkli, sanatlı yapısıyla kulağa hoş gelen, ritim duygusunu geliştiren, estetik dinleme yapmayı öğreten şiirler, içerik olarak da hemen her konuda çocuklarımıza katkı sağlamakta onların estetik zevklerini geliştirmektedir.

Klasik edebiyat dönemi ve Tanzimat edebiyatı döneminde ilk örneklerini gördüğümüz çocuk şiirleri daha sonra gelen dönemlerde bu alanda eserler veren şairler tarafından daha da ileriye taşınmıştır. Çocuk edebiyatının gelişmesiyle bu alanda eserler veren şairler tarafından sayısız çocuk şiiri kaleme alınmış ve alınmaya da devam edecektir.

Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımız da kendi dillerini ve kültürlerini yeni nesillere taşımak için edebiyatın her türünü kullandıkları gibi çocuk edebiyatı alanında da çocuk şiirlerini başarıyla kullanmışlar ve böylelikle Türkçe bayrağını taşımaya devam etmektedirler. Türk cumhuriyetlerinde yaşayan soydaşlarımızın dışında Balkanlarda yaşayan kardeşlerimiz de kendi kültürlerini ve Türkçemizi yeni nesillere aktarmayı başarmışlardır. Bu alanda eser veren isimlerden birisi de Kuzey Makedonya’da yaşayan İlker Yusuf’tur. İlker Yusuf, saf ve berrak Türkçesiyle, çocuksu anlatımıyla beslendiği gelenekten aldığı kültür kodlarını gelecek nesillere taşımak için eserler vermekte ve Türkçenin bayraktarlığını yapmaktadır. Bu çalışmayla Türkiye’de ve Türk cumhuriyetlerinde yaşayan araştırmacılara ve okurlara İlker Yusuf’u ve eserlerini tanıtmış olduğumuzu düşünüyoruz.

Kaynak

YUSUF, İlker (2020). *Adam Olacak Çocuk*. Üsküp: Divan Yayıncılık.

ÅİLEDE ÇOCUK YETİŞTİRME VE ÇOCUK HAKLARININ EDEBİYATTA AKSİ

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA*

Özet

Aile aslında küçük bir devlettir: Bir devletin temeli, gelişimi, politikaları ve kültürü korunur ve şekillenir. Tabii ki, bu ailenin yaratılması, inşa edilmesi, güçlendirilmesi için sıkı çalışma, zihin ve güçlü bir politika olmalıdır. "En büyük haklılık, yani politika doğrudur." Aile kurulmadan hala çok önce, genç erkekler ve kızlar birbirlerini tanımadan aile hakkında kararlar verebilirler. Aile sadece aşkla ilgili bir şey değildir. Fakat bağımsız olmak için tüm bilgi, kültür ve aileye sahip olmak çok kolaydır, ama sadece onu tutmak, güçlendirmek ve aile üyelerini yetiştirmek meselesidir. Bir çocuğu dünyaya getirmek, eğitmek ve bir toplumu ve bir ulusu doğurmak kolaydır. Bir bilim adamı ve yazar olarak gözlemlerim, eğitimi ve genç ailelerin gelecekteki yavrularının yetiştirilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Örneğin, gençler evlenmeden önce kendileri için planlama yapmalı ve yaşam biçiminde birbirlerini kavrayabilmeleri ve tamamlayabilmeleri için bir çocuğu düşünmelidirler. Gençler ilk etapta dürüst, etik ve adil olmalıdırlar. Bir çocuk doğduğu evde güzel, dürüstlük, sıkı çalışma ve benzeri bir şey gördüğünde, güzel olmaya mecburdur. Doğru yasaklarsa, çocuklarımıza yapamayacaklarını söyleyen ve onlarla diyalog kuramazsak, yani çocuğumuzun bunlara olan ilgisinin kademeli olarak artacağını söyleyen küçük çocuklara bir yasak koyduk. Açık bir şekilde göstereyim. Örneğin, şömineye yaklaşmak isteyen bir çocuk meraklı, eliyle kontrol etmek istiyor ve yanmayacağını anlayamıyor. Ancak ebeveynlerinin kontrolü ve açıklaması ile neler yapılamayacağını anlıyor. Bazı ailelerde çocuk istismarı kontrol edilemez şekilde yanlıştır. Şu anda kontrolsüz çocukları bırakmak büyük talihsizliklere yol açmaktadır. Çocukların ailelerine ve kendilerine güvenmeleri gerekir.

Bazı Müslüman ailelerde "perde" kelimesinin büyük bir hata olduğunu söylüyorlar: Özellikle ergenlik döneminde çok şey bilmek isteyen çocukların bu bilgileri ebeveynlerinden herkesten çok duymaları daha olasıdır. Örneğin Bazı çocuklarda her şeyi bilmeye güçlü bir ilgi var. Çocuklarına sigarayı bıraktırmak isteyen ebeveynleri tarafından taciz etmek, korkutmak ve hissedebildiklerinde kızmak yerine insan vücuduna yaptıkları zarar hakkında söylenebilir. İki kişiyi karşılaştırmak (sigara içen ve sigara içmeyenler). Onlara daha sağlıklı olduklarını göstererek, bir çocukta sigara içmenin zararlarını görsel olarak gösterebilirler İlk olarak, aile dürüstlüğünün çok önemli olduğunu belirttik. Azerbaycan'da bir deyiş var: "Ne ekersen onu biçersin" ya da "ne koyarsın aşına oda gelir önüne" diye örnekler vermek istiyorum. Çocuk, ailede duyduklarına değil, gördüklerine inanır. Telefonda konuşmak istemeyen bir ebeveynle konuşmak istemeyen bir çocuğa "Git, evde değil" demek, bir çocuğun ebeveynlerine sadakatsiz olabileceği ve yalan söylemenin kötü bir şey olmadığı fikrini doğurur. Bilimsel ve edebi literatür, çocukların doğru yetiştirilmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bazı durumlarda, çocuklar iyi kararlar alır, vatansever bir ruhla büyürler ve sanatsal görüntülere katkıda bulunan faktörlerden biridir. Modern çocuklara yenilikler sunmanın yanı sıra, geçmişin en iyi örneklerinden bazılarını öğrenmek de iyidir. Uluslararası deneyime göre, her ulusun geleceği olan gençler aynı psikolojiye sahip değildir. Modern çağda, çocuklarımızın sosyal ağlara olan ilgisi ve çoğu Avrupalı gencin yaşamına daha fazla ilgi göstermeleri elbette ulusal yetiştirme ve düşünme üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Makalenin başında çocuk hakları hakkında yazdık. Her ailenin çocukların haklarına saygı duyması gerekir ve çocuklarının yürüme, eğlenme, spor, müzik ve becerilerini kullanma gibi kendi arzuları vardır. Üniformalarını renklerine ve şekillerine göre hayran bırakmalı ve giydirmeliler. Son terör, savaş ve çatışma çocuklarımızın yetiştirilmesini etkiledi, çocuklarımız geçmişte olduğundan çok daha gergin ve gergin. Konuya değışiklik getirmek istiyorum: Aile sadece bireysel olarak değil, anaokulu veya lise öğretmenleriyle de problemleri çözmelidir. Her çocuğun

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü, necefova.merziyye@mail.ru

psikolojisi aynı değildir, bu nedenle çocukların yetiştirilmesiyle farklı şekilde ilgilenmeliyiz. Ben bir savaş araştırmacısıyım. "Azerbaycan'daki Karabağ savaşı çocuklarımızı nasıl etkiledi?" Bir sürü zor ve yürek burkucu durumla karşılaştım. Çocukları mutlu oldukları için dünyaya getiriyoruz. Ve işkenceden ne kadar etkilendiği. Mesela ben Türkiye'de çok, Diyarbakır'da 4-5 kez kongrelere katıldım, hatta patlamalarda çocukları sokaklarda gördüm. Kısa süre önce "Çocuklarınızı Yükseltme"nin yazarı Bican Veysel Yıldız'ın bir makalesini okudum. Çocuklarımızı vatansever bir ruhla yetiştirmelidir. Çocuklar için yazılmış Bican Veysel Yıldız'ın eserlerinde fikrimi söylemek istiyorum. Bu eserler Bican Veysel Yıldız sanatının zirvesi olarak kabul edilebilir. Bu eserlerin biri "Yağmur hatıraları" adlanır. Eser yağmurlu bir günde oluştu. Fakat buna rağmen eserin adında bir felsefi anlam da var. Yağmurdan sonra doğa daha da güzelleşiyor, paklaşır. Özellikle yağmurdan sonra gökyüzünde o luşan göykuşağı her zaman olmuyor. Şairin söylemek istediği konular, insanı düşünmeye zorluyor. E seri okudukça yazarın can yangısını hissediyor, vatan evlatları için rahatsız olduğunu hissediyorsun. Gökkuşağı geleceğimizin simvoludu. "İnsanların elinde silah değil kalem tutmasını dileyen şair ders verdiği öğrencilerine vermek isdediyi sevinç ve sevgi göykuşağı ile gökyüzünü sevindiriyor, doğayı paklaştırır. Mavi gökyüzü bizim geleceğimiz olan çocuklarımızın bilimle, şiirle, sanatla yükselmesidir. Eserde yazar "Evemkuşağı" denen bir hikâyede O gökkuşağından bahseder ki, yağmurdan sonra gökkuşağı türk dünyamızın göklerini tertemiz edecek, evlatlarımızı mutluluğa çağırarak. Hikâyede bir sınıf odasında öğrencilerine ders veren öğretmenden ve odada öğrenmek isteyen öğrencilerden bahsediliyor. Ve öğretmen öğrencilerin çok seviyor, ama bu sevgiye rağmen onların geleceğinden rahat sızdır. Onların derse gelmemesi, yazıp yaratmağa heves etmemeleri onu düşündürüyor. Öğrencileri için yazdığı şiirde onlara sevgisini bildiriyor, ülkesinin dalkavukluk olarak değerlendirse de onların eğitime olmayan sevgisini dikkate alarak, onları "Ülkemin dalkavukluk, savunmasız çocuklarını" diye üzüyor. Öğretmen onu düşündürüp rahatsız eden konuları çocuklarla böldükçe sınıf odasına bir sessizlik çöküyor. Önümüzde geleceğimiz olan bu çocuklara, onların geleceğine büyük saygı besleyen bir öğretmen duruyor. Rahatsız olan bu öğretmen ilginç duygular arıyor. Ne yapsın ki, yavrularımızı yazmaya, düşünmeye, güzellikler âlemine getirebilsin.

Erkek çocuklar aile olarak yetiştirilmeli ve ailelere özel vatanseverlik eğitimi verilmelidir. Müslüman ailelerde çocuklarla zaman geçirme, onlarla iletişim kurma ve onlara açıklama yapma alışkanlığının çok düşük olduğuna dikkat edelim. Bu, Müslüman ülkelerdeki çalışma rejiminin iyi kurulmamış olmasından kaynaklanabilir. Bir ailede anne olarak çalışmanın devlet ve ulus için çok şey yaptığını düşünmeliyiz, ancak milliyetimiz, çocuklarımız için zaman kaybı. Kısacası, bir ailede çocuk yetiştirmek bir meydan okumadır, aynı zamanda bir meydan okumadır. Bahsettiğimiz aile aslında bir adamı büyük bir devlete ve ulusa hazırlıyor. Yazımda aile yetiştirme ve çocuk hakları hakkında konuşacağım.

Anahtar kelimeler: Anne, baba, aile, çocuk, edebiyat.

CHILD-REARING IN THE FAMILY AND CHILDREN'S RIGHTS IN LITERATURE

The family is actually a small state. The foundation, development, policies and culture of a state are preserved and formed. Of course, we are talking about the hard work, the mind, the politics. The wisdom, support, and support of that family to create, build, strengthen There should be a policy. "The greatest embarrassment, that is, politics is right." Before the family is formed, young boys and girls can make a decision about the family before they know each other. But to be independent, it is very easy to have all the knowledge, culture, and family, but it is just a matter of keeping it, strengthening it, and raising family members. It is easy to bring a child into the world, but to educate and give birth to a society and nation. As a scientist and writer, my observations show that educated and educated young families can play an important role in the upbringing of their future offspring. For example, young people still need to plan for themselves before they are born, and think about a child if they can comprehend and complement each other in the way of life. Young people should be honest, ethical, and fair in the first place. let's also use it. When a child sees something beautiful, honesty, hard work and so on in the home where he is born, he is bound to be beautiful. We put a ban on small children who, if they are right prohibitions, tell our children that they will not, and if we cannot make a dialogue with them, that is, our child's interest in these things will increase gradually. Let's show it clearly. For example, a child who wants to get close to the fireplace is curious, wants to

check it with his hand, and cannot understand if it will not burn. But she understands what can not be done with her parents' control and explanation. In some families, child abuse is uncontrollably wrong. Leaving uncontrolled children in adulthood can lead to great unhappiness. Children who want to know a lot, especially during adolescence, are more likely to hear this information from their parents rather than to everyone else. Children who want to quit smoking in their teens can be told by their parents about the harm they do to the human body, instead of harassing, intimidating, or hurting them when they feel they can. 2 They can compare their loved one to smoking. By showing them that they are healthier, they can visually show the harm of smoking in a child. There is a saying in Azerbaijan: "What you sow, you reap," or I want to cite examples of "what you sow, what you sow." The child believes in what he sees, not what he hears in the family. Saying "Go, not at home" to a child who does not want to talk to a parent who does not want to talk on the phone gives rise to the idea that a child may be disloyal to his parents and that lying is not a bad thing. Scientific and literary literature has a great influence on the proper upbringing of children. In some cases, children make good decisions, grow up in a patriotic spirit, and are one of the contributing factors to the artistic images. In addition to providing innovations to modern children, it is good to learn some of the best examples of the past. According to international experience, young people who are the future of every nation do not have the same psychology. In the modern era, our children's interest in social networks, and their greater interest in the lives of most European youths, of course, have a profound effect on our national upbringing and thinking. We wrote about child rights at the beginning of the article. Every family should respect the rights of children, and their children have their own desires, such as walking, having fun, sports, music, and using their skills. They must even admire and dress their uniforms according to their colors and shapes. However, lately, especially when boys are so loved and loved, their hair extensions have a negative impact on their thinking. Boys should be brought up as families, and special patriotic training should be provided to families. Let us note that in Muslim families, the habit of spending time with children, communicating with them, and explaining things to them is very low. This can be attributed to the fact that the working regime in Muslim countries is not well established. We must think that working as a mother in a family does a great deal for the state and nation, but our nationality, for our children, is a waste of time. In short, raising a child in a family is a challenge but also a challenge. The family we are talking about, in fact, is preparing a man for a great state and nation. In my article I will talk about family upbringing and child right

Key words: Mother, father, child, family, literatüre.

GİRİŞ

Bir babalar deyimi var. Demişler ki, "Çocuk azizdir, terbiyesi ondan da azizidir". Birçok deyimlerde ailede, cemiyette, okulda terbiye ile ilgili babalar deyimine rast gelmek olur. Çocuk terbiyesi ister evde, ister okulda çok mühim ve mesuliyetli bir iştir. Ve aynı zamanda şerefli ve gurur verici bir iştir. Çocuklarımızın iyi yetiştirilmesi yalnız anne babalar için değil, geleceği olan bir toplum için vacip bir meseledir. Erken zamanda çocuklara verilen terbiye onların kendilerini de toplum, arkadaşları ve ailesi yanında başımca eldir ve gelecekte iyi bir insan kimi yetişmelerine yardımcı olur, Biz toplumdaki insanların hayatta yer kazanmalarında onların terbiyesinin mükemmel olmalarında görürüz. Hepimiz iyi biliriz ki, bu işler ilk önce ailelerde doğru seçilmeli ve çocuklarımız hala dünyaya gelmeden böyle anne düşüncelerinden etkilenir. Hepimiz biliriz ki, çocuk dünyaya gelmezden önce annesini tanıyor ve tabii ki, onun düşünceleri ele ilk günden çocuğun terbiyesinde yer tutar. Çocuklarımızı iyi yetiştirmek için onların istek ve yaptıklarına sabırla yanaşmak lazımdır. Onların soru ve arzularını dinleyerek, sabırla yaklaşmak, ne istediklerinin farkında olmalıyız. Bazen işten yorgun gelen anne ve babalar çocukların sorularına bile cevap vermez aynı zamanda onlara kaba davranır, bazen ise sinirlenirler. Böyle hallerde çocuk hırçınlık eder, sevgisiz büyür ve sevgisiz büyürken ise hiç kimseyi sevmez, hiç kimseye sevgiyle yaklaşmazlar. İnsanlara, cemiyete, güzel duygulara ve en esası aile birliğine güvensiz olurlar. Sevgisiz büyüyen çocuklar, derslerinde de başarılı olamazlar, çünkü onların kalbi kırık olur ve onlar hep düşünceli olurlar. Ders zamanı herhangi bir soruya kulak veremez, her zaman kendi içlerinde üzülür ve güzel arzular yaratamaz, kendilerinin başarısız, zayıf ve lüzumsuz olduklarını sanırlar.

Burada böyle çocuklar için yazdığım küçük hikâyeyi sizlere armağan etmek istiyorum. Bu öykünün ismi “Sevgisiz Saçlarım”. Bu hikâyede çocuk olanda küçük bir kızın yaşantıları aks ettirilmektedir. Şu küçük kız iller ötsen de hala o sevgisizliği unuta bilmemiş ve bu hikâyeden de malum olur ki, şu kızın yaşantıları onun sonraki yaşamında da o küçük kıza acı ve eza veriyor. Hikâye böyle başlıyor:

Ben o zamanlar küçük bir kızdım. Kıvrıkcık, siyah saçlarım vardı. Ben saçlarımı hiç sevmezdim. Sabah okula gedince ne kadar acele etsem de işe yaramazdı. Annem saçlarımı tararken yünlü bir şeyi ağaçla döver gibi hissediyordum. Annem sanki tüm sinirlerini saçımdan çıkarırdı. Hep şu anlarda annemin ellerinden koşup kurtulmak, uzaklara gitmek istiyordum. Annem beni ve ya saçlarımı beğenmedi gibi görünüyordu. Saçlarım da benim gibi sevgi istiyordu. Belki de, şu böyle değildi, ama bu bana böyle geliyordu. Annem çökmelerini önlemek için onları yukarıdan sıkıca bağlardı. Annemin ellerinden kurtulmak istiyordum. Bir gün onun ellerinden koşup kurtulmak için koştum, sanki kendimi alıp sona kader koşacaktım gibi düşündüm. O kadar sert kaştım ki bazen köy yolundaki toz ve kir ayaklarıma giriyordu. Ama o kırılmış cam artıkları bana zarar vermezdi. Bana annemin saçlarımı ağrıtan elleri daha fazla acı veriyordu.

Benim protestomu buydu. Çocukken aklıma isyan ederdim. O zamana kadar herkesin acısını saçlarımdan çıkıyordum. Mahallede yaşayan genç bir öğretmene bir makas verdim ve şunu söyledim. “Annem senden benim saçımı kesmeni istedi. Sabahları okula geç kalıyorum”. Sonra öğretmenden kesilmiş kıvrıkcık saçları alıp, küçük bir pakete koydum. Evimize geldim ve beni böyle küçük saçlarda gören anne ve babam bana karşı saldırdılar. Ben istiyordum ki, onlar bir anne ve baba olarak ”bunu neden ettin“ diye sorsunlar. Amma onlar beni dinlemek istemiyor ve bana seslerin yükselterek bağırırdılar. O yıllardan çok geçmiş, şimdi ben koca bir insanım. Amma yine de hiç deyiş bilmiyorum. Ne zaman ki, kimlere ise kızsam, o günler düşür aklıma ve bir de o kıvrıkcık ve siyah saçlarım. Yıllar geçti. Hiç değişmedim... Bu yaşta da hala saçlarımı kendim okşuyorum ve şunu söylüyorum. “Benim siyah saçlarım, masum ve sevgisiz saçlarım.” (1).

Şu hikâyede ailede doğru verilmeyen bir terbiyenin sonudur. Mesalar bu gün şunu çocuk haklarından bahsederken de vurgulayabiliriz. Çocuklarımız şu manada bu gün azdırlar. Hikâyede çok sorunlar var ve biz çocuklarımıza onların esas hakları olan sevgini ilk başta vermeliyiz. Aslında bizler ele düşünüyoruz ki, onlar çocukturlar her hangi bir zamanda küçük yanlışlıklarımız unutulup gedecek, amma zaman geçip gider. Küçük çocuklarımızın yakınlarından –annelerden, babalardan, kardeş ve ablalardan gördükleri sevgisizlik onların hayatta ve cemiyette mutsuz ve sevgisiz olmalarında başlıca rol oynar. Bu gibi yanlışlara yol vermeyelim diye kendi yaşantılarımızdan ders çıkarmalıyız. Unutmamalıyız ki, ailede terbiye verilen çocuklar yarın geleceğin anne ve babaları ve ya her hangi bir iş yerlerinde yönetici ve başkan olacaklar ve onlara verdiğimiz yanlış terbiye gelecek insanların güzel ve başarılı insan olmalarına mani olacak. Bir tane de babalar sözü hatırıma geldi. Babalarımız demiş ki, “Ne dökersen kaşığına, o da çıkar karşına”. Bazen insanlar 21. asırda yaşıyoruz, şu babalar deyimine ne hacet var, söyleseler de bugün modern aile olsak da geçmişimize yüzümüzü döner, tarihimizden ders alırız. Gerçekten de yenilik, değişim, modernleşme hep gerekli olmuş ve olacaktır. Amma, biz çocuklarımızı terbiye ederken geçmişimizin üzerine sünger çekemeyiz. Daha doğrusu yeniyi öğrenince geçmiş öğrenecek, oradan da güzel olan şeyleri alacağız. Neticeye bakarak daha mükemmel olanı saklayacak, kabul olmayanları sileceğiz. Aslında ben bir edebiyatçı aydın ve yazar olarak ailede çocuk terbiyesinden bahsederken mutlaka folklor edebiyatımıza, kahramanlık destanlarımıza yüzümü dönüyorum. Edebiyatın en güzel terbiye vesaiti olduğunu kabul ederim ve edebiyat numunelerini en güzel terbiye usulü adlandırırım. Yıllar önce bir Türk şairi ve öğretmeni olan Bican Veysel Yıldızın edebiyat numuneleri dikkatimi çekmişti. Azerbaycan’da Karabağ Savaşı geçirdi ve bana öğretmenin Türk çocuklarının inkişafı için gözü işler görmesi dikkatimi çekti. Farklı usulle ders vermesi, çocukları maganda değil, aydın, yazar görmek istemesi yaşadığımız facialarla dolu zamanda en doğru düşünce idi. Öğretmenin sınıfta çocuklara yönlendirdiği sualler düşündürücü ve ideal idi. Veysel Yıldızın terbiye usulünü kıymetlendirdim. Bir makalede yazmış ve bele bir mısra da yazmışım.” Kişilik elde silah tutup mahvetmek değil, elde kalem tutup ölü canlara ruh, can vermektir” (Merziyye Necefova, 5.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Kitabı, 18-20 Ekim, 2019.). Çocuk edebiyatı çocuklarımızı güzel duygulara yönlendirir, onların aklının güzel işlere adapte olmasında büyük yarar sağlar. Çocukların gelişiminde bedii edebiyat önemli rol oynar. Bu anlamda Bican Veysel Yıldız’ın ve kalem arkadaşlarının eserleri ile demek istediklerimize anlam katabilir ve izah edebiliriz.

Bican Veysel Yıldız'ın yaratıcılığı baştan ayağa bir terbiye numunesidir. Ona göre ki, uzun yıllar sınıflarda öğrencilere ders vermek, onu professional terbiye bilicisi yapmıştı. İstiyorum ki değerlendirdiğim edebiyat numunelerine dikkate çekeyim.

Bican Veysel Yıldız'ın eserleri onun hakkında söylenenleri onaylıyor. "Anne Şiirleri Güldestesi", "Yağmur Hatıraları", "Baba Şiirleri Güldestesi", "İçimdeki Haylaz Çocuk", "Okuma Günlüğü", "Yazarlığa İlk Adım", "Öğretmen Şiirleri", "Kuşlar ve Çalılar", "Mermeri Delen Damlalar", "Kağızmanlı Cemal Hoca'nın Hayatı" ve benzeri Türkçeye ait birçok kitap onun sanatında önemli yer tutuyor. Makalemde onun birkaç eserinin üzerinde duracağım. Çünkü bu eserler Bican Veysel Yıldız sanatının zirvesi olarak kabul edilebilir. Bu eserlerden biri, Yağmur Hatıraları'dır. Eser yağmurlu bir günde oluştu. Fakat buna rağmen eserin adında bir felsefi anlam da var. Yağmurdan sonra doğa daha da güzelleşiyor, paklanıyor. Özellikle yağmurdan sonra gökyüzünde oluşan gökkuşağı her zaman olmuyor. Şairin söylemek istediği konular, insanı düşünmeye zorluyor. Eseri okudukça yazarın can yangınını hissediyor, vatan evlatları için rahatsız olduğunu hissediyorsun. Gökkuşağı geleceğimizin sumoludur. "İnsanların elinde silah değil kalem tutmasını dileyen şair ders verdiği öğrencilerine vermek istediği sevinç ve sevgi gökkuşağı ile gökyüzünü sevindiriyor, doğayı paklaştırıyor. Mavi gökyüzü bizim geleceğimiz olan çocuklarımızın bilimle, şiirle, sanatla yükselmesidir. Eserde yazar "Ebenkuşağı" denen bir hikâyede O göy kursağından bahseder ki, yağmurdan sonra gökkuşağı Türk dünyamızın göklerini tertemiz edecek, evlatlarımızı mutluluğa çağırarak. Hikâyede bir sınıf odasında öğrencilerine ders veren öğretmenden ve otağda öğrenmek isteyen öğrencilerden bahsediliyor. Ve öğretmen öğrencilerin çok seviyor, ama bu sevgiye rağmen onların geleceğinden rahatsızdır. Onların derse gelmemesi, yazıp -yaratmağa heves etmemeleri onu düşündürüyor. Öğrencileri için yazdığı şiirde onlara sevgisini bildiriyor, ülkesinin dalkavukluk olarak değerlendirse de onların eğitime olmayan marallarını dikkate alarak, onları "Ülkemin yarınları, yarınsız çocuklarım" diye teessüf duyuyor.

Güneşten daha aydınlıktır
Parıldar çocuk kalpleri
Gözleri ışıltılı
Tıpkı umutlar gibi.
Umutlar, yarınlarımızdır;
Tıpkı çocuklar gibi.
Olmasa da, evim, barkım
Gönül kapılarımı açıp sizleri kucaklarım
Gelin! Gelin!
Ülkemin yarınları;
Yarınsız çocuklarım.(2)

Öğretmen onu düşündürüp rahatsız eden konuları çocuklarla böldükçe sınıf odasına bir sessizlik çöküyor. Önümüzde geleceğimiz olan bu çocuklara, onların geleceğine büyük saygı besleyen bir öğretmen duruyor. Rahatsız olan bu öğretmen ilginç fikirler arıyor. Ne yapsın ki, yavrularımızı yazmaya, düşünmeye ve güzellikler âlemine getirebilsin. Bu endişe yıllar önce yaşamış Azerbaycan şiirinde, çocuk terbiyesinde onlarca şiirin yazarı Mirza Alekber Sâbir'i hatırlatıyor.

Uzun yıllar Azerbaycan'da çocuk terbiyesinin hususiyetlerini kendi şiirinde canlandıran Mirza Alekber Sâbir cehaletten ve bilgisizlikten doğan problemlere münasebet bildirmiştir. Onun şiirlerinde kitap okumayan çocuklar, çocuklarını okullara göndermeyip, onların emeklerinden yararlanan anne ve babalar tenkit edilmiş, cahil anne babaları yazıp –okumaya seslemiştir. Azerbaycan uşak şiirinde Mirza Alekber Sâbir şiirleri ile Bican Veysel Yıldız şiirleri paralel bir iz oluşturuyor. Sâbir, yıllar önce biraz da alayla cahil babalar tarafından okullara gönderilmeyen çocuklarımızı görünce isyan etmişti.

Çocuk benimdirse,

Ohutmuram, el çekin
Eylemeyin dengese,
Ohutmuram el çekin(3)

Mirza Alekber Sâbir, küçük yaşta kızlarını kocaya vermekle onlardan kurtulan anne ve babalara karşı kalemiyle savaş açıyor ve onların kendi dili ile kendi ayıplarını açıklıyor. İlk bakışta gülünç makamlar yaratmakla aslında acı gülüşle, yani satirik dili ile anne ve babaları terbiye ediyordu. "Çocuk benimdir" demekle cahil anne ve babanın resmini yapıyordu.

Azerbaycan'ın çocuk şairi Mirza Alekber Sâbir'in kendi zamanında çocuk terbiyesine büyük faydaları olmuştu. Cahil ata-anaların çocukları okuldan saptırmalarına tahammül edemiyordu. Çocuklarımızın geleceğinden endişeli idi. Şimdi modern ailelerde de bazen yenileşmeni, modernleşmeyi yanlış anlamda düşünüyorlar. Çocuklar Avrupa dillerini öğrenmeye yönlendiriliyor, amma kendi dillerini unudur, kendi dillerinde konuşmağı geride kalmak gibi anlıyorlar. Bu haller de çocuklarımıza verdiğimiz yanlış terbiyenin bir şeklidir. Şunları yazarken bir şeyleri hatırladım, 1990'lı yıllarda hala Azerbaycan erkekleri Sovyetler ülkesinde askerlik yapıyorlardı. Sovyetler ülkesinin terkiibinden bağımsızlık kazanmayan halklar arasında Litvanya (Baltık ülkeleri) da vardı. Ve bende orada öğretmenlik yapıyordum. O zamanlar Rusların tabiliğinde olan bu halk, o şehirde yaşayan tüm insanları Latin dilinde konuşmağı zorluyor ve çocuklarına da böyle terbiye veriyorlardı. İnsan kendi dilini sevmeli ve ilk önce kendi dilinde konuşmalıdır, diğer dilleri ise mecburen yeni dünyaya seyahat etmek için ilave olarak öğrenmelidir. Ben bir aydın olarak diyebilirim ki, çocuklarımızın dilimize sevgilerini çok erken öğretmeliyiz. Azerbaycan'da çok saygın şairimiz Bahtiyar Vahabzade çocuklarımıza kendi dilimize sevgi ve saygı yaratmak konusunda onlarca şiir örnekleri yaratmıştır. "Ana Dili" şiirinde çocuklarımızın bu tarzda alışkanlık edinmesinin önemi vurgulanmaktadır. Şair bu konuda şunları yazıyor:

Dil açanda ilk defa anne söyleyirik biz,
Anne dili adlanyor bizim ilk dersliyimiz.
İlk mahnımız laylanı annemiz öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile.
Bu dil bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil bir-birimize ehdi peymanımızdır.
Bu dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi,
Bu dil ecdadımızın bize miras verdiyi,
Qiyetli hazinedir...onu gözlerimiz tek
Koruyub nesillere biz de hediye verek.(4)

Çocuklarımıza dilimizin hiç bir ecnebi dille aynı tartıya koymamak gerektiğini öğretmek lazım. Makaleimde sık sık edebiyat örneklerinden numuneler getireceğim. Şu da sebepsiz değil. Azerbaycan'ın ister çocuk şairleri isterse de büyükler için yazan şairleri hep terbiyede kendi dillerine hürmet ve saygı talep etmiş ve eserlerinde bu konunun üzerini çizerek demişler ki, kendi dilini öğren ve sev daha sonra ecnebi dilleri öğrenmek olur. Azerbaycan'ın ölmez şairi Tofik Bayram da bu konuda çocuklarımızı inkişaf ettirmeye sey etmiş ve akıllarda kalan şiirler yaratmıştır. Şimdide Tofik Bayramın şiirine nezer yetirek. Şair "Ana Dili" şiirinde yazıyor.

Kalkıb şahdağına söz isteyirem,
Çatsın hay harayım dinleyenlere,
Men nankör deyirem, nacins deyirem,
Öz anne dilini bilmeyenlere.

Son zamanlar en ağırlı, sorun olub, Çocuklarımız kendi dillerini öğrenmeden ecnebi dilleri bilmeyi kahramanlık hesab ederler. Şair de çoh haklı olarak bele çocukları ve gençleri nankör deye kınayır ve onları kendi dilini öğrenerek sevmeyr davet edir. Sonrakı bendlerde şair daha da keyzlenerek yazıyor.

Yad dilden pay umub kişi dilenmez,

Bu leke üstünden heç vaxd silinmez.

Şair ane diline sevgi ve sayqıyla yanaşmayan çocuk ve gençleri dilini öğrenmeye sesleyir. Sonrakı mısralarda O, özünü gençlere ve çocuklara tutarak sorur.

Beynine girmede, ane öyüdü,

Esilsiz yaşayıb o, küt böyüdü,

Görüm haram olsun ananın südü-

Öz ana dilini bilməyənlərə.

Diger misrada şair hatta ana dilini bilmeyenleri tenqid ateşine tutarak onların ölerken , toprakda böyle yer tapmayacaklarını vurgulayır.

Yad elle bir çiçək, gül derilmesin,

Canlı meyit olsun, o dirilmesin.

Bu ana torpaqda yer verilmesin-

Öz ana dilini bilmeyenlere.

Tofik Bayram bu konuda çocuklardan fazla anneleri kınayır. Çocuk terbiyesinde ana dilinin saykıyla sevilmesi tabi ki ilk önce anneden başlayır. Malesef şimde modern leşmeni bu anlamda iyi anlamıyorlar. Aynı zamanda ailede anne ve babalar kendileri çocuklarını ecnebi dilde okullara göndermeyi son derece külütürlü ve modern aile olmalarıyla karışık salırlar ki, bu baxımdan da Tofik Bayram sanki böyle ailelere kendi şiiri ile cevap veriyor.

Bu dilde bir kızmış pelengem , şirem,

Aslanlar döşündən men süd emirem.

Yeddi oğul doğsun ana demerem-

Öz ana dilini bilməyənlərə.(5)

Şair eslinde bu şiirinde çok güzel mekamlara tokunur.Türk xalqı kahramanlar yetişdiren bir halkdır.Şairin şiirinden bu da aydın olur ki, ana dilini bilmek ve saygı duymak en büyük vatanseverlik ve kahramanlıkla aynı tutulur.Ümum türk edebiyatında terbiye ile ilgili eserler saysızdır. Bu konuda yazılan eserlerin ister okullarda , isterse de ailede okutulması çocukların dilimize sevgisini ve okumak isteyinin ayarlaya bilir.

Makalemim evvelinde Veysel Yıldız'ın eserlerini hatırladım, onun diger eserlerinde de aile terbiyesinin gözelliklerinden bahs edilirdi. Şairin "Ebemkuşağı" eserinde de çocuklarımızın geleceğinden endişe duyan bir öğretmen var. Öğrencilere kalem tutmaya alışkanlık yaratmak, yazmaya alışdırmağ gerektiğini düşünen öğretmenin çocuklarla kurduğu diyalog çok ilginç ve tesirlidi. Ancak bu diyalog asıl öğretmen emeğinden, öğretmen sevgisinden haber verir. İcini parçalayıp bölen duygular var. "Neden ilk önce aydın yetiştirmiyoruz" soruyu onu düşündürüyor. Öğretmenler aydın yetiştirince gençlerimiz dünyası değişecek, ter-temiz olacak, onların hayata bakışı değişecek, çekeleyimiz olan çocuklarımız ellerinde silah değil kalem tutacaqlar. Yazmaq- yaratmak insanı yetiştirmekle birlikte paklaşdırır. "Neden sınıfımızdan çıkan mağanda sayısı yazar sayısından iki kat fazladır"? Öğretmen çocuklara yüzün tutarak;

"Arkadaşlar, "Ben mağanda olmak istemem" deyənleriniz barmak kaldırsın!

Şu an parmaklar havadaydı. İkinci soruyu eklemeliydi:

Di! Peki, o zaman! Kimler yazar olmak ister? Parmak kaldırsın . (2)

Öğretmen masasının yanındaki keşeri açtı ve böylece ilk yazarlık kursu başlıyor. "Şimdi hepiniz gözlerinizi kapatın sadece yağmurun sesini dinleyin" Ve bu bir saat içinde öğretmenin hayalleri karış - karış memleketine, çocukluğuna gitti. Öğretmenin aklına yağmurlu hatıraları düştü. Eserde yağmur altında ıslanan, bir genç canlanır.Yağmurun kendisine getirdiği güzellik, paklık, güzellik ve birde Ocakta yanan tezek veya kermenin havale buluşmasında çıkan ses; "Yağmurun en çabuk bereket olduğu yer, şairlerin ruhudur" demesi.

Böylece "Yağmurlu hatireler" bir sınıf çocuklarının farklı düşünceleri, hayalleri, arzuları oluşmaya başladı. Bu kitap bir türk öğretmenin arzuları, istekleri, yenilik arayışları, geleceğimiz olan öğrenci dünyalarının ilk tomurcuklarıdır.

Ebemkuşağı hekayesi aslında bir çağrı, gelen tehlikeyi önlemek için öğretmenin aradığı çıkış yoludur. Bu bakımdan eser büyük bir fikir veriyor. Bu mesaj tüm dünyaya olan mesajdır.Çocukları seven, geleceğimiz için rahatsız olan bir yazarın dünyaya haykıran sedasıdır. Yazar ve Karakter arasındaki benzer karakter onların her biri için önemli rol oynuyor. Müellifin-Bican Veysel Yıldızın yaşadığı hayat onu çocukluk yıllarından yetiştirmiş, oluşturmıştır. Türkülerle, zehmetle büyüyen yazar İlk öğretmenin söylediği türkülerle büyümüş, hayatın sınavlarını, çetinliklerini körpece çocuk olunca tatmış ama buna rağmen içinde büyük bir umutla geleceğe inanmış, çünkü okumuş, elinden kalemi yere koymamıştır. Şiirde dediği gibi:

İlk Öğretmenim,
Kerkük hoyratları söylerdi.
Ben, yanık türkülerle
Büyütülmüş çocuğum.
Nasır tuttu yüreğim
Ve ellerimin ayası
Türkülerle çalınmış hamurumun mayası
Ben, hayat değirmeninde öğütülmüş çocuğum(3)

Möhteşem bir poetik tapıntı –“Ben , hayat değirmeninde öğütülmüş çocuğum” Aslında bir esere barabar ifadedi. Deyarli poetik tapıntıdı.

Hayatın her yüzünü gören yazar çocuklarımızı daha yüksek düzeyde görmek istiyor. Şiirin son mısrasında göçmen hayatı yaşaması, dün mecburen silinmesi ve bugününün çürütüldüğünü diyen şair bu ifadeleri demesine rağmen büyük işler yapıyor, halkının çocuklarının dalkavukluk daha yürek açıcı olması için mücadele apararaq, öğrencilerine yol gösteriyor. Bu yolda sadece oxumaq-yazmaq var. Kanaatimizce yaşadığı zorlukları şiirsel ifade ile çocuklarımıza ulaştırmak da güzel bir mesajdır.

Kaçakaçda gelin çağındaymış nenem
Göç ninnilerile uyutulmuş;
Büyütmüş annem.
Kader adımı mühacir yazdı madem;
Dünü silinmiş,
Yarını yok;
Bu günü çürütülmüş çocuğum.(3)

Veysel Yıldız yaratıcılığında çocukla çocuk olur, onun çocuk dünyasına girerek, duygularını duya, çocuk dünyasında uzaklaşarak ünsüyyet kurup onların yaralarına, dertlerine merhem olabilmek çok güçlüdür. Bu birazda şairin uşaqlığ yıllarının acı hatıraları ile de ilgilidir. Onun için çocuğun milleti, dili esas değildir. Esas olan, karşısındaki çocuktur ve yardıma, ilgiye, tavsiyeye ihtiyacı olan bir varlıktır. Şair şiirlerinin birinde türkçeni bilmeyen bir çocuğu anlatır. Bu çocuk savaşlarda, terörde binlerce gözü yaşlı kalan çocuklardan biridir. Neredeyse Bican Veysel bu şiirinde "Yağmur Hatıraları"

eserindeki tedirginliğe dönüyor. Bu küçük şeirde onun çocuklarımıza neden "savunmasız çocuklarım" söylemesi tüm netliği ile açılıyor. Burada da derhal fikir okuyucuya iletiliyor ve sanki dünyaya mesaj gönderiliyor". Dünyada Çocuklar ağlamasın, terörler, savaşlar çocukları kederli etmesin, çocuklar gelecek dediğimiz halde henüz fidankən onların hayatını cehenneme çeviren "Yürekçe" denen şiir qəddarlıqlara, vahşetlere, zulme karşı en güzel tarzde- şiirsel şekilde seslenir. Şu eserde bu günkü günümüzde dünyaya üz tutan bir öğretmen görürüz. Şair gore arkadaş ola bilme, çocukların gözlerinden onların mutlu olmasını gore bilme ele gözel bir duyğudur ki, şu heçneyle tartıla bilmez. Biz makalede çocuk haklarından konuştuk, benim fikrimce mutlu ve sağlam ola bilme çocuklarımızın en kutsal haklarıdır. Şair şeirlerinde, eserlerinde hep şu ideyanı esas götürmüştür.O, şirinin misralarında yazıyor:

Sen türkce bilmesen de olur çocuk.

Ben sana yürekce anlatırım sevgimi.

Oturur göz göze bakışır, halalaşırız

Biz seninle yürekce anlaşırsız çocuk.

Aslında, çocuklarımızın hangi dilde konuşup, hangi dilde düşünmelerinin önemi yoktur. Çünkü tüm dünyada uşağlarımızın canı yanınca gözlerinden yaş olur, anne ve babalarını kaybedince sokaklarda sefil ve perişan olurlar. Tüm çocuklar anlayabiliriz bilmeselerde ağıtlarla, şiirlerle, ninilərlə avına bilir, bir sıcak kucak görünce aynı dili paylaşmasalar bile gözyaşları bu sıcak kucaklarda kuruyor. Şair bu duyguları o kadar samimi ve şiirsel ifade ediyor, kövrel'meye bilmiyorsun. Bu mısralar karşısında düşünmeye, dünyada kan döken, zulümler yağdıran insanlığa sığmayan görevde büyük olup, çocuk aklı kadar aklı olmayan zalimlere nefret yağdırmaya bilmiyorsun.

Sen türkce bilmesen de olur çocuk.

Ben sana şiirce anlatırım derdimi.

Oturub diz dize aynı ağıtla ağlaşırsız

Biz seninle Şiirce anlaşırsız çocuk.

Güle bilmek, mutlu yaşamak her bir çocuğun hakkıdır, bazen yaşadığımız facieleri gördükçe kendimden soruram.”Biz dünyaya çocuklarımızı ona göre getirmirik ki, onları kendi ellerimizle faielelerin içerisine sürükleyirik, Biz bu çocukların haklarını neden tapdayırık, eger çocuklarımızı ölüme terk edirikse neden onları dünyaya getiririk” Düş kurmak, arzularına doğru koşmak çocuklarımızın en güzel haklarıdır. Öğretmenin şirinde şu ideya da önde gelir.Şair yazıyor:

Sen türkce bilmesen de olur çocuk

Ben sana sesizce anlatırım düşlerimi

Oturur omuz-omuza aynı ufuka bakışırız

Biz seninle sesizce anlaşırsız çocuk.

Aslında bu misraların tahlile ehtiyacı yoxdur. Bu misraları hansı türkcede yazılmasının da önəmi yoxdu, hatta bu misralar dünyanın her hankı ölkesinde bele oxunanda bütün yer küresi bu misraların sesini eşide bilir. Çünkü bu misraların ahenginden, oxucunun qeher dolu sesinden yetim qalan, kimsesi olmadan hayattada mücadile veren çocuğun göz yaşın göre bilir. Şu misralar çocuklarımızı harbdən, maqandalıkdən kenarlaşdıran misralardır. Tesirli, poetik ifadeler çocuk hakkının en güzel ifadesidir.

Sen türkçü bilmesen de olur çocuk.

Ben sana yetimce anlatırım kimsesizliğimi.

Oturur yüz yüze, lüğatler boyu susuşuruz

Biz seninle yetimce anlaşırsız çocuk.(4)

Çocukla beraber, bir kimsesizlik zorunda yaşayan, hayat tecrübesi kazanan bir kişinin hayata ve zamana haykırışları da var bu dizilerde. Önemli olan çocukla diyalog kuran yaşlanmış ve sonradan uzaklaşmış kırılğan çocuk kalpli saf bir yürek var bu şiirde.

İllerini öğrencilerinin terbiyesine harclayan Veysel hoca çocuklara vatan sevgisi ile birge anne ve babaya olan sevgi ve sayğıdan da bahs eder ki, onun şiirlerinde anne sevgisini de terbiyenin bir şekli kimi deyorlendiriyor.

Bican Veysel Yıldız yaratıcılığında çocuklara anne hakkında nesihət verici şiirleri de dikkat çekiyor. Şair bazen Anneler yönelerek çocuklarımızın doğru şekilde eğitmesi için tavsiyeler veriyor, bazen ise çocuklarımıza anne hakkı ödenmez olduğunu şiirsel anlatımla tavsiye ediyor. Şairin anneye olan sevgisi o kadar derin ve saftır ki, bunu tüm yaratıcılığı boyunca izlemek oluyor. Onun "Anne şiirleri" adını verdiği güldeste anneye olan büyük ve eşsiz etiramdan taslamak olur. Kitaba yazdığı ön sözden çocuk ve anne ilişkilerini eytimde büyük rolünden söz eden yazar, "Annelik her şeyden önce yürek ister. Anne namun için bir insanın tüm sorumluklarını üstelenmeyi göze alan bir insana hayatını adamayı göze alabilecek bir yürüğe sahip ola bilmek gerekir" deyen Bican Veysel Yıldız aslında anneni, ana dilini ve çocuklarımızın memerintahkan varlığı olduğu düşüncesini açıklıyor. Ve annelere yüz tutarak çok önemli konulara değiniyor. Bugünkü günümüzde genç analarımız çocuklarını yabancı dilli okullara bırakmakla iftihar ederken aslında bir gerçeği anlamazlar. Çocukları yabancı dilde konuşarak en güzel şanslarını kaçırmırlar. Tabi ki, de yabancı dili bilmek güzeldi. Kendi dilininin güzelliklerini duyup öğrendikten sonra. Bu düşünce yazarın kaleminden annelere güzel bir səslenişdir. Ve bu ideya demek olar ki, tüm tür dilli halklar deyiminde işledilir ve bu gün edebiyatımız da bu konu fazlası ile muraciet edilir.

"Anadilimizin yaşamasının yaşatılmasının ilk sorumlusu olan anneler, çocuklarınıza göğüslerinizden emzirirken terbiyeleri için yüreğinizden; Dilleri için ruh emzirdiğinizi anlatmıyorsunuz? Onların geleceğine dair endişeleriniz arasında sadece işleri ve aşları var? Ya da bunun hadis olduğunu onlara duygu etdirmiyorsunuz? Onlara layıklı evlat olmazlarsa sütünüzü helal etmediğiniz anadilinizi ve terbiyenizi de helal etmeyeceğinizi söyleyene". (3)

Anneler şairin umutudur, annelere güvenir, anneler çocuklarına verdikleri sözü tutarlar, evlatları için son kadar mücadele yaparlar.

Bu bakımdan "Her anne bir Hacerdir "şeiiri annelerin bazen Hacer oldukları, halde bazen biraz Anadolu'ya benzerler".

Her ana, bir az Anadoluya bənzər
Ömrünün bir yerinde
Acıyla umut kol kola gezer
Türkülerinde ızdırabın bin turlusu
Ninnilerinde acının ve göz yaşının izleri vardır.
İki göz iki çeşme misali gözleri vardır
Hayatla ölümün maverasında durur analar, bir zaman
Kopmak gam deyildir kahbe dünyadan,
Lakin serde yığtlik
Ve üstelik daha aş yerdığı günlerden
Bebeğine verilmiş sözleri vardır:
“Yavrum, seni yalnız burakmam” bu dünyada
Ne zaman “anne” desen
Ben koşarım imdada.
Bu söze sadakattendir ,

Anneler yavrusunu burakıb getmez
Belkede bu yüzdendir bunca acı yaşar da
Analar Ölmez!(3)

Şairin annelerden gözlentileri fazladır. Çünkü anneler şairlerin ve çocukların umut, tahmin yeridir. Bu şiire bir destan dersek daha doğru olur. Çünkü çocukların umudu olan, bazen Hacer olan bezen henüz aşı verirken evladına onu ölünce koruyacağına söz veren anne sözünü tutamayan ölümə bile göğüs gerip ölmeyen anne çocuğu büyüyüp gelin gidince ve ya evlenip gelin olunca ana da yaşlılar biraz zarif, duygusal olur. Birazda çiçek gibi narin olur. Yabancı olur gelin evinde, "itiller, kakılır, ömrünü adadığı kendi oğlunun evinde" Gençlerimize, çocuklarımıza şairin bir mesajı var. Evladı için öle bilmeyen anne ağır bir yüke dönüşür oğul evinde. Eserin son paragrafları daha etkili ve ibret vericidir.

Ve bezi analar duyarız
Ömrünün bir yerinde
Huzurun girmedığı kapıdan girmiş, huzurevine.
Bayram sabahları tanımadık dudaklar dokundukça
Huzurevindeki anaların ellerine
Benim ellerim duaya kalkar;
Ah bu analar,
Bu analar, taş doğursaymış evlat yerine!(3)

Eslinde modenleşme bir kadar da kendi terbiyemize, adet ve örflerimize saygısızlıklara getirib çıkarıb. Bence modern olmak aslını danmak deyildir ve sadece olarak modern olmak dünyada olan en güzel olanları tatbik etmektedir mence.

Bu noktada Azerbaycan edebiyatının çoh sevilen ve sayqıyla hatır her zaman hatıralarda yaşayan, ölümsüz Bəxtiyar Vəhəzadənin "Atılmışlar" poeması yada düşür.ve aynı zamanda huzur evinde ölümlemlerini bekleyen baba ve anneler ve birde istenmeden dünyaya gelen ve aleleri tarafından istenmeyerek sokağa atılan çocuklar. Zor ve sorumluluk gerektiren bir konudur şu konu, Azerbaycan ve Türkiye şiirinde. Veysel Yıldız bu eserde Anneni Hacer gibi, verdiği söze sadık bir kadın gibi, bir çiçek məhsumluğunda ve atılmış bir kimsesiz gibi tecelli ediyor. Çoh az kelimeyle bir dünya yaradı-qadın yaradır-asıl anne imajı yaratıyor. Daha emmeleri şairin anne hakkında onlarca anne hakkında şiirleri oluştu. "Röyyalarımə gel", "Anne ben gözəl şeyleri kami öğrendim", "Annem", "Bilge kadın", "İçimdeki Haylaz çocuk" ve diğər şiirlerinde gençlerimize ve çocuklarımıza anne sevgisine, anne kudretine, anne şefkatine değər yaratmışdır. "İçimdeki haylaz çocuk bir az da annemə bənziyor" diyen şair annesinden çoh öğrendiğini, içinde her zaman bir anne imajının olduğunu vurğulayır ve çocuk terbiyesinde anne kudretinin birinci olduğunu poetki mısralara döküyor.

Anne bilirsən,
Ben yürümeyi senden öyrendim:
Senin dualarına tutunup
Cennete bile girebilirim.(3)

Şu şiirler sanki ailede ve cəmiyyetdə çocuk ve gençlərimize demək istediklərimizdir və biz bunları hər zamankesiyində deməli və çocuklarımıza kendimizdən, tariximizdən və dünənimizdən bizlərə miras kalmış dəyərli miras kimi ötürməliyik. Yeni edebiyat bu kimi terbiyə məsələlərində həp öndə getdi və biz çoh əminik ki, həp də bu konuda çoh işlərin yapılmasında böyük bir nüsxə olacaq. Bu mənada istər türk edebiyat bilicilərinin və istərsə də Azərbaycan yazarlarının, şair və aydınlarının yaradıcılığı çocuk ve gençlərimizin iyi terbiyələndirilməsində dəyərli işlər görəcəkdir. Bu mənada Veysel Yıldızın çocuklarımıza ərmağan etdiyi hədiyyə və nəsihətlər danılmazdır. Şair yaradıcılığını

bu menada çocuklarımızın gelecekte hayatta kendi ayakları üzerinde dayanmalarına ve aynı zamanda mutlu ve bahtiyar olmalarında çox böyük rol oynayacaq.

Şairin gençlerimize ve çocuklarımıza nesihetleri arzu ve dilekleri çox böyüktür. Biz onun onlarca şiirlerinden örnek göstere bilerik ve bu numuneler tüm tamlığı ile Türk dünyasında terbiyenin en güzel ve en deyerli keyfiyetlerini kendi daşıyır ve aynı zamanda terbiyenin esirlerden –esirlere taşıyor. Bu yerde Veysel Yıldızın daha bir şiirinden örnek vermeyi kararlaşırdım. Sonunda "Şairin öğütleri" şiirinden bir kaç mısra takdim edeceğim. Türk dünyasının özgün genç ve çocuk şairi Bican Veysel Yıldızın yazıp yaratmayı, türk dünyamızın çocuk ve gençlik edebiyatına değerli şiir incileri getirmesini, ve türk dünyasının geleceği olan çocuklarımıza ve tüm türk dünyamızın halklarına hep güzel eserler bahş etmesinin arzu ederem.

Şairin öyütləri dilimizin ezber, gönlümüzün sesi olmalı, sevgili yavrularımız.

Kendi sözlerinle söyle
Kendi sözlerinle konuş,
Güzel Türkcemizde buluş
Dilde birlik olmadıqca
İlde birlik olmayacak
Unutma, sevgiden geçer
Her bir güzelliğin yolu
Kucakla , sev kardeşini
Biz bizi sevmesek eğer
Yurtta dirlik olmayacak
Ele güne el açmadan
Çalışsak arılar gibi
Üretsek heç durmasak
Bir de sevgiyle paylaşsak
Heç fakirlik olmayacak.(5)

Şu şiirdeki ideya da bu baxımdan kıymetli ve lazımı faktlardandır. Şu mekalemin sonuna doğru gələrken çocuklarımızın haklarına deyer vermekle onların, doğru terbiyelendirilmelerine önem vermek ve onlara bu yolda-Halkımızın inkişafında ve çocuklarımızın esil vatandaş yetişmelerinde esr ve edebiyat nümunelerinin çox böyük yardımı olmasının üzerini çizerek söylemek istiyorum ki, şu manada çoxuk ve gençlerimiz kendilerini ohumak, bilgi almakla kendilerinin ileşdire biler ve bu manada kendilerinden sonra gelecek nesillerin de inkişafına deyerli örnek ola bilyorlar. Biz ise aydınlar ve yazarlar olarak yarınlarımıza ışık tutmalarına yardımçı olmak biz aydınların da en böyük işidir.Son söz olarak çocuklarımıza sevib sevilerek yaşamak arzu edirem ve kendi sözlerimi sonluk kimi hatırlatıram.” Kişilik elde silah tutub, can almakda degil, elde kalem tutub ruhlara can vermekdedir” Yollarımız sülhe, arkadaşlığa ve güzel izler koymağa doğruaçık ve aydın olsun.

Edebiyat

1. Merziyye Selaheddin “Benim Sevgisiz sağlarım”, “Susmayan könlüm”, Bakı 2017.
2. Bican Veysel Yıldız, Yağmur Hatıraları, 2015.
3. Mirze Elekber Sabir, "Hopopnamə" Bakü, 1978.
4. Bahtiyar vahabzade, “Anne dilim”, “Seçilmiş eserleri”Bakı, 2005.
5. Tofik Bayram, “Ana dili “ şeiri, “seçilmiş eserleri”, Bakı, 1999.

6. Bican Veysel Yıldız, "Anne Şiirleri" Güldestesi, 2015.
7. Bican Veysel Yıldız internet sayfası, 2017.
8. Bican Veysel Yıldız "İçimdeki haylaz çocuk" 2010.

Prof. Dr. Engin YILMAZ*

Özet

Bilindiği üzere, çocuk edebiyatı eserlerinin okuru hem çocuklar hem de yetişkinlerdir. Çocuğun kitaptaki olumlu karakterle/kahramanla özdeşim kurabilmesi için, yazarın inandırıcı, güvenilir ve gerçekçi betimlemeler yapması gerekmektedir. Nitekim çocuk okurun karakterde/kahramanda kendisinden bir şeyler bulması, onunla duygudaşlık kurması eserin cazibesini artırmaktadır. Öte yandan, kitapla etkileşime giren çocukların söz konusu eserde doğrudan ya da dolaylı olarak işlenen şiddet ve saldırganlık olgusuyla karşılaşmaları birey, aile ve toplum sağlığı bakımından oldukça hassas bir durum arz etmektedir. Kurmaca bir yapı içinde olsa bile, şiddet ve saldırganlık olgusunun çocuk edebiyatı eserlerinde okuyucuya sunulma tarzı, yazarlara önemli bir duyarlılık ve toplumsal sorumluluk yüklemektedir. Bu araştırmada; Türk çocuk edebiyatı ürünlerinde ele alınan şiddet ve saldırganlık olgusu ile ilgili dil kullanımları değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel amacı; Türk çocuk edebiyatında şiddet ve saldırganlık olgusunun nasıl ele alındığının ortaya konulmasıdır. Araştırmada; şiddet ve saldırganlık olgusunu içeren (ya da çağrıştıran) dil kullanımları belirlenerek, şiddeti uygulayanlar ile şiddete ve saldırganlığa maruz kalanların psiko-sosyal durumları analiz edilmiştir. Çalışma, betimsel bir araştırma niteliğindedir. Araştırmada; duyan ve düşünen bir birey olan çocuğun psikolojik, sosyal, kültürel ve duygusal açıdan sağlıklı bir şekilde yetişebilmesi, daha geniş bir ifadeyle toplumsallaşabilmesi için ilgili eserlerde kullanılan dilin “çocuğa görelilik ilkesi” ve “çocukluk sosyolojisinin temel ilkeleri” bakımından uygun olup olmadığı tartışılmıştır. Araştırmanın sonunda, şiddetin ve saldırganlığın özendirici olmasının engellenebilmesi için, çocuk kitabı yazarlarına çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, saldırganlık, söz varlığı, çocuk edebiyatı.

ABSTRACT

As is known, the readers of children's literature are both children and adults. In order for the child to identify with the positive character/hero in the book, the character described by the author must be convincing, reliable, realistic and at the same age level as the child. It is important that children and adults who interact with the children's book encounter violence directly or indirectly in these works in terms of individual, family and community health. The fact that the phenomenon of violence is presented to the reader in the works of children's literature, even if it is in a fictional structure, imposes an important sensitivity and responsibility on the children's book authors. In this study; The use of language related to the phenomenon of violence handled in Turkish Children's Literature products was evaluated by considering the above classification. The main purpose of the research; The aim of this course is to show how the phenomenon of violence is handled in Turkish children's works. In this study; the aim of the study was to determine the linguistic uses including violence and to analyze the social identities of the perpetrators of violence and those exposed to violence. The research is a descriptive research. The screening method was used in the research. At the end of the research; It is discussed whether the language used for the psychological, social, cultural and emotional health of the child, who is an individual who is hearing and thinking, is suitable in terms of the relativity principle of the child and various suggestions are given to the children's book writers to prevent violence.

Keywords: Violence, aggression, vocabulary, child literature.

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, eyilmaz@sakarya.edu.tr

1. Giriş:

Şiddet, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir toplumsal sorundur. Şiddet (violence) terimi, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlanmıştır. Şiddet, eylem hâlindeki saldırganlıktır. Saldırganlıkta önemli olan, başkalarına zarar verme ya da yaralama/öldürme niyetidir. Ancak, her saldırgan davranış şiddete dönüşmeyebilir. Şiddet olgusu; yapılan eylemin türüne, saldırganlara ve mağdurlara göre farklı biçimlerde tasnif edilebilir. Uygulanan şiddet tipine göre, şu sınıflandırma yapılabilir: *Fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet, siber şiddet*. Şiddetle ilgili davranışlar; “kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onur kırmak, huzura son vermek, birinin haklarını çiğnemek, hırpalamak, incitmek, zor kullanmak” şeklinde kendini gösterir (Erten-Adalı, 1996:143). Mağdurlar açısından bakıldığında en çok şiddete maruz kalan grupların; çocuklar, kadınlar ve yaşlılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sosyal grupların, özellikle aile içinde şiddet eylemlerine maruz kaldığı ve bu şiddet türünün de “aile içi şiddet” terimiyle karşılandığı bilinmektedir. Toplumda gittikçe artan intihar girişimleri, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi eylemler, bireyin kendisine karşı uyguladığı “öz şiddet” olarak değerlendirilebilir. Çocuğun kitaptaki olumlu karakterle/kahramanla özdeşim kurması ve etkin bir şekilde anlatının içine girebilmesi için, eserde betimlenen karakterin inandırıcı, güvenilir, gerçekçi ve çocukla aynı yaş düzeyinde olması gerekir. Çocuk okurun karakterde kendisinden bir şeyler bulması, onunla duygudaşlık kurması önemlidir (Karatay, 2011:99). Dolayısıyla, çocuk kitabıyla etkileşime giren yetişkinlerin ve çocukların bu eserlerde doğrudan ya da dolaylı olarak işlenen şiddet ve saldırganlık olgusuyla karşılaşmaları birey, aile ve toplum sağlığı bakımından oldukça önemlidir. Şiddet ve saldırganlık olgusunun - kurmaca yapı içinde olsa bile- çocuk edebiyatı eserlerinde okuyucuya sunulması, çocuk kitabı yazarlarına önemli bir duyarlılık ve sorumluluk yüklemektedir.

1.1. Araştırmanın amacı:

Araştırmanın temel amacı; Türk çocuk edebiyatı eserlerinde ve Türkçe ders kitaplarında şiddet ve saldırganlık olgusunun nasıl ele alındığının ortaya konulmasıdır. Araştırmada; şiddet ve saldırganlık olgusunu içeren dil kullanımlarının belirlenerek, şiddeti uygulayanların ve şiddete maruz kalanların sosyal kimliklerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki temel soruya cevap aranmıştır: “Çocuk kitabı yazarları, kurmaca gelenekten taviz vermeden, oluşturdukları karakterler, tipler, temalar aracılığıyla toplumsal şiddetin önlenmesi, şiddet ve saldırganlıkla ilgili toplumda farkındalık oluşturulması konusunda ne yapmalıdır?”

1.2. Araştırmanın yöntemi ve sınırlılığı:

Araştırmada, veri analizi yöntemi olan “doküman incelemesi”nden yararlanılmıştır. Bilindiği üzere doküman incelemesi yöntemi, hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek veya değerlendirmek için sistematik bir işlemdir. Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Doküman incelemesinde analitik işlem süreci, dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini (anlamlandırılmasını) ve sentezlenmesini içermektedir (Özkan, 2019:2). Araştırma; ortaokul dönemi öğrencilerine seslenen ve Kaynakça bölümünde künye bilgileri verilen yazarların edebî eserleri ve Türkçe ders kitapları ile sınırlıdır. Örnekler verilirken, parantez içinde ilgili eserlerin kısaltmaları kullanılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Fiziksel şiddet:

Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı eserlerinde ve Türkçe ders kitaplarında fiziksel şiddet olgusunu içeren toplam 54 (elli dört) örnek tespit edilmiştir. Aşağıda alfabetik olarak verilen örneklerde, fiziksel olarak ya tek taraflı şiddet ya karşılıklı olarak birbirine şiddet uygulama ya da kişinin kendisine uyguladığı şiddeti içeren dil kullanımları söz konusudur.

- **bıçak çekmek** “Ne adam öldürdüm, ne bıçak çektim... (S. Faik, Hav. B, 32)

- **boğazını sıkmak** “İki eliyle boğazımı sıktı.” (A. Binyazar, GY-V, 17)
- **çimdik atmak** “Halam merdivenlerden acele acele indi. Zannedersen annemin koluna bir çimdik atmış.” (TDK-7, 67)
- **dayak atmak** “Ona göre karnımı doyuruyor, beni sultanlar gibi yaşıtıyordu. Dayak attığında da kendini haklı çıkarmak için aynı şeyi yineleyip duruyordu.” (A. Binyazar, GY-K, 109)
- **dövmek** “Hizmetçi kız aşçıya sokuluyor, çınar ağacının altında miras keçeyi değnekle saatler saati dövdüğü, suya vurduğu, ıslattığı, tekrar kuruttuğu, tekrar dövdüğü günleri düşünüyordu.” (TDK-7, 69)
- **hırpalamak** “...onlara kendimizi sevdirmek hepimizi beğenecekler ve hırpalamayacaklardır.” (İTDK-7, 49)
- **iteklemek** “Başkan, onu elbise dolabına doğru itekledi.” (A. Akal, GUD, 104)
- **kavgaya tutuşmak** “O anda lafı değiştiren Alper olmasa sıkı bir kavgaya tutuşabilirlerdi.” (N. Temiz, MK, 9)
- **pataklamak** “Kapının önüne çıkamıyordum. Çıksam, babam ya da erkek kardeşlerimden biri, koca kız oldun, gir içeri diyor, patakliyordu beni.” (S. Ak, DS, 173)
- **şamar** “Kutlama bütün gece devam etti ve yüzleşmekten kaçındığım bir gerçek şamar gibi yüzüme çarptı.” (M. Aytuna, A, 98)
- **şaplak** “...delikanlının sırtına bir şaplak indirdi.” (Z. Cemali, A, 44)
- **tartaklamak** “Esme’ye ne zaman sorsam beni tartaklıyor.” (M. Aytuna, A, 115)
- **tekme atmak** “Yenilen horoza bir tekme attı sahibi.” (Ç. Öner, G, 70)
- **tokatlamak** “Tokatlarken kaç kez kendimi tutamayıp altıma kaçırmıştım.” (A. Binyazar, GY-K, 87)
- **yaralamak** “Veysel’i çeşmenin başında dövmeye kalkıştı. Hatta Veysel’in yanağını yaraladı.” (www.tudweb.org)
- **yumruklamak** “Saatler öncesi yumrukladığı kapı, son basamağa varmasıyla açıldı.” (Z. Cemali, BÇK, 58)

2.2. Cinsel şiddet:

Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı eserlerinde ve Türkçe ders kitaplarında cinsel şiddet olgusunu içeren toplam 2 (iki) örnek tespit edilmiştir. Bu örnekleri, “sözlü taciz” çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

- **laf at(ıl)mak** “Mehmet konuşmaya başlarken onu gülerek dinleyen, hatta bazen laf atan arkadaşları da ciddileşmişti.” (İTDK-6, 49); “Hiç evli kadına laf atılır mı?” (S. Faik, KA, 19).

2.3. Duygusal şiddet:

Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı kitaplarında ve Türkçe ders kitaplarında duygusal şiddet olgusunu içeren toplam 67 (altmış yedi) örnek tespit edilmiştir. Aşağıda alfabetik olarak verilen örneklerde, duygusal şiddet içeren dil kullanımları söz konusudur.

- **adam yerine koymamak** “Kâmil Bey, kardeşini adam yerine koymazdı.” (G. Dayıoğlu, F, 62)
- **ağzına tıkmak** “Yaşam boyu, babam konusunda hep konuşmamı engellediniz. Sorularımı ağzıma tıktınız.” (G. Dayıoğlu, YG, 316)
- **alaya almak** “İstanbul’da mısır unundan baklava yapılmış, diye bir gün köye yaydı. Millet beni alaya aldı.” (S. Faik, Ş, 84)
- **ateş püskürmek** “Yaşlı kadın, başına sımsıkı doaldığı çatkısıyla eli belinde, bir aşağı bir yukarı salonda volta atıyor, Şerare Aydoğdu’ya ateş püskürüyor.” (Z. Cemali, PK, 181)
- **azarlamak** “Dilimde çıban çıktı, bu ne dikkatsizlik dildibaşı, kafan vurulmak mı ister? deyip onu azarlamış.” (B. Ak, GTM, 55)
- **bağırıp çağırmak** “Yanından geçen aracın sürücüsü bağırıp çağırarak uzaklaştı.” (Ç. Öner, KÇ, 40)

- **dedikodu yapmak** “...bütün gece konduları birer birer dolaşp dedikodu yapmadım.” (K. Tuğcu, ÇK, 48)
- **ezmek** “Babası dürüst bir insan olduğu halde kızı hırslı ve kıskançtı. Reyhan’ı ezmek, bastırmak isterdi.” (K. Tuğcu, ÇK, 41)
- **hakaret etmek** “Utanmadan bir de koskoca gökler hâkimine kedilerin anası diye hakaret etti.” (A. Akal, GUD, 46)
- **haksızlık etmek** “Haksızlık ediyorsunuz Başkanım. Planladığınız gibi davrandık.” (A. Akal, GUD, 71)
- **iftira atmak** “Bana iftira attılar, iftira!” (S. Faik, S, 70)
- **iğnelemek** “Gülümsemedi; espri miydi, iğneleme miydi anlamadım. Yine de anlamış gibi gülümsedim.” (M. Aytuna, A, 81)
- **kafasını şişirmek** “Arada bir yanına oturmayı başaran Memo da, Alaadin Bey’in kafasını şişirmeye devam ederdi.” (B. Ak, AGSB, 14)
- **kovmak** “Annemi de kovmuş, ‘İstediğim bir şey yok!’ diye.” (Z. Cemali, PK, 149)
- **küfür etmek** “İnsan nasıl küfür eder, başkasını kırar, aklım almıyor...” (İTDK-6, 82)
- **küçümsemek** “...kendi becerilerini küçümser.” (B. Ak, GBTEA, 12); “Avukatlığı küçümsemiğini sanmayın sakın.” (Ç. Öner, G, 46)
- **lanet okumak** “Lanet okuma!” diye sözümü kesti Esme; böyle yapınca gerçekten anneme benziyordu.” (M. Aytuna, A, 93)
- **sataşmak** “Kıza okulda bu sözlerle sataşır, arkadaşları onu gücendirirlerdi.” (K. Tuğcu, ÇK, 22)
- **zılgıt yemek** “Ofise doğru S’ler çizirken bir yandan yiyeceğim zılgıtı, bir yandan da yaşlı kadını düşünüyordum.” (Z. Cemali, A, 25)

2.4. Ekonomik şiddet:

Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı kitaplarında ve Türkçe ders kitaplarında ekonomik şiddet olgusunu içeren toplam 6 (altı) örnek tespit edilmiştir. Aşağıda alfabetik olarak verilen örneklerde, ekonomik şiddet içeren dil kullanımları söz konusudur.

- **aşırmaq** “...buzdolabındaki köftelerini aşırımdım.” (B. Ak, KKM, 79); “Hani anahtarı olsa, aşağı kata inecek, babasının sigaralarından aşıracaktı.” (Z. Cemali, A, 172)
- **çalmak** “... Bu kedilerin hepsini çalıyorum, dedi Aysel Hanım gülererek.” (B. Ak, KKM, 44)
- **hırsızlık** “Mahallede hırsızlık oldu mu, sokağa atılmış çocuklar yakalanıp karakola götürülüyordu.” (A. Binyazar, GY-K, 73)
- **soymak** “Polis çağırırım, ‘Kasayı soydu, kaçıyor’ diye ortalığı birbirine katarım.” (A. Binyazar, GY-V, 17)

2.5. Siber şiddet: Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı kitaplarında ve Türkçe ders kitaplarında siber şiddet olgusunu içeren herhangi bir örnek tespit edilememiştir.

3. Sonuç ve Öneriler:

Yapılan tarama sonucunda; Türk çocuk edebiyatı eserlerinde ve Türkçe ders kitaplarında geçen şiddet türü olarak en yüksek oran, duygusal şiddet alanında görülmektedir. Duygusal şiddet; ya yüksek tondaki sesle ya kaba, kırıcı, ötekileştirici davranış biçimleriyle ya incitici söylemlerle ya da bezdiri (mobbing) sayılabilecek tavır, davranış ve sözlerle kendisini göstermektedir. Fiziksel olarak ya tek taraflı şiddet ya karşılıklı olarak birbirine şiddet uygulama ya da kişinin kendisine uyguladığı şiddeti içeren dil kullanımları söz konusudur. Ayrıca, hayvanları şiddete teşvik edip para kazanma güdüsünün yer aldığı örnekler de tespit edilmiştir. Yapılan bu şiddet eylemleri ya yaralanmayla ya da ölümlle sonuçlanmaktadır. Ekonomik şiddet olgusunda ise, genellikle hırsızlık eylemleri söz konusudur. Bazı örneklerde; ekonomik şiddet, başkasına ait mal ve paraya topluca el koymak şeklinde görülmektedir. Tespit edilen cinsel şiddet içeren dil kullanımlarında; çocuk gelişimi dikkate alındığında, henüz yetişkin olmayan çocukların dünyasında cinsel suç sayılan davranışların olmaması, beklenen ve olması gereken bir durumdur. Yapılan tarama sonucunda; siber şiddet olgusunu içeren herhangi bir örneğe rastlanmamasının temel nedeninin yazarlar ile çocuk okurlar arasındaki kuşak farklılığı olduğu

düşünülebilir. Yazarlar, bilim ve teknolojiye eserlerinde yer vermiş olsalar bile, siber zorbalık ile ilgili henüz bir farkındalık ve duyarlılık geliştirememişlerdir.

İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinde sağlıklı olan, hiç çatışma yaşanmaması durumu değildir. Çatışmaya yol açan sorunların tespit edilip empati kurularak diyalog yoluyla çözülmesi, birey ve toplum için daha yararlıdır. Hatta, bu aşamada başarısız olunması durumunda uzman yardımına başvurulması gerekmektedir. Farklı şiddet türlerine yönelinmesi, toplumsal barışa da zarar verecektir. Okurları hem çocuklar hem de yetişkinler olan çocuk kitaplarında şiddet ve saldırganlık olgusunun ele alınmasında, yazarlara önemli yükümlülükler düşmektedir. Çocuk kitabı yazarı, bir taraftan edebîlikten taviz vermemeli bir taraftan da temel bir duyarlılık alanı olan şiddet ve saldırganlık olgusuna karşı kayıtsız kalmamalıdır. Çocuk kitabı yazarı, kurmaca yapı içerisinde yaratılan kahramanlarla özdeşim kuran çocukların bilişsel, psikolojik, sosyal gelişimini dikkate almalıdır. Kişilik gelişimi sürecini idrâk eden çocuğun varlığının yok sayılması, fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik açıdan kendisine şiddet uygulanması, haklarının kısıtlanması, çeşitli yöntemler ve araçlarla engellenmesi kalıcı zararlara yol açabilecektir. Bu bakımdan, çocuk kitaplarının yayımlanmadan önce, çocuk bilimi uzmanlarından, eğitimbilimcilerden, toplumbilimcilerden oluşturulan bir “jüri” tarafından incelenip değerlendirilmesi ve onların sunacağı raporlar doğrultusunda gerekli düzeltme ve düzenlemelerin yapılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

A. Akademik/bilimsel kaynaklar

Erten, Yavuz ve Ardalı, Cahit (1996), “Saldırganlık Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları”, *Cogito*, sayı 6-7. Kış-Bahar.

Hannah, Arendt (1997), *Şiddet üzerine*. (1. baskı), (çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yay.

Karatay, Halit (2011), “Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler”, *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı*. (ed.: Tacettin Şimşek). Ankara: Grafiker Yay.

Özkan, Umut Birkan (2019), *Eğitim bilimi araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi Yay.

Şirin, Mustafa Ruhi (2007), *Çocuk edebiyatı kültürü-Okuma alışkanlığı ve medya sarmalı*, (1. baskı). Ankara: Kök Yay.

B. İnternet kaynağı

www.tudweb.org (Erişim tarihi: 21.06.2021)

C. Taranan eserler

1. Abasıyanık, Sait Faik (2004), *Havada bulut*, 6. Baskı, İstanbul: YKY.
2. Ak, Behiç (2016), *Geçmişe tırmanan merdiven*, 15. Baskı, İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
3. ay (2017b), *Alaaddin'in geveze su boruları*, 24. Baskı, İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
4. ay (2017f), *Kedilerin kaybolma mevsimi*, 28. Baskı, İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
5. Ak, Sevim (2015), *Babamın gözleri kedi gözleri*, 25. Basım, İstanbul: Can Yay.
6. ay (2018), *Domates saçlı kız*, 31. Basım, İstanbul: Can Yay.
7. ay (2017a), *Mahalle sineması*, 26. Basım, İstanbul: Can Yay.
8. ay (2017b), *Toto'nun sınıfı*, 10. Basım, İstanbul: Can Yay.
9. Akal, Aytül (2016), *Gökten uzaylı düştü*, İstanbul: Fom Kitap.
10. Ali, Sabahattin (2000), *Bütün öyküleri I-değirmen, kağıt, ses*, 4. Baskı, İstanbul: YKY.
11. Arhan, Serdar vd. (2017), *İlköğretim türkçe ders kitabı 8*, 4. Baskı, Ankara: MEB Yay.
12. Aytuna, Mercan (2016), *Atla*, 2. Baskı, Ankara: Tudem Yay.

13. Binyazar, Adnan (2017a), *Günüşiğine yolculuk-kaçış 1*, 4. Basım, İstanbul: Can Yay.
14. ay (2017b), *Günüşiğine yolculuk-varış 2*, 3. Basım, İstanbul: Can Yay.
15. Cemali, Zeynep (2017a), *Ankaralı*, 9. Baskı, İstanbul: Günüşiği Kitaplığı.
16. ay (2017b), *Ballı çörek kafeteryası*, 40. Baskı, İstanbul: Günüşiği Kitaplığı.
17. ay (2017c), *Patenli kız*, 33. Baskı, İstanbul: Günüşiği Kitaplığı.
18. Dayıoğlu, Gülten (2017a), *Fadiş*, 84. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
19. Demirel, Arzu ve Özbay, Vicdan (2015), *İlköğretim Türkçe 8 ders kitabı*, Ankara: Dikey Yay.
20. Erdal, Nihat (2016), *İlköğretim Türkçe 6 ders kitabı*, Ankara: Dörtel Yay.
21. Gültekin, İbrahim vd. (2016), *İlköğretim Türkçe 7 ders kitabı*, Ankara, 2016: MEB Devlet Kitapları.
22. İzgü, Muzaffer (2017), *Anneannem askere gidiyor*, 22. Basım, Ankara: Bilgi Yay.
23. ay (2015), *Can dayım*, 11. Basım, Ankara: Bilgi Yay.
24. Kutlu, Ayla (2015), *Çiçekli robot*, 4. Basım, Ankara: Bilgi Yay.
25. ay (2016), *Merhaba sevgi*, 17. Basım, Ankara: Bilgi Yay.
26. Öner, Çetin (2017a), *Gülibik*, 31. Basım, İstanbul: Can Yay.
27. ay (2017b), *Kömürcü çocuk*, 3. Basım, İstanbul: Can Yay.
28. Sayman, Arslan (2015), *Evliya Çelebi gibi*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yay.
29. Şafak, Elif (2014), *Sakız sardunya*, 20. Baskı, İstanbul: Dop ve Egmont Yay.
30. Temiz, Nihan (2017), *Masal koleksiyoncusu*, 5. Basım, İstanbul: Can Yay.
31. Tuğcu, Kemalettin (2015), *Çingene kızı*, 11. Baskı, Sedir Yay., İstanbul: Sedir Yay.

ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KARAKTERLERİN OKUL ÇEVRESİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARA KARŞI UYGULADIKLARI AKTİF BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ*

Okan BORA**

Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ***

Özet

Bu çalışmada çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşadıkları sorunlar karşısında kullandıkları aktif başa çıkma stratejileri incelenmiştir. Araştırmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağı roman ve öykü türündeki çocuk kitaplarından oluşmaktadır. Kitaplardaki sorunların tespiti için çocukların ve ergenlerin okulda yaşadıkları sorunlara yönelik araştırmalar incelenmiş ve sınıflandırmalar bu doğrultuda oluşturulmuştur. Bununla birlikte aktif başa çıkma stratejileri “Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri” ve “Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeğinden” yararlanılarak tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde şiddet, korku, zorbalık gibi sorunlar yaşadığı ve sorunlar karşısında yardım alma, çözüm bulma, olumlu yönden bakma gibi aktif başa çıkma stratejilerini kullanabildiği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Sorun odaklı çocuk edebiyatı, bibliyoterapi, problem çözme, aktif başa çıkma.

THE ACTIVE COPING STRATEGIES EMPLOYED BY THE CHARACTERS IN THE CHILDREN'S BOOKS AGAINST THE PROBLEMS THEY FACED IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

Abstract

In this study, the problems experienced by the characters in the children's books in the school environment and the active coping strategies they use in the face of the problems were examined. In this paper, the document analysis pattern is employed. The study's data source consists of children's books in the genre of novels and short stories. In order to determine the problems in the books, researches on the problems experienced by children and adolescents at school were analyzed, and classifications were created in this direction. In addition, the active coping strategies were studied via using the Problem Solving Inventory for Children and the Coping Scale for Adolescents. As a result of the study, it was observed that the characters in the children's books experienced problems such as violence, fear, and bullying in the school environment, and they were able to use active coping strategies such as getting help, finding solutions, and looking positively.

Key Words: Bibliotherapy, problem-oriented children's literature, children's literature, problem solving, school.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan “Çocuk Kitaplarındaki Karakterlerin Okul Çevresinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Sorunlar Karşısında Uyguladıkları Başa Çıkma Stratejileri” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** MEB, Türkçe Öğretmeni, okan-bora@outlook.com.tr

*** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, oyilmaz@erzincan.edu.tr

Giriş

Çocukluk ve ergenlik dönemleri boyunca bireyler farklı çevrelerde çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu sorunlar karşısında çocukların ve ergenlerin göstermiş olduğu tutum ve davranışların yaşamlarına doğrudan etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çocukluk ve ergenlik dönemindeki çocuklar için okul çevresinde yaşanan olaylar oldukça önemlidir. Bu olaylar bireyin kişiliğine doğrudan etki edebilmektedir. Okul çevresinde yaşanan olaylar ve kurulan ilişkiler bireyin öğrenim hayatını da şekillendirebilmektedir. Nitekim, Çakar'a (2018) göre çocukların yaşamında da aile, kardeşler, okul ve okuldaki ilişkiler ile akranlarla ilişkiler önemli yer tutmaktadır.

Çocukların okul ve çevresinde geçirdiği vaktin çok olmasına paralel olarak karşılaşılan sorunlar da fazla olabilmektedir. Erdener, Tezci ve Sezer'in (2017) ortaokullardaki öğrencilerin problem alanlarının belirlenmesine yönelik yapmış oldukları çalışma incelendiğinde öğrencilerin sağlık, okul, ders, aile, kişilik, meslek, gelecek ve toplumsal ilişki alanlarında önemli oranda problemlerinin olduğu görülmektedir. Aktan'a (2016) göre okul korkusu/fobisi, depresyon ve intihar, zorbalık-çeteleşme, şiddet okul çevresinde yaşanan başlıca sorunlardandır. Çocukların ve ergenlerin okul çevresindeki bu sorunları çözmeleri gerektiğini söylemek kaçınılmazdır. Başa çıkma stratejilerinin niteliği, sorunların olumlu yönde ve kalıcı olarak çözülmesinde büyük bir etkidir.

Bireylerin yaşadıkları sorunlar karşısında uyguladıkları baş etme stratejileri çeşitlilik göstermektedir. Çocukların ve ergenlerin sorunlar karşısında kullandıkları stratejiler de belirli başlıklar altında değerlendirilmiştir. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'ne (O. Serin, Serin ve Saygılı, 2010) göre stratejiler; problem çözme becerisine güven, öz denetim ve kaçınma olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Sprito, Stark ve Williams tarafından 1988 yılında geliştirilen Bedel, Işık ve Hamarta (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği'ne göre ise stratejiler aktif başa çıkma, olumsuz başa çıkma ve kaçınan başa çıkma başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Aktif başa çıkma, yapıcı ve işlevsel başa çıkma stratejisidir. Kaçınan başa çıkma stratejisi, üstesinden gelmekten önce ondan kaçınma gibi sorun çözmede işlevsel olmayan başa çıkma davranışlarını barındırmaktadır. Olumsuz başa çıkma stratejisinde ise, bireylerin sorunu bir tehdit olarak algıladıkları, sorunları çözemeyeceklerine inandıkları, kendini ve çevreyi suçlama, etrafa zarar verme davranışlarının yer aldığı gözlenmektedir (Bedel ve Ulubey, 2015).

Okul çevresinde yaşanan sorunların çözümü için çeşitli başa çıkma stratejileri bulunmaktadır. Bu stratejiler kimi zaman sorunların etkili bir şekilde çözülmesini sağlarken kimi zaman da olayların daha kötüye gitmesine neden olmaktadır. Kutlu ve Bedel'e (2019) göre ergenler rol model aldıkları olumsuz çatışma çözme yöntemlerini kullanarak, okul içerisinde ve sosyal çevresinde yaşadıkları çatışmalarda olumsuz ve sağlıksız yöntemlere başvurmaktadırlar. Çocukların ve ergenlerin yaşadıkları sorunları çözmeleri için aktif başa çıkma stratejilerine yönlendirilmeleri, bu stratejileri bilmeleri ve sorunlar karşısında uygulamaları bu bakımdan oldukça önemlidir. Bedel ve Ulubey'e (2015) göre çocuk ve ergenlerle yapılacak önleyici rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde onların bilişsel esnekliklerini arttıracak ve aktif başa çıkma stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olacak psiko-eğitim programlarının uygulanması gerekmektedir. Zira aktif başa çıkma stratejisi, sorunlara pozitif yönelimle birlikte problemin tanımlanması, alternatif çözüm seçeneklerinin oluşturulması, karar verme ve değerlendirme süreçlerini içermektedir (Bedel ve Işık, 2015).

Edebiyat çocuğun zekâ, hayal gücü, muhakeme yeteneği, problem çözme becerisi gibi bilişsel yönlerini geliştirir (Şimşek ve Yakar, 2016). Bu bakımdan, kitaplar aktif başa çıkma stratejilerinin uygulanması için çocuklara ve ergenlere rehber olma niteliği taşımaktadır. Kitapla iyileşme anlamına gelen bibliyoterapinin okullarda kullanımı, öğrencilerin karşılaştığı sorunları çözmede onlara yardımcı olurken aynı zamanda sağlıklı kararlar almalarını da sağlamaktadır. Bibliyoterapi yoluyla okuyucu kitaptaki kahraman ile özdeşlik kurup yaşamındaki sorunlara farklı bakış açılarından bakabilmektedir. Okuyucu ile kahraman arasında kurulan özdeşliğin okuyucuya yalnız olmadığını sezdirmesi karşılaşılan sorunların çözümünü büyük oranda etkileyebilmektedir (Bulut, 2010; Taşcılar, 2012). Günümüzde yapılan bibliyoterapi çalışmaları, kitapların sorunları çözücü ve önleyici etkisi olduğunu kanıtlamıştır (Belen, 2016; Harvey, 2010; İlter, 2015; İnan ve Erkuş, 2018; Özcan, 2017; Özdemir,

2016; Semerci, 2018). Turan'a (2005) göre de kitaplar çocuklara problemlerini çözmede kesin reçeteler sunmasa da öğretmenler ve ana babalar, çocuk problemlerine çare arayabilir ve çocuk edebiyatı aracılığıyla çözüm yolları bulabilirler.

Erken çocukluktan başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan evredeki çocuklara seslenen çocuk edebiyatı, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatıdır (Aslan, 2019). Çocukların duygu, düşünce ve davranış gelişimine katkıda bulunan çocuk edebiyatı, onların hayata karşı olgun kişiler olarak hazırlanmasına yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2016). Bu yüzden çocukların ve ergenlerin sorunlar karşısında aktif başa çıkma stratejilerini uygulaması, durumlar karşısında doğru kararlar vermesi çocuk edebiyatı eserlerinin yardımına müracaat edilerek sağlanabilir. Özellikle ebeveynler ve öğretmenler bu noktada sorun odaklı çocuk kitaplarından destek alabilir.

Çocuk okurun okuduğu kitaplarda birtakım problemlerle yüz yüze gelmesi ve bu problemlerle başa çıkabilme yetisini kitaplar aracılığıyla kazanması şeklinde tanımlanan sorun odaklı çocuk edebiyatı (Yılmaz ve Yakar, 2018) okurların sorunlarla yüzleşmesine olanak sağlaması açısından oldukça önemlidir. Sorun odaklı olarak yazılan çocuk edebiyatı eserlerindeki konular çocukların yaşamıyla yakından ilgili olmaktadır. Çocukların yaşamsal dönemlerindeki sorunlarla birlikte yaşanan çevreden ve zamandan kaynaklı sorunlar da bu eserlerde yer almaktadır. Göç, engellilik-bireysel farklılık, şiddet, boşanma, ölüm, yoksulluk ve çocuk işçiliği, yetimlik ve öksüzlük, Türkiye'deki sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerinde ele alınan sorunlardır (Yılmaz ve Yakar, 2018). Okul çevresinde yaşanan okul korkusu/fobisi, depresyon ve intihar, zorbalık-çeteleşme, şiddet gibi sorunlar da çocuk kitaplarına yansımaktadır. Bununla birlikte, çocuk edebiyatı eserlerinde ele alınan sorunlara karşı çözüm stratejileri de yer almaktadır. Nitekim, sorun odaklı çocuk edebiyatı eserleri çocukların kendi yaşamındaki sorunlara çözüm bulmalarını ve olası sorunlara karşı önlem almalarını sağlayacak niteliktedir. Nitekim, Wetton'a (1995) göre öğretmenler çocuklarla hassas durumlar, duygular ve ilişkiler hakkında konuşmak için başlangıç aşamasında bir kitap kullanabilirler. Benzer şekilde kayıp, trajedi ve ölüm gibi zorlu konularda çocuklara yardımcı olmak için çocuk kitapları kullanılabilir (Maguth, Boit, Muenz ve Smith, 2015). Kitaplar bu doğrultuda kullanıldığında çocuklarda yaşam sorunlarına karşı farklı bakış açıları da geliştirebilir. Farklı bakış açıları geliştirmekle birlikte problem çözme ihtiyacına bağlı olarak üretildiği için düşünme, yorumlama ve değerlendirme becerilerini de geliştirebilmektedir. Brown'a (1986) göre öğrenciler kitaplardaki karakterlerin düşünme ve problem çözme becerilerini nasıl kullanıp kullanmadıklarını öğrenirler ve bu süreçlerin kendi yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlara nasıl uygulanabileceğini fark ederler. Bu bakımdan, çocuk edebiyatı eserlerinin, çocukların ve ergenlerin sorunlarını çözmede kullanılabilecek önemli kaynaklar olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bakışla Türkiye'deki ilgili literatür incelendiğinde sorun odaklı kitaplarla ilgili son dönemde yapılan çalışmaların sayısında bir artış olduğu görülmüştür. Örneğin Aytekin, (2008) çocuk edebiyatında ölüm teması üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda bu temanın çocuk kitaplarına yansıdığını tespit etmiştir. Günyüz (2012) sorun odaklı çocuk edebiyatına yönelik yapmış olduğu çalışmada boşanmış aile çocuğu olan ana karakterler üzerinde durmuştur. Çalışma sonucunda, metinlerin içinde oluşturulan olayların akışında ve çözüm noktalarında mantık ve tutarlılığın sonuna kadar devam etmiş olduğu, böylelikle okur üzerinde etkili bir kurgu oluşturulduğu tespit edilmiştir. Yakar (2017) Türk çocuk edebiyatında göç olgusunu incelediği çalışmada, göç eden insanların yeni topluma ait kültürel kodlara uyum sağlamaya çalışırken yaşadıkları zorlukların eserlere yansıdığını tespit etmiştir. Bulut (2018) araştırmasında ana teması mültecilik deneyimi olan çocuk kitaplarında mülteci kimliğinin sunuluşu ve bu metinlerin mültecilik konusunu işleme biçimlerini incelemiştir. Yakar, O. Yılmaz ve Yılmaz (2019) çocuk edebiyatında sorun odaklılık konusunu ele alarak engellilik algısını incelemiştir. Araştırma sonucunda, engelliliğin farklı boyutlarıyla ve edebilik göz önünde tutularak incelenen eserlerde kendine yer bulduğunu tespit etmişlerdir. Benzer olarak Ekici ve Ertem de (2019) yaptıkları çalışmada çocuk kitaplarındaki engelli bireyleri ve yaşadıkları sorunları incelemiştir. Araştırma sonucunda çocuk kitaplarında en sık rastlanan engel türünün ortopedik yetersizlik ve süregen hastalık olduğu görülmüştür. Muhtaç olma, ulaşım ve iletişim sorunlarının ise çocuk kitaplarındaki engelli karakterlerin en sık karşılaştıkları sorunlar olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra yapılan çalışmaların odağında sorunlarla birlikte uygulanan başa çıkma stratejilerinin de yer aldığı tespit edilmiştir. Bayrak, Altınkaynak ve Osmanoğlu (2018) okul öncesi

dönemdeki çocukların problem durumunda kullandıkları baş etme stratejilerinin belirlenmesine yönelik çalışma yapmışlardır. Çocuklardan, belirlenen kitabın sonundaki problem durumuna ilişkin çözüm önerileri istenmiştir. Çalışma sonucunda, okul öncesi dönem çocukların problem durumu ile başa çıkmak için daha çok aktif-davranışsal stratejisini kullandıkları belirlenmiştir. Yakar ve Yılmaz (2015) tarafından yapılan çalışmada Beyaz Bulut Dergisi'nde bulunan kurgusal metinlerdeki karakterlerin çatışmaları çözme biçimleri tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda kurgusal metinlerde yer alan karakterlerin yaşadıkları çatışmaları çözerken kimi zaman gayret gösterdikleri, kimi zaman yardım aldıkları, dinî değerlerden faydalandıkları, nadir de olsa şiddete başvurdıkları, olayları kabul etmek suretiyle ya da tesadüfler neticesinde çözümler elde ettikleri görülmüştür.

Tüm bunlarla birlikte orun odaklı kitapların bibliyoterapi uygulamalarına yönelik olarak incelendiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar belirlenen sorunlara yönelik olarak kitap önerisi sunma niteliği de taşımaktadır. Prater, L. Johnstun, Dyches ve R. Johnstun (2006) yapmış oldukları çalışmada bibliyoterapinin risk grubundaki çocuklar için öğretmenler tarafından kullanılmasının yararlı olduğunu belirtmişlerdir ve bibliyoterapide kullanılabilecek kitap önerileri sunmuşlardır. Harvey (2010) çalışmasında öğrencilerde görülen kronik hastalıklara değinmiştir ve bu kronik hastalıkların tedavisi sürecinde bibliyoterapinin etkinliğini kanıtlamıştır. Moulton, Heath, Prater, Dyches (2011) çalışmalarında çocuk kitaplarındaki akran zorbalığına ilişkin görünüşleri tespit ederek bu görünüşlerin bibliyoterapi uygulamasıyla ilişkisine değinmişlerdir. Sevinç (2019) yapmış olduğu araştırmada okul öncesi döneme yönelik olarak yazılmış, ölüm temasını ele alan çocuk kitaplarını incelemiştir. Kitaplarda aile bireyleri ve yakın akrabaların ölümüyle birlikte evcil hayvan ölümünün de ele alındığı görülmüştür. Çalışmadaki kitapların bibliyoterapi için kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada, çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşanan sorunlar karşısında uyguladıkları aktif baş etme stratejilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, “Çocuk edebiyatı eserlerinde yer alan karakterlerin okul çevresinde karşılaştıkları sorunlara uyguladıkları aktif baş etme stratejileri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Literatür incelendiğinde çocuk ve gençlik kitaplarındaki karakterlerin okul çevresindeki sorunlara karşı uyguladıkları aktif baş etme stratejileri üzerine çalışma yapılmamış olması bu çalışmayı farklı kılmaktadır. Bu çalışmanın, öğrencilerin okul çevresinde yaşadıkları sorunların belirlenmesinde ve çözülmesinde rehber olma niteliği taşıdığı söylenebilir.

Yöntem

3.1. Araştırmanın Deseni

Çalışma doküman analizi deseniyle yapılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım; Şimşek, 2013). Doküman analizi hem yazılı hem de elektronik (bilgisayar tabanlı ve internetle aktarılan) materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistematik bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu çalışmada, çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlar karşısında uyguladıkları baş etme stratejileri tespit edilmeye çalışıldığından dolayı doküman analizi deseni kullanılmıştır.

3.2. İncelenen Kitaplar

Çalışmaya veri sağlayacak eserlerin seçimi için öncelikle ulaşım kolaylığından dolayı Şems-i Sivasî İl Halk Kütüphanesi'nin çocuk bölümüne gidilmiştir. Çocukların sıkça almayı tercih ettikleri çocuk edebiyatı eserleri incelenmiştir. Bu eserler arasından sorun odaklı kitaplar belirlenmiş, daha sonra okul sorunlarının olduğu kitaplar çalışmada kullanılmak üzere seçilmiştir. Bununla birlikte okul sorunlarına yönelik olduğu tespit edilen ve kütüphanede bulunmayan eserler de çalışmaya dahil edilmiştir. Aynı zamanda eserlerin güncelliğini koruması bir diğer ölçüttür. Çalışmaya veri sağlayacak eserler seçilirken ayrıca çocuk edebiyatının ilkelerine uygun olmalarına dikkat edilmiş, bu doğrultuda değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken uzman görüşüne başvurmakla birlikte çeşitli

kaynaklardaki bilgiler de göz önünde bulundurulmuştur. Seçilen kitapların yayınevleri ve yazarlar açısından da çeşitlilik göstermesine dikkat edilmiştir. İlgili ölçütler doğrultusunda 41 kitap araştırmada incelenmek üzere seçilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada incelenen kitapların listesi				
Kitabın Adı	Yazarı	Basım Yılı	Yayınevi	Kısaltma
Babam Duymasın	Aytül Akal	2012	Uçanbalık Yayınları	BD
Çelebi Zinciri	Birsen Ekim Özen	2018	Doğan Egmont Yayınları	ÇZ
Pat Karikatür Okulu	Behiç Ak	2017	Günışığı Kitaplığı	PKO
Sakin Ol Can	Ayşe Erce	2010	Uğurböceği Yayınları	SOC
Böyle de Ödev mi Olur!	Fatih Erdoğan	2016	Mavibulut Yayınları	BÖMO
Toto'nun Sınıfı	Sevim Ak	2011	Can Çocuk Yayınları	TS
Çakma Öğrenci	Fatma Çağdaş Börekçi	2013	Nesil Çocuk Yayınları	ÇÖ
Dört Kozalak	Karin Karakaşlı	2014	Günışığı Kitaplığı	DK
Kömür Karası Çocuk	Müge İplikçi	2016	Günışığı Kitaplığı	KÖKÇ
Bebek Annem	Behiç Ak	2016	Günışığı Kitaplığı	BA
Belalı Dörtlü'ye Karşı	Gülsevin Kırıl	2018	Günışığı Kitaplığı	BDK
Bizim Sınıfın Halleri	Pelin Güneş	2016	Tudem Yayınları	BSH
Ceren Konuyu Anlamadı	Pelin Güneş	2018	Elma Yayınevi	CKA
Çılgın Hademe- 1	Yusuf Asal	2017	Nesil Çocuk Yayınları	ÇH
Çılgınlar Sınıfı/Korsan Takımı	Mavisel Yener	2017	Bilgi Yayınevi	ÇS
Keleş Osman	Necati Tosuner	2016	Günışığı Kitaplığı	KO
Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği	Behiç Ak	2017	Günışığı Kitaplığı	YCHK
Üç, İki, Birr, Ateş! – 1	Aslı Tohumcu	2011	Can Çocuk Yayınları	ÜİBA
Sevgi Dolu Bir Yürek	Canan Tan	2016	Doğan Egmont Yayınları	SDBY
Sokakta Tek Başına	Ayhan Bozırat	2015	Günışığı Kitaplığı	STB
Sınıfın Yenisi	Behçet Çelik	2011	Günışığı Kitaplığı	SY

Gizli Formül Hangi Zarfta!	Gölsevin Kıral	2016	Günışığı Kitaplığı	GFHZ
Günışığı Hoşçakal	Ülkü Tamer	2009	Can Çocuk Yayınları	GH
Şimugula	Sevgi Saygı	2016	Günışığı Kitaplığı	Ş
Bulut Delisi	Leyla Ruhan Okyay	2017	Günışığı Kitaplığı	BuD
Ayasofya Konuştu	Fusun Çetinel	2015	Günışığı Kitaplığı	AK
Filozof Çocuklar Kulübü	Seran Demiral	2015	Final Kültür Sanat	FÇK
Defne'yi Beklerken	Aslı Der	2015	Günışığı Kitaplığı	DB
Hazırlıksız	Tolga Gümüşay	2015	Günışığı Kitaplığı	H
Kırmızı Yoyo	Oktay Akbal	2011	Günışığı Kitaplığı	KY
Korsan Kitap Çetesi	Fatih Erdoğan	2014	Mavibulut Yayınları	KKÇ
Montsuzlar	Ömer Açık	2018	Günışığı Kitaplığı	M
On Numara Çocuklar	Hacer Kılıçoğlu	2016	Günışığı Kitaplığı	ONÇ
Perşembeleri Çok Severim	Hacer Kılıçoğlu	2016	Günışığı Kitaplığı	PÇS
Sevgili Öğretmenim	Necati Güngör	2015	Günışığı Kitaplığı	SÖ
Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar	Miyase Sertbarut	2017	Tudem Yayınları	SKOA
Takma Adı Gagalı	Ayfer Gürdal Ünal	2015	Türkiye İş Bankası	TAG
Uzayda Bir Yatılı Okul	Suzan Geridönmez	2017	Günışığı Kitaplığı	UBYO
Pera Günlükleri- 1	Delal Arya	e.k-2016	Can Çocuk Yayınları	PG
Günışığına Yolculuk- 3	Adnan Binyazar	e.k-2016	Can Çocuk Yayınları	GY
Leylek Havada	Leyla Ruhan Okyay	2013	Günışığı Kitaplığı	LH

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşadıkları sorunlara karşı uyguladıkları aktif başa çıkma stratejilerinin çocukların ve ergenlerin yaşamıyla uyum içinde olup olmadığını tespit etmek amacıyla bulgular, Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği'ne (EBÇÖ) ve Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'nden (ÇPÇE) destek alınarak sınıflandırılmıştır ve incelenmiştir. Literatür ve ilgili envanterler göz önünde bulundurularak başa çıkma stratejileri ile ilgili çalışma özelinde bir tasnif sistemi geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, karakterlerin okul çevresinde yaşadıkları sorunlara karşı, hangi baş etme stratejilerini kullandıkları betimsel analiz tekniğiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki tasnif sistemi aşağıdaki tablodaki bilgiler esas alınarak yapılmıştır.

Tablo 2. Çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresindeki sorunlara karşı uyguladıkları aktif başa çıkma stratejileri

		<i>f</i>
Yardım isteme	Arkadaşımdan, ailemden ya da tanıdığım diğer yetişkinlerden yardım isterim. (EBÇÖ) Sorunlarımı çözemediğim zamanlarda ailemden ya da arkadaşlarımdan yardım isterim. (ÇPÇE)	39
Uygun çözüm yolu bulma ve uygulama	Sorunun çözümü için başkalarının da fikrini alır ve uygun bir çözüm bulmaya çalışırım. (EBÇÖ) Sorunlarımdan kaçma yerine sorunumu çözmeye çalışırım. (ÇPÇE) Sorunlarım olduğunda hep kendi kendime sorular sorarım ve çözüm yolları ararım. (ÇPÇE) Karşılaştığım sorunlardan kurtulmak için vazgeçmeden bütün çözüm yollarını denerim. (ÇPÇE) Sorunlardan kaçmak yerine ise yarayan bir çözüm yolu bulana kadar uğraşırım. (ÇPÇE) Sorunlarım karşısında genellikle yaratıcı ve etkili çözüm yolları bulurum. (ÇPÇE)	30
Sakin ve kararlı olma	Kendi kendime sakin olmaya yönelik telkinde bulunur, kendimi sakinleştirmeye çalışırım. (EBÇÖ) Karşıma sorunlar çıktığında sakin olmaya çalışırım. (ÇPÇE) Sorun yaşadığımda onu çözmek için bulduğum çözüm yolu işe yarayana kadar vazgeçmem. (ÇPÇE) Sorunlar karşısında oldukça sabırlı ve kararlı davranırım. (ÇPÇE) Bir sorunla karşılaştığımda tüm çözüm yollarını düşünerek çözeceğime inanırım. (ÇPÇE)	7
Olaylara olumlu yönden bakma	Olayların olumlu taraflarını görmeye çalışarak olumlu sonuçlar üzerine odaklanmaya çalışırım. (EBÇÖ) Yaşadığım problemlerin herkesin basına gelebileceğine inanırım. (ÇPÇE)	3
Sorunun nedenini bulma	Öncelikle sorunlarımın neden kaynaklandığını bulmaya çalışırım. (ÇPÇE)	1

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde karşılaştıkları sorunlara karşı uyguladıkları aktif başa çıkma stratejileri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşanan sorunlar karşısında en sık uyguladıkları aktif başa çıkma stratejisinin yardım isteme/alma olduğu tespit edilmiştir. Karakterler arkadaşlarından, ailesinden ya da tanınan diğer yetişkinlerden yardım istemektedir/almaktadır. Karakterlerin genel olarak, farklı sorunları bu stratejiyi uygulayarak çözüme kavuşturdukları görülmektedir. Örneğin, Hazırlıksız'da (H, s.147) okul idaresi tarafından cezalandırılan karakter cezadan kurtulmak için Türkçe öğretmeninden yardım istemiştir. Bunun sonucunda da bu sorundan kurtulmuştur. Babam Duymasın'da (BD, s.14) okuma zorluğu çeken ve okulda başarısız olan karakter, babasının kendisine aldığı kitabı okumuştur. Daha sonra babasından yeni kitaplar isteyerek ve bu kitapları okuyarak başarısız olma sorunundan kurtulmuştur. Kömür Karası Çocuk (KKÇ, s.37) adlı eserde ise ders sırasında dışarıdaki sesten rahatsız olan karakterlerin durumu öğretmene bildirerek yardım istedikleri görülmektedir. Belalı Dörtlü'ye (BDK, s.126) Karşı'da derslerinde başarısız olan karaktere, öğretmenin yönlendirmesiyle sınıftaki akranı yardım etmiştir. Akranı ile bir süre ders çalışan karakter dersinde başarı sağlamıştır. On Numara Çocuklar'da (ONÇ, s.113) İngilizce dersinden başarısız olan karakter, komşusunun kendisine yardım etmesi ile sorununu çözmüştür. Uzayda Bir Yatılı Okul (UBYO, s.177) adlı eserde de, yatılı okulda mahsur kalan karakter bu sorundan kurtulmak için babasından yardım istemiştir. Takma Adı Gagalı'da (TAG, s.109) arkadaşlarının olumsuz tutumlarına ve baskısına maruz kalan karakterin sorununu annesine açarak yardım aldığı görülmektedir.

Arkadaşlardan, aileden ya da tanınan diğer yetişkinlerden yardım isteme/alma stratejisi genelde çocuk kitaplarındaki karakterlerin sorunlarını çözüme kavuşturursa da bazı durumlarda etkisiz kalmaktadır. Bunun nedeni ise genel olarak yardım istenilen arkadaşın, akranın ve yetişkinin olumsuz tutumu olmaktadır. Örneğin, Montsuzlar'da (M, s.36) okul formasını alamadığı için kendini kötü hisseden Veysel ve Yelda durumu müdürle bildirmiştir. Ancak sorunları çözüme kavuşmamıştır. Benzer şekilde, Defne'yi Beklerken (DB, s.51) adlı eserde Defne okuldaki sorunları annesine anlatmasına karşın bir destek alamamıştır. Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar'da (SKOA, s.31) derslerinden başarısız olan karakter, tedirginliğini öğretmene bildirmesine karşın herhangi bir destek alamamıştır.

Çocuk kitaplarında en sık görülen ikinci başa çıkma stratejisi ise uygun çözüm yolu bulma ve uygulamadır. Karakterler farklı sorunlara karşı çeşitli çözüm yolları bularak sorunlardan kurtulmaktadırlar. Örneğin Çelebi Zinciri'nde (ÇZ, s.79) kilolarının gelişimine zarar vereceğinden korkan ve bu durumdan rahatsız olan Pelin, dengeli beslenip hareket etmeye karar vermiştir. Keleş Osman'daki (KO, s.126) Osman karakteri karnesindeki zayıfı düzeltmek için düzenli olarak ders çalışmaya başlamıştır ve bu sorununu çözmüştür. Bebek Annem (BA, s.22) adlı eserde Ziya, flüt çalmaktan hoşlanmamaktadır. Öğretmeni ise flüt çalmadan müzik dersine katılamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Ziya evden mandolin getirerek derse katılabilmektedir. Şimugula'da (Ş, s.127) sahneye çıkınca tedirginlik yaşayan İzi, sahnedeysen arkadaşına bakarak rahatlamıştır. Defne'yi Beklerken (DB, s.19) adlı eserde ise servis müziklerinden rahatsız olan Defne müzik aletini ve kulaklıklarını kullanarak sevdiği müzikleri dinlemiştir.

Çocuk kitaplarındaki karakterler sorunlara karşı çözüm yolları bulurken ve sorunları çözerken arkadaşlarının fikirlerinden de yararlanmaktadırlar. Örneğin, Çelebi Zinciri'nde (ÇZ, s.143) konuşma sırasında hata yapmamak isteyen karakter arkadaşının tavsiyesi üzerine TED konuşmacılarını dinlemiştir. Bu şekilde konuşmasını hata yapmadan sürdürebilmiştir. Buna benzer olarak Belalı Dörtlü'ye Karşı (BDK, s.47) eserde, sınıftaki akranları tarafından zorbalığa uğrayan ve ödevleri zorla elinden alınan karakter arkadaşının düşüncelerinden yararlanarak çözüm yolu bulmuştur. Bu durumdan kurtulmak için zorbalık yapan akranlarına yanlış ödev vermiştir.

Diğer bir aktif başa çıkma stratejisi ise sakin ve kararlı olmadır. Karakterlerin bu stratejiyi uygularken sorunlar karşısında kendilerini sakinleştirdikleri, kararlı davrandıkları ve sorunların çözüme kavuşacağına inanarak hareket ettikleri görülmektedir. *Öğretmenimiz hemen Efeyi uyarmıştı ama Defne hiç sinirlenmemişti Sakin bir şekilde öğretmenin terbiyeli davranmaya yönelik konuşmasının bitmesini beklemişti. Sonra bu gereksiz açıklamayı yapmak onu yoracaktı gibi derin bir nefes alıp ses tonu hiç değişmeden konuşmaya başlamıştı.* (ÇZ, s.47) Kendisiyle alay edilen

Defne'nin sakin bir şekilde konuşarak sorunu çözme şekli bu duruma örnek oluşturmaktadır. Çakma Öğrenci'de (ÇÖ, s.88) okuldaki akranları tarafından tartaklanan Mahir'in arkadaşının sözlerine uyarak kendisini sakinleştirdiği ve sorunu çözüme kavuşturduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Hazırlıksız'da yatılı okuldayken kendini kötü hisseden karakter durumu değerlendirerek kendini sakinleştirmeye çalışmıştır (H, s.31).

Kitaplardaki karakterlerin sorun karşısında kararlı davrandıkları ve bu sorunu çözdükleri de görülmektedir: *Şimdi bütün sınıf, çetenin karşısında, Baran'ın arkasındayız. Dimdik duruyor, gözümüzü bile kırpmadan onlara bakıyoruz* (BDK, s.107). Sınıftaki zorbalardan şiddete maruz kalan öğrencilerin birlik olup kararlı davranarak bu sorunu çözdükleri görülmektedir: *Herkes üzerine yürüyünce, Sarp bir adım gerilemek zorunda kalıyor. Şaşalıyor, yumruğu havada kalakalıyor.* (BDK, s.107-108)

Olaylara olumlu yönden bakma, çocuk kitaplarında görülen aktif başa çıkma stratejilerinden bir diğeridir. Karakterler yaşadıkları sorunların olumlu yönlerini görerek kendilerini rahatlatabilmektedirler. Örneğin, Babam Duymasın adlı eserde başarısız olan ve kurdele alamayan öğrenci, *"Peh, olmasın! Kırmızı kurdele almayı kim ister? Ben bahçeye çıktığımda herkes beni büyük sınıf öğrencisi sanıyor, n'aber? Uzun boylu olduğumdan değil... benim kırmızı kurdelem yok da ondan."* (BD, s.8) sözleriyle durumun olumlu yönüne bakmaktadır ve teselli bulmaktadır. Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar'da (S.KOA, s.41-42) Yılmaz karakteri derslerinden başarısız olmasına karşın karne gününe kadar öğretmenin iyi not vereceğini düşünmüştür. Bu şekilde kendisini rahatlatmış görülmektedir.

Karakterlerin uyguladıkları aktif başa çıkma stratejilerinden biri de sorunun nedenini bulmadır. Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar'da derslerinden başarısız olan karakterin yaşadığı sorunun farkında olduğu ve sorunun nedenlerini bulmaya çalıştığı şu sözlerle anlatılmaktadır: *"Çünkü Celo da düzelmesi gereken biriydi, benim gibi. Konuşmalarını dinlersem belki kendim için ipuçları bulabilirdim"* (SKOA, s.31).

Sonuç ve Tartışma

Çocuklar ve ergenler okul çevresinde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Okul korkusu/fobisi, depresyon ve intihar, zorbalık-çeteleşme, şiddet okul çevresinde yaşanan başlıca sorunlardır (Aktan, 2016). Benzer şekilde Erdener, Tezci ve Sezer'in (2017) ortaokullardaki öğrencilerin problem alanlarının belirlenmesine yönelik yapmış oldukları çalışma incelendiğinde öğrencilerin sağlık, okul, ders, aile, kişilik, meslek, gelecek ve toplumsal ilişki alanlarında önemli oranda problemlerinin olduğu görülmektedir. Bu sorunlar, çocukların ve ergenlerin o anki yaşantısını olumsuz etkilediği gibi ileriki dönemlerde de büyük sorunların kaynağı olabilecek niteliktedir. Bu yüzden çocukların ve ergenlerin sorunlar karşısında sağlıklı yolları tercih etmelerini sağlamak oldukça önemlidir. Kitaplar aktif ve etkili çözüm yollarının çocuklara sezdirilmesinde rehber niteliği taşımaktadır.

Çocuk kitaplarındaki karakterlerin okul çevresinde yaşadıkları sorunlara karşı kullandıkları aktif başa çıkma stratejilerinin incelendiği bu çalışmada en çok kullanılan stratejinin yardım isteme olduğu görülmektedir. Karakterler genel olarak öğretmenlerinden, arkadaşlarından, ailesinden ve yakın çevresinden yardım istemektedir/almaktadır. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'nde (2010) ve Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği'nde (2014) yer alan aileden ve arkadaşlardan yardım isteme/alma stratejisinin çocuk kitaplarında sıkça bulunduğu görülmektedir. Çocukların Gözünden Okulda Yaşam Raporu'na (2016) göre araştırmaya katılan öğrenciler kendilerine yakın hissettikleri bir öğretmenden destek almaktadırlar. Kitaplardaki karakterler de genel olarak kendilerine yakın hissettikleri veya dersine katıldıkları öğretmenlerden yardım almaktadırlar. Aynı zamanda sorunlarını öğretmenleriyle paylaştıkları ve şikayetlerini öğretmenlerine bildirdikleri görülmektedir. Kutlu ve Bedel (2018) tarafından yapılan araştırmaya göre öğrencilerin aileden, arkadaştan ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça sorunlarla aktif başa çıkma stratejilerinin arttığı sonucu elde edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında çocuk edebiyatı eserlerinin öğrencilere aileden, arkadaşlardan ve çevreden yardım isteme/alma konusunda etkili bir rehber olma niteliği taşıdığı ifade edilse de çocuğun kendi ayakları üzerinde durması açısından sürekli diğer insanlardan yardım almanın ne derece etkili bir strateji olduğu tartışılabilir.

Uygun çözüm yolu bulma ve uygulama stratejisi de çocuk edebiyatı eserlerinde sıkça yer almaktadır. Özellikle sorun odaklı kitaplara bakıldığında karakterlerin sorunlar karşısında yaratıcı fikirler doğrultusunda çözüm yolları buldukları görülmektedir. Bu durum çocuklara sorun karşısında baş etmek için yol gösterici olmasının yanında onlara cesaret verecek niteliktedir. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'nde (2010) ve Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği'ndeki (2014) aktif başa çıkma stratejilerinden olan çözüm yolu bulma da çocuk kitaplarında yer almaktadır. Bu durum, kitaplardaki başa çıkma stratejilerinin çocukların yaşamında uyguladığı stratejilerle benzer olabildiğini göstermektedir. Uygun çözüm yolu bulma stratejisinin kitaplarda ele alınış biçimi ve karakterin sorununu çözmedeki etkisi okuyuculara rehberlik sağlayabilir. Özellikle yaratıcı sorun çözme stratejilerinin yer aldığı kitaplar okuyuculara sorunlar karşısında ne yapacaklarına dair fikir verebilecek niteliktedir.

İncelenen kitaplardaki karakterler kullandıkları başa çıkma stratejilerinden bir diğeri de sakin ve kararlı olma. Karakterler bazı durumlarda arkadaşlarının da desteği ile kararlı davranarak sorunu çözmektedirler. Bunun yanında sorunlar karşısında sakin olmaya çalıştıkları ve sorunun daha da büyümesine engel oldukları görülmektedir. Karakterler, kendilerini sakinleştirdikleri gibi çevrelerinden de destek alarak sakin kalmayı başarmaktadırlar. Kitaplarda bulunan sakin, sabırlı ve kararlı olma stratejisinin İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'nde (2010) ve Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği (2014) ile uyumluluk gösterdiği görülmektedir. Sakin ve kararlı olma stratejisinin günlük yaşamda kullanıldığını ve kitaplara da benzer doğrultuda yansıdığını söylemek mümkündür. Çocuk kitapları aracılığıyla bireylere sorunlar karşısında neden sakin ve kararlı olmaları gerektiği anlatılabilir.

Olaylara olumlu yönden bakma stratejisi de çocuk kitaplarında yer almaktadır. Karakterler olayların olumlu yönüne odaklanarak anlık da olsa kendilerini rahatlatabilmektedirler. Bilişsel esnekliğe ve aktif başa çıkma stratejisine sahip olan bireylerin ortak özellikleri, yaşadıkları sorunların olumlu taraflarını görerek, olası alternatif çözümler üretmek ve gerekirse bu konuda başkalarının yardımına başvurmadır (Bedel ve Ulubey 2015). Bu açıdan bakıldığında bireylerin sorunlara olumlu yönden bakarak çözüm üretmeleri oldukça önemlidir. Özellikle sorun yaşayan bireylerin ilk andan karamsarlığa düşmesini engellemek için bu stratejinin kullanımı çocuk kitaplarıyla sezdirilebilir. Sorun yaşayan bireyler, karakterlerle özdeşim kurarak olaylara olumlu yönden bakmanın çözüme etkisini görebilirler.

Çocuk kitaplarında yer alan bir diğer aktif başa çıkma stratejisi ise sorunun nedenini bulmadır. Ardıç (2009) tarafından yapılan araştırmaya göre öğrencilerin strese neden olan etkenlere karşı uyguladıkları başa çıkma davranışlarından biri de soru sorarak davranışların sebeplerini anlamaktır. Çocuk kitaplarında yer alan bu strateji yapılan araştırmalarda elde edilen stratejilerle örtüşmektedir. Sorunun nedeni bulma stratejisinin çözümü büyük oranda etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bireylerin yaşadıkları sorun karşısında kendilerini suçlu hissetmelerini önlemek için de bu stratejiye başvurulabilir. Karakterlerle benzer sorunlar yaşayan bireyler, karakterlerin soruna yönelik olarak bulduğu nedenlerden yola çıkarak sorunlarını çözümler olabilirler. Çocuk kitapları bu bakımdan bireylere rehberlik sağlayabilir. Bununla birlikte, bu stratejiye çocuk kitaplarında daha çok yer verilebilir ve karakterin sorun çözmesine etkisi geniş çaplı olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı eserlerindeki karakterlerin okul çevresinde zorbalığa maruz kalma, korkma, tedirgin olma, stres yaşama, derslerden başarısız olma, rahatsız olma gibi sorunlar yaşadıkları ve bu sorunlar karşısında yer yer aktif başa çıkma stratejilerini kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu stratejilerin ise gerçek hayattan kopuk olmadığı tespit edilmiştir. Çocuk kitaplarındaki aktif başa çıkma stratejilerinin psikoloji alanında yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin, okul çevresinde yaşanan sorunlara karşı bireylere olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir. Bununla birlikte yetişkinlerin de bu kitapları okuyarak dünyaya çocukların gözünden bakabileceklerini, onların yaşadıkları sorunları daha iyi anlayacaklarını söylemek mümkündür. Çocuklar ve yetişkinlerin bu eserleri okumaları sağlanmalı, bu kitaplar bireyler için bir rehber niteliği taşımalıdır.

Kaynakça

- Açık, Ö. (2018). Montsuzlar. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Ak, B. (2016). Bebek annem. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Ak, B. (2017). Pat karikatür okulu. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Ak, B. (2017). Yaşasın Ç harfi kardeşliği. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Ak, S. (2011). Toto'nun sınıfı. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Akal, A. (2012). Babam duymasın. İzmir: Uçanbalık Yayınları.
- Akbal, O. (2011). Kırmızı yoyo. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Aktan, M. C. (2016). Türkiye'de okullarda öğrencilerin karşılaştıkları problemler ve okul sosyal hizmeti. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 109-120.
- Arya, D. (2016). Pera günlükleri-1. [e kitap sürümü] <https://www.kobo.com/tr/tr/ebook/pera-gunlukleri-1-korler-ulkese-ekp> adresinden edinilmiştir.
- Asal, Y. (2017). Çılgın hademe -1. İstanbul: Nesil Çocuk Yayınları.
- Aslan, C. (2019). Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aytekin, H. (2008). Çocuk edebiyatında ölüm teması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 89-102.
- Bedel, A. ve Ulubey, B. (2015). Ergenlerde başa çıkma stratejilerini açıklamada bilişsel esnekliğin rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 291-300.
- Bedel, A., Işık, E., & Hamarta, E. (2014). Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeğinin (EBÇÖ) Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 227-235.
- Belen, F.Z. (2016). Manevi danışmanlıkta bibliyoterapi uygulama örneği: bibliyoterapinin algılanan stres ve dini başa çıkma üzerindeki etkisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10(19), 9-42.
- Binyazar, A. (2016). Güneşli'ne yolculuk- 3. [e kitap sürümü] <https://www.kobo.com/tr/tr/ebook/gunsgna-yolculuk-okul-yllar-3> adresinden edinilmiştir.
- Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Bozfirat, A. (2015). Sokakta tek başına. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Börekçi, F.Ç. (2013). Çıkma öğrenci. İstanbul: Nesil Çocuk Yayınları.
- Brown, L. J. (1986). Developing thinking and problem-solving skills with children's books. *Childhood Education*, 63(2), 102-107.
- Bulut, S. (2010). Bibliyoterapi yönteminin okullarda psikolojik danışmanlar ve öğretmenler tarafından kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), 17-31. <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6148> adresinden edinilmiştir.
- Bulut, S. (2018). Çocuk edebiyatına sığınanlar: Zorunlu göç öyküleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (14), 383-410.
- Çakar-Savi, F. (2018). Uyum ve davranış problemlerinin doğasını anlamak. F. Savi Çakar (Ed.), Yaşam dönemleri ve uyum sorunları içinde (ss.73-118). [e-kitap sürümü] <https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=6870> adresinden edinilmiştir.
- Çelik, B. (2011). Sınıfın yenisi. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Çetinel, F. (2015). Ayasofya konuştu. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Demiral, S. (2015). Filozof çocuklar kulübü. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.
- Der, A. (2015). Defne'yi beklerken. İstanbul: Güneşli Kitaplığı.
- Ekici, M. & Ertem, İ.S. (2019), Çocuk Kitaplarında Engelliler ve Sorunlarının İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 250-264.
- Erce, A. (2010). Sakin ol Can. İstanbul: Uğurböceği Yayınları.

- Erdener, M., Sezer, F., Tezci, E. (2017). Ortaokul öğrencilerinin problem alanlarının belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 303-320. DOI: 10.17556/erziefd.304220
- Erdoğan, F. (2014). Korsan kitap çetesi. İstanbul: Mavibulut Yayınları.
- Erdoğan, F. (2016). Böyle de ödev mi olur. İstanbul: Mavibulut Yayınları.
- Geridönmez, S. (2017). Uzayda bir yatılı okul. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Gümüşay, T. (2015). Hazırlıksız. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Güneş, P. (2016). Bizim sınıfın halleri. İzmir: Tudem Yayınları
- Güneş, P. (2018). Ceren konuyu anlamadı. Ankara: Elma Yayınevi.
- Güngör, N. (2015). Sevgili öğretmenim. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Günyüz, M. (2012). Sorun odaklı çocuk edebiyatı: Babamın gözleri kedi gözleri ve sevgili annelerim kitapları bağlamında boşanmış aile çocuğu olarak edebiyatta yer almak. S.Sever (Ed.), 3.Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu içinde (s.929-935). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi. <http://cogem.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/311/2016/12/3ucgs-2.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Harvey, P. (2010). Bibliotherapy use by welfare teams in secondary colleges. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(5), 29-39. doi: 10.14221/ajte.2010v35n5.3
- Işık, E. ve Bedel, A. (2015). Ergenlerde başa çıkma stratejileri ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 53-60.
- İlter, B. (2015). Bibliyoterapi tekniğinin üstün yetenekli çocukların mükemmeliyetçilik düzeylerine etkisi (yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (423212.)
- İnan, C., Erkuş S. (2018). Bibliyoterapi tekniğinin ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin matematik başarıları ve tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Turkish Studies Dergisi*, 13(15), 259-271. doi: 10.7827/TurkishStudies.13422
- İplikçi, M. (2016). Kömür karası çocuk. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Karacan-Özdemir, N. (2016). Bibliyopsikolojik danışmaya dayalı özgüven geliştirme programının 6. Sınıf öğrencilerinin özgüven düzeylerine etkisi. *İlköğretim Online*, 15(2), 136-147. doi: 10.17051/io.2016.59570
- Karakaşlı, K. (2014). Dört kozalak. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kılıcıoğlu, H. (2016). On numara çocuklar. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kılıcıoğlu, H. (2016). Perşembeleri çok severim. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kıral, G. (2016). Gizli formül hangi zarfta! İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kıral, G. (2018). Belalı Dörtlü'ye karşı. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kutlu, A. ve Bedel, A. (2019). Çatışma çözme programının ortaokul öğrencilerinin çatışma çözüm becerilerine, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisi. *İlköğretim Online*, 18(1), 97-111.
- Leana-Taşçılar, M. Z. (2012). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin de bulunduğu sınıflarda bibliyoterapi kullanımı: Model önerisi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 118-136 <http://www.tuzed.org/publications/cilt2/sayi2/sayi2.html> adresinden edinilmiştir.
- Maguth, B.M., Boit, R., Muenz, L. Ve Smith, F.R. (2015). Grappling with Death and Loss through Children's Literature in the Social Studies. *Social Studies Research and Practice*, 10 (3).
- Moulton, E., Prater, M. A., Heath, M., Dyches, T. T. (2011). Portrayals of bullying in children's picture books and implications for bibliotherapy. *Reading Horizons*, 51(2), 119-148. https://scholarworks.wmich.edu/reading_horizons/ adresinden edinilmiştir.
- Okyay, L.R. (2013). Leylek havada. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Okyay, L.R. (2017). Bulut delisi. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Özan, B. G. (2017). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve özel öğrenme güçlüğü olan 9-12 yaş aralığındaki çocuklarda bibliyoterapi kullanımının kişilerarası sorun çözme becerilerine etkisinin incelenmesi (yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (472164.)
- Özen, B.E. (2018). Çelebi zinciri. İstanbul: Doğan Egmont Yayınları.

- Prater, M. A., Johnstun, M. L., Dyches, T. T., Johnstun M. R. (2006). Using children's books as bibliotherapy for at-risk students: A guide for teachers. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 50(4), 5-10. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3200/PSFL.50.4.5-10> adresinden edinilmiştir.
- Saygı, S. (2016). Şimugula. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Semerçi, Ü. Mesnevi ve bibliyoterapi (yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (503262)
- Serin, O., Bulut-Serin, N. Ve Saygılı, G. (2010). İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 446-458.
- Sertbarut, M. (2017). Sınıfta kalanlar okul açtılar. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2015). Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sevinç, G. (2019). Ölüm ve Bibliyoterapi: Okul Öncesi Dönemde Faydalanılabilecek Çocuk Kitaplarına Yönelik bir İçerik Analizi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(55), 1213-1246.
- Şimşek, T., Yakar, Y.M. (2016). Çocuk ve edebiyat. T. Şimşek (ed.), Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı içinde (ss.13-44). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tamer, Ü. (2009). Günışığı hoşça kal. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Tan, C. (2016). Sevgi dolu bir yürek. İstanbul: Doğan Egmont Yayınları
- Tohumcu, A. (2011). Üç, ikiii, birr, ateş! – 1. İstanbul: Can Çocuk Yayınları
- Tosuner, N. (2016). Keleş Osman. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Turan, L. (2005). Arkadaş edinme güçlüğü çeken çocukların problemlerini çözmede çocuk edebiyatından yararlanma. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 124-135.
- Uysal Bayrak, H, Özen Altınkaynak, Ş, Erginsoy Osmanoglu, D. (2018). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Problem Durumunda Kullandıkları Başa Çıkma Stratejilerinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 72-82. doi: 10.19126/suje.342016
- Ünal, A.G. (2015). Takma adı gagalı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wetton, N. (1995). Sensitive issues and children's literature. *Health Education*, 95 (1), 12-14. doi: 10.1108/09654289510075045.
- Yakar, Y, Yılmaz, O. ve Yılmaz, H. (2019). Çocuk kitaplarında sorun odaklılık: Engellilik algısı. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 56-76.
- Yakar, Y. (2017). Türk çocuk edebiyatında göç olgusu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (58), 339-353.
- Yakar, Y.M. (2015). Beyazbulut Dergisi'nde yer alan kurgusal metinlerdeki karakterlerin çatışmaları çözme biçimleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 57-66.
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2017). Çocuk edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yener, M. (2017). Çılgınlar sınıfı/korsan takımı. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve ŞİMŞEK, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, O. (2016). Çocuk edebiyatı ve eğitim. T. Şimşek (ed.), Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı içinde (ss.329-341). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yılmaz, O., Yakar, Y.M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 3(6), 29-42.

ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KAHRAMANLAR ARACILIĞI İLE ÖNE ÇIKAN ETKİSİZ DİNLEME TÜRLERİ^{*1}

Öğretmen Harun KAYA^{**}

Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ^{***}

Özet

Çalışma çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile öne plana çıkan etkisiz dinleme türlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma doküman analizi deseniyle yapılmıştır. Çalışmada incelenen kitapların belirlenmesi için farklı bölgelerde ve farklı şehirlerde eğitim öğretim gören farklı sınıf seviyelerinde olan ortaokul öğrencilerinin severek okudukları 3 kitabın ismi alınmıştır. Bu şekilde en çok tercih edilen 20 kitap belirlenerek çalışmanın amacı doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak betimsel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizden sonra verileri daha iyi açıklayabilmek, kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amacıyla içerik analizi yapılmıştır. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak kahramanların sergiledikleri etkisiz dinleme türleri belirlenmiştir. İncelemeler sonucunda 8 tane etkisiz dinleme türü tespit edilmiştir. Bu etkisiz dinleme türlerinin bazılarının daha çok ön plana çıkarıldığı bazıların ise daha az ön plana çıkarıldığı sonucuna varılmıştır. Etkisiz dinleme türlerinin sergilenmesinin, söylenenleri tam anlamıyla anlamayı ve sağlıklı bir iletişim kurmayı engellediği için bu durumun kitap kahramanlarıyla özdeşim kuran, onları rol model alan öğrenciler açısından problem teşkil edeceği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk kitapları, etkisiz dinleme, dinleme türleri, Türkçe öğretimi.

TYPES OF NON-INFACTIVE LISTENING MADE THROUGH THE PROTAGONISTS IN CHILDREN'S BOOKS

Abstract

The study was carried out to determine the types of ineffective listening that are brought to the forefront through the protagonists in children's books. The research was carried out with document analysis pattern. In order to determine the books to be examined in the study, the names of 3 books that are read fondly by secondary school students at different grade levels studying in different regions and different cities were taken. In this way, the 20 most preferred books were determined and examined in line with the purpose of the study. In the study, firstly, descriptive data analysis technique was used. After the descriptive analysis, content analysis was carried out in order to better explain the data and reach concepts and relationships. The findings obtained as a result of the examinations were interpreted and the ineffective listening types exhibited by the protagonists were determined. As a result of the examinations, 8 types of ineffective listening were identified. It has been concluded that some of these ineffective listening types are highlighted more, while others are less prominent. It has been stated that this situation will pose a problem for students who identify with the protagonists of the book and take them as role models, since the display of

*

¹ Bu çalışma "Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar Aracılığı ile Ön Plana Çıkarılan Dinleme Türleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^{**} Türkçe Öğretmeni, harunkaya24@hotmail.com

^{***} Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, oguzhan24@hotmail.com

ineffective listening types prevents them from fully understanding what is being said and establishing a healthy communication.

Keywords: Children's literature, children's books, ineffective listening, types of listening, Turkish teaching.

1. GİRİŞ

Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2019) dört temel dil becerisini barındırmaktadır. Bunlar: Dinleme, konuşma, okuma ve yazmadır. Bireyler bu dört temel dil becerisinden ilk olarak dinlemeyi öğrenirler. İnsanoğlunun kazandığı ilk dil becerisinin dinleme olduğunu dile getiren Doğan (2019), bu becerinin daha bebeğin dünyaya gelmeden kullanılmaya başlandığını da ifade etmiştir. Dört temel dil becerisi göz önüne alındığında dinleme becerisinin diğer becerilere göre yeteri kadar önem verilmemiş bir beceri olarak karşımıza çıktığını görmek mümkündür. Mackay (1997) insanın hayatta birçok şeyi dinleme yoluyla öğrenmesine rağmen bu becerinin ihmal edildiğini düşünmektedir. Bu şekilde düşünen Doğan (2019) da dinleme becerisinin ihmal edildiğini bunun nedeni olarak da öğretmenlerin bu becerinin çocuklarda doğal olarak geliştiğine ve bu sebeple bunun üzerinde durmaya gerek olmadığına inanmalarını göstermektedir. Sandall, Schramm ve Seibert (2003) yapmış oldukları yüksek lisans tezinde çocuk edebiyatı ürünlerinin dinleme becerisinin gelişmesine katkıda bulunduğunu dile getirmişler. Aynı çalışmada araştırmacılar; öğretmenlerin, öğrencilerin dinlemeyi bildikleri varsayımından vazgeçerek dinleme becerisini geliştirecek çalışmalar yapması gerektiğini de ifade etmişler. Güleç ve Durmuş (2015) yapmış oldukları çalışmada çocuk edebiyatı ürünlerinin dinleme becerisini geliştirmede birer araç olarak kullanılabileceği sonucunu ortaya koymuştur. Gelişim döneminde olan çocuklar kendilerine çeşitli modeller seçerler. Bu modeller; hayatın içinden, yakın çevreden, film kahramanlarından olabileceği gibi okudukları veya dinledikleri kitapların kahramanlarından da seçilebilir. Sever (2017) insanların kişiliğinin şekillendiği çocukluk döneminde öykünmenin en etkili ve hızlı öğrenme yolu olduğunun altını çizerek çocukların okudukları-dinledikleri kitapların kahramanlarıyla özdeşim kurduklarını belirtmektedir. Çocukların önemsedikleri kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını benimseyip kendi davranışlarına dönüştürdükleri bu dönemde kitapların öykünebilecek yeni modeller yarattığını vurgulamaktadır. Bu sebeple Sever (2015) çocukların özdeşim kuracağı çocuk kitaplarındaki kahramanların kişilik ve fiziksel olarak çok iyi geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü öykünmeyi çocuğun öğrenmesini ve gelişimini belirleyen önemli bir etken olarak görmektedir. Model olarak seçilen bu kitap kahramanlarının çocuklara hangi dinleme türlerini sergilediklerine yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, öğrencilerin dinleme becerilerinin yeter kadar gelişmediği ve öğretmenlerin de bu beceriyi geliştirecek etkinliklere yeterli düzeyde yer vermedikleri düşüncesi bu çalışmanın ortaya çıkış noktası olmuştur.

Bu çalışmanın amacı çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığıyla öne çıkan etkisiz dinleme türlerini belirlemektir. Bu amaçla yapılan çalışmada “Çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile öne çıkan etkisiz dinleme türleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Çocuk kitaplarındaki kahramanlar vasıtasıyla öne çıkarılan etkisiz dinleme türlerine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmaması bu konunun ele alınma sebebidir. Çalışma bu yönüyle literatürdeki çalışmalardan farklıdır. Bireylerin kişiliklerinin oluşmaya başladığı ve öğrenmeye en açık oldukları dönem çocukluk dönemidir. Bu dönemde öğrenme çeşitli yollarla gerçekleşir. Bu yollardan biri de çocuğun çevresindeki kişileri, izlediği filmlerdeki kahramanları, okuduğu veya dinlediği kitaplardaki kahramanları model alması, onlarla özdeşim kurmasıdır. Bu düşünce göz önünde bulundurulduğunda çocuk kitaplarının dil eğitimi açısından önemli araçlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuk edebiyatı yapıtlarının Türkçe öğretiminde kullanılması gerektiğini vurgulaması yönüyle çalışma önem taşımaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkçe Öğretim Programı’nda (MEB, 2019) dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşma olmak üzere dört temel dil becerisi bulunmaktadır. Bu becerilerden dinleme/izleme ve okuma anlamaya dayalı, yazma ve konuşma ise anlatmaya dayalı becerilerdir. Aynı programda Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın özel amaçları yer almaktadır. Tüm bu amaçlara ulaşmak ve becerileri kazandırmak için kullanılan araçlar metinlerdir. Sever (2018) Türkçe öğretiminin temel aracının metinler olduğunu ifade etmektedir. Türkçe öğretiminde amaçlanan

becerilerin kazandırılmasında kullanılan temel araçların metinler olduğunu vurgulayan Sever (2015), okuma kültürü edinmiş bireylerin yetiştirilebilmesi için çocuk edebiyatının seçkin yapıtlarının Türkçe öğretiminde temel birer araç olarak kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca çocuk kitaplarının; çocuğun dilsel, duyuşsal ve kişilik gelişiminin yanı sıra bilişsel öğrenme sürecinde de etkili araçlar olduğunu dile getirmektedir. Çocuk kitapları çocukların; dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmektedir (Sever, 2017). Bireyin ana dilini edinme ve geliştirme sürecinin doğrudan doğruya o dilin edebiyatıyla bağlantılı olduğunu dile getiren Baş (2015), Türkçe öğretiminin niteliğini artırmak için çocuk edebiyatından faydalanmanın yararlı olacağını, temel dil becerilerinin (dinleme, okuma, konuşma, yazma) ve dil bilgisinin öğretiminde çocuk kitaplarından yararlanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Amaca uygun çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarının, Türkçe ve edebiyat öğretimi programlarında yer alan amaçlara ulaşılması yolunda kullanılması gereken önemli ve işlevsel ürünler olduğu Aslan (2017) tarafından dile getirilmiştir. Çocuk edebiyatının Türkçe öğretimi ile ilişkisinin yalnızca Türkçe ders kitaplarına metin temininden ibaret olmadığını bildiren Yılmaz (2020); çocuğun dil becerilerinin, söz varlığının, estetik algısının ve değerlerinin gelişiminde çocuk edebiyatı ürünlerinin katkısının büyük olduğunu ifade etmektedir. Genel olarak bakıldığı zaman çocuk edebiyatı odaklı, dil eğitimi ve çocuk edebiyatı odaklı birçok kitabın, kitap bölümünün ve makalenin olduğunu görmek mümkündür. Hem yabancı literatürde yer alan hem de Türkiye’de yapılan tüm bu çalışmaların, çocuk edebiyatı yapıtlarının dil eğitiminde estetik birer araç olarak kullanılabileceği noktasına vurgu yaptığını görmek mümkündür.

Dinleme ile ilgili yabancı literatür incelendiğinde çalışmaların daha çok dinleme becerileri, dinleme eğitimi ve dinleme sorunlarına yönelik olduğunu görmek mümkündür (Liubinienė, 2009; Ismail ve Aziz, 2020; English, 2009; Aldina, Dayu ve Haura, 2020; Sulistyanto, 2015; Sah ve Shah, 2020). Yabancı literatüre bakıldığı zaman çocuk edebiyatı ve dil öğretimiyle ilgili olarak yapılan çalışmaların yoğunlaştığı ilk başlık çocuk edebiyatı ürünlerinin eğitimde araç olarak kullanılabileceği (Baratz ve Hazeira, 2012; Sharp, Medrano ve Conevay, 2018; Lopez, 2014) yönündedir. Çalışmaların yoğunlaştığı bir diğer nokta da çocuk edebiyatının dil eğitiminde kullanılması gerektiği düşüncesidir (Novasyari, 2019; Bland, 2013; Chang, 2007). Bununla birlikte her iki başlıkta da yer alan çalışmalar, çocuk edebiyatı ürünlerinin sanatsal birer araç olarak kullanılması gerektiği gerçeğini vurgulamaktadır.

Türkiye’de Literatüre bakıldığı zaman çocuk kitaplarındaki kahramanların dinleme türlerini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak dinleme ve çocuk kitaplarıyla ilgili birbirinden bağımsız çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte Türkçe öğretimi ve çocuk edebiyatı ile ilgili çalışmaları da görmek mümkündür. Çalışmaların daha çok Türkçe öğretmenleriyle Türkçe öğretmen adaylarına ve dinleme eğitimi ile dinleme becerisine yönelik olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak çalışmaların Türkçe öğretmenlerine ve Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik yapıldığını görmek mümkündür. Türkçe öğretmenlerinin dinleme stillerini (Ateş ve Ercan, 2015), dinleme becerisi ve dinleme eğitimi özyeterlilik algılarını (Kurudayıoğlu ve Kana, 2013), dinleme becerisiyle ilgili görüşlerini (Ceryan, 2016), dinleme sorunlarına ilişkin görüşlerini (Emiroğlu, 2013) ele alan çalışmalar mevcuttur. Türkçe öğretmen adaylarına göre derslerde karşılaşılan başlıca dinleme engellerini (Aşılıoğlu, 2009), Türkçe öğretmeni adaylarına ait dinleme türlerini çeşitli değişkenler açısından (Özkan ve Başkan, 2019) inceleyen, dinleme ve dinleme eğitimine (Epçaçan, 2013) yönelik, dinleme becerisinin diğer beceri alanlarıyla ilişkisini (Emiroğlu ve Pınar, 2013) inceleyen, öğrencilerin dinleme becerileri üzerine (Akbayrak, 2019; Karabacak, 2014; Ören, 2019) yapılan çalışmalar da mevcuttur. Yapılan çalışmalara bakıldığında çocuk kitaplarındaki kahramanların sergilediği dinleme türleriyle ilgili, herhangi bir çalışma karşımıza çıkmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada “Çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile öne çıkan dinleme türleri hangileridir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Literatürde yer alan çalışmaların toplanabileceği bir diğer başlık da Türkçe öğretimi ve çocuk edebiyatıdır. Baş (2015) Türkçe öğretiminin niteliğinin çocuk edebiyatından yararlanma düzeyiyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda literatür incelendiğinde Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatının önemini ve Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı ürünlerinden faydalanmanın doğru bir adım olacağını konu alan çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Kolaç, Demir, Karadağ, 2012; Türkben, (2019); Fırat, (2012); Öztürk, (2015); Çer, (2016); Lüle Mert, (2012); Temizyürek, (2003); Çevik ve Müldür, (2015);). Çocuk ve gençlik edebiyatının eğitimdeki yeri ve önemini (Can, 2003)

ele alan, bir dili öğretmek için kullanılabilecek en önemli araçların o dilde ortaya konan yazınsal metinler olduğunu, bu nedenle çocuk kitaplarının ana dili eğitimi sürecinde sıklıkla yer alması gerektiğini (Burgul Adıgüzel, 2015) vurgulayan, Türkçe öğretiminin amaçlarına ulaşmak için çocuk edebiyatı yapıtlarından yararlanılması gerektiğini (Karadağ, 2020) ortaya koyan çalışmaları da görmek mümkündür. Güleç ve Durmuş (2015) ilkokul öğrencilerinin dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik yapmış oldukları çalışma neticesinde çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların dinleme becerilerini geliştirdiği sonucuna varmış, çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların dinleme becerilerini geliştirmede birer araç olarak kullanılması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Başka bir çalışmada ise Bağcı Ayrancı ve Aytaş (2017) okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatının eğitimde işlevselliği üzerine görüşlerini ele almışlar ve okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerinden faydalanılması gerektiğini düşüncesine sahip oldukları sonucuna varmışlardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma modeli (deseni)

Çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile öne çıkarılan etkisiz dinleme türlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada kitaplardaki kahramanların sergilemiş olduğu etkisiz dinleme türleri tespit edilmeye çalışıldığı için doküman analizi kullanılmıştır. Birçok belgeye ulaşmanın kolay, ucuz ve zahmetsiz olması; belgesel verilerin diğer veri kaynaklarıyla karşılaştırıldığında daha nesnel olması ve belgesel verilerin araştırma sürecinden etkilenmemesi (Meriam, 2015) doküman analizinin güçlü yönleri olarak öne çıkmaktadır.

2.2. İncelenen kitaplar

Çocuk kitaplarında yer alan kahramanlar aracılığı ile ön plana çıkarılan etkisiz dinleme türlerini belirlemek üzere yapılan bu çalışmada ölçüt örnekleme yöntemiyle ortaokul öğrencileri tarafından en çok tercih edilen otuz kitap belirlenip okunarak bunlardan dinleme türlerini belirlemeye uygun olan yirmi tanesi çalışmanın incelen nesneleri olmuştur. Kitap ismi yazması istenen öğrenciler seçkisiz örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntemle seçilecek örnekleme evrendeki her şeyin örnekleme dahil olma şansı eşittir; örneklem evreni temsil edebilme büyüklüğüne sahip ve tamamen rastgele oluşturulurlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Kitaplar belirlenirken ismi en az beş kez yazılan kitaplar değerlendirilmeye alınmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Merriam (2015) örneklem için seçilen ölçütün doğrudan çalışmanın amacını yansıttığını ve bilgi açısından zengin durumların tanımlanmasına kılavuzluk ettiğini ifade etmiştir. Kitaplar belirlenirken 7 farklı coğrafi bölgeden, 8 farklı ilde, 10 farklı okulda eğitim öğretim gören 603 ortaokul öğrencisinden severek okudukları üç kitabın ismini yazmaları istenmiştir. Bu 603 öğrencinin 122 tanesi 5. sınıf, 135 tanesi 6. sınıf, 169 tanesi 7. sınıf, 177 tanesi de 8. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerden toplam 1753 cevap alınmıştır. Alınan cevaplar listelenerek öğrenciler tarafından en çok ismi yazılan 30 kitap belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen 30 kitap okunmuştur. Okunan bu 30 kitaptan çalışmanın amacına uygun olan 20 tanesi çalışmanın incelenen kitapları olmuştur. Çalışmanın amacı doğrultusunda incelenen bu 20 kitabın 8 tanesi yerli yazarlara 12 tanesi ise yabancı yazarlara aittir. Bu 20 çocuk kitabının 14 tanesi roman, 3 tanesi öykü, 2 tanesi fantastik kurgu, 1 tanesi de masal türündedir. Kitap isimlerinin belirlenmesinde görüşleri alınan öğrenciler Antalya, Aydın, Adıyaman, Diyarbakır, Erzincan, Eskişehir, İstanbul ve Kastamonu illerinde eğitim öğretim görmektedirler. Çalışmada incelenecek kitaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

2.3.Verilerin toplanması ve analizi

Çalışmada veriler toplanırken öncelikle literatür taraması yapıp kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmada incelenecek kitaplar Tablo 1’de gösterildiği gibi ilgili yayınevlerinden temin edilmiştir. Kitapların orijinal olmasına dikkat edilmiştir. Kitaplar önce herhangi bir not tutulmadan bir kez okunmuştur. Daha sonra çalışmanın amacı çerçevesinde eserler tekrar okunup gerekli notlar alınmıştır. Kahramanların sergilemiş olduğu etkisiz dinleme türleri çalışmanın amacı doğrultusunda fişlenmiştir. **Tablo 1: Çalışmada İncelenen Kitaplar**

Sıra	Kitabın Adı	Yazarı	Yayınevi	Basım Yılı
1	Dedemin Bakkalı	Şermin Yaşar	Taze Kitap	2020
2	Harry Potter Felsefe Taşı	J. K. Rowling	Yapı Kredi Yayınları	2020
3	Sadako	Eleanor Coerr	Beyaz Balina	2019
4	Canavar Peşinde-1	Adame Blade	Beyaz Balina	2018
5	Çizgili Pijamalı Çocuk	John Boyne	Tudem Yayınları	2020
6	Küçük Prens	Antoine De Saint- Exupery	Can Çocuk Yayınları	2015
7	Charlie’nin Çikolata Fabrikası	Roald Dahl	Can Çocuk Yayınları	2018
8	Ütopyaya Yolculuk	Şöhret Doğruyol Sağbaş	Epsilon	2020
9	Şeker Portakalı	Jose Mauro De Vasconcelos	Can Yayınları	2019
10	Yankılı Kayalar	Ahmet Yılmaz Boyunağa	Timaş Yayınları	2019
11	Pinokyo	Carlo Collodi	Mum Yayınları	2016
12	Masal Masal İçinde	Ahmet Ümit	Yapı Kredi Yayınları	2019
13	Dolunay Dedektifleri İz Peşinde	Mavisel Yener	Bilgi Yayınevi	2018
14	Sessiz Sakin	Melih Tuğtaç – Çağrı Çelebi	Genç Hayat Yayınları	2020
15	İçimdeki Müzik	Sharon M. Draper	Timaş Yayınları	2020
16	Kraliçeyi Kurtarmak	Vladimir Tumanov	Günüşiği Kitaplığı	2019
17	Haritada Kaybolmak	Vladimir Tumanov	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	2020
18	Vanilya Kokulu Mektuplar	Sevim Ak	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	2020
19	Çöplük	Andy Mulligan	Tudem Yayınları	2020
20	Silgi Ruhü	Şöhret Doğruyol Sağbaş	Epsilon	2019

Çalışmada ilk olarak betimsel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Betimsel analizden sonra verileri daha iyi açıklayabilmek, kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amacıyla içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir ve önceden belirgin olmayan temaların, boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Fişlemeler doğrultusunda yapılan analizler sonucu etkisiz dinleme türleri belirlenerek alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Çalışmada inandırıcılığı sağlamak için incelenen eserlerden alıntılara sıkça yer verilmiştir. Dinleme türleri belirlenirken literatür taraması sonucu elde edilen Cihangir Çankaya’ya (2015) ait aşağıdaki tabloda yer alan başlıklar göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 2: Dinleme Türleri

Etkisiz Dinleme Türleri
1.Yetersiz dinleme
2. Kalıplaşmış dinleme
3. Yüzeysel dinleme
4. Görünüşte dinleme
5. Seçerek dinleme
6. Duyguya saplanarak dinleme
7. Savunucu dinleme
8. Tuzak kurucu dinleme

3.BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Yetersiz Dinleme

İncelemeler sonucunda çocuk kitaplarında ortaya konan ilk etkisiz dinleme türü yetersiz dinlemedir. Bu dinleme türünde dinleyici dikkatinin konuşan kişinin söylediklerine vermez, daha çok kendi zihninden geçenlere odaklanır. Dinleyici daha çok zihninden geçenlere odaklandığı için konuşmacının söylediklerini tam anlamıyla idrak edemez. Küçük Prens isimli kitapta yetersiz dinlemenin örneklerine rastlamak mümkündür. Kitabın bir bölümünde arkadaşı Küçük Prens'e başka bir gezegenden mi geldiğini sorar. Küçük Prens ise gözü arkadaşının uçağındaiken **"Bununla çok uzaktan gelmiş olamazsın zaten."** şeklinde bir cümle kurar. Burada Küçük Prens'in dikkatinin konuşan kişinin sözlerinde olmadığını, kurduğu cümleden kendi zihnindeki şeye odaklandığını, dolayısıyla yetersiz dinleme yaptığını görmek mümkündür. Yetersiz dinlemenin görüldüğü diğer bir eser de Şeker Portakalı'dır. Kitabın kahramanlarından biri olan Zeze ile abisi Totoca'nın arasında geçen bir konuşma yetersiz dinleme için örnek teşkil etmektedir. Totoca evlerinde bir dram yaşandığını anlatmaya çalışırken babasının işsiz olduğunu, kız kardeşinin fabrikada çalışmak zorunda kaldığını, annesinin çalışmak için her gün şehre gittiğini dile getirir. Eski evlerinin kirasını uzun süredir ödeyemediklerini, yeni evin kirasını ödeyebilmek için çalışmaları gerektiğini anlatır. Abisi bütün bunları anlatırken Zeze abisinin sözlerine dikkat kesilmek yerine kendi aklından geçenlere odaklanmış bir şekilde **"Totoca, kara panterle iki dişi aslanı da buraya getirecekler mi?"** der. Bu durum Zeze'nin yetersiz bir dinleme yaptığını ortaya koymaktadır. Yetersiz dinleme yapan bir diğer kahraman da Çizgili Pijamalı Çocuk kitabının kahramanı Bruno'dur. Bruno ablasının odasına kapıyı vurmada girer. Ablası ise ona bir bayanın odasına kapıyı vurmada girilmeyeceğini bilip bilmediğini sorar. Bruno ise ablasının sorusuna cevap vermek yerine ona aklından geçeni, bütün bebeklerini getirip getirmedeğini, sorar. Bruno'nun bu tavrı onun yetersiz dinleme yaptığına dair önemli bir delildir. İncelen kitaplarda toplam 16 kez yetersiz dinleme yapıldığı tespit edilmiştir.

3.2. Kalıplaşmış Dinleme

Kitaplardan elde edilen bulgular ışığında tespit edilen etkisiz dinleme türlerinden biri de kalıplaşmış dinlemedir. Kalıplaşmış dinleme yapan bir kişi konuşan kişiyi anlamadan kendi yaşadıklarını ön plana alarak dinleme yapar. Dinleyici eğer konuşmacının anlattıklarına benzer şeyler yaşamışsa konuşmacının sözlerini tam olarak anlamadan kendi yaşadıklarını anlatmaya başlar. Çizgili Pijamalı Çocuk adlı kitabın kahramanı olan Bruno kalıplaşmış dinleme yapan başkahramanlardan biridir. Arkadaşı Shmuel evden çıkarken kollarına bir bant takıldığını anlatırken Bruno babasının da üniformasına böyle bir bant taktığını ve çok güzel olduğunu söyler. Daha sonra Shmuel bir gün eve geldiğinde annesinin artık orada yaşayamayacaklarını söylediğini anlatırken Bruno **"Bu benim de başıma geldi!"** diyerek Fury isimli komutanın evlerine yemeğe geldiğini ve ondan sonra taşındıklarını söyler. Bruno'nun davranışları ve sarf ettiği sözler bakılınca onun karşısındakini dinlerken kendi yaşadığı şeyleri sürekli ön plana çıkardığını dolayısıyla kalıplaşmış dinleme yaptığını anlamak

mümkündür. Kalıplaşmış dinlemeye örnek teşkil edecek bir bölüm de Canavar Peşinde isimli kitapta geçmektedir. Elenna isimli kız, anne ve babasının yıllar önce bir yangında öldüğünü, kendisine amcasının baktığını anlatırken Tom **"Ben de amcam ve yengemle yaşıyorum!"** diye konuşmaya başlar. Tom karşısındakini dinlerken kendi yaşadıklarını dile getirmektedir. Bu durum onun kalıplaşmış dinleme yaptığını gözler önüne sermektedir. İncelen kitaplarda toplam 5 kez kalıplaşmış dinleme yapıldığı tespit edilmiştir.

3.3. Yüzeysel Dinleme

İncelenen kitaplardan elde edilen verilerin ortaya koyduğu bir diğer etkisiz dinleme türü de yüzeysel dinlemedir. Bu dinleme türünde dinleyici derinliklerde duygu, düşünce ve anlamlara ulaşmaz, söylenenlerin yüzeyinde kalır. Dinleyici sadece yüzeydeki anlamı idrak eder, söylenenlerin derinliklerde taşıdığı anlamlara, duygulara ulaşamaz. Ütopyaya Yolculuk adlı eserde yüzeysel dinlemeye örnek teşkil edecek bölümler görmek mümkündür. Bu bölümlerin birinde Kitap isimli kahraman Mavi isimli kahramana kendisini yanlış anladığı bir konuda açıklamalar yapar. Savaşın kastının şiddet olmadığını, kaba kuvvetin kesin çözüm olamayacağını ifade eder. Psikolojik savaşın en güçlü savaş olduğunu, en zorlu savaşın insanın kendi içindeki kötülüklerle yaptığı savaş olduğunu açıklar. Arkadaşını dinleyen Mavi ise onun söylediklerinin derinliklerindeki anlamlara ulaşmak yerine daha yüzeydeki anlamlara takılır. Bu tutumunu da **"Kitap, tüm bu anlattıklarına göre, demek oluyor ki senin adının anlamı, bir savaş aleti... Öyle mi?"** şeklindeki ifadelerle ortaya koyarak yüzeysel dinleme yaptığını göstermektedir. Yüzeysel dinlemeyi örneklendirecek bir başka kullanım da Çizgili Pijamalı Çocuk adlı kitapta bulunmaktadır. Kitabın kahramanı Bruno tarih dersini sıkıcı bulunca babası ona tarih dersinin öneminden bahsetmeye başlar. Kendilerini bulundukları noktaya getiren şeyin tarih olduğunu, tarih yazmak ve tarihi düzeltmek için orada bulunduklarını anlatır. Bruno ise babasının anlattıklarını pek dikkate almadan, söylediklerinin derinliklerinde ne gibi anlamlar ifade ettiğini düşünmeden sadece dinlediklerinin yüzeyindeki anlamlara ulaşır. Bunun sonucunda da **"Yine de sıkıcı,"** diyerek yüzeysel dinleme yaptığını gösterir. İncelen kitaplarda toplam 13 kez yüzeysel dinleme yapıldığı tespit edilmiştir.

3.4. Görünüşte Dinleme

Yüzeysel dinlemeden sonra ulaşılan etkisiz dinleme türlerinden bir tanesi de görünüşte dinlemedir. Böyle bir dinlemede kişi dinliyor gibi görünür ancak iç dünyası başka yerlerde ya da dinleyicinin aklında konuşmacının anlattıklarından daha önemli şeyler vardır. Bu şekilde dinleme yapan kişinin aklında olan şeyler daha önemlidir ve bu durum dinleyicinin, konuşmacının söylediklerini gerçek manada dinlemesine engel olmaktadır. Aslında kişi sadece görünüş olarak dinliyor gibidir. Dedemin Bakkalı isimli kitapta bu dinleme türünün örneklerini görmek mümkündür. Köydeki yaşlı hastalara kafasına göre ilaçlar veren kız dedesine yakalanır. Tam dedesinden kurtulmuşken bakkala gelen doktor durumu öğrenir. Doktor, küçük kıza yanlış ilaç kullanımının ne gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği konusunda uzun bir konuşma yapar. Küçük kız ise aklında başka şeyler varken doktoru dinliyormuş gibi yapar. Aklında kendine göre doktorun anlattıklarından daha önemli şeyler vardır. Yerdeki şekilleri inceleyerek, onları sayarak dinlediğini ifade eden kız **"Karşıdan çok iyi bir dinleyici gibi görünüyordum. Ama aklım Vehbi amcadaydı."** şeklindeki ifadesiyle de görünüşte dinleme yaptığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde görünüşte dinleme yapan diğer bir kahraman da Küçük Prens'tir. Karşısındaki kişi kendisine nereli olduğunu, bizim oralar derken nereyi kastettiğini, koyunu nereye götürmek istediğini vb. sorular sorarken Küçük Prens'in aklı başka şeydedir. Sorulan sorulara cevap vermek yerine kutunun içindeki koyunu kastederek **"İyi ki sandığın içinde verdin onu. Geceleri orada yatar."** der. Küçük Prens'in bu tutumu onun görünüşte dinlediğini, aslında aklında başka şeyler olduğunu göstermektedir. İncelen kitaplarda toplam 8 kez görünüşte dinleme yapıldığı belirlenmiştir.

3.5. Duyguya Saplanarak Dinleme

Kitaplar incelendiğinde karşımıza birçok farklı etkisiz dinleme türü çıkmaktadır. Karşılaşılan etkisiz dinlemelerden biri de duyguya saplanarak dinlemedir. Bu dinleme türünde dinleyici duygusal bir ton taşıma amacındadır. Dinleyici söylenen her şeyden bir hüznün ya da espri çıkarmaya çalışır. Bu tür dinlemeyi sergileyen kişiler bazen takıntılı bir şekilde her şeyden üzüntü duyulacak bir şeyler çıkarırlar bazen de söylenen her şeyden bir espri çıkarmaya çalışırlar. Dolunay Dedektifleri isimli

kitapta geçen bir bölümde bunun örneğini görmek mümkündür. Bilgecan dağda yer alan kaya mezarlarından bahsederken Birce o kocaman kayaların nasıl oyulmuş olabileceğini merak eder. Bu iki kızı dinleyen Oğuz onlarla dalga geçerek kayaların çekiçlerle oyulduğunu söyler. Bununla yetinmeyen Oğuz **“Aa, inanmıyor musunuz kızlar, dağdan taş ustalarının çekiç sesleri geliyor, dinleyin.”** diyerek kakhaha atar. Oğuz’un karşısındaki kişilerin söylediği şeylerden sürekli espri çıkarmaya çalışması onun duyguya saplanarak dinleme yaptığını göstermektedir. Duyguya saplanarak dinleme yapan bireyler dinlediklerinden sadece espri çıkarmanın peşinde değildirler. Bazıları da hüznün çıkarmanın peşindedir. İçimdeki Müzik adlı kitabın başkahramanı Melody Brooks da bunlardan biridir. Melody yürüme ve konuşma engelli, beyin felci geçirmiş bir çocuktur. Söylemek istediklerini bir cihaza yazarak seslendirmektedir. Okulun bilgi yarışması takımına katılan Melody yarışmada başarılı olur ve takımının yarışmayı kazanmasında büyük pay sahibi olur. Gazeteler yarışmadan bahsederken diğer takımın diğer bireylerine nazaran Melody’den daha çok bahsederler. Annesi gazetelerde kendisi ile ilgili haberleri okurken Melody kendisinin daha çok ön plana çıkarıldığı için diğer arkadaşlarının kendisinden nefret edeceklerini düşünür ve bunu **“Benden nefret edecekler.”** şeklindeki dile getirerek üzülür. Melody’nin bu tutumu ve ifadesi onun duyguya saplanarak dinleme yaptığını ortaya koymaktadır. İncelen kitaplarda toplam 21 kez duyguya saplanarak dinleme yapıldığı tespit edilmiştir.

3.6. Savunucu Dinleme

Kitaplardan elde edilen veriler ışığında ulaşılan bir diğer etkisiz dinleme türü de savunucu dinlemedir. Bu tür dinlemede kişi söylenen her şeyi kendisine yapılmış bir saldırı, bir suçlama olarak algılar ve hemen savunmaya geçer. Dinleyici konuşmacının söylediklerini kendisine yüklenmiş bir suç veya saldırı olarak algılar ve bu doğrultuda kendini savunucu ifadeler kullanmaya başlar. Bu dinleme türünü sergileyen kahramanlardan birisi Pinokyo’dur. Sınıf arkadaşlarının attığı bir kitap diğer arkadaşının kafasına gelince çocuk yaralanır. Diğer çocuklar hemen oradan uzaklaşırlar. Pinokyo yaralı arkadaşıyla ilgilenirken polisler gelirler. Polis çocuğun alnından yaralı olduğunu söyler ve çocuğu kimin yaraladığını sorar. Bunun üzerine Pinokyo **“Be be ben yapmadım!”** diyerek hemen kendini savunmaya başlar. Bu davranışı onun savunucu dinleme yaptığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Savunucu dinlemeyi örneklendirebilecek bir bölüm de Kraliçeyi Kurtarmak isimli kitapta yer almaktadır. Kitabın kahramanlarından biri olan Aleks bir kitapta yer alan bilmece şeklindeki matematik problemlerini çözmek için arkadaşı Venessa’yı evine çağırır. Akşamları bir araya gelerek Aleks’in odasında problemleri çözmeye çalışırlar. Aleks ailesine Venessa’nın ders çalışmak için geldiğini söylemiştir. Annesi bu yüzden Venessa’ya teşekkür etmek gerektiğini söyler. Abisi bunu duyunca **“Vanessa, ha?”** diyerek Aleks’in en yakın arkadaşı olan Sam’i bu sebeple uzun süredir göremediklerini söyler. Abisinin bir şeyler ima ettiğini düşünen Aleks hemen **“Öyle bir şey yok!”** diye itiraz ederek kendini savunmaya başlar. Sam’in aralarındaki küçük bir problemden dolayı gelmediğini Venessa’nın Sem’in de arkadaşı olduğunu ifade eder. Aleks’in, abisinin sözleri üzerine hemen kendini savunucu ifadeler kullanması, böyle bir tavır sergilemesi onun savunucu dinleme yaptığını göstermektedir. İncelen kitaplarda toplam 8 kez savunucu dinleme yapıldığı belirlenmiştir.

3.7. Tuzak Kurucu Dinleme

Savunucu dinlemeden sonra karşımıza çıkan bir diğer etkisiz dinle türü de tuzak kurucu dinlemedir. Bu dinleme türünü sergileyen kişi herhangi bir ses çıkarmadan dinler. Dinlediği bilgilerden faydalanarak konuşan kişiyi zor duruma sokacak fırsatlar yakalamaya çalışır. Dinleyici daha önce bildiği veya konuşmacıdan duyduğu başka bir bilgiden yararlanarak konuşmacıyı zor duruma sokmayı amaçlar. Tuzak kurucu dinlemeyi gerçekleştiren kahramanlardan biri Şeker Portakalı isimli kitaptaki Zeze’dir. Zeze sabahları komşusunun bahçesinden izinsiz bir şekilde çiçekler koparır ve bu çiçekleri okula götürerek öğretmenine verir. Öğretmeni durumu öğrenince Zeze’yi çağırır ve yaptığının doğru olmadığını, bunun bir aşırma sayılabileceğini söyler. Öğretmenini sessizce dinleyen Zeze öğretmenin sözleri bitince ona itiraz eder ve bunun aşırma olmadığını ifade eder. Bunu da dünyadaki her şeyin Tanrı’nın olduğu bilgisine dayandırarak **“Dünyadaki her şey Tanrı’nın değil mi? Öyleyse çiçekler de Tanrı’nın...”** sözleriyle dile getirir. Aslında Zeze burada dile getirdiği sözlerle hem öğretmenin kendisine karşı çıkmasına engel olmakta hem de kendini haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Bu durum da onun tuzak kurarak dinlediğini göstermektedir. Tuzak kurarak dinleyen bir diğer kahraman da Dedemin Bakkalı’ndaki bakkalın torunudur. Yaz tatillerinde dedesinin bakkalında

çalışan küçük kız bir kandil günü çocukların kandil vesilesiyle topladıkları bisküvi, çikolata vb. şeyleri onların elinden almanın bir yolunu arar. Amacı çocukların bakkaldan alışveriş yapmalarını sağlamaktır. Çocuklara; ellerindeki malzemeleri Afrikalı çocuklara gönderelim, ihtiyaçları var, der ve malzemeleri toplayıp bir koli yapar. Çocukların ellerinde bir şey kalmadığı için artık hepsinin bakkaldan alışveriş yapacağını düşünür. Çok geçmeden dedesi durumu öğrenir. Dede torununa kızmaya başlar. Yaptığının ayıp olduğunu, günah olduğunu söyler. Dedesini dinleyen kız bu cümleleri duyunca fırsatı kaçırmaz ve dedesine cevap verir. **“Afrikalı çocuklara yardım gönderilmesinin nesi günah yaaa? Asıl sen ne biçim hacısın?”** der. Köydeki çocukların kandil kutlarken Afrikalı çocukların açlıktan öldüklerini ifade ederek sözlerini bitirir. Kızın dedesine vermiş olduğu cevaplara bakıldığında tuzak kurma amacıyla dinleme yaptığı açıkça görülmektedir. Tuzak kurucu dinlemenin bir diğer örneğini de Çizgili Pijamalı Çocuk’ta görmek mümkündür. Kitaptaki kahramanlardan biri olan Bruno, babasına Berlin’deki evlerine ne zaman döneceklerini sorar. Bunun üzerine babası evin; şehir, sokak, tuğla ya da harç gibi yapay şeylerden ibaret olmadığını ve evin, insanın ailesinin olduğu yer olduğunu dile getirir. Bu sözleri dinleyen Bruno babasını zor duruma sokacak ifadeler kullanmaya başlar. Büyükannesinin ve büyükbabasının da aileden olduklarını ve onların Berlin’de olduklarını söyler. **“Bu yüzden burası evimiz olamaz.”** diyerek sözlerini bitirir. Bruno kurduğu bu cümlelerle babasını zor duruma düşürmekte ve tuzak kurucu dinleme yaptığını ortaya koymaktadır. İncelen kitaplarda toplam 8 kez tuzak kurucu dinleme yapıldığı tespit edilmiştir.

3.8. Seçerek Dinleme

Yapılan fişlemeler doğrultusunda tespit edilen son etkisiz dinleme türü ise seçerek dinlemedir. Bu dinleme türünde birey sadece kendi ilgilendiği şeyleri dinler, konuşmacının söylediği diğer şeyleri dinlemez. Dinleyici konuşmacının kullandığı ifadelerden sadece kendisinin alakalı olduğu bölümleri dinler ve konuşmacıya dönüt verir. Canavar Peşinde isimli kitapta bunu görmek mümkündür. Kral Hugo canavarların ülkesine verdiği zararlardan bahsederken bir ara Tom’a bakarak onun Hızlı Toledo’nun oğlu olduğunu söyler. “Hızlı Toledo” ismini duyan Tom hemen konuşmaya başlar ve **“Taladon mu?”** diyerek babasını tanıyıp tanımadığını sorar. Babasının nerede ve nasıl olduğunu bilmeyen Tom’un Kral Hugo’yu dinlerken babasının ismi geçince sadece o sözlerine dönüt vermesi onun seçerek dinleme yaptığını göstermektedir. Seçerek dinlemeye başka bir örneği de Ütopyaya Yolculuk adlı eserden verebiliriz. Mavi isimli kahraman babasının çalıştığı yerde bir araca binip yanlışlıkla düğmesine basınca kendisini yaşadığı yerden bambaşka bir yerde bulur. Sonra karşısına Kitap isimli kahraman çıkar. Kitap, Mavi’yi alıp ailesinin yanına eve götürür. Bir süre sonra Mavi’ye dinlenmesi gerektiğini söyleyerek gece misafirleri olmasını istediğini söyler. Uyuyacağı odayı göstererek durumunu sabah konuşacaklarını ifade eder. Son olarak **“Karnın aç mı?”** der. Kitap’ın tüm sözlerine tepkisiz kalan Mavi, “karnın aç mı” sorusuna tepkisiz kalmaz. Normalde de yemeyi çok seven Mavi, çok uzun bir yolculuk yapmış gibi karnının çok fena halde açlıktan zil çaldığını düşünür ve Kitap’a aç olduğunu söyler. Kitap birçok şeyden bahsederken herhangi bir tepki vermeyen Mavi, sadece karnının aç olup olmadığına yönelik soruya cevap vermekte ve seçerek dinleme yaptığını ortaya koymaktadır. İncelen kitaplarda toplam 12 kez seçerek dinleme yapıldığı belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile öne çıkan etkisiz dinleme türlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada belirlenen 20 tane çocuk kitabı incelenerek kahramanların sergilediği etkisiz dinleme türleri tespit edilmiştir. Çocukların kitaplardaki kahramanlarla özdeşim kuracağı (Sever, 2015) düşüncesinden yola çıkarak ve özdeşim kurma durumunda ilk tercihlerin başkahramanlar olacağı düşüncesiyle sadece başkahramanların sergilediği dinleme türleri çalışmada belirlenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 8 tane de etkisiz dinleme türü belirlenmiştir.

Kişilerin kullandıkları dinleme davranışları iletişimi güçleştiriyorsa ya da iletişimi engelliyorsa bu dinleme davranışlarına da etkisiz dinleme denir. Çalışmada tespit edilen etkisiz dinleme türleri ise; yetersiz dinleme, kalıplaşmış dinleme, yüzeysel dinleme, görünüşte dinleme, duyguya saplanarak dinleme, savunucu dinleme, tuzak kurucu dinleme ve seçerek dinleme şeklindedir. Etkisiz dinleme türlerini sergileyen kişilerin dinlediklerini tam anlamıyla anlayamadıkları ve sağlıklı bir iletişim kuramadıkları düşünüldüğünde kahramanların etkisiz dinleme türlerini sergilemeleri olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkisiz dinleme türleri içerisinde diğerlerine nazaran daha çok ön plana çıkarılanlar sırasıyla duyguya saplanarak dinleme, yetersiz dinleme, yüzeysel dinleme ve

seçerek dinlemedir. Etkisiz dinleme türlerini sergilemenin söylenenleri tam olarak anlamamak ve sağlıklı bir iletişim kuramamak anlamına geldiği düşünüldüğünde bu durumun kahramanları model olarak alan çocuklar açısından problem teşkil ettiği aşikârdır. Etkisiz dinleme türlerinden görünüşte dinleme, savunucu dinleme ve tuzak kurucu dinleme diğer etkisiz dinleme türlerine göre daha az ön plana çıkmaktadır. Etkisiz dinleme türlerinden en az tercih edilen ise kalıplaşmış dinlemedir. Bu dört etkisiz dinleme türü de diğer etkisiz dinleme türleri kadar olmasa da çocuklar açısından problem oluşturacağını söylemek mümkündür. Çünkü dil becerilerinin kazandırılmasında çocuk edebiyatı ürünlerinin katkısının büyük olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2020). Ayrıca etkisiz dinleme türlerinin iletişim açısından engel teşkil ettiği (Cihangir Çankaya, 2019) gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sonuç olarak çocuk kitaplarındaki kahramanlar aracılığı ile ön plana çıkarılan etkisiz dinleme türlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada kahramanların sergilemiş oldukları etkisiz dinleme türleri incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkan etkisiz dinleme türleri; yetersiz dinleme, kalıplaşmış dinleme, yüzeysel dinleme, görünüşte dinleme, duyguya saplanarak dinleme, savunucu dinleme, tuzak kurucu dinleme ve seçerek dinleme şeklindedir. Etkisiz dinleme türlerinin konuşmacının tam olarak anlaşılmasına ve sağlıklı bir iletişim kurulmasına engel olduğu bilindiği için bu dinleme türlerinin ön plana çıkarılmasının kahramanları örnek alan çocuklar açısından problem teşkil edeceğini, bunun olumsuz bir durum olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Öneriler

Etkisiz dinleme türleri hem dinlenenlerin anlaşılmasını zorlaştırır hem de iletişimi olumsuz etkiler. Etili dinleme ise hem dinlenenlerin daha çok anlaşılmasını sağlar hem de iletişimi olumlu etkiler. Bu sebeple yazarlar eserlerini oluştururken kahramanların etkisiz dinleme türlerini daha az etkili dinleme türlerini ise daha çok tercih etmelerini sağlamalıdır.

KAYNAKLAR

- AK, S. (2020). Vanilya Kokulu Mektuplar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKBAYRAK, İ. (2019). Katılımsız dinleme ile not alarak dinleme yöntemlerinin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisi üzerindeki etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı.
- ALDİNA, M. & DAYU, T. & HAURA, R. (2020). Students challenges in listening in virtual classroom; case study in English education study program in covid-19, *International Conference On Social Sciences & Humanity, Economics, And Politics*, 109-112.
- ASALAN, C. (2017). Örnek Eğitim Durumlarıyla Türkçe- Türk Dili Edebiyatı Öğretimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- AŞILIOĞLU, B. (2009). Türkçe öğretmen adaylarına göre derslerde karşılaşılan başlıca dinleme engelleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 45-63.
- ATEŞ, M. ve ERCAN, A. N. (2015). Türkçe öğretmenlerinin dinleme stillerinin incelenmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 107-119.
- BAĞCI AYRANCI, B. ve AYTAŞ, G. (20017). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatının eğitimde işlevselliği üzerine görüşleri, *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 4226-4240.
- BARATZ, L. ve HAZEIRA, H. A. (2012). Children's literature as an important tool for education of sustainability and the environment, *International Electronic Journal of Environmental Education*, 2(1), 31-36.
- BAŞ, B. (2015). Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı. Ankara: Pegem Akademi.
- BLADE, A. (2018). Canavar Peşinde-1. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- BLAND, J. (2013). Introduction to children's literature in second language education, *ResearchGate*, 1-11.
- BOYNE, J. (2020). Çizgili Pijamalı Çocuk. İzmir: Tudem Yayınları.
- BOYUNAĞA, A. Y. (2019). Yankılı Kayalar. İstanbul: Timaş Yayınları.

- BURGUL ADIGÜZEL, F. (2015). Emin Özdemir'in çocuk kitaplarında yazınsal tür çeşitliliği ve yazınsal türlerin anlatı içindeki işlevleri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 219-242.
- CAN, Ö. (2003). Çocuk ve gençlik edebiyatının eğitimdeki yeri ve önemi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 149-168.
- CEYRAN, K. O. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme becerisine yönelik görüşlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- CHANG, J. Y. (2007). The role of children's literature in the teaching of english to young learners in Taiwan, Tez, Waikato Üniversitesi.
- CİHANGİR ÇANKAYA, Z. (2015). Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi. Ankara: Nobel Yayınları.
- CİHANGİR ÇANKAYA, Z. (2019).; "Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Dinleme", KAYA, A. (edt), (s. 100-114), İnsan İlişkileri ve İletişim. Ankara: Pegem Akademi.
- COERR, E. (2019), Sadako. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- COLLODI, C. (2026). Pinokyo. İstanbul: Mum Yayınları.
- ÇER, E. (2016). Türkçe öğretiminde çocuğa görelik ilkesine uygun edebiyat yapıtlarının önemi, *İlköğretim Online*, 15(4), 1399-1410.
- ÇEVİK, A. ve MÜLDÜR, M. (2015). Dil eğitiminde çocuk edebiyatı ürünlerinden faydalanma ve çocuk kitapları, *Türk Dili Dergisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 593-601.
- DAHL, R. (2018). Charlie'nin Çikolata Fabrikası. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- DOĞAN, Y. (2019). Dinleme Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- DOĞRUYOL SAĞBAŞ, Ş. (2019). Silgi Ruhu. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- DOĞRUYOL SAĞBAŞ, Ş. (2020). Ütopyaya Yolculuk. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- DRAPER, S. M. (2020). İçimdeki Müzik. İstanbul: Timaş Yayınları.
- EMİROĞLU, S. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme sorunlarına ilişkin görüşleri, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 269-307.
- EMİROĞLU, S. ve PINAR, F. N. (2013). Dinleme becerisinin diğer beceri alanlarıyla ilişkisi, *Turkish Studies*, 8(4), 769-782.
- EPÇAÇAN, C. (2013). Temel bir dil becerisi olarak dinleme ve dinleme eğitimi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6 (11), 331-352.
- EXUPERY, A. D. S. (2015). Küçük Prens. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- FIRAT, H. (2012). Çocuk edebiyatının Türkçe öğretimindeki yeri: biyografi örneği, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 44-56.
- GÜLEÇ, S. ve DURMUŞ, N. (2015). A Study Aiming To Develop Listening Skills Of Elementary Second Grade Students, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 103 – 109
- ISMAIL, N. S. C. & AZIZ, A. A. (2020). The teaching of listening strategies in esl classrooms, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(6), 197-209.
- KARABACAK, E. (2014). Seçici dinleme eğitiminin 6. sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi üzerindeki etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı.
- KARADAĞ, N. (2020). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı yapıtlarının kullanımı: eğitim durumu örneği, *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3(1), 67-88.
- KOLÇAK, E. & DEMİR, T. & KARADAĞ, R. (2012). Öğretmen adaylarının dil eğitiminde çocuk edebiyatı metinlerinin kullanımına yönelik görüşleri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161(161), 195.
- KURUDAYIOĞLU, M. ve KANA, F. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme becerisi ve dinleme eğitimi özyeterlik algıları, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 245-258.
- LIUBINIENE, V. (2009). Developing listening skills in CLIL, *Studies About Languages*, 15, 89-93.

- LOPEZ, X. M. (2014). Exploring education and children's literature, *Research Gate*, 26-39.
- LÜLE MERT, E. (2012). Anadili eğitimi-öğretimi sürecinde çocuk yazını ürünlerinden yararlanma ve masal türüne yönelik bazı belirlemeler, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 1-12.
- MACKAY, I. (1997). Dinleme Becerisi, Çev. Bora, A. ve CANKOÇAK, O. Ankara: İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri
- MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı, Ankara.
- MERRIAM S. B. (2015). Nitel Araştırmalarda Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, Çev. Edit. Turan, S. Ankara: Nobel Yayınları.
- MULLIGAN, A. (2020). Çöplük. İzmir: Tudem Yayınları.
- NOVASYARI, R. (2019). Significant roles of children's literature in efl, *Global Ekspert Jurnal Bahasa Dan Sastra*, 8(1), 8-14.
- ÖREN, B. (2019). Estetik dinlemenin 4. sınıf öğrencilerinin dinleme becerilerine etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı.
- ÖZKAN, E. & BAŞKAN, A. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarına ait dinleme türlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, 23(78), 175-190.
- ÖZTÜRK, B. (2015). Türkçe öğretiminde çocuk kitaplarından yararlanma örneği: Mutlu Kent'in Yöneticisi, *Türk Dili Dergisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 585-592.
- ROWLING, J. R. (2020). Harry Potter Felsefe Taşı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SAH, F. M. & SHAH, P. M. (2020). Teachers' beliefs and practicesin teaching listening, *Creative Education*, 11, 182-195.
- SANDALL, N.; SCHRAMM, K. ve SEIBERT, A. (2003). Improving Listening Skills through the Use of Children's Literature, Master of Arts Action Research Project, Saint Xavier University and SkyLight Professional Development Field-Based Master's Program.
- SEVER, S. (2015). Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü. İzmir: Tudem Yayınları.
- SEVER, S. (2017). Çocuk ve Edebiyat. İzmir: Tudem Yayınları.
- SEVER, S. (2018). Sanatsal Uyanıklarla Dil Öğretimi. İzmir: Tudem Yayınları.
- SHARP, L. A. & MEDRANO, E. D. & CONEWAY, B. (2018). What's the story with children's literature? A content analysis of children's literature courses for preservice elementary teachers, *Reading Horizons*, 57(2), 1-16.
- SULİSTYANTO, I. (2015). Teaching listening at the second grade of sman 1 karangrejo, Islamic University of Malang Faculty of Teacher Training and Education English Department Postgraduate Program.
- TEMİZYÜREK, F. (2003). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının önemi, *TÜBAR*, XIII, 161-167.
- TUĞTAÇ, M. ve ÇELEBİ, Ç. (2020). Sessiz Sakin. İstanbul: Genç Hayat Yayınları.
- TUMANOV, V. (2019). Kraliçeyi Kurtarmak. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- TUMANOV, V. (2020). Haritada Kaybolmak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TÜRKBEN, T. (2019). Etkinliklerle çocuk edebiyatı yapıtlarının Türkçe öğretiminde kullanılması, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 160-179.
- ÜMİT, A. (2019). Masal Masal İçinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VASCONCELOS, J. M. D. (2019). Şeker Portakalı. İstanbul: Can Yayınları.
- YAŞAR, Ş. (2020). Dedemin Bakkalı. İstanbul: Taze Kitap Yayınları.
- YENER, M. (2018). Dolunay Dedektifleri İz Peşinde. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILMAZ, O. (2020).; "Türkçe Eğitiminde Çocuk Edebiyatı", Güven, A. Z. (edt), (s.341-355), Türkçe Eğitimine Genel Bir Bakış. Ankara: Pegem Akademi.

6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABI ERDEMLER TEMASINDAKİ METİNLERDE YER ALAN DEĞERLER

Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN*

Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN**

Özet

Yapılan çalışmanın amacı 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasında yer alan değerleri tespit etmektir. Çalışma nitel yöntemle doküman analizi deseniyle kurgulanmıştır. Çalışmada doküman olarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılında kullanılan 6. sınıf Ekoyay Türkçe ders kitabı erdemler temasında yer alan 4 metin, 1 serbest okuma metni ve etkinliklerde yer alan diğer metinler ele alınmıştır. Ele alınan metinler daha önce belirlenen başlıklara göre betimsel analize tabi tutulmuştur. Erdemler temasında en çok bireysel değerler kategorisine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. En sık tekrarlanan değerler sırasıyla sevgi, saygı, azim ve iyilik yapma değerleridir. Çalışmada yer alan diğer değerler arasında anne sevgisi, sabır, ümit, kararlılık, sorumlulukların farkında olma, Allah’a olan inanç, iyilikseverlik, paylaşma, fedakârlık, alçakgönüllülük, affedici olma, onur ve gurur, israftan kaçınmak ve bilinçli olmak, mertlik zenginlik, gösteriş, statü, güven, vefa, dürüstlük, dostluk, kara gün dostluğu, sözünün eri olma, tokgözlülük, kanaatkârlık, israftan kaçınma, kadere inanma yer almaktadır. Çalışmada milli ve evrensel değerlere yer verilmediği görülmüştür. Bu durumun çalışmanın sadece bir tema ile sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bireysel değerler, dini değerler, geleneksel değerler, evrensel değerler, Türkçe ders kitabı.

VALUES INCLUDED IN TEXTS OF VIRTUES THEME IN 6TH-GRADE TURKISH COURSEBOOK

Abstract

The aim of the study is to identify values in the “Virtues” theme of the 6th-grade Turkish coursebook. The investigation has been built by document analysis with qualitative method. 4 texts, 1 free reading text and other activity texts included in virtues theme in the 6th-grade Turkish language coursebook published by Ekoyay and utilized during 2020-2021 school year has been used as reference documents. Investigated texts have been subjected to descriptive analysis according to topics determined before. It has been concluded that the category of individual values is mostly included in the virtues theme. Most repeating values are affection, respect, tenacity and doing a favour. The holiness of motherhood, patience, hope, persistence, effort, sense of responsibility, the belief in Allah, kindness, sharing, self-sacrifice, humbleness, forgiveness, honour and pride, avoiding wastage and being conscious, courage, wealth, vanity, status, reliance, loyalty, honesty, friendship, true friendship, keeping the promise, being contented, austerity and belief in destiny are also other values taking part in the study. It was seen that national and universal values were not included in the study. It is thought that this situation is because the study is limited to only one theme.

Key Words: Individual values, Religious values, traditional values, universal values, Turkish language coursebook

Giriş

* Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, sule.cimen@amasya.edu.tr

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, maarslan@erzincan.edu.tr

Eğitim davranış değişikliği oluşturmayı hedefleyen bir sistemdir. Sokrates, eğitimin amacının topluma dogmatik ve ön yargılı olmayan, açık zihinli, erdemli, evrensel değer ve doğruların olduğuna inanan bireyler yetiştirmek olduğunu ifade eder. Platon ise eğitimin amacının iyi ve doğru vatandaş yetiştirmek suretiyle, adaletli bir topluma ve devlete ulaşmak olduğunu öne sürer (Akt. Ulusoy ve Dilmaç,2016:2). Bu bakımdan iyi ve doğrunun algılanışı ve kabulü çeşitli farklılıkları doğurmaktadır. Bu farklılıklar kişi ya da toplum üzerinde yoğunlaşabilir. Kişiler başkaları ile olan ilişkileri aracılığıyla toplumda geçerli olan değer, kural ya da normları, tutumları, alışkanlık ve becerileri öğrenir (İçli,2005:117). Değer kavramı terbiye, Ahlâk, örf ve âdet kavramları ile de ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>). Duyuşsal gelişim çerçevesinde ortaya atılan ve insanın yaşamını inşa eden “değer” kavramı birçok bilim insanı tarafından farklı şekilde tarif edilmiştir. Değer; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı niteliklerdir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016:15). Değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır (Yaman, 2012:17). Değer, bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak kabul edilen, tasvip ve teşvik gören, korunmaya çalışılan inanışlara denilir (Ulusoy ve Dilmaç,2016:15). Değerler; kendileri iyi kabul edilir şeyler (güzellik, doğruluk, sadakat, dürüstlük gibi) ve kişisel ya da sosyal tercihlerdir (Halstead ve Taylor, 1996; akt. Ulusoy ve Dilmaç,2016:15). Yukarıda belirtilen tanımlardan anlaşıldığı üzere, değerler insan davranışlarını açıklamada ve toplumsal yapının devamlılığında önemli bir yere sahiptir. Tüm bu tanımlardan hareketle değer kavramı, bir davranışın yapılmasında ya da düşüncenin oluşmasındaki inançlar olarak tanımlanabilir.

Değerler, insanların tutum ve davranışlarını belirler ve yönlendirir, kişilik oluşumuna katkı sağlar. Birey, özümlediği değerleri davranışa dönüştürerek kişiliğini inşa eder. Aynı zamanda bir toplumu ayakta tutan, toplum üyelerinin sahip olduğu ortak değerlerdir. Bu boyutuyla, değerler bireysel olabildiği gibi toplumsal hüviyet de taşır. Sağlıklı bir birey ve sağlıklı bir toplum için değerler eğitiminin gereği yadsınamaz bir gerçekliktir. O halde değer kazanma ve kazandırma süreçlerine değerler eğitimi adı verilir (Yaman, 2012:18).

Değerler değişik açılardan sınıflandırılabilir.

Takiyeddin Mengüşoğlu değerleri yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerler olarak gruplamıştır (Çağlar,2018:19) Mengüşoğlu yüksek değerleri sevgi, bilgi, doğruluk, masumluk diye örneklerken; araç değerleri yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik; davranış değerleri ise görgü kuralları ve milletlerin geleneklerinde bulunan değerler olarak izah etmeye çalışır.

Erol Güngör değerleri estetik, teorik (veya ilmi), iktisadî, siyasî, sosyal, dinî ve Ahlâki değerler olmak üzere 7 başlık altında toplamıştır (Ulusoy ve Dilmaç,2014, akt. Çağlar, 2018:17).

Hilmi Ziya Ülken değerleri içkin değerler (teknik, sanat, fikir), aşkın değerler (Ahlâk, din) ve normatif değerler (dil, hukuk, iktisat) olmak üzere üçe ayırmıştır. (Ülken,1965, akt. Güven,2014:27)

Spranger değerleri kuramsal, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dinî değerler olmak üzere altı grupta toplamıştır (Atay, 2003, akt. Güven,2014:22).

Rokeach’a göre değerler amaç değerler ve araç değerler olmak üzere iki gruba ayrılır (Akt.Ulusoy,2019:85). Amaç değerler yaşamın temel amaçlarını (Örneğin; rahat bir yaşam, mutluluk, eşitlik, ulusal güvenlik vb.), araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını (Örneğin; hırslı, neşeli, bağımsız, sevecen vb.) kapsar (Bilgin, 1995). Rokeach’ ın sınıflamasında her iki değer grubunda 18’er tane değer bulunmaktadır (Rokeach, akt: Akbaş, 2004).

Schwartz ele aldığı 57 değeri 10 farklı başlığa ayırmıştır. Bunları güç, başarı, hazcılık, uyarım, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik şeklinde sıralamıştır (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil,2000, akt. Ulusoy ve Dilmaç,2016:29).

Tüm bu tasniflerin haricinde Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe dersi öğretim programında adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere 10 kök değerden bahsetmektedir. Bu tasnif incelendiğinde değerlere yönelik üst başlıkların olmadığı

dikkat çekmektedir (TDÖP,2019:4). Bu tespitten hareketle Tablo 1’de yeni bir değerler tasnifi denemesi ortaya koyulmuştur.

Tablo 1: Tasnif denemesi				
Bireysel Değerler	Dini Değerler	Geleneksel Değerler		Evrensel Değerler
Dürüstlük	İnanışlar	Toplumsal Değerler	Milli Değerler	Adalet
Sevgi	Dini ritüeller ve kabuller	Saygı	Vatan Sevgisi	Ekonomi
Huzur		Aile Birliğine önem verme	Tarihi olay ve olgular	Eşitlik
Azim		Dayanışma- İmece-iş birliği	Milli semboller	Estetik
Cesaret		Etik	Dil	Bilimsel Olgular ve Teknolojik Gelişmeler
Kararlılık		Kurallara ve kanunlara uyma		Sanat ve sanatçıya değer verme
Bilgi		Misafirperverlik		
Ahlâk		Tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma		
Sorumluluk				
Tevazu				
Sabır				
Paylaşma (Yardımseverlik)				
Özgünlük/Yenilik				
Başarı				
Fedakârlık				
Kararlılık				
Anlayış				
Diğerkamlık (İyilikseverlik)				
Empati				
Merhamet				
Dostluk				
Özgüven				
Vefa				
Sözünün eri olma				
Statü				
Öz denetim				
Çalışkanlık				
Cömertlik				
Hoşgörü				
Sadâkat				

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Çalışmada doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek,2016:189). Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile ilgilidir. Örneğin eğitim ile ilgili bir çalışmada ders kitapları doküman olarak kullanılabilir (Bogdan ve Biklen 1992;Goetz ve Lecompte, 1984;akt. Yıldırım ve Şimşek,2016:189).

İncelenen Dokümanlar

Araştırmada 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Ekoyay Yayınları 6. sınıf Türkçe ders kitabı kullanılmıştır. Kitapta erdemler temasında yer alan 4 metin, 1 serbest okuma metni ve etkinliklerde yer alan diğer 4 metin ele alınmıştır. Tablo 2’de incelenen metinlere ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 2: İncelenen Metinler		
Metnin Adı	Metnin Yazarı	Metin Türü
Sevgiyle	Ayla Çınaroğlu	Şiir
-	Bernard Shaw	Özlü Söz

Sevgi Dersi	Ali Çankırılı	Hikâye
Azim	Mehmet Akif Ersoy	Hikâye
Tek Parmakla Azmin Zaferi	-	Haber metni
İyilik Üzerine	Doğan Aksan	Deneme
Su Sesi	Mustafa Kutlu	Hikâye
Ceylana Yardım Edenler	Beydaba	Fabl
Yıldız Yağmuru	Ülkü Tamer	Masal

Verilerin Analizi

Çalışmada betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek,2016:239). Veriler tablo 1’de yer alan değer başlıklarına göre bireysel değerler, dini değerler, geleneksel değerler, evrensel değerler olmak üzere betimsel analize tabi tutulmuştur. Geleneksel değerler toplumsal ve milli değerler olmak üzere iki farklı başlıkta ele alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

6. sınıf Türkçe ders kitabı erdemler temasında yer alan ilk metin Ayla Çınaroğlu’na ait ‘Sevgiyle’ şiiridir. Şiir muhteva ettiği değerler açısından dörtlük ve bent olarak incelenmiştir:

“Sevgiyle bakmalı dünyaya, saygıyla
Yediğin ekmeğe, içtiğin suya
Eşe, çocuğa, konu komşuya
Sevgiyle bakmalı, saygıyla(Demirel,2019:110).”

Şiirin ilk dörtlüğünde sunulan nimetlere, yakın ve uzak çevreye sevgi duyma ve saygılı olma telkin edilmiştir.

“Saygıyla başlamalı her işe, sevgiyle
Ağaç diktiğinde, ekin biçtiğinde
Masa başında, ocak önünde
Saygıyla başlamalı, sevgiyle (Demirel,2019:110).”

Şiirin ikinci dörtlüğünde saygı ve sevgi değerleri ön plana çıkmaktadır. 4. mısradan saygı ön koşul olarak kabul edilmiş ve sevgiyle bütünleştirildiği dikkat çekmektedir.

“Sevgiyle dolmalı insan, saygıyla
Türkü söylediğinde, saz çaldığında
Güldüğünde, oynadığında
Çiçek kokladığında
Dost kucakladığında
Sevgiyle dolmalı, saygıyla (Demirel,2019:110).”

Şiirin son bendinde sevgi değerinin önemi vurgulanmakta ve insanın yaptığı her işi sevgi ve saygıyla yapması gerektiği vurgulanmaktadır.

Şiirin metin altı çalışmasında yer alan 4. etkinlikte Bernard Shaw’a ait "Her yıldızın bir yörüngesi vardır ve onunla en yakın komşusu arasında yalnız güçlü bir çekim değil, erişilmez bir uzaklık da bulunur. Çekimin gücü uzaklığa oranla (daha fazla) artarsa, iki yıldız kucaklaşamayıp çarpışır ve yok olurlar. Bizim de onlar gibi yörüngelerimiz var ve acıklı bir çarpışmayı önleyebilmek için aramıza erişilmez bir uzaklık koymamız gerekir. Saygılı davranmanın tüm sırrı birbirinden yeterince uzak durabilmektedir; saygının bulunmadığı toplumda yaşam ne çekilebilir ne de sürdürülebilir (Demirel,2019:112)." ifadelerine yer verilmiştir. Yer verilen ifadenin saygı değerinin ne olduğu

hakkında öğrencileri düşünmeye sevk ettiği görülmektedir ve ifadeler, saygı değerinin önemini ortaya koymaktadır.

Şiire ait metin altı çalışmasında yer alan 5. etkinlikte Ali Çankırılı'ya ait "Sevgi Dersi" hikâyesinde yaptığı işler için ailesine fatura çıkaran çocuğa anne: "*Seni dokuz ay karnımda taşıdım: Bedava, Hasta olduğunda başını bekledim, elimden geleni yaptım, senin için dua ettim: Bedava, yıllar boyu değişik nedenlerle mutsuz olduğun zaman senin için gözyaşı döktüm: Bedava, senin için geceler boyu kaygı duyup uykusuz kaldım: Bedava, oyuncaklarını topladım, yemeğini hazırladım. Giysilerini yıkadım, ütüledim: Bedava, ve oğlum bunların hepsini topladığın zaman gerçek sevginin bedelinin parayla ölçülemediğini görürsün, bedavadır çünkü* (Demirel,2019:112-113)." şeklinde cevap vermiştir. Hikâyenin sonunda çocuk yaptığı yanlışları düzelterek annesine olan sevgisini ifade etmiştir. Bu metinde üzerinde durulan değerlerin sorumluluk duygusu, fedakârlık ve karşılıksız sevgi olduğu düşünülmektedir.

6. etkinlikte yer alan "Masallar" kitabından alınmış Tolstoy'a ait "Kartal" metninde yer alan "Oysa kartal çok yorulmuştu, denize kadar uçacak gücü kalmamıştı. Yuvasına iyice yerleşip yavrularını kanatlarının altına aldı. Onları sevdi, okşadı ve küçücük tüylerini düzeltti. Sanki 'Ne olur birazcık sabredin!' diye yalvarıyordu onlara. Fakat yavrular okşandıkça seslerini daha da yükseltip bağışmaya devam ettiler (Demirel,2019:112)." ifadelerde evlat sevgisi, sabır, azim ve sorumluluk duygusu öne çıkan değerlerdendir.

6. sınıf Türkçe ders kitabı 'Erdemler' temasında yer alan 2. metin Mehmet Akif ERSOY'a ait "Azim" hikâyesidir. Hikâyenin başında "*Memleketin ufuklarını saran ümitsizlik bulutlarını gördükçe Sadi'nin bir hikâyesini hatırlarım. Çünkü o hikâye tam da bizim acı gerçeğimizi yansıtıyor. Yazık ki biz, atalarımızın azmini geride bıraktık. Sadi'nin kahramanı ise bize lazım olan hakikati ne güzel anlatır* (Demirel,2019:117)." ifadesiyle hikâyede içerilen değerleri açıkça sunmaktadır. Azim ön plandaki değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın "*Adam günlerdir bir iz bulacağım diye çöllerde gezinmekten perişan düşmüştü. Ama vazgeçecek gibi de görünmüyordu. Yolunun üzerinde bir taş görse oğluna yormuş, bir kervan fark etse 'buldum' diye ümide kapılmış ama boşuna! Yine de o, 'Çölde ölürüm ama ümidimi kaybetmem, oğlumu aramaktan vazgeçmem!' diyordu.* (Demirel,2019:117)" ifadeleriyle çölde çocuğunu kaybeden babanın ümitli, kararlı, azimli, evlat sevgisini hisseden ve dolayısıyla sorumluluklarının farkında olan bir çerçevede yansıtıldığı dikkate çarpmaktadır.

Hikâyede çocuğunu bulan baba "*Kumlarda yüzüp karanlığın derinliklerine daldım, hep can kesildim... Ne yoruldum ne bunaldım. Allah'ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. Bir yerde baktım, gözümün nuru evladım karşımda* (Demirel,2019:118)." sözleri ile azmi, kararlılığı, Allah'a olan inancı bir değer olarak yansıtmaktadır. En nihayet "*Allah'ın yardımı, insanın araştırmasına, çalışmasına, ümidine bağlıdır. Gaye, azim ve araştırmayla birlikte bulunsun da ne mümkün Allah'ın yardımı yetişmesin sonunda! Şu çaresiz baba, kendini ümitsizliğe mahkûm ederek oğlunu aramaktan vazgeçseydi ne bulurdu? Elbette evlat canından, baba cananından olurdu!* (Demirel,2019:117)." ifadeleri ile biten hikâyede azim, kararlılık, Allah'a olan inanç bir kez daha gözler önüne serilen değerler olarak sunulmuştur.

Hikâyenin 7. etkinliği olan "Tek parmakla Azmin Zaferi" adlı kısa haber metninde Altınordu ilçesinde yaşayan Erdinç Yılmaz, kas hastalığı nedeniyle lise 1. sınıfı yarıda bırakarak eve kapanmış ve ailesinin çabası ve desteğiyle toparlanmıştır, sonraki süreçte piyano kursuna başlamış ve kursta tanıştığı arkadaşının tavsiyesi üzerine kitap okuma alışkanlığı kazanarak, yaşam öyküsünü kaleme almaya karar vermiştir (Demirel,2019:121). Bu hikâyede vurgulanan değerler azim, aile sevgisi, kitap sevgisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. sınıf Türkçe ders kitabı 'Erdemler' temasında yer alan 2. metin Doğan Aksan'a ait "İyilik Üzerine" metnidir. Yazar "*İnsanları hayvanlardan ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. Neden dersiniz, yırtıcı hayvanlarla ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil hayvanlarla geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan hayvana rastlamadım* (Demirel,2019:123)." ifadesiyle ile iyilik etme ve paylaşma değerini vurgulamıştır.

Metinde yer alan “Bir yoksulu, bir aç ı doyurmak, çaresiz kalan birini derdinden kurtaracak bir girişimde bulunmuş olmak bize zevkten çok mutluluk ve huzur verir. Çoğunlukla, onun teşekkürlerini belirtmesi de bizi eziklik ve utanma duygusuna götürür (Demirel,2019:123).” ifadesi yardımlaşma ve alçakgönüllülük değerlerini vurgulamaktadır. Metinde Yunus Emre’ye ait aşağıdaki mısralara yer verilerek bu değerlerin önemi vurgulanmıştır.

“Dürüş, kazan, ye, yedir;

Bir gönül ele getir.

Yüz Kâbe’den yeğretilir

Bir gönül ziyareti (Demirel,2019:123).”

Metinde iyilik etmenin dost düşman ayırt edilmeksizin yapılması gerektiği düşüncesi aşağıda Ömer Hayyam’a ait yer alan mısralar ile desteklenmiştir.

“En doğrusu dosta düşmana iyilik etmen;

İyilik seven kötülük edemez zaten.

Dostuna kötülük ettin mi düşmanın olur;

Düşmanınsa dostun olur iyilik edersen (Demirel,2019:123).”

Aynı metinde Victor Hugo’ya ait “Sefiller” romanında yer alan Jean Valjean kahramanının psikopozun evinden çaldığı şamdan çalması olayı anlatılmıştır. Yakalanarak geri getirildiğinde piskopos, Jean Valjean’ı affeder. Eşyalarla birlikte gümüş şamdanları da kahramana vererek bunları satıp kendisine onurlu bir yaşam kurmasını söylemesi olayı işlenmiştir (Demirel,2019:124). Buradan hareketle affedici olmak, onur ve gurur değeri de ön plana çıkmaktadır. “İyilik et, denize at; balık bilmezse Hâlik bilir (Demirel,2019:124).” atasözüne yer verilen metinde karşılıksız iyilik yapma değeri vurgulanmaktadır.

Bahsedilen “İyilik Üzerine” denemesine ait 8. etkinlikte Mustafa Kutlu’nun “Hüzün ve Tesadüf” kitabından alınmış “Su Sesi” adlı hikâyeye yer verilmiştir.

Hikâyede geçen “İnsanın az, suyun bol olduğu zamanlar... Yıllar yılı mescidin cemaati, mahalle sakinleri, genç ihtiyar, çoluk çocuk, suyunu içip sahibülhayrata dua etmiş (Demirel,2019:131).” ifadesiyle hayrat üzerinden yardımseverlik değeri vurgulanmıştır.

Metinde “Zamanla insan çoğalmış, su azalmış. Sağdan soldan her ne kadar “Suya dizgin vurulmaz arkadaş.” itirazları yükselse de tunç lüleyi çıkarıp yerine bir musluk takmışlar. Böylece su, etrafına kümelenen kalabalık tarafından daha bir itinayla kullanılmaya başlanmış (Demirel,2019:131).” ifadesiyle israftan kaçınmak ve bilinçli olmak, doğa sevgisi değerleri dolaylı yoldan sunulmuştur.

Tunç musluk başlığı çalınınca bunu yapanı aramaya çalışanları belirtirken metinde “İşin kötüsü, mertlik elden çıkıp namerdin sayısı artıvermiş (Demirel,2019:131).” ifadesine yer verilmiştir. Buradan hareketle mertlik değerleri önemli addedilmiştir denilebilir. Metinde çalınma olaylarına karşı “Cevat işte tam bu sırada devreye giriyor. Aslında çulsuzun teki, altüstü bir berber kalfası (Demirel,2019:131).” ifadesine yer verilmiştir. Buradan hareketle zenginliğin ve statünün değerli olduğu kanısı oluşmaktadır denilebilir.

Erdemler temasına ait dinleme metni olan Beydaba’ya ait “Ceylana Yardım Edenler” adlı metinde avcılardan korkan ceylana kaplumbağa “Korkmana gerek yok dostluğumuza güvenmeni isterim. Burada herhangi bir tehlike olsaydı sana hiç çekinmeden söyledik. (Demirel,2019:133)” telkiniyle dostluk ve güven duygusunu vermektedir.

Metnin devamında kaplumbağa, fare, karga toplanır fakat Ceylan toplantıya katılmamıştır. Ceylan toplantıya gelmeyince karga arayışa çıkar, Ceylanı bulur. Ceylan avcının tuzağındadır. Kaplumbağa ve karga fareyi ceylana yardıma yollar. Ceylan bu duruma “Bilmez misin dostum herkes kendi kaderini yaşar. Kadere karşı koymak elimize gelmez.” cevabını verir. Kader bu noktada bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceylana yardım eden kaplumbağa ve fare “Ben dostluğun gereğini yerine getirmek ile görevliyim. Senin için kendimi tehlikeye atmaktan çekinmem. Dostluk kolay kazanılmaz.

Sen burada acı çekerken ben keyfime bakamazdım. Senin acına ortak olmak için buraya geldim. (Demirel,2019:133)” yanıtını verir. Bu ifadelerden vefa, yardımseverlik, kara gün dostluğu değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fablın devamında ceylan kurtulur fakat kaplumbağa kaçamaz. Kaplumbağayı yakalayan avcı, onu bağlar. En nihayet tüm dostların yardımıyla kaplumbağa da kurtulur. *“Dürüst bir insanın dürüstlüğü alışverişte belli olur. Akraba ve evladın değeri yoksul kalınca anlaşılır. Dostluğun derecesi kara günde belli olur. (Demirel,2019:133)”* ifadelerinden hareketle dürüstlük, vefa, yardımseverlik karşımıza çıkan değerler içerisinde. *İnsan gibi akıllı bir varlığın bu hayvanlardan daha iyi bir dostluk sergilemesi, dostlarının sevinç ve üzüntülerine ortak olması ve sözünde durması gerekmez mi? Unutmayalım ki dünyada en büyük servet gerçek dostlar kazanmaktır, en büyük zenginlikse iyiliksever olmak ve her fırsatta iyilik yapmaktır (Demirel,2019:133).”* ifadesiyle noktalanan metinde dostluk, sözünde durma, iyilikseverlik değerleri vurgulanmıştır.

Erdemler temasında serbest okuma metni olan Ülkü Tamer’e ait “Yıldız Yağmuru” adlı metinde yardımsever bir kız çocuğu üzerinden değerler aktarılmaktadır. Aşağıda öksüz ve yetim fakir kız çocuğu tasvir edilmektedir.

*Annesi babası ölmüştü kızın
başında bir kukuletası,
sırtında yırtık bir elbisesi
ve tüyleri yağmur yemiş
bir paltosu vardı.
Böyle bir kızın cebinde olsa olsa
bir dilim ekmeği olur ancak,
avucunda sıkı sıkı tuttuğu
birazcık bozuk parası olur (s.138).*

Tasvir edilen çocuğun karşısına çıkan yaşlı adama yardım ettiği kısım şöyle gösterilmiştir:

*Bunları düşünürken
yaşlı bir adam çıktı karşısına:
“Param yok, karnım aç,” dedi,
“bana para ver biraz,
sen küçük bir çocuksun,
nasılsa doyururlar seni (Demirel,2019:138).”*

Çocuk yaşlı adama yardım etmiştir. Metnin devamında yine kızın karşısına çıkan bir teyzeyle yemeğini paylaştığı görülmektedir:

*“Al teyze,” dedi,
“benim karnım tok,
daha demin yemek yedim.
İnan bana,
daha olsaydı daha verirdim (Demirel,2019:138).”*

Üzerindeki kıyafetleri de paylaştığı görülen kız, şapkasını kış günü üşüyen kediye takmıştır:

*Sonra küçük bir çocuğa
giydirdi paltosunu,
gömleğini
kendi boyunda bir kıza armağan etti,
hava kararmıştı nasıl olsa,
kimseler göremezdi kendisini.
Ama o bir kedi yavrusunu gördü;
soğuktan sesi bile donmuştu kedinin,
bıyıklarında buz tutmuştu miyavlaması
Başından çıkardığı kukuletaya
sardı kediye (Demirel,2019:139).*

Metnin paylaşma, yardımseverlik, hayvan sevgisi, diğerkâmlık değerlerini aktardığı görülmektedir.

Erdemler temasına ait tema sonu değerlendirme metni olan Sabahattin Eyüboğlu'na ait “La Fontaine'den Masallar” adlı kitaptan alınan bölümde

*“İnsan bir şeyi kullanmadıktan sonra
Sahibi olsa da bir, olmasa da!
Sorarım yemeyip biriktirene,
Parası olmayandan farkı ne (Demirel,2019:140)?”*

ifadeleriyle tokgözlülük, kanaatkârlık değerleri işlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmacılar değerler üzerine farklı tasnifler ortaya koymuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen 10 kök değerün üst başlıklara ayrıldığı görülmüştür (TDÖP,2019:4). Bu durum değerler üzerine daha kapsamlı bir tasnife ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yapılan tasnif denemesinde 4 ana başlığa ek 49 alt başlığa yer verilmiştir. Bu alt başlıklara ait verilenler bağlam ve algılayışla alakalı olarak farklı başlıklarda değerlendirilmesi mümkündür. İncelenen 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan erdemler temasındaki metinlerin **yakın ve uzak çevreye sevgi ve saygı duyma**, aile sevgisi, kitap sevgisi, **anne sevgisi**, **evlat sevgisi**, doğa sevgisi, hayvan sevgisi, **sabır**, **azim**, ümit, kararlılık, gayret, sorumluluk sahibi olma, Allah’a olan inanç, iyilikseverlik, paylaşma, yardımseverlik, alçakgönüllülük, affedici olma, onur ve gurur, israftan kaçınmak ve bilinçli olmak, mertlik, zenginlik, gösteriş, statü, güven, vefa, dürüstlük, dostluk, kara gün dostluğu, sözünün eri olma, tokgözlülük, kanaatkârlık, kadere inanma değerlerini içerdiği görülmüştür.

En çok tekrar eden değer, sevgi değeridir. Bu kapsamda yakın ve uzak çevreye sevgi, başlanılan ve yapılan her işe sevgi, evlat sevgisi, aile sevgisi, kitap sevgisi, hayvan sevgisi gibi farklı sevgi türlerine değinildiği görülmüştür. Metinlerde sevgi değeri üzerinde 10 kez durulmuştur. En çok tekrar eden değerler arasında iyilik etme ve azim yer almaktadır. İyilik etme değeri üzerinde 7 kez durulmuştur. Azim değeri üzerinde ise 6 kez durulmuştur. Çalışmada en fazla bireysel değerler üzerinde durulduğu görülmüştür. Milli ve evrensel değerlere yer verilmediği görülmüştür. Bu durumun çalışmanın sadece bir tema ile sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- AKBAŞ, O. (2004). Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 2. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇAĞLAR, E. (2018). Bir Değer Tasnifi Denemesi ve Mevlana'nın “Mesnevisi” nde Değerler. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİREL, T. (2019). Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı. Ekoyay. Ankara.
- DİLMAÇ, B. ve BİRCAN, H. H. (2019). Değerler ve Değerler Psikolojisi. Pegem Akademi. Ankara.
- GÜNGÖR, E. (2010) Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar. Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- GÜVEN, A. Z. (2014). Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- İÇLİ, G. (2005). Sosyolojiye Giriş. Anı Yayıncılık. Ankara.
- ÖZEN, Y. (2019). Türk Milli Kültüründe Kimlik ve Değer Psikolojisi. Post Yayınları. İstanbul.
- ULUSOY, K. (2019). Karakter Değerler ve Ahlâk Eğitimi. Pegem Akademi. Ankara.
- ULUSOY, K. ve Dilmaç B. (2016). Değerler Eğitimi, Pegem Akademi. 6.baskı: Ankara.
- UYŞAL, E. Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2003
- ÜLKEN, H. Z. (2016). Bilgi ve Değer, Doğu Batı Yayınları. Ankara.
- YAMAN, E. (2012). Değerler Eğitimi, Akçağ Yayınları. Ankara.

<https://sozluk.gov.tr/> (06.10.2021)

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf (06.10.2021)

<http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02->

[T%C3%BCrk%C3%A7e%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf) (07.10.2021)

7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ ERDEMLER TEMASINDA YER VERİLEN DEĞERLER

Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN*

Ammar DENİZ**

Özet

Bu araştırmanın amacı 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasındaki metinlerde yer alan değerleri tespit etmektir. Nitel araştırma desenlerinden doküman analiz yöntemi kullanılmıştır. Değerler, kişinin kendi kendisiyle kurduğu iletişimden doğan değerler, kişinin öteki insanlarla iletişiminden doğan değerler ve kişinin diğer varlıklarla kurduğu iletişimden doğan değerler olarak sınıflandırılmıştır. Bu sonuçlara göre 7.sınıf Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasında bireyin öteki insanlarla iletişiminden doğan değerlere daha çok yer verildiği görülmüştür. En sık tekrarlanan değerler sırasıyla azim, sevgi, sorumluluk, doğa sevgisi, demokratik tutum değerleridir. En az yer verilen değerler ise umut, eşitlik, sadakat, kanaatkârlık, fedakârlık, gurur değerleri olduğu tespit edilmiştir. Bireyin diğer varlıklar ile kurduğu iletişimden doğan değerler kategorisinde yer alan vatan sevgisi, bayrak sevgisi gibi değerlere yer verilmemesinin nedeni çalışmanın sadece bir tema ile sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, erdemler teması, kişi.

THE VALUES INCLUDED IN THE TEXTS ON THE THEME OF VIRTUES IN THE

7. THGRADE TURKISH CLASSBOOK

Abstract

The aim of this research is to determine the values in the "Virtues" theme in the 7th grade Turkish school books. The document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. Values are classified as values arising from communication with oneself, values arising from one's relationship with other people, and values arising from one's relationship with inanimate objects. According to these results, it was determined that the values arising from the relationship of the individual with other people were given more place in the theme of Virtues in the 7th grade Turkish school books. The most frequently repeated values are perseverance, love, responsibility, love of nature, and democratic attitude, respectively. It has been determined that the least included values are hope, equality, loyalty, frugality, self-sacrifice and pride. The reason why the values such as patriotism, which are in the category of values arising from the relationship of the individual with the object, are not included, is thought to be due to the fact that the study is limited to only one theme.

Keywords: Values, Virtues theme, person.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Öğretim Üyesi, mabdullaharslan@hotmail.com

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ali.47d@hotmail.com

1.GİRİŞ

Tarih boyunca insanların bir arada yaşamasının gerekliliği insanı diğer birçok canlıdan ayıran birtakım sonuçlar doğurmuştur. Birey içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak toplumdaki diğer bireylerle bir etkileşim halindedir. Bu etkileşim ve iletişim değerlerin oluşumuna zemin hazırlar. Çünkü insanın olduğu yerde değerden bahsedilebilir (Kuçuradi, 2003: 59). Bu süreçte hem etkileyen hem de etkilenen bir konumda olduğu için topluma ait değerlerin bireye aktarılması, onun toplumsallaşmasını sağlar (Kelime, 2019: 55). Değerler bireyi toplumsallaşmasını sağlamaları açısından önem taşımalarının da ötesinde aynı toplumda yaşayan bireyler arasında birleştirici bir güce sahiptir (Kafadar, 2020: 9). Bu etkileşim ve iletişimin kurulması ortak değerlerin oluşumunu kaçınılmaz kıldığı söylenebilir.

Değer sorunu, felsefe tarihinin erken dönemlerinden beri sorgulanan bir mesele olmuştur. Sokrates, Platon, Aristoteles'ten; Windelband, Rickert, Scheler ve Hartmann gibi 19.ve 20.yüzyıl filozofları insanüstü zaman dışı ve mutlak değerlerin varlığını savunurken Sofistlerden 19. ve 20.yüzyılın bazı pozitivistleri, Marksistleri, Nietzsche'ye kadar olan filozoflar ise değerlerin öznel kaynaklı olduğu, tarihsel olarak ortaya çıktıkları ve sürekli değiştiklerini savunmuşlardır (Özlem, 2016: 97).

“Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımızdır” (TDÖP, 2018:3). Bu bağlamda değerler, bir toplumu oluşturan bireylerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmesi, gelecek kuşaklara aktarılması ve uygulanması halinde o toplumda kalıcı hale getirilmesi önem arz etmektedir. Kalıcı hale gelen değerler toplumdaki bireylerin davranışlarını düzenlemenin ötesinde bireyler arası ilişkilerin de düzenli işleyişine katkıda bulunabilme özelliğine sahiptir (Fırat ve Mocan, 2004: 27). Bu bağlamda ele alınan değerler birey-toplum ilişkisinde büyük öneme sahip olduğu söylenebilir.

Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilen değer sözcüğü (Akt.: Şen, 2008: 764), TDK sözlükte bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Değerler literatürde: toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavram (Tarhan, :21); bireyin isteyen ihtiyaç duyan ve amaç koyan bir varlık olarak herhangi bir nesne ile bağlantısında ortaya çıkan şey (Akarsu, 2016); bir şeyin önemini belirtmeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet (Erdoğan, 2016: 966);bir şeyin gerekliliğini önemini belirlemeye yarayan saymaca ölçü (Püsküllüoğlu, 2010: 260);insanların iyiyi, doğruyu, güzeli ve çirkinini tanımlamak için koymuş oldukları standartlar, diğer bir ifade ile hangi toplumsal davranışların iyi, doğru ve arzulanan olduğunu belirten, paylaşılan ölçüt ve fikirler (Akt., Tokat, Tokat, Cindioğlu, Kara, 2011:90); bir toplumdaki fertlerin eşya hakkında istek ve duygularının ifadesi olan ve bir toplumun bütün fertleri tarafından aynı şekilde kabul edilen hükümler (Topçu, 2017: 91); toplumun ya da kişilerin yapılmasından hoşnut olduğu yapılmasını bekledikleri tutum ve davranışlar olarak tanımlanabilir (Bal,2018 :4). Değerler, bireyin davranışlarının yerindeliğini, etkililiğini, güzelliğini, Ahlâkiliğini, belirlemeye hizmet eden inanç ve kuralların tümü olarak tanımlanabilir (Hökelekli, 2010:4). Özlem (2016: 78), birey açısından değeri, uğrunda uğraşılan, çaba gösterilen, önemsenen, üstün tutulan, insan tarafından nesneye öznel olarak atfedilen nitelik olarak tanımlar. Toplum açısından değer ise bir sosyal grubun veya toplumun bütününe kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlar olarak tanımlar. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak değer, insanın kendi türüyle ve diğer tüm varlıklarla olan ilişkisinde ona yol gösteren inançların bütünü olarak tanımlanabilir.

Spranger değerleri: kuramsal, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dinsel değer olarak altı başlık altında sınıflandırmaktadır (Çalışkur ve Aslan, 2013: 84). Topçu (2017: 91) değerleri; dini, hukukî, iktisadî, estetik ve Ahlâkî değerler olarak beş ana başlık altında sınıflandırır. Schwartz ve ark. (2012) yaptığı değer sınıflandırması ise şu şekildedir: Değişime açıklık, Özgen işletim, Özışkınlık, Muhafazacılık(Kafadar, 2019: 15).

İnsanın tüm davranışlarının altında o insanın değerlerinin etkisi vardır. Bireyi herhangi bir şey yapmaya iten de yaptığına doğru ya da yanlış olduğuna karar vermesini sağlayan da o bireyin sahip olduğu değerlerdir. Sizin için kıymetli olan her şey kendi değer sisteminizin ürünüdür(Atkins, 2017: 18-19). Değerler insanlar arasındaki çatışmaları çözmede, bireylerin herhangi bir politik veya dini düşünceyi diğerine tercih etmeyi sağlamada, bireyin kendini tanımasında ve bu bireyin ihtiyaçlarının benimsenmesinde etkili oldukları söylenebilir (Çalışkur ve Aslan, 2013: 85).

Günlük hayatın rutin akışında ve bireyin karşılaştığı sorunlarla başa çıkmasını sağlayan gücün kaynağı olan değerler bir toplumun geleceğinin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Çünkü birey içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemişse ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle ete kemiğe büründürmüşse o toplum geleceğine ilişkin iyimser bir tablodan bahsetmek mümkün olabilir (TDÖP, 2018:4). Değerlerini kaybetmiş bireylerden oluşan toplumlarda dirlik, düzen ve huzurun sağlanması oldukça zordur (Bars, 2017:219).

Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Eğitim en önemli görevlerinden biri de temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir. Eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerler, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer alır. Öğretim Programının 9. ve 10. maddelerinde değerlerin kazandırılması ile ilgili şu ifade yer verilmektedir: “Millî, manevî, Ahlâki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi, Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır.” (TDÖP, 2019: 8).

Türkçe dersi; okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin kazandırmayı amaçlamasının yanında; bireyin millî, Ahlâki, sosyal ve evrensel değerlere sahip olmasını da amaçlar (Şen, 2008:764). Değerler her ne kadar içinde yaşanılan toplumun etkisiyle oluşuyorsa da günümüz modern toplumunda değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında eğitim sisteminin üstlenmesi gereken sorumluluğun göz ardı edilmemesi gerekir. Bu nedenle öğretim programlarında değerler eğitime yer verilmesi önem arz etmektedir. Türkçe dersinin en önemli aracı kuşkusuz ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında metinler aracılığıyla kazandırılması beklenen değerler Türkçe dersi öğretim programında belirtilen on kök değer (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) başta olmak üzere milli ve evrensel birçok değeri kapsamaktadır (TDÖP, 2018).

“Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın uygulanması sürecinde her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesi öngörülmüştür. Bu temalardan; “Erdemler”, “Millî Kültürümüz”, “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarının her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunludur. Bu zorunlu temalarda işlenmesi gereken konu önerilerine bakıldığında değerlerin “Erdemler” temasında toplandığı görülmektedir. Erdemler temasındaki konu önerilerinde yer verilen değerler şunlardır: Ahlâk, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sıla-i rahim, vefa, vicdanlı olmak, yardımlaşma vb.(TDÖP, 2019: 149).

Öğrencilerin ergenlik sürecine adım attığı, ortaokul sürecinde milli ve manevî değerlerin kazandırılması kritik bir süreç olduğu söylenebilir. Bu nedenle ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla değerlerin hissettirilerek aktarılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığının belirlemiş olduğu on kök değere hangi ölçüde ve ne oranda yer verildiğinin tespit edilmesinin ders kitaplarının gelişimi açısından da önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede Türkçe dersi ortaokul 7. sınıf kitabındaki “Erdemler” temasında yer alan değerlerin ve sıklıklarının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada değer sınıflandırmasını; bireyin kendi kendisiyle ile kurduğu iletişimden doğan değerler, bireyin öteki insanlarla kurduğu iletişimden doğan değerler, bireyin nesnelerle kurduğu iletişimden doğan değerler olarak üç başlık altında incelenmiştir.

İnsanın kendi kendisiyle kurduğu iletişimden doğan değerler: İyimserlik, başarıma duygusu, özgürlük, hayattan tat alma, umut, cesaret, sabır, çalışkanlık, dini inanç, gayret, samimiyet, kanaatkârlık, azim, özeleştir, vicdan, gurur, mutluluk, özsaygı, özgüven, kendine hâkim olma, temizlik, doğruluk, şeref, sözünde durmak.

İnsanın öteki insanlarla kurduğu iletişimden doğan değerler: Adalet, dürüstlük, saygı, sevgi, eşitlik, sorumluluk, işbirliği, sadakat, utanma, alçak gönüllük, yardımlaşma, selamlaşma, dostluk, affetme, merhamet, cömertlik, fedakârlık, barış, hoş görü, demokratik tutum, nezaket.

İnsanın nesneyle kurduğu iletişimden doğan değerler: Güzellik, doğa sevgisi, bayrak sevgisi, vatanseverlik, memleket sevgisi.

Türkçe dersi öğretim programında üzerinde durulan konulardan biri olan değerler ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı çocuk kitaplarında değerleri incelerken bir kısmı da farklı ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerlerin tespiti ile ilgilidir (Kafadar, 2019; Kaliveya, 2015; Çetin ve Balanüye, 2015; Küçük, 2019; Durhan ve Eren Ökten, 2020; Fırat ve Mocan, 2004; Bars, 2017; Baki, 2019; Bal, 2019; Seçgin ve Kapan, 2020; Yaşar, Kasa ve Bayır, 2015; Uzunkol ve Karaca, 2017). Bu çalışmada ise daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak sadece “Erdemler” temasında yer alan değerlerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada 7. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Erdemler” temasında yer alan değerler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:217).

3.BULGULAR

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasında diğer temalarda olduğu gibi üç okuma, bir dinleme/izleme metni yer almaktadır. Araştırma kapsamında Erdemler temasında bulunan üç okuma metni, bir dinleme izleme metni incelenmiş, bir serbest okuma metni, bir de tema değerlendirme çalışmalarında verilen kısa bir öykü incelenmiştir. Tablo 2’de temada yer alan metinler verilmiştir.

Tablo 2: 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında “Erdemler” Temasındaki Metinler

Metin	Yazar	Metin türü
Karanfiller ve Domates Suyu	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Ninenin Kitabı	Saide Nur Dikmen	Öykü
Baba Bana Bir Şiir Bul	Mehmet Beşeri	Şiir
Akıllı Kız (Dinleme Metni)	Dimitri Brudniy	Masal
Sol Ayağım (Serbest Okuma Metni)	Christy Brown	Otobiyografi
TemaDeğerlendirme Çalışmaları (Küçük İstavrit)	Cevdet Kılıç	Öykü

Yukarıdaki tabloda “Erdemler” temasında bulunan okuma ve dinleme metinlerinin yanında serbest çalışma metni bir de tema değerlendirme çalışmalarında verilen kısa bir öyküye yer verilmiştir.

Tablo3: Karanfiller ve Domates Suyu Metninde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Sevgi	<i>Kitaplar insanları sevmek lazım geldiğini...</i>	10
Doğa Sevgisi	<i>...İnsanları sevince tabiatın sevineceğini...</i>	10
Çalışkanlık	<i>Akşam olunca çalılarının arasına sakladığı kazmasını alıyor, gün ağarınca kadar söküyor, koparıyor, kazıyordu.</i>	11
Azim	<i>Omuzları, tırnakları, ayakları, göğsü, sırtı, bütün kuvvetiyle dayanır onu yener, yıkardı</i>	11

Azim	<i>Kazma iş görmediği zaman yumruğu, yumruğu yetmediği zaman parmakları, parmakları kalın geldiği zaman tırnakları ile toprağı tırmalardı.</i>	12
Saygı	<i>Onu gördüm mü hayret, sevgi ve saygıyla bakıyorum</i>	12

Bu tabloda değerler üç ana başlık altında sınıflandırıldığı göz önünde bulundurulduğunda incelenen metinde her üç başlığa ait değerlere yer verildiği görülmektedir. Bireyin öteki insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan değerler başlığı altında sevgi ve saygı değerlerine yer verildiği, bireyin kendi kendisiyle kurduğu ilişkide ortaya çıkan değerler başlığı altında azim ve çalışkanlık değerlerine yer verildiği, bireyin nesneyle kurduğu ilişkide ise doğa sevgisi değerine yer verildiği görülmektedir.

Tablo 4: Ninenin Kitabı Metninde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Sorumluluk	Asla boş oturmaz asla kimseye yük olmak istemezdi	20
Azim	<i>Nine pes etmedi her gün daktilonun başına oturup ağır aksak yazıyordu</i>	20
Gurur	<i>Hatta birikmiş parası tükenmek üzere olmasına rağmen yapılan para yardımlarını da geri çevirdi</i>	21
Saygı	<i>Avukat, elindeki kağıtları elin aldı, nineyi sandalyeye oturttu</i>	21
Hayattan tat alma	<i>Bütün bunlar avukatı da değiştirmişti. Artık eski enerjisini yeniden kazanmıştı</i>	21
Kanaatkârlık	<i>Hatta birikmiş parasının tükenmek üzere olmasına rağmen yapılan yardımları geri çevirdi</i>	21
Başarı duygusu	<i>Ama onun düşündüğü tek şey, kitabın basıldığını görmektir</i>	22
Fedakârlık, cömertlik	<i>Yayıncıdan geldiğini söylediği kendisi yazmış ve para için de arabasını satmıştı.</i>	22
Kanaatkârlık	<i>Avukatın hala eski elbiselerle dolaşma sebebi buydu</i>	22
Utanma	<i>Avukat kızardı, cevap veremedi.</i>	22

“Ninemin Kitabı” metninde yer alan “saygı, sorumluluk, fedakârlık” değerleri bireyin öteki insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan değerler olduğu görülmektedir. Azim, gurur, başarı duygusu, kanaatkârlık, hayattan keyif alma” değerleri ise bireyin kendi kendisiyle iletişimde ortaya çıkan değerler olduğu görülmektedir. Bu metinde bireyin nesneyle kurduğu iletişimlw ilgili herhangi bir değere rastlanmamıştır.

Tablo 5: Baba Bana Bir Şiir Bul Şiirinde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Doğa Sevgisi	“İçinde kuş cıvıltıları/ Uçsun martı kanatları/Koşsun özgürlük atları/Baba, bana bir şiir bul	29
Merhamet	<i>Alageyik dağda gezsin/Avcı vurmasın, vazgeçsin</i>	29
Nezaket	<i>Kimse kimseyi üzmesin</i>	29
Doğa Sevgisi	<i>Solmasın kırdaki çiçekler/ Gülsün oynasın böcekler</i>	29
Mutluluk	<i>İnsanlar gülsün eğlensin</i>	29

“Baba Bana Bir Şiir Bul” şiirinde kişinin insan dışındaki varlıklarla kurduğu ilişkide ortaya çıkan “doğa sevgisi” değerinin iki defa tekrarlandığı görülmektedir. “Nezaket, merhamet” değerleri ise bireyin öteki insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan değer olduğu ve birer defa tekrarlandığı görülmektedir. Bu metinde bireyin kendi kendisiyle kurduğu ilişkiyle ilgili olarak sadece “mutluluk” değeri bir defa tespit edilmiştir.

Tablo 6: Akıllı Kız Dinleme Metninde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Sözünde Durmak	<i>Sarıbay yaşarken akdoğan kime konarsa onu han kabul edeceğimize söz verdik. Çobanın omzuna kondu o zaman onu han kabul edeceğiz</i>	34
Demokratik Tutum	<i>Aksakallılar yanına geldiler ve şöyle dediler: Yüce Han'ımız evlenmelisin ve mirasçın olmalı... Han önce reddetti sonra kabul etti</i>	34
Sözünde Durmamak	<i>Bir gün onu şöyle uyardı: Benden başkasına öğüt verme! Kız onun dediğini yapmaya söz verdi ama bir gün cömertliği yüzünden cömertliği yüzünden yaptığı suçun nasıl kurtulacağı hakkında bir yiğide öğüt verdi.</i>	34
Sadakat	<i>Hiç kimseye öğüt vermeyeceğine dair söz vermiştin fakat sözünü tutmadın ve suçlu birine yardım ettin. Güvenilir biri olamayacaksan git.</i>	34
Sevgi	<i>Beni kovdun fakat en sevdiğim şey yanıma almama izin verdin ben de seni yanıma aldım çünkü seni her şeyden çok seviyorum</i>	34
Demokratik Tutum	<i>O zamandan sonra han akıllı karısına daha iyi davrandı ve onun tavsiyelerini almadan hiçbir karar vermedi</i>	34

“Akıllı Kız” dinleme metninde bireyin kendi kendisiyle kurduğu ilişkiyle ilgili olarak “sözünde durmak” değerine bir defa yer verilirken olumsuz olan “sözünde durmamaya” da bir defa yer verildiği görülmektedir. Bireyin öteki insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan “Demokratik tutum” değerine iki defa “sevgi, sadakat” değerlerine de birer defa yer verildiği görülmektedir. “Akıllı Kız” dinleme metninde kişinin insan dışındaki varlıklarla kurduğu ilişkiyle ilgili herhangi bir değere rastlanmamıştır.

Tablo 7: Sol Ayağım Serbest Okuma Metninde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Azim	<i>Bana birbiri ardına harfleri öğretmek için saatlerini harcardı</i>	39
Fedakarlık	<i>Genellikle gelip bir sözcüğü doğru yazıp yazmadığımı görmesi için inlediğimde O, akşam yemeğini hazırlıyor olurdu. Yanlış yazmışsam unlu elleriyle yere diz çöker bana doğrusunu gösterirdi</i>	39
Başarı Duygusu	<i>... tam adımı yazmayı öğrendim. Bunu yapmayı başardığımda kendimle büyük guru duymuştum. Kendimi oldukça önemli hissetmiştim.</i>	39
Çalışkanlık	<i>Yavaş ve sıkıntılı bir sürecin sonunda annemle alfabenin üzerinden geçtim ve tüm harfleri iyice öğrendim</i>	40
Sorumluluk	<i>Kız kardeşim Lily ya da diğerlerinin taktığı isimle Titch ona çok yardım ediyordu.</i>	40
Sorumluluk	<i>Yemekleri yapıyor, küçükleri yıkıyor ve giydiriyor ve büyüklerin de her sabah okula gitmeden önce kulaklarının arkasını yıkadıklarından emin oluyordu.</i>	41
Nezaket	<i>Doktor annemin özürlerini gülümseyerek geçiştirerek başımı okşadı ve harika bir çocuk olduğu söyledi</i>	41

Başarısızlık	<i>Ama her yazma deneyişimde kalemin kağıda yapışmaktan başka bir işe yaramadığını gördüm ve kalemi tiksintiyle yere attım.</i>	42
Eşitlik	<i>Beni kardeşlerimle mümkün olan her alanda eşit hale getirmek istiyor</i>	42
Azim	<i>Okula gidemeyişimin olumsuz sonuçlarını azaltmak amacıyla elinden geleni yapıyordu</i>	
Sorumluluk	<i>Dünya kadar işi vardı, işsizlik, hastalık ve diğer konularla ilgili sıkıntıları atlatmamız için uğraşıyordu</i>	42
Mutluluk	<i>Böyle zamanlarda gülmek onun için zordu yine de her zaman bir şekilde gülmeyi başarıyordu.</i>	42
Başarı Duygusu	<i>Bir sözcüğü yazmayı başardığımda kendimle guru duyuyor</i>	42
Azim	<i>Bir gün Peter'in okul kitabında rastladığım yeni bir sözcüğü öğrenmek için kendimi zorluyordum</i>	43
Azim	<i>Öyle ya da böyle bu sözcüğü bu sözcüğü kendi kendime öğrenmem gerektiğini hissediyordum.</i>	43
Sevgi	<i>Uzun zaman hareketsiz kaldı, düşünceli bir biçimde bana baktı ki sonunda telaşlanıp onu ayağımla dürttüm. Döndü, ellerini omzuma koydu ve gülümsedi. Yazmayı yeni öğrendiğim sözcük "A-N-N-E" idi</i>	43

Bu tabloda değerlerin üç ana başlık altında sınıflandırıldığı göz önünde bulundurulduğunda incelenen metinde her üç başlığa ait değerlere yer verildiği görülmektedir. Bireyin öteki insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan değerler başlığı altında "sevgi, eşitlik, fedakârlık" değerlerine birer defa yer verildiği, yine aynı başlık altında sınıflandırılan "Sorumluluk" değerine ilişkin üç ifade tespit edilmiştir. Bireyin kendi kendisiyle kurduğu iletişimden doğan değerler başlığı altında "azim ve çalışkanlık" değerlerine yer verildiği, bireyin nesneyle kurduğu ilişkide ise "doğa sevgisi" değerine yer verildiği görülmektedir

Tablo 8: Küçük İstavrit Metninde Tespit Edilen Değer ifadeleri ve Türleri

Değer Türü	Değer İfadesi	Sayfa
Merhamet	<i>Son bir kez düşündü derin maviyi, beyaz mercanı, bir de yeşil yosunu. İşte tam o anda eğilip aldım onu; yürüdüm deniz kenarına bir öpücük kondurdum başına. İki damla gözyaşından ibaret bir törenle saldım onu denizin sularına.</i>	44
Umut	<i>Bulursam kendimi yeşil leğendeki küçük istavrit kadar çaresiz son ana kadar hep bir umudum olsun diye.</i>	44

Tablo 7'de bireyin bireyle ilişkisinde ve bireyin kendisi ile olan ilişkisin ortaya çıkan değerler tespit edilmiştir. Tespit edilen bir diğer değer de bireyin kendisi ile ilişkisinden kaynaklı "umut" değeri olduğu görülmektedir. Yapılan sınıflandırmaya göre alt başlıklara ayrılan diğer değerlerle ilgili ifadelere rastlanmamıştır. Bu durum metnin kısalığıyla ilişkilendirilebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ortaokul 7.sınıf Türkçe ders kitabındaki "Erdemler" temasındaki 3 okuma, 1 dinleme, 1 serbest okuma metni ve değerlendirme soruları bölümünde yer alan 1 metin değerler bakımından incelenmiştir. Ortaokul 7.sınıf Türkçe ders kitabında incelenen metinlerde tespit edilen değerler ve bu değerlerin sıklıkları verilmiştir. İncelenen ders kitabındaki metinlerde 43 değer ifadesi tespit edilmiştir. Tespit edilen değerler bireyin kendi kendisiyle iletişiminden ortaya çıkan değerler, bireyin

diğer insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan değerler ve bireyin insan dışındaki varlıklarla ilişkisinde ortaya çıkan değerler olarak sınıflandırılmıştır. Tespit edilen değerler sıklık sayısına göre ; azim (7), sevgi (3), sorumluluk (3), doğa sevgisi (3), demokratik tutum (3), fedakârlık (2), nezaket (2), çalışkanlık (2), merhamet (2), saygı (2), mutluluk (2), başarı (2), sözünde durmak (2), başarısızlık (1), umut(1), eşitlik (1), sadakat (1), kanaatkârlık (1), hayattan tat alma (1), fedakarlık(1), umut (1), gurur(1) değerleri olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar incelendiğinde; 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasında en sık yer tekrarlanan değer azim değeri olduğu görülmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, (<https://sozluk.gov.tr/?q=azim&aranan>) bir işteki engelleri yenme kararlılığı olarak tanımlanan azim değeri, ortaokul öğrencilerinin bulundukları yaş evresi ve zihinsel yapıları itibarıyla önem arz etmektedir. Sorumluluk değerinin en çok yer verilen ikinci değer olduğu görülmektedir. Bu değer de diğer değerlerden daha sık tekrarlanması tesadüfi olmadığı düşünülmektedir. Çünkü ergenliğe adım atıldığı bu yaş evresinde sorumlulukların arttığı ve çocukluğun geride kaldığı bir dönemdir. Ahlâklı insanın sorumluluklarını yerine getiren, görev bilinci yerleşmiş bir insan olarak ifade edildiği düşünüldüğünde sorumluluk değerine diğer değerlerden daha fazla yer verilmesi dikkat çeken ve yerinde bir durum olduğu söylenebilir (Uzunkol ve Karaca, 2017: 67). Azim değerinden sonra en çok yer verilen değer olan sorumluluk değeri Elbir ve Bağcı(2013), Duran ve Bitir (2021) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Öğrencilerin millî, manevî, Ahlâkî, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi Milli Eğitimin önemli hedeflerinden biridir (TDÖP, 2018:8). İncelenen kitapta tespit edilen değerler arasında vatanseverlik, bayrak sevgisi gibi önemli değerlerin yer almaması, önemli bir kusur olduğu söylenebilir. Ancak sosyal bilgiler ders kitabında önerilen kitaplardaki değerlerin incelendiği bir çalışmada “Başarı Öyküleri” kitabı değerler açısından incelenmiş ve bu kitapta en çok yer alan değer sorumluluk olduğu, bu değer vatan ve millet için bireyin sorumluluklarını yerine getirmesi bağlamında ele alındığı görülmektedir (Seçgin ve Kapan, 2020:1492). Bu bağlamda sorumluluk değerinin vatanseverlik ve millet sevgisi değerlerinden ayrı düşünülmemesi gerekir. En sık tekrarlanan değerlerden biri de sevgi değeri olduğu görülmektedir. Fırat ve Mocan (2014: 46) ortaokul Türkçe ders kitaplarında en çok yer verilen değer insan sevgisi olduğunu tespit etmeleri elde edilen bulguları desteklemektedir. Sevgi değerinin insan ilişkilerinde kilit rol oynaması ve ortaokul çağındaki çocukların arkadaş ilişkilerine verdikleri önem göz önünde bulundurulduğunda sevgi değerine daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Millî Eğitim Temel Kanununda “güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilinci” kazandırılması amaçlanmaktadır (11.madde, 5103). Bu bağlamda incelenen metinlerde demokratik değer en çok yer verilen değerler arasında olması Millî Eğitim Temel Kanununda işaret edilen demokrasi bilincinin kazandırılması maddesiyle örtüşmektedir. İncelenen “Erdemler” temasında aynı sayıda yer verilen çalışkanlık ve mutluluk değeri ise Baki’nin(2019:129) 6.sınıf ders kitabındaki metinlerde yer verilen değerler ile ilgili araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Çalışmada “sadakat, başarı, umut, sözünde durmak” değerlerine birer defa yer verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında “Erdemler” temasındaki değerlerin metin türlerine göre dağılımına bakıldığında üç öykü, iki masal, bir otobiyografi, bir şiir olduğu tespit edilmiştir. Öykü türünde yer verilen değerler şunlardır: azim, saygı, sevgi, çalışkanlık, doğa sevgisi, başarı, kanaatkârlık, gurur, sorumluluk, hayattan tat alma, sözünde durmak, demokratik tutum, sadakat, merhamet, umut. Masal türünde yer verilen değerler ise şunlardır: Demokratik tutum, sadakat, sevgi, sözünde durmak. Şiir türünde yer verilen değerler ise şunlardır: Doğa sevgisi, merhamet, mutluluk, nezaket. Otobiyografi türünde yer verilen değerler şunlardır: Eşitlik, azim, sevgi, fedakârlık, sorumluluk, mutluluk, başarı duygusu, nezaket. Metin türlerine göre değerlerin dağılımına bakıldığında çoğu değer tüm metin türlerinde yer verildiği ancak bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin demokratik tutum değeri masal ve hikaye türünde yer verilirken şiir ve otobiyografi türünde metinlerde bu değere rastlanmamıştır. Sorumluluk değeri otobiyografi ve hikaye türünde metinlerde yer bulurken şiir ve masal türündeki metinlerde yoktur. Nezaket değerine şiir ve otobiyografi türünde, umut değerine sadece hikaye türünde, eşitlik değerine ise sadece otobiyografi türündeki metinlerde yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programında “Erdemler” teması ile ilgili konu önerilerinde yer alan “sadakat, azim sabır, saygı, sevgi, merhamet, cömertlik, yardımlaşma” değerleri araştırma kapsamında incelenen 7. Sınıf erdemler temasında yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak konu önerilerinde yer

almasına rağmen “Ahlâk, alçak gönüllülük, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, paylaşma, sılayı rahim, vefa, vicdanlı olmak” değerlerine 7.sınıf “Erdemler” temasında yer verilmediği görülmektedir (TDÖP, 2018: 16).

Bu çalışma kapsamında incelenen temada tespit edilen değerler, Milli Eğitim Bakanlığın belirlemiş olduğu on kök değer açısından incelendiğinde büyük oranda bir benzerlik olduğu görülmektedir. “Saygı, sevgi, sorumluk” değerleri hem on kök değer içinde olan hem de araştırma kapsamında Türkçe ders kitabındaki “Erdemler” temasında doğrudan yer verilen değerler arasında olduğu görülmektedir. Bazı değerler ise doğrudan on kök değerde zikredilmese bile on kök değerın alt başlıklarıyla ilişkilendirilebilir. Söz gelimi araştırma sonucunda elde edilen bulgularla sırasıyla azim, dürüstlük, merhamet, eşitlik, fedakarlık, çalışkanlık değerleri on kök değer arasında yer alan sabır, dürüstlük, yardımseverlik adalet, sevgi, vatanseverlik değerlerinin alt başlıklarında yer almaktadır. Öte yandan araştırma sonucunda tespit edilen kanaatkârlık gurur, umut, başarı değerleri ise Milli Eğitim Bakanlığının belirlemiş olduğu on kök değerden herhangi biriyle bir bağı olmadığı görülmektedir. Türkçe dersi 7.sınıf kitabı “Erdemler” temasına ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; değer aktarımının yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Ancak söz konusu ders kitabında incelenen tema dışında kalan yedi tema incelendiği takdirde hem değerlerin sıklığı hem de çeşitliliğinin artacağı söylenebilir. Bu bağlamda elde edilen bulguların yetersiz olduğunu söylemek gerçekçi bir yorum olamayabilir. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler ilgili yapılacak çalışmaların tüm sınıfları ve tüm temaları içermesi elde edilecek bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Atkins S.(2017). Mutlu Çocuklar Yetiştirmek, Çevirmen: Melike Eşdur 3.Baskıdan Çeviri İstanbul: Nobel Yaşam Yayınları.
- Bedia Akarsu, B.(2016). Felsefe Terimleri Sözlüğü, 15.baskı, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Çağlayan, H.(2015). İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 8(2) 97-120.
- Duran, E., & Bitir, T. (2021). İlkokul Öğretmenleri, Öğrencileri ve Velilerinin Değer Algıları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(2), 252-269.
- Erdoğan, M.(2016). Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü İstanbul: Ensar Neşriyat Baskı.
- Fırat, H. ve Mocan, A.(2004). Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâyelerde Yer Alan Değerler, 18(3).
- Hökelekli H.(2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi, Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim Bilim ve Araştırma Dergisi,6(18).
- Mengüşoğlu, T. (2017). İnsan Felsefesi, 2. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özlem, D.(2016). Kavramlar ve Tarihleri, Notos Kitap, Birinci baskı.
- Püsküllüoğlu, A.(2010). Arkadaş Türkçe Sözlük,10.baskı, Ankara.
- Seçgin, F. & Kapan, A. (2020). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Önerilen Edebî Ürünlerin Öğrenme Alanlarında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(3), 1480-1498.
- Şen, Ü.(2008).Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi, KKTC: Uluslar arası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu.
- Tokat, B. Cindioğlu, M. Kara, H. (2011). Değerlerin Psikolojik Kuşatması Mobbing, 1.Baskı, Ekin Yayınları.
- Topçu, N.(2017). Ahlâk,11. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr/>(Erişim tarihi, 20.04.2021 23.04).
- Uzunkol, E. Karaca, D.(2019). İlkokul Matematik Ders Kitaplarının İçerdiği Değerler Bakımından İncelenmesi, International Journal of Field Education, 5 (2), 55-71.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç B.(2020). Değerler Eğitimi, Pegem Akademi, 6.baskı:Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 9.baskı: Ankara.

Özet

Okuma Kültürüne Katkısı Bakımından TRT Çocuk Kitaplık başlıklı bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Araştırmada, TRT Çocuk Kitaplığı'nda bulunan eserlerde görsellerin okuma kültürüne katkısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ile, TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların tüm görselleri, okuma kültürü bileşenlerinden olan okuma davranışı bakımından incelenmiştir. İncelemede; 'okuma davranışının varlığı', 'okuma davranışının öznesi', 'okuma davranışının hedef kitlesi', 'okuma davranışının nesnesi', 'okuma davranışının yeri' kategorileri temel alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; kitaplıkta bulunan eserlerde görsellerin okuma davranışının varlığına ilişkin düşük düzeyde görsel kullanıldığı, okuma davranışının öznesine göre en fazla 'çocuk' ve 'yetişkin' öznelerinin görselleştirildiği, okuma davranışının hedef kitlesine göre 'öznenin kendisine' alt kategorisinin diğer alt kategorilere göre daha fazla görsellere yansıtıldığı, okuma davranışının nesnesine göre 'kitap' nesnesinin öne çıkarıldığı, okuma davranışının yerine göre 'iç mekan' alt kategorisinin belirgin bir şekilde 'dış mekan' alt kategorisine göre daha fazla görselleştirildiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarından hareketle; okuma kültürünün edindirilmesine yönelik görsel unsurlara çocuk edebiyatı ürünlerinde daha fazla yer verilmesi, okuma faaliyetinin yaşamın her alanında yapılabileceğini düşündüren görsellere yer vererek zaman ve mekan kısıtlamasının kaldırılması gerektiği, okuma nesnesi olarak dergi, gazete gibi farklı yayın örneklerine yönelik görseller oluşturulmasıyla ilgili duyarlı davranılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Okuma, Okuma Alışkanlığı, Okuma Kültürü, Kitap Görselleri.

CONTRIBUTION OF THE TRT CHILDREN'S LIBRARY TO READING CULTURE

Abstract

This study titled *Contribution of The TRT Children's Library to Reading Culture* is a qualitative research. The study aims to determine the contribution of the visuals in the works in the TRT Children's Library to the reading culture. For this purpose, all the visuals of the books in TRT Children's Library were examined in terms of reading behavior, a component of reading culture. The study was conducted based on the categories of "existence of reading behavior", "subject of reading behavior", "target audience of reading behavior", "object (material) of reading behavior", and "place of reading behavior".

The results obtained showed that the visuals in the works in the library were used at a low level regarding the presence of reading behavior; regarding the subject of the reading behavior, "child" and "adult" subjects were visualized the most. Considering the target audience of the reading behavior, the "subject itself" sub-category was reflected more than the other sub-categories on the visuals. The object "book" is highlighted according to the object of the reading behavior, and regarding the location of the reading behavior, the "indoor" subcategory was significantly more visualized than the "outdoor" subcategory. Based on the results of the research, more visual elements for the acquisition of reading culture should be included literary works for in children. In addition, restrictions of time and place should be removed by including visuals suggesting that reading activity can be done in all areas of life and it is necessary to be sensitive about creating visuals for different examples of publications such as magazines and newspapers as reading materials.

* Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, huelya.y@hotmail.com

Keywords: reading, reading habits, reading culture, book images.

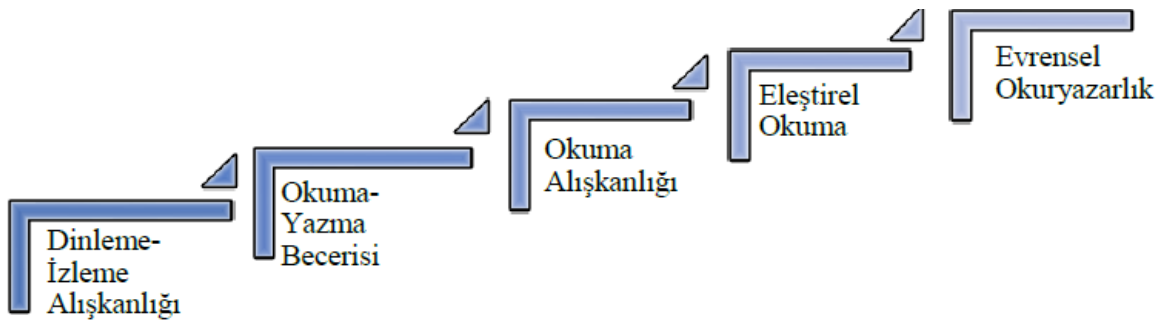
OKUMA KÜLTÜRÜNE KATKISI BAKIMINDAN TRT ÇOCUK KİTAPLIK

Giriş

Çocuk, öğrenme sürecine merak duygusuyla başlar ve etrafındaki her şeyi sorgulayarak keşfetme çabasını sürdürür. Dolayısıyla içinde bulunduğu çevreyi gözlemleyerek anlamlandırmaya çalışan çocuğun gelişiminin desteklenmesi önemlidir. Hayal dünyasında uçsuz bucaksız gezintilere çıkan çocuğun düşünce, duygu ve ruh dünyasına nitelikli edebi eserlerle yön vermek ve gelişimini çok yönlü sürdürmesine katkı sunmak mümkündür. Nitekim çocuk gelişiminde yaşamsal bir rol üstlenen çocuk edebiyatı, erken dönemden başlayarak ergenlik döneminin sonuna kadar çocuğu düşünsel, dilsel, psikolojik olarak etkileyen, beğenisine hitap eden edebi ürünlerden oluşmaktadır (Sever, 2015). Dolayısıyla ileriki yaşantısına temel oluşturacak gelişimsel değişimlerini olumlu örüntülerle şekillendirmek için çocuğu, edebi ürünlerle buluşturmak gerekir.

Çocuk, edebiyatla ilişkisini diğer bir ifadeyle edebi ürünlerle tanışma serüvenini yetişkin aracılığıyla gerçekleştirir. Çocukların okuma yazma eylemine dair becerileri; edebi ürünün resimlerine bakarak anlam ilişkileri geliştirme, olayları tahmin etme, önceki öğrenmelerini harekete geçirerek somutlaştırmaya çalışma, gördüklerinden yola çıkarak kendi dünyasında kahramana yer açma, nesneler vasıtasıyla yeni kavramlar öğrenme, yeni davranış biçimlerine yönelme ya da var olan davranışı pekiştirme olarak sıralanabilir (Bilgin, 2011; Demircan, 2006). Bu bağlamda çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuk, edebiyat ve kitap arasında bir etkileşim başlattığı açıktır. Etkileşimin ortaya çıkması muhakkak ki çocuk, edebiyat ve kitap arasında kurulan sıkı bir bağ ile açıklanabilir. Bu bağ; çocukta okuma sevgisi, okuma alışkanlığı ve okuma kültürünün geliştirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Okuma kültürünü Sever (2007); “Yazılı kültür ürünlerinin dünyasıyla tanışmış; tanıştığı bu dünyanın kendine sunduğu iletileri paylaşma, sinama, sorgulama yeterliğine ulaşmış; bunların sunduğu olanaklarla yaşamayı alışkanlık haline getirmiş bireylerin edinmiş olduğu davranışlar bütünü” olarak açıklarken Yılmaz (2009); “Bir bireyin, bir toplumsal grubun ya da bir toplumun okuma eylemi ile ilişkilerinin düzeyi ve niteliği anlamına gelir. Bir başka deyişle okuma kültürü, sözü edilen birey, grup ya da topluma ait yaşam biçiminin ‘okuma’ alanına yansıyan bölümüdür. Kısaca, okuma kültürü, okuma eylemine ilişkin bireysel ve toplumsal yaşama biçimidir” şeklinde ifade etmektedir. Okuma kültürü; birbirine bağımlı, birinin diğerini var ettiği birçok bileşenden oluşan bir süreçtir. Bu süreç, Sever tarafından şu şekilde şemalandırılmıştır:

Şekil 1: Okuma Kültürü Edinme Süreci (Sever, 2010).

Okuma kültürü edinme, aşamalı bir süreçtir. Birbirine bağımlı, birbirini bütünleyen becerilerin kazanılmasını gerektiren bu süreç, yukarıdaki şemadan da anlaşılacağı üzere; *dinleme ve izleme alışkanlığı* basamağı ile başlar. Bu basamağı sırasıyla *okuma-yazma becerisi*, *okuma alışkanlığı*, *eleştirel okuma* ve *evrensel okur-yazarlık* izler. Bu bağlamda, bireyin okuma kültürü edinmesi ve bu

kültürü içselleştirmesi için atılacak temel adım, onun erken çocukluk döneminden itibaren, *çocuğa görelilik ilkesi* temelinde hazırlanmış kitaplarla buluşmasını ve etkileşime geçmesini olanaklı kılmaktır.

Günümüzde çocuk kitaplarına olan ilginin artması, çocuk kitaplarının niceliğinin artması kadar çocuk kitaplarında işlenen temaların da yelpazesini zenginleştirmiştir. Elbette, çocuğa görelilik ilkesi temelli hazırlanan çocuk kitaplarında olumlu temaların varlığı ve zenginliği, çocukların gelişimi üzerinde olumlu yönde etki edecektir. Benzer şekilde, çocukların okumaya dair olumlu tutum geliştirebilmeleri ve okuma kültürü edinebilmeleri için, çocukların içinde bulunduğu çevrenin onlara model olması kadar, buluştukları kitaplarda okuma kültürünün bir motif olarak ele alınması da gereklidir. Dolayısıyla, çocuk kitaplarında okuma kültürüne yer verilmesi, bunun bir kazanım olarak görülmesi ve bu özellikteki kitapların çocuklarla buluşturulması oldukça önemlidir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde; çocuk kitaplarında okuma kültürüne, okuma kültürü bileşenlerine ve/veya bu bileşenlerin nasıl ele alındığına dair çalışmaların, oldukça az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Saltık (2017), Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri, çocuklara okuma kültürü edindirme bağlamında incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, Türkçe ders kitapları metinlerinin öğrencilerde okumaya karşı istek uyandırmadığını ve okuma kültürü edindirmede yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Karadağ (2013) yaptığı bir çalışmada; Türkçe ders kitaplarında yer alan görsellerin okuma kültürünü hangi oranda desteklediğini araştırmış ve Türkçe ders kitaplarındaki görsellerde, farklı yaşam alanlarındaki okuma davranışı içerikli görsellerin sayısının oldukça düşük olduğunu tespit etmiştir.

Literatür incelemesinden de anlaşılabileceği gibi; özellikle çocuk kitaplarının okuma kültürü bakımından incelendiği bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, çocuk kitaplarında okuma kültürü ve bu kültürün bileşenlerine yeterince yer verilip verilmediğine ya da nasıl yer verildiği hususu belirsizdir. Bu belirsizlikten hareketle, bu çalışmanın ana problemi *TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitaplar, okuma kültürüne katkıda bulunacak görsel unsurlar içeriyor mu?* şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitaplarda görsellerin okuma kültürüne katkısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ile, TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların tüm görselleri, okuma kültürü bileşenlerinden olan okuma davranışı temel alınarak incelenmiş ve görsellerin; *okuma davranışının varlığına, okuma davranışının öznesine, okuma davranışının hedef kitlesine, okuma davranışının nesnesine, okuma davranışının yerine göre nasıl bir dağılım gösterdiği* sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırma; okuma, okuma sevgisi kazandırma, eleştirel okuma alışkanlığı edindirme ve okuma kültürü kavramlarına yönelik açıklayıcı yaklaşımlar sunması bakımından önemlidir. Okuma davranışının oluşması ve geliştirilmesi açısından erken çocukluk döneminin önemine vurgu yapan çalışmalar (Tür ve Turla, 1981; Sever, 2008; Gönen, Katrancı, Uygun ve Uçuş, 2011; (Bulut ve Kuşdemir, 2013), bu dönemde edinilen okuma kültürünün ileriki yıllarda problem çözme, ana dilini kullanma becerisine, dinleme, konuşma, okuma hızı, akıcı okuma, eleştirel yaklaşarak çözümleme yapabilme becerisine, kendini ve çevresini tanımasına önemli katkı sağladığı üzerinde durmuştur. Bununla birlikte çocuk edebiyatı eserlerinde yer verilen görsellerin başlı başına okuma çeşidi olduğu, çocuğun gelişiminde, kişilik oluşumunda önemli bir rol üstlendiği belirtilmektedir (Uğurlu, 2013). Dolayısıyla çocuk, edebiyatla ne kadar erken yaşta tanışırsa; okuma, okuma sevgisi, okuma alışkanlığı, eleştirel okuma ve okuma kültürü oluşturması kolaylaşacağı gibi çocuğun tüm gelişim dönemlerinde desteklenmesi de mümkün olacaktır. Bu bağlamda erken çocukluk dönemi içinde bulunan çocuklara hitap eden edebi eserlerin okuma kültürüne yönelik görsellerle desteklenip desteklenmediğinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, TRT Çocuk Kitaplığı'ndaki eserlerde görseller, okuma kültürü bileşenlerinden olan okuma davranışı temel alınarak incelenmiş ve görsellerin okuma davranışının varlığına, okuma davranışının öznesine, okuma davranışının hedef kitlesine, okuma davranışının nesnesine, okuma davranışının yerine göre nasıl ele alındığı belirlenmiştir. İnceleme kategorileri üzerinden yapılan belirlemelerle okuma kültürünü destekleyen görsellerin dağılımı, konuya yönelik farkındalık oluşturacağı için bu çalışma, önemlidir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri seti, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Okuma Kültürüne Katkısı Bakımından TRT Çocuk Kitaplık başlıklı bu çalışmada, nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme veya doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın Veri Seti

23 Nisan 2021 tarihinde hizmete sunulan TRT Çocuk Kitaplık; çocuklar için özel olarak tasarlanmış, onların hayal dünyasını zenginleştirmeyi hedefleyen; ses, animasyon, aktivite ve oyun içeren bir kütüphane uygulamasıdır. Etkileşimli olan bu kütüphaneden yararlanabilmek için sürekli çevrimiçi olmaya gerek yoktur. Kitaplar, uygulama üzerinden bir kez akıllı telefona veya tablete yüklendikten sonra çevrimdışı ortamlarda da okunabilme ve dinlenebilme özelliklerine sahiptir (<https://www.trthaber.com>).

TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitaplar, 5 grup altında toplanmıştır. Bunlar: *Hayatın İçinden*, *Meraklı Bilgin*, *Bizim Masallar*, *Doğanın Masalı* ve *Bizim Kahramanlar* adlı kitap gruplarıdır. Kütüphanedeki kitaplara her hafta yenileri eklenmektedir. Pedagog ve eğitimciler tarafından onaylı olan bu kitaplar, interaktif oyun ve aktivitelerle desteklenmiştir (bkz. <https://www.trtcocuk.net.tr/>).

Araştırmanın veri setini, verilerin toplandığı tarihlerde TRT Çocuk Kitaplık bünyesinde bulunan 157 kitap oluşturmaktadır. Bu kitapların 38 tanesi *Hayatın İçinden* grubundan, 40 tanesi *Meraklı Bilgin* grubundan, 32 tanesi *Bizim Masallar* grubundan ve 47 tanesi de *Doğanın Masalı* grubundan alınmıştır. *Bizim Kahramanlar* grubu altındaki kitaplar ise, TRT Çocuk kahramanlarının lisanslı eserleri olması nedeniyle, araştırma kapsamına alınmamıştır.

Araştırma kapsamına alınan kitapların hedef kitlesi, ortalama 3-9 yaş çocuklarıdır. Kitapların tamamı görsel unsurlarla desteklenmiştir.

Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, örnekleminin derinlemesine ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan *doküman inceleme yöntemi* ile toplanmıştır. *Doküman inceleme*, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı veya yazılı olmayan materyallerin toplanıp, amaç doğrultusunda analizini kapsayan veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma verilerini toplayabilmek için ilkin, TRT Çocuk Kitaplık uygulaması araştırmacının cihazına yüklenmiştir. Veriyi oluşturan kitaplar, araştırmacı tarafından hiçbir analize tabi tutulmadan okunmuştur. Ardından, farklı zamanlarda okuma tekrarlanmıştır. Bu işlemde, kitapların tüm görselleri, okuma kültürü bileşenlerinden olan okuma davranışı bakımından incelenmiştir. İncelemede; 'okuma davranışının varlığı', 'okuma davranışının öznesi', 'okuma davranışının hedef kitlesi', 'okuma davranışının nesnesi', 'okuma davranışının yeri' kategorileri temel alınmış ve okuma davranışı ile ilişkili olduğu var sayılan görseller belirlenmiştir. Belirlemede; görsellerin okuma davranışını herhangi bir şekilde çağrıştırması yeterli görülmemiş, doğrudan yansıtmaları esas alınmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için, araştırma verilerini çeşitlendirme yoluna gidilmiştir. Bu amaçla; 2 tanesi Türkçe öğretmeni, 2 tanesi de Türkçe Öğretmenliği son sınıf öğrencisi olmak üzere 4 kişinin, veri setini oluşturan kitapların görsellerini, okuma kültürü bileşenlerinden olan okuma

davranışı bakımından, araştırmacı tarafından kendilerine bildirilen kategoriler dahilinde incelemeleri ve ilgili görselleri belirlemeleri sağlanmıştır. Bu yol ile elde edilen veriler, araştırmacı tarafından belirlenen veriler ile karşılaştırılmış; verilerin birbirleriyle tutarlı olup olmadığı incelenmiş ve sonuçlar doğrulanmaya çalışılmıştır.

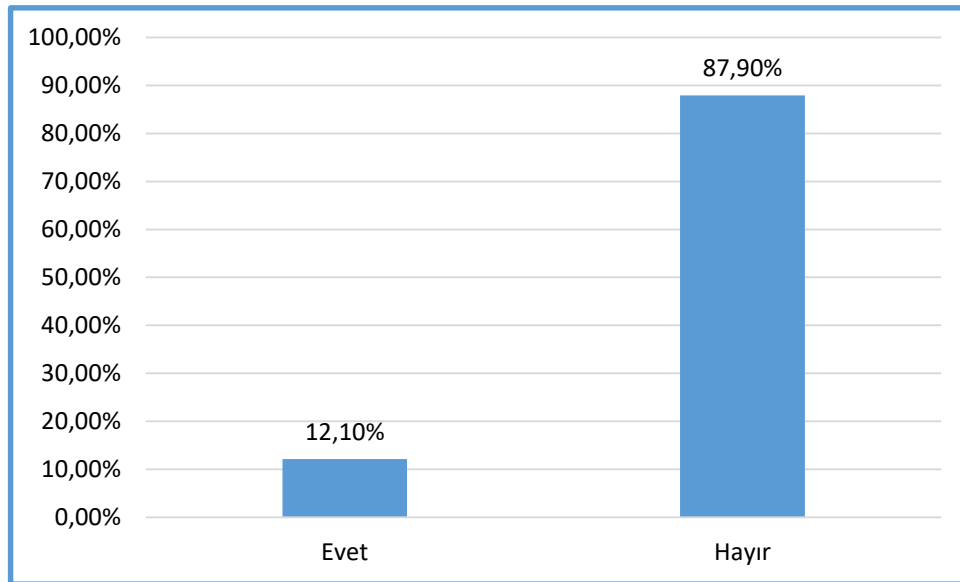
Araştırma verilerinin değerlendirilmesi sürecinde, doküman incelemesi ile toplanan veriler, *içerik analizi yöntemi* ile analiz edilmiştir. İçerik analizi yönteminde amaç; elde edilen verileri açıklayacak kavram ve bağıntılara ulaşmaktır. Bu analiz ile birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir, okurun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada da, araştırmanın amacı doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur. Bu işlemin ardından, okuma davranışına ilişkin kategorilerin dağılımını belirlemek amacıyla, her bir kategoriye ait veriler, yüzdeleri hesaplanarak grafikler halinde sunulmuş; bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, toplanan verilerin analizleri ile ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

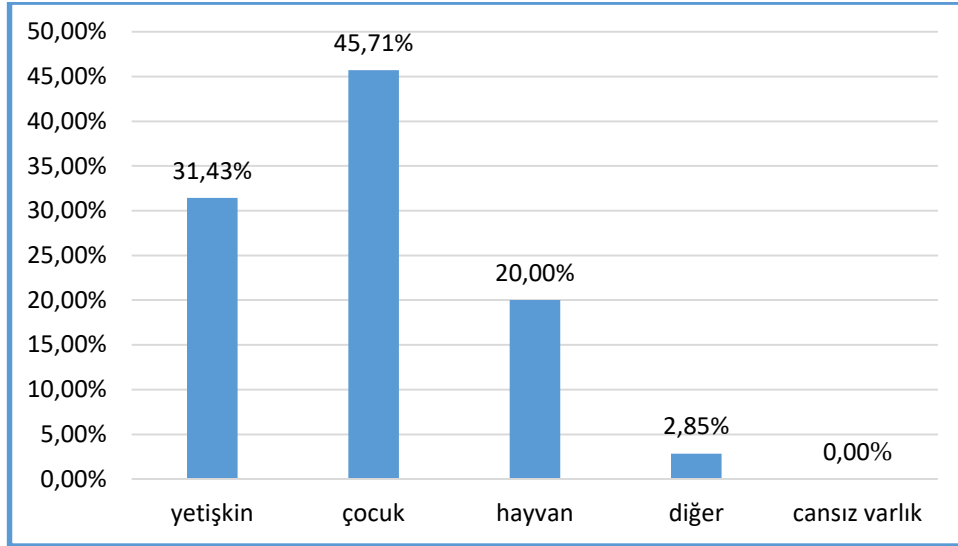
TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının varlığına göre dağılımları, Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1. *Görsellerin Okuma Davranışının Varlığına Göre Dağılımları*

Araştırmada öncelikle “TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının varlığına göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Grafik 1’den de anlaşılacağı gibi; bu sorunun yanıtı, %87,90 oranı ile ‘hayır’, %12,10 oranı ile de ‘evet’ olmuştur. TRT Çocuk Kitaplık bünyesinde bulunan 157 kitaptan sadece 19’una ait görsellerde okuma davranışının varlığı tespit edilmiştir.

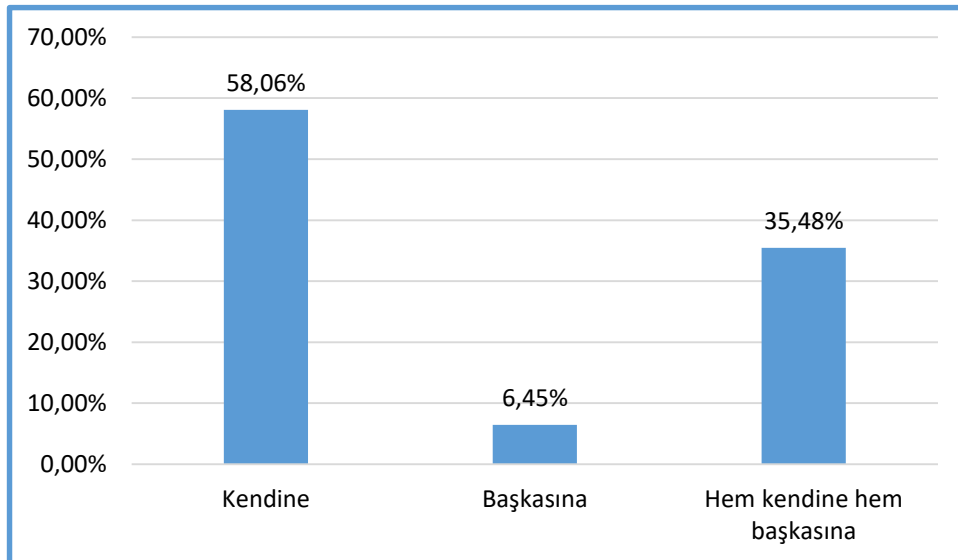
TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının öznesine göre dağılımları, Grafik 2’de sunulmuştur.

Grafik 2. Görsellerin Okuma Davranışının znesine Göre Dağılımları

Araştırmanın bu aşamasında “TRT ocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının öznesine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Grafik 2’de görüldüğü gibi; kitapların görsellerinde yetişkinler, çocuklar, hayvanlar, cansız varlıklar ve bunların dışında kabul edilen varlıklar, okuma davranışının öznesi olarak gösterilmiştir. Görsellerde okuma davranışını en fazla gerçekleştiren özne, %45,71 oranı ile ocuk olmuştur. ocuğu, %31,43 oranıyla yetişkin ve %20,00 oranıyla da hayvan takip etmektedir. Okuma davranışını en az gerçekleştiren özne ise, %2,85 oranıyla ‘diğer’ olarak adlandırılan öznedir. Bununla birlikte, okuma davranışının öznesi olarak herhangi bir cansız varlık tespit edilmemiştir.

TRT ocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının hedef kitlesine göre dağılımları, Grafik 3’te sunulmuştur.

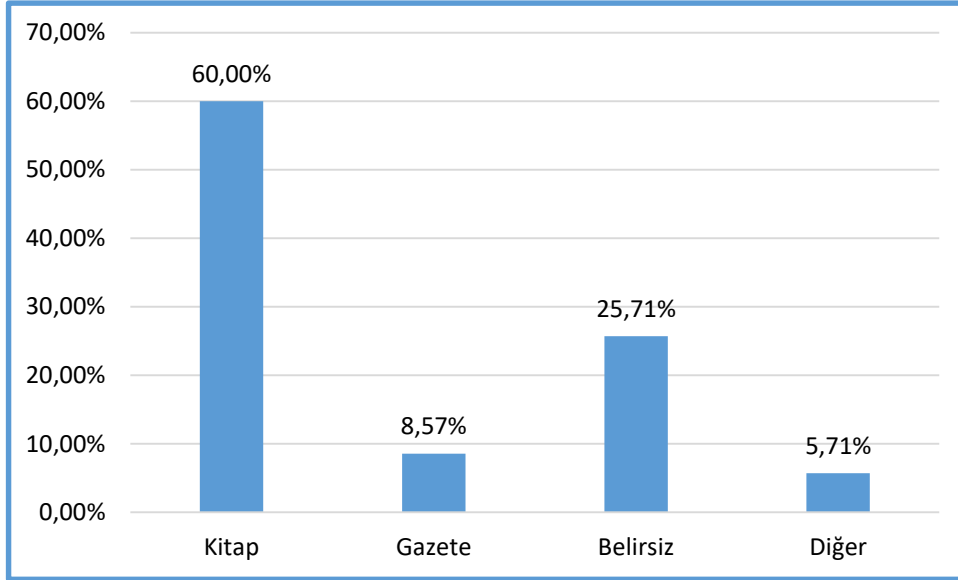

Grafik 3. Görsellerin Okuma Davranışının Hedef Kitlesine Göre Dağılımları

Araştırmanın bu aşamasında “TRT ocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının hedef kitlesine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Grafik 3’te sunulduğu üzere; kitapların görsellerinde ‘znenin kendisi’, ‘hem kendisi hem bir başkası’ ve ‘bir başkası’, okuma davranışının hedef kitlesi olarak gösterilmiştir. Görsellerde okuma davranışının ağırlıklı hedef kitlesi, %58,06 oranıyla ‘znenin kendisi’ olarak gösterilmiştir. Bu hedef kitleyi %35,48

oranıyla ‘hem kendisi hem bir başkası’ takip etmektedir. Görsellerde en az yer alan hedef kitle ise, %6,45 oranıyla ‘bir başkası’dır.

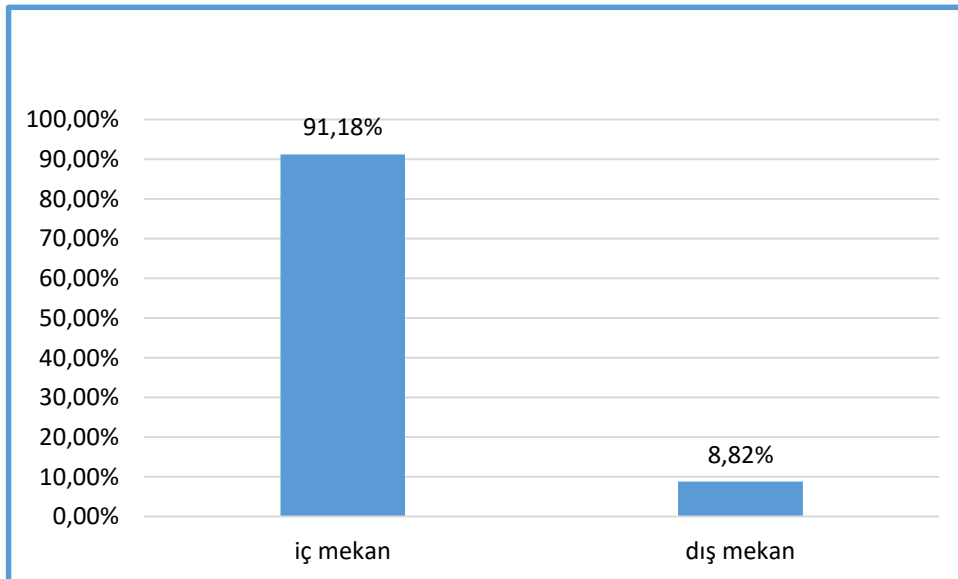
TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının nesnesine göre dağılımları, Grafik 4’te sunulmuştur.

Grafik 4. Görsellerin Okuma Davranışının Nesnesine Göre Dağılımları

Araştırmanın bu aşamasında “TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının nesnesine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Grafik 4’ten de anlaşılacağı üzere; kitaplar, gazeteler, belirsiz okuma malzemeleri ve bunların dışında kabul edilen okuma malzemeleri, kitapların görsellerinde okuma davranışının nesnesi olarak gösterilmiştir. Görsellerde okuma davranışının ağırlıklı nesnesi, %60,00 oranıyla ‘kitap’ olarak gösterilmiştir. Kitabı, %25,71 oranıyla ne olduğu tespit edilemeyen ve araştırmada ‘belirsiz’ olarak adlandırılan okuma nesnesi izlemektedir. Görsellerde en az yer alan okuma nesneleri ise, %8,57 oranıyla gazete ile %5,71 oranıyla, ifade edilen grupların dışında kalan ve ‘diğer’ olarak adlandırılan okuma malzemeleridir.

TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının yerine göre dağılımları, Grafik 5’te sunulmuştur.

Grafik 5. Görsellerin Okuma Davranışının Yerine Göre Dağılımları

Araştırmanın bu aşamasında “TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki kitapların görsellerinin okuma davranışının yerine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Grafik 5’ten de anlaşılacağı gibi; okuma davranışının hem ‘iç mekânda’ hem de ‘dış mekânda’ gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ancak okuma davranışının gerçekleştirildiği yer, yüksek oranla (%91,18) iç mekân olarak gösterilmiştir. İç mekâna kıyasla, okuma davranışının dış mekânda gerçekleşme oranı (%8,82) oldukça düşüktür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre: TRT Çocuk Kitaplık bünyesindeki 157 kitaptan sadece 19’unda okuma kültürü bileşenlerinden okuma davranışı ile ilişkilendirilebilecek görsel unsurlara yer verilmiştir. Okuma kültürüne katkısı olabilecek kitapların sayısı son derecede yetersizdir. Bu sonuç, Karadağ tarafından 2013’te yapılan bir araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Okuma kültürü edindirme sürecinde, çocuk kitaplarındaki görsellerin okuma tutumlarını etkilediği açıktır. Bu nedenle, okuma kültürünün geliştirilmesi ve desteklenmesi için çocuk kitaplarındaki görsellerde okuma kültürüne dair unsurlara daha fazla oranda yer verilmesi gerekmektedir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre; okuma öznesi olarak, en fazla çocuk görselleştirilmiştir. Çocuk kitaplarında çok çeşitli kahramanlar kullanılabilir. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, cansız varlıklar... Oyun dönemi çocukları için kaleme alınmış kitaplarda ise, çocukların özellikle yakın çevrelerinden tanıdıkları/bildikleri, kendileri gibi küçük olan varlıklarla buluşmaları önemlidir. Yaşamın başlangıcında olan çocuk, kendisi gibi küçük varlıklara (örneğin: çocuklara, hayvan yavrularına) ilgi duyar; onların başından geçen olayları dinlemekten ve okumaktan büyük haz alır. Çünkü yakın çevresinin keşfi içindedir. Bu nedenle; çocuk eserlerinde okuma davranışının öznesi olarak, en fazla çocuk öznesinin görselleştirilmiş olması, normal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlardan bir diğerine göre; okuma davranışının hedef kitlesi olarak, ağırlıkla ‘öznenin kendisi’ ve ‘hem kendisi hem bir başkası’ olarak verilmiştir. Okuma davranışının hedef kitlesinin en çok ‘öznenin kendisi’ ve ‘hem kendisi hem bir başkası’ olması, gündelik hayatla ilişkilendirilebilecek bir durumdur. Bilindiği gibi çocuk, edebiyatla ilişkisini yetişkin aracılığıyla başlatmaktadır (Bilgin, 2011; Uğurlu, 2013). Bu nedenle bu sonuç, normal olarak değerlendirilebilir.

Mevcut araştırmadan elde edilen bir başka sonuca göre; okuma nesnesi olarak, ağırlıkla kitap işlenmiştir. Düşük oranla da olsa kitap dışında kalan okuma malzemelerine yer verilmiş olması, olumlu bir durumdur. Nitekim, okuma kültürü edindirme sürecinde, çocuğa göre okunabilir olan her türlü kaynağın sunulması önem arz etmektedir. Buradan hareketle, çocuk kitaplarının görsellerinde okuma nesnesi olarak tür çeşitliliğine gidilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın bulgularından elde edilen son sonuç ise, okuma davranışının daha çok iç mekânda gerçekleşmesidir. Bu sonuç, Karadağ tarafından 2013 yılında yapılan bir araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Karadağ çalışmasında; kitaplarda okuma alanı olarak okul, kütüphane gibi iç mekanları öne çıkaran görsellerin kullanıldığını tespit etmiştir. Kitap görsellerinde okuma alanı olarak daha çok iç mekânın tercih edilmesi, hayatın farklı alanlarında okuma davranışının geliştirilmesine olumsuz etki edebilir. Okuma kültürünün oluşması için çocuğun sınırlandırılmadan her alanda okuma yapabileceğini öğrenmesi önemlidir. Bu nedenle kitaplarda, mekân sınırlandırması olmadan, uygun olan her ortamda okuma davranışının görsellerde işlenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Aksaçlıoğlu, A. G. ve Yılmaz, B. (2007) Öğrencilerin Televizyon İzlemeleri ve Bilgisayar Kullanmalarının Okuma Alışkanlıkları Üzerine Etkisi, *Türk Kütüphaneciliği*. 1 (21), 3-28.

Aksoy, E. (2014). *İlköğretim Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığına İlişkin Veli Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

- Aydoğdu, H. (2020). Okuma Alışkanlığı ve Okul Kütüphanelerinin Bireysel Gelişime Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Millî Eğitim*, 49(225), 201-226.
- Bilgin, H. (2011). *5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik 1990-2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Kitapların Çocuğa Görelik Kavramına Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell, M.B. ve Kmieciak, M.M. (2004) The Greatest Literacy Challenges Facing Contemporary High School Teachers: Implications For Secondary Teacher Preparation. *Reading Horizons*. 45, 1-25.
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK Çocuk Kitaplığı Dizisindeki Kitapların Dış Yapısal ve İç Yapısal Olarak İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Demirel, Ş. (2010). Çocuk, Çocuğun Gelişim Özellikleri, İhtiyaçları ve İlgi Alanları, (Şener Demirel, Ed.), *Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ekici, S. (2014). *Ankara'daki Anaokullarının Okuma Alışkanlığına Hazırlık Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönen, M., Bıçakçı, M., Koçyiğit, S., Yazıcı, Z., Orçan, M., Aslan, D., Güven, G., Özyürek, A. (2010). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Dil Etkinliklerini Uygulama Biçimlerinin İncelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 23-40
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M. ve Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerine Yönelik Çocuk Kitaplarının, İçerik, Resimleme ve Fiziksel Özellikleri Açısından İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 250-265.
- Güller, E.D., Bilbay, P. (2016). Kütüphane Yapılarında Okul Öncesi Çocuklara Yönelik İnteraktif Mekanların İrdelenmesi, *Türk Kütüphaneciliği*, 30, 3 (2016), 398-414
- İnce Samur, Ö. (2014). Türkiye'deki ve Dünya'daki Çalışmaların Tanıklığında Okuma Kültürü, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 157-188.
- Karadağ, Ö. (2013). Okuma Kültürüne Katkıları Bakımından Türkçe Ders Kitaplarının Resimlemeleri (İllüstrasyonları), *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(2), 84-93.
- Sever, S. (2007). Okuma Kültürü Edinme Sürecinde Türkçe Öğretiminin Sorumluluğu, *Okuma Kültürü ve Okullarda Uygulama Sorunları Toplantısı* (108-126), Ankara: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve Edebiyat*, İzmir: Tudem Yayınları
- Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*, İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2015). *Çocuk ve Edebiyat*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Uğurlu, S. B. (2013). Resimli Çocuk Kitaplarında Hayvan Karakter Kullanımı, *Turkish Studies*, 8(4), 1381-1393.
- Ungan, S. (2008). Okuma Alışkanlığımızın Kültürel Altyapısı, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 218-228.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2009). Çocuklarda Okuma Kültürünü Geliştirmede Ebeveyn ve Öğretmenin Rolü, *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu*. Ankara: Eğitim Sen Yayını.
- <https://www.trtcocuk.net.tr/>
- <https://www.trthaber.com>.

EK 1. SEMPOZYUM PROGRAMI

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ 8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI	
1. GÜN 22 EKİM 2021 CUMA	
09.30-10.00 AÇIŞ KONUŞMALARI Bican Veysel YILDIZ (Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı) Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü Müdürü)	
1. GÜN 22 EKİM 2021 CUMA OTURUMLAR	
Tarih/Saat	1. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 1. Oturum 10.00-11.00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Fuat ARICI (Yıldız Teknik Üniversitesi) Prof. Dr. Feyzan GÖHER Çocuklar İçin Yazılmış Piyano Kitaplarının Görseller Açısından Değerlendirilmesi Aziz ERDOĞAN-Keziban ÖZCAN Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Konulu Resimli Çocuk Kitaplarının Biçim ve İçerik Özelliklerinin İncelenmesi Keziban ÖZCAN Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinde Çocuk ve Genç Tipi (Dirvas Örneği) Doç. Dr. Zakire ALİYEVA Milli Manevi Hafızamızı Canlandırma Aracı Olarak Nizâmî Gencevî'nin Eserlerinin Görsel Sunumları
Tarih/Saat	2. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 2. Oturum 11.10-12.10	Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Abdullah ARSLAN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi) Prof. Dr. Jovanka DENKOVA Çocuğun Gerçekle İlişkisi Açısından Tematik Resimli Kitaplar Doç. Dr. Abdul Fareed BROHİ Çocukların Öğrenmesinde ve Gelişiminde Görsel Öğelerin Etkisi Dr. Gülnar GAMBAROVA Zahid Halil'in Eserlerinde Çocuk Edebiyatının Motifleri Sevinç ÜNEY ŞAHİN Çocuk Edebiyatı Açısından Ahi Evran
Tarih/Saat	3. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 3. Oturum 13.00-14.00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi) Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA Ailede Çocuk Yetiştirme ve Çocuk Haklarının Edebiyatta Aksi Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI Abdulla Şaik'in Çocuk Şiiri Doç. Dr. Soner SAĞLAM Abdulla Şaik'in Vazife Adlı Hikâyesinin Çocuğa Görelik İlkesine Göre İncelenmesi Doç. Dr. Yusif HÜSEYNOV-Doç. Dr. Reşad ASGEROV-Doç. Dr. Novruzeli RAHİMOV-Doç. Dr. Bağır BABAYEV Abdulla Şaik'in Çocuk Şiirlerinde Genç Nesli Ulusal Türkçülük Ruhuyla Eğitmek ve Onu Gerçek Bir Vatandaş Olarak Yetiştirmek

Tarih/Saat	4. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 4. Oturum 14.10-15.10	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ (Adıyaman Üniversitesi) Necla Gül ERCAN Selami Münir Yurdatap'ın "Zıp Zıp Hasan" Resimli-Çocuk Romanlarında Görsel Öğeler Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKYÜZ ÖZTOKMAK Masallarda Etik-Estetik Kavrayışlar Bağlamında Güzellik Fenomeni Bircan DAĞDELEN 'Özel Eğitim Çocuk' Süreli Yayınında Yer Alan Masalların Görsellik ve Antitoriter Anlatım Bağlamında Ele Alınması Dr. Zehra DURSUN- Arş. Gör. Dr. Ayşegül ÇİLİNGİR Çocuklarda Çevre Bilinci Oluşturmada "Kaptan Pengu ve Arkadaşları: Mandalina'nın Günlüğü"
Tarih/Saat	5. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 5. Oturum 15.20-16.20	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Işıl ALTUN (Kocaeli Üniversitesi-Folklor Akademi Dergisi Baş Editörü) Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU Çocuk Gelişiminde Masalların Etkisi/Önemi Seçkin SARP KAYA İran Türklerinin Çocuk Folklorunda Sicilleme Yaşar SÖZEN Gülzar İbrahimova'nın "Yeni Yıl Sırrı" Adlı Masalı Üzerine Çocuğa Görelik İlkesi Bağlamında Bir İnceleme Dr. Aynur NOVRUZOVA Gence Edebiyat Ortamında Yaratıcı Çocuk Edebiyatı Araştırması: Alasgar Aliyovlu'nun Eserleri Örneğinde
Tarih/Saat	6. OTURUM
22 EKİM 2021 CUMA 6. Oturum 16.30-17.30	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Liailia MİNGAZOVA (Tataristan, Kazan Volga Region Federal Üniversitesi) Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN-Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Erdemler Temasındaki Metinlerde Yer Alan Değerler Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN-Ammar DENİZ 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Erdemler Temasında Yer Verilen Değerler Okan BORA-Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ Çocuk Kitaplarındaki Karakterlerin Okul Çevresinde Karşılaştıkları Sorunlara Karşı Uyguladıkları Aktif Başa Çıkma Stratejileri Harun KAYA-Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar Aracılığı İle Ön Plana Çıkarılan Etkisiz Dinleme Türleri

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ 8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI	
2. GÜN 23 EKİM 2021 CUMARTESİ OTURUMLAR	
Tarih/Saat	1. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 1. Oturum 10.00-11.00	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Engin YILMAZ (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Engin YILMAZ Türk Çocuk Edebiyatında Şiddet ve Saldırganlık Olgusunun Yansıması Üzerine Dr. Öğr. Üyesi Nadiia SENCHYLO-TATLILIOĞLU Dijitalleşme Çağında Çocuk Kitabı: Dekorasyon Özellikleri (Ukrayna ve Türk Çocuk Resimli Yayınları Örneğinde) Ümit Yaşar ÖZKAN-Öğr. Gör. Elif KONAR ÖZKAN Masalların Görselleştirilmesinde Mustafa Delioğlu Çizgisi Könül ASLANOVA Nizâmî Gencevî'nin Şiirlerinde Gençlere Verilen Öğütler ve Kazandırılacak Değerler Doç. Dr. Parvana BAYRAM Millî Manevî ve Beşerî Değerlerin Öğretilmesi Açısından Ezize Ceferzade'nin Çocuk Hikayeleri
Tarih/Saat	2. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 2. Oturum 11.10-12.10	Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi-ÇOGEYB Akademik Kurul Başkanı) Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE Nizâmî Gencevî'nin Oğluma Nasihat'ında Ahlâkî ve Manevî Değerler Doç. Dr. Elnara AKİMOVA Nizâmî Gencevî ve Çocuk Edebiyatı Doç. Dr. Semengül GAFAROVA Nizâmî Gencevî – Sözü İnsan, İdeali Adalet, Maksudı Edep Mustafa ÖĞÜNÇ Mahzenü'l-Esrâr'da İnsan ve İnsanın İtibarı Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK Çocuk Kitaplarında Nitelik: Biçim ve İçerik Uyumu
Tarih/Saat	3. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 3. Oturum 13.00-14.00	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Raşit KOÇ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Sevil CİVELEK Hikaye Kitapları Resimleme ve Beyin İşlevlerine Olumsuz Etkileri Dr. Metanet VAHİDOVA Çocuk Kitaplarında Kullanılan Görsel Öğelerin Çocuğun Gelişimine Etkileri Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR-Öğr. Gör. Hatice Derya YILMAZ Duyarlık Eğitimi Bağlamında Göktuğ Canbaba'nın Çocuk Edebiyatı Eserleri Doç. Dr. Raşit KOÇ- Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ İlker Yusuf'un "Adam Olacak Çocuklar" Kitabındaki Şiirlerin Tematik Olarak İncelenmesi Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ-Doç. Dr. Raşit KOÇ Behiç AK'ın Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği Adlı Çocuk Romanı Üzerine Kök Değerler Açısından Bir İnceleme

Tarih/Saat	4. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 4. Oturum 14.10-15.10	Oturum Başkanı: Dr. Melike GÜNYÜZ (İbn Haldun Üniversitesi ÇOGEYB Yönetim Kurulu) Doç. Dr. Könül HACIYEVA Yunus Emre Şiirlerinde Gençlerin Alabileceği Öğütler Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA Yunus Emre'nin Şiirlerinde Çocuklara Verilen Nasihatler ve Gerçek Dostluğa Dair Değerler Gülay SORMAGEÇ Çocuk Eğitiminde Hacı Bektaş Veli Öğretisinin Önemi Doç. Dr. Aytac ABBASOVA Azerbaycan - Kırgız Nesrinde Destan Kronotopu (1980-2000) Yerkegöl ARYKKARA İbray Altın Sarın Bilincindeki İslam Değerleri
Tarih/Saat	5. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 5. Oturum 15.20-16.20	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Fidan GASIMOVA (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi) Doç. Dr. Reşad ASGEROV-Doç. Dr. Bağır BABAYEV Mehmet Akif Ersoy ve Mirze Elekber Sabir'in Çocuklar İçin Öğretici Şiirlerinde Manevi ve Ahlâki Değerler Doç. Dr. Fidan ABDURAHMANOVA Çocuk Edebiyatında Mehmet Akif ve İstiklâl Şiirleri Doç. Dr. İlham AĞAZADE Klasik Edebiyatın Modern Gençlerin Ahlâki ve Manevi Eğitimi Üzerindeki Etkisi Öğr. Gör. Gülnara ABDULLAYEVA Çocuklarda Ahlâki Niteliklerin Oluşumunda Nizâmî Gencevî'nin "Sırlar Hazinesi" Eserinden Yararlanma
Tarih/Saat	6. OTURUM
23 EKİM 2021 CUMARTESİ 6. Oturum 16.30-17.30	Oturum Başkanı: Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi) Dr. Ayten ABBASOVA Mehmet Emin Yurdakul'un Çocuk Şiirlerinde Sosyal Problemlerin Tezahürü ve Terbiye Motifi Dr. Saadet BAYRAMOVA Alaviya Babayeva Eserlerinde Manevi Değerlerin Propagandası Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA Alakbar Nahçıvan'ın Yaratıcılığında Çocuk Edebiyatı Örneklerinin Analizi Gülnar MEMMEDOVA Edebi Ninnilerin Folklor Temeli Dr. Öğr. Üyesi Hülya YOLASIĞMAZOĞLU Okuma Kültürüne Katkısı Bakımından TRT Çocuk Kitaplık
17.30	DEĞERLENDİRME

EK 2. OTURUM EKRAN GÖRÜNTÜLERİ

1. OTURUM **10.00-11.00**

Dr. Öğr. Üyesi Nadiia
SENCHYLO-TATLILIOĞLU

Ümit Yaşar ÖZKAN

Öğr. Gör. Elif KONAR
ÖZKAN

Könül ASLANOVA

Doç. Dr. Parvana
BAYRAM

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI
YAZARLARI BİRLİĞİ
Kitabın yörüngesinde, kalem ekseni bir dünya için

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Engin YILMAZ

8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇ
EDEBİYATI SEMPOZYUMU

2. OTURUM **11.10-12.10**

Prof. Dr. Lütviyye
ASGERZADE

Doç. Dr. Elnara
AKİMOVA

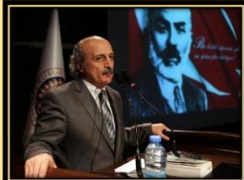
Doç. Dr. Semengül
GAFAROVA

Mustafa ÖĞÜNC

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI
YAZARLARI BİRLİĞİ
Kitabın yörüngesinde, kalem ekseni bir dünya için

OTURUM BAŞKANI
Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

8. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇ
EDEBİYATI SEMPOZYUMU

3. OTURUM 13.00-14.00

Sevil CİVELEK

Dr. Metanet
VAHİDOVA

Doç.Dr. Mustafa
Said KIYMAZ

Doç.Dr. Yasin
Mahmut YAKAR

Öğr.Gör. Hatice
Derya YILMAZ

OTURUM BAŞKANI
Doç.Dr. Raşit KOÇ

4. OTURUM 14.10-15.10

Doç.Dr. Könül
HACİYEVA

Doç.Dr. Ruhengiz
ALİYEVA

Gülay
SORMAGEÇ

Yergegül
ARYKKARA

Doç.Dr. Aytac
ABBASOVA

OTURUM BAŞKANI
Dr. Melike GÜNYÜZ

5. OTURUM 15.20-16.20

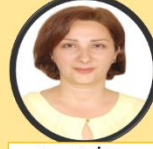
Doç.Dr. Reşad
ASGEROV

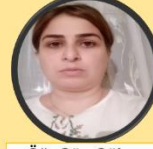
Doç.Dr. Bağır
BABAYEV

Doç.Dr. Fidan
ABDURAHMANOVA

Doç.Dr. İlham
AĞAZADE

Öğr.Gör. Gülnara
ABDULLAYEVA

OTURUM BAŞKANI
Doç.Dr. Fidan GASIMOVA

6. OTURUM 16.30-17.30

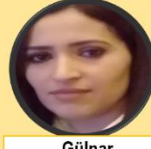
Dr. Ayten
ABBASOVA

Dr. Saadat
BAYRAMOVA

Doç.Dr. Nezaket
İSMAYİLOVA

Gülnar
MEMMEDOVA

Dr.Öğr.Üyesi Hülya
YOLASIĞMAZOĞLU

OTURUM BAŞKANI
Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN
AKÇAY

EK 3. KATILIMCILARIN BİYOGRAFİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

Gümüşhane-Torul-Altınpınar'da doğdu. Altınpınar İlkokulu (1973), Torul Ortaokulu (1976), Konya Ereğli İvriz Öğretmen Lisesi (1981) ve Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu (1986). Siirt-Eruh'ta edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak girdi (1990). *Mantıku'l-Esrar (Fedayi Dede)* üzerine yüksek lisans (1993), *Fazıl Hüsnü Dağlarca* üzerine doktora yaptı (1999). Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi. Vildan, Ahsen ve Muhsin'in babası.

Yeni Türk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı, Poetika, Yaratıcı Yazma, Etkili İletişim, Tiyatro ve Drama dersleri verdi.

Türk Edebiyatı Tarihi (4 c., 2006), *Attılâ İlhan* (2006), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* (2007), *Üç Karanfil* (2007), *Sezai Karakoç* (2010), *Namık Kemal* (2011), *İslami Türk Edebiyatı* (2011), *Çağdaş Türk Romanı* (2012), *81 İlde Kültür ve Şehir-Erzurum* (2012), *Çocuk ve Drama* (2013), *Çocuk Edebiyatı ve Medya* (2014), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (2015), *Türk Dili* (2016), *Dil Eğitiminin Temel Kavramları* (2019), *Sonsuza Uzanan Ses: Ömer Seyfettin* (2020), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin* (2020), *Türk Şiirinde Şehadet* (2021) gibi kitaplara bölüm yazarı olarak imza attı.

Çocuk Edebiyatı (2002), *İlköğretimde Drama* (2004), *Okul Tiyatrosu* (2005), *Potin ve Şiir-Emin Hâkî'nin Hayatı ve Eserleri* (2005, E.Erbay ve S.Tozlu ile), *Eylülce* (2005, Şiir), *Okul Öncesinde Drama ile Matematik Öğretimi* (2010, M.Albayrak'la), *Okuma Eğitimi* (2011, O.Gündüz'le), *Yazma Eğitimi* (2011, O.Gündüz'le), *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* (2011, editör-yazar), *Dinleme Eğitimi* (2014, O.Gündüz'le), *Konuşma Eğitimi* (2014, O.Gündüz'le), *Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı ve Medya* (2016, editör-yazar), *Yeni Türk Edebiyatı I-Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı* (2017, editör), *Yeni Türk Edebiyatı II-Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (2018, editör-yazar), *İlkyaz Tatili* (2017, Çocuklar için şiir), *Yeşil Gözlü Kardan Adam* (2017, Çocuklar için hikâye), *Uygulamalı Yaratıcı Yazma* (2021, M.A. Arslan'la), *Kırk Aynada Gül Yankısı* (2021), *İmge Kovanı* (2021, N.Aydın ve D.Y.Çetin'le) kitapları yanında bilimsel dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi var.

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA

1974 yılında Stip'te doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladı, ardından Üsküp UKIM'deki "Blaze Koneski" Filoloji Fakültesi'nde birinci, ikinci ve üçüncü dönem eğitimini tamamladı. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında yüksek lisans ve doktora derecesine sahiptir. 2008 yılından bu yana UGD Stip Filoloji Fakültesi'nde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır ve 2009-2012 yılları arasında öğretimden sorumlu dekan yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Filoloji Fakültesi temsilcisi olarak UGD Senatosu üyesiydi. 2012-2015 yılları arasında Filoloji Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı.

2013'te doçent seçildi ve 2017'den beri Stip'teki "Goce Delchev" Üniversitesi'nde Filoloji Fakültesi Makedon Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tam profesör olarak görev yapıyor ve 2008'den beri şu konuları öğretti: Halk Edebiyatı, Ortaçağ Edebiyatı, Makedon Edebiyatı 15.-18. Yüzyıl ve halen Çocuk Edebiyatı, Avrupa Medeniyeti, Makedon Kültürü ve Uygarlığı ve 19. Yüzyılda Makedon Edebiyatı konularının yanı sıra Çocuk Edebiyatı derslerini vermektedir. Eğitim Bilimleri Fakültesi (UGD, Stip) Çocukları için Gençlik ve Edebiyat. Uzun süreli çalışmalarında dekan, öğretimden sorumlu dekan

yardımcısı, birçok üniversite komisyonu, fakülte komisyonu üyeliği, birinci, ikinci ve üçüncü dönem çalışmaları için raporların hazırlanmasına katılım, diploma ve yüksek lisans savunma komisyonları üyeliği yaptı. tezlerin yanı sıra diploma ve yüksek lisans tezlerinin akıl hocası. Edebiyat alanında 190'ın üzerinde bilimsel makalesi, özellikle çocuk ve genç edebiyatı, lisans öğrencileri için "Çocuk Edebiyatı" (2011) senaryosu ve "Çocuk Edebiyatı Uygulaması" (2011) stajı ve ayrıca iki elektronik makalesi bulunmaktadır. yüksek lisans öğrencileri için ders kitapları: "Çocuklar ve gençler için gerçekçi Makedon nesri" (2014) ve "Çocuklar ve gençler için Makedon nesirinde Masal" (2015). Çocuk edebiyatı alanında çok sayıda kitap yayınladı. Böylece 2017 yılında "Çocukluğa Birkaç Dönüş" kitabını ve ardından "Gligor Popovski'nin Nesirinde Mucizevi ve Gerçekçi" (2020) kitabını yayınladı. 2021 yılında "Makedonya Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Fantezi" kitabını yayınladı. Çocuklar ve gençler için edebiyat alanında iki bilimsel kitap ve iki şiir koleksiyonu daha hazırlanıyor.

Doç. Dr. Abdul Fareed BROHİ

One cannot deny the importance of visual elements and aids in the present era. Especially in children literature as well as in educational text books. Education is essential for everybody as it plays a vital role in the development of society. Although in most of the societies the new generation is being influenced by media especially the social media, but the role of reading material could not be lessened. Visual elements are important for education as they are considered as additional or supplementary resource for classroom course learning activities. Children books which are equipped with visual elements, make the reading material more interesting. Text come alive while including visual elements in readings. Visual elements help readers see what they are reading. It includes pictures, illustrations, cartoon, photographs etc. These elements help the reader a better understanding of the text. The reading habit and learning through reading in children is becoming low day by day. To overcome this situation oral traditions and visual tools and elements should be promoted as it has its effects and impact on the reader. These elements are the representation of concepts or ideas. It takes the form of words and ideas to convey the message of the text. As part of their cultural freight, stories and text books with visual elements and traditions are those which the intelligentsia formulate and carry. This literature have to be invented and transmitted by some individuals and circulated among the masses, which may be accepted or rejected. Some of the stories animate human life and nature. In the social context, stories are the source of knowledge and experience communicated by people of different ages. People believe these traditions and tales even they might seem magical, miraculous, fanciful, superstitious or unreal to us.

Visual elements are effective tools of communication and a big source for transmitting the oral traditions in form of pictures, illustrations and other formats. These tools could be utilized positively. There are a number of books in which these elements are being presented for children and youth. There is an ample of children literature produced for children and youth which are based on real stories as some of them are based on science fiction along with some superstitious themes. Furthermore, the literature produced have become so popular that not only children but the elders read them with interest. It is a fact that effective moral training comes not only from lectures, advices and teachings but also through good literature having best visual elements and aids. The main theme of this paper and research will focus on the dimensions of the visual elements which are inculcated in the books especially for the development, learning and education of youth and children. The study will analyze how visual elements contribute in the learning and development of young generation. Further the researcher will try to inquire about the impact, effects and approaches of the visual elements on youth of the world in general and youth of the Muslim world in particular.

Dr. Metanet VAHİDOVA

01977-ci il iyun ayının 21-də Sumqayıt şəhərində anadan olmuşam. 1984-1994-cü illərdə Sumqayıt şəhər 30 №-li orta məktəbdə təhsil almışam. 1994-cü ildə BDU-nun filologiya fakültəsinə qəbul olunmuşam, 1998-ci ildə həmin fakültənin bakalavr pilləsini başa vurmuşam.

2006-2008-ci illərdə ADPU-nun filologiya istiqaməti üzrə magistratura pilləsində təhsil almışam.

2008-2011-ci illərdə AMEA Nizâmî adına Edebiyat İnstitutunun Yeni dövr Azərbaycan edebiyatı şöbəsinin doktorantı olmuşam. “Seyid Əzim Şirvaninin lirikası” adlı dissertasiya müdafiə etmişəm. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoruyam.

2013-cü ilin yanvar ayından AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunda işləyirəm. Aparıcı elmi işçiyəm.

Mütəmadi olaraq dövrü mətbuatda çap olunuram. 100-dən artıq elmi, ədəbi-tənqidi məqalənin və 2 kitabın müəllifiyəm.

AYB-nin üzvüyəm. 2016-cı ildə AYB və “Edebiyat qəzeti”nin təsis etdiyi “Əli bəy Hüseynzadə” mükafatı laureatıyam. AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunun “İlin gənc alimi” mükafatını almışam (2016). Prezident təqaüdçüsüyəm.

Ailəliyəm, iki övladım var.

Dr. Nadiia Senchylo-TATLILIOĞLU

2007 yılında Kyiv Milli Taras Şevçenko Üniversitesi, Filoloji Enstitüsü, Karşılaştırmalı Bölümünden mezun oldum. 2013 yılında doktora öğrenimimi tamamladım. 2014 yılında Milli Havacılık Üniversitesi, Beşeri Bilimler Enstitüsü, Ukrayna Dili ve Kültürü Bölümü Dr. Olarak göreve başladım. Halen aynı yerde devam etmekteyim.

Prof. Dr. Feyzan GÖHER

İstanbul’da doğan Göher, ilk ve orta eğitimini Niğde’de tamamladı. 1996 yılında Niğde Üniversitesi, Müzik Öğretmenliği Programını kazandı ve 2000 yılında bölüm, fakülte ve üniversite birincisi olarak mezun oldu. Aynı yıl Gazi Üniversitesi, Müzik Öğretmenliği Programı’nda açılan yüksek lisans sınavını kazandı; 2002 yılında Prof. Gül Çimen danışmanlığında sürdürdüğü eğitimini tamamlayarak aynı kurumda doktora eğitime başladı. 2006 yılında Prof. Dr. M. Cihat Can danışmanlığında sürdürdüğü doktora eğitimini tamamladı. 2011 yılında Selçuk Üniversitesi, Tarih Bölümü’nde açılan yüksek lisans sınavını birincilikle kazandı ve 2013 yılında Doç. Dr. Sefer Solmaz danışmanlığında sürdürdüğü ikinci yüksek lisans eğitimini tamamladı. Ankara Üniversitesi DTCF

bünyesindeki Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı’nda açılan doktora sınavını birincilikle kazandı. 2017 yılında müzikoloji alanında profesör kadrosuna atandı. 2018 yılında Prof. Dr. Saadetin Gömeç danışmanlığında sürdürdüğü ikinci doktora eğitimini tamamladı. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi TMDK Müzikoloji ABD’da öğretim üyeliği görevine devam eden Göher, İngiltere Londra Üniversitesi, İtalya Padova Üniversitesi, İrlanda Limerick Üniversitesi, Makedonya Goce Delcev Üniversitesi, Saha (Yakutistan) Federal Üniversitesi, Tuva İnsan Bilimleri ve Uygulamalı Sosyoekonomik Araştırmalar Enstitüsü ve Hakasya Cumhuriyeti Filarmoni Orkestrası’nda akademik ve sanatsal faaliyetlerde bulunmuş; yurt dışı ve yurt içinde çok sayıda bildiri sunmuş; tarihsel ve kültürel müzikoloji alanlarında kitaplar ve makaleler yayınlamıştır.

Necla Gül ERCAN

03. 08. 1991 Boğazlıyan doğumlu. Devecipınar İlkokulu, 60. Yıl Cumhuriyet İlköğretimokulu, Sümer Lisesi

Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Edebiyatı dalında doktora eğitimi devam etmektedir.

YAYINLARI

Bildiriler:

1. “Türkiye Özbekistan ve Kırgızistan Masallarında Cadı Tipi”. IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017 Niğde, C. 3, s. 559-564.
2. “Talip Apaydın’ın Çocuk Romanlarında İdeoloji” VII. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu.

Makaleler:

- 1- “Ruh Adam Romanındaki Uygur Masalı ve İşlevi” LOJİ, C: 2, N: 3, Bahar 2019, s. 82-94.
- 2- “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Selami Münir Yurdatap’ın Halk Eğitimi Bağlamında Yaptığı Yayın Faaliyetleri” Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, C. 9, S. 23, 2021, s. 255-266.
- 3- “Gizli Kalmış Yönleriyle Selami Münir Yurdatap’ın Hayatı ve Halk Edebiyatı Eserleri”, Doğan Kaya Armağanı, 70. Yaş Hatırası, C. 1, 2021, s. 667-674.

Diğer:

“Seferberlik Türküleri” Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, S. 84.

Bircan DAĞDELEN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim.

Ümit Yaşar ÖZKAN

1977 İstanbul doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da; yüksek öğrenimini Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği’nde tamamladı (2000). Hâlen bir lisede öğretmenlik yapmakta. Çeşitli bilim kurgu ve fantastik hikâye yarışmalarında mansiyonları oldu. Bu hikâyeler antolojilerde yayımlandı (Arka Bahçe, İthaki, Remzi, İletişim). Çeşitli dergilerde (BeyazBulut, ArkaKapak vd.) yazdı. Eşiyle birlikte hazırladığı altı kitaplık Taş Masalları, Erdem Yayınları’ndan (2016), Bu Bir Masal mı?, Beyazbulut Yayınları’ndan (2021)

yayımlanmıştır. FSMV Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans eğitimine devam ediyor.

Bilim kurguyu, insanın kendi geleceğini sahiplenip tasarlaması olarak görüyor ve öykü seçkilerinde bilim kurgu ve fantastik türünde öyküler yazıyor. Şiir, masal ve bilim kurgu ile ilgili atölyeler yapıyor, çocuklara ve yetişkinlere masallar anlatıyor.

Elif Konar ÖZKAN

1976 İstanbul doğumlu. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da; lisansını Selçuk Üniversitesi Anaokulu Öğretmenliği (2000) bölümünde tamamladı. Türk Dili ve Edebiyatı (Fatih Üniversitesi-2003) ile Çocuk Gelişimi ve Eğitimi (Selçuk Üniversitesi-2004) alanlarında yüksek lisans yaptı. Çocuk eğitimi ve edebiyatı alanında çok sayıda makale yazdı ve bu alanda birçok kitabın editörlüğünü yaptı. Marmara Üniversitesi'nde Türkçe Eğitimi alanında doktora ve Üsküdar Üniversitesi Nörobilim yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Çocukları, edebiyatı, resim çizmeyi, yazmayı, müziği, anlatmayı hayal meyal hatırladığı dönemlerden beri sevdi, sevmeye devam etti. Eşiyle birlikte yazdığı altı kitaplık Taş Masalları, Erdem Yayınlarından 2016'da ve Bu Bir Masal mı? Beyazbulut Yayınlarından 2021'de; üniversite yıllarından beri derlediği çocuk oyunları Her Yerde Oyun adıyla Erdem Yayınlarından 2020'de yayımlandı. 2007-2019 yılları arasında Erdem Yayınlarında çalıştı, çeşitli üniversitelerde ve kurumlarda dersler verdi. 2019 yılından itibaren Üsküdar Üniversitesinde Çocuk Gelişimi bölümünde çalışıyor; yaratıcı yazarlık, çocukla iletişim, kendini ifade etme becerileri ve anlatıcılık atölyeleri yapıyor ve masallar anlatıyor.

Sevil CİVELEK

1996 Marmara Üniversitesi Lisans, Arşivcilik Bölümü

2017 Atatürk Üniversitesi Ön Lisans, Çocuk Gelişimi Bölümü

2018 Üsküdar Üniversitesi Yüksek Lisans, Uygulamalı Psikoloji

Tez ; Masal ve Beyin) Üsküdar Üniversitesi

Yüksek Lisan, Nörobilim (devam ediyor)

Seminer ve Kurslar

Kanıtı Dayalı Mentörlük Eğitimi, Üsküdar Üniversitesi, 2014, İstanbul

Eğitimcinin Eğitimi Sancaktepe Belediyesi 2014, İstanbul

Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Medeniyet Üniversitesi, 2017, İstanbul

Çocuk, Ergen ve Yetişkinlik Klinik Psikopatoloji Tanı Terapi Enstitüsü, 2017, İstanbul

Eğitimde Yaratıcı Drama Uygulamaları Yıldız Teknik Üniversitesi, Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi, 2017, İstanbul

Masal Terapisi Eğitimi Ademer Eğitim Danışmanlık, 2018, Ankara

Din Eğitimi , Doktora programı özel öğrenci Marmara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri

İslam Eğitim Tarihi

Yaygın Din Eğitimi

Dini Danışmanlık ve Rehberlik

Din Eğitiminin Problemleri

VERDİĞİM EĞİTİMLER

Ebeveynlere yönelik çocuk eğitimi dersleri ; Çocuk gelişimi, beyin gelişimi, çocuk psikopatolojisi,
Ergen beyni, Kadın- erkek beyni, Aşkın nörobiyolojisi
Lise ve dengi okullarda öğretmen ve öğrencilere yönelik ; Öğrenme ve Beyin
Kaygı ve Beyin (Özellikle sınava dönemlerine yönelik)
Beyin ve Bağımlılık

Dr. Zehra DURSUN

23/ 08/ 1982 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. Atatürk Üniversitesi Radyo TV Yayımcılığı bölümünden 2007, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünden 2010 yılında mezun oldu. 2010-2013 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim dalında yüksek lisans öğrenimini sürdürdü. 2014-2020 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İletişim Anabilim dalında doktora öğrenimi tamamladı. 2009 - 2013 yılları arasında Erzincan Üniversitesi Rektörlük Basın ve Halkla İlişkiler bölümünde memur olarak görev yaptı.

2013-2015 Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2015 yılından beri Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Rektörlük Kurumsal İletişim Koordinatörlüğünde çalışmaya devam etmektedir.

Dr. Ayşegül ÇİLİNGİR

12/ 01/ 1982 yılında İsviçre'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Atatürk Üniversitesi Radyo TV Yayımcılığı bölümünden 2002, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünden 2004 yılında mezun oldu. 2005-2008 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim dalında tezli yüksek lisans eğitimi gördü. 2008-2010 tarihleri, arasında İstanbul Üniversitesinde tezsiz yüksek lisans eğitimi aldı. 2020 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İletişim Anabilim dalında doktora öğrenimini tamamladı.

2013 tarihinden beri Erciyes Üniversitesi Süleyman Çetinsaya İletişim Fakültesinde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKYÜZ ÖZTOKMAK

1986 yılında Karadeniz Ereğli’de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini burada tamamlamış; 2008 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. Aynı yıl Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı (Halk Bilimi) Ana Bilim Dalı’nda doktora programına başlamıştır. Doktora esnasında YÖK Bursu ile Harvard Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak görev yapmıştır (2012-Haziran-Eylül). 2009 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış; 2013 yılında Yrd. Doç. Dr. unvanı ile 2015 yılına dek aynı üniversitede çalışmaya devam etmiştir. 2015-2018 (Ocak ayı) yılları arasında Yükseköğretim Kurulunda (YÖK) çalışan AKYÜZ ÖZTOKMAK, 2018 Şubat ayından bu yana Gazi Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde devam ettirdiği görevini, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde sürdürmektedir. Biri Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanmış iki kitap ve üç kitap bölümü yanı sıra birçok akademik çalışma yapmıştır.

Doç. Dr. Zakire ALİYEVA

20 Ocak 1954'te Bakü'de doğdu. 1979'da Bakü Devlet Üniversitesi Kütüphanecilik ve Bibliyografya Fakültesi'nden mezun oldu. Ocak 1973'ten itibaren Yabancı Diller Enstitüsü kütüphanesinde kütüphaneci-bibliyograf olarak çalıştı. 1980'den itibaren edebiyatın bilimsel sistematizasyonu bölümünün başkanı, nadir yayınlar bölümünün başkanı, kütüphane otomasyonu bölümünün başkanı olarak çalıştı. ANAS Merkez Bilimsel Kütüphanesinde süreçler ve bilimsel sekreter. 2001 yılından itibaren Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü'nün “Bilimsel Bilgi ve Tercüme Bölümü”nde görev yapmakta olup, 2013 yılından itibaren bölüm başkanıdır.

1997-2012'de Zİ Aliyeva, Kültür İşçilerinin Mesleki Gelişim Merkezi'nde ve 1999-2002'de Azerbaycan'daki ABD Büyükelçiliği Kaynak ve Eğitim Merkezi'nde dersler verdi ve eğitimler verdi. 2004-2007 ve 2012-2013 yıllarında Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü'nde "Filolojik Araştırmaların Bilgilendirilmesi" konulu eğitimler verdi.

1995-1999'da Azerbaycan'daki Mısır Büyükelçiliği'nin kültürel etkinliklerinin organizasyonuna, 2001'de Kafkasya Bilgi Uzmanları Derneği'nin Bölgesel Eğitim Merkezine, 2002'de "Kütüphane ve bilgi hizmetlerinin otomasyonu: analiz ve tasarım" Yaz Okulu'na katıldı. (Bakü, Hazar Üniversitesi) sertifikalarını aldı.

2006 yılında Belgorod Devlet Üniversitesi'nden Strateji ve İnovasyon bölümünden mezun oldu. 2014 yılında Azerbaycan Sendikalar Konfederasyonu Onur Kararı olan ANAS Nizâmî Edebiyat Enstitüsü Onursal Kararnamesi, 2016 yılında Khurshudbanu Natavan Ödülü'ne layık görüldü.

"Nadir Yayınların Korunması ve Muhafazası", "Azerbaycan Edebiyatının Hazinesi – Azeri Kitapları" SD yayını, "Azerbaycan dilinin çeviri hazinesi" (UNESCO), "Kafkasya Hafızası: Ulusal-Dini-Etnik Hoşgörü" ve diğerleri. 2003-2008 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kalkınmasına ilişkin devlet programına göre, “Edebi Belleğimiz” Edebi Gazetesi”, “Gutenberg-Azerbaycan Elektronik Kütüphanesi” projesi ve diğerleri. Proje katılımcısı ve yazarıdır.

2014 yılında "Türk Edebi Ortamı ve Anar'ın Eseri" konulu tezini savundu ve Filoloji Doktoru unvanını aldı. 4 monografi, 20'den fazla bibliyografik yayın, yerli ve yabancı basında yayınlanan 80'e yakın bilimsel ve gazetecilik makalesinin, bilimsel koleksiyonların yazarıdır.

1998-2017 Helsinki'de (Finlandiya) "Herkes için Bilgi", Moskova'da "Değişen bir dünyada kütüphaneler ve yayınevleri", St. Petersburg'da "Bilgi toplumu - küresel dünya", "I Türk halkları edebiyatı Çocuk edebiyatı", "II Türk Halkları Edebiyatı Çocuk Edebiyatı", Muğla (Türkiye) VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, “Türk Halkları Edebiyatı: Kökenleri, Gelişim Aşamaları ve Sorunları” (Bakü), “Azerbaycan Göçmen Edebiyatı: Gerçekler, Sorunlar, Görevler” (Bakü), “XX. Yüzyılda Türk-Müslüman Halklarına Karşı Soykırımlar” yüzyıl” (Lankaran) ve s. - raporlar duyuldu.

Doç. Dr. Elnara AKİMOVA

28 yanvar 1978-ci ildə Sumqayıt şəhərində anadan olmuşam. 1995-ci ildə Sumqayıt şəhər Tofiq İsmayilov adına 29 sayılı orta məktəbi bitirib Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində 1995-1999-cu illərdə bakalavr, 1999-2001-ci illərdə magistr təhsili almışam. 2001-2004-cü illərdə AMEA Nizâmî adına Edebiyat İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirmişəm. 2006-cı ildə “Müstəqillik dövründə Azərbaycan’da ədəbi tənqid (90-cı illər)” mövzusunda namizədlik, 2017-ci ildə “Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası müasir ədəbi təmayüllər kontekstində” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişəm.

2011-2016-cı illərdə AMEA Edebiyat İnstitutunun Dissertasiya Şurası nəzdində olan Elmi Seminarın üzvü, 2012-2016-cı illərdə Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunun Azad Həmkarlar Təşkilatının sədr müavini olmuşam.

2019-cu ildən AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən edebiyatşünaslıq üzrə Koordinasiya Şurasının üzvüyəm.

2019-cu ildən Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən Dissertasiya Şurasının üzvüyəm .

2014-cü ildən ölkənin nüfuzlu “Edebiyat qəzeti”ndə edebiyatımızın yaradıcıq problemlərindən bəhs edən elmi-nəzəri yazılarla çıxış edirəm.

9 kitab, yüzlərlə məqalə müəllifiyəm. Onlarla Beynəlxalq elmi konfrans və elmi sempozyumların iştirakçısı olmuş, məruzələr etmiş, məqalələrim nüfuzlu xarici və ölkə elmi məcmuələrində dərc olunmuşdur. Hər il Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunda keçirilən “İlin ədəbi yekunları” elmi-yaradıcılıq müşavirəsində məruzə edirəm. Müxtəlif Dissertasiya Şuralarında ekspert və opponent kimi çıxışlar edirəm.

Hazırda filologiya elmləri doktoru, dosent, AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunun “Uşaq edebiyatı” şöbəsinin və “Edebiyat qəzeti”ndə edebiyatşünaslıq şöbəsinin müdiriyəm.

Ailəliyəm, iki oğlum var.

Öğr. Gör. Gülnara ABDULLAYEVA

1981 yılında Azərbaycan Cumhuriyetinde dünyaya göz açtı. 2004 yılında Azərbaycan Muellimler Enstitüsü, İlköğretim Pedagoji ve Metodisi fakültesi lisans derecesinden mezun oldum. 4 yıllık lisans eğitimi bana eğitim bilimi dallarına bilgiler oluşturdu. 2004 yılından itibaren orta okulda öğretmenlik yapıyorum. 2006/2009 yılında Gence Devlet Üniversitesi İlköğretim Pedagoji ve Metodisi fakültesi yüksek lisans eğitimi aldım. 2009 yılından Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Şeki kampüsünde öğretim görevlisi olarak çalışıyorum. 2021 yılından Atatürk Üniversitesinde “Eğitim Programları ve Öğretim” bölümü doktora öğrencisiyim.

Könül ASLANOVA

24 fevral, 1987-ci ildə Ağdam rayonunda doğulmuşdur. 1993-2004-cü illərdə orta məktəbi bitirmişdir. 2004-2010-cu illərdə Gəncə Dövlət Universitetinin ibtidai sinif müəllimliyi fakültəsini bitirmişdir. 2016-cı ildən 1 nömrəli Ağdam köçkün tam orta məktəbində müəllim kimi fəaliyyət göstərərək, ibtidai siniflərə dərs deyir. Son illər dövrü mətbuatda məqalələri ilə görünməkdədir. Məqalələrində - Heydər Əliyevin Qarabağın, Şuşanın inkişafında ədəbi mühitində rolundan bəhs olunur. 2020-ci ildə pandemiya dövründə uşaqların daxili iztirablarını ifadə edən hekayələrdən ibarət “Uşağın duası” kitabının (F. Nizaməddin qızı “Uşağın duası”, Şərq-Qərb2020, 112 s.)redaktorudur.

Aslanova Konul Maharram gizi 24 Şubat 1987'de Ağdam bölgəsində doğdu. 1993-2004 yıllarında liseden mezun oldu. 2004-2010 yılında Gence Devlet Üniversitesi ilköğretim öğretmeni olarak çalıştı ve ilköğretim dersleri vermektedir. Son yıllarda sürekli yayınlarda makaleler çıktı. Yazıları, Haydar Aliyev'in Karabağ ve Şuşa'nın edebi ortamda gelişmesindeki rolünü tartışıyor. 2020'de pandemi sırasında çocukların iç ıstıraplarını anlatan öykülerin yer aldığı "Çocuğun Duası" (F. Nizameddin gizi "Çocuğun Duası", Doğu-Batı 2020, 112 s.) kitabının editörüdür.

Prof. Dr. Lütviyyə ASGERZADE

17 Şubat 1960 Nahçıvan doğumludur.

Azərbaycan Gazetecilər (2002) və Azərbaycan Yazarlar Birliyi üzəsidir.

1994-1999 yıllarında Kütüphanede (Nahçıvan) ve Haydar Aliyev muzesinde direktor (Nahçıvan- 2000-2006) görevlerinde çalışıb. 2006 yılından AMEA'nın Nahçıvan Bölümü'nde, 2013'den Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi'nde çalışıyor.

200'den fazla makale ve 11' kitabın yazarıdır. Makaleleri Amerika, Türkiye, Kosova, Moskva, İran, Ukrayna, Belarusiya, Kazan, İtalya, Makedonya, Irak, Brezilya vb. ülkelerde yayınlanıp. 100'den fazla Uluslararası Sempozyum ve Konferanslara katılıp, Bilim Kurullarında yer alıp.

Altın kalem (2006), “Gazetecilerin dostu” diploması (2010), Hurşid Banu Natevan (2018) ödüllerine layık görüldü. 2020'de çalıştığı kurum tarafından Yılın Bilim insanı seçilib.

Cavid ve Şark. Nahçıvan: Acemi, 2005 (monografiya); Hüseyin Cavid: muhiti ve muasırları. Bakü, Poliqraf, 2015 (monografiya); Amir Timur: tarihte ve edebiyatda. Globedit, 2020 (monografiya); Ahmed Triniç. Bakü, Bilim ve Eğitim, 2020 (monografiya); Hüseyin Cavid ve Azərbaycan edebiyatşünaslığı. Usa, 2021 (monografiya).

“Dünya başdan-başa masalmış deme” (2003); “İçimde hünkürdü dözüüm” (2003); “Bir dilim ay ışığı” (2005); “Bana öyle gelir ki...” (2009); “Karanlığa söylediklerim” (2009) isimli şiir kitapları yayınlanıb.

Doç. Dr. Semengül QAFAROVA

1957'de Zengezur ilçesinde doğdu. 1962-1972 yılları arasında okul eğitimi aldı. 1979-1984 yılları arasında şu anda Ermeniler tarafından işgal edilen bölgede bulunan Hankendi Pedagoji Üniversitesi'nden mezun oldu.

2001 yılından beri Bakü Slavyan Üniversitesi'nde Filolog olarak çalışıyor. 2018 yılından beri bölüm başkanı olarak görev yapıyor.

2009'de ilimler namizedi unvanını aldı. 2011'de doçent oldu. 2002 yılından bugüne kadar 100 mekale, 8 müfredat programı, 1 monografiya, 1 ders kitabı ve 1 metodik kitabı yayınlandı.

Mustafa ÖĞÜNÇ

1996 yılında Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Nazilli'de bitirdi. 2014 yılında Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü'nü kazandı. 2018 yılında mezun oldu. 2020 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü'nde yüksek lisansa başladı. Hâlen bu bölümde öğrenim görmektedir.

Yayınlanmış makaleler:

Öğünç, M. (2021). *Azerbaycan Türkçesinde Alkışlar ve Kargışlar*. Folklor Akademi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 56 – 93.

Öğünç, M. (2021). “*Elçin Efendiyev'in Çocuk Hikâyelerinin “Çocuğa Görelik” Açısından Değerlendirilmesi*”.

Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKCLAD), 5. Cilt,1. Sayı, 173-180.

Bildiriler:

SAGLAM, S. Ve ÖĞÜNÇ, M. (2021). *Vagzı Azat'ta Ayetlerin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme*. M. Şimşek, A. Kariev ve Y. Koçyiğit (Ed.), Uluslararası Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmî İlimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı içinde (784-793). Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.

ÖĞÜNÇ, M. (2021). *Şehriyâr'ın “Kaçak Nebi” Adlı Şiiri Üzerine Bir İnceleme*. Uluslararası Şehriyâr –Dil ve Edebiyat- Sempozyumu. Atatürk Üniversitesi, 23-24 Eylül 2021.

Doç. Dr. Könül HACIYEVA

26 aralık 1975 senesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahçıvan şehrinde doğdum. 1997 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi'nin Fars dili ve edebiyatı dalından mezun oldum. 1997-2006 yıllarında orta okulda Farsça öğretmeni olarak çalıştım. Hazırda Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'nde Kıdemli Araştırmacı olarak çalışıyorum. Eski ve Ortaçağ Azerbaycan edebiyatını araştırıyorum. Hakani Şirvani, Katran Tebrizi, Nizâmî Gencevî, Mehseti Gencevi, Amir Hüsrev Dehlevi, Cihanşah Hakiki, Bedr Şirvani, Halili, Kışveri, Habibi, Yunus Emre, Mevlana Celaleddin Rumi, Sadi Şirazi eserleri üzerine çalışmalarım var.

Türkiye, İtalya, Rusya, İran, Özbekistan, Makedonya ve Polonya'da düzenlenen uluslararası kongre ve sempozyumlara katıldım. Bilimsel makalelerim Türkiye, Rusya, Ukrayna, Kazakistan, İran, Özbekistan ve ABD'nin akademik dergilerinde yayınlandı. İleri seviyede Türkçe, Farsça, Rusça, Temel seviyede ingilizce biliyorum. Bir monografim ve 112 bilimsel makalem bulunmaktadır. Evliyim. İki çocuk annesiyim.

Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA

1972 yılında Bakü'de ziyalı , köklü bir ailede doğdu. 1979 yılında ilk okula başlamış , 1989 yılında Kimya ve Biyoloji Yüksek Okulundan mezun olmuştur. 1990 yılında Bakü Devlet Üniversitesi "Gazetecilik" fakültesine kabul olmuş. Üniversite öğrenimi sırasında Shahmar Alakbarzade'nin editörlüğünü yaptığı "Kültür" gazetesinde muhabir olarak çalıştı. O yıllarda şiir ve yazıları basında yer almıştır. 1996 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nden mezun olmuş. Uzun süre Azerbaycan Yayınevi'nde

gazete ve dergi yazı işleri müdürlükleri ile işbirliği yaptı . Bu heves onu 2009 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Nizâmî Gencevî'nin adını taşıyan Edebiyat Enstitüsü'nde küçük araştırmacı ve sonraki yıllarda çalışkanlığı ve bilimsel faaliyeti nedeniyle kıdemli büyük bir

araştırmacı pozisyonuna yükseldi. 2013'ten beri AMEA'nın Nizâmî Gencevî'nin adını taşıyan Edebiyat Enstitüsü'nde Doçentlik için tez çalışması yapmış ve Doçent Doktor adını kazandı. Tez çalışma konusu "XX əsrin ikinci yarısı Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında epik- folklor ənənələri"dir. Konuyla ilgili çok sayıda makaleler yayınlandı. Türkiye'de ve diğer yabancı ülkelerde , uluslararası konferanslarda bir çok makaleleri yayınlandı. Bunlarla birlikte Bakı Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinde "Sabah" gruplarında Azerbaycan destanları dersini vermektedir. Azerbaycan Milli Konsevatuarında ders vermektedir. Azerbaycan Milli Elimler Akademisinde Kadınlar cemiyetinin aktif kurucularındandır.

Evli ve üç çocuğu var.

Gülşay SORMAGEÇ

20.10.1965 Isparta doğumluyum. İlk, Orta ve İmam Hatip Lisesini Isparta'da okudum. 1983 yılında liseyi bitirdim. 1984 yılında evlendim. 1986 yılında Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an Öğretmeni olarak göreve başladım. Görev yaparken AÖF Sosyal Bilimler Ön lisans ve akabinde İşletme Lisans Eğitimimi tamamladım. Halen ilahiyat ön lisans öğrencisiyim.

Yazar- Şair ve köşe yazarı, araştırmacı olarak yazı hayatıma devam ettim ve halen devam etmekteyim. Diyanet İşleri Başkanlığındaki görevim süresince DİB'ından Takdir Belgesi, Teşekkür Belgesi, Yurt dışı Hizmetimde Ataselikten Teşekkür Belgesi, Müftülüklerimden Teşekkür Belgeleri, Hizmet içi Eğitim Belgeleri aldım. 15-11-2017 de emekli oldum. Görev yaptığım süre çalışmalarım ise şöyle: Diyanet İşleri Başkanlığının Eğitim Materyali çalışmalarında, Çocuk Dergisi, Yetişkinlere yönelik dergi ve Aile Dergilerinde yazı, şiir, anı ve irşat yazılarım yayınlandı.

1.Din Şurasında “ Kadınlara Yönelik Din Hizmetlerinde Sosyal Etkinliklerin Rolü” Konulu makalemi sundum. Yaz Öğrencilerine Etkinlik Kitabı çalışmasına Başkanlık ettim. DİB eğitime yönelik görsel materyal hazırlığında senaryo yazdım. (Ders İşleme Senaryosu)

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yönetim Kurulu üyesiyim.

“Asrın Kahramanları” kitabım yayınlandı.

Türk Dünyası Seçkileri Antolojisi ve Baba Şiirleri Antolojisinde; Hakka Dayak Olmak Üçün Birleşek ve Mubariz konulu antolojilerde Bakü'de şiirlerim yayınlandı.

DiB Bünyesinde çeşitli kitaplarda yazılarım yayınlandı.

Eğitim alanında yayınlanmış makalelerim mevcut.

Doğu illerine yazar olarak ziyaretlerim ve imza günlerim dolayısıyla gittim.

Uluslararası Sempozyumlara katıldım, bildiri sundum.

Tiyatro oyunları yazdım sahneledim.

Tekirdağ59 Gazetesinde Köşe Yazarı, Tüm Haberler Sitesi Köşe Yazarı.

Mesam Üyesi, TÜMFED Yönetim Kurulu Üyesi, Azerbaycan Yazarlar Birliği Fahri Üyesi.

Türkiye Sanatçılar Birliği Başkanı ve Sanatçı Akın OK tarafından “ Gülşaynağme” başlığıyla YouTube'da şiirleri yayınlandı.

10 çocuk Şiirim Bestelendi. “ Renkleri Sev” isimli Güfte Azerbaycan Milli Akademisi Müzik Bölümü tarafından Bakü'de Çocuk Korosunda seslendirildi.

30 Şiirim Bestekâr Erdoğan Tozoğlu ve Prof. Dr. Şenel Önalı tarafından bestelendi.

Doğu Türkistan ve Hocalı Konulu kısa hikâyelerim gazetemde ve internet gazetesinde yayınlandı.

Kültür ve sanat çalışmalarım devam etmektedir.

Evli ve üç çocuk annesi.

Sevinç ÜNEY ŞAHİN

1967 Kayseri doğumlu, beş çocuk annesi. Neredeyse doğduğundan beri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul üniversitesi İletişim Fakültesi'nde gecikmeli olarak Gazetecilik okudu. 2018 yılında mezun oldu. Okuma aşkı ve çocuk aşkı birleşince çocuk edebiyatı alanında çalışmalar yürütmeye başladı. Çeşitli dergi, gazete ve sitelerde ağırlık çocuk edebiyatı eserleri olmak üzere kitap tanıtım yazıları yazdı ve yazmaya da devam ediyor.

Halen farklı birkaç yayınevinde freelance editör, metin yazarı ve gölge yazar olarak görev yapmaktadır. İçindeki çocuk ve kuşlar için zaman zaman şiirler de yazıyor. Edebiyat alanındaki çalışmalarının yanı sıra sanat alanında da çalışmalar da yürütmekte olup, bir gün iyi bir masal anlatıcısı olma hayalleri kuruyor.

Aziz ERDOĞAN

Yazar

1971'de Sivas'ta doğdu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümünde lisans eğitimini tamamladı. "Eğitim Yönetimi ve Denetimi" dalında yüksek lisans yaptı. 1996 yılında İstanbul'a öğretmen olarak atandı. İstanbul'un seçkin okullarında öğretmenlik ve idarecilik görevinde bulundu. 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti "2010 Okullarda" projesinin Edebiyat İl koordinatörlüğünü yaptı. Engelsiz Eğitim, Her Okula Bir Yazar, Benimle Benim için Oku Anne, Gezgin Kitap projeleri gibi birçok sosyal sorumluluk ve eğitim projesinin koordinatörlüğünü yürüttü. Deneme ve şiir yarışmalarında ödüller aldı.

Yayımlanmış Eserleri:

Kaptanı Derya Barbaros Hayrettin Paşa (Roman-2009),

Abide Şahsiyet Mehmet Akif Ersoy (Roman-2009),

Akif 'ten Gençliğe (Deneme-2016),

Şiirlerle Çanakkale (Deneme/Şiir- 2018),

İyi ki Varsın Öğretmenim (Deneme-2018),

Akif ile Asım (Tiyatro-2018)

Ya İstiklal Ya İzmir (Tiyatro-2020)

Dirvas (Roman-2021)

Keziban ÖZCAN

Türkçe Öğretmeni/Eğitim Yöneticisi

Çocuk Edebiyatı Bilim Uzmanı

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden 2010 yılında mezun oldu. "TÜBİTAK'ın Yayımladığı Sorun Odaklı Çocuk Kitaplarının Biçim-İçerik Ve Okunabilirlik Açısından İncelenmesi" adlı tezi ile 2020 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bilim Dalından mezun olarak bilim uzmanı oldu. 2010 yılı itibarıyla Iğdır ve Tokat'ta farklı okullarda öğretmenlik görevini yaptı. 2016-2021 yıllarında Tokat Milli Eğitim Müdürlüğü Strateji Geliştirme Biriminde (AR-GE)'de proje uzmanı olarak görev yaptı. Bu süreç içerisinde Okuyan Yazan Kaynaşan Gönülleri, Okullu Okulsuz Okuyoruz Yazıyoruz,

Eğitim Bayrağı Ailemde, Kitap Tokat, TÜBİTAK Kitabı Olmayan Okul Kalmasın, Köy Çocuklarına Kitap Taşıyoruz vb. projelerin koordinatörlüğünü yürütmüş olup Anadolu Mektebi Yazar Okumaları programı il koordinatörlüğü görevini üstlendi. Aynı zamanda Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Bölgesel Z Kütüphanede yöneticilik yapmıştır. Ülkemizin ilk müstakil “Bebek ve Çocuk Kütüphanesi” nin kuruluşunda koordinatörlük görevi üstlenen Şehit Jandarma Hubeyb Turan Ortaokulu yöneticisi Keziban ÖZCAN, çocukların nitelikli kitaba erişmesini sağlayan, okuma maceralarına ortak ve destek olmayı amaçlayan çalışmalar yapmaya devam etmektedir. 2018 yılında Okullu Okulsuz Okuyoruz Yazıyoruz projesi ile Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Öğretimde Yenilikçilik Ödülünü almaya hak kazanan Keziban ÖZCAN aynı zamanda drama ve masal anlatıcılığı eğitmenidir.

Doç. Dr. Fidan ABDURAHMANOVA

4 Haziran 1980'de Bakü'de doğdu. 1996-2000 yıllarında Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden lisans, 2000-2002 yıllarında yüksek lisans eğitimi aldı. Onur derecesiyle mezun oldu. 2001 yılından beri Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizâmî Gencevî Edebiyat Enstitüsü'nde çalışmaktadır. 2012 yılında "Azerbaycan Şiirinde Psikolojizm" konulu tezini savundu. 2018 yılında doçentlik unvanını aldı. 2020 yılında "Türkiye ve Azerbaycan şiirinde milli bağımsızlık" konulu bilim doktorasına kabul edildi.

Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesi ve Cumhurbaşkanlığı üyesidir.

Yayınlanmış dört kitabı bulunan yazarımızın, son olarak 2020 yılında çocuklarda koronavirüsün psikolojik gerçeklerini anlatan “Çocuk Duası” adlı bir kitap yayınlandı.

Doç. Dr. Reşad ASGEROV

1978 yılında Masallin bölgesinin Mollaoba köyünde doğdu. 1985 yılında Masallin ilçesinin Mollaoba Köyü ortaokulunun 1.sınıfına girdi. 1995 yılında hemin okulun mezunu oldu. 1997 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler ve psikoloji Bölümü'ne felsefe bölümünden katıldı ve 2001 yılında onur derecesiyle mezun oldu. 2001 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler ve psikoloji Bölümü'nde felsefe tarihi alanında yüksek lisans derecesine girdi ve 2003 yılında onur derecesiyle mezun oldu.

2003 yılında Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi'nin felsefe ve siyaset ve hukuk araştırmaları Enstitüsü'nün "felsefe ve sosyal düşünce tarihi" bölümünde tam zamanlı doktora çalışmalarına girdi. 2006 yılında doktoramı başarıyla tamamladım. 14 Nisan 2007'de Bakü Devlet Üniversitesi koruma Konseyi'nde doktora tezini "19. yüzyılın Azerbaycan eğitimcileri toplum ve insan üzerine" savundu, 14 Kasım 2007'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yüksek sertifikasyon Komisyonu'nun kararı ile felsefe alanında doktora derecesi verildi.

2007 yılından bu yana, 2008 yılından bu yana Araştırma Görevlisi, 2011 yılından bu yana kıdemli Araştırma Görevlisi ve 2014 yılından bu yana ulusal felsefe, sosyoloji ve hukuk Enstitüsü'nün felsefe ve sosyal düşünce tarihi bölümünde baş araştırma görevlisi olarak görev yapıyorum.

2006 yılından bu yana Bakü devlet Üniversitesinin “felsefe tarihi ve kültürel çalışmalar”, “Sosyoloji” ve “Sosyal İşler” bölümlerinde yardımcı doçent olarak çalışıyorum.

Kasım 2014'ten beri bilimsel bir doçent unvanına sahiptir.

2010'dan beri felsefe, sosyoloji ve hukuk Enstitüsü'nde doktora öğrencisiyim. Şu anda” Haydar Huseynov ve yirminci yüzyılda Azerbaycan felsefesinin gelişimi yönünde”Doktora Tezi üzerinde çalışıyorum.

70'den fazla makale ve 1 monografinin yazarıdır.

Evliyim, iki çocuğum var.

Öğr. Gör. Bağır BABAYEV

23 Ağustos 1959'da Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Babek ilçesinin Tazakend köyünde doğdu. 1981 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'nden mezun oldu.

1985'ten beri Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nde çalışıyor. 1994-1997 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinde subay olarak görev yaptı. 1997'den beri Nahçıvan Devlet Üniversitesi Sosyal Yönetim ve Hukuk Fakültesi Felsefe ve Sosyal Hizmet Bölümü'nde kıdemli öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

1986'dan beri NANA Felsefe Enstitüsü'nün Felsefe Tarihi bölümünde doktora öğrencisi olmuştur.

"Yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan Demokratik düşüncesinde sosyo-politik sorunlar (1900-1920) " konulu (uzmanlık alanı 7210.01.) 27 Şubat 2018'de felsefe alanında doktora derecesi için tezini savundu.

Çeşitli uluslararası ve Cumhuriyetçi bilimsel konferanslarda ve sempozyumlarda konuştu. Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Bilimsel Bildiriler'de çeşitli uluslararası ve Cumhuriyetçi bilimsel konferanslarda sunumlar da dahil olmak üzere makaleler yayınladı. Halen NSU Sosyal Yönetim ve Hukuk Fakültesi Felsefe ve Sosyal Hizmet Bölümü'nde kıdemli öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI

1977 yılında Bakü'de doğmuştur. O, 1997 yılında Bakü Devlet Üniversitesinden mezun olmuş, 1999 yılında ise aynı üniversiteden yüksek lisansı bitirmiş. Nizâmî Gencevi'nin adını taşıyan AMEA (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi) Edebiyat İnstitutunda çalışmaya başladı. Doçent, Filoloji bilim dalında Felsefe Doktorudur. AMEA'nın Edebiyat İnstitutunda müdür yardımcısıdır. Yüzden çok elmi makalenin ve iki kitabın yazarıdır. Aynı zamanda editörü olduğu 20-den fazla kitabı basılmıştır. Çocuk edebiyatı ve XX asrın Azerbaycan edebiyatı ile ilgili bir çok araştırmalar yapmıştır. "Azerbaycan Edebiyatşünaslığı" dergisinin editörüdür.

Evlidir, iki çocuğu var.

Doç. Dr. Soner SAĞLAM

16.07.1980 tarihinde Ankara ili Beypazarı ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bolu'da tamamladı. 1997'de kazandığı Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Aynı hem Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başladı hem de MEB'de Türkçe Öğretmeni olarak atandı. Manisa, İzmir ve Uşak'ta Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı öğretmenliği yaptıktan sonra 2009'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölüm Başkanlığında Türk Dili okutmanı olarak atandı.

2001'de başladığı lisansüstü eğitimini 2005 yılında *Türkmen Şairi Mollanepes* adlı tezini savunarak tamamladı. Aynı yıl Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2011'de *Azadı (Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Eserleri)* doktora tezini savunarak filoloji alanında doktor oldu. 2012'de AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2014 yılında yeni kurulan Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümüne Dr. Öğretim

Üyesi olarak atandı. 07.10.2020 tarihinde Doçent olan Soner Sağlam halen PAÜ'deki görevini sürdürmektedir.

Uzmanlık alanı Türk Dünyası edebiyatı olan Soner Sağlam, başta Türkmenistan sahası olmak üzere Türk Dünyası Edebiyatı alanında çalışmalar yapmaktadır. Evlidir ve bir çocuk babasıdır.

Doç. Dr. Yusif HÜSEYNOV

02 Şubat 1950'de Nahçıvan'da doğdu. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin seçkin öğretmeni.

1968'de Azerbaycan Devlet pedagoji Enstitüsü'nün Nahçıvan Şubesi Tarih fakültesine girdi ve 1972'de onur derecesiyle mezun oldu. 1975'ten beri akademisyen Yusuf Memmedaliyev adına Nahçıvan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde çalışıyor. 1991 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinde "Sosyal adalet ve uygulama yolları" konulu doktora tezini savundu ve Felsefe Bilimleri adayı derecesini aldı. 1995 yılında felsefe ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde doçent olarak seçildi.

2011'den 2017'ye kadar Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin "Uluslararası İlişkiler" Bölümü Başkanı olarak çalıştı. 2018 yılında tezini "Molla Nasrettinciler" in felsefi dünya görüşü" konulu felsefe doktorası derecesi için savundu.

2020'den beri Uluslararası İlişkiler ve Hukuk Fakültesi dekanıdır.

Doç. Dr. Novruzeli RAHİMOV

20 matr, 1962 yılında Babek ilçesinin Kara-qala köyünde doğdu. 1979'da Babek ilçesinin Garagala Köyü Lisesi'nden mezun oldu. 1991 yılında Kiev Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nden "Sosyo-Politik Disiplinler" bölümünden mezun oldu. 21 Şubat 2003'te tezini savundu ve doktorasını felsefe alanında tamamladı. 5 Mayıs 2009'da Doçent unvanını aldı.

31 Ekim 2017'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Onurlu Öğretmeni" onursal unvanı verildi. 70'den fazla makale ve tezin yazarı. Yazar 1 monografi, 2 metodolojik el kitabı, 7 müfredatın yazarıdır.

Gülmar MEMMEDOVA

2007-2011 yıllarında Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinin filoloji fakültesinde okudu.

2015 yılından beri Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsünde doktora öğrencisi.

2018 yılından beri Bakü Avrasya Üniversitesinde çalışıyor.

Doç. Dr. Kasım TATLİLIOĞLU

1973 yılında Çorum ili Sungurlu ilçesinde doğdu. İlkokulu Tatlı köyünde, Ortaokulu ve Liseyi Sungurlu'da bitirdi. 1991 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümüne başladı. 1995 yılında mezun oldu. Aynı bölümde 1999'da Yüksek Lisans, 2010 yılında da doktora öğrenimini tamamladı.

2010 yılında Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Gelişim Psikolojisi Ana Bilim Dalında Yrd. Doç. Dr. olarak göreve başladı. 2018

yılında doçent doktor unvanını aldı. Halen aynı bölümde doçent doktor olarak görevine devam etmektedir.

Öğr. Gör. Dr. Seçkin SARP KAYA

1988 yılında İzmir ili, Konak ilçesinde doğdu. 2005 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girmeye hak kazandı ve aynı bölümden 2010 yılında mezun oldu. 2012 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı Yüksek Lisans öğrenimini “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar” adlı tezini vererek 2014 yılında tamamladı. 2014 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı Doktora öğrenimini “Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı, İran’ın Tebriz şehrinde yaşayan Türklerin masalları üzerine alan araştırması yaptığı Doktora teziyle 2020 yılında tamamladı. Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümünde Türk Dili Öğretim Görevlisi olarak göreve başlayan Seçkin Sarpkaya, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde Öğretim Görevlisi Doktor olarak görev yapmaktadır. Türk Dili, Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Türk Halk Edebiyatı alanlarında ders vermektedir. Emine Varışoğlu Sarpkaya ile evlidir.

Seçkin SARP KAYA Türk Halk Bilimi alanında ulusal ve uluslararası makaleler yayınlamış, yurt içinde ve yurt dışında, çeşitli uluslararası kongre ve konferanslara katılıp Türkçe ve İngilizce bildiriler sunmuş, alanında ulusal ve uluslararası projelerde ve etkinliklerde görev almakta ve yayın hayatına devam etmektedir. Seçkin Sarpkaya, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi (Kırgızistan)’nda sunduğu bildirisiyle “En İyi Bildiri Ödülü”ne layık görülmüştür. Sarpkaya, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) tarafından Türkiye’deki İran çalışmalarını desteklemek ve nitelikli araştırmaları teşvik etmek amacıyla düzenlenen “Tez Ödülleri”nin dördüncüsünde doktora kategorisinde “Üçüncülük Ödülü”ne layık görülmüştür.

Sarpkaya’nın “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar” başlıklı yüksek lisans tezi, 2017 yılında Karakum Yayınevi etiketiyle ve “Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar” adıyla yayınlanmıştır. Sarpkaya, “Türk Kültüründe Vampirler: Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri” adlı kitabı Mehmet Berk Yaltırık ile birlikte, yine Karakum Yayınevi etiketiyle 2018 yılında yayınlamıştır. 2019 yılında da “Tebriz’den Masallar İran Türklerinden Derlenen Metinler” adlı kitabı yine Karakum Yayınevi etiketiyle yayınlanmıştır. Sarpkaya’nın “Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı doktora tezi, 2021 yılında Selenge Yayınları etiketiyle, “Bir Var İdi, Bir Yok İdi! Tebriz Türk Masalları Üzerine Bir İnceleme” adıyla yayınlanmıştır.

Doç. Dr. Aytac ABBASOVA

1988 yılında Azerbaycanın Kelbecer şehrinde doğdu. 2005-2009 yılında Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitenin Fen edebiyat bölümünde lisans yaptı.

2009-2011 yılında Bakü Slavyan Üniversitenin Folklor ve Mitoloji şubesinde yüksek lisans yaptı. 2011-2015 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinin Folklor Enstitüsü doktora yaptı.

2015 yılında doktoranı bitirdi ve 2015 yılından Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü’nün Folklor ve Yazılı Edebiyat bölümünde araştırmacı olarak görev yapıyor.

2017 yılında doçent doktor unvanını aldı.

50 uluslararası sempozyuma katıldı ve 65 mekalesi yayınlandı.

Uzmanlık alanı, Azerbaycan folkloru ve Türk halklarının edebiyatının karşılaştırılmasıdır.

Doç.Dr. İlhamə AĞAZADE

Ağazadə İlhamə Muxtar qızı Lənkəran şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. 1994-98-ci illərdə Lənkəran Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində, 1998-2000-ci illərdə həmin Universitetin magistraturasında “Folklor və mifologiya” ixtisası üzrə magistr dərəcəsi almışdır. 2000-ci ildən Bakı şəhərində pedoqoji fəaliyyətə başlamışdır.

2011-ci ildən Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi’nin Nizâmî adına Edebiyat İnstitutunun elmi işçisidir. 2016-cı ildə “İsa Hüseynovun (Muğanna) nəsrində milli koloritin inikası problemi” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Hazırda “Uşaq edebiyatı” şöbəsində böyük elmi işçi vəzifəsində çalışır. Akademik orqanlarda və nüfuzlu ədəbi jurnallarda çoxsaylı elmi məqalələri və 2018-ci ildə “İsa Hüseynovun (Muğanna) nəsrində milli koloritin inikası” adlı monoqrafiyası nəşr olunub.

Dr. Aynur NOVRUZOVA

30 Ağustos 1975’de Kürdemir’de doğdu. İlk, orta və lise təhsilini Gence’de tamamladı (1992). 1993-1998 illəri arasında H. Zerdabi adına Gence Dövlət Pedagoji Enstitüsü’nün (şimdiki Gence Dövlət Universiteti) Tarih-Dil-Edebiyat Fakültəsi’ndə Azərbaycan Dili və Edebiyatı alanında yüksək təhsilini tamamladı.

1998-2003 illərində Gence Dövlət Universiteti’ndə tədqiqatçı vəzifəsində çalışmışdır. 1994-cü ildən Gence Dövlət Universiteti’ndə çalışmaqdadır.

Evlidir.

Çalışma həyatı

1994-1998 illərində Gence Dövlət Universiteti Rektörlüyü’ndə sekretər;

1998-2001 illəri arasında Gence Dövlət Universiteti’nin Bilimsel bölməsində bilimsel tədqiqat və təhsil-pedagoji kadrların hazırlanması işi üzrə rəhbər;

2001-2005 illərində Gence Dövlət Universiteti’nin Azərbaycan Edebiyatı Anabilim Dalında başaşağı;

2005-cü ildə Gence Dövlət Universiteti’nin Azərbaycan Edebiyatı Anabilim Dalında təhsilçi vəzifəsində;

2008-2012 illərində Gence Dövlət Universiteti’nin Filoloji Fakültəsi’ndə təhsil işləri üzrə dekan köməkçisi vəzifəsində çalışmışdır.

2010-cu ildən bugünkü Gence Dövlət Universiteti’nin Azərbaycan və Dünya Edebiyatı Anabilim Dalında köməkçi təhsilçidir.

Tədqiqat sahəsi: Çoxuşaq edebiyatı

Doktora təhsil mövzusu: “Azərbaycan çoxuşaq nəsrlərinin inkişaf mərhələləri”

Bilirdiyi dillər: Türkcə və Rusça

Nəşr edilmiş 60 bilimsel məqalə və bildirişi var.

Yaşar SÖZEN

027 Temmuz 1989'da Erzurum'un Oltu ilçesinin Karataş köyünde doğmuştur. İşçi bir ailenin çocuğu olarak büyümüştür. İlkokul öğrenimini köyünde birleştirilmiş sınıfta görmüştür. Ortaokula, Oltu ilçesinin merkezinde taşınmalı eğitim kapsamında devam etmiş ve tamamlamıştır. Lise öğreniminin üç yılını aynı ilçede, son yılını ise İzmir'in Bornova ilçesinde tamamlayarak mezun olmuştur. 2008 yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nü kazanarak bu bölüme kayıt yapmıştır. Dört yıl gördüğü eğitim sonucunda 2012 yılında bu bölümü başarıyla tamamlamıştır. Ankara'nın Sincan ilçesinde bir yıl süreyle ücretli öğretmenlik yaptıktan sonra, 2013 yılında İzmir'in Torbalı ilçesine kadrolu Türkçe Öğretmeni olarak atanmıştır. Şu anda İzmir'in Kiraz ilçesinde bir lisede öğretmenlik mesleğine devam etmektedir. 2015 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlamış ve Azerbaycan edebiyatı sahasında yaptığı çalışmalarla 2018 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2020 yılında aynı üniversitenin aynı bölümünde doktora eğitimine başlamış ve devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Doktora öğrenimi sürecinde Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan Edebiyatı ve özellikle Azerbaycan Çocuk Edebiyatı alanlarında çalışmaktadır. Son yıllarda Azerbaycan Çocuk edebiyatı ile ilgili birçok makale ve bildiri metni kaleme almıştır. Özellikle Azerbaycan Çocuk edebiyatı alanında çocuk masal ve hikâyeleri üzerinde çocuğa görelilik ilkesi bağlamında önemli incelemeler yapmaktadır. Birçok bilimsel dergide bu alanla ilgili makaleleri yayımlanmıştır.

Yerkegöl ARYKKARAKIZI

Filoloji adayı

1976 yılında MHR Bayan-olgeyde doğdu. 1994 yılı Kokshetau şehrinde ortaokulu altın belgeyle tamamladı.

1998 yılı Ş.Valikhanov adındaki Kokshetau Devlet Üniversitesin tamamladı.

1999-2000 yılında Abay adındaki Almatı Devlet Üniversitesinde Öğretim Görevlisi (stajer-araştırmacı),

2001-2005 yılları Farabi adındaki Kazak Milli Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi,

2006-2016 Kokşe Akademisi Kazak Filolojisi ve Yabancı Diller Bölümünde Bölüm Başkanı olarak doçent unvanı ile çalıştı.

2017 yıldan L.N. Gümilev adındaki Aurazya Milli üniversitesi "Otırar kütüphanesi" Bilim-araştırma Merkezinde Kıdemli Araştırmacısı.

Kitapları:

"Anajurt'tan Anadolu'ya" (Yüzyılların Sokaklarında - Kazak Gelenekleri) Tercümesi. Astana, Kazakistan Cumhuriyeti RSE Ulusal Akademik Kütüphanesi, 2019. - 182 sayfa.

"Қазақша-Түрікше Грамматика, Тілашар, Сөздік – Kazakça-Türkçe Dilbilgisi, Konuşma Klavuzu, Sözlük"–Nur-Sultan: «Örnek» Yayınevi, 2021.–200 s.

"Tumar mun" (Hüzün Tılsımı) Öyküler, denemeler-anılar, edebi-eleştirel araştırmalar. Kokshetau, "Kökshe" akademisi yayınevi, 2015. – 288 s.

"Yabancı Kazakların şiiri ve şair K. Jancunoğlu "monografisi. Almatı, "Akotau yayınevi", 2009. – 208 s.

"Yurtdışında Kazak Edebiyatı" ders kitabı. Kökşetau, "Mir Peçaty" yayınevi, 2011. – 228 s.

"Ömür-Ğayıp (Ğumır-Ğayıp)" "Büyük çınar gölgesinde" kitabı. Deneme-anıtı, Astana, 2017. – 150 s.

Dr. Saadet BAYRAMOVA

1993 yılında Azərbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. 178 Sayılı Orta Məktəp'te Azərbaycan dili və ədəbiyyatı öyrətmeni olaraq gərəv yaptı. 2011'de Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi'ne “Şifahi xalq ədəbiyyatı və yazılı abidələr” şöbəsinə kiçik elmi işçi vəzifəsinə qəbul olunmuşam.

28 sentyabr 2017-ci ildə professor Məhərrəm Qasımlı'nın elmi rəhbərliyi ilə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün “XX əsr Azərbaycan yazılı ədəbiyyatında nağıl mövzusunun bədii inikası” adlı dissertasiyama müdafiə etmişəm. “Nağıl, mövzu və obrazlar bədii ədəbiyyatda” adlı kitabım 2019-cu ildə dərc olunmuşdur. Mövzumla bağlı 20 elmi məqaləm dərc edilib. Məqalələrim xarici ölkələrin və respublikanın nüfuzlu jurnallarında çap olunmuşdur. Üç beynəlxalq və Respublika əhəmiyyətli konfransda məruzə ilə çıxış etmişəm.

Doç. Dr. Parvana BAYRAM

1 Haziran 1975'te Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Aksu şəhrine bağlı Dilman köyündə doğmuşdur. İlk, orta və lise təgimini aynı köyde aldıktan sonra 1992 yılında liseyi pekiyi dereceyle bitirip universite sınavlarına katılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara şəhrindəki Gazi Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünü kazanmıştır. 1997 yılında üniversiteden mezun olan Parvana Bayram, aynı sene Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalının Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitime başlamıştır.

Doktorasını 2008 yılında Azərbaycan Milli Bilimler Akademisinde savunan Bayram, Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde, Gazi Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışmıştır. Doç. Dr. Parvana Bayram, hâlen Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmaktadır.

Çalışma alanları, klasik Türk Edebiyatı, tasavvuf edebiyatı, klasik ve modern Azərbaycan edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Türk ve Azərbaycan Edebiyatı tarihçiliğini kapsamaktadır.

Çalıştığı akademik kurumlarda Bölüm Başkan Yardımcılığı, Dekan Yardımcılığı ve Bölüm başkanlığı gibi idari görevlerde bulunmuş olan Parvana Bayramın yayımlanmış bazı kitaplarının künyesi aşağıda verilmiştir.

1.Bayram, P, Azize Caferzade Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Hikâyelerinin İncelenmesi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.200. ISBN: 978-605-342-088-0.

2.Bayram, P, (Arap Alfabetesinden Latin Alfabetesine Çeviren ve Türkiye Türkçesine Uyarlama ve Ayrıntılı İnceleme de dahil), İsmail Hikmet, Azərbaycan Edebiyatı Tarihi C. I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.512. ISBN: 978-605-342-087-3.

3.Bayram, P, Vaqif Sultanlı'nın İnsan Denizi Romanının Azərbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılması. Post Yayın, İstanbul. 2016.s. 228. Barkod: 978-605-83656-7-4

4.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.I. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, s.352. ISBN: N-98-2021/4603000000.

5.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.VIII. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, s.346. ISBN: N-98-2021/4603000000

6.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.IX. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, 372. ISBN: N-98-2021/4603000000

7.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.X. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, s.418. ISBN: N-98-2021/4603000000

8.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.XI. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, s.380. ISBN: N-98-2021/4603000000

9.Bayram, P, Əzizə Cəfərzadə, *Seçilmiş Eserleri*. C.XII. Elm və Tehsil Neşriyyatı. Bakı, 2021, s.440. ISBN: N-98-2021/4603000000

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ

1987 yılında Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Van’da tamamladı. 2005 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’ne girdi. 2009 yılında lisans eğitimini tamamladı.

2009 yılında Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı yıl yüksek lisansa başladı. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’ndan 2011 yılında mezun oldu.

2011 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda doktora eğitimine başladı. 2015 yılında doktor unvanını aldı. 2016 yılında Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’ne Yardımcı Doçent olarak atandı. Halen aynı bölümde doçent doktor unvanıyla görev yapmaktadır.

Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığının açtığı sınavı kazanarak Kazakistan’ın Almatı şehrindeki Al Farabi Kazak Milli Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türksoy Bölümü’nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı.

İyi derecede İngilizce bilen Kıymaz’ın Türkçe Eğitimi ve çocuk edebiyatı, özellikle çocuk dergileri konularında çalışmaları bulunmaktadır.

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleleri:

1. Kıymaz, M. S. (2010). Milli Hafıza Açısından Kahramanlık Hikâyeleri: İleri Yavrutürk Dergisi Örneği. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4 s: 103-117
2. Koç, R., Kıymaz, M. S. (2013). 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Tiyatro Metinleri İle Bu Metinlerin Orijinallerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, Yıl: 6, Sayı: 11
3. Yaprak, T., Kıymaz, M. S., Sermisakçı, E. (2015). Postmodernizm, Orhan Pamuk’un Postmodern Romanları ve Kafamda Bir Tuhafılık. Asos Journal Yıl: 3 Sayı: 10 s. 651-685

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildirileri:

1. Çiftçi, Ö., Kıymaz, M. S. (2010). İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Hikâye Edici Yazılarının Tutarlılık ve Metin Elementleri Açısından İncelenmesi. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Aralık 2010, İzmir.
2. Kıymaz M. S. ve Ulutaş A. (2011). Değer Kazandırma Açısından Biyografiler: İleri Yavrutürk Dergisi Örneği. 4. Uluslararası Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı 8-9 Eylül 2011, Sakarya.
3. Ulutaş A. ve Kıymaz M. S. (2011). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersinden Beklentileri. 4. Uluslararası Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı 8-9 Eylül 2011, Sakarya.
4. Ulutaş A. ve Kıymaz M. S. (2011). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Drama Etkinliklerini Gerçekleştirmeye Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Adıyaman İli Örneği). Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Sempozyumu 19-19-20 Nisan 2011, İstanbul.
5. Kıymaz, M. S., Kıymaz, N., Yıldız, Ç. (2013). Süreli Çocuk Yayınlarında Edebi Türlerin Dağılımı. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 17-19 Mayıs 2013, International Burch University, Bosna-Hersek.

6. Koç, R., Kıymaz, M. S. (2013). Bir Çocuk Edebiyatı Türü Olarak Ninni ve Balkanlar Çocuk Edebiyatında Ninni Örnekleri. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 17-19 Mayıs 2013, International Burch University, Bosna-Hersek.
7. Yıldız, Ç., Yılmaz, M., Kıymaz, M. S. (2014). Edigey Destanında Kargışlar. фолклор в системе национальных и общечеловеческих ценностей Академия Наук Республика Татарстан Kazan, Rusya.
8. Kıymaz, M. S. Yılmaz, M., Yıldız, Ç. (2014). Geçmişten Günümüze Çocuk Dergilerinde Edebiyat: 1940-2010 Mukayesesi. Adıyaman Üniversitesi, Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu 3-4 Nisan 2014 Adıyaman.
9. Kıymaz, M. S. (2014). Türk Edebiyatında Arap Harfli Çocuk Dergileri.. фолклор в системе национальных и общечеловеческих ценностей Академия Наук Республика Татарстан Kazan, Rusya.
10. Kıymaz, M. S. (2014).Dönemeç Romanında Kahramanların Yaşadığı Dönüşümler. Osmangazi Üniversitesi VI. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yaşayan Yazarlar Sempozyum Dizisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Nur İçözü Sempozyumu 16-18 Nisan 2014, Eskişehir.
11. Kıymaz, M. S. (2014). Türkiye Çocuk Dergisi'nde Yer Alan Masallar Üzerine Bir İnceleme (2011-2012). Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, I. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Maltepe Belediyesi Türkan Saylan Kültür Merkezi, 24 Ekim 2014, İstanbul.
12. Kıymaz, M. S. (2015). Çocuk Edebiyatında Gezi Yazısı Türü ve Çocuk Dergilerindeki Örnekleri. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Üsküdar Belediyesi Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi, 23-24 Ekim 2015, İstanbul.

Yazılan uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler:

1. Kıymaz, M. S. ve Ulutaş A. (2012). Değer Kazandırma Açısından Biyografiler: İleri Yavrutürk Dergisi Örneği. Türkçenin Eğitimi Öğretimi Üzerine Çalışmalar. (Çocuk Yazını Bölümü İçinde) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleleri:

1. Ulutaş A., Kıymaz M. S. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Edebiyatı Dersine İlişkin Beklentileri (Adıyaman İli Örneği). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 11 2012/3 s: 69-81

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:

1. Kıymaz, M. S. (2011). Bir Çocuk Edebiyatı Türü Olarak Türkü. Kültürümüzde Türkü Sempozyumu, 22-23 Ekim 2011, Sivas.
2. Kıymaz M.S. ve Ulutaş A. (2011). Süreli Çocuk Yayınlarının Çocuk Edebiyatı Ders Kitaplarında Ele Alınışı Üzerine Bir Araştırma. 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, 5-7 Ekim 2011 Ankara.
3. Ulutaş A. ve Kıymaz M. S. (2011). Okulöncesi Anadili Etkinliklerinde Şiir Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Adıyaman İli Örneği). 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, 5-7 Ekim 2011 Ankara.

Diğer yayınlar:

- Kıymaz, M. S. (2013)Publisist Sözün Kudreti. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, Yıl: 6, Sayı: 11

Doç. Dr. Raşit KOÇ

1971 yılında Aksaray’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini bu şehirde tamamladıktan sonra 1988-1992 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü’nde lisans eğitimini tamamladı. Ankara Üniversitesi TÖMER’de okutmanlık ve Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda öğretmenlik ve okul müdürlüğü yaptı. 1997 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi’ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1998 yılında yüksek lisans, 2006 yılında doktora eğitimini tamamladı. 2018 yılında Türkçe Eğitimi alanında “doçent” unvanını aldı. Halen aynı üniversitede Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR

23 Nisan 1981’de Mersin’de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Erzurum’da tamamladı. 2004 yılında A.Ü. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’nden mezun oldu. Kısa süre Türkçe öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra 2005 yılında Erzincan Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü’nde araştırma görevlisi oldu. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisansını 2007’de, aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsünde 2007 yılında başladığı doktorasını ise 2011 yılında tamamladı.

2012 yılından beri Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır.

Hatice Derya YILMAZ

1983 yılında Tunceli’de doğdu. İlkokulu Elbasbahçeler, ortaokulu Selçuk Hatun İlk Öğretim Okulunda tamamladı. 2000 yılında Bursa Kız Lisesi’nde lise tahsilini tamamladıktan sonra 2009 yılında Erzincan Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2014 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine başlayan Yılmaz, 2017 yılında mezun olmuştur. İnönü Üniversitesi doktora programına devam etmekte olup, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER’de çalışmaktadır.

Dr. Ayten ABBASOVA

1984 yılında Azerbaycanın Bakü şehrinde doğmuştur. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinin Filoloji bölümünü bitirdikten sonra aynı üniversitede “Azerbaycan edebiyatı” bilim dalında master eğitimini başarıyla tamamlamıştır. 2007. yılından beri Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinin “Türk araştırmaları” bilimsel araştırma merkezinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

2012-2016. yıllarında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Doğu Bilimleri Enstitüsünde doktora eğitimi almış ve 2016.yılında “Cengiz Dağcı yaratıcılığında tarihi-siyasi proseslerin tecessümü” adlı doktora tezinin savunmasını yapmıştır. 2 kitabı, 50-i aşkın bilimsel makalesi çeşitli dergilerde yayınlanmış, yurt içi ve yurt dışında (Türkiye, Ukrayna, Bosniya, Irak, Kazakistan, Türkmenistan ve s.) onlarla uluslararası sempozyumlarda bilimsel makalelerin sunumlarını yapmıştır.

Öğr. Gör. Gülnar QAMBAROVA

19 fevral 1988-ci ildə Azərbaycan Respublikası, Sumqayıt şəhərində anadan olmuşam. 1994-cü ildə Sumqayıt şəhər M.Müşfiq adına 34 nömrəli orta məktəbin birinci sinfinə daxil olmuş, 2005-ci ildə həmin məktəbi bitirmişəm. Elə həmin il Bakı Slavyan Universitetinin Filologiya (Azərbaycan dili və edebiyatı) fakültəsinə qəbul olmuşam. 2009-2011-ci illərdə Bakı Slavyan Universitetində “Ədəbi tənqid nəzəriyyəsi və tarixi” ixtisası üzrə magistratura pilləsində təhsilimi davam etdirmişəm. 2011’de “Kamal Abdulla’nın “Yarımqıç Elyazma” əsərinin janr və üslub xüsusiyyətləri” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək, magistratura təhsilimi fərqlənmə diplomu ilə başa vurmuşam.

2011-ci ildə AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutuna “Azərbaycan Edebiyatı” ixtisası üzrə əyani doktoranturaya kabul oldu. 2016 yılında AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunda “Müstəqillik illəri Azərbaycan nəsrində milli tarix konsepti” mövzusunda filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişəm. 2018-ci ildə AMEA Nizâmî Gencevî adına Edebiyat İnstitutunda kiçik elmi işçi kimi fəaliyyətə başlamışam. Hal-hazırda həmin İnstitutun “Uşaq edebiyatı” şöbəsinin böyük elmi işçisiyəm. Ailəliyəm, iki övladım var.

Doç. Dr. Nezaket İSMAYILOVA

Doğulduğu tarix və yer: 6 yanvar 1961 ci il Nahçıvan Muxtar Respublikası, Nahçıvan şəhəri

Təhsil və ixtisası: Ali, Bakı Dövlət Univesiteti, Biblioqrafiyaşünaslıq, 1985 ci il, Aspirantura , Nahçıvan Dövlət Universiteti 1998 ci il

Partiya mənsubiyyəti: Yeni Azərbaycan Partiyası

Dövlət təltifləri: Əməkdar mədəniyyət işçisi, 01.11. 2017 ci il

Nailiyyətləri:

Ailə vəziyyəti: Evli

Unvan: Nahçıvan şəhəri H.Əliyev prospekti bina 33, mənzil 40

Əvvəlki iş yerləri: Nahçıvan Elmi Texniki İnformasiya Mərkəzi, korrektor.

İş yeri və vəzifəsi: Nahçıvan Dövlət Universiteti Tarix-filologiya fakültəsi, Jurnalistika və kitabxanacılıq kafedrası, dosent

Doktorluq dissertasiya mövzusu:- “Nahçıvan regionunda uşaq edebiyatının təşəkkülü və inkişaf mərhələləri”

Elmi fəaliyyəti haqqında: 100-dən çox elmi və elmi metodik əsərlərin, o cümlədən “Uşaq edebiyatının tədrisi prosesində cənub mövzusunun öyrənilməsi” (2006) “Varlıq jurnalı və Azərbaycan edebiyatı ” (2009). “Cənubi Azərbaycan edebiyatı müasir mərhələdə” yaxud “Varlıq ədəbi məktəbinin nümayəndələri” (2010). “Nahçıvan ədəbi mühiti uşaq edebiyatının inkişaf istiqamətləri və problemləri” (2006) monoqrafiya və dərs vəsaiti, “Azərbaycan uşaq edebiyatı” fənn proqramı (2018). “İstehsalat təcrübəsi” proqramının (2018) və s. müəllifidir. Onun Bakıda, İtaliyada, Kiprdə, Makedoniyada, Saraybosnada, Tiflisdə, Türkiyədə, İranda və s. ölkələrdə keçirilən beynəlxalq konfranslarda və sempozyumlarda filologiya elminin müxtəlif problemlirinə həsr olunmuş, çıxışlar etmişdir. “Heydər zirvəsi- 96” Diplomu ilə təltif olunmuşdur. Nahçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar müəllimidir.

Prof. Dr. Merziyyə NECEFOVA

Necefova Merziyye Allahyar kızı 1970 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Beyleqan ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1995 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesini bitirmiş, 1997 yılında AMEA'nın Edebiyat Enstitüsü Çağdaş Edebi Proses ünitesinde bilimsel faaliyete başlamıştır. 2000 yılında "Bedii Publisistikada Karabağ Konusu" adlı doktorasını savunmuştur. Birçok üniversitede 1997 yılından itibaren pedagojik faaliyet göstermiştir. 12 kitap yazmıştır. Azerbaycan Yazarlar Birliği üyesidir. Hazırda Çağdaş Azerbaycan Şiirinde Karabağ konusunda doktora tezini savunmuştur. Hursud Bani Natavan diplomasını 2015 yılında kazandı. 2018'den itibaren "Prof.Dr.:" unvanıyla çalışıyor.

Aşağıdaki kitapları basıldı:

1. "Sensiz düşüncelerim", Baku, 1997, 70 s.
2. Sanatsal gazetecilikte Garabagh teması, Baku, 2002, s.
3. "Bir avuç toprak", Baku, Ozan, 2002, 118
4. "Modern Azerbaycan Edebiyatında Karabağ Konusu", Baku, 2005, 112 s.
5. "Ata Ocağı", Bakü-Karabağ, 2007, 126 s.
6. "Şiir ve Karabağ Sorunu", Baku, MBM, 2009, 272 s.
7. "Karabağ konusunun şiirsel istikametleri", Baku, 2009, 144 s.
8. "1990'lı yılların Azerbaycan Edebiyatında Yurtsever Motivleri ", Baku, 2012, 212 s.
9. "Bağımsızlık devri Azerbaycan Edebiyyatı" Makaleler toplanması, Bakü, 2017
10. "Susmayan Kalpim" Bakü, 2017
11. "Modern Azerbaycan şiirinde Karabağ" Bakü, 2019
12. "Poeziyamızın Qarabağ savaşı-Vətən müharibəsi", Bakı, 2021.

Prof. Dr. Engin YILMAZ

21.06.1971 tarihinde Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İspir'de tamamladı. 1988 yılında girdiği Üniversite Yerleştirme Sınavı'nda Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümünü kazandı. Bu bölümden 1992'de "İYİ" dereceyle mezun oldu ve Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün açtığı Yüksek lisans sınavını 1. olarak kazanarak Türk Dili bilim dalına kayıt yaptırdı. Aynı yıl İstanbul'da Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenini olarak göreve başladı. 1995 yılında, Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu yönetiminde hazırladığı *Gazâvât-nâmeler ve Niyazi'nin Gazâvât-ı Nebîsi* adlı tezle, "Türk Dili Bilim Uzmanı" oldu. 1995'te Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açtığı doktora sınavında başarılı olarak Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına kayıt yaptırdı. 1998 yılında Prof. Dr. Osman Nedim TUNA ve (Prof. Dr. Osman Nedim Tuna'nın rahatsızlığından sonra) Yrd. Doç. Dr. Kenan ACAR yönetiminde hazırladığı *'Acâ'ibü'l-Mahlûkât Tercümesi (Metin-Dil İncelemesi- Çözümlemeli Dizin)* adlı tezle "Türk Dili Bilim Doktoru" oldu. 2004-2006 yılları arasında TC Başbakanlık TİKA tarafından Bosna-Hersek'te Tuzla Üniversitesi'nde "Misafir Öğretim Üyesi" olarak görevlendirildi. 2005'te "Yeni Türk Dili Doçenti" oldu. 2011'de Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne "Profesör" olarak atandı. 2012-2013 öğretim yılında UPENN'de (ABD) misafir araştırmacı (visiting scholar) olarak görev yaptı. 2016-2017 öğretim yılı güz yarıyılında (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) Yakın Doğu Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nde dersler verdi. Dr. Yılmaz, Princeton University'nin (2013, 2015), Kean University'nin (2015) ve Harvard University'nin (2016) davetlisi olarak ABD'de, Duisburg Essen Üniversitesi'nin (2014) davetlisi olarak da Almanya'da kısa süreli araştırmalar yaptı, seminerler ve konferanslar verdi. Dr. Yılmaz, başta Sakarya Üniversitesi olmak üzere YÖK, TİKA, TÜBİTAK, YTB, TDK, YEE ve Türkmenistan İlimler Akademisi gibi çeşitli kamu kurumlarının sağladığı desteklerle birçok ülkede

araştırmalar yaptı, bilimsel nitelikli etkinliklere katıldı: Belçika (2008); Romanya (2008); Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (2008, 2009); İsveç (2009); Azerbaycan (2010); Gürcistan (2010); İspanya (2011); Bulgaristan (2011); Yunanistan (2011); Kosova (2011); Hollanda (2011); Almanya (2013, 2014); Meksika (2013), Türkmenistan (2014), ABD (2013, 2014, 2015, 2016), Avusturya (2015), Çek Cumhuriyeti (2015), Estonya (2016), Letonya (2016), Macaristan (2016) ve Kuzey Makedonya (2011, 2015, 2021).

Dr. Yılmaz'ın yayımlanmış toplam 16 (on altı) kitabı vardır. Yılmaz'ın, ulusal ve uluslararası nitelikteki çeşitli dergilerde makaleleri; başta Uluslararası Türk Dili Kurultayı (2000, 2004, 2008, 2012), Uluslararası Türkçenin Eğitimi- Öğretimi Kurultayı (Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2008; Ankara Üniversitesi, 2009; Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010; Sakarya Üniversitesi, 2011; Mersin Üniversitesi, 2012; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2014; İstanbul Üniversitesi, 2015; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2016), PIAC (Romanya, 2008), Uluslararası Dil-Yazın-Deyişbilim Sempozyumu (Sakarya, 2009), 2. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 2009), Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu (Bahçeşehir Üniversitesi, 2010), Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu (Sakarya Üniversitesi, 2014; İstanbul Üniversitesi, 2015; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2016), ICLEL (Çek Cumhuriyeti, 2015; Letonya, 2016), XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı (Macaristan, 2016); Uluslararası Eğitim Bilimleri Kurultayı (Sakarya Üniversitesi, 2008; Ege Üniversitesi 2009, Akdeniz Üniversitesi, 2016, Atatürk Üniversitesi, 2018), İki Yüz Yıl Sonra Mütercim Asım ve Türkiye'de Sözlük Çalışmaları Bilgi Şöleni (TYB, 2019), IPCEDU (Pegem Akademi, 2019, 2020), Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı (TDK, 2019), VII. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, 2020) olmak üzere ulusal ve uluslararası düzeyde sempozyum / kongre / kurultay / panelde sunduğu çok sayıda sözlü bildirisi, seminer, konferans ve araştırma projeleri vardır. Yılmaz, İYİ derecede İngilizce, ORTA derecede Boşnakça bilmektedir.

Okan BORA

1996 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladı. 2018 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansa başladı. 2021 yılında “çocuk edebiyatı” alanındaki yüksek lisansını bitirdi. 2020 yılında Çayarası İmam Hatip Ortaokulunda başladığı Türkçe öğretmenliği görevine hâlen devam etmektedir.

Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi olan Oğuzhan YILMAZ, 1986 yılında Erzincan'ın Çayırılı ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Çayırılı'da tamamladı.

2007 yılında Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansa başladı. 2009 yılında “yazma eğitimi” alanındaki yüksek lisansını bitirdi.

2013 yılında ise Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde “çocuk edebiyatı” alanında doktora tezini savundu.

18 Haziran 2018'de doçent unvanını aldı.

Hâli hazırda “yazma eğitimi”, “çocuk edebiyatı” ve “Türk soylulara Türkçe öğretimi” alanlarında çalışmalarına devam etmektedir.

Evli ve bir çocuk babasıdır.

Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleleri:

- Yılmaz, O. ve Yakar, Y. M. (2015). A descriptive overview on expressional mistakes made by Turkic students in speaking Turkish: Kazakh case, *Educational Research and Reviews*. 10/21, 2814-2820.
- Yılmaz, O. (2015). Türkiye Türkçesi Öğrenen Kazakistanlıların Karşılaştıkları Sorunlar, *TÜBAR*. 37, 257-275.
- Yılmaz, O. (2015). Yaratıcı Yazma Çalışmalarının Türk Soylu Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Öğrenmelerine Katkısı Üzerine Bir Uygulama, *Ekev Akademi Dergisi*. 19/ 62, 629-640.
- Yılmaz, O. (2015). Beyin Fırtınası Tekniğinin Türk Soylu Öğrencilerin Yazma Becerilerine Etkisi, *Jasss International Journal of Social Science*. 31, 179-187.
- Yılmaz, O. (2014). Türkiye ve Kazakistan’da Okutulan Türkçe Öğretmenliği Lisans Programlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16/2, 184- 203.
- Yılmaz, O. (2014). 100 Temel Eser Listesi ve Bu Listenin Etkileri, *Türk Dili Dergisi Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*. 725-735.
- Yılmaz, O. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Erzincan Örneği, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13/2. 167-178.
- Yılmaz, O. (2011). İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Dil Bilgisi Becerilerinin Sosyokültürel Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, *Turkish Studies*. 7/2. 1251-1266.
- Yılmaz, O. (2016). A Phenomenological Study on Turkish Language Teachers’ Views on Characters in Children’s Books. *Journal of Education and Training Studies*, 4/3, 194-201.
- Yılmaz, O. (2016). A Metaphoric Case: Thoughts of Pre-Service Turkish Teachers Related to Literary Qualified Children’s Books. *International Education Studies*. 9/4, 236-244.
- Yılmaz, O. and Yakar, Y. M. (2015). A descriptive overview on expressional mistakes made by Turkic students in speaking Turkish: Kazakh case. *Educational Research and Reviews*. 10/21, 2814-2820.
- Yılmaz, O. and Yakar, Y. M. (2016). “Mother” in Aytül Akal’s Stories within the Context of Social Gender Perception. *International Journal of Higher Education*. 5 (2). 213-221.
- Yılmaz, O. (2016). Türkçem çocuk dergisi ve kimlik inşası. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/4.1175-1190.
- Yılmaz, O. ve Karadağ, B. F. (2016). Türk dili ve edebiyatı öğretmen adaylarının pedagojik formasyon eğitimi programında yer alan özel öğretim yöntemleri dersinin niteliğine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/3,2497-2508.
- Uluslar Arası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında (Proceedings) Basılan Bildiriler
- Yılmaz, O. ve Kılıç, B. S. (2015). İdealize Karakter Bağlamında Elif Şafak’ın Sakız Sardunya’sı. II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (145-152). İstanbul.
- Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler
- Kara, R. ve Yılmaz, O. (2011). Erzincan Türkülerinde Gurbet Teması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4/2, 139-400.
- Kara, R. ve Yılmaz, O. (2010). Dede Korkut Hikâyelerinde Sosyal Hayat. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3/2, 193-211.
- Bahar, H., Uludağ, E. ve Yılmaz, O. (2010). Türkçe I Yazılı Anlatım Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin (TÜYATÖ) Geliştirilmesi. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 108-126.
- Yılmaz, O. ve Arslan, M. A. (2015). Fatih Erdoğan’ın Eserlerinde Yardımseverlik Değeri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/2, 37-44.

Yakar, Y. M. ve Yılmaz, O. (2015). Beyazbulut Dergisinde Yer Alan Kurgusal Metinlerdeki Karakterlerin Çatışmaları Çözümüne Biçimleri. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçe Eğitimi Özel Sayısı. ÖS (II). 57-66.

Yakar, Y. M., Yılmaz, O. ve Arslan, M. A. (2016). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı Kavramlarına İlişkin Algıları. DİL ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 17.95-105.

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

Şahin, A., Maden, S. ve Yılmaz, O. (2011). İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. 10. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda sunulan bildiri, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Harun KAYA

Erzincan'ın Tercan ilçesinde 1986 yılında dünyaya geldim. İlk, orta ve lise öğrenimimi Tercan ilçesinde tamamladım. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü kazandım. 2008 yılında üniversiteyi bitirdim. 2009 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Türkçe öğretmenliği görevimi yürütmeye başladım. Halen Türkçe öğretmeni olarak görev yapmaktayım. 2018 yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans yapmaya başladım. Yüksek lisansımı 2021 yılında bitirdim.

Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN

1995 yılında Erzincan'da doğdum. 2017 yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden mezun oldum. 2020 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimimi tamamlayarak doktora başladım. Bu süre zarfında Pervari'nin Çobanören Ortaokulunda Türkçe öğretmenliği görevini sürdürdüm. 2021'de Amasya Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladım. Halen görevimi sürdürmekteyim.

Prof. Dr. M. Abdullah ARSLAN

1994-Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatından mezun.

1996-Aynı Ün. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisansını "Bekir Fahri İdiz" çalışmasıyla tamamladı.

2012- Gazi Ün. Eğt. Bilimleri Enst. Doktorasını "Cumhuriyetten Günümüze Türk Dili ve Edebiyatı Programları ve Ders Kitapları" çalışmasıyla bitirdi.

Aynı yıl Erzincan Binali Yıldırım Ün. Eğt. Fak. Türkçe Eğitimi ABD öğretim üyesi.

2016 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi alanında doçent, 2021 yılında aynı alanda profesör oldu.

Evli ve Firuze ile Gülneva'nın babasıdır.

Biraz Arapça ve Fransızca bilir.

Ammar DENİZ

1989 yılında Mardin’de doğdu. İlköğretim ve liseyi Midyat’ta okudu. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Kilis Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2015 yılında Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümünde yüksek lisansa başladı. Türkçe öğretmenlerinin ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığının geliştirilmesi yönelik görüşleri üzerinde tez yazdı. 2018 yılında yüksek lisansı bitirdi. 2020 yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Türkçe Eğitimi bölümünde doktora başladı. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Dr. Öğr. Üyesi Hülya YOLASIĞMAZOĞLU

1965 yılında Giresun’da doğdu. İki yaşında iken ailesi ile birlikte Almanya’ya gitti. İlk ve ortaokulu Almanya’nın Bremen kentinde okudu.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Almanca Öğretmenliği’nden mezun oldu (1986). “Türkçe ve Almanca Atasözlerinin Semantik Açıdan Karşılaştırılması” konulu tezi ile yüksek lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamladı (1997). Doktorasını Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı’nda “Okul Öncesi Dönemde Bulunan Çocukların Yabancı Dil Öğrenmelerini Etkileyen Faktörler” başlıklı tezi ile yaptı (2007).

Temel düzeyde İngilizce ve ileri düzeyde Almanca bilmektedir.

Akademik ilgi alanları *Karşılaştırmalı Edebiyat* ve *Çocuk Edebiyatı* olan Yolasığmazoğlu, evli ve iki çocuk annesidir.